COMMENTARIUS
IN
ECCLESIASTEN:

AUCTORE

R.P. CORNELIO CORNELII
A LAPIDE
SOCIETATIS JESU,

Sac. Scripturæ olim Lovanij, posteà Romæ Professore.

DICATUS

Eminentissimo, ac Reverendissimo Domino

LEANDRO COLLOREDO
S.R.E. Cardinali, & SS. D.N. Papæ CLEM. XI.
Magno Pænitentiario.

VENETIIS, M.DCCII.
Apud Hieronymum Albriccium.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

EMINENTISSIME, ac Reverendissime Domine,

Cui potissimum Salomonicum Ecclesiasten, cæterosque eo nomine insignitos Libros dicarem, diu mihi cogitanti EM. VESTRA occurrit, plurimis iisque dignissimis titulis tale opus sibi vendicans. Concionatorem hic agit Salomon; præstantissimum quidem munus, Verbo Dei Fideles innutrire, atque exercere. Duplicem porrò Concionatorum Differentiam norunt omnes. Nonnulli multiplicibus verbis, successivisq; sermonibus vitia agitant, & dogmata salutis inculcant: Exemplo alii, & gestis præeunt, tanto meliore successu, quantum ab exemplo ipso verba superantur. Inter posteriores, EM. CARDINALIS, heroicis, & verè Christianis Virtutibus Tuis annumeraris; qui omni instructus morum innocentia, zeloque Domus Domini incensus, quot verba profers, quot actiones, & facta concipis, tot salutares habere conciones, qui te observant, fatentur omnes. Non itaque avita, eaque vetustissima Nobilitate

Stem-

Stemmatis tui illectus Ecclesiasten, Card. amplissime tibi sisto: omnem enim generis fulgorem sapientissimus, Rex non moratur. Ecclesiasten Ecclesiastæ offero; Regem verbis non item gestis loquentem Cardinali, qui moribus, qui Virtutibus loquitur. Is enim apud Patres genuinus probi Concionatoris character est, ut super candelabrum Ecclesiæ positus, ardeat primùm, tum luceat. Qui enim flamma connati luminis radios vibrare poterit; nisi ardores in semetipsum prius concipiat? Zeli tui ardoribus, Em. cardinalis, incalescimus, & illustramur. Animarum salutis sitientissimum, Divini Honoris promotorem cupidissimum, Ecclesiasticæ Disciplinæ cultorem strenuum, vitiorum omnium profligatorem acerrimum Te Christianus Orbis salutat. Clarissimis tuis præditus Virtutibus plura Te nos docere reor, quàm Tulliano eloquio instructa lingua: visus enim auditui nobilitate præfertur; & rem vidisse, quàm audiisse, potentius movet animum. Quid? Non refugisti pro Fidei propagatione ad barbaras, easque remotissimas nationes asperrima itinera. Quàm speciosum fuisset Exemplar hoc in Apostolico Ecclesiaste: si permissum. Quàm speciosi, cecinissem cum Propheta, pedes Evangelizantium bona. Sed si non apud exteros; Domi evangelizare perge moribus; dum Deum opt. max. humillimè apprecor, ut Em. vestram reverendissimam interius, exteriusque sospitare dignetur; cùm sim

Em. Vestræ Reverendiss.

Obsequentiss. & Devotiss. Servus
Hieronymus Albriccius.

COMMENTARIA IN ECCLESIASTEN.

ARGVMENTVM.

Ecclesiastes Protocanonicus.

TRIA hic de more paucis præmittenda sunt. Primum, quæ & quanta sit libri auctoritas, ac quis auctor. Secundum, quæ ejus materia quæ methodus, quis finis & scopus. Tertium quæ ejus partitio, quot membra, & partes.

QUÆRITUR ergo primò, quæ & quanta hujus libri sit auctoritas, quis & qualis ejus Auctor? & auctoritas hujus libri est Canonica sacræ Scripturæ, Semper enim hunc librum Hebræi, æquè ac Græci & Latini habuere in Canone librorum sacræ Scripturæ, nec umquam hac de re dubitatum est: unde semper recensitus est inter libros protocanonicos, tamquam Canonicus primæ classis. Id patet ex Canon. Apoll. Can. ult. ex Conc. Laodiceno & Carthag. III. ac Florent. & Trid. sess. 4. S. Athanasio, S. August. S. Hieron. in prologo Galeato, Innocentio primo, Gelasio & ceteris, qui catalogum librorum Canonicorum texuere. Excipio pauculos hæreticos quos sine nomine recenset Philast. hæres. 132. & Jacob Christnpol. præf. in Cant. ac nonnullos Judæos, qui teste S. Hieron. in fine Comment. opinati sunt hunc librum favere sectæ Epicureorum scriptumque à Salomone, cùm Veneri & ventri indulgeret, quos secutus est Theodorus Mopsuestanus ex monacho Apostata, & Nestorii magister, qui videns vanitatem mundi, ac præsertim luxuriam, quam monachus spreverat, & Apostata factus repererat, hoc libro damnari, dixit Salomonem composuisse Ecclesiasten, *cùm prophetiæ gratiam non accepisset, sed tantùm illam prudentiæ gratiam, quæ altera est*, uti refertur in Synodo V. Constantinop. Action. 4. Hi ergo Ecclesiastæ objiciebant

Quatuor ei objecta.

quatuor. Primùm, quòd creaturas Dei bonas condemnare videatur ut vanas, c. 1. Secundo, quòd eodem capite videatur docere æternitatem mundi, cùm ait: *Nihil sub sole novum.* Et: *Terra in æternum stat.* Tertiò, quod cap. 2. dicat: *Nil esse melius, quàm comedere & bibere*, quod planè videtur esse pecuinum, Epicureum & voluptuarium. Atque huc impegisse Epicurum testatur Clemens Alexandrinus lib. 5. Stromat. *Hinc, inquit, Epicuri mentem subiit casus, cum hoc dictum non intellexisset: Vanitas vanitatum*, &c. Quartò, cap. 3. 19. videtur suspectus de animæ mortalitate, cùm dicit: *Unus interitus est hominis & jumenti.*

Verùm ad illa singulis quibusque locis respondebo, ac longè aliam fuisse Salomonis mentem demonstrabo. Lymphaticus Martinus Lutherus, pariter excucullatus, qui malo suo genio actus, affutire, imò insanire ausus est in col-

A loquiis convivialibus: *Auctorem Ecclesiastæ videri sibi ocreis & calcaribus destitutum equitare tantum in soccis, Ecclesiasten esse sicut Thalmud ex variis libris consarcinatum. Addit sententias Salomonis quas mensæ accumbens funderet fuisse ex ore loquentis exceptas, & postea in libros degestas*: nimirum homo temulentus & assiduus calicum temex Salomonem ex suo metiebatur ingenio, ipse enim non nisi benè potus, & quasi ebrius dictare, & scribere consueverat, ideoque ejus scripta insulsa vomitu, asotia, sordibus, dicteriis, conviciis referta sunt, ut non in libris, sed in scyphis studuisse, eaque inter pocula exarasse, imò eructasse & evomuisse videatur. Unde rectè de eo cecinit noster Andreas Frusius.

Lutheri de Ecclesiaste censura.

Biblia, quæ tunc sunt, sunt pocula bacchica Luther;
Est apotheca tua bibliotheca tua.

Auctor ergo libri hujus Canonici primus, & primarius est Spiritus Sanctus, qui hæc suggessit & inspiravit Salomoni; Salomon verò eadem prolocutus deinde conscripsit, aut suo scribæ scribenda dictavit, perinde ut David pater ejus Psalmos & ore cecinit, & calamo conscripsit ac posteritati consignavit; uterque enim tam viva voce, quàm scripto docuit populum. Ita censent passim Doctores, & Inter-

Auctor libri Salomon.

B pretes. Idque patet primò, ex ipso libri initio: *Verba Ecclesiastæ, filii David regis Jerusalem*: quæ verba non sunt titulus libri, sed ipsum libri Exordium, ac prima ejus pars. Secundò, idipsum patet ex c. 12. ubi de se Salomon loquens in tertia persona disertè asserit: *Ecclesiastes cum esset sapientissimus docuit populum, & enarravit quæ fecerat, quæsivit verba utilia, & conscripsit sermones rectissimos.* Quid clarius? Tertiò, quia passim Salomon hic de se loquitur in prima persona dicens: *Ego Ecclesiastes fui rex, vidi, consideravi, locutus sum, reputavi, verti, converti, consideravi*, &c. Hallucinatur ergo R. Moyses Kimchi tract. de Script. sacr. & nonnulli Hebræi præsertim Thalmudici, quos citat & sequitur Eugubinus in cap. 1. Genes. ac citat eosdem Melchior Canus l. 2. de locis c. 11. qui censent Salomonem ore dumtaxat hæc sua scita & parabolas enunciasse, quas deinde vulgi ore tritas & mente conservatas, post multa sæcula collegerit & conscripserit Isaias, ut scripto ea posteritati mandaret; Errant, inquam, uti ostendi Proverb. 25. 1. Cur Salomon hic se vocet Ecclesiasten dicam c. 1. v. 1. interim audi obiter S. Gregorium Nyssenum hic Homil. 1. Ecclesiastes hujus nominis causas recensentem. Prima est, quia

Prob. Primò.

Secundò.

Tertiò:

An scriptor Isaias?

Ecclesiastes dicitur quatuor de causis.

C docet Ecclesiastica, quæ spectant ad salutem animæ. Secunda, quia in unum cœtum cogit Ecclesiam, ut hanc ejus concionem audiat, qua illam in pietate instruat. Tertia, quia repræsentat Christum, qui est verus Ecclesiastes, id est Ecclesiæ fundator, doctor gubernator, concionator. Quartam addit S. Greg. Thaumaturgus c. 1. v. 1. quod doceat totam Ecclesiam,

Porrò Hebræi teste S. Hieron. quos sequuntur moderni nonnulli, tradunt Salomonem hunc librum scripsisse pœnitentem, cùm scilicet de luxuria & idololatria sua pœnituit,

An scriptus à Salomone pœnitente asserunt aliqui.

adeoque ex hoc libro probant eum pœnituisse. Hic enim liber videtur symbolum pœnitentiæ, dum in eo accusat vanitatem luxuriæ, omniumque mundi voluptatum, præsertim dum trecentas habens concubinas, & 700. uxores, id est universim mille, eas abdicare & damnare videtur, dicens c. 7. 29. *Virum de mille unum reperi, mulierem ex omnibus non inveni*; Et v. 27. *Inveni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est.* Idololatriam verò suam damnare videtur, dum ait: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas:* Idola enim in Script. vocantur vana & vanitas; quia cum nil sint nisi statuæ & simulacra, aurea vel argentea, nil habent veri numinis nil spiritus, nil vitæ & virium. Addit noster Pineda Salom. post pœnitentiā, ut ea testaretur primò scripsisse Eccl. deinde Proverbia, ac ultimo loco Canticum Canticorum.

Negant Bellar. & alii. Primo.

Verùm hæc traditio incerta est & dubia. Unde Bellarm. l. 1. de Verbo Dei c. 5. quem alii sequuntur, censent Salomonem ante lapsum tres hosce libros scripsisse. Primò, quia ipse nullam in iis lapsus sui facit mentionem, imò diserte cōtrarium asserit, dum c. 2. dicit usque ad eam ætatem secum perseverasse sapientiam: *Et supergressus sum opibus*, inquit, *omnes qui ante me fuerunt in Ierusalem, Sapientia quoque perseveravit mecum.*

Secundo.

Secundò, quia nullum prorsus idololatriæ aut pœnitentiæ suæ dat indicium, quod enim per *vanitas vanitatum* non intelligat idola & idololatriam, patet ex sequentibus totoque libro, ubi vanitatem hanc genericam per species explicans, ostendit eam sitam in opibus, deliciis, honoribus, cantibus, poculis, &c. Nec idola aut idololatriæ uspiam meminit, quod tamen facere debuisset, si de ea verè pœnituisset, ut ejus scandalum & pravum exemplum, quod subditis dederat, aboleret. Ipse enim regum Israelis primus invexit idola in Judæam; quæ deinde in ea perdurarunt per trecentos annos usque ad Josiam regem, qui ea sustulit, atque hujus mali origo & choragus extitit Salomon. An non ergo ea destruere, detestari, & omnibus invisa efficere debuisset, si verè pœnituisset? sic enim post natam in Israele idololatriam, ut ab ea omnes avocent, in idolorum vanitatem detonant Baruch c. 6. Isaias c. 41. & seq. ceterique Prophetæ ad unum omnes. Tertiò, quia si Salomon jam habebat mille concubinas, erat utique totus enervis, carnalis & effeminatus, ut Spiritus sancti non esset capax, nec tam alta de mundi vanitate, de Dei timore, de æternitate posset meditari & eructare, uti hic facit. *Malum enim virum non est fas esse interpretem numinis*, ait Philo libr. *Quis rerum divin. hæres.* Denique Ecclesiasticus c. 47. narrans gesta Salomonis prius ejus scripta, posterius ejus lapsum enarrat. Idem facit Joseph. lib. 8 Antiq. c. 2.

Chaldæus censet hic prædici schisma Israelis à Juda.

Chaldæus verò Paraphrastes censet Ecclesiasten à Salomone conscriptum, cum ex Dei oraculo 3. Reg. 11. 11. & 29. didicisset regnum suum tam dives, felix & gloriosum ruiturum, & discindendum per schisma Jeroboam, qui sub Roboam Salomonis filio decem tribus à duabus dirpuit, & ad se traduxit, regnumque Israel divisum à regno Juda, cui præfuit Roboam, constituit. Igitur censet Salomonem hic regni sui vanitatem per schisma declarandam deplorare. Audi eum ex interpretatione Complutensi (nam in Bibliis Regis hæc desiderantur in Chaldæo) c. 1. vers. 2. *Cum divinationis spiritu prævideret Salomon rex Israel, regnum Roboam filii sui cum Ieroboam filio Nabat divisum iri, & imminentem Hierosolymis & templo vastitatem, populumque Israel captivum ductum iri, ait: Vanitas vanitatum mundus iste. Vanitas vanitatum id omne, cui ego & pater operam dedimus*, &c.

Refellitur.

Verùm hoc oraculum de schismate regni Salomonis contigit post lapsum ejusdem. Fuit enim pœna ejus luxuriæ, & idololatriæ à Deo justè decreta. Quare quæ priori sententiæ Hebræorum, opinantium hunc librum à Salomone conscriptum post lapsum, obstant, etiam huic opinioni Chaldæi officiunt. Adde nullam toto libro schismatis futuri mentionem fieri.

Argumentum Ecclesiast.

QUÆRITUR secundò, quæ hujus libri sit materia, quis stylus, quæ methodos? Resp. Argumentum Ecclesiastis est, ait S. Greg. Thaumat. hic initio suæ Paraphrasis, ostendere *quàm vana & inutilia sint omnia hominum negotia; & studia, quæ in humanis rebus suscipiuntur*, ut homines traducat à sensibilibus, ad ea quæ sub sensum non cadunt, ait Nyssenus, putà ad cælestia & spiritualia, ait S. Bernard. serm. 1. in Cant. *Ne quisquam*, inquit S. Hieron. *in mundi rebus putemus esse perpetuum, sed caduca & brevia universa quæ cernimus.* Atque in hoc sensu apex virtutis consistit. Quocirca S. Chrys. hom. 3. ad popul. *Virtus*, ait, *est omnia humana despicere, & per omnes horas futura cogitare, nulli inhiare præsentium, sed scire quod omnia humana umbra sunt, & somnium, & si quid his vilius. Virtus hominem quasi mortuum ad huius vitæ res efficit, & ad nocentia quidem animæ saluti tamquam mortuum operatione carere, ad spiritualia vero sola vivere & operari.*

Distinctio trium librorum Salomonis.

Porrò veteres tres Salomonis libros ita materia & argumento distinxerunt, ut in Proverbiis autument tractari Ethicam, in Ecclesiaste Phisicam, in Canticis Theologiam. Ita Orig. Prologo in Cant. S. Basil. homil. 1. in Proverb. S. Ambros. in Psalm. 36. S. Hieron. hic & Epist. ad Paulin. *Salomon*, inquit, *pacificus & amabilis Domino mores corrigit* (nempe in Prov.) *naturam docet* (in Ecclesiaste) *Ecclesiam jungit & Christum.* (In Cant.) Accedit Olympiodorus, & alii Patres initio Catenæ in Proverb. qui dividunt Salomonis tres libros in tria rerum genera, nempe in *Ethica*, *Physica*, & *Hyperphysica*. Ratio eorum fuit, quòd in Ecclesiaste Salomon describat cæli, solis, elementorum, aeris, maris, terræ, ventorum mutationes, circuitus, & vicissitudines, quod est objectum Physicæ, scilicet corpus generabile & corruptibile. Verùm paucis rem acu tangens Olympiod. initio Catenæ Proverb. respondet, *Ecclesiasten rerum naturalium ratione obiter delibata, præsentis vitæ vanitatem ob oculos ponere*; Quæ ferè eadem verba sunt Didymi initio Catenæ in Ecclesiasten: *Ecclesiastes*, inquit *in eo est, ut rerum naturalium inhærens contemplationi, vitæ præsentis doceat vanitatem!* Et Catena Græc. in Prover. initio asserit. *Ecclesiasten concionando blande provocare ad universitatis contemplationem, & ea tractare, quæ ad animam aliquatenus in virtutum studio progressum faciunt.*

Vera felicitas in quo sita.

Fixum ergo maneat librum hunc Ethicum esse, Physica enim tangit in ordine ad ethicam, ut scilicet ex rerum naturalium motu, mutatione, interitu doceat earum vanitatem, ac consequenter vanos pariter esse homines, qui illis inhiant, ac vana eorum studia, futila & stulta eorum consilia, cassos & stultos eorum labores, quibus acervandis opibus, vel vinis, vel villis, vel deliciis, vel honoribus per omnem vitam desudant, sui finis ac veræ felicitatis obliti. Hæc enim consistit in Dei timore, obedientia & cultu. Unde Lyran. censet argumentum Ecclesiastis esse, assignare ultimum hominis finem summumque bonum, in quo sita est hominis felicitas. Cùm enim hac de re fuerint diversissimæ, quas recenset M. Varro lib. de Finibus, putà ducentæ Philosophorum opiniones & sententiæ: Epicurus enim felicitatem sitam censebat in voluptate, alii in sanitate, alii in honore, alii in scientia, alii in divitiis, alii in amicis, &c.

Salomon docet hos omnes à scopo & veritate aberrasse, ac veram felicitatem suam esse in vanitatis mundique contemptu & veritatis, id est veræ sapientiæ Deique cognitione & cultu; qui consistit in legis virtutisque studio, putà in pietate, temperantia, modestia, humilitate, patientia in adversis, eleemosyna, resignatione & spe in Dei providentiam, ejusq; religione & observantia. Hæc sunt quæ toto libro pertractat, inculcat & commendat Salomon.

Ordo libr. Salomonis.

Verum enimvero Deus præ ceteris Prophetis, unum Salomonem hujus vanitatis mundi præconem elegit & constituit, eò quòd ipse omnes omnium bonorum & gaudiorum mundi voluptates expertus, meram in omnibus vanitatem repererit. Ne quis enim diceret, illique objiceret: Mira asseris de vanitate omnium creaturarum; nescio an ita, ut dicis, res se se habeat: multas enim mihi non contigit experiri, imò multas ne novi quidem. Occurrit Salomon: Ego omnes expertus sum & quasi manibus tractavi, ac experientia didici in omnibus nullum verum esse gaudium, sed meram vanitatem, umbram & fucum. Quare ordinatè singula recensens, subiungit singula esse vana. Unde Nyssen. ait: *In Ecclesiaste est ordinata quædam totius vitæ Salomonis confessio, & omnium operum enarratio.*

Hinc Georgius Ederus Oeconom. Bibl. lib. 2. hunc librum vocat *Soliloquium Salomonis*, quod in eo solus Salomon loquatur de rebus sublimibus, qualia sunt Soliloquia S. August. Thomæ à Kempis, S. Bonav. & aliorum, in quibus anima sola secum, vel cum Deo colloquitur.

Quod ad ordinem & methodum. Ordo librorum Salomonis hic est. In Proverbiis instituit puerum, eumque docet prima & communia Ethices, morumque honestiorum rudimenta. In Ecclesiaste informat juvenem proficientem, eumque à terrena vanitate ad cælestem veritatem traducit,

In

In Canticis docet virum perfectum unire se Deo, ut illi totus per amorem & contemplationem inhæreat, in eoq; conquiescat. Ita censent Origen. Nyssen. Theod. S. Greg. Præfat. in Cant. & alii passim. Audi Auctorem Cat. Græc. initio Prov. *Proverbia, inquit spectant ad hominem spiritualis vitæ viam primùm ingressum, Ecclesiastes ad animam aliquatenus in virtutum studio progressam, Cantica ad animæ in virtutibus jam consummatæ statum.* Audi & luculentiùs S. Bern. serm. 1. in Cant. *Duo sunt etiam duo, inquit sive mala, quæ vel sola vel maxime militant adversus animam, vanus scilicet amor mundi, & superfluus sui: porrò utrique duo illi libri Ecclesiastes & Proverbia obviare noscuntur, alter sarculo disciplinæ prava quæque in moribus, & carnis superflua resecans, alter luce rationis in omni gloria mundi fucum vanitatis sagaciter deprehendens, veraciterq; distinguens à solido veritatis. Denique universis humanis studiis ac mundanis desideriis prætulit Deum timere, ejusque observare mandata.* Et post nonnulla: *Depulsis ergo duobus malis duorum lectione librorum competenter acceditur ad hunc sacrum theoricumque sermonem* (Canticorum) *qui cùm sic amborum fructus, non nisi sobriis mentibus & auribus omnino credendus est. Alioquin ante carnem disciplinæ studiis edomitam & mancipatam spiritui, ante spretam & abjectam sæculi pompam & sarcinam, indignè ab impuris lectio sancta præsumitur.* Igitur ex mente S. Bern. in Ecclesiaste pellitur vanus amor mundi, in Proverbiis superfluus amor sui, in Canticis præscribitur castus amor Dei. Quocirca Salomon utitur hic stylo virili, acri, vehementi & verè regio, qualis & materiam & auctorem decebat.

Notãs tres abrenuntiationis gradus.

Paphnutius Abbas apud Cassian. Collat. 3. c. 6. tres Salomonis libros triplici abrenuntiationi gradatim ita accommodat. *Prima est*, inquit, *quà corporaliter universas divitias mundique facultates contemnimus. Secunda, quà mores & vitia, affectusque pristinos animi carnisque respuimus. Tertia, quà mentem nostram de præsentibus universis ac visibilibus evocantes, futura tantummodo contemplamur, & ea quæ sunt invisibilia concupiscimus, quæ tria ut simul perficiantur, etiam Abraham legimus Dominum præcepisse, cùm dixit: Exi de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui. Primùm dixit: Exi de terra tua, id est de facultatibus mundi hujus, opibusque terrenis; secundò, de cognatione tua, id est, de conversatione & moribus vitiisque prioribus, quæ nobis à nostra nativitate cohærentia, velut affinitate quadam & consanguinitate cognata sunt; tertiò de domo patris tui, id est de omni memoria mundi hujus, quæ oculorum occurrit obtutibus.* Et sub finem capitis: *His tribus abrenuntiationibus propriè tres libri Salomonis aptantur. Nam Proverbiorum prima abrenuntiationi convenit, quibus concupiscentiæ carnalium rerum ac terrena vitia resecantur; secunda abrenuntiationi Ecclesiastes, ubi vice versa quæ aguntur sub sole vanitas pronuntiantur. Tertiæ Canticum Canticorum, in quo mens visibilia cuncta transcendens, verbo jam Dei cœlestium rerum contemplatione conjungitur.* Simile habet S. Hier. ad Paulinum, cujus verba recitavi initio Proverb.

Salomon typus Christi tripliciter.

Alleg. B. Petrus Damiani ser. 1. de Nativ. B. Virginis, hæc tria Salomonis nomina, tresque ejus libros adaptat Christo, qui inquit: *Filius Regis, & Rex, nec solùm Filius Dei, sed etiam Deus, Salomon, id est pacificus, est nobis in hoc exilio; Ecclesiastes, id est concionator, erit in judicio; Ididia, id est gloriosus, erit in regno, in exilio amabilis: in judicio terribilis, in regno admirabilis: in exilio pius, in judicio justus, in regno gloriosus. Vide autem si non ubique rex: in exilio rector morum, in judicio discretor meritorum, in regno præmiorum distributor; simulque considera, quia non Ecclesiastes, non Ididia, sed Salomon tam gloriosum opus facere præmonetur.*

An carmine scriptus Ecclesiastes?

Censet S. Gregor. Nazianz. Poemate 33. & Damasc. l. 4. de Fide c. 18. Ecclesiastem, æquè ac Proverbia & Cantica, Hebræo carmine & metro esse conscripta. Audi Nazianz. *Quinque metris constant, Job, David, tres Salomonis, Concio* (Ecclesiastes) *& insignes Cantus, Proverbia secta.* Verùm cum in Ecclesiaste Salomon agat concionatorem, melius alii censent non metro, sed oratione soluta eum scripsisse. Est enim hic perpetua concio, eaque incitata & acris de vanitate mundi, in qua omnes affectus concitat, ut eam Lectori ad vivum repræsentet & persuadeat. Quocirca in ea utitur crebris, & pungentibus interrogationibus, contentis exclamationibus, cæterisque figuris Rhetoricis. Subinde tamen immiscet carmina vel quasi carmina, quale est illud: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas: Tempus tacendi, tempus loquendi,* &c. *Deum time, & mandata ejus observa: Hoc est enim omnis homo.* Adde omnia posse dici carmina & metra generali acceptione, quia scilicet sententiosa sunt, acuta, & arguta æquè ac brevia & concinna. Qua ratione S. Hieron. Præfatione in Job, asserit in

A Sacr. Script. præsertim Hebræi esse *rythmum quemdam dulcem, & tinnulum numeris lege solutum*. Sic omnis numerosa oratio dici potest metrum, & carmen. Huc facit quòd liber hic refertus sit elegantibus parabolis, similitudinibus, ænigmaticis, quæ quid vaticinum, & divinum resonant, ac plus significant, quàm prima fronte ostentant. Sic Lucilium suum à stylo simili commendans Seneca Epist. 59. *Loqueris*, ait, *quantum vis, & plus significas quàm loqueris. Hoc majoris rei indicium est: apparet quoque animum nihil habere supervacui, nihil tumidi.*

Denique Prophetæ vocantur vates & poetæ, ac proinde prophetia ipsorum vocari potest metrum & carmen, Salomon autem fuit Propheta, & veras proprieque dictas edidit prophetias, uti ostendi Proverb. 30. 1. Quamquam in Ecclesiaste vix sit ullam talem invenire. Quod ergo ait S. August. l. 17. de Civit. c. 20. *Salomonem in tribus suis libris prophetasse*, vel Synecdochicè accipe, quòd scilicet in partibus quibusdam triplicis hujus sui voluminis propriè prophetaverit, putà Proverb. 30. v. 1. & 2. ac in Canticis, ubi perpetua est prophetia de Christo & Ecclesia: vel amplè accipe τὸ *prophetasse* pro Dei eloquia reserasse, Dei voluntatem
B explicuisse, divinas sententias, & Canonicos libros dictasse. Sic enim omnis Canonica Script. vocatur prophetia à S. Petro epist. 2. c. 1. v. 20. Denique Chald. censet Salomonem hic verè prophetasse de futuro schismate Jeroboam; sic enim habet ex editione Complut. *Verba prophetiæ quæ prophetavit Ecclesiastes; ipse est Salomon filius David, Rex*, &c. Ex interpretatione verò Castri: *Verba præsagitionis, quam vaticinatus est concionator Salomon, filius David, rex Jerusalem. Cùm divinationis spiritu prævideret Salomon rex Israel regnum Roboam filii sui cum Jeroboam filio Nabat divisum iri, & imminentem Hierosolymis & templo vastitatem, populumque Israel captivum ductum iri*, &c. Igitur Ecclesiastes ut Proverbiis est altior, perfectior & sublimior, sic & eisdem obscurior est, & difficilior. Quocirca Philastrius asserit *Ecclesiasten paucis quidem conscriptum sententiis, omnem tamen thesaurum cœlestis scientiæ quærentibus continere.* Et S. Ambros. lib. de Tobia c. 13. jubet huic libro inhærendum, ut qui bonus sit ad omnia magister.

Finis Ecclesiastes.

Finis & scopus hujus libri est, docere veram sapientiam; scilicet qua secernamus vanitatem à veritate, nimirum ut
C cognoscamus vana esse omnia quæ in terris se ostentant, alliciunt & abblandiuntur; vera verò & solida esse, quæ in cælis sunt, ut ex hac dispari cognitione assurgamus ad mundi, utpote vani contemptum, ac ad cæli Deique, utpote veri solidique amorem & desiderium. Tanta enim est vanitatis in hoc mundo exterior species & forma, tanta illecebra, tantus fucus, ut mens hominum nisi à Deo, & Salomone edoceretur, in ea vanesceret, falsaque sumeret pro veris, vanisque concupiscentiis & peccatis absumeretur, & velut fumus in mortem secundam evanida contabesceret. Hunc ergo vanitatis rerum omnium fucum, & larvam detegit hic Salomon, docetque terrena, & vana spernere; ac cælestia ut vera ambire, in quo consistit vera sapientia. Ita censet S. August. lib. 20. de Civit. cap. 3. *In hac vanitate*, inquit, *cui quantum satis visum est intonando; totum istum librum vir sapiens sicuum deputavit, non utique ob aliud, nisi ut eam vitam desideremus, quæ vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo, qui fecit hunc solem. In hac ergo vanitate, numquid nisi justo Dei rectoque judicio similis eidem vanitati factus vanesceret homo? In diebus tamen vanitatis suæ inter-*
D *est plurimum, utrum resistat, an obtemperet veritati, & utrum sit expers veræ pietatis, an particeps: non propter vitæ hujus vel bona acquirenda, vel mala vitanda vanescendo transeuntia, sed propter futurum judicium, per quod erunt & bonis bona, & malis mala sine fine mansura. Deinde ista subjicit: denique iste sapiens hunc librum ita conclusit, ut diceret: Deum time & mandata ejus observa, quia hoc est omnis homo: quia omne hoc opus Deus adducet in judicium in omni despecto, sive bonum, sive malum. Quid verius, & salubrius dici potuit? Deum, inquit, time, & mandata ejus custodi, quia hoc est omnis homo. Quicumque enim est hoc, est custos utique mandatorum Dei: quoniam qui hoc non est, nihil est. Non enim ad veritatis imaginem reformatur, remanens in similitudine vanitatis.* Hucusque S. August. Unde S. Hieron. Comment. in Eccles. scripsit ad Blesillam S. Paulæ filiam primogenitam, hoc fine, ut ei mundi contemptum persuaderet. Audi eum in præfatione Comment. *Memini me ante hoc fermè quinquennium cum adhuc Romæ essem, & Ecclesiasten sanctæ Blesillæ*

legerem, ut eam ad contemptum mundi hujus provocarem, & omne, quod in mundo cerneret putaret esse pro nihilo, rogatum ab ea, ut in morem Commentarioli obscura quæque dissererem, ut absque me posset intelligere quæ legebat. Itaque quoniam in procinctu nostri operis subita morte subtracta est, & non meruimus, ô Paula & Eustochium, talem vitæ nostræ habere consortem, tantoque vulnere tunc perculsus obmutui: Nunc in Bethleem positus, augustiori videlicet civitate, & illius memoriæ, & vobis reddo quod debeo.

S. Hieron. vanitatis præco.

Porrò crebra hujus vanitatis mundi prædicatione S. Hieron. S. Paulin. Pammachium, S. Paulam, ac Romanam nobilitatem ad mundi contemptum, & ad secessum in Bethleem pertraxit. Ergo Salomon hoc libro lectorem à vanitate, id est ab amore mundi avocat, traducitque ad amorem Dei. Deus enim est ipsa veritas, entitas, soliditas, stabilitas, æternitas. Unde S. Gregor. Nyss. lib. de vita Mosis, agens de visione Dei in rubo ardenti Mosi exhibita, veritatem definit esse ipsum Deum. Sic enim ait: *Hæc enim est (ut ego sentio) veritatis definitio, firma eius qui est intellectio: falsitas enim est phantastica quædam circa id quod non est comprehensio, quasi subsistat quod non est: veritas autem est, eius quod verè est firma intellectio. Longis autem spatiis temporum altiori per quietem animo meditari oportet, ut firmiter intelligere possis quid sit quod verè est, quod natura sua est; quid quod non est, quod solùm esse videtur, cum per se atque natura sua minimè subsistat. Illustrat idipsum visione Mosis. Mihi enim videtur magnus ille Moyses ea in visione didicisse, nihil earum rerum quæ aut sensu comprehendantur, aut mente perspiciuntur, præter supremam essentiam quæ omnium causa est, & à qua omnia dependent, verè subsistere. In nullo enim ceterorum impendentiam* (independentiam vocant Scholastici) *perspici potest, ita quòd absque participatione veri entis possit esse. Solum id eodem modo semper se habet, numquam augetur, numquam minuitur, æqualiter ad omnem mutationem, tam ad prius quàm ad melius immutabile: prius enim ibi aut malum non est, melius enim vero non potest. Quare solum nulla re alia indiget, & solius cuncta indigent: solum cuncta appetunt, solo cuncta participant, & quæ participant per participationem & sunt & benè sunt. Quod autem participatur, numquam imminuitur. Id igitur profectò est quòd verè est, & huius veri entis intellectio, ad quam tunc accesserit Moyses.*

Deus est veritas, creatura est vanitas.

Denique Albinus præceptor Caroli Magni Præfat. in Eccles. ait se Commentarium in eundem scribere, ut extractos è monasterio ad munia Ecclesiastica Oniam sacerdotem, id est Episcopum, Candidum presbyterum, & Nathanaelem diaconum à mundi vanitatibus præmuniret; atque vana possessione divitiarum in hujus sæculi deliciis sapientissimum Salomonem totum composuisse hunc librum; quem hortatur, ut semper pro magistro habeant in manibus.

Alcuinus qui & Albinus, vanitatis præco.

Quæritur tertiò, quænam hujus libri sit partitio, quæ & quot partes? Hugo Victor. & post eum Richard. de S. Victor. lib. 3. super Apocal. part. 2. c. 7. censent tres libri esse partes, quibus triplex hominis vanitas describatur: prima mutabilitatis, secunda mortalitatis, tertia curiositatis. Aut ut S. Bonav. vanitas naturæ, culpæ & miseriæ.

Verùm dico duas primarias Ecclesiastis esse partes. Prior est à cap. 1. usque ad cap. 7. qua ostendit omnes res mundi sublunaris, quas homines vani magnas æstimant, inanes esse & vanas, ac proinde vanam esse felicitatem quæ in iis collocatur. Posterior à cap. 7. porrigitur usque ad finem, qua depulsa vanitate, demonstrat veritatem veramque felicitatem sitam esse in virtute, ac Dei timore & cultu. Igitur primo statim capite eos refellit, qui scientia summum bonum metiebantur: secundo item ac tertio capitibus eos redarguit, qui in voluptate finem bonorum, ut Epicurei collocarunt: quarto capite eos, qui in honoribus, quinto & sexto eos confutat, qui in divitiis & opibus felicitatem posuere. Prior itaque hæc capitum sex portio in refellendis alienis occupatur, altera verò totidem capitum pars in confirmanda sua sententia versatur. Igitur cap. 7. de tribus bonorum generibus disserit: *Animi*, inquam, *corporis & fortunæ*, deque contrariis malis: Quis horum omnium sit usus, utque res omnes nostræ à divina pendeant providentia, luculenter ostendit. Hinc ad finem usque libri de vita piè ac justè transigenda, quo tandem Deo conjungamur, & felicitate perfruamur æterna, concionatur.

Duæ libri partes.

Porrò in hisce multa statuit axiomata vitæ, juxta veritatem veramque prudentiam instituendæ, qualia sunt: Humanam scientiam non efficere hominem felicem: vitam esse brevem & mille mutationibus obnoxiam: Humanos errores moresque per sæcula succedentia, & circulantia quasi in orbem redire, atque eosdem fuisse omnibus sæculis communes: Nihil sub sole esse novum: voluptatem efficere stultitiam & stultos: felicitatem non esse sitam in dominatu, in uxore & filiis egregiis, in longiore vita aut funeris pompa; adeoque illam non esse quærendam in præsenti vita, sed in futura & æterna: virtutem præstare opibus, robore, aliisque corporis dotibus: Cogitandum esse Dei judicium, & providentiam: Felicitatem parari obedientia divinæ legis, operibus misericordiæ, mortificatione cupiditatum, animi lenitate & pace: Principem esse colendum: Principem debere esse justum, sobrium, placidum, cupiditatum dominum, sapientes & probos honorantem, liberalem, & qui subditis de annona ceterisque vitæ commodis abundè prospiciat; quippe qui se mortalem sciat, & ejusdem cum subditis esse naturæ & sortis: cogitandum de ingruente senio & morte. Denique sapientem & felicem esse, qui illud ubique præmeditatum habet & observat: *Deum time, & mandata eius observa; hoc est enim omnis homo.*

Axiomata vitæ prudentis.

Rursum hunc librum cum Lyrano minutiùs sic divido per singula capita, ut in illo totidem penè, putà decem vanitates recenseantur, nimirum in capite primo immoderatum sciendi studium: In secundo appetitio deliciarum: In tertio vitæ longioris desiderium: In quarto & quinto ambitio dominij dignitatisque: In parte quinti & in sexto toto cupiditas divitiarum: In septimo divinandi ars ac præscientia futurorum: In octavo venatio laudis & famæ: In nono fortunæ consectatio: In parte noni & in decimo toto corporis robur: In undecimo & duodecimo specimen ætatis floridæ.

Decem vanitates decem cap. perstringuntur.

Interpretes qui in Ecclesiasten commentati sunt extant permulti, tam veteres quàm neoterici: Ad sexaginta numerat Fabian. Justinian. in calce indicis sui universalis, ubi catalogum interpretum S. Scripturæ contexit. Illustriores hic recensebo, quorum opera usus & adjutus sum, sicut S. Hieron. initio Commentar. suorum recensere solet Origenem, Didymum, Apollinarium, &c. quos toto opere secuturus sit, ne identidem illos commemorare sit opus, nimirum humilitatis est, agnoscere unde profeceris; æquitatis, cuique quod suum est reddere; gratitudinis, beneficium beneficio rependere, ac laudem doctrinæ & doctori refundere. Ea de causa cum sententias Auctorum recito, ipsis sæpè eorum verbis utor, ut intuenti liqueat illa ipsorum esse non mea. Præclarè Plinius Præfat. ad Vespasian. *Obnoxii profectò*, inquit, *animi & infelicis ingenii est deprehendi in furto malle, quàm mutuum reddere, cùm præsertim fors fiat ex usura*. Præclariùs S. Basil. epist. 1. ad Gregor. Nazianz. *Neque verò*, inquit, *ad discendum verecundum esse oportet, nec ad docendum malignum: quod ab alio tunc didiceris, nequaquam clam habendum; cuiusmodi facere mulieres improba solent, quæ ex aliis ipsa quæsitos liberos viris suis tollendos subiiciunt, patrem mentientes. Auctorem verò ipsum prodere grata commemoratione decet, verumque ipsius scientiæ parentem.*

Interpretes Ecclesiastis.

Primus ergo post Septuag. Aquilam, Symmach. Theod. & Syrum Interpres est Chaldæus Paraphrastes, qui putatur fuisse Joseph cæcus. Sicut enim Onkeles Pentateuchum, & Jonathan Prophetas, sic Joseph cæcus libros Salomonis ceterosque Hagiographos, putà Job, Psalmos, Regum, Ruth ex Hebræo in Chaldæum convertit, satis genuinè & consentaneè ad vulgatam Latinam, qua ratione utilis est; nam cùm vocis Hebrææ sensum fideliter reddit, quia tamen Judæus post Christum extitit, hinc judaizat, & pleraque ad Judaicam Synagogam & superstitionem detorquet, ac hinc inde miscet fabellas Rabbinicas: multa ex eis succidit, & expurgavit Arias Montanus in Chaldaica Paraphrasi, quam Bibliis Regiis attexit, at non omnia.

Secundus tempore, sed dignitate primus est S. Gregor. Episcopus Neocæsariensis, ob miraculorum gloriam cognomento Thaumaturgus, qui Ecclesiasten per metaphrasin *brevissimam & admirabilem*, ait Suidas, explicuit. Divina enim sua sapientia, facundia, acumine, novitate Lectorem mirè docet, mulcet, pungit & stimulat.

Tertius est R. Haccados, quem passim citat Galatin. lib. de Arcanis fidei, sed hic allegoricus potiùs est, quàm literalis; & allegorias habet somniis non absimiles.

Quartus est S. Gregor. Episc. Nyssenus, Frater S. Basilii,

qui

qui octo Homilias disertas sanè & doctas in Ecclesiasten ela- A boravit, quibus ipsemet Ecclesiasten agit, ac Lectorem ad vanitatis mundi contemptum, velut Orator Christianus extimulat.

Quintus est S. Hieron. qui more suo literæ inhærens, genuinum primò ejus sensum dilucidè reddit, deinde mysticum attexit: meritò sui ævi Phœnix, ac in S. Script. explicanda doctor maximus, Ecclesiæ totius elogio celebratur.

S. Hieron. bis vertit libros Salomonis.

Nota S. Hieron. bis transtulit Ecclesiasten. Proverbia, & Cantica. Primò, corrigendo veterem & antiquam vulgatam editionem Latinam juxta versionem Septuag. à qua manavit: quare Græcos Septuag. in Latinum transtulit, itaque veterem editionem suæ puritati restituit. Secundò immediatè illa ex Hebræo transferendo in Latinum. Hæc ita se habere docet ipse S. Hieron. hic in proœmio, ac disertè lib. 2. contra Ruffin. ubi sic ait: *Salomonis etiam libris, quos olim iuxta Septuag. additis obelis, & asteriscis in Latinum verteram, ex Hebræo transferens, & dedicans S. Episcopis Chromatio & Heliodoro, hæc in præfatiuncula meæ sine subscripsi: si cui sanè Septuag. Interpretum magis editio placet, habet iam à nobis emendatam.* Prior ergo versio S. Hieron. B facta est ex Græco, posterior ex Hebræo jussu Damasi Pont. quam proinde recepit Ecclesia, estque vulgata nostra editio Latina. Utraque extat in Commentario S. Hieron. in quo tamen non posteriorem suam interpretatur vel modestiæ ergo, vel quia nova erat; sed priorem Septuag. utpote veterem, & vulgatam tunc editionem, quæ à posteriori, putà à vulgata moderna satis discrepat, ac proinde Comment. S. Hieron. parum facit ad elucidationem vulgatæ modernæ. Porrò S. Hieron. in posteriori accommodat se Septuag. ubi ab Hebræo nihil vel parum distant: aliàs sequitur Aquilam, Symmach. & Theodotionem, sed præ omnibus Hebraicam veritatem, cujus sensum verum, & genuinum, ut clarè repræsentat, subinde non verbum verbo, sed sententiam sententia quasi paraphrasticè exprimit: hoc enim est munus fidelis, & genuini interpretis. uti suis locis videbimus.

Sextus est Olympiodorus, partim Paraphrastes, partim Scholiastes, partim Commentator; qui breviter, sed utiliter Ecclesiasten explicuit: ita enim explicat, ut Lectorem ad virtutem & pietatem excitet.

Septimus est Salonius, Eucherii filius, & Salviani discipulus anno Domini 470. qui mysticè, & breviter Ecclesiasten explanat. Idem facit Albinus, sive Alcuinus, Bedæ discipulus, & Rabani magister. Salonii Commentarius in Proverbia, & Ecclesiasten, idem planè ad verbum extat in Honorio Augustodunensi Presbytero qui teste Trithemio, & Bellarmino floruit anno Domini 1220. Nisi quòd initium libri sit transpositum. Nam quæ de tribus nominibus Salomonis initio Ecclesiastis, eadem Honorius ponit initio Proverbiorum. Rursum paucula in fine Proverbiorum, quæ ponit Salonius decurtat, & omittit Honorius. Reliqua, ut dixi, sunt eadem ad verbum. Porrò Salonius editus extat tom. S. Biblioth. Patrum. Honorius verò tomo sive sæculo 12. juxta editionem Coloniensem.

Octavus est Hugo de Sancto Victore, qui ex S. Gregor. (hujus enim Commentarii manuscripti in Ecclesiasten extant in monasterio Cavensi) homil. 19. in Ecclesiasten conscripsit, quibus floridè & acutè singulas quatuor primorum capitum sententias, imò singula verba discutit, exugit, ac mel sacræ Ethices ad morum conformationem elicit & conficit. Fuit Hugo vir apprimè doctus facundus & religiosus, monasterii sancti Victoris (unde vocatus est de S. Victore) Parisiis Abbas, coævus & familiaris Sancti Bernardi sui sæculi lumen, adeo S. August. doctrinam & phrasim æmulatus, ut *Augustini lingua* sit nuncupatus. Moriens eum allata S. Eucharistia, ob stomachi nauseam eam sumere non posset, eam adorans: *Ascendat*, inquit, *filius ad Patrem, & servus ad Dominum suum.* Itaque factum.

Nonus est S. Bonaventura, qui Scholasticè Ecclesiasten pertractat.

Decimus est Hugo Carensis, primus è sancti Dominici ordine Cardinalis, qui obiter literam perstringens, mystico sensui se mancipat, in eoque rimando acutus est, acer, & copiosus.

Undecimus est Nicolaus Lyran. qui Hebraicè non ad amussim peritus, passim sequitur Rabbinos, præsertim R. Salomonem, uti ipsemet fatetur in fin. lib. different. veteris ac novi testamenti. Hos secuti sunt Dionys. Carth. Cardin. Cajetanus, qui duobus suis Rabbinis in testamento veteri ac Erasmo in novo plus æquo confidens novam eorum versionem edit, & suopte ingenio novè explicat, a Vulgata, & patribus sæpe discidens. Item Francisc. Titelmannus, vir eruditus & religiosus, Joannes Ferus, Gerardus Moringus, Hieron. Osorius, Joannes Campensis, Isidorus Clarius, Franciscus Varablus, ac è Societate nostra Joannes Lorinus breviter sed accuratè; & Joannes Pineda, qui uti fusissimè, ita plenissimè Ecclesiasten explanavit. Ego ex omnibus hisce succum exprimam, mellilegium faciam, illudque methodicè, paucis clarè more meo Lectori hauriendum propinabo; ac non pauca ex meipso addam, quæ æterna Patris Sapientia mihi suggerere dignabitur.

CAPUT PRIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PRoponit thema libri. Vanitas vanitatum & omnia vanitas, *illudque probat primò ex rerum omnium circulatione; omnia enim, etiam sol, spiritus, flumina in orbem eunt & abeunt; quare nihil sub sole novum. Secundò v. 12. ex scientiis, & studio sciendi, in quo magna elucet vanitas; quia qui addit scientiam, addit & laborem, & dolorem.*

1. VErba Ecclesiastæ, filii David, regis Jerusalem. 2. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes: vanitas vanitatum, & omnia vanitas. 3. Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole? 4. Generatio præterit, & generatio advenit: terra autem in æternum stat. 5. Oritur sol, & occidit, & ad locum suum revertitur: ibique renascens, 6. Gyrat per Meridiem, & flectitur ad Aquilonem; lustrans universa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos revertitur. 7. Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat: ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur ut iterum fluant. 8. Cunctæ res difficiles: non potest eas homo explicare sermone. Non saturatur oculus visu nec auris auditu impletur. 9. Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est: quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est. 10. Nihil sub sole novum, nec valet quisquam dicere. Ecce hoc recens est: jam enim præcessit in sæculis, quæ fuerunt ante nos. 11. Non est priorum memoria: sed nec eorum quidem, quæ postea futura sunt, erit recordatio apud eos, qui futuri sunt in novissimo. 12. Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Jerusalem. 13. Et proposui in animo meo quærere & investigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum, ut occuparentur in ea. 14. Vidi cuncta, quæ fiunt sub sole, & ecce universa vanitas, & afflictio spiritus. 15. Perversi difficile corriguntur, & stultorum infinitus est numerus. 16. Locutus sum in corde meo, dicens Ecce magnus effectus sum & præ-

cessi omnes sapientiâ, qui fuerunt ante me in Jerusalem: & mens mea contemplata est multa sapienter, & didici. 17. Dedique cor meum ut scirem prudentiam, atque doctrinam, erroresque & stultitiam: & agnovi quòd in his quoque esset labor, & afflictio spiritus. 18. Eò quòd in multa sapientia, multa sit indignatio: & qui addit scientiam, addit & laborem.

Vers. 1. VERBA ECCLESIASTÆ, FILII DAVID, REGIS JERUSALEM] *Ecclesiastæ*, id est Salomonis, Patet ex ipso verborum tenore, & sententia, hunc non tam esse libri titulum, uti censuere S. Gregorius, Nyssen. Homil. 1. Hugo Victor. & Hugo Cardinalis, Dionysius & alii, quàm ipsum libri exordium. Hic enim liber incipit, hicque ad marginem notatur primus primi capitis versus. Inde tamen desumptus est libri titulus & nomenclatura, ut vocetur Ecclesiastes, quod nomen stolide improbat Luther. in Colloq. Conviv. dicens hunc librum non esse Ecclesiasten, sed *Politica* vel Oeconomica Salomonis nuncupandum, qua in re toti Ecclesiæ patribusque omnibus, qui eum Ecclesiasten vocavere, contradicit, eosque inscitiæ arroganti supercilio coarguit.

Verbi etymon. VERBA] *Verbum* dicitur à verberatu, quòd verberato lingua intra palatum aere, omnis oratio profetatur, ait S. Consentius & S. August. Varro verò verbum à veritate deducit, quasi verum; quod verum nos loqui oporteat. *Verbum q. verum.* Talia sunt verba S. Scripturæ sive verba Dei, putà oracula verissima, gravissima saluberrima. Unde Aben Ezra: *Verba Ecclesiastæ*, hoc est, inquit, non vulgaria, sed ex corde ad animum ascendentia, utpote quæ vanitatem à veritate secernant; viamque ad veram felicitatem digito ad fontem intento omnibus palam demonstrent.

ECCLESIASTÆ] Hebr. קהלת *Coheleth*, id est congregatoris, collectoris, concionatoris. Radix enim קהל *Cahal*, significat congregare coetum, ad eum verba facere. Unde קהלה *Kehilla* vocatur congregatio, coetus, Ecclesia, concio. Concio enim tam coetum populi, quam orationem ad populum significat.

Salomon cur vocetur Ecclesiastes? Resp. Primò. Quæres primò, cur Salomon hic Hebr. vocetur *Coheleth*, Græcè, indeque Latinè Ecclesiastes? Resp. primo Jacob. Christopol. Præfat. in Cant. eum vocari *Coheleth*, id est collectorem, quod gnomas & scitè dicta Davidis Patris sui, ceterorumque Patriarcharum, & Prophetarum hoc libro coacervarit, & in unum collegerit. Verùm hoc parum est probabile. Salomon enim cum esset sapientissimus mortalium, non eguit aliunde corradere sapientiam, qua ipse à Deo donatus & repletus erat: suam ergo hic promit, & non alienam.

Secundò. Secundò Cajet. censet Salomonem dici *Coheleth*, id est collectorem, quod omnes vanitatis mundi modos & species hoc libro collegerit, easque ad vivum oculis subiecerit, atque ut addit Arias Montanus, quod enumerans singulas res mundi, mox subiiciat ciphram o dicens, iteransque: *Vanitas vanitatum & omnia vanitas*. Ciphra enim o, si sola ponatur, esto multiplicetur, nil valet, nullumque indicat numerum, ideoque vanitatis & nihili est index & nota. Verùm hoc arctius & frigidius est.

Tertiò. Tertiò alii, eò quòd, inquiunt, anima Salomonis (*Coheleth* enim est femininum) cunctas in se scientias congregasset, vel potiùs Deus congregatas & in unum collectas in Salomonis sinum effudisset. Aut ut Nyssenus, quòd Ecclesiastes colligat omnia quæ ad probam Ecclesiæ pertinent administrationem, hoc est, per quæ quis probè & ex virtute vitam instituat. Aut ut David de Pomis, quòd universas Philosophorum de summo bono, in quo sita est felicitas, sententias (quas Varro lib. de Finibus ducentas enumerat) summatim perstringat & confutet. Aut ut alii, quòd universas voluptates rerum omnium, quas expertus est, congreget, earumque vanitatem ostendat.

Quartò. Quartò, melius alii censent Salomonem dici Ecclesiasten, quòd ex confuso hominum coetu & tumultuante turba fecerit Ecclesiam ordinatam, pacatam & piam concionando & persuadendo ei, ut relictis vanis spebus & rebus amet, & colat Deum verum. Ita S. Gregor. 4. Dialogo. 4. *Hic liber*, inquit, *concionator dicitur: In concione vero sententia proponitur, per quam tumultuosa turbæ sententia comprimatur. Sol concionatur verax quasi extensa manu tumultus omnium sedat, eosque ad unam sententiam revocat, cum in eiusdem libri*

A *termino ait: Finem loquendi pariter omnes audiamus: Deum time, & mandata eius observa, hoc est enim omnis homo.*

Quocirca Salomon hic repræsentat Christum, qui ceu verus Ecclesiastes Ecclesiam sanctam formavit, instituit, docuit tam verbo, quàm exemplo. Ita Nyssenus & Olympiodorus: *Ecclesiastes*, inquit, *vocatus est, tamquam cunctos mortales in Ecclesia cœtum vocans, & in concordiam nectens.*

Quintò & genuinè Salomon dicitur *Coheleth*, & *Ecclesiastes*, id est congregator, & concionator, quòd populi coetum convocans, ad illum concionatus sit de vanitate rerum mundanarum, deque veritate virtutis & timoris Dei. *Quintò. Genuinè.* Ita S. Athanas. in Synopsi, Salon. S. Gregor. lib. 4. Dialog. c. 4. Bonav. & alii, quodque eandem concionem scriptis mandans, ad universam Ecclesiam sæculorum omnium transmiserit. Omnis enim Ecclesia & Respub. omni ævo & sæculo sua habuit comitia, suos populi coetus, suas conciones, in quibus Principes, senatores vel oratores perorabant de iis, quæ ad Rempub. vel ad civium certorum causas litesque spectabant. Ita fecere Græci; Athenienses sub Solone, qui universa à se statuta permisit concionis arbi-

B trio; Spartani sub Lycurgo; Romani sub Romulo, & magis sub Consulibus; Hebræi sub Mose, Josue, Davide, Salomone, & ceteris.

Porrò Cathedra ex qua Salomon concionabatur, erat solium regale, quod ipse ad hanc rem extruxit. 3. Reg. 7. 7. *Porticum quoque solii*, inquit, *in qua tribunal est, fecit Salomon, & texit lignis cedrinis à pavimento usque ad summitatem.* Similis concio Salomonis ad populum in dedicatione templi ab eo ædificati, recensetur 3 Reg. 8. 14. Audi S. Athanas. *Ecclesiastes*, ait, *vocatus est, quia ad populum ipse concionatus est, & quæ spiritus sunt, locutus*: & ut ait Thaumaturgus, *quia his verbis universam Dei Ecclesiam affatur.*

Principes erant concionatores. Sic Moses legislator, & dux Israelis crebrò concionatus est ad populum, cùm ei legem Dei promulgaret & inculcaret, ut patet Exodi cap. 20. & seq. imò Deuteronomium non est aliud, quàm ardens & contenta concio, qua Moses moriturus Israelem ad studium legis, cultumque Dei adhortatur. Similem eadem de re concionem ad populum habuit successor Mosis Josue, jam moriturus cap. ult. & Job cap. 29 Samuel 1. Reg. 12. 7. Mathatias 1. Machab. 2. 49. ac David. Psalm. 48. 2. *Audite*, ait, *hæc omnes gen-*

C *tes, auribus percipite qui habitatis orbem*, &c. *Os meum loquetur sapientiam, & meditatio cordis mei prudentiam.* Similis concio Davidis est Psalm. 77. 1. Sic fecit & Ezechias mittens præcones per totum Israelem, ut eum ad Dei cultum & Pascha solemne reducerent. 2 Paral. 30. imò ipsemet rex ad ipsos sacerdotes & Levitas concionatus est, exhortando eos ad purgationem templi, & legis zelum 2. Paral. 29. 5. Ezechiam avum suo zelo & concione imitatus est Josias rex 4. Reg. 23. v. 1. & 2. Paral. 34. vers. 31. *Stans*, ait, *in tribunali percussit fœdus inter Israelem & Deum.* Similem exhortationem ad Patres Concilii Niceni habuit Constantinus Magnus, uti refert Euseb. in ejus vita; ac Theodosius per literas ad Patres Concilii Ephesini; Carolus Magnus ad Saxones, &c. ac avorum memoria Jagello Poloniæ rex, qui Lituanos ingenti zelo concionando, & præmiis invitando ab idolorum cultu ad Christi fidem convertit anno Domini 1387. ex quo deinceps prognati reges Poloniæ, ac nominatim modernus Sigismundus III. aviti regni æquè ac pietatis heres, Jagellonides cognominatur. Ita Cromerus lib. 15.

D Talis ergo Ecclesiastes fuit rex Salomon: sapientiæ enim ejus fama exciti, certatim ad eum docentem ex toto orbe confluebant nationes & principes, ac inter eos regina Saba. 3. Reg. 4. Igitur non ad solos Judæos, sed ad totam Ecclesiam, id est ad coetum vel concionem ex cunctis mortalibus contractam hic concionatur, docetque in quo sita sit vera sapientia, scilicet in rerum vanarum contemptu, ac veritatis verique Dei cultus studio, ut ab amore caducorum eos abducat, & desiderium æternorum transferat. Quocirca, ut notat Titelmanus, Salomon hic veri concionatoris munia strenuè obit, dum statim à principio thema

ma proponit: *Vanitas vanitatum*, &c. Idipsum subinde repetens, & inculcans in sermonis progressu, & circa illud pertexens totum sermonem; & quamvis (quod peritus concionator facit) digrediatur nonnunquam ad alia, eodem tamen recurrit, diligenter ac particulatim demonstrans veritatem primæ præpositionis, quam sic plenè probat, ut conclusionem ad extremum & clausulam reponat. Præterea falsa, quæ obstant argumento proposito, refellit, veritatem confirmat, damnat vitia, virtutes laudat, prædicat, demum instat opportunè, importunè, arguit, obsecrat, increpat; prout Ephesinum Ecclesiasten Timotheum Paulus ut faciat, obtestatur. 2. Timoth. 4. 2.

Cur vocatur coheleth, id est, concionatrix. Quæres secundò, cur Salomon Hebr. vocetur *Coheleth* femininè? Est enim *Coheleth* Benoni, id est participium activum femininum in conjugatione *Cal*, significans *congregatrix* vel *concionatrix*. Respondent aliqui Novantes, ut Avenarius & Foristerus in Lexicis Hebr. *Coheleth* vocari non Salomonem, sed Ecclesiam vel Synogogam. Illam enim hic à Salomone concionantem induci. Sed errant. Coheleth enim esse nomen non Ecclesiæ, sed Salomonis patet ex eo quod sequitur, *Filii David, regis Jerusalem*: unde clarè vertit Chald. *Verba Coheleth ipse est Salomon*. Ita S. Gregorius Thaumaturgus, S. Hieron. Nyssen. Olympiad. & ceteri omnes.

Resp. Primò. Dico ergo primò, *Coheleth* esse nomen masculinum, non femininum. Patet primò, quia est nomen Salomonis, qui vir est, non femina. Secundò, quia toto hoc libro *Coheleth* tribuuntur verba & epitheta masculina, non feminina, exceptò uno loco cap. 7. 29. quem locum nonnulli suspicantur corruptum. Hinc sequitur *Coheleth* non esse hoc loco Benoni, id est participium femininum in Cal. sed esse Toar, id est nomen verbale masculinum; perinde ac apud Latinos hæ voces doctus, eruditus, auditus, visus, sæpè non participia sunt, sed nomina. Ita censent Marinus, Mercerus & alii in Lexicis, & confirmant ex eo quod Heb. קָהַל *Cahal* non sit usitatum in *Cal*, sed in *Niphal* & *Piel*: *Coheleth* ergo nequit esse Benoni *Cal*: nomen ergo sit oportet. Imo nonnulli suspicati sunt *Coheleth* dici quasi קֹהֵל עֵת *cohel et*, id est *collector vel temporis*, eo quòd Salomon tam suæ, quàm aliorum ætatis tempora, & temporaria bona voluptatesque hoc libro metiatur numeret, & æstimet, dicens omnia esse vana. Aut quasi קֹהֵל תַּלְמוּד *cohel Talmud*, id est, *Collector doctrinæ*, & ultima litera *Tau* valeat *Talmud*, uti Hebræi in abbreviaturis per unam literam initialem, totam dictionem significant.

Secundò. Dico secundò, nomen *Coheleth* licet sit masculinum, habet tamen puncta, formam & terminationem femininam, puta Benoni, sive participii feminini in Cal. Ita censent omnes Hebraicè periti.

Causa. Prima. Porrò causa hujus rei varia à variis affertur. Primò multi afferunt hanc, quòd Hebræi sæpè permutent nomen femininum cum masculino, & vice versa masculinum cum terminatione feminina, quando rei præstantiam, & pulchritudinem denotare volunt, qualis est hæc concio Salomonis, quæ proinde vocetur *Coheleth*, q. d. *concionatrix*, ob elegantiam sermonis. Solent enim Hebræi rebus eximiè pulchris tribuere genus femininum, quia imago & affecla pulchritudinis, ejusque maxima illecebra est femina. Concionatrix ergo idem est, quòd pulcher & eximius concionator. Solent enim feminæ in dicendo esse disertæ, gratiosæ, elegantes, patheticæ, efficaces, ideoque viris persuadere quicquid volunt. Sic Psal. 67. 12. *Dominus dabit verbum Evangelizantibus*, Hebr. est הַמְבַשְּׂרוֹת *hammebasseroth*, id est evangelizatricibus femininè, quò significat excellentissimos à Deo prædicatores constituendos. Et Aggæi 1. 13. *Nuntius Domini de nuntiis Domini*, Heb. est בְּמַלְאֲכוּת *bmalachut*, id est *denuntiatricibus Domini*. Vide ibi dicta, ac Riberam ibidem. Sic Exodi 22. 18 *Maleficos* (Hebr. est *mecaphsepheth*, id est *maleficas* femininè) *non patieris vivere*. Similia sunt 2. Reg. 13. 19. in Hebræo, & alibi.

Secunda. Secundam dant alii, quòd sapientia hic sit quasi concionatrix, ac per os Salomonis concionatur, ut vis & energia concionis significetur, quasi ejus anima & forma sit ipsa sapientia. Hæc enim hic fuit quasi anima sapientissimi Salomonis. Simili modo Salomon Proverb. cap. 9. v. 1. & c. 8. v. 1. & seq. Et Ecclesiastes cap. 24. 1. & sequent. ipsam sapientiam loquentem, & concionantem inducit, ad majus concionis pondus.

Tertia. Tertiam dant alii, quòd Salomon fuerit *Coheleth*, id est vir, sed desinens in feminam, cum virile suum robur, quod hic ostendit, inflexit ad amorem feminarum, factusque est effeminatus & quasi femina. Hoc enim fore prævidebat Spiritus sanctus, ideoque ei nomen *Coheleth* induit. Sic Isaias Principes mulierosos Israelis vocat mulieres cap. 3. v. 12. *Mulieres*, inquit, *Dominatæ sunt eis*, Et Nahum c. 3. 13. *Ecce populus tuus, mulieres in medio tui*. Sic Homerus Iliade 2. *O pepones*, inquit, *mala probra Achivæ, non amplius Achivi*. Homerum de more secutus Virgil. 9. Æneid. *O veræ Phrygiæ, ait: neque enim Phryges*.

Quartam dant nonnulli, quod à matre Bethsabee hæc didicerit Salomon. Hæc enim eum puerum docebat fugere ventrem, & venerem velut vanitates, uti patet ex illo Proverb. 31. 1. *Visio qua erudivit eum mater sua*, &c. *Ne dederis mulieribus substantiam tuam, & divitias tuas ad delendos reges. Noli regibus ô Samuel, noli regibus dare vinum*, &c. *Quarta.*

Filii David, regis Jerusalem] Græci habent *Regis Israel in Jerusalem*, sed perperam ait S. Hieron. Notat S. Hieron. tres Salomonis libros, scilicet Proverbia, Ecclesiasten, & Cantica gradatim hominem ad perfectionem provehere: primum enim esse incipientium secundum proficientium tertium perfectorum. *Primi libri titulus*, ait Hieronymus, *vocat Salomonem filium David, regem Israel: Secundi filium David, regem Jerusalem. In tertio non dicitur rex vel filius David, quia plurimi sunt rudes, pauciores metropolitæ, rari qui superna tantùm desiderent: propter primos ac secundos paterna dignitas, regnique proprii auctoritas indicatur: perfectis, quia non timore eruditur discipulus, sed amore filius, proprium nomen sufficit, & æqualis magister est, & nescis se esse regem, quod etiam de causa observatum est, nullum toto Canticorum libro Dei nomen exprimi ex iis, quæ possunt timorem incutere, sed nomina omnia amoris.*

S. Ambros. Præf. in Lucam, & lib. de Isaac cap. 4. quem sequitur Hugo de S. Victore triplicem hunc statum & gradum adaptat tribus Patriarchis, Abraham, Isaac, & Jacob. Primus obediens fuit: secundus puteos fodit: tertius scalam, cui Deus innitebatur, ac per eam ascendentes & descendentes Angelos, vidit Genes. 28. 12. Alii eidem accommodant tres prisci tabernaculi & templi partes, putà atrium, Sanctum, & Sanctum Sanctorum. Incipientes enim sunt in atrio paradisi, proficientes in Sancto, id est in ingressu ejusdem, perfecti sunt quasi in ipso cælo empyreo.

Censent Chald. & alii nonnulli Salomonem scripsisse Ecclesiasten, post schisma decem tribuum, quod fecit Jeroboam earum se regem constituens, ideoque Salomonem se hic vocare regem Jerusalem, id est duarum tribuum, non Israel; sed errant. Hoc enim schisma contigit post mortem Salomonis, sub Roboam ejus filio.

Vocat ergo se regem Jerusalem: Primò, quia illa erat metropolis duodecim tribuum, ac proinde regni totius caput. Sic Nabuchodonosor à Jeremia vocatur rex Babylonis, id est Monarchiæ Chaldæorum, cujus caput erat Babylon. Et Sardanapalus vocatur rex Ninives, id est Assyriorum, quorum Metropolis erat Ninive. Secundò, quia in Jerusalem erat Academia, vigebatque studium sapientiæ, quam hic docet Salomon. Tertiò, quia in eadem erat aula regia, in qua regnare solet luxus, avaritia, invidia, fastus, omnisque vitiorum & cupiditatum vanitas, à qua cives & aulicos suos hic avocat Salomon.

De etymo & splendore Jerusalem dixi Hebr. 7. 1. Genes. 14. 18. & alibi. Vide & Josephum & Adrichomium in descriptione Jerusalem.

Mysticè, Ecclesiastes est Christus, qui electis suis persuadens contemptum vanitatis mundi, & amorem cæli, est rex Hierosolymitarum, id est videntium & contemplantium Deum, ideoque pace fruentium Jerusalem enim Hebr. idem est quod visio pacis.

Vanitas vanitatum dixit Ecclesiastes: Vanitas vanitatum et omnia vanitas] S. August. lib. de Quant. animæ c. 33. & de vera religione c. 21. & 33. & alibi legit: *Vanitas vanitantium*, id est vanitati servientium rebusque vanis inhiantium. Hi enim sunt vanitantes factique vani secuti ea quæ dilexerunt, aut vanitantium, id est fallentium, & vana specie decipientium: *Vanitas*, ait S. August. est fallacia & *vanitantes* sunt falsi vel fallentes: Idem tamen S. August. lib. 1. Retract. cap. 7. ait, quòd licet ista expositio vera sit, mendosa tamen sit lectio, cùm *Vers. 2.*

juxta

A Juxta Græcum legundum sit: *Vanitas vanitatum*. Chald. *Vanitas vanitatum sæculum hoc; Vanitas vanitatum omne, quod laboravi, omnino vanitas*. Aquila, Symmac. Theodot. ceterique interpretes, ait S. Hier. vertunt ἀτμὶς ἀτμῶν, id est *vapor vaporum & omnia vapor*. Syrus: *Inanitas inanitatum & omnis res inanitas*. Arabicus, *Vanitas vanitatum, universitas rerum vana*. Alii: *Nihilum nihil & omnia nihil*. Sic & Nyssenus. Gregor. Thaumaturgus metaphrasticè vertit. *Quam inania sunt, nulliusque pretii cuncta hominum studia simul ac negotia*. Anonymus: *Cunctæ res otiosæ, viles, errantes, mendaces, Sublimis prorsus*, ait S. Chryl. ser. contra Concub. *& talis digna vox, quam Salomon ad se reversus, & quasi ex umbrosa quadam abysso ad lumen veræ sapientiæ respicere valens, emisit eandem*. Idem Parænetica ad Eutropium: *Hunc*, inquit, *versiculum si saperent qui in potentia versantur, in parietibus omnibus, & in vestibus suis scriberent in foro, in domo, in ingressibus; quoniam quidem multæ sunt rerum facies, multæ imagines falsæ, quæ decipiunt incautos, istud oporteret quotidie salutare carmen, & in prandiis, & in cœnis, & in conventu unumquemque proximo suo canere, & à proximo suo libenter audire: Quia vanitas vanitatum est, & omnia vanitas*.

B *Vanitas etymon.* Grammaticè, & Etymologicè vanitas est vacuitas, inanitas, levitas à qua res dicitur evanida, dum citò perit & evanescit. Audi Nonium Marcellum lib. 4. *Vanum*, inquit, *leve, inane*. *Virg. Geor. lib. 1. Sed illos Expectata seges vanis elusit aristis. Vanum est mendax. Virg. Æneid. 2. Ni frustra augurium vani docuere parentes. Sallust. Jugurthæ bello: Mauri vanum genus. M. Tull. de offic. lib. 3. Nihil enim proficiunt nisi admodum mentiantur, nec verò quicquam est turpius vanitate. Idem Tuscul. lib. 3. Tum ita variis imbuimur erroribus, ut vanitati veritas & opinioni confirmata natura ipsa cedat. Vanum, insidiosum, subdolum. Virg. Æneid. lib. 2. Nec si miserum fortuna Sinonem finxit, vanum etiam mendacemque improba finget. Vanum, obscurum. Virg. Æneid. 4. Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram. M. Tull. de Repub. lib. 5. Ut nostra verò ætas cum Rempub. sicut picturam accepisset egregiam, sed jam evanescentem vetustate*.

Donatus verò & Arruntius ita distinguunt hæc tria, falsum, vanum, & fictum. *Falsum*, inquiunt, *est, quo tegitur id quod factum est: Vanum, quod fieri non potest: Fictum, quod non est factum & fieri potuit. Falsum est fictum mendacium simile veritati; vanum nec possibile, nec verisimile.* C *Fictum totum sine vera, sed verisimile. Falsum loqui mendacis est, fictum callidi, vanum stulti. Falsum loqui culpæ est, fictum virtutis, vanum vecordiæ. Falsis decipimur, fictis delectamur, vana contemnimus*.

Vanitas ergo opponitur rei velut umbra. Res enim, putà corpus, est ipsa veritas, cujus vanitas est ejus umbra. Quare sicut umbra sequitur suum corpus, sic creatura sequatur suum creatorem, ne evanescat, & in nihilum abeat. Omnis enim res creata in fieri, esse & conservari pendet à Deo, sicut radius à Sole. Quare sicut sole se subducente radius evanescit, sic Deo manum, id est operationem & conservationem suam subducente, res creata redit in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem educta est.

Vanus, ait Servius, *dicitur quasi vacuus, & quasi vanno eventilatus*. Ovidius 3. Amor.

Ceres sterilem vanescit in herbam.

Hinc vanus vocatur stultus, quasi mente vacuus, qui in rebus inanibus studium collocat. Vanus quoque dicitur mentiens, & infidus, qui levia inaniaq; pro gravibus & veris astutè componit.

Vanus ergo est vanidicus, vaniloquus, levis mendax. D Hinc vanitas vocatur levitas, mendacium, fallacia. Vanitati opponitur veritas, fidelitas constantia. Unde Cicero lib. 2. de Natura Deorum: *Nulla igitur*, ait, *in cœlo nec fortuna, nec temeritas, nec erratio, nec vanitas inest, contraque omnis ordo, veritas, ratio, constantia*. Et libr. 2. de Legib. *Animi labes nec diuturnitate vanescere* (id est evanescere, aboleri) *nec manibus ullis elui potest*. Et ad Herennium lib. 2. *Vana est ratio, quæ ex falsa causa constat*.

Vanitatis sex significata. Vanitas ergo multa significat. Nam vanitas primò est inanitas, secundò brevitas, tertiò mutabilitas, quartò interitus, quintò mendacium, sextò fraus & fallacia, quæ omnia huic loco congruunt. Unde pari modo vertas: *Inanitas inanitatum & omnia inanitas: brevitas brevitatum, & omnia brevitas; mutabilitas mutabilitatum, & omnia mutabilitas*; & sic de ceteris, q. d. Omnia quæ in mundo, præsertim sublunari existunt, sunt summè inania, brevia, mutabilia, corruptibilia, mendacia, falsa & fallacia. Ex adverso super lunam in cælo apud Deum omnia sunt solida, longa, immutabilia, incorruptibilia vera, & fidelia. Vanitas enim terrestrium opponitur veritati cælestium, quòd in illis sit inanitas, in his soliditas: in illis brevitas, in his æternitas: in illis mutabilitas, in his immutabilitas: in illis interitus, in his constantia & constans existentia: in illis mendacium, in his veritas: in illis fallacia, in his fidelitas. O prima summaque veritas, veraque soliditas, solida charitas, chara æternitas, Deus meus & omnia, da ut nulla nos moveat vanitas, nec vana inanitas, nec inanis carnalitas, nec carnalis fugacitas; sed totos nos ad te rapiat tua veritas veraque felicitas.

Porrò Hebræi utuntur abstractis pro concretis ad significandam rei excellentiam. Sic *Sanctum Sanctorum* aliàs vocatur *sanctitas sanctitatum*, id est eximiè & summè sanctum ac venerandum. Sic Deus ait Abrahæ Genes. 12. 2. *Erisque benedictus*. Hebr. *Eris benedictio*, id est affluens omni benedictione, ut non tam benedictus, quàm ipsa benedictio nuncupari possis. Psal. 110. 3. *Confessio & magnificentia opus ejus*; hoc est, opus Dei ita magnificum est, ut ipsa magnificentia dici queat: ideoque adeo laudabilis, ut ipsa confessio, id est laus vocari possit. Sic 1. Corint. 1. 30 de Christo dicitur: *Factus est nobis sapientia à Deo, & justitia, & sanctificatio, & redemptio*; hoc est, factus est summus & sapientissimus justificator, sanctificator, redemptor noster. Sic ergo dicitur creatura quælibet *vanitas vanitatum*, id est vanissima. idque triplici de causa.

Prima est, quia respectu Dei creatoris, qui est pelagus entitatis omnisque perfectionis, creatura omnis est quasi non ens & nihilum, juxta illud, *Substantia mea tanquam nihilum ante te*. Psalm. 38. 6. Et: *Omnes gentes quasi nihilum & inane reputatæ sunt*. Isaiæ 40. 17. Et: *Luna non splendet, & stellæ non sunt mundæ in conspectu ejus*. Job. 25. 5. *Creatura vanissima tribus de causis. Prima.*

Secunda, quia nulla res creata hominem potest beare, aut ejus desiderium, utpote immensum, exsatiare. Vera enim saties & felicitas sita est in solo Deo, utpote quaquaversum infinito. Si alibi eam quæris, vanè & frustra quæris. *Secunda.*

Tertia, quia homo sua stultitia rebus creatis abutitur ad vanitates, ut scilicet vanas suas concupiscentias illis expleat, quibus sibi interitum præsentem & æternum accersit. Id clarè ostendit Sapiens ex idolis dicens Sap. 14. 11. *Creatura Dei* (quæ à Deo bono bonæ creatæ sunt) *in odium facta sunt* (vitio hominum, iis quasi diis inhiantium) *& in tentationem pedibus insipientium* (offendentium in illarum abusu, nimio amore & cultu) *initium enim omnis fornicationis est exquisitio idolorum, & adinventio illorum corruptio vitæ est. Supervacuitas* (vanitas) *enim hominum hæc advenit*. *Tertia.*

Heb. pro *vanitas vanitatum & omnia vanitas*, est: הֲבֵל הֲבָלִים הַכֹּל הָבֶל *habel habalim hacol habel*. Vanitas dicitur הֶבֶל *hebel*, vel *habel* à rad. הָבַל *habal*, id est vanus fuit, viluit, evanuit. Unde הֶבֶל *hebel*, ait Pagnin. est res quæ non est quippiam, aut quæ citò desinit, ut vapor, aut flatus qui exit abore. *Habal* cognationem habet cum אָבַל *abal*, id est luxit a lugeo: Lugemus enim res evanescentes, putà homines, cùm moriuntur: Et cum בָּהַל *bahal*, id est exterritus est: mors enim vanitatem vitæ amantibus est omnium terribilium terribilissimum, ait Philos. Et cum בָּלָה *bala*, id est inveteravit, vetustate corruptus & consumptus est, juxta, illud Ovidii 15. Metamor. *Habel heb. quid?*

Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas.
Omnia destruitis: vitiataque dentibus ævi,
Paulatim lenta consumitis omnia morte.

Tempus enim citò senectam, vetustatem, mortem & interitum rebus omnibus adducit: Et cum נָבַל *nabal*, id est cecidit, defloruit, emarcuit. Sicut enim rosa manè roseo colore & odore vernans, vespere marcescit: sic juventus, ejusque decor in morte, vel senecta deperit, marcescit, evanescit. Hæc enim omnia tendunt ad vanitatem & nihilum. Ab Hebr. *babel*, id est vanitas, nonnulli per aphæresin derivant Latinum *bulla*, qua nihil est vanius, ut videre est, cùm pueri ex smegmate, & aqua per fistulam; eam halitu suo (quem significat *habel*) inflando educunt: hæc enim ascendens in aerem illicò tenuem vanescit in auram. Unde illud: *Homo bulla*. Ab *habal* quoque derivant Græcum φαυλίζω, id est vilipendo; & φαυλίζομαι, id est vileo, vilesco; & φαῦλος, id est vilis, vanus, contemptus, homo nihili. *Hebel* ergo & *habel* Hebr. idem est quod vanitas, nihilum, flatus, res nihili & nullius momenti, ait

Nys-

A Nyssenus. Unde quædam antiqua Hispaniensium Hebræorum versio, teste Pineda, sic legabat: *Nada de nada, dix coheled: nada e nada, todo es nada*. Hinc *Abel* Hebr. dicitur *Habel*, id est vanitas, quia occisus à Cain citò periit & evanuit, ideoque primum vivumque fuit speculum vanitatis & brevitatis vitæ humanæ, quia *in imagine* (instar umbræ) *pertransit homo*. Et: *Universa vanitas omnis homo vivens*. Psalm. 39. 6. quod sic explicat Hugo, q. d. In homine existit trina omnisque vanitas, scilicet *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum & superbia vitæ*, quæ ipse latè exaggerat.

Ματαιότης quid? Græcè Septuag. vertunt ματαιότης ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης, id est, *vanitas vel inanitas inanitatum, & omnia inanitas*, ματαιότης enim derivatur à μάτην, id est frustra, inaniter, incassum, in vanum, absre, sine fructu, futiliter, ideoque stultè; unde à μάτην derivant Italicum *matto*, id est stultus. Sensus est q. d. homines vani, quasi cerebro vacui & stulti sectantur vanas opes, honores, delicias frustra & sine fructu, quia illas sæpe non obtinent: & esto obtineant diu iis gaudere, iisque se satiare nequeunt; imò illa hominem ad finem suum, ad quem B à Deo creatur, & ordinatus est, puta ad æternam felicitatem non conducunt, sed sæpe abducunt, & in gehennam deducunt. Stultus enim est, qui rebus futilibus se occupat, qui laborat frustra, ac labores suos prodigit, imò per labores seipsum perdit & damnat, cùm iisdem facilè se salvare, & beare potuisset, si eos Deo impendisset, ματαιότης, sive *Vanitas*, inquit Nyssenus, *hic est vel verbum, quod non cadit sub cogitationem & intelligentiam, vel res inutiles, vel consilium, quod non potest consistere, vel studium, quod non pervenit ad finem*, vel, ut in summa dicam, id quod in quavis re utili non potest constare.

Vapor quid? Aquila, Symmach. & Theod. vertunt, ἀτμὶς ἀτμῶν, τὰ πάντα ἀτμίς, id est, *vapor vaporum, & omnia vapor*: ἀτμὶς enim, ait S. Hieron significat vaporem fumi & auram tenuem, quæ citò resolvitur. Vapor est exhalatio calida & humida vi solis ab aqua, vel aqueo educta, ut docet Arist. 1. Meteor. Rursum vapor est causa materialis omnium eorum, quæ in alto vel imo generantur, ait Albertus Magnus de Passion. aeris: hinc omnia, æquè ut vapor, evaporant & evanescunt. Unde illud nostri Justi C Lipsij funebre carmen, quod ipse vivens composuit, & moriens sepolchro suo velut sapientiæ & eloquentiæ suæ Epitaphium inscribi jussit:

Vis altiore voce me tecum loqui?
Humana cuncta fumus, umbra, vanitas,
Et verbo ut absolvam, nihil.

De vaporis natura audi disserentem S. Gregor. Nyssen. in Hexamero, sive in historia sex dierum longiusculè ante finem: *Quoniam igitur vaporis concretio atque conglobatio, nubes est: vapor autem tenuium partium humoris expiratio atque exhalatio est: omnino necesse est, quum ardore nubes exusta fuerit, tenue illud & individuum vaporis corpus etiamsi humidam qualitatem non conservet, non tamen, quod ad ipsum attinet subiectum, ad interitum & abolitionem transire, ad nihilum redactum. Quatuor enim circa vaporem considerantur, humidum, frigidum, grave, quantitas. Ex his quæcumque igni contraria sunt, vi prævalentis consumuntur & è medio tolluntur. Neque enim humidum, neque frigidum si in igni versetur, tale permanet.*

Vita est vapor. Ad hanc Aquilæ, Symmach. & Theod. versionem respexit S. Jacobus in Epist. 4. 15. dicens: *Quæ est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, & deinde exterminabitur*. Vide ibi dicta. Hinc & Psalm. 77. 38. ubi nos habemus: *Defecerunt in vanitate dies eorum*; Chald. vertit: *Consumpti sunt dies vitæ vestræ tamquam vapor oris in hyeme*. Igitur sicut fumus & vapor quò altius ascendit, eò fit tenuior, citiùsque evanescit, sic homo quò ad altiores honores & plures vitæ annos provehitur, eò citiùs abit & moritur.

Res vanæ similes ciphræ. Significat ergo hæc gnome, nihil sub cælo esse solidum, nihil stabile, nihil durabile; sed omnia esse inania, inconstantia, mutationi perpetuæ obnoxia, brevia, caduca, circulantia, in orbem euntia & abeuntia: Quare similia esse ciphræ, inquit Arias Mont. quæ si à numero solido separetur, nil efficit, nec numerus est, sed inanis exilisque circulus: sic enim omnia sub cælo per se nudè spectata, inania sunt, parvique, imò nullius valoris & pretii. Rursum quò magis ciphram solam multiplicas, eò inaniùs plura inania coacervas, quid enim efficiunt, aut significant oooooo? utique nihil, Sic pariter quò plures opes, honores, ceteraque res vanas coacervas, eò inanior & vanior, ac vano superbiæ ventu fastuque turgidior efficeris. At sicut ciphra addito numero solido eum adauget, v. g. si ciphræ o præfigas 2. efficis viginti, si 3. triginta, si 6. sexaginta, si 9. nonaginta: sic pariter si vanitas veritati adhæreat & copuletur, id est, si homo Deo se jungat, & ad ejus honorem opes in se vanas coacervet & expendat, efficiet actus nobiles charitatis, eleemosynæ, ceterarumque virtutum, quibus Deo honorem, proximis vitam, sibi salutem æternam conciliabit. Denique sicut ciphræ ordine collocatæ, quò loco situque uno remotiores sunt à numero solido, eò in decuplum immediatè præcedentem adaugent. Unde o additum 2. eum adauget in decuplum; nam 20. faciunt viginti, quæ sunt decuplum binarii: si deinde secundum o subnectas viginti, augebis in decuplum nam 200. faciunt ducenta, quæ sunt decuplum vicenarii: si ulterius tertium o subjungas, du-B centa augebit in decuplum: Nam 2000 faciunt duo millia, quæ sunt decuplum ducentorum. Insuper si quartam ciphram o tribus præcedentibus annectas, augebis duo millia in decuplum: nam 20000. faciunt viginti millia, quæ sunt decuplum duorum millium: si quintam ciphram o ordine consequenti addas, facies ducenta millia, quæ sunt decuplum viginti millium, & ita consequenter. Sic pariter quò plura temperantiæ, patientiæ, fortitudinis, ac præsertim humilitatis & charitatis opera vitæ tuæ in se vanæ, annexis, eò majoribus gratiæ & gloriæ incrementis merita & coronam tuam adauges: ac præcipuè quò à numero solido, id est à Deo per crebros magisque demissos actus humilitatis te elongas, & profundiùs in abyssum tuæ vilitatis descendis, eò tuum, tuorumque operum & virtutum valorem & pretium majoribus, & quasi decuplatis lucris apud Deum intendis, ac in dies prioribus meritis longè angustiora accumulas. Unde Arias Montanus censet Ecclesiasten Heb. dici *coheleth*, id est collectorem, quòd Arithmeticè vanitates rerum singularum, adiecta ciphra o putà hoc lemmate: *Vanitas vanitatum*, enumeret. *Vui* C *putatis*, inquit Hugo Victor. *mens erat huius hominis, cùm hæc diceret? Homo erat, sed super hominem erat in claritate insolita* (lucis divinæ) &c. *In hanc igitur iste supra omnia caduca & transitoria mente raptus, vidit universorum nihil esse quod maneat, & quasi stupore nova huius atque insolitæ visionis territus, exclamavit: Vanitas vanitatum & omnia vanitas. Universitatem enim intuebatur, & totam vanitati subiectam, eamque vanitatem omnium vanitatum vanitatem, id est omnem vanitatem in se continentem, quasi genus omnium generum (eò quòd omnia in se eorum genera contineat) appellavit. Omnia enim vanitas, & in omnibus universitas, & universa vanitas.*

Advertite ergo, ò filii Adæ, audite Salomonem, & Salomonis parentem Davidem regem intonantem: *Filii hominum, ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Psalm. 4. ut quid diligitis & ambitis opes, honores & delicias terrenas, quæ vanæ sunt, & mendaces, imò ipsissima vanitas, & mendacium: illicò enim evanescunt, & sui amatores in æterna gehennæ incendia detrudunt. Ut quid non ambitis opes & honores cælestes, quæ in æternum durant, & vos perpetua felicitate beabunt? D ut quid servitis mundo vano & fallaci? quænam hæc amentia? ut quid non servitis Deo vero, & fideli in promissis? Mundus enim est vanitas vanitatum, & omnia vanitas: Deus est veritas veritatum, & omnia veritas. *Mundus est vanitas.*

Deus veritas. *Ratio à priori.* Ratio à priori est, quòd Deus solus sit ipsum esse per essentiam, id est essentiæ pelagus immensum, solidissimum, æternum, independens, immutabile, optimum, sapientissimum, perfectissimum quaquaversum per omnes entia gradus & species. Ceteræ verò res omnes à Deo creatæ, ac præsertim sublunares esse ab eo participant diminutum, dependens, instabile, temporale, caducum, umbratileum, mutabile, miserum, errans, imperfectum. In Deo ergo solo est veritas essendi, in creaturis verò umbra dumtaxat & vanitas essendi. Unde Deus ait Exodi 3. 14. *Ego sum qui sum*, sive *ego sum Jehova*. Vide quæ ibi hac de re fusè dixi; ubi ostendi, quòd sicut Dei nomen est *ens*, vel *qui est*, sic creaturæ nomen est, *non ens*, *non sum*,

Quo-

Quocirca S. Athanas. in Synopsi sacræ Script. asserit : *Hunc librum quoquis instruere ad pietatem, & universa transcendere, atque hortari ut æternorum memoriam servemus, & sciamus futurum aliquando ut mundus hic præsens finiatur.* Additque hoc libro *confutari vanam & aberrantem Aegyptiorum philosophiam. Videtur ergo*, inquit, *in hoc libro de naturali philosophari theoria*, &c. *Deiicit etiam Aegyptiorum religionem circa divinationem ex hominis nativitate, dicens : Qui observat ventum non serit.*

Obiectio; Obiiciebant hæretici initio citatæ Ecclesiastæ, quòd videatur hìc criminari, & damnare vanitatis omnes creaturas, cùm tamen ipsæ à Deo vero, & bono veræ, & bonæ creatæ sint. Unde occasionem sumpsere Manichæi dicendi, creaturas corporeas esse vanas, & malas, ac à Deo malo creatas.

Respond. Primò. Respondeo primò, planè & genuinè, creaturas in se veras quidem & bonas esse, sed si cum Deo creatore comparentur, vanas esse, & umbraticas. Infinitis enim partibus à Deo superantur; sicut umbram suam in immensum superat sol. Unde Nyssen. *Hoc*, inquit, *tendit vox Ecclesiastæ, non oportere ad hanc sensilem intueri vitam, quæ si conferatur cum ea, quæ verè est vita, non est, nec potest subsistere.* Et S. B Hieron. *Aspiciens*, inquit, *elementa, & rerum multiplicem varietatem, admiror quidem corporum multitudinem, sed recogitans omnia transire, & suo fine senescere, solumque Deum idem semper esse quòd fuerit, cogor non semel, sed bis dicere : Vanitas, vanitatum & omnia vanitas.* Et S. Gregor. lib. 5. in 1. Reg. cap. 1. 12. *Vanitas vanitatum & omnia vanitas. In comparatione etenim æternorum bonorum vana sunt omnia, etiam bona temporalia; quicquid enim in hoc sæculo lætum, delectabile, sublime, aut prosperum cernitur, vanum profectò est; quia difficilè habetur, & citò amittitur. Repentè quidem alta sæculi corruunt, pulchra transeunt, læta & prospera evanescunt. Nam cum stare in his floribus mundus blandiens cernitur, repentina fortuna turbatur, aut festina, & omnia deturbante morte concluditur. Vana ergo sunt gaudia sæculi, quæ quasi manentia blandiuntur, sed amatores suos citò transeundo decipiunt. Dicat ergo Propheta Samuel : Nolite declinare post vana, quæ non proderunt vobis, quasi dicat : stultè appetuntur bona sæculi, quæ ab appetitoribus suis non poterunt diutius teneri.*

Secundò. Respondet secundò S. Chrysostomus ad illud Ephes. 4. *In vanitate sensus*, homil. 12. non tam creaturas esse vanas, quàm vana hominum studia, quæ in iis plus æquo desudant, nec eas ad debitum finem referunt : *Quæ*, inquit, *à Deo facta non sunt, sed nostri opificii. Cælum non est vanum, neque terra, neque sol, neque ipsum corpus nostrum. Absit hoc : sed quid vanum est! Plantavi mihi vineas, constitui mihi cantores, coacervavi aurum & argentum*, &c. Eleganter verò addit : *Rerum tuetur naturas solidas, & in bono constantes : humanas verò depravatas nostra natura artes & inventiones sugillat, quæ non solùm animos nostros, sed creaturas ipsas corrumpunt & depravant.*

Tertiò. Tertiò respondet S. Athanas. in Synopsi, non hìc damnari creaturas, sed concupiscentiæ circa eas vanitatem, & inconstantiam, præsertim dum in iis ultimum suum finem, omneque bonum & felicitatem Deo posthabito collocant : *Non*, inquit, *ut creaturam criminaretur, sed ut æterna contemplatus, temporariorum desideriorum admoneret esse vanitatem.* Quocirca Olympiod. non simpliciter *vanitatem*, sed *vanitatem vanitatum* dictam esse censet *ut manifestò ostenderet voluptatem hominum, quæ circa mundana versatur, vanitatem esse.* Idemque in præfatione : *Ut consilia*, inquit, *hominum reprehendat, qui in hoc mundo spem suam collocasse videntur.* Thaomat. verò in sua paraphrasi patheticè exclamat : *Quàm vana & inutilia sunt omnium ea hominum negotia & studia, quæ in humanis rebus suscipiuntur?*

Hoc est quod ait S. August. lib. de Vera relig. cap. 21. *Nisi sunt vanitates, non erunt alia vanitas.* Idque explicat exemplo arundinis in aquam immersæ, quæ cùm appareat fracta, nulla est arundinis perversitas, sed vel iudicii, vel visus deceptio fractam opinantis : sic sanè non est vanitas aut perversitas rei visibilis, quòd ad speciem fulgeat, sed animi carnalis & pravi, qui illi totum se mancipat, illaque contra Dei legem voluntatemque utitur & abutitur.

Accedit Vatabl. *Una sententia*, inquit, *damnat omnes omnium opiniones, qui felicitatem alibi quàm in Deo ponunt.* Et mox : *Non hic damnantur creaturæ Dei, sed pravi affe-* A *ctus & cupiditates hominum, qui non sumus contenti præsentibus istis creaturis Dei, & earum usu, sed semper anxii sollicitique cumulare divitias, honores, gloriam, famam quasi perpetuò his victuris, fastidentes interim illis quæ adsunt, & alia ex aliis semper affectantes. Hæc est enim summa vanitas & miseria, se usu bonorum præsentium fraudare, & frustra affligi de futuris.*

Hæc de gnome ista summatim dicta sint; Nunc singula ejus verba ad bilancem revocemus, & penitius libremus & expendamus.

VANITAS VANITATUM] Caietanus vertit : *vanitas, vanitates : Salomon enim*, inquit, *subiungit introducendo unam aliquam vanitatem, nunc multas vanitates simul, nusquam verò introducit unam aliquam vanitatem excessivam, quam appellet vanitas vanitatum.* q. d. In omnibus rebus est vanitas, imò non una vanitas, sed multæ vanitates in eas confluunt. Verùm longè melius Noster, Septuag. Chaldæus, Syrus, Arabicus, ceterique omnes vertunt per regimen genitivi *vanitas vanitatum*, quod Primò Gratian. de Pœnitentia distinct. 2. cap. finali in calce, per vanitatem accipiens mutabilitatem, exponit. q. d. B Vanitas mutabilitatis, & mutationum continuarum est in rebus omnibus : omnes enim sunt in continuo motu, fluxu & permutatione, numquam in statu, & requie. Audi Gratianum : *Hinc etiam*, ait, *Ecclesiastes : Cuncta quæ sub sole fiunt, id est, quæ temporum vicissitudinem recipiunt, non tantummodo vanitas, quæ omni creaturæ ratione mutabilitatis inest, sed etiam vanitas vanitatum varietate permutationis, quam recipiunt, esse dicuntur.* *Vanitas vanitatum quid? Prima expositio.*

Hic sensus appositus est, sed arctior. Nam præter mutabilitatem multæ aliæ sunt vanitates in rebus.

Secundò, alii exponunt, q. d. Mundus hic est vanitas vanitatum, hoc est universitas & complexio omnium vanitatum: constatur enim ex singulis singularum rerum vanitatibus : ita Hugo Victor. quem audi : *Tantùm elevatur Canticum Canticorum à Cantico, quantùm canticum à verbo, & deinceps verbum à silentio : & tantùm sæculorum sæculum à sæculo, quantùm sæculum solùm à momento, vel item momentum à nihilo : Similique progressione hic per contrarium facta, tanto vanitas vanitatum deterior est à simplici va-* C *nitate, quantò simplex vanitas ab essentia solida, & permanente. Sic per inculcationem legi potest sententia : Vanitas vanitatum, vanitas vanitatum & omnia vanitas, ut in omnibus omnimoda vanitas exprimatur, & ex omnibus summa quædam confici intelligatur, quæ omnem contineat vanitatem; ut quasi singula quæque per se vanitas sint, & universitas ex omnibus collecta, sit vanitas vanitatum. Sic in creatione rerum, cùm opera sua compleret Deus, unumquodque opus per se bonum dicitur, & novissimè universitas, perfectis omnibus valde bona nominatur.* *Secunda.*

Tertia & genuina. Tertiò & genuinè, cùm dicit Salomon *vanitas vanitatum*, est Hebraismus, significans vanitatis præeminentiam, & summitatem. Hebræi enim cùm quid præcellens, & summum in aliquo genere significare volunt, illud congeminant per regimen genitivi, ut cùm dicitur, Canticum canticorum, hoc est carmen excellens, Deus deorum, Rex regum, Dominus dominantium, cælum cælorum, Sabbatum Sabbatorum, Sanctum Sanctorum, sæculum sæculorum, Virgo Virginum, mysterium mysteriorum, seu Sacramentum Sacramentorum, Græcè apud Dionysium Cælestis Hier. cap. 3. τελετὴ τε- D λετῶν, putà Eucharistia. Dicitur ergo *vanitas vanitatum*, id est summa, maxima, plenissima, vanissima vanitas, scilicet est mundus hic sublunaris, sive res omnes terrenæ. Audi Nyssenum hic homil. 1. *Dicitur*, inquit, *vanitas vanitatum, id est exuperans in vanitate; perinde ac si quis dicat, mortuo magis mortuum, & inanimo magis inanimum : ita etiam vanitas vanitatum, ostendit inseparabilem in vanitate exuperationem.* Unde inferiùs homines vana sectantes comparat pueris facientibus domos in arena, quæ mox arena corruente corruunt : *Hoc est*, inquit, *humana vita, arena est ambitio, arena est potentia, arena divitiæ, arena est quicquid est ex iis, quibus magno studio per carnem fruimur, in quibus, ut qui minimè valemus subsistere, vana laborantes infantiles animæ, & unumquodque eorum malos labores tolerantes, si solam arenæ locum reliquerint, quæ in carne, inquam, transigitur vitam, tunc agnoscent, quàm in hac re vanum posuerint studium. Nam cùm vita ma-*

materiali simul manet delectatio : jam autem nihil stabant præter solam conscientiam.

Audi S. Chrysost. homil. 55. ad Pupul. Antioch. *Vanitas vanitatum non simpliciter vanitas, sed per excellentiam. Salomoni quaso credamus, & res apprehendamus in quibus non est vanitas, ubi veritas, ubi cuncta firma sunt atque stabilia, ubi sunt omnia supra petram ædificata, ubi senectus non est, nec transitus.* Idem Chrysostomus in Psalmum 4. *Quis est adeò excors, ut quatenus nomina, quæ rebus destituuntur! & persequatur inania, quæ oportet fugere? Nonne omnia mentiuntur & decipiunt? Ideo dixit Ecclesiastes; Omnia vanitas.*

Salomō de se in tertia persona loquitur, cur?

DIXIT ECCLESIASTES] Loquitur Salomon de se quasi de tertia persona: Primò, ut significet primarium auctorem libri esse Spiritum sanctum; qua ratione Balaam de se ait: *Dixit auditor sermonum Dei*. Numer. 24. 3. & S. Joannes cap. 21. vers. 7. ait de se: *Hic est discipulus ille, quem diligebat Jesus.* Secundò, id facit modestiæ & humilitatis ergo, qua de causa S. Paulus de se quasi de alio ait: *Scio hominem in Christo raptum in Paradisum.* 2. Cor. 12. 2. Tertiò, ut res adeò ingentes, saluriferas & admirabiles, obvias tamen, & quæ quotidie in oculos occurrunt, sed præ hominum stupore non advertuntur, quasi de longinquo ostendat. Ita Hugo Victor. & Bonavent.

Omnia vanitas quid?

ET OMNIA VANITAS] In Hebr. non est τὸ &, sed subintelligitur à nostro Septuag. & aliis. Hebræa ergo sic habent: *vanitas vanitatum omnia vanitas*, vel *omne vanitas*, vel *omnis vanitas*, vel *totum vanitas*.

Prima explicatio.

Primò genuinè hanc gnomen de universo, sive mundo, præsertim sublunari cum Chaldæo sic exponas collectivè, q. d. Universum hoc quod oculis circumlustro, cum tota rerum suarum congerie, est *vanitas vanitatum*, id est summa & extrema (ut vertit Vatabl.) vanitas: *& omnia*, quæ in eo existunt, sunt *vanitas*, id est mera, nuda, pura, integra vanitas. Sic enim non decrescit, sed potiùs accrescit vis, & nervus sententiæ per τὸ *omnia vanitas*: tum quia τὸ *omnia* significat nullam planè rem in mundo esse expertem, sed plenam vanitatis: quis enim excipiat, dicatque: mundus quidem est vanitas vanitatum, id est, refertus variis vanitatibus; at non singula quæ in eo sunt, vana; occurrit illudque confutat, dicendo, imò singula, & omnia quæ in eo sunt, vanitas: tum quia τὸ *vanitas* idem est, quod mera, imò ipsissima vanitas, hoc est vanissima vanitas. Unde ex Chald. vertunt Reg. *omnino vanitas*.

Secundò, potest hæc gnome accipi distributivè, & adaptari singulis rebus mundi. q. d. Non tantùm totus mundus, sed & singulæ partes, imò singulæ res mundi sunt *vanitas vanitatum*, id est vanissimæ: *& omnia* quæ in eis sunt, id est, omnia earum accidentia, dotes, formæ, species, & qualitates sunt mera *vanitas*.

Unde posset ex Hebræo sic verti: *vanitas vanitatum omnis vanitas*, sicque exponi per metathesin, quasi dicat, *omnis vanitas*, id est, omnis res mundi in se vana est *vanitas vanitatum*, id est, plenissima vanitatibus.

Igitur sicut Xerxes ex sublimi specula contemplans suum exercitum, qui continebat ad decies septies centena millia hominum, illacrymans dixit: *Post centum annos nemo ex his omnibus in vita superstes erit*: sic Salomon ex alto felicitatis suæ, aut potiùs sapientiæ solio despiciens mundum hunc sublunarem, & omnia quæ in eo sunt, videnſque eorum vanitatem exclamat, & toti mundo, imò sæculis omnibus inclamat: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas.* O miseri vanique mortales, ut quid vanis inhiatis, & intabescitis, ut quid vanis incubando cum vanitate evanescitis? Nonne vides, ò homo, nonne sentis, nonne manu tangis res omnes esse vanas, fugaces, fallaces? Quænam ergo dementia illas tanto ardore prosequi, illis tanto affectu adhærere, illis inniti; cùm nihil sit in eis solidum, nihil magnum, nihil durabile, quod hominem beare, aut immensam animi ejus capacitatem, & desiderium exsatiare valeat. Esto enim res omnes bonæ, & consequenter veræ, à Deo bono, & verò creatæ sint, tamen in se, & ex se non bonæ nec veræ, sed malæ, & vanæ sunt, quia ex se nihil sunt, ideoque in nihilum proclives: continua enim declinatione devergunt, ut in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem eductæ sunt, revolvantur & relabantur. A Deo ergo habent quod bonæ, quod veræ sunt: quia omne suum esse, omnem essentiam & existentiam à Deo acceperunt. Hæc rursum multa vanitate permixta est: ideoque Salomon in hac gnome τὸ *vanitas*, iterat, triplicat, imo quintuplicat: quinquies enim repetit nomen vanitatis, ut multiplicem & quasi innumeram creaturarum vanitatem demonstret: quia enim ipsæ à Deo hauserunt esse participatum, imminutum, limitatum, modicum & remotum, præsertim quæ sublunares, & terrestres sunt; hinc illud habent assiduo motui, agitationi, alterationi, defectui, miseriæ, interitui obnoxium, ideoque vanum, & quasi umbraticum, aut nullum præ Deo, qui est plena & omnimoda entitas, veritas, stabilitas, beatitudo & perfectio, ac præ Dei cultu, felicitate, & rebus æternis, quæ Dei veritatem & felicitatem participant. Hoc est, quod ait Apostol. Rom. 8. 20. *Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.* Quocirca hæc propositio: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas*, cùm sit generalis, vera est in rebus & objectis tam lætis, quàm malis & tristibus. Hæc enim, æquè ut illa, sunt vana, id est exilia, & brevia præ Deo, præ æternis gaudiis & pœnis. Salomon tamen priùs duntaxat in sequentibus prosequitur; proposito enim hoc quasi libri themate: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas*; illud deinde ex singularum rerum inductione demonstrat scilicet ex vanitate, & circulatione ventorum, solis; fluminum, & fusissimè rerum humanarum; ac post singulas sæpe iterat suum thema, suamque conclusionem perurget: *Vanitas* ergo *vanitatum, & omnia vanitas*. Subinde tamen eam reticet, & lectori inferendam relinquit. Hinc

Vanitas vanitatum est homo; cur?

Tertiò, hæc gnome appropriari potest homini, propter quem totus hic mundus, & omnia hæc vana creata sunt, quique parvus quidam est mundus, imò ad hominem solum eam arctat Chaldæus Cajetanus, & alii, quasi dicat. Homo est vanitas vanitatum, id est universitas vanitatis, & omnia quæ in homine existunt, sunt mera, & vanissima vanitas. Quid ergo est homo? est microcosmus vanitatum, est epitome & compendium vanitatum omnium, quæ per res ceteras sparsæ, & distributæ sunt. Hoc autem à Patre Davide didicerat Salomon, qui Psalmo 38. 6. quò hic alludit Salomon, ait: *Ecce mensurabiles posuisti dies meos: & substantia mea tamquam nihilum ante te. Verumtamen universa vanitas omnis homo vivens. Verumtamen in imagine* instar umbræ, & umbraticæ imaginis) *pertransit homo*. Homo ergo est *universa vanitas, si vivens* (*multò magis mortuus*, ait S. Hieronymus,) quia sicut rerum omnium essentiam, sic & vanitatem in se comprehendit: nam subit injurias corruptibilitatis, ut res inanimatæ: necessitatem nutritionis accretionis mortis, cum viventibus: sensibilium affectionum, & patibilium alternationem qualitatum cum sentientibus: alternationem cogitationum voluntatum, studiorum, consiliorum cum Angelis; at insuper peccatorum quæ nefanda, & cum natura pugnantia sunt, strocitari; ut de morbis & ærumnis sileam, quibus supra animalia cuncta obnoxius est homo, ut docent medici, & naturalis historiæ Scriptores, & qui deplorant lapsi hominis calamitates. Ita noster Lorinus, & alii passim ex S. Gregor. homil. 29. in Euang. *Omnis creaturæ*, inquit S Gregorius, *aliquid habet homo. Habet namque commune esse cum lapidibus, vivere cum arboribus, sentire cum animalibus intelligere cum Angelis. Si ergo commune habet aliquid cum omni creatura homo iuxta aliquid omnis creatura est homo. Omni ergo creaturæ prædicatur Evangelium, cum soli homini prædicatur.* Hinc à Davide & Salomone idem didicere, & docuere Philosophi. Antistrophæ ergo Salomoni sunt hæc eorum sententiæ. Persius: *O curas hominum ò quantum est in rebus inane!* Aristoteles, qui rogatus quid esset homo sic eum definivisse fertur. *Homo est vanitatis exemplum, temporis spolium, fortunæ ludus, inconstantiæ imago, invidiæ & calamitatis trutina reliquum vero pituita & bilis.* Alius: *Homo est mancipium mortis, viator transiens.* Sophoclis in Ajace: *Video*, ait, *nos nihil aliud esse nisi simulacra, quotquot vivimus, aut tenuem umbram.* Theognis:

Gnome Philosoph. de vanitate. Græcorum.

Delo-

Delectare, ait, *anime mi, mox alii erunt viri ego verò terra nigra ero*. Pindari σκιᾶς ὄναρ ἄνθρωπος, id est, *umbra somnium est homo*. Philosophus quidam rogatus quid esset mundus? respondit: *Mundus est sentinum dolorum, schola vanitatis, forum impostorum*. Zeno Imperator audita suorum clade fugiens exclamavit. *Ludibrium Dei est homo*. Etenim ut ait Plautus: *Dii nos quasi pilas, homines habent*. Plinius scribit Apellem pinxisse Alexandrum Magnum tenentem fulgur manu, quasi imperio penetrantem ab ortu ad occasum, quia instar fulguris illicò ubique victor in triumphis gloriosus apparuit, & mox veneno, & morte victus, velut inglorius disparuit. Unde Juvenalis de ejus sepulchro Satyra 10.

Latinorū

Unus Pellaeo iuveni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit: mors sola fatetur,
Quantula sint hominum corpuscula.

Trismegisti: *Exue vestem* (corpus) *corruptionis vinculum, vivam mortem, sensibilem cadaver, sepulchrum circumvertibile, velamen opacum*. Seneca consolat. ad Martiam c. 11. *Quid est homo? imbecillimum corpus & fragile, nudum, suapte natura inerme, alienæ opis indigens, & ad omnem fortunæ contumeliam projectum*. Idem in Proverb. *Homo vitæ commodatus, non donatus est*. Idem Præfat. in lib 1. Natural. quæst. *Hoc est punctum*, loquit, *quod inter tot gentes ferro, & igni dividitur. O quàm ridiculi sunt mortalium termini!* imò quàm ridiculi sunt mortalium puncto inhiantium animi? Et mox: *Cùm te in illa verè magna sustuleris, quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, & quasi magnum aliquid agatur, equitem modò ulteriora explorantem, modò à lateribus affusum libebit dicere: It nigrum campis agmen, formicarum iste discursus est in angusto laborantium. Quid illis & nobis interest, nisi exigua mensura corpusculi? Punctum est illud in quo navigatis, in quo bellatis, in quo regna disponitis, minima etiam cum illis utrimque Oceanus occurrit. Sursum ingentia spatia sunt, in quorum possessionem animus admittitur; at ita, si minimum secum ex corpore tulit, si sordidum omne detersit, & expeditus levisque ac contentus modico emicuit*. Et post nonnulla: *Illic incipit Deum nosse: Quid est Deus? mens universi. Quid est Deus? Quod vides totum, & quod non vides totum. Sic demum magnitudo sua illi redditur, qua nihil maius excogitari potest. Si solus est omnia opus suum & extra & intra tenet*. Hoc illi Platonicè.

Arabum Proverbium est: *Homo est filius defectus*, id est deficiens & plenus defectibus. Hebræorum: *Omnis homo mendax*, id est vanus, deficiens, fallax, errans, & ad mentiendum proclivis, Psal. 115. 15.

Democritus semper ridebat, Heraclitus semper flebat hominum vanitatem.

Denique Democritus quoties domo egrediens in publicum prodibat, semper ridebat; Heraclitus verò semper flebat. Rogati cur? responderunt se ridere & flere vanitatem mundi, vanasque hominum occupationes, curas & studia. Alteri enim omnia quæ agimus miseria, alteri ineptiæ videbantur.

Magis piè & patheticè exclamat S. Hieron in Epitaphio S. Paulæ: *O mortalium fragilis, & caduca natura! & nisi Christi fides nos extollat ad cælum, & æternitatem anima promittat: cum bestiis ac iumentis corporum una conditio est, idem occubitus iusto & impio*. Et alibi: *Sine Christo vanum omne quod vivimus*.

Quæres, quæ & quot in mundo rebusque omnibus creatis sunt vanitates? Respondetur esse multas & penè innumeras, sed illustriores ceteris esse duodecim, contrarias totidem veritatibus, verisq; bonis in Deo & cælo existentibus quæ inspectores movent ad sui contemptum, & Dei amorem.

Vanitates mundi duodecim. Prima.

Prima est, exiguitas: nimirum quòd omnis creatura, & creata voluptas sit modica. Omnis enim creatura modicum esse accipit à Deo, ac consequenter modicum bonum: bonum enim esse ipsum consequitur, estque propriè passio entis. Quantum ergo est ens, tantum est ejus bonum, non majus, non minus. Huic opponitur immensitas Dei, omniumque ejus bonorum, quæ profluunt ex immensitate essentiæ divinæ. Sperne ergo honorem modicum, quem tibi homines, qui sunt quasi formicæ terræ, tibi offerunt, & rependet tibi Deus honorem suum, qui est immensus. Sperne delicias gulæ modicas, quæ ad spatium gutturis duntaxat, quæ vix est unius digiti, te extendunt, & fruere Deo, qui est mare deliciarum. Sperne opes terræ modicas, & posside regnum cælorum. Huc facit quod globus terræ, & aquæ (& omnium quæ in eo sunt) ita sit exiguus, ut comparatus cum toto mundo, cum illo eamdem proportionem habeat quàm unitas habet ad myriadum undecim millia, & 623. myriades, uti docui Baruch 3. 25.

Secunda est, utilitas: scilicet quòd omnis creata voluptas, præsertim humana & carnalis sit terrea, vilis, & sordida, cum increata quæ est in Deo sit cælestis, sublimis angelica, divina. Amas aurum & argentum? scis quid amas? amas terram rubram & albam, ait S. Bernard. amas purpuram, byssum & margaritas? scis quid ames? amas excrementa piscium, concharum & vermium. Amas lautas mensas? scis quid ames? amas cadavera porcorum, vitulorum, anserum, perdicum, &c. Amas puellam: putidum scortum, vel saccum stercorum amas. *Secunda.*

Tertia est, insatiabilitas: quòd omnis creata voluptas titillet animam, non satiet, sed irritet, ut alia sine fine concupiscat. Est ergo quasi hydrops, qui quò plus bibit, eò magis sitim acuit, juxta illud: *Tertia.*

Quò plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Divina verò mentem satiat, omneque ejus desiderium explet: quia anima creata ad Dei imaginem, Dei est capax: unde re quæ Deo minor est qualis est omnis creatura, expleri nequit. Audi S. August. in Confess. lib. 1. c. 1. *Creasti nos Domine ad te, & inquietum est cor nostrum, donec requiescat in te*. Quocirca Athanas. in Synopsi: *Per id*, inquit, *quod ista vanitatem esse dicit futurorum æternitatem significat*, ut ab illa ad hanc mentem animumque transferamus.

Quarta est, brevitas: quòd omnis creata voluptas sit temporalis, caduca momentanea, statimque evanescat; divina verò perpetua sit æterna, duretque quamdiu durabit Deus, qui est ejus objectum, auctor & causa. Unde Psalm. 77. v. 33. dicitur: *Defecerunt in vanitate dies eorum, & anni eorum cum festinatione*. Hebr. *cum pavore*. Chald. *cum stupefactione* tantæ festinationis & celeritatis. Lege c. 5. Sapientiæ, ubi impii in inferno voluptatum suarum brevitatem serò agnoscentes, deplorant se illi inhiasse, quæ transiit, imò transvolavit ut avis, ut navis, ut nuntius percurrens, ut fumus &c. *Quarta.*

Quinta est, instabilitas: quòd omnis creata voluptas sit fluxa, nec habeat consistentiam, sed consistat in continuo motu & fluxu. Nam *omnia prætereunt more fluentis aquæ*. Nullam ergo habent constantiam, nisi in perpetua sui agitatione & inconstantia, sunt ergo constans inconstantia: Divina verò consistat in statu eodem semper & uniformi, quia Deus est constans, stabilis & immutabilis. Venaris opes, delicias, gloriam? venaris ventos, insequeris umbram ædificas in arena. Audi Apostolum 1. Corinth. 7. 29. *Hoc itaque dico, fratres: tempus breve est: reliquum est, ut qui habent uxores tamquam non habentes sint, qui flent tamquam non flentes, & qui gaudent tamquam non gaudentes, & qui utuntur hoc mundo tamquam non utantur: præterit enim figura huius mundi*. In quæ verba Theoph. *Commonefacit*, inquit, *figuram appellans, omnes huius mundi res, oculos tantum attingere, qualecumque pabulum esse, atque superficiem sinuam, nihil stabile aut consistens habentem*. *Quinta.*

Sexta est, falsitas: quòd nulla creata voluptas sit sincera, pura, mera & liquida, sed multis molestiis, doloribus & amaritudinibus permista. Paras convivium? quot dies sollicitus es, ut epulas compares, appares, disponas? & quid tandem? Extrema gaudii luctus occupat. In Deo est purum, merumque gaudium, mel sine felle, vinum sine aqua: *Sexta.*

Quocirca terrena omnia plena sunt fuco, quia exterius insignem speciem & pompam præferunt, interius verò vacua sunt, & inania: Quare vani & vacui cerebro sunt qui iis inhiant. Sentiunt enim & tacitè dicunt illud, quod est apud Osee cap 8. v. 12. *Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi*. Divitiæ enim sunt divitis idolum, id est numen, sed inane & vanum. Audi Nyssenum: *Vanitas eorum dicitur, quorum nullus usus, quæ magno studio & contentione facta sunt nullo scopo proposito, ut quæ in campo arenoso fiunt ædificia, quæ fit adversus stellas iaculatio ventorum venatio, cuiusvis adversus suam umbram decertatio, quando contendit quispiam umbræ suæ verticem ascendere, & si quid eiusmodi invenimus in iis, quæ facta sunt temerè, quæ quidem omnia vanitatis verbo subdicuntur*. Denique sic omnia paucis concludit: *Vanitas est res inutilis, vel consilium quod non potest consistere, vel studium, quod non pervenit ad finem, &c.*

Septi-

Septima. Septima est, insensibilitas: quòd omnis creata voluptas animam non pervadat, nec penetret, imò in se non attingat, sed tantùm corpus sensusque afficiat, & per eos animam obiter perstringat: quare similis est pomis Sodomæ, quæ mox ut tanguntur in favillam, & cinerem abeunt: ac præstigiis magorum, & sagarum, quibus Dæmon epulum instruit in specie opiparum, sed revera falsum, & inane; unde eo peracto, tam esuriunt, quàm antè.

Audi Solinum Polyhist. cap. 44. de Pomis Sodomæ post cæleste ejus incendium: *Ad speciem fulgent*, inquit, *mandi tamen non possunt: nam fuliginem intrinsecus favillaceam ambitio tantùm extimæ cutis cohibet, quæ vel levi pressa tactu fumum exhalat, & fatiscit in vagum pulverem.* Talis est omnis vana terræ voluptas. Divina verò voluptas ipsam animam occupat, pervadit & replet. Deus enim solus animæ, hoc est menti, & voluntati illabi potest. Vide Hieron. Plat. de Bono status relig. lib. 3. cap. 1. *Vanum est, quod nec confert plenitudinem contemnenti, nec fulcimentum innitenti, nec fructum laboranti*, ait Guiliel. Paris. tract. de Univers. cap. 52.

Octava. Octava est, infidelitas: quòd omnis creatura infidelis sit, sæpeque spem quam promittit non præstet: sic agri vineæ, prata sæpè non præstant fruges, quas in semente promittunt. Deus autem fidelissimus est, promissa sua præstat, imò superat plus dans quàm sit pollicitus. *Beatus ergo vir, cuius est nomen Domini spes eius, & non respexit in vanitates, & insanias falsas.* Psal. 39. 5. Nam ut dicitur, Psalm. 101. 4. *Defecerunt sicut fumus dies mei.* Ubi eleganter Cassiodorus: *Fumum videmus de flamma quidem egredi, sed in auras liquidas tenuissimè dissipari, nec substantia eius manet; quamvis ex corporali incendio generatus esse videatur. Meritò ergo dies peccatorum globis fumiferis exæquantur, quos involutis ac tetris actionibus decepti homines perdiderunt, quod maximè ad superbiam mundi sufficit, quæ quantò plus extollitur, tantò amplius evanescit.* Et Ps. 36. 2. ab impiorum felicitate avocans, eam ait instar fœni, & olerum subitò exarescere: *Quoniam tanquam fœnum velociter arescent, & quemadmodum olera herbarum citò decident.* Et vers. 20. eamdem comparans fumo: *Inimici Domini*, ait, *mox ut honorificati fuerint, & exaltati, deficientes: quemadmodum fumus deficient.* Quam fumi similitudinem exponit eleganter S. August. *Fumus*, inquit, *à loco ignis erumpens in altum extollitur, & ipsa elatione in globum erumpens intumescit: Sed quantò fuerit globus ille grandior, tantò fit vanior: ab illa enim magnitudine non fundata, & solidata, sed pendente & inflata & in auras, atque in ventos dilabitur, ut videas ipsam ei obfuisse magnitudinem. Quantò enim plus erectus est, quantò extensus, quantò diffusus undique in maiorem ambitum, tantò fit exilior, & deficiens, & non apparens.* Sed Aug. Nebiens. ex Hebr. vertit: *Sicut pretiositas arietum consumentur sicut fumus.* Clarius Chald. *Sicut gloria vervecum*, inquit, *qui cibo impinguantur, & finis eorum decollatio: sic impii consumentur, & in fumo gehennæ consumentur.*

Nona. Nona est, incertitudo: quòd omnis creaturæ voluptas sit incerta: quàm sunt divitiæ incertæ, quæ à fure rapi, ab incendio comburi, à mari haurire possunt? Quàm sunt honores incerti? tam incerti quàm homines hominumque voluntates, à quibus pendent. Cùm enim res omnes creatæ incertæ sint, nullam certitudinem amanti præstare possunt. At divina voluptas tam certa est, quàm certus est Deus, cui inhæret, & à quo in nos dimanat. Oremus ergo cum Psalte: *Averte oculos meos ne videant vanitatem.* Psalm. 118. 37. ubi Chald. vertit: *Ne videant falsitatem*, vel mendacium quo loco eleganter S. Hilarius rogat; *Quos oculos, & à qua vanitate orat averti? Orat averti & animi & corporis oculos; eos scilicet qui in theatralibus ludis captivi incubant, eos qui vestium pretia mirantur; eos quos auri splendor & gemmarum varietas occupat.*

Decima. Decima est, fallacia: nam omnis creatura separabilis est, sæpeque post unum annum, mensem vel diem, & semper in morte ab amante separatur, eamque deserit. At divina inseparabilis est. Beati enim in cælo numquam à summo bono, suaque beatitudine avelli, aut separari possunt. Falsa ergo cum creaturis amicitia est, vera cum Dei, Angelis & sanctis. Ama amicos, qui te numquam amare bonisque omnibus cumulare desinent, si tu prior eorum amicitiam non repudies. Falsa illa similis est segeti pulchræ, sed aurugine percussæ, ideoque sterili & siccæ de qua Virgil. 1. Georg.

illos, scilicet agricolas,
Expectata seges vanis elusit aristis.

Unde Seneca Epist. 80. *Omnium istorum*, inquit, *personata felicitas est. Contemne illos, si despoliaveris.* Et Nervosius Epist. 115. *Miramur*, ait, *parietes tenui marmore inductos, cùm sciamus quale sit quod absconditur, oculis nostris imponimus. Et cùm auro tecta perfundimus, quid aliud quàm mendacio gaudemus? scimus enim sub auro fœda ligna latitare. Nec tantùm parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue prætenditur, omnium istorum, quos incedere altos vides, bracteata felicitas est. Inspice & disces, sub ista tenui membrana dignitatis quantum mali lateat.*

Et S. Chrysostom. in illud Psalm. 4. *Filii hominum ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium? Hic*, inquit, *& idololatriam, & flagitiosam vitam videtur exprimere. Vanum enim dicitur illud, quod est inane, cùm nomen quidem fuerit, res non fuerit. Sic apud Gentiles multa quidem Deorum nomina, res vero nequaquam. Nec minus in humanis rebus nomen est divitiarum, res nullo modo; nomen Principatus, & remanet nudum, & exile nomen. Quis enim adeò vecors est, ut nomina quærat, quæ rebus destituuntur; & inania persequatur quæ fugere oporteat?* Hoc est illud Psalm. 61. 10. *Vani filii hominum, mendaces in stateris, ut decipiant ipsi de vanitate in idipsum.* Hebræa habent: *Mendacium filii viri.* Chald. *Nihil hominum filii: mendacium viri filii*, Id est viri principes, vel felicissimi hominum, neque unus tantùm, sed in idipsum simul omnes, omnia humana adeò vana sunt, ut de vanitate, id est præ vanitate decipiant, id est fallaciora, & mendaciora se ostendant. q. d. Si in una lance bilancis ponas omnes filios hominum, etiam magnates & principes, qui felicissimi videntur in altera verò colloces vanitatem, hæc vanitatis lanx illi Principum præponderabit. q. d. Omnes Principes, omnis eorum felicitas & gloria ipsa vanitate est levior, vanior & inanior.

Undecima. Undecima est, infirmitas: quia omnis creata voluptas infirma est. Amas mulierem pulchram? morbo ecce corripitur, deflorescit, decoloratur, fit turpis, putida, fœda. Amas Deum? incorruptibilis est, immortalis, sanissimus, qui suos sanctos sanissimos perpetuò vegetos, juvenes & florentes efficit; juxta illud Malach 4. 2. *Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ, & sanitas in pennis eius.* Omnis ergo mundi gloria est velut puerorum pappus (putà carduorum flos & lanugo) qui cum suo ortu canescit, senescit (unde & senecio vocatur) vanescit: ad minimum enim auræ motum in tenues villos, floccosque volantes abit.

Duodecima, Duodecima est, pernicies: creata enim voluptas noxia & exitialis, ducitque ad dolores præsentes, & æternos: at voluptas divina utilissima est, & salutifera, ducitque ad gaudia sempiterna. Ergo creatas *sperne voluptates, nocet empta dolore voluptas.* Dicito cum Demosthene: *Ego tanti pœnitere non emo. Delectare in Domino*, quia *delectationes in dextera eius usque in finem.* Vide dicta Isaiæ 24. 10. ad illa: *Attrita est civitas vanitatis.*

Plura vide apud Didacum Stellam, & Innocent. III. Pont. lib. de Vanitate, & contemptu mundi, Hugonem Victor. Hugon. Cardin. Bonavent. Dion. Carthus. & Titelmannum in hanc Salomonis gnomen.

Vanitatis exempla. Vis hujus sententiæ, & harum vanitatum exempla? Accipe apposita, & pathetica. Primus in theatrum vanitatis mundi prodeat Gilimer Wandalorum rex, æquè ac Salomon Hebræorum, qui à Belissario victus, captus, & in triumphum ductus est. de quo audi Procopium libr. 2. de Bello Wandal. *Erat autem intra triumphi captivos Gilimer ipse, purpuream quamdam vestem humeris amictus, unà cum omnibus consanguineis ac VVandalis, quòd proceritate corporum, & pulchritudine præstarent. Postquàm verò Gilimer in hippodromo constitit, ac Imperatorem in alta sede constitutum, populumque circumstantem conspexit, ac demum seipsum in quod fatum pervenit, considerasset, neque flevit, neque aliter conquestus est, tantùm illud Hebræorum voluminum memoravit: Vanitas vanitatum, & omnia vanitas. Nec mora, ipse pariter & Belissarius iussi ab his, qui Imperatoriam purpuram sustinebant, Justinianum supplices adoraverunt.* Sed & ipse Belissarius ejusdem vanitatis factus est speculum & præco, cùm post

tot tantasque victorias , & triumphos , jussu Theodoræ Imperator. violentas manus injiciens in S. Sylverium Pontif. justa numinis vindicta eò miseriarum redactus est , ut excæcatus , & bonis exutus stipem mendicare coactus sit , ac dicere : *Da obulum Belissario , quem extulit virtus , excæcavit invidia* : Uti ex Volater. Crinito , Pontano , & aliis narrat Baronius tom. 7. anno Christi 561.

Lotharius Imper. Caroli Magni ex Ludovico patre nepos , qui Lotharingiæ nomen dedit , cùm ipsa priùs Austrasia diceretur , imperio quindecim annis justè , & piè administrato , recordatus sermonis , quem Ludovicus ipsius pater moriens habuerat de mundi vanitate , quam scilicet ipse quoque experiendo cognorat , humana omnia deserere constituit , atque ex illis imperii fluctibus in portum se religiosæ quietis recipere . Quamobrem mirante toto orbe terrarum in Pruniacensi monasterio se conclusit , ubi reliquam vitam exanlegit in paupertate , & obedientia , regno priùs inter tres filios diviso . Contigit hoc anno Domini 855. atque eodem vitam religiosam cum pia morte commutavit . Laudatus invenitur à Rabano libr. de Anima , & ab Angelomo Præfat. in Cant. Ita ex Regione Baronius anno Domini 855. & Hier. Platus lib 2. de Bono statu relig. c. 26.

Fulgentius Romam veniens anno Domini 500 cùm videret Theodori regis aulam , & Romanæ Curiæ gloriam : *Quàm speciosa* , inquit , *potest esse Jerusalem cælestis , si sic fulget Roma terrestris ! Et si in hoc sæculo datur tanti honoris dignitas diligentibus vanitatem , qualis honor , & gloria præstabitur sanctis contemplantibus veritatem ?* Ita habet ejus vita apud Surium 1. Januarii .

Sancto Benedicto mundi vanitas , & exilitas , Dei verò veritas , & majestas in raptu hoc schemate à Deo ostensa est , uti narrat S Gregor. libr 2. Dialog. cap. 36. *Noctu* , ait , *ad fenestram stans , & omnipotentem Deum deprecans , subitò intempesta noctis hora respiciens , vidit fusam lucem desuper cunctas noctis tenebras effugasse , tantoque splendore clarescere , ut diem vinceret lux illa , quæ in tenebris radiasset . Mira autem res in hac speculatione secuta est ; quia sicut post ipse narravit , omnis etiam mundus velut sub uno solis radio collectus , ante oculos ejus adductus est . Qui venerabilis pater , dum intentam oculorum aciem in hoc splendore coruscæ lucis infigeret , vidit Germani Capuani Episcopi animam in sphæra ignea ab Angelis in cælum ferri .* Causamque , & modum hujus visionis subjicit S. Gregorius dicens : *Quia animæ videnti Deum angusta est omnis creatura . Quamlibet etenim parum de luce creatoris aspexerit , breve ei fit omne quod creatum est ; quia ipsa luce visionis intima mentis laxatur sinus , tantùmque expanditur in Deo , ut superior existat mundo : fit verò ipsa videntis anima etiam super semetipsum . Cùmque in Dei lumine rapitur super se , in interioribus ampliatur ; & dum sub se conspicit , exaltata comprehendit , quàm breve sit , quod comprehendere humiliata non poterat .*

Sic S. Franciscus in oratione raptus mente in Deum, & corpore in aere pendulus aiebat : *Quis ego sum Domine , quis tu ? ego abyssus vanitatis , ignorantiæ , malitiæ , & nihili ; tu abyssus veritatis , sapientiæ , bonitatis , & rerum omnium . Deus ergo meus & omnia* , Igitur sicut se habet vanitas ad veritatem , radius ad solem , gutta ad mare , vapor ad terram , umbra ad corpus , punctum ad totum universum , sic se habet mundus ad Deum . Quid ergo tu , ò homo , es ad Deum , qui hujus mundi & universi non es millesima , nec multorum millionum millesies millesima pars & portio ? ait S. Chrysost.

S. Salvius Episcopus vita functus raptusque in cælum, cùm ibi Beatorum gaudia contemplatus esset , Dei jussu remissus ad corpus , quasi ex gravi somno experrectus , convocatis omnibus exclamavit : *Audite , ò dilectissimi , & intelligite , quia nihil est quod cernitis in hoc mundo , sed sunt juxta id quod Salomon Propheta cecinit : Omnia vanitas . Felix est , qui ita agere potest in sæculo , ut gloriam Dei mereatur in cælo .* Quocirca vitam deinceps in magna sanctitate instituit , in eaque cursum feliciter consummavit , uti fusè narrat oculatus & auritus testis Gregor. Turon. lib. 7. Histor. c 1.

Gnomen hanc Salomonis crebrò usurpabat S Dominicus: quare ubique privatim & publicè magna libertate , & spiri-

A tu omnes , etiam magnates ad sæculi contemptum , & ad Christi amorem excitabat : ita habet ejus vita . Eum imitentur omnes religiosi .

Noster Thomas Theodidactos l. 1. de Imitatione Christi cap. 1. *Vanitas vanitatum* , inquit , *& omnia vanitas , præter amare Deum & illi soli servire . Ipsa est summa Sapientia , per contemptum mundi tendere ad cælestia regna . Vanitas igitur est divitias perituras quærere , & in illis sperare . Vanitas quoque est honores ambire , & in altum se extollere . Vanitas est carnis desideria sequi , & illud desiderare , unde postmodum graviter oportet puniri . Vanitas est longam vitam optare , & de bona vita parum curare . Vanitas est præsentem vitam solùm attendere , & quæ futura sunt non prævidere . Vanitas est diligere quod cum omni celeritate transit , & illuc non festinare ubi sempiternum gaudium manet .*

B. Jacoponus in sæculo vir nobilis , juris Doctor , celeberque causarum patronus , sed superbus , avarus , & vanitatum mundi mancipium , cùm uxorem suam in festis ludisque publicis ruina theatri oppressam , aspero ad carnem cilicio indutam deprehendisset , tam subito ejus casu , quam asperitate vitæ compunctus , sæ-
B culo valedicens vexillum crucis in S. Francisci ordine secutus , mirus extitit sui , mundique vanitatum contemptor , imò irrisor , anno Domini 1300. Inter alia hunc de rerum vanitate rhythmum composuit , in quo inter cetera ita canit :

Quid mundus militat sub vana gloria ,
Cujus prosperitas est transitoria ?
Tam citò labitur ejus potentia ,
Quàm vasa figuli quæ sunt fragilia , &c.
Dic ubi Salomon olim tam nobilis ?
Vel ubi Samson Dux invincibilis ?
Quo Cæsar abiit celsus imperio ?
Vel dives splendidus totus in prandio ?
Dic ubi Tullius clarus eloquio ,
Vel Aristoteles summus ingenio ?
Tot clari proceres , tot rerum spatia ,
Tot era Præsulum , tot regna fortia ,
Tot mundi principes , tanta potentia ,
In ictu oculi clauduntur omnia .
Superna cogita , cor sit in æthere .
Felix qui potuit mundum contemnere .

C Ita noster Raderus in ejus vita , & Annales Minorum .

Huic non absimilis fuit ille , qui mundi vanitate perspecta , & despecta , ita cecinit in libro qui inscribitur , *La- vacrum conscientiæ* : Logicus.

Lingua coaxranis , eras corvis , venaque vanis ;
Ad Logicam pergo , quæ mortis non timet ergo .

Claudat Tragœdiam vanitatis mundi Eutropius , cujus initia fuere gloriosa , ultima verò tragica , & funesta . Fuerat ipse Consul Constantinopoleos , atque Arcadii Imperatoris tutor , & moderator , qui cum , & per eum totum orbem regebat , ut cuncti in eum magis quam in Arcadium respicerent , cuncti in eum gratiam ambirent , Incidit suo luxu , & fastu in odium militum , & civium , ipsiusque Arcadii , quorum iras , & strictos enses metuens , profugit ad Ecclesiam quasi ad asylum , ac sub altari delituit . Instabant milites , eumque ad necem reposcebant , imò vi ab altari extrahere cona-
D bantur , eò quòd ipse paulò ante jus asyli Ecclesia lege lata abrogare voluisset . Intervenit S Joannes Chrysostom. Ecclesiæ præsul , qui ut jus asyli tueretur , & Ecclesiasticam mansuetudinem in profugum ostenderet , hac oratione (quæ extat sub finem tom. 5. & inscribitur *ad Eutropium*) furentes in eum animos delinivit : *Semper quidem frater , sed nunc præcipuè competenter dicitur : Vanitas vanitatum , & omnia vanitas : ubi nunc est refulgens consulatus ambitio ? Ubi resplendentes ad invicem faces ? Ubi repleta in toto orbe lampades ? ubi equorum certamina ! ubi diversorum munerum pompa ? ubi corona , & varius totius orbis ornatus ? ubi tubæ & theatralis illa populi adulantis acclamatio ? Repentini spiritus flatu tamquam folia cuncta decussa sunt , & arbor nuda derelicta est ; & non solùm nuda , sed & ab ipsis convulsa radicibus : tanta enim vi ventus incubuit , ut ipsius arboris absoluerit nervos .* Pergit deinde ceteras vanitatis species enarrare : *Ubi nunc simulati illi amici , ubi varia adulationum facies ? ubi cantus & prandiorum cœnarumque asseclæ ! ubi parasiti ? ubi electa vina & per totum diem tracta convivia ? ubi coquorum exquisitæ artes ? ubi denique omnis*

illa potentia , & clientum greges ad gratiam cuncta loquentium ? Nec erant omnia illa , & somnium , & die exorta nusquam comparuerunt : umbra erat , & pertransiit : fumus fuit , & dissolutus est : bulla aquarum fuerunt , ac disrupta fuerunt : aranea tela erant , & discissa sunt. Propterea que iterum spirituale istud carmen canimus dicentes : Vanitas vanitatum , & omnia vanitas . Hunc enim versiculum si saperent , qui in potentia versantur , in parietibus omnibus , & in vestibus suis scriberent , in foro , domo , in ianuis , in ingressibus , & ante omnia in conscientiis suis , ut semper eum oculis cernerent , & corde sentirent . Et nonnullis interiectis , ita ejus miseriam militibus fugientibus repræsentat : *Ibi nemini* , inquit , *eum qui in tanta culmine erat , nunc usque ad ima dejectum : & eum qui orbem terra extenta manu quatiebat , nunc lupusculi alicujus aut rana timiditate attractum latitare , absque ullis vinculis ad basin columna hujus astrictum , formidantem ac trementem* , &c. Hac oratione S. Chrysost. turbam furentem ad commiserationem commovit , & ad lacrymas inflexit , ut Eutropio parceret , & Arcadius juraret se ei vitam condonaturum . Jurejurando igitur accepto eductus ex Ecclesia Eutropius , in exilium mittitur . Sed rursus instante Gaina duce exercitus , ejus æmulo , ac recrudescentibus odiis , Eutropius non tantùm consulari dignitate , & patritio gradu dejicitus , sed & bonis vitaque privatus , ac Calcedone securi percutitus : statuæ plurimæ , etiam aureæ illi erectæ evertuntur , omniaque ejus monumenta abolentur : nomen è fastis deletur , & perpetua notatus ignominia oblivione sepelitur . Ita miseri tolluntur in altum , ut lapsu graviore ruant , feriuntque summos fulmina montes .

Acervus exemplorum vanitatis.

Denique audi Ascanium Martinengum in Genes. p. 2. pag. 1235. vanitatis mundi exempla pathetice coacervantem . *Vanitas vanitatum* , &c. ubi Nemrod fastus ? ubi Nini inclytum nomen ? ubi Assueri supra viginti septem provincias dilatata sedes ? ubi Cyri tot laboribus comparata gloria ? ubi Crœsi immensum aurum ? ubi Darii partum vafrè regnum ? Xerxis innumerabiles copiæ sexdecim millium myriades excedentes ? Alexandri vix Indico Oceano , & Riphæis montibus terminatum imperium ? Pompeii amplissima potentia ? Cæsaris invicta fortuna ? Augusti amplissima monarchia ? Caligulæ fœdæ voluptates ? Neronis inexcogitatæ illecebræ ? *Vanitas vanitatum* , &c. Ubi Semiramidis mirifica potentia ? Helenæ species infausta ? Hecubæ numerosa proles ? Cleopatræ nimiæ deliciæ ? Liviæ augusta felicitas ? Agrippinæ numquam satiatæ vanitates ? *Vanitas vanitatum* , &c. Quonam loco conspici nunc possunt Babylon illa superba , Memphis immensa , Carthago Romani Imperii terror , Argos illustris , Athenæ disciplinarum nutrices , Corinthus pulchra , Sardis dives , Roma triumphans , Hierusalem sancta ? *Vanitas vanitatum* , &c. Quò abiere septem illa beneficia toto orbe decantatissima , quæ propter admirandam operis magnitudinem extitere loco miraculi , ut nihil divinius ars humana posset confingere aut excogitare ? Scilicet Babylonis muri , Dianæ Ephesiæ templum , apud Rhodios Solis Colossus , Ægyptiæ pyramides , sepulchrum Mausoli , turris Pharea , simulachrum Jovis Olympici ? Quò Cyri Medorum Regia , Romana amphiteatra , & cetera mirifica artificia , quæ nunc prostrata atque collapsa , vix quanta Roma fuerit , suis ipsa ruinis edocent , & prædicant ? *Vanitas vanitatum.* Sed ut quid lubet exterarum rerum monumenta recensere , & nostrarum exempla non proferre ? Ubi est amplissimum illud sapientissimi Salomonis imperium , quod vix à Dan ad Bethsabee terminabatur , cujus regia reginam Saba ad stuporem perduxit ? ubi immanes ejusdem divitiæ , qui in quotidianis sumptibus farinæ coros sexaginta (corus autem mille libras continebat) boves domesticos duodecim campestres viginti , arietes centum , præter altilium ac ferarum quæ venatione capiebantur copiam immensam , absumebat ; qui equorum quadraginta millia alebat in stabulis , curruum & equitum duodecim millia ; qui præter omnia vectigalia sexcenta sexaginta sex talenta auri pro munere exigebat (talentum autem erat pondere librarum sexaginta quinque) qui septingentas reginas , ac trecentas concubinas alebat , in cujus tandem regno tanta erat copia argenti , quanta & lapidum ; imò & pro nihilo

A argentum putabatur . Nonne ipse in tanta humanarum terrenarumque rerum exundantia , verum hoc de rebus seculi judicium tulit : *Vanitas vanitatum , & omnia vanitas.*

Qui igitur hæc legis , & alia mente recondis , vanitati nuntium remitte , ne cum ea evanescas , veritatem amplectere , Deo jungere , æternitati semper consistenti cor mentemque affige , ut cum ea stabili stabilis perdures , ac cum beata in omne ævum beeris . *Lux enim perpetua lucebit sanctis tuis Domine , & AETERNITAS TEMPORUM. Alleluia .* Audi Esdram lib. 4. c. 2. 34. *Expectate pastorem vestrum , requiem æternitatis dabit vobis : quoniam in proximo est ille , qui in fine sæculi adveniet . Parati estote ad præmia regni : quia lux perpetua lucebit vobis per AETERNITATEM TEMPORIS . Fugite umbram sæculi hujus : accipite iucunditatem gloriæ vestræ . Ego testor palam Salvatorem meum . Commendatum donum accipite , & iucundamini gratias agentes ei , qui vos ad cælestia regna vocavit .*

QUID HABET AMPLIUS HOMO DE UNIVERSO LABORE SUO , QUO LABORAT SUB SOLE ?] Subaudi quàm vanitatem vanitatum ? Vers. 3.

Pro *laborat* Hebr. est עמל *amal* , id est laborat anxiè ,
B & molestè ; Græcè μοχθεῖ , id est affligitur , in ærumnis agit , vitam ærumnosam ducit . Labor ergo hic laboriosam tam actionem quàm passionem , omnemque dolorem , afflictionem , ærumnam sive corporis , sive animi significat . Sensus ergo est , quasi dicat . Homo laborat assiduè , & fatigat se , milleque curis & ærumnis affligit , sed in vanum & similia : quia omni suo labore , cura & afflictione nihil acquirit nisi vanitatem , puta vanas opes , honores , delicias , quæ ocyssimè in fumum abeunt , & evanescunt . Unde Hebr. est , *Quid residuum , vel superstes homini in omni labore suo quo laborat sub sole ?* Septuag. Vatic. *Quid superest homini in omni labore suo ?* Complut. verò , & S. Ambros. in Psalm. 118. serm. 12. *Quæ abundantia homini in omni labore suo ?* Syrus : *Quæ utilitas filii hominis in omni labore suo ?* Arabicus : *Quæ præstantia homini in omni labore suo ?* Aquila & Symmach. τί πλέον , id est . *Quid plus est homini , vel quid magis est homini ?* Pagnin. *Quæ utilitas homini ?* Alii , *Quid reliquum post laborem ? quid præmii ? quid mercedis ? quid magnum ? quid amplum ? quid excellens refert homo ex omni labore suo quo*
C *laborat* , & velut in pistrino assiduè se defatigat ? Chaldæus Paraphrastes : *Nam quid tandem reliquum est homini , postquam è vita discessit ex omnibus studiis suis , quæ eum sub sole in hac vita occupatum tenuerunt præter studium legis , aliquando futuris sæculis diligentiæ suæ à Domino præmium ferat ?* Hebr. enim יתרון *iitron* , variæ amplæque significationis est : unde significat *amplius , reliquum , superstes , superabundans exuperans , excellens , præstans , mercedem , præmium* , &c. Tigurina : *Quantum* (quantulum , quàm modicum , vile & exiguum) *enim homini reliquum est post omnem laborem , quem perfert sub sole* .

Τὸ *enim* & *nam* , ut habet Chald. non est in Hebr. Septuag. & Vulgata , sed intelligitur . Dat enim causam cur omnia sint vanitas vanitatum , id est mera vanitas , quia scilicet ex omni labore , & studio , quo ea anxiè , & laboriosè prosequitur homo , nihil fructus refert nisi vanitatem , fumum & nihilum . Hugo Victor. verò censet hoc versu esse illationem ex præcedenti , quasi dicat . *Si omnia vanitati subiecta sunt , opera hominum à vanitate aliena esse quomodo possunt ? Si quod Deus creavit* ? (vanitas est) *quanto non multò magis quod homo*
D *facit* ? Hinc patet hæc verba non esse impiorum negantium animæ immortalitatem , resurrectionem , & futura bonorum præmia , ut quidam autumat ; sed esse ipsius Salomonis , uti S. Hieron. & ceteri omnes asseverant , ipsumque loqui de labore hominum , qui rebus terrenis vanisque inhiant , hic enim universus vanus est ; non verò de labore Sanctorum , qui studens pietati , virtuti , & cultui Dei . Hic enim non vanus , sed verus utilisque est , quia parit æternam gloriam , juxta illud : *Non sunt condignæ passiones* (quas tum patiendo , tum agendo & laborando subimus pro Deo) *hujus temporis ad futuram gloriam , quæ revelabitur in nobis* . 2. Cor. 4.

Igitur Hebr. *iitron* Græcum περισσόν . Latinum *amplius* multa notant , & multipliciter accipi possunt. Primò simpliciter , & genuinè , q. d. quid post laborem continuum , gravem & molestum homini amplius superest , nisi Expositio prima τὸ amplius.

vanitas vanitatum, putà exiguum lucrum, quod citò consumitur, & evanescit? Erras ò miser homoncio, erras qui labore te defatigas, & discrucias, quasi magna lucra relaturus, cùm non nisi vanitatem sis reportaturus. Ita Hugo & Dion.

Secunda. Secundò nervosius alii *τὸ amplius* referunt ad laborem, q. d. Quid ex labore suo amplius habet homo, subaudi, quàm ipsum laborem, q. d. Ex labore nil acquirit homo nisi laborem, indeque defatigationem, dolores, & cruciatus, qua in re homo miserior, & infelicior est ceteris animantibus, & creaturis, quæ minùs laborant, & suaviùs vivunt, cùm homo plus laboret, & ærumnosius vivat. Aves enim non serunt, neque metunt, sed grana ab agricolis seminata colligunt, indeque lætæ victitant, canunt, laudantque Deum: boves, oves, equi cibo illaborato, puta gramine quod sponte terra germinat, pascuntur. At homo noctu diuque laborat, seque eviscerat ac mille curis discruciat, ut se, uxorem & filios alat: & tamen post omnes hosce labores, & sollicitudines, vix quidquam præter necessarium victum, & vestitum acquirit. Adde opes & honores quos acquirit, sæpè tot curis & molestiis esse permixtos, ut magis labores sint, & dolores quàm honores & voluptates. Audi Senecam de brevitate vitæ cap. 2. *Quàm multis graves sunt divitiæ? quàm multorum eloquentia quotidiana, ostentandi ingenii specie sanguinem educit? quàm multi continuis voluptatibus pallent; quàm multis nihil liberi relinquit circumfusus clientum populus!* Idipsum repræsentat illa inter onus & honorem non tam allusio vocis, quàm rei ipsius expressa veritas. Ut enim S. Isidor. dixit lib. 2. c. 26. *Honor ex onere venit, aut potiùs de honore onus.*

Tertia. Tertiò *τὸ amplius* accipias pro mercede, q. d. ex omni labore quid mercedis refert homo, utique exiguum vel nihil, q. d. Salomon: Appello utique vos ò mortales ad rationes accepti, & expensi supputandas. Expendistis tot annos maximis in laboribus ruralibus, fabrilibus, mercatoriis, quam ex omnibus mercedem tantis laboribus parem accepistis? utique nullam: labor enim superat omnem fructum quem percepistis. Huc facit illud Proverb. 11. v. 18. *Impius facit opus instabile* (Hebr. *opus vel laborem mendacii*, id est vanum, mendacem, & fallacem, quia sterilem & inutilem) *seminanti autem justitiam merces fidelis.*

Quarta. Quartò *τὸ amplius*, & Hebr. *iitron* accipias pro utilitate, commodo, & emolumento. q. d. *quid amplius*, id est, quid utilitatis consecuti estis ex omni labore vestro? utique parum. Laborastis ut asini, & vix obolos aliquot comparastis. Unde Isidorus Clarius vertit: *Quem stabilem fructum refert homo, etiamsi multis modis se torqueat in hoc, ut fructum aliquem inveniat?* Ita S. Gregor. Neocæs. Hugo Victor. & alii.

Quinta. Quintò potest *τὸ amplius* accipi non ut adverbium, sed ut nomen (tale enim est Hebr. *iitran*) comparativum significans *præ ceteris amplum, excellens & præstans*. q. d. Quid amplum, magnum & præstans è tot tantisque laboribus retulistis? utique nihil, sed viles & exiles dumtaxat nummos vel fructus. Unde Arabicus vertit, *Quæ præstantia, sive quæ virtus, aut quod beneficium vel munus?* S. Ambros. in Psal. 118. serm. 12. & S. August. 20. Civit. c. 3. *quæ abundantia boni?*

Sic *amplius* pro amplo, & præstanti sumitur Matth. 5. 47. *Si salutaveritis fratres vestros tantùm, quid amplius facitis?* Hoc est, ut Vatabl. *Quid eximium facitis?* Et Rom. 3. 1. *Quid amplius Judæo?* id est, ut Tigur. *In quo præcellas Judæus?* S. Chrysost. & Theodor. *Quid honorificentius Judæo?* Et 1. Thess. 5. 12. *Ut noveritis eos qui laborant inter vos, ut habeatis illos abundantius*, id est, ut Ambrosiaster: *Ut illis habeatis summum honorem*. Tigurin. *Summopere in pretio*. Theod. *Plurimi eos facite.*

Nota *τὸ de universo labore suo*, q. d. *Homo nascitur ad laborem, sicut avis ad volatum*, ut ait Job cap. 5. Sed ipse sibi hunc laborem aggravat, & multiplicat sine fine, ex avaritia, & cupiditate. Eumdem augent filii, amici, inimici, multaque alia quæ fusè recenset. Eccli. cap. 40. 1. & seq. *Occupatio* (molestia, & labor molestissimus) inquit, *magna creata est omnibus hominibus, & jugum grave super filios Adam a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium.* Universa hic amplusque labor amplum exposcit præmium. Sed

A in cassum; quia vile & exiguum ei redditur. Vide ibi dicta. Si quotidianæ occupationes quas Eccles. ibidem recenset, irascendi, contendendi, tumultuandi, fluctuandi, timendi nullum hominem non malè habent, neque non acriter pungunt; Quantum putas excruciabunt vanissimorum hominum mentes pertinacissimæ aliæ, atque gravissimæ iræ, contentiones, tumultus, fluctuationes, timores, & labores verè sui illorum proprii, verè sua vanitate & culpa, nulla vera honestave causa suscepti. Ita Pineda.

Sextò *τὸ amplius*, & Hebr. *iitron* significat residuum, sive id quod post laborem remanet, & superest, q. d. *Sexta.* Quantulum est quod post tantos labores remanet, & superest? utique exiguum, & modicæ durationis parvique ævi, & temporis; quia labor durat usque ad senectam, imò per totam hominis vitam; quid ergo post eum in vita remanet quietis, recreationis & gaudii? utique perparum vel nihil; imò omne illud rursum in laborem & dolorem desinit, sicque omne vitæ hujus mel in amarum fel vertitur.

Hæc sententia vera est in vita, verior in morte, verissima post mortem. B In vita enim post labores parum vel nihil remanet, quia totam vitam occupant labores, mordaces curæ, & dolores, ut omnem penè ab ea quietem, & gaudium excludant.

In morte verior est, quia in morte cum vita finitur omne vitæ gaudium. Unde illud: *Dormierunt somnum suum, & nihil invenerunt omnes viri divitiarum in manibus suis.* Psal. 74. 6.

Post mortem verissima, quia vani impiique homines, qui in hac vita vanitati vanisque cupiditatibus servierunt, laborarunt, sudarunt, in inferno videbunt se omni suo labore, & sudore, non aliud sibi comparasse, quàm ignes, & tormenta gehennæ. Unde illa eorum lamentabilis, & inconsolabilis vox: *Ergo erravimus à via veritatis, &c. & lassati sumus in via iniquitatis & perditionis, & ambulavimus vias difficiles: viam autem Domini ignoravimus? quid nobis profuit superbia, aut divitiarum jactantia quid contulit nobis? transierunt omnia illa tamquam umbra, &c.* Sapient. 5. 6. Hinc ille sarcasmus, sive hostilis irrisio impiorum apud Isaiam c. 50. 11. *Ecce vos omnes accendentes* C *ignem, accincti flammis ambulate in lumine ignis vestri, & in flammis quas succendistis: De manu mea factum est hoc vobis, in doloribus dormietis.* Vide ibi dicta.

QUO LABORAT SUB SOLE] Primò q. d. Ego Salomon mentem elevans ad cælum, ibique supra solem, vel in sole spiritu meipsum constituens, indeque in terram despectans, omnes homines, hominumque labores, occupationes, & studia, video omnia esse vana, nulliusque utilitatis & fructus; quare eorum misereor, & miseratione cordis tactus eis inclamo! O miseri mortales: video opera vestra, vestras fabricas, vestras urbes, provincias, regna, imò totam terram esse instar puncti & centri, si cum vasta cælorum amplitudine conferatur: video vos velut formicas discurrere, laborare, satagere, ut granula pauca convehatis, & in futuram ætatem recondatis. Video vos hac in re omnem vitam insumere: Omnibus ergo, & singulis inclamo: *Vanitas vanitatum, & omnia vanitas*, vanum est omne in quo laboratis, vani omnes labores vestri, in vanum consumitis vires vestras: quia ex omni labore vestro nil nisi alimoniam modicam consequemini, quam sine labore habent aves, oves & boves. *Sub sole quid Respond. Primò.*

D Secundò propriè *τὸ sub sole*, significat solem esse laboris moderatorem, dum oriens excitat hominem ad laborem, occidens ad quietem; dum laborantibus lumen, & quasi facem præfert, dum eos suo assiduo, & velocissimo motu ad motum, & laborem extimulat. *Secundò.* Sol enim singulis horis conficit unum millionem, & centum quadraginta millia milliarium, uti ostendi Genes. 1. v. 14. imo quotidie sui circuit totum cæli ambitum. Hinc illud Psal. 103. 22. *Ortus est sol, &c. exibit homo ad opus suum, & ad operationem suam usque ad vesperam.* Sol ergo laboris est index, symbolum, stimulus & exemplum. Hugo de Sancto Victore verò censet *τὸ sub sole* dici ad contemptum, & irrisionem vani, & miseri laboris hominum, qui luce solis arctetur, & ea finiente sistere cogatur: *Consideravi Ecclesiastes*, inquit, *quàm abjecta & misera sit mortalium conditio, qui in terra superficie quasi vermes quidam*

vana

vana curiositate reptantes ; subito lumine desuper infuso quasi ad illusionem excitantur captare quod vani appetunt , & eodem post modicum subtracto , subito rursum caecitate obvolvuntur , & nequaquam ultra in effectum prodire possunt .

Tertiò ; Tertiò τὸ *sub sole* notat nil amplius habere laborantes ab otiosis , quia sub sole omnes relicta praesenti vita communem mortem subimus . Unde Seneca epist. 91. *Impares* , inquit , *nascimur* , *pares morimur* .

Quartò ; Quartò , Hugo : *sub sole* , inquit , id est sub tempore : Sol enim suo motu describit dies , annos & tempora , q. d. Vanus est labor hominis , quo laborat tempori , cùm natus sit ut laboret , & vivat aeternitati . Ita Hugo uterque , scilicet Carensis sive Cardinalis , & Victorinus . Addit Carensis : *Sub sole* , inquit , *quasi luce , non duce* .

Quintò & genuinè . Quintò & maximè τὸ *sub sole* , notat tum locum laboris hominum , qui est sub sole in terra ; tum materiam laboris , quae sunt res terrenae , ideoque viles & vanae , tum finem laboris hominum terrigenarum : Hi enim sub sole vanè laborant ut subsolaria , & sublunaria , id est terrena , & caduca bona conquirant . Quare τὸ *sub sole* innuit quaerendos homini esse labores , qui supra solem durent , & beent laborantem in caelo , inquit Olympiod. Mundanus ergo , vanus & impius homo laborat sub sole , sibique parat mortem , & gehennam ; pius verò laborat supra solem , quia virtutum opera , & merita conquirit , quibus vivat Deo , ab eoque donetur caelo , & vitae aeternae. Unde S. Gregor. Thaumat. hunc versum sic paraphrasticè vertit ; *Neque enim facile quis vel unam aliquam recensebit utilitatem concinnatam ex omnibus , quae homines super terram repentes tanto corporum animorumque molimine parturiunt . Et licet in his temporalibus efficiant nihil sed magis ab eis vincantur , & fatigentur ; ad contemplanda tamen super caelestia generosiores mentis oculos attollere nolunt .*

Opera ergo alia fiunt supra solem , alia sub sole : quae ex gratia fiunt , opera , inquam , spiritus , supra solem sunt ; quia non laeduntur a temporis edacitate , & in caelum empyreum aevumque felix , & perennem operantem deducunt ; quae verò à carne prodeunt , sub sole fiunt , cùm à solis conversionibus atque annorum temporumque rubigine caro , terrenaeque res absumantur & consumantur . Omnia ergo sub sole sunt vanitates : Proinde super solem , ait Paulinus Epist. 4. *Est veritas : Ita & qui in veritate consistunt , etsi intra mundum vivant habitatione corporea , tamen supra mundum sunt conversatione caelesti , & astrorum choros , vel caelorum polos , evolantes spiritu scandunt & supervadunt , celsioresque elementis agunt , non subditi rebus nec usibus elementorum , sed affixa in Christo vita superiores mundo fiunt , manentes in eo qui est super omnia Deus benedictus in saecula .*

Huc accedit Aben Ezra : *Corpus , inquit , & corporeus labor est sub sole , & animus sive spiritus ejusque labor est supra solem , quia a Deo originem habet , & ad eum redit* Et Auctor Catenae Graecor. *Si labor* , inquit , *is qui sub sole est , inutilis est , supra solem labores mittere oportebit ; illo enim penetrant virtutum actiones .*

Denique noster Pineda τὸ *sub sole* , inquit , antithesim habet cum homine , qui solus , *sub sole* videtur non esse , utpote quem Deus jusserit erectos ad sidera , & super sidera vultus tollere ; ac minimè pronum , intentum numquam esse sublunaribus subsolaribusve . Ergo indignum prorsus , ut hominis labor , oculi , intentio ad ea quae inferiora sunt sese abjiciant ; cùm humanae , & liberae hominis actiones neque à sole , neque ab hoc caelo pendeant , sintque ipsis caelestibus influxibus superiores ac nobiliores . Neque indignum tantùm , sed miserum etiam ; nam laboris in res sublunares impensi praemium sequi non potest animum hunc in regionem superam evolantem . Ergo videmur quasi de caelo audire Ecclesiastae vocem hanc : Miseri mortui , *qui non in Domino moriuntur* , quorum est inanis labor ; *opera enim illorum non sequuntur illos* . Apoc. 14.

Mysticè S. Ambros. in Psalm. 118. Octonario 12. *Sancti , ait , spiritualibus semper intendunt , & vitae aeternae profutura vel cognoscere gestiunt , vel docere . Unde Ecclesiastes ait ; Quae abundantia homini in omni labore suo , quo laboret sub sole , id est , quae abundantia spiritualis homini laboranti sub sole justitiae ? & subjecit : Generatio vadit & generatio venit : Vadit generatio , quia divites eguerunt , & esurierunt . Qui antè abundabant gratia* (Judaei) *propter perfidiam suam egere coeperunt . Qui autem pauperes erant populi nationum , jam per fidem satiantur , & abundant , sicut scriptum est : Edent pauperes & saturabuntur .* Psalm. 21.

GENERATIO PRAETERIT ET GENERATIO ADVENIT : TERRA AUTEM IN AETERNUM STAT] Hebr. *Saeculum vadens , & saeculum veniens ; & terra in aeternum stans* . Septuaginta . *Generatio vadit vel proficiscitur , & generatio venit : & terra in saeculum stat* . Symmach. ἑστηκε , id est , *est aeterna* . Syrus ; *Generatio abit , & generatio venit ; & terra in aeternum stat* . Arabicus ; *Generatio discedit , & generatio venit : & terra in aeternum est* . Vers. 4.

Explicat , & probat id quod dixit vers. praecedenti ; *sub sole* nihil homini esse residui ex omni labore suo , ex eo quòd generatio una praeterit cum suo labore laborisque fructibus , & generatio nova advenit , quae pari modo mox praeteribit : terram autem eamdem semper manere , ut generationes hasce sibi assiduè succedentes ipsa contineat in se recipiat . Terra enim est quasi centrum , quod continet , & sustinet tam homines quàm elementa , caelos , totumque universum : quare circa hoc centrum immobile moventur , & gyrant assiduè , tam hominum generationes , & tempora , saeculaque sibi continuò succedentia , quàm sol & caeli , etiam venti , & flumina , ac res universae , ut vers. sequent. explicat . Omnia enim haec eò tendunt , ut vanitatem rerum terrenarum hominumque in iis laborantium ostendat ex continua utrorumque mutatione , circulatione , & successione , qua una praetereunte , & occidente advenit oriturque altera in terra , & circa terram , quam ubi res ortae contigerint mox volvuntur , & abeunt , novaeque oriuntur pari celeritate volvendae , & mox abiturae : quare in terra nil oritur novi , quod curiosi homines quaerunt , sed idem est semper rerum hominumque sibi succedentium circuitus , & circulus . Ita S. Hieron. *Quid est vanius* , inquit , *hac vanitate , ut aliis morientibus nascantur alii , & homo numquam permaneat ? cùm tamen terra , quae propter hominem facta est , in aeternum stet* . Et Nyssenus : *Omne studium* , inquit , *quod versatur in iis , quae ad vitam pertinent , est planè puerorum ludus in arena* (haec est terra) *in quo quae ex iis , quae fiunt capitur oblectatio , simul desinit cum studio , quod ponitur in iis quae facta sunt . Nam simulatque coepit moveri arena , simul circumfluens nullum relinquit vestigium eorum , quae fuerunt elaborata . Hoc est humana vita ; Arena est ambitio , arena est potentia , arena divitiae , arena est quicquid est , & in iis vanè laborantes infantiles animae* , &c. Cum verò arenam dicimus , intelligere quoque licet terram esse perpetuum quoddam theatrum , in quo peragitur fabula vanitatis dicente Apostolo : *Spectaculum facti sumus mundo & Angelis , & hominibus* 1. Corinth. 4. 9.

Sensus primus genuinus .

Terra est q. arena puerorum .

Pro *Spectaculum* Graecè est θέατρον , id est , *theatrum facti sumus* : In theatro spectamur , in theatro hujus mundi comoediam , imò tragoediam vitae nostrae quasi personati histriones agimus . Histriones enim , sive personae comicae , & tragicae sunt Imperatores , Reges , Principes , voluptuarii , epulones , divites , mercatores , egeni & mendici , viduae , pupilli , orphani , domini , servi , milites , imbelles , pueri , senes , ulcerosus Lazarus , avarus epulo , sapientes , stulti , improbi , & vanissimi mundanae felicitatis sectatores . Hoc est quod ad mundi fugam adhortans Apostolus ait : *Praeterit enim figura hujus mundi* , 1. Corinth. 7. 31. q. d. Mundus non habet rem , figuram & umbram . Vide ibi dicta .

Secundus . Secundò , S. Gregor. Thaumaturgus hoc versu & sequenti censet notari brevitatem vitae humanae , ideoque hunc versum censet pendere à praecedenti , unde utrumque Paraphrasticè vertit : *Quid* , inquit , *est quod homines super terram repentes , tanto corporum animorumque molimine parturiunt , atque ad caelestia mentis oculos attollere nolunt : Atqui interim generatio praeterit & generatio advenit , hoc est transeunt anni tempora , transeunt & anni* , q. d. Abeunt & recedunt non modo privati homines , sed integrae generationes : & terra quidem velut heres , superstes est universarum hominis facultatum , suppellectilisque pretiosissimae , nam abeunte homine ipsa superstat humanae vitae spoliis onusta .

Ea adversio Franc. Vallesius Sacr. Philosoph. cap. 62. censet hic significari generationum perpetuitatem , per circulationem , qua in orbem eunt & redeunt . Hoc , inquit,

quit, quod Ecclesiastes observavit nihil aliud est, quàm quod Aristotel. in duobus ultimis capitibus secundi de ortu, & interitu disertè tradidit, putà circularem esse rerum omnium mutationem, & hinc pendere mundi æternitatem, quia scilicet, sola mutatio circularis potest esse perpetua. Partes ergo mundi quæ per se sunt perpetuæ, ut solem & alia corpora cælestia nullam mutationem substantiæ subire, sed circulo volui, accedereque & recedere eadem numero semper redeuntia: quæ verò corruptibilia sunt, fieri semper ea serpsis, circulo nascentia & intereuntia numero semper alia, sed specie eadem, ut ex aere fit aqua, & ex aqua aer. Hunc generationum abeuntium, & redeuntium circulum, quo mundus servatur, innuit Ecclesiastes dicens: *Generatio præterit & generatio advenit*. Ita Vallesius. Verùm error est contra fidem, dicere generationum successionem fore æternam.

Tertius. Tertiò, Lyran. Titelm. & alii hæc referunt ad difficultatem scientiarum, quæ nascitur ea difficultate rerum cognoscendarum, eò quòd instabiles perpetuò gyrent, itaque fugiant stabilem oculi aciem mentisque contemplationem: talis enim est perpetua generationum, id est, rerum generabilium, & corruptibilium mutatio, alternatio, & vicissitudo: talis quoque est solis circulatio, ventorumque flatus, fluminum cursus, quasi hæc omnia spectent ad illud. v. 8. *Cunctæ res difficiles: non potest eas homo explicare sermone*. Ideo inquit Lyranus, fit mentio generationis prætereuntis, id est brevissimè labentis vitæ mortalium, ut cùm vita brevis sit, ars verò longa, excludat hominem a perfecta acquisitione scientiarum. Ergo hæc sententia similis; aut ferè eadem est cum illa Sapient. 9. 16. *Difficile æstimamus quæ in terra sunt; & quæ in prospectu sunt, invenimus cum labore; quæ autem in cælis sunt, quis investigabit?*

Quartus. Quartò, Olympiodorus censet terram hic induci ut quasi tellis, imò quasi magister nomine stabilior, & sapientior redarguat hominum vanitatem, inconstantiam, & improbitatem. Sic enim explicat: *Quid homines laboratis circa terrena, quando ipsa terra, sensu carens elementum, in longinquum tempus perdurat: vos autem secundum generationem perditis, & terra autem in æternum stat accusatrix vestri effecta, in qua nefaria opera perpetrastis.*

Sic & Salonius. Accedit & Hugo Victor. *Quid est quod terra stat? Perseverat in eo quod facta est, servat naturam suam, conditionem suam non deserit: quod accepit, hoc retinet incorruptum. Quare igitur & tu non stetisti in eo, quod factus es super terram*; Et rursum: *Ausculta homo & erubesce. Terra stat, & tu stare non potes*. Et Nyssenus. *Ne sis terra magis inanimis: ne sis iis quæ sensu carent insipientior*. S. Hieron. quoque & Albin. *Quid*, inquiunt, *hac vanius vanitate, quàm terram manere, quæ hominum causa facta est, & ipsum hominem terræ dominum in pulverem repentè dissolvi*. Igitur censent hi Auctores terram hic induci, ut ea ea discamus rectè vivendi modum, scilicet ut ex ejus firmitate discamus in agendo, & patiendo firmitatem, & constantiam. Item ex ejus utilitate humilitatem, scilicet quod Adam factus dictusque sit ab Adama, id est homo ab humo, terrigena à terra, juxta illud Ecclesiæ in die Cinerum: *Memento homo quia pulvis es, & in pulverem reverteris*, quod petitum est ex Genes. 3. 19. Rursum terra hic objicitur ut palæstra, in qua velut stadiodromi decurrimus ad metam, & velut athletæ certamus pro præmio. Sic ergo curramus, sic certemus ut comprehendamus.

Quintus. Quintò, alii censent vanitatis demonstrationem hic peti à similitudine terræ, solis, ventorum & fluminum. q. d. Sicut terra eundem semper tenet locum, ac sol, venti & flumina eundem semper tenent cursum; sic homines eundem servant semper vanitatis tenorem & cursum. Sicut enim generatio præterita præteriit, & evanuit; sic & præsens, & futura præteribit & evanescit, ut ex hominibus qui fuerunt & transierunt, judicium facere possis de præsentibus, & futuris, scilicet quod simili modo transibunt & morientur. Aut ut Rupertus, q. d. Vani, & dementes sunt labores, quos homines avari in comparanda terra impendunt, cùm tot generationibus prætereuntibus, & advenientibus, hic terra semper maneat, nec ab ullo tolli sibi quæ appropriari possit.

Sextus. Sextò, nonnulli magis appositè censent terram, solem, ventos, flumina hic induci, ut probent id quod dicitur vers. 10. nihil novi fieri sub sole, sed omnia in orbem ire & redire, ad retundendam hominum novitati, & novis inhiantium curiositatem, quæ una in hominibus vanitatis pars est non minima. Huc accedit noster Pineda, qui sic exponit, q. d. Nihilò homo ex tuo tibi labore perventurum amplius, poteris ea rebus aliis natura constantibus intelligere. Numquid habet generatio adveniens, quod generatio præterita non habuerit? Quid juvenis putas se inventurum, quod senes non fuerint experti: Eadem terra, eadem vitæ semita calcatur omnibus; nam terra in æternum stat: sol ad occasum continenter currit anhelans: quid hodie invenit denuò, quod heri non habuerit? Idem hemisphærium occumbens deserit, idem invenit renascens. Vel hac ratione: Nihil magnum sub sole: quippe ea nulla re subsolari retulit beatitudinem generatio præterita, sicut neque referet generatio adveniens: non ex fluminum aqua, non ex terra, ergo cùm nihil sub sole novum, nihilo plus erunt beati futuri homines, quàm fuerunt præteriti. Nec dicas: plus laborabo, & sic amplius quàm illi fructus percipiam, quia eædem tibi, sive multum sive parum laborantis, vitæ leges sustinendæ sunt; eadem quæ aliis tui tibi laboris merces percipienda: Idem ortus, & occasus tibi expectandus est.

Anagogicè S. Gregor. in Psalm. 5. Pœnitent. ad illa: *In generatione, & generationem annis tui. Generatio*, inquit, *vadit & generatio venit, terra autem in æternum stat. Hæc est namque instabilis vitæ istius permutatio, ut decedentibus aliis alii succedant, quibus postmodum simili modo deficientibus, alii non æquali conditione oriantur. Ex quibus tamen omnibus, qui in sæculo fuerunt, vel futuri sunt, generationibus viva illa, & divina generatio perficitur, quæ in æternum claritatis Dei consortio perfruetur. In hac itaque annos, id est æternitatem Dei permansuram dicit Propheta; tunc videlicet, cùm generatio quæ præcedit, & quæ sequitur una facta fuerit, novissima inimico morte destructa, quæ quoniam in victoria absorbetur nihil stabile, nihil solidum, nihil dimittit illæsum*. Sic & R. Isaac. in Midras *Cohelet*, id est, in expositione Ecclesiastis, ad hunc versum: *Generatio vadit, & generatio venit, terra autem in æternum stat, hoc est*, inquit, *regnum hoc ingreditur, & regnum hoc egreditur: Israel autem permanet*. Et *hoc est: Terra autem in æternum manet*. Qui enim sunt veri Israelitæ, id est Sancti dominantes Deo, vocantur terra, ob stabilitatem & beatam æternitatem, qua in cælo perfruentur. Ita Galat. lib. 8. de Arcanis fidei c. 23.

Alleg. Generatio Judæorum præteriit, generatio Christianorum advenit; terra autem, id est Ecclesia in æternum stat, quia eadem est Ecclesia vetus & nova, ob eamdem fidem eumdemque Dei cultum. Ita S. Hieron. & Orig. in Psalm. 89. 1. Generatio quoque tyrannorum, & persecutorum, præteriit: huic successit generatio Arrianorum & hæreticorum; sed contra omnes immota persistit terra, id est Ecclesia.

Tropologicè Nonnulli hic referunt ad generationem & genera vitiorum, quorum personas, & larvas successivè induit homo. Nam ut ait S. Hieron. Epist. 18. ad Marcellam: *Nunc ira personam leonis nobis imponit, nunc cura superflua in annos plurimos duratura præcogitat: lætamur ad nummum, amisso obolo contristamur*, &c. *Cùm enim ad imaginem Dei conditi simus, ex vitio nostro personas nobis plurimas superinducimus: & quomodo in theatralibus scenis unus atque idem histrio nunc Herculem robustus ostendit, nunc mollis in Venerem frangitur, nunc tremulus in Cybelem; ita & nos tot habemus personarum similitudines, quot peccata*.

Rursum generatio veteris hominis præterit, & generatio novi advenit per baptismum & pœnitentiam; itaque. Terra, id est anima in virtute fundata persistit, & permanet, adeo que beata æternitate donatur. Denique generatio laborum præterit, generatio præmiorum advenit in cælo, quæ est terra viventium, ideoque in æternum stat ejus felicitas & gloria.

Ex omnibus hisce expositionibus, illa quam primo loco posui maximè genuina & literalis videtur; proximè enim attingit scopum & finem Ecclesiastis, qui est ostendere omnia sub sole esse vana, ex eo quod omnia sint circulantia, eantque in orbem & abeant. Hoc enim significat τὸ *generatio præterit & generatio advenit*, q. d. Generationes sæculorum omnium gyrant eunt que in circulum, quia generatio generationi succedit continuò, sicut pars posterior

rior

rius circuli priori continua serie succedit . Sicut ergo posterior pars circuli dum voluitur extendit priorem, sic posterior generatio excludit quamlibet antecedentem . Causam subjicit dicens : *Terra autem in æternum stat*, q. d. Terra est quasi centrum hujus gyrationis , & circuli ; circa illam enim gyrant assiduè omnes generationes, revolutiones , & successiones sæculorum . Sicut ergo centrum in circulo immotum sit oportet : in centro enim figitur unus pes circini , & alter deinde pes in orbem circa centrum actus describit circulum : sic in rota axis, qui est quasi centrum , immotus consistat oportet , ut circa eum rota rotari possit . Pari modo terra , quæ hujus circuli , & gyrationis generationum est centrum , immota stet oportet , ut in ea , & circa eam gyrationes hæ assiduè continuari , & perpetuari queant : præsertim quia terra materiam , & causam gyrationibus , & generationibus hisce suppeditat . Omnia enim ex terra generantur . Ipsa rursum generationem plantarum , animalium , hominum prætereuntem in se recipit . Omnia enim corpora dum moriuntur , in terram ex qua orta sunt , velut in matrem suam redeunt , ut ex ea nova generatio novarum plantarum , animalium , hominum assiduè germinare , & procreari possit , dum ipsa pluvia irrigatur , & solis radiis calescit , itaque fœcunda , & fertilis efficitur . Quare terra similis est arbori , quæ , ut ait Plinius libr. 16. cap. 20. & 21. *Cum semper retineat comam , eadem tamen folia non durant , sed subnascentibus aliis arescunt vetera :* Similiter enim modo in terra subnascentibus aliis hominibus, & animalibus , veteres arescunt , & moriuntor . Et hoc innuit vox *generatio* : quicquid enim est generabile , idem est & corruptibile . Quæ enim generantur oriuntur , & crescunt , deinde decrescunt , senescunt , & occidunt , juxta illud Sap. 5. 13. *Nos nati continuò desivimus esse* . Hinc collige vanos homines esse , qui vano & corruptibili mundo incubant , utpote qui universos eorum labores , & fructus absumit & corrompit ; perinde ac stolida est columba, nec habet cor , ut ait Osee c. 7. v. 11. quæ cum videat ova, & pullos ex nido suo semper auferri , quotidie tamen in novis ibidem ponendis laborat .

Terra similis arbori.

Ex hoc deinde velut principio colligit Ecclesiastes v. 10. nihil sub sole esse novum , sed omnia pari modo gyrare , & tempore sibi à Deo præstituto oriri & occidere , ireque in orbem , & abire . Unde vers. 11. concludit : *Non est priorum memoria , sed nec eorum , quæ postea futura sunt , erit recordatio apud eos , qui futuri sunt in novissimo* . Nunc singula verba ad incudem revocemus , & penitius examinemus .

Hebr. dor quid?

Generatio , Hebr. est דור *dor* , à דור *dur* , id est duro , moror , vitam duco , item peregrinor , habito : quare *dor* idem est quod *duratio* , sæculum , peregrinatio , generatio , ætas , tempus vitæ , quo homo peregrinatur in mundo . Hinc secundò per metonymiam *dor* , id est generatio , & sæculum , significat homines illa ætate & sæculo viventes : Item omnia , quæ illo sæculo oriuntur , accidunt , & occidunt . Noster aptè vertit generationem, ut notet rerum sublunarium tum corruptionem : quicquid enim generatur , idem corrumpitur , uti jam dixi : tum circulationem ; generationes enim rerum quotannis cum sole innovantur , vaduntque in orbem . Denique unius generatio est alterius corruptio , ac vice versa unius corruptio est alterius generatio , ut ait Arist. Hinc Forerius in c. 38. Isaiæ ad illa , *Generatio mea ablata est* . Hebr. *dor* , id est generatio , derivat à nomine דור *dor* , id est sphæra , circulus , pila : unde *dor* , inquit , seriem vitæ significat ; nam revolutionem quasi sphæricam notat : nostra autem vita tota in revolutionibus , & in vicissitudinibus consistit in cap. 53. Isaiæ vers. 8. *dor* , inquit , Hebræis ætatem seu sæculum notat à volubilitate , quòd ætas ætati , & sæculum sæculo succedat , ut circulum videatur conficere . Nam ut ait S. August. in Psal. 38. ad illa : *Notum fac mihi Domine finem meum & numerum dierum meorum , quis est* ; non sunt , sed transeunt dies nostri , & *momentis transvolantibus cuncta rapiuntur* .

Præterit Hebr. est הולך *holech* , id est vadit , ambulat ; Septuag. πορεύεται , id est *proficiscitur* , q. d. In hoc mundo non sumus consistentes , sed ambulantes , & viatores : assiduè enim proficiscimur tendimusque ad mortem , ac per eam ad immortalitatem . Hinc Arabicus : discedit . Syrus : *abit* . Alii *transit* , *labitur* , q. d. humana , & A terrena cuncta accelerant iter , proficiscuntur , & quasi quopiam avolare velint , inducta jam pedibus talaria nectunt , abeunt , discedunt . Noster appositè vertit *præterit* : scilicet instar peregrini , qui terras perambulat , obit , relinquit & præterit . Omnes enim in hac vita peregrini sumus , & peregrinamur à Domino . atque , ut ait Apost. *præterit figura hujus mundi* , uti paulo ante dixi : qua mundus non habet substantiam consistentem , sed figuram prætereuntem , & umbram fugacem , juxta illud Poetæ Christiani : *Præterit una dies , nascitur origo secundi* .

Et Cicero libro de Senectute : *Aetas præterita* , ait , *quamvis longa , cum effluxisset , nulla consolatione permulcere posset stultam senectutem* ; quia ut ait ibidem : *Tempus præteritum nunquam revertitur* .

Et Virg. 8. Æneid. *O mihi præteritos referat si Juppiter annos . Terra autem in æternum stat* .) Nonnulli per terram hic , æquè ac Genes. 1 1. accipiunt materiam primam quæ eadem stat , id est substat rerum formis , & generationibus tam prætereuntibus , quàm advenientibus . Ita Alex. Alensis , Bonav. & Albertus . Verùm hoc symboli- B cum & mysticum est . Constat enim ad literam per terram elementum terræ significari . Pro *æternum* Hebr. est עולם *olam* (unde Latinum *olim*) id est sæculum , æternum ; ac subinde non æternum absolutè , sed respectivè , adeoque longum dumtaxat tempus significat . Unde nonnulli sic explicant : *Terra in æternum stat* , id est stabit tamdiu , quamdiu eam incolent homines , quamdiu vivent in ea mortales . Sic Horat. ait lib. 1. Epist. 10.

Serviet æternum , qui parvo nesciet uti .

Sæculum autem , ait Varro , *spatium centum annorum* (unde ludi sæculares) *ita dictum à sene , quod hoc sit spatium senescendorum hominum* . Æternum tamen hic absolutè accipi potest . Terra enim in æternum stabit . Ita S. Thomas 1. p. quæst. 10. art. 3. *Aeternitas* , inquit , *verè & propriè in solo Deo est , quia æternitas immutabilitatem consequitur , ut ex dictis patet . Solus autem Deus est omnino immutabilis . Secundum tamen quod aliqua ab ipso immutabilitatem percipiunt , secundùm hoc aliquam ejus æternitatem participant : quædam ergo quantum ad hoc immutabilitatem sortiuntur à Deo , quòd nunquam esse desinunt , & secundùm hoc dicitur* C *Eccles. 1. de terra , quod in æternum stat : & sic æternitas angelis attribui potest , secundùm illud Psal. illuminans tu mirabiliter à montibus æternis* .

Pro stat Hebr. est עמד *amad* , id est , stat , permanet ; perseverat , firma & stabilis est instar עמוד *ammud* , id est columnæ quæ stat sub domo , illamque fulcit , & sustentat . Sic enim terra velut columna , ac velut centrum sustinet omnes elementorum & cælorum orbes , totumque universum .

Rursum huic loco propriè congruit *terra stat* , inquit Hugo Victor. *Ut venientes mittat , pertranseuntes portet , discedentes recipiat* . Salonius verò : *Terra stat* , inquit , *accusatrix vestri effecta , in qua nefaria opera perpetrastis* . In die enim judicii terra quasi testis , muta voce accusabit impios coram Christo Judice , ac vindictam de eis exposcet , quod se puram à Deo creatam suis sceleribus polluerint , maculaverint , violaverint . Unde illud Psalm. 49. 4. *Advocabit cælum desursum , & terram discernere populum suum* . Hinc Moses cælum , & terram in testes vocat sancitæ à Deo legis , & ab impiis violatæ . *Audite cæli* , in- D quit , *quæ loquor , audiat terra verba oris mei* . Deuter. 32. 1. Vide ibi dicta . Hinc Chald. hoc mysticè sic vertit : *Dixit Salomon Rex in spiritu Prophetia : Generatio bona justorum abiit de hoc sæculo , propter generationis pessimæ impiorum , quæ facturi sunt post eos : Terra autem in sæculum sæculorum stat , ut sustineat ultionem eorum , quæ ventura sunt in sæculo propter peccata filiorum hominum* .

Terra accusabit impios.

Hinc patet perperam nonnullos Judæos censuisse , τὸ *stat* significare terræ æternitatem , quòd illa increata sit & steterit ab æterno ; quos recenset & refutat R. Moses lib. 2. Doctoris dubiorum cap. 29. stare enim significat permanere , quòd scilicet terra postquam à Deo creata est , perstet in æternum .

Igitur τὸ *Terra in æternum stat* , significat primò , terram à sui creatione semper durasse , durare , & duraturam in æternum , cum generationes hominum , animalium , rerum omnium non durent , sed una prætereunte altera , & altera continuò succedat . Hæc enim est antithesis inter ge-

Terra in æternum stat.

generationes, & terram, quòd hæc perduret, illæ verò abeant, & in terram redeant. Ideo enim terra durat, ut generationum harum sibi assiduè succedentium sit mater, materia, locus, receptaculum, & causa efficiens, dum plantis, animalibus, & hominibus veteribus emorientibus, nova germinat, & producit. Omnia enim hæc sunt proles, fœtus & filii terræ, ideoque inter se congeneres, & quasi fratres, utpotè terrigenæ ex eadem matre, scilicet terra geniti, quæ magna hominis est utilitas, & humiliatio. Hinc Empedocles dixit, terram, & aquam esse materiam generabilium corporum, ut terram, & aquam: aerem verò & ignem efficientia magis quam accipientia esse, & vires præstare magis quam corpora rebus generandis. Unde de iis subjicit Salomon: *Oritur sol, & occidit*, &c. *Lustrans in circuitu pergit spiritus*. Solis enim asseclæ est calor, & ignis.

Huc facit expositio Catenæ patrum Græcor. quæ hic Romæ extat in Biblioth. Sfortiana, ubi eam vidi, & legi, quæ sic habet: *Quæ à Deo facta sunt, eadem manent ut sunt; è terra nasci, in terram abire, eamdem stare terram, solem universam terram circumeuntem, rursus in eundem terminum recurrere*, &c. *at in humanis sermonibus nugarum multum, utilitatis nihil reperitur*.

Terra ergo est velut stadium moventium, & currentium, ideoque Hebr. dicitur ארץ *erets*, à רוץ *ruts*, id est currere (quod Italicè dicitur *ruzzolare*) eo quod ad ipsam fixam, & stabilem currant, & ferantur universa, tamquam in centrum, & quietam sedem; ipsaque sit velut stadium, in quo decurrunt ab ortu ad occasum homines, æquè ac animalia resque universæ. Terra igitur in æternum stat, id est durat, & permanet, nec præterit uti prætereunt generationes sæculorum, de quibus dixit: *Generatio præterit, generatio advenit*. Hisce enim terram, utpote permanentem opponit, dicens: *Terra autem in æternum stat*, id est permanet, & consistit, nec circa cæli orbes rotatur ut sol, de quo per antithesim subdit: *Oritur sol*, unde Nazianz. orat. 4. *Terra*, inquit, *est quasi hypostasis generationum sibi succedentium*, quia iis substat, easque fovet & sustentat. Et Origen Homil. 14. in Nomer. ait Angelos promovere animalium nativitates, virgultorum & plantarum incrementa, quasi communes terræ mundique aurigas.

Hinc secundo τὸ *Stat* significat terram non moveri, sed firmam, & immotam consistere contra veteres quosdam philosophos, qui censuerunt cælum quiescere, & terram moveri, quæ teste Cicerone libro 2. Academ. quæst. & Plutarch. libr. 3. de Placitis Philosoph. cap. 13. & 15. fuit olim sententia Nicetæ Syracusij, Cleantis, Samij, Ecphanti Pythagorici, Heracliti Pontici, ac hoc sæculo Nicolai Copernici. Hinc plures philosophi censuere lunam esse solidam, in eaque habitare homines. Audi Macrobium libr. 1. in Somnium Scipionis: *Denique illam (Lunam) ætheream terram Physici vocaverunt, & habitatores eius lunares populos nuncupaverunt, quod ita esse plurimis argumentis docuerunt.* Et Plato in Convivio, Lunam vocat cælum terrestre, & terram cælestem. Audi & Lactant. libr. 3. de Falsa sapientia cap. 23. *Xenophanes dixit intra concavum lunæ sitam esse aliam terram, & ibi aliud genus hominum simili modo vivere, quo nos in hac terra vivimus. Habent igitur illi Lunatici homines alteram lunam, quæ illis nocturnum lumen exhibeat, sicut hæc exhibet nobis. Et fortasse noster hic orbis alterius inferioris terræ luna sit. Fuisse Seneca inter Stoicos ait, qui deliberaret, utrumne soli quoque suos populos daret, &c. Sed credo calor deterrebat, ne tantam multitudinem periculo* (combustionis à sole) *committeret*. Hucusque Lactant. Edidit nuper ad hanc sententiam propugnandam opus de Magnete Guiliel. Gilbertus, Anglus & Medicus Londinensis, ubi libr 6. probare contendit terram esse velut ingentem magnetem, qui non tantùm polos cæli respiciat, sed & proprios habeat polos, circa quos rotetur quotidie, & circumagatur 24. horarum spatio, idque ad sui commodum, ut scilicet diversos cæli siderumque aspectus, & influxus ad rerum generationes opportunos recipiat. Rationes ejus frivolæ sunt, scilicet Prima, quod omnis generatio, inquit, non tam ex quiete quam ex motu fiat, sine quo universa rerum natura torpesceret. Secunda, quòd vires solis, & lunæ

Terram volutari multi censuerunt.

Eorum argumenta.

Primum.

Secundum.

A generationes efficiant, moveri ergo, & rotari debet terra, ut illis se opponat, itaque eorum influxus hauriat, & suscipiat. Tertia, petitur ex terræ motibus, quos crebrò experimur: illi enim videntur promanare ex interiore terræmotu, qui totius terrestris globi spiritus commovet, & excitat. Quarta, quod animalia ipsa non vivant sine motu cordis, arteriarumque motione, & agitatione perenni: ergo & terra viventium genitrix, similes motus, & agitationes habeat oportet.

Tertium.

Quartum.

Verum hæc sententia repugnat non solùm Philosophiæ, sed & Sacræ Scripturæ; quæ hoc loco aliisque asserit terram stare, firmamque & immotam consistere, ut Ps. 93. 2. *Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur*. Josue cap. 10. 12 imperans soli ut sisteret, & a motu quiesceret: *Sol*, ait, *contra Gabaon ne movearis, & luna contra vallem Aialon: steterunt sol & luna*. Sol ergo movetur, non terra. Eccles. 48. 26. *In diebus ipsius retro rediit sol, & addidit regi* (Ezechiæ) *vitam*, putà quindecim annos vitæ. Baruch. 3. 32. *Qui* (Deus) *præparavit eam* (terram) *in æterno tempore*, hoc est, qui fundavit (hoc enim significat Hebr. כון *cun*, id est præ-B parare) terram ut duret in æternum. Psalm. 23. 2. *Quia ipse super maria fundavit eam*, scilicet terram. Psal. 67. 69. *Et ædificavit sicut unicornis sanctificium suum in terra, quam fundavit in sæcula*. Psalm. 118. 90. *Fundasti terram, & permanet*. Similia sunt Proverb. 3. 19. Isaiæ 51. v. 16. Job 38 v. 4. 6. & 38. Huc facit quod S. Dionys. Areopag. Epist. Ad Polycarpum, narrat in ecclypsi, quæ contigit in Christi Passione, lunam in plenilunio expositam soli; illico ad solem regressam se interposuisse inter solem & terram, itaque fecisse ecclypsi. Denique congregatio Cardinalium sub Paulo V. anno Christi 1616. die quinta Martii, præsente Card. Bellarmino, ex hoc Salomonis loco damnavit Copernici sententiam, quæ docet terram moveri.

Refelluntur.

Ad primum respondetur terram non torpere, quia assiduè ab agricolis colitur, subigitur, aratur, sarritur, &c. ut fruges & fructus proferat. Omitto ventorum flatus ac alterationes caloris & frigoris, siccitatis & humoris, quos per quatuor anni tempora assiduè suscipit terra: Alteratio enim est species motus, qui terram torpere non C sinit.

Ad primũ.

Ad secundum resp solem, & lunam moveri, ut terræ quiescenti influxus suos ad generationem necessarios impertiant. Causa enim efficiens accedere solet ad materiam, non materia ad causam efficientem. Agricola enim vadit ad agrum, non ager ad agricolam: Faber vadit ad ferrum, non ferrum ad fabrum.

Ad secundum.

Ad tertium resp. terræmotus non oriri ex motu naturali terræ, sed ex ventis & exhalationibus intra terræ viscera inclusis, quæ dum erumpere & sursum ascendere volunt, eam succutiunt ut exitum quærant.

Ad tertiũ.

Ad quartum respondetur, animalia habere animam, ideoque egere cordis, & arteriarum agitatione, & pulsu: terram autem esse inanimem, ideoque iis non egere, imò ea habere non posse. Qui enim hæc terræ dat, animam quoque illi det oportet. Plura vide apud nostrum Christ. Clavium in Sphæra. Vide & quæ de terra dixi. Genes. 1. vers. 1. Denique audi S. Gregorium Thaumaturgum, qui paraphrasticè vertens, & hunc versum eum sequent. de sole, ventis & fluminibus connectens, & ex iis causas cur terra stet ita paucis assignat, D vers. 7. *Res ipsæ*, inquit, *rectè comparantur fluxui torrentium, qui in immensum maris profundum ingenti strepitu incidunt. Sunt tamen, quæ eadem manent semper, qualia sunt nasci è tellure, verti in terram eamdem perpetuò, consistere terram; solem, cum totam terram circumeat, perfecto circulo ad eamdem recurrere exitus sui metam; item flare ventos, totque ac tantos amnes se in pontum effundere, ventosque irruentes neque togere illum suos egredi fines, neque ipsos suis aberrare legibus. Et ea quidem uti conducibilia nostræ huic vitæ, sic fieri congruebat.*

Ad quartum.

Rursum τὸ, *Terra in æternum stat*, significat terram non super aquas stare, & fluitare, uti censuere nonnulli Philosophi & Theologi, sed sub iis stare firmamque consistere. Nam Thales qui post Davidem 500. ferè annis floruit sub Cyro: *Judicavit*, ait Seneca lib. 6. Natural. qu. c. 5. *totam terram subiecto humore portari, innatare, & sustineri velut aliquod grande navigium his aquis, quas* pro-

Tertia.

premit, Et alii apud Plutarch. lib. de Placit. Phil. cap. 15. censent, *terram aquis innatare instar platani foliorum*, *aut afferunt*, *ideoque moveri*. Horum opinionem secuti sunt S. Athanas. orat. contra idola, S. Clemens lib. 8. Recognit. S. Chrysost. in Psalm. 135. S. Hilar. in Psalm. 135. Euseb. in Psalm. 23. Procop. in Genes. cap. 1. Porrò Anaximenes, ait Plutarch censuit *terram vectari aere*, cui incumbit, idque verisimile esse innuunt S. Basil. Ambros. & Damasc. qui idipsum colligunt ex illo Job 26. 6. *Qui appendit terram super nihilum*.

Verùm utrumque consutat hic Salomon. τό, enim *stat*, significat terram firmam consistere, & substare aquis, aeri, ceterisque elementis, & cælis velut basin, & centrum universi.

Immobilitatis terræ causa materialis. Ratio à priori est triplex, juxta tria genera causarum; Materialis enim causa stationis, & immobilitatis terræ est, ipsa ejus opacitas, densitas & gravitas, quæ exigit infimum mundi locum, ut cælis & elementis ceteris magis diaphanis, & levibus subsit & substet. Omnia enim gravia tendunt deorsum, sicut levia sursum. Quod ergo gravissimum est inter elementa, infimum potit locum: Gravissima autem est terra.

Finalis duplex Finalis est duplex Prior, ut terra sit quasi centrum elementorum, cælorum, & universi: centrum enim debet esse in medio, & imo circuli, ut æquè distet à singulis circuli partibus. Rursum centrum in circulo est immotum: sic terra in medio mundi est immota: si enim ipsa moveretur, sonmque centrum mutaret, totus mundus pariter excentricaretur, extraque suum locum moveretur.

Posterior est, ut terra substet hominibus, animalibus, & plantis, eorumque generationibus prætereuntibus, & advenientibus; hinc eadem firmaque consistat oportet. B. Alcuinus, sive Albinus Flaccus præceptor Caroli Magni, disput. cum Pipino Caroli filio: *Quid*, inquit, *est Terra? mater crescentium*, *nutrix viventium*, *cellarium vitæ*, *devoratrix omnium*.

Efficiens. Causa efficiens est ipse Deus, creator & conservator universi, qui velut Athlas mundum in vacuo sive nihilo sustinet, atque in mundi medio terram velut pilam in aere pendulam, sine ulla basi aut fulcro stabilem firmumque sustentat. Hoc est, quod ait Psaltes Psalm. 133. *Qui fundavit terram super stabilitatem suam*. Aquila & Symmach. *Super sedem suam*. S. Hieron. & Chald. *Super Basin suam*, melius alii, *Super locum suum stabilem*, ut scilicet in centro suo stabilis, & firma consistat. Unde S. Justin. quæst. 130. ad Orthodoxus: *Sustinent*, inquit, *cælum aqua*, *aquas terra*, *terram divinus nutus*. Sic & S. Basil. homil. 1. Hexam. & ex eo S. Ambros. lib. 1. Hexam. cap. 6. quem audi: *Voluntate Dei immobilis manet*, *& stat in sæculum terra secundùm Ecclesiastæ sententiam*: *& voluntate Dei movetur & nutat*. *Non ergo fundamentis suis nixa subsidit*, *nec fulcris suis stabilis perseverat*; *sed Dominus statuit eam*, *& fundamento voluntatis suæ continet*, *quia in manu ejus sunt omnes fines terræ*.

Theologica. Causa symbolica, & theologica est quòd terra sit sedes Dei, imò scabellum pedum Dei; decet ergò eam esse immotam, utpote quæ sit thronus gloriæ, & scabellum immobilis, & firmissimæ divinitatis. Eadem de causa cælum empyreum est immobile, quia ipsum est thronus gloriæ, in quo considet, & Beatis se ostendit Deus. Decet enim tam thronum, quam scabellum throni divini esse immobilem, ut Deum immobilem, & judicem quietissimum repræsent. Atque hac ratione mundus, sive universum est mobile, ideoque æternum, quia partes ejus extremæ, putà summa, & infima sunt immobiles, esto inter has medii orbes cælorum, & elementorum rotentur ad tempus, propter usum hominum, & animalium. Hoc est, quod ait Deus Isaiæ 66. 1. *Hæc dicit Dominus cælum est sedes mea, terra autem scabellum pedum meorum. Quæ est illa domus, quam ædificabitis mihi, & quis est ille locus quietis meæ?* Isaiam secutus Orpheus apud Clem. Alex. lib. 6. Stromat. ita de Deo canit:

Ipse autem in magno constans & firmus Olympo est:
Aureus huic thronus est, pedibus submissaque terra.

Ridiculum est quod de Philistion, & Manete refert S. Epiphan. hæres. 66. contra Manichæos: Philistion, inquit, Humeriferum (Deum) contingens docet eum humero gestare universam terram, & per triginta annos lassato humero, in alterum humerum transferre, indeque terræ motus fieri. Addit simile de Manete parente Manichæorum: Luna, inquit Manes, augescit & decrescit ac deficit, dum impletur ab animis eorum, qui in cogitatione incredulitatis ipsius moriuntur. Deinde easdem animas à Luna minore scapha devehi dicit, & in solem assumi, atque in Beatorum sæculum deponi. Hæ Epiphanis fuere fabulæ, Manetis, & Philistionis.

Porrò huic stationi, & quieti terræ non officit terræmotus, quem subinde experimur, imò ipse confirmat id quod dixit, scilicet terram immotam consistere ex Dei voluntate, & sustentatione. Inde enim sequitur Deum ad nutum, ut suam potentiam, vel indignationem interrigenis ostendat, eosque sui metu percellet, terram ad tempus aliquot concutere, adeoque subinde totam terram quassare, eamque è centro suo convellere, uti accidisse in terræmotu qui accidit in Passione Christi, ad ostendendam indignationem necis Christi filii Dei, censent Didymus in Catena Græca in c. 9. Job & alii, idq; confirmant ex illo Job 9. v. 6. *Qui commovet terram de loco suo, & columnæ ejus concutiuntur*. Et ex Eccli. c. 16. 18. & Ps. 17. 8. &c.

Motus librationis terræ unde Rursum graves Philosophi, & Theologi censent huic stationi, sive consistentiæ terræ non officere motum trepidationis, quo eruditi Mathematici opinantur moveri, sive librari terram propter inæqualitatem partium ejus magis minusque gravium, ob summum æquilibrium centri; quia hic motus tam lentus, & exiguus est, ut ab hominibus sentiri nequeat. Sicut ergo libra censetur eodem loco consistere, etiamsi ejus lances librentur, & ex inæqualitate ponderis nunc ascendant, nunc descendant, quia eo non obstante libra situm locumque non mutat; sic multò magis terra stat, & consistit eodem loco, etiamsi modicè libretur. Imò ejus consistentia, inquiunt, in hac libratione consistit, sicut libræ consistentia in libratione lancium consistit.

Triplex terræ centrum. Hoc ut intelligas, scito triplex in terra esse centrum; Primum rotunditatis terræ, quod est punctum medium in rotundo terræ globo, sicut centrum est punctum medium in circulo. Secundum centrum est gravitatis terræ, quòd est punctum in medio terræ, à quo omnes circumjectæ partes terræ æqualiter quoad gravitatem distant, ita ut centrum non magis accedat ad partem unam, quæ levior sit quàm altera; sed præcisè in gravitatis, partiumque æquè gravium sit medio. Tertium est centrum totius universi, quod est punctum in medio terræ æqualiter distans ab omnibus partibus peripheriæ, sive circulis, & circumferentiæ cælorum. Hæc autem tria centra subinde reipsa sunt diversa, & loco situque à se invicem distant, esto centrum gravitatis terræ semper nitatur, & tendat ad centrum totius universi, ut sit in imo sive infimo mundi loco; hunc enim velut sibi proprium appetit, & expostit. Ratio ergo jam dictæ librationis terræ (æquè ac libræ) est inæqualitas ponderum, quæ nunc in una lance vel parte terræ, nunc in alia majora sunt, ideoque nunc hanc, nunc illam partem degravant, & impellunt ad centrum universi, sive ad punctum medium universi, quod ab omnibus peripheriæ cælorum partibus æqualiter distat. Ad hoc enim mundi centrum sua gravitate feruntur omnia gravia, totaque terra. Quare differt, ac subinde loco situque distat, uti jam dixi, centrum rotunditatis terræ à centro gravitatis terræ, à quo omnes partes terræ quoad gravitatem æqualiter distant: centrum enim gravitatis terræ est, vel esse appetit centrum mundi: centrum autem rotunditatis terræ, est punctum medium terræ, quod nonnihil à centro gravitatis terræ, & consequenter à centro mundi distare videtur: quia terra in una parte gravior est, quàm in altera, habet enim plura onera, & pondera, ut montes, rupes mare, &c. in una parte, quàm in altera, imò sæpe nova pondera accedunt uni parti non alteri, ut cùm mare in æstu unam partem terræ deserit, & ad alteram fluit, eamque occupat, & degravat, ideoque tunc mutatur aliquatenus centrum gravitatis terræ, ac consequenter movetur, & libratur terra motu trepidationis, quo sese agitat, & librat, donec hoc novum centrum gravitatis suæ movendo se locat, & quiescat in centro totius universi. Hoc enim centrum universi præcisè est pun-

punctum medium totius mundi, quod æqualiter ab omnibus orbium cælestium circumferentiæ partibus, velut centrum in circulo æqualiter distat: unde ad illud omnia gravia tendunt, præsertim terra terræque partes omnes. Quocirca nonnulli insignes Mathematici censent, hanc terræ librationem esse veram causam æstûs maris (non verò motum lunæ, utpote quæ noctu longissimè abest, estque in alio hemisphærio, ita ut cum terra inter eam, & mare interjecta sit, non videatur luna in mare posse agere, & causare æstum maris) dum enim libratur terra, mare ad partem terræ in libratione humiliorem, utpote centro viciniorem fluit, & accurrit; & quia in libratione nunc una pars terræ est humilior, nunc altera, idcirco mare in æstu ad unam partem terræ fluit, in reciprocatione verò æstus ad aliam.

Verùm huic sententiæ obstat, quòd hæc terræ libratio pro varietate ponderum accedentium huic parti vel illi, sit vaga, & instabilis: æstus verò maris sit certus, & stabilis. Addunt alii egregii Mathematici, censentque hanc fuisse causam diluvii tempore Noe, nimirum quòd Deus globum terræ tunc ita libravit, ut nunc ul- B tra centrum universi eam depresserit, nunc eam super illud elevarit. Cum enim depressit, illico maria & aquæ omnes confluentes ad centrum universi, operuerunt totam superiorem superficiem terræ, utpote depressam, & centro vicinam, cùm verò elevavit, maria, & aquæ omnes refluentes ad superficiem terræ inferiorem, utpote centro universi viciniorem eam operuerunt; itaque non simul, sed successivè texerunt totum globum terræ, ita ut in ea successivè submersi sint omnes homines, & animantia ubivis locorum. Nam sola pluvia 40. dierum à Deo in terram immissa, non sufficit ad eam totam operiendam, ac præsertim ad hoc, ut supra altissimos montes aqua emineret quindecim cubitis, uti dicitur Genes. 7. & 8. Verum hoc de diluvio majori eget examine. Ceterùm, sententiam hanc de motu trepidationis terræ, ita inter alios clarè, & solidè è principiis Geometriæ probare conatur noster Gabr. Vasq in 1. 2. tom. 2. disp 81. cap. 3. num. 22. Pro explanatione, inquit, duarum difficultatum, notanda est doctrina quædam Archimedis, Mathematicorum facilè principis; primùm quidem ter- C ram, & omnia gravia, quæ ipsi terræ innituntur, ita efficere corpus unum quod attinet ad gravitatem, ut ponderibus suis librentur, sicut dixit Ovid. lib. 1. Metamorphoseos in principio de ipsa terra: *Ponderibus librata suis*. Terram autem & cetera gravia, quæ terræ innituntur, ita gravitate sua tendere, & appetere conjungi centro individuo magnitudinis totius mundi, ut quamvis alteri corpori gravi innitantur, & ab eo detineantur, ne penetrent, & conjungantur cum centro, sua tamen gravitate perpetuò ad hoc conentur, ac proinde imprimant corpori sibi subjecto impetum, quo nitantur deorsum tendere, ac corpus sibi subjectum impellere, ut sibi ipsis cedat loco, quousque deorsum adeò se deprimant, ut sint conjuncta centro magnitudinis mundi. Neque verò hoc solùm efficit unum corpus in aliud, quo impeditur, & detinetur, verùm etiam partes ejusdem corporis invicem conantur, & se mutuo impellunt impetumque imprimunt versus centrum mundi. Id quod in ipsa aqua conspicimus, cùm gutta aliqua in pulverem cadit; omnes enim ejus partes in modum orbis se contrahunt & com- D primunt. Deinde ex eodem notandum est terram ita esse in centro universi, ut nullo corpore nitatur, sed ponderibus suis ita æquè libretur, ut centrum suæ gravitatis, quod ... indivisibile, penetret centrum magnitudinis totius universi, nec ultra tendere possit, sed ibi necesse sit quiescere. Nam si hoc modo non quiesceret, ascenderet, & ex seipsa a centro moveretur, quod est impossibile. Centrum quidem magnitudinis universi, est punctum indivisibile æquè distans ab ultima superficie circuli, & orbis superna ex omni parte: centrum autem gravitatis ipsius terræ est indivisibile illud, à quo si ducantur lineæ ad totam peripheriam ipsius terræ per lineam rectam, est æquale pondus ex utraque parte. Et hoc centrum in omni corpore gravi necesse est reperiri. Cum igitur hoc punctum, quod est centrum gravitatis terræ, penetrat punctum magnitudinis totius mundi, terra quiescit. Cumque hoc centrum gravitatis latitudinem non

A habeat, sed re ipsa indivisibile sit, sequitur si ex una parte terræ gravitas magis ponderet, mutari centrum gravitatis, & ita terram in eo statu quo antea erat, non quiescere. Nam impossibile est terram quiescere, nisi punctum centri suæ gravitatis penetret, & respondeat puncto totius orbis; alioquin sursum maneret. Sursum enim esse idem est, quod supra centrum magnitudinis universi quiescere; mutato igitur centro gravitatis, quantumvis parva mutatio sit, terra movebitur motu quodam trepidationis, ut aliud punctum gravitatis respondeat, & penetret punctum totius orbis, & ita rursus ponderibus suis æquè ex omni parte librata quiescat. Porrò gravitas terræ ex una parte potest magis ponderare, cum antea non magis ponderaret, quàm ex alia, vel quia ipsa ex illa parte gravior redditur nativa sua gravitate per Physicam aliquam mutationem, vel quia ei adjungatur corpus aliquod; nam corpus illud innixum terræ gravitat supra ipsam, eique impetum imprimit, sicut & partes ipsius terræ sibi ipsis innituntur, & impetum imprimunt. Quare ex eo quod aliquod corpus ex una parte terræ conjungantur, mutabitur cen- B trum gravitatis, & sequetur motus trepidationis in terra, ut diximus; & eo magis corpus illud ex illa parte ponderabit, quo majorem impetum imprimet terræ; atque ideireò pars illa terræ magis tunc gravitabit, ac consequenter pro eo tempore majori motu trepidationis terra movebitur; quia centrum suæ gravitatis longius distabit à centro mundi, ideoque ad illud omni nisu tendet, ut in illo quasi ultimo suo totiusque mundi centro conquiescat. Ita Vasquez geometricè, & præcisè.

Verùm hæc inæqualitas ponderum, & consequenter inæqualitas gravitatis laterum terræ, tam modica est, si cum tam vasta terræ mole, & globo comparetur, ut imperceptibilis, & insensibilis sit. Deus enim ita aquam terræ opposuit, ut terra in omni sua parte æquale quasi sustineat habeatque pondus, quare motus hic librationis, & trepidationis terræ, si quis est, adeò modicus est, ut insensibilis sit. Quocirca Physicè loquendo, idem est centrum rotunditatis terræ cum centro gravitatis terræ, ac consequenter utrumque cum, & centrum in cen- C tro totius universi, ut proinde verè dicat hic Sapiens: *Terra autem in æternum stat*; ut erudite docet noster Christ. Clavius in c. 1. Sphæræ. *Physicè centrum terræ centrum est unum & idem.*

Tropol. Nyssen. homil. 1. sic exponit q. d. *Estote stabiles, & immobiles* 1. Corinth 15. 58. *In te inconcussa maneat temperantia, firma fides, immutabilis charitas, stabiles, & immobiles in omni bono statio, sicut qua est in eo terra stet in æternum. Si quis autem avarus pluribus divitiis inhiat, & quasi mare quoddam immensam expandens cupiditatem, inviris non potest satiari, is ad mare quod hic est aspiciens, morbum curet*; ut sicut mare omnes fluminum aquas recipiens non redundat, quia eas rursum refert per vapores, vel per fontes, & flumina emittit: Sic pariter dives opes & lucra, quibus abundat, in pauperes effundat.

Terra ergo docet hominum constantiam, & perseverantiam in bono, contra omnes generationes persecutorum: Hæ enim prætereunt, est una alteri succedat, ut hac ratione homo fidelis constanter teneat æternitatis, ad quam aspirat (cujus pariter symbolum est terra) imaginem, juxta illud S. Bernard. *Si in prosperis non extollaris, neque in* D *adversis deprimaris, sed eamdem animi constantiam tenoremque tenueris, eris quandam æternitatis tenens imaginem.* Idem S. Bernard. serm. 2. de Sancto Petro, & Paulo: *Moyses*, Deuter. 32. *de quibusdam ait: utinam saperent, & intelligerent, ac novissima providerent. In quibus utique verbis tria nobis video commendari, sapientiam, intelligentiam, providentiam. Arbitror sanè tribus eas assignari posse temporibus, ut æternitatis quædam imago reformari videatur in nobis; præsentia moderantibus per sapientiam, præterita per intelligentiam dijudicantibus, novissima providentibus ad cautelam.* *Tropol.*

Allegor. Ergo terra repræsentat Ecclesiam in persecutionibus; Tropolog. animam sanctam in tentationibus constantem. Anagog. Ecclesiam triumphantem & constanti æternitate perfruentem, juxta illud Psalm. *Credo videre bona Domini in terra viventium*. Terra enim morientium est palæstra certantium, terra viventium est regnum Sanctorum, ait S. Aug. *In terra morientium spes mea Deus, in terra viventium, portio mea Deus*, ait idem in Psal. 103. *Allegor.*

Rur.

Rursum terra in æternum stans est B. Virgo Maria, quæ semper in gratia stetit, adeoque Christo usque ad crucem, & mortem astitit, atque omnibus se invocantibus ope sua semper assistit. Ita S. Aug. lib. 2. de Genesi contra Manich. c. 4. *Fons*, inquit, *ascendebat de terra, & irrigabat omnem faciem terræ, id est dignitas terræ mater Domini Virgo Maria rectissime accipitur, quam irrigavit Spiritus sanctus, qui fontis & aquæ nomine in Evangelio significatur, ut qualis de limo terræ, talis homo ille fieret, qui constitutus est in paradiso, ut operaretur ibi: & custodiret, id est in voluntate patris, ut eam impleret atque servaret.*

Vers. 5. ORITUR SOL, ET OCCIDIT, ET AD LOCUM SUUM REVERTITUR: IBIQUE RENASCENS (Hebr. & Sept. *Oriens*.)

Vers. 6. GYRAT PER MERIDIEM, ET FLECTITUR AD AQUILONEM: LUSTRANS UNIVERSA IN CIRCUITU PERGIT SPIRITUS, ET IN CIRCULOS SUOS REVERTITUR] Pro *ad locum suum revertitur*.

Sol in cursu anhelat. Hebr. est שואף *scoeph*, id est anhelat, anhelus tendit, inhiat, ardenter cupit. Septuag. ἕλκει, id est *trahit*. Arabicus: *trahitur*. Aquila, *aspirat*. Symmach. & Theodot. *recurrit*. Sol enim tanta velocitate rapitur ab ortu ad occasum, ut anhelare, & fessus anhelo spiritu ad occasum, quasi ad quietem rapi videatur, juxta illud Psal. 18. 7. *Exultavit ut gigas ad currendam viam: à summo cælo egressio ejus & occursus ejus usque ad summum ejus, nec est qui abscondat*, &c. quod ad literam de sole, Allegor. de Christo, & Apostolis per orbem evangelizando velocissimè discurrentibus, cunctosque Dei fide illuminantibus, ejusque amore inflammantibus dicitur. Sol ergo est quasi gigas veloci cursu currens, & anhelans, ac quodammodo attrahens ventum, seu aerem præ desiderio redeundi. Certè Oriente sole frigidior quam ante sentitur aura, ait noster Lorinus. Chald. vertit: *In noctu respicit, & vadit per viam abyssi, & oritur cras ab eodem loco, in quo heri ortus est*. Alius: *Abyssinorum* (id est in gentium, & occultorum in adverso nobis hemisphærio locorum apud Antipodes) *iter confi.it*.

Loquitur de motu, & cursu solis non tam annuo, ut vult Theoph. Alex. Epist. 3. Paschali, quam quotidiano. S. Hieron. tamen, Hugo Victor. Bonavent. Lyran. Hugo Cardin. Carthusianus, Cajetanus, Albinus, Thaumaturgus, Joannes Arboreus de utroque cursu interpretantur, tum diurno, tum annuo etiam prima verba textus, ita ut oriri sol censeatur, quando per vernale æquinoctium ingrediens ad nostrum populum consurgit; occidere, quando exiens per autumnale ad interiora descendit. gyrare per meridiem (quæ sunt verba sequentia) quando in hyemalibus signis commoratur, flecti ad aquilonem, quando in æstivis, quæ polo boreali vicinsuta sunt, circumfertur.

Cur hic solis motus inducitur. Quæres, quorsum hic solis ortus, occasus, & gyratio inducitur?

Resp. Primò. Primo, hæc accipias planè ut sonant, quasi significet hic Salomon, vanitatem quandam non solum terræ, & terrigenis, sed & soli cælisque inesse; ut sit argumentum à minori ad majus, q. d. Soli ipsi & cælis inest vanitas, id est instabilitas, Omnes enim assiduè rotantur & gyrant, & velut circulantes in orbem eunt & abeunt: quantò magis ergo homo, & terrena omnia sunt vana, & instabilia, atque transeunt, & evanescunt. Unde Didymus, & Nyssen. in Catena Græcor. *Hoc*, inquiunt, *sibi vult: hujus universitatis naturam respiciens, sive quæ in sole, sive quæ in mari, sive quæ in cælo sunt consideres, suam ipsius naturam intelligas; nam quemadmodum solis hujus, sic & naturæ nostræ suus est ortus, et casus*. Et S. Hieron. *Hoc autem*, ait, *idcirco dicit, ut doceat mutationibus temporum, et orta occasuque siderum humanam etatem labi, et interire dum nesciat*.

Secundò. Secundò, potest hic versus referri ad generationem prætereuntem, & generationem venientem vers. 4. ut significet rerum omnium circulationem, quasi dicat. Omnia in mundo sunt circulantia atque in orbem eunt, & redeunt: Nihil ergo in eo est fixum & stabile, cui cor affigas. Antecedens probo, quia generationes gyrant, & circulares sunt, dum assiduè una præterit, altera advenit. Sic pariter sol gyrat, dum oritur & occidit assiduè, sic & venti & flumina. Atque inde concludit v. 10. nihil sub sole esse novum, sed omnia in orbem ire, & redire. Porrò sicut in generationum circulatione, terra velut earum omnium subjectum jugiter stat; sic in solis circulatione idem permanet sol, solisque motus, itus & reditus. Idem est de ventis & fluminibus, quæ omnes labuntur in mare, illudque omnia excipit, nec tamen redundat.

Tertiò nervosiùs hic versus accipi potest, ut sicut v. præced. dedit causam materialem generationum, scilicet terram; sic hic earundem det causam efficientem, cur scilicet generationes in terra sibi assiduè succedant. Causa enim est gyratio solis, qui nunc accedens suo lumine ver & calorem, quo herbæ germinant & animalia prolificant, adducit; nunc abscedens, seque elongans hiemem affert & frigus, quo plantæ & animalia arescunt, & emoriuntur. Cum enim sol motu anhelo, & irrequieto jugiter moveatur, locum mutet, hemisphærium alternet, necesse est pariter jugiter moveri res sublunares, quæ ab eo pendent, eorumque ortus & occasus alternare. Quare inconstantiæ, & fugacitatis rerum terrenarum causa est inconstantia, & fugacitas solis. Ita S. Hieron. Alcuinus & Nyssenus, quem audi: *Mortalium vita conteritur die diei succedente, anniquo partibus & conversionibus, solisque cursibus certis, & definitis, nunc antecedentibus, nunc sensim recedentibus*. *Tertiò.*

Hunc sol Hebr. & Chald. dicitur שמש *semes* id est minister, quòd quasi minister subserviat Deo, & naturæ, in rerum generatione, quòdque nobis operantibus minister, & quasi faciem præferat.

Quartò, Noster Pineda hunc versum refert ad antecedentem ignorantiam humanam, quæ notatur vers. 8. Ex Astronomiæ enim scientia, quæ præstantissima & jucundissima est, nil aliud certius de illa haberi potest, quàm quod sol cum certis sideribus oriatur & occidat, ac eosdem semper cursus repetat. *Quartò.*

Denique Olympiod. *Certum*, inquit, *solis cursum dispositumque ostendit, ut nos ad illius contemplationem attollat, qui fabricatus est solem. Movetur autem sæculari motu, ut nonnulli arguunt ex verbis Esdræ ita dicentis: Magna est terra, & excelsum est cælum, & velox cursu est sol & vertitur in circulo cæli, & in una die ad locum suum revertitur, quasi dicat o hic etiam sol, licet magnus, ad solem justitiæ comparatus, vanitas est. Mystico autem sensu ita intellige. Oritur sol in cordibus fidelium, dirigens adhuc proficientes ad ea quæ agenda sunt; sed & in ipsis occidit quando altitudines sententiarum inquirunt, atque ita majus desiderium cognitionis illis accendit.*

Nota τὸ *renascens*, id est rursum oriens: Ortus enim solis videtur ejusdem nativitas, quia sol ex aurora velut proles è matre nasci conspicitur, & à rudibus existimatur. Unde Ænigma: *Filia sum matris, eadem mox gignitur ex me*, quod sicut dicitur de nive; quæ ex aqua gignitur, & rursum in aquam resolvitur, sic etiam de sole dici potest, qui ex aurora, & die nasci videtur, ac vicissim oriens auroram, & diem progignit. Imò nonnulli Philosophi, & Poetæ censuere, verè solem nasci ex ignitis vaporibus coeuntibus. Unde Lucretius libr. 5. auroram & solis ortum ita pingit.

Aetheris auroram defert, & lumina pandit,
Aut quia sol idem sub terras ille revertens
Anticipat cælum radiis accendere tentans:
Aut quia conveniunt ignes, & semina multa
Quæ faciunt solem nova semper lumina gigni.

Sic & Epicurus censuit solem in occasu interire, & in ortu renasci, teste Cleomede lib. 2.

Allegor. S. Chrysost. homil. de Turture tom. 5. *Ortus est*, inquit, *nobis sol justitiæ Christus, de S. Maria secundum carnem genitus, Oriens quippe nomen est illi*. Zachar. 3. 6. *Occidit verò quando post crucem ad inferna descendit, & ad locum suum revertitur ipso dicente: Cum exaltatus fuero universa traham ad me*. Joann. 12. De hoc sole justitiæ, & Malachias pronuntiat dicens cap. 4. *In diebus illis orietur sol justitiæ, & sanitas erit in pennis*. Ubi plura hac de re dixi. Christus ergo velut sol ortus est in nativitate, occidit in morte, rursus ortus, & velut renatus est in resurrectione, inquit Olympiodorus: Sol enim sua luce, splendore, calore, efficacia, vivificatione, symbolum est Dei & Christi, uti per multas analogias ostendi Isaiæ 45. v. 1. Rursum S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 52. *Oritur*, inquit, *sol justis, occidit autem injustis: oritur tranquillitati piæ mentis; occidit iracundiæ, unde ait: Sol* *Allegor.*

non

non occidat super iracundiam vestram: hic potest colligi quia iisdem oritur & occidit, quorum & vitia sepeliat, & illuminet gratiam: mortuus est enim peccato, ut Deo viveret; hoc est, peccato sumus in illo mortui, ut Deo in perpetuum viveremus. Vide apud mysterium prædicatum: Et oritur, inquit, sol & occidit, & in locum suum trahit, hoc est quod ait Dominus: Cum exaltatus fuero, omnia traham ad meipsum. Trahit enim ad se omnium studia, ut vel peccata nostra crucifigeret, vel bonum ingenium ad iustitiam provocaret. Adverte quemadmodum trahat ad se: Pater volo ut ubi sum, & isti sint mecum. Et ad latronem ait: Hodie mecum eris in Paradiso. Adverte quomodo omnia trahat: Exaltatus est in cruce, & totus credit mundus.

Tropol. Tropol. licèt sol splendidissimum sit mundi astrum, *cæli oculus, temporum rector, siderum Dux, vitæ dator, animantium pater*, ut ait S. Nazianz. orat. 2. de Theol. & *expressa divinæ bonitatis imago*, ut ait S. Dion. c. 4. de Divin. nomin. tamen ille ipse vanitatis quoque est speculum, & exemplum. *Sol vanitatis speculum.* *Primò;* Primò, quia instabilis est semperque rotatur, oritur & occidit, idque quotidie & celerrimè: nam quotidie totam terram circuit, quare ad vivum repræsentat brevitatem, ortum, occasum & interitum vitæ humanæ: sol enim continuo & velocissimo suo motu describit, definit & numerat horas, dies, menses & annos vitæ nostræ. Ita S. Hieron. Nyssen. Olympiod. & alii.

Secundò; Secundò, sol inconstantissimus est, dum singulis momentis locum, & regionem mutat, ac vicissim singula Zodiaci signa percurrit; quare inconstantiæ humanæ est symbolum ac nominatim repræsentat inconstantiam, & circumrotationem concupiscentiæ, ut habet textus Græcus Sapien. 4. 12. Ita R. Haccados apud Galatin. *Quamvis sol*, inquit, *cælestesque orbes irrequietis motionibus super suos axes volvantur, nihil novi, nihil perfectionis comparant; non aliter sani qui ad suas appetitiones habenas laxant, & iisdem veluti versatilibus suarum concupiscentiarum axibus circumvolvantur, nihil commodi bonive nanciscimur. Naturæ itaque appetitionibus, & animi motionibus inservire, inutilis prorsus vanitas est.*

Tertiò; Tertiò, sol subinde altissimè elevatur, ac in meridie coruscus refulget, sed illicò descendit, lucemque & splendorem nobis minuit eumque penè in occasu perdit: Sic pariter homo, subinde ad altos honorum gradus, celebritatem, & gloriam attollitur; sed mox vertente rota fortunæ deprimitur, ac sæpè in vita, semper in morte omne ejus decus perit, & occidit. Ita Nyssen. Disce ergo à sole modestiam, ac *in die bonorum memor esto malorum, & memento paupertatis in tempore abundantiæ*, ut monet Eccl. cap. 18. 25. sol enim vesperè tenebras patitur, imò abscedens eas inducit. Nam ut ait Plinius lib. 2. cap. 10. liquet, *non aliud esse noctem, quàm terræ umbram.* Umbra autem & tenebræ obscuritatis, & adversitatis sunt typus. Rursum sol interiectu lunæ patitur eclipsin, quæ defectus, & felicitatis humanæ est typos. Denique Plin. lib. 2. cap. 12. *Quis*, ait, *cernens status siderum labores, non sua necessitati mortalis genitus ignoscat.*

Quartò. Quartò, sol, licèt multis beneficus, aliis tamen est maleficus, qui nimio calore arefacit & exurit, quocirca sol, quo *exorto æstuaverunt, & aruerunt* bona Dei semina, & virtutum germina, est diabolus ejusque tentationes, uti exponit Christus Marc. 4. v. 6. 15. & 17. ac ibidem S. Chrysost. & Nazian. orat. 1.

Quintò. Quintò, in Hebr. præfigitur *vau* conversivum, id est, quod præterita vertit in futura. Unde sic ex Hebræo ad verbum cum Pagnin. vertas: *Et orietur sol, & ingredietur, sive occidet sol*, ubi, τὸ & auxesin habet, & significat solem totum esse in eundo, & redeundo, idque continuè, & constanter (futurum enim Hebræis significat continuationem, & constantiam). Rursum pro *revertitur* Hebr. est anhelat, quæ omnia symbolicè significant hominem suis cupiditatibus abreptum, totum in ea ferri, præteritorum, & futurorum oblitum: iis enim ardens, incitatissimo in eas cursu rapitur velut æstuans, & anhelus. Hinc vulgus putat solem à bobus trahi, qui vesperi fessi & anheli, in occasu solem secum ad stabulum ducant, ut ibi simul quiescant uti refert Plin. l. 2. c. 98. & Seneca l. 3. Natur. q. c. 26. Poetæ verò fabulantur solem vesperè anhelum in mare se immergere, ut eo refocilletur & refrigeretur, teste Strabone lib. 1. Hinc illud Catulli l. 2. *Solis anhelantes abluit amnis equos*. Et illud Virg. 12. Æneid. *Fabulæ de solis occasu.*

Orta dies, cùm primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant.

Et illud Boetii lib. 3. de Consol.

Cadit Hesperias Phœbus in undas,
Sed secreto tramite rursus
Currum solitos vertit ad ortus.

Verum enim verò idem sol homini magis veritatis veræque virtutis, quàm vanitatis, & vitii est schema, & exemplum. *Sol typus veritatis & virtutis.* *Primò;* Primo, quia cælestis, docet hominem cælestia cogitare, & amare. *Secundò,* Secundò, quia sua luce docet eum opera lucis, id est, virtutis operari. Ephes. 5. v. 8. *Tertiò.* Tertiò, quia ingenti sua velocitate, eaque continua, & ejusdem semper tenoris, docet hominem ad labores debere esse impigrum & infatigabilem, ut in iis eodem semper tenore perduret. *Quartò.* Quartò, quia suo calore, quo omnia vivificat, docet hominem charitatem, & zelum, quo spirito apostolico præditus omnes ad Dei amorem inflammet. *Quintò.* Quintò, ab occasu rediens ad locum suum, id est orientem *sceeph*, id est, anhelat, hoc est summa aviditate, concitatione rapidissima, & ardentissimo desiderio fertur, & rapitur, anhelitu velut attracto eorum more, qui aliquò celerrimè contendunt, aut citum alicujus operis finem consequi volunt. Hic solis anhelitus docet hominem labore fessum, vires animumque meditatione, & oratione, qua gratiam Dei attrahimus, innovare, ut per innovationem spiritus acuat desideria pia, novaque opera continuè novo animo, novo fervore & ardore ordiatur. Ut mysticus ergo sol numquam Zodiacum, id est institutum tuum exeas, & per illum discurrens, omnes vitæ exemplo illuminare contendas. Jam te per orationis exercitationes, supra res corruptui obnoxias effer. Jam per honestas actiones te proximis subjice; sed postquam per aliquod tempus laboraveris, ad locum tuum, id est ad quietem propriæ inspectionis, & emendationis revertere. Dic animæ tuæ singulis mensibus: *Convertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.* Psalm. 114. 7. Ubi nota orientem vocari, locum suum, quia solis proprium, sive quia in oriente à Deo creatus est sol, ut vult Severianus sive quia in Oriente oritur, & quasi nascitur. Locus enim nativitatis vocatur suus, & proprius. Orientem ergo vocat quasi solis, & diei incunabula; sive quia sol ab Oriente declinans, & occidens semper Orientem repetit, ibique renascitur: sive quia in Oriente primò se videndum exhibet, nobisque apparet pulcherrimus, scilicet roseus, auricomus, & flammeus. Huc facit illud Psal. 18. quod paulò antè citavi: *Exultavit ut gigas ad currendam viam*, quod ad literam de sole dicitur; Allegor. de Christo, & Apostolis. Unde S. Gregor. Nazianz. orat. quæ est in laudem S. Basil. eum soli comparans: *Laudatur*, inquit, *apud Davidem solis pulchritudo, & magnitudo, & cursus, & celeritas, & vis ac facultas: quippe qui sponsum splendore, gigantem magnitudine referat, ac longè lateque progrediendo tantam vim habeat, ut ab extremis extre mæquè collustrat, nec locorum intervallis ipsius fervor ullo modo minuatur. Basilio autem pulchritudo virtus fuit, magnitudo Theologia, cursus perpetua virtutis agitatio, per quotidianos ascensus ad Deum ferens; potentia, doctrina semen ac dispensatio. Itaque ne hoc quidem mihi dicere verendum est: in omnem terram sonum illius exiisse, atque in fines orbis terræ vim illius verborum; quod de Apostolis Paulus dixit à Davide mutuatus.*

Denique sol videtur quasi quidam corporum Deus, cum ipse omnibus corporibus summè emineat, & cumulum omnium bonorum impertiat: hinc jure optimo vocatur (quia revera est) fons omnis corporalis boni; quia nihil est in corporibus sibi subiectis, quod ab illo tamquam à fonte non effluat. An bonum est vita? sed sol omnia corpora vitæ capacia vivificat. An bonum est salus? sed suo motu mortalibus salutem affert. An bonum est diuturnitas? sed omnia conservat. An bonum est augmentum? sed omnia disponit atque gubernat. An bonum est pulchritudo? sed omnia suo splendore condecorat. An bonum est voluptas? sed sua venustate oculos mirificè recreat. Dulce enim lumen, ut est apud Ecclesiasticum, & delectabile est oculis videre solem. Ipse est qui terram fert lem reddit plantis, metallis, animalibus. Ipse aquam fœcundat piscibus. Ipse aerem suo splendore quasi veste condecorat. Ipse lunam, stellas & omnes orbes cælestes illuminat. Deni-

que

que à supremo cælorum usque ad infima terrarum viscera, omnia suo influxu replet, fovet atque tuetur. O pulcherrima imago Christi mei! ò formosissimum vestigium ducis mei! laudo eum qui in te posuit tabernaculum suum: Glorifico eum, qui te tam decorum, tam agilem, tam fortem; tam admirabilem creavit, ut in te atque in tuis effectis suam mihi eximiam charitatem ostenderet.

Christianus sit sol mundi.

Esto & tu ò Christiane instar Christi, perinde, ac si ab eo relictus, imò factus esses sol mundi. Futurus es sol in cælo; nam *fulgebunt justi sicut sol in regno Patris eorum.* Matth. 13. *Esto ergo sol in terra*: sol in contemplatione, sol in actione, sol in foro, sol in schola, sol in templo, sol in mensa, sol in cubiculo, ut omnes illumines, accendas, vivifices. Hæc & plura noster Alvarez de Paz lib. 3. de Natura perfect. part. 3. cap. 28. Sic sol Oriens fuit S. Franc. Xaverius. *Gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem.* Hebr. *Vadens ad meridiem, & circuiens ad Aquilonem.* Septuag. *Vadit ad Austrum, & gyrat ad Aquilonem* Syrus: *Abit ad meridiem & circuit ad Aquilonem.* Symmach. *Vadit ad meridiem, & circumit ad Boream.* Alii: *Declinat, circumdat, deflectit, convertitur ad Septentrionem.* Chald. *Vadit per omnem plagam australem, in æquinoctio Aprilis, & in solstitio Junii: circuiens per gyrum pergit spiritus ad plagam septentrionalem in æquinoctio Septembris, & in solstitio Decembris egreditur ab exitu Orientis mane, & ingreditur ad ingressum Occidentis in vespere.* Censet ergo Chald. hoc versu notari quatuor solis annique tempora, putà duplex æquinoctium, & duplex solstitium, scilicet æstivum, & Hibernum.

Nonnulli censent id dictum juxta sententiam quorundam veterum, qui teste Arist. 2. Met. c. 1. putabant totum mundum secundùm Septentrionalem partem in sublime assurgere, secundùm meridionalem verò demissum esse non solum in cælesti, sed etiam in terrestri globo. Quare solem terram non circumcirca circuire, sed per diem meridiem duntaxat obire, noctu verò deflectere ad septentrionem, ut sub ejus gibbo lateat, & occultetur. Confirmant ex illo Isajæ 14. *In cælum conscendam, super astra Dei & exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti in lateribus Aquilonis*, quasi scilicet aquilo excelsior cæli pars sit. Verùm hæc omnia repugnant Astrologiæ, Theologiæ & S. Script. quæ docet orbem esse rotundum, ac proinde Septentrionem non esse altiorem australi parte, adeoque solem & cælum planè in orbem rotari, ac totum terræ globum quaquaversum circuire & circumambulare.

Rursum alii dicunt solem quotidie moveri per meridiem cùm movetur ad meridianum; cùm enim ad eum pervenit est meridies, cùm verò eum transit ab eoque recedit, declinare videtur ad aquilonem. Sed errant, quia aliud est meridianus, qui efficit meridiem; aliud auster, sive plaga mundi meridionalis. Zodiacus enim obliquè, & lateraliter secat meridianum inter austrum & aquilonem; quo fit ut sol decurrens zodiacum & transiens meridianum, nunc vergat & pergat ad meridiem, nunc ad aquilonem, juxta signa meridionalia vel australia, quæ obit & percurrit, uti ad oculum videre est in sphæra.

Sol gyrat per meridiem & aquilonem.

Explosa ergo utraque hac sententia, potest hic locus accipi dupliciter, scilicet primo de motu solis quotidiano de illo enim dixit. *Oritur sol & occidit*. q. d. sol dum ab ortu movetur in occasum, gyrat ad austrum & flectitur ad aquilonem: secundò de annuo, de diurno, & quotidiano accipiunt S. Gregor. Thaumaturgus, Nyssen. Hugo, Lyran. Vales. & Titelm. de Annuo. S. Hieron. Olympiod. Theophil. Epist. 3. Paschali. Cajetan. Pineda, & alii.

Primo quotidie.

Primò ergo de quotidiano sic exponit Lyran. & S. Thomas scribens in cap. 37. Job, per aquilonem, inquiunt, intelligit nostrum hemisphærium, quod respicit polum arcticum sive septentrionalem: per austrum verò intelligit hemisphærium oppositum, in quo sunt antipodes, quod respicit polum antarcticum sive australem, q. d. sol oriens in nostro hemisphærio arctico per illud movetur ad austrum, id est tendit ad hemisphærium antarcticum, putà ad antipodes; quò cùm pervenit, rursum flectit ad aquilonem, id est tendit, reditque ad nos, nostrumque hemisphærium quod est sub polo arctico. Verùm sol gyrat propriè per meridiem in nostro hemisphærio, dum nobis exhibet horas meridianas. Meridies ergo est in nostro horizonte, & pars nostri hemisphærii: quare per meridiem non intelligit polum antarcticum & antipodes.

Cornel. in Ecclesiasten. xi.

A Quocirca magis præcisè, & appositè respondet Francisc. Valesius de Sacra phil. cap. 62. hunc solis gyrum ab austro in aquilonem verum esse, vereque apparere iis qui habitant sub tropico cancri (non verò iis qui habitant sub æquinoctiali in sphæra recta) uti habitant Itali, Hispani, Syri & Palæstini, apud quos hæc scripsit Salomon. Illi enim cum habeant sphæram obliquam, hinc obliquè eis movetur sol gyrando ad austrum, indeque flectendo ad aquilonem. *Obliqua enim, & fracta linea per austrum pergit ad boream, & ita ad Orientem revertitur*, ait S. Hieron. Idque Valles. hac ratione Mathematicè demonstrat: Nam quacumque die convertitur homo faciem ad eam partem qua oritur sol, & inde ducens per suum zenith lineam, describat circulum magnum, & imaginatione secet mundum in duas partes æquales, eam mundi medietatem ad quam spectabit sua dextra vocabit meridiem, ad quam sinistra septentrionem aut aquilonem; quia habebit polum à sinistris, & à dextris meridianum motum solis; quotidie autem sol postquam gyraverit per meridiem, intersecans illum magnum circulum (qui est linea longitudinis) flectetur ad oppositam cæli medietatem; quare flectetur ad aquilonem. Intersecare autem eam lineam quotidie constat, quia sol cum fertur per æquinoctialem, describit magnum circulum: duo autem circuli magni, non possunt non intersecare sese per medium: cùm verò recedere ab æquinoctiali non possit sol, nisi per triginta gradus, & obliquitas sphæræ dictis in locis major sit (quod elevatio poli ab horizonte indicat) fit ut numquam percurrat sol circulum, qui non intersecet circulum illum magnum, etsi non per medium, & in partes æquales. Si autem intersecat, certè flectitur antequam perficiat diurnum motum ad oppositam medietatem, & quæ spectat ad aquilonem. Verissimè ergo sol ex quo nascitur gyrat per meridiem, & deflectens ad aquilonem redit in locum suum.

Illis qui habitant sub tropico cancri.

Causa ergo cur habitantibus sub tropico cancri, sol dum est in signis borealibus videatur declinare ad austrum, indeque reflecti ad aquilonem, est obliquitas situs, æquè ac zodiaci. Cum enim habitent in obliqua sphæra, hinc magis obliquum habent zodiacum, in quo perpetuo movetur sol, qui proinde circulando eis videtur obliquare cursum, nec directo motu, sed obliquo gyrare ad austrum, inde regyrare ad aquilonem, dum tendit ad occasum. Hanc obliquitatem innuit vox *gyrat*, & Hebr. סובב *sob*, id est circuit. In obliquitate enim sunt gyri, flexus & circuitus, quibus sol oberrat. Cum enim zodiacus obliquè secet æquinoctialem, æquè ac meridianum, qui meridiem nobis efficit, ita ut pars ejus superior ubi nobis oritur sol, tangat tropicum cancri, vicinaque sit circulo arctico, qui polum arcticum sive septentrionem respicit; inferior verò ejus pars tangat tropicum capricorni, vicinaque sit circulo antarctico, qui polum antarcticum sive australem respicit; Hinc fit ut sol oriens nobis in tropico cancri, dum est in signis borealibus, videatur mane ferri à septentrionali oriente ad meridianum, id est ad meridiem, ac deinde declinare ad aquilonem, ut tendat ad occasum; videatur, inquam, illi, qui sub verticali circulo, quem meridianus in meridie secat, consistit facie versa ad solis ortum; idque facit tùm obliquitas situs, & sphæræ, tum curvatura circuli zodiaci, & D circulationis in motu solis. Hic enim post meridiem curvatur, flectiturque à meridiano, & meridie, ac magis accedit vergitque ad aquilonem, ut pergat ad occasum: zodiacus enim in quo per suam lineam eclipticam semper movetur sol, à tropico cancri, qui respicit septentrionem, obliquè tendit ad æquatorem, & ad meridianum, eumque obliquè secat; quo facto obliquè regyratur & reflectitur per aquilonem in occasum, ubi sol occidit, dum, ut dixi, obit signa borealia.

Vallesio accedit noster Christoph. Clavius in sphæram de Sacrobosco cap. 2. pag. 145. ubi docet partem australem, borealem, sive meridiem & septentrionem tripliciter posse accipi respectu trium circulorum, scilicet zodiaci, æquatoris, & circuli verticalis, qui scilicet utrumque polum ac zenith, id est verticem capitis nostri transit, secatque hemisphærium nostrum in duas partes, Australem, quæ est ad austrum, & borealem, quæ ad

aquilonem vergit, atque tertia hæc acceptio borealis, & australis valde servit horologiis. Audi Clavium: *A tribus circulis, scilicet zodiaco, æquatore & verticali proprie dicto, trifariam sphæra ab astronomis dividitur in Hemisphærium Boreale & Australe*, &c. *Ex hac acceptione verticalis efficitur, ut sol in signis Borealibus decurrens, juxta eius ortum & occasum dicatur Septentrionalis, reliquo vero diei tempore ante, & post meridiem, Meridionalis vocatur.* Hunc sensum de motu solis diurno & quotidiano exigere videtur versio vulgata, quæ habet, *gyrat per meridiem*: licèt Hebr. & septuag. habeant, *vadit ad meridiem*. Unde.

Secundò in motu annuo.

Secundò potest hic locus accipi de motu solis annuo, sive de accessu, & recessu solis inter tropicos cancri, & capricorni, ut sicut per τὸ *sol oritur, & sol occidit*, expressit motum solis diurnum quo quotidie juxta motum primimobilis per duodecim horas diei ab ortu fertur in occasum; ita per τὸ *gyrat per meridiem*, vel ut Hebr. est *ad meridiem, & flectitur ad aquilonem*, exprimat motum solis annuum. q. d. Sol à tropico cancri gyrat ad austrum & meridiem, id est ad tropicum capricorni, qui australis est, quia respicit polum antarcticum sive meridionalem; quò cùm pervenit rursus flectitur reditque ad aquilonem, id est ad tropicum cancri, qui respicit polum arcticum, sive borealem & aquilonarem. Sol enim inter hos duos tropicos semper movetur, cumque utrumque circuivit, annuum suum cursum circulumque explevit. Numquam enim sol hos duos tropicos excedit, eo quòd hi duo tropici contineant terminentque zodiacum, in quo semper movetur sol. Quare sol dum est in tropico cancri, obit signa æstivalia (quæ tamen Mathematici vocant borealia, eo quod polum arcticum sive borealem respiciant, ait Clavius in cap. 2. sphæræ pagin. 142.) quæ sunt: Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo. Arietem ingreditur in Martio, unde 21. Martii facit æquinoctium ubique ferè terrarum. Hisce sex decursis ingreditur tropicum Capricorni, eoque obit sex signa hyemalia (quæ tamen Mathematici vocant australia, eo quod polum antarcticum, qui australis est, respiciant) quæ sunt Libra, Scorpius, Sagittarius, Capricornus, Aquarius, Pisces: quibus decursis, cursu annoque expleto redit ad tropicum Cancri, ejusque sex signa æstiva jam dicta, itaque novum orditur cursum, & annum. Libram ingreditur sol in Septembri; unde 21. Septembris facit æquinoctium Autumnale.

Sol igitur gyrat per meridiem] Hebr. *ad Meridiem*. Septuag. *ad Notum*, id est ad Austrum, *& flectitur ad aquilonem*, dum à tropico Cancri qui Aquilonem respicit, obit semicirculum zodiaci illi Tropico objectum, sexque ejus signa æstivalia, ac per ea decurrit tenditque ad tropicum Capricorni: Hic enim spectat ad Austrum, id est ad polum Antarcticum sive Australem, quo cùm pervenit rursus flectitur, & regyrat ad aquilonem, id est, ad tropicum cancri, qui respicit polum Arcticum sive Aquilonarem. Rursum noster Pineda τὸ *per meridiem*, quod habet vulgata, exponit q. d. à meridie vel trans meridiem, vel ultra meridiem. Fortè planius sic exponi posset: *Sol gyrat per meridiem*, id est per signa æstivalia, quæ magnum meridiem, & æstum efferant, ita ut sex signa tropici cancri jam recensita ab Ecclesiaste vocentur meridionalia, quia æstivalia (esto à Mathematicis contrariè vocentur borealia, quia respiciunt polum Arcticum sive Borealem, uti paulò antè dixi) ac vice versa sex adversa signa Capricorni vocentur ab Ecclesiaste Aquilonaria, quia hyemalia, & frigida, (esto à Mathematicis vocentur Australia, eo quod polum Antarcticum sive Australem respiciant) Heb. enim דרום *darom*, æquè ac latinum *meridies*, sæpè notat plagam æstivam & calidam; talis enim est in meridie: aquilo verò hyemalem & frigidam, talis enim est aquilo.

Denique multi & graves auctores, qui censent, mundum à Deo creatum in Septembri; tum enim tempus est fructuum, quos initio mundi creatos fuisse patet ex pomo vetito, quod comedit Adam (esto alii non minùs probabiliter censeant mundum creatum in vere, cùm omnia florent, & amœna sunt, putà 25. die Martii, quo die incarnatus, & post 34. annos mortuus est Christus, ut hoc eodem die mundus à Deo creatus, & à Christo recreatus, & redemptus sit, uti dixi Genes. 1. & in Chronotaxi, quam Actis Apostol. præfixi ad annum Christi 34.) Hi, inquam, qui mundum in Septembri conditum volunt sic exponunt q. d. Sol cursum suum orditur in Septembri, ac *gyrat per meridiem*, id est decurrit per sex signa Australia Mathematicorum jam recensita, quæ sunt in tropico Capricorni: quibus decursis *flectitur ad Aquilonem*, id est decurrit per sex signa Borealia, quæ sunt in tropico Cancri. Hi ergo censent initium anni vulgaris primitus fuisse Septembrem, licet postea tempore Mosis, Deus sanxerit ut primus mensis sit Nisan, id est Martius, vel Aprilis, eo quòd ille sit Paschalis; unde ab eo jussit Hebræos annum suum ordiri. Exodi 12. vers. 1 & seq. postea Romani secuti sunt, donec Julius Cæsar ut annus inchoetur à Januario; quod in honorem nativitatis, & circumcisionis Christi secuti sunt Christiani.

Igitur hac phrasi *gyrat per Meridiem*, id est versus meridiem sive austrum, *& flectitur ad Aquilonem*, significatur cursus solis annuus inter duos tropicos, Cancri scilicet & Capricorni. Semper enim sol movetur à Cancro in Capricornum, & a Capricorno in cancrum: Ab Aquilone in Austrum, & vicissim ab Austro in Aquilonem.

Summa Ecclesiastes notat hic duplicem motum solis, scilicet primò communem, & diurnum, quo motu primi mobilis quotidie movetur ab ortu ad occasum, & inde redit ad ortum: secundò proprium, & annuum, quo spatio unius anni successivè percurrit zodiacum in sua linea Ecclíptica, cujus una medietas declinat ab Aequatore ad Austrum, altera ad Boream sive Aquilonem. Sic ergo sol una parte anni movetur à Borea ad austrum, tuncque dicitur Borealis; altera ab Austro ad Boream tuncque dicitur Australis. Movetur à Borea versus Austrum, cum percurrit semicirculum zodiaci ab Ariete per Cancrum usque ad Libram, hoc est à Martio usque ad Septembrem, quo tempore percurrit sex signa Borealia jam dicta: Movetur vero ab Austro in Boream, dum percurrit alterum zodiaci semicirculum à Libra per Capricornum usque ad Arietem, quo tempore obit sex signa Australia, quod facit in Septembri usque ad Martium. Breviter vult dicere Ecclesiastes, solem proprio annuoque cursu nunc moveri ad Austrum, nunc ad Aquilonem, sicut motu diurno movetur ab Oriente in Occidentem itaque successivè obire, lustrare, fœcundare omnes mundi plagas. Nominat Austrum priùs, quia Australis pars mundi dignior est, suavior, calidior, & fœcundior Boreali: vult tamen dumtaxat dicere, solem successivè nunc moveri ad Austrum, nunc ad Aquilonem, imò nunc per Austrum, nunc per Aquilonem, nec curat an prius ad Austrum nunc prius ad Aquilonem moveatur. Hæc videtur genuina & solida, juxta sensum & phrasim Mathematicorum hujus loci expositio.

Scopus Ecclesiast.

Porrò Ecclesiastes id dicit hoc fine & scopo, ait Pineda q. d. Non contentus sol motu unius hemisphærii diurno alias etiam cæli oppositas plagas tentat & percurrit, sed non ideo quicquam majoris quietis, aut felicitatis adeptus ex annuo labore, quàm ex quotidiano, nihil in meridie, aut aquilone amplius inveniens quàm in Oriente, aut occidente; in quo repræsentatam video cordis humani inconstantiam, & illam veluti innatam loca mutandi, ac novas semper stationes expetendi cupiditatem ut meliùs habere possit, ac lucri aliquid selectioris sive conditionis adipisci: sed frustra: locus enim cupiditatem non minuit, nec internas passiones animo exuit, sed potiùs exulcerat, & molestias adauget juxta illud: *Cælum, non animum mutant, qui trans mare currunt*. Vide S. Basil. Epist. 1. ad Greg. Theol. & Senecam Epist. 28 qui egregiè idipsum probat ex Socrate. Virgil. Flacco; ac eundem Seneca lib. de tranquillitate vitæ, ubi inter alia l. 1. c. 12. citat laudatque illud Democriti: *Qui tranquillè volet vivere, nec privatim agat multa, nec publicè ad supervacua se ferat*. Quare qui in cella sua sedens cum Deo & Angelis versatur, hic in Deo suo conquiescit, illoque gaudet, & fruitur, ideoque cella ipsi est præludium cæli, imò cælum terrenum, uti sancto Bernardo cella fuit instar cæli.

Igitur significat hic Ecclesiastes, solem moveri ab ortu in occasum & gyrare per Austrum & Aquilonem, itaq; quatuor mundi climata obire, perq; totum mundi ambitum gyrare & circuire, ut scilicet lustret, illuminet calefaciat, vivificet omnes homines, omniaq; animalia & plantas, quæ in quavis orbis plaga, etiam alterius hemisphærii nostro oppositi, degunt

& vi-

Aenigma solis.

& vivunt: illud enim gyrando obit lustratque sol. Acutum solis ænigma affert noster Pontanus volum. 3. progym. p. 1, cap. 41.

Quale animal dic esse putes, quod mobile totum
Est oculus, neque pars præterita ulla manet.
Quotidie gignit natum, sine matre creatum;
Qui tamen una ipsa hac interit illa die.
Cujus item soror absente est genitore creata;
Partita imperium fratris & interitum.

Sol enim totus est oculus, & sua luce gignit diem, sua absentia noctem, quæ est quasi soror diei: dies autem, & nox alternis orbi imperant, ac sese invicem successivè interimunt.

Apologus solis, id est velocis beneficentiæ.

Symbolicè rursum, velocissimus hic solis motus, & gyrus, notat velocem debere esse hominis in omnes beneficentiam. Habet hac de re festivum solis & caliginis Apologum Cyrillus lib. 3. Apolog. mor. cap. 24. *Dum ortus sol*, inquit, *in primo principio Orientis copiosissima luce fusa, tenebras undique ab inhabitato hemisphario mox fugasset, caligo deorsum ita eidem conquesta est dicens: ut quid tanto largitionis impetu, tam repentino emissionis influxu, radiorum tuorum fulgores super terram fudisti? Numquid non satis erat debita moderatione paulatim influere, & ita me curialiùs modesta contrarietate fugare? At ille respondit: tenebra es, & ideo ignorantia cæcitate referta sicut tenebra es locuta. Nimirum nescivisti modum liberalis donationis. Nam enim magna voluntas in dando est, facultas adsit, non minor est in effundendo velocitas. Sic qui effundere potuit & distulit, concupivit quod tenuit, nec voluntate plena dedit. Clarum est speculum libera voluntatis, effusa celeritas donationis. Ea siquidem lucidè panditur, quod virtus, non quod datur amatur! virtus autem in libera voluntate consistit. Audivisti ne, quod in Proverbio fertur: Qui citò dat, bis dat. Nempe bis, quia voluntatem, & placidam rem. Aut certè bis dat, quia voluntate & re, unde voluntate non dedit, qui totum de foris ipsum met opere donare tardavit. Nam ubi ad dandum facultas affuit, & interfuit tarditas, ibi voluntas non fuit. Revera si dare diligitur, non tardatur.*

Exempla.

Deinde ipsum exemplo fontium & cælorum commonstrat, *Attende quæso, quanto impetu à natura dati fontes scaturiunt, vel effunduntur, cælum ut det beneficium volvitur & substantialis forma se totam materiæ, & puncto temporis elargitur. Beneficium ergo quanto datur lubentius; & quantò liberaliùs, tantò charius sumitur & jucundius possidetur. Quibus dictis caligo disparuit.*

Vox *gyrat* significat cælum esse rotundum, & sphæricum, ut in orbem à sole gyrari, & circuiri possit. Hinc patet esse Antipodes, id est Aversipedes, qui scilicet nobis oppositos, & adversos figunt pedes, sive, ut ait Cicero, in somnio Scipion. *Adversa nobis urgent vestigia*.

Antipodes olim multis incogniti.

Multi olim negarunt esse Antipodes, ut Lactantius, S. August. Plinius, Aristot. Lucretius, S. Gregor. Nazianz. S. Chrysost. Theod. Theoph. sed aliis & aliis persuasi rationibus.

Lactantius cur?

Lactantii enim lib. 3. Instit. 24. & lib. 7. cap. 23 ratio erat, quòd ridiculè metueret, ne nobis adversi quasi sursum penduli, caderent in cælum. Quare censuit ipse cælum non esse sphæricum, nec ambire totam terram, sed tantùm nostrum hoc hemisphærium, in ejusque limitibus finiri. Sic & S. Chrysostomo, hom. 14. & 27. in Epist. ad Hebr. Theodor. & Theoph. in cap. 8. ad Hebr. ac dubitat S. August. lib. 2. de Genes. ad liter. cap. 9.

S. August. cur?

Ratio verò S. August. erat, quòd putaret partem terræ oppositam operiri aquis, ideoque esse inhabitabilem: aut si pars aliqua aquis operta non sit, eò non posse penetrari ob immensa marium spatia, quæ inter nos, & illam interiacent. Quare non videri modum, quomodo homines ex Adam prognati eò pervenire potuerint. Ex Script. enim liquet nullos alios esse homines, quam qui ex Adam descendant. Ita ipse lib. 16. de Civit. cap. 9. *Nimis absurdum*, inquit, *est, ut dicatur aliquos homines ex hac in illam partem Oceani immensitate trajecta, navigare ac pervenire potuisse, ut etiam illic ex uno illo primo homine genus institueretur humanum.* Eadem fuit sententia & ratio S. Gregor. Nazian. Epist. 71. ad Posthumianum.

Aristoteli cur?

Aristotelis denique ratio fuit, quòd ex quinque terræ zonis duas tantùm laterales censuerit esse habitabiles, putà illas quæ duobus tropicis Cancri & Capricorni subiacent. Nam mediam ob æstum, duas ultimas ob frigus censuit esse inhabitabiles: quare per illas in alium orbem non fuisse, nec esse transitum: nemo enim tunc ultra Gades, & columnas Herculis navigarat. Unde Carolus V. eas superans, suo insigni inscripsit, *plus ultra*: Ita Arist. lib. 2. Meteor. cap. 5 & Plin. lib. 2. c. 68.

Antipodes esse probatur.

Verùm has omnes rationes elidit hic Ecclesiastes, qui asserit solem gyrare circa terram per omnes mundi plagas, ut lustret Antipodes. Idem clarius docet experientia: Nam à centum, & triginta annis Christophorus Columbus, cæterique illius asseclæ, Navarchi Hispani, & Lusitani detexerunt novum orbem, & Antipodes, putà Peru, Mexico Brasiliam, &c. Unde nostrum Josephum Acostam lib. 1. de Novo orbe cap. 1. & sequent. Et nostros Conimbricenses in lib. 2. de Cælo cap. 14. qu. 2. art. 2. & Christoph. Clavium in cap. 1. Sphæræ Sacrobosci p. 506. & 107. ubi docet terram in medio mundi sitam esse, ibique immobiliter quiescere, ut gravitatis centrum sit Antipodibus æquè ac nobis.

Cælum esse sphæricum.

Hinc rursum patet cælum esse sphæricum sive rotundum, ac circa illud solem in orbem gyrari. Demonstrant id Physici, & Matematici. Lege Conimbric. lib. 2. de Cælo cap. 4. quæst. 5. & Clavium in sphæram; quamvis id negare videantur nonnulli patres, ut Justin. quæst. 130. ad Orthod. (licèt illud opus non videatur esse S. Justini, sed alterius, qui eo, imò Origine sit posterior) S. Ambros. lib. 1. Hexam. S. Chrysost. hom. 14. & 17. in Epist. ad Hebr. Theod. in capit. 8. ad Hebr. (qui tamen mutavit sententiam quæst. 10. in Genes.) Lactant. lib. 3. Instit. cap. 23. Procop. in cap. 1. Genes. & Theoph. in cap. 8. ad Hebr.

Alleg. de gyro Evangelii.

Alleg. Christus sol justitiæ gyravit per Austrum, dum evangelizando obivit Judæam quæ Australis est regio, deinde flexit ad Aquilonem, cum ad gentes infidelitate & torpore frigidas frigidasque misit Apostolos, qui eas splendore fidei illustrarunt & calore charitatis inflammarunt. Ita S. Ambros. in Psal. 118. Octon. 12. *Ipse* (Christus) *Oriens vadit ad Austrum, & gyrat ad aquilonem. Ille utique oriens, qui ait: Oriens nomen est mihi; qui semper oritur piis, nunquam occidit. Ipse oriens populo Hebræorum, ad Austrum ivit, molliorem populum, luxuria magis ferventis corporis lubricum, quam impietatis immanitate praedurum; aut certè ad nobiliorem plebem, qua erat genus electum, condit aus sibi Patriarcharum prosapiam: sed quia perseverabat in vitiis, nec emendabat errorem, ideo sol justitiæ gyravit ad gentes, qua ante eloquiis cælestibus defraudata inanes & ignobiles habebantur. Aquila enim gravis ventus, ut populi nationum, sed qui erant graves ante perfidia, nunc super aquilas leviores facti sunt fide atque pietate, postquam venit qui diceret, Ab oriente adducam semen tuum, & ab Occidente congregabo te: dicam aquiloni, adduc: & Africo, ne prohibeas. Et in Evangelio: venient ab Oriente, & Occidente, ab aquilone, & Austro, & recumbent in regno Dei: & ecce sunt novissimi qui erant primi; & sunt primi qui erant novissimi. Denique, & ipse Psalmista ait: Mons Sion, latera aquilonis, civitas regis magni; Hoc est, qui erant aquilonis latus, populus factus est regis æterni, qui solus est magnus Dominus.* Et inferiùs post nonnulla: *Vide ergo venientem solem nostrum ad Austrum, postea gyrantem ad aquilonem*, &c. *ut fieret Deus omnia, & in omnibus. Ideo sanctus cælum dicitur, quia vicinior eum semper claritas solis illustrat. Habet splendorem suum domesticum, ut tenebras noctis non sentiat. Ideo Ecclesia & cælum dicitur, & mundus, quod habeat sanctos, & Angelis, & Archangelis comparandos, habeat etiam plerosque terrenos. Dicitur, & orbis terrarum, qui est fundatus super maria, & super flumina præparatus.*

Rursum sol justitiæ, fidei & Ecclesiæ ortus est in oriente, putà Judæa: inde translatus est in occidentem, cum S. Petrus ex Syria migravit in Italiam, ac sedem Pontificiam Antiochia transtulit Romam. Idem gyravit ad meridiem, cum sub idem tempus illustravit Ægyptum per S. Marcum, Aethiopiam per S. Matthæum, Africam per alios Apostolos: inde deflexit ad aquilonem, sed tardiùs, cum S. Bonifacius cum sociis, & asseclis sub annum Domini 700. convertit Germaniam, Frisiam, Saxoniam, Daniam, Poloniam, Russiam, aliasque Aquilonares regiones. Apostoli ergo utrique Apostolici sunt Samsones, & soles justitiæ. Sicut enim sol Hebr. & Chald. dicitur שמש *ſcemes*, id est minister, à שמש *ſcamas*, quod Chald. & Syriace significat *ministrare*, eò quòd quasi minister calorem, & vitam impertiat creaturis omnibus, ac sui præstantia Dei Domini sui præstantiam iis repræsentet: sic pariter idem hominibus, & gen-

tibus omnibus specialiter præstiterunt Apostoli: Ideoque sunt Samsones. Hebr. enim שמשון *samson*, idem est quod parvus sol, qui scilicet Hebræis in tenebris captivitatis optatus illuxit, eosque à Philisthæis suo robore liberavit.

Tropol.

Tropol. Olympiod. Per quatuor mundi climata, quæ sol percurrit, accipit quatuor virtutes cardinales, quas sol justitiæ Christus fidelibus aspirat, scilicet per Austrum, qui à calida mundi regione spirat, prudentiam, quæ omnibus actionibus calorem, & vitam rationalem aspirat. Per aquilonem fortitudinem; est enim hic ventus acer, expeditus & rigidus. Per Eurum vel subsolanum, qui ab oriente flat & sole oriente subnascitur, ut ait Plinius lib. 5, cap. 47. justitiam, quæ per omnes commeat extenditurque virtutes. Per Zephyrum sive Lyben, qui flat ab Occidente, temperantiam, quæ refrigerat voluptates corporis, & exsiccat. Omnes igitur animæ regiones illustrans interno splendore radiat sol justitiæ. Hæc Olympiod.

Rursum locus solis est animus, sol verò est intelligentia spiritualis; Hæc oritur, quando à Deo cordi inspiratur; & occidit, quando radius lucis in pœnam imperfectionum nostrarum, vel ex Dei dispositione subtrahitur. Ad locum suum revertitur, cum ad propriæ infirmitatis consideratio- B nem animus redit: postmodum verò renascimur cum iterum ex seipso ad cognoscenda superiora conscendit. Gyrat per meridiem, cum beatitudinem cælestium spirituum recogitat, flectitur ad Aquilonem, cum damnatorum dolorem considerat.

Denique solis annique continua gyratio ad vivum repræsentat rerum omnium, præsertim humanarum gyrum, & circulationem, scilicet omnia quasi circulantia ire in orbem, abire, novaque redire. Unde Nyssen. *Ad solis*, inquit, *similitudinem nostra quoque natura est ortus & occasus: una est omnibus via, unus ingressus vitæ circulus*: & B. Antiochus homil. 30. *Quid aliud*, ait, *est hominis vita, quàm rota quæ perpetuo rotatu versatur?* Idque significat etymon anni. Annus enim Hebr. dicitur שנה *Scana* ab iteratione & revolutione: שנה *S ana* enim significat iterare, mutare, revolvere; Græcè verò annus dicitur ἐνιαυτός, τῷ ἐν ἑαυτῷ ἰέναι, quòd in seipsum eat, instar rotæ, juxta illud Senecæ in Hercule furente; *Rota præcipitis volvitur anni*. Latinè autem dicitur *annus*, inquit Servius, quasi *anus*, id est annulus, quod in se redeat: Vnde Poeta:

Annui etymon.

Atque in sua per vestigia volvitur annus.

Nam ut ait Varro: *Ut parvuli circuli annuli sic magni dicebantur anni*: vel ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι, id est ab innovatione. Atteius Capito verò annum ait significare temporis circuitum, ab *am*, id est circum, *Am*, inquit Prician. lib. 14. Priscis significat *circum*, Vnde Cato dixit *am terminum*, id est circum terminum, hinc ambio, id est circumeo; ambelus, id est circumesus ambustus. Idem docet Varro & Festus noster verò Goropius Becanus annum à prisca voce Cimbrica *Anna*, id est circulus derivat. *Anna* enim est vox circularis, Vnde si eam invertas, & retrogrado ordine legas: sonabit pariter *anna*. Hinc Romanis *Anna*, Dea perenna nuncupata est, juxta illud:

Idibus est Annæ festum geniale perennæ.

Hanc enim Deam invocabant quasi præsidem annorum, ut ejus ope ad novum annum possent redire. Eleganter S. Isidor. Pelus. lib. 5. Epist. 158. *Tempus*, inquit, *rotæ speciem imitatur, utpote quod in se torquatur & convolvatur*. Nam ut ait Senec. de Brevit. vitæ: *Præsens tempus brevissimum est, adeo ut quibusdam nullum videatur: in cursu enim semper est fluit & præcipitatur; ante desinit esse quam venit*: Porrò hæc vitæ rota, homini est laborum & dolorum rota, in qua assiduè rotatur & torquetur instar Ixionis, quem Poetæ narrant ob stuprum à Jove rotæ alligatum, in ea perpetuò rotari & cruciari. Vnde Seneca lib. de Vita beat. c. 28. *Quid porrò*, inquit, *nonne nunc quoque etiamsi parum sentitis, turbo quadam animos vestros rotat, & involvit fugientes petentesque eadem, & nunc in sublime allevatos, nunc in infima allisos rapit*. Et S. Greg. Nazian. in Carm. *Mam le amice*, ait, *non tamen omnino amice, quid me in contrarium proficisci contendentem trochi cuiuspiam instar versas?* Idem Epist. ad Sophronium. *Vides*, ait, *quæ sit conditio rerum nostrarum, utque rota quadam negotiorum humanorum cursus circumagatur, nunc his, nunc illis florentibus ac marcentibus, dum neque adversitas, neque prosperitas nobis constat, sed quam ocyssimè in diversum mutatur & transilit, ut aquis ac literis aqua inscriptis fidere liceat citiùs quàm humanæ felicitati.* Hæc est vertigo rerum humanarum, ò

Vita est rota laborum et dolorum. Gnoma.

A stolidi qui illi se credunt, ac velut perennaturæ cor affigunt, veræ æternitatis obliti. Idem Orat. de pauperum amore: *Natura*, ait, *nihil est in rebus humanis firmum, & æquabile ac durabile, atque eodem statu constanter manens: verùm res nostra velut orbe quodam volvuntur, alias sæpe uno eodemque die, atque etiam interdum hora mutationes adferentes*. S. Ambros. li. de Abraham: *Bona*, ait, *huius seculi instabilia sunt, & rotarum in morem cum ipso sæculo volvuntur*. S. Nilus in Parænesi: *Umbra & rota tam tristia quàm læta huius vitæ compara: Nam sicut umbra non manent, & ut rota vertuntur;* ac subinde homines suosque heros in vertiginem fastus vel desperationis adigunt, pervertunt & evertunt, uti deplorat S. Petr. Damian. Epist. 15. *Ecclesiarum planè quoque Rectores*, inquit, *quibus potissimùm huius rei cura debuisset incumbere, tanto mundanæ vertiginis quotidie rotantur impulsu, ut eos à sæcularibus barbirasium quidem dividat, sed actio non discernat*. Et S. August. in Psal. 19. v. 8. *Hi in curru et hi in equis*, id est, ait, *hi volubili successione temporalium bonorum trahuntur, & hi superbis efferuntur honoribus atque in his exultant*. Sapientulus Villegisus primus Vangionum Archiepiscopus, plaustralis fabri filius, ut se in humilitate natalium contineret, B ubique per cubicula rotas depingi curavit, crebroque sibi dicebat: *Villegise memento quis fueris, quis sis, quid eris*. Ita Brutius de Epise. ac nuper Leo XI cum 27. Pontifi. sui die gradu & vita decederet, Confessario magno animi sensu dixit: *Quam satius modò mihi foret, si monasterii potius, quam cæli claves tenuissem?*

Qui ergo stabilitatem optat, ut non cum mundo temporeque rotetur, sed stabilis semper, idemque sui similis inter omnes sæculi turbines perseveret hic pedem mentis figat in Deo stabilique ejus æternitate, qui, ut ait Boetius.

Ut sis stabilis fige cor in Deo.

Tempus ab ævo

Ire iubet, stabilisque manens dat cuncta moveri.

Deus enim est basis mundi, centrum solis siderumque axis temporum. Circa Deum enim ejusque æternitatem, velut axem immotum assiduè rotantur sol, cæli sidera elementa, omniaque orbis tempora & sæcula, atque ab eo continentur & sustentantur. Vis ergo in orbe esse stabilis, in ipso cor tuum defige, super cælos mente conscende, terram pedibus calca, Vive Deo, vive Æternitati. *Quid suavius homini?* ait S. Bern. tract. de Charit. cap. 18 *Quid iucundius* C *quàm mundum contemnere, & se reputare sæculo celsiorem, atque in bonæ conscientiæ vertice consistere, & mundum habere sub pedibus, nihil in eo videre quod appetat?* Et S. Nilus in Parænesi: *Beatus qui voluptates calcat; metuunt enim dæmones eum eo certamen suscipere*.

Lustrans universa in circuitu pergit spiritus] Hebr. *Circuiens circuiens* (id est assiduè circuiens) *vadit spiritus, & in circuitus vel gyros suos revertitur spiritus*. Septuag. *Gyrat gyrans, vadit spiritus, & in circulos suos revertitur spiritus*. Sic & Syrus, nisi quod pro *vadit* vertit: *abit*, & pro *in circulos*, vertit *ad circulos suos*. Arab. verò vertit: *Circumeunt ambiens*, scilicet *sol* qui præcessit: Deinde subdit de spiritu, id est venti: *Discedunt venti, et ad circulos suos revertuntur venti*. Symmach. *Perambulans vadit ventus, & per circumitus revertitur ventus*. Tigurina: *Adversis mundi plagis venti surgentes meant, et in circulos suos venti revertuntur*. Alius: *Conversione sua circumiens properat aer, & secundum circuitus suos revertitur aer*. Chaldaicam versionem recitavi superiùs.

Quæres, quinam hic spiritus? Primò, multi per spiritum accipiunt solem, quòd sol dicatur spiritus, tum ob velocitatem, tum ob radiorum, & luminis subtilitatem, D tum ob agendi vim & efficaciam. Sol enim omnia lustrat, & sua luce collustrat, ac in circulos suos revertitur. Ita S. Hieron. Olympiod. Albinus, Hugo, Dionis. Titelm. & nostri Conimbric. l. 2. de cælo c. 1. q. 2. art. 4.

Spiritus hic quis? Resp. Primò.

Audi S. Hieron. *Sol dicitur spiritus, quòd animet, & spiret, & vigeat & annuos orbis cursus expleat, ut ait Poeta: interea magnum sol circumvolvitur annum. Et alibi: Atque in se sua per vestigia volvitur annus. Sive quod luna lucentem globum, et astra Titania.*

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus,
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

S. Dion. c. 4. Div. nom. *Ad generationem*, inquit, *visibilium corporum confert* (sol) *et ad vitam ipsam movet, et nutrit, et auget, et perficit, et mundat, et renovat*, instar spiritus.

Hinc nonnulli censet solem esse animatum, idque S. Hieron.

An sol sit animatus?

Hieron. tribuit S. Thom. 1. p. q. 70. art. 3. Ab hoc tamen errore seipsum liberat S. Hieron. epist. 59. ad Avitum, & in c. 45. Isajæ, ubi Origenem perstringit, quòd cælis animas tribueret rationales. Audi clarè id docentem Isidorum de Natura rerum cap. 27. ubi censet solem esse animatum ex S. August. *Salomon*, inquit, *cùm diceret de sole; Gyrans gyrando vadit spiritus, & in circulos suos revertitur, ostendit solem ipsum spiritum esse, & quod animal sit, & spiret, & vegetet, & annuos orbes suos cursu expleat, sicut & Poeta ait? Interea magnum sol circumvolvitur annum. Et alibi; Lunæ lucentem globum, Titaniaque astra spiritus intus alit.*

Verum jam dogma est Ecclesiæ. hoc est Patrum in quinta Synodo Oecumenica, Theologorum, & Philosophorum omnium, nec solem, nec cælos esse animatos. Verisimiliùs S. Thom. Opusc. 10. censet solem dici spiritum, quòd spiritum sive intelligentiam habeat non informantem, sed assistentem, moventem & dirigentem: ubi S. Thomas per spiritum videtur accipere Angelum, qui soli assistit eumque volvit.

Secundò.

Secundò, Vallès. Sacr. Phil. c. 62. Aben Ezra & alii per spiritum accipiunt ignem. Hic enim ob puritatem, subtilitatem & igniendi vim videtur esse spiritualis: hic rursum calore suo efficit rerum generationes, & transmutationes. Unde est elementum nobilissimum & maximè necessarium, sicque Salomon hic ignem inter tria cetera elementa velut Principem assignat. Verùm hæc aliena, & coacta videntur.

Tertiò. Genuini.

Tertiò, propriè & genuinè per spiritum accipias aerem, & ventum, quem causat sol, de quo proximè sermo præcessit. Nam ut ait Seneca lib. 5. Natur. q. c. 6. *Aliquando per se ipse sol causa venti est, fundens rigentem aerem, & ex denso coactoque explicans.* Plinius lib. 2. c. 47. & sequent. *Ventos à sole non solum impelli, sed & generari docet: Sol*, inquit, *& auget & comprimit flatus. Auget exoriens occidensque comprimit meridianis æstivis temporibus, itaque medio diei aut noctis plerumque sopiuntur, qui aut nimio frigore aut æstu solvuntur, & imbribus venti sopiuntur.*

Hinc Symmac. pro *spiritu* vertit *ventum*. Sic & Tigur. Vatabl. & alii. Hæc est sententia S. Gregorii Thaumat. Hugonis Victor. Cajet. Joan. Fert, Pinedæ & aliorum. Sensus est ergo, q. d. Spiritus, id est aer impulsus, sive ventus per omnia omnesque mundi plagas flando discurrit, & circuit, ac revertitur in circulos; id est ad sui principium, à quo rursum in orbem circumeat, & quasi circulum suum percurrat. Ventus, inquam, idem non numero, sed specie aut genere, q. d. Omnia in cælo, æquè ac in terra sunt circularia non stabilia; imò ipse sol, qui est quasi rex cælorum; ipse ventus qui in terra ut rex dominatur; ipsum mare & flumina, æquè ac omnes generationes terrenæ, suam habent vanitatem, putà circulationem, mutationem, irrequietum statum, fugam, occasum, interitum. Alii per Antithesim explicant, q. d. In sole, ventis, fluminibus stabilis est motus & naturæ cursus: at hominum gyri, casus, cupiditates, Phantasiæ sunt instabiles, & incertæ, semperque fluctuant. Meminit aeris & venti, quia hic rerum generationi & humanæ vitæ subservit; & perutilis est: tum ad eventilandum aerem, quiete torpentem, & putrescentem: tum ad vapores noxios diflandos: tum ad hominis respirationem, & refrigerationem, ejusque spiritus ne pigrescant acuendos, & roborandos. Unde Arist. l. 6. Histor. Anim. c. 19. & lib. 4. de Generatione anim. cap. 2. docet Aquilonem forti & acri flante gigni masculos, Austro verò leni & tepido flante gigni feminas. Denique *ventus est aeris flumen*, ait Apulejus. Aptè ergo rerum humanarum tenuitatem, inconstantiam & fluxum repræsentat.

Venti commoda.

Ventus symbolum vanitatis.

Spiritum ergò, sive ventum hic in scenam producit Salomon, tum quia is est una inter causas generationis rerum, earumque varietatis, tum quia ipse sua invisibili tenuitate, summa celeritate, impulsu, & instabilitate, clarum est symbolum humanæ instabilitatis inconstantiæ & infelicitatis. Sicut enim flanti Euro ab oriente illicò opponit se Zephyrus flans ab Occidente; hunc verò infringit Auster flans à meridie, cui mox adversatur Aquilo flans à Septentrione: sic pariter prosperitati illicò opponit se adversitas, virtuti invidia, opibus inopia, gloriæ calumnia, honori dedecus. Rursum sicut subinde pestilentes sunt venti morbosque hominibus affluant, sic pariter res terrenæ homini pestem, & necem non raro afferunt, præsertim si immodicè iis utatur.

Venti lustrant omnia, quà ratione.

Porrò dicitur hic spiritus, id est aer & ventus, lustrare omnia, & in circulos suos reverti; tum quia aer subtilitate sua omnia in terra, & circum terram pervadit & penetrat, ac quasi lustrat, tum quia aer cælo vicinus motu cælorum in orbem rapitur, & in circulos suos æquè ac cæli revertitur, tum quia venti subinde sunt circulares, resque agitant in circulos, quales sunt turbines, & typhones; tum denique quia venti suum habent ordinem, qui in orbem & circulum it & redit; jam enim flat Eurus ab Oriente, mox succedit illi Auster à meridie, hunc excipit Zephyrus ab Occidente, hunc Aquilo à Septentrione, aliique plures inter hos medii & collaterales. Vnde nautæ orbem ventorum conficiunt ex 32. ventis collateralibus: describunt enim circulum, in quo ad quatuor mundi plagas quatuor ventos primarios inde flantes collocant, ac cuique adjungunt alios octo collaterales, ut universim sint 36.

Secundò.

Tertiò.

Tropol. Quod multi putant esse literale, per spiritum accipias spiritum hominis irrequietum, vagum & inconstantem: talis enim est phantasia, & quæ eam sequitur cupiditas hominis, ut nunc hoc cogitet & velit, nunc aliud & aliud, ac rursum ad prima quæ cogitavit & voluit redeat, itaque gyret assiduè, & in circulos suos voluatur. Ita Nyssen. graphicè hanc cordis & spiritus instabilitatem depingit S. Bernard. in Meditat. cap. 9. *Nihil*, ait, *est in me corde meo fugacius*, &c. *Et dum per diversa requiem quærit non invenit, sed in labore miserum à requie vacuum manet, sibi non concordat, à se dissonat, à se resilit; voluntates alterat, consilia mutat, ædificat nova, destruit vetera, destructa reædificat, eadem iterum atque alio, & alio modo mutat, & ordinat, quia vult & non vult, & numquam in eodem statu permanet. Sicut enim molendinum velociter volvitur, & nihil respuit, sed quidquid imponitur molit; si autem nihil apponitur, seipsum consumit: sic cor meum semper est in motu, & numquam requiescit, sed sive dormiam, sive vigilem somniat, & cogitat quicquid ei occurrit. Et sicut molendinum arena, si imponatur exterminat, pix inquinat palea occupat: sic cor meum cogitatio amara turbat, immunda maculat, vana inquietat, & fatigat.* Et inferiùs post nonnulla: *Cumque elabitur ab illis & involvitur in istis, vanitas illud recipit, curiositas deducit, cupiditas allicit, voluptas seducit, luxuria polluit, torquet invidia, turbat iracundia, cruciat tristitia, sicque miseris casibus submergitur omnibus vitiis; quoniam unum Deum (qui ei sufficere poterat) dimisit. Per multa dispergitur, & huc illucque quærit ubi requiescere possit, & nihil invenit quod ei sufficiat, donec ad ipsum redeat.*

Cor est quasi molendinum.

B. Petrus Damiani opusc. 15. c. 13. Hanc spiritus vertiginem, rotationem & circulationem simili themate describit: *Mola* ait, *in gyro ducitur, & farina profertur; unaquæque autem mundi hujus actio mola est, quæ dum multas curas congerit, humanas mentes quasi per gyrum vertit, atq; ex se quasi farinas projicit: quia seducto cordi semper minutissimas cogitationes gignit*, præsertim dum spiritu ventoque vanitatis & fastus rotatur & agitatur: hic enim est turbo mentium.

Alii per ventos alternantes & sæpè contrarios, accipiunt contrarios rerum casus, & mutabiles, imò adversos fortunæ flatus, contra quos hunc clypeum suggerit Boetius lib. 2. de Consol. Prosa 1. *Postremò æquo animo toleres oportet, quicquid intra fortunæ aream geritur, cum semel jugo ejus colla submiseris: quòd si manendi abeundique scribere legem velis ei, quam tu dominam sponte elegisti, nonne injurius fueris, & impatientia sortem exacerbabis, quam permutare non possis? Si ventis vela committeres, non quò voluntas peteret, sed quò flatus impellerent, promoveveris; Si arvis semina crederes, feraces inter se annos sterilesque pensares Fortunæ regendum dedisti Dominæ moribus oportet obtemperes. Tu verò volventis rotæ impetum retinere conaris. At omnium mortalium stolidissime, si manere incipit fors esse desistit.*

Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat] Hebr. *Omnes torrentes vadunt in mare,* Vers. 7.
& mare non impletur. Septuag. *Non est impletum*. Syrus: *Omnes torrentes præcipitantur in mare, & non impletur*. Arab. *Et mare non congregatur plenum*. Chald. *Omnes torrentes, & fontes aquarum vadunt & currunt ad mare Oceanum, quod circuit mundum*. Vel: *Cujus ambitus tamquam annulo mundum continetur*, ut vertit Costus noster pro *torrentes* aptiùs vertit *flumina*, quia ex torrentibus concurrentibus nascuntur flumina quæ in mare decurrunt, cum torrentes terra bibula sorbeantur, vel siccentur antequam ad mare perveniant. Ecclesiasten secutus Ecclesiasticus c. 40. 11. *Omnia*, inquit,

quæ de terra sunt in terram convertuntur, & omnes aquæ in mare revertuntur. Sicut dixi de sole & vento, quòd gyrent semper & in suos orbes recurrant: Sic hic ait de torrentibus, & inde nascentibus fluminibus, quod omnia decurrant in mare, indeque recurrant ad fluminum origines, ut hisce exemplis vanitatem, decursum & circulationem vitæ humanæ, omniumque rerum terrestrium repræsentet. Unde S. Hieron. *Hebræi*, inquit, *sub torrentium & maris nomine, per metaphoram de hominibus significari arbitrantur, quod in terram d. quæ sumpti sunt redeant, & torrentes vocentur non flumina, eò quod citò intereant, nec tamen impleatur terra multitudine mortuorum.* Hinc S. Greg. Thaumat. paraphrasticè vertit: *Res autem ipsæ rectè comparantur fluxui torrentium, qui in immensum maris profundum ingenti strepitu incidunt.* Eadem similitudine utitur Thecuitis 2. Reg. 14. 14. *Omnes*, inquit, *morimur & quasi aquæ dilabimur in terram, quæ non revertuntur.* B. Alcuinus Flaccus disp. cum Pipino Caroli magni filio: *Quid*, inquit, *est mare? audacia viæ, limes terræ, divisor regionum, hospitium fluviorum, fons imbrium, refugium in periculis, gratia in voluptatibus. Quid sunt flumina? Cursus indeficiens, refectio solis, irrigatio terræ.*

Maris Epitheta.

Porrò mare ex tot fluminibus influentibus non impletur, non crescit, non redundat, ut super littora sese effundat terramve superstagnet, sed velut gurges insatiabilis omnia sorbet, & ad semper sorbendum hiat: hinc Pontum dici putant παρὰ τὸ πίνειν, quod aquas semper potet. Causam dat Arist. 2. Meteor. c. 2. quòd aquæ ex mari vi solis educantur, & vel siccentur, vel in vapores & nubes vertantur; quodque mare sit vastissimum, ut flumina ejus respectu sint instar paucarum guttarum. Causam aliam dabit Ecclesiastes v. seq. Hinc Proverbia: Aquam in mare deferre, ligna in sylvam, ululas Athenas, in Ægyptum frumentum, crocum in Ciliciam; quæ dicuntur in eos, qui operantur inutilia & superflua.

Mare primo est cupiditas insatiabilis.

Tropol. Mare insatiabile notat insatiabilem cupiditatem hominis; quæ semper voluptates bibit & tamen semper sitit, juxta illud quod subdit Salomon v. 8. *Non saturatur oculus visu, nec auris auditu impletur.* Ita Nyssen. Unde S. Ambros. lib. de Tob. c. 13. Docet mare insatiabile esse cor avari: *Omnes*, inquit, *torrentes vadunt in mare, & mare non adimpletur. Mare istud fœnerator est, omnium patrimonia tanquam fluctus absorbet, & ipse nescit expleri. Mari tamen plerique utuntur ad quæstum, fœneratore nemo utitur nisi ad dispendium. Ille multorum commodum est, hic universorum naufragium.*

Simili modo gula, luxuria, ambitio est mare quod omnia sorbet: gulosus enim & luxuriosus, æquè ac superbus, est helluo patrimoniorum, & gurges opum, rerumque omnium.

Secundo mors & infernus.

Symbolicè Rabbini in *Midras Coheleth*, id est Expos. Ecclesiastæ sic exponunt, q. d. *Flumina intrant in mare, & mare non redundat*, id est, Omnes mortui tendunt in infernum, & infernus nunquam impletur, nec redundat, juxta illud Proverb. 30. 15. *Tria sunt insaturabilia*, &c. *Infernus, & os vulvæ, & terra quæ non satiatur aqua.* Ita Galatin. lib. 6. de Arcanis fidei, c. 7. Simili modo mare typus est mortis & sepulchri: ad utrumque enim homines omnes seu flumina decurrunt, imò velut torrentes celerrimè rapiuntur. Vide 2. Reg. 14. 14. Audi S. August. in Psal. 109. ad illud: *De torrente in via bibet. Sicut torrens*, inquit, *pluvialibus aquis colligitur, redundat, perstrepit, currit, & currendo decurrit, id est cursum finit: sic est omnis iste cursus mortalitatis; nascuntur homines, moriuntur, & aliis morientibus alii nascuntur, succedunt, accedunt decedunt, nec manebunt. Quid hic tenetur? quid non decurrit? quid non quasi de pluvia collectum it in abyssum? Quemodo enim fluvius repente collectus de pluvia, de guttis imbrium, it in mare, nec apparet, quia nec apparebat antequam de pluvia colligeretur: sic hoc genus humanum de occultis colligitur, & profluit in mortem. Rursus in occultum vergit, medium hoc sonat & transit. De hoc torrente bibit Christus, hoc est natus est, & mortuus.*

3. Amaritudo voluptatis.

Rursum Richard. Victor. tract. 1. de Statu inter. hominis c. 10. *Omnia flumina*, ait, *in mare feruntur, & omnis aqua dulcis in amarum mutatur; quia oblectamentum in fastidium vertitur, & omnis delectatio carnis in amaritudine terminatur*, juxta illud: *Extrema gaudii luctus occupat.*

Denique audi M. Antoninum Imp. cognomento Philosophum, l. 4. de Vita sua: *Ævum*, inquit, *fluvius quidam est rapidus earum quæ fiunt rerum, simul enim unumquodque & apparet & præterit, & aliud subsequitur, mox item aliud succedet. Omne quod nobis accedit ita consuetum est & notum, ut rosa vere, fructus æstate. Eadem est ratio morbi, mortis, calumniæ, insidiarum, omniumq; eorum quæ stultis vel gaudium, vel tristitiam afferunt.* Et post nonnulla. *Dictum Heracliti semper est memoria tenendum: Terræ mortem scilicet, esse aquam, aquæ aerem, aeris ignem, idq; vicissim.* Et pluribus interjectis: *Collige etiam quot ex ipsis notis unum post alium, cum funus ipse curasset mortuos: & quod brevi sunt ipsæ, eras erit salsamentum, aut cinis. Momentaneum itaq; tempus a natura esse constitutum considerandum est, atque; animo æquo abeundum: perinde ac si oliva maturitatem consecuta decidat, arborem quæ ipsam tulit ac genuit collaudet, & gratias agat. Similis esse debes promontorii, ad quod assiduè fluctus alliduntur; ipsum autem persistit, utcunque unda astuantes circumferantur.* Unde concludit: *Proinde quoties inciderit quicquam, quod ad dolorem te provocet, recordare hujus præcepti: non illud infortunium esse appellandum, sed felicitati tribuendum, quod id fortiter feras.* Idem l. 9. *Jam nos omnes terra occultabit: post ipsa quoq; mutabitur, & res deinde aliæ item in infinitum mutabuntur. Enimverò qui fluctus mutationum & motuum considerabit, earumq; celeritatem, is omnia mortalia contemnet. Torrentis instar causa universi rapit omnia. Ad locum unde exeunt flumina revertuntur, ut iterum fluant.*

Duplex versio. Prima.

Pro *unde exeunt* Hebr. est שבולבים *Scebolechim*, id est, *quò vadunt*, *quò*, id est ad quem locum, vel ex quo loco. Unde duplex hic est versio & duplex sensus: prior, ut significetur terminus ad quem tendunt flumina: posterior, ut significetur terminus à quo ipsa exeunt & prodeunt.

Priorem secuti Septuag. vertunt: *Ad locum quò torrentes sunt, illuc ipsi revertuntur ad eundem*; vel ut habet versio Veneta: *Ad locum*, inquam, *maris pergunt flumina, ut iterum redeunt & fluant.* Et Syrus: *Ad locum quo abeunt torrentes, ibi revertuntur ad abeundum.* Et Arabicus: *Ad locum ad quem vadunt torrentes, ad ipsum revertitur spiritus eorum: Vadunt enim.* Sic & Pagnin. Tigur. & alii.

Posteriorem secutus est noster vertens: *Ad locum unde exeunt flumina.* S. Hieron. in Comment. ex Symmacho: *Ad locum de quo torrentes exeunt, ibue ipsi revertuntur ut introeant.* Chald. *Quasi ad locum enim ad quem torrentes vadunt & decurrunt, inde revertuntur, & defluunt per cataractas abyssi*; Vel ut vertit Costus: *Cumque per cuniculos & abyssi commata, quo ex loco defluxerunt fluxu eodem ferantur, Oceanus ipse nullo completus modo.*

Prioris versionis hic est sensus, q. d. Flumina continuo cursu ad mare feruntur, in illudque sese effundunt, quo fit ut iterum iterumque semper fluant: continuò enim novæ affluunt aquæ, quæ in mare defluunt: sicubi enim inhiberetur eorum fluxus in mare, sisterent, & alias affluere prohiberent; utpote suum locum, & alveum occupantes, & implentes. Unde ex Hebræo sic vertunt nonnulli: *Ad locum quo torrentes vadunt, illuc ipsi convertuntur ad eundem*, q. d. flumina defluendo continenter sequuntur suos alveos, & lectos, atque illum, per quem semel cursum inchoarunt, constanter retinent, nec mutant unquam, quod sanè mirum est.

Posterioris hunc sensum assignat Titelm. & alii nonnulli, ut cum priori coincidat, q. d. *Ad locum unde exeunt flumina*, id est, ad suas scaturigines & exordia, *revertuntur*, id est rursus affluunt novæ fluminum aquæ, ut iterum fluant; quasi assignet causam perennitatis fluminum, hanc scilicet, quod defluentibus eorum aquis novæ ex montibus affluant, quæ per scaturigines rursus emanent, & decurrant in mare.

Verùm hic sensus frigidior videtur, & coactior; Hoc enim propriè non est reverti flumina ad locum unde exeunt. Adde videri tautologiam: idem enim est dicere, perenniter fluunt fontes, & flumina, quòd, defluentibus fluminum aquis aliæ continuò affluunt: perennis enim fluxus non est aliud, quam priorum aquarum effluxus, & novarum affluxus. Insuper juxta hunc sensum non exponitur, nec datur ratio, cur mare ex tot fluminum influxu non redundet, quod sanè difficile est & stupendum.

Genuinus fere undas sensus.

Aptius ergo magisque connexè, profundè & nervosè sic exponas, ut hic det causam non solum perennitatis fontium, & fluminum, sed & cur mare ex tot tantisque in se influentibus non redundet: hoc enim magis admirabile est, quam perennitas fluminum. Causa hæc est, quod flumina in mare decurrentia rursum ex eo revertantur, & recurrant ad sua principia unde exierunt, ut iterum fluant, revertantur, inquam, per æqualitatem,

sci-

scilicet non in se eadem numero, sed in sui simili, sive eadem specie; aqua enim fluminis quæ ingreditur mare, non egreditur eadem numero, sed alia illi similis, putà aqua maris, quæ vicina est terræ & abysso. Sic enim per aliam partem exoneratur mare, ac rursum implentur fluminum fontes, ut jugiter emanent aquas ac perennent. Hunc esse sensum liquet primò, ex *Tò revertuntur*. Secundò, quia hæc est adæquata causa, cur mare ex tam numerosis amplisque fluminibus, quæ mare, imò plura maria efficerent, in se ingredientibus non redundet; quia scilicet tantum ex mari deorsum affluit, quantum sursum influit. Tertiò, quia Ecclesiastes hic ostendit vanitatem rerum humanarum ex earum circulatione & gyro, quod semper gyrent & in orbem eant. Hanc autem circulationem probat ex sole, cœlis, elementis, scilicet quòd sol & cæli in orbem gyrentur; quòd aer & ventus in suos circulos revertantur; quòd generationes hominum, animalium & plantarum ex terra nascantur & in terram redeant, ut ex ea rursum prodeant & germinent. Ergo cùm ad eandem circulationem probandam proferat flumina, eaque dicat reverti ad sua principia, necessum est, ut id propriè intelligat, scilicet id fieri per circulationem, qua aquæ ex mari ad fluminum fontes remittantur. Sic enim sol, cæli & venti ad sua principia suosque ortus redeunt. Denique ita hanc reversionem explicat S. Hieron. hujus nostræ versionis auctor, S. Basilius Theod. & alii plurimi mox citandi.

Prob. primò.

Secundò.

Tertiò.

Breviter sed nervosè S. August. lib. de Trinit. c. 6. *continuo*, ait *quasi fluvio latentium rerum ex occulto in promptum, ex prompto in occultum sic ubique circulatio*. Eleganter Ovidius lib. 15. Metam.

Cuncta fluunt omnisque vagans formatur imago.
Ipsa quoque assiduo labuntur tempora motu.
Non secus ac flumen, neque enim consistere flumen.
Nec levis hora potest, sed ut unda impellitur unda,
Urgeturque eadem veniens, urgetque priorem.

Eadem similitudine utitur 3. de Arte. Egregiè Basil. de Fame & siti. *Fluunt*, inquit, *tempora nec moratorem expectant, festinat dies, ignavum & cessatorem prætereuntes, & quemadmodum fieri non potest, ut decursum fluvii sistat, ac aquæ ejus ad necessaria uti possis, nisi in primo occursu, & ubi sese obiicit hausisse, ita neque tempus necessariis circuitibus impulsum cohibere queas, nec jam elapsum ad caput revocare, nec usum illius habere, nisi quis eum se offerentem arripiat*, Hæc Basil.

Homo est Fluvius.

Tropol. homo est quasi fluvius assiduè defluens in mortem, & per eam refluat ad Deum immortalem, qui solus habet esse stabile, constans & æternum. Audi Eusebium lib. 11. Præpar. c. 7. *Cum enim omnia sensibilia in fluxu sint, continuò fiunt atque corrumpuntur, nec eadem unquam permanere possunt. Fluvium autem eundem bis intrare secundùm Heraclitum impossibile est. Quare nec mortalem substantiam si iterato consideres, eandem habitu esse dices, sed mirabili commutationis velocitate modò dissipatur modò contrahitur.* Ex quo infert: *Ridiculosi ergo sumus homines, unam timentes mortem, qui multoties jam mortui sumus, & sæpe morimur, &c. Corrumpitur enim juvenis in virum, vir in senem, puer in juvenem infans in puerum: & qui heri fuit in eum qui est hodie, quique hodie est, in crastinum: manet autem nullus idem. Nullus est idem; sed in uno momento circa phantasmata, circa unam & communem materiam influentem ac refluentem omni momento commutantur, Quomodo enim si sumus iidem, aliis nunquam antea gaudemus? Alia modò amamus atque odimus, alia laudamus atque vituperamus, aliis verbis utimur, aliis passionibus movemur, non eandem figuram, non eandem de rebus sententiam habentes? Non enim possibile est, sine commutatione aliis nunc, quam antea commoveri; nec qui alias atque alias mutatur, idem profectò est. Quod si idem non est, nec est, sed fluit continua mutatione: sensus autem ignorantia ipsius entis fallitur, & esse putat quod non est, quis igitur verè est? quod æternum est, quod ortum non habet, quod incorruptibile, quod nullo tempore mutatur.* Et c. 6. Platonis enigma proponit: *Plato quoque dicit, quid est quod semper est, & ortum non habet? & quid quod semper fit, est autem nunquam?* Ac respondet prius esse Deum, qui semper est, & numquam est ortus; posterius esse creaturam & corpus, quod semper fit, & nunquam est in statu suo consistens & stabile, sed continuò mutatur fluit & defluit. Idipsum apposito ceti marini & piscatoris Apologo choro Parabolarum stipato, illustrat Cyrill. l. 1. Apol. mor. c. 8. cujus titulus: *Tuæ spei anchoram in bonis perpetuis tantum fige. Super maris undam*, inquit, *cetus grandissimus in insulam elevatus, cum terræ aridæ speciem mentiretur; piscator naticula fluctuans, terræ cupidus in portum sophisticum hunc pervenit, moxque ibi descendens parum levans pelliculæ manu, ex petra & ferro genito rogo sibi pius, cœpit fovere corpusculum algore rigidum, labore fessum & esurie desiccatum. Verum cùm ignis acutu calidiunt insensibili pisces transacta pinguedine, tandem in carnem sensibilem ardoris sensus ascendisset; statim pisce commoto, terræmotum existimans nauta stupidus, relictis omnibus cucurrit ad ratem. Sic inde veritate comperta tunc de navicula, lamentabiliter cete dixit, ut quod ascensa ingenti mole, & stabilitate lethaliter simulata, & cute pista mentiebaris te portum. Ni natabile lignum statim profuga subvenisset, in te confidentem me, raptum subito non minus, quam naufragium submersisses: Cui piscis respondit; Tu autem, quare ad quiescendum super rem mutabilem descendisti? At ille: Certe quia tellus esse non animal videbaris. Tunc alter: Numquid omne quod videtur existit? an ignoras, quod plura in sola sui apparentia, & non in veritate fundantur? Nam sophista videtur Philosophus, & hypocrita sanctus.* Ex quibus hoc Epymithum, Apologi finem & fructum declarans colligit: *Propter hoc charissime, tu qui maris incola periculosis versaris in fluctibus, & perniciei castris undique obsessus, in ligno perfragili circumdaris, quo in necessitate confugias, cui te credas, ut ubi stabilius confidas prius ruminante diligentia videas, & clara prudentiæ circumspectione attendas. Nam si ex hoc semel erraveris, præventus morte, correctionis tibi postmodum nullus locus erit. Sic ergo tutum stabilitate perpetua portum quæras, hunc meliorem, & bonis melioribus optimum prudenter eligas, ubi confidentia secura quiescas. Nonne sapiens architectus in terra stabili fodiendo, quærit fundamentum stabilius? Et navis pervigil gubernator, antequam suam anchoram attemdat, scrutatur abyssi, plumbata cordula quærit tutissimum fundamentum? Stultus enim est, qui super rem instabilem fabricat; & omnino amens, qui rebus mollibus se ab iisdem stabiliendum commendat. Vade igitur & hinc disce nequaquam in perituris confidere sed in æternis de cetero tuæ spei anchoram tantum fige. Quibus edoctus nauta consolatus discessit.*

Æternis incumbe non fluxis.

Quæres primò, qua ratione flumina ex mari revertuntur ad suas origines?

Qua ratione flumina redeant ad suas origines.

Resp. Primò.

Respondeo primò, quòd ex mari quotidie plurimi vapores vi solis educuntur, qui in aerem elati ibique vi frigoris in nubes densati & in aquas resoluti, decurrunt in flumina, eaque implent, ut iterum fluant. Ita Olympiod. Procop. Rupertus, Isidor. Cajetan. Vatabl. & alii: unde pro *flumina* Hebr. est *torrentes*, hi enim propriè fiunt ex pluviis vel nivibus in aquam resolutis, & sic mare non redundat, quia magna pars maris evaporatur; tantum enim, inquiunt, ex mari abit in vapores, quantum fluminum in illud intrat. Verùm hoc remotum est & minus proprium.

Secundò propriè & proximè quia flumina in mare influentia, ex illo per subterraneos meatus & venas sensim redeunt ad sui origines. Modum, quo id fit mox explicabo. Hunc esse sensum liquet clarè ex Hieron. in Comment. qui vulgatam suam versionem ita interpretatur, uti ex S. Basil. homil. 4. Hexam. Theodor. serm. 2. de Providentia, imo & Plato in Phædone, ac Seneca l. 3. Natur. q. c. 15.

Secundo.

Audi singulos. S. Hieron. *Putant quidam*, inquit, *aquas dulces, quæ in mare fluunt, vel ardente desuper sole consumi, vel salsugini maris esse pabula. Ecclesiastes autem noster, & ipsarum aquarum conditor, eruditis per occultas venas ad capita fontium regredi, & matrice abyssi in sua semper ebullire principia.* S. Basilius asserit Dei nutu, aqua ex mari ad montium apices conscendere: *Aqua*, inquit, *infra delabendi propensione desinunt remoraturæ, donec in suam amplitudinem effunderentur, ubi tanquam compedibus adstricta non amplius diffusæ, nec decurrenti alluvie exundantes, sed subter mare fluitantes, per angustas fistulas in sublime subvectæ, ubi agitante spiritu in altum impulsæ, superficie terræ vi disrupta erumpunt & emittunt, deponuntque per transcolationem salsorem & amarorem, & potulentæ evadunt.* Theodoretus: *Aqua naturam ne arboreis sua sponte in altum scandere, sed Dei verbo obedientem summos montium vertices occupare. Creatori autem facillimum est factu, aquarum naturam non modo in montium vertices, sed in medium quoque aerem subvehere, & nutrimentum dulcedine condere, &c. cumque sint naturalis motu deorsum fertur, sursum currentem ostendit.* Plato in suo Phædone Mosis, sive sacræ paginæ oraculi sen-

sententiam sequitur, ut in plerisque, inquiens: *Fontes ex ingenti illo Barathro, quod intra terram est, partim per patentes quosdam poros partim per terræ sinuositatem excolatos se iterum reddunt, ut quantum una pars confluat, tantum altera fluat.* Seneca ab eodem idem recenset: *Quidam judicant terram quicquid aquarum emiserit, rursus accipere & ob hoc maria non crescere, quia quod influxit, non in suam vertunt, sed protinus reddunt. Occulto enim itinere subit terras & aperte revertitur, colaturque transitu mare, quod per multiplices anfractus terrarum verberatum amaritudinem ponit, & pravitatem saporis in tanta soli varietate exuit, & in sinceram aquam transit.* Adde Rupertum & Hugonem Victor. Rupertus: *Terra fundator,* inquit, *abyssum disposuit, & competens aquarum subsidium per intimas ejus venas large diffudit; & terra trahens aquas in omnes venas, copiosam sugit abyssi mammam.* Hugo Victor. super id Genes. 2. *Fons ascendebat à terra, &c. Fons iste,* ait, *potest intelligi abyssus, scilicet matrix omnium aquarum, ex qua omnes fontes aquarum, & fluminum egrediuntur.* Plures mox citabo.

Quæ causa perennitatis fontium? Prima sententia Aristotelis, ingenti vapores.

Quæres secundò, quæ sit origo & causa fontium & fluminum, ac perennitatis eorum; cur scilicet jugiter emanent aquas? Resp. Varias à variis dari origines, & causas. B

Primò, Aristot. 1. Meteor. c. 13. cum suis assectis censet fontes & flumina oriri ex aere & vapore, vi frigoris in aquam resolutis. Hinc in Alpibus aliisque montibus oriuntur pleraque flumina, quia circa montes & rupes multi coeunt vapores, qui vi frigoris densantur, & in aquam resoluti defluunt in valles, ibique coeuntes torrentes & flumina efficiunt, uti oculis meis conspexi dum Alpes pertransirem.

Romæ insignis quidam Mathematicus è Societate nostra mihi asseveravit, se perscrutatum esse Alpes ac Salinas Alpium, atque in earum summitate vidisse cavernas ingentes in rupibus, easque rimis plurimis interjectas, ut per eas aer copiosus ingredi posset, in quibus vapor & aer calefacti, rupium ac saxorum deinde frigore condensatus & resolutus in aquam delabebat & rivum perennem efficiebat, quo liquabatur sal, quod inferne ex eadem rupe eflo fiebatur. Continuò enim aer aeri ad impediendum vacuum succedebat, isque illico in aquam resolvebatur, sicut videmus in hyeme columnas, marmora & parietes in templis continuò sudare, & guttas stillare, utique ex aere in aquam resoluto. Accedit quod circa cacumina montium perpetui sint vapores, qui ad illa se colligunt & quasi colligant, hique rorulenti à rupe illico in aquam resolvuntur, qui e variis locis in unum confluentes rivum, ac tandem torrentem, mox plurium influxu adaucti fluvium efficiunt. C

Secunda esse pluviæ nives & glaciei.

Secunda fluminum causa, sunt pluviæ & nives? Pluviæ enim in hyeme crebræ & copiosæ magnam aquarum vim depluunt, quæ in cavernis montium amplis & multis collecta, per angustos meatus & angusta fontium orificia sensim effluit, itaq; continuationem fluminibus affert. Nives verò in Alpibus perpetuo solis calore per diem liquatæ, magnam aquarum vim fluminibus afferunt, adeò ut viri sapientes, interquos fuit noster P. Lenn. Lessius, censeant, præcipuam fluminum causam esse hanc nivium continuam & ordinatam liquationem. Ingens enim & immanis via nivium est in Alpibus, qui in longum latumque per plura centena milliaria extenduntur (Sanè ego cum sociis equitando per Alpes juxta Tridentum, vix per decem dies eas per latum secare & transgredi potui, cùm quotidie conficerem 30. circiter milliaria) quare nives per noctem decidentes in Alpes, per diem vi solis liquatæ, continuos torrentes, & hi confluentes continua flumina efficiunt. Argumento est, D quod dum sub hyemem ingentes sunt pluviæ, flumina excrescunt in duplum vel triplum, imò exundant, & latè circumcirca restagnant, uti Romæ experimur in exundatione Tiberis. Idem fit dum liquantur nives Alpium in Martio: tunc enim Mosa, Rhenus, Onus, Mænus, Athelis ceterique fluvii, qui in Alpibus nascuntur, mirificè intumescunt & sæpe exundant: quare in hyeme crescunt in duplum, in æstate decrescunt in duplum. Alpibus consimiles sunt Apennini, Taurus, Olympus, Ardenna aliique montes plurimi & vastissimi.

Verùm hæc non videntur sufficere ad perennitatem tot tantorumque fluminum, quorum aliqui vastissimi sunt, & in latum ad viginti & plura milliaria extenduntur, (qualis est fluvius quem Argenteum vocant in India) ut videantur non tam esse flumina, quàm maria. Nulli enim vapo- A res, nullæ nives & pluviæ ad perennem eorum cursum tam amplum & vastum sufficere videntur; præsertim quia pluviæ per æstatem raræ sunt & modicæ. Adde plures fontes & flumina oriri in cacumine montium altissimorum, quibus nulli adjacent montes altiores, ubi tantæ cavitates, & receptacula nivium & pluviarum esse nequeunt: alios verò oriri in imo vallium, ubi nulli sunt montes vicini, nullæ nives, nullæ cavernæ aquarum pluvialium, idque tanta aquarum copia, ut statim sint navigabiles. Hinc & putei multi sunt profundissimi, in quorum fundo e terris terræ venis scaturiunt aquæ vivæ, quæ perennem puteis suggerunt aquam. Denique Script. hoc loco & Genes. 1.9. & alibi aliam magis universalem, magisque adæquatam fontium & fluminum causam assignare videtur.

Tertia, esse mare.

Tertia causa ergo plena & adæquata est hæc matrix fontium, fluminum, aliarumque aquarum est mare. Quod ut intelligatur notandum est primò, Deum prima die creationis aquæ & mundi, aut potiùs die tertia, qua secrevit aquas à terra, produxisse sub terra ingentes quasdam voragines sive receptacula aquarum, quæ Scrypt. abyssum, Philosophi barathrum vocant, noster interpres Deuter. 33. 13. vocat abyssum subjacentem, ubi Hebr. est *Abyssus cubans inferior.*

Aqua terra immissa quatuor de causis. Primò.

Fecit autem id Deus hoc usu & fine, primò, ut immensam vim aquarum quæ initio mundi terram operiebat, partim in illa reconderet, partim in ipsis maris alveis collocaret, quos tunc temporis etiam fecit, & è terra excavavit, sed non tantos nec tam profundos, ut soli illi omnem illam aquarum vim & molem caperent, alveum enim maris multis in locis valdè modicum, parumque profundum experiuntur nautæ. Secundò id fecit, ait Philo. lib. de Opificio mundi, ut terram, ne siccitate fatisceret, humore aquæ rigaret, contineret & coagularet. Tertiò, ut ex terra aqueo humore perfusa, metalla & lapides coalescerent. Quartò ad plantarum, herbarum & stirpium, item fluminum, fontium, omnisque aquæ tam fontanæ quàm putealis productionem. Lege S. Basil. homil. 4. Hexam S. Ambros. lib. 5. & 3. Theodor. serm. 2. de Providentia, ac Senecam lib. 4. de Beneficiis c. 5. & 6.

Secundò. Tertiò. Quartò.

Aqua est quasi sanguis terræ.

Notandum Secundò, sicut terra est mater viventium & mixtorum terrestrium, sic mare est mater aquatilium, puta tot generis piscium, ostreorum, concharum &c. Igitur C sicut in matris & cujuslibet hominis corpore magna sanguinis copia est in hepate & corde, atque inde per plurimas venas in singula membra totumque corpus dispergitur, simili planè modo, ait Seneca lib. 3. Natur. q. cap. 15. ingentes illæ cavitates, sive voragines sub terra aquis refertæ, sunt terræ quasi hepar, ex quibus aquæ per occultos meatus & cuniculos quasi per venas, per omnes terræ partes, totumque orbem dispergiuntur, ac certis locis in fontes & flumina, vel in genesi mundi vel posterioribus sæculis facta via erumpunt. Hoc enim est opus providentiæ Dei, qui ad terræ usus jam dictos, ubique gentium certis locis fontes & flumina munivit & inspersit, perinde ac iisdem ventos statis locis & temporibus impetiit & distribuit. Hinc illæ phrases: *Terra suas habet venas: venæ aquarum viventium: venæ sulphuris, argenti vivi, auri, aurichalci,* &c. Terra enim est quasi animal quoddam quatuor humoribus aptè distributis constans, sicut vicissim homo est instar terræ, adeoque microcosmus. Ita Seneca lib. 3. Natur. quæst. c. 15. & Plutar. in vita Pauli Æmilii.

Origo fluminum est Abyssus.

Igitur assero matricem aquarum esse abyssum, id est mare tum patens & publicum; tum latens & reconditum in D cavernis specubus, ventrique terræ. Hæc enim est abyssus initio mundi à Deo condita, quam primitus aqua primogenia, ideoque dulci, implevit Deus, qua effluente per varias cavernas & venas versus origenes fluminum, ejus loco aqua è mari subintravit, & continuò subintrat: atque hac ratione semper ex abysso hac, sive barathro fluminibus & fontibus aqua subministratur. Hinc omnia maria, adeoque mare Caspium, quod terra interjacens à reliquo mari dispescuit, per subterraneos meatus Oceano jungi, illiq; ceu matrici cohærere Geographi, ut Plinius, Strabo, Dion. Mela, non dubiis indiciis deprehenderunt, præsertim ex eo, quòd plura ingentia flumina in illud influant, ipsum tamen cùm sit modicum non redundet, quia scilicet eadem per subterraneos meatus ex illo in Oceanum defluunt. Oceanum ergò est matrix omnium fluminum & fontium, id est, omnium aquarum vivarum & fluentium.

Id ita

Id ita esse probatur primo, quia hic est planus & obvius sensus hujus loci, uti passim interpretes docent. Idem innuitur Ecclesiastic. cap. 23. 39. *A mari*, inquit, *abundavit cogitatio ejus, & consilium illius ab abysso magna. Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi tramis aqua immensa de fluvio. Ego quasi fluvii. Dioryx, & sicut aquaeductus exivi de paradiso.* Et cap. 40. 11. *Omnia quæ de terra sunt in terram convertentur, & omnes aquæ in mare revertentur.* Et Genes. 1. 9. *Dixit Deus: Congregentur aquæ quæ sub cælo sunt in locum unum, & appareat arida: Et factum est ita. Et vocavit Deus aridam terram, congregationesque aquarum appellavit maria.* Unus enim locus sunt mare cum suo abysso, sive cavitate subterranea. Et Psalm. 32. 7. *Congregans sicut in utre aquas maris: ponens in thesauris abyssos.*

Secundò. Secundò, quia id necessariò dicendum est de fluvio paradisi, qui in quatuor ingentia flumina dividebatur: necdum enim pluerat Deus super terram, ut ex pluvia vel vapore progigni posset. Genes. 2. 10. ut rectè ibi observavit Rupert. Ex mari ergo illa eduxit Deus. Idem à pari, vel simili dicendum videtur de reliquis terræ fontibus, & fluminibus, saltem præcipuis & majoribus. Sicut enim Deus tertio mundi die terram ornavit montibus, arboribus, plantis, herbis, ceterisque seminibus; sic & eandem, æquè ac mare, ornavit fontibus & fluminibus ex abysso maxima prodeuntibus, ad irrigandum & fovendum arbores; plantas, herbas & germina à se producta, ut flores & fructus germinarent, idque planè significat, scriptura Genes. 2. 4. 5. & 6. *Istæ*, inquit, *sunt generationes cæli, & terræ, quando creatæ sunt in die, quo fecit Dominus cælum, & terram; & omne virgultum agri antequam oriretur in terra, omnemque herbam regionis priusquam germinaret: non enim pluerat Deus super terram, & homo non erat qui operaretur terram: sed fons ascendebat de terra, irrigans universam superficiem terræ.* Et Ecclesiasticus cap. 24. 39. verbis paulò antè citatis. Rursum Genes. 6. vers. dicuntur *rupti omnes fontes abyssi magnæ*, id est baratlirs jam dicti, ad inducendum terræ universale diluvium, ad hoc enim non sufficit sola pluvia quadraginta dierum.

Tertiò. Tertiò, quia alia ratio adæquata, cur mare ex tot fluminibus non redundet, dari nequit, nisi illa, quam dat hic sapiens, scilicet quòd quantum aquarum ex fluminibus in mare influit, tantundem effluit in abyssum; nam causa quam dat Arist. scilicet mare esse vastissimum, ideoque flumina illi parum addere, ac statim evaporari, non satisfacit. Plurima enim & maxima flumina assiduè in mare gurgites suos effundunt: quare uno anno, uno mense, imo una hebdomada, continuo suo fluxu in tam vasto aquarum gurgite, quem in mare jugiter effundunt, multa maria efficerent, cùm videamus vapores in aere & mari sæpè esse exiguos vel nullos; nec terram, quæ magis quàm aqua evaporat, quicquam ex sua quantitate deperdere. Certè tot tantorumque fluminum per tot annos, imò per tot sæcula, & annorum millia assiduus in mare illapsus, abyssum effecissent, ipsumque mare superarent. Cur ergo mare non intumescit supra omnes colles & montes? Sanè Pontus augescit amnium accessu, eaque de causa se exonerat in Propontidem, teste Plinio li. 2. c. 97. Causa ergo cur mare ex tot fluminibus non redundet, est, quia una ejus pars abit in vapores & nubes, quæ in pluvias, & nives resolutæ ad capita fontium, & fluminum confluunt, & rivos efficiunt: alia verò ejus pars partim abit in lacus & flumina, quæ ex mari oriuntur, ipsoque sunt demissiora; partim effluit in cavitates subterraneas, ex quibus per venas plurimas, & per omnes terræ partes dispersas, & diffusas vel immediatè, vel mediatè ad capita fontium, & fluminum confluit, ibique aquis pluvialibus, & nivalibus ac vaporalibus, id est iis quæ ex nive, vel aere & vapore in aquas convertuntur, commista, rivos efficit: hæ enim ejus venæ jam dictæ magnæ sunt & plurimæ, quare magnam aquarum vim convehunt, quæ dum in unum alveum confluit, rivos & torrentes, atque ex eorum confluxu flumina ingentia efficit, perinde ac in homine sanguis in hepate copiosus, per venas plurimas toti corpori inspersas, in omnes corporis partes dispergitur: ac si venam unam incidas, eo undequaque confluit, & magna copia effluit, ut totus in pelvim defluens illam impleat. Porrò flumina plura mari esse demissiora, ex illoq; oriri, liquet ex Geographia & Geographis, Imò Plin. l. 2. c. 103. *Subeunt terra*, inquit, *rursusque redduntur. Lycus in Asia, Erasinus in Argolica, Tigris in Mesopotamia. Et quæ in Aesculapii fonte Athenis immersa sunt, in Phalerico redduntur: Et in Atinate Campo fluvius mersus, post viginti millia passuum exit, & in Aquileiensi Timavus.* Addit miri de Alphæo fluvio, qui in Elide sub mari labitur, & intactus emergit in Arethusa Siciliæ flumine.

Quartò. Quarto, alia quoque causa perennitatis tot fontium, & fluminum dari nequit, quæ menti satisfaciat. Rursus, cur omnibus pænè locis si fodias, inventurus sis aquam, eamque subinde loco profundissimo, quo nec pluvia nec vapor hic noster pertingunt, alia causa dari nequit, quàm quod Deus, mundi provisor, & aquilex, aquas per venas in omnes mundi partes distribuerit: ubique ergo sunt venæ aquarum in terra, sicut in corpore ubique sunt venæ sanguinis. Et sicut hæ venæ connectuntur in hepate, indeque sugunt sanguinem, sic venæ aquarum prodeunt à mari, indeque sugunt aquas, quæ è montibus erumpentes faciunt fontes, qui in valles confluentes; ibique coeuntes faciunt rivos & flumina. Hanc quoque causam innuit hic Sapiens. Huc faciunt cavernæ, quas in montibus plurimas & maximas esse constat experientia, scilicet ad excipiendum hasce aquas, qui in scaturigines defluant ibique fontes & flumina efficiant.

Quintò. Quinto, id ipsum liquet ex sympathia multorum fluminum, quæ minus à mari distant, vel minus terra percolantur: quædam enim salsa sunt ut mare: quædam æstum maris æmulantur, ut unum in Gadibus, alterum Burdegalæ, tertium Antuerpiæ.

Sextò. Sexto, favet experientia: Nam tempore belli Mitridatici apud Apameam Phrygiæ urbem, quæ tamen longè distat à mari, novos lacus, & fontes emersisse scribit Nicolaus Damascen., & ex iis fluvium unum salsum, qui magnam Ostrearum & marinorum piscium copiam effudit. Prodibat ergo ex mari per cavitates subterraneas. Rursum Asclepiadorus narrat legatos missos à Philippo Macedone, ad scrutandum thesauros & venas auri, per subterraneam specum multis diebus deambulasse, vidisseque ingentes fluvios, & immania aquarum inertium receptacula. Alias ex hoc barathro aquarum inundationes Valentiæ, & alibi factas, narrant nostri Conim. in Meteora, tr. 9. cap. 4.

Septimò. Denique hæc est expressa sententia S. Hieron. S. Basil. Theod. Platonis, Senecæ, Ruperti, Hugonis, Victor, quorum verba Paulò antè recitavi: Item Tertull. contra Hermogen. Salonii & Albini in hunc locum, Procopii, S. August. Bedæ in Genes. 2. v. 5. S. Greg. 30. mor. 2. Damasc. lib. 2. de Fide cap. 9. Isidori. 3. Orig. 20. Plinii lib. 2. cap. 65. Philonis lib. de Mundi opificio, Magistri Sent. in 2. d. 14. in fin. S. Thom. in 2. dist. 17. q. 3. a. 2. ad 4. & 1. p. q. 69. a. 1. ad 2. 3. & 4. S. Bern. serm. 13. in Cant. initio. Alberti in 2. Meteor. tract. a cap. 11. Dion. in cap. 8. Proverb. Vallesii S. Philos. cap. 63. Conimbr. loc. citat. Pinedæ, & Lorini hic, Franc. Suarez lib. 2. de Opere sex dierum cap. 6. in fine; imò Arist. 1. Meteor. 13. ait hanc esse communem sententiam veterum Philos. Hinc Homer. Iliade 14. & 21. Oceanum vocat *fluviorum & rerum omnium principium*, imò *Deorum parentem*. Strabo lib. 1. eundem vocat *terræ coronam*; Alii *zonam, & cingulum orbis*; Alii *mammam viventium*. Audi Philonem lib. de Mundi Opif. *Liquet necessario humidam essentiam partem esse terræ omnia parientis, sicut mulieres opus habent menstruis; cuilibet etiam matri tanquam partum suum ne necessariam, natura scaturientes mammas addidit, præparans alimenta nascituris infantibus. Mater autem etiam terra esse videtur: quapropter & priscis illis placuit, ut vocaretur γημήτηρ, composito ex matre & terra nomine: non enim terra mulierem, ut dixit Plato, sed mulier terram imitatur. Meritò igitur terra antiquissima matrum ac fæcundissima natura tanquam mammas dedit amnium fluenta fontiumque ut stirpes rigentur, & omnia animalia potum copiosum habeant.*

Objectio. Obiicit Arist. contra hoc Platonis barathrum: Altior est origo fluminum, quàm sit ipsum mare; quia flumina in mare velut inferius defluunt, & descendunt: Ergo fieri nequit, ut ex mari rursum aquæ sursum ascendant ad originem fontium, & fluminum. Hoc est enim contra naturam juxta illud: *Sursum flumina*. Unde causa cur per artem non possint fieri fontes perpetui, est, quod aqua altius sua origine ascendere nequeat.

Respondetur: Eadem difficultas est in Aristotelis & aliorum omnium sententiis. Nam quidam fontes oriuntur in sum-

summis altissimorum montium cacuminibus, quovis mari & terra altioribus, ut necesse sit aquam eò ascendere ex sua origine vel matrice, quæcumque illa assignetur: quædam tamen flumina quæ proximè & publicè ex mari oriuntur, ipso mari sunt humiliora.

Resp. Primo. Igitur Julius Scaliger Exercit. 46. respondet aquam esse extra locum suum naturalem, eò quòd aeris locum occupet: qua ergo superior, inquit, premit inferiorem, cupiens redire ad locum sibi debitum, ac premendo illam exprimit, facitque ut pressa exiliat in montibus per fontes & flumina. Cùm enim ex prima Dei creatione aqua deberet terram totam operire, deinde ob habitationem animalium pars terræ liberata sit ab aqua, hinc illa aqua accumulari debet alteri aquæ, & attolli occupareque locum aeris, ita ut ibi sit aqua extra naturalem locum: quare suo pondere incubat aquæ illi quæ est in cavernis, ut locum suum naturalem recipiat: aqua autem in cavernis compressa, per canales quasi tubos à Deo factos, in montibus erumpit altius quàm sit mare premens, quia pondus maris majus est, quia cogit aquam erumpere per canales arctos, cum aliàs erumpendi non sit locus. Sic enim videmus in aquæductibus magnis, si canales arctentur, ut totam aquam simul effundere nequeant, impetu aquarum affluentium aquam prorrusam, è canalibus solito altiùs exilire. Huc accedunt Doctores nonnulli, qui opinantur aquam esse altiorem terra, atque aliud à terra habere centrum, ideoque altius in terra exurgere.

Causa cur aqua sursum ascendat. Huc quoque pertinent nonnulli patrum, qui censent aquam terra subliminiorem, ideoque illam vi divina quasi fræno per miraculum perpetuum contineri, ne terram obruat; ac ne id faciat, arenas velut compedes illi injici & objici à Deo. Ita opinantur S. Basil. homil. 4. Hexam. S. Chrysost. in Catena Job, Theod. in Psal. 103. S. Ambr. lib. 3. Hexam. c. 2. & 3. S. Thom loc. jam cit. Eadem fuit sententia Lucretii & Ciceron. lib. 2. de Nat. Deor. Verùm idipsum confutant Mathematici, Philosophi & Theologi, qui docent aquam non esse altiorem terra, sed cum ea unum efficere globum, ideoque unum cum ea habere centrum. Ita Clavius in c. 1. Sphæræ Peres. lib. 1. in Genes. Molina & Valentia in opere 3. diei, Conimb. lib. 2. de cœlo q. 4. & alii passim.

Vera ergo responsio & causa, cur aquæ è mari sursum ad origines fontium surrepat, & ascendat, est Dei voluntas, ordinatio & provida distributio, qui, ut dixi, aquam per omnia loca supera & infera ita distribuit, & dispertit ad usus terræ hominumque & animalium necessarios vel commodos (sicut aquileges & aquarum mensores aquas per canales & fontes distribuunt in urbes, agros & hortos) perinde ac sanguinem distribuit in corpore humano. Sicut enim hepar sanguinem natura sua gravem & deorsum vergentem, naturaliter vi animæ distribuit non tantum deorsum in femora, tibias & pedes, sed etiam sursum in pectus collum & caput: Sic pariter mare naturaliter virtute à Deo sibi indita, aquas per venas & meatus dispertit in omnes partes terræ, superas æquè ac inferas. Locus enim naturalis cuique est is, quem illi alligat Deus, ait D. Thom. Et quid mirum aquam ascendere supra montes, cum primitùs ascenderit super cælos, ibique adhuc consistat? firmamentum enim dividit aquas superas ab inferis Genes. 1. 6. Accedit, quod montes sint è terra terrei, ac proinde maria locus naturaliter exigat iis esse superior, ut eos sibi subjiciat. Terra enim imum poscit locum, aqua secundum, aer tertium: hinc aquæ initio mundi operuerunt totam terram: quare hic aquæ ascensus non est violentus, sed naturalis; tum quia fit à Deo Auctore naturæ; tum quia aqua poscit esse supra terram, cujus pars sunt montes; tum quia hic aquæ ascensus fit ob bonum universi, ad quod omnes ejus partes inclinant, consequenter & aqua, quæ una est universi pars, tum denique quia aqua è mari per venas toti terræ, singulisque ejus partibus superis & inferis, eo modo se impertit & inspergit, sicut sanguis ex hepate per venas in omnia membra supera & infera sese infundit, & communicat per mutuam membrorum unionem & sympathiam.

At qua arte & modò Deus facit aquas ascendere ad origines fontium? Varii varios modos assignant. Primò, nonnulli probabiliter censent aquam ascendere terræ exuctu, & venarum spongiosarum attractione, sicut videmus aridam spongiam humorem ex vase suo suctu ad partes superiores

Modus quo aqua ascendit. Primo.

A attrahere, ac pannum in dolium immissum sensim illud evacuare. Si enim ex alto linea vel lanea fascia pendeat in vas aquæ, aliove humore plenum, ima fasciæ pars ex vase sugit aquam, & ex ima suget altera illi proxima pars, & ex hac altera illi vicina, at ita deinceps; eoque modo sensim aqua sursum proserpit & ascendit, donec ad summum fasciæ conscendat, ubi illam reflexam & deorsum vergentem sequens distillet in terram, itaque omnem ex vase aquam educat, & in terram stillando demittat. Addit Lyran. aquas maris terra per colatas fieri leviores, & altius posse ascendere, quàm sit maris altitudo. Adiungit Albertus, aquam in terræ venis calefactam evaporare, itaque per vapores sursum ascendere ad capita fontium, ibique vapores vi frigoris in aquam resolvi, ac fontes efficere. Sic venæ suo suctu trahunt sanguinem ex hepate sursum ad pectus & caput. Hac de causa Deus fecit varias in terra cavitates spongiosas, ideoque aquarum attractivas, quæ gradatim usque ad summos montes aquam è mari sugant quasi per siphones, ait Plinius: Dico quasi quia in siphonibus nasus, &, ut ita dicam, proboscis, hoc est fistula exterior prominens ex **B** qua aqua in terram defluit, debet esse longior & dimissior fistula interiore, quæ ex vase aquam sugit, si enim exterior non sit longior interior non suget aquam: In montibus autem orificium fontium non est demissius, sed altius mari ex quo aquam sugit: Quare in hoc à siphonibus fontes discrepant. Causa est, quòd est in siphonibus in fistulam exteriorem, per quam suctu attrahitur aqua ex vase, nisi sit longior aer subintret, itaque impediat vacuum in fistula: ad quod impediendum si longior sit, ascendit aqua, cum aer illam ingredi, ejusque vacuum impedire nequeat. Secus est in venis aquarum tam latis & vastis in terra & montibus. Sic ergo aquæ è cavernis terræ sursum transmittuntur, & non tantùm usque ad maris libramenta, sed etiam usque in altissimos montes distributim penetrant & assurgunt. Igitur sicut Deus indidit magneti vim attrahendi ferrum, sic in terræ venis est vis attractoria aquarum, & quasi magnetica.

Discrimen siphonum & fontium.

Secundò. Secundò, alii censent aquam ex barathro sursum ascendere ad caput fontium vi flatuum subterraneorum, ventorum & spirituum in terra inclusorum. Sic enim mare ventis agitatum, subinde altissimè intumescit, & fluctus ad **C** sidera tollit. Quid ergo mirum, si ad capita fontium eodem suo æstu agitatum, aquas per canales elevet? Ita S. Basil. S. Hieron. Plato, Plinius, Valles. & Pineda. Audi Plinium lib. 2. c. 65. qui ex Græcis Geometrica subtilitate sic colligit: *Ergo totas, omnique ex parte aquas vergere in centrum, ideoque non decidere, quoniam in interiora nitantur, quod ita formasse artifex naturæ debet; ut cum terra arida & sicca constare per se, ac sine humore non posset, nec rursum stare aqua, nisi sustinente terra mutuo implexu iungerentur, hac sinus pandente, illo vero permeante totam intra, extra, supra venis ut vinculis discurrentibus atque etiam in summis jugis erumpente, quo spiritu acta, & terræ pondere expressa, siphonum modo emicat, tantumque à periculo decidendi abest, ut summa quæque & altissima exiliat.* Qua ratione manifestum est, quare tot fluminum quotidiano accessu maria non crescant.

Tertiò. Tertiò, alii hunc ascensum tribuunt cælo & sideribus, sic enim luna causat æstum maris. Ita D. Thomas.

Insuper alii plures sunt modi elevandi aquam, ut patet in anthliis, & in machina Ctesibica, per quam in vasis con**D**clusis aere plenis, si aliunde aqua per foramen infundatur videmus aerem aquas in alio aere sibi superpositas sursum ejaculari, ut sibi locum quærat, & in aquarum locum subintret.

Quarto. Denique hic aquarum ascensus, & per totam terram æqua distributio, sicut & ventorum, pluviarum, fulminum, grandinis, nivis, &c. stata generatio, & per singulas provincias divisio, est opus peculiare divinæ providentiæ, ait Theod. serm. 2. de Providentia, toto universo de aqua, salubritate & fœcunditate providentia, admiratione magis, contemplatione & gratiarum actione venerandum, quam nimis exacta & curiosa disquisitione scrutandum, ut subjungit Ecclesiastes v. 8. & c. 7. v. 24. Dei enim sapientia & providentia est, quæ Proverb. 8. 28. ait, se ab initio librasse fontes aquarum, vel ut Hebr. est *fontes abyssi*, ita scilicet aquas elevans ac suspendens, tum in nubibus, tum maximè in matrice fontium abysso, uti ipsa loquitur, ut nunquam fontium & fluminum cursus sistatur,

quibus

quibus velut uberibus terra quasi mater animantia omnia potet, atque alimenta præbeat, ait Philo lib. de Mundi opif. Huc facit illud Psal. 103. 6. *Super montes stabunt aquæ.* Chald. *Erumpent super montes stagna aquarum.*

Obiectio secunda.

Objicies secundo: Aqua fontium & fluminum ab aqua marina plurimùm differt, tum dulcedine, tum colore, tum levitate, tum aliis qualitatibus: ergo non videtur esse eadem, nec ab illa prodire.

Resp. Primo.

Resp. primò, in genesi & creatione mundi, una ab alia non differebat: Omnium enim eadem erat aqua, eaque dulcis: alioquin enim sua salsedine terram quam operiebat, fecisset siccam, sterilem & adustam; die ergo tertia mundi, qua secreta est aqua à terra, & deducta in suos alveos & cavitates, factaque est mare, ac maris nomen accepit, effecta est salsa, idque ob hosce fines, scilicet primò, ne semper stando nec fluendo (ut stat mare) putresceret. Secundò, ad connaturalem piscium, qui ex mari nascuntur, generationem & nutritionem. Tertiò, ad faciliorem navigationem: aqua enim marina, quia salsa, gravior est aqua dulci, ideoque facilius fert, & sustentat naves, earumque onera ingentia. Ita Conimb. tract. 10. in Meteora c. 9. Mansit tamen aqua dulcis, quæ primitùs fuerat, in fontibus, fluminibus & sinibus subterraneis, eaque per suas venas in varias terræ regiones diffluente, marina salsa illi succedit, quæ pari modo per varios terræ meatus & anfractus percolata, fit dulcis, ut docet Arist. levis, ac alterius à mari coloris & qualitatis, maximè cum per mineralia sulphuris, ferri æris, auri, vitrioli, &c. labitur quorum virtutes imbibit & contrahit, ideoque medicinalis efficitur, ut patet in fontibus Spadanis, thermis Aquensibus, ceterisque similibus, qui proinde tam inter se, quam à mari multis qualitatibus differunt & discrepant.

Eccles. s. 7. flumina in mare. Symbolicè rursum, perennis hic fluminum in mare decursus significat perennem debere esse hominis beneficentiam. Habes hac de re appositum Danubii & maris Apologum, multis rerum parabolis fœcundum, Cyrillus lib. 3. Apolog. Mor. c. 23. cui titulus. *Quomodo beneficium liberalis debeat esse perpetuum. Semper inundanti Danubio ait, sic locutum est æquor: Quando tuæ manationis impetus cessabit? quando terminabitur influxus? quousque latices dabis? at ille paululum indignatus respondit. Profectò loqueris sicut mare, quia omnia flumina insatiabiliter recipis, nec tamen inde crevisti. Nimirum tunc liberalitatis meæ cessabit influxus, cum insatiabilitatis tuæ terminabitur appetitus. Non enim minor est valetudo virtutis, quam defectio vitiositatis; & propter hoc, sicut cupiditati nihil satis est, ita liberalitatis nullus est finis. Responde mihi, quomodo, ex quo, propter quod, & quid tribuat liberalis. Nonne ex inclinatione virtutis hoc præstat ratione delectationis se totum communicat? Quoniam virtus, quemadmodum naturæ illam inclinat, semper peragit, nec umquam existit otiosa. Vnde semper humilis inclinatus, justus est, innocens, rectus, misericors, pendens, pius, liberalis, beneficus & profusus. Similiter verus amor sine fine est, Charitas enim numquam excidit, & qui amicus est perpetuò diligit, numquam à dilectione retrahitur, nisi dilectio finiatur. Operatur enim amor magna si est, si autem desinit operari, amor non est.*

Apologus profusæ liberalitatis.

Eius modus.

Deinde modum docet, quo quisque etiam pauper possit semper esse liberalis. *Attamen numquam desinit beneficium liberalis ad dandum, cùm sit virtute & amore ditissimus. Nempe si pecunia deficit, adest lingua: si deest census, adest manus. Si est cellarium vacuum, non est consilium diminutum. Numquam siquidem desunt virtuti divitiæ. Non ergo deficiat virtuosa voluntas, quia non deerit fructuosa facultas.* Denique exemplo naturæ, cæli & solis idipsum confirmat. *Attende quæso, quàm sint perpetuæ emanationes beneficiorum liberalis naturæ. Nonne cœlum vitales virtutes semper inferioribus influit? Sol perpetuo lumen effundit, & semper gratissima tellus pascua gignit, & donec vixeris cor membra singula calefacit, hepar nutrit, cerebrum animat? Igitur liberalis beneficiis perpetuus est influxus. Quibus dictis magis Danubius redundavit.*

Exempla.

Mysticè, mare plenissimum & immensum sapientiæ, virtutum & gratiarum omnium est Deus & Christus. Vnde ipse ait Joan. 7. 38. *Qui credit in me,* &c. *Flumina de ventre eius fluent aquæ vivæ.* Item B. Virgo Maria. Vnde S. Bonav. de Laud. Virginis cap. 7. *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat,* sic mysticè exponit: *Sicut in mari aquarum, ita in Maria sunt congregationes gratiarum.*

Mysticè mare est Christus B. Virgo.

Insuper mare est sapientia, uti ipse ait Eccles. 24. 39. vide ibi dicta. Porrò fontes & flumina sunt prædicatores & doctores, imò quilibet justi & sancti, quin & peccatores, qui per orationem, gratiarum actionem aut pœnitentiam ad Deum omnis boni fontem in omnibus recurrunt, ut novum lumen & gratiam impetrent. Unde S. Thom. in c. 5. ad Roman. lect. 5. Redeunt, inquit flumina, id est beneficia per gratitudinem ad suum principium unde exierunt, putà ad datorem Deum, itaque iterum fluunt, qui gratitudo de datis provocat liberalitatem Dei ad nova danda. Nam ut ait S. Chrysost. homil. 26. in Matth. *Optima beneficiorum custos est memoria beneficiorum, & perpetua gratiarum confessio.* Et iterum idem homil. 2. ad populum Antiochenum: *Gratiarum actionem*, vocat, *magnum thesaurum, inconsumptum bonum*, diceret, *perenne flumen*. Secus namque flumini non reverenti exaresceret mare: ingratis etiam exarescit Deus. Quippe ut S. Bern. ait: *Ingratitudo est ventus urens, siccans fontem pietatis, rorem misericordiæ, flumina gratiæ.* Et iterum: *Vias* & occultos *gratiæ* canales *obstruit*, quod ex Augustino in Soliloq. cap. 18. transcripsit.

Gratiæ recurrunt ad datorem Deum.

Sanè flumina plus reddunt mari, quàm nos reddamus Deo; illi enim rem ipsam reddunt, nos tantùm verba & verbalem gratiarum actionem. Imitemur ergo flumina in velocissimo ad mare cursu, ut incitatissimo cordis affectu, si non operum effectu, ad Deum per amorem, confessionem & laudem recurramus. Audi S. Bernard. serm. 13. in Cant. initio. *Origo fontium & fluminum omnium mare est, virtutum & scientiarum Iesus Christus Dominus. Quis enim Dominus virtutum, nisi ipse est rex gloriæ? sed & juxta Annæ Canticum, idem ipse Deus scientiarum Dominus est. Continentia carnis, cordis industria, voluntatis rectitudo ex illo fonte manant. Non solùm autem, sed & si quis callet ingenio si quis nitet eloquio, si quis moribus placet, inde est. Inde scientia, inde sapientiæ forma. Thesauri siquidem sapientiæ & scientiæ ibi omnes absconditi sunt. Quid? casta consilia, justa judicia, sancta desideria, nonne rivuli fontis illius sunt. Quod si copia aquarum secretis subterraneisque recursibus incessanter æquora repetunt, ut inde rursus ad visus ususque nostros jugi & infatigabili erumpant obsequio, cur non etiam spiritales rivi, ut arva mentium rigare non desinant, proprio fonti sine fraude, & sine intermissione reddentur? Ad locum unde exeunt revertantur flumina gratiarum, ut iterum fluant. Remittatur ad suum principium cœleste profluvium, quo uberius terræ refundatur. Qualiter inquis? qualiter dicit Apostolus: In omnibus gratias agentes. Quicquid sapientiæ, quicquid te virtutis habere confidis Dei virtuti, & Dei sapientiæ deputa Christo.*

Rursum S. Gregor. 3. Moral. cap. 1. vel juxta aliam editionem 4. per mare accipit vitam contemplativam, ad quam flumina, id est prædicatores ceterique sancti, qui vitam activam agunt sæpè recurrant oportet, ut ex ea vim agendi sugant & hauriant: flumina, inquit, sunt fulgura, de quibus Job ait cap. 38. *Numquid mittes fulgura, & ibunt, & revertentia dicent tibi: Adsumus: quia post opera exteriora quæ sancti peragunt, semper ad sinum contemplationis recurrunt, ut illic ardoris sui flammam reficiant, & quasi ex tactu supernæ claritatis ignescant, &c. Ad locum ergo de quo exeunt flumina revertuntur, ut iterum fluant; ipsi quippe illic flumina, qui hic fulgura sunt vocati, quia enim corda audientium rigant, dicuntur flumina, quia vero accendunt, fulgura vocantur. De quibus aliàs scriptum est: Elevaverunt flumina Domine, elevaverunt flumina voces suas. Et rursum, illuxerunt fulgura eius orbi terræ. Ad locum ergo de quo exeunt flumina revertuntur, quia sancti viri esse à conspectu creatoris sui, cuius claritatem mente conspicere conantur, foris propter nos ad activæ vitæ ministerium veniunt, incessanter tamen ad secretum contemplationis studium recurrunt, & si in prædicatione sua exterius nostris auribus per corporalia verba se fundant, mente tamen tacita ad considerandum semper ipsum fontem luminis revertuntur.*

Actio recurrat ad orationem.

Eleganter & nervosè S. Bernard. ad fratres de Monte Dei: *Otiosum non est*, inquit, *vacare Deo, imo omnium negotiorum negotium, quoniam ex hoc vires pervenimus ad negotium*, & qui scit prudenter ad tempus quiescere, sciet postea strenuè & utiliter laborare.

CUNCTÆ RES DIFFICILES: NON POTEST HOMO EAS EXPLICARE SERMONE. NON SATURATUR OCULUS VISU, NEC AURIS IMPLETUR AUDITU] Vers. 8.

Se-

Septuag. *Omnes sermones graves; non poterit vir loqui: Et non satiatur oculus videndo & non impletur auris ex auditu.* Syrus *Omnes responsiones sunt laboriosæ: non satiabitur vir ad loquendum, neque satiabitur oculus ad videndum, neque impletur auris ad audiendum.* Arab *Sermones omnes sunt divisi; non potest nisi loqui: & oculus non satiatur visu, & auris non impletur auditu.* Alii: *Non satiatur oculus videndo, nec auris impletur audiendo:*

Pro *cunctæ res difficiles.* Hebr. est: *Omnes sermones* [Hebrew] *iegeim.* Septuag. [Greek], id est laboriosi, graves, difficiles. Interpres Nysseni, *laborantes.* Minùs rectè Complut. & Regii legunt [Greek], per ω, vertuntque *implicati*, namque [Greek] per ω, Græcis inusitatum & Lexicographis incognitum est, Symmach. [Greek], id est operosi, molesti. Aquila [Greek], id est, *laborem afferunt.* Alii: *Pleni laboris: lassitudine deficientes, vexati, fatigati,*

Expositio Prima. Primò multi hanc gnomen exponunt de scientiis, q. d. omnes scientiæ tam Philosophicæ, & naturales, quàm Theologicæ, & supernaturales, quæ sermone Doctoris docentur, & discipulis explicantur, sunt difficiles, & laboriosæ. Laborat enim Doctor ut eas appositè ad captum discipulorum eloquatur; laborat & discipulus, ut eas hauriat, & capiat, utque conceptum suum conceptui doctoris conformet, & adæquet: Hunc laborem experiuntur nostratum scholarum magistri, æquè ac discipuli. Ita S. Hieron. Olympiod. Salon. Lyran. Hugo, Cajet. & alii.

Ex adverso S. Gregor. Thaumaturgus censet, hic hominum dicta, & facta opponi gyrationi fluminum, ventorum & solis, quòd hæc sit stabilis, & hominum vitæ perutilis, illa verò instabilia sint, & inutilia. Unde sic vertit: *Sol, venti, flumina suos non egrediuntur fines, nec à suis aberrant legibus: At vero quæ ab hominibus elucubrata, sive verba, sive opera, mensuram modumque nesciunt. Quàm frequens enim sermonum stultæque nugacitatis farrago? citra omnem tamen commoditatem. Veruntamen ita se habet hominum genus, audiendo narrandoque fabulas, & rerum elabentium, quamvis incertis, aspectibus expleri nequit.*

Rursum Chald. hanc gnomen limitat ad prophetias, & prænotiones futurorum: hæ enim sunt obscuræ, & difficiles. Unde sic vertit: *In omnibus verbis, quæ parata sunt ut fiant in sæculo, defatigati sunt Prophetæ antiquè, & non potuerunt invenire fines eorum: verùm utique non est facultas viro, ut loquatur quod venturum est post se; & non potest oculus videre omne id quod futurum est, ut accidat in mundo; & non potest auris impleri audiendo verba omnium incolarum terræ.*

Secunda. Secundò, sermones accipi possunt pro rebus quæ sermone explicantur, per visitatam Hebræis metonymiam, uti accepit Noster: Unde vertas; *Cunctæ res sunt laboriosæ*, id est laborant, defatigantur, suspirant & quasi gemunt: [Hebrew] *iaga* enim significat laborare cum anhelitu, defatigari, suspirare, gemere, ut sensus sit q. d. Sicut sol, flumina, venti jam recensiti, sic & ceteræ res omnes assiduè moventur, agitantur, laborant ac præ labore videntur delassari, suspirare, & gemere, adeo ut hunc eorum laborem, & gemitum homo non possit condignè, & planè verbis explicare. Considera enim laborem quem subeunt boves, equi, asini, cameli, ceteraque animalia & jumenta in arando, onera portando, currum trahendo, currendo, certando, pugnando, &c atque videbis omnia sub onere sæpè suspirare ac gemere, ac subinde considere & exanimari. Hoc est quod ait Apost. Rom. 8. 20. *Vanitati creatura subiecta est, non volens, sed propter eum, qui subiecit eam in spe quia & ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei; scimus enim quod omnis creatura ingemiscit & parturit usque adhuc.* Ita noster Pineda.

Tertia & Genuina. Tertiò & genuinè, labor hic rerum non proprius, & passivus, sed improprius & activus accipitur, q. d. Cunctæ res sunt laboriosæ, id est, molestæ homini, quia eum defatigant tum in earum acquisitione, possessione, usu & fruitione; tum in earum cognitione, quæ ex possessione & usu consequitur: Omnes enim res delassant hominem ut eas capiat, possideat, utatur & gustet, itaque eas per experientiam cognoscat & intelligat; præsertim quia post magnum laborem, quo eas homo nanciscitur, illicò abeunt vel pereunt itaque modicum sui usum, & gustum homini præbent, nec satiant ejus oculos intuitu, vel aures auditu. Sunt enim instar fulminis, quod in momento se ostendit, & illicò transit ac disparet. Unde Fontejus vertit.

A *Res nostris perennes oculis, ac auribus omnes:*
Tamque citò fugiunt ut nullas mente tenere,
Atque videre diu, vel in illis dicere quicquam
Appositè certove queas, nec si sapis ausis.

Hinc Noster vertit, *Cunctæ res difficiles*, scilicet tum ad possidendum & fruendum, tum ad cognoscendum. Tò enim *difficiles* idem est quod laboriosæ, molestæ, avaræ, morosæ, ut ægrè & modicè sui copiam præbeant, ac vix visæ & gustatæ aufugiant. Tales enim sunt omnes res terrenæ. Sic Cicero senes difficiles vocat morosos & molestos. Et Comicus meretrices difficiles vocat avaras, quæ sui copiam non faciunt nisi magnis precibus & pretiis. Hanc cum artem emungendi pecunias callent, si se difficiles præbeant; quibus proindè persimiles sunt omnes ceteræ mundi illecebræ.

Sensus ergo est q. d. Sol, venti, flumina in orbem eunt & abeunt, suisque gyris se implicant & involvunt, quare eos sistere & statis frui est impossibile; eosdem verò explicare & evolvere est perdifficile; perinde ac glomum filorum implicatum & intricatum extricare, & explicare est difficile, etiam nendi peritis, sic difficile est explicare gy- B ros fluminum, ventorum & solis per Zodiacum, eorumque dare rationes & causas, cur scilicet in orbem eant & quotannis recurrant; cur fluminibus in mare intrantibus, illud tamen non redundet, cur venti in orbem eant, & nunc flent ab oriente, nunc ab occidente, nunc ab aquilone, nunc à meridie, sic ceteræ res omnes & capto & cognitu sunt difficiles. Unde *sermones*, ut est in Hebr. vel *res*, ut vertit noster Olympiod. transfert *rationes: Omnes*, inquit, *rationes difficiles.* Quis enim rationes & causas omnium rerum & mutationum assignet?

Ad scientiam enim & rerum cognitionem hæc propriè pertinere: patet ex Tò *sermones laboriosi*, uti habent Hebr. Septuag. Chald. Syrus, Arabicus, & ex eo quod addit: *Non potest homo eas applicare sermone & non satiatur oculus visu, nec auris impletur auditu.*

Præter vanitatem rerum ergo consistentem in earum perpetua agitatione, inconstantia & circulatione aliam hic assignat in homine, quæ ex priori consequitur, scilicet, quòd homo partim ex innata sibi cæcitate & ignorantia, partim ex rerum ipsarum instabilitate, non possit in eis fi- C gere mentis oculum easque planè perspicere & intelligere. Ipsæ ergo sunt *difficiles*, id est asperæ, avaræ, sui copiam negantes, ut fugiant & prætervolent quamlibet avidè contuentem oculis, & auribus auscultantem: quare in iis mentem figere & conquiescere nequit homo, utpote vanis & illico evanescentibus; sed bonum, verum, stabile, & æternum, puta Deum, in quo planè conquiescat, quærat oportet. Homo enim quia animal est rationale, naturaliter appetit scire, ait Arist. quare hominis, ut homo est, bonum & perfectio consistit in cognitione & scientia. Unde Herillus summum bonum constituebat in scientia, teste Lactan. lib. 3. c. 3. Verùm quia hominis anima corporis misero immersa est, ideoque infima est in genere creaturarum spiritualium, ac per peccatum originale perdidit justitiam originalem, quæ non tantùm gratiam conferebat, sed & naturam intellectumque perficiebat, hinc magna ei inest cæcitas, ignorantia & difficultas cognoscendi res tum naturales, tum multò magis supernaturales & divinas, quæ ingens ejus est vanitas & ærumna. Unde Socrates, teste Laertio in ejus vita, dicebat *se hoc tantùm scire quod nil sciret, & nostram cognitionem magis vocandam esse doctam igno-* D *rantiam quàm perfectam scientiam*, quem secutus Nicolaus Cusan. Card. tres libros scripsit *docta ignorantia*: quin & Philosophi dicti Academici, sive sceptici, negabant hominem de rebus posse habere certam scientiam, cum tantùm habeant dubiam opinionem. Unde ille (Empedocles si rectè memini) dicebat nivem revera non esse albam, sed tantùm homini videri albam.

Mysticè, idque variè explicat Olympiodorus: *Omnes rationes*, inquit, *tam quæ ad sæcularem, quam quæ ad divinam sapientiam pertinent, non sine labore tradi possunt; Sæculares tamen ac mundanæ scientiæ plerumque discentibus detrimentum adducunt. Scientia verò Dei, ac divinus sermo semper est utilis; quem tamen non poterit homo pro dignitate explicare, licet alioquin prudens sit, nisi qui accepit donum doctrinæ, sapientiæque sermonem. Aliter semper ferè divini verbi doctores laborant, atque in angustia sunt, ac plerumque ab ipsa doctrina retrahuntur, cum frustra se videant operam insumere, ac laborem* Mystici. Prima. Secunda.

solùm

Tertia. *solum lucrari ob auditorum inobedientiam aut desidiam. Prædicationis itaque officium deterret eos, qui cum negligentia audiuntur. Aliter, oportet prius facere, ac deinde alios docere. Labor est itaque non vulgaris atque exiguus, sed valde periculosus, quamquam alios ea docere, quæ prius ipse non feceris. Quapropter homo perfectus ac prudens cum eri magnitudinem contemplatur, ab ipsa prædicatione resilit & revolvitur.* Et S. Hieron. *Notandum*, ait, *quod omnia verba sint gravia, & magno labore discamus, contra eos, qui putant otiosis sibi & vota facientibus venire notitiam scripturarum.* Hinc S. Basil. Epistol. 68. confutat Eunomium dicentem, se veritatem, imò Deum comprehendisse, proponens ei minutas quæstiones de natura formicæ, indeque concludit: *Si verò scientia minutissimæ formicæ naturam necdum es assecutus, quo modo incomprehensibilem Dei potentiam imaginatione tua comprehensam esse gloriaris.*

Causæ cur scientia homini sit difficilis. Prima. Porrò causæ, cur res omnes homini sint difficiles ad intelligendum, & consequenter ad eloquendum & explicandum, sunt variæ. Prima est, quòd intellectus hominis sit corpori, & phantasiæ ac sensibus alligatus. Unde nihil intelligit nisi cuius habet phantasma in imaginatione: nullius autem rei phantasma imaginatur, nisi quam oculis vi- B dit, vel aure audivit, vel alio sensu percepit. Sensus autem solùm percipiunt accidentia rerum, ut visus colorem, auditus sonum, gustus saporem, odoratus odorem, tactus calorem, &c. Sensus ergo non penetrant intima rerum, putà earum essentias, proprietates & differentias essentiales, quas penetrant Angeli. Hinc fit ut homo paucissimas rerum naturas cognoscat, sed tantùm earum accidentia, ex quibus quasi per vestigia, & quasi per umbram discurrendum conicit, de ipsis naturis & substantiis quibus inhærent. Rursum sensus nisi eminus, non pertingunt ad res subtiles & remotas, quales sunt Angeli, animæ, aer, venti, cæli, sol, luna, sidera; quæ tamen cognoscere & planè intelligere summè desiderat, æquè ac eloqui; sed non valet, quia elocutio respondet conceptui & intellectui ac proinde rem non adequat. Verbum enim oris respondet verbo mentis, imò sæpè illud non adæquat. Plura enim concipimus, quæ eloqui non valemus. Conceptus autem noster non adæquat rem ipsam, præsertim quoad essentiam & substantiam: hanc enim non nisi per velamen accidentum conspicit & concipit. C

Secunda. Secunda est, ipsa rerum agitatio, instabilitas, celer ortus & occasus; Hæc enim non faciunt diu sui copiam ad ea oculis perlustrandum, ceterisque sensibus pervestigandum. Unde Hyppocrates initio Aphorismorum: *Ars longa*, inquit, *vita brevis, tempus præceps, experimentum periculosum, iudicium difficile*. Hinc Isidor. & Campensis paraphrasticè vertunt: *Non enim subsistunt, donec oculis, quantumvis diligenter contemplantis vel auribus avidissime auscultantis, fiat satis.* Exemplum est in hyacintho gemma, qui ut ait Plin. lib. 37. cap. 9. *Primo quoque aspectu gratus, evanescit antequam satiet, adeoque non implet oculos, ut pene non attingat, marcescens celerius nominis sui flore.*

Tertia. Tertia causa est, animæ humanæ, præsertim post peccatum depressio, hebetudo, ignorantia & cæcitas, de qua jam dixi. Unde Seneca Epist. 89. *Si Protagoræ credo*, inquit, *nihil in rerum natura est nisi dubium. Si Nausiphani, hoc unum certum est nihil esse certi. Si Parmenidi, nihil est præter unum. Si Zenoni, ne unum quidem.*

NON SATURATUR OCULUS VISU, NEC AURIS IMPLETUR AUDITU] Hebraicè *Non satiatur oculus vi-* D *dendo nec auris ab audiendo*. Educit hanc gnomen ex præcedenti, q. d. quid res omnes sunt difficiles ad intelligendum & eloquendum, hinc earum intuitu non satiantur oculi, nec auditu aures, & multò minùs satiatur curiositas, sive cupiditas videndi & audiendi, quæ in homine est immensa. Ratio est, quòd homo habeat mentem rationalem, quæ infinitarum rerum est capax, eò quòd creata sit ad imaginem Dei, ac proinde nulla re nisi solo Deo satiari & expleri possit. Hæc ergo oculorum & aurium insatiabilitas in homine, non provenit ex ipsis potentiis sensitivis, uti notant Philosophi, quia hæc secundùm se limitatæ sunt. Unde in brutis visus & auditus, imò aviditas videndi & audiendi, limitati sunt, & facilè satiantur, dum per eos nanciscuntur pabula, ceteraque naturæ suæ convenientia. Provenit ergo ex coniunctione cum intellectus & voluntate, quæ in homine insatiabilis est. Sensus er-

A go est, q. d. Adeò cælorum, ventorum, solis fluminumque gyrationes, ceteræque res omnes variæ & difficiles sunt, ut oculos & aures sui admiratione semper detineant, nec eorum cupiditatem, & sentiendi sciendique sitim expleant. Hinc S. August. in Soliloquiis cap. 30. *Cum anima*, inquit, *creaturam desiderat, continuam famem habet; quia licet quod de creaturis desiderat adipiscatur, vacua tamen remanet, quia nihil est quod eam impleat, nisi tu Domine, ad cuius imaginem est creata.*

Appositè ad scopum suum Ecclesiastes nominat oculos & aures præ ceteris sensibus, quia hi duo nobilissimi sunt, & ad cognoscendum aptissimi. Unde visus & auditus sunt duo sensus disciplinæ, quia præ ceteris celerrimi sunt, certissimi & efficacissimi. Sentiunt enim ad magnam distantiam, & cum parva sui immutatione, & cum majore in phantasiam impressione. Unde & nomen acceperunt. *Aurium*, ait S. Isid. lib. 11. Orig. c. 1. *inde dictum nomen à vocibus hauriendis. Unde & Virgil. vocemq; his auribus ausi. Aut quia Græci vocemq; ipsam αὐδὴν vocant, ab auditu. Per immutationem enim litteræ aures, quasi audes nuncupatæ sunt. Vox enim repercussa per anfractus earum facit sonum, quo sensum excipiant* Aurium Etymon. B *audiendi*. Et paulò superiùs: *Oculi inter omnes sensus viciniores animæ existunt. In oculis enim omne mentis judicium est: unde & animi perturbatio vel hilaritas in oculis apparet. Oculi*, ait Cicer. l. 2. de Natur. deor. *tamquam speculatores altissimum locum obtinent, ex quo plurima conspicientes funguntur suo munere.*

Audi Olympiod. *Audiendi sensus ac videndi principales regiiq; sunt, ac ceterorum sensuum maximè rationales: proprias namque operationes humanæ vitæ perutiles ac necessarias sine ulla satietate efficiunt. Gustus autem, odoratus ac tactus citius fatigantur ac tædio afficiuntur.*

Causa est, quòd visus & auditus sint magis spiritales, reliqui verò sensus magis corporales & crassiores.

Porrò causa, cur oculi & aures hominum sint insatiabiles, cum in brutis facilè satientur, est ut dixi, mentis infinita amplitudo, & cupiditas, quæ cum infinita scire cupiat, ut immensam suam capacitatem expleat, nec possit ea scire nisi prius eorum species hauriat; adeoque sentiat per aures & oculos, hinc infinita oculis videre & auribus audire concupiscit. Hæc ergo eorum in hac vita est vanitas, quam in futura explebit immensa Dei visi veritas. Accedit rerum C quæ videntur & audiuntur exilitas & fugacitas, quæ visum & auditum non satiant, sed irritant potiùs & cruciant. Unde S. August. ser. 23. de Verb. Apost. *Temporalia bona*, inquit, *non cessant nos inflammare ventura, corrumpere venientia, torquere transeuntia: concupita marcescunt, adepta vilescunt, amissa vanescunt.*

Exemplum insigne dat Seneca epist. 73. *Solebat Attalus*, inquit, *hac imagine uti; vidisti aliquando canem missa a Domino frusta panis, aut carnis aperto ore captantem? quicquid excepit protinus integrum devorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem evenit nobis: quicquid expectantibus fortuna proiecit, id sine ulla voluptate dimittimus, statim ad rapinam alterius erecti & attoniti* (alii legunt *attenti.*) *Hoc sapienti non evenit, plenus est; etiamsi quid obvenit, secure excipit ac reponit, lætitia fruitur maxima, continua sua.*

Huc facit illud Prov. 27. 20. *Infernus, & perditio numquam implentur: similiter oculi hominum insatiabiles.* Et Eccles. c. 14. 9. *Insatiabilis oculus cupidi: non satiabitur, donec consumet arefaciens animam suam.* Vide utrobique dicta. Præclarè Hugo Victor. *Cor hominis*, inquit, *non suf-* D *ficit toti orbi, quia cuncta res difficiles, non valet homo eas comprehendere; & vicissim totus orbis non sufficit cordi hominis; quia oculus non saturatur visu, nec auris impletur auditu.* Et S. Ambros. lib. de Bono mortis c. 7. *In vanum accipit animā suam (ut jam de huius vitæ dicamus molestiis) qui secularia struit, ædificat corporalia. Quotidie ad edendum bibendum surgimus, & nullus expletur, ut non post momentum esuriat ac sitiat. Quotidie lucrum quærimus, & nullus cupiditati modus ponitur. Non satiabitur, inquit, oculus visu, nec auris auditu: Qui diligit argentum, non satiatur argento. Nullus finis laboris, & nullus est fructus abundantiæ. Cupimus quotidie scire nova: & quid est ipsa scientia, nisi quotidiani doloris adiectio?*

Auditorum hunc Ecclesiastæ locum graphicè explicantem nostrum Martinum de Roa lib. 2. Singular. c. 1. *Cunctæ res difficiles, non potest eas homo explicare sermone: non satiatur oculus visu, nec auris auditu adimpletur*, hoc est, cunctæ res duræ, morosæ, avaræ numquam se dant, numquam

A sui copiam faciunt neque sui fruendi locum potestatemve relinquunt; atque ita *non potest eas homo explicare sermone*, hoc est, cum eas vix gustarit, vix oculis, vix auribus acceperit, quid in illis boni vel mali insit, aut cujusmodi tandem sint, explicare non potest. Quantumvis enim attentissimè contemplantis aut celerrimè intuentis aspectum fugiunt, & aures avidissimè auscultantis prætervolant. *Non satiatur oculus visu*; Cùm neque oculis, neque mente comprehendatur, nec sit qui eas explicare sermone possit. *Nec auris auditu adimpletur*. Contra verò quæ à Deo sunt bona, vera sunt, & quæ cor satiant. *Satiabor*, inquit David, *cùm apparuerit gloria tua*. Audi Esdram Prophetam lib. 4. c. 10. quem Deus jubet in templum suum ingredi, & oculus pariter atque aures illius splendore, magnitudine, atque etiam pulchritudine pro arbitrio pascere: *Tu, ergo*, inquit, *noli timere, neque expavescat cor tuum, sed ingredere, & vide splendorem & magnitudinem ædificii, quantum capax est tibi visus oculorum videre: & post hæc audies quantum capit auditus aurium tuarum audire*.

QUID EST QUOD FUIT? IPSUM QUOD FUTURUM EST: QUID EST QUOD FACTUM EST? IPSUM QUOD FACIENDUM EST; NIHIL SUB SOLE NOVUM] B Aliqui ex Hebræo affirmativè vertunt, sed eodem sensu: *Id quod fuit, quod futurum est, & id quod factum est illud fiet*. Syrus: *Quod est ipsum est quod factum est & ipsum fiet*. Arabicus obscurè: *Quæ res formans, format animam suam faciendo idem*. Chald. *Quod jam ab antiquo fuit, id certè post eventurum est; & quod primis illis temporibus factum est, id etiam sub sæculorum exitum fiet; neque hic sub sole novi rerum quicquam reperies*.

Distinguit solerter Euseb. libr. 11. Præpar. Evangel. c. 6. *Id quod fuit*, ab eo, *quod factum est*, sive esse à factum esse, ac per id *quod est*, vel *fuit*, intelligit res incorruptibiles, quales sunt sol, cæli, elementa, Angeli: hæc enim habent esse stabile: unde Dei stabilissimi nomen est, *Ego sum qui sum*; per id verò, *quod factum est*, accipit res corruptibiles, quas facit natura vel ars.

Probat nihil sub sole esse novum argumento à simili, q. d. Sicut res incorruptibilis eadem numero est quæ fuit, & quæ futura est, v. g. idem est sol præsens & futurus; sic res corruptibilis eadem specie est quæ facta est, & quæ facienda est: nam generationi hominum & animalium transeunti C succedit alia & alia continuo similis, & ejusdem speciei; unde concludit: Ergo nihil novum est sub sole.

Hebræi apud R. Moysen. lib. 2. Doctoris perplex. c. 29. & Hugo censent hic à Salomone asseri æternitatem mundi, non ex sua, sed ex gentilium, & præsertim uxorum suarum alienigenarum, quas offendere non audebat, sententia. Hos secutus Cajet. seductus à suo Hebræo Interprete, censet Salomonem *argumentari ex æternitate temporis, res omnes in motu circulari consistere, eam secundùm esse, quam secundum fieri. Salomonem autem concionando loqui, & uti opinione, quamvis falsa probabili tamen secundum id, quod probabilius est ex sensibilibus. Rationes enim naturales suadeant æternitatem mundi*.

Cajet. opinio.

Refellitur. Verùm errat tripliciter. *Primò.* Primò, quòd asserit probabilem esse opinionem de mundi æternitate. *Secundò.* Secundò, dum ait eam astrui ex rebus sensibilibus, cùm potiùs ex iis mundi origo & creatio colligatur. *Tertiò.* Tertiò, quòd censet Salomonem, imò Spiritum sanctum, qui per os Salomonis hæc dictavit, usitatione falsa, esto in speciem probabili, æternitatis mundi, ad probandam rerum omnium circulationem; hoc enim Spiritu Sancto indignum est.

Annus Platonicus. Huc pertinet error Origenis, scribentis in hunc locum teste Methodio lib de Resurrect. & libr. 3. Periarchon, qui censet hic statui magnum Platonis annum, quo ipse putabat post duodecim (teste Cicer. 2. de Nat. deor.) annorum millia omnia præterita fore revocanda, ut fiant præsentia, scilicet ut post aliquot sæcula iidem qui nunc vivimus redeamus, idemque quod nunc facimus tunc quoque repetamus & faciamus; imò damnatos inferno tunc fore salvandos. Censebat enim ante hunc mundum præcessisse alios, & post eum alios secuturos, citans ad hoc illud Isaje 65. *Ecce ego creo cælos novos, & terram novam*. Putant aliqui hunc errorem à fallaciis affictum Origeni, ejusque libris insertum, eò quòd ipse lib. 4. contra Celsum eum damnare videatur. Ut ut est, Origenistarum fuit error, quos refellit S. Hieronym. Epistol. ad Avitum, & S. August. lib. 12. de Civit. cap. 13.

Sic Epicurus, ait S. Hieron. asserit per innumerabiles periodos, eadem & eosdem in locis, & per eosdem fieri: & Pythagoras censuit animas in alia & alia corpora migrare & remigrare. Omissis manifestis hisce erroribus.

Expositio Prima. Primò, R. Moses loco citato, censet hoc dici ad significandam æternitatem mundi à parte posteriori, scilicet mundum deinceps duraturum in æternum: Sed quid hoc ad scopum Ecclesiastæ, scilicet ad probandam mundi vanitatem, id est instabilitatem? huic enim directè opponitur mundi stabilitas, & æternitas.

Secunda. Secundò, meliùs ex adverso Euseb. lib. 11. Præp. Evang. c. 5. 6. & 7. censet hæc dici, ut notet mundi fluxum, fugam, & corruptionem, scilicet res mundi cum tempore continuò fluere & præterire, aliasque succedere, & in futuro successuras quæ pari modo fluent & præteribunt, ideoque nihil sub sole novum, sed omnia veterascunt, senescunt, occidunt.

Tertia. Tertiò. Lyran. censet hic post solis, ventorum & fluminum circulationem, tria alia argumenta ad probandam mundi vanitatem proponi. Primum esse, quòd omnes res mundi sunt ad fruendum & cognoscendum obscuræ, cùm B ait: *Cuncta res difficiles*, &c. Secundum, quòd non satient oculos & cor hominis, cùm ait: *Non saturatur oculus visu, nec auris impletur auditu*. Tertium, quòd nil in eis sit novum, sed omnia antiqua & vetera, cùm ait: *Nihil sub sole novum*.

Quarta. Quartò, alii referunt hæc ad scientias & opiniones, q. d. Nullæ sunt novæ opiniones & scientiæ, sed quæ nunc videntur nasci eædem olim extiterunt, esto tempore sint abolitæ, juxta illud Comici in Eunucho: *Nihil est dictum, quod non sit dictum prius. Unde præceptor meus Donatus*, inquit S. Hieron. *cum ipsum versiculum exponeret: Pereant inquit, qui ante nos nostra dixerunt*. Huc facit illud Plat. lib. 3. de Rep. *Nihil mandierum*. Et Arist. lib. 1. de Cælo. textu 22. & 1. Meteor. cap. 3. *Necessum est*, inquit, *ut infinities eadem recurrant opiniones mundi æternitate supposita*, quam ipse supponit & cunctanter astruit.

Verùm hic sensus arctior est & minùs appositus: non enim de rerum cognitione vel opinione, sed de rebus ipsis loquitur Eccles. cùm ait: *Nihil sub sole novum*: esto ad scientias & opiniones, utpote cum ipse sint res & reales qualitates, hæc gnome extendi possit.

Quinta. Genuina. C Quintò & genuinè Ecclesiastes hic redit ad thema initio propositum, scilicet ut probet omnia in mundo esse vana ex eo, quod omnia eant in orbem & abeant. Probavit id ex gyratione continua solis, ventorum & fluminum; nunc idipsum probat ex gyratione cæterarum rerum, quòd scilicet omnia cum tempore eant & prætereant; ideoque post præterita succedant præsentia & futura, quæ pariter ibunt in præterita. Esto ergo futura iis, qui præterita non viderunt, videantur nova, sunt tamen antiqua vera, & trita iis, qui olim vixerunt: res enim præteritæ in futuris sui similibus, quæ succedunt, videntur novæ, sed non sunt, quia resurgunt dumtaxat & renascuntur, unde Thuanus vertit:

Nempe omnia quæ nunc
Miramur prisis ea visa auditaque sæclis.

Et Horat. in Arte Poet.

Mortalia facta peribunt;
Multa renascentur, quæ jam cecidere, cadentq;
Quæ nunc sunt in honore.

Ita exponunt S. Hieron. Olympiod. Albinus & S. August. 12. de Civit. c. 13.

D Dicit hoc Ecclesiastes, ut retundat hominum vanitatem, vanamque curiositatem, qua vetera fastidientes semper novis inhiant, ideoque circumvagantur ut nova congerant; sed frustra, cùm nihil sit sub sole novum; quia omnia in orbem eunt, & redeunt. Hoc enim est thema, quod ab initio huc usque probare contendit; esto v. præcedenti obiter quasi per parenthesin injecerit aliud vanitatis argumentum, scilicet rerum ad fruendum & cognoscendum difficultatem, quodq; auris non impleatur auditis, nec oculus visis, quò tamen etiam hi versus referri possunt; ut scilicet ostendant aures, & oculos, quia curiosos & novorum avidos, non satiari, eò quòd nihil sit sub sole novum. q. d. frustra laboras, ò homo, in cassum te crucias & torques dum per omnia vagaris, ut aurium, oculorum & cordis tui curiositatem novorum avidam expleas, cùm nil novi sis reperturus, esto gyres ab oriente ad occidentem, sed omnia prisca & vetera. Hæc enim est

est mundi senescentis conditio; hæc temporis natura & ratio æquè ac omnium temporalium, ut scilicet consistant in continuò fluxu & gyratione, utque præterita abeant, succedant præsentia, sequantur futura, quædum abjecint in præterita, alia succedent præsentia, aliaque similia sequentur futura. Hic est perennis temporis & temporalium circulus, hic gyrus & rotatio.

Igitur Ecclesiastes postquam descripsit circularem motum partium universi, putà cælorum & solis, aeris & ventorum, fluminum & fontium, nunc describit eumdem ex parte temporis, cui res omnes subjacent, cum eoque volvuntur & prætereunt, q. d. nihil stabile, nihil constans sub sole, sed omnia æquè ac tempus, cui subsunt circulantur & præterfluunt. Vis ergo scire, ò homo curiose, quid omni tuo curioso & molesto labore consecuturus sis, inspice præteritos & præterita, quod enim illi consecuti sunt tu consequeris, non aliud, frustra nova quæris quæ non sunt, nec fuerunt, nec erunt. Unde Nyssenus: *Ad rogatum*, inquit, *brevis est responsio Cogita quid sit quod est futurum, & cognosces id quod fuit*, q. d. Semper homines sollicitat futurorum appetitus: præsentia enim fastidiunt, velut possessis saturi, anhelant ad futura, velut ad nova curiosi. *Novis*, inquit Seneca lib. 3. de Benef. cap. 3. *cupiditatibus occupati non quid habeamus, sed quid petamus inspicimus; non in quod est, sed in quod appetimus intenti.* Hæc eorum vanitas fallit eos, quia nihil novi fit sub sole: nihil eximium habuerunt præteriti, nihil habebimus nos melius futuri, ex præteritis ergo colliges & metieris, quale quantumque bonum tibi tempus vitaque dabunt; colligent similiter ex nobis futuri. Notant Nyssen. & uterque Hugo, Card. scilicet & Victor. nullam præsentis temporis hic fieri mentionem, sed tantùm præteriti & futuri, eò quòd ex præsenti nil habeamus nisi unicum nunc indivisibile: quare præsens illico transit in præteritum; pertinet ergo ad præteritum, vel ad futurum, quasi nexus & copula utriusque, quia præsens nectit præteritum futuro.

Symbolicè, Rabbini quidam (qui putant hunc sensum esse genuinum & literalem, sed errant) apud Galat. lib. 10. c. 2. & 4. hæc accipiunt de lege nova adumbrata in lege veteri, q. d. Id quod per tot figuras adumbratum est in lege Mosaica, hoc reipsa explendum est per Christum in lege Evangelica. Ita R. Barachias ibidem: *Quid est*, ait, *quod fuit? ipsum quod erit; sicut fuit redemptor primus, id est Moses, ita erit redemptor ultimus*, putà Messias sive Christus.

Et Procop. in cap. 48. Isajæ: *Quærunt nonnulli*, ait, *quomodo se nova fecisse asseras, cùm docente Ecclesiaste nihil novum sub sole fit. Christi ergo mysterium longe ea quæ cernitur creatura maius, quod à Paulo etiam absconditum nominatur, intellexis.* Accedit Chald. qui vers. 11. sic vertit: *Præteritarum nationum memoria non extat, neque earum, quæ post futuræ sunt recordatio erit iis, qui temporibus regis Messiæ victuris sunt.*

Secundò. Anagog. Olympiod. hæc accommodat ad merita præsentis vitæ & præmia futuræ: quod enim, quantumque præcessit meritum in terra, hoc tantumque nos sequatur præmium in cælo.

Rursum S. Hieron. S. August. 12. de Civit. 13. & Hugo (censent Ecclesiasten loqui) in sensu mystico & anagogico) de præscientia & prædestinatione, in qua jam ea facta sunt quæ futura sunt: *Quid enim*, ait S. Hieron. *electi sunt in Christo ante constitutionem mundi in prioribus sæculis iam fuerunt*, scilicet in Dei mente & prædestinationem.

Denique Nyssen. notat *To quod fuit*, mysticè de anima dici, quia creata est, *To quod factum est*, de corpore, quod formatum est de terra: animam ergo dici futuram quod erat per sanctificationem, per hanc enim redditur ei gratia perdita per peccatum Adæ: corpus verò dici fore id quod factum est, per resurrectionem, qua resurgent olim facti & nati, sed mortui, quod ut feliciter fiat, redeundum esse animæ & corpori ad statum quem priùs habuerunt scilicet ad puritatem & sanctitatem, in qua creati sunt à Deo in protoplasto Adamo.

Vers. 10. NIHIL SUB SOLE NOVUM; NEC VALET QUISQUAM DICERE: *Ecce hoc recens est: iam enim præcessit in sæculis quæ fuerunt ante nos.* Septuag. *Non est omne* (id est nullum est) *recens sub sole, quis loquetur ac dicet; Vide hoc novum est? Jam fuit in sæculis quæ fuerunt ante nos.* Syrus: *quæ fuerunt ab æterno*, id est à priscis primisque mundi temporibus Chald. *Detur enim res de qua facile quisquam prædicit: Vide novum inventum est; veruntamen veterum memoria id aliquando contigit.* Arabicus. *Et omne renovatum sub sole non potest loqui dicere. considera hanc rem, quia nova est, quæ iam facta est in præterito in sæculis ante nos.*

Quæres, quomodo nil sub sole sit novum, cùm multa nova fiant per novas artes novè inventas, cùm nova fiant prodigia, cùm novus Christus, novam legem, novaque in ea dederit præcepta, Sacramenta & præmia: nova etiam sunt miracula, de quibus dicitur Eccles. 36. *Innova signa & immuta mirabilia?* Resp. Primò S. Th. 1. p. q. 37. ar. 5. ad 3. hæc omnis præcessisse, & olim facta esse vel in se vel in suis caussis, vel in sui similibus. *Præcesserunt*, inquit, *secundùm similitudinem, sicut animæ quæ nunc creantur: Et similiter incarnationis opus, quia ut dicitur Philip. 2. Filius Dei est in similitudinem hominum factus. Gloria etiam spiritalis secundum similitudinem præcessit in Angelis, corporalis verò in cælo præcipuè Empyreò.*

Nil novum sub sole qua sensu?

Resp. Primò.

Secundò, S. Hieron. hæc arctat ad hominem, q. d. Homini nihil accidit novi, solus enim homo; inquit, loqui & dicere potest, ut habent Hebr. *Vide Hoc novum.*

Secundò.

Accedit Pineda, qui hæc ad hominum mores refert, quasi significetur mortalium studia & conatus ad felicitatem non esse novos, neque novas ad animi tranquillitatem vias iniri ab hominibus hujus nostri sæculi. Tentata jam omnia a veteribus sub sole pro felicitate laborantibus; sed labore irrito. Favet Thaumat. interpretatio: *Quid in posterum fieri queat, quod non iam confectum fuerit, aut geratur ab hominibus? quid novum, quod nondum experimenta compertum fuerit, dummodo insigne sit & memorabile.*

Tertiò, planè & genuinè hæc referas ad naturam & artem, sive ad opera ordinaria quæ fiunt à natura vel arte, q. d. Nihil novum sub sole, id est nihil novi accidit in naturali rerum cursu, scilicet cælorum, elementorum, siderum, ventorum, maris, hominum, animalium; item in artibus vitæ humanæ necessariis, quibus scilicet natura indiget, quales sunt fabrilis agricultura, mercatura, vestiaria, pistoria, &c. Nil ergo obstat, quin non tantùm prodigia & miracula nova fiant, sed & artes miræ novè inveniantur, ut bombardaria, typographica, &c. quamquam utramque harum apud Sinas multis sæculis, antequam in Europa invenirentur, extitisse, licèt Europæis inferiorem, tradant Historiæ Sinensium, præsertim illa quæ à nostro Nicolao Trigautio conscripta est. Lege Polidorum Virgilium de Rerum inventione, qui singularum artium inventores assignat, scilicet nobis nostroque ævo cognitos. Addit S. August. 12. Civit. 13. Prodigia & monstra quæ jam fiunt, olim facta, si non eadem, certè illis similia vel affinia.

Genuinè. Tertiò.

Occurrit curiositati hominum otiosorum, quibus sua sors, præsensque status displicet, placet alienus & remotus: quare optant videre aliud sæculum, dicuntque: utinam vixissem sæculo Noe, Abrahæ, Mosis, Christi, Constantini, vel utinam viverem sæculo sequenti, multa utique nova & meliora experirer. Alii optant ajuntque: utinam vidissem Noè, Abraham, Mosen, Christum; vel utinam viderem Reges, Pontifices, Heroes post hoc sæculum secuturos; utinam viderem nova quæ sub iis facta sunt, vel fient. Mira enim per otium imaginatur quæ numquam extiterunt, nec extabunt. Hos retundit hic Salomon, dicens: Quid vanè desideras cernere præterita vel futura, esto præsentibus contentus, quia hæc similia, imò eadem sunt cum præteritis & futuris; nihil enim sub sole novum. Optas videre Noe, Abraham, Mosen, &c. at homines fuere similes nostris. Vides viros doctos, sanctos Apostolicos; cogita te in illis videre Noe, Abraham, Mosen. Eundem vides solem, idem cælum, eandem terram quam ipsi viderunt. Vides similes arbores, plantas, frumenta, fructus, domos, artes, & artifices, qualia ipsi viderunt, & qualia posteri videbunt. Quid ergo novi quæris, cùm in orbe nil sit novum? Ars enim & natura eadem produxit, & producet semper, quæ nunc producit.

Porrò constat supernaturaliter in lege nova multa per Christum facta esse, & à Christianis fieri nova, ac in cælo omnia futura nova, juxta illud Apocal. cap. 21. *Ecce nova facio omnia.* Mysteria enim incarnationis Verbi, mortis, crucis, Eucharistiæ, etsi multis veterum typis fuerint tenuiter præfigurata, tamen reipsa planè fuerunt

nova, stupenda, inaudita cùm in Christo extiterunt, Christus ergo novus homo, nova lege & gratia fecit hominem novum. Nam ut ait S. August. serm. 59. de Temp. *Ille qui venit per crucis tormentum, carnis priorem corruptionem, & vetustatem vinculi mortis nostræ sua mortis novitate dissolvere, mandato novo fecit hominem novum. Res enim vetus erat ut homo moreretur, quia ne semper valeret in homine, res nova facta est ut Deus moreretur.* Hoc est quod prædixit Jerem. cap. 31. *Novum faciet Dominus super terram; mulier circumdabit virum.* Ita Olympiod. *Nihil*, ait, *novum est in hominum, animalium, plantarumque successionibus.* Et S. Thom. in 4. Dist. 48. quæst. 2. art. 1. ad 1. ait Ecclesiasten loqui de cursu naturali rerum, & de his, quæ a sole fiunt, & à solis virtute pendent. Sic & S. August. 12 Civit. c. 13.

Novus orbis priscis cognitus. Hunc novum orbem, sive Indias veteribus fuisse cognitas ex Platone, Seneca & aliis ostendit noster Josephus a Costa lib. 1. de Novo orbe, & Pineda lib 4. de Rebus Salom. cap. 15. idque patet ex classibus Salomonis euntibus in Ophir. sed obliterata deinde fuit itineris hujus semita, & memoria.

Quare nonnulli censent priscis pariter cognitam fuisse acum nauticam, sive calamitam & virtutem magneticam; per hanc enim, utpote semper vergentem ad polum, cognoscunt nautæ polum polique Aquilonaris elevationem, ac consequenter ceteras tres mundi plagas, unde sciunt in qua orbis parte plagaque versentur, & quò tendere debeant, ut ad locum sibi destinatum pergant. Plures auctores tamen negant acum nauticam iis fuisse cognitam; id enim volunt recens, & nuperum esse inventum: sed alia ipsis navigandi, cursumque per mare dirigendi instrumenta, artes & modos concedunt, ac præsertim Chaldæorum, & Ægyptiorum Astronomiam, per quam exactè lunæ, stellarum, siderumque situm, motumque contemplantes, juxta ea iter suum dirigebant. Vide Pinedam lib 4 de Rebus Salomonis cap. 15. Sec. 4. & sequent. Certè Astrolabium fuisse cognitum priscis, ac nominatim Ptolomæo, ab eoque vocari planisphærium, docet noster Clavius initio libri de Astrolabio.

Vers. 11. NON EST PRIORUM MEMORIA, SED NEC EORUM QUIDEM, QUÆ POSTEA FUTURA SUNT ERIT RECORDATIO APUD EOS, QUI FUTURI SUNT IN NOVISSIMO] id est posteriori tempore. Heb. enim אחרונה *acharon*, quod noster vertere solet *novissimum* idem est quod *posterius*, sequens Septuag. *Non est memoria primis, & quidem novissimis cum facta fuerint, non erit memoria eorum cum iis, qui futuri sunt in novissimo.* Chald: *Non est memoria generationum* (Costus vertit *nationum*) *priorum, neque etiam posteriorum, quæ futuræ sunt, erit recordatio cum generationibus, quæ erunt in diebus regis Messiæ*, Arabicus: *Non reperitur recordatio sæculorum præteritorum, neque facienderum novissimo.* Vatab. *Non durat memoria rerum priorum, neque apud posteros memoria rerum quæ post hac erunt, durabit.*

Hæc gnome tum de rebus omnibus prioribus & posterioribus accipi potest. Harum enim omnium est oblivio apud sequentes, & posteros. Unde noster vertit in genere neutro: *Sed nec eorum quæ futura sunt erit recordatio:* tum propriè de hominibus hominumque dictis, & factis, qui pariter ita in oblivionem traduntur: unde S Hieron. & Septuag. vertit masculinè; *Sed nec eorum qui futuri sunt erit memoria.* Dicit hoc Ecclesiastes primò, ut occurrat tacitè objectioni, Dicet enim quis: multa sub sole fieri nova, eò quòd similia non legerimus, vel audierimus olim esse facta. Respondet Ecclesiastes, illa esse facta, sed oblivioni tradita, eò quòd rerum memoria cum rebus ipsis dilabatur & evanescat, præsertim post plures annos & sæcula, Unde Thuanus vertit:

Temporis exacti veniunt oblivia tempus
Inducit: rerum quæ porro & cumque gerentur,
Vix minima ad seros manabit fama nepotes.

Secundò, ut elidat vanam in homine cupiditatem formæ, memoriæ, & gloriæ apud posteros: Cùm enim sciat homo sibi moriendum esse, nec posse se perenniter vivere, hinc optat vivere saltem in memoria, & fama posterorum, sed frustra: quia & hoc citò efflorit, & perit. Hæc ergo est nova vanitas rerum humanarum, quæ earum contemptum inducit; quòd scilicet homo citò moriens, & evanescens, ne sui quidem memoriam diu apud posteros relinquat, sed illa cum tempore rotetur, & abeat. Hinc sæculum Hebr. dicitur עלם *olam*, quasi occultum, vel quasi

A עלם *olam*, id est occultans, & abscondens, à rad. עלם *alam*, id est abscondit, eò quòd gesta prioris sæculi occultentur, & abscondantur à sequenti sæculo. Vide Sapient. 5. vers. 10. & seqq. Loquitur Ecclesiastes de memoria rerum naturalium, & vanarum, quàm vani homines consectantur, non de memoria virtutum operumque gratiæ, præsertim heroicorum: hæc enim perennat in multa sæcula, uti videre est in Martyrologio, & festis Ecclesiæ, quæ quotannis celebrat memoriam Apostolorum, Patriarcharum, Prophetarum, Martyrum, Virginum, tum ut eos honoret, tum ut eorum virtutes fidelibus imitandas proponat. De his ergo dixit Christus: *Gaudete, quod nomina vestra scripta sunt in cælis.* Lucæ 10. 20. & Psaltes: *In memoria æterna erit justus.* Psalm. 111. 6. Et Ecclesiast. cap. 44. vers. 14. *Nomen eorum vivit in generationem, & generationem.*

Justi ergo in cælo scribuntur, quia perennis erit eorum memoria, & gloria. Vani verò, & impii in terra, & aqua scribuntur, quia illico conculcatur, deletur & diffluit eorum nomen & fama, juxta illud Jerem. 17. 13. *Recedentes a te in terra scribentur:* Et Psalm. 9. 8. *Periit memoria eorum cum sonitu.* Et Prov. 10. 7. *Nomen impiorum putrescet.* B Licèt enim Alexander Julius Cæsar, Pompejus, Nabuchodonosor memoriam habeant apud posteros & famam, tamen hæc putida est, & infamis, scilicet quòd fuerint tyranni, raptores, impii & scelerati.

Loquitur Ecclesiastes à toto genere, sive de eo quod plerumque, & plurimis accidit, esto in paucis sit exceptio, q. d. Omnium rerum, dictorum, factorum, animalium, hominum genera, quæ priori sæculo extiterunt, sequenti sæculo oblivioni traduntur, esto singulares aliqui viri ob eximiam sapientiam, eloquentiam, aliamve dotem habeant famam posthumam per plura sæcula, ut Socrates, Plato, Arist. &c. Sed hi per pauci sunt, & memoria eorum tenuis, & rara apud paucos literatos extat, eaque plurimum errorum, & vitiorum nævo, ut libidinibus, & falsorum Deorum cultu maculata. Unde Apost. Rom. 1. in eos detonat dicens: *Qui cùm cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt*, &c. *Dicentes enim se sapientes, stulti facti sunt*, &c. *Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam ut contumeliis afficiant* C *corpora sua*, per pæderastiam aliasque infames libidines, quas ibidem recenset.

Hujus oblivionis priorum sæculorum, vivum exemplar & speculum est Roma. Cùm ante octodecim annos eam ingrederer, quæsivi à viris in ejus antiquitate versatis, in quanam Urbis parte extitissent olim domus & palatia Julii Cæsaris, Augusti, Pompeii, Scipionis, Vespasiani, Trajani, &c. ac responsum accepi de multis planè ignorari, de paucis conjecturam esse tali loco fuisse, sed obscuram, & incertam. Vestigavi priscas Heroum statuas, mausolæa, titulos, pyramides, templa, basilicas, ac ex omnibus vix quidquam integrum reperi nisi Pantheon M. Agrippæ, sed ruinarum veterum ruderibus in terram depressum, & magna ex parte sepultum. Ubi ergo trophæa, & monumenta Romuli, Numæ, Servii, Tulli, Tarquinii, Collatini, Bruti, Metelli, Corvini, Publicolæ, Torquati, Camilli? evanuerunt ac si numquam fuissent, imò plurimorum nomina ignorantur, paucorum tenuis dumtaxat est memoria. Antiquissimæ, & nobilissimæ familiæ Roman. ut Corneliorum, Lentulorum, Fabiorum, Pisonum, Ciceronum, Serviorum, Scipionum ceteræq; D ad unum omnes ita extinctæ sunt, ut nulla prorsus supersit, imò plerarumque nomen ignoretur. Nimirum nova Roma sepelivit veterem, Christiana gentilem, sancta profanam, & *Roma Romæ sepulta jacet.* Ite nunc vani mortales, æternate cum Romanis in terris nomina vestra, incidite illa in marmoribus, erigite in statuis, statuite in colossis; brevi hæc omnia delebit succedentis ævi oblivio. *Papæ quam cito apud homines mortui gratia diffluit, & deserta apparet*, ait Euripides in Ajace. Et Naso 15. Metamorph.

Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas
Omnia destruitis.

Et Horat. lib. 2. Epist. 2;

Quæ priscis memorata Catonibus atque Cethegis,
Nunc situs informis premit, & deserta vetustas,

Nam & marmora vetustate videmus exesa, *Mors etiam saxis nominibusque venit; Ut in lictore marti cumulis alis super*

alios

alios appulsi ; priores occultant : ita in vita quoque priora à sequentibus celeriter absconduntur , ait M. Anton. Imper. libr. 6. de Vita sua . Et lib. 11. *Quàm ridiculus , & peregrinus , qui miratur ea quæ in vita sunt ?*

Anag. Olympiod. Beati ait in cælis , divinæ visionis gaudiis absorpti , vix recordantur priorum laborum , & dolorum , quos in hac vita subierunt ; sed neque multum considerant damnatorum pœnas , sive eorum qui puniuntur in novissimis per omnem æternitatem ; esto utraque sciant, nec ulla eos capiat oblivio, nec ignorantia.

Tropolog. S. Hieron. ex Septuaginta sic vertit , sicque explicat : *Non est memoria primis , & quidem novissimis qui futuri sunt , non erit eis memoria cum his , qui futuri sunt in novissimo : ille de Evangelio sensus est : quod qui in isto sæculo primi sunt , sint omnium novissimi . Et quia Deus ut benignus & clemens , & minimorum quoque , & omnium recordatur , his qui propter vitium suum novissimi esse meruerunt non tantam dabit gloriam , quantam his qui se humiliantes novissimi in mundo esse voluerunt . Dicitur itaque in consequentibus : Non est memoria sapientis cum stulto in æternum .* Alludit ad parabolam operariorum primorum, & novissimorum . Matthæi 20.

Ex adverso alii hæc referunt ad decreta priorum & majorum , quæ posteriores nepotes revellunt, & obliterant . Agis rex , cùm senex quidam videns leges antiquas elanguescere , pravasque alias surrepere diceret ; Spartæ res sursum versum inverti , dixit per jocum : Hoc si fit, rationi convenienter fit ; nam puer ipse audivi à patre meo, sursum versum res sua ætate inversas esse, idemque is se puerum ex suo patre audivisse ajebat . Non ergo mirandum est , si posteriora prioribus deteriora eveniunt , sed si quando meliora aut similia obtingerent . Ita Plutarch. in Lacon.

Vers. 12. EGO ECCLESIASTES FUI REX ISRAEL IN JERUSALEM] *& proposui in animo meo quærere & investigare sapienter de omnibus , quæ fiunt sub sole* . Septuag. *Ad inquirendum & considerandum in sapientia de omnibus quæ fiunt sub sole* . Sic & Syrus . At Arabicus : *Ego congregans* (alii, *ego concionator*) *factus sum rex super Israel in Jerusalem , & immutavi cor meum ut quærerem , & perspicerem cum sapientia de omnibus creatis sub sole* , Chaldæus multa ea suo admiscet , quæ mox recensebo .

Fabulantur Rabbini Salomonem hæc dixisse cùm post lapsum , abdicato regno factus pauper, & quasi mendicus, dedidit se obsequio & doctrinæ dæmonis Asmodæi, qui præerat thesauris . Unde Elias Levita in Tisbi in voce *Asmodai* , ex Thargum sic legit : *Ego Coheleth , Asmodai , rex Dæmonum* ; quasi Salomon hic ex ore dæmonis, sive dæmon per os Salomonis loquatur . Franc. Georgius more suo secutus Hebræos , Problem. 22. ait hæc dicta à Salomone , *quando erat in deserto in exsilio , & negotiabatur cum Asmodai* . Sed audi fusè Rabbinorum nugantium sensa sequentem , & ea primò notantem Chaldæum : *Cùm Salomon rex sedisset in throno imperii sui , rebus secundis, plus æquo elatus , edictum Dei transiliit , comparavitque equitia , lecticas & equites multos ; magnam præterea auri & argenti vim congregavit , & affinitate cum exteris nationibus coniunctus est ; quare vehementer commotus Dominus , in eum Asmodæum dæmonum regem immisit , qui illum regno privaret ; & annulum de manu eius extraheret ; perfectumque est ut ille vagus & profugus orbem peragraret , homines que increparet : rediensque ad provincias & loca terræ Israel , neque continens lacrymas sic vociferabatur : Ego Ecclesiastes , olim Salomon , appellatus fui rex Ierusalem animumque adieci ut postularem prudentiam a Domino , illo ipso die quo in Gibeon apparuit mihi ; ut probaret me , & sciscitaretur quidnam esset , quod eum rogandum existimarem . Neque verò ab eo aliud quicquam contendi , quam sapientiam ; uti possem inter honestum , & turpe in his omnibus rebus , quæ sub sole usui venire consueverunt , iudicium & scientiam adhibere , animadvertique facinorosa illa hominum opera , malum quiddam hominibus a Deo datum , ut in eo seipsos conficerent ,* &c. ita habet versio Chaldæi facta à Petro Costo , & à Complut. licèt in Bibliis Regiis multa ea his , quia fabulosa , è Chaldæo sublata sint . Omissis hisce nugis, & fabulis.

Primò Rabbini , & nonnulli Catholici apud Hugonem Victor. homil. 5. censent hæc verba esse Salomonis , de lapsu suo pœnitentis . *Idcirco*, inquiunt, *noluit dicere , Rex sum in Ierusalem , quia deposita regni purpura de solio*

A *suo jam descenderat , contemptaque quam malè tenuerat potestate , in habitu pœnitentiæ reatum suum plangebat , ideoq; ait , rex fui* . Addit Beda in fine tom. 7. capit. *de Salomone judicium* . *Ajunt* , inquit , *libri Hebræorum , Salomonem quinquies tractum fuisse per plateas Jerusalem , causa pœnitentiæ . Item eum ajunt venisse in templum , quod ipse ædificaverat , cum quinque virgis , de quibus quatuor legisperitis dederit , ut verberaretur ab illis : qui communi consilio dixerunt , quod in Christum Domini manum non mitterent , unde frustratus ab illis , ù se depositus est à regno*. Verùm hæc Hebræorum narratio videtur fabella ab eis more suo conficta , ad astruendam Salomonis pœnitentiam & famam . Videturque adversari S. Script. quæ narrat Salomonem regem perdurasse usque ad mortem , ac tum ei successisse Roboam filium. Probabilius alii censent Salomonem retento regno & sceptro pœnituisse , & pœnitentem hæc dixisse . Unde Hugo ponderat *Tò fui* , hoc enim verbum videtur omnino sonare regni mundique contemptum , quasi quod antea tanti fecerat nunc nihili faciat , imò nihil esse testetur . *Fui* , inquit , *jam non sum , quia etsi sum idipsum , iam nihil esse agnosco quod sum* .

B Secundò , planè & genuinè , hæc verba sunt Salomonis in regno regnique opibus mundi vanitatem experti , ideoque ait *fui* , ut præteritis regni annis plenam vanitatis hujus experientiam se accepisse demonstret . Igitur Salomon hic à thesi descendit ad hypothesin , id est , à generali mundi vanitate ad particulares , atque ut eas confirmet asserit , se omnes expertum , & in omnibus vanitatem deprehendisse . Ita S. Hieronim. S. Gregor. Thaumaturgus, & alii.

Ait ergo : Ego Ecclesiastes , id est concionator , qui Israeli totique mundo hic de vanitate mundi concionor , ut ab ejus amore ad Dei cultum omnes traducam , jam per plures annos fui rex Israel, id est rex populi Judaici , sive duodecim tribuum residens in eorum metropoli , putà in Jerusalem : ibi enim in regali solio post Davidem patrem meum consedi ; quare omnibus hisce annis regni multa vidi , multa audivi , ac per sapientiam mihi à Deo inditam cuncta lustravi , cuncta examinavi , & in omnibus meram vanitatem agnovi . *Proposui in animo meo quærere , & investigare sapienter de omnibus quæ*

C *fiunt sub sole* .

Primò , nonnulli censent Salomonem hic confiteri suam curiositatem , qua res omnes , etiam minimas nimis curiosè voluit scrutari , & intelligere , ideoque subjungere : *Hanc* (curiositatis) *occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum , ut occuparentur in ea* . Curiosi enim scrutantur inutilia , & sæpe noxia , qualia sunt artes magicæ , quas Salomonem didicisse cum coluit idola , id est dæmones , nonnulli autumant non improbabiliter ; nam ut docet S. Hieron. Præfat. in Epist. ad Ephes. Curiositas magicarum artium solet idololatriæ jungi , ejusque esse quasi appendix . Hinc de Manasse ad idola declinante dicitur 4. Reg. 21. 6. *Extruxit altaria* , &c. *ariolatus est , observavit auguria , & fecit Pythones & aruspices multiplicavit* . Sic & Julianus factus Apostata , colentque Deos gentium per magos , dæmones de suis rebus , ac nominatim de successu belli Persici , quo ipse periit, consuluit , uti ex Procop. & aliis docet Baron. Rursum impudicitiæ solet jungi veneficium . Unde Quintil. Declamat. 4. *Veneficium* , inquit , *tota vita meretricis est* , &

D Auctor ad Herennium l. 4. *Maiores nostri* , inquit, *quam impudicam iudicarunt, eam veneficii quoque damnatam existimabant*. Nam ut Apuleius ait l. 9. *Hæ sunt familiares mulierum artes* ; Salomon autem summè fuit mulierosus & impudicus . Ita censet Pineda l. 7. de Rebus Salom c. 11.

Huc spectat expositio S. Hieron. quem sequuntur Albin. Hugo . Card. Dion. & Arboreus ; scilicet Salomonem hic accusare suam curiositatem investigandi , non tam res naturales , quam fortuitas Dei providentiæ subjectas , cur scilicet hic sit dives , honoratus , felix ; ille pauper , vilis , infelix ; cur hic sit princeps , prælatus , rex ; ille privatus , civis , rusticus : cur impii evehantur , pii deprimantur & affligantur . Audi S. Hieron. *Dedit Ecclesiastes primò omnium mentem suam ad sapientiam requirendam , & ultra licitum se extendens voluit causas rationesque cognoscere : quare parvuli corriperentur a dæmone . Cur naufragia & justos , & impios pariter absorberent , utrum hæc & his similia casu evenirent , an iudicio Dei ? & si casu , ubi providentia Dei ?*

judicio, ubi justitia Dei? Hæc, inquit, nosse desiderans, intellexi superfluam curam, & sollicitudinem per diversa cruciantem à Deo hominibus datam, ut scire cupiant quod scire licitum non est.

Secundò, melius alii censent hic agi de vera sapientia, licitoque ejus usu, sive per studium à Salomone acquisita, ut volunt Lyran. & Cajet. sive potiùs à Deo postulanti infusa: hac enim sapienter vestigabat res omnes, tam naturales, quam divinas, quæ sub sole fiunt. Ita Olympiod. Accedit Chald. qui vertit: *Neque aliud à Deo postulavi quam sapientiam, ut possim inter honestum & turpe in his omnibus rebus, quæ sub sole usu venire consueverunt, judicium, & sensum adhibere.*

Tertiò & optimè, planèque genuinè hæc accipias de sapienti consideratione actionum & occupationum hominum quibus se varii variè occupant sub sole in hac vita. q. d. Ego Salomon per sapientiam mihi inditam sapienter scrutatus sum singulas hominum sub sole occupationes negotia, curas & studia, ut viderem an iis aliquid solidi, boni, gaudii & felicitatis reperire possem: nihil tale reperi, sed potiùs in omnibus vanitatem & afflictionem spiritus. Hunc esse sensum liquet ea sequentibus, in quibus fusè singulas hominum occupationes, voluptates & studia ordine enumerat, ac se se per experientiam in singulis non nisi vanitatem & afflictionem invenisse commemorat. Dicit, *de omnibus quæ fiunt sub sole*, ut omnia se lustrasse ostendat, nullo prorsus excepto. Rursum ut exactè & clarè quasi in solari lumine, se ea perspexisse insinuet, q. d. Sicut sol cuncta clarè lustrat, & illustrat, sic & ego eadem sole illustrante perspicuè conspexi, imò perinde ac si edito solis orbe consistens, omnia terrena longè sub me posita, velut exilia aspexi, & despexi. Præclarè S. Chrysost. Epist. 5. ad Theodorum lapsum: *Omnia*, inquit, *umbra, somnia, cursus. Cursor est vita. Ut si quispiam rupis excelsæ verticem tenens, pelagus omne prospiciat, multosq; inde navigantium crebris fluctibus freti unda submergi, alios in prærupti montis saxo collidi, nonnullos ad alia littora commendende properare, aliquos tabulæ unius auxilio ex fragmentis navis inventa à morte defendi, aliquando pro gubernaculo atque remigiis manibus tantummodo suis uti, alios autem videat turbidos fluctus multiformi, atq; multiplici genere cadavera ferre. Ita est qui militat Deo, cùm se à tempestatibus atque turbinibus vitæ istius separarit, consistit in arduo semper ac tuto securus loco. Quid enim celsius potest esse, quid tutius, quam unam tantùm nos sollicitudinem gerere, quomodo Deo placere possimus? vidisti naufragia hujusmodi: pelagus undasq; declina, & excelsum illum hujusce*
Vers. 13. *modi è pelago quære navigantem, & excelsum locum occupa, à periculo captivitatis immunem.*

HANC OCCUPATIONEM PESSIMAM DEDIT DEUS FILIIS HOMINUM, UT OCCUPARENTUR IN EA.] Septuag. *Quoniam distensionem malam dedit Deus filiis hominum, ut distendantur in ea.* Syrus: *Conversationem malam dedit Dominus filiis hominum, ut sollicitentur in ea.* Arabicus: *Deus enim dedit filiis hominum confusionem, ut occupentur in illa.* Alii: *Ut affligerentur in ea.* Alii: *Ut mitescerent in ea.* Alii utrumque complexi: *Ut illi* (Deo) *cum labore, sollicitudine, mansuetudine respondeant*, & satisfaciant. Unde R. Haccados vertit: *ut humilient se*, scilicet coram Deo creatore suo. Hebr. enim ענה *ana* significat affligi, prosterni, opprimi, humiliari, mansuescere, mansuetè respondere. Unde ab *ana* derivatur ענין *inian*, id est afflictio, sollicitudo, cura, humiliatio. Noster vertit: *Occupatio pessima*, id est, laboriosissima & molestissima, quæ hominem assiduè affligit, torquet, cruciat velut in equuleo vel pistrino. Alii vertunt, *negotiatio misera*. *Septuag.* ait S. Hieron. *Aquila & Theodotion περισπασμὸν transtulerunt quod in distentionem Latinus interpres expressit, eò quòd in varias sollicitudines mens hominis distenta lanietur.* Interpres Nysseni vertit, *distractionem*, qua mens in varias quasi partes distrahitur & dissecatur: περισπασμὸς enim est distractio, divulsio, distentio, qua quis distrahitur, distinetur circa multa, distenditur, satagit. Hoc enim significat περισπᾶσθαι. Ad hæc περισπασμὸς verti potest *circumflexio*, ut persistat in metaphora circulationis, & gyrationis sæculorum, temporum, hominum, rerumque omnium, q. d. in hac terrenæ occupationis, laborum & dolorum rota assiduè circumflectuntur, rotantur, & gyrantur homines, instar Ixionis, uti pluribus dixi vers. nonno.

Rursum Septuag. cap. 5. 2. Hebr. *inian* vertunt πειρασμὸν id est *tentatio*. Quæres, quænam hæc *occupatio pessima* homini à Deo data? Primò S. Hieron. quem sequuntur Albin. Hugo Card. Dion. Arboreus, respondet esse curiositatem cognoscendi parum utilia, imò vetita: *ut scire cupiant*, inquit, *quod scire non est licitum*, ut scilicet velint nimia & difficili, longa & superba curiositate scrutari omnia planè, tam mala, quàm bona, quæ fiunt sub sole, ibique sistant, nec ad creatoris cognitionem tendant vel assurgant. Hanc autem hominibus dedit Deus tum positivè, quia scilicet indidit homini ingens scientiæ studium, moderandum tamen frænis rationis discretæ, sed homo eo abutitur ad nimiam curiositatem: tum objectivè, quia scilicet objecit oculis mentique hominum omnes res mundi, & ut dicitur cap. 3. 11. *Mundum tradidit disputationi eorum*, quasi illum ceu ænigma hominibus naturam sua curiosis scrutandum proponens. *Occup. pessima quæ? Resp. Primò.*

Secundò, meliùs alii per occupationem hanc intelligunt studium, sive speculationem rerum ad eas cognoscendas, & hauriendam earum scientiam. *Secundò.* Hoc enim sciendi desiderium Deus homini indidit, ut eum à rebus carnalibus avocaret, & ad contemplanda sublimia, præsertim cælestia & divina traduceret. Eadem est pessima & molestissima, quia laboriosissima, adeoque sæpè spiritus & vires exhaurit, stomachum cerebrumque debilitat, vitamque minuit vel adimit. Ita Lyran. & S. Cyrill. lib. 7. contra Julian. & noster Lorynus. Probant, quia sermo præcessit de sapientia, & sapienti rerum investigatione, q. d. Ego Salomon dedi me sapienti speculationi rerum; quia hanc occupationem Deus homini indidit, cùm ei indidit mentem rationalem res omnes scrutandi & cognoscendi avidam. Favet Symmach. qui vertit ἀσχολίαν, id est otium litterarium, ita dictum, quia summum est negotium, ut ait Seneca lib. de Brevitate vitæ capit. 13. & 14. externa negotia cetera respuens, & laxamento quoque indigens, unde σχολὴ est schola, de cujus etymo ita canit Auson. Edyllio. 32.

Et cessare licet; Graio schola nomine dicta est,
Justa laboriferis tribuantur ut otia musis.

Hinc rursus Hugo Victor. dicit occupationem hanc à Septuag. vocari distentionem; quia occupatio scientiæ distendit homines ut exteriùs intumescant, interiùs inanes evadant; ut foris majores appareant, intus soliditatem amittant, seipsos considerare non valendo. Nam *scientia inflat* (uti ventus inflat utrem & follem) *charitas ædificat* 1. Cor. 8. 1. Verùm minùs congruè Salomonis sapientia illi à Deo indita, optimeque, qua sapienter, utiliter & jucundè contemplabatur omnia, quæ sub sole fiunt, vocatur occupatio pessima.

Tertiò, ergo genuinè & aptissimè, occupatio hæc est circa ea quæ sub sole fiunt, uti proximè antecessit, putà varia hominum negotia, studia, curæ, sollicitudines circa res terrenas, quibus alius in mercatura, alius in agricultura, alius in fabrili, alius in studiis, alius in aula, alius in alia re se occupat, ut vitæ alimenta, vel delicias, opes, honores & dignitates consequatur, q. d. Ego Salomon contemplatus sum omnia hominum sub sole studia, & curas quibus sese occupant, magnis continuisque laboribus & angoribus, circa res terrenas, hanc enim circa terrena occupationem Adæ, id est terreno homini, ejusque posteris indidit Deus, Hebr. *Elohim*, id est summus gubernator, judex & vindex, ut occuparentur & distenderentur in ea, tum ad fugam otii; tum in pœnam peccati, juxta illud Dei ad Adam; *Maledicta terra in opere tuo, in laboribus comedes ex ea cunctis diebus vitæ tuæ spinas & tribulos germinabit tibi, & comedes herbam terræ. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec reverteris in terram de qua sumptus es, quia pulvis es & in pulverem reverteris.* Genes. 3. 17. *Tertiò. Genuinè.* Undè appositè hanc occupationem pessimam explicans subdit Ecclesiastes: *Vide cuncta quæ fiunt sub sole, & ecce universa vanitas & afflictio spiritus.*

Dicit ergo Ecclesiastes occupationem sub sole, qua scilicet homines se occupant, circa res terrenas soli subjectas, ac quærunt bona subsolaria & sublunaria, putà terræ opes, voluptates, honores, esse pessimam, id est molestissimam, laboriosissimam, summè cruciantem; tum ut bona hæc acquirant, tum ut conservent & augeant; tum dum ea amittunt, vel in morte relinquere coguntur.

Qua

Qua phrasi tacitè per argumentum à contrario colligendum relinquit, occupationem supra solem, qua scilicet homo quærit bona cælestia, ac versatur cum Deo & Angelis, esse optimam, id est honestissimam æquè ac jucundissimam. Hæc enim occupatio est prælibatio paradisi, ac prægustus vitæ beatorum & felicitatis æternæ: *Septem sunt*, ait Beda in Collectaneis, *quæ non inveniuntur in hoc mundo: vita sine morte, juventus sine senectute, lux sine tenebris, gaudium sine tristitia, pax sine discordia, voluntas sine injuria, regnum sine commutatione. Septem verò hæc inveniuntur in regno cælorum.* Hunc esse sensum liquet ex Hebræo הוא *hic*, quod est exegeticum; exponit enim τὸ *omne quod fit sub sole*, ab hominibus, per τὸ *occupatio pessima*, ut sit epexegesis vel appositio. Unde ex Hebr. sic præcisè vertas cum Vatab. *Ut investigarem omne factum sub sole, id quod est occupatio misera quam tradidit Deus hominibus ut occuparentur in ea*, ut sit quasi Parenthesis. Latine sic verti posset: *Nam ea est occupatio misera, qua voluit Deus homines occupare.* Vel ut Tigur. *Quam occupationem laboriosam Deus hominibus injunxit, ut eos humiles redderet.* Hunc & Chald. vertit: *Et vidi quod omnia opera filiorum hominum sunt occupatio pessima, quam Deus dedit filiis hominum peccatorum, ut affligerentur in ea.* S. Greg. Thaumat. *Sanè*, inquit, *diligenti indagine animadverti, maximè variam esse rerum quæ in terris aguntur conditionem, didicique cum primis hominem ad laborem natum, plurimisque frustra occupari.* Deinde v. sequentem ita nectit & reddit. *Animum enim inferiora hæc omnia, gravia, & aerumnosa, & abominato spiritu distendunt.* Clarè quoque Olympiod. *Laboriosam occupationem dedit Deus filiis hominum, ad magnam illorum utilitatem; quod in comparandis divitiis, & in acquirenda inani gloria, ac etiam in iis, quæ ventri ac gulæ gratificantur, summopere laborandum. Si enim labores & angustias tantas subimus, ut possideamus quæ vana sunt, quonam flagitii progrederemur, si hæc ipsa otiosis nobis ultrò advenirent? Suum igitur quisque in pistrinum detrusus.*

Hæc enim occupatio pessima, est quasi equuleus, in quo distenduntur, ut vertunt Septuag. & quasi pistrinum, in quo molam vertere coguntur assiduè mortales. Unde Thuanus ita paraphrasticè vertit:

> *Quippe hæc regnator Olympi*
> *Pistrinum, in pœnas, vitæ mortalibus omni*
> *Versandum sine fine dedit, sine fine movendum.*

Et S. Paulinus Epist. 4. ad Severum: *Considera*, ait, *hujusmodi mortalium vitam, & tota tibi species jumenti molentis occurret, ut ille pannis oculos corporis, sic isti sordibus vitæ suæ oculos mentis confusos per errores suorum sensuum, quasi circa ambages molarum, laboriosa miser statione versantur.* Solebant olim capti in bello, putà mancipia, damnari (uti Samson à Philisthæis damnatus est Judic. 16. 21.) ad pistrinum ut molam rotarent, idque suo ævo factitatum scribit S. August. Epist. 50. atque idipsum etiamnom factitant Saraceni. Tale prorsus pistrinum est vita hæc ærumnosa, ad quam omnes ob peccatum damnati sumus instar Ixionis. Et tamen sunt nonnulli, *qui molam negotiorum volvere suavem deputant voluptatem*, ait B. Petrus Damiani Opusc. 53. de Perfectione monachorum.

Occupationem hanc ærumnosam, Salomonem secutus Siracides graphicè depingit cap. 40. 1. *Occupatio*, inquit, *magna creata est omnibus hominibus, & jugum grave super filios Adam, a die exitus de ventre matris eorum, usque in diem sepulturæ in matrem omnium.* Ejus deinde partes sive species enumerat, *tumultum, fluctuationem, iracundiam, furorem, zelum, timorem, contentionem, mortem, rumpliam, oppressionem, famem*, &c. Vox *occupatio* significat primò, eam non esse unius horæ vel diei, sed continuam, assiduam & perpetuam per omnem vitam. Secundò, eam totum hominem distinere, & occupare, ut aliis vacare nec libeat, nec liceat. Tertiò, hominem tot laboribus, & doloribus hujus vitæ occupatum; & quasi obrutum, nullum in ea invenire solatium; ac proinde oculos mentis debere attollere ad Deum ejusque opem & consolationem humiliter implorare. Ideo enim ipsa illi à Deo in pœnam peccati immissa est, ut coram Deo se humiliet, supplexque veniam opemq; postulet. Alias causas & fines ob quos Deus illam homini immisit, suggerit Olymp. scilicet ut homo ex ipsa sua occupatione, tam dura & molesta, sic secum ratiocinetur: Si quoquò te vertes, & circa bonum, & circa malum laborare oportet, eligendus est labor, & occupatio circa bonum, quem consequitur voluptas ineffabilis. Pru-

Cur homini data?

A dens enim est Sapientis dictum: *Ne labores citra præmium*; multò magis: *ne laborem facias laboris præmium*, uti faciunt qui laborant in vitio & scelere: per hoc enim non nisi labores & dolores sibi accersunt.

Rursus ex duobus malis minus est eligendum: eligo ergo occupationem, & laborem circa virtutem; quia is minor, quam labor impensus vitio; tum ob honestatem virtutis; tum ob gaudium & præmium, quod ex virtute consequitur. Dicat ergo sibi ipsi Sapiens: Omnis hæc mortalium vita dolore, & mœrore est gravida, est equuleus, est pistrinum; ut quid ergo illa me occupem? vita futura omni gaudio, & jubilo est opulenta; ut quid ergo eam non ambiam? cur omne studium ei non impendam? Quicumque te cælo natum, & destinatum agnoscis, terram despice, terrena despice, vive Deo, vive cælo, vive Æternitati.

Vis nosse quid sint omnes mundi opes, voluptates, honores? Audi respondentem S. Gregor. Nazianz. in Carm. de Vitæ itineribus, dum illi hæc Epitheta tribuit:

> *Lanugo, spectrum, ros, & levis umbra, vaporque,*
> *Flumineus fluxus fluxus & æquoreus,*

B

> *Somnia, fluctivagæ navis vestigia, ventus,*
> *Penna celer volitans, pulvis & aura levis.*
> *Circulus æquali qui motu cuncta volutat,*
> *Constans atque rotans, fixus & instabilis.*

Unde concludit:

> *Nil autem hic firmum providit Christus ut esset,*
> *Quo tua firmorum pectora tangat amor.*

Et S. Athanas. in Synopsi S. Script. in Ecclesiaste: *Universa vanitas*, inquit, *& afflictio spiritus & nihil amplius, quam vanitas consilii, & inanis voluntatis conatus, futurorum bonorum æternitatem significat: quapropter universa transcendere hortatur, ut æternorum memoriam servemus.*

VIDI CUNCTA (opera, ut habent Hebr.) QUÆ FIUNT SUB SOLE: ET ECCE UNIVERSA VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITUS.] Hæc verba pendent à vers. 12. *Ego Ecclesiastes*, &c. Nam versus 13. quasi per parenthesim insertus est, uti ibidem dixi, minùs congruè alii referunt arctantque ad vers. sequentem, uti ibidem explicabo. Arabicus vertit: *Et cognovi omnes artes quæ fiunt sub sole: ecce omnes sunt vacuæ, & angustia spiritus.* Pro *vanitas*

C Aquila vertit ἀτμὶς, id est vapor. Vide dicta initio capitis vers. 2.

Pro *afflictio spiritus* Hebr. est רעות רוח *reut ruach*, ubi *reut* secundùm diversas radices diversè à diversis exponitur. Primò enim si *reut* derives à רע *ra*, id est malum esse, conteri, affligi, idem erit quod malitia (id est miseria) contritio, afflictio, ut vertit Noster. Hinc Syrus vertit, *sollicitudo spiritus*. Arabicus: *angustia spiritus*: Chald. *Contritio spiritus*; vel ut Costus vertit: *Animi molestia*. Alii: *Irritamentum spiritus*. Alii: *Defatigatio spiritus*. Vatab. *Fractio spiritus*, q. d. Ego Salomon contemplans omnia hominum studia, omnes occupationes, & labores, invenio omnia non tantùm vano, hoc est suscipi conatu irrito, casso labore, exitu vano ac nullo; sed etiam spiritum, id est mentem hominis affligere, cruciare & conterere; singula enim tot curas, angores, ærumnas, molestias, labores homini afferunt, ut videantur nata ad affligendum illius animum. Ita S. Hieron. *Nihil aliud*, inquit, *deprehendi quam vanitatem, & malitias, id est miserias spiritus, quibus anima diversis cogitationibus affligatur.*

Vi... Hi... ... est ag... ctio.

Rursum alii *malitiam spiritus* sic explicant, q. d. Omnia

D quæ in mundo sunt, malefico & quasi venenato spiritu sunt plena, quis hominem affligunt, cruciant, necant. Unde Thaumaturgus vertit, uti transfert Brigtanus; *Animum inferiora hæc omnia gravi, amarulento; & abominato spiritu distendunt.* Alii verò transferunt: *Spiritu prodigioso & aberrando omnia hæc inferiora plena sunt, adeò ut ea colligere nemo queat, imò ne quidem cogitare, quanta humanas res absurditas invaserit*, q. d. malus spiritus, putà diabolus, qui post peccatum homini, & aeri huic dominatur, omnibus mundi illecebris se immiscet, facitque ut speciosiores & delectabiliores multò appareant, quàm revera sint; itaque homines illicit, ut illis se oppleant & peccent, ac deinde virus suum per eas tum in corpus, tum in animum hominis instillat, ut corpus morbis, animum dolore & remorsu, ceterisque peccatorum pœnis affligat, & cruciet. Hinc & S. Hieronym. ad vers. sequentem: *Cuncta*, ait, *quæ sub sole facta sunt, diaboli arbitrio, & spiritu malignitatis*

eon:

A *versa sunt, dum ad vias instinctum peccata peccatis cumulantur.*

Secundò Aquila, Symmach. & Theodot. *reus* derivantes a רעה *rua*, id est pascere, vertunt νομὴ vel, *βόσκησις*, id est *pastio* vel *pastura spiritus*, id est *venti*. Jam pastio tripliciter accipi potest. Primò, objectivè, q. d. omnes mundi honores & illecebræ non sunt nisi perflantes venti, qui animum distendunt, at pascere & satiare nequeunt, juxta illud Jerem. 14. 6. *Onagri steterunt in rupibus* (ubi magis perflant venti) *traxerunt ventum quasi dracones*, quare tales sunt sicut Chamæleon, qui ut ait Plinius l. 8. c. 33. *Hiante semper ore, solus animalium nec cibo nec potu alitur, nec alio quam aeris alimento.* Secundò activè, q. d. Qui sequitur vanas mundi opes & honores, similes est pastori, qui pascit non oves, sed ventos, id est illi qui tentant rem inutilem & impossibilem. Quis enim ventos pascere & regere queat? juxta illud Prov. 10. 4. *Qui nititur mendaciis, hic pascit ventos; idem autem ipse sequitur aves volantes.* Tertiò, pastio sumi potest pro depastio, q. d. Omnes res mundi non sunt aliud, quam depastio, perditio, destructio & consumptio spiritus. Sicut enim bos depascitur gramen, sic illæ depascuntur & consumunt omnes animæ vires, omnes spiritus, omne gaudium. B

Tertiò, רעה *raa* Syrochaldaicè significat *cogitare*: unde רעיון *reus* à Pagnino vertitur *cogitatio*, à Sept. προαίρεσις, id est libera electio & voluntas.

Est allusio ad Hebr. רעה *rua*, id est pascere, eò quòd cogitatio sit pabulum mentis, vel quod mens pascat regatque suas cogitationes, sicut pastor oves, sensus ergo est, q. d. Omnes mundi illecebræ, quæ cupidis videntur eximiæ, non sunt nisi eorum cogitatio, & imaginatio, quàm parit cupiditas? ex illa enim imaginantur sibi eis inesse ingentia gaudia, saciem & felicitatem, quæ revera non insunt: quare illecebræ non pascunt nisi eorum imaginationem, imò revera non sunt aliud quàm imaginationes, & imaginaria gaudia & somnia: sicut enim somnians videtur sibi epulari, potare, saltare, ac revera non epulatur, non potat, non saltat: unde dum expergiscitur jejunum, sitibundum & cubantem se reperit magis, quàm antè; sic pariter mundi deliciæ videntur mentem exhilarare, & satiare, at revera non exhilarant & satiant, nec solida menti dant gaudia. Unde Plato: *Spes mortalium*, ait, *sunt somnia vigilantium.* Et Platonem de more secutus Philo lib. de Joseph: *Vigilantium imaginationes*, ait, *somniis sunt simillimæ, veniunt abeunt, occurrunt, refugiunt, & priusquam comprehendantur avolant.* Rursum προαίρεσις est libera voluntas, electio propositum, delectus, animi sententia, secta. Significat ergo ait S. Hieron. *Quod agat unusquisque quod velit, & sibi rectum esse videatur, atque in diversa libero homines ferantur arbitrio & vana sunt universa sub sole, dum invicem nobis in bonorum & malorum finibus displicemus.* Quisq; igitur in mundo pro libito agit, & voluntatis corruptissimæ ductum sequitur: ex quo fit, ut mundus iste sit velut carcer quidam insanientium, & singulorum quidem suis singulis erroribus, ac falsis opinionibus furentium. Et quod mirabile est, cum insaniant omnes, quisque solum se sapere, ceteros insanire existimat, sicut Prover. 18. 2. scriptum: *Non recipit stultus verba prudentiæ, nisi ea dixeris, quæ versantur in corde eius.* Ita Pineda.

Spes hominum somnia vigilantium.

C

Accedit Olympiod. qui vanitatem summam in eo ponit, quod voluptuarii non ex necessitate, sed libera electione capessant voluptates illicitas, quibus sibi accersunt æterna gehennæ tormenta. Ad hæc προαίρεσις verti potest *præsumptio spiritus*, id est audacia ac superbia, qua elati multa magnaque, etiam vetita & supra vires audent & præsumunt. Ita S. August. homil. 1. de Serm. Domini in monte: *Vulgo*, inquit, *magnos spiritus superbi habere dicuntur, & rectè, quandoquidem spiritus ventus vocatur.* Naziana. verò, orat. 10. *Præsumptio*, inquit, *spiritus est inconsideratus quidam animi impetus, & disjectio hominis, ob veterem fortasse lapsum hac pœna mulctati.* Ubi Elias Creten, Nazianz. exponit *de anima temerè atque inconsideratè impulsa ad mundi vanitatem, atque huius vitæ labori & ærumnis ob violatum Dei mandatum addicta.* D

Quartò, alii apud Pagnin. in Lexico, *reus* vertunt societas vel amicitia: רעה *rea* enim est socius vel amicus, q. d. Dum quæris amicitiam, hominum, vel societatem creaturarum, non aliud quæris quam amicitiam & societatem cum spiritu, id est cum vento, quem videre & tenere nequis

A ut eo fruaris, cum ille dicto ocyùs perflet, & diffluat & transeat. Ex hac rerum vanitate & afflictione colligit S. Cyprian. lib. 3. Testim. ad Quirinum cap. 11. Fidelem cælestia tantùm & spiritalia cogitare debere, nec attendere ad sæculum: utpote qui jam illi in Baptismo renuntiavit, idque multis Script. testimoniis confirmat.

Verè S. Chrysost. Epist 5. ad Theodorum Lapsum: *Sicut*, inquit, *in utero puellus, sic in mundo vivimus multis interclusi angustiis, venturique sæculi nec fulgorem, nec claritatem valentes cernere.* Quin & Pindarus Pyth. Ode 8. *Brevi*, inquit, *mortalium oblectatio crescit: itidem verò & cadit in terram, infausto consilio concussa: diei unius sunt homines. Quid est aliquis? quid verò nullus? umbræ somnium homines. Sed cum lux à Iove data accesserit, splendidum est lumen hominum & suavis vita.*

PERVERSI DIFFICILE CORRIGUNTUR, ET STULTORUM INFINITUS EST NUMERUS.] Hebr. ad verbum habent: *Quod depravatum, vel perversum est non poterit quis reconcinnare: & diminutio, vel defectus non poterit numerari.* Ita Vatabl. Alii: *Curvitas non potest dirigi, & defectus non potest numerari.* Alii: *Quod curvatum est non poterit rectificari, & quod defectum habet non potest numerari*, vel in numerum venire. Septuag *Perversum non poterit adornari, & imminutio non poterit numerari.* Alii: *Perversum non potest componi, restitui, aptari, præparari, emendari, convenienter disponi, æquari.* Hæc enim omnia significat Hebr. תקן *taKan* scilicet, id quod distortum, incurvatum, obliquum vel depravatum est corrigere, erigere & aptare, componere, inæqualitatem ad æqualitatem, curvitatem ad rectitudinem, difformitatem ad conformitatem, & convenientiam redigere, ut partes inter se congruant, & consentiant. Unde Hebr. vertunt *regulare*, vel *rectificare*. Arabicus: *Perversum non potest dirigi, neque diminutum potest aggregari.* Noster solerter, & clarè neutrum vertit in masculinum, putà perversum in perversos, ac per imminutionem vel defectum accipit defectum sapientiæ, putà stultitiam quæ est in stultis. Unde vertit: *Stultorum*; Hi enim sunt minuti, non capite sed cerebro, hoc est sensu, & sapientia. Unde & Syrus vertit; *Perturbatus non potest confirmari, & stultus non potest numerari.* Accedit Chald. cujus versionem inferiùs recitabo. Pro *stultus* Hebr. est חסרון *chesron*, id est deficiuolum, mancum, indigens; item defectus, penuria, egestas. Est metonymia frequens Hebræis, qua ponitur abstractum pro concreto, scilicet defectus pro deficientibus sensu. Rursum est Auxesis: stulto enim deest sapientia, ac consequenter bona omnia, adeò ut ipse possit vocari *chesron*, id est ipsa egestas: Sicuti Ebion hæresiarcha dictus est, quasi אביון *ebion*, id est pauper à summa paupertate, quam ipse velut perfectionis studiosus præ se ferebat, aut potiùs quod pauperrimè de Christo sentiret, negans ejus divinitatem, ut ait S. Ignatius Epist ad Philad. *Si quis*, ait, *confitetur Iesum Christum nudum esse hominem*, &c. *inopes sensu, cognomento ebion.* — VERS. 15. — B — C

Pro *chesron* Septuag. vertunt ὑστέρημα, id est *defectus*. Sic & Symmach. *Defectus*, inquit, *non potest explere numerum.* Quare minùs rectè Complut. & Regii ὑστέρημα vertunt *posteritas*: Posteritas inquiunt, *non potest numerari.* Hebr enim *chesron*, & Græcum ὑστέρημα significat defectum, inopiam, penuriam, & partes posteriores ejus qui deficit, vinciturque, non autem progeniem vel posteritatem.

Jam si cum Hebræo aliisque in neutro legas: *Perversum non potest reconcinnari, nec defectus numerari*: Primò, aliqui censens hoc dici contra illos qui putabant mundum factum casu, ideoque imperfectum esse; tunc autem sententiam cum interrogatione legi oportere, hoc modo: Quidnam deprehenditur in hoc mundo, quod imperfectum sit atque perversum, vel ita ut emendari oporteat illud? Quid verò etiam deficit in universo mundo, ut addendum annumerandumque sit? S. Hieronymus hæreticos illos hinc arguit, qui quasdam naturas introducerent quæ non reciperent sanitatem: Recta enim, inquit, ornatum recipiunt, & curva correctionem, nec perversus dicitur, nisi qui depravatus à recto est. — *Perversum non potest reconcinnari. Primò.* — D

Secundò, alii ex adverso censent hæc pertinere ad vanitatem rerum sublunarium, de qua vers. præcedenti, eamque explicare & confirmare ex eo, quòd hæ res omnes, præsertim post peccatum Adæ, in ejus pœnam depravatæ sint ac imperfectæ, diminutæ, deficientes, evanidæ, quas nemo possit redintegrare, ut partibus omnibus

suis:

suisque numeris sint plenæ, & absolutæ; nemo perficere aut adipisci, ut iis beatè fruatur: quia quod in iis depravatum est non potest corrigi, quod in iis deest (uti plurima desunt) non venit in numerum: quod enim non est, sed deest, non potest æstimari & numerari. Præclarè S. Gregor. Nazianz. Orat. de Cura pauperum: *Nihil est in rebus humanis natura stabile, nihil æquabile, nihil sufficiens, nihil in eodem statu permanens: sed omnia quædam veluti rota circumvolvuntur, diversas sæpe diebus singulis, etiam horis vicissitudines afferentia, ut instabilibus ventis, & navigii mare secantis vestigiis, & fallacibus noctis insomniis, quorum brevis est gratia, & his quæ per ludum in arena fingunt pueri, magis fidendum sit, quàm præsenti hominum prosperitati. Quanto prudentius faciunt, qui propterea quod non fidunt rebus præsentibus, rationibus suis consulunt in futurum; & propter instabilem humanæ felicitatis conditionem, benignitatem & misericordiam, quæ numquam deficit, complectuntur.*

Hinc rursum defectus rerum sublunarium numerari non possunt, quia sunt plurimi, & innumerabiles, & tamen cum tot defectibus, & egestatibus scateant, præ se ferunt, & promittunt rerum abundantiam, & copiam, quæ hominis cupiditatem satient, & expleant, perinde ac Proverb. 9. 13 meretrix illa, *stulta & clamosa plenaque illecebris, & nihil omnino sciens*, vel ut legunt Septuag. *Mulier insipiens & audax, & indigna buccella*, tamen ambitiosè & mendaciter invitat ad panem suavem. Non aliter mundus panis egens, fame enectus, siti confectus mentitur convivium splendidum & opiparum, omnium deliciarum locuples, atque refertum. Hæc ergo est earum vanitas. Ita Pineda.

Huc accedunt illi, qui priorem partem versus referunt ad indomabilem perversitatis, & malignitatis rerum contumaciam, posteriorem vero ad stultorum illis obstinatè inhiantium multitudinem, q. d. Omnia in mundo vana, idest molesta, absurda, perversa sunt; quibus accedit vanitas & stultitia hominum, illis stultè inhiantium, & tam se quàm ipsa magis depravantium. Unde Thaumaturgus vertit: *Atque adeò ad tantam rerum inordinationem perventum est, ut nec vel ad integrum boni statum mundus reparari, nec quantis absurditatibus humana negotia involvantur possit cogitari*. Et S. Hieronym. qui varios hic sensus conglomerat: *Tanta malitia*, inquit, *in mundo hujus capacitate versatur, ut ad integrum boni statum mundus redire vix valeat: nec possit facile recipere ordinem & perfectionem suam, in qua primum conditus est. Aliter: Omnibus per pœnitentiam ad integrum restitutis, solus diabolus in suo permanebit errore. Cuncta enim quæ sub sole facta sunt, illius arbitrio & spiritu malignitatis aversa sunt, dum ad eius instinctum peccatis peccata cumulantur. Denique tantus numerus est seductorum, & eorum qui de grege Domini ab eo rapti sunt, ut supputatione non queat comprehendi.*

Porrò res omnes per peccatum depravatæ sunt, tum à Deo, ut esset homini in pœnam & flagellum, ut patet Genes. 3. c. 18. tum à diabolo, quia illarum speciem magis illecebrosam, quam revera sit, homini ostentat, ut eum ad peccatum alliciat, uti dixi v. præcedenti: tum à concupiscentia hominis, quæ illis abutitur, illasque depravat & corrumpit, ut sese iis magis oblectet & expleat. Gula enim adinvenit novas ferculorum illecebras, novas mixtiones, nova condimenta eaque innumera, quibus simplex ciborum natura corrumpitur & pervertitur. Luxuria adinvenit novas & portentosas libidines. Superbia adinvenit novos titulos, novas pompas, novos fastus. Curiositas adinvenit novas vestium formas, novos equorum thedarumque apparatus, denique rerum omnium novitatem. Hinc

Tertiò.

Tertiò, aliqui referunt hanc gnomen ad humanæ naturæ per peccatum depravationem, q. d. Deus hominem, puta Adamum creavit integrum & rectum, tum in natura, tum in sanctitate & gratia. Iustitia enim originalis non tantùm sanctificabat Adamum, sed etiam humanam in eo naturam in se imperfectam, & ut ita dicam mutilam, utpote in qua appetitus sensitivus sæpe adversatur rationi & menti, ex eo quòd anima hominis partim sit animalis, habeatque appetitus carnales eosdem, quos habent animalia: partim sit rationalis & spiritalis, habeatque appetitus spiritales eosdem, quos habent angeli; hanc, inquam, adversam, & quasi mutilam hominis naturam inter se confligentem, & compugnantem justitia originalis sanabat, corrigebat, perficiebat, subdens appetitus omnes rationi & menti. Verùm sublata per peccatum hac justitia, relapsus est homo in naturalem naturæ suæ imperfectionem, ut sensus rebellet rationi, concupiscentia voluntati, appetitus legi. Dicit ergo Salomon, hanc naturæ depravationem esse tantam, ut à nullo hominum vel angelorum possit corrigi & redintegrari, quodque ejus defectus, propensiones in omnia vitia, miseriæ & ærumnæ sint tot & tantæ, ut à nullo queant enumerari; ideo ad omnes eos restaurandos opus esse gratia Christi: hæc enim omnes inchoatè sanat in hac vita, ac perfectè sanabit in futura gloria. Viderunt hanc naturæ depravationem philosophi, sed ejus causam, scilicet peccatum originale ignorarunt. Vnde alii impiè accusarunt Deum, qui hominem tam miserum creasset: Alii naturam, quasi hominum esset noverca, non mater, ut Cicero lib. 3. de Republ. quem citat S. August. lib. 4. contra Iulian. c. 12.

Sanctitas & justitia Adæ.

Hinc Nyssen. sic explicat, q. d. vanitas iam dicta, accidit non à natura, non à Deo, sed ab hominis electione, ut vertunt Septuag. Quia spiritus noster à suo ornamento & integritate liberè discedens, factus est perversus, mancus, distortus: *& quod perversum est non poterit exornari*; Idest, hæc hominis per peccatum corruptio & depravatio non est conveniens, nec congruit naturæ primitus à Deo institutæ & justitia originali exornatæ, ac velut ad amussim rationis & legis Dei directæ.

Quartò, perperam ex hoc loco argumentantur Donatistæ, perversum esse baptismum qui malè credenti confertur, aut à malè credente, puta ab hæretico impenditur, ac proinde non posse eum redintegrari, sed debere iterari ac de novo conferri. Audi Parmenianum objicientem S. August. lib. 2. contra Parmen. cap. 16. *Qui mali crediderit non potest consequi baptismi Sacramentum, quia scriptum est. Perversum non potest adornare*, Cui respondet S. Aug. *Perversum non potest adornare: quia non ei adornatum valebit Sacramentum quod accipere, si in fide perversa persisteret, sed potius ad supplicium: cùm tamen ipsum Sacramentum per se etiam in perverso, quem non ornabat, sed iudicabat, integrum permaneret, & ideo nullo modo esset illius Sacramenti violanda sanctitas, etiam cùm esset illius hominis corrigenda perversitas.* Baptismus ergo hæreticorum & impiorum est perversus, non in substantia, quia si debitam materiam & formam servent, verum & validum est Sacramentum, ideoque sine sacrilegio iterari nequit, ut eo quis rebaptizetur; sed in usu, quia graviter peccat tam impiè conferens, quàm impiè suscipiens; quare non confert gratiam, sed imprimit characterem, per quem conferet quoque gratiam, cum per pœnitentiam sublatus fuerit peccati obex.

Quartò.

Quintò, Pagnin. in Lexico vertit, explicatque in sensu formali: *Perversitas numquam poterit esse rectitudo*; hoc est vitium numquam potest esse virtus: sive ut Græci in Catena: *Perversus & in malitiam lapsus, dum in malitia est, virtutem recipere non potest*, scilicet in sensu composito quamdiu in malitia persistit. Cajet. verò: *Tortum non potest aptari*; quod ipse non tantùm de moribus, sed etiam de rebus physicis accipit, v. g. *quod agnus rapitur à lupo, quod segetes destruuntur ab imbribus vel caumatibus*: nemo enim agnum à lupo laniatum redintegrare, vel segetes imbre dilectas, aut æstu exustas restaurare potest.

Quintò.

Verùm hic sensus parergus est, futilis & impertinens. Quare sensus secundo loco recensitus imprimis est genuinus, deinde tertius.

Sed juxta Vulgatam, quæ habet: *perversi difficile corriguntur, & stultorum infinitus est numerus*, Varius hujus sententiæ occurrit nexus & sensus.

Primò, censent aliqui esse occupationem, qua Salomon occurrat tacitæ objectioni. Dicet enim quis: si omnia in mundo sint vana, hominemque sibi indulgentem affligunt, ut quid ergo homines rationales vanitatem hanc videntes & audientes, iis tamen obstinatè inhiant: Respondet causam esse, hominum illecebris mundi inescatorum, & dementatorum perversitatem & stultitiam, qua velut effrænes furentesque equi in sua damna & præcipitia ruunt; hæc enim ipsi, utpote cupiditate cæci non vident, concupiscentia sua occupati non præsentiunt, sed postea pœnam sentiunt & serò pœnitent. Hic colligit Salomon: Non ergo illis, utpote insipientibus, sed mihi sapienti, qui sedato rectoque judicio omnia examinavi, & judicavi omnia esse vana, fidem adhibete.

Perversi difficile corriguntur quo sensu? Resp. Primò.

Secundò, uterque Hugo, Card. & Victor, ac Lyran. cen-

Secundò.

censent hanc gnomen nectendam præcedenti; illam enim explere, quasi vanitas illa de qua vers. præcedenti, hic ea dumtaxat intelligatur, quam viri sapientes, præsertim rectores, & reges, qualis erat Salomon experiuntur in gubernando, scilicet, difficultates corrigendi subditorum cupiditates, & vitia, quòd perversi difficilè corrigantur. Verùm hic sensus nimis arctat gnomen præcedentem de vanitate rerum, cum illa in se sit indefinita, ampla, & generalis. Huc accedunt illi, qui hanc gnomen nectunt v. 13. ibique per occupationem pessimam accipiunt studium sciendi, mentisque speculationem, q. d. Non tantum cognitioni, & speculationem sua inest vanitas, & afflictio spiritus, sed & praxi: stultra enim hominum perversorum mores corrigere velit sapiens, ideoque affligitur.

Tertiò. Tertiò. alii censent hic probari vanitatem rerum ex vanitate, & diversitate hominum, qui stultis suis concupiscentiis depravati, à fine suo, & felicitate declinant, seque conjiciunt in æterna tormenta. Quid enim vanius, quam aberrare à suo fine? Quid stultius, quid miserius, quàm sibi accersere ignes perpetuos? Alii ex adverso censent vanitatis rerum causam hic tribui, non Deo creatori, sed electioni ut habent depravag. & perversitati hominum, qui res bonas à Deo creatas suos abusu distorquent in malum, ac depravant, itaque *harmoniacum mundi concentum vitiant, & dissonum efficiunt*, ajunt Patres in Catena Græcorum.

Quartò. Quartò, Chald. hæc refert ad morientes in peccato. Hi enim post mortem pœnitere & corrigi nequeunt: *Vir*, inquit, *cujus perversæ viæ sunt in sæculo, & moritur in eis, & non convertitur ad pœnitentiam, non habet potestatem corrigendi. Et vir deficiens in lege, & præceptis in vita sua, post mortem suam non habet potestatem ut commoretur cum justis in paradiso voluptatis.* Verùm hic sensus mysticus est potius quam litteralis. Huc accedit illa inter alias S. Hieronym. expositio paulò antè recensita, nimirum de improbis, quorum dux & auctor sit diabolus, qui pœnitentiæ incapax in suo permanet errore: Et illa Catenæ Græc. *Perversus & in malitiam lapsus, dum in malitia est, virtutem recipere non potest; & qui gratia Dei est destitutus, haudquaquam pro Dei cultoribus potest adnumerari.*

Quintò. & genuinè Quintò, & genuinè, assignat hic Ecclesiastes per modum exempli, unam inter alias insignem vanitatem, & afflictionem spiritus, quæ Ecclesiasten, id est virum sapientem, & concionatorem, præsertim rectorem, & regem, cui respub. & subditorum salutis cura incumbit, mirè affligit, & cruciat, nimirum quòd ex officio simul, & zelo summè cupiat reformare rempublicam, & subditos ab amore perverso vanitatis, rerumque vanarum traducere ad amorem castum, veri boni, putà Dei, virtutis & felicitatis, id tamen omni suo labore, & conatu assequi nequeat nisi in paucis, eo quòd plurimi sint perversi, qui difficilè se corrigi sinunt, & stultorum, vanis stultisque cupiditatibus servientium infinitus sit numerus, juxta illud Jerem. 13. 23. *Si mutare potest æthiops pellem suam, aut pardus varietates suas, & vos poteritis benefacere cum didiceritis malum.* Perversi enim sunt, qui habitum malitiæ peccando induerunt, in eoque occalluerunt.

Sensus ergo est q. d. Ego Ecclesiastes rex Israel, consideravi omnia quæ fiunt sub sole, omnes hominum mores, omnia studia, ac vidi in omnibus esse vanitatem, & afflictionem spiritus, atque inter alias vidi unam insignem, quæ me, meique similes reges & rectores maximè affligit, & pungit, scilicet quòd omni mea concione, omni lege, & jussu, omni meo labore, & conatu, parum & apud paucos proficiam; quia multò major hominum pars fucata, & fallaci vanitatis; vanarumque opum, deliciarum & honorum specie inescata, perversè & obstinatè iis inhiat, ideoque corrigi non vult; quare stultorum vanis stultisque mundi illecebris incumbentium, iisque se inebriantium & dementantium numerus est innumerabilis.

Stulti ethicè qui? Stultos vocat non physicè, sed ethicè, qui in veritate non speculativa, sed practica errant, & delirant, putà impios suis cupiditatibus mancipatos qui pravè de rebus agendis æstimant, dum vana bona veris, brevia æternis, terrena cælestibus anteponunt. Hæc enim ingens est stultitia. Rursum stultos vocat eos, qui in agendo sunt præcipites, temerarii, audaces, furiosi, quales non

A rarò sunt potentes & divites, qui vanis mundi opibus incubant, & abundant. Conatur Eugubinus lib 7. de Perenni Philos. c. 7. Cottæ apud Ciceronem argumentum contra providentiam dissolvere, quòd cùm tantus sit numerus stultorum, non videatur à Deo mundus factus propter illos, ac proinde casu extitisse, non ab illo. *Mundus creatus etiam propter impios.* Contendit enim ostendere magnam proborum omni ætate multitudinem fuisse, maximam peccantium multitudinem pœnitere, paucos prodigiose malos esse: longè paucissimos esse, qui si depravatissimè vivant, non denique Deum quoquo tempore agnoscant, & fateantur. Felicius alia succedit Eugubino respondendi via, dicendo plures improbos esse, pluris autem Deo censeri unum probum mille improbis. Ita Lorinus. Denique Deus mundum fecit primario propter se, ut in eo suam potentiam, sapientiam & bonitatem ostenderet; secundariò propter Angelos, & homines, præsertim probos, sed & propter improbos, ut scilicet hi ex mundo agnoscentes bonitatem creatoris erga se eum redamerent, itaque ejus gratiam, & gloriam consequantur: quòd si nolint, sentiant justitiam ejusdem & vindictam, in qua, æquè ac in misericordia probis B exhibita, Deus glorificatur.

Porrò, quàm exiguus sit sapientum, id est proborum & salvandorum numerus, quàm magnus verò stultorum, id est impiorum & reproborum, patet ex illo Christi: *Multi sunt vocati, pauci verò electi.* Matth. 20. 16. & ex illo: *Intrate per angustam portam, quia lata porta & spatiosa via est, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui intrant per eam. Quàm angusta porta & arcta via est, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt, qui inveniunt eam!* Matth. 7. 16.

Unde S. Chrysost. hom. 40. ad Pop. *Quot*, inquit, *esse putatis in civitate nostra* (Antiochiæ, in qua erant plusquam centum hominum millia) *qui salvi fiant? Infestum quidem est quod dicam: dicam tamen. Non possunt in tot millibus centum inveniri qui salventur, quin & de his dubito.* Rationem subdit: *Quanta enim in junioribus, quæso, malitia? quanta in senibus torpor? filii curam gerit nemo, nemo zelum habet*, &c. Vide dicta Jacobi cap. 2. vers. 13.

Quis prælatus id advertens non lugeat, non se affligat? Quàm affligebat Paulum Judæorum Euangelio salutique suæ obsistentium stulta occæcatio. Audi eum luctum suum C pathetice expectorantem, Rom. 9. 1. *Veritatem dico in Christo, non mentior, testimonium mihi perhibente conscientia mea in Spiritu sancto, quoniam tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnem, qui sunt Israelitæ*, &c.

Anagog. Filii Israel, id est fideles & sancti filii Dei numerantur, & libro vitæ inscribuntur: at filii Esau, id est infideles & improbi non computantur, nec veniunt in numerum Dei, sed scribuntur in libro mortis, & diaboli. Audi Patres in Catena Græc. *Dei numerus quo sanctos numerat, spiritualem quamdam & definitam ordinationem significat: Numerans enim, inquit, multitudinem astrorum. Hoc sodem numerat etiam Moysi ait Dominus, ut numeres filios Israel. David verò de hominibus quid ait? Illic reptilia quorum non est numerus. Et in Proverbiis Salomon: Multos enim confossos vulneribus prostravit, & innumerabiles sunt quos occidit. Quid igitur nunc dicitur? ὑστέρημα, id est defectio, & qui occisi, & qui reptilia dicuntur, ejusdem sunt conditionis, illius nempe, quæ spirituali numero à lumine congruit.*

Similia habet S. Hieron dum ait masculos, id est fortes, D & generosos à Deo numerari, feminas verò, id est molles, & effeminatos non venire in numerum.

Vis consuetudinis. Moraliter hic disce quanta sit vis consuetudinis, sive in bonum, sive in malum: sicut enim benè agere assueti difficilè pervertuntur, ita perversi malè agere assueti difficilius convertuntur. *Diu*, ait Seneca epist. 59. *in vitiis cessavimus, diu difficile est. Non enim inquinati sumus, sed infecti, ne ab alia imagine in aliam transeamus: ita nos stultitia tam pertinaciter tenet.* S. Hieron. verò, vel potius Rabanus (hic enim est Commen. Auctor) explicans illud Jerem. 13. 23. *Si mutare potest Æthiops pellem suam*, &c. nervosè ait, *Quicquid enim discitur, non natura est, sed studii & propriæ voluntatis: quæ nimia consuetudine & amore peccandi quodammodo in naturam convertitur.* Et S. Chrysost. 2. Cor. cap. 4. *Magna est consuetudinis tyrannis, adeoque magna, ut perinde cogat ac natura.* Consuetudo enim ligat hominem, & quasi vinculis constringit ad id, cui consuevit,

ita

iterandum, & prosequendum, adeoque videtur verti in naturam. Unde Isaias c. 5. 18. *Vae* ait, *qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, & quasi vinculum plaustri peccatum.* Et S. August. idipsum expertus lib 8. Confess. c. 5. *Ligatus Eram*, inquit, *non ferro alieno, sed mea ferrea voluntate. Velle meum tenebat inimicus & inde mihi catenam fecerat, & constrinxerat me: quippe ex voluntate perversa facta est libido; & dum servitur libidini, facta est consuetudo; & dum consuetudini non resistitur, facta est necessitas.* Vide S. Bernardum serm. de Septem Spiritus sancti donis.

Idem S. August. in Enchrid. cap. 80. *Peccata*, inquit, *quamvis magna, & horrenda cum in consuetudinem venerint, aut parva, aut nulla esse creduntur, usque adeo ut non solùm non occultanda, verùm etiam prædicanda ac diffamanda videantur.*

Et S. Gregor. 4. Moral. c. 18. *Quot vicibus prava frequentationis bona astringitur, tot quasi vinculis ad mentem ligatur.*

ET STULTORUM INFINITUS EST NUMERUS.] ו Hebræis sæpè est causale, idemque valet quòd *nam, quia*. Dat ergo causam cur perversi difficilè corrigantur, quia scilicet stulti sunt: Idque primò, quia peccant, peccatum enim est summa stultitia, quia sensum rationi, cupiditatem virtuti, præponit creaturam creatori, id est obolum millioni, granum segeti, guttam mari, globulum terræ toti cælo. Quid stultius? Secundò, quia peccata iterando, eorum habitum ac quasi necessitatem sibi inducunt. Tertiò, quia in iis obstinatè perseverant, eaque sensim laudant, nec peccata æstimant, sed virtutes. Quartò, quia corrigi se non sinunt, sed recta docentes, & monentes spernunt, & rident. Hinc à Salomone stultitia hæc moralis vocatur egestas cordis, & stulti vocantur indigentes corde, id est privati mente, hoc est recto rationis mentisque usu, putà destituti vera prudentia sanoque mentis judicio, ut patet Proverb. 10. 13. & 21. Sic Roboam ab Eccles. c. 47. 28. vocatur gentis stultitia, & imminutus à prudentia.

Peccatum est summa stultitia Cur?

Aliter R. Haccados apud Galatin. qui vertens ex Hebræo: *Egestas hominum non potest numerari*, sic explicat: Plurimi hominum sunt pauperes, qui non sunt experti opum deliciarumque vanitatem; unde putant illas ingens esse bonum, æstimantque se felices si eas adipisci queant; sed errant, quia perversè judicant de rebus sibi incognitis, quarum non habent experientiam, perinde ac cæci de coloribus. Quare illis non est fides adhibenda, sed mihi Salomoni, qui sum ditissimus, omniumque rerum humanarum abundantiam habui, ac omnia expertus, & scrutatus in iis nullam felicitatem, sed meram vanitatem deprehendi. Verùm hic sensus languet & friget.

Moral. hìc disce primò, prudentiam, & virtutem hominem efficere sapientem, imprudentiam verò, & cupiditatem eum efficere insipientem, & stultum, uti passim hic & in Proverbiis utrumque vocat Salomon, & hisce nominibus discriminat, causas ibidem recensui. Idem per umbram videre, imò à Salomone didicere Philosophi, ut patet ex Socrate & Platone passim in dialogis, atque ex Aristot. lib. 3. & 9. Ethic. Verè Dion. orat. 20. ita definit: *Stultus est, qui non est animi sui dominus: circumvolvitur enim, trahiturque facilè à levi quacumque occasione, & colloquio.* Et Seneca epist. 9. docet. *Sapientem seipso contentum nulla re indigere, & tamen multis illi rebus opus esse: contrà, stulto nulla re opus est, nulla enim re scit uti, sed omnibus eget.* Idem epist. 15. *Quam vitam*, inquit, *dici existimas stultam? nostram: quos cæca cupiditas in nocitura, certè numquam satiatura præcipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset; qui non cogitamus quàm jucundum sit nihil poscere; quàm magnificum plenum, nec ex fortuna pendere. Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur.*

Secundò, hinc disce concupiscentiam esse meram magnamque stultitiam; vitiosos enim sui asseclas facit stultos. Id patet in ira, quæ hominem ratione privat, facitque furere instar insani. In libidine, quæ sapientes dementat, uti dementavit Salomonem, Sampsonem, Davidem: amor enim est cæcus, & amens, ideoque amantes facit amentes, uti cernimus meretrices, & puellas amore juvenis alicujus captas, rationem cum judicio perdere, ac velut mentis impotes, & amore amentes. In superbia, quæ superbos inflat, ut putent se omnibus esse sapientiores, ditiores, potentiores, etiamsi sint insipientissimi, pauperrimi & vilissimi Nonne stulta est vox illa regis Babylonis, velut novi luciferi: *In cælum conscendam super astra Dei, & exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus aquilonis, ascendam super altitudinem nubium, similis ero Altissimo?* Isajæ 14. 13. Et illa Pharaonis: *Meus est fluvius* (Nilus foecundans Aegyptum) *& ego feci memetipsum.* Ezech. 2. Sic in avaritia, acedia, gula, invidia, ceterisque vitiis, atque in ipsis avaris, gulosis, acedis, invidis, &c. multa dictamina, æquè ac opera stulta stolidaque reperies, ut si sincere judices dicere debeas, illos videri mente captos, fatuos, deliros.

Concupiscentia summa stultitia.

Tertiò, hinc collige non esse sequendam multitudinem; hæc enim est stultorum, sed paucitatem; hæc enim est sapientum: *Stultorum*, inquit, *infinitus est numerus: infinitus*, id est maximus, & quasi innumerabilis, ut habent Hebr. Rursum *infinitus* syncategorematicè, quia assiduè singulis annis, imò diebus oriuntur, & succedunt novi stulti, talesque succedunt semper, quamdiu durabit hæc in mundo hominum vita.

Hoc est quod veteri adagio dicitur: *Loquendum ut multi, sapiendum ut pauci.* Vulgus enim sæpè de rebus, præsertim agendis sinistrè judicat, erronea habet dictamina, animos depressos, & in terrena demersos; vitiis & scandalis abundat, sapientiæ & veræ virtutis expers est, uti multis patrum gnomis, & exemplis ostendi Numer. cap. 11. vers. 4. & cap. 20. vers. 3. Hac de causa viri sapientes, quales fuere olim Essæi, Asceræ & Anachoretæ, turbas, urbesque fugerunt, & in solitudine cum paucis Sanctis, imò cum Deo & Angelis conversati sunt. Hinc S. Antonius dictitabat, *aquam piscibus alimento esse, solitudinem autem monachis afferre ornamentum, atque pisces quidem cum terram attingunt vitam amittere; monachos autem cum urbes adeunt, gravitatem monasticam deperdere.* Ita refert Sozomen. lib. 1. Histor. cap. 13. viderunt id per umbram Philosophi, è quibus Seneca lib. de Vita beata cap. 2. *Cùm de beata vita agitur*, inquit, *non est quod mihi illud discessionum more respondeas. Has pars maior esse videtur. Ideo enim peior est. Non tam benè cum rebus humanis geritur, ut meliora pluribus placeant. Argumentum pessimi, turba est. Quæramus quid optime factum sit, non quid usitatissimum, & quid nos in possessione felicitatis æterna constituat, non quid vulgo veritati pessimo interpreti probatum sit.*

Sapientì turba vitanda.

Gnoma.

Idem Epist. 7. *Quid*, inquit, *tibi vitandum præcipuè existimem quæris? turbam. Nondum illi te tutò commiseris. Ego certè confiteor imbecillitatem meam: Numquam mores, quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui turbatur, aliquid ex his quæ fugavi redit. Quod ægris evenit, quos longa imbecillitas usque adeo affecit, ut nunquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conversatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. Utique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est.* Et pluribus interjectis: *Subducendus populo est tener animus, & parum tenax recti. Facilè transitur ad plures Socrati, Catoni & Lælio excutere mentem suam dissimilis multitudo potuisset, adeo nemo nostrum, qui maximè concinnamus ingenium, ferre impetum vitiorum tam magno comitatu venientium potest. Unum exemplum luxuriæ aut avaritiæ multum mali facit. Convictor delicatus paulatim enervat & emollit. Vicinus dives cupiditatem irritat, malignus comes quamvis candido & simplici rubiginem affricuit. Quid tu accidere his moribus credis, in quos publicè factus est impetus. Necesse est aut imiteris, aut oderis. Utrum autem devitandum est, ne vel similis malis fias, quia multi sunt, neve inimicus multis, quia dissimiles sunt. Recede in teipsum quantum potes: cum his versare, qui te meliorem facturi sunt. Illos admitte, quos tu potes facere meliores.* Exemplis idipsum denique confirmat. *Democritus ait, unus mihi pro populo est, & populus pro uno. Benè & ille, quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) cùm quæreretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos perventura: satis sunt, inquit, mihi pauci, satis est unus, satis est nullus. Egregiè hoc tertium. Epicurus, cùm uni ex consortibus studiorum suorum scriberet: Hæc inquit ego non multis, sed tibi; satis enim magnum alter alteri theatrum sumus. Ista mi Lucili condenda in animum sunt, ut contemnas voluptatem ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi? Si is es quem multi intelligunt, introrsus bona tua spectent.* Ac rursum Epist. 8. seipsum in exemplum statuens: *Secessi*, inquit, *non tantum ab* homi-

hominibus; sed etiam à rebus, & primum à rebus meis. Possessorum aegrotum ago. Illis aliqua quae possint prodesse conscribo. Salutares admonitiones velut medicamentorum utilium compositiones litteris mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus.

Vers. 16. Locutus sum in corde meo (Aquila, & Symmach. *cum mente mea*, Chald. *In cogitatione cordis mei dicens:*) Ecce magnus effectus sum et praecessi omnes sapientia, qui fuerunt ante me in Jerusalem, et mens mea contemplata est multa sapienter] Hebr. *Et cor meum vidit multam sapientiam*, Sic & Septuag. Chald. Syrus, Arabic. & ceteri. Tigurina: *Sub duxi autem rationem ejusmodi apud animum meum: Ecce ego res magnas perfeci, & auxi sapientiam prae omnibus*, &c.

Hucusque Ecclesiastes probavit suum thema, nimirum omnes res mundi esse vanitates per rationes genericas, & universales, nunc idem probat per rationes specificas, & particulares: Quare à toto rerum genere descendit ad singulas rerum species, in iisque vanitatem demonstrat. Est ergo hic inductio, qua singularum rerum vanitatem probat, indeque inducit, & colligit omnia sub sole esse vana, nec quicquam ex eis posse animum hominis satiare, & beare. B Incipit autem à sapientia, tum quia illa ceteris rebus dignitate eminet, ac plus veritatis minusque vanitatis videtur habere; tum quia Philosophi totum studium, omneque suum decus posuere in sapientia. Unde Seneca de Brevitate vitae: *Sine sapientiae studio*, ait, *nulla potest esse vera & solida animi beatitudo*: tum denique, & potissimè, quia Salomon sapientiae fuit studiosissimus, eamque à Deo prae rebus omnibus postulavit, & impetravit, atque per eam omnium hominum occupationes, studia, & curas studiosè contemplatus est, ut ipse ait v. 13. in eaque contemplatione animum suum pascebat, & oblectabat: quare in ea videbatur sibi esse magnus sapiens, & beatus. Verùm super illam ipsam hic se sua inque consideratione reflectens, invenit in illa quoque inesse vanitatem magnamque afflictionem spiritus. Ait ergo.

Locutus sum in corde meo] Primò, sensus est, q. d. Perversorum, & stultorum turbam, de qua vers. praecedenti, devitans secessi in cordis arcanum, ibique cum sapientia tota conversatus, per eam omnia sapienter lustravi, consideravi, & expendi. *Loqui aliquis dicitur in corde suo*, ait Olympiod. *cùm mentem ad cogitandum applicat, secum disputat & ratiocinatur.*

C Secundo, loqui in corde notat magnam cordis, id est mentis attentionem ad id quod homo sibi loquitur, & cogitat, qualem habent cogitabundi, tristes & melancholici. Tertiò, notat affectum & pathos, nimirum ingentem vel laetitiam & plausum, vel moestitiam, & molestiam. Utraque hic notatur in Salomone, q. d. Locutus sum in corde, mihi secretò gaudens, & applaudens de sapientia tanta mihi caelitus infusa; sed dum per eam vana, & molesta hominum studia inspicio, mihi molestiam mentisque afflictionem inflixi, ut mox pleniùs ostendam. Sic Anna amaro corde & flens largiter, & attentè orans loquebatur in corde suo, *quia ex multitudine doloris & maeroris mei locuta sum*, ait ipsa ad Heli 1. Reg. 1. v. 13 & 16.

Ecce magnus effectus sum] Magnus opulentia, magnus potentia, magnus animo, magnus imperio, magnus operibus, & fabrica templi, magnus sapientia, magnus in mensis, & ferculis, magnus comitatu & pompa equitum, curruum, famulorum & militum, magnus fama & gloria: fuit enim Salomon regum omnium sapientissimus, opulentissimus, potentissimus, deliciosissimus, magnificentissimus, famosissimus, gloriosissimus, ut patet 3. Reg. 10. & 11. Unde vocatus fuit *rex magnus & rex regum*, teste Euseb. lib. 9. de Praepar. cap. ... Hugo uterque Cardin. & Victor. putant haec dici à Salomone ex jactantia, & vana sui complacentia. Melius alii censens haec ab eo dici ex animi candore, & gratitudine erga Deum. Unde non ait: Ego magnum me feci, sed *magnus effectus sum* scilicet à Deo. Legit interpres cum Septuag. הגדלתי *hogdalti* in *hophal* passivè, id est magnificatus sum: jam legunt הגדלתי *higdalti* in *hiphil* activè, id est *magnificavi*, scilicet meipsum, vel potiùs sapientiam meam, ut sequitur. Unde Chald. vertit: *Ego auxi & addidi sapientiam super omnes sapientes, qui ante me fuerunt* (alii *praefuerunt*) *in Jerusalem*, Alii: *Ego magnificavi & auxi sapientiam*, &c. Alii:

A *Processi prudentia, & omnibus sapientibus praecellui.* Vatab. *Ego res magnas perfeci.*

Ac praecessi omnes sapientia qui ante me fuerunt in Jerusalem] Hebr. *super Jerusalem*, id est qui praefuerunt Hierosolymae & Judaeae vel ut reges, sicut David & Saul; vel ut judices & principes, ut Othoniel, Gedeon, Sampson, Jepte, Heli, &c. vel ut Doctores & legisperiti, vel ut sacerdotes, & Pontifices: quare dum eos sapientia antecellui, ceteros omnes mundi reges & philosophos eadem superavi; quia Judaei, praesertim legisperiti, & Pontifices philosophis omnibus fuere sapientiores. Unde 3. Reg. 3. 12. Salomon audit à Deo: *Dedi tibi cor sapiens, ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit:* fuit ergo Salomon à toto genere sapientior Adamo, Abrahamo, Moyse, Josepho, Davide, ceterisque Patriarchis, & Prophetis, etsi id hoc loco neget S. Hieron. Esto in certo genere, v. g. in Prophetia superatus sit à Prophetis, in Psalmodia, & sanctitate à Davide. Et mox cetera addens Deus: *Dedi tibi*, inquit, *divitias, & gloriam, ut nemo fuerit similis tui in regibus cunctis retro diebus*. Pro *praecessi sapientia*, Hebr. est *addidi sapientiam*, q. B d. Sapientiam mihi caelitus inditam valdè adauxi per experientiam, & quotidianam rerum speculationem. Ita Olympiod. Unde Symmach. vertit: *Super excedebam sapientia*. Quàm ampla fuerit sapientia Salomonis, ipsemet fusè explicat Sapien. cap. 7. vers. 17. & seq. Vide Sixtum Senensem verbo Salomon, & Pinedam lib. 3. de Rebus Salomonis.

Vers. 17. Et mens mea contemplata est, multa sapienter, et didici] *Contemplata est*, per speculationem, & meditationem: *didici*, per experientiam. Hinc Origenes Prooem. in Cant. docet sapientes Graecorum suam Philosophiam hausisse à Salomone: illo enim fuere posteriores, teste Clemente lib. 5. Stromat. Scientia enim naturali, putà rerum Physicarum, Ethicarum, Oeconomicarum & Politicarum Salomon omnes homines superavit: in supernaturali, & divina superatus fuit à Mose, Prophetis & Apostolis.

Denique cor meum ut scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque et stultitiam, et agnovi quod in his quoque esset C labor et afflictio spiritus] Syrus: *Perturbatio spiritus*. Septuag. *Electio vel praesumptio spiritus*. Alii: *irritamentum spiritus*. Aquila: *Pastio venti*. Vide dicta v. 14. Alienum est illud Cajet. *Traditur hic*, ait, *fructus scientiae, quòd ipsum studium sciendi est fractio spiritus, vel ratio praecipua frangendi spiritum. Ignorantes enim suos prosequuntur spiritus, suis aguntur impulsibus.* Hoc enim est veritas non vanitas, utilitas non noxa & vilitas, sancta stabilitas non rixosa levitas; cum ex adverso vanitatem, & noxam sciendi hic asserat Salomon.

Pro *errores* Hebr. est הוללות *holeloth*, quod Septuag. vertunt *Parabolas*. Syrus & Arabicus, *Proverbia*. Noster & Aquila, *errores*. Theodotion, *Prolapsiones*. Cajet. *tricas*, sive intricationes operum, & negotiorum, quibus multis se intricant, adeo ut se extricare nequeant. Alii, *Insanias*. Arias, *nugas*. Fontejus, *furores*. Vivianus, *arrogantiam*. Thuanus, *Insanos pectoris aestus*. Chald. *Et dedi cor meum ut scirem sapientiam & stultitiam regni, & scientiam & intellectum probavi & cognovi quod etiam hoc est contritio spiritus viro, qui diligenter laborat ut inveniat ea.*

D Pro *stultitiam* Hebr. est שכלות *sichlut*, quod si per *Samech* scribas significat stultitiam, sin per *sin* (quod idem vales quod *Samech*) significat prudentiam & intellectum, ut vertunt Septuag. & Chald. nimirum vani rerum mundi amatores, dum in iis conquirendis se putant sapientes, coram Deo stulti fiunt & delirant. Nam ut ait S. Paulus: *Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum*, 1. Corin. 3. 19.

Vers. 18. Eo quod in multa sapientia multa sit indignatio: et qui addit scientiam, addit et laborem] Ita legunt Codices Romae emendati. Alii ex Hebraeo legunt, *& dolorem*: utrumque verum, & eodem redit: quia omnis labor est dolor, & omnis dolor est labor. Aquila vertit: *Et tormentum*. Septuag. Hebr. מכאוב *macob*, vertunt *flagella*, Psal. 31. 10. Tigur. vertit: *Qui auget scientiam, simul auget quod eum cruciet.*

Pro *indignatio* Hebr. est כעס *caas*, id est ira, indignatio, Syrus: *furor*. Septuag. *cognitio*. Arabicus: *Nam in multitudine sapientiae multiplicatur doctrina, & quod augetur doctrina augetur*

tur dolore. Chald. accipit hæc de ira Dei: *Quoniam vir*, inquit, *qui multiplicat scientiam cùm peccaverit, si non convertitur ad pœnitentiam, multiplicat iram ad faciem Domini; & qui addit scientiam & moritur in juventute sua, addit dolorem proximis suis*. Costus verò sic ultima ex Chald. vertit: *Conflat in se invidiam, & iram Domini, à qua ille scientia auctus fuerat: quod si ineunte ætate moriatur, secum ipse intestinam animi molestiam adauget*. Auctor Catenæ Græcæ: *Qui profundiorum*, ait, *causas inquirit, nec invenit, hic addit laborem. Hoc minimè illis evenit, qui perfunctoriè student*.

Repetendo exaggerat Ecclesiastes, & inculcat suum studium in vestiganda sapientia, & scientia, ut ostendat se utramque penitus inspexisse, & in utraque deprehendisse vanitatem, & afflictionem. Pro *prudentiam, & doctrinam*, Hebr est *sapientiam, & scientiam*. Sapientia, ait S. August, & Theologi, est cognitio rerum altissimarum, putà divinarum, & cælestium: scientia verò naturalium, & humanarum, præsertim circa mores, & res agendas. Sapientiæ opponit errores, id est falsas antiquorum sive Philosophorum, sive hæreticorum opiniones, ait R. Haecados, quales sunt hæreses de Deo Deique providentia, omnipotentia, omniscientia, &c. Scientiæ opponit stultitiam, qua stultè quis judicat de rebus agendis, & stultè operatur, dum vitium præ virtute, imò pro virtute sectatur. Rursum sapientia accipi potest practica, pro prudentia supernaturali, ad ritè cognoscendum, colendum, amandum Deum per virtutes Theologicas: scientia verò pro prudentia naturali ad honestè vivendum, per virtutes morales, quibus quis fit fortis, temperans, castus, iustus, &c. Vice versa per errores accipias superstitiones, idololatriam, falsosque numinum cultus, vero Dei cultui oppositos: Per stultitiam verò imprudentiam, & incontinentiam vivendi per gulam, luxuriam, fraudem, furtum, &c. Salomon enim passim in Proverbiis, Ecclesiaste, & Sapientia; per sapientiam, & scientiam non tam speculativam, quàm practicam intelligit, putà Ethicam, quæ mores ad Deum ritè colendum, & ad se, æquè ac proximum legitimè amandum, juxta normam rectæ rationis & legis divinæ conformat: atque hanc maximè spectavit & sectatus est Salomon, ut eamdem alios doceret, uti hisce libris facit. *Sensus* ergo est, q. d. Summo studio incubui, ut pervestigarem sapientiam & scientiam, tum speculativam tum potius practicam; eamque secernerem ab erroribus & stultitia, hoc est, ut virtutes tum Deum, tum hominem & proximum spectantes, à vitiis illis adversis secernerem, & distinguerem; ut hac ratione viam ad veram animi felicitatem vestigarem, sciremque quid in hac vita hominem beare & felicem efficere posset: Verùm post longum studium & examen, inveni in his quoque suam inesse vanitatem & afflictionem spiritus; quia *in multa sapientia multa inest indignatio, & qui addit scientiam, addit dolorem*: Scientiæ enim & studio assecla est labor & dolor: quare qui addit & dolorem; tum quia quamdiu durat scientia, durat & labor; tum quia crescente studio crescit pariter capitis cor porisque totius, deficientibus spiritus vitalibus, defatigatio, labor & dolor.

In scientia est indignatio. Quæres quomodo in multa sapientia sit multa indignatio, atque in scientia dolor? nam ut docet D. Thom. 1. 2. quæst. 17. art. 1. *In contemplatione veritas, maxima delectatio consistit. Omnis autem delectatio dolorem mitigat, & ideo contemplatio mitigat tristitiam vel dolorem: & tantò magis, quantò perfectius aliquis est amator sapientiæ: & ideo homines ex contemplatione divina, & futura beatitudinis in tribulationibus gaudent, secundùm illud Jacob 1. Omne gaudium existimate fratres mei, cùm in tentationes varias incideritis*, &c. Hæc S. Thomas.

Respondet Chald. per indignationem accipiendam esse iram & vindictam Dei, q. d. Deus indignatur sapientibus, qui cùm sciant quid agere debeant, id tamen non agunt sed perversè vivunt, nec agunt pœnitentiam. Sic & R. Salomon, ac ex parte S. Hieron. Olympiod. Albinus, licèt magis in aliam sententiam devergant. Rursum alii accipiunt indignationem, id est iram & invidiam æmulorum qui sapientibus sapientiam, famam & honorem invident, q. d. Cùm quis studendo evadit sapiens & eruditus, concitat sibi aliorum invidiam, qui ægrè ferunt illum sibi doctrina & fama anteponi; quare illius sapientiæ & famæ detrahunt, eamque deprimunt. Hinc illud c. 7. 8. *Calumnia conturbat sapientem*.

Verùm meliùs alii accipiunt indignationem ipsius sapientis, & dolorem scientis.

Primò; Primò ergo: *In multa sapientia est multa indignatio & dolor*, ait D. Thom. loco citato ad 1. *Vel propter difficultatem & defectum inveniendæ veritatis, vel propter hoc quod per scientiam homo cognoscit multa quæ voluntati contrariantur, & sic ex parte rerum cognitarum scientia dolorem causat; ex parte autem contemplationis veritatis, delectationem*. Studium enim sapientiæ avocat mentem ab omnibus sensuum voluptatibus, totamque ad contemplationem colligit & cogit. Hinc studiosi & speculativi speculando consumunt optimos spiritus, & calorem naturalem à stomacho in cerebrum ad speculandum evocant: quo fit ut stomachus calore destitutus cibos concoquere nequeat, sed indigestos cibos, crudosque eorum succos ad hepar & membra transmittat, ex quibus gignuntur catharri, flatus, febre, cacochymia, hemicrania, aliique plures morbi, ac subinde hectica & phthysis, aut hydrops ex abundantia pituitæ. Atque hæc est causa, cur litterati plerique laborent stomacho, uti aboravit S. Greg. S. Chrysost. S. Hieron. S. Bern. &c. *Labores sunt scientia comites*, ait, Nyssen. additque Salomonem non prius voluptatibus se dedisse *quàm gustata austeriori & severiori vita, cùm se præstitisset & arisa alienum, gravemque, & constantem, per quæ in studiosis maximè comparatur disciplina sapientiæ*. sed hujus severitatis pertæsum, laxasse fræna voluptati & concupiscentiæ. Accedunt nocturnæ studiosorum vigiliæ & lucubrationes, abstinentia & jejunia, lectio varia & multiplex, quæ cerebrum desiccant, accendunt & extenuant, ut illico in bilem concitetur.

Secundo, quia valdè studiosi & sapientes vel nascuntur, vel per studium & speculationem assiduam fiunt melancholici, morosi, tetrici, uti tradit Aristot. sect. 30. Problem. c. 1. ubi docet summos sapientes & philosophos fuisse melancholicos, adeoque nullum magnum ingenium sine mixtura dementiæ extitisse (melancholia enim est quædam amentia) Rursum ingeniosi propter spirituum multitudinem, fervorem, celeritatem, ait Pineda accedente etiam sapientia, quæ ad deliberandum de rebus non longo spatio indiget concitati sunt & indignabundi, quod dicebat Arist. inveniri in iis, quibus *atra bilis per multa & calida*, & oppidò flatulenta inest, qui fiunt *perciti & ingeniosi, amasii, propensi ad omnem excandescentiam, & cupiditatem, nonnulli etiam loquaciores*. Qua de re sapienter disserit Plato lib. 2. de Repu. & in Theæteto; *Admodum*, inquit, *difficile est reperire hominem ingeniosum simul & præ cæteris mansuetum: nam acuti sagacesque memoriosi, ac dociles, ut plurimum in iracundiam impensi, præcipites sunt: proruunt enim atque capiantur quemadmodum sine retinaculis naves, & furiosi potiùs quàm fortes existunt*. *Secundò.*

Tertiò. Tertiò, quia in scientiis innumeræ sunt tricæ, obscuritates, antilogiæ, difficultates, quæ hominem studiosum faciunt tetricum, morosum, iracundum, præsertim dum videt se frustra laborare, nec veritatem assequi, dum videt tot sententias & opiniones inter se pugnantes, nec in eis cernit quid verum sit & certum, sed omnia dubia, & implexa. Rursum dum quò plura cognoscit, eò plures novas quæstiones & difficultates sibi incognitas exoriri advertit, adeoque quò plura scit eò plura se ignorare perspicit: quæ res illi molestiam & bilem concitat. Insuper dum suæ sententiæ ab aliis contradici, eamque confutari videt, affligitur. Ita S. Hieron. Thaumaturgus, Albinus, Olympiod. Vatab. Audi S. Hieronymum: *Sapiens dolet tam in abdito quàm in profundo latere sapientiam, nec ita se præbere mentibus ut lumen visui, sed per tormenta quadam & intolerandum laborem, jugi meditatione, & studio pervenire*: Videas ergo sapientes inter ipsas vigilias & lucubrationes veluti excandescere atque indignari, adversus eas ipsarum rerum cognoscendarum difficultates, quas vel consequi, vel superare non possint, & quod in longiori conflictatione & lucta evenire solet, jam desperent de victoria, jam iterùm aggrediantur & pugnent, nunc fessi & lassi subsistant desideantque parumper, nunc iterùm assurgant & cum rerum difficillimarum cognitione luctam instaurent. Ita Pineda. *Hominum scientia est docta ignorantia.* Doctorum ergo magna licet rerum cognitio, tamen non tam est plena scientia, quàm docta ignorantia. Doctores enim quò magis procedendo investigant rerum notitiam, eò magis se deprehendunt doctè ignorantes vel ignoranter doctos, quia vix ullas rerum naturas clarè perspicere possunt, sed tantùm earum accidentia, quæ sensibus patent.

Quartò. Quartò, quia scientia inflat facitque hominem tumidum & superbum: superbi autem proni sunt ad iracundiam, præsertim dum vident sibi vel à rationibus, vel ab hominibus obsisti & contradici, aut obices suæ prætensioni opponi, ut non possint sententiarum suarum firmam assertionem aut præmia, quæ per eam præsumpserant, consequi. Rursum sapiens videtur mereri honorem & eminentiam; quare dum à minùs sapientibus vel æmulis despicitur, ridetur, arguitur, censent sibi gravem fieri injuriam, ideoq; dolet, fit impatiens & iracundus. Vide Platonem in Theæteto. Ita uterque Hugo, Card. & Victor. Lyran. Cajet. & alii. Sic videmus viros valdè doctos proclives esse ad iram, impatientiam, & anxietatem, levique verbo ad eam concitari.

Quintò. Quintò, indignatur sapiens sibi, dum videt suam cæcitatem, & infirmitatem ad perscrutandum tot tantasque rerum occultarum veritates, etiam ethicas & practicas, dumque longè majorem difficultatem sentit ad eas opere explendum. Unde S. Hieron. & Olympiod. *Quantò magis*, inquiunt, *qui scientiam fuerit consecutus, tantò plus indignatur, quòd subjaceat vitiis, & procul sit à virtutibus, quas requirit; ac proinde dolet super delictis suis, eum sciat cui plus traditur plus exigi ab eo, & potentes potenter tormenta passuros.* Addit Hugo ex scientiæ acquisitione notitiam nobilitatis animæ suæ, unde indignatur in inferioribus occupari, quæ sunt ea minùs digna. Ad hæc fastidium vitiorum nonnullorum super nobilissimo illo materiarum litterarum, sicut olim nauseabant Hebræi super divino cibo. Rursum honestam nauseam atque abominationem in fœdas voluptates, ob gustatum suavem spiritualium rerum saporem. Postremò iram cum indignatione in seipsum, in dæmonem, in vitia, in ea omnia quæ nos provocant ad peccandum, si multa adsit sapientia, hoc est rerum divinarum cognitio, bencque vivendi peritia multa. Item judicium de indignatione, & justo dolore, quem sentimus adversus aliena peccata. *Si ego contristo vos*, dixit Apostolus, *& quis est qui me lætificat, nisi qui contristatur ex me?* 2. Corint. 2. Ita Lorinus.

Rursum sapiens irascitur discipulis & aliis, quos videt sapientiæ & prudentiæ expertes, ac sæpe incapaces disciplinæ & incorrigibiles. Videt enim majorem hominum partem vitiosam, concupiscentiæ & vitiis suis indulgentem aspernari sana sapientiæ monita & virtutum præcepta, quæ res sapientem, præsertim rectorem & doctorem, qualis erat Salomon, valdè cruciat & affligit,

Sextò, Sextò, S. Hieron. epist. 30. de Fabiola loquens, dolorem ponit in cupiditate sciendi: *Jejunium bene, ait, quæ illa fervore, quo studio intenta erat divinis voluminibus &c. Nec verò satiabatur aviditatis cupidine, sed addens satietatem addebat dolorem, & quasi oleum flammæ adjiciens, majoris ardoris fomenta capiebat.* Accedit S. Greg. Nazian. qui in Apolog. sic explicat, q. d. Quantum voluptatis quis studendo haurit, ex eo quod invenit, tantum mœroris refert ex eo quod assequi non potest; perinde ac sitiens qui ab aquis delibatis avellitur, hic enim aquam, quam putat se habere, manibus tenere non potest; aut perinde ac qui fulguris splendore illustratus, illico ab eo disparente deseritus.

Denique maximè & potissimè intendit hic Ecclesiastes significare studium sapientiæ & scientiæ, tum speculativæ, tum practicæ esse vanum, laboriosum & afflictum, dum in sola speculatione & cognitione rerum naturalium, & ethicarum, putà virtutum & vitiorum consistit; nec ad ipsam virtutum operationem, & exercitationem transit, ut fiat practicè practicum. Virtus enim & vera sapientia ac scientia, quæ animæ dat quietem & seriem, non in arida speculatione, sed in honesta actione & operatione sita est; qua si careat vana est, & mera capitis fatigatio; quia suo fine & fructu, qui est actio vitaque honesta quæ ducit ad felicitatem, destituitur. Hoc est quod propriè spectat hic Salomon, scilicet nudam sapientiam, & scientiam, ethicam non satiare, nec honestare, nec beare hominem, sed solùm timorem & amorem Dei studiumq; virtutum: cetera omnia esse vana. Unde c. 12. 13. concludens ait: *Deum time & mandata ejus observa, hoc est enim omnis homo.* Addit Olympiod. homines non nasci sapientes, sed fieri studio, & labore. Rursum adepta jam sapientiam hominem stimulat, & cruciat, ut id quod per sapientiam faciendum novit, hoc opere exequatur, scilicet ut concupiscentiis suis resistat, ut arduos virtutis labores capessat, qua in re magnam sentit difficultatem & spiritus afflictionem, instar Ezechielis,

A qui cap. 3. v. 3. & 14. jussu Dei comedit volumen, in quo erant lamentationes, carmen, & væ, eratque in ore ipsius ut mel dulce, sed abiit postea amarus in indignatione spiritus sui: & instar S. Joannis qui Apocal. 10. vers. 9. librum sumpsit in ore dulcem, ut mel, sed qui fecit amaricari ventrem ipsius. Talis est scientia, quæ initio delectat, sed postea dolorem, laboremque generat. Jam audi Olympiod. *Sapientiam, & cognitionem non jam vanitatem esse dixit sed spiritus electionem, monens nos nequaquam fati beneficio nasci, aut fieri homines sapientes, sed sapientiæ desiderio ac labore, petitamque à Domino Deo sapientiam consequentes. Quod si quis adhuc scientia plus habere desiderat, addat inquit & studiosos labores. Aut etiam sic intellige; Qui adeptus scientiam cognitionemque delinquit, longè amplius puniendus est: ideò qui addit cognitionem, addit & dolorem.*

Tropol. Hæc accipias de cognitione sui: homo enim seipsum suasque infirmitates ad contemplandum, & multò magis ad rectè operandum considerans (quæ est vera sapientia, & scientia) tot & tantas videt, ut ingentem tristitiam & iram contra seipsum concipiat, uti fusè explicat Auctor l. de Anima & Spiritu apud S. Augustinum tom. 3. cap 49. *Qui*
B *apponit scientiam, apponit & dolorem; quia*, inquit, *quantò magis homo sua mala intelligit, tantò amplius suspirat, & gemit: meditatio siquidem parit scientiam, scientia compunctionem, compunctio devotionem, devotio perficit orationem*, quæ deinde multis prosequitur. Et S. Gregor. 28. Moral. c. 24. *Qui apponit scientiam, apponit & dolorem; quia quantò plus homo cœperit scire quid perdidit, tantò plus lugere incipit corruptionis suæ sententiam, quam invenit. Considerat namq; unde, quò lapsus est: quòd à paradisi gaudiis ad ærumnas vitæ præsentis; ab Angelorum societatibus venit ad curas necessitatum. Pensat in quot jam periculis jacet, qui prius sine periculo stare contempsit; luget exilium quod damnatus patitur, & suspirat ad cælestis gloriæ statum, quo perfrui securus posset, si peccare noluisset.*

Tu ergo, ò studiose, ò religiose, ò magister, ò doctor, qui in arida speculatione annos perplures impendisti, vitam consumpsisti, vires exhausisti; expende quæso, quàm sis à vera sapientia alienus; si notitiæ rerum humanarum, & divinarum minimè virtutem jungis, & rationem disputandi sciens, viam humilitatis & perfectæ charitatis ignoras. Nam si vera sapientia (ut dixit Lactantius) non po-
C test cuiquam sine scientia & virtute contingere, quomodo te sapientem appellabo, quem scientia inflans, dementatum tenet, & charitas ædificans in suum contubernium non attinet. Si sapientia (ut ait Nazian.) ad Dei amicum non subvehit, & ex servis jam amicos ac filios efficit. Quanam ratione te sapientem existimabo, quem verus Dei amor servum non novit, & Christus nec amicum nec filium agnoscit.

Alia igitur via ad veram sapientiam quæ te beet, incedendum est, nimirum via humilitatis, charitatis, contemptus mundi, &c. uti fecit resipiscens Doctor Lanfrancus, Berengarii Hæresiarchæ Antagonista & debellator, qui in Alpibus à prædonibus captus & indignè exagitatus, cùm hanc injuriam impatientiùs tulisset, in se reversus suamq; insipientiam accusans & puniens, tradidit se vitæ monasticæ in Cœnobio Beccensi, ut veram sapientiam, putà patientiam disceret, ubi plures annos incognitus delituit; agnitus tandem creatus est Prior, mox Abbas, tandem Archiepiscopus Cantuariensis, ac successorem reliquit suum discipulum S. Anselmum sub annum Domini 1090. *Lanfranci conversio.*
D Ita Trithemius tract. de Viris illust. ordinis S. Benedicti c. 99.

Anagog. S. August. lib. 4. de Trinit. cap. 1. docet scientiam infirmitatis suæ addere dolorem peregrinationis suæ, idque ex desiderio patriæ cælestis & conditoris sui: *Præposuit*, ait, *scientiam scientiæ, præposuit scire infirmitatem suam magis quàm scire mundi mœnia, fundamenta terrarum, & fastigia cælorum: & hanc apponendo scientiam apposuit dolorem, dolorem peregrinationis suæ ex desiderio patriæ suæ, & conditoris ejus beati Dei sui. In hoc genere hominum, in familia Christi tui Domine Deus meus, si inter pauperes tuos gemo, da mihi de pane tuo respondere hominibus, qui non esuriunt & sitiunt justitiam, sed satiati sunt & abundant: satiavit autem illos phantasmata eorum, non veritas tua, quam repellendo resiliunt & in suam vanitatem cadunt. Ego certè sentio quàm multa figmenta pariat cor humanum. Et quid est cor meum, nisi cor humanum?*

Et

Et S. Gregor. in Ezech. lib. 1. hom. 10. *Mentem*, ait, *quam spiritus sanctus replet, in amaritudinem temporalium & dilectionem æternorum commovet, &c. rixatur secum de his quæ male egisse se recolit, & sibimetipsi displicet, cum ei illi placere jam cœperit, qui omnia creavit. Supernis inhiant, terrena iam omnia per mentis despectum calcat.* Et paulò post: *Dedignatur ita jam subjacere temporibus, & ardenter suspirat æterni. Unde recte quoque per Salomonem dicitur, et quòd in multa sapientia multa sit indignatio, & qui apponit scientiam apponit dolorem. Cælestia etenim cognoscentes, terrenis animum subdere dedignamur. Et dum plus sapere incipimus de his quæ malè egimus; nobis ipsis irascimur, fit in multa sapientia multa indignatio: quia quantò plus proficimus in cognitione, tantò nobis indignamur amplius de perverso opere. Atque enim scientia dolor crescit; quia quantò magis æterna cognoscimus, tantò magis esse nos in huius exilii miseria dolemus, vel sicut in translatione alia dicitur: Et qui addit scientiam, addit dolorem. Quò enim scire incipimus quæ sint cælestia gaudia, et magis ut errorum nostrorum laqueos possimus evadere, flendo laboramus. In multa ergo sapientia multa est indignatio: quia si æterna iam sapimus, concupiscere temporalia dedignamur. Si æterna iam sapimus, nosmetipsos despicimus egisse hoc, quod nos potuit ab æternitatis amore separare? Reprehendit semetipsum conscientia, accusat quod egit, damnat per pœnitentiam quod accusat, fit rixa in anima, parturiens pacem cum Deo.* Igitur qui apponit scientiam, scilicet supernorum, apponit dolorem, scilicet infimorum & terrenorum: nam ut ait S. Isidor. lib. 3. sentent. cap. 20. *Quantum quisque potuerit superna scire quæ appetat, tantum de infimis quibus inhæret, acrius dolere debet.*

C A P U T   S E C U N D U M.

S Y N O P S I S   C A P I T I S.

Ecclesiastes fugiens laborem, quem senserat in studio sapientiæ, dat sese deliciis & voluptatibus, at in his quoque videns vanitatem rursum v. 12. applicat se sapientiæ, iterumque in ea vanitatem experitur. Denique vers. 18. perstringit vanitatem eorum, qui opes accumulant futuro heredi, quem qualis sit futurus ignorant.

I. Dixi ego in corde meo: Vadam, & affluam deliciis, & fruar bonis. Et vidi quòd hoc quoque esset vanitas. 2. Risum reputavi errorem: & gaudio dixi: Quid frustra deciperis? 3. Cogitavi in corde meo abstrahere à vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devitaremque stultitiam, donec viderem quid esset utile filiis hominum, quo facto opus est sub sole numero dierum vitæ suæ. 4. Magnificavi opera mea, ædificavi mihi domos, & plantavi vineas. 5. Feci hortos, & pomaria, & consevi ea cunctis generis arboribus. 6. Et extruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem silva lignorum germinantium. 7. Possedi servos & ancillas, multamque familiam habui, armenta quoque, & magnos ovium greges, ultra omnes qui fuerunt ante me in Ierusalem. 8. Coacervavi mihi argentum, & aurum, & substantias regum, ac provinciarum: feci mihi cantores, & cantatrices, & delicias filiorum hominum, scyphos, & urceos in ministerio ad vina fundenda. 9. Et supergressus sum opibus omnes, qui ante me fuerunt in Jerusalem: sapientia quoque perseveravit mecum. 10. Et omnia, quæ desideraverunt oculi mei non negavi eis: nec prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur, & oblectaret se in his, quæ præparaveram, & hanc ratus sum partem meam, si uterer labore meo. 11. Cumque me convertissem ad universa opera quæ fecerant manus meæ & ad labores, in quibus frustra sudaveram, vidi in omnibus vanitatem & afflictionem animi, & nihil permanere sub sole. 12. Transivi ad contemplandam sapientiam, erroresque & stultitiam (quid est, inquam, homo, ut sequi possit regem factorem suum?) 13. Et vidi quòd tantum præcederet sapientia stultitiam, quantum differt lux à tenebris. 14. Sapientis oculi in capite eius, stultus in tenebris ambulat: & didici quod unus utriusque esset interitus. 15. Et dixi in corde meo: Si unus & stulti & meus occasus erit, quid mihi prodest quòd majorem sapientiæ dedi operam? Locutusque cum mente mea, animadverti quòd hoc quoque esset vanitas. 16. Non enim erit memoria sapientis similiter ut stulti in perpetuum, & futura tempora oblivione cuncta pariter operient: moritur doctus similiter ut indoctus. Et ideirco tæduit me vitæ meæ, videntem mala universa esse sub sole, & cuncta vanitatem & afflictionem spiritus. 18. Rursus detestatus sum omnem industriam meam, qua sub sole studiosissimè laboravi, habiturus heredem post me. 19. Quem ignoro, utrum sapiens an stultus futurus sit, & dominabitur in laboribus meis, quibus desudavi & sollicitus fui: & est quidquam tam vanum? 20. Vnde cessavi, renunciavitque cor meum ultrà laborare sub sole. 21. Nam cum alius laboret in sapientia, & doctrina, & solicitudine, homini otioso quæsita dimittit, & hoc ergo, vanitas, & magnum malum. 22. Quid enim proderit homini de universo labore suo, & afflictione spiritus, qua sub sole cruciatus est? 23. Cuncti dies ejus doloribus & ærumnis pleni sunt, nec per noctem mente requiescit: & hoc nonne vanitas est? 24. Nonne melius comedere & bibere, & ostendere animæ suæ bona de laboribus suis? & hoc de manu Dei est. 25. Quis ita devorabit, & deliciis affluet ut ego. 26. Homini bono in conspectu suo dedit Deus sapientiam, & scientiam, & lætitiam: peccatori autem dedit afflictionem, & curam superfluam, ut addat, & congreget, & tradat ei qui placuit Deo: sed & hoc vanitas est, & cassa sollicitudo mentis.

Vers. 1. Dixi ego in corde meo (ex Hebr. vertas *cordi meo*. Ita Syrus) VADAM ET AFFLUAM DELICIIS, ET FRUAR BONIS: ET VIDI QUOD HOC QUOQUE ESSET VANITAS.]

Pro *affluam deliciis*: Hebr. est אנסכה בשמחה *anassecha besimcha*, quod dupliciter verti potest; primò *tentabo te in gaudio*, ut *anassecha* derivetur ex נסה *nasa*, id est *tentavit*, cui annectitur pronomen affixum כה *cha*, id est *te*. Ita Septuag. Secundo, *miscebo gaudium*, vel *miscebo in gaudio*, scilicet vina: vel potius *effundam in gaudio*, scilicet cor meum, ut *anassecha* derivetur à נסך *nasach*, id est misit, fudit, effudit, libavit, cui de more annectatur in futu-

to: *He* paragogicum. Hoc secutus Noster vertit: *affluam deliciis*, puta, vina, symposia & convivia frequentabo, quæ homines animales summa æstimant gaudia. Unde Tigur. vertit: *Lætus indulgebo genio*. Sed eodem redit uterque sensus. Salomon enim alloquitur seipsum, cordique suo dicit: *tentabo te in gaudio*, id est ô anime mi, qui in vestigatione sapientiæ afflictionem invenisti, probabo te epulis festivis & lætis, & videbo an in eis statum, quietem & felicitatem, quam vestigas, invenies, genio ergo indulgebo, opiparè vivam. Complut. *Afficiam te deliciis*.

Rursum pro *fruar bonis* Hebr. est *vide in bono*, id est vide bonum, id est gusta bonum, fruere bonis: visus enim quia omnium sensuum nobilissimus, hinc pro gustu & quovis sensu capitur, ut Psal. 33. 9. *Gustate & videte* (id est *sapite*) *quoniam suavis est Dominus*. Tigurina: *Experiar quantum in eo bonum sit*. Alii: *videbis ô anime mi universam vanorum cohortem, & eliges tibi optimum*. Septuag. hanc gnomen ita reddunt: *Dixi ego in corde meo, veni nunc* (Olympiod. *age iam*) *tentabo te in lætitia, & vide in bono, & etiam hoc vanitas*. Pagnin. & Tigur. *Etiam hoc inanitas est*. Syrus: *Dixi cordi meo: Veni & investigem te in lætitia, & vide bonum, & ecce etiam hoc vanitas*. Arabicus: *Ego dixi in corde meo, veni ut nutrem tibi in lætitia, & videam te in sorte bona: & ecce hoc vanum est*. Chald. Costi: *Mecum verò ratione dixi: Eia probabo me deliciis, & vivens voluptatibus fruar*. Chald. Complut. *Videbo bona sæculi huius, & quando pervenit ad me tribulatio & tristitia, dixi in verbo meo, ecce etiam hoc est vanitas*. Aquila, *Vapor & fumus est*. Auctor. Caten. *Omnino decrevi meipsum vitiis tradere, & voluptates experiri, & intellexi hæc omnia esse vana*. Nyssen. in Septuag. videtur legisse *in aeneam*; unde vertit: *Tentabo te in insipientia*. Sed legendum cum Complut. Vatic. & Reg. *ἐν εὐφροσύνῃ*, vertendumque *tentabo te in lætitia*: hæc enim habet Hebr. Chald. Syrus. Arab. & vulgata. Jam

Primo. Primò Albinus, Hugo Cardin. Dionys. Vatab. quin & Gregor. 4. Dial. c. 4. censent Salomonem velut concionatorem hic non tam ex suo, quàm ex vulgi hominumque carnalium sensu & opinione loqui. Verùm id refellunt verba ipsius: *Dixi ego in corde meo*: quasi intima cordis ejus hæc fuerit cogitatio & electio.

Secundo. Secundò, ex adverso Hugo Victorin. & Auctor Catenæ Græc. censent Salomonem desperantem de felicitate per studium sapientiæ, utpote laboriosum & molestum, acquirenda, totum hic sese dedere voluptatibus, ut in iis felicitatem veraque gaudia inveniat: *Ecce*, inquit, *qualiter desperata mens totam se in voluptatem proiicit, & carnis blandimenta iam solum bonum vocat, quia in eis laborem & afflictionem non invenit quasi malam reputans inquisitionem veritatis, in qua prius plus iusto per curiositatem se defendens laboravit*.

Tertio. Tertiò, S. Hieron. censet hic sermonem esse de spiritali quoque lætitia, quæ vanitas dicatur, quòd per speculum eam videamus & in ænigmate, non facie ad faciem, uti faciunt beati in cælo. 1. Corint. 13. Accedit Cajet. qui vertit *miscebo gaudium*, ubi inquit, *To miscebo* significat Salomonem non voluisse se totum obiicere velut suum in voluptates, sed eas voluisse miscere cum studio sapientiæ, ut huius tædium illatum gaudio temperaret & condiret, sicut studiosi suas habent recreationes honestas, quibus corpus animumque reficiunt, ut studiorum laborem sufferre queant, juxta illud Catonis:

Interpone tuis interdum gaudia curis,
Vt possis animo quemvis sufferre laborem.

Quartò, & genuine Salomon vestigans mentis quietem, satiem & felicitatem per res omnes totius mundi, cum eam non invenisset in studio sapientiæ, ut dixi in fine cap. præceden. utpote difficili & tetrico, adjecit animum eam vestigare in adversa parte, putà deliciis commodis & voluptatibus: iis ergo se dedit non ex desperatione, nec ex temperantia, sed experientiæ causa, ut scilicet experiretur quid in eis esset veri gaudii & felicitatis. Ita Nyssen. qui docet Salomonem, *certo consilio factum fuisse profusum, atque volentem se ad voluptates demisisse*. Vult enim Salomonem adhuc sibi mente constitisse; *& remisisse se ad ea, quæ sensui censentur esse iucunda & delectabilia, non animi ad hæc attractum perturbatione, sed ut consideraret an ad veri boni cognitionem aliquid conferat sensus, quò in iis fuerit immoratus*.

At ergo Salomon cordi suo adhuc sapientiæ studioso; timido, verecundo, & à voluptatibus carnis alieno; sed ex sapientiæ studio molestiore, mœrenti & dolenti quasi blandiendo, ut ad eas illud inflectat, inque mœrorem leniat & abstergat: Eja age cor meum, obsecro, solve nonnihil rigorem tui studii, & laboris severitatem adeò molestam tantisper sepone, experire suavioris vitæ institutum, voluptatibus te recrea, gusta quod tibi propono deliciarum poculum: vide an non jucundius sit austero sapientiæ vino: experiere ita dites, quod adeò scire aves, an in deliciis sita sit huius vitæ jucunditas & felicitas. Id vult Nyssen. dum ait. *Gustatu severiori vitæ delapsus est ad iucundorum participationem, & cum se præstitisset à risu alienum, gravem & constantem, per quæ studiosis maximè comparantur disciplinæ sapientiæ; tunc se remittit ad ea quæ sensui censentur esse iucunda, non animo*.

Quarto. Jam singula verba expendamus. *Dixi in corde meo*, id est cogitavi, deliberavi, decrevi tacitus apud me & secretè in corde meo, quod publicè dicere non fuissem ausus: puduisset enim me profiteri vitam voluptuariam, eamque præterre sapientiæ, ne viderer Epicureus. *Vadam*. Hæc vox significat studium vagandi, & oberrandi per omnia voluptatum genera. Cùm enim voluptatis illa sit natura, ut animum non satiet, sed in fine sui cum expleta est voluptuarium amaricet, & stimulo doloris configat, hinc facit ejus animum ab ea resilire, aliaque quærere, & alia sine fine; quia ubique invenit voluptatem desinere in mœrorem, quem fugiens aliam & aliam semper investigat jucunditatem.

Affluam deliciis] Hebr. *anassecha*, id est *effundam in gaudium*, scilicet cor meum; vel *potabo in gaudium*, cor meum, vel *libabo gaudio*, id est totum me dabo gaudio, ut eo circumfluam; sicut vinum vel liquor, qui libatur Deo, totus Deo libatur, & ad pedem altaris in Dei honorem effunditur. Per *gaudium* metonymicè intelligit non solas gustus delicias, sed & quaslibet similes gaudium sensibus afferentes, scilicet risum, vinum, domos magnificas, hortos, pomaria, familiam splendidam, opes, auri argentique thesauros, cæteraque oculos oblectantia, quæ enumerat à vers. 3. usque ad 10. Sic Matth. cap. 25. vers. 21. dicitur: *Intra in gaudium Domini tui*, id est intra in epulum nuptiale bonis omnibus, quæ gaudium cient, affluens, ut sic in illud intres, in meum gaudium intrare videaris. Hinc aliqui hic vertunt, *cooperiam me gaudio*. Hebr. enim נסך *nasach*, id est *effundere*, alludit in literis ita significato ad סכך *sechach*, id est tegere, abscondere, operire.

Et fruar bonis] Hebr. *Et vide bonum*. q. d. *O corculum meum, vide*, id est gusta, & experire quanta bona sint reposita in deliciis & gaudiis, iisque oblecta & fruere. Theologi distinguunt uti à frui, quòd utamur mediis, fruamur fine & summo bono. Præposterum ergo est utendis frui, iisque inferioribus bonis amore adhærescere, quod est, ait Hugo Cardinalis, amplexari arcam pro pretio, munusculum pro amico, gaudiola pro sponso, vestigia pro cervo, phantasmata pro re, umbram pro corpore, viam pro fine, intuitus vanissimos pro summa veritate, stillas tenuissimas pro suavitatis abysso, creaturam pro creatore Deo.

Et vidi quod hoc quoque esset vanitas] quia deliciæ sunt illecebrosæ, ac hominem animalem vel nominatæ duntaxat illico irritant, & ad sui concupiscentiam accendunt, idcirco antequam eas sigillatim recenseat, ne quis earum amore capiatur, statim earum antidotum subjungit, scilicet quòd sint vanæ, imò mera vanitas, idque

Deliciæ vanæ. Primo. Primò, quia tenues sunt, breves, & exiles, atque palatum sensumque tantùm titillant & irritant; perpetuò enim fluunt fugiuntque antequam capiantur, ut docet Sanct. Augustinus serm. 25. de Verbis Domini. Quare animam non explent nec satiant, ideoque mox in tædium & nauseam vertuntur, uti docet S. Greg. homil. 36. in Euangel. Hinc non tam bona censenda sunt quàm minuta mala. Comedis enim quia esuris, scilicet concilio minùs te affligit quàm esuries: pelle

Comedere est labore.

come-

pelle comedendo esuriem, & comestio, tibi pœna erit. Ita S. Bernar. serm. de primordiis, mediis & novissimis: *Comedere appetis*, inquit, *quia fames te cruciat. Utrumque labor est, sed quia fames gravior magis, comedere nescis esse laborem. Denique postquam fames depulsa fuerit, vide si non gravius ducis comedere quam esurire. Sic se habent universa sub sole, ut nihil sit in eis verè jucundum, sed ab una semper transire velit homo ad aliud, solaque vicissitudine relevetur utcumque, ac si prosiliat ab aqua in ignem, & inde rursus in aquam resiliat, utpote qui neutrum ferre possit. Omnis siquidem laboris remedium, alterius laboris initium est. Nemo in hoc sæculo nequam quod vult habere potest, quando quidem nec justus justitia satiatur, nec voluptuosus voluptate, nec curiositate curiosus, nec ambitiosus inani gloria.* Rursum cui has epulas tam studiosè apparat? utique corpori. Et quid est corpus. Respondeat Solon unus è septem Græciæ sapientibus: *Corpus*, inquit, *cùm oritur, putredo est: cùm vivit, bellua: cùm moritur, vermium esca.* Ita nunc & sagina carnem tuam, ut delicatum vermibus post mortem epulum appares.

Denique S. Basil. in Psal. 33. *In corporis voluptatibus*, ait, *plus molestiæ quàm voluptatis inest. In nuptiis sterilitas, viduitas, zelotypia: In agricultura infœcunditas; in mercatura naufragia; in divitiis insidiæ. Ipsæ verò deliciæ & saturitas, & assiduus voluptatum usus multos & varios secum trahunt morbos, multiplices affectiones.* Huc facit Proverbium Arabum, cent. 1. n. 67. *Non est in durante*, id est non est durans, *in æternum voluptas, sic miseriæ non sunt reliquiæ.* q d Nemini umquam tam bene & volupe est, ut sit durabile, ac vicissim nullum est malum, quod finem non habeat, sive nulla voluptas aut miseria perpetua vel diuturna est. Nota Arabismum: *Non est in durante*, id est, *non est durans.* Sic dicunt: *Deus est in potente*, id est *potens est*: *ego sum in credente*, *id est credens*. Ergo nihil voluptate brevius aut vanius. Ubi enim ab ea labia separata sunt, nullum ejus superest vestigium.

Secundò. Secundò, quia magno labore, curis, & sumptu parantur, quorum molestia gravior, & diuturnior est modica, & brevi voluptate, quæ ex iis percipitur. Quot sunt qui ut convivium splendidum instruant, plures dies, septimanas, & menses sollicitè curant vina delicata, phasianos, cygnos, artocreas, belliaria omnis generis, & ad ea conquirenda apparandaque turbam famulorum, cocorum, totamque familiam occupant: atque plures centenos nummos, quibus plures pauperes ad aliquod menses ali potuissent, in unum prandium expendunt, ut paucos convivas opiparè excipiant, ad duas vel tres horas dumtaxat? Ego certè tam modicam brevemque voluptatem tantis curis, tantaque opum, temporis, & famulorum jactura non emerem, diceremque: *Nocet empta dolore*, & tanto dolore *voluptas*, præsertim, quæ mox in mœrorem, ex quo nata est, rursum convertitur. Aspice è convivio domum redeuntes, & videbis vino gravatos, rictos, mœstos, anxios, quòd in mensa aliquid vel dixerint, vel audierint, vel fecerint, vel passi sint incongruum, molestum, noxium. Verè sapiens: *Extrema gaudii luctus occupat.* Hinc Chald. vertit: *Cùm primùm advenit super me angustia & afflictio, dixi: Etiam hoc vanitas.*

Tertiò. Tertiò, quia stomachum onerant, somnum impediunt membra cetera affligunt & cruciant ac statim in sordes & stercora vertuntur. Nam ut ait Nazian. Orat. 38. *Deliciæ non, sunt aliud, quàm pretiosum stercus. Pretiosum*, quia in pretio guloso, ab eoque magno pretio comparatum. Nazianzenum magistrum secutus S. Hieronym. epist. 13. ad Paulinum: *Qui Christum*, inquit, *desiderat, & illo pane vescitur, non quærit magnoperè, de quàm pretiosis cibis stercus conficiat: quidquid post gulam non sentitur, idem sit tibi quod panis, & legumina.* Et Nicetas in Orat. 38. Nazianzeni sub finem: *Omnis*, ait, *voluptas quæ nec ex Deo, nec in Deo suscipitur, voluptatis excrementum est.* Id ipsi didicerunt ex S. Paulo; qui Philip. 3. 8. ait: *Propter quem* (Christum) *omnia detrimentum feci, & arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam.*

Eccles. 2. v. 1. vel 11. verè Climacos Grado 26. *Quod si undique*, inquit, *corruptos vino fætes, epulis satur es, cogita infelicem animam in tali corpore tamquam in sepulchro defossam.* Vivaciùs S. Chrysost. homil. 29. in Matth. *Certè*, inquit, *si posses animam hominis deliciis dediti cernere, non dubitares multo melius esse in sepulchro jacere, quàm is irretitum teneri, & gravi insensibilitatis operculo tamquam saxo premi.* Et postquam ebrios & gulosos cum mortuo quatuor jam dies sepulto comparavit, subdit: *Age igitur videamus caput ipsorum vinctum: etenim cùm crebrò ebrii sint, perinde ut mortui multis velaminibus & institis ligantur. Ita istis omnia sensuum organa concluduntur & vinciuntur.* Ac post nonnulla subiungit: *Vidistis mortuum, nunc & pollinctorem videte. Quis igitur pollinctor est? nempe nullus alius nisi diabolus, qui eos diligenter ita stringit & polit, ut non homines, sed ligna esse videantur.*

Quartò. Quartò, quia mentem obruunt, hebetant, ineptam faciunt ac stupidam, ut orare, studere, operari, ratiocinari nequeant: denique faciunt, ut homo non videatur esse homo rationalis, sed porcus & brutum irrationale. Quocirca rectè S. Eucherius epist. ad Valerianum: *Anne aliquis*, inquit, *in illa Aristippi schola veritatem videbit, qui ingenio suo à suibus aut pecore nihil differt, cùm beatitudinem in corporis voluptate constituat, cui Deus venter est & gloria in pudendis ejus?* Hinc & illud Horatii: *Epicuri de grege porcus.* Et Seneca: *Voluptas*, ait, *non hominis, sed pecoris bonum est.* Et Clemens Alex. Exhortat. ad Gentes: *Illi*, ait, *instar vermium in cœno & voraginibus, nempe voluptatis fluentis volutati, inutilibus, & stultis pascuntur deliciis, suilli quidem homines. Sues enim cœno magis delectantur, quam aqua munda, & in congesta palea versari summa est quædam eis insana delectatio, ut ait Democritus. Ne ergo porcis efficiamur similes, sed ut germani filii lucis intueamur lucem, & sursum aspiciamus, ne nos esse adulterinos deprehendat Dominus sicut sol aquilas.* Et S. Chrysost. hom. 58. in Matth. *Quid*, ait, *deliciarum fœditas mali non inducit? sues ex hominibus facit, imò verò etiam multo majores. Sus enim in luto volutatur & stercore nutritur: hic verò abominabilem magis sibi mensam constituit, iniquas commixtiones excogitans. Hic nulla certè à Dæmoniaco discrimine separatur, imprudens enim & furiosus pariter est. dæmoniacum quidem miseramur, hunc verò aversamur & odimus, quia sponte sibi furorem attrahit, & os, oculos, aures & cetera simpliciter sensuum instrumenta amarissimæ voluptatis conficit cloacas.* Et post nonnulla: *Quantò melior asinus ebrioso, quanto canis præstantior? Omnes certa animantes, quæ rationis experte sunt, cùm bibunt aut comedunt ultra quam satis est, etiamsi mille homines cogerent, numquam elabuntur: peiores igitur estis canibus & asinis, qui inebriamini.*

Denique Plato lib. 9. de Republ. voluptuarios vocat pecora, voluptates verò umbras & simulacra veræ voluptatis; sicut Stesichorus Poeta ait Trojanos veram ignorantes Helenam, de ipsius tantùm imagine contendisse. Similis ergo sunt pomis Sodomæ, quæ exteriùs speciosa videntur, at ubi ea aperveris, in favillas, & cineres resolvuntur, uti dixi Genes. 59. ex Josepho, & aliis.

Quintò. Quintò, quia febres, morbos & mortem creant. Nam ut ait Sapiens: *Plures occidit crapula quàm gladius. Propter crapulam*, ait Eccles. c. 37. 34. *multi obierunt: qui autem abstinens est, adiiciet vitam.* Vide ibi dicta. Præclarè S. Chrysost. hom. 45. in Matth. *Quemadmodum*, ait, *acuti vepres utrumque capiuntur atque constringuntur, manus cruentant, eodem modo deliciæ pedibus, manibus, capiti oculis, omnibus similiter membris officiunt: steriles etiam sunt, nullum quemadmodum vepres fructum producentes, at multò magis quàm cetera planè omnia hominem conficiunt. Deliciis enim senectus citiùs surrepit, deliciis sensus obtunduntur, deliciis cogitatio retardatur, citiùs mens tenebris obducitur corpus dissolvitur, major stercoris copia reconditur atque reponitur: ita ex ingenti afflictorum acervo, navigio nimium oneribus oppressa, crebra contingunt naufragia. Quid enim, responde quæso, ita corpus pingue efficere studes? An ut te ad immolandum deducamus, an ut mensæ immolatum opponamus? aves certè pingues ad saniorem dietam inutiles sunt.* Et inferiùs: *Quare amentiam atque stoliditatem ipsorum inde maximè quispiam admirabitur, quia nec ita sibi parcere volunt, sicut utribus ceteri. Nam qui vina huc illacque traducunt, nolunt nimium utres implere, ne distenti rumpantur: isti verò ærumnosum ventrem nec utris quidem dignitate condonant, sed distentant, & replent usque ad fauces duplices.*

Sextò. Sextò, quia deliciæ pertrahunt hominem in gulam,

ebrietatem, crapulam, & gehennam: adeoque signum reprobationis certum est, si quis in hac vita divitiis & deliciis abundet: prædestinationis verò è contrario, si quis utriusque careat, uti patet in divite epulone & Lazaro. Luc. 16. v. 25. ubi Abraham ait ad epulonem, suam, & Lazari opem implorantem: *Fili recordare, quia recepisti bona in vita tua, & Lazarus similiter mala: nunc autem hic consolatur, tu verò cruciaris.* Cautam dat S. Hier. epist. ad Furiam de Vidua. serv. *Non Aethnei ignes,* inquit, *non vulcania tellus, non Vesuvius & Olympus tantis ardoribus æstuant, ut juveniles medullæ vina plena & dapibus inflammata.*

Deliciarum ergo vanitas & noxa ex eo liquet, quòd gulosus carnem suam saginet ad fomenta gehennæ: sicut herus saginat porcum ut mactet, juxta illud Martial. lib. 14.

Ille tibi faciat bona Saturnalia porcus,
Inter spumantes ilice pastus apros.

Hinc porcus dictus est, quod porrecto rictu pascatur; & terram, dum herbarum radices rimatur, latiùs porrigat. Gulosus ergo est Epicuri de grege porcus, quem impinguat dæmon ad saginam gehennæ. Extat hac de re elegans Apologus vulpis, & porci apud Cyrillum lib. 4 Apolog. mor. c. 2. *Lautè,* inquit, *porcus à suo Domino enutritus, cum impinguatus recumberet, ad eum vulpes veniens salutavit & dixit: Quomodo est tibi frater? At ille respondit: Quid petis? Nonne vides ut latus, satiatus, incrassatus, nunquam fatigatus, sed semper delectatus quiesco?* Sine cura ergo, *procurante hero, semper vivo in croceis. Ut quid ego in tota die vaga & famelica circuis, & cum tali amico ad habitandum non venis?* Quibus auditis vulpes insensatum deridens, subiunxit: *Certè verum est, quòd crassities obtundit sensum, tollit motum, & continuata deliciæ subvertunt intellectum. Propter hoc parum vidisti, nec unquam rectè judicasti. Nimirum iste homo piscator factus est super terram, cibi dulcedine adornat hamum, & ad mortem suaviter trahit imanum. Ille magnes effectus est hominis attractivus, qui cum risu occidit, & cibis allectum deducit ad suspendium, & velut venator callidus dulci fistula vocat ad laqueum. Rapies enim ventrem tuum, ut te decoctum sapidius comedat; Dat surfures, ut pinguiorem te faciat; accomodat brodium, ut carnem sumat. O si intrasses domum eius & diligentius circumspexisses, profectò ex aliis infumatis porcis ibi pendentibus, quos ita nutriverat, ab eo tibi præparatum incendium cognovisses. Bonis ergo & dulcibus cibis te ducit ad mortem, & hasce delicias convertet tibi in tristitias sempiternas.* Unde hoc epimythium abstinentiæ colligit. *Absit à me talis amicus, qui subornat amore odium, & æternæ mortis sub mundi deliciis condit hamum. Abominor cibum eius, & manum blandientem repudio ac ex nunc eius solatium sperno. Nolo sanè ut cibus me conducat ad luctum & suis falsis deliciis à me pellat sapores vitale consortium. Calicem Pharaonis elige, non fertulorum canistrum; sperno paleam, non flagellum; sagittam Jonathæ dilige, & Joabi basium refugio. Quibus dictis mox fugit.*

Vers. 2. RISUM REPUTAVI ERROREM; ET GAUDIO DIXI; QUID FRUSTRA DECIPERIS] Deliciis subnectit aptè risum, quia deliciæ & gaudia hominem solvunt in risum, q.d. Solent homines deliciis diffluere, indeque solvi in risus, cachinnos & inepta gaudia, quasi jam adepti summum suum votum, summum bonum & felicitatem rerum: ego deprehendi illos toto cælo aberrare; nec mentis quietem, multò minùs felicitatem esse consecutos; sed potiùs ex iis gravatos, inquietos, anxios, & mœstos discedere: quare eorum risum dixi non esse risum, sed errorem; ac gaudium non esse gaudium, sed deceptionem.

Per *risum* ergo & *gaudium* accipe nimiam & effusam lætitiam, tum internam, tum externam; quæ risu, jocis, & cachinno proditur. Item delicias, divitias, rerumque splendorem & copiam quæ lætitiam hanc risumque cient; per metonymiam, ut risus ponatur pro obiecto, vel causa risus, putà pro illecebris, quæ risum cient. Minùs aptè ergo Arboreus hunc risum arctat ad adirrisores & subsannatores, quasi in illos hîc invehatur Salomon. Est Apostrophe emphasis, & pathos. Alloquitur enim risum & gaudium quasi personas stultas, & fallaces, easque objurgat, ac stultitiam, & fallaciam exprobat.

Pro *errorem* Hebr. est מהולל *mebolal*, quod R. Salomon vertit *mistum*, à radice מהל *mahal*, id est *miscere*, juxta illud Isajæ 1. 22. *Vinum tuum mistum est aqua.* Alii verò censent passim litteram primam *mem* in *mebolal* esse servilem, non radicalem; radicem enim esse הלל *balal*, id est ovavit iubilavit, laudavit. Unde aliqui vertunt. *Risui dixi laudabilis est:* quò respexisse videtur Syrus dum vertit: *Risui dixi, utilis es.* Verùm ceteri omnes contrariè vertunt. Unde *mebolal* Noster primò vertit, *errorem*; secundò Chald. *derisionem*; tertiò Symmach. *tumultum*; quartò Septuag. περιφορὰν, id est *circumlationem, circumfusionem*; Quintò Nysseo. Olympiod. & alii vertunt, *amentiam*.

Primò ergo Noster vertit *errorem*, q.d. Risus est error, & ridiculi errant: quare longè abiunt à vera sapientia, & prudentia, quia temerè judicio & debita mensura obres, & voluptates mundanas tam exiles & viles, adeò gaudent sibique applaudunt, ut in effusum risum, & cachinnos prorumpant, cum, ut paulò antè dixi, deliciæ mœrorem pariant, fletumque potiùs ciere debeant quàm risum. Nam ut ait S. August. loco mox citando: *Qui plorant de rebus vanis, inaniter plorant: Et qui rident de rebus vanis, de malo suo rident.* Errant ergo, quia gaudent ubi dolere, rident ubi flere deberent: sicut infantes ludunt & rident, etiam dum parentes ipsorum moriuntur. Unde Physici docent risum oriri ex admiratione, admirationem ex ignorantia: hæc autem error est, vel errori coniuncta. Error ergo notat immodicam animi exultationem, suprà quàm oporteat, aut deceat, supra modum, supra mensuram, suprà quam rerum merita, & ordo patiantur. Errat enim qui de re, & delectatione modica non modicè, sed summè gaudendum judicat, ideoque summè gaudet, ridet & cachinnatur. Rursum per *dixi errorem* intellige, *compescendum esse*: error enim corrigendus est, & quod nimium est in risu vel alia re, hoc refrænandum & compescendum est, ut sit metalepsis. Unde Thaumaturgus vertit; *Risum solutum compescui, & voluptatem ad temperantiam coercui, acerbèque ei succensui.* Risus enim immoderatus error est, tum passive, quia reverà errat uti jam dixi; tùm activè, quia ridentes errare facit, seducit & decipit, ut in delicias se effundant, ob quas mox summè dolebunt & lugebunt: quare utraque de causa frænandus & compescendus est.

Risus est error. Cur

Secundò, Chald. vertit. *Risum dixi derisionem in tempore tribulationis meæ,* vel ut Costus vertit: *De Lætitia ipso calamitatis tempore dixi: ridicula est;* Quia ridiculum est ridere ob rem levem & nullius momenti. Risus enim hic dignus est qui irrideatur. Unde sapientes rident ridentes temerè sine ratione: quin & mundus suis ludicris provocans nos ad risum, irridet nos. Unde S. Augustinus serm. in cap. Jejunii: *Iste mundus,* ait, *aut ridet nos, aut irridetur à nobis, aut despicimur, aut contemnimus.*

Idem est ridiculum.

Tertiò Symmach. vertit: *Risum dixi tumultum, idque sine causa.* Et Arabicus: *Risui dixi, quæ est causa elationis tuæ?* Qui enim effusè rident plaudunt & cachinnantur, magnos excitant strepitus, clamores, & tumultus, jactantque inconcinnè caput, brachia, totumque corpus, utpote agitati & concussi ab effrænata lætitia. Moral. disce hîc mundi illecebras plenas esse stulto clamore & strepitu. Itaque mundi risus, ait Pineda, tumultus est, vociferatio est: & cùm animi tranquillitatem atque quietem illæ ejus deliciæ polliceantur, nihil minus quàm quietem efficiunt; quippè nihil aliud sunt quàm animi commotio, perturbatio, fremitus, clamor, tonitru, & si quid aliud est, quòd animi quieti & tranquillitati advertetur. Dicas mundanam vanitatem instar gallinarum vili ovo parto gracillare, atque perstrepere cantando. Quamquam is tumultus sive cantus non tam lætitiæ, & risus, quam interni doloris, singultus & conceptæ vanitatis argumentum est; Sic de ea ipsa ave testante Columella, *parituras se gallinæ testantur crebris singultibus.* At doloris quæ causa alia, quam quod parto ovo venter vacuus vanissimum aerem susceperit? Ita Columella lib. 8. cap. 5. Adde gallinas subinde parere ova subventanea, imò inania & vento turgida: talia prorsus sunt vana mundi gaudia. Nota *To elationis tuæ,* ut vertit Arabicus. Risus enim effusior & jactantior signum est elevationis & fastus, qualem præ se ferre solent gloriosi & arrogantes, qui sua ostentant, & jactant spernentes alios, & subinde Deum ipsum, Unde Hebr. *mebolal*, significat superbiam, stultitiam, & impietatem arrogantium, ut patet Psal. 74. 4. *Dixi iniquis, nolite inique agere;*

Et tumultus.

agere; Hebr. est *labalelim al tahellu*, *nolite extollere in altum* A *cornu vestrum*, *nolite loqui adversus Deum iniquitatem*.

Quartò, Septuag. vertunt: Risum dixi περιφοράν, id est circulationem, circuitum, circumvagationem, vertiginem; item errorem, hallucinationem.

Primò. Unde primò, Thaumaturgus per circumvagationem accipit risum solutum, temereque vagantem in ineptos jocos, cachinnos, gesticulationes, jactationes capitis, manuum cæterorumque membrorum, uti faciunt stulti.
Secundò. Secundò Olympiod. vertit: *Risui dixi: Circumvagare longiùs à me, & abscede*: Sed hoc alieniùs videtur.
Tertiò. Tertio meliùs alii censent risum vocari circumvagationem, quòd hominem extra modestiæ ac rationis fines educat, & in inconditos effusæ lætitiæ gestus prorumpe-
Quartò. re, errare & vagari faciat. Quartò, quòd hominem intemperantem per omnia voluptatum genera, ut sese exsatiet uberrare compellat, velut miserum mendicum, & vagabundum, instar ejus qui laborat capitis vertigine, ut in orbem ire, & circulare semper optet. Unde S. Basil. in Psal. 1. in Catena Græc. citans hunc locum risum vocat vertiginem: *Omnis omnia*, ait, *quasi vertigine correpta ratiocinando vacillat, cùm & cælestia* B *in eligenda virtute animo versat, & cùm præsentia intuens*
Quintò. *voluptatem præfert*. Quintò, quòd homini gravem errorem, & hallucinationem inducat, uti dixi explicatione prima: παραφορὰ enim hic potiùs errorem, uti habent Hebr. & Vulgata, quàm circulationem significat.
Sextò: Sextò, περιφορὰν vertas circulationem, id est delirium, & amentiam. Unde

Et mentis emotio vel insania. Quintò, Nyssenus vertit: *Risum dixi mentis emotionem*. Olympiod. *Dixi risui amentiam*. q. d. *Insanus es*, & *emota mentis*, quia effusè ridendo indecorè te geris formamque perverris, ut ob gestus ridiculos morio videaris, amens, & stultus. Additque *risum*, id est voluptates terrenas vocari περιφοράν, id est circumlationem, *vel quod*, inquit, *ad omnem ventum circumferantur bona ista terrena, quæ materiam suggerunt lætitiæ, ac voluptati, vel ι mutato in α, περιφορὰν legimus, sed παραφοράν, hoc est insanam extasin mentisque excessum: insanire enim videmur, ac esse sui obliti, qui in loco miseriæ, & lachrymarum, lætandum sibi esse falsò existimant*. Et hujusmodi sunt, qui ut dixit Seneca cap. 12. de Vita bea- C ta: *Hilari insania insaniunt, ac per risum furunt*. Hinc vertunt nonnulli: *Risum dixi insaniam*. Alii: *Risui affectum vocavi amentem*. Alii: *Risui & jucunditati dixi: Insanis, vel insanire facis*. Hebr. enim הלל *balal* significat in altum attollere vocem laudando, & jubilando; unde *Halleluia* est canticum lætitiæ, jubili & laudis. Hinc per catachresin *balal* significat stultescere, insanire: Solent enim stulti gloriabundi & jactabundi cum effuso clamore, risu & cachinno res suas supra fidem & veritatem celebrare & deprædicare, quod certum est amentiæ signum. Qui ergo de re exili, & voluptate vili adeo ut in risum & cachinnum effundatur, emotæ mentis, jactabundus, & insanus; præsertim quia voluptatem expertam fastidiens, aliam & aliam inutilem, & noxiam circumvagando quærit instar famelici, miseri, & dementis, juxta illud Sapien. 4. 12. *Inconstantia* (Græcè ῥεμβασμὸς, id est *turbo*) *concupiscentiæ transvertit sensum sine malitia*. Rationem dat Nyssen. risum ita describens: *Oris indecora dilatatio, tremorque spiritus & totius corporis concussio, & genarum diductio, dentiumque & linguarum, & palati apertio, collique & vocis præter rationem fractio, quæ simul* D *cum fractione spiritus interfecatur, quid hoc aliud fuerit quam dementia*? Unde Græci hunc immoderatum & impotentem risum vocant συγκρουσμὸν, quòd totum hominem quatiat: & Nazian. in Car. Cygnæis: *Risus*, ait, *est genarum impulsus & subsultatio cordis*.

Causa & ratio à priori. Causa à priori Physica est, quòd risus oriatur ex petulantia quadam lienis, quando à sanguine fæcem maxime haurit, tunc enim extendit solvitque nervos, & arterias, atque spiritus dispergit. Unde subinde his extenuatum corpus suopte nutu decidit. Hinc risu nonnullos legimus mortuos, & animam exhalasse, uti Zeuxi & Verrio pictoribus eximiis contigisse docet Rhodigin. lib. 1. cap. 48.

Rursum Arist. lib. 3. de Part. anim. cap. 10. causam risus assignat titillationem. *Ridens enim celeriter*, inquit, *qui titillantur, quia motus celeriter ad eum locum perveniat*, A *qui quamquam leviter calefaciat, tamen aperit, & mentem movet præter voluntatem. Causa autem cur homo animalium* *Titillatio causat risum.* *unius titillescat, & cutis tenuitas est, & quòd solus animalium omnium rideat. Est enim titillatio risus per ejusmodi motum partis, quæ alam complet. Ictum etiam, trajectis præcordiis, in præliis risum attulisse proditum est, scilicet ex calore, quem movent vulnus*.

Qui ergo immodicè rident immodicam habent titillationem, vel corporis, vel animi, ideoque in effusum risum solvuntur, quòd animi sui impotis, & amentis est signum: mox enim titillatio hæc in dolorem, & risus in mœrorem convertitur; sicut candela extincta flamma vertitur in fumum, & lux in caliginem. Hinc videmus melancholicos effusè lætari, & ridere, mox cessante lætitia, & risu magis fieri tristes, vel iracundos quam fuerint ante; unde Beda in Proverbiis. *Præceps ad risum, præceps quoque fertur ad iram*. Plenius & clarius Conimbr. lib. 3. de Anima cap. 13. quæst. 1. art. 6. Physicas causas
Modus quo causatur risus. risus ita assignant: Offerente se nobis re jucunda, & quæ risum excitare queat, perfunditur animus gaudio, & lætitia, qua infectum cor moræ impatiens se dilatat, magnaque sanguinis effervescentis & vitalium spirituum fit diffusio, ad quam musculorum thoracis, ac præsertim diphragmatis motus sequitur (est verò diaphragma membranula quædam, partim cornea, partim nervosa, præcordia à visceribus disjungens, quam Arist. 3. de Partib. animal. cap. 1. succincturam vocat, ejusque munus esse putat impedire ne vapores, qui è ventriculo attolluntur, cor lædant) ad diaphragmatis autem agitationem, & porrectionem extenduntur simul musculi, qui à lateribus buccæ sunt, gestusque ille oris fit qui risus vocatur quo animi gaudium, & lætitia exprimitur. Erit igitur causa
Quatuor causæ risus. efficiens risus, principalis quidem anima, instrumentaris appetitus, & virtus motum exequens, simulque effusio sanguinis, & spirituum, qui sunt quasi anteambulones risus; finis, gaudii, seu lætitiæ explicatio: forma, ipsa oris ac faciei diductio. Ita verò hunc in modum risus diffiniri potest. *Risus est concitatio quædam animi ac re jucunda motus, ad conceptum intus gaudium explicandum, quò thoracis & oris musculi impetu quodam moventur*. Sunt autem quidam ad risum proclives, alii severi. Nam cùm C objectum risus sit res nova, ii quibus quodlibet novum videtur, ut pueri & plebs, ex causa hac facilè rident; non ita senes, & philosophi. Item quia objectum risus est res jucunda, & læta, ducuntur assiduè in risum ii, qui suopte ingenio hilares sunt, quales ferè esse solent, qui plurimum habent sanguinem, & eum dulcem, non biliosum aut melancholicum.

Agelasti qui? Sic Agelasti, id est, qui numquam in vita risere, fuerunt Anaxagoras, Heraclitus, Phocion, Aristoxenus, Socrates, Cato, Crassus, uti Cicero, Plinius, Ælian. Laertius & alii testantur.

Nota hæc de intempestivo nimioque risu dici; nam modicus, & tempestivus hominem decet, ejusque naturæ congruit, ac serenum lætumque efficit. Unde Clemens Alexand. lib. 2. Pædag. cap. 5. docet risum homini esse naturalem, & congruum, si ei modus adhibeatur, *Concinna*, inquit, *& decora vultus per risum remissio, instar instrumenti musici est modulum id est subrisio; inconcinna vero est dissolutio & cachinnatio*. Et Philo lib. de Præmiis & pœnis, ridendi affectum inter alios honestissimum dicit, ut qui repleat tranquillitate ac securitate totam animam. Ri- D sus ergo animam hilarem efficit. Unde Martial. libr. 7. Epigr. 24.

Nec grata est facies, cui gelasinus abest.

Gelasinus, id est, diductio oris, & lineæ qui ridendo efficiuntur: γέλως enim Græcis est risus. Hinc sicuti vitulinæ, & lubentiæ, lætitiæ præsidibus, Romani divinos honores decreverunt: sic Risum in Deos retulerunt Græci, dieinque festum instituerunt, & annuos ludos cum solennibus sacris ei Deo fecerunt, præcipuè Thessali & ex iis Hypatenses, qui veneratione cultuque γέλωτος θεοῦ valdè celebres & insignes exstiterunt. Lycurgus quoque severissimæ, ac rigidissimæ auctor disciplinæ, Risus marmoreum simulacrum Spartæ in delubro posuit; sanxitque, ut cives sui militiæ laboribus perfuncti, ei Deo religiosè supplicarent ait Gyrald. Syntagm. 1. ubi elegans carmen
Risus Deus. Cæli Calcagnini in Risum recitatur. Ita noster Pontanus in Atticis bellariis num. 113.

Ineptus

Ineptus ergo immodicus, scurrilis, & inhonestus, qui ex objecto turpi oritur, hic risus intelligitur, qui homines omnes, sed præsertim fideles, prædicatores & religiosos dedecet. Unde S. August. S. Basil. S. Bernard. & alii notant legi sæpiùs de Christo, quòd fleverit, numquam quod riserit: Hinc & ejus voces sunt: *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Matth. 5. *væ vobis qui ridetis, quia flebitis.* Lucæ 10. 21. Hinc & notat S. Chrysostom. hom. 6. in Matth. in Scripturis non legi de Paulo, vel quolibet alio sancto, quòd riserit. Excidit S. Chrysostomo Abraham, qui sanctus fuit, & risit accepto oraculo de Isaac sibi nascituro. Genes. 17. 17. Quocirca S. Basil. Reg. 31. ex Brevior. & S. Ephrem. tom. 1. tract. *Non esse ridendum*, p. 110. in edit. Sessii Romanæ, videntur omnem omnino in fidelibus, præsertim monachis, qui luctum profitentur, damnare risum: Quærit enim sanctus Basilius: *An in universum ridere non liceat?* ac respondet: *Cùm Dominus eos damnet, qui in hac vita rident, admodum perspicuum est nullum omnino locum dari fideli, in quo ridere debeat, & maximè in tam magno numero eorum, qui per transgressionem legis Deum inhonorant, & in peccatis mortui sedent, quorum causa mœrere, & gemere convenit.* Verùm hoc intellige de multo, crebro, & effuso risu, item de necessario; unde caute ait: *in quo ridere debeat*, non *liceat*: modicum ergo, & sanctum, qui ob conversionem peccatorum, de qua teste Christo gaudent Angeli, similive pia de causa nascitur, non vetat, uti patet ex ejus Admonit. ad filium spiritualem. Nam ut ait Eccli. cap. 21. 23. *Fatuus in risu exaltat vocem suam: vir autem sapiens vix tacitè ridebit.* Vide ibi dicta. Refert Sanctus Gregorius lib. 4. Dialog. cap. 14. 5. Isaac magnis virtutibus clarum, tanta tamen lætitia perfusum, ut per eam suas virtutes celare, imò nonnullis obscurare videretur. Salomonem secuti sunt Philosophi. Celebris inter eos est Heraclitus, qui quoties domo egrediebatur flebat, sicut Democritus vice versa ridebat; quòd illi, omnia quæ agimus, miseriæ, huic ineptiæ viderentur. Plato lib. 3. de Republ. in risum nimis profusos damnat: *Nam effusum risum*, inquit, *vehemens mutatio sequitur.* Epictetus in Enchiridio: *Risus*, ait, *neque multus, neque ob multa, neque solutus.* Dion. Philos. apud Stobæum serm. 72. *Risus continuus, & intentus*, ait, *deterior est iracundia. Idcirco maximè viget in scortis, & pueris stolidioribus. Mihi sane facies magis ornari videtur lacrymis quàm risu: lacrymis enim, ut plurimum bona aliqua doctrina coniungitur, risui verò lascivia: & flendo quidem nemo sibi concitavit auctorem contumeliæ, ridendo autem spem dedecoris auxit.* Sed erant stolidi Anabatistæ cognomento Ejulantes, qui perpetuò flent, & ejulant, dictitantes, nihil æquè gratum esse Deo ac jugiter lachrymari, & ejulare, uti refert Staphylus, & ex eo Gabriel Prateolus in Catal. Hæreticorum verbo, *ejulantes*.

S. Basil. vetat omnem risum quo sensu?

Cautè de risu.

Et gaudio dixi: quid frustra deciperis?] Explicat risus errorem, scilicet, quod risus, & gaudium hujus mundi non sit aliud, nisi mera fraus, & deceptio: promittit enim animo quietem, lætitiam, felicitatem, & non præstat, sed potiùs contraria affert, scilicet inquietudinem, mœrorem, miseriam. Hoc enim posterius hemistichium more Hebræo, explicat prius, uti crebrò fit in Psalmis. Risus ergo idem est, quod gaudium, error idem quod deceptio.

Hebr. & Septuag. habent: *Et gaudio dixi, quid hoc facit?* Symmac. *Quid ipsa facit?* Syrus: *Quid fecisti.* Arabicus: *Cur fecisti hoc?* Pagnin. *Quid boni facis?* Tigur. *Lætitiam nescio, quid parere.* Vatab. *Quidnam est id quod affert?* Chald. *De gaudio sic censui: quæ utilitas est vero, quod eo ministri incensus fuerit?* Alii clariè q. d. Quorsum te effundis in risum, jocos, & effusam lætitiam? Pineda vertit: *Quid hoc coquis?* quasi dicat Putas te coquere delicias, at nescis te coquere res amarissimas; putas te coquere epulum, at coquis morborum mortisque pabulum. Putas mel, at invenies fel. Sic facere pro coquere sumitur Genes. 18. 7. Ubi de Jacob coquente hœdum dicitur: *Festinavit, & coxit* (Hebr. *& fecit*) *illum*: Facere enim coci est coquere. Gaudium ergo decipit perditque hominem, & simul ipsum cum homine decipitur, quia veram solidamque, & permanentem lætitiam, quam promittit non affert, sed illicò desinit, & in mœrorem convertitur. Per gaudium accipe delicias, & quasvis voluptates parientes gaudium, sed fallax, fucatum, & in vana opinione dumtaxat hominum iis inhiantium situm, cùm reipsa potiùs pariant mœrorem, & luctum. Unde pro *gaudio* Thaumaturgus vertit, *voluptati* alii *iucunditati*: quare voluptates, quod videntur esse revera non sunt, nec mentis inopiam, & aviditatem explent, uti fatentur & serò dolent damnati in inferno, Sapient. 5. 4. Audi Nyssenum: *Tamquam feræ alicui ad meos sensus adrepenti, voluptati statim resistebam, & adversabar, dicens: Quid facis? quid naturæ virtutem effeminas? cur animi robur emollis? cur animæ vires enervas? cur affers interitum rationi? cur impurorum cogitationum serenitatis puritati caligine tua immittis tenebras!*

Salomonem secutus M. Aurelius Imperat. ita de vanitate mundi ad suos perorasse dicitur: *Quæ sum expertus liberè proferam, licèt cum mei nominis nota, sed olim forsitan futuro sæculo profutura: Per omnia me vitia exercui, periculumque feci, possetne seipsam exsaturare humana malitia. Deprehendi quò plus cibi sumo, famem acriorem, quò bibo magis, ardentiorem sitim, quò sum in somno indulgentior, maiorem somni cupiditatem: quò plura mihi sunt adhuc, his plura concupiscere, quò quæro diligentiùs, minùs invenire: nihil demum umquam obtinuisse, quod appetitum sedaret, ac non aliud habendi potiùs libidinem provocaret.*

Cogitavi in corde meo abstrahere a vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devitaremque stultitiam, donec viderem quid esset utile filiis hominum: quo facto opus est sub sole numero dierum vitæ suæ] Hebr. & Chald. *Donec probarem, & viderem, quid ex eis esset bonum filiis hominum, ut facerent, cùm ipsi sub, sunt in hoc sæculo sub sole numero dierum vitæ suæ. Reputavi quale non bonum esset in hominibus, & quidnam operari possent dum in hoc mundo sunt, ex quo perpetuam in hac vita lætitiam voluptatemque consequantur.* Syrus: *Cogitavi in corde meo lætificare vino carnem meam: & cor meum cogitavit sapientiam, & tenuit stultitiam.* Arabicus: *Et speravi cor si posset trahere humanitatem meam, tamquam abstractionem vini: Misit enim me cor meum ad sapientiam, & ad amplectendum gaudium per eam, &c.* *Vers. 3.*

Nota pro *ut abstraherem à vino carnem meam*; Hebr. est: *ad trahendum in vino* (vel *in vinum*) *carnem meam.*

Quod primò nonnulli sic explicant de mixtura sapientiæ cum voluptate, quasi dicat. Ego Salomon expertus in solo sapientiæ studio magnum inesse laborem, & dolorem, in solis verò voluptatibus magnam inesse vanitatem, & vilitatem, statui utrumque conjungere, alterumque altero miscere, & temperare, sicque experiri an in hac mixtura animus conquiesceret, & quæsitam diu tranquillitatem felicitatemque reperiret: decrevi ergo trahere in vinum carnem meam, id est, indulgere carni potum vini ad excitandam lætitiam, & ad sufficiendos spiritus animales, qui necessarii sunt ad contemplationem, & studium sapientiæ: cor verò, & mentem statui dare sapientiæ, ut sic, & caro suas vini delicias, ac cor sive mens suum sapientiæ pabulum epulumque nancisceretur. Ita ex R. Abraham Vatabl. *Cùm vidi*, inquit, *quòd sapientia sola generat dolorem, & quod risus solus non prodest, scrutatus sum viam ut conservarem utrumque, & traxi carnem meam in vinum, & intellectum meum in sapientiam.*

Verùm incongrua videtur hæc expositio, tum quia nemo ex professo potest simul vacare sapientiæ, & gulæ præsertim vinolentiæ, juxta illud S. Hieron. *Non potes simul implere ventrem, & mentem*: venter enim mero æstuans, offuscat hebetatque caput, ne possit contemplar, meditari, & studere sapientiæ, idque optimè sciebat Salomon; tum quia suum de hujus mixturæ experimento judicium utique more suo subjecisse Salomon, dixissetque: *Et inveni quòd hoc quoque esset vanitas*; Hoc autem non fecit.

Secundò, Chald. vertit; *Exploravi in corde meo attrahere in domum vini carnem meam*: vel ut vertit Costus a

ut in-

ut inter epulas; & poculo corpus meum producerem. Sic A & Syrus. Et Vatabl. *Indagavi ergo corde meo corpus meum diutiùs voluptate oblectare*, quasi trahere sit idem quod distendere, ac protrahere moram. Et Cajetan. *Trahere carnem in vino, ait, est esse bibacem, & numquam esse sobrium. Hujusmodi enim homines trahunt carnem suam in vino: & quoniam privantur actibus vera vitæ rationalis, utpote numquam plenè sobrii, ideirco non tam vitam, quàm carnem suam trahunt, non ducunt, usque ad mortem.* Accedit S. Hieron. qui in Comment. vertit: *Consideravi in corde meo, ut traherem in vino carnem meam;* Sicque explicat: *volui vitam meam traducere deliciis, & carnem meam ab omnibus curis liberare, & quasi vino, sic voluptate sopire:* Deinde quod sequitur: *at cor meum deduxit me in sapientia*, ita cum posteriori nectit, ut significet luctum carnis & spiritus, sive vinolentiæ & sapientiæ in Salomone. Unde Hebr. est: *cor meum deduxit in sapientia*, id est, ait S. Hieron. *Cogitatio mea & ratio naturalis retraxerunt me, & deduxerunt ad sapientiam requirendam stultitiamque calcandum, ut viderem quidnam boni illud esset, quod homines in vita sua possent agere curriculo. Eleganter autem voluptatem ebrietati comparavit. Siquidem ebrietas evertit animi vigorem; quum qui potuerit sapientia commutare, & (ut in quibusdam codicibus habetur) obtinere, is poterit ad scientiam rei istius pervenire, quid in hac vita appetendum sit, quid devitandum.*

Tertiò Septuaginta pro ביין *beiain*, id est *in vino*, legentes כיין *Keiain*, id est *sicut vinum*, vertunt: *Consideravi si cor meum trahet ut vinum carnem meam, & cor meum deduxit me in sapientia, & ut obtinerem lætitiam.* Ubi nota pro trahet Græcè ἑλκύσει, pro quo Thaumaturgus, & alii nonnulli legunt ἐκλύσει, id est dissolvet; sed prior lectio conformis est Hebræo, Vulgatæ, Chaldæo, Syro, Arabico, & ceteris. Sensus est quasi dicat. Cogitavi facere de vino, quod feci de risu, dicens, *Risum reputavi errorem*, Cogitavi ergo experiri, an sicut vinum attrahit carnem, & palatum suo gustu, & dulcedine, ita Sapientia suo decore, & specie attraheret ad se cor, & mentem, ut ipsa sapientiæ se dedens traheret ad se carnem, dominaretur voluptati, compesceretque omnes gulæ, & vinolentiæ appetitus. Ita Moringus. *Cogitavi mecum*, inquit, *an animus, & ratio sit efficax ad trahendam carnem meam sicut est vinum*, id est, quàm est vinum efficax ad trahendam carnem, & gulam. Olim enim dubitatum fuit an vinum fortius sit quàm rex, quàm mulier, quàm veritas, ut patet 3. Esdræ 3. Accedit S. Gregor. Thaumatur. *Cùm eam*, inquit, *vim esse animæ cogitassem, ut temulentam corporis naturam atque instar vini diffluentem sistere possit, rursusque continentia cupiditatem domare, perspiciendum mihi esse constitui, quidnam tandem hominibus propositum sit serium, vereque bonum, & honestum.* Eam verò cum vino comparationem urget adhuc Olympiod. *Poculum*, ait, *quod bibentes haurimus, à conspectu nostro tollitur, & evanescit. Consideravi itaque num in prosperitatibus mundanis, voluptatibusque humanis mens esse possit ita virilis, ut absumere, ac delere valeat, quasi vinum epotum, concupiscentias carnis.* Igitur Salomon erubescens se victum à vino cogitat sic vincere vinum. Cogitat ergo experiri an non potentior sit mens ad vincendum vinum, domandamque gulam, quàm vinum fuerit ad vincendam, & de statu rationis dejiciendam mentem. Ita Nyssen. *Si quando*, inquit, *sentiebam voluptatem sensim irrepere, ac blandiri, & sensus delinire; continuò resistebam increpans, quod me emollire, ac effeminare vellet: ad hunc modum considerabam, quomadmodum motus corporis ratio vinceret, in ipsa secum natura pugnaret, ac dissideret: cùm aliò mens, aliò traheret caro, quin potius ratio carnis prudentiam absorberet; Sicuti cum sitientes exhauriunt poculum; neque enim remanet vinum in eo, sed mutatur in eum, qui bibit illud: quo facto expedita & certa extitit mihi via, omni remoto errore ad scientiam rerum.*

Quartò, & genuinè S. Hieronym. qui in Comment. verterat: *ut traherem in vino carnem meam*; posteà jussu Damasi vulgatam cudens versionem, re melius considerata vertit: *ut abstraherem à vino carnem meam*; illamque versionem recepit, & probavit Ecclesia. Hebr. enim משך *musach*, significat trahere cum omnibus compositis (compositis enim carent Hebræi, ideoque pro iis utuntur verbo simplici; sive ipsa radice, & themate) scilicet attrahere, protrahere, detrahere, abstrahere. Rursum ביין *beiain*, id est in vino, non raro sumitur pro מיין *meiain*; id est à vino, ב enim subinde capitur pro מן *min*, id est *à, abs, de*; Itaque hic accipiendum esse, patet ex nexu, & filo totius orationis. Præcessit enim, *risum reputavi errorem, & gaudio dixi: quid frustra deciperis?* Huic enim aptè subjungitur: *Cogitavi abstrahere à vino carnem meam.* Per vinum enim æquè ac per risum, symposia, convivia, & quaslibet voluptates carnales, accipit per synecdochen. Ex vino enim sequitur luxuria, risus, tripudia, omnisque lascivia. Propriè tamen vinolentiam intelligit: hæc enim contraria est studio sapientiæ, quia fumus vini caput hebetat, offuscat, ac subinde ratione, & judicio privat, ut sapientiæ vacare nequeat. Per vinum ergo, immodicum vini usum accipe. Nam vinum modicè sumptum acuit ingenium.

Sensus ergo est q. d. Cùm deprehendissem risum, omniaque mundi gaudia esse meras vanitates, errores, & B deceptiones, cogitavi abstrahere carnem meam à vino, ceterisque voluptatibus, ut vacarem sapientiæ, donec per eam viderem, quid hominibus esset utile ad consequendam solidam lætitiam, & felicitatem: *quo facto opus*, id est, quidque eos facere oporteat sub sole omnibus diebus vitæ suæ, ut in eam dicta lætitia, & felicitate persistant constanter per totam vitam. Hunc esse sensum liquet ex Hebræo, Chald. Olympiod. & Patribus in Catena Græcor. qui sic explicant: *Cogitavi qua ratione rerum intelligibilium studium superius carnis sensum intelligibili animæ parti obedire cogat, quasi tracto, & cedente deteriore præstantiori.* Alius ibidem: *suspicans*, inquit, *voluptatis accessionem, non secus, ac furis cujusdam accessum, qui sese in thesauris animæ latenter insinuat.*

Jam singula verba expendamus. Pro *cogitavi* Hebr. est תרתי *tarti*, id est pervestigavi, exploravi, circumlustravi. Radix enim תור *tur*, significat indagare, per gyrum lustrare singula in orbem, circumspicere omnia circumcirca per ordinem. Unde תור *tor*, est *turtur*, quòd caput assiduè gyret, ut omnia circumspi- C ciat, quodque meditabunda quasi secum consultet, & deliberet: licèt alii à sono vocis quem gemendo edit, turturem dici autument. Significat ergo Salomon, se non temerè ex tempore hæc pronuntiare; sed magno examine prius omnia scrutatum, hæc maturo judicio dictare. Ex vestigatione enim, & examine per metalepsin intelligendum relinquit judicium, & decretum, quod post examen sequi solet. *Tò abstrahere à vino* notat magnam naturæ corruptæ ad vinum, & voluptates inclinationem, ut ingenti vi, & dolore ab iis abstrahi, & avelli debeat, perinde ac si cutis illi abraderetur: sicut cani os, quod rodit, non nisi magna vi eripi potest. Pro *ut animum meum transferrem ad sapientiam.* Hebr. est *Cor meum conducens me in sapientiam*, per quam devitavi stultitiam, ut sequitur. & per quam ut Nyssenus legit: *Dominatum obtinui in lætitiam* (voluptatem.) Unde R. Haccados: *Cor meum*, inquit, *duxit me per sapientiam, ne invalesceret super me calcaneus, qui me persumdaret.* Hebr. enim נהג *noheg*, significat propriè abducere, sive aliò, & in contrarium ducere D uti puer à pædagogo à lusu abducitur ad scholam: Ait ergo Salomon: statui carnem meam abstrahere à vino, ut mentem à deliciis corporalibus abducerem ad spirituales, putà à gula ad sapientiam; quo significat hæc duo esse contraria, & sibi invicem ex diametro adversari; quare eum qui vult vacare sapientiæ debere renuntiare voluptati, cui quò magis renuntiat, eò arctiùs sapientiæ jungitur, ejusque fit capacior. Hinc Cajetan. & Pagnin. vertunt: *Ut cor assuefacerem sapientiæ.* Nam ut ajunt Græci in Catena: *Qui sapientiæ ductum sequitur, voluptatibus imperat cum lætitia.*

DEVITAREMQUE STULTITIAM] Chald. *Ut stultitiam inventam ediscerem.* Septuag. videntur vertisse ἀφροσύνην, id est *stultitiam*, ut habet noster Hebr. Syrus, & alii; Jam tamen in Sept. legitur εὐφροσύνην, id est *lætitiam*. Unde vertunt: *ut obtinerem lætitiam.* Olympiod. *Cor meum pollens* (abundans) *in lætitia* Arabicus. *Misit me cor ad sapientiam, & ad amplectendum gaudium per eam.* Sed eodem

redit

redit sensus: per lætitiam enim ineptam, & effusam in voluptates carnales intelligunt, quæ non aliud est, quàm stultitia. Hinc emblema:

Ne hilarem insaniam insanias.
Ne capiat mentem nimium damnosa voluptas,
Et tua jucunde membra furore premat.
Non nisi ridenti vecors insania vultu
Allicit, in flavo toxica melle gerit.

Rursum per *obtinerem* non intelligunt *haberem*, *possiderem*, *fruerer*; sed *ut obtinerem*, id est ut dominarer lætitiæ, sicut dux belli obtinet hostem, dum eum vincit & capit: hoc enim significat Græcum τοῦ κρατῆσαι ἐπ' εὐφροσύνῃ, id est ut regerem imperio, ac dominarer in exultantem lætitiam, ac immodicè gestientem voluptatem compescerem. Unde Thaumaturgus: *Continentia, ait, in servitutem redegit cupiditatem*. Et Nyssen. *ut dominatum obtinerem in lætitiam*. Et Cajetan. *ut retinerem stultitiam, ne baccharetur cor meum per eam*. Posset ex Hebræo verti: *ut obtinerem*, id est possiderem sapientiam: hanc enim significat שכלות *sichlut* per ש licèt per ס significat stultitiam, uti dixi cap. 1. v. 17. Unde S. Hieron. in Comment. vertit: *ut obtinerem stultitiam*, hoc est ut apprehenderem, caperem, subjicerem (hoc enim significat Hebr. לאחז *leechoz*) stultitiam, quod idem est cum eo, quod idem in vulgata vertit: *Devitaremque stultitiam*. Hostis enim vincitur, & capitur, ut caveatur, & victus ne lædere possit: gula verò & libido vincitur non tam resistendo, quàm occasiones, & illecebras fugiendo, quod ut Noster significaret, solerter vertit devitarem. Minus rectè ergo Olympiod. censet Salomonem hic significare, se sapientia sibi à Deo indita abusum ad indagandum voluptates carnales, ut eas obtineret, iisque se pasceret & immergeret.

DONEC VIDEREM QUID ESSET UTILE FILIIS HOMINUM] Hebr. *Quid esset bonum*. Chald. *Quale esset bonum illud filiorum hominum*, quod scilicet eos tranquillet, lætificet & beet.

QUO FACTO OPUS EST SUB SOLE] Hebr. *quod faciant sub sole*, id est quod facere debeant homines universi, si sapiunt & felices esse volunt; in quo occupare se debeant, quamdiu hic vivunt; quare hoc unum faciant oportet, huic uni totos sese impendant, hoc unum omnibus viribus prosequantur, juxta illud Christi ad Martham: *Martha, Martha sollicita es, & turbaris erga plurima. Porrò unum est necessarium*: nimirum *Maria optimam partem elegit, quæ non auferetur ab ea*. Lucæ 10.

NUMERO DIERUM VITÆ SUÆ] Significat Salomon se vestigasse hoc bonum ait Nyssen. *quod non uni tantùm ætati conveniret, sed perpetuum sit, & non temporarium & in vitam universam extendatur; & bonum sit omni ætati, primæ, & mediæ, & ultimæ, & omni numero dierum; nam propter nullum eorum, quæ fiunt in corpore, licet perpetuò voluptate affici, sed bibendi voluptas simul desinit cum satietate, & in comedendis similiter saturatio extinguit appetitum.*

Rursum τὸ *numero* significat paucos esse hominis dies, & facilè numerabiles. Sic enim *dies*, vel *homines numeri*, Hebr. vocantur pauci, qui statim numerari queunt, uti dixi Genes. 34. 30. & Num. 9. 20. Hoc est quod ait Job cap. 14. 5. *Breves dies hominis sunt, numerus mensium ejus apud te est*. Hinc vetus adagium: *Tota vita dies unus; Diarii omnes: Hemerobia voluptas & vana gloria.*

Moraliter hic nota primò, studioso sapientiæ abstrahendam esse carnem à vino, ceterisque carnis voluptatibus, uti fecit Daniel cum sociis, qui per hoc assecuti sunt magnam rerum scientiam, & Daniel donum Prophetiæ. Daniel. 1. 8. & sequent. ubi multa hac de re dixi. Idem fecere S. Hieron. S. Basil. S. Gregor. S. Chrysostomus ceterique Doctores, quin & Philosophi, uti Crates, Zeno, Socrates; maximè verò Ascetæ & Anachoretæ, inter quos primas duplici titulo obtinent Esseni, de quorum continentia mira narrant Euseb. Philo, & Josephus. Secundò, sapientis opus esse in omnibus suis actibus respicere finem, ut scilicet eos dirigat ad salutem & felicitatem: hic enim est finis ob quem creatus est, hoc summum ejus bonum. Jugiter ergo cogitet illud: *Oculus in metam: Oculus in occipitio*, ut non tantùm ea quæ à fronte, sed etiam ea quæ à tergo sunt, putà finem & futura respiciat. Et illud Aristotel. *Voluptates specta non venientes, sed abeuntes*. Venientes enim sua specie & fuco alliciunt, abeuntes mœroris aculeum menti infigunt. Et illud Sapientis: *Quod commodavit fortuna, tollet, quod mutavit natura, repetet; quod paraverit virtus retinebit.*

MAGNIFICAVI OPERA MEA, ÆDIFICAVI MIHI DOMOS ET PLANTAVI VINEAS. (Redit ad v. 3.) DIXI: VADAM ET AFFLUAM DELICIIS] Suas ergo delicias quas experiri voluit, ut scrutaretur quid in eis esset veri gaudii & felicitatis, hic sigillatim enumerat; ac tandem recensitis omnibus vers. 11. subjungit, repetitque se in omnibus invenisse vanitatem, & afflictionem spiritus. *Quæsivit in salsugine margaritam*, ait Nyssen. at non invenit, ideoque idipsum confitetur, & toti mundo proclamat, ut omnes ab ejus vanitate ad veritatem, verumque Dei timorem, & cultum abducat; eoque efficaciùs persuadeat, quo expertus loquitur, & se clara longaque experientia idipsum comperisse asseverat, licet enim vers. 3. proximè præcedenti dixerit: *Cogitavi à vino abstrahere carnem meam*, tamen per vinum non accipit omnia oculorum oblectamenta, quibus hic se pascit, sed gulam duntaxat, vinolentiam, & ebrietatem, a qua se abstraxit, ut posset serena liberaque mente vacare sapientiæ, ut per eam scrutaretur, quid utile esset filiis hominum, & quo facto iis esset opus, hoc est quid facere debeant ad assequendam veram lætitiam, & felicitatem per omnem vitam. Scrutatur ergo idipsum hic in fabricis, vineis, hortis, &c. quæ longè absunt à vinolentia, & amœnam habent mentis occupationem, & recreationem. Unde S. Gregor. Thaumaturgus, & Olympiod. hunc versum rectè connectunt cum præcedenti. Sic enim ait Thaumaturgus: *Mirum modum incessi dum divitiem, ut viderem in quo digne per hanc vitam occuparentur mortales. Quæ ubi non nihil cernerem, quæ admiratione digna censentur, omisi quod non tractarem. Extructa sunt in excelsum palatia, vineæ consitæ sunt*, &c.

MAGNIFICAVI OPERA MEA] multa, magna & magnifica opera extruxi, putà magnificas domos, vineas, hortos, &c. sub magnitudine enim intelligitur multitudo, adeoque magnus Hebr. idem sæpè est quod multus, & magnitudo idem quod multitudo, uti alibi ostendi. Est enallage quantitatis, qua continua ponitur pro discreta, & vice versa. Unde Syrus vertit: *Multiplicavi opera mea*. Et Chald. *In extruendis jam Hierosolyma magnificis operibus studui ego*. Alii: *Multa numero, & magnitudine ingentia opera construxi*. Per opera intellige, non tam publica in bonum Hierosolymæ, vel regni erecta, qualia fuere templum, mœnia, fossæ, arces, turres, urbes, propugnacula. 3. Regum. 9. quàm privata, quæ Salomon ad suam non necessitatem, sed oblectationem, & luxum splendidè extruxit. Ait enim: *Opera mea; & ædificavi mihi domos, & plantavi vineas*. Rursum per opera intellige affabrè facta, artificiosa, elaborata, expolita per ingens studium artem, & industriam. Unde Arabicus vertit: *Magnificavi artes meas*. Quicquid etiam in natura excellens est, quicquid in arte reconditum, hoc sibi ex Tyro, & circumquaque accivit, Salomon.

ÆDIFICAVI MIHI DOMOS] qualis fuit illa, quam Salomon pro sua opulentia, & magnificentia ædificavit tredecim annis, adeò splendida, & admirabilis, ut ad ejus intuitum obstupuerit regina Saba 3. Reg. cap. 7. & cap. 10. vers. 27. Similis fuit domus saltus Libani, & altera quam ædificavit filiæ Pharaonis, quam in sponsam acceperat. Vide Joseph. octavo. Antiquit. capit. 5. vel juxta aliam editionem 2. & Abulens. 3. Reg. 7. quæst. 1. & seq. plures alias ædificasse Salomonem, ut suo fabricandi desiderio satisfaceret, liquet ex hoc loco, & ex Chald. qui vertit. *Ædificavi mihi domos plurimas*. Et ex illo 3. Reg. cap. 9. vers. 10. *Ædificavit quodcumque ei placuit ut ædificaret in Jerusalem, & in Libano, & in terra potestatis suæ*. Hebr. est *Ædificavit desiderium, quod desideravit Salomon ædificare*, quæ phrasis notat ardens in Salomone ædificandi studium, ne dicam libidinem. Addit Chald. *fecit thronum ex dentibus elephantis, & solium regni.*

Tropologicè vide Nyssen. qua ratione domus animæ spiritalis virtutibus exstrui, & ornari debeat, ideoque caveri ornatus nimius domus corporalis, ne in illum mens sua securas, opes & tempus insumat & exhauriat; ut parum ei supersit, quod in animæ fabricam impendat, uti fecit, Nero, qui nulla in re damnosior

fuit,

fuit, quàm in ædificando, ait Sueton. cap. 31. vitæ ejus; ædificavit enim Romæ palatium Colle Palatino usque ad Esquilinum tam immane, ut esset instar urbis. Unde ut idem Suetonius scilicet cap. 39. hoc in illam scriptum fuit Distichon:

Roma domus fiet, Veios migrate Quirites;
Si non & Veios occupet ista domus.

Et Martial. Epigram. 2.

Unaque iam tota stabat in urbe domus.

Extant etiamnum ejus ruinæ, & rudera, quæ miram ejus magnitudinem indicant. Sapienter Seneca epist. 90. *A natura*, inquit, *luxuria descivit, quæ quotidie seipsam incitat, & tot sæculis crescit, & ingenio adiuvat vitia; omnes istæ artes, quibus aut excitatur civitas, aut strepit, corporis negotium gerunt, cui omnia olim tamquam servo præstabantur, nunc tamquam Domino parantur.*

PLANTAVI VINEAS] Vinearum Salomonis in libris Regum nulla fit mentio, sed Canticorum. 8. 11. ubi ait sponsa; *Vinea fuit pacifico in ea qua habet populos*; Hebr. *Salomoni in Baal hamon*, quod Aben Ezra ait esse nomen proprium loci prope Ierusalem, ubi major pars populi vineas habebat præstantissimas. Alii quibus favet Chal censent esse cognomen ipsius Ierusalem, quæ ob habitantium frequentiam sic vocata sit: Nam *Baal hamon* idem est, quod *Dominus* vel *Domina multitudinis*, id est plurimi populi. Porrò hæc vinea tam fuit fertilis, tantique proventus, ut illa quotannis æstimaretur mille argenteis. Subdit enim. *Tradidit eam custodibus; vir offert pro fructu eius mille argenteos.* Rursum nonnulli huc referunt vineas Engaddi lautissimas, quòd uvæ referrent saporem, & odorem Cypri: Cyprus enim est arbor aromatica, idque putant significari Cant. 1. 14. *Botrus cypri dilectus meus mihi in vineis Engaddi.* Verùm an hæc comparatio dilecti cum Cypro & vineis Engaddi, petatur à propriis Salomonis vineis; an ab alienis non satis liquet, præsertim quia Engaddi procul aberat à Ierusalem, utpote vicinum Iericho; sed quid vetat Salomon in remotis Iudææ locis suas habuisse delicias, villas & vineas, uti olim habuere Romani Capuæ, & in tota Campania? Sanè olim in sola Iudæa, adeoque in solo Engaddi erat vinea balsami præstantissima: balsamum enim frutex est qui si acuto vitro, lapide, vel osse incidatur, stillans succum pretiosissimum, eximiæ suavitatis, & virtutis ad sanandos morbos, quem opobalsamum vocant, præstatque omnibus odoribus. Vide Adrichom. in Engaddi. Sic in monte Libano erant horti amœnissimi, quos irrigabat fons hortorum, de quo Cantic. 4. Hic fons tenuis excrescens efficiebat fluvium, qui Sabbaticus vocabatur, eo quòd mira Dei providentia, Sabbato dumtaxat flueret, reliquis sex diebus siccaretur, teste Iosepho lib. 7. Belli 24. vide Adrich.

Porrò vinearum plantatio, & cultura est honestissima, suavissima, utilissima, uti docet Columella libr. 3. capit. 3. proferunt enim vina præstantia in magna copia. Sanè eximia fuisse, & delicatissima, (qualia sunt Falerna Italorum) hæc Salomonis dubitare nequit, qui hæc ejus verba, & sequentia penitus introspicit, simulque ejus indolem, ingenium, & studium scrutandi omnia, quæ in mundo sunt delicata, pretiosa, eximia considerat.

Jam verò vites, & botros in Palæstina esse ingentes, & eximios liquet ex botro, quem duo exploratores missi à Iosue, ad eam explorandam, inde illum extulerunt, & in vecte ad eundem detulerunt. Numero 13. 25. & ex vite Sorec præstantissima, de qua Isaiæ 5. 2. cujus uvæ non habebant acinum, uti testantur Hebræi, dabantque vinum rubens delicatissimum, adeoque vinum *Con*, id est optimi coloris, odoris & saporis, ait Adrichom. in descript. terræ sanctæ in Dan. Item ex eo, quòd Israel dicatur quietè habitasse sub vite sua, & sub ficu sua 3. Reg. 4. 25. vites ergo altæ sint oportet instar arborum, & ficuum. Unde & Genes. 49. 11. Jacob benedicens Judæ ait; *Ligans ad vitem pullum suum*, ut scilicet ex ea oneret asinum.

Rursum Salomon quicquid in orbe, adeoque in India erat rarum, & pretiosum, per naves in Judæam accersebat; quare non dubium, vites quoque pretiosas ex regionibus, ubi illæ eximiæ sunt, evocasse. Certè Plinius libro decimoquarto capit. primo scribit in Africa interiore tantas gigni uvas, *ut magnitudinem infantium puerorum exæ-*

A *quent*, & uvæ etiam *tumeant mammarum modo bumasti*, Dicitur enim Græcè uva *bumasti*, quòd bovis mammas tumore, & magnitudine referat; unde à Varrone libro secundo de Re rustica capit. 4. *Bumamma* vocatur, & à Macrobio lib. 3. Saturn. capit. ultimo *Bubammia*, Strabo quoque lib. 2. cap. 11. & 15. meminit botrorum bipedali magnitudine, atque bipedales in nonnullis Italiæ locis produci cernimus. Denique in Palæstina potentia gigni vina, omniaque rubra nulla alba, Romæ ab iis, qui illam lustravere, cognovi. *Uva bumasti quæ?*

Sub vineis, & vinetis nonnulli intelligunt oliveta, & ficeta; hæc enim jungi solent, adeoque in eodem sæpè campo feraci videre est oleas, & ficus vitibus insertas, & immixtas, uti Lombardia est cernere. *Eccles. 2. 4. plantavi vineas.* *Prov 24. iuxta Sep*

Mysticè plantanda, putanda, colenda est cuique vinea animæ, tam suæ quàm alienæ, Audi S. Ambros. libr. 2. epist. 7. *Rescindatur*, ait, *luxuries, delicia resecentur, & si quis fuit luxuriosus, valedicat superioribus. Rescissa enim vinea fructum affert, semiputata frondescit, neglecta luxuriat; ideoque scriptum: Tamquam agricultura homo imprudens, &*
B *tamquam vinea homo egens sensu, si reliqueris eum desertus erit. Colamus ergo corpus hoc nostrum, castigemus illud, redigamus ad servitutem, non illud despiciamus; sunt enim membra nostra arma iustitiæ, sunt & arma peccati.*

FECI (alii *plantavi*, ac singulari arte, & industria concinnavi) HORTOS ET POMARIA, ET CONSEVI EA CUNCTI GENERIS ARBORIBUS] Hebr. *feci hortos & paradisos*. Hortus communium est olerum: unde *hortus* dicitur quasi *ortus*, quòd in eo olera oriantur. Paradisus verò hortus est exquisitarum arborum, fruticum, florum, fontium, statuarum, avium, piscium, & vivariorum, caprearum, cervorum, ferarum, omnisque generis amœnitatum & deliciarum, quales fuere veterum Romanorum Luculli, Pompeii, Ciceronis, &c. in agro Tusculano, & Tiburtino, quibus modo ibidem vel pares vel suppares sunt Estensium, Aldobrandinorum, & similium, qui amœnitate, & pretio certant cum hortis Alcinoi, si non superant ubi hydraulicos non tantùm organorum, sed & avium cantus meis auribus audivi. De voce Paradisi vide dicta Genes. 2. 8. *Vers. 5.*

C Noster vertit *pomaria*, quia in paradisis eminent arbores fructiferæ omnis generis, putà pomiferæ: pomum enim quemlibet fructum, qui molliori est cortice significat, & à nuce distinguitur, quæ amigdala, avellanas, & omnes fructus duri corticis continet. Sibi de quoque pomum omnes fructus tam duri quam mollis corticis, nucesque omnis generis complectitur. Ita hic accipitur. *Cuncti generis arboribus*. Hebr. est & Græcè, *cuncti fructus arboribus*; non quòd omnes essent fructiferæ, solasque fructiferas plantarit Salomon, cùm & infructiferæ, ut cedros, platanus, & cypressus foliorum copia, celsitudine, odore, aliisque dotibus miram afferant amœnitatem; sed quod præter has etiam plantarit fructiferas diversorum fructuum atque pomorum fertiles, ait S. Hieron.

Verisimile est Salomonem frutices, & arbores pretiosas ex Arabia, Aegypto, India totoque orbe conquisitas in suos Hierosolymitanos paradisos transtulisse; unde Ioseph. libro octavo Antiq. capit. secundo tradit plantam balsami dono allatam à regina Saba, feliciter à Salomone suo satam in solo, ubertim in Palæstina deinceps provenisse, atque
D adeò in tanta copia, ut postea scripserit Plin. duodecimo capit. vigesimoquinto. *Balsamum uni terræ Judææ concessum.* Balsamum enim olim proprium fuisse Sabæ, & Arabiæ Felici, ac felicissimè provenisse, apud Mecham, & Medinam præcipuas Arabiæ Felicis civitates, docet Prosper Alpinus Dial. de Balsamo capit. secundo, Strabo libr. 16 Diodorus Siculus libr. 2 Pausanias libr. 9. & alii. Inde à regina Saba translatum in Judæam ad Salomonem, eo plantante felicissimè provenit in Iericho. Inde translatum in Aegyptum irrigatum fonte, qui B. Virgini, & puero IESU scaturiit, cum fugiens Herodem eò secessit, copiosè germinare docent Baron. Burch. Adrichom. & alii. Rursum verisimile est omnes frutices, & arbores, præsertim aromaticas; quæ nominantur à Salomone in Canticis, ab eo plantatas in suis paradisis, ut cedros, cypressos; calamum, myrrham, thus, cinnamomum, aloen, favum cum melle Cantic. 5. 1. id est can-

est cannam mellitam; sive sacchaream, ex qua eruitur saccharum, uti nonnulli transferunt.

Ipse sibi hortis dedit. Τὸ *Consevi* innuit Salomonem non tantùm alienis, sed & suis manibus plantasse paradisos, uti fecit Cyrus minor in Sardiano paradiso, teste Cicerone de Senectute, de quo mox plura, & Diocletianus Imper. abdicato spontè imperio Salonam in rus suum secessit, ibique plantationi, & hortensi operi vacavit. Laertem Ulyssis patrem describit Homerus Odyssea ultim. repertum à filio agros colentem. Imò Noe vineam plantavit, primusque ex ea vinum expressit. Adam verò ceterique ante diluvium, ac post illud Abraham, Isaac, Jacob, ceterique Patriarchæ fuere agricolæ. Romæ celebres fuere Hortensii, ita dicti à cultu studioque hortorum. Similes hortensios habet hæc ætas, inter quos Lovanii olim vidimus Justum Lipsium vacuum à studiis, tempus floribus in horto conserendis studiosè impendere. Vide ipsummet lib. 2. de Constantia cap. 1. & 3. ac Virgil. 2. Georg. ubi mira elegantia hortorum culturam & amœnitatem celebrat. Jam verò horti magnam utilitatem æquè ac delectationem afferunt. Romæ videmus hortulanos plurimos, eosque opulentos, quia Itali magis herbis B quàm carnibus vescuntur, & pascuntur. Inter eas *Brassica sunt decus hortorum*, ait Columella. Sub τὸ *consevi* intellige quoque inseví. Nam ut ait Cicero de Senectute: *Non modò consitiones delectant, sed etiam insitiones*; & harum peritissimus erat Salomon, utpote qui omnium arborum, herbarum, fruticum vires & dotes calleret, sciretque, quæ cui, qua ratione deberet inseri & inoculari. Unde Fonteius vertit:

Posui ordine vites,
Inserviquе pyros; ficus, cydonia, pruna,
Innumeras posui species, genus omne ferarum.

Porrò paradisos Salomonis fuisse eximios, ac superasse pensiles hortos Nitocris, quos ei, velut uxori erexit Nabuchodonosor, mira arte & majore sumptu, ut orbis miraculum habiti sint, de quibus Plinius lib. 15. c. 4. facilè persuadet Salomonis cupiditas, opulentia, & magnificentia. Illi autem partim erant in urbe Jerusalem, puta in palatio regali Sionis, partim extra urbem ubi speciosiores sunt campi. Sicut Romani in suburbano excitabant hortos, quales fuere Cæsaris, & Antonii prope C Tiberim, de quibus Dion. lib. 47. Hinc noster Vilalpandus tom. 3. p. 1. lib. 2. ex Joseph lib. 6. de Bello cap. 6. docet portam Jerusalem dictam *Genath*, sive *portam gregis*, fuisse pariter portam hortorum (*Gam* enim Hebr. hortum significat) per quam erat egressus, & descensus in vallem Hennon amœnissimam, & torrentem Cedron hortis nobilem, atque ad vallem Josaphat. Ibi ergo erant horti amœnissimi, qui rigabantur torrente Cedron. Unde illud sponsæ Cant. 6. 10. *Descendi in hortum nucum, ut viderem poma convallium*. Septuag. verterunt: *Poma torrentis*. Unde ibidem ab Adrichom. in descript. Jerusalem depingitur hortus regius, qui in Canticis dicitur hortus conclusus, in quo erat fons Rogel & omnis amœnitas.

Tropol. Nyssen. hic invectivam habet in inutilem hortorum cultum, ostenditque qua ratione, & quanta vanitate deliciæ quærantur in terra per ædificia, in aere per plantas, in aqua per piscinas, & fontes: moderata tamen hortorum cultura, & agricolatio amœna, laudabilis utilisque est, & à Deo Adamo in para- D diso commendata. Genes. 2. 15. Nam ut ait S. August. lib. 8. de Genes. ad litter. cap. 9. *Quid hoc opere innocentius vacantibus, & quid plenius magna consideratione prudentibus*. *Hortus*, ait S. Isidor. lib. 17. Orig. c. 10. nominatur, quod ibi semper aliquid oriatur. Nam cùm alia terra semel in anno aliquid creet, hortus numquam sine fructu est. Olus ab alendo dictum, eo quòd primùm homines ab oleribus alerentur antequam fruges, & carnes ederent. Tantum enim pomis arborum & oleribus alebantur, sicut animalia herbis. Igitur sicut Adam excoluisset paradisum, si innocens in eo perstitisset, non tantùm ad esum fructuum, sed etiam ad perspiciendas per experientiam herbarum, fructuum, fruticum naturas, dotes & proprietates, atque ex iis assurrexisset ad clariorem Dei creatoris cognitionem, amorem, laudem & gratiarum actionem; eorum prorsus modo suos paradisos excoluit Salomon. Unde dicitur *disputasse super lignis à cedro, quæ est in Libano usque* A *ad hyssopum, quæ egreditur de pariete*: 3. Reg. 4. 33. quare ea manibus tractare, serere, excolere Salomoni volupe fuit, æquè ac utile: sicut & fuit Herculi manu sua quercus conserere, ut scribit Plin. lib. 16. cap. 4. atque Agamemnoni plantare platanos, ut idem Plin. refert lib. 16. cap. 44. Cyro gloriari solito agrum se habere sua manibus consitum, & directos in quincuncem ordines, multasque arbores manu sua satas, teste Cicerone de senectute. Antiquitas ait Plin. lib. 19. cap. 4. *Nihil prius mirata est quàm Hesperidum hortos, ac regum Adonis & Alcinoi, itemque pensiles, sive illos Semiramis, sive Assyriæ rex Cyrus fecit. Romani quidem reges ipsi coluere. Quippe etiam superbus Tarquinius nuntium illum sævum, atque sanguinarium filio remisit ex horto.*

Porrò Chald. ex versione Conimbr. & Costi multa hic paraphrasticè addit. Sic enim habet: *Institui in Jabne cantum circa vineas, ut ego & silentiarii mei aliquando epularemur, & vinum novum & vetus ad altare libaremus. Plantavi hortos irriguos, & amœnitatis plenissima viridaria, ubi omnis generis olera seminavi, quæ ad victum & convivia, aut ad sanitatem usui forent: herbas quoque olfactu nobiles adieci, item & arbores steriles & aromata ferentes, quas ad me dæmones & nocentes Angeli ex India detulerant: omnes item arbores fructiferas. Horti autem termini erant à muro Jerusalem usque ad littus aquarum Siluach.*

Silentiarii erant officiales intimi regis, qui quietem & silentium in aula procurabant, ac tumultus famulorum, rerumque omnium compescebant, ne regis aures obtunderent, de quibus Justinianus, C. de Silentiariis, & Procopius lib. 2. Belli Persici *Romani*, ait, *ad ea, quæ quietis sunt in palatio, ministrum silentiarium vocant sive domesticum arcanorum principis conscium.*

Verum hæc meritò ex Chald. in Biblia Regiia resecta, & accisa sunt. Continent enim quædam dubia, & apocrypha, quædam fabulosa, & indigna, ut quod aiunt Salomonem arte magica usum, & per dæmones accepisse plantas peregrinas ex remotis terræ regionibus.

Denique in hortis, & paradisis suis testatur Salomon vers. 11. se invenisse vanitatem, & afflictionem spiritus. Præter communem enim omnibus rebus terrenis vanitatem, paradisorum illa propria est, quod perpetuam exigant curam, & culturæ, ac jugem areolarum, pergularum, sepium, fontium, apothecarum, labyrinthorum, vivariorum, &c. instaurationem, in quam ingentes quotannis expendendi sunt sumptus. Rursum quòd à multis, etiam Prælatis, & Principibus visitentur, quos excipere oportet lautè, & splendidè: quare paradisi non tam serviunt hero, quàm hospitibus, cum quibus hero tempus perdendum est, & opes profundendæ. Insuper in paradisis vacatur commessationis, symposiis, lasciviæ, luxuriæ, aliisque sceleribus. Denique paradisi, sæpe totam heri cogitationem, cupiditatem & sollicitudinem ad se rapiunt, ut de aliis, quæ illi incumbunt cogitare nec liceat, nec libeat. Quocirca S. Carolus Borromæus dictabat Episcopis & Prælatis non alium debere esse paradisum, quàm Biblia & S. Script.

Præclarè S. Gregor. Nazianz. orat. 9. *Quousque*, ait, *vanitatem quæritis & mendacium? hanc scilicet vitam & delicias, & exiguam gloriolam & humilem potentiam, falsam prosperitatem, magnum aliquid & amplum esse existimantes: quæ quidem hanc rationem habent, ut non magis eorum fiant à quibus obtinentur, quàm eorum, qui habituros se speraverunt; neque horum rursus magis, quam aliorum apud quos ne in expectatione quidem unquam fuerunt; verùm ut pulvis à turbine, sic ea ab aliis ad alios subinde ventilentur ac iactentur, & sicut fumus dilabantur & tanquam insomnium homines deludant, umbræque instar manibus teneri nequeant, ac denique ita comparata sint, ut nec cum absint de iis consequendis desperent qui non habent, nec cum adsunt, fida sint & certa.*

Notum est illud S. August. *Homo* (Job) *vicit in stercore, victus est* (Adam & Salomon) *in paradiso*.

ET EXTRUXI MIHI PISCINAS AQUARUM, UT Vers. 6.
IRRIGAREM SYLVAM LIGNORUM GERMINANTIUM.
Hebr. & Græc *Sylvam producentem ligna*. Chald. *Sylvam quæ alit ligna ad incidendum*, id est sylvam cæduam. S. Ambros. lib. de Isaac cap. 4. *Salvum germinantium* scilicet ad inumbrandum, ad exhilarandum, ad fabriles usus, ad ignem, &c. Aliqui sylvam hanc referunt ad domum,

quam

quam Salomon ædificavit & indigitavit saltum Libani, eò A quòd cedris è libano allatis, inquiunt, ibique plantatis cincta fores.

Pro *piscinas* Aquila vertit λίμνας, id est paludes, stagna. Symmach. ὀχετηγίας, id est cisternas, canales, aquarum receptacula.

Piscina quid? Resp. Primò. Piscinæ hìc propriè capi possunt pro vivariis, in quibus servantur & aluntur pisces. Pisces enim priscis erant in deliciis, imò nonnulli piscibus dumtaxat vescebantur, non carnibus. Pisces enim sunt humidiores, frigidiores, & faciliores ad digerendum; atque longè major varietas est piscium, quàm sit carnium. Tales fuere piscinæ Neronis, in quibus ipse piscabatur reti aureo, purpura coccoque funibus nexis, ait Sveton. c. 30. & 31. vitæ ejusdem. Mira sunt quæ de piscium in piscinis mansuetudine & oblectatione scribit Plin. lib 32. c. 2. ubi inter cetera ait: *E manu vescuntur piscium in pluribus Cæsaris villis, &c. in Labradii Jovis fonte anguillæ inaures additas gerunt. In fonte Apollinis, quem Curium vocant, ter fistula evocati veniunt ad augurium. Hierapoli Syriæ in lacu Veneris aedituorum vocibus parent vocati, exornati auro veniunt, adulantes scalpuntur, ora hiantia manibus inserendis præbent.* Idem lib. 20. c. 11. hoc B pharmacum piscibus ægris assignat: *Pisces si ægrotent in piscinis, apia viridi recreantur.*

Rursum per piscinas generatim accipi possunt cisternæ, lacus, rivi & quævis aquarum receptacula. Hæc enim primò serviunt ad amœnitatem: aquæ enim pellucidæ & crystallinæ mirè oblectant aspectum, præsertim dum in eis per

Secundò. cimbas navigatur. Secundò ad refrigerium: in piscina enim lavabant se, imò natabant. Unde & κολυμβήθρα, id est lavacrum sive natatoria vocabatur, qualis fuit natatoria Siloe, ad quam missus à Christo cæcus, in ea se lavans illuminatus est. Joan. 9. Unde Plinius Junior lib. 5. epist. 6. ad Apollin. *Si natare,* inquit, *latius aut tepidius velis, in area piscina est.* Idem lib. 2 epist. 17. *Cohæret piscina calida mirifice, ex qua natantes mare aspiciunt.*

Tertiò. Tertiò, per piscinas accipi possunt thermæ & balnea, in quibus aquis calidis corpora abluebant, fovebant, & à frigidis morbis curabant, quales sunt thermæ Caroli magni, quæ Aquisgrani calidissimæ è terra scaturiunt, ita ut balneantes earum æstum aqua frigida temperare debeant. Sic Ro- C manorum magnificentia fuit in thermis, illæque erant opus imperiale & regium, quales fuere thermæ Diocletiani, Constantini, Antonini, quarum reliquias, pristinæ magnificentiæ indices, etiamnum intuemur.

Quartò. Quartò, in piscinis sive stagnis fiebant naumachiæ, sive ludi & prælia navalia ad spectantium oblectationem. Sic Nero, Tiberi in hortos Romæ declives inducto, piscinam sive stagnum effecit, in quo naumachia exercebatur, ad ejus populique recreationem.

Quintò. Quintò, & maximè hæ piscinæ & stagna serviebant ad irrigationem hortorum & arborum, Unde subdit Salomon: *Ut irrigarem sylvam lignorum germinantium.* Cùm enim Judæa sit sicca & siticulosa, ut fiat humida & fœcunda, aquarum irrigatione indiget: Hæcque in Script. vocatur ejus benedictio. Unde & Piscina Hebr. vocatur ברכה *berecha*, id est benedictio. Hinc Axa petiit illam à Patre suo Caleb dicendo: *Da mihi benedictionem,* id est irrigationem aquarum. *Terram australem & arentem dedisti mihi, junge & irriguam. Dedit itaque ei Caleb irriguum superius & irriguum inferius,* Josue 15. 19.

Ita S. Thaumaturgus: *Piscinas,* ait, *erant ingentes ad aqua-* D *rum exceptionem confectæ ad uberem & copiosam arborum irrigationem distributi.* Hinc ex piscinis fiebant aquæductus, quibus aqua per omnes hortorum areolas, perque officinas & cubicula magna arte, æquè ac commoditate & jucunditate derivabatur. Sanè Romanorum veterum magnificentia fuit in aquæductibus, quorum reliquias etiamnum spectamus. Hinc Chald. sic habet: *Adjeci præterea ad domum convivii aquarii fistulas, ad arborum & herbarum irrigationem apprimè commodas, fecique ex eis castella & aquæductus ad sylvam, variis arboribus consitam irrigandam.* Pleræque enim arbores irrigationem aquarum amant, excipe paucula: Nam *aquas oderunt cupressi, juglandes, castaneæ laburnum,* ait Plinius lib. 18.

Porrò quæ, quot & quales fuerint piscinæ Salomonis incertum est, quia nec Script. nec Joseph. eas exprimunt: tantùm Josephus lib. 6. Belli cap. 6. nominat *Stagnum Salomonis.*

A Piscinam probaticam, id est ovinam sive pecuariam, in qua lavabantur oves immolandæ opus fuisse Salomonis censent Villalpando, Adrichom. & alii in descriptione templi: sed illa huc non pertinet, quia non Salomonis deliciis, sed usibus templi deserviebat. Piscinam sive natatoriam Siloe, in qua curatus est cæcus Joan. 9. opus fuisse Salomonis opinantur nonnulli. Oritur hæc piscina ex fonte Siloe vicino, qui è radice montis Sion scaturit: aqua ejus clara, dulcis, & uberrima cum silentio pisciduque fluit in torrentem Cedron. Isaiæ 8. 22. de quo ita scribit Salignacus lib. 10. cap. 8. *Fontis hujus aqua hodie adhuc etiam Saracenis in pretio est. Nam cum corpore naturaliter instar hircorum fœtoant, in hoc fonte se & pueros suos lavant, eaque lotione fœtorem suum mitigant. Quin & eam Turcæ magni faciunt, quòd eius usum oculorum visui conferre experiantur.*

Salomoni quoque aliqui tribuunt piscinas in Esebon, eò quòd earum pulchritudini comparet oculos sponsæ Christi ob claram Dei cognitionem. Cant. 7.

Denique sub piscinis accipe fontes, qui è loco altiore per canales deducti, in hortis & atriis exiliunt magna intuentium voluptate; hi enim piscinam sive stagnum efficiunt. Celebris in Jerusalem erat fons Gion, isque duplex scilicet superior & inferior: oritur ex monte Gion, ubi Salomon in regem à Nathan Propheta & Sadoc Pontifice unctus fuit 3. Reg. 1.

Mysticè, piscinæ sunt merita Christi & S. Sacramenta, quæ merita Christi continent, quæ Christus Dominus quasi verus Salomon instituit, ut irrigent sylvam, id est Ecclesiam, in qua germinant omnes generis arbores, id est omnes eminentes sancti, tam Patriarchæ & Prophetæ quàm Apostoli, virgines, & martyres, Piscina superior est baptismus, inferior est pœnitentia.

POSSEDI SERVOS ET ANCILLAS MULTAMQUE Vers. 7. FAMILIAM HABUI, ARMENTA QUOQUE ET MAGNOS OVIUM GREGES, ULTRA OMNES QUI FUERUNT ANTE ME IN JERUSALEM.] Septuaginta. *Mercatus sum vel emi servos & ancillas,* &c. Hebræum enim קנה *Kana* significat emere, comparare, possidere. Multa ergo mancipia emit Salomon, sicut jam emuntur Æthiopica; & præter Chananæa, Ægyptia, aliarumque gen- C tium, Æthiopica quoque emisse Salomonem, docet Josephus lib. 8. Antiq. cap. 2.

Per *servos*, tum mercenarios accipe, tum mancipia; hæc enim propriè possidentur, sicut jumenta agri & census. Unde à Platone vocantur *animata possessio*, à Plutarcho *animata instrumenta*, Hinc Nyssen. vertit: *Possedi servos & ancillas tamquam caprarum & porcorum greges, utpote quod in pari ordine potestatis, & hæc & illa subiecta essent.* Per *familiam* accipe uxores, filios, vernas, id est filios ex servis domi natos. Unde Hebr. est *filios domus*. Septuag. *& vernaculi fuerunt mihi.* Arabic. *Et facti sunt filii gentis domus meæ.* Campens. *Et ex eis nati sunt mihi vernæ.* Horum copia facit tum ad heri splendorem & magnificentiam, tum ad imperium & operas, ut per eos tum domi, tum foris efficiat quicquid libet sive ad utilitatem, sive ad oblectationem. Servi enim ad nutum hero obediunt, omniaque eius negotia obeunt sive domestica, sive ruralia, sive forensia. Tales sunt agricolæ, coci, equisones, camelarii, rhedarii, pocillatores, pistores, fabri, textores, Phrygiones, asseclæ, satellites, armigeri, cubicularii, silentiarii, & tabellarii, &c.

D Habuit Salomon innumeram servorum & ancillarum turbam. Noster Vilalpando tom. 2. lib. 5. disp. 3. c. 51. numerat ad 48. hominum millia & sexcentos. Verùm si præfectos, officiales, & aulicos hic adnumeres, longè major fuit copia, ut colligitur ex annona quotidiana aulæ Salomonis, 3. Reg. 4. 22. *Erat,* inquit, *cibus Salomonis per dies singulos triginta cori similæ, & sexaginta cori farinæ, decem boves pingues, & viginti boves pascuales, & centum arietes, excepta venatione cervorum, caprearum atque bubalorum & avium altilium.*

Armenta dicta quasi *armamenta* ab *armis*, quos habent validos ad onera ferenda, & ut armentur ad prælium. Unde Virgil. 4. Æneid.

Bello armantur equi, bella hæc armenta minantur.

Vel *armenta* quasi *aramenta*, putà jumenta quibus aratur; talia sunt equi, asini, cameli, vaccæ, boves, bubali.

Porrò equi Salomonis erant plurimi, ut patet ex eorum stabulis: *habebat enim quadraginta millia præsepia equorum curribium, & duodecim millia equestrium*. 3. Reg. 4. 26. hoc est habebat quadraginta millia equorum currilium in præsepiis, & duodecim millia equestrium. Est hypallage. Hunc esse sensum liquet 2. Paral. 9. 25. ubi dicitur, *Habuit quoque Salomon quadraginta millia equorum in stabulis*. Cuique enim equo in stabulo communi suum erat præsepium, id est locus præcipuus, in quo ei dabatur pabulum. Habuit ergo Salomon universim quadraginta duo millia equorum in stabulis.

Porrò possedit Salomon, æquè ac Saul, David cæterique prisci reges, magnos armentorum & ovium greges, tum ad cibum & vestitum, tum ad mercaturam, tum ad sacrificium, ut cùm ipse mille hostias una vice immolavit, 3 Reg. 3. 4. adeò ut animarum victimarum ejus numerum admirata sit regina Saba 3 Reg. 6. 25. Sic Doeg. erat princeps Pastorum Saulis. 1. Reg. 25. 9. Sic *Messa rex Moab nutriebat pecora multa, & solvebat regi Israel centum millia agnorum, & centum millia arietum cum velleribus suis* 4. Reg. 3. 4. Priscorum ergo opes erant non auri, argenti, sed pecorum, & pecudum: unde pecunia, quæ postea signata est effigie pecorum, quibus successit, nomen accepit, Ita Varro lib. 4. de lingua latina & Plin. lib. 8. cap. 3. nimirum vivo adhuc mundo vivæ placebant divitiæ, & florentes crescentesque: Jam verò senescenti ac propè mortuo placent mortuæ, sepultaque æris, auri, & argenti: qua in re ait Nyssen. limites à Deo præscriptos transgressus est homo eviscerans & eruderans terram, eruens quæ Deus voluit abscondi.

Servorum vanitas. Porrò vanitas propria servorum & ancillarum est, quòd hero serviant, non ex amore, sed ex metu, vel spe mercedis & lucri. Rursum, quòd servilis sint ingenio, magnaq; egeant heri cura & assidua gubernatione, juxta illud Eccl. 33. 25. *Cibaria, & virga & onus asino: panis, & disciplina, & opus servo. Operatur in disciplina, & quærit requiescere; laxa manus illi & quærit libertatem. Jugum & lorum curvant collum durum, & servum inclinant operationes assiduæ. Servo malevolo tortura, & compedes: mitte illum in operationem, ne vacet*. Insuper quòd ad oculum duntaxat serviant, ac sæpè sint infidi ac furaces. Huc facit insignis gnome R. Hillel in *Pirke Avoth*, id est sententiis Patrum cap. 2. *Qui multiplicat carnem, multiplicat vermes: qui multiplicat divitias, multiplicat cum eis dolores: qui mulieres multiplicat, multiplicat fascinationes: qui multiplicat ancillas, multiplicat fornicationem; qui multiplicat servos, multiplicat fures: qui multiplicat legem, multiplicat vitam: qui studium multiplicat, pariter sapientiam multiplicat: qui multiplicat consilium, multiplicat prudentiam: qui multiplicat justitiam, multiplicat pacem, qui verbum legis acquirit, vitam in altero sæculo fœneratur æternam*.

Alleg. S. Hieron. Christus, inquit, qui verus est Salomon in aula, id est in Ecclesia sua habet *servos, qui habent spiritum timoris in servitute, & spiritualia magis desiderant, quàm sentiant. Ancillas verò eas animas appellat, quæ adhuc corpori terreno sunt deditæ. Vernas, qui servos & ancillas antecedunt, necdum tamen libertate donati sunt, nec nobilitati à Domino. Sunt autem alii ad instar boum & ovium, propter operæ & simplicitatem, qui absque ratione & scientia Script. laborant quidem in Ecclesia, sed necdum ad id pervenere, ut homines esse mereantur, & redeant ad imaginem conditoris, de quibus dicitur, Homines & jumenta salvabis Domine*. Psalm. 35. 8.

Vers. 8. COACERVAVI MIHI ARGENTUM ET AURUM, ET SUBSTANTIAS REGUM AC PROVINCIARUM. Septuag. ἐθησαύρισα, id est collegi, Cœgi congessi ubertim. Arabicus: *Aggregavi*. Chald. *Auri & argenti thesauros congregavi, constavique ex auro vestulatas crateras & pondera æqui & boni Census* (vel *peculia*, ut verton: Complut.) *quoque regum & provinciarum mihi in tributum illatæ sunt*. Aurum postulatum est sæpius igne excoctum, ideoq; purgatissimum & optimum: hoc enim crebra ignis actio e tubercula & pustulas contrahit, uti docet Sabell, ad caput 44. Suetonii in Nerone, & Cujacius lib. 7. observ. c. 39. de quo dicitur Psalm. 11. 7. *Argentum igne examinatum, purgatum septuplum*, id est multipliciter, quale est aurum obryzum.

Quæres, quæ & quantæ fuerint opes Salomonis? Resp.

A Id colligi posse primò, ex eo quòd illæ ex singulari Dei promisso, & dono ei obtigerint: Dona autem Dei sunt eximia, superantq; humana omnia. Audi Deum ad Salomonem loquentem: *Divitias autem & gloriam dabo tibi, ita ut nullus in regibus, nec ante te, nec post te fuerit similis tui*. 2. Paral. 1. 12 quæ verba licet aliqui limitent ad reges Israel, alii aliis modis, tamen ipsa per se illimitata & absoluta sunt. Unde noster Vilalpando multis ostendit, Salomonem omnibus omnino regibus & monarchis fuisse opulentiorem: de quo mox plura. *Quantæ opes Salomonis? Resp. Primò.*

Secundò, ex eo quòd David pater ejus pro fabrica templi, reliq. erit ei *mille millia talentorum argenti; mille millia*, id est decies centena millia, & *auri centum millia talenta*. Talentum Hebræorum, ut ostendi in fine Pentateuchi, duplo majus erat talento Attico; nam continebat *tria millia siclorum*, hoc est 125. libras auri, quæ faciunt *duodecim millia Coronatorum Francicorum*. Addit noster Salianus in Annal. *& quingentos*, Unde hæc Davidis talentorum auri, & argenti millia censet confecisse 2672. milliones, ac insuper 125. millia nummorum aureorum. Quibus si B addideris 72. milliones ac 926 millia & 666. aureos, qui à populo liberaliter dati sunt 1. Paral 29. 4. hæ duæ summæ ascendent ad bis mille septingentos & 45. milliones, 51. millia & 666. aureos. Unde Budæus lib. 4. de Asse censet has Davidis opes Salomoni relictas, fuisse decies majores quam Darii ultimi regis Persarum, quas eo victo occupavit Alexander. Darius enim tantùm habuit 87. millia talentorum; quas autem Salomoni congregavit in infinitum ire. Sanè hæc Davidis opum & millionum summa videtur penè incredibilis: continet enim tantum auri, quantum vix est in tota Europa, ac Justum Lipsium meditantem opus de Amplitudine imperii Hebræorum, quasi antistrophon alteri quod ediderat de Amplitud. Imperii Romani, ab eo deterruerit, cùm non caperet tantam opum magnitudinem. Quocirca aliqui opinantur talenta jam recensita fuisse minora, quibus favet Euseb. lib. 9. de Præpar. sub finem: *Talentum autem dico*, inquit, *quod siclum appellant*. Siclus habebat pondus quatuor drachmarum; quare si argenteus erat, valebat quatuor Julios sive regales Hispanicos: sin aureos, valebat quatuor coronatos Francicos: hi enim pondus habent quatuor dragmarum. Verùm C sic summa hæc Davidis ex his fuisset; nisi dicas siclos hos non fuisse simplices, sed duplos, imò decuplos, quomodo regalis Hispanicus, si decuplicetur, facit Philippicum, dalerum vel aureum. Hæc David Salomoni reliquit pro templo; pro aulis verò & propriis usibus ex amplissimis & continuis hostium, cum quibus per omnem vitam pugnavit, semperque victor exstitit, spoliis; item ex redditibus cæterisque erogationibus plurima addidit, adeò ut Josephus lib. 7. Antiq. cap. 12. scribat: *Tantas divitias heredi reliquit rex David, quantas nullus alius rex vel Hebræorum, vel aliarum gentium*. Subdit Hyrcanum Pontificem ex sepulchro Davidis accepisse tria talentorum millia, Herodem deinde magnam auri vim & adeò, ut nonnulli censeant cum David, sepultos fuisse mille milliones.

Tertiò, ex auro & opibus, quæ ei deferebant naves ex Tharsis & Ophir, de quibus dicitur 3. Reg. 9. 26. 2. Paralip. 8. 17. & 3. Reg. 10. 14 *erat pondus auri, quod afferebatur Salomoni per annos singulos, sexcenta sexaginta sex talenta auri, excepto quod negotiatores afferebant*, ut videantur D illa sexcenta sexaginta sex talenta auri ex ipsis fodinis, per Salomonis servos quotannis eruta fuisse: alia verò quorum nullus numerus, negotiatione & commercio earum gentium, quarum littora legebant Salomonis naves, Hierosolymam advecta. Ita Pineda.

Quartò, ex tributis & vectigalibus, quæ pendebant ei quotannis tum singulæ tribus Israel, quod aliqui ex 3. Reg. 9. v. 15. colligunt fuisse tantumdem, quantum Hiram rex Tyri dedit Salomoni, scilicet 120. talenta auri, non quòd tantum penderent singulæ tribus (hoc enim immane fuisset, & impossibile) sed simul universæ: tum reges omnes circumcirca illi vectigales & subditi. 2. Paralipom. 8. v. 8. & 3. Reg. 4. v. 21. & 24.

Quintò, ex donis & muneribus. Nam Hiram dedit ei centum & viginti talenta, non quotannis, ut aliqui putant, sed semel. Regina Saba dedit ei totidem. 3. Regum

10. v.

10. v. 10. & 2. Paralipum. cap. 9. vers. 23. dicitur: *Omnes reges terrarum desiderabant videre faciem Salomonis*, &c. *& deferebant ei munera, vasa argentea & aurea & vestes & arma & aromata, equos & mulos per singulos annos.*

Sextò: Sextò, ex sapientia Salomoni indita, qua census annuos agrorum, pecorum, redituum, negotiationum, &c. mira industria augebat præter communem aliorum morem. Item ex summa pace, quæ in regno fuit perpetua per annos quadraginta. Hoc est quod de sapientia dicitur Sapient. 8. v. 18. *In operibus manuum illius honestas* (id est divitiæ) *sine defectione*. Et Proverb. 8. 18. ait ipsa Sapientia; *Mecum sunt divitiæ & gloria, superbæ opes & justitia.*

Septimò: Septimò, ex fabricis quas extruxit. Certè aliqui opinantur eum in templum insumpsisse tria millia millionum auri. Fuit enim hoc templum mundi miraculum, ac quantum homini facere licèt Deo digna domus, & inter mortales gloriæ thronus. Hinc David vovens pro fabrica templi reliquit Salomoni *tria millia talenta auri de auro Ophir, & septem millia talentorum argenti probatissimi ad deaurandos parietes templi*. 1. Paralipom. cap. 29. vers. 4. Quid ergo pro ipsa tantæ fabricæ machinę eidem reliquisse credemus? Item ex sumptibus magnificis aulæ, & familiæ penè innumerabilia, vers. præcedenti recensitis, atque operariorum. Aluit enim per omnes fabricæ templi, & domorum suarum annos triginta millia Israelitarum cædentium ligna in libano, *& septuaginta millia eorum qui onera portabant, & octoginta millia latomorum in monte, absque præpositis qui præerant singulis operibus, numero trium millium & trecentorum*. Erant hi Tyrii, quos ei submiserat Hiram rex Tyri, cui proinde Salomon præbebat *coros tritici viginti millia in cibum domui ejus, & viginti coros purissimi olei per singulos annos*. 3. Regum. 5. 11. & sequent. Insuper alebat equorum 52. millia cum suis equisonibus, rhedis & curribus uti dixi v. præcedenti.

Salomon ditior omnibus monarchis. Denique noster Vilalpando tom. 2. libr. 5. cap. 44. usque ad 52. singula obventionum Salomonis capita prudenter supputans, Salomonis opes, regum & monarcharum Assyriorum, Persarum, Græcorum, Romanorum etiam reditibus, & opulentiæ confert, & præfert, adeò ut æstimet Salomonis censum, quadragies superasse censum regum Persarum. Salomon enim, inquit ipse, quotannis colligebat ex tributis 2216. talenta ex Ophir, præterea 420. talenta, quæ simul juncta, faciunt plus quam quadraginta quinque milliones aureorum. His junge vectigalia portorionum, pastionum, negotiorum, insuper spolia plurima, & maxima, quæ David per omnem vitam pugnans retulit ex hostibus. Addunt aliqui annuum censum capitationis, quo quisque quotannis dimidium Sicli ex lege dabat templo: hunc enim Judæi singuli pendebant, tum qui in Judæa erant, tum qui in toto orbe erant innumeri. Verùm hic census cedebat Pontifici & templo, non regi & aulæ.

Noster Lorinus singulos Salomonis proventus præcisè recensens, supputans & deficiens tandem concludit, aitq; *Huum omnium quæ in toto vita sua Salomon habuit, quorum scriptura certum numerum designavit, summa est ter mille nongenti tres milliones, & septingenta sexaginta quinque millia, & nongenta viginti quatuor scutorum monetæ Romanæ argenti: quibus si addamus mille quadringenta quadraginta auri talenta per triginta sex annos multiplicata, erunt quater mille sexcenti octoginta sex milliones, ducenta triginta tria millia, centum viginti quatuor. Præter hæc verò, ut colligitur ex dictis, magnam valde aliam summam habebat ex aliis multis rebus collectam, quarum iniri summa non potest, ut ex vectigalibus, negotiationibus, muneribus, qualem & quantum nullus unquam monarcha vel respublica habuit.*

Verùm præcisa hæc opum Salomonis supputatio difficulter ex Scripturę probari potest, ac nonnulla incerta, imò minus probabilia pro veris, & certis supponit, ut quòd Hiram quotannis dederit Salomoni 120. talenta, cùm verius sit semel, tantùm dedisse: quod singulæ tribus totidem talenta quotannis solverint Salomoni, cùm verius sit universas simul non amplius persolvisse, &c.

Sufficit ergo dicere in genere; opes Salomonis fuisse maximas & innumeras, utpote quæ repræsentarint opes spiritales Christi, qui verus est Salomon. Hæ enim
A maximæ sunt, putà gratiæ dona, virtutes, ac coronæ cælestis gloriæ innumeræ, quas Christus tum in se habet, tum in innumeros sanctos Prophetas, Apostolos, martyres, virgines & partitur & distribuit. Hinc Salomon dicitur fecisse, ut tanta esset abundantia argenti in Jerusalem, quanta est lapidum. 3. Regum 10. vers. 27. ac collegisse ut aurichalcum aurum, & ut plumbum complevisse argentum Ecclesiast. cap. 47. vers. 20. & rursum 2. Paralipom. cap. 9. vers. 20. *Argentum*, inquit, *in diebus illis pro nihilo reputabatur*, quæ licet per hyperbolem dicantur, tamen immanes Salomonis fuisse opes significant. Quo evasit tanta opum copia? Abiit, evanuit instar fumi; imò ex omnibus illis Salomon moriens ne obulum quidem secum detulit. Ita nunc cupidi, aurum auro cumulate, argento cistas upplete, ac scitote hæc omnia vobis in morte relinquenda, nec quidquam nisi virtutem & beneficentiam vos comitaturum ad tribunal Christi. *Et substantias* Hebræu est סגלת *segula*, id est thesauros & res pretiosas, uti sunt gemmæ, cymilia, monilia. Hinc Septuag. vertunt: *Opes regum*. Syrus: *Possessionem regum*. Vatabl. *Mundum pretiosum*. Tigur. *Peculium regum*. Alii: *Thesaurum desiderabilem*.
B Campens. *Quæ propriè pertinent ad reges & provinciarum domines*. Arias: *Peculium verum, regalium ærariorum gazæ, & recondituria aliorum principum*. Ergo Salomon à regibus & provinciis accipiebat non vulgaria, sed eximia & optima quæque, putà aurum præstantissimum: argentum nitidissimum, gemmas pretiosissimas, ac quidquid apud ipsos rarum, eximium & pretiosum erat. Hinc de Israele ait Deus: *Eritis mihi in peculium* (Hebr. *in segula*) *de cunctis populis*. Exodi cap. 19. vers. 5. Vide ibi dicta, & 1. Petr. 2. v. 9. ad illa: *Vos genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.*

Porrò Salomon coacervavit has opes primò, junior ex dono Dei, unde τὸ *coacervavi* significat, ingentes opum acervos, & cumolos ab eo collectos; Deinde senescens ex avaritia, ait Nyssen. tuncque ex *neches*, id est, substantia à Deo data, stimulante cupiditate fecit *Kenes*, id est, coacervationem, & corrasionem opum, opprimens subditos per nimia tributa, quæ deinde in suos adulatores, & parasitos, ac in mille uxores & concubinas, ceterumque mensæ, & voluptatum suarum luxum profundebat:
C qua in re peccavit contra legem Dei de rege ita sancientis, Deuteron. 17. v. 17. *Non habebit uxores plurimas, quæ alliciant animum ejus; neque argenti, & auri immensa pondera*. Atque hac de causa decem tribus ob nimias ejus exactiones rebellarunt, ac rejecto ejus filio Roboam sibi Jeroboam regem constituerunt. 3 Regum 12. vers 4. & sequent. *Pater tuus*, inquiunt, *durissimum jugum nobis imposuit, &c.*

Denique vanitas propria divitiis est prima, quod aurum, & argentum, nil sint nisi terra rubra, & alba, ut *Vanitas opum. Prima*;
ait Sanctus Bernardus, cui sola hominum æstimatio dat pretium, quæ tamen coacervatur, id est, in acervos redigitur, ut ex ea conflati nummi. In arcis recondantur, nec ulli sint usui vel commodo, sed in tenebrosis quasi ergastulis compactæ retrusæque delitescant. Unde D. Chrysostomus Orat. 4. disputans cum Alexandro ait, genium avarum opes *non congregare, sed dispendia facturum, aut divitiis congregatis usurum, sed vinctas, & infrugiferas custodire opes, revera clausas in quibusdam occultis & tenebrosis carceribus*. Et Nyssenos homilia 4. urgens τὸ *coacervavi*: *Libenter*, inquit, *scirem quid emolumenti reddibit ad*
D *eum, qui hanc congregat materiam & illud cernit in universo, quod nunc cernit in exiguo, neque anima ullum affert lucrum. Numeravit, reposuit, sigillo obsignavit; cùm ab eo peteretur, negavit; & cùm ei fides haberetur etiam pejeravit. Hæc est beatitudo, hic est finis eius, quod in eo ponitur studii.*

Secunda. quòd mille curis; timoribus, angoribus divitem cruciet, ne quis eas surripiat; ne naufragio incendio, rapina pereant. Unde S. Gregor. *Nolite*, ait, *amare, quæ amata inquinant, possessa onerant, amissa cruciant*. Et S. Basil apud Anton. in Melissa p. 1. c. 34. *Quidquid vides* (ò avare inquit) *quidquid imaginaris, aurum est. Hoc tibi dormienti somnium, & vigilanti cogitatio est. Nam ut qui per insaniam delirant non ipsas res vident, sed quæ eis afflictio suggerit, imaginantur. Sic animus tibi avaritia detentus, nihil quàm aurum & argentum videt, & suavius quidem aurum quàm sol conspectui tuo se offert*. Audi & Senecam in Hercule Oeteo, Actu 2. *Secunda*;

O si pateant pectora ditum
Quantos intus sublimis agit
Fortuna metus! Brutia, Coro
Pulsante fretum, mitior unda est.
Pectora pauper secura gerit.

Tertia. Tertia, quòd cupiditatem augeant in immensum, qui enim lucratus est centum aureos mox cupit lucrari ducentos, illicò trecentos, quadringentos, mille, ac deinde millionem, non unum, sed plures; juxta illud:

Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.
Quo plus sunt potæ plus sitiuntur aquæ.

Quarta. Quarta, quòd opes gulæ, luxuriæ, superbiæ, rapinę, omniumque scelerum sint occasio & stimulus, uti Salomoni fuerunt: nam ab opibus itur in luxum, à luxu in luxuriam, ab hac in hæresim, idololatriam & atheismum. Audi sanctum Chrysostomum, opum vanitatem, imò perversitatem graphicè depingentem: *Divitias dico luxus omnis ac nequitiæ parentes, intemperantiæ omnis ac libidinis patronas, vitii omnes inventrices, exitiosarum omnium voluptatum adjutrices, continentiæ hostes, pudicitiæ inimicas, clandestinas virtutis omnis fures.* Sic recitat Chrysostomi verba D. Damasceni in Parellelis libr. 2. cap. 17. ex Basilio sic adscribit: *Quousque tandem studio aurum eris animarum laqueus, mortis hamus, peccati illecebra? Quousque divitiæ bellorum parentes, ob quas arma cuduntur, enses acuuntur? Ob eas causas cognati naturam non agnoscunt, fratres infesto ac sanguineo oculo sese intuentur. Propter opes solitudo prædones alit; mare pyratas, urbes sycophantas? Quis mendacii pater est? quis falsæ conscriptionis artifex? quis perjurii procreator? nonne opes? Quis vobis ea, quæ vestra sunt, in perniciem vestram convertit? Ad subsidium vitæ, an vitiorum materiam, & ad adjumentum opes concessæ sunt?* &c. Et iterum ex eodem: *Vide ne cùm opes innumeris laboribus tibi cumulaveris, peccatorum materiam tibi atque aliis compares, sicq; duplicem pœnam tibi accersivisse comperiaris, nempe tum ob eos, quibus abs te injuria illata est, tum etiam ob eos quibus vitiorum ansam, & viaticum subministrasti.*

Vide & sanctum Basilium homilia in divites avaros, & Isidorum Pelusiotam libro secundo epistola 146. ubi citat illud Isocratis: *Divitiæ vitii potiùs quàm virtutis sunt ministræ, ut quæ licentiam quidem inertiæ afferant, juvenes autem ad voluptates cohortentur.* Et mox: *Apud veteres hoc in more positum erat, ut post convivium lyram caperent, illudque canerent: O divitiæ, utinam nec in terra videamini, nec in mari.* Idque confirmat exemplo Aristidis, Platonis, Epaminondæ, ac Crateris, qui opes suas senatui cedens dixit: *Crates Craterem libertate donat.*

Quinta, quòd hominem periculo mortis præsentis & æternæ exponant: multi enim divites occiduntur ob pecunias, ut illas occidens surripiat: multi pariter ob easdem damnantur, unde Christus ait: *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum.* Matth. 19. vers. 24. Quid ergo profuit Salomoni omnis hæc opulentia, imò quantum obfuit, cùm in periculum salutis æternæ eum deduxit, imò reum gehennæ effecit: Quantò satiùs Salomon fuisset pauperior Iro, quam ditior Cyro? Quam mallet nunc mendicasse cum Lazaro, quàm ingurgitasse se cum Epulone? Fuit enim ipse opum gurges, & patrimoniorum tot regum, & populorum helluo. Meminerint Principes, qui ut se ditent, omnis tributis populum gravant, & pauperum sanguinem sugere, ac in tribunali Christi velut homicidii reos accusandos fore, & ad mortem æternem damnandos. Nam ut ait Eccles. cap. 34. vers. 25. *Panis egentium, vita pauperum: qui defraudat illum homo sanguinis est. Qui aufert in sudore panem, quasi qui occidit proximum suum, qui effudit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario; fratres sunt.*

FECI MIHI CANTORES, ET CANTATRICES] Hebr. שָׁרִים וְשָׁרוֹת *sarim vesaroth*, quod si per *sin* scribitur significat *principes & principissas*. Verùm hic scribitur per *schin*. Unde significat *inspectores & inspectrices*, item *cantores & cantatrices*, qui jugiter notas musicas & rem canendam inspiciunt. Addunt aliqui significare *instrumenta musica*: his enim canunt cantores.

Unde Pagnin. vertit: *feci mihi diversa instrumenta musica.* Et noster Pineda per *Cantores & Cantatrices*, ut propriè vertit Noster, accipit omnes genus instrumentorum musicorum; quippe idem nomen substantivum variatum per diversa genera, notat ejus rei, quam nomen significat, omnem diversitatem & universitatem. Cùm enim Hebræi non habeant nisi duo illa genera, masculinum & femininum qui utrumque genus alicujus rei dicit, rem illam universam comprehendit; Isaiæ capite tertio vers. 1. *Auferam à Juda validum & fortem, omne robur panis omne robur aquæ:* Quem locum sic legit Cyprianus lib. 3. testim. ad Quirinum: *Auferam valentem & validam valentiam panis & valentiam aquæ.* Berzellai ait 2. Regum 17. v. 3. *Numquid audire possum ultra vocem Cantorum & Cantatricum?* ubi Chald. Complut. *Audiam multam vocem cytharæorum & hymnorum?* ubi cernis cantatores & cantatrices accipi pro instrumentis musicis.

Porrò David ad cultum Dei in templo, & Salomon ad suas delicias in mensa & aula, hæc fecere musices instrumenta, psalterium, organum, citharam, tibiam, tympanum, decachordum, tintinnabulum, & cymbalum, chordas, tubam, fistulam, Sambucam, quàm nonnulli vocant harpam, alii buccinam, alii tubam, ut *Sambuca* dicta sit quasi שֶׁמֶשׁ *scemes*, id est solis *bucca*, id est *tuba*; quod bucca inflata instar tubæ clangeret. Meliùs alii sambucam dictam volunt, quòd ex sambuco arbore, vel potiùs arbusto fistuloso conficeretur, ut indicat Sanctus Hieronymus ad Dardanum. Optimè alii Sambucam censent esse vocem Hebræam. Nam Danielis capite 3. vers. 5. *sabbeca* quasi *sambuca* (littera enim m. in dages absorbetur, & Euphoniæ causa in b. vicinam labialem commutatur & liquescit.) Radix enim סבך *sabach* significat implectere, implicare, perplectere, una alteri inseritur, & jam adducitur, jam à Sambucino laxatur. *Sambucæ etymon.*

Verùm planè & genuinè *Cantores & Cantatrices*, accipe pro viris & feminis, sive juvenibus & puellis, canorè canentibus, tum voce, tum instrumento musico, simul enim dum ore canunt, manu pulsant organum, cytharam, psalterium, aliudve instrumentum, itaque duplex plenaque fit harmonia ab uno eodemque cantore; quòd si plures idem faciant, concinnè & harmonicè fit symphonia admirabilis, & cælestis, quæ audientes rapit, & mira oblectatione demulcet. Porrò principes solent habere musicos in aula ad manum, ut quoties lubet jubeant eos canere, atque hac illorum modulatione curas suas & mœrores depellant, præsertim verò iis utuntur ad mensam vel à mensa, hicque vetus fuit mos, præsertim Syrorum & Ægyptiorum, ut pueros comatulos comptosque canentes mensæ adhiberent, qui sua tum forma & habitu decoro, tum voce modulante convivarum aures æquè ac oculos pascerent. Unde, Ecclesiasticus cap. 32. *Gemmula carbunculi*, inquit, *in ornamento auri, & comparatio musicorum in convivio vini. Sicut in fabricatione auri signum est smaragdi, sic numerus musicorum in jucundo, & moderato vino.* Vide ibi dicta.

Sensus ergo est, q. d. *feci*, id est comparavi, constitui, disposui, ordinavi, per choros distribui mihi cantores & cantatrices, qui statis horis & locis canendo me oblectarent. Facere enim generale est verbum significans quamlibet actionem, dispositionem, ordinationem. Rursum *feci* propriè, id est jussi fieri, & dato pretio confici curavi omnis generis instrumenta musica, pretiosa & affabrè elaborata, quibus psaltores, & psaltriæ, æquè ac voce canerent, meque recrearent. Unde Chald. vertit: *feci in domo sanctuarii* (meliùs dixisset *in aula*) *instrumenta musices, ut canerent in illis cantores & cantatrices.*

ET CANTATRICES] Has planè pleneque deliciosi, & effeminati adhibebant ad cantus delicias: feminarum enim vox mollior est dulcior & delicatior; quare virorum aures mentemque evirare, & effeminare solet. Ita Antoninus Verus Imperator, ait Capitolinus capite octavo Vitæ ejus: *Adduxerunt secum (è Syria) fidicines, & tibicines, & histriones, scurrasque mimarios, & præstigiatores, & omnia mancipiorum genera, quorum Syria & Alexandria pascitur voluptate.* Sic & apud Hæbreos cantores erant

servi

servi, & servæ: Audi Esdram libro secundo capite sexagesimo septimo: *Absque, & ancillis, qui erant septem millia trecenti triginta septem, & inter eos cantores, & cantatrices* 245. Similes fuere apud Romanos. Unde in Sticho: *fidicinas, tibicinas, sambucinas* (quæ Sambuca canerent) *advexit secum forma eximia*. Et Livius libro 9. Bell. Macedon. *Tunc psaltria, Sambucistræque, & convivalia ludionum oblectamenta addita epulo*; similes cantatrices, & Psalterias tum voce tum instrumento musico, in deliciis habuisse reges Persarum docet Xenophon libro quarto Pædiæ, Curtius libro quinto, Athen. libro tertio, & Brisson. libro quarto de Regno Pers. adduntque eas cum cantu junxisse brachiorum gestus, saltus, & numerosos corporis motus, qui sanè parum casti erant, imò libidinis illices. Unde Ovidius de remedio amoris.

Enervant animos cithara, cantusque lyraque,
Et vox, & numeris brachia mota suis.

Cantorum vanitas. Prima. Porrò vanitas propria cantorum Prima est, quòd cantus non sit aliud quàm vox & sonus aerem verberans, & transiens: ubi enim sonuit, & abiit & evanuit.

Secunda. Secunda, quòd cantores suavitate & varietate modulationis vincantur ab avibus, præsertim à merula & philomela, quæ cùm sit avis vilis & pusilla, tamen cantu omnes aves, & homines superat, ideoque non aliud nisi vox & cantus esse videtur.

Tertia. Tertia, quòd vox puerorum delicata, & gracilis post paucos annos mutetur & crassescat, perdatque suam in canendo delicatam gratiam & venustatem.

Quarta. Quarta, quòd voces puerorum, & præsertim feminarum animum effeminent, ac sensim ad impudicos amores invitent. Sicut enim Sirenes, & meretrices cantu amasios alliciunt, dementant & perdunt. Unde Proverb. 5. 3. dicitur: *Favus distillans labia meretricis, & nitidius oleo guttur eius: novissima illius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps*. Quocirca S. Hieronymus ad Furiam mandat, *ut fidicinas & Psalterias, & istiusmodi chorum diaboli, quasi mortifera Syrenarum carmina proturbet ex ædibus suis*. Et Nyssenus hic: *O improbum*, inquit, *& importunum artificium, quàm densum acervatim immisit voluptatum fluentum, quod veluti quibusdam duplicibus torrentibus per auditum & visum mundat animas, ut videatur, & audiatur malum. Cantus evertit auditum, cantus superat, & prosternit oculum. Hinc molliebris sonus per factam cantuum harmoniam, secum sumit cor, & deducit ad vitium. Illinc visus tanquam aliqua machina bellica in oculos, eò quòd in aures cantibus incurrerat iam fracto, insurrens avertit animam. Huius autem aclei dux est vinum, quod veluti quidam improbus sagittarius duplicibus telis hominem confodit, ad aures & oculos dirigens aculeos*. Hinc cantus vanitati opponitur ejusdem veritas, qua olim Christiani in Agape sive convivio Eucharistico, Deo laudes & hymnos canebant, teste Tertull. Apolog. c. 39 ad instar Christi, qui peracta ultima cœna. *Ὑμνήσαντες* id est, *hymno dicto* cum Apostolis exivit in montem Olivarum, Matth. cap. 26. vers. 30. Unde Apostolos Ephes. 5. vers. 18. *Nolite*, ait, *inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini Spiritu sancto, loquentes vobismetipsis in Psalmis, & Hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes, & psallentes in cordibus vestris Domino*. Vide ibi dicta.

ET DELICIAS FILIORUM HOMINUM] Aliqui delicias has interpretantur cantores & cantatrices jam recensitos, ut sit expexegesis, qua exponatur finis & usus eorum. q. d. Cantores, & cantatrices alteri rei non serviunt, nisi ad delicias, ut oblectent deliciosos hominum filios. Unde Syrus vertit: *Feci mihi cantores & cantatrices, & suavitatem in filiis hominum*. Arabicus, *Feci mihi cantantes & cantatrices cum voluptate cum filiis hominum*.

Planius alii quaslibet mensurarum, epularum, vinorum, pincernarum, vasorum, lancium, lavacrorum, thermarum, ut ait Chald. coronarum, tricliniorum sive lectulorum, in quibus veteres discumbebant, juvenum comptulorum convivis ministrantium, &c. delicias, & lautitias accipiunt, quas graphicè depingit Philo lib. de Vita contempl. unde pro delicias. Aquila vertit τρυφὰς, id est mollities, voluptates, luxus. Symmach. ἐντρυφήματα, id est cibos delicatos, cupedias, lautitias. Lyran. per delicias accipit speciosas uxores & concubinas Salomonis, easque plurimas, scilicet mille,

A Tropolog. deliciæ sunt vanæ; & fallaces; quia vita carnis in deliciis sæpè est mors animæ, rationis & spiritus. Non ego id assero, sed S. Paulus loquens de vidua 1. Timoth. 5. 6. *Quæ in diliciis est*, inquit, *vivens mortua est*. Qui enim delectatur in carne, nequit delectari in omnipotente. Job 27. v. 10. Cautam dat ibidem S. Gregorius 18. moral. cap. 8. *Utrique si amores*, ait, *in uno corde non capiunt, nec in eo seges superna charitatis, pullulat, in quo illam spina infimæ delectationis necant*. Similem cautam dat S. Chrysostomus hom. 13. in Epist. 1. ad Timoth. *Mortuus est*, inquit, *quisquis vivens cum deliciis degit. Quonam modo? Ventri solummodò vivis, sensibus cæteris mortuus. Neque enim aspicit quæ aspicienda sunt, neque audit quæ necessariò audire convenit, neque ea loquitur quæ decet loqui, nihilque ipse vivere præter solam ventris ingluviem indicat; cæterùm quemadmodum mortuus quispiam in loculo iacens compressis palpebris clausisque luminaribus nullum omnino sensum habet, ita & hic, immò longe hic deterius quàm ille affectus est. Ille enim bona æquè ac mala eadem ratione non sentit, hic autem malorum tantùm admittit sensum, sed nihil boni penitus sentit. Nihil illum ex his, quæ in futura vita servantur, movet, sed ad omnia perstat immobilis, atque ita mortuus est, quemadmodum in cuniculum quemdam obscurum & tenebrosum antrum præcipitatus, atque immunditia omni plenus intimis & opacis vitiorum finibus conditus, semperque in tenebris instar mortuus degit*.

Deliciarum fallacia.

B Et inferius in Morali: *Maiori nos in dies fœtore implemus, cùm deliciis magis ingrassamur, corpore nostro instar utris defluente, & dum quispiam huiusmodi satietate distentus, crebris ructibus etiam cerebrum violat. Vapores undique ex corpore teterri exhalant, veluti ex fornace quadam calore intrinsecus fervescente, ut est sapientium sententia. Quod si & hi qui forinsecus sunt, ita indignantur & graviter ferunt, quid pati existimas cerebrum intrinsecus, dum iugiter eiusmodi vaporibus quatitur nec evaporare valet? quid lacunas illas, iecur ac lienem? quid ipsa receptacula stercoris? & quod deterius est, latrinas cautè curamus, ut obstruantur ne stercus ad superiora exhalet: ventris autem nostri latrinas non emundare curamus, verùm obstruimus atque oppilamus, & fumo ipso ad superna ascendente ubi rex ipse sedem habet, cerebrum scilicet, desidemus, nullaque movemur cura. Cur id quæso? Nempe quia ipsum non ut regem honestum ducimus, sed veluti immundum quempiam canem*. Et

C post nonnulla: *Meritò igitur ait, quæ in deliciis est vivens mortua est: nihil enim vel loqui, vel audire convenienter potest deliciis obsessa anima, efficitur namque mollis, ignava, imbecilla, illiberalis, timida: interdum verò audaciæ, assentationis, imperitia plena: indignationis, iracundiæ, malorumque omnium receptaculum, bonis virtutibusque omnibus destituta. Quæ in deliciis*, inquit, *est vivens mortua est*.

Non decent stultum deliciæ. Proverb. 19. v. 10. veræ scilicet, cælestes & divinæ, quas Deus habet in dextera sua. Psalm. 15. 10. & quas promittit sanguine Christi redemptis. Isaiæ 58. 3. putà delicias S. Script. Eucharistiæ, devotionis, amoris, futuræ beatitudinis, quibus affluebat sponsa Cantic. 8. 5. Nam in illa, ut ait Psaltes Psal. 35. v. 9. *Inebriabuntur ab ubertate domus tuæ Domine, & torrente voluptatis tuæ potabis eos. Inebriabuntur* verè, quia ut ait S. Augustinus: *Absorbebitur & perdetur mens humana, & fiet divina, quia torrente voluptatis tuæ potabis eos*. Mundus hic nos potat calice, imò gutta voluptatis, quæ tamen sæpe plus aloes, quàm mellis habet; sed in futuro potabit torrente dolorum. Tu Do-

Vera deliciæ in solo Deo & cælo.

D mine nos hic potas gutta doloris, sed in futuro potabis torrente, imò pelago voluptatum, *quoniam apud te est fons vitæ*, scilicet ipse *Deus erit ipsorum Deus*: ipse Deus replens in bonis desiderium animæ erit rationi plenitudo lucis, voluntati multitudo pacis, memoriæ continuatio æternitatis. Verbo dicam: Deus erit omnia in omnibus, Deus omnes gloriæ, omnes opum, omnes scientiæ, omnes gaudii, omnes deliciarum suarum thesauros in electos amicos suos, imò se totum transfundet, itaque animam gloria, & gaudio inebriabit, ut nec illa nec se capere posset anima, & cor nostrum, sed lætitia dirumperetur, & dissiliret, ni Deus supra naturam ea fulciret. Cur ergo infelix homo per multa creata vagaris, delicias quæris, & non invenis, ama unum in quo sunt omnia. Si delectat honor, si divitiæ, *gloria & divitiæ in domo eius*: si pulchritudo? *Fulgebunt iusti sicut sol*; si scientia, si libertas, si fortitudo? *Similes erunt Angelis*

tri; si satietas, si ebrietas? *Satiabimur cum apparuerit gloria tua*, si melodia? Ibi cum Angelis, Sanctus, Sanctus, Sanctus, & perpetuum alleluia canemus: Si societas, si amicitia? ibi Sanctorum mira societas, & omnium temporum æterna est longitudo. Et hæc omnia in omnes æternitates, quamdiu mundus, quamdiu infernus, quamdiu Angeli, quamdiu Deus erit Deus. O chara æternitas, æterna veritas, vera charitas, chara felicitas, Deus meus, amor meus, Deus meus, & omnia. *Quid enim mihi est in cælo, & à te quid volui super terram, Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum?* O cor humanum, cor indignum, cor ærumnas expertum, ærumnis obrutum, quomodo non totum te in hoc uno tuo bono, tua requie, tuo centro defigis, hoc unum omnibus votis, & studiis prosequeris: *Scyphos, & urceos in ministerio ad vina fundenda*. Hebr. est שדה ושדות *scidda vescidded*, quod à variis variè vertitur. Primò, Septuag. quos olim secutus fuit S. Hieronymus, vertunt: *Ministrum vini ministras*. Olympiodor. *Propinatores, & propinatrices; ut ex vario*, inquit, *propinantium aspectu, ac alternata mutatione appetitum sibi ad pocula provocaret: vel tamquam valde mollis existens, ac mulierosi hominis ingenium exprimens*. Addit Nyssenus: *Iuventus exornata ad pulchritudinem, aut pueri per ornatum effeminati, aut etiam ipse sexus femineus versans in convivio, benignis invitationibus flammam excitat indecoram*, Neocæs. *Pocillatores ex utroque sexu delectos, & eximios, nec numero quidem comprehendi possim*.

Secundò, Secundò, Syrus: *Feci mihi potatores, & potatrices*. Sic & Arabicus.

Tertiò, Tertiò, Chald accipit thermas, & balnea: *Feci*, inquit, *siphones qui effunderent aquas tepidas, & siphones qui effunderent aquas calidas*. Prisci enim Hebræi, Ægyptii, Syri, Persæ, Græci, Romani ad nitorem & delicias crebrò se lavabant in thermis & balneis, ut patet Judith 10. 3. Exodi 19. 3. Exodi 2. 25 Daniel. 13. 15. 2. Reg. 11. 2. & ex Brissonio lib. 2. de Regno Persar.

Quartò, Quartò, R. Salomon vertit: *Quadrigam & quadrigas, vel plaustrum, & plaustra*.

Quintò, Quintò, Reochlinus in Lexico, *honorem, & magnificentias*, id est, res splendidissimas, & magnificentissimas.

Sextò, Sextò, Marinus, & Novatores passim, *symphoniam & concentum musicum*.

Septimò, Septimò, Aben Ezra, Campensis, Vatabl. Pagnin. *mulieres selectissimas, & pulcherrimas bello captas*. Huc spectat Hutteri novatoris versio in Lexico, qui transfert, *coniugem & liberos*.

Octavò, Octavò, optimè Noster vertit, *Scyphos & urceos in ministerio ad vina fundenda*, id est quibus pincernæ, ceterique ministri mensæ, dum convivis ministrant, vina fundunt, temperant & ad bibendum porrigunt. Nam & Septuaginta vertunt: *Feci mihi ministros vini & ministras*. Et Aquila. *Feci vasculorum diversas species*. Et Symmach. *Feci mensurarum diversas species & appositiones*. Unde S. Hieronymus in Comment. *Sive urceos, sive scyphos, sive crateres, qui in ministeriis ordinantur, auro gemmisque distinctos Salomonem habuisse credendum est, & quod ex uno cratere aliis minoribus vasculis hauriretur, & per ministrorum manus potantium vinum turbas susciperet*. Nimirum à שד *sead*, id est mamma, dicitur שדה *scidda*, id est Scyphus, & urceus, quòd mammæ tumentis speciem referant, atque vinum, uti mamma lac, propinet. Vinum enim est lac senum. Porrò aurei erant, & plurimi Salomonis scyphi & urcei, iique variæ formæ & figuræ, qui à Pincernis & juvenibus nobilissimis tanto ordine, decore & elegantia ministrabantur, ut eos cernens Regina Saba obstupuerit. 3. Reg. 10. 5. Unde S. Hieron. in Tradit. Heb. Genes. 40. *Nec vile*, ait, *putetur officium*) Pincernæ) *cùm apud reges barbaros usque hodie maxima dignitatis sit, regi poculum porrexisse. Poetæ quoque de Catamito & Jove fingentes, quod amasium suum huic officio manciparit*, putà Ganimedem. Sic Athen. lib. 10. docet Menelai filium fuisse pocillatorem. Plura similium exempla refert lib. 1. quin & Esdras fuit Pincerna Assueri regis, 2. Esdræ 1. v. 11. Sic Romæ Cardinalium pocillatores cernimus viros nobiles & honoratos, atque à primariis hoc munus ambiri. Audi de vario poculorum genere S. Ambros. lib. de Elia & Jejun. cap. 3. *Cernas*, ait, *poculorum diversorum ordines, aciem ordinatam putes, vasa exposita aurea & argentea* (*variarum sæpe in materia cornea, lignea, figulina, vitrea crystallina, murrhina, lapidea, ærea*, &c.) *Pompam arbitreris, cornu in medio vini plenum, non epularis, sed præliaris instrumentum buccinæ, quod discumbentes in certamen accendat. Primò minoribus poculis, velut velitari pugna præluditur: ubi vis calore caperit, poscunt maioribus poculis; tunc deferuntur phialæ, tunc maximi crateres quasi instrumenta bellorum*, &c. *cedunt pincernarum manus vina fundentium*.

Porrò Scyphus est vas potorium notum, & celebre in conviviis; in scyphis enim æquè ac pateris bibuntur vina; ταῖς φιάλαις ait Athen. lib. 11. dicitur quasi σκύθος, à Scythis, quòd Scythæ eo uterentur præ ceteris, seseque inebriarent. Urceus, & diminutivè urceolus, propriè est vas aquarium, quo vinum in Scypho infusa aqua diluebant. Unde Martial. lib. 4.

Hic tibi donatur panda ruber urceus ansa:
Stoicus hoc gelidam Fronto petebat aquam.

Inde dictus Græcè, κρατήρ, & Latinè crater à κεράννυμι, id est misceo, tempero; diluo, cujus præteritum est, κέκραμαι, unde, κρατήρ, & κεραστής, id est pocillator, pincerna, qui vinum aqua scitè temperat, miscet & diluit.

Mysticè S. Hieron ex Aquila vertens κύλικα καὶ κυλίκια, id est, calices magnos, & parvos, sive crateres, & scyphos, ut scilicet ex majoribus in minores vinum effusum convivis præberetur, hæc Christo adaptat, qui velut *Sapientia Patris in cratere misso*, Proverb. 9. *prætereuntes ad se convocat: Corpus dominicum*, inquit, *craterem magnum debemus accipere, in quo non mera est divinitas, ut in cælestibus fuit; sed propter nos humanitate media temperata est, & per Apostolos in minora κυλίκια, id est, scyphos parvulos in toto orbe credentibus effusa sapientia est*.

ET SUPERGRESSUS SUM OPIBUS OMNES, QUI ANTE FUERUNT IN JERUSALEM: SAPIENTIA QUOQUE PERSEVERAVIT MECUM] *Omnes*, tum reges, tum mercatores, tum quoslibet alios licèt opulentissimos. Vers. 9.

To *opibus* non est in Hebr. Septuag. & Syro, sed intelligitur; sed pro opibus delicias, & bonorum omnium copiam accipe, Nam Ops opis (unde opes) gentilibus erat filia cæli ex Vesta, & soror uxorque Saturni, putà Tellus; quam ut scribit Servius Græci Rheam vocant ἀπὸ τοῦ ῥέειν, id est fluere, quòd terra rebus omnibus affluat. Hinc Festus. *Ope*, inquit, *antiqui dicebant, quam nunc opulentum, ut testimonio est ei contrarium inops*. Et Cicero de Senectute: *Quibus*, ait, *nihil est opis in ipsis ad bene beateque vivendum, iis omnis gravis est ætas*. Sicut ergo opes sunt auri & argenti sic sunt & deliciarum, vinorum, scyphorum, urceorum, &c. putà eorum copia & affluentia.

Hebræa ergo ad verbium habent: *Magnus evasi & auxi*, *vel cumulavi*. Quid? Varii varia supplent. Arabicus supplet *famam & statum*. *Magnificata est*, inquit, *fama mea, & auctus est status meus maximè omnium, qui me præcesserunt in Ierusalem*. Symmach. supplet *magnitudinem*: *Magnitudine*, ait, *superavi omnes*; ut in Hebræo sit Hendiadis: *Magnus evasi & auxi vel superavi*, id est, *magnitudine, superavi*. S. Hieron. in veteri editione, quam habet in Comment. supplet *sapientiam*: *Et magnificatus sum*, inquit, *& adieci sapientiam*. Tigur. *Cumulavi res suaves*. Vatabl. *auxi meipsum, id est, meam dignitatem & magnificentiam*. R. Haccados: *Maior fui aliorum regum consuetudine, sicut scriptum est: Feci mihi thronum eburneum, quod nusquam in aliis regibus factum est*.

Verùm Noster, optimè supplet *opes* cum Chald. qui vertit: *Multiplicavi bona, & addidi divitias*, vel ut vertit Costus: *Deliciisque diffluens opes congessi cumulatiores, quam ante id tempus in Ierusalem habuerit nemo*. De deliciis enim, & opibus fuit omnis sermo præcedens: Atque opes, magnitudinem, famam, statum, res suaves, dignitatem, & magnificentiam gignunt, ideoque tacitè complectuntur. Repetit, & inculcat id quod dixit vers. præcedenti. Alludit ad illud 2. Paral. 9. 22. *Magnificatus est rex Salomon super omnes reges terræ divitiis, & sapientia*. Nimirum voluit Deus eum ita magnificare, ut in hac magnitudine melius rerum omnium vanitatem experiretur, eamque efficacius aliis repræsentaret, & persuaderet, ait Nyssen. Unde omnes reges superavit, juxta illud 3. Regum 3. vers. 12. *Ut nemo fuerit similis tui in regibus cunctis retro diebus*. Et 2. Paral. 1. v. 12. *Ut nullus in regibus nec ante te, nec post te fuerit similis tui*.

sui. Breviter sed nervosè S Laorent. Iustin. de Ligno vitæ cap. 3. *Fallax suavitat, ait, in temporalibus bonis, infructuosus labor, vana spes, perpetuus timor & periculosa iucunditas, cui initium sine prudentia, progressus absque rubore, & finis cum pœna.*

Sapientia quoque perseveravit mecum] Hebr. *Sapientia quoque mea vel astitit mihi*. Alii. *Permansit mecum*. Syrus: *Sapientia mea surrexit sibi*. Arabicus: *Attamen permansit sapientia mea, apud me*. Interpres Olympiod. *Stabilis mihi fuit*.

Sapientia hic, qual, Qui putant Salomonem hunc librum scripsisse post lapsum, & pœnitentem hic laborant, ut sapientiam eum illo in lapsu perseverantem assignent. Igitur primò aliqui per sapientiam accipiunt humanam & animalem, puta solertiam in excogitandis novis voluptatum generibus, & augendis *Resp. prime* opibus, deliciis, luxu, pompa & gloria, quæ est sapentia mundanorum & peccatorum. Ita Nyssen. *Inveni*, inquit, *quidquid ad fruendum potest excogitari, & eruditus omni sapientia accessi ad faciendum earum rerum periculum. Itaque & visus opem tulit cupiditati & liberum arbitrium repletum fuit iis quæ erant delectabilia*. Et Hugo de sanct. Vict. *Quæ est ista sapientia, ait, quæ discursus amat & secretum fastidit? Vide ne forte similitudo fallat te: & non sit sapientia quod sapientia esse videtur*. Et Olymp. *Adeò exaltatus sum, ut in nullo unquam consilio rationeq; aberraverim*. q. d. Nullus jactus aut piscatus in voluptate scrutanda irritus mihi cecidit. Favet huic sententiæ Chaldæus qui vertit: *Sapientia quoque stetit in me, & ipsa auxiliata est mihi*; vel ut vertit Coltus: *Opes congessi*, &c. *Idque accepeum fero sapientiæ meæ, quæ mihi auxilium præstabat*.

Secundo. Secundò, Bonaventura, Titelman. & Dionys. respondent sapientiam hic accipi non practicam sed speculativam. quam Dionys. informem vocat, id est gratia, charitate & bonis operibus destitutam & vacuam; sicut & nunc, inquit, multi Theologi & Juristæ non mediocriter docti, & prompti in allegando Scripturas & documenta patrum, & jura, sunt detestabilis vitæ. Eodem pertinet quod ait Moringua, indicatque Glossa interlinearis, perseverasse sapientiam contemplatione & judicio speculativo, non praxi & usu morali. Abutens enim Salomon sapientia, reddidit eam animalem, sæcularem, diabolicam, terrenam. Hinc exaggeratur Salomonis peccatum, & in ejus confessione pœnitentia magis declaratur, quòd sciens ac prudens peccaverit, & adeò insignem sapientiam ad ejus auctoris offensam converterit, idque cognoscat & per se fegat.

Tertio. Tertiò, Thaumaturgus & Alcuinus pro *perseveravit* ex Hebr. vertunt; *Stetit mecum*, illudque contrariè explicant *stetit*, id est cessavit & imminuta est. q. d. Invalescente in me concupiscentia, sapientia in me crescens stetit, sensimq; imminuta est & decrevit, quod enim ulterius non proficit, sed deficit, stare asserimus. Sic 4. Reg 4. v. 6. dicitur: *Stetit oleum*, id est cessavit subsidie, defecit. Hinc Patres docent luxuriam Salomonis punitam fuisse privatione sapientiæ. Nam & naturaliter voluptates hebetant rationem, mentem sapientiam. Ita S. Augustinus 3. doctr. Christ. cap. 21. S. Ambros. Apol. 2, David cap. 6. & 7, S. Greg. 3. p. Pastor. Admon. 27. & alii.

Quarto. Quartò, alii per sapientiam accipiunt, scientiam rerum naturalium, quam Deus Salomoni æque ac Adæ infudit, quæ in utroque post peccatum remansit, ut eamdem posteros docerent.

Quinto. Quintò, Pineda sapientiam accepit pro experimento & verissima rerum cognitione, q. d. In fruendis voluptatibus assistebat & auxiliabatur mihi sapientia, ut de rebus quarum capiebam experimentum rectè censerem, verumque judicium proferrem.

Sexto. genuinè. Sextò & genuinè, sapientia hic, uti in Proverbiis cæterisque libris Sapientis, non speculativa, sed practica accipitur pro prudentia, & sincero de rebus agendis judicio practico, quod proinde cum recta voluntatis electione ac virtute conjunctum est, imò illam imperat & producit. Unde Lyran. ait perseverasse sapientiam cum Salomone etiam deliciis vacante, donec immoderatè iis usus à mulieribus fuit deceptus, & ad idola abductus. Igitur videtur Salomon hic de se loqui eo statu, quo voluptatibus quidem indulgebat, sed moderatè & honesto fine, scilicet ut indagaret & experiretur quid in singulis esset boni, & num aliqua re animus hominis satiari, conquiescere & beari posset. Nam dum paulò post iis immoderatè usus Deum dereliquit, veram sapientiam sanctitatem perdidit ac infatuatus est & depravatus ut ait Script. 3. Reg. 11.

Hinc Hebræi pro *perseveravit* habent *astitit*, q. d. In tot deliciis sapientia mihi astitit velut directrix & pædagoga, tum ne iis seduceret meque totum immergerem, tum ut sincere de earum vanitate, alibique quærenda vera felicitate judicium proferrem. Unde Chald. vertit: *Sapientia auxiliata est mihi*.

Idipsum confirmatur ex præcedentibus ubi planè significat se integra adhuc & incorrupta mente scrutatum omnia, studio veræ sapientiæ & felicitatis, ut in eo quo illa sita esset, inveniret. Unde cap. 1. vers. 12. ait: *Proposui in animo meo quærere & investigare sapienter de omnibus, quæ fiunt sub sole*. Et ver. 16. *Mens mea contemplata est multa sapienter, & didici; Dedique cor meum ut scirem prudentiam atque doctrinam, erroresque & stultitiam*. Et cap. 2. vers. 3. *Cogitavi in corde meo abstrahere à vino carnem meam, ut animum meum transferrem ad sapientiam, devitaremque stultitiam, donec viderem quid esset utile filiis hominum*. Quod ergo ibi dixit, idem hic asserit dicendo: *Sapientia quoque perseveravit mecum*; quæ omnia significant Salomonem adhuc purum & illibatum hæc fecisse, studio non cupiditatis, sed experientiæ & disciplinæ, quamquam experientia hæc illi occasio fuit excessus, intemperantiæ & luxuriæ, qua per mulieres depravatum est cor ejus: quam ad rem juvit præsumptio sapientię, quod videlicet videret sapientiam secum perseverare, illique nimis præfidens lapsum non timeret, nec à sapientia & sanctitate se posse excidere crederet. Unde Hugo Victor. *Grandis fiducia, ait, ideo secura peccasti, ideo confidenter effudisti me tuam in delicias voluptatis, quia sapientia perseverabat tecum. Quare enim intus positum quæreres, si ipsa foris vagum non reliquit?* Denique quis credat Salomonem jam luxuria & idololatria depravatum, suum hic judicium de rerum vanitate proferre & conscribere? Quis credat Spiritum sanctum instrumento tam scelerato usum, hæc adeò sancta dictasse? Dicamus ergo Salomonem adhuc rectum, sapientem & sanctum hæc expertum esse, sensisse, sapuisse, judicasse.

Allegor. S. Hieron. Hæc exponens de Christo, cujus typus fuit Salomon, ait, non in Salomone, sed in Christo stetisse sapientiam, quasi plenam & omnibus sui partibus cumulatam ut augere non posset: *Qui profectum habet in sapientia*, inquit, *non ei stat sapientia; qui autem non recipit profectum, nec per momenta succrescit, sed semper in plenitudine est, iste dicere potest: Astat mihi sapientia.*

Et omnia quæ desideraverunt oculi mei, non negavi eis, nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur. Pro *non negavi*, Hebræum est לא אצלתי *lo atsalti*, id est, *non separavi, non servavi apud me*. Septuag. *Non abstuli*. Arabicus: *Non abscondi*. Alii: *Non segregavi, non eripui, non removi e conspectu*.

Pro *nec prohibui*, alii vertunt: *non compescui, non coercui non refrænavi, non revocavi*. Notat spontaneam & incitatam oculorum cordisque ad voluptates inclinationem, impetum & cursum, quem ipse non refrænarit, sed ei plenas laxarit habenas, intra limites tamen licitus honestatis & legis, ne quid illicitum vetitumve committeret. Jam

Primo, Chald. per oculos accipit senatores & judices; quorum quæstionibus omnibus respondebat Salomon, sic enim habet in versione Complut. *Omnia quæ quæsierunt à me Principes & judices ordinarii admonendandum, & ad contaminandum, non prohibui ab eis interpretationem verborum; neque prohibui cor meum ab omni gaudio legis, quando tempus mihi vacabat; quoniam cor meum exultabat in sapientia, quæ data est mihi facie Domini, & ab omnibus filiis hominum, & lætatus sum in ea magis quàm in omnibus laboribus meis, & hæc est pars mea bona, quæ parata est mihi, ut pro ea recipiam retributionem perfectam in sæculo venturo ab omnibus laboribus meis.*

Verùm hi oculi symbolici sunt. Unde tota Chaldæi versio symbolica est & mystica, non literalis & genuina.

Secundo, R. Haccados apud Galatin. accipit oculos non corporis, sed mentis & spiritus. Intelligentiæ ait animi mei, oculis fræna laxavi, totumque me dedi vestigationi *Secundo.*

ni & contemplationi rerum spiritualium, & cælestium, ac A in ea mirام cordis voluptatem hausi, magisque lætatus sum quàm in rerum corporearum sensu, & gustu. Verùm hic sensus potius spiritualis est & mysticus.

Tertiò. Tertiò ergo genuinè ad litteram oculos corporis accipe, q. d. Quidquid oculis meis placuit, quidquid eis pulchrum & gratum videbatur, id eis indulsi, nil eis eripui, nil asservavi, sed permisi ut in res jucundas ad libitum plena potestate se effunderent, seque cupita rerum specie aspiciendo pleno ore & orbe exsatiarent, tamen intra limites honestatis; necdum enim eos transilierat Salomon, uti tandem iis nimis indulgendo fecit.

Ait autem *desideraverunt*, Hebr. שאלו *scaalu*, id est, *postularunt*. Symmach. ἐπεθύμησαν, id est, *concupierunt*, quia oculi sunt concupiscentiæ indices & illices. Unde à S. Joanne epistola 1. cap. 2. vers. 16. vocatur concupiscentia oculorum: quare oculos hic non nudos, & solos, sed cum appetitu sensitivo, & concupiscentia rerum, quæ oculis insidet vel assidet, accipe. Unde explicans subdit; *nec prohibui cor meum quin omni voluptate frueretur.* Per oculos ergo accipe; quia ubi oculus, ibi est cor & amor. Unde illud: *Oculos habentes plenos adulterii.* 2. Petri 2. 14. Ocu- B li enim sunt in amore duces. quia nullus sensus est cordi menteque vicinior & conjunctior, quàm visus & oculus. Unde in ea propria est sedes animi, ait Plinius lib. 11. cap. 37.

Oculi affectus indices. Hinc oculo omnes animi affectus patent & cernuntur, nec ullus sensus eo celerius ac spiritalius operatur, ait Philo lib. de Special. legibus. Denique summa est sympathia cordis & oculorum. Unde illud vulgo tritum: *Oculi & cor proxenetæ* (id est conciliatores & mediatores) *peccati*. Et illud cap. 11. vers. 9. *Ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum.* Ratio à priori est, quòd oculus à Deo & natura cordi datus sit, quasi lux, & dux suarum appetitionum & actionum. Sine oculo quasi cæcum est cor, nec quidquam visum velle vel appetere potest. Ignoti enim nulla cupido. Sicut ergo homo in tenebris sequitur lucernam præeuntem, quocumque illa ducit, sic cor sequitur oculum & visum. Hinc oculus quia celer, subtilis & versatilis est, quocumque se vertit & versat, eodem trahit & cor. Vice versa cor per oculum suos affectus pandit, &

Ratio à priori. enuntiat, atque per oculum velut nuntium alios ad se allicit, & invitat. Oculus ergo movet imaginationem, imaginatio movet appetitum sensitivum, hic voluntatem, C perinde ac avicula movet puerum. puer movet matrem, mater movet patrem ut aviculam prosequatur & capiat, puero que tradat. Oculus enim similis est aviculæ, imaginatio puero, appetitus matri, voluntas patri. Audi hanc vagam & versatilem oculorum concupiscentiam graphicè depingentem Hugon. Victor. hìc homil. 6. *Fallaces*, inquit, *rerum fucos & lubricos captat aspectus, oblita sui foras funditur, ac tota se curiositati dedens circuit omnia, lustrat universa, si quæ forte nova, si quæ mira occurrant: ad omnes rerum motus semper alacra, semper præceps, procax, petulans, impatiens & lubrica, utitur more impatientis, expectans videre quod futurum est, & ad omnem rerum vicissitudinem, sive tristes, sive læta fuerint, inconstanti mentis fluctuatione variatur.*

Mor. de custodia oculi. Moral. hic disce primò, quàm noxii sint oculi, si eis habenæ laxentur; ex adverso quàm necessaria sit continentia oculorum, ut mentis integritas servetur. Oculi enim sunt portæ & fenestræ, per quas objecta bona vel prava in animam ingrediuntur. Hinc per oculos David lapsus est in adulterium cum Bethsabea, & Salomon in amorem 700. D concubinarum. Plura hac de re dixi alibi, præsertim Thren. 3. v. 51. ad illa: *Oculus meus deprædatus est animam meam.* Et Ecclesi. 25. v. 28. ad illa: *Ne respicias in mulieris speciem.* Et Jerem. 9. vers. 21. ad illa: *Ascendit mors per fenestras.* Quocirca Iob. cap. 31. 1. *Pepigi*, inquit, *fœdus cum oculis meis*, id est, ut S. Chrysostomus legit homil. 34. in Matth. *Legem posui oculis meis* (fœdus enim hic legem & decretum significat) *ut ne cogitarem quidem de virgine.* Cogitationis enim origo est oculus & intuitus. Unde Ecclesiast. capit. 9. *Virginem*, ait, *ne conspicias, ne scandalizeris in decore ejus.* Quocirca Seneca de Remediis fortuitorum, in cæcitate constituit castitatem & innocentiam: *Oculos perdidi*, inquit, *quàm multis cupiditatibus via incisa est? quam multis rebus carebis, quas ne videres vel eruendi erant? Non intelligis partem innocentiæ esse cæcitatem? Huic oculi adulterium monstrant, huic incestum, huic domum, quam concupiscat, huic* A *urbem & mala & omnia. Certè irritamenta sunt vitiorum duces que scelerum.* Hinc sancti gavisi sunt cæcitate; ac nonnulli eam à Deo postularunt & impetrarunt, ut S. Audomarus, S. Aquilinus, Maris Calcedon.

Secundò, quàm noxium sit indulgere suis desideriis & affectibus; ex adverso quam salutaris sit eorum mortificatio. Salomon enim indulgens suis desideriis præcipitavit se in luxuriam & idololatriam.

Rursum quàm periculosum sit velle experiri quidquid est licitum, nec terminos voluptatis sibi statuere, nisi in eo quòd illicitum est. Facilè enim terminos hosce, & confinium liciti & illiciti, utpote exiguum & indivisibile curiosus transgreditur, itaque in peccatum prolabitur, uti fecit Salomon. Sic qui nil vult cavere, nisi quod est peccatum mortale, venialia multa committit, per quæ vicinus fit mortalibus, ac tandem in ea corruit, juxta illud: *Qui spernit modica, paulatim decidet.* Ecclesi. 19. 1. Vide ibi dicta. *Vis ergo cavere ab illicitis, tempera à licitis*, ait quidam Sanctorum.

ET OBLECTAVIT SE IN HIS QUÆ PRÆPARAVERAM] Hebr. *Quia cor meum lætatum est in omni labore suo.* B Symmachus; *Ex omni studio laborum meorum:* Nimirum magis oblectant quæ labore sunt parta, quàm quæ ex hereditate vel donatione ultrò quasi dormienti obveniunt, tum quia magis propria sunt, tum quia caro steterunt, juxta illud Psalm. 125. 6. *Euntes ibant & flebant mittentes semina sua: Venientes autem venient cum exultatione portantes manipulos suos.* Et illud Psalm. 127. 2. *Labores manuum tuarum quia manducabis, beatus es, & bene tibi erit.* Hinc Beniamin charissimus fuit patri Jacob, quia ei fuerat Benoni, id est filius doloris, moriente in ejus nixu matre, Genes. 35. 18. Quin & Aristoteles lib. 9. cap. 7. *Omnibus*, ait, *sua cariora sunt omnia, quæ summo labore confecta sunt.* Et Livius Decade 1. lib. 4. *Labor ait, & voluptas dissimillima natura societate quadam coniuncta sunt.* Et alius: *Sicut optimum cibi condimentum est fames, sic optimum virtutis veræque voluptatis obsonium est labor.* Regia est Alphonsi Aragonum regis apud Panormitan. lib. 1. de gestis ejus, vox: *Regum cibus est honos, quem Dii immortales non otio aut luxu, sed improbis laboribus multisque sudoribus hominibus vendunt.*

Laboriosa pretiosa, Cur?

ET HANC RATUS SUM PARTEM MEAM SI UTERER LABORE MEO] Hebr. & Septuag. *Et hæc fuit portio* C *mea ex omni labore meo.* Campens. *In omni molestia conatu meo.* Alii: *In corporis & animi mei defatigatione, assidua solicitudine & cura.* Ecclesi. 2. vers. 10. & 11. voluptatis. Hæc omnia eleganti canis & vulpis Apologo, nervosis, argumentis prægnanti, graphicè repræsentat Cyrillus lib. 4. Apol. Moral. cap. 3. cujus titulus: *De malo deliciarum. Sub meridiano æstu*, inquit, *ad canem aperto ore & inquieto pectore, sui cordis refrigerium attrahentem, inveniens lupus dixit: ò insensate, miser & sponte calamitati subjectus, si tantum tibi placent angustiæ ut quid cum Empedocle Siculo te non projicis in fornacem? Nimirum si delectant tantum contra naturam pœnalitates, expecta parum, quia in morte cuncta pœnalia invenies. Ut quid ergo in tam illa vita spretis refrigeriis, ex nunc ardes? Nam tu in nocte ovibus quiescentibus somnum nescis; illis tota die pabulantibus, panem tantum & aquam famis: Nocturno gelu, & æstu diurno, illis spisso vellere coopertis ac mutuò se foventibus, in nuda pelle in aeris tempestate solus degis. Illis sine timore jacentibus, tu suspensa palpebra lupi dentem, inde ungulam in aperto vigilans pertimescis. Quænam sunt interdum deliciæ tuæ, nisi acetosum lac, intestinorum fœtidum, lectus lapideus, & suavis odor stercoris ovium. Quid* D *plura? Infelicior es cunctis, & tu tibi mundum jam fecisti infernum. Surge miser, & relictis pœnis quære delicias, ut saltem antequam vitam finias, stillicidio gustatæ consolationis delibato, experientia quid bonum sit agnoscas.* Hisce rationibus Lupus persuasit cani vitam otiosam, & voluptuariam; unde subdit: *Canis autem hujus valida exhortatione devictus, pro manumissione ad oviculas venit & dixit: Dudum servivi vobis, & obsessus undique miseriis stetis vobiscum. Vadam ergo, ut innata lupi monita in deliciis aliquantulum requiescam. Quo audito illæ gementes dixerunt: Quamquam simpliciores te sumus, tamen sapientia cum simplicibus conversatur* (Prov. 3. v. 32.) *propter hoc rogamus te, ut antiquas amicas audias, & inimico tuo in æternum non credas: nescis atque quod callidus lupus, quem dente non dejicit, arte ferit: Vade quia te rigida vita dudum hostem acerrimum habuit, nunc per hortamenta deliciarum invadit, ut deliciis emollitum invenias, ac delicata carni inimicum dentem callidius infigat.*

Apologus deliciarum

Dein-

Deliciarum damna. Deinde gravia deliciarum damna recensentes: *An nescis,* inquiunt, *quod deliciis caro non solùm emollitur, sed vigor etiam animæ frangitur, vitiorum ardor acuitur, virtutumque jugum curvatur, tumor passionum cor ipsum ingreditur, & rationis splendor obfuscatur? Nimirum deliciæ* (Judic. 15.) *fregerunt Sampsonem virum fortissimum, ac* (2. Reg. 11. 2.) *subverterunt Davidem virum sanctissimum, &* (3. Reg. 11.) *deceperunt Salomonem virum sapientissimum. Quidnam mali corporales deliciæ non faciunt? foris mollificant cunctos vestimentis, balneis & unguentis; intus verò replent edulíis, condimentis & vinis. Ideirco pes timorositate gravatur, calor humiditate obtunditur, & emollita cutis hinc inde levissimè penetratur.* Ex quibus rectè concludunt: *Igitur frater mi si delicias quæris, perniciem diligis, & in dulci flumine lethaliter vis submergi. Venenum in saccharo appetis, & in æternas angustias risu & canticis vis deduci. Crede nobis, crede, & in hujus vitæ deliciis, omne malum latitare agnosce. Rigor enim carnis est valetudo virtutis. Quo audito, canis placatus cum quibus quievit.*

Pars quinque significat. Pars quinque significat, Primò pars est portio totius, totum enim dividitur in suas partes. Unde חלק *chelec*, id est pars, dicitur à חלק *chalac*, id est partior, divido, quòd totum in suas partes partiendo dividatur. Alii *pars* à *pari* derivant, quòd partes simul junctæ æquales sint toti. Alii à *parum*, quòd pars parum quiddam sit respectu totius.

Primò.

Secundò. Secundò, pars est sors cuique obveniens. Ex toto enim sortium, conditionum & rerum genere, toti hominum generi à Deo attributo, cuique ab eodem sua assignatur pars, & sors.

Tertiò. Tertiò, pars & hereditas sive portio hereditaria; tota enim hereditas paterna in fratres heredes dividitur, quorum cuique sua cedit pars; juxta illud Psalm. 15. 6. *Dominus pars hereditatis meæ & calicis mei.*

Quartò. Quartò, pars est fructus, ut vertit Campensis, merces, lucrum cuique ex opere vel labore proveniens. Unde aliqui pars derivant à pario sive parto, quòd pars à labore deducta, & quasi parta sit.

Quintò. Quintò, pars cujusque est id quod illi est charissimum, putà bonum, quod ille præ ceteris adamat, sibi seligit & ambit. Sic Christus minatur Petro: *Si non lavero te, non habebis partem mecum* in regno cælorum. Joan. 13. 8. & Psaltes: *Deus cordis mei, & pars mea Deus in æternum.* Psalm. 72. 26.

Hic omnibus hisce modis accipi potest, sed magis secundò & quartò, & maximè quintò. Salomon enim suam sortem & sui laboris fructum assignat, hunc scilicet quòd frueretur labore suo partis, tamquam parte, id est fructu laborum suorum, summè à se adamato. Sensus ergo est, q. d. Hanc partem, id est sortem fortunatam, hunc fructum, hoc summum meum in hac vita bonum, hanc felicitatem meam esse censui, si uterer labore meo, id est opibus, & deliciis, quas labore meo acquisieram. Ubi nota vanitatem hujus partis, tum quòd pars esset gaudii, non totum gaudium, ac proinde eum non satiaret, ideoque ex unius rei voluptate in aliam, & aliam sine fine dilaberetur, satiem quærens & non inveniens, eò quòd illam non sit reperire nisi in Deo & cælo, juxta illud: *Satiabor cùm apparuerit gloria tua.* Psal. 16. 15. tum quòd pars hæc parum ei lætitiæ dederit, quæ scilicet laborem non excederet, sed ei commensa esset: quantum enim laboravit, tantum labore suo deliciatus est sine ullo lucri auctario, imò cum damno, cùm ex adverso Deus pro uncia laboris rependat talenta gaudiorum, juxta illud: *Qui reliquerit patrem,* &c. *& secutus fuerit me, centuplum accipiet & vitam æternam possidebit.* Matth. 19.

Mysticè, Chald. hæc accipit de felicitate æterna. *Et hæc ipsa,* inquit, *fuit pars mea bona, quæ statuta ad accipiendum super eam præmium perfectum in sæculo venturo ex omni labore meo.* S. Hieron. *Oculi animæ,* ait, *& mentis intuitus contemplationem desiderant spiritalem, quam peccator ignorans prohibet a vera jucunditate cor suum. Huic se ergo Ecclesiastes totum dedit, & leves tribulationes in sæculo æterna gloria compensavit. Hæc enim portio nostra est, præmiumque perpetuum, si hic pro virtutibus laboremus.*

Vers. 11. CUMQUE ME CONVERTISSEM AD UNIVERSA OPERA QUÆ FECERANT MANUS MEÆ, ET AD LABORES, IN QUIBUS FRUSTRA SUDAVERAM, VIDI IN OMNIBUS VANITATEM ET AFFLICTIONEM ANIMI, ET NIHIL PERMANERE SUB SOLE] Sensus clarus est, q. d. Cùm reflexissem animum ad considerandum fructum operum, & laborum meorum, putà hortorum, palatiorum, piscinarum, servorum, rhedarum, thesaurorum, auri, argenti, &c. vidi me labores meos frustra impendisse, eò quòd in omnibus illis animi quietem, & felicitatem quam quærebam, non invenerim, sed vanitatem & afflictionem spiritus; nihil enim diu permanet sub sole, sed omnia sensim intereunt & evanescunt, itaque herum inanem relinquunt, imò afflictum, eò quòd suis, quæ tanto labore paravit, privetur. Vide dicta vers. 1. & cap. 1. v. 2. verè Seneca de Vita beata cap. 14. *Ut feras,* inquit, *cum labore & periculo venamur, & captarum quoque illarum sollicita possessio est: sæpe enim laniant dominum; ita habentes magnas voluptates in magnum malum evasere.* Vide eumdem toto libro de Brevitate vitæ. Ita Auctor Catenæ Græc. *Nam ejusmodi,* inquit, *unus finis est, vanitas, cujus quod superfit nihil in posterum reperitur. Nam simulatque operatio cessat, voluptas abraditur, nec aliquid in crastinum reconditur, transactaque voluptatis operatione ne vestigium quidem lætitiæ, aut voluptatis reliquiæ iis supersunt, qui voluptati vacabant.* Nazianz. in laudem Cæsarii: *Vidi quòd hoc quoque esset vanitas. Omnia vidi, ait Ecclesiastes, humana omnia cogitatione peragravi, opes, delicias, potentiam, instabilem gloriam, sapientiam quæ magis suffugit quàm tenetur, delicias iterum, sapientiam iterum, eadem sæpius revolvens, ventris voluptates, hortos, famulorum greges, possessionum copiam; pincernas utriusque sexus, cantores & cantatrices, arma, satellites, gentes ad genua procumbentes, collecta tributa, regni supercilium, omnia denique tam ad vitæ usum necessaria, quam superflua. Et quid post hæc omnia? Omnia vanitas, vanitas vanitatum & præsumptio spiritus, hoc est consideratus quidam animi impetus & distractio hominis, ob veterem fortasse lapsum hac pœna mulctati.*

ET NIHIL PERMANERE SUB SOLE.] Hebr. *Et non est* יתרון *iitron,* id est residuum, reliquum, remanens. S. Hieron. in Comment. vertit: *Et non est abundantia sub sole;* idque mysticè sic explicat: *Christus in sole posuit tabernaculum suum, itaque qui necdum ad solis claritatem, ordinem, constantiamque pervenit, in hoc Christus non habitare poterit, nec abundare.* De Hebr. *iitron* plura dixi cap. 1. v. 3. Præclarè S. August. lib. 20. de Civ. c. 3. *In hac vanitate,* ait, *cui quantum satis visum est intimanda, totum istum librum vir sapientissimus deputavit, non utique ob aliud, nisi ut eam vitam desideremus, quæ vanitatem non habet sub hoc sole, sed veritatem sub illo qui fecit hunc solem.*

TRANSIVI AD CONTEMPLANDAM SAPIENTIAM ERRORESQUE ET STULTITIAM. (QUID EST, INQUAM, HOMO UT POSSIT SEQUI REGEM FACTOREM SUUM?)] Est parenthesis τὸ enim *transivi ad contemplandum sapientiam,* pendet ab iis, quæ post parenthesin sequuntur, ibique ejus nexus & sententia expletur. Ita re meliùs considerata vertit S. Hieronymus, nam primò verterat: *Quia quis est hominum, qui possit ire post regem ante factorem suum?* Dicit ergo se contemplatum sapientiam, ut eam sequeretur, & stultitiam, ut eam caveret; ac deprehendisse quod tantum sapientia præcellat stultitiæ, quantum lux tenebris: si tamen eadem cum Dei Sapientia comparetur, exiguam & inanem esse. Vers. 12.

Pro *transivi* Hebr. est פניתי *panithi,* id est faciem converti, respexi. Hæc vox notat tædium voluptatum, & animum Salomonis fluctuantem ac veritatis avidum, q. d. Post expertam opum, deliciarum, rerumque corporalium vanitatem, ex desiderio & studio inveniendæ quietis & felicitatis, iterum converti animum ad intermissam sapientiæ venationem, iterum tentaturus, an in ea quietem, & felicitatem adeò optatam reperirem: ipsa enim mihi videbatur melior, dignior, cælestior, rebus omnibus corporeis, sed illico in ea quoque exilitatem, & vanitatem deprehendens, per abruptum & patheticum epiphonema exclamo: *Quid est, inquam, homo, ut possit sequi regem factorem suum?* q. d. Quid est non tantùm in opibus, deliciis, omnique magnificentia, sed & in sapientia humana Deo æquandum, aut præ Deo non vanum, exile, mancum & defectuosum? Qua ratione enim homo miser ignorans, & cecus possit sequi, nedum assequi Deum creatorem suum, sua sapientia omnia, quæ sunt vel esse possunt, lustrantem, & comprehendentem? Et ut ait Gloss. Interlin. Quomodo homo imitari queat Deum in comprehensione sa-

ne sapientiæ? Ita S. Hieron. *Dicit*, inquit, *se post delicias voluptatesque damnatas reverti sse ad sapientiam perquirendam, in qua plus erroris stultitiaque repererit quàm veræ certæque prudentiæ; non enim puta posse hominem tam liquidò & purè scire sapientiam creatoris & regis sui, quam scit ille, qui conditor est. Itaque illa, quæ novimus, opinari nos potiùs quam tenere, & æstimare magis quàm scire quod verum est.* Sic & Hugo Victor. Olympiod. S. Bonavent. Caietan. Lyranus, Arboreus & alii. Rursum hanc parenthesin referas appositè & genuinè ad errores & stultitiam, q. d. Errores & stultitiam adiunxi sapientiæ; quia quis hominum est ita sapiens & circumspectus, ut instar Dei fixus maneat jugiter in sapientia, nec aliquando declinet in aliquem errorem & stultitiam, ut aliquid imprudenter, ignoranter & insipienter cogitet, dicat & agat? Sanè nemo.

Porrò cùm triplex sit sapientia Dei, prima speculativa; secunda practica sive artificialis, qua res omnes creat, format, servat, gubernat, perficit: tertia activa, sive moralis & Ethica, qua omnes suas actiones, tum internas, tum externas prudenter, justè & sanctè juxta dictamen rectæ rationis & legis æternæ exercet; in nulla harum homo Deum imitari & proximè sequi prævalet, sed ab B illo in infinitum transcenditur & distat. Primò enim sapientia Dei speculativa, in infinitum omnem hominis scientiam & sapientiam superat & transcendit, quia Deo immenso est commensa. Secundò, idem facit sapientia Dei practica. Quis enim creet, formet & faciat ea, quæ facit Deus? Imò quis ea quæ creat & facit Deus, modumque ea creandi & faciendi scrutari & penetrare valeat? Quid habent horti, domus piscinæ à Salomone fabricata, ad cælum, solem, stellas, terram, mare, &c. à Deo creata? præsertim quia Christus lilium unum ultrò nascens, comparans cum aureis & gemmeis Salomonis vestibus, dicit: *Quia neque Salomon in omni gloria vestitus est sicut unum ex istis*, Matth. 6. 29. Quis pervestiget arcana Dei consilia & decreta, cur hic sit dives, ille pauper, hic rex, ille plebeius, hic sapiens, ille insipiens, ac præsertim cur hic sit fidelis, ille infidelis, hic sanctus, ille impius, hic prædestinatus, ille reprobus? Omnes utique eum Apostolo exclamare debemus! *O altitudo sapientiæ & scientiæ Dei, Quàm incomprehensibilia sunt judicia eius, & investigabiles viæ eius?* Roman. 11. Tertiò, sapientiam C Dei Ethicam quis imitetur? quis enim sequatur, imò mente intelligat & comprehendat, quanta sit Dei bonitas, justitia, patientia, magnificentia, sanctitas? Quis comprehendat charitatem Dei, quam exhibuit nobis per Christum in eius incarnatione, prædicatione, passione, Eucharistia, totaque eius œconomia? Quantula est nostra, qui terræ vermiculi sumus, humilitas, si comparetur cum humilitate Christi; *Qui cùm in forma Dei esset, semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo*, Philipp. 2. Quantula est nostra obedientia, si conferatur cum obedientia Christi, qui cùm esset Rex gloriæ, Patri suo *factus est obediens usque ad mortem, mortem autem crucis?* Quantula nostra patientia, si supputetur cum patientia Christi, qui atrocissimos dolores, summa opprobria, extremam paupertatem, denique omnis generis tormenta in cruce passus est divina patientia, mansuetudine & constantia? Idem cogita de D ceteris omnibus Sanctorum virtutibus, quæ Christi virtutibus collatæ, non aliud sunt, quàm quod umbra ad corpus, quod vanitas ad veritatem; quod gutta ad mare, quod punctum ad cælum, quod granum arenæ ad totum universum. Hic genuinus est sensus Vulgatæ versionis; cuius auctor S. Hieronymus in Hebræo legit עשהו *osehu*, id est factorem suum, vel עשהו *asahu*, id est, fecit illum, pro quo jam aliis punctis legunt, עשוהו *asuhu*, id est fecerunt illum vel illud. Igitur S. Hieron. sic ad verbum ex Hebræo transferendum censuit: *Quid est homo ut sequi possit regem, quem jam fecit illum? quem* scilicet hominem *fecit rex*, hoc est, cuius factor est Deus. Unde secundò in Vulgata clariùs vertit *factorem suum*, τὸ enim *illum* ex pleonasmo Hebræi redundat: Hebræi enim pronomini relativo adiungunt demonstrativum, ad expressionem rei sive subiecti demonstrationem, ut *cuius semen eius in ipso est*, pro quo Latini dicunt, *cuius semen in semetipso est*. Genes. 1. 11.

A Huc facit explicatio R. Haccados; quæ talis est: Quis est tam perfectus tamque numeris omnibus absolutus, qui pari cum divina lege per omnia Dei præcepta passu contendere valeat? Et aliorum qui sic explicant, quasi dicat. Quis hominum est, qui cum Deo conditore suo pari de felicitate gressu certare, eiusque tranquillæ vitæ beatitudinem sibi arrogare audeat, cùm ne quidem opera illius imitari queat, nec creaturas illius etiam abiectiores elegantia, efficacitate, ceterisque dotibus assequi & adæquare! Unde Campensis paraphrasticè sic vertit: *Iterum me converti ad ea, ut saltem viderem quanta sapientia usus essem in omnibus illis; & deprehendi in vino insaniam multam, & in reliquis manifestam stultitiam. Quid enim est homo, ut imitatione regis Dei aliquid magnum conetur, cùm nullam quantumvis parvam ex omnibus rebus, quas ille innumeras facit, æquare possit?*

Ex dictis liquet perperam Lyran. & Dionys. censere; Salomonem hæc dicere ex sententia Epicuræorum & Simonidis, qui teste Aristotele Ethic. libr. 10. docuit hominem corpore constantem corporalia tantùm debere sectari, nec ad spiritualia assurgere. Insolens enim hoc loco, & dura est personarum mutatio? antecedentia enim & sequentia indicant, omnia hæc ex una & eadem Salomonis persona menteque dici.

Meliùs Titelmanus hanc parenthesin refert ad magnifica opera Salomonis, de quibus sermo præcessit, quasi dicat. Ideo à meis hisce operibus transeo ad contemplandam sapientiam, quia in illis nulla ratione possum æmulari Dei magnificentiam, possum autem imitari Dei sapientiam. Quid enim inquit, erant illa, licèt tam magnifica Salomonis ædificia, domus saltus Libani, & regia eius habitatio, si ad cæli structuram conferantur? Quid idem templum illud tam celebre, tam admirabile omnibus, si ad templum Dei non manufactum conferas? Quid horti illi manu consiti & plantati, si eum universa terra verbo Domini pulchrè germinante, quasi latissimo & amœnissimo viridario uno comparentur? ita & in ceteris omnibus. Profectò nihil erat Salomon, quamvis tantus in omni gloria sua, ut regem factorem suum sequi posset. Atque juxta hanc enarrationem redarguit hìc Salomon, & irridet semetipsum, quemadmodum solemus interdum nosipsos irridere, pro insaniis præteriti temporis, quòd ea olim maximi fecerimus quæ nunc æstimamus minimi.

Huc accedit Isidorus Clarius qui vertit: *Quid est homo, ut sequi possit regem in iis quæ facit?* id est, qui imitatione regis aliquid magni conetur, cùm nullam quantumvis parvam ex omnibus rebus, quas ille innumeras & maximas fecit æquare possit.

Hæc de versione Vulgata. Alii enim distinguunt regem à factore, sive Deo, aliterque vertunt: Unde

Secundò, Syrus sic reddit: *Et perspexi ego ad videndam sapientiam, transgressionem & stultitiam. Nam quis est ille vir, qui ingredietur post regem in judicium? dein cum illo qui fecit ipsum?* Ubi per regem accipit Salomonem, per factorem verò Deum, quasi dicat. Perspexi exilem esse hominum sapientiam. Quis enim eorum est, qui in sapientia mecum, qui rex sapientissimus à Deo constitutus sum, certare aut judicio contendere valeat? Qua ratione ergo contendat cum Deo ipso? Alii hæc referunt ad pœnitentiam Salomonis, quasi suo exemplo ad eamdem hortetur subditos, quos suo scandalo induxerat ad idololatriam, quasi dicat: Perspexi sapientiam sitam esse in Dei fide & cultu, perspexi & insipientiam sitam in perfidia & idololatria. Qui ergo secuti estis me desipientem & idola colentem, sequimini nunc resipiscentem & Deo adhærentem. At quis hoc faciet? Pauci utique; quia omnes proniores sunt ad malum quàm ad bonum, pronius sequuntur prava quàm sancta regum exempla. Ita Thaumaturgus, Olympiod. S. Hieron. & Albin. Audi Thaumaturgum: *Tandem expergefactus atque oculis vestitutus, ea quæ in manibus habebam flagitiosa simul acerbitatisque plena esse perspexi, spiritusque non boni opificia. Proinde collectis & sapientiæ bonis & stultitiæ malis; magna hunc virum admiratione prosecutus fuerim; qui cùm præceps ferretur, ametreque vagaretur, postea mente recepta ad virtutem officiumque rediit.*

Sic & S. Hieron. atque ex eo Albinus: *Tandem*; ait; *in me reversus, & opera mea plena vanitate, plena sordibus, plena spiritu erroris intuitus sum; nihil enim quod immundo puta-*

putatur bonum, bonum potui reperire. Reputans igitur quæ essent sapientiæ bona, & quæ stultitiæ mala, consequenter in laudem illius hominis erupi, qui post vitia se refrænans, virtutum possit esse sectator.

Tertiò, Tertiò, Septuag. pro *regem* vertunt *consilium*, quia Hebræo מלך *melech*, id est rex, significat quoque consultorem, & consilium, eò quòd regum sit consulere reipublicæ, ut multis ostendi Daniel. cap. 4. vers. 24. vertunt ergo: *Quis est homo qui ingredeatur post consilium, simul quæcumque fecerunt illud*. Ita Compluten. licèt Vatican. deleant *τὸ simul*. Alii vertunt, *simul quæcumque fecerint cum illo*. Aquila: *Quid autem homo ut sequatur consilium?* Arabicus: *Quis enim trahitur post consilium?*

Sensus est, q. d. Quis est homo, qui ita sapienter, & consultò omnia sua agat, ut numquam à sapientia, & consilio declinet in errorem, & stultitiam, per quem aliqua insipienter, & inconsultò admittat? Qui sensus idem est cum eo quem ingerit Vulgata, ubi initio dixi, ac Thaumaturgus, & S. Hieron. jam citati: consilium enim prudens est, relictis vitiis sectari virtutes. Aliter Olympiod. qui tripliciter explicat, ac proinde censet hic doceri quantum differt sapientia à stultitia, id est virtus a voluptate: per consilium accipit consolationem de modo implendi sua desideria, & vota: *Quærebam*, ait, *an possit homo, qui elegerit sibi secundùm hanc stultitiam vivere, complere sua desideria*; *hoc enim significat sequi post consultationem*, q. d. Ego Salomon meorum consiliorum, & votorum, cui tantam suppetebat facultatum, compos non fui: ergo non est, quòd quis alius se suorum compotem fore confidat. Quis ergo homo est, qui ibit post, vel qui sequi possit consilium sive consultationem suam, q. d. Nullus aut rarus; neque enim quicumque ditescere appetit, penitus hoc consequitur, nec qui gloriæ cupidus est voti prorsus efficitur compos, ut eadem ratione in ceteris sese res habet: qui verò sapientiam adamarit, Deo duce feliciter ductus sequitur penitus consultationem, hoc est, invenit quod affectat. Alter sensus Olympiod. est, ut Salomon attonitus erumpat in interrogationem: Quisnam est homo qui possit recipere, atque converti à deliciis suis, & inspicere motus electionis suæ, propositumque finem, ut dijudicet, utrùm sapienter vivat, an stultè? Tertiò, Olympiodor. exponit sic, q. d. Salomon elevatus extra corpus, & per sapientiam, videns quòd post exitum hujus vitæ nemo potest redire ad vitam, & iterum frui ejusdem rebus, quas dum viveret certo consilio exercebat, prætulit sapientiam stultitiæ.

Quartò, Quartò, Chald. vertit: *Animo etiam lustravi sapientiam in regni administratione, & intelligentiam; quid enim confert hominibus deprecatione latæ jam à rege sententiæ, cùm jam ne repeteatur ab eo supplicium decretum est?* q. d. Nemo decretum à Deo in stultos, id est, voluptuarios supplicium effugere aut evertere potest: ergo sapientia præferenda est stultitiæ.

FACTORUM SUORUM] Legit Interpres *asehu*, ut dixi: jam legunt עשוהו *asuhu*, id est, fecerunt illum vel illud. Unde varii varia suppleotes varios dant sensus. Primò, Vatabl. & Pagnin. vertunt: *Quid est homo, ut veniat post regem, quod jam fecerunt?* sicque explicat, q. d. *Quid est homo ut veniat post regem, scilicet ut cognoscat, quod jam fecerunt facientes; hoc est quod gestum est ab hominibus, & stultè & sapienter*, q. d. *Quis est ille homo privatus, qui exactiùs perspicere & cognoscere possit quæ gesta sunt, quàm ego cognosco, qui sum rex?*

Secundò, aliis juxta Septuag. sic explicant, q. d. Quotusquisque est, qui sequatur consilium sanctæ, & sapientis vitæ, & impleat omnia ea, quæ illud fecerunt, id est omnia annexa, & prævia consilio, quæ illud quasi pariunt, & gignunt. Sanè pauci sunt, ac forte præter me Salomonem vix ullus. Tam multa enim agenda consilium hoc circumstant, ubi difficile sit omnia circumspicere, nedum servare & implere: verti quoque potest: *qui fecerunt illud*, q. d. Quis sequetur heroes illos eximios, qui consilium hoc sapientis & perfectæ vitæ capessiverunt, & seipsa moribus impleverunt; quales fuere Noe, Abraham, Isaac, Jacob, Moses, David, &c. Sanè perpauci: plerique enim omnes sequuntur suas cupiditates, & instituta vitamque parentum, & majorum, atque in opibus & deliciis, in quibus illi felicitatem suam posuere, hi quoque posteri eorum suam ponunt, & collocant. Unde aliqui vertunt: *Quis est homo, &c. qui non sit facturus ea, quæ fecerunt alii.*

Tertiò Arabicus vertit: *Quis enim trahitur post consilium, & sciet id quod fecerunt homines per ipsum?* Hebr. enim את *eth* significat *per, cum, ante, apud*; multaque alia, ut patet ex Lexicis.

Quartò, Cajet. Ratio, inquit, redditur, ut indicat particula (quia) cur Ecclesiastes verterit se ad videndam sapientiam, & stultitiam, &c. Seu ad discernendum inter sapientes, & stultos, ac intricatos, quia illi per sapientiam venient post regem, & obedient ei (*quem jam fecerunt eum*) id est electum à se; hi per stultitiam, & tricas redacti sunt in potestatem tyrannorum, & malorum principum.

Quintò planiùs Pagnin. vertit: *Nam quid est homo, qui venturus est post regem, qui non sit facturus quod jam fecerunt alii ipsum?* id est: Quis præsumat plura in posterum velnosse, vel prosperari quàm rex, qui sum ego, cùm frustra id hactenus alii conati sint: cœperunt enim, nec perficere potuerunt.

Sextò, simpliciùs Titelmanus vertit: *Quid est homo, ut possit sequi regem per ea quæ fecerunt*: hoc est: Quæ est hominis potestas, ut conetur assequi regem omnium Deum, & quasi videri illi æqualis per ea opera, quæ fecerunt homines vel facere possunt? q. d. Per nulla opera, aut in nullis operibus quæ ab hominibus possunt fieri: quispiam potest Deum assequi ut faciat paria.

Septimò, sublimiùs, & diviniùs alii censent hic innui mysterium S. Trinitatis. Sicut enim Genes. 1. dicitur in plurali; *Elohim bara*, id est *Deus trinus in personis creavit cælum, & terram*; sic hic dicitur *rex fecerunt illum*, id est tres regiæ, & divinæ personæ fecerunt, & crearunt hominem ad imaginem, & similitudinem suam, ut per memoriam similis sit Deo Patri, per intellectum Filio, per voluntatem & affectum Spiritui sancto. Ita Galatinus lib. 2. cap. 9. Quocirca tota hominis sapientia, justitia & felicitas in eo consistit, ut se Deo assimilet, quoad potest. Nam ut ait Eccl. cap. 23. 38 *Gloria magna est sequi Dominum*. Quin & M. Antonius Imp. cognomento Philosophus, rogatus quodnam esset summum hominis bonum, respondit: *Si Deos imitetur: Deorum autem imitationem esse, quàm paucissimis indigere, & quàm plurimis benefacere*, uti refert Julianus Apostata in Cæsaribus.

Moraliter hic, & alibi S. Script. celebrat Deum, qua rex & qua factor, id est Dei gubernationem, creationem, sive Dei sapientiam, & omnipotentiam, illamque opponit nostræ insipientiæ, & infirmitati, ut hac ratione sternat nostram superbiam, præfidentiam, ingratitudinem, diffidentiam, anxietatem, & nimiam sollicitudinem. Hinc Job cap. 9. 4. *Sapiens corde est*, inquit, *& fortis robore: quis restitit ei & pacem habuit?* Et vers. 10. *Qui facit magna & incomprehensibilia, & mirabilia, quorum non est numerus*. Et versu 14. *Quantus ergò sum ego ut respondeam ei, & loquar verbis meis cum eo?* Vide Isaiam cap. 40. v. 12. & seq.

ET VIDI QUOD TANTUM PRÆCEDERET SAPIENTIA STULTITIAM, QUANTUM DIFFERT LUX A TENEBRIS.] Pro *præcederet*, & *differt* Hebraicè est יתרון *itron*, id est residuum, superans, dignitas, excellentia, ut dixi cap. 1. vers. 3. Unde Septuag. vertunt. *Et vidi quia abundantia*, (Complut. *excessus*) *est sapientiæ super stultitiam*. (Symmach. ἀπαιδευσίαν, id est carentiam disciplinæ, imperitiam, rusticitatem, insipientiam, ineptiam, temeritatem) *Sicut abundantia lucis super tenebras*. Thaumaturgus: *Grande enim sapientiæ insipientiæque interstitium, tanquam discrimen quantum diei est ac noctis*. Arabicus: *Tantum præstantia, quantum præstat præstantia luminis super tenebras*. Syrus: *Et vidi esse lucrum in sapientia multo magis quam in stultitia, sicut præstantius est lumen tenebris*. Vatab. *Et dignitas vel excellentia sapientiæ supra stultitiam*. Pagnin. *Utilior est sapientia, quam stultitia, sicut utilior est, lux quam tenebræ*: Alii. *Tanta est amplitudo, fructus, præmium, merces sapientiæ præ stultitia, quanta est amplitudo, fructus præstantia lucis præ tenebris, solis præ caligine, visus præ cæcitate*. Chald. *Vidi ego in spiritu prophetiæ quantum excedit sapientia stultitiam, quantum lux diei tenebras noctis*. Vers. 13.

Nota

Virtutis & luci analogia. Nota appositè sapientiam, id est prudentiam, virtutem, sanctitatem conferri luci; stultitiam verò, id est imprudentiam, vitium & scelus conferri tenebris ob multas utrimque analogias.

Prima. Prima est, quod sicut lux est vera qualitas habens solidam essentiam, & existentiam; tenebræ verò nil nisi lucis sunt privatio, ideoque nihil: sic & sapientia, id est virtus solidam habet subsistentiam, tenebræ verò, id est vitia virtutis tantùm sunt privatio, nec solidam essentiam aut bonitatem habent. Ita Nyssen.

Secunda. Secunda, sicut lux fugat tenebras, & tenebræ lucem; sic sapientiam pellit insipientia ac virtus vitium, atque vice versa insipientia si dominetur abigit sapientiam, & vitium virtutem. Ita Olympiod.

Tertia. Tertia, summa est antipathia lucis, & tenebrarum, qua fit ut nullam habeant societatem loci, temporis aut subiecti, juxta illud: *Divisit lucem à tenebris*. Genes. 1. 4. Et: *Quæ societas luci ad tenebras?* 2. Cor. 6. 14. Et Eccles. 16. 17. Græci codices Complut. habent: *Lucem à tenebris divisit adamante*, id est tanta firmitate, & separatione lucem dispescuit à tenebris, ac si inter utramque murum adamantinum fabricasset.

Quarta. Quarta, lux est qualitas nobilissima, cælestis & divina; talis est, & sapientia ac virtus: tenebræ verò sunt caligo horrida, infernalis, & diabolica: Talia pariter sunt insipientia & malitia.

Quinta. Quinta, lux dirigit omnes hominis gressus & actiones; tenebræ verò utrosque impediunt. Sic sapientia dirigit omnes hominis operationes, quas insipientia perturbat & pervertit.

Notat secundò Pineda, per lucem accipi posse solem, & diem; quia sol efficit lucem, & lux diem; per tenebras verò noctem, & caliginem, quia eam causant. Sapientia ergo & virtus similis est soli & diei: insipientia verò, & vitium simile est nocti. Sicut enim sol mundum & res omnes illustrat, sic sapientia hominis animum jubare suo ac radiis illuminat, illique splendorem, dignitatem atque ornamentum mirabile addit. Rursum sicut sol inferiora ista suo calore fovet atque vegetat, varietatem pulchritudinem efficit; sic sapientia suum ad corpus splendorem transmittit. *Sapientia* quippe *hominis lucet in vultu eius*: humanos sensus moderatur, modum oculis, ori, auribus adhibet, universisque actionibus temperationem, & pulchritudinem: contra verò stultitia, cùm semel animo insedit, caligine & tenebris omnia involuit, horrore atque squalore omnia deturpat, mentem obcæcat, sensus torpidos atque squalentes facit; toti corpori deformitatem intemperiemque offundit.

Plures analogias solis & sapientiæ, sive lucis & virtutis secuntur Genes. 1. vers. 8. & 16. Isaiæ 45. Eccles. 43. 2. Ephes. 5. 8. ad illa: *Eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: ut filii lucis ambulate: fructus autem lucis est in omni bonitate, iustitia, & veritate*. Jacobi 1. 17. 1. Joannis 1. 5 & seq.

Symbolicè, lux symbolum est oculi & visus, tenebræ verò exoculationis, & cæcitatis: hinc sapientia quæ lux est spiritualis, similis est oculo & visui; stultitia verò exoculationi, & cæcitati. Quod enim est lux oculo, hoc oculus est corpori, & intellectus animæ. Unde sequitur: *Sapientis oculi in capite eius: stultus in tenebris ambulat*.

Vers. 14. SAPIENTIS OCULI IN CAPITE EJUS: STULTUS IN TENEBRIS (alii *in tenebrositate*) AMBULAT: ET DIDICI QUOD UNUS UTRIUSQUE ESSET INTERITUS.] Campen. *Sapiens oculos habet in fronte, stultus velut cæcus palpitat*. Vatabl. *Circumspectus est sapiens, videt quid agendum sit*, cùm stultus cæcus sit & improvidus. Chald. *Sapiens contemplatur in principio quod futurum est in fine: ocausque infausta iudicia Dei ab hominibus avertit, & retardat: sed novi, quòd si non oraverit sapiens, neque in orbe infelix illud decretum depulerit, cum in mundum venit vindicta, omnes eodem eventu conteri*. Pro *interitus* Hebraicè est מִקְרֶה *micre*, id est *occursus*, eventus. Syrus: *Accidens unum accidit omnibus*. Arabicus: *Occursus unus occurrit omnibus eis*. Thaumaturgus: *Aequalis sors*. Scholiastic. Græcos. *Vanus finis*. S. Hier. *Communis interitus, eadem plaga, eadem mors, paris angustia*. S. August. *Unus incursus*. Campens. *Idem exitus*. Tigurin. *Eadem fortuna*.

A Explicat, & confirmat quod dixit sapientiam esse lucem, stultitiam verò tenebras, ex eo quòd sapientia sit quasi oculus in sapientis capite, omnia quæ circum illum sunt instar lucis illustrans, stultitia verò tenebras mentis Cimmerias stulto circumfundat.

Igitur hujus adagii sensus est q. d. Sapiens oculos lucidos habet in capite, ceu speculatores, oculos, inquam, tum corporeos frontis, tum potiùs spiritales mentis, quibus ex alta quasi capitis arce & specula omnia cominùs circumspicit, & eminus prospicit, quo fit ut omnia ipsi lucida, & clara sint, atque in luce perpetua ambulet, utque omnibus provideat, noxia caveat, utilia capessat. Lux hæc est circumspectio, prudentia & providentia, stultus verò perinde ac si oculos haberet in calcaneo, non in capite; in talis, non in cerebro, damna vel commoda non prævidet nec providet, sed velut in tenebris ambulans obvias voluptates sectatur, ideoque in multa noxia, imò in exitium corporis & animæ corruit, juxta illud Proverb. 4. 19. *Via impiorum tenebrosa, nesciunt ubi corruant*. Ita S. Basil. in Psalm. 33. Audi Nyssen. orat. 2. in illud. *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. *Genitus es*, inquit, *ut Deum videas & contempleris, non ut humi*

B *deiecta serpat vita tua, non ut pecudum voluptates consecteris, sed ut vitam cælestem agas. Idcirco sapientis oculi sunt in capite ipsius. Cur autem non ad caput, sed in capite? nempe ut quæ excelsa ac sublimia sunt intueantur, & spectent; qui autem ea non aspicit, sed terrena, is oculos humi defixos, & sepultos habet*. *Sapientis oculi in capite.*

Hinc Chaldæus vertit. *Sapiens contemplatur in principio id, quod futurum est in fine*. Unde illud. *In occipitio oculus*, ut finem respiciat. Et Cajetanus. Vident, inquit, oculi sapientis caput, id est principium operis, qui finis est, & consequenter media congrua. Finis enim est primum in intentione, quod hominem movet ad opus, velut medium ad finem, quem præconcepit assequendum. Quocirca Poetæ Janum, qui prudentiæ est typus, pinxerunt bifrontem, eò quòd vir prudens antecedentia æquè, ac sequentia tempora rerumque eventus procul aspiciat, & prævideat, sibique provideat. Igitur sapiens oculos habet in capite, quasi in cælum defixos, stultus verò in pedibus quasi in terram demersos. Huc faciunt veterum

C Adagia. *In oculis oculi & manus*, id est prudentia, & operatio. *Oculus vitæ est sapientia: sal vitæ amicitia: antidotum vitæ patientia*.

Secundò, sapiens oculos habet in capite, quia excelsa, cælestia & divina contemplatur, & spectat, eoque omnem mentis suæ cogitationem, omnem actionem, omne studium, omnem intentionem suam dirigit. Stultus verò oculos videtur habere in pedibus, quia non nisi terrena, vilia, exilia, cogitat, amat, sectatur. Ita Olympiod. Caput, inquit, in corpore emicat & eminet, hinc oculos habere in capite, est superna & æterna contemplari. Et Thaumaturgus. *Nam qui virtutem, ait, sectatur, similis est homini vigilanti sursum, & undequaque cernenti, atque fulgidissimo iubare iter facienti. Contra qui malis erroribusque implicitus, comparandus est erranti in tenebris: Cæcus enim est; & oculos illi tenebrosa opera sua effoderunt*. Et Auctor Catenæ Græcos. ex Nyssen. *Quando, ait, speculatrix animæ vis rebus sensibilibus vacat, à natura situque suo avulsi luxantur oculi, & quamdiu per illos aspicit res infirmas, in calcaneus migrans, illaque rerum sublimium contemplationis fit*

D *expers*. Sin autem vana quæ deorsum despiciens sursum aspiciat, oculos dicitur habere sursum in capite. Pulcherrimè verò S. Basil. hom. 9. Hexam. sub finem: *Ut herbas depascatur & attendeat ovis, facta est: ideoque caput acclinat ac deflectit in terram, ut spectet ventrem, & quæ sub ventre sunt: quandoquidem huic scopum felicitatis illorum exitus conspirat pastu ut exsatient ventrem, ac voluptate. Homo non item. Nec enim oculos in ventrem demittit. Ipsi enim caput est spectans in sublime, quo cælestem illam suam cognationem agnoscas, & contempleris: Oculi nequaquam terræ innuunt. Cave igitur quidquam designes, quod generositati tuæ repugnat naturæ. Terrena hæc ne circumspiciat, sed cælestia ubi Christus est. Si consurrexistis enim, ait, cum Christo, quæ sursum sunt quærite, ubi Christus est. Hac enim conditione & lege formatus es. Tui corporis effigies rudimentum quoddam est, quo doceris ad quem sis finem conditus; ut Deum contemplere factus es, non ut humi repat vita tua; non ut pecudum vitæ voluptate perfruaris: verum ut ad normam &*

ita-

A *institutum cælestis vitæ tuam ipsius corporis. Et hac gratia non inscitè dixit sapiens Ecclesiastes: Sapientis oculi in capite eius. Cuiusnam oculi non sunt in capite? Atqui hic. In capite, hoc est, ut ea contemplentur, quæ in sublimi sunt. Nam qui non ad bona quæ in sublimi sunt, sed quæ in terra, respectat, is utique defigit detrahitve oculos in terram.*

Alludit ad primam hominis & animalium creationem; in qua homo creatus est erecto corpore & capite, ut oculis cœlum, & cælestia aspiciat, & ambiat; cetera verò animalia creata sunt capite, & oculis ad pedes, & terram depresso, quia non nisi terrena pabula, & gramina cogitant, amant & sectantur, juxta illud Nasonis in Metamor. lib. 1.

Pronaque cùm spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit, cælumque tueri
Jussit, & erectos ad sidera tollere vultus.

Hinc nonnulla animalia, præsertim pisces habent oculos in ventre (unde illud apud Horum; *solea oculata*, notamque stultos, *qui terrena sapiunt; quorum Deus venter est*. Philip. 3. 19. qui proinde rectè Dagonistæ vocitentur.

Oculorum elogium.

B Audi S. Ambros. lib. 6. Hexamer. c. 9. *Ac primum omnium cognoscamus, humani corporis fabricam instar esse mundi, Siquidem ut cælum eminet aëri, terris maria, quæ velut quædam membra sunt mundi; ita etiam caput supra reliquos artus nostri corporis cernimus eminere præstantissimumque esse omnium, tamquam inter elementa cælum, tamquam arcem inter reliqua urbis mœnia. In arce autem hac regalem quandam habitare sapientiam secundum propheticum dictum, quia oculi sapientis in capite eius: hanc esse ceteris tutiorem, & ex illa omnibus membris vigorem providentiamque proferri. Quid enim robur, & validitas lacertorum proficiat, quid velocitas pedum, nisi capitis velut principis sui, imperialis quædam adminiculetur potestas? Ex hoc enim aut destituuntur universa, aut omnia fulciuntur. Quid agat fortitudo, nisi oculo duce utatur in prælium? Quid fuga, si desit obtutus? Carcer est totum corpus, tenebroso inhorrens situ, nisi oculorum illuminetur aspectu. Quod ergò sol & luna in cælo, hoc sunt oculi in homine. Sol & luna duo mundi lumina. Oculi autem quædam in carne sidera fulgent desuper, & inferiora claro illustrant lumine, nec patiuntur nubilis quibusdam aut tenebris implicari; speculatores quidam nostri die ac nocte excubant. Nam & cum sopore membris ceteris citius excitantur, & vigilantes circumspectant omnia: viciniores enim sunt cerebro, unde omnis manat usus videndi.* Et nonnullis interjectis: *Caput itaque oculis explorat omnia, auribus occulta rimatur, cognoscit abscondita, auditu quid aliis agatur in terris.* Vide eundem lib. de Arca Noe.

Oculos comparat soli & lunæ.

Hac de causa in baptismo inungitur caput baptizati. Audi S. Ambrosium tract. 2. de Sacramentis, & habetur de Consecrat. distinct. 4. can. 88. *Accepisti mysterium, hoc est unguentum super caput. Quare super caput? quia sapientis sensus in capite eius.*

Tropol.

Trop. Cajet. *Sapientis oculi*, ait, *sunt in capite*, id est jugiter caput reflexè velut in speculo intuentur, eò quòd sapiens primùm noscat seipsum, omnesque mentis suæ cogitationes, & intentiones exactè discutiat, itaque omnia in luce operetur. Huc facit vetus adagium:

Oculus in pectus, q. d. inspice teipsum.

Sic demum qui sis, quæ sint, quæ sorte videbis;
Et pede prudenter te metiere tuo.

Rursum q. d. Sapiens ex oculis & capite dignoscitur, juxta illud cap. 8. vers. 1. *Sapientia hominis lucet in vultu eius.* Et Proverb. 17. 24. *In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum in finibus terræ.*

Insuper oculi sapientis, id est Principis (hic enim præ ceteris pollere debet sapientia, qua subditos omnes sapienter regat) sunt in capite ejus: quia Princeps, qualis erat Salomon, ut capite, id est dignitate & auctoritate, sic & oculis, id est vigilantia, & circumspectione ceteris eminere debet, ut exalto regni sui throno omnes sibi subditos circumlustret, ab eisque omnia noxia arceat, & profutura procuret. Hinc Ægyptii Dei Hieroglyphicum dabant, *Oculum in baculo*, oculo Dei providentiam, baculo potentiam denotantes. Unde illud: *Oculus in sceptro*, id est vigilantia sit in rege & principe. Ita S. Ambros. in Psalm. 1. pro oculi legens sensus: *Sensus*, inquit, *sapientis in capite eius; Quod referri potest etiam ad Ecclesiæ præminentes.* Idem Exhort. ad Virginit. *Oculi hominis in capite eius, id est*, inquit, *sapientia tua sensus.* Oculi enim typus sunt sapientiæ & sensus.

Allegor.

A Alleg. S. Hieron. Olymp. Salonius Hugo, & alii per caput accipiunt Christum, in quem jugiter oculi mentis nostræ intendant oportet, ut ab eo sapientiam discamus & hauriamus: *Qui in perfectum virum pervenerit*, ait S. Hieron. *& meruerit ut caput ipsius Christus sit, oculos suos semper habebit ad Christum, & eos in sublime elevans numquam de inferioribus cogitabit.* Et S. Gregor. 17. Moral. cap. 5. *Oculi sapientis*, inquit, *in capite eius, quia videlicet sapiens quisque illum totu intentione considerat, cuius se membrum esse per fidem pensat.* Et lib. 20. 4. *Oculi*, ait, *sapientis in capite eius sunt, dum redemptoris sui semper opera, quæ imitari debeat, contemplatur.* Et ut idem ait Hom. 2. in Ezec. *Cùm omnis nostra intentio in eum se erigit, ne si vias lucis aspicere oculus mentis neglexerit, statim clausus in tenebris erroris cadat.* Hinc ait Psaltes Psal. 118. *In mandatis tuis exercebor, & considerabo vias tuas.*

Anagog.

Anagog. Oculi spirituales eorum qui vacant vitæ contemplativæ sunt in capite, id est in parte superiori animæ, quæ mens & spiritus dicitur; extatici eorum verò sunt in ipso apice mentis, quo ad Deum evolant in eumque se mergunt ut videantur deificati, unusq; cum eo spiritus fieri; quia per ænigma B vident Deum, in eoque futuræ felicitatis gaudia prælibant. Ita Lyran. quin & S. Hier. in 51. Isaiæ & in c. 2. Daniel.

ET DIDICI QUOD UNUS UTRIUSQUE ESSET INTERITUS] Hebraicè est מקרה *micre*, id est occursus, accidens, casus, eventus, ut vertunt Septuag. Syrus, Chald. Vatab. Pagnin. per quem S. Aug. lib. 20. Civit. cap. 3. accipit *ea mala, quæ bonis & malis esse communia*. Olymp. verò accipit tam bona quàm mala, q. d. indifferenter sapienti & stulto, id est probo, & improbo obvenit morbus æquè ac sanitas, opes æquè ac inopia, honor æquè ac contemptus, ac præsertim vita æque ac mors. Hinc Noster aptè vertit *interitus*. nullus enim eventus ita communis est omnibus, qui certò singulis obvenit, tam piis quàm impiis, ac mors juxta illud Horatii:

Pallida mors æquo pede pulsat pauperum tabernas;
Regumque turres.

Mors ergò est *micre*, id est communis omnium, nemine prorsus excepto, casus & occasus. Rursus mors est *micre*, id est occursus; occurrit enim non cogitantibus, & non expectantibus, occupat incautos, intercurrit negotiis, deliciis & C prosperitatibus hominum, ut eum in mediis versantur opibus, honoribus & gloria, mors eis ex latere obviet, hæcque omnia in momento succidat, ipsosque exaltantes interimat.

Multi censent Salomonem hoc dicere non ex sua, sed ex aliorum, qui animæ immortalitatem negant, persona: *Ut reprehenderet*, ait Nyssen. *Objectiones eorum, qui ad hanc vitam sunt pusilli & abiecti animi, & qui ex virtute nihil credunt lucri accidere, quoniam in eundem finem utrisque vita desinit.* Sic & Thaumaturgus, Olympiod. Hugo Victor. Lyran. & alii. Verùm nil est quod cogat hoc dicere, imò sequentia & antecedentia indicant hic Salomonem ex se suaq; mente loqui.

Sensus ergo est, q. d. Suggessit mihi mens vestigare; quid intersit inter sapientiam, & insipientiam, ac deprehendi sapientiam quoad animam quidem tantùm superare stultitiam, quantum superat tenebras; in eo tamen pares reperi; quòd quoad corpus utrisque, scilicet sapientibus & insipientibus, eadem sors, & mors obveniat, atque ex eo tam sapientiæ, quàm stultitiæ suam quoque inesse vanitatem, id est fugacitatem, & interitum, quo evanescat, comperi. Omnia enim hæc eò spectant, ut ostendat omniD bus in rebus, quæ sub sole in terra sunt, se invenisse vanitatem, ut inde concludat veritatem ambienti, mentem figendam esse in Deo & cælo in quo nulla est vanitas, sed vera stabilitas & stabilis æternitas.

ET DIXI IN CORDE MEO: SI UNUS ET STULTI ET MEUS OCCASUS ERIT, QUID MIHI PRODEST QUOD MAJOREM SAPIENTIÆ DEDI OPERAM?] VERS. 15.
Quid mihi prodest, scilicet ad hanc vitam protegendam in terra, cum sapientia mihi vitam hanc conservare, eamque à morte præservare nequeat; sed sapiens æquè ac stultus, id est probus æquè ac improbus, legem mortis omnibus communem & fatalem subire debeat: nam in altera multum proderit sapientiæ, id est virtutis studium, utpote quæ sapienti æternam felicitatem, & gloriam conciliabit, cùm stultitia id est impietas, & scelera, impio parient gehennam & mortem æternam. Abstrahit ergò hic Salamon à futuro piorum & impiorum post hanc vitam statu, & tantùm

præsentem hujus vitæ spectat, uti solent facere Philosophi & Physici, quia loquitur rudi sæculo & rudibus Judæis. Unde signanter addit v. sequen. *sub sole*, q. d. Omnia sub sole sunt vana; Si ergò quæris veritatem veramque felicitatem, quære eam supra solem, apud Deum in cælo empyreo. Toto enim hoc libro ostendit omnia terrena esse vana, id est morte finiri, & evanescere: cælestia verò esse vera, id est durare, firmari, æternare.

Alii censent Salomonem, hæc dicere ex mente stultorum id est impiorum, qui præsentibus inhiant futura non curant, nec credunt aut sperant: quibus favent Septuag. qui pro יֹתֵר *iother*, id est majorem, vertunt *abundanter*, & *in abundantia*. Unde sic ea eis legit S. Hieron. *Ut quid sapiens factus sum ego? Tunc abundanter locutus sum ego in corde meo, quoniam insipiens loquitur ex abundantia*, (id est ex superfluente in ipso stultitia, ait Olympiod. Nam *garrulitatis flumina tamquam ex fonte erumpunt stultitiæ*, ait sanctus Gregorius) *quoniam hoc quoque vanitas*. Et Syrus Septuag. more suo affectans: *Locutus sum, ait, in corde meo, quòd hoc etiam vanitas sit, quia stultus multo magis loquitur*. Arabicus. *Quando locutus sum in corde meo præstantiam ejus, quoniam stultus ex præstantia cordis sui loquitur*.

Verùm τὸ *stultus*, non est in Hebræo. Quocirca nostra Vulgata versio, ejusque interpretatio paulò ante recensita, verior, & germanior est.

Denique Chald. Thesin ad hypothesin deducens, per stultum accipit Saul, per sapientem verò ipsum Salomonem; unde vertit: *Et dixi in corde meo, sicut evenit Saul Regi, qui declinavit in stultitia sua, & non custodivit mandatum, quod ei præceptum fuit super Amalec, & ablatum fuit ab eo regnum, mihi quoque veniet: & ad quid sapientior sui ego illo? Et locutus sum in corde meo, quod etiam hoc est vanitas, & nihil est nisi per sententiam verbi Domini*.

Vers. 16. LOCUTUSQUE CUM MENTE MEA, ANIMADVERTI QUOD HOC QUOQUE ESSET VANITAS. q. d. Atque ita mecum in corde meo ratiocinans & disputans, definivi quòd etiam hoc esset vanitas, nempe in sapientia propter seipsam velle quiescere, & nolle ad finem ulteriorem, putà ad vitam æternam tendere, ad quem perducere debet sapientia. Hæc enim est lux & dux ad vitam jugem & beatam. Ita Titelm. & alii.

Aliter Septuag. qui hæc ad stultum referunt. Unde eos secuti S. Hieron. Thaumaturgus, Olympiod. Albinus, & alii censent hic esse correctionem. Salomonem enim corrigere stultorum sententiam v. præcedenti recensitam, q. d. Stulti ex eo, quòd idem interitus, eademque mors obtingat sapienti quæ stulto, inferunt: ergò nil prodest studere sapientiæ & virtuti. At ego hoc eorum judicium vanitatem, id est vanum & stultum esse pronuntio.

Vers. 17. NON ENIM ERIT MEMORIA SAPIENTIS SIMILITER UT STULTI IN PERPETUUM, ET FUTURA TEMPORA OBLIVIONE CUNCTA PARITER OPERIENT: MORITUR DOCTUS SIMILITER UT INDOCTUS.] Sanct. Hieronym. Thaumaturgus, Olympiod. Albinus, & Hugo Victor. secuti Septuag. Putant hic notari discrimen sapientis & stulti, sive pii & impii, quod sapientis memoria duret in perpetuum, stulti verò non sit illi similis, sed dissimilis, eò quòd cum hac vita evanescat. Itaque negationem *non* referunt ad τὸ *similiter*. q. d. *Non erit similiter*, id est similis memoria sapientis, & stulti in perpetuum, id est in futuro æternitatis sæculo, quod omnia præsentia tempora oblivione operiet, & sepeliet: quare non moritur doctus similiter ut indoctus; negationem enim *non* per Heb. ex initio versus hic repetendam censent; q. d. in futuro sæculo dissimilis erit memoria sapientis, & stulti, id est probi & improbi, quia tunc florebit memoria sapientis, stulti verò oblivioni æternæ tradetur. Unde Chaldæus vertit: *Non est memoria in sæculo venturo prudentibus cum stultis: & simul atque homo è vivis decedit, & ea quæ temporibus suis acciderunt, & quæ post eum evenient, omnino oblivione conteruntur. Quare igitur existimabunt homines eundem justorum, & scelestorum eventum esse?* sic pariter ultima hæc verba per interrogationem efferunt S. Hieron. in Comment. Olympiod. Arabicus. Vatabl. & alii, cum ex adverso vulgata Latina ea assertivè legat, dicatque: *Moritur doctus similiter ut indoctus*; quæ lectio Hebræo conformior ideoq; verior est.

Vulgatæ ergo sensus planus est, q. d. Esto sapientia natura sua præstet stultitiæ, hoc est virtus vitio, quantum lux præstat tenebris, tamen in hoc pares sunt, quod utramque succidat mors: adeò enim sapientia vitam conservare nequit, ut nec memoriam possit. Tempus enim omni homini sicut vitam, sic & memoriam tollit, eumque oblivione sepelit. Quare moritur sapiens æquè ac insipiens, ac post mortem memoria utriusque illicò oblivioni traditur & evanescit. Utrique ergò sua hæc inest deploranda vanitas, imò subinde stulti, id est improbi longiorem habent memoriam, majoremque famam, quàm sapientes, id est probi; uti habuit Pharao, Nabuchodonosor, Alexander, ceterique Gentilium tyranni: ex quo viri cordati rectè colligunt, post hanc vitam superesse judicium, vitamque alteram, in qua à justo judice Deo probis præmia pro meritis, improbis supplicia reddentur. Hoc enim exigit Dei providentia & justitia. Licet ergò ea sit dignitas Dei, tantaque ejus in nos merita, ut etiamsi nulla probis præmia, nec improbis supplicia decrevisset, à quovis tamen omni amore, obedientia & cultu colendus foret: virtutis etiam tanta sit honestas & decor, ut per se expetenda & ambienda sit nulla quoque proposita pœna vel præmio, imò etiamsi nulla superesset homini altera vita, sed anima cum corpore interiret: qua ratione S. Bonaventura diabolo suggerenti, ipsum esse reprobum, ac proinde suadenti ut captaret hujus vitæ voluptates, cùm à futuris à Deo foret exclusus, respondit: *Si non datur frui Deo & virtute post hanc vitam, fruamur eo in præsenti*: tam enim vera, & solida ejus sunt gaudia, ut omnes mundi, & carnis deliciæ cum eis non sint conferendæ: pax enim, serenitas, & lætitia bonæ conscientiæ, quam parit virtus, superat omnes mundi voluptates: his tamen non obstantibus, magna sapientiæ, & virtuti hæc annexa est vanitas & miseria, quod morte succidatur, & finiatur. Unde nisi speraret aliam vitam beatam & æternam, valdè foret ærumnosa, paucique ejus labores & dolores, utpote præmio carentes, capesserent. Quocirca ait Apost. 1. Corinth. 15. vers. 19. *Si in hac vita tantùm sperantes in Christo sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus*, quia sine spe & fructu studemus mortificationi carnis, ejusque voluptates abdicamus, quibus ceteri indulgent.

Nota hæc omnia accipienda esse de vita, & memoria præsenti apud homines, quam pari fine in morte terminant sapiens, & stultus, probus & improbus; non verò de futura apud Deum. In illa enim erunt impares, & dissimillimi probus, & improbus. Nam *pretiosa* apud Dominum *mors sanctorum ejus*. Psalm. 115. Ex adverso *mors peccatorum pessima*. Psalm. 33. similiter: *In memoria æterna erit justus*. Psalm. 111. Rursum: *Justi autem in perpetuum vivent, & apud Dominum est merces eorum, & cogitatio eorum apud Altissimum*. Sapien. 5. Ex adverso de impiis dicitur Psalm. 87. 6. *Quorum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt*. Et Ps. 48. *Sicut oves in inferno positi sunt, mors depascet eos*. Infernus etiam vocatur λήθη id est oblivio, & terra oblivionis. Psalm. 87. 13. eò quòd damnati, qui in eo degunt, rejecti, despecti & velut oblivioni æternæ traditi sunt. Hinc Poetæ fabulantur Lethen esse fluvium apud inferos, cujus latices si quis gustaverit, omnium rerum obliviscitur, de quo Lucanus lib. 9.

Quam juxta Lethes tacitus perlabitur amnis.
Infernis (ut fama) trahens oblivia venis.

Similia habet Virgil. 6. Æneid. & Ovidius lib. 1. Tristium Elegia 7. Quin & Varro ac Festus lethum, id est mortem derivant à Græco λήθη id est oblivio, quàm affert mors; licet Priscianus derivet a prisco verbo *leo*, id est deleo, quoniam mors omnia delet. Hinc & antiqua apud S. Hier. versio hoc loco sic habet: *Eo quòd ecce diebus qui supervenient universa oblivio operiet*: Quod Olympiod. sic explicat. q. d. In venturo sæculo quæcumque in hac vita nobis occurrerint, sive infirmitas, sive sanitas, sive divitiæ sive paupertas in oblivionem ibunt.

ET IDCIRCO TÆDUIT ME VITÆ MEÆ VIDENTEM MALA (misera, ærumnosa, caduca, quæ in morte finem accipiant) *universa esse sub sole, & cuncta vanitatem, & afflictionem spiritus*. Hebr. *Et odivi vitam, quod malum esset super me opus, quod factum est sub sole: quia omnia vanitas, &* רְעוּת *reut*, *id est malitia sive afflictio spiritus*, ut vertit Arabicus. Sept. vertunt προαίρεσις id est *electio* vel præsumptio spiritus. Chald. *Contritio spiritus*, vel ut Costes vertit, *Ægritudo animi*. Syrus: *Perturbatio spiritus*. Pagn. *Cogitatio spiritus*. Vers. 18.

spiritus, S.Hieronym. *Pastio venti*. Caiet. *Fractio spiritus*, Campensis, *Cruciatus animi*. Alii, *Irritamentum vel desolatio spiritus*. Alii: *Molestia animi*. Vide dicta v. 15. & c. 1. v. 14.

Hoc tædium vitæ sentiunt sapientes quoque & sancti, tum ob vitæ labores, molestias & dolores, tum ob eius brevitatem & finem quòd scilicet omnia eius bona finiantur in morte, tum ob eius cupiditates, tentationes & pericula peccati ac damnationis, quæ crebrò suggerit, tùm in perfectis ob desiderium fruendi Deo, quem tantoperè diligunt, eumque intentissimè semper amandi & laudandi. Unde hoc tædium sentiebat S. Paulus dicens: *Infelix ego homo, Quis me liberabit de corpore mortis huius?* Rom. 7. Et: *Coarctor autem e duobus: desiderium habens dissolui & esse cum Christo*. Philip. 1. v. 23. Vide ibi dicta. Idem huius vitæ tædium & migrationis ad meliorem desiderium habuit S. Job, cap. 10. 1. Jonas cap. 4. 8 Rebecca Genes. 27. 46. Elias 3. Reg. 19. 4. David Psal. 141. 8. Jeremias 20. 14. S. Augustinus obsessa à Wandalis sua Hippone; quin & Christus imminente passione, Marci 14. 33. Vide S. Cyprian. de Mortalitate, & S. Ambr. lib. de Bono mortis.

Porrò alii aliam huius tædii Sapientis causam afferunt, scilicet quod videat stultorum stultitiam, id est impietatem & scelera, ob quæ dolet & ingemiscit. Unde Chald. vertit: *Odi certè improbam vitam hominum. Neque enim nisi gravatè ferre possum nefaria illa facinora, quorum homines hoc in orbe sunt perquam studiosi*. Et Symmachus: *Malum mihi visum est opus, quod fiet sub sole, Malum enim opus* (inquit Olimpiod.) laboriosam vitam peccatorum hominum intelligit. Nyssen. & Thaumaturgus referunt ad ipsos exactæ vitæ labores & studia vanitatis: *vitam* (inquit) *omnem meam execrari cœpi, quam in rebus vanis traduxeram; atque consumpseram terrenis laboribus insudescens: etenim omnia mihi magna cum molestia elaborata sunt*.

Vers. 18. RURSUS DETESTATUS SUM OMNEM INDUSTRIAM MEAM, QUA SUB SOLE STUDIOSISSIME LABORAVI, HABITURUS HEREDEM POST ME.

Vers. 19. QUEM IGNORO, UTRUM SAPIENS, AN STOLTUS FUTURUS SIT: ET DOMINABITUR IN LABORIBUS MEIS, QUIBUS DESUDAVI ET SOLLICITUS FUI, ET EST QUICQUAM TAM VANUM? Hebr. *Odivi etiam ego omnem laborem meum, quem laboravi sub sole, eò quòd dimittam illum homini, qui venturus est post me. Et qui scit utrum sapiens sit an stultus, qui dominaturus est in omni labore meo, quo laboravi, & in quo sapui sub sole?* id est quem sapienter obivi sub sole, quo sapienter opes paravi. Interpres Nysseni, *quem mea industria excogitavi*. Alius per antiphrasin vertit: *Quo desipui vel quo deceptus sum*. Chald. *Et obstupui in corde meo, & dixi hoc etiam vanitas*. Ita & Sept. nisi quod pro *qui dominaturus est*, vertant dubitanter *utrum dominaturus sit*. Sic & Arabicus. Alius vertit: *An in libidinibus versaturus sit*, sive an pro libitu & libidine dominaturus sit, usurusque & abusurus opibus meis. Sept. vertunt ἐξουσιάσεται id est, *authoritatem & principatum exercebit*. Interpres Nysseni; *Imperabit*. Complut. *Licentiosus erit*. Alii; *Potestatem habebit*. Campensis; *Accipiet omnia mea*. Hebr. est verbum שלט *sealat*, id est ad libitum pleno jure dominari. Unde *Sultan* sive *Soldanus*, est rex vel imperator absolutus, qualis est Turca. *Odivi*, id est tædivit me, uti vertit Noster v. 17. nauseavi, abhorrui, detestatus sum.

Transit ad vanitatem studii ditandi filios & heredes, quod magnam hominum partem detinet & occupat; transit autem accommodè & opportunè. Cùm enim initio capitis recensuisset vanitates opum, hortorum, deliciarum, &c. ab iis transit ad sapientiam, in qua licet ceteris præstantiore hanc vanitatem se reperisse asserit, quòd sapiens æquè moriatur ac stultus; nunc ne quis occurrat & dicat, etsi sapiens moriatur, relinquit tamen post se filios & heredes, in quibus superest eius nomen & fama, adeoque in quibus quasi in viva sui imagine superstes sit & vivat; respondet magnam & multiplicem in quærendo ditandoque hærede esse vanitatem.

Cura heredes ditandi est vanitas. Prima. Prima est, quòd hac in re ingens sit uti cupido homini innata, sic & sollicitudo ac assiduus labor & dolor, adeoque tota vita insumatur in coacervandis opibus, quibus coacervans non fruitur, imo paulò post in morte eas deserere cogitur, ac inops reverti in terram, è qua inops processit, juxta illud: *Nudus in hunc mundum veni, nudus revertar ad sepulchrum*. Et illud Apostoli; *Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus*. 1. Timoth. 6. 7. Unde Saladinus, qui magnis laboribus & præliis conquisierat regnum Syriæ & Ægypti, moriens jussit linteum, cui cadaver suum involvendum erat, in hasta erectum per castra circumferri, ac præconem per vias & compita proclamare: *Saladinus Asiæ Imperator, moriens nihil aliud ex tantis opibus secum auferet*. Ita Blondus Decade 6. lib. 6. Talis ergo defraudat suum genium, ut alterius fauces hiantes impleat. Verè Seneca epist. 14. *De incremento*, inquit, *cogitas; oblitus es visus, fit ex Domino procurator*. Quocirca Plutar. in Moral. eos comparat canalibus, qui aquam non sibi sed aliis servant; *ut hi quoque aliis*, inquit, *ii aliis fuerunt instar figlinorum canalium, qui nihil in se retinent aqua, sed unusquisque proximo à se eam tradit, donec extrinsecus sycophanta aliquis aut tyrannus, fracto tubulo, aliò derivet aversatque divitias*.

Secunda. Secunda, quòd ea relicturus sit alteri, & nesciat cui, an filio, an extero. Sæpè enim desunt filii, aut si sint, bonis paternis privantur, juxta illud: *Thesaurizat, & ignorabit cui congregabit ea*. Psal. 38. 7. Et: *Stulte hac nocte animam tuam repetunt à te: quæ autem parasti cuius erunt?* Lucæ 12. 20. Sic Roboam opes sibi à patre Salomone relictas, ac regnum decem tribuum amisit. 3. Reg. 12. 20. Insuper Sesac rex Ægypti anno quinto post mortem Salomonis, diripuit eius thesauros. Unde sanctus Antonius apud sanctum Athanasium citans hunc locum (licèt paulò aliter translatum) sic suos adhortatur ad veritatis virtutisque studium: *Ad summum illud perspicere debemus, quòd etsi nostras velimus retentare divitias, cum lege mortis ab ipsis divellamur inviti, ut in libro Ecclesiastæ scriptum est: quia nescit homo, quid sit post eum in labore suo. Cur ergo non facimus de necessitate virtutem? cur non ad lucranda regna cælestia ultrò relinquimus, quod lucis istius fine perdendum est? Nihil eorum cura sit Christianis, quæ secum auferre non possunt; illud potiùs debemus expetere, quod nos ducat ad cælum; sapientiam scilicet, castitatem, justitiam, virtutem, sensum pervigilem pauperum curam, fidem in Christo robustam, animum ira victorem, hospitalitatem. Hæc sectantes mansionem nobis in terra quietorum, secundùm Evangelium præparabimus*.

Tertia. Tertia, quòd nesciat an heres, esto sit filius, cui opes tanta cura (ac subinde per fas & nefas, cum certo animæ suæ damnationisque periculo) coacervat, sit futurus sapiens, an stultus, gratus an ingratus, custos, an prodigus; sæpè enim filii lautè & luxuriosè vivendo, illicò dilapidant opes à parentibus tot annis, tantis laboribus partas. Idem faciunt nepotes, qui bona sibi à patruis, eò quòd filiis careant relicta atque magna sollicitudine coacervata, aleis, symposiis, nugis & pompis prodigunt, aut in meretrices effundunt. Quare quid vanius est; videtur Salomon præsagisse stultitiam Roboam filii sui, imò eius initia certaque indicia in ipso notasse: Jam enim grandis natu, adeoque quadragenarius successit patri in regno. Unde Chald. vertit: *Et odi labores, qui me in hac vita sub sole versantur: quod enim relinquetur Roboam filio meo, qui mihi in regnum succedet, insurgens Jeroboam servus eius decem tribus de manu illius auferet, & cum eo in societatem regni veniet*. Hinc Eccles. cap. 47. 27. de Salomone ait: *Et dereliquit post se de semine suo gentibus stultitiam, & imminutum à prudentia Roboam, qui avertit gentem consilio suo*. Sic sæpè filios a parentum sapientia & virtute degenerare experimur, adeoque commune ferè est ut sapientum filii minùs ceteris sapiant, imò desipiant. Unde illud: *Heroum filii noxæ*. Cuius rei causas physicas & ethicas recensui. Eccl. 30. vers. 23.

Quarta. Quarta, quòd heres sæpè ignotus, ingratus, stultus & prodigus *dominabitur in laboribus, quibus desudavi*; ut scilicet ego fuerim opum meatum servus, ille sit dominus: ego in laboribus ut eas congererem desudaverim, ille iis voluptuariè dominetur & triumphet. Quocirca sapienter Olympiod. *Melius est*, inquit, *per seipsos, dum sumus in hac vita, dispensare divitias nostras in pauperum & egenorum necessitates, ut thesaurum indeficientem in cælis nobis comparemus, quàm alios in totum hereditatem transmittere, qualescumque demum eos fore contingat*. Et S. Chrysost hom. 9. de Pœnit. *Cupis*, ait, *hereditatem bonam filiis relinquere? eleemosynam relinque*. Et S. Cyprian. tract. de Oper. & eleemosyna, longiusculè ante finem, loquens de vidua quæ filiis postpositis farinam, quam habebat, in pane dedit Eliæ. 3. Reg. 17. ideoque ab eodem farinæ & olei multiplicatio-

nem accipere meruit: *Nec filiis, ait, abstulit mater, quod Eliæ dedit, sed magis contulit filiis, quod benignè & piè fecit.* Obiicit deinde sibi: *sed enim multi sunt in domo liberi & retardat te numerositas filiorum, quo minus largiter bonis operibus insistas;* ac respondet: *Atqui in hoc ipso operari amplius debes, quò multorum pignorum pater es. Plures sunt, pro quibus Dominum deprecaris: multorum delicta redimenda sunt, multorum purganda conscientia, multorum animæ liberandæ.* Et post nonnulla: *Si ergò verè filios tuos diligis, si eis exhibes plenam & paternam dulcedinem charitatis, operari magis debes, ut filios tuos Deo justa operatione commendes. Nec enim liberis tuis cogites patrem, qui & temporarius & infirmus est: sed illum parat, qui æternus & firmus filiorum spiritualium pater est. Illi assigna facultates tuas, quas hæredibus servas: ille sit liberis tuis tutor, ille curator, ille contra omnes iniurias sæculares divina maiestate protector. Patrimonium Deo creditum nec respublica eripit: nec fiscus invadit, nec calumnia aliqua forensis evertit. In tuto hereditas ponitur, quæ Deo custode servatur. Hoc est charis pignoribus in posterum providere, hoc est futuris heredibus, paterna pietate consulere, secundum fidem Scripturæ sanctæ dicentis: Junior fui & senui, & non vidi justum derelictum, neque semen eius egens pane. Tota die miseretur & fœnerat, & semen eius in benedictione est.* Et iterum: *Qui conversatur sine vituperatione in iustitia, beatos post se filios relinquit.* Proverb. 20.

Mysticè, S. Hieron. & ex eo Albinus (licèt ipsi hunc sensum ut litteralem afferant) hæc exponunt de labore spiritali, quo diebus ac noctibus, vir sapiens in Scripturis laborat ut componat libros, ut memoriam sui posteris derelinquat, & nihilominùs in manus stultorum veniant, qui frequenter secundùm perversitatem cordis sui, semina inde hæreseos capiant & alienos labores calumnientur. Probat S. Hieronym. hunc esse magis convenientem sensum etiam secundùm litteram; quia subditur: *Et dominabitur in omni labore meo in quo laboravi, & in quo sapiens factus sum sub sole; Quæ enim,* inquit, *sapientia est, terrenas divitias congregare?* Sed hæc ratio non urget: Sapientia enim apud Hebræos latè sumitur pro quavis prudentia, solertia, industria, uti superiùs ostendi.

Vers. 20. UNDE CESSAVI, RENUNTIAVITQUE COR MEUM ULTRA LABORARE SUB SOLE] *Renuntiavit,* hoc est nuntium remisit ulteriori labori, valedixit labori, noluit amplius laborare. Sic dicimus renuntiare officio, vitæ, amicis, cùm illa abdicamus. Unde Quintil. lib. 10. cap. 7. *Mea sententia,* inquit, *civilibus officiis renuntiabit,* id est valedicet. Et renuntiare deposito apud Ulpianum, & rerum depositarum curam & custodiam deponere. Hebr. est. *Et conversus sum ego ut abdicarem à corde meo omnem laborem, quo laboravi sub sole.* Symmach. *Circumegi me.* Syrus: *Et conversus sum ut lenirem essentiam cordis mei de omni labore, quo laboravi sub sole.* Arabicus: *Reversus sum ad contemnendam in corde meo universitatem laboris mei.* Schol. *Ut recusarem laborem.* Alii: *Ut cohiberem cor meum à labore.* Chald. *Ut facerem desperare cor meum, super omnem laborem quem laboravi ad requirendum.* Hebr. enim יאש *iaas* in piel significat abdicare animum ab ea re, quam perficere satagebat, ac connotat diffidentiam & desperationem. Unde נואש *noas* in Niphal passivè significat obrui malo, ut quis desperet, & à cœptis desistat, quasi malum sit extremum & immedicabile, q. d. actum est, conclamatum, desperatum, deploratum est.

Vers. 21. NAM CUM ALIUS LABORET IN SAPIENTIA ET DOCTRINA ET SOLLICITUDINE, HOMINI OTIOSO QUÆSITA DIMITTIT: ET HOC ERGO VANITAS ET MAGNUM MALUM. Nonnulli hæc per parenthesin interiiciunt; hoc modo: *Nam (cum alius laboret in sapientia & doctrina & sollicitudine. Hebr. in rectitudine) homini otioso quæsita dimittit. Et hoc ergò vanitas.* q. d. Vanitas est coacervare opes heredi. Nam illas magno labore & cura quæsitas otioso dimittit; cùm alius, qui sapit, sibi vacet, sibique coacervet sapientiam doctrinam & rectitudinem, sive justitiam. Favent Sept. qui vertunt: *Quia est homo, quia labor eius est in sapientia & in scientia & in virtute: & homini, qui non laboravit in eo, dabit partem suam.* Campensis: *Quicquid sit illi partum est.* Ita Olympiod. Qui Septuag. ita exponunt, q. d. *Cum emisi laborare circa res vanas, rationibus colligens, quod est alter labor dignus laude, qui stabiles congregat virtutum divitias. Est autem huiusmodi labor, quem laborat homo, ut acquirat sapientiam, scientiam & fortitudinem. Hunc igitur laborem ego potiorem ducens conversus sum, ut renuntiarem cordi meo in omni labore quem laboravi sub sole, hoc est circa res vanas.* Sic & Thaumaturgus: *Ceterùm,* inquit, *ubi eos* (vanos, qui opes coacervent heredi incerto) *abiecerimus, tunc perspicuum erit vera hominis bona esse sapientiæ thesauros, & fortitudinis peculium: quòd si quis, harum cura neglecta, alterius cuiuspiam rei cupiditate incitatur, hic & mala bonis anteponit, & vitium pro benignitate & virtute consectatur.* Sic & Nyssen.

Verùm Latini & Græci codices omnes æquè ac Hebræi, nullam hic ponunt parenthesin. Quare pergit Salomon multis amplificare vanitatem eorum, qui omne studium collocant in corrogandis opibus heredi, quem nesciunt qualis futurus sit, sapiens an stultus, probus an improbus. Tò *nam* significat hic dari causam eius quod præcessit, cur Salomon cessarit laborare, nuntiumque remiserit labori, quo ditandus erat heres, quia scilicet hic labor cùm sit negotiosus, otioso & inerti heredi quæsita relinquit: quare laborans nil habet præter laborem & molestiam, otiosus verò heres habet omnem laboris fructum rerumq; copiam: quod *vanitas est & malum magnum. malum,* id est misera indignitas, afflictio magna.

Porrò quod ait: *Cùm alius laboret in sapientia & doctrina & sollicitudine:* Per hæc tria accipe tres egregias animæ dotes, quibus parantur opes, non solùm spiritales sed etiam corporales. *Sapientia* enim notat rerum cælestium & divinarum studium, Deique religionem & cultum; qui à Deo meretur & impetrat omnia corpori necessaria, juxta illud Christi promissum: *Quærite primùm regnum Dei & hæc omnia adiicientur vobis.* Matth. 6. Per *doctrinam* accipe prudentiam humanam, quæ prudenter dirigit negotia & actiones omnes, quò fiunt ut feliciter succedant pariantque copiosos fructuum, opumque proventus. Per *sollicitudinem* accipe sedulitatem, diligentiam, industriam, quæ mirè valet ad opes augendas. Pro *sollicitudinem* Hebr. est כשרון *Kisron,* id est rectitudinem, congruentiam in rebus convenienter agendis, industriam. Sept. vertunt ἀνδρείᾳ, id est *virtutem, quæ viri fortis est, fortitudinem.* Arabicus vertit, *robur.* Scholiast. *vigorem:* Syrus, *prosperitatem.* Interpres Nysseni, *Excelsi animi virtutem.* Thaumaturgus; *fortitudinis peculium, vel adeptionem.* Chald. *Justitiam.* Campensis. *frugalitatem.* Hisce omnibus enim parantur, vel partæ augentur opes. Hæc omnia augent rei vanitatem. *Vanitas ditare heredes.* Primò enim vanum & malum id est miserum, est opes, quas tanta sapientia, prudentia, virtute paraíti, relinquere homini otioso & inerti, qui nihil in eis laboravit, ut habent Hebræa. *Primò.*

Secundò. Secundò, vanum & miserum est, ait sanctus Hieronymus; *quod sudor mortui deliciæ sunt viventis,* præsertim cùm heres vivens opibus, virtute defuncti partis, abutitur ad luxum & vitia, uti fecit filius prodigus. Lucæ 15. 13. ac faciunt nepotes, id est prodigi: quia enim nepotes sæpè patruorum vel avorum patrimonia prodigunt per gulam & luxuriam, hinc *prodigi* vocantur nepotes. Similiter mysticè, posteri sæpè magistrorum suorum scripta vel opera contemnunt, imò vituperant, carpunt, perdunt. Causam dat Hugo Victor. *Quia subsequentium negligentia hoc paratum in usu assumere respuit, quod priorum sagax diligentia non sine grandi labore & cura acquisivit.* Præclarè S. Chrysostomus apud Anton. in Melissa p. 1. cap. 35. *inexplebilitas,* ait, *admodum violenta est, & avaritia præpotens; rapaces vitam hominum perturbant, & huius quidem rapinæ sunt, deliciæ autem alterum: in ipsum cadit execratio, fruitio in alios: adversus ipsum eduntur suspiria, abundantia contingit aliis: adversus ipsum funduntur lachrymæ, ab aliis usurpatur pecunia: ipse apud inferos punitur, & alii sæpenumerò in ipsius divitiis voluptuantes lascivunt.* *Gnoma.*

Sapienter Demochares: *Non dives,* inquit, *sed divitiis utens beatus est.* Et Democritus: *Multi divitum sunt procuratores, non Domini, divitiarum.* Ita Maxim. serm. 15.

Tertiò, quòd avari opes suas sæpe non filiis, sed exteris heredibus, imò hostibus relinquant. Unde Chald. vertit: *Hominem enim invenias, cuius summum in sapientia cognitioneque rerum & justitia est studium: is absque liberis ex hac vita migrans, cui non vigilaverit, sua tanquam illius partem derelinquet. Numquid & hoc vanitas & insigne malum?* Nam ut rectè ait Salvian. initio. lib. 4. de Gubernat. Dei: *Quid est dignitas in indigno, nisi ornamentum in luto?*

Præclarè S. Ambros. lib. de Nabuth. c. 4. hanc vanitatem avarorum exaggerans: *A vobis igitur,* inquit, *prius pœnam*

exig-

exigitis, quàm pauperibus erogetis. Vos igitur vestro affectu luitis miseræ paupertatis ærumnas, & pauperes quidem non habent quo utantur; vos autem nec ipsi utimini, nec aliis vel finitis; eruitis aurum de metalli venis, sed rursum abscondistis: Quantorum vitas in illo infodistis auro? Cur illa servantur, cùm legitur de avaro divite; Thesaurizat condit, & ignorat cui congregat eos? hæres otiosus expectat, hæres fastidiosus, incœpat quòd serò moriamini. Odit incrementa hæreditatis suæ, ad damna festinat. Quid igitur miserius, quando nec apud illum cui laboratis, gratias dereliquistis? Propter illum totis mæstam diebus toleratis famem, quotidiana mensa vestra damna metuentes: propter illum diurna aggeratis iejunia.

Quartò, quòd avari pauperes, & in eis Christum debita ex charitate alimonia defraudent. Patheticè Salvian. lib. 4. ad Eccles. Cathol. *Omnis*, inquit, *egestuosus pro se tantùm, & in se eget: Solus tantummodò Christus est, qui in omnium pauperum universitate mendicet. Et cùm hæc ita sint, quid ais, ô homo, qui Christianum te esse dicis, cùm Christum egere videas, ut facultates tuas in quibuscumq; non indigentibus dereliquis? Christus pauper est, & tu opes divitum cumulas. Christus esurit, & tu delicias affluentibus paras. Christus etiam aquam sibi deesse queritur, & à te apotheca ebriosorum vino replentur. Christus rerum omnium egestate conficitur, & à te luxuriosis copiæ congregantur. Christus tibi & pro muneribus à te datis præmia sempiterna promittit, & tu nil præstaturis cuncta largiris. Christus tibi pro bonis bona immortalia, & pro malis mala æterna proponit; & tu nec bonis cælestibus flecteris, nec malis perennibus commoveris; & credere te Domino tuo dicis, cujus nec remunerationem desideras, nec iracundiam contremiscis? Non credis igitur, sicut iam diximus libro superiore, non credis*, &c.

Antithesis Christi & avari.

VERS. 22. QUID ENIM PRODERIT HOMINI DE UNIVERSO LABORE SUO, ET AFFLICTIONE SPIRITUS, QUA SUB SOLE CRUCIATUS EST.

CUNCTI DIES EJUS DOLORIBUS ET ÆRUMNIS PLENI SUNT, NEC PER NOCTEM MENTE REQUIESCIT. ET HOC NONNE VANITAS EST?

VERS. 23. Campens. *Et hoc stultum est.* Hebr. *Nam quid est homini in omni labore, & malitia cordis sui, quo ipse laborat sub sole? Quia cuncti dies sui in doloribus, & indignatio occupatio eius. Et quidem in nocte non dormit cor eius: Et hoc est vanitas?*

Pro *afflictione* Hebr. est רעיון *raion*, malitia, hoc est miseria, afflictio. Septuag. vertunt ἐν προαιρέσει, id est *in electione, vel voluntate cordis sui*. Pagnin. *In cogitatione*. Alii, *In molimine, vel defatigatione cordis sui*. q. d. Quo fine, quo fructu avarus tanta & tam multa assiduè molitur, seque defatigat? utique nullo. Campens. *In animi tormentis, quibus se torquet*. Alii, *in contritione*.

Pro *labore* Aquila vertit *βάσανον*, id est tormentum, pœna, cruciatus, supplicium, quæstio, examen. Septuag. ἀλγημα, id est molestia, calamitas tormentum doloris, mœroris, & ægritudinis.

Avarorum vanitas Primò.

Pergit exaggerare vanitatem, & afflictionem avarorum, qui coacervant opes heredi incerto eorumque usu & fructu genium suum defraudant. His enim omnis labor, ipsæque opes non, prosunt, sed valdè obsunt, idque primò, quia ille perpetuò laborat, nec labore suo fruitur; quare tota ejus vita est labor, & cruciatus, imò laborum, & dolorum continuus eculeus: *& cuncti dies eius doloribus pleni sunt*. Quia ut ait Hugo & bonavent. *Pœnam magnam habet inquisitio, sed fructuum inventio non habet*. Quare minus genuinè Olympiod. hæc refert ad laborem bonorum æquè ac malorum: *Advenit*, ait, *homini labor, quem laborat, sive bonus, sit sive malus, ab electione consilii, ut in virtutem impensus laudandus sit, si verò in vitium, efficiat dies plenos dolorum, & molestiarum.*

Constat enim ex anteced. & sequent. hic tantùm agi de labore malorum, & avarorum, non verò bonorum. Præclarè Salvian. lib. 2. contra Avaritiam in avaros, filios ditare satagentes, invehitur: *Quæ*, ait, *insania est ô miserrimi, ut heredes alios quæstumque faciatis, vos ipsos verò exhæredetis? ut alios relinquatis vel brevi divites, vos ipsos æterna mendicitate damnetis?* Quin & Plutar. in Moral. *Avaritia*, ait, *vel molesta & morosa hoc a parare cogit, frui prohibet, & concupiscentiam sum excitet, voluptatem adimit; & planè multa possidens, ac nunquam consequens ut benè sibi sit, refert balneatoris asinum, qui ligna & malleolos identidem apportans fumo semper & favilla oppletus in nullam lavacri, caloris, munditiæque partem venit.*

Quocirca Palladius aurum vocavit doloris & curæ filium

A nec ab illo tantùm existimat natum, sed nutritum, educatum, fotum, perpetuoque eum illo, cum dolore nimirum ac labore divites agere vitam affirmavit. Prosper li. 2. de Vita contemplat. cap. 13. *Divitias*, inquit, *quæ habent, sine labore non quærunt, sine difficultate non inveniunt, sine cura non servant, sine noxia delectatione non possident, sine dolore non perdunt;*

Secundò, quod cuncti dies ejus *ærumnis pleni sunt*. Hebr. *Ira occupatio eius*. Chald. *Ira furoris est negotium eius*. Septuag. *Iracundiæ sunt distentio eius*. Syrus: *Furor conversatio eius*. Alius: *Indignatio negotiatio eius*. Campens. *Conatus eius tædio pleni*. Interpres Nysseni: *Ira sunt vexatio animi eius*. Arabicus: *Quoniam universitas dierum eius in confusione, plena doloribus & iracundia.*

Secundò.

Multa enim avaro occurrunt, quæ ejus iram exacuunt, & bilem accendunt, ut famulorum negligentia, sociorum perfidia, opum naufragia, hostium rapinæ, incendia, mercium corruptio, pretii decrementum, & mille talia, ob quæ irascitur, excandescit, tumultuatur, furit, sævit. Omne ergò divitum opus, & labor non est aliud, quàm animi sui irritatio, & excruciatio. O virum insignem in se discruciando & excarnificando occupatum. B Verè Seneca Epistola 40. *Horum*, inquit, *qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis & suppurata tristitia, & quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros, sed inter ærumnas cor ipsum exedentes necesse agere felicem.*

Huc facit illud Juvenalis satyra 14.

Sed quo divitias hæc per tormenta coactas?
Cùm furor haud dubius, cùm sit manifesta phrenesis;
Ut locuples moriaris egenti vivere fato.

Rursum Seneca 108. *Desunt*, ait, *inopiæ multa, avaritiæ omnia. In nullum avarus bonus est, in se pessimus.*

Tertiò, quòd nec per noctem mente requiescit, quia curæ & sollicitudines ne merces pereant, ne diripiantur, ne vilius vendantur, &c. eum quiescere non sinunt; cùm pauper sua tenui sorte contentus per diem lætus vivat, noctu quietus altum dormiat. Igitur avarus per diem torquetur tristitia & ira, eaque multiplici; per noctem vero inquietudine, vigiliis & curis. Thaumaturgus: *Siquidem diu noctuque*, inquit, *semper urgentibus & corporis & animi laboribus; cor suum perpetuis & avaridis curis lancinat, seque molestis negotiis & curis torquet & discruciat*: vel ut alius C vertit: *Perpetuis anima curis divexatur, pectore illi ob absurda negotia ingemiscente & palpitante*. Et S. Cypr. epist. ad donat. *Inter divitias suas trepidas cogitationes incerta sollicitudo discruciat; Non cibus securo somnusve contingit: suspirat ille in convivio, & cum epulis marcidum corpus mollior alto sinu condiderit, vigilat in pluma. Exigit pœnas pariter de potentiori sublimitas.*

Tertiò.

Nervosius S. August. tractat. 9. in Joannem. *O homo*, inquit, *qui laboras amando avaritiam, cum labore amatur quod amas; sine labore amatur Deus. Avaritia iussura est labores, pericula, tristitias, tribulationes, & obtemperaturus es. Quo fine? ut habeas quo impleas arcam, & perdas securitatem, securior fortè eras antequam haberes, quàm cum habere cœpisti. Ecce quid tibi iussit avaritia. Implesti domum, timentur latrones: acquisivisti aurum, perdidisti somnum. Deus sine labore cùm amatur, acquiritur & tenetur.*

Isidor. Pelus. lib. 2. Epist. 233. Avaritiam sive opum cupiditatem comparat hydræ, quæ multa capita & inexplebilem habebat ventrem; Briareo gyganti centimano, & Scyllæ omnia cum navibus sorbenti ac tandem eam similem esse dicit mulieri amanti & improbæ, *Belluina forma prædi*D*ta*, inquit, *ignemque spiranti, ac sexcentas viperas crinium in loco capite habenti, perpetuò sibilantes ac mortiferum venenum evomentes, sexcentas item manus unguibus abundantes, quarum opera & adiumenta alios lacerat, alios sagittis impetit, ab aliis pecunias extorquet, ac denique sexcenta orn. Neque enim minatur dumtaxat, aut calumnias struit, verùm etiam adulatur ac servilem in modum alloquitur, & pecerat, turpisque quæstus causa innumeras occasione excogitat.*

Avaritiæ schema unum.

Insuper dat eidem oculos acres, asperos, & igneos; aures occlusas ad gemitus pauperum; apodem, id est sine pedibus esse dicit, eò quòd quem semel corripuerit ab eo recedere nequeat vel nesciat. Vnde concludit. *Ecquis igitur acerrimo huiusmodi & inexplebili furore, atque innumera peccata, & maledicta, dolorera, & intemperantias, ac petulantias nobis conflante capiatur? Ecquis animum inducat tum in hac vita iam misere vivere, ut dies noctesque velut flagris quibusdam lacerentur, ne requiem ullam aut som-*

num sentiat, & in futuro suppliciorum atque cruciatuum initium accipere! Quid autem initium dico? Hic enim eos quos ceperit, tyranno quovis acerbius torquet & extenuat, in eos insultans, ac pracipuas partes attingens, ac ne tantillum quidem interquiescere sinens; verùm graviorem ipsis pœnam inferens, quam ii luant, qui ad metalla (qua atrocissima pœna est) damnati sunt. Nam illis confecto opere somno ac quiete frui licet; his ea somni quoque portum velut aggesta terra obstruens, noctu quoque sæva illa & inhumana edicta proponit: hos enim ad latrocinia mittit, illos ad cædes perpetrandas, &c.

Hinc patet avaros esse auri servos & mancipia; imò deteriores servis. Servi enim defraudant genium suum, cibúque parcunt ut erogent pecuniam, qua se redimant & in libertatem asserant. At avarus defraudat genium ut opes recondat, & arcæ quasi carceri includat ac simul seipsum mancipat. *Ubi enim est thesaurus tuus, ibi est cor tuum*, ait Christus: miseriores ergò sunt Tantalo, qui in mediis aqua sitit; Et Mida, qui auro pro esca utens fame periit. Unde Horat. lib. 1. serm. Satyra 3. Haitonus Armenus in Histor. Tartariæ cap. 26. narrat anno Domini 1258. Caliphum ab Haolano hoste captum, fame mori coactum, cum illum conclavi auro gemmisque pleno inclusisset, eò quòd auri cupidus, ex avaritia necessarios ad bellum sumptus non suppeditasset, ideoque victus in Haolani manus incidisset.

Quartò, quòd avari ut filios vel nepotes ditent multas fraudes, usuras, iniquos contractus crudelitatem in pauperes committant, quibus sibi gehennam, & æterna tormenta accersunt. Exaggerat hoc graviter Salvianus lib. 3. ad Eccles. Cathol. *Amare*, inquit, *non obsistimus amare filios vestros, sed tamen secundo à vobis gradu: ita illos diligite, ne vos odisse videamini. Inconsultus namque & stultus amor est alterius memor, & sui immemor. Non accipiet, inquit Scriptura sacra, iniquitatem patris filius, neque pater accipiet iniquitatem filii sui. Et Apostolus: Unusquisque, inquit, onus suum portabit.* Unde sic concludit: *Relicta itaque filiis divitiis, parentes non liberant de mendicitate; immò relicta immoderate filiis facultas, parentum est sempiterna mendicitas: ac per hoc nulli parentibus magis noxii, quàm filiis nimis amati. Dum enim illi patriis bonis affluunt, parentes in sempiternitate cruciantur. Etiamsi tam pius sit filius, ut refrigerandi supplicii paterni gratia communicare cum patre postea bona relicta cupiat, non valebit: reddere si quidem post mortem patri pietas filii non poterit, quod unicuique indevotio sua, & infidelitas denegarit.*

Et paucis interiectis idipsum, acrius exemplo Epulonis perurget: *Flamma*, ait, *infelicium mortuorum divitiis non refrigerantur heredum. Dives ille in Evangelio, qui purpura induebatur & bysso, absque dubio qui locuples in hoc sæculo ipse fuerat, etiam heredes suos morte ditarat: sed nequaquam hoc ei proderat, quod opibus ac talentis eius germani divites incubabant; & ille guttam refrigerii impetrare non poterat. Illi erant in abundantia, sed ille in egestate: illi in gratulatione, sed ille in dolore: illi in divitiis, sed ille in tormentis: illi fortasse jugiter in luxuria, sed ille semper in flamma. O infelix, ô miseranda conditio! Bonis suis aliis praparat beatitudinem, sibi afflictionem: aliis gaudia, sibi lachrymas: aliis voluptatem brevem, sibi voraginem perennem. Ubi erant tunc affines, ubi propinqui, vel filii si habuerat, vel germani quorum meminerat, & quos certè multo amore dilexerat, ut eorum ne in supplicio quidem positus oblivisceretur? Quid ei proderant, quid suffragabantur. Torquebatur infelix, & opes suas aliis devorantibus, ille refrigerii guttam ardens petebat, & impetrare non poterat.*

Ac rursum post pauca in eorum stoliditatem miserandam exclamat: *O gravis nimium & lugenda conditio! Pauper beatitudinem emit mendicitate, dives supplicium facultate. Pauper cum penitus nil haberet, emit æternas divitias egestate. O quantò hoc facilius tam multa rerum possessione dives potuerat comparare, qui inter tormenta æstuans & inter supplicia proclamans: Pater inquit, Abraham miserere mei, & mitte Lazarum, ut intingat extremum digiti sui in aqua, ut refrigeret linguam meam, quia crucior in hac flamma*, &c.

Vers. 24. Nonne melius est comedere et bibere et ostendere animæ suæ bona de laboribus suis, et ostendere animæ suæ bona? Et hoc de manu Dei est.] Quidam vertit: *Imò ego video quod hoc ipsum est de manu Dei*, Tigur. *Non enim aliud homini bonum obvenit ex labore suo, quàm quod comedit; quod etiam video manu Dei exhiberi.*

Olympiod. Bonavent. & Hugo uterque, scilicet Cardinalis sive Carensis & Victorinus, imò S. Gregor. 4. Mor. 1 & 4. censent hæc & sequentia, dici ex sententia stultorum, puta Epicuræorum, qui pecuinam vitam agebant, quorum hæc erat mens & vox.

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Hoc ergò censebant esse de manu Dei, id est hoc esse bonum & donum felicitatis datum à Deo. Sic dives ille voluptuarius dicebat Lucæ 12. 19. *Anima mea comede, bibe, epulare, habes multa bona posita in annos plurimos.* Quin & Socrates dixit, *probos edere ut vivant, improbos verò vivere ut edant & bibant.* Ita Laert. lib. 8. & Aurelianus de Bonoso potatore aiebat, *eum natum non ut viveret sed ut biberet*, teste Æliano lib. 12. variar. histor. cap. 29.

Verùm nexus orationis poscit, hæc dici ex mente ejusdem Salomonis, q.d. Ego videns vanitatem & stultitiam avarorum, qui corrogant opes heredi incerto, non sibi, dico satius esse comedere, & moderatè uti suis bonis, nec fraudare genium suum, sed ostendere, id est exhibere animæ suæ bona, id est commoda & jucunda, ut honestè genio indulgeat, hocque esse insigne Dei donum. Ita S. Hieron. Albin. Lyran. Dion. Titelm. & alii passim. Unde quidam ex Hebr. sic vertunt: *Et quis justius comedet, aut quis festinabit (ad laborem meum) magis quàm ego?* Sic ostendere sæpe in Script. significat exhibere, dare, præstare donum enim quod datur, & cui datur, ostenditur, ut oculos sensusque ejus pascat. Est metalepsis. Sic Psalmo 84. 8. Psaltes orat: *Ostende*, id est exhibe *nobis misericordiam tuam*, explicans subdit. *Et salutare* (id est salutem vel salvatorem) *tuum da nobis.* Sic exodi 33. 19. Deus dicit Mosi: *Ego ostendam omne bonum tibi*, id est exhibebo tibi meam essentiam sive meipsum, ut me videas facie ad faciem, sed in corpore assumpto. Visio enim Dei continet omne bonum. Psalm. 70. 20. *Quantas ostendisti*, id est immisisti, *mihi tribulationes*. Psalm. 59. 5. *Ostendisti*, id est immisisti, *populo tuo dura*.

Tiopol. Titelm. Ostendere, ait, animæ bona, non tantùm significat exhibere commoda sibi, sed & aliis per opera misericordiæ. Insuper vacare pietati; hæc enim est animæ pabulum, vita & salus. Unde Chaldæus vertit: *Igitur non est alia summum hominis bonum censeri possit, quàm ut edat & bibat, seque in luce omnium lautissimè accipiat: Et videre faciat animam suam bona ante filios hominis, exequendo mandata Domini, & ambulando in viis, quæ recta sunt coram eo, ut benefaciat ei, ut benefaciat ei ex labore suo.* Verum hoc mysticum est, non litterale, uti mox ostendam.

Et hoc de manu Dei est,] hoc scilicet comedere & ostendere animæ suæ bona, q. d. Frui velle fructu laboris proprii, neque avarè illud heredi recondere, insigne est donum & beneficium à manu Dei datum, & acceptum: manus ergò quia donationis, & largitionis est instrumentum, hinc pro ipsa donatione, & largitione sumitur metonymicè donum: intellige naturale quod manet ex naturalis prudentiæ dictamine, atque ex licito & liberali amore, quo quis amat se ipsum.

Mysticè S. Augustinus hæc accipit de Eucharistiæ sumptione; sic enim ait libro 17. Civit. 20. *Quid enim in hac sententia credibilius dicere intelligitur, quam quod ad participationem mensæ pertinet, quam sacerdos ipse mediator novi testamenti exhibet secundum ordinem melchisedech, de corpore & sanguine suo?*

Rursum S. Hieron. & S. Gregorius 4. Mor. 1. hæc accipiunt de pabulo S. Script. & verbi Dei; Thaumaturgus quoque & Nyssen. de sapientia & doctrina, quæ instar cibi animam pascit, exhilarat, roborat & beat. Thaumaturgus enim sic vertit: *Neque enim summum, & perfectum bonum in esculentis & poculentis consistit, & si alioqui maximè Dei beneficio alimenta mortalibus contingunt. Verùm probitate præditus vir, sapientiamque Dei dono consecutus, cælesti voluptate fruetur.*

Et Anastasius Sinaita in quæstion. & resp. de variis argumentis quæst. 43. *Non carnaliter*, inquit, *comedere & bibere iubet Ecclesiastes, sed spiritualiter. Nam qui dixit: Ne decipiamini in suavitate ventris, quomodo ad ea quæ dixit evertenda, iubet lætari & ventri indulgere? Comedit autem quispiam & bibit spiritualiter operans mandata Dei, cibum manentem in vitam æternam.*

Quis ita devorabit et deliciis affluet ut ego?] Hebr. *Quis comedet, & quis festinabit* vel *accelerabit* Vers. 25.

extra

pra (scilicet ad fructum laboris sui , putà ad epulas) *pra me* . Hebr. est verbum חוש *chus* , quod propriè significat *festinare* ; Addit Pagnin. & *sentire* , *vel sensibus frui* . Unde ipse vertit : *Quis commedes & sensibus* (præsertim gustu) *fruetur ut ego ?* Symmachus vertit [illegible] , id est sumptus faciet vel consumet . Aquila , & eum secutus S. Hieron. in Commeot. contrariè vertit [illegible], id est parcet ; *Quis commedit* , inquit , *& quis parcet sine illo ?* quia pro חוש *chus* per *sibin* , legit חוש *chus* per *sin* , quod id est cum חוס *chus* , id est parcere . Jam

Primò , Olympiod. Hugo uterque , Bonav. & Losin. hæc censent dixi ex sententia Epicureorum : hi enim ut lupi devotant , & deliciis affluunt , uti fecit Salomon post lapsum.

Secundò , alii censent Salomonem hac phrasi uti , ut avarum & sordidum in alterum extremum & contrarium , in quo ipse aliquando fuerat , declinet . scilicet ad liberalem suarum opum usum . Sic enim Ethici (ut Aristoteles 2. Ethicor.) docent vitiosum in alterum extremum conari debere , ut ad medium virtutis perveniat ; perinde ac virga curva in adversam planè partem flectitur , ut ad medium rectitudinis deducatur.

Tertiò , & genuinè Salomon hic suo exemplo confirmat id , quod dixit versu præcedenti , allicitque avaros , ut opibus labore suo partis moderatè utantur , nec iis se defraudent , ut ea servent heredi , q. d. me accipite in exemplum usus & fruitionis bonorum , meque regem sapientissimum imitamini . Ego enim pro regali magnificentia devoravi , id est largiter comedi & deliciis circumfluxi . Quis enim me vixit sumptuosior , liberalior , magnificentior ? ut vertit Campensis . Patet ex libr. 3. Reg. cap. 4. Hinc & Tigur. vertit : *Quis enim comedit , & ad laborem quis promptior fuit quàm ego ?* Vatablus : *Quisnam edere debeat , & quis præparare debeat* (scilicet ad fruitionem opum labore meo partarum) *præter quam ego ?* Devorare enim , æquè ac inebriare , subinde non in malam partem , ut gulam significet , sed in bonam , ut liberalem usum copiamque notet , accipitur , idemque est quod cibo & poto affluere , sed intra terminos temperantiæ & licitæ hilaritatis . Sic enim fratres Joseph cum eo epulantes inebriati , id est exhilarati sunt . Genes. 43. 34. Sic & S. Joannes devoravit , id est avidè comedit librum , Apocalyp. 9. Et virga Aaron devoravit virgas Magorum , id est serpens Aaronis devoravit serpentes Magorum . Utrique enim virgæ versæ erant in serpentes . Exod. 7. 12.

Mysticè hæc referas ad sapientiæ studium , uti dixi in fine versus præced. Sapientia enim cælitus indita fuit Salomoni . Unde Chald. vertit : *Et quis quæso vel in sententia legis vigilantior , vel circa summi illius venturi iudicii diem sollicitior magis quam ego ?*

Porrò Septuag. pro ממני *mimmenni* , id est , *præ me* , vel *sicut ego* , legentes ממנו *mimmennu* , id est *ab illo* , id est sine illo , vertunt : *Quis enim comedet , & quis bibet sine illo ?* scilicet Deo . q. d. cibus & potus , quem edis & bibis non tuum , sed Dei est donum , ab ejus liberali manu acceptum , uti dixit v. præced. illi ergò per gratiarum actionem referendum est .

Sic & Arabicus : *Quoniam* , ait , *quis manducat aut bibit extra seipsum*. Sic & Syrus & Thaumaturgus : *Nihil enim* , inquit , *saluti nostræ serviens , extra ipsius est providentiam* . Hinc Clemens Roman. lib. 4. Constit. cap. 4. monet viduas , pupillos & pauperes , ut illa quæ sibi dantur cum omni metu , reverentia , & gratiarum actione recipiant . *Quis enim vestrum* , inquit , *edit aut bibit sine ipso ?* scilicet Deo. Citat enim hunc locum juxta Septuag. Necdum enim extabat S. Hieron. ejusque Latina vulgata versio . Et Olymp. *Dona adiaphora* , inquit , *à Deo hominibus tribuuntur , qualia sunt divitiæ , bona valetudo , auctoritas ; nihil ergò in hominibus invenitur boni , præter edendi bibendique voluptatem* .

Vers. 25. HOMINI BONO IN CONSPECTU SUO (Symmach. qui placuit ei) DEDIT DEUS SAPIENTIAM , ET SCIENTIAM ET LÆTITIAM : PECCATORI AUTEM DEDIT AFFLICTIONEM ET CURAM SUPERFLUAM , UT ADDAT ET CONGREGET , ET TRADAT EI QUI PLACUIT DEO : SED ET HOC VANITAS EST , ET CASSA SOLLICITUDO MENTIS] Hebr. est *malitia* , id est *afflictio spiritus* , de qua dixi vers. 11. & cap. 1. v. 14. Pro *peccatori* , Tigur. vertit : *aberranti à recto itinere sapientiæ , & felicitatis , vitæque jucundæ* . Syrus vertit: *Quoniam viro , cui est bonum in conspectu suo , dedit sapientiam* &c. Arabic. *Concessit enim homini bonum , & dedit huic faciem sapientiæ & gaudii : & dedit illi qui peccat confusionem , ut augeatur , & congreget , ut det illud bono ante faciem Dei* . Chald. *Quoniam viro , cuius opera recta sunt , concedit in hoc mundo sapientiam , & cognitionem , tandem quoque venturo sæculo lætitiam ; improbo vero subjicit malum quoddam , ut opes congreget , congregetque res multas mancipi , ut aliquando ab eo recepta , illi , quem elegerit Deus , transcribantur . Hoc etiam est vanitas impio , & animi ægritudo* . Huc pertinet proverbium Arabicum Cent. 1. num. 35. *Allide malum Medicum (narangum) malo punico* , id est , *pone in corde tuo sapientiam , & thesauriza in corde tuo scientiam* .

Insistit declarandæ vanitati avarorum , coacervantium opes suis filiis & heredibus , eamque confirmat ex discrimine bonorum , & peccatorum . Sensus est , q. d. Hoc est discrimen inter sapientem sive bonum , & insipientem sive peccatorem , quòd Deus sapienti , qui in conspectu suo bonus est , hoc est qui Deo placet , & acceptus est , det sapientiam cognoscendi veritatem , scilicet verum uniuscumque hominis bonum situm esse in Dei , Deique cognitione , amore & cultu : & scientiam , qua prudenter opes congreget , easque dispenset ex legis Dei præscripto ad suam suæque familiæ sustentationem , & quod superest subventioni egenorum impendat : indeque lætitiam , quòd veritati , id est Deo innixus vanas opes parvi pendat , easque ritè distribuat ad usus honestos , quibus sibi Dei gratiam , & gloriam conciliet . Unde Chald. vertit : *Deditque ei lætitiam cum justis in futuro sæculo ; peccatori autem Deus dedit afflictionem & curam* , ut laboriosè & anxiè coacervet opes , easque deinde relinquat heredi , non quem ipse mente destinavit , sed ei , qui placuit Deo , quem scilicet Deus designarit , qualis est pauper vel justus aliquis liberalis , qui eas in pauperes vel opera pia expendet. Symmach. vertit : *Ut dentur illi qui placuerit Deo* , juxta illud Proverbiorum cap. 13. vers. 22. *Bonus relinquet heredes filios & nepotes , & custoditur justo substantia peccatoris* ; velut legit S. Augustinus epist. 50. *Thesaurizantur justis divitiæ peccatorum* . Et Job cap. 27. vers. 16. *Si comportaverit quasi terram argentum , & sicut lutum præparaverit vestimenta ; præparabit quidem , sed justus vestietur illis , & argentum innocens dividet* ,

Nota primò , quòd dicitur , *bonus in conspectu suo* , Albinus τὸ *suo* refert ad ipsum hominem bonum , q. d. homo , qui sibi ipsi in conscientia videtur bonus & probus : Verùm τὸ *suo* refert Deum , qui sequitur . Jam bonus in conspectu Dei , per Hebraismum idem est quòd placens Deo , gratus oculis Dei . Potest autem quis gratus esse Deo multis nominibus , & ob varias dotes tum naturæ tum gratiæ ; ob dotes naturæ possunt etiam peccatores placere Deo , ob dotes gratiæ soli justi , qui propriè dicuntur grati esse Deo , illique placere velut ejus amici , filii & heredes . Et sic hic accipitur . Opponitur enim peccatori , quamquam per peccatorem propriè hic intelligatur avarus , ac consequenter per bonum in conspectu Dei , liberalis , ut Psalm. 117. 1. *Confitemini Domino quoniam bonus , quoniam in æternum misericordia eius* .

Nota secundò , pro lætitia , quam indit sibi placenti & grato Deus , peccatori dat afflictionem & curam , id est laborem , sollicitudinem , molestiam , difficultatem coacervandi opes : Hæc afflictio partim est pœna , & hac ratione positivè à Deo immittitur peccatori , ut illa ceu flagello ejus peccata præsertim avaritiæ castiget , eumque ad bona cælestia quærenda impellat & adigat , ait Olympiod. partim est culpa , quatenus ab avaritia proficiscitur , ejusque est affectus & actus ; & sic non positivè , sed permissivè à Deo infligitur peccatori . Deus enim peccatum minus peccato majore castigat , permittit ut peccator in pœnam præcedentium peccatorum labatur in avaritiam tantam , quæ illi mille curas angores & dolores conciliet . Igitur sicut sapientia , virtus , & liberalitas parit mentis lætitiam , & conscientiæ de bonis operibus exultantis fusificum gaudium , sic insipientia , vitium & avaritia parit mentis angores , dolores & sollicitudines . Verè Seneca epistol. 23. *Huius* (bonæ mentis) *fundamentum quod sit quæris ? Ne gaudeas vanis : fundamentum hoc esse dixi ; vitæ culmen est* .

Nota

Nota tertiò, hæc gnome significat quid sæpe fiat à Deo: non quid semper : nam subinde vice versa Deus justos ad incrementum patientiæ, & meriti sinit paupertate affligi, ut omni suo labore & cura vix sumptus ad alendam familiam necessarios parare possint : Impiis vero dat copiam opum ultrò & sine labore, qui proinde illis lætantur, & epulantur, ut non raro fecit in novo testamento : in veteri enim ferè faciebat contrarium. Judæis enim promiserat copiam rerum temporalium, si sibi fideliter servirent. Unde exempla hujus sententiæ sunt in Hebræis, qui duce Mose exeuntes ex Ægypto, à Deo obtinuerunt opes, & spolia Ægyptiorum. Exodi cap. 12. vers. 36. Iidem duce Josue expugnantes Chananæos eorum divitias possederunt, ut patet ex libro Josue. Sic David possedit bona stulti & avari Nabal, ducens ejus uxorem Abigail. 1. Regum 25. vers. 42. item opes Syrorum, Ammonitarum. 2. Regum 10. & 11. ac Moabitarum. 2. Regum 8. v. 4. & 11. Sic opes congestas à Diocletiano, & Maximiano juratis hostibus Christianorum obtinuit Constantinus Magnus, qui ex eis basilicas, & templa plurima Christianis magnificentissimè exædificavit. Idem hodie sæpe fieri videmus. Sanè hæreticorum opes perplures Deus ad Christianos, imò ad religiosos derivavit. Ita ex hæreticorum bonis erexit plura collegia Societatis Jesu, quæ hæresim convellerent, & hæreticos ad fidem orthodoxam converterent. Tale est collegium Augustæ Vindelicorum à Fuggeria, quorum nonnulli tum A Lutherani erant, erectum : Tale quoque est Collegium Gandavense in Belgio, ubi natus fuit Carolus V. & alia plura.

SED ET HOC VANITAS EST, ET CASSA SOLLICITUDO MENTIS] Loquitur de peccatore, & avaro, cui Deus dedit afflictionem, & curam superfluam: nam bono, & liberali dedit sapientiam, & lætitiam, uti paulò antè dixit. Minus rectè ergo Cajet. idipsum ad bonum, & liberalem extendit, qui fruitur opibus labore suo partis. Licèt enim, inquit ipse, sit hoc donum Dei, tamen vanitas vocatur, quia res modica est citoque evanescens. Minùs aptè quoque Hugo Victor. idipsum dilatat *ad vanitatem, & cassam sollicitudinem iusti requirentis divitias peccatoris, aut illas concupiscentis, & si acceperit, cor apponentis.* Pro *cassa sollicitudo mentis* ex Hebr. vertas; *Pastio venti*, quasi dicat opes, & res omnes terrenæ non magis replent mentem, quàm ventus sanet famem. Audi S. Bernard. de Dilig. Deo : *Iustitia* B *rationis mentis spiritus, cibus est vitalis, & naturalis; pecunia verò* (& idem de aliis bonis diceret) *sic non replet vel minuit animi famem quomodo nec corporis ventus. Denique si famelicum hominem apertis faucibus ventu, inflatis bucceis aerem cernas quo quasi consulat fami, nonne credas insanire? Sic non minoris insania est, si spiritum rationalem rebus putas quibuscumque corporalibus non magis inflari, quàm satiari. Quid namque de corporalibus ad spiritualia? Nec illa sanè spiritualibus, nec ista è regione refici corporalibus queunt.*

CAPUT TERTIUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Ostendit vanitatem rerum ex tempore, cui omnes subiacent. Primò, ex eo quòd singula cum tempore transeant, ac suas subeant vices, & vicissitudines, idque multis exemplis per antithetorum combinationes demonstrat. Secundò, v. 14. ex eo, quod tempus, & res temporales comparatæ Deo, Deique operibus, utpote constantibus, & perpetuis, sint vana & instabiles, fluida & caduca. Tertiò, v. 16. quod tempus omnia mutans subinde inducat tyrannides & tyrannos, sub quibus regnant scelera & scelerati, affliguntur & exulant virtutes ac virtute præditi. Quartò, v. 18. quod tempus hominibus omnibus adducat mortem, & interitum similem bestiis.

1. Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt universa sub cælo. 2. Tempus nascendi & tempus moriendi. Tempus plantandi, & tempus evellendi quod plantatum est. 3. Tempus occidendi, & tempus sanandi, Tempus destruendi, & tempus ædificandi. 4. Tempus flendi, & tempus ridendi. Tempus plangendi, & tempus saltandi. 5. Tempus spargendi lapides, & tempus colligendi. Tempus amplexandi, & tempus longè fieri ab amplexibus. 6. Tempus acquirendi, & tempus perdendi. Tempus custodiendi, & tempus abiiciendi. 7. Tempus scindendi, & tempus consuendi. Tempus tacendi, & tempus loquendi. 8. Tempus dilectionis, & tempus odii. Tempus belli, & tempus pacis. 9. Quid habet amplius homo de labore suo? 10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum, ut distendantur in ea. 11. Cuncta fecit bona in tempore suo, & mundum tradit disputationi eorum, ut non inveniat homo opus, quod operatus est Deus ab initio usque ad finem. 12. Et cognovi, quòd non esset melius nisi lætari, & facere benè in vita sua. 13. Omnis enim homo, qui comedit & bibit, & videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est. 14. Didici quòd omnia opera, quæ fecit Deus, perseverent in perpetuum : non possumus eis quidquam addere, nec auferre, quæ fecit Deus ut timeatur. 15. Quòd factum est, ipsum permanet : quæ futura sunt, iam fuerunt : & Deus instaurat quod abiit. 16. Vidi sub sole in loco iudicii impietatem, & in loco iustitiæ iniquitatem. 17. Et dixi in corde meo : Iustum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit. 18. Dixi in corde meo de filiis hominum, ut probaret eos Deus, & ostenderet similes esse bestiis. 19. Idcircò unus interitus est hominis & iumentorum, & æqua utriusque conditio, sicut moritur homo, sic & illa moriuntur : similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius : cuncta subiacent vanitati. 20. Et omnia pergunt ad unum locum : de terra facta sunt, & in terram pariter revertuntur. 21. Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & spiritus iumentorum descendat deorsum. 22. Et deprehendi nihil esse melius, quàm lætari hominem in opere suo, & hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, ut post se futura cognoscat?

VERS. 1. OMNIA TEMPUS HABENT, ET SUIS SPATIIS TRANSEUNT UNIVERSA SUB CÆLO. Pro *tempus* Hebr. est זמן *zeman* id est tempus statutum sive constitutum. Heb. ergo sic habent : *Omni rei est tempus constitutum, & tempus omni voluntati* (id est omni volito, sive omni rei quam quisque optarit & voluerit) sub cœlo, A Septuag. *Omnibus tempus est & καιρὸς, id est opportunitas omni rei sub cælo.* Syrus : *Omni rei est tempus, & tempus omni negotio sub sole.* Arabicus : *Omni tempori, & omni rei sub sole est tempus.* Chald. *Omni viro venit tempus, & hora omni negotio sub sole.* Alii : *Cuique rei suum est præfinitum tempus, limitatum & determinatum :*

Cam.

Campensis: *Vicissitudo est suis spatiis, neque quicquam sub sole est stabile.* Symmach. *Omni res est hora: & omnis ministerii & negotii est tempus.* Thaumat. *Per hoc tempus omnia contraria contingunt.* Alii: *Omnibus est tempus, & suam opportunitatem habet quæcumque res sub cælo.*

Tempus tantum existit per instans præsens.

Nota τὸ *transeunt*. Tempus enim consistit in continua successione & transitu. *Tempus* enim, ut ait Aristoteles, *est numerus* (mensura) *motus, secundum prius & posterius.* Sicut ergo motus consistit in continua agitatione & successione, dum pars posterior assiduè succedit priori, eamque protrudit & extrudit: Sic & tempus, quod non est aliud quàm proprietas & mensura motus. Hinc collige, quàm parùm veræ essentiæ & existentiæ habeat tempus, æquè ac motus, atque res omnes, quæ motui & tempori subjacent. Tempus enim præteritum non est, sed præteriit; futurum non est, sed erit: Solum præsens est & existit: præsens autem est dumtaxat unum, indivisibile nunc, id est unum instans temporis. Unde aptè dixit ille, hominem & res temporales verè non existere ullo tempore, sed tantùm in uno nunc, sive in uno instanti temporis. Porrò Varro lib. 5. de Lingua Latina: *Tempus, ait, esse dicunt intervallum mundi & motus. Id divisum in partes aliquot maximè ab solis & lunæ cursu. Itaque ab eorum tenore temperato tempus dictum: unde tempestiva: & à motu eorum, qui toto cælo, conjunctus mundus Deo, motus sosu venit, à quo tempus id ab hoc Deo, dies appellatur.* Hucusque Varro.

Cur hic tam temporis antitheta? Resp. Primò.

Quæres, cur Salomon tam fusè agit de tempore, ejusque tam varias actiones & epitheta per quatuordecim antitheta assignat? Resp. primò, ut omnium rerum vanitatem evincat ex tempore, cum quo ut ait hoc versu & v. 9. omnia transeunt & evanescunt, idque ex decreto Dei; quia Deus præfinivit rebus singulis tempus, quo oriantur, durent, occidant. Decrevit enim cuique tempus, quo existat, quando & quantum durare debeat: hanc enim statam periodum temporis cujusque rei significat Hebr. *zeman*, quod noster vertit tempus. Unde Lyran. censet hæc dici (imò toto hoc capite non aliud doceri) ut liqueat felicitatem non esse ponendam in longæ vitate; nec eam esse appetendam, eò quòd certa periodus durationis à natura, sive à Deo auctore naturæ, cuique rei sit præstituta, inter quas est periodus vitæ humanæ, qua debet homo esse contentus, sicut & cætera periodo sibi à Deo data.

Secundò.

Secundò, ex definita & præstituta à Deo rerum periodo, sive ex vicissitudine & successione contrarii, quod rebus singulis quolibet versu opponit, ostendit instabilitatem mobilitatem & circulationem rerum omnium, scilicet omnia volvi cum sole, & in orbem ire cum tempore. Dicit *sub cælo*, ait S. Hieronym. quia ceteræ *substantiæ spirituales nec sub cælo, nec tempore continentur* quales sunt Angeli: Unde non habent contraria, quæ eas mutent, vel interimant, uti habent homines & res omnes sublunares, quæ elementis contrariis, & inter se pugnantibus constant, ideoque variant, mutantur & occidunt. Ex paucis autem hisce exemplis, quæ assignat, similem antithesim temporis in rebus & actionibus omnibus cuilibet faciendam, & assignandam relinquit. Est enim inductio imperfecta.

Tertiò.

Tertiò, innuit vanas esse & præposteras hominum curas, qui cùm singulis rebus tempus & opportunitas, ut vertunt Septuag. præfinita sit à Deo & natura, prudenter expectanda, vel patienter ferenda sit, ipsimet sua industria & sollicitudine omnia illam præfinire, invertere vel antevertere volunt, qua in re frustra stulto cassoque & irrito conatu laborant.

Quartò.

Quartò, Tertullian. lib. de Virgin. velandis cap. 1. per tempus accipit gradus temporum, quibus tum natura in qualibet re; tum gratia in homine ad perfectionem provehitur. *Nihil*, inquit, *sine ætate est, omnia tempus expectant. Denique Ecclesiastes. Tempus inquit, omni rei. Aspice ipsam creaturam paulatim ad fructum promoveri. Granum est primò, & de grano frutex oritur, & de frutice arbuscula emittitur. Deinde rami & frondes invalescunt, & totum arboris nomen expanditur. Inde germinis tumor, & flos de germine solvitur, & de flore fructus aperitur. Is quoque rudis aliquamdiu & informis, paulatim ætatem suam dirigens, eruditur in mansuetudinem saporis. Sic & justitia (nam idem Deus justitiæ & creaturæ) primò fuit in rudimentis natura Deum metuens: de hinc per legem & Prophetas promovit infantiam: de hinc per Evangelium efferbuit in juventutem. Nunc per Paracletum componitur in maturitatem.*

Quintò.

Denique, ex tempore semper transeunte, circulante, & evanescente, evidenti demonstratione concludit, omnes res tempori subjectas, cum eo transire, gyrare, & evanescere. In rebus enim temporalibus dominatur & regnat tempus. Hinc Varro lib. 4. de Lingua Latina, ex Pythagora quatuor statuit rerum principia, scilicet corpus, locum, afflictionem & tempus, *Duo enim sunt*, inquit, *rerum exordia, status & motus; quod stat aut agitatur est corpus; ubi agitatur, est locus, quod est in agitatu, est actio. Corpus est, ut cursor: locus, stadium: qua currit, tempus: actio, cursio. Quare fit ut omnia sint quadripartita, & ea æterna: nam neque unquam fuit tempus quin fuerit motus (eius enim intervallum est tempus) neque motus, ubi non locus & corpus (quod alterum est quod movetur, alterum ubi) neque agitatus ubi non sit actio. Igitur initiorum quadrigæ locus, corpus, tempus, & actio.* Hucusque Varro.

Ænigma temporis.

Huc facit disceptatio septem Græciæ Sapientum; quam recitat Plutarc. in eorum convivio. Cùm enim Æsopus rogatus, *quid esset antiquissimum?* respondisset: *Tempus. Quid maximum? Mundus. Quid sapientissimum? veritas. Quid pulcherrimum? lux. Quid communissimum? mors. Quid utilissimum? Deus. Quid damnosissimum? Genius. Quid robustissimum? fortuna. Quid facillimum? Quod suave est.* Thales nonnulla corrigens & transponens, ita ad singula respondit: *Quid est antiquissimum? Deus: Ortu enim caret. Quid maximum? Locus. Reliqua enim mundus continet, ab hoc continetur. Quid pulcherrimum? mundus. Omnes enim eius partes ordine aptæ sunt. Quid sapientissimum? Tempus: id enim alia invenit, alia inveniet. Quid communissimum? Spes. Quibus enim reliqua omnia desunt hæc adest. Quid utilissimum? virtus: hæc enim reliqua etiam rectè utendo utilia facit. Quid damnosissimum? Animi vitium: huius enim præsentia plurima bona corrumpuntur. Quid validissimum? necessitas, ea enim sola est insuperabilis. Quid facillimum? quod est naturæ consentaneum; nam voluptates etiam sunt, quæ sæpenumerò respuantur. Cùm Thaletis dicto omnes approbassent. Cleodemus: Huiusmodi, inquit, Nilexene quæstiones proponere & solvere regibus convenit.*

Temporis hieroglyphicum stella.

Hinc Ægyptii, & veteres Mythologi, ac Philosophi mystici, hæc dabant temporis hieroglyphica & symbola: Stella est temporis hieroglyphicum, quia nihil in mundo toto statam temporis legem observat, quàm stellæ & cæli, quæ cùm semper moveantur, eodem semper temporis intervallo, certisque periodis eò redeunt, unde moveri cœperant. Ita Pierius Hierogl. 56. pag. 536.

Populus arbor.

Per populum quoque arborem tempus indicabant, quòd arbor ea bicoloribus sit foliis prædita, quibus præcipuas ipsius temporis partes scilicet diem & noctem repræsentat. Ita Pierius Hierogl. 52. pag. 505.

Falx.

Falcem etiam attributam Saturno, cui tempora subjiciuntur, ad significandum tempus nonnulli volunt, quòd tempus omnia metit, execatque & aufert, Ita Pierius Hierogl. cap. 56. p. 536. Appositè Phocylides:

Temporibus semper cautus servire memento;
Nec restare velis adversum flumina venti.

Serpens.

Rursum Ægyptii temporis revolutionem significabant per serpentem convolutum, & ore caudam apprehendentem. Audi Claudian. lib. 2. Stilicon.

Est ignota procul, nostræque impervia menti,
Vix adeunda deis, annorum squalida mater,
Immensi spelunca ævi, quæ tempora vasto
Suppeditat, revocatque sinu, complectitur antrum
Omnia qui placido consumit numine serpens,
Perpetuumque viret squamis, caudamque reducto
Ore vorat, tacito relegens exordia lapsu.

Et mox.

Scribit iura senex, numeros qui dividit astris,
Et cursus stabilesque moras, quibus omnia vivunt;
Ac pereunt, fixis cum legibus ille recenset.

Inversores temporum exosi.

Porrò prisci notabant inversores temporum, velut vitæ præposteræ actores & duces. Ita notarunt Heliogabalum qui trajecit dierum actus noctibus, & nocturnos diebus, æstimans hoc inter instrumenta luxuriæ, ita ut serò de somno surgeret, & salutari inciperet, manè autem dormire. Ita Lampidrius in ejus vita. Seneca epist. 123. *Sunt*, ait, *qui officia lucis noctisque pervertunt. Talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in urbe antipodes, qui ut ait M. Cato, nec orientem unquam solem viderunt, nec occidentem.* Et inferiùs in quemdam lucifugam, qui

qui sub noctem expergiscebatur, diluculo ibat cubitum, ita acute & falsè jocatus, ut dicat eum admodum frugaliter vivere, quippe qui nihil insumeret nisi noctem. Et quibusdam illum sordidum & avarum dicentibus: *vos*, inquit, *& lichnobium dicetis*. Est autem hæc vox ambigua, significans eum usque adeò non esse avarum, ut etiam lucernas absumeret, vel adeò parcum ut lucernis victitaret. Pericles Tolmidem belli ducem, alieno tempore molientem incursionem in Bœotiam, retinere tentavit dicens: *Si non crederet Pericli, at non erraturum tamen, si prudentissimum consiliarium operiretur tempus.* Verùm Tolmides respuens sanum consilium, temeritatem luit strage exercitus, & sui cæde. Ita Plutarch. in Pericle.

Præfectus Adriani Imp. nomine Similis, præfecturæ renuntians, septem annos sibi vixit; unde hoc epitaphium suo sepulchro incidi jussit: *Hic situs est Similis, qui multos annos egit, septem autem vixit*. Ita Xiphilinus in Adriano.

Mor. de pretio temporis, Tropol. hic disce, quantum sit pretium temporis tam citò transeuntis & avolantis, quantaque ejus habenda sit cura. B A tempore enim hoc modico & fugaci pendet æterna nostra salus vel perditio, juxta illud, *Momentum unde pendet æternitas*. Deus enim ab æterno cuique suum præstituit tempus, imò annum, horam & diem, v. g. ut sæculo primo, tali anno, mense, die & hora nascatur, ac post tot annos tali die & hora moriatur S. Petrus, S. Paulus, Nero, Vespesianus, Domitianus; sæculo secundo S. Ignatius, S. Dionys. S. Policarpus, Trajanus, Adrianus, Antoninus, sæculo tertio Constantius, Constantinus, Diocletianus, Maximian. &c. Sic cuique hominum præfixit certum sæculum, certum annum, certam diem, quo nasciturus, victurus & moriturus est. Utere ergo, ò homo, si sapis, tempore tibi à Deo præstituto & admenso, aliud enim non habebis ex omnibus sæculorum voluminibus per omnem æternitatem, imò nec horam, nec punctum temporis, quo pœnitentiam agere, merita comparare, & vitam æternam promereri valeas. Suum tempus habuere damnati, sed malè expenderunt, & quo lucrari poterant cælum, acquisivere infernum. Quàm vellent nunc sibi dari horam pœnitentiæ! quantos labores & cruces ultrò susciperent, si ad vitam redire liceret! Sed frustra, C clausa est janua, transiit tempus eorum: tibi adhuc superest, vide ut illud ritè expendas, nec serò malè expensi te similiter pœniteat. Præclarè Hugo Victor hic & lib. de Vanitate mundi in fine: *Omnia, ait, tempus habent, videlicet certum & definitum, vel quando incipiant, vel quando finiantur, sive etiam quamdiu subsistant, ut prudens animus in his omnibus non putet aliquid esse, quod semper stare possit, ut in eo fiduciam ponat, sed potius veris & permanentibus bonis se conformans, ita rerum mutabilium vanitatem despiciat, ut licet unaquaque re pro tempore utatur dum præsens est; nunquam tamen in eius transitu animum a statu suo declinare permittat. Ille enim prudentissimus est, qui sic scit transeuntia in usum vertere, ut tamen non norit in eorum defectu mentem à sua stabilitate declinare. Male ergo fecit, cùm quædam sibi quasi potiora ex omnibus ad jucunditatem elegit, & in eis felicem se esse posse credidit: quia & omnia suo tempore bene utenti bona sunt, & tamen omnia, quæ mutabilitati subjacent, licet in miseria qualemcumque consolationem præbeant, felicitatem tamen conservare non possunt. Nihil ergo suo tempore abjiciendum, & nihil non suo tempore eligendum. Sed sic animum* D *ad usum temporis præparetur, ut tamen ad mutabilitatem temporis non mutetur.*

Audi sanctum Bernard. in Declamat. *Filii hominum usquequò gravi corde? ut quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium? Tempus hoc animabus non corporibus est assignatum, dies, salutis utique non voluptatis. Omnia tempus habent: animabus nunc operam dare necesse est. Nam in carne qui seminat, solum exinde metet corruptionem.* Memento illius sancti Ambros. in Psalm. 1. *Tu dormis, & tempus tuum non dormit, sed ambulat.* Circa æternitatem enim volvuntur omnia tempora & sæcola, sicut rota circa axem. Audi & Senecam epist. 1. *Nihil satis est morienti, imò morientibus quotidie enim propriùs ad ultimum stamus, & illo unde nobis cadendum, hora nos omnis impellit.* Et mox: *Ad mortem dies extremus pervenit, accedit omnis. Carpit nos illa, non corripit, ideo magnus animus conscius sibi melioris naturæ, dat quidem operam ut in hac statione, qua positus est, honeste sa*A *atque industrie gerat; nihil tamen horum, quæ circa ipsum sunt, suum iudicat, sed ut commodatis utitur peregrinus & properans.*

Secundò, sapientis est omnia facere tempore opportuno, & captare occasiones benè agendi: insipiens enim non observat opportunitatem, ideoque insipienter & præposterè, ac sine fructu laborat & operatur. Vide sanctum Antiochum homil. 91. cujus titulus est: *Quod semper captanda sit temporis opportunitas.* Sapiens ergo ex animo evellit nimiam & intempestivam agendi sollicitudinem, ac tempus actioni opportunum expectat, imò à Deo postulat, ut occasiones merendi, & heroicos virtutum actus exercendi sibi suggerat, juxta illud Ephes. cap. 2. v. 10. *Ipsius enim sumus factura, creati in Christo* IESU *in operibus bonis, quæ præparavit Deus ut in iis ambulemus.* Sapienter Boetius l. 2. de Cons. Metro 6. *Secundò, Sapiens sua facit opportunè,*

Signat tempora propriis
Aptans officiis Deus;
Nec quas ipse coercuit,
Misceri patitur vices.

Et Ovidius lib. 1. de Remed. amor.

B *Temporibus medicina valet, data tempore prosunt;*
Et data non apta tempore vina nocent.

Hoc et repræsentarent Poetæ, occasionem finxere esse Deum volubili rotæ alatis pedibus insistentem, vertigine quadam celerrima se in orbem circumagentem, anteriore capitis parte crinita, ut prehendi posset, posteriori calva, ut teneri nequiret. Unde illud: *Fronte capillata est, à tergo occasio calva.* Vide dicta Ierem. 8. 7.

Tertio, nonnulli hæc accommodant inconstantiæ cogitationum & cupiditatum hominum, quibus favent Hebræi, quæ sic habent: *Omni voluntati*, (id est cupiditati & voluptati hominis) *suum est tempus*, Hanc inconstantiam graphicè hisce versibus depingit Horat. libr. 1. epist. *Tertiò;*

mea sic pugnat sententia secum,
Quod petiit hoc spernit, repetit quod nuper omisit,
Aestuat, & vitæ disconvenit ordine toto,
Diruit, ædificat, mutat quadrata rotundis,

Quarto, Myssen. & Olympiod. per tempus accipiunt modum sive mensuram, purà auream mediocritatem in omni C actione servandam, juxta illud Græcorum: *μηδὲν ἄγαν, καιρὸς ἄριστος*, id est, *ne quid nimis, occasio res est optima.* Et illud Horat. libro 2. Carm. 10. *Quartò: Aurea mediocritas.*

Auream quisquis mediocritatem
Diligit, tutus caret obsoleti
Sordibus tecti, caret invidenda
Sobrius aula,

Ecclesi. cap. 3. vers. 1. Hanc Salomonis gnomen insigni cicadæ & formicæ Apologo, pulchris exemplis illustrato, graphicè depingit Cyrillus lib 1. Apol. moral. cap. 4. *In fervore messis*, inquit, *cantans & quiescens cicada, cùm vidisset formicam multo labore granum suis organulis attrahentem, compatiens ei dixit: ut quidnam tanto æstu, cum natura refrigerativam quietem & humectantem umbram requirat, tu non solum aridam circuis & tempestatem sustines, sed quod pejus est, gravi onere te occidis? Nonne vides, quod ego in umbra viridi cum jubilo requiescens, in suffocante æstu refrigerantem cordis anhelitum capere vix possum? Quiesce ergo donec messis transeat incentivum. Cui mox improvida, provida formica provide respondit:* (Eccles. 3. 1.) *Omnia tempus habent, & suis spatiis universa transeunt sub cælo. Quamobrem* D *sicut quæque suo loco & tempore agenda sunt, ita & inquirenda. Nam si rei opportunum tempus negligens transieris, cum ille indigueris, postea minime ipsum reperies, eò quòd hora debita sibi necessaria non quæsivit. Sic ergo charissima nobis utendum providentia est, ut vitæ quidem alimenta accommodata illo tempore vigiles colligamus, quando illa naturæ beneficentia, dum hæc quærimus, invenimus. Tempus autem colligendi est messis, unde nunc providè laboribus collige, ut in arida hyeme opulenta requie vivam: Tu verò improvida futurum tempus negligens, in instabili puncto quietis nunc existis, imò nunc magis abuteris cantilenis, & cum solum, quo nunc delectaris quasi umbra transieris, gravis ardor famis simul cum egestate succedet, cùm in messe nihil congregaveris. Nonne igitur diro improvidentiæ gladio vitam, quam multùm diligis, peremisti.* Deinde hanc gnomen, quòd *omnia tempus habent*, variis exemplis fontium, zodiaci, solis, terræ, vitis confirmat. *Sed attende quæso, ut in suis rebus regularitate mirabili* *Apologus temporis. Exempla.*

pra:

providentia naturæ ducatur. Nam venarum plenos fontes in perseuis animalium semper habes, ut cùm necesse fuerit, ille debitum ac præparatum provida distribuas alimentum. Etenim in circuitu zodiaco sol provido ductore conducitur, ut sic providentur mutuis temporibus, cum providentia gignit. Similiter persequentis anno semel suaviores palmæ dactylos generat: sic & vitis liquorem dulcissimum pari ordine distillat. Ita quoque fontes, qui non semper scaturiunt, terra virtute stellarum, divina semel humiditate imbuta, profusi cernuntur. Nonnè totius naturæ ordo providentia gubernatur? Quod igitur ea spretu, quæ est vita tam commoda gubernatrix, futuroque neglecto de præsentibus tantum cogitas? Ego certè, ni fallor, de futuris plus curo. Nam præteritum perdidi, præsens tali cursu rapidissimo iam transivi, & tantum quod superest futurum possideo. Deinde epimythium, sive finem & fructum Apologi subjicit dicens: *His auditis muta cicada rogavit formicam, ut hæc quid essent definitione monstraret. At illa libenter præceps admittens ait: Providentia quidem (si verbum dignum habeo) est hæc: Arte vigilis rationis, in hac vita transitoria temporalia iustè congregare, & congregata inviolabiliter conservare, ex quibus semper vivas in æterna, & gloriosa quiete. Quo dicto, onerata processit ad nidulum suum.*

Tempus nascendi, et tempus moriendi.

Vers. 2. Pro *nascendi* Hebraicè est לֶדֶת *laledet*, quod & nasci, & gignere significat. Unde Septuaginta, Arabicus, Vatabl. Campens. Arias, & alii vertunt: *Tempus gignendi, & tempus moriendi*. Chald. verò Costi: *Quandoque infinitum est tempus procreationi & faboli, quandoque moriendi*. Rabbini in Midras exponunt quasi dicat aliquando partus jungitur cum morte, cùm scilicet fœtus mox post conceptionem in utero, aut post nativitatem jam in lucem editus moritur. Verùm hæc expositio coarctior, & arctior est, æquè ac illa Chaldæi Complut. *Tempus est electum ad pariendum filios: tempus est ad occidendum filios rebelles, & provocatores, ut obruantur lapidibus secundum verbum iudicum*. Meliùs noster Pagnin. Syrus, Clarius, Tigur. & alii vertunt: *Tempus nascendi*; huic enim directè per antithesin opponitur *tempus moriendi*. Hinc Thaumaturgus vertit: *Nata sunt aliqua, dein emoriuntur*.

Salomon suum thema, quod versu primo proposuit, scilicet *omnia tempus habent, & suis spatiis universa transeunt sub cælo*, probat per inductionem variorum exemplorum, & contrariorum sibi vicissim succedentium, per quatuordecim eorum combinationes usque ad vers. 8. ubi ex illis infert, & concludit, omnia sub cælo esse vana, nec quidquam ex labore continuo homini relinqui, sed omnia transire, & evanescere. Primum exemplum est, quod cuique rei viventi tempus à Deo & natura præfinitum ut nascendi, & moriendi. Sicut enim omnibus quæ oriuntur, stata est lex ut occidant, & moriantur; sic pariter iisdem statum est tempus oriendi & occidendi, sive nascendi, & moriendi. Sic flores, frondes, germina oriuntur in vere, occidunt in hyeme. Sic animalia, & homines nascuntur in infantia, moriuntur in senecta. Atque hoc tempus ab homine mutari, prorogari, inverti nequit. Frustra ergo laborat senex, ut proroget sibi annos vivendi, rectè operandi & merendi, cùm illi moriendi instet tempus, &, ut ita dicam, fatum: qui ergo sapit, dum vivit, & viget, accumulet sibi virtutum, & bonorum operum merita. Hæc igitur biga nascendi, & moriendi est, qua omnes vehimur ad mortem, & per eam ad immortalitatem, vel beatissimam in cælis, vel miserrimam in gehenna. Tacitè ergo hominem monet Salomon, quasi dicat. Scias ò homo, qui natus es in mundo, tibi moriendum esse, & exeundum de mundo; para te ergo, & virtutum opera compara, quæ post mortem judici Christo offeras, ut propter ea ab illo cælo adjudicari, non verò ad gehennam damnari merearis. Hoc ut innueret Moses Genesi, id est ortui rerum, subjunxit Exodum, id est exitum & occasum, ait Nyssen. & Olympiod. Igitur Salomon hæc dicit eo fine, *ut temporaria vita nos admoneat*, ait Olympiod. *ut mentione mortis velut quodam stimulo nos expergefaciat, qui in carnali vita profundum sunt immersi, & ad curam futurorum excitet*, ait Nyssen. Rursum nativitati subjungit mortem, quasi nullum sit tempus vivendi medium, ut innuat mox à nativitate hominem tendere ad mortem, & incipere mori, juxta illud: *Nos nati continuò desivimus esse*. Sapient. c. 5. v. 13. quia quot horis jam nati vivimus, totidem quasi passibus pergimus ad mortem. Ita *nascendo morimur, moriendo vivimus omnes*. Quid est vita? assiduus cursus ad mortem. Quid mors? transitus ad immortalitatem.

Tropol. S. Hieron. spiritaliter renascimur, ait, per timorem, juxta illud Isaiæ c. 26. v. 18. juxta Septuag. *A timore tuo Domine concepimus, & parturivimus, & peperimus spiritum salutis*: morimur verò per amorem: dum enim crescimus ad amorem Dei, moritur timor, juxta illud: *Perfecta charitas foras mittit timorem*. 1. Joan. 4.

Symbol. Hebræi: Israeli, inquiunt, sive Synagogæ & populo Hebræorum tempus nascendi fuit, cùm in Ægypto post mortem Joseph succrescere cœpit. Exodi 1. de quo Ezech. cap. 16. vers. 4. ait: *Quando nata es in die ortus tui*? Tempus moriendi fuit, cum in captivitate Assyriaca, Babylonica & maximè Romana respubl. Judæorum eversa, & dispersa quasi interiit. Unde Ezech. 37. 12. Captivitas Judæorum comparatur sepulchro, captivi ossibus aridis, reduces in patriam resurgentibus. Meliùs primi Christiani nascebantur in Ecclesia per baptismum, moriebantur gloriosè per martyrium. Eis ergo tempus nascendi erat baptismus, moriendi martyrium.

Denique tempus nascendi Ecclesia Christi, & Christianorum fuit tempus moriendi Synagogæ Judæorum; tunc enim hæc periit, cùm illa nata mox peperit, adeoque cùm ex sterili Ecclesia natus est Gentilium populus, amisit filios Synagoga, ait S. Hieronym. in cap. 5. Michææ.

Tempus plantandi, et tempus evellendi (Hebr. *eradicandi* vel *extirpandi*. Sic & Syrus & Arab.) quod plantatum est] Campens. *Nunc amputamus quæ olim ut adolescerent curavimus*. Chald. *Tempus consitionibus & revulsionibus arborum suum est*.

Post opus naturæ (tempus scilicet nascendi, & moriendi) subnectitur opus artis, & artificis cooperantis naturæ, ait Hugo, putà tempus plantandi arbores, frutices, herbas, ut caules, betas, brassica, &c. ac tempus eas evellendi, ut novæ plantentur. Tempus singulas plantandi juxta ortum certorum siderum, præsertim lunæ, ventorum, pluviarum, serenitatum, &c. exactè describit Columella lib. 2. de Re rustica cap. 8. & seq. ac Varro lib. 1. cap. 27. & seq. Ita Chald. Thaumaturgus & alii. Quare quod S. Hieronym. & Albinus exponunt, tempus plantandi esse tempus nascendi, & tempus evellendi esse tempus moriendi, quod præcessit, non litterale est, sed mysticum.

Tropolog. Tempus plantandi virtutes est, cùm statis temporibus oportet nunc vacare pœnitentiæ, ut in quadragesima; nunc lætitiæ spirituali, ut in Paschate; nunc operibus eleemosynæ, ut tempore pestis, famis, belli, nunc patientiæ, ut tempore morbi, tentationis, persecutionis; nunc operibus vitæ activæ, nunc contemplativæ, prout obedientia vel necessitas ea requirit, & alterutra iniungit, ut sæpe oporteat relinquere Deum propter Deum, id est orationem propter actionem. Obedienti ergo nunc quies contemplationis plantanda est, nunc evellenda, & cùm actione commutanda, cùm id obedientia exigit. Rursum tempus eradicandi zizania est, cùm concupiscentiæ, suggestiones dæmonis, ac tentationes carnis, & mundi ex imaginatione, & appetitu evellendæ sunt.

Symbol. Hebræi, inquit S. Hieron. hasce omnes combinationes referunt ad Synagogam, & populum Israel. *Tempus*, inquit, *generandi & plantandi Israel, tempus moriendi & ducendi in captivitatem. Tempus occidendi eos in Ægypto, & tempus de Ægypto liberandi. Tempus destruendi templi sub Nabuchodonosor, & tempus ædificandi sub Dario. Tempus flendi & plangendi eversionem urbis, & tempus ridendi atque saltandi sub Zorobabel, Esdra & Nehemia. Tempus dispergendi Israel, & tempus in unum congregandi. Tempus quasi cingulum & balteum circumdandi Deo populum Iudæorum, & tempus ducendi eos in Babylonicam captivitatem, & ibi computrescere trans Euphratem. Lege περίζωμα Hieremiæ. Tempus quærendi illos & servandi, & tempus perdendi illos & projiciendi. Tempus scindendi Israel, & tempus iterùm consuendi. Tempus tacendi Prophetas nunc in captivitate Romana, & tempus*

qui

pus loquendi eos tunc , quando etiam in hostili terra Dei consolatione , & alloquio non carebant . Tempus dilectionis , quo eos sub patribus ante dilexit ; & tempus odii , quando in Christum intulerunt manus . Tempus prælii , modò non agentibus eis pœnitentiam ; & tempus pacis in futuro , quando instante plenitudine gentium omnium Israel salvus erit .

Anag. Tempus plantandi choros beatorum in cælo , & reprobos eradicandi è terra , ut detrudantur in gehennam , ibidem perpetim arsuri , erit dies Judicii : tunc enim omnis *plantatio , quam non plantavit pater meus eradicabitur* , ait Christus Matth. 15. 13.

Vers. 3. TEMPUS OCCIDENDI , ET TEMPUS SANANDI] Syrus. *Tempus ad occidendum , & tempus ad vivificandum* , Thaumaturgus: *Quæ nunc curabilia , dein lethalia fiunt .*

Primò , Hugo Victor. Tempus occidendi , inquit , oves & boves est , cùm eos mactamus , ut eorum carnibus à Deo , ob corporum post diluvium debilitatem , indultis vescamur : Tempus sanandi est , cum iis in quadragesima , & jejunio abstinemus , eos servamus , & quasi sanamus .

Secundò , & genuinè tempus occidendi est , cùm reus à Judice ad mortem damnantur , item cùm hostes justo prælio invaduntur : tempus sanandi , cùm in prælio , aliave re læsi , infirmique curantur . cùm damna bello illata per pacem resarciuntur . Unde Arabicus vertit : *Tempus certandi , & tempus medendi* . Et Chald. *Tempus seps exæstuat omnia flammis & ferro miscere ; aliud verò male habentibus medeti* , puta quo ægri curandi sunt .

Vers. 4. TEMPUS FLENDI , ET TEMPUS RIDENDI : TEMPUS PLANGENDI , ET TEMPUS SALTANDI] Arabicus: *Fletui tempus , & risui tempus . Conquerendi tempus , & saltandi tempus* . Chald. *Tempore suo deflendi sunt ægri , & alio tempore hilaritate , & risu colligendus est amicus . Statuta die lugendi sunt mortui , & alia die gaudio exultandum est* . Thaumaturgus : *Lacrymatur , paulò post ridetur : nunc luctus , dein & tripudium* . Campens. *Interdum mœsti lugemus , interdum lætitia subsilimus* . Lyran. *Tempus flendi est* , inquit , *in infortuniis , tempus ridendi in infortuniis* . Tempus ergo flendi , & plangendi est in luctu , ob funera parentum vel amicorum , ob clades privatas vel publicas , ob pericula , & adversa quælibet . Tempus ridendi , & saltandi est in publica lætitia , puta in triumphis , victoriis , festis , epulis , nuptiis ; ubi nota flere & ridere est privatum , plangere & saltare publicum . Sensus ergo est q. d. Jam planges in funere , jam saltabis in convivio ; jam efferes ad funus tuam uxorem , jam aliam nuptiis secundis assumes ; nunc funeralia convivia , nunc celebrabis nuptialia . Sic omnia contrarietatibus plena sibi succedentibus & ex disparibus nexa catena , viduitas cum nuptiis ; sessitatio in pulvere tempore planctus , & saltatio atque tripudium lætiori tempore , publicoque gaudio , ait noster Pineda . Advertit Nyssenus in Caten. Græc [illegible] , id est planctum seu pectoris tonsionem , intensionem addere in fletu & ejulatu : E [illegible] , id est saltationem , addere intensionem & amplificationem in lætitia foras erumpere gestiente , atque tripudio exultanti .

Nota choros & choreas ex se non esse illicitas , imò subinde esse sanctas , uti fuere Davidis saltantis , ante arcam ex jubilo mentis in honorem Dei 2. Regum 6. 14. & 16. & Hebræorum in gratiarum actionem ob transitum maris rubri , & submersum Pharaonem . Exodi c. 15. 20. Item illæ fœminarum ob cæsum à Davide Goliath. 1. Regum 18. 6. imò jusserat Deus , ut Hebræi quotannis celebrarent festum Tabernaculorum sacro tripudio , ac saltarent in tabernaculo coram Domino , uti ostendi Levitic. 23. 40. Sic à saltu sacro Gentiles Romæ celebres erant Salii , in Creta Curetæ , in Phrygia Corybantes .

Verùm magnus in choreis adhibendus est modus , ne in lasciviam , & luxuriam abeant . Unde Judæis carnalibus permissæ sunt potiùs quàm Christianis . Quare in choreas Christianorum invehuntur acriter omnes ferè Patres , ut S. Basil. homil. 14. contra Ebriet . S. Ambros. lib. de Elia & Jejun. cap. 18. S. August. serm. 215. de Temp. S. Chrysostom. hom. 48. & 56. in Genes. & 49. in Matth. Clemens Alex. 2. Pædag. 10. Euseb. 13. de Præpar. cap. 12. Lactan. 6. Instit. 20. & alii . Quin , & contra eas extant leges Imperator. ut Constantini apud Euseb. in vita ejus cap. 18. Theodosii & Valentin. *de Spectac.* c. 5. Arcadii l. *omnes* ; C. *de feriis* ; Leonis , & Anthemii ibidem l. ult. Multò magis eas vetant leges Canonicæ , de Consecr. distinct. 5. cap. *qui diebus* , & dist. cap. 3. *irreligiosa* . Quocirca Matth. Clingius in locis Theolog. cap. de Chorea : *Quid* , inquit , *est choreas ? Est circulus cujus centrum est diabolus ; & circumferentia omnes angeli ejus* .

Tropol. S. Hieron. *Nunc* , inquit , *flendi tempus est , in futuro ridendi . Beati enim flentes , quoniam ipsi ridebunt . Lucæ 6. Plangendum est in præsentiarum , ut postea saltare valeamus illa saltatione , qua saltavit David ante arcam : quia qui in præsenti sæculo sua plangit peccata , ridebit potius in futuro* , juxta illud Malach. 4. 2. *Egrediemini & salietis sicut vituli de armento* . Et Didymus in Catena Græcor. *Tempus præsentis vitæ* , ait , *flendo opportunum est : tempus verò ridendi in spe jacet* ,

Nota in hisce antithesibus indicari ordinem contrariorum: prius enim est tempus flendi , posterius ridendi . Sic prius est tempus nascendi , deinde moriendi : prius est tempus plantandi , deinde evellendi : prius tempus tacendi , deindè loquendi , & ita de ceteris .

Vers. 5. TEMPUS SPARGENDI (Hebr. *projiciendi* . Septuag. *mittendi* . Syrus *jaciendi*) LAPIDES , ET TEMPUS COLLIGENDI] Campens. *Nunc diruimus vetera ædificia , nunc nova construimus* : Mirum est aliquos pro *lapides* substituere *fructus* ; unde Thaumaturgus vertit : *Nunc terræ fructus quis congregat , dein abjicit* . Jam

Tempus spargendi lapides est , cùm diruuntur domus ; cùm ex agro , horto , vinea lapides abjiciuntur , ne semina , herbas & plantas suffocent : tunc ergo ager elapidatur , cùm lapidibus liberatur & purgatur . Tempus colligendi est , cùm iidem lapides colliguntur & in acervum adunantur , ut ex iis fiat sepes aut murus agro , horto vel vineæ contra bestias & fures tutando .

Secundò , A. bortus hanc gnomen arctat ad fabricas Salomonis , quas nunc ædificarit , nunc destruxerit ; sicut & hodie videmus homines opulentos sæpe domum quam ædificarunt destruere , hoc solo nomine , quòd forma displiceat , ac novam novæ formæ velint exædificare ; quæ sanè sumptuosa est vanitas , & inconstantia .

Tertiò , Cajetan. per lapides accipit pretiosos putà gemmas , q. d. Tempus est colligendi gemmas , & ornamenta , ac tempus est projiciendi illa , putà in tempore vastitatis , & excidii , juxta illud Thren. 4. 1. *Dispersi sunt lapides Sanctuarii in capite omnium platearum* . Rursum q. d. Hoc sæculo parvi fiunt gemmæ , & quasi sparguntur , mox alio sæculo colliguntur , magnoque habentur in pretio . Æstimatio enim hominum dat pretium gemmis , æquè ac medallis , cumque illa sæpe evariet , hinc sæpè variatur pariter pretium gemmarum .

Quartò , profundiùs Pineda hoc refert ad lapides sacculi , putà ad pondera quibus merces , & nummi ponderabantur : hæc enim olim erant lapidea , & lapides . Proverb. 16. 11. q. d. Est tempus quo homo vacet mercaturæ , ideoque colligat lapides , id est pondera quibus suas merces , æquè ac nummos ponderet & mensuret . Vicissim est tempus , quo hominem jam opulentum & senem tædet mercaturæ , cupitque quietus sibi vivere & Deo , ideoque spargit abjicitque lapidea hæc pondera .

Tropolog. Auctor Catenæ Græcor. Lapides ait , sunt virtutes , quibus vitia lapidamus , & obruimus . *Quid enim aliud est temperantia , quàm lapis , quo effrenis advenientisque animæ affectus deturbatur atque prosternitur , Rursum lapides sunt sermones S. Script. quibus hostem dejicere , & obruere possimus ; eosdem tamen in sinum animæ recolligere nos jubet , ut opportuno tempore illis in adversarios utamur , ut ejusmodi lapidum ictibus nullo umquam tempore deficiant , neque umquam succumbamus* .

Symbolicè primò , S. Hieron. refert nonnullos , qui sic exponunt , q. d. Legi severitatis successit lex clementiæ , puta legi veteri lex nova . In lege enim veteri rei adulterii aliorumque criminum jubentur lapidari : Lex nova verò hunc rigorem legis veteris sustulit , cùm Christus adulteram absolvit , & Pharisæis eam lapidare volentibus dixit . *Qui sine peccato est vestrum , primus in illam lapidem mittat* . Joan. cap 8. vers. 7. Verùm ipse hanc expositionem non probat , scilicet ut litteralem : ut mystica enim admitti potest.

Allig. S. Hieron. Hoc tempore , inquit , lapides , id est

cor-

corda Judæorum lapidea dispersa sunt à Christo, fide, veritate, salute, sed in fine mundi colligentur, cùm ad Christum convertentur, & universi congregabuntur.

Anagog. Lapides electi sunt Sancti, quos Deus mittit in mundum, ut illum sanctificent: colligit verò, cùm eos ad se per mortem recipit, ne videant mala gentis suæ, utque cæleste Ierusalem ædificent, ait S. Greg. 3. Dialog. c. 37. in fine.

TEMPUS AMPLEXANDI, ET TEMPUS LONGE FIERI AB AMPLEXIBUS] Arabicus, *separandi*. Communiter interpretes accipiunt amplexum coniugum, usumque matrimonii, q. d. Nunc tempus est dandi operam procreandis liberis, nunc abstinendi & continendi, cùm scilicet vacandum est orationi, pœnitentiæ, jejunio (ut in quadragesima) juxta illud 1. Corint. 7. *Nolite fraudare invicem nisi fortè ex consensu ad tempus, ut vacetis orationi.* Item cùm uxor est ægra, patitur menstrua, senex est, abest, &c. Ita S. Hieron. Olympiod. Hugo, Bonavent. Lyran. Dion. & ceteri ferè omnes. Sic Noe cum filiis omnibusque animalibus in arca abstinuit usu coniugii, ob communem in totius mundi per diluvium subversione luctum, uti dixi Genes. 8. 16. Hinc Chald. *Suo tempore ad uxorem est aditus, septem verò diebus luctus ab ea recedendum est.* Sic Saræ dixit Tobias sponsæ suæ cap. 8. *Surge & deprecemur Deum hodie & cras & secundùm cras, quia his tribus noctibus Deo jungimur: tertia autem transacta nocte in nostro erimus coniugio: filii quippe sanctorum sumus.* Accedit Vatab. qui sic exponit, quòd contrahamus matrimonium, aut non, sed maneamus cælibes, hoc pendet à Deo: matrimonium habet suum tempus.

Paulò aliter Thaumaturgus: *Nunc, ait, vir mulierem deperit, atque insano amore complectitur, nunc eam impensè odit & aversatur*, præsertim post copulam, cujus rei Physicam causam dat Aristot. & Physici, uti post eam exosam habuit Thamar Amnon, *ita ut maius esset odium, quo oderat eam, amore quo ante dilexerat.* 2. Reg. 13. 14. Hinc Campensis hoc loco vertit: *Nunc operam damus amplexibus, nunc ad amplexus nauseamus.*

Secundò, Hugo, Pineda amplexum accipiunt amicorum & amicitiæ, q. d. Nunc tempus est amplexandi amicos colendique amicitiam, nunc ab ita abstinendi, ut cùm absunt, moriuntur, vel infideles deprehenduntur, q. d. Instabilis est hominum amicitia, in eaque est vanitas vel mortis, vel absentiæ, vel perfidiæ, vel mœstitiæ. Stabilis verò est cum Deo, in eaque est veritas, sinceritas, constantia & beata æternitas. Illi ergo inhære, & *in illo veterasce.* Eccles. 2. 6.

Allegor. tempus amplexus & coniugii fuit in lege naturæ & Mosaica, cùm dictum est: *Crescite & multiplicamini*, Genes. 1. Tempus verò continentiæ est in lege nova, cùm dicitur: *Sunt eunuchi, qui se castraverunt propter regnum cælorum.* Matth. 19. *Quia præcepti veteris* (testamenti) *est, ut terra procreationibus impleretur: novi verò, ut continentia atq; virginitate cælum impleatur*, ait S. Isidor. lib. 2. de Offic. Eccles. c. 17. Sic & S. Hieron. & Olympiod.

Symbolicè, tempus suum est vacandi sapientiæ, contemplationi & amplexibus Dei cum Maria, tempus pariter abstinendi eis, ut vacetur actioni cum Marta, putà ut serviatur necessitatibus corporis, vel saluti proximorum. Ita S. Hieron. & Hugo. Sic Moyses accepturus legem per 40 dies in monte collocatus est cum Deo, at postea peccante populo, & idololatrante, descendit, ut eum corrigeret. Exodi 32. 7.

Vers. 6. TEMPUS ACQUIRENDI] Hebr. (*quærendi*) ET TEMPUS PERDENDI] Arab. *Iacturam faciendi tempus*. Chald. *Tempus est electum ad quærendam pecuniam, & tempus est electum ad perdenda supellectilia.* Campensis: *Nonnunquam magno studio quærimus, quod paulò post perdamus.*

Primò. Primò, Hebræi hoc aptant ad Davidem & Salomonem, q. d. Tempus acquirendi tribui Judæ regnum Israel fuit sub Davide, tempus illud perdendi fuit sub Roboam filio Salomonis ob ejus idololatriam. 3. Reg. 12.

Secundò. Secundò, Olympiod. q. d. Tempus est, quo rem tuam perdas, & tempus est, quo perditam rursum invenias, ut sit hysteron proteron. Primò enim ponitur *Tò acquirendi* deinde *perdendi*, cùm in reipsa priùs sit perdere, quàm perditum acquirere.

Tertiò. Tertiò, Thaumaturgus, Nyssenus, Lyranus, Hugo, Bonavent. & alii hæc adaptant mercatoribus & lucra captantibus, q. d. Est tempus, cùm mercatores lucra acquirant, est cùm ea jam perdant, ut cùm naves mercium patiuntur naufragium, aut capiuntur ab hostibus, vel merces ipsæ corrumpuntur, aut ob aliarum appulsum minoris veneunt. Suadet ergo, ait Pineda, ut æquo jacturas animo patiamur, & sive cum fortuna, sive potiùs cum Deo supremo rerum arbitro & gubernatore lucri & jacturæ societatem ineamus, in rerum temporalium negotiatione & possessione: Nam *si bona suscepimus de manu Dei, mala quare non sustineamus?* Temperanda lucri lætitia cum amissionis & jacturæ ægritudine. Itaque ut ille alius sapienter dicebat: *Fortunæ obiicienda animi confidentia, & perturbationi ratio.* Neque magnifacienda fortuna, quæ, *non tam dono quàm mutuo dat*, pro libito repetitura. *Non est enim valde optabilis* (ut refert ex Lacone quodam Cicero) *fortuna aptata rudentibus*, rei nimirum incostanti, & vel cum ventis, vel cum fluctibus mille semper in discriminibus versanti.

Quartò. Quartò, & genuinè, *Tò perdendi* hic verbum, est non neutrum, sed activum, ut idem sit, quod corrumpere, abjicere, dissipare, hoc enim significat Hebr. *abbed*. Et sic eadem penè hæc est combinatio, cum sequenti: *Tempus custodiendi, & tempus abiiciendi*, q. d. Est tempus, cùm res, putà annonam, fruges, opes compares & acquiras, est rursum tempus, cùm eadem perdas & prodigas, ut cum ingruit tempestas in mari, pestis in terra, hostis in urbe. Rursum cum fruges ipsæ sunt corruptæ, aut cùm alia de causa res nostras fastidimus, ideoque eas abiicimus & flammis tradimus. Ita S. Hieron. Albinus & alii.

Mysticè, S. Athan. tract. in illud: *Profecti in pagum, qui ex adverso est, invenietis pullum*, primò exponit de Christo, q. d. Christus quæsivit hominem peccato Adæ perditum: *quia*, inquit, *iam longo tempore perditum erat genus humanum, & peribat diaboli fraudibus. Tempus enim quærendi venit, & eximendi è captivitate.* Secundò, de peccatore pœnitente, q. d. Require per pœnitentiam, quod perdidisti per culpam. Aut q. d. acquire gratiam, perde peccatum. Tertiò, de iusto, q. d. Ut acquiras animæ salutem perde & mortifica ejus concupiscentiam; ut acquiras virtutes perde vitia; ut acquiras cælum perde terram, ut acquiras spiritualia perde temporalia, juxta illud Christi: *Qui invenit animam suam; perdet illam.* Et; *Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.* Matth. 10. 39. *ut scilicet tempore martyrii neque possessionibus, neque liberis, neque parentibus, neque corpori, ne ipsi quidem animæ parcitum velimus, sed ne offeramus usque ad mortem, ut inveniamus animam nostram in regno cælorum. Qui igitur vult invenire animam suam, perdat eam in hoc tempore. Necessum est ergo in nobis perdi malitiam, ut quæcentes virtutem eam inveniamus. Si quis enim non conquieverit ab ira, quomodo ad mansuetudinem exercebitur? si quis a se non exterminarit fornicationem, quomodo is ausit temperantiam profiteri? Quæsivi, inquit, quem diligit anima mea, quæsivi & inveni eum, & introduxi illum in domicilium matris meæ, & in cubiculum genitricis meæ.* Hucusque S. Athanas.

Rursum Auctor Catenæ Gr. &c. *Tempus, ait, acquirendi universa, hæc vita est, acquirendi, inquam, Dominum, quæ quærere nos oportet, à contrario autem id amittere debemus cuius possessio jactura, cuius amissio lucrum est.*

TEMPUS CUSTODIENDI, ET TEMPUS ABIICIENDI] Syrus: *Tempus ad connectendum est, & tempus ad solvendum.* Thaumaturgus: *Nunc anxia servas custodia, quæ dein fastidiens sponte proiicis.* q. d. Est tempus, cùm res tuas custodias, est vicissim tempus, cùm eas abiicias; cùm scilicet corruptæ sunt, aut imminet tempestas, pestis, mors hostis, latrones, &c. uti jam dixi. Arctius Campensis: *Nonnunquam, ait, comparcimus, quod postea dilapidemus.* Aliter ùs Olympiod. Dispensator, ait, novit quo tempore pecunias apud se custodiat, quo expendat. Alii: Novit liberalis quando pecunias servet, quando eas in pauperes eroget.

Tropol. tempus custodiendi opes est, cùm juvant ad alendam familiam, & virtutem eleemosynæ operandam; tempus eas abjiciendi est, cùm nocent animæ eamque incitant ad gulam & luxuriam, aut à studio orationis & perfectionis avocant: unde Christus ad adolescentem: *Si vis, ait, perfectus esse, vade & vende omnia quæ habes, & da pauperibus.* Matth. 19. Ita Hugo.

Mysticè, Hugo Victor. Tempus est, ait, cùm Deus suos fideles à tentationibus & periculis custodit: rursum tempus est, cùm eos illis exponit & obiicit, vel in pœnam peccati vel ut probet & augeat eorum patientiam, fidem & virtutem.

Vers. 7. TEMPUS SCINDENDI (alii *lacerandi*) ET TEMPUS CONSUENDI] Arabicus, *Tempus abscindendi, & tempus consuendi*. Alii, *suendi*. Alii, *resarciendi*. Campensis: *Quandoque discerpimus quod olim consuimus*. Chald. *Dies sua super morena vestis conscindenda, & tandem etiam fractura est sarcienda*.

Tempus scindendi vestes Hebræis erat in gravi clade, vel audita blasphemia quapiam, uti Caiphas scidit vestes suas Christo asserente se esse Filium Dei, dicens, *blasphemavit*. Matth. cap. 26. vers. 65. Vice versa cessante clade vestem laceratam consuebant. Tempus ergo scindendi est tempus luctus: tempus consuendi est tempus lætitiæ, & gaudii. Rursum ut vestis quæpiam conficiatur, pannum appositè ad corpus scindere, deinde consuere oportet. Ad hæc ut ex una veste alia concinnetur, v. g. ut ex tunica fiat thorax, eam scindere & pectori aptare, ac deinde sarcire necesse est. Sic Deus, qui fuit primus mundi sartor, Adæ è pellibus consuit tunicam. Genes. 3.

Minus aptè Thaumaturgus hæc refert ad scissionem corporis. q. d. Est tempus, quo corpus gladio conscindas, & vulneres in bello, vel judicio ad puniendum crimen: Est rursum tempus, quo illud conscissum redintegres, & quasi consuas. Alieniùs quoque Didymus in Catena Græc. *Homo*, inquit, *jam occidit, jam occiditur*.

Mysticè, Hebræi, *Tempus*, inquiunt, scindendi regnum Israel fuit sub Roboam, quo decem tribus ab eo desciscentes regem constituere Jeroboam. 3. Regum 12. Tempus consuendi erit, cum in fine mundi omnes Israëlitæ conversi ad Christum, in unam Ecclesiam, & regnum numquam discindendum conspirabunt. Ezechiel. 34. 26.

Symbolicè Hugo Victor. hæc refert ad fœderis, & amicitiæ copulationem & dissociationem. *Habet enim*, inquit, *consutionem suam tempore suo consensus socialis: habet & scissionem in tempore suo zelus justæ contradictionis*.

Sublimiùs idem Hugo interiùs hæc refert ad copulationem naturæ & gratiæ. *Ea*, inquit, *quæ scinduntur substantialiter unum sunt: ea verò quæ consuuntur essentialiter quidem diversa sunt, sed mediante vinculo fili quasi accidentaliter unum fiunt. Sic enim omnis homo corruptibilibus & perituris unitur per naturam; sed efficitur particeps æternorum per gratiam. Sic quippe consuuntur humana, & divina in unum, ut quæ duo fuerant per naturam, fiant unum per gratiam. Compunctio siquidem ipsa acus est, & dilectio filum. Et facit viam acus & perforat utrumque, ut filum utrumque contineat; neque enim consutio aliter fieri potuisset, nisi utrumq; foraretur & utrumq; constringeretur, quia discederet alterum, ab altero, & facile se ab unitate divideret, si utrumq. vinculum non contineret. Propter hoc utrumq; perforat acus compunctionis, & filum dilectionis connectit utrumq; ut fiant simul & non discedant ab invicem*.

Rursum tempus scindendi est tempus excommunicandi, quo peccator impœnitens abscinditur ab Ecclesia, ut per hanc pœnam & infamiam pœniteat; itaque rursus Ecclesiæ assuatur & uniatur, uti Paulus fornicarium abscidit, & pœnitentem rursum assuit Ecclesiæ. 1. ad Corinth. cap. 5. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

Allegoricè discissum fuit Christi corpus in passione, consutum in resurrectione. Idem fiet nobis.

Tropol. Scindimus corda per pœnitentiam, & resecationem vitiorum, consuimus per novæ vitæ virtutumque texturam. Rursum societatem cum hæreticis vel improbis discindimus, ac Catholicis probisque sociamur, dum iniquos contractus rescindimus & æquos inimus. Denique Arrius laceravit tunicam, id est Ecclesiam Christi; quam S. Athanasius rursum consuit; uti S. Petro Alexandro Episcopo Christus per visum ostendit. Vide ejus vitam apud Surium 26. Novemb.

TEMPUS TACENDI, ET TEMPUS LOQUENDI] Chal. Complut. *Tempus est electum ne proferantur verba contentionis & tempus est electum ad proferendum verba contentionis*. Chald. verò Costi sic habet: *Aliquando ponendus est orationi, & precibus modus: alias verò contentione verborum utendum*. Refert ergo ipse hæc ad precum studium vel silentium. Didymus in Catena Græcor. *Homo*, ait, *jam loquitur, jam tacet*. Tempus tacendi est in schola, in precibus, in concione. Rursum cum superior, præceptor vel senior, loquitur, subdito, discipulo, & juveni tacendum, & auscultandum est: cùm doctor vel concionator jam senex voce, memoria, facundia, gratia destituitur, taceat, ac lampadem munusque loquendi docendi & prædicandi resignet juniori iis pollenti. Tempus loquendi est doctori, cùm docendum est, prædicatori, cùm prædicandum; superiori, cùm monendus vel corripiendus est subditus; pari, cùm consilium, consolationem, vel directionem impendere debet proximo Hinc Salon. *Verba sua*, inquit, *tantisper silentio premet, donec commoda loquendi sese offerat occasio*. Audi S. Hieron. *Pythagoricos reor, quorum disciplina est tacere per quinquennium, & postea eruditos loqui, hinc originem sui traxisse decreti. Discamus itaque nos prius non loqui, ut postea ad loquendum ora reseremus. Sileamus certo tempore, & ad præceptoris eloquia pendeamus. Nihil nobis videatur rectum esse, nisi quod discimus; ut post multum silentium de discipulis efficiamur magistri. Nunc verò pro sæculorum quotidie in pejus labentium vitio, docemus in Ecclesiis quod nescimus. Et si compositione verborum vel instinctu diaboli, qui fautor errorum est, plausus populi excitaverimus contra conscientiam nostram, scire nos arbitramur, de quo aliis potuimus persuadere. Omnes artes absque doctore non discimus. sola hæc tam vilis & facilis est, ut non indigeat præceptore*:

Hac de causa Salomon præponit tempus tacendi tempori loquendi, quia tacendo discimus loqui. Quocirca Hugo Victor. Institut. moral. 16. *Non ait Salomon*, inquit, *tempus loquendi & tempus tacendi, sed tempus tacendi & tempus loquendi; quia priùs in silentio forma loquendi sumitur, quæ postmodum tempore loquendi in voce teneatur*. Unde Sanctus Basil. in Reg. fus. cap. 13. *Silentium*, ait, *est gymnasium boni loquendi*. Et B. Diadochus lib. de Perfect. spirit. cap. 70. *Præclara ergo res*, inquit, *est silentium, nihilq; aliud quàm mater sapientissimarum cogitationum*. Rursum S. Hieron. in Regul. monach. c. 22. *Ex hoc enim*, inquit, *in eremo edocti S. Patres, summa cum diligentia observant silentia, tamquam sanctæ contemplationis causam*. Et S. Bernardus epist. 88. *Juge silentium, & ab omni strepitu sæcularium perpetua quies, cogit cœlestia meditari*. B. Dorotheus serm. 20. *Cave à multiloquio: hoc enim sanctas ac rationabiles, & à cœlo advenientes cogitationes penitus extinguit*. Denique silentium docet facere id quod jubet S. Bernard. in Specul. Monach. *Antequam verba proferas, bis ad limam veniant, quàm semel ad linguam*. Et illud S. August. *Omne verbum prius veniat ad limam, quàm semel ad linguam*. Albert. Magnus lib. de Virtutib. c. 31. *Ubi non est taciturnitas, ibi homo facile ab adversario superatur*.

Silentium docet loqui.

Gnome.

Plura hac de re dixi Proverb. 25. 11. & Eccles. 10. 6. & 7. ubi citavi S. Gregor. & S. Ambrosium, hunc locum exponentes. Pluribus exemplis idipsum confirmat Zozymus Papa, ut habetur distinct. 36. cap. *Qui Ecclesiasticis: Hinc etiam*, ait, *idem Salvator noster, prius in medio Doctorum sedit, audiens illos, & interrogans, & postea prædicare cœpit; quia prius quisque discere, & postea prædicandi officium usurpare debet. Hinc etiam Salomon ait prius tempus tacendi, & postea loquendi: quia veritas prius tacendo discitur, & postea loquendo prædicatur. Hinc idem Dominus ait: qui audit, dicat veni. Hinc etiam prius Apostolos docuit, deinde eos ad prædicandum misit, dicens: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Sic etiam prius post resurrectionem illis sensum aperuit & scripturas explanavit, & postea dixit eis; Euntes in mundum universum*, &c.

Scopus sententiæ. Primo.

Porrò, Salomon hanc gnomen ponit hoc fine. Primò, ut ostendat vanitatem sapientiæ, & facundiæ, ob quam non rarò superbiunt viri docti, & eloquentes, præsertim doctores & prædicatores, cùm ob dicendi gratiam plausum habent, & post se trahunt greges auditorum, & discipulorum, qui ab ore eorum pendent. Hisce enim succedit tempus tacendi, cùm ob senium, morbum, aliamve causam deflorescit hæc docendi, dicendique gratia, aut cùm supervenit alius doctor, vel concionator magis disertus, quem populus priore relicto sequitur: qua in re sæpe naufragium & auditorum, & nominis, & tranquillitatis patiuntur concionatores, qui

proinde si vanam hanc populi auram sectentur, miserrimi sunt: illa enim instar venti mutatur, & nunc hunc, nunc illum sequitur, priorem deserens. Qui ergo sapit, hoc munus obeat purè ex obedientia, & amore Dei, ac cum S. Francisco eadem quietem animi, & eadem alacritate concionetur paucis, & multis, plebeis & nobilibus: magnum cogitet se habere auditorem Deum, ac de eo dicat id quod Plato de Aristotele: *Hic unus mihi sufficit; pluris enim est, quàm mille alii.*

Secundò. Secundò, ut doceat prudentem prudenter distinguere tempus quo tacendum est, & quo loquendum; quare cum fructu loqui, & tacere: cùm imprudens utrumque pervertat, ac loquatur cum tacendum esset, & taceat cum loquendum foret; ideoque sine fructu, imò cum damno tam suo, quàm proximi loquatur vel taceat, juxta illud: *Est tacens non habens sensum loquelæ: & est tacens sciens tempus aptum. Homo sapiens tacebit usque ad tempus: lascivus autem & imprudens non servabunt tempus.* Ecclesi. cap. 20. 6. Ita S. Greg. 3 p. Pastor. admon. 15. *Tempus tacendi*, inquit, *& tempus loquendi: discretè quippe vicissitudinum pensanda sunt tempora, ne aut cum restringi lingua debet, per verba inutiliter defluat: aut cùm loqui utiliter potest, semetipsam pigrè restringat.*

Vers. 8. TEMPUS DILECTIONIS, ET TEMPUS ODII] Septuaginta: *Tempus amandi, & tempus odiendi.* Syrus: *Tempus ad amandum, & tempus ad odiendum.* Arabicus: *diligendi tempus, & contumeliæ tempus.* Campensis: *Interdum amamus, interdum odio prosequimur amatum.*

Sensus est q. d. Nihil in orbe, nihil etiam in hominis appetitu fixum, & stabile, vel variantia omnia, & vana; nam rem quampiam, putà amicum, quem nunc diligis, odio prosequeris, cùm eum noxium, infidelem, contrarium experieris, aut certè cum mutato affectu tuo ille tibi displicebit. Sic dilectio, & odium accipitur activè: & potest accipi passivè, q. d. Ne nimis confidas amico, & amicitiæ, quod ab eo diligaris; quia is qui nunc te diligit mox odiet. Sic enim in hominibus hi affectus alternant, ut quod nunc ardenter concupiscunt, mox ubi, & potiti fuerint, fastidiant, & subinde odiant. Quocirca Bias monebat: *Sic ama tamquam osurus, sic odi tamquam amaturus.*

Propriè sapientis, & justi amoris causa, & objectum est virtus, odii peccatum: quare justo tempus dilectionis est, cùm proximum viderit vacare virtuti: odii, cùm viderit eumdem declinare ad peccatum: tunc enim eum odit non ut hominem, sed ut peccatorem, imò propriè peccatum dumtaxat in eo odit, ut illud exterminet, proximumque ab eo liberet; aut certè si superior sit, illud justa punitione ad aliorum terrorem vindicet. Unde Chaldæus vertit: *Tempus idoneum ut amet virum socium suum, & tempus idoneum ut odio habeat virum peccatorem*, præsertim qui te, & alios in peccati societatem pertrahere satagit.

Denique, tempus amoris est in juventute, quæ sanguine, calore, & spiritibus abundans proclivis est ad amandum: tempus odii est in senectute quæ frigida, torpida, tristis & tetrica ad fastidium, & odium propendet. Hinc Synagogæ adhuc teneræ, & juvenculæ ait Deus: *Ecce tempus tuum, tempus amantium.* Hebr. דודים *dodim*, id est amorum vel uberum. Ezech. cap. 16. vers. 8.

Tropol. nunc est tempus diligendi carnem, & animam, ut eam ad Dei gratiam, & gloriam promoveamus: nunc odiendi eamdem, cùm pravis ejus cupiditatibus resistendum est, juxta illud Christi: *Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus.* Lucæ cap. 14. 26. Ad hæc S. Cyprian. de Singular. Cleric. *Tempus amandi*, ait, *& tempus odio habendi. Ama feminas inter sacra solennia* (ut ad illas ipsas, ò Clerice, admittas) *& odio habe in communione privata* (ne privatim cum illis verseris) *si vis Salomonis tenere doctrinam.*

Rursum S. Hieronym. Tropol. sic exponit: *Tempus est amandi post Deum liberos, uxorem, propinquos: & tempus odiendi eos in martyrio, cum pro Christi confessione rigidos impietas oppugnat inimica.* Sic & S. Ambros. in Psalm. 118. Octon. 15. *Tempus amandi*, inquit, *& tempus odio habendi, hoc est tempus martirii, quando ea quæ divina sunt omni charitati necessitudinum præferenda sunt*, &c.

ut quos dilexeris odisse, & quos oderis amare conveniat.

Alleg. idem sanctus Hieronym. quasi dicat. Tempore Salomonis amanda erat circumcisio, & lex Judaica, nunc tempore Christi odienda est, & repudianda. Anag. idem q. d. Tempus hujus vitæ est, quo præsentia amamus, quæ in futura beatitudine fastidiemus, & odio prosequemur.

Denique, Auctor Catenæ Græc. Amandi ait, nec non odio habendi tota vita tempus est, sed amoris scopus non alius, quàm Deus: Scopus odii, hostis vitæ nostræ dæmon.

TEMPUS BELLI, ET TEMPUS PACIS] Hæc antithesis subalterna, & ferè eadem est cum præcedenti. Tempus enim belli est tempus odii, & tempus concordiæ & amoris. Unde Arabicus vertit: *Tempus belligerandi, & tempus pacificandi, & salutandi.* Chald. *Tempus est electum ad præliandum, & tempus est electum ad faciendum pacem.* Campensis: *Interdum inimicitias exercemus, iterum amplectimur pacem.* Sensus ergo est quasi dicat. Tempus est quo bello paranda est pax, ut cùm hostes rempubl. invadunt aut lædunt, cùm seditiosi vel improbi turbant quietem communem, cùm vitia, & cupiditates in nobis aliisve resecanda sunt; quo facto tempus est pacis: Pax enim per se expetenda est, utpote quæ virtute, justitia, bonisque omnibus temporalibus, & spiritalibus florere facit rempubl. Hinc in Script. vocatur *Deus pacis*, & *pax Dei*, scilicet donum singulare, & proprium. Philip. 4. 7. Roman. 15. 33. bellum verò suscipiendum est non propter se, sed propter pacem. Unde bellum dicitur per antiphrasin quasi minimè bellum, id est pulchrum; vel à belluis, quasi belluinum; vel bellum quasi duellum (sicut pro *bonum* olim dicebant *duonum*) Aut à Belo, qui primus bellum movit, uti alibi dixi ex Cassiodoro lib. 1. variar. epist. 30. Belli etymon.

Rursum Thaumaturgus sic exponit, q. d. *Res humanæ nunc bello afflictantur nunc tranquillæ & pacatæ sunt: tantaque est earum inconstantia, ut quæ modò secundæ esse videbantur, celeri momento in certissima mala dilabantur.*

Mysticè, S. Ambros. in Psalm. 118. Octon. 15. *Tempus belli est*, inquit, *quo etiam bellum pro Christi nomine perfidis pignoribus inferamus. Tempus pacis; quia in pace locus eius est.* Et Nyssen. in Caten. Græc. *Tempus pacis est tota vita, ut pax nobis*, inquit, *cum Deo sit, eo quod hostilem infestumque animum erga adversarium (satanam) sumpserimus.*

Denique, Noster Alvarez de Paz libr. 5. de Vita spirit. part. 2. cap. 15. Omnes has Salomonis antitheses eò applicat, ut significet quemque sibi suæque perfectioni prius vacare debere, deinde in proximi salutem incumbere. Cogita, inquit, quia omnia tempus habent, & prius debes virtutibus adolescere, & ad perfectionem spiritalis ætatis pervenire, quàm filios Deo generes, & aliorum mater appelleris. Adverte ò anima, quia nunc in principio conversionis tuæ *tempus* est *nascendi*, & ad divinum amorem perveniendi, & postea erit *tempus moriendi* pro fratribus, ita ut cum Paulo possis dicere: *Quotidie morior per vestram gloriam, fratres.* 1. Corinth. 15. 3. Nunc *tempus* est *plantandi*, ac in teipsa virtutes inserendi; postea erit tempus evellendi de cordibus aliorum quod perperam à veternoso hoste plantatum est. Nunc *tempus occidendi*, ut scilicet inordinatum tui amorem extinguas, & in matutino interficias omnes peccatores terræ: & deinde erit *tempus sanandi*, cum aptaveris aliorum vulneribus mederi, & verbo doctrinæ infirmis mentibus curationem afferre. Nunc *tempus destruendi*, quæ malè in sæculo ædificaveras; & postmodum erit *tempus ædificandi*, cùm opes aggregaveris, quibus valeas virtutum arcem in aliis extruere. Nunc *tempus flendi* propria delicta, et postmodum erit *tempus ridendi*, atque gaudendi de impiorum à te facta conversione. Quia de prædicatoribus ita scriptum est: *Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.* Nunc *tempus plangendi* propter propria mala, & deinde erit *tempus saltandi* ex devotionis affectu propter fratrum bona. *Tempus colligendi lapides* et parandi arma necessaria ad prælium, ac in posterum erit *tempus dispergendi* eos, & infigendi in fronte Philisthæi. Nunc *tempus amplexandi* sponsum, qui pascitur inter lilia, ac deinceps erit *tempus longe fieri ab amplexibus*, cum charitatis dono perfecta, dicas cum Paulo: *Optabam*

ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis. Nunc *tempus acquirendi* dona quæ postea distribuas, & deinde erit *tempus perdendi* teipsum, hoc est laborandi, & affligendi, ut lucrum animarum acquiras. Nunc *tempus custodiendi*, arcem mentis tuæ, & postea erit *tempus abiciendi* ex parte curam tui, ut aliorum quoque curam admittas. Nunc *tempus scindendi* cor tuum; & peccatorum dolore molliendi; ac deinde erit tempus consuendi, hoc est, in bonum proximorum conficiendi sermonem ex sententiis Scripturarum. Nunc *tempus tacendi*, & postea *tempus loquendi*; quia (ut inquit Hugo) prius per silentium tempore tacendi discitur, quod postea per verbum tempore loquendi proferatur. Denique nunc *tempus dilectionis* Dei, & *tempus belli* adversus ea quæ huic dilectioni obsistunt; & in posterum erit *tempus* exercendi *odii* adversus ea quæ tuus dilectus odit, & *tempus* inter occupationes quietis, & *pacis*.

Vers. 9. Quid habet amplius homo de labore suo] Nisi hanc contrariorum vicissitudinem jam recensitam, inconstantiam, lancinationem, vanitatem, quod est thema, & argumentum totius libri initio propositum, ac deinde post singulas inductiones iteratum, velut epiphonema, & conclusio. Unde Campensis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus, & molestiis occupationibus?* q. d. nullum, quia omnia sibi invicem per vices temporum succedunt, cruciant & evanescunt. Unde infert Thaumaturgus: *Dicamus igitur*, inquit, *tamen fructuosis laboribus aliquando longum valere*, ut scilicet utamur iis obiter velut in transitu, nimirum qualibet re in tempore suo, sed interim maneamus mente fixi in Deo, & æternitate, ad illamque tendamus jugiter, & aspiremus. Et S. Hieron. *Cum omnia*, ait, *suo labantur tempore, quid frustra conamur, & tendimus, & brevis vitæ labores putamus esse perpetuos? nec contenti sumus secundum Evangelium malitia diei, nihilque in crastinum cogitemus. Quid enim possumus habere in hoc sæculo amplius laborando? in quo id tantum a Deo hominibus datum est, ut alius alia sectanda habeat, in quo erudiri, & exercere se possit.*

Rursus Nyssen. censet hæc de morte diei, quòd omnes hominum labores eorumque fructus finiantur in morte, ut τὸ *de labore* sit idem quod *post laborem, & vitam. Perinde*, inquit, *est, ac si diceret: Quid habet ex humanis omnibus laboribus, & quibus nihil ad eum redit, amplius? Agros colit, navigat, militaribus operibus affligitur, mercaturam exercet, damnum patitur, lucratur, litigat; pugnat, causa cadit, sententia data litem vincit, consulem consetur, beatus existimatur, domi manet, errat apud exteros. Quid si, qui per hæc suam consumsit vitam, amplius affert? An non simul atque desiit vivere, omnia tecta sunt oblivione, & ab iis quorum studio tenebatur desertus abit nudus?*

Insuper Chald. sic habet: *Quid amplius habet vir operans, qui laborat ut faciat thesauros, & ut congreget pecuniam, nisi adjuvetur desuper fidei bono?* Septuag. *Quæ abundantia est facientis quibus ipse laborat?* Syrus: *Quæ utilitas in opere, quo ipse laborat?* Arabicus: *Quid restat illi, qui facit omnibus in rebus quibus laborat?* Hæc enim omnia significat Hebr. יתרון *jitron*, uti dixi cap. 1. vers. 3. Sensus omnium est, q. d. Ex dictis temporum vicissitudinibus liquet, nihil homini ex omni labore remanere fixum & stabile, in quo conquiescat: ac proinde nihil superesse, nisi ut per illas omnes opportunè decurrat, & cum transeuntibus transeat; quare nullam sibi in hac vita felicitatem statuat, cùm nil in ea sit perpetuum, nil durabile, sed omnia temporalia, transeuntia & vana. Felicitatem ergo quærat in futura æternitate, ad eamque se paret serviendo Deo vero, in eoque omnes suas spes defigat, apud quem omnia sunt solida, firma, æterna.

Vers. 10. Vidi afflictionem, quam dedit Deus filiis hominum, ut distendantur in ea] Hebr. ענות *aunth*, id est ut humilientur, affligantur, crucientur in ea.

Hæc gnome Hebraicè, & Græcè iisdem verbis extat cap. 1. vers. 13. (licet Noster pro *afflictionem* ibi vertat *occupationem*; pro *distendantur*, *occupentur*) ubi eam explicui: quare ibi dicta hic non repetam. Pertinet hæc gnome ad præcedentem interrogationem, & ad illam videtur esse responsio, aut certè tacitæ responsionis ratio & confirmatio. Unde Campensis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus & molestis occupationibus? Deprehendi quod Deus illas immiserit animis hominum, ut ipsi se illis torqueant.* Et Thaumaturgus, cùm v. præcedenti vertisset: *Dicamus igitur tam infructuosis laboribus aliquando longum valere*; Hoc versu rationem, subdens ait: *Siquidem omnia hæc mea sententia ad exagitandos homines venenatis aculeis armata sunt.* Sic & uterque Hugo, Cajet. Osorius, & alii.

Porrò Sanctus Hieronymus, & ex eo Albin. ac Titelm. hanc gnomen referunt ad sequentem de investigatione mundi, & rerum à Deo creatarum, q. d. Deus homini hanc occupationem scrutandi res in mundo à se creatas indidit, ut ea honestè occupatus, Deum creatorem agnosceret, amaret, laudaret, itaque abstineret à curiosa rerum divinarum & abditarum vestigatione, atque ab omni vitio.

Denique Nyssen. hanc afflictionem à Deo homini datam censet, non per se, sed ea occasione, qua homo rebus Dei bonis abutitur nimio amore, & studio, quo se affligit; perinde, inquit, ac si quis conviva cultro ad cibos secandos dato abuteretur ad sui, vel aliorum necem. Sic & Olympiod. *Homo*, ait, *lapsus à recta, & a constanti ratione aversus, id quod est in unoquoque utile, vertit in contrarium.* Favet versio Chaldæi, qui in pœnam peccati hanc afflictionem homini impio datam opinatur: *Vidi*, inquit, *negotium castigationum & vindictam, quam dedit Dominus filiis hominis qui sunt improbi, ut affligantur in eo.*

Cuncta fecit (Deus præcessit) bona in tempore suo] Hebr. *Omne fecit pulchrum in tempore suo*: hinc mundus Græcè vocatur κόσμος, à rerum ornatu & pulchritudine. Docet vices temporum jam assignatas esse bonas, utpote factas, & ordinatas congruè ad tempus quodlibet, ab optimo & sapientissimo, Deo, ad creaturam, & hominis bonum & commodum. Vers. 11.

Pulcher, vel ut prisci dixere *polcer*, à pollendo dicitur, quòd polleat forma. Nam ut ait Cicero 4. Tuscul. *Pulchritudo corporis est apta figura membrorum cum coloris quadam suavitate.* Sic pulchritudo mundi consistit in apta elementorum, cælorum, ceterarumque partium figura, dispositione, nexu, suam in mistis habens varietatem, & omnigenam colorum suavitatem. Pulchritudo temporis, & rerum temporalium consistit in congrua partium ejus successione, proportione & nexu, quòd scilicet tempus nascendi præeat, sequatur tempus crescendi, generandi, ac tandem finiat tempus moriendi. Sic pulchritudo anni est, quod hiemi frigidæ, & rigidæ succedat ver tepidum, florens, & virens (unde *ver* dicitur quod omnia *faciat virere*) veri succedat æstus messe fœcunda, æstati autumnus uvis, pomis, fructibusque diversicoloribus ornatus, & quasi picturatus. Sic ergo Deus fecit omne pulchrum in tempore suo, quia v. g. verna amœnitas pulchra est in vere, nec pulchra aut decora foret, & commoda in hyeme, vel æstate: sic & frigus pulchrum est in hyeme, non in æstate, &c. Hoc est quod dicitur Genes. 1, 10. & 12. *Et vidit Deus quod esset bonum*: bonum enim est, decorum, & pulchrum. Unde Septuag. hic vertunt: *Universa quæ fecit bona in tempore suo.* Et Syrus: *Omne quod fecit optimum in tempore.* Et Arab. *Omnes res quas fecit cognovi esse optimas.* Symmach. *Bonum unumquodque in tempore proprio.* Chald. *Dixit Salomon in spiritu prophetiæ; Omnia fecit Dominus bona in tempore suo.*

Est occupatio, qua occurrit tacitæ objectioni. Dicet enim quis: Si creaturæ in se sunt vanæ, & caducæ, qua ratione ergo à Deo vero, & æterno creatæ sunt? Respondet, creaturas quatenus à Deo factæ sunt esse bonas & pulchras: quatenus verò in seipsis subsistunt, vanas esse & ad nihilum, ex quo à Deo per creationem eductæ sunt, sponte sua inclinare & vergere. Rursum vanas esse, quatenus homo iis abutitur, iis quasi summis bonis præ Deo, imò contra Deum cor suum affigens, ut iis fruatur seque exsatiet, cùm solus Deus mentem hominis exsatiare queat, ideoque homo creaturis dumtaxat uti, solo autem Deo frui debeat, uti docet S. August. & ex eo Theologi.

Et mundum tradidit disputationi eorum] Campensis: *Et mundum hunc totum exposuit examinandum ingenia illorum.* Hebr. est עלם *olam tradidit in corde eorum.* *Olam* autem primò significat absconditum quid, ab עלם, *alam*, id est abscondit. Secundò, perpetuum, & æternitatem, cujus finis nobis absconditus est. Tertiò, sæculum & mundum, sive decursum temporum rerumque omnium in mundo quorum limites, & termini nobis absconditi sunt. Syrus vertit, *Essentiam mundi*, id est naturam, & substantiam mundi. *Mundus datus disputationi qua ratione.*

Hinc

Hinc multiplex oritur versio, & consequenter multiplex interpretatin.

Resp. Primò. Primò, aliqui apud Titelmanum vertunt, *Deus tradidit absconsionem in corde hominum: absconsionem*, id est ignorationem mortis; hæc enim summè homini est abscondita: unde prima antithesi vers. 1. posuit tempus moriendi, ad quod hic alludit quasi dicat. Mors cuilibet certa imminet, sed incertus est nobis ejus dies, & hora; idque voluit Deus à nobis abscondere, ut vigilare nos doceret, sanctèque vivere, ut scilicet ita vivamus quasi quotidie morituri.

Secundò. Secundò, Cajet. & David de Pomis vertunt: *Perpetuitatis desiderium dedit Deus in corde hominum*. Quocirca nil inveniet homo in rebus terrenis, utpote caducis, quod hoc ejus desiderium satiet, sed ad Deum, & cælum animum attollat oportet, ut in eo defixus æternitatis desideratæ fiat capax, & compos, contemnendo temporalia, & sectando æterna. Et Didymus in Catena Græc. *Ævum*, loquit, *dedit illis, hoc est æternitatis disciplinam & scientiam, id est regnum cælorum, quod intra nos esse Dominus pronuntiavit: quod dum multiplici perturbationum operitur atque obsidetur tumultu, non facile ab hominibus invenitur.*

Tertiò. Tertiò, & optimè Septuag. Syrus & Arab. vertunt: *Et sæculum* sive *mundum tradidit in corde eorum*. Verùm hic quæritur, quid sit *in corde eorum*? Primò, *eorum*, scilicet dæmonum, qui dominantur in mundo, ait Thaumaturgus, q. d. Deus mundum permisit diabolo cum assecliss suis, ut in eo usque ad diem judicii dominetur hominesque tentet. Unde à Paulo Ephes. 2. Vocatur Princeps aeris hujus; & à Christo Princeps hujus mundi. Joan. 12. 31. Audi Thaumaturgum: *Omnis hæc mea sententia ad exagitandos homines aculeis venenatis armata sunt, & malignus dæmon, qui ab initio mundi usque ad finem nocendi semper est avidus, ingenti ore sæculum hoc circuit, & immodicè contendit, si qua occisione nacta figmentum Dei perdere possit.*

Secundò, meliùs alii τὸ *eorum*, intelligunt *hominum*, de quibus hic omnis est sermo: nam dæmonum nulla facta est mentio. Jam quia cor sedes, & symbolum est multarum rerum, scilicet; primò amoris, & oblectationis; secundò voluntatis, & dominii; tertiò electionis; quartò disputationis, & examinis; hinc multiplex hic oritur sensus.

Cor multa notat. Primò. Aliqui ergo sic exponunt, q. d. Deus quidem creavit mundum, & omnia quæ in mundo sunt pulchra, & bona, illaque tradidit cordi hominis, ut eorum amore, usu & gustu modestè, & honestè se oblectaret; sed hominis cor iis abutitur dum totum se in illa effundit; ideòque rebus pulchris à Deo creatis seipsum deformat, & sordibus peccatorum conspurcat. Unde S. Hieron. sic exponit, q. d. *Dedit Deus mundum ad inhabitandum hominibus, ut fruantur varietatibus temporum, & non quærant de causis rerum naturalium, quomodo creata sint omnia, quare hoc vel illud ab initio mundi usque ad consummationem fecerit crescere, manere, mutari.*

Secundò. Nyssen. vero censet hic significari, *Undenam humana natura distracta sit à bono, & recto, videlicet occasione accepta ex divinis beneficiis: nam Deus quidem ad bonum fecit omnia, hominibus autem dedit rationem, qua discernant id quod est melius: male autem consilio recedentes à ratione & tempore, id quod est utile vertunt in contrarium.*

His adde expositionem Vatabli, quæ talis est: omnia opera Dei bona sunt, & facta in tempore suo, & quæ in hoc mundo fiunt, id est negotia hujus mundi, id est cupiditatem & desiderium cognoscendi res hujus mundi indidit menti hominum, & ita in hoc mundo negotiantur quasi semper victuri sint.

Tertiò. Tertiò, alii cor accipientes pro voluntate & dominio, sic exponunt, q. d. Deus mundum adeò pulchrum conditum tradidit cordi, id est voluntati, & dominio hominis, ut ejus esset dominus, princeps, & quasi rex mundi, ut ad libitum uteretur herbis, plantis, arboribus, animalibus, auro, argento, metallis, &c. Sed homo hoc dominio abusus, rebellis fuit Deo summo omnium Domino, ideoque hoc dominium non quidem omninò illi ademptum, sed valdè à Deo accisum, & imminutum est. Hinc noster Pineda sensatè sic exponit: Deus dedit mundum & sæculum, omnesque sæculi & temporis vanitates in corde hominis, q. d. Deus effecit hominem microcosmum, & parvum mundum, ut illam temporum varietatem & inconstantiam in seipso experiretur; ac præterea intelligeret nihil extra seipsum quærendum esse, neque in externo aliquo bono ponendam esse humanam felicitatem, sicut scriptum est: *Regnum Dei intra vos est*. Quicquid ergo boni, & tranquillitatis aut voluptatis concupiscis, noli extra te quærere, sed in teipso, & in corde tuo, cùm perturbationes animi composueris, desideria clauseris, impetus effrænatos compescueris, ac externa omnia contempseris, animi tui bona propria tua sunt, perpetua sunt, & tecum illa portabis ubicumque tandem esse contigerit: non item illa externa, quæ breviter deserent.

Quartò. Quartò, alii accipiunt cor pro cordis, id est mentis electione, q. d. Deus mundum totum, omniaque contraria, quæ in eo sunt, tradidit electioni hominis, ut eligat in eo bona, vel mala prout ipsi libuerit, juxta illud Eccles. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui. Adjecit mandata, & præcepta sua. Si volueris mandata servare, conservabunt te*, &c. *Apposuit tibi aquam, & ignem; ad quod volueris porrige manum tuam.*

Quintò. Quintò, optimè Noster cor accipit pro cordis, id est mentis examine, disputatione, meditatione, disquisitione, cognitione. Horum enim officior est cor, sive mens: Unde illud:

Cor sapit, & pulmo loquitur, fel commovet iram.

Idipsum evincit id quod sequitur: *Ut non inveniat opus quod operatus est Deus*: Disputaverunt enim Philosophi, & etiamnum disputant de mundo, dum alii eum ex aquis, alii ex atomis, alii ex terra, &c. conflatum dixere. Hinc tot eorum sectæ, Academicorum, Stoicorum, Septicorum, Peripateticorum, &c. Adeòque quot sæpè Philosophi, tot sunt diversæ de mundo, cælis, stellis, ventis, &c. opiniones & sententiæ.

Porrò duplici disputationi hominis mundum tradidit Deus, scilicet intellectus, & voluntatis, cognitionis & electionis, speculationis, & affectus.

Primò enim, Deus mundum quasi pilam pulchram abjecit obtutibus hominum, ut ejus, rerumque in ea contentarum, purà cælorum, elementorum, ventorum, plantarum, animalium, &c. naturas, proprietates, vires, actiones, æquè ac temporum varietates jam recensitas scrutarentur, itaque in iis agnoscerent laudarentque Dei creatoris pulchritudinem, sapientiam, potentiam, beneficentiam, ac in rebus agendis tempus cuique rei gerendæ à Deo destinatum, & accommodatum disquirerent & captarent. Ita Didymus, S. Hieron. Titelm. & Franc. Vallesius Sacræ Phil. cap. 64. & 65. Porrò Olymp. censet permisisse Deum, ut circa mundum sinciolsciti & occupentur sapientes mundi hujus, ne si assiduè, & tranquillo animo attendissent ad fabricam, & structuram mundi hujus perspecta & cognita illius pulchritudine, visibilia hæc Deum esse, vel Deos arbitrarentur. Item dedisse omnibus filiis hominum sæculi præsentis cognitionem, quòd nempè cuncta esse cœperint ac desitura sint. Eorum verò, quæ ante initium temporis fuerunt, quæque post hoc sæculum futura sunt, certam & manifestam scientiam nnn haberi.

Nyssen. verò & Hugo censent mundum à Deo datum disputationi, id est contemplationi & moderatæ pervestigationi hominum, sed ab eis per abusum evasisse materiam, & objectum curiosæ noxiæque disputationis & disceptationis, tam varia, tam multa, tam absona, tam temeraria, tam impia de conditore ipso, de prudentia, & judiciis ipsius, de felicitate, &c. inquirendo, disceptando, judicando, & interim ad exactam rei quoque cujuspiam naturalis notitiam vix, ac ne vix quidem perveniendo ex omnibus, quas fecit Deus à principio creationis, ac deinceps usque ad finem.

Secundò, Deus tradidit mundum disputationi hominis ut homo secum disputans & ratiocinans de vanitate mundi, deque temporum rerumque omnium temporalium successione, ratione & transitu; atque ex alia parte de Dei veritate, constantia, æternitate & omnimoda perfectione inde concluderet, sibique diceret: Ergo cor tuum & amorem avoca à mundo, & transfer ac defige in Deum: ille enim solus immensum tuum sciendi, & amandi desiderium satiare, & beare potest. Hoc enim fine mundus à Deo creatus hominique traditus est, ut per mundum transcenderet ad mundi opificem, in eoque omnes

suat ret & spet desigeret, itaque stabilem quietem, & felicitatem perpetuam nancisceretur. Quocirca Nyssen. *Quicumque illis*, inquit, *quæ acceperunt, non ut oportet, & ad utilitatem usi sunt, non invenerunt opus Dei, quod fecit Deus ad scopum utilitatis, ab initio creationis usque ad universi consummationem, cum in iis quæ sunt nihil sit mali.*

UT NON INVENIAT HOMO OPUS, QUOD OPERATUS EST DEUS A PRINCIPIO USQUE AD FINEM] q. d. Traditus est mundus disputationi hominum, ut videntes Dei opus tam pulchrum, tam sublime, tam perfectum & consummatum, non inveniant, id est invenire nequeant intimas ejus dotes & perfectiones, quæ illi plurimæ insunt *à principio usque ad finem*, id est à capite ad calcem, ab imo ad summum, à fundamentis ad tectum, à centro terræ usque ad culmen cælorum; sed de illis jugiter disputent; & inter se disceptent: quo fit, ut cogantur hoc opus admirari, & obstupescere, ac multo magis ejus opificem Deum, qui hanc mundi admirandi machinam, velut palatium magnificentissimum omnibus suis numeris absolutum exædificavit; ac summum illi fastigium imposuit, manumque extremam addidit, ut ex hac admiratione omnes ad ejus amorem, venerationem & cultum raperentur.

Secundò, alii contrariè exponunt, q. d. Deus mundi opera noluit condere plena & omni ex parte perfecta, ut omnimodam in eo consummationem non inveniret homo, ideoque iis mentem non affigeret, sed ad Deum assurgeret, in eoque suam felicitatem constitueret. Non inveniet ergo homo hoc opus perfectum & utile, cui non aliquid perfectionis desit; non enim voluit Deus sua opera *ab initio usque ad finem*, id est ita perfecta, ut non aliquis illis desit numerus: nihil voluit esse perpetuum, & omni tempore utile ab initio usque ad finem, sed suo tantùm tempore, id est brevi & præscripto. Ita Pineda.

Tertiò, alii per interrogationem affirmativè explicant, q. d. Quomodo non inveniet homo hoc Dei in mundo opus: imò verò si diligenter illud consideret, inveniet utique illud perfectum, & numeris suis absolutum à principio usque ad finem, ut nihil uspiam ei desit. Rursum inveniet idipsum a principio usque ad finem, id est semper, & omni tempore quo singulas ejus partes & membra perlustraret, ac singulorum naturam, usum & utilitatem attentiùs perpenderit.

Verùm primus sensus est genuinus, ut patet ex sequent. sic enim explicat Salomon v. 14.

A PRINCIPIO USQUE AD FINEM] Hoc est penitus, ait Cajet. qui id refert ad τὸ *inveniat*, quasi dicat tradidit Deus mundum disputationi hominum, ut homo penitus ejus proprietates, & conditiones, eorumque causas, & effectus invenire nequeat, ideoque jugiter velut dubius de iis disputet. Vatab. verò, *ut non inveniat à principio usque ad finem*, id est, inquit, ut omnia quæ in mundo sunt perfectè, & intimè cognoscere, penetrare nequeat, pervadendo ea à principio usque ad finem. Chald. *Ne innotescat viro a principio, quod futurum sit in fine dierum usque ad sæcula sæculorum.* Additque: *Diei etiam extremæ mortis eos latuit, ne homini exploratum esse possit, quid à capite ad rerum calcem venturum esset.* Cui accedit Bonav. & Carthus. *A principio*, inquit, *vitæ hominis usque ad mortem, seu per totam vitam.*

Melius alii referunt ad opus, eo sensu quo paulò antè dixi, quasi dicat. Opus Dei, puta mundus hic adeò pulcher & perfectus creatus est, à sui *principio usque ad finem*, hoc est à primo creationis die usque ad sextum, & ultimum, Genes. 1. ut ejus pulchritudinem, harmoniam, connexionem, perfectionem homo invenire, & comprehendere nequeat, imò ut a *principio usque ad finem*, id est à prima, id est minima, & vilissima creatura usque ad ultimam, id est nobilissimam & præstantissimam, nullam, ne minimam quidem plenè perspicere, & penetrare valeat. Quis enim comprehendat naturam dotesque omnes muscæ, culicis vel pulicis; nimirum:

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Vers. 12. ET COGNOVI QUOD NON ESSET MELIUS, NISI
LÆTARI, ET FACERE BENE IN VITA SUA.

OMNIS ENIM HOMO QUI COMEDIT ET BIBIT,
Vers. 13. ET VIDET BONUM (id est fruitur bono) DE LABORE
SUO, HOC DONUM EST DEI] Hebr. *Et scio non esse melius in eis* (mundi operibus, & creaturis) *quàm lætari, & facere bonum in vita sua.* Vatabl. *Cognovi quod nulla hominibus sit felicitas in eis, nisi ut gaudeant & beneficiis afficiant proximos.* Didymus in Catena Græc. *Cognovi sanè res per seipsas nullam vel bonitatem, vel felicitatem continere, sed ipsas rerum rationes, id est scientiam atque verum illarum notitiam, propter quam naturam gaudere rationalem comparatum sit, atque ipsum benefaciendi exercitium hoc donum bonum, faustum felixque hominibus est. Nihil enim sic nutrit, & adæquat animam, quemadmodum virtutis pabulum scientiæque fluentum.*

S. Bonavent. hæc accipit dicta ex mente, & persona non Salomonis, sed insipientium, & Epicureorum. Verùm Thaumaturgus, S. Hieronym. Albinus, S. August. uterque Hugo, Lyran. Cajet. Vatab. Titelm. & cæteri omnes hæc accipiunt, ut dicta ex persona Salomonis, idque verba ipsa planè significant. Sensus ergo est, quasi dicat Ego Salomon contemplans partim rerum instabilitatem, & vicissitudinem, quam successio temporis continuè affert, uti dixi initio capitis; partim curiosam, molestam, inutilem hominum de mundo disputationem, cum impossibile sit res mundi penetrare, & comprehendere, satius esse judicavi modestè uti creaturis, secundùm stata cuique tempora, quibus à Deo ad fruendum nobis offeruntur, atque in eorum moderato usu & gustu honestè me oblectare, itaque vitam agere in honesta lætitia, & bonis operibus; quia hoc est voluntas Dei, cujus proinde donum est frugalis rerum creatarum usus, nec inserviendo per abusum, nec fraudando genium per sordidam avaramque parsimoniam. Vide dicta cap. 24. Repetit enim hic, & inculcat, quod ibi dixit. Lætitiam hanc opponit afflictioni spiritus, quam affert cupiditas, & labor rerum humanarum, uti sæpiùs dixit.

Alleg. Nil est melius, quàm comedere carnem, & bibere sanguinem Christi in Eucharistia, ita S. August. lib. 17. Civit. 20. ubi contendit hunc sensum esse literalem. Nam Salomonem, inquit, *non sapere carnales epulas voluptatis satis illud ostendit*, ubi ait (cap. 7.) *Melius est ire in domum luctus, quàm ire in domum potus.* Et paulò post: *Cor*, inquit, *sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo epularum.* Verùm has gnomas suis locis ad literam explicabo.

ET BENE FACERE] Hæc vox tria significat: Primò, feliciter vivere, jucundè & hilariter vitam agere, quod Græce vocant εὐπραττεῖν, ut sit ferè idem quod lætari. Sic hic accipit Aben Ezra: *Facere bene*, inquit, *est frugali usu bonorum se exhilarare.* Et Campensis: *Exhilarare*, inquit, *seipso, benè facere sibi dum vivit.* Et Bonav. sic distinguit: *Lætari*, inquit, *in fruendo, & facere bona delectabiliter operando.* Verùm cùm hoc vult significare Script. addere solet quippiam, ac dicere, facere bene sibi, vel animæ suæ.

Bene facere tria notat.

Secundò.

Secundò ergo meliùs alii, per facere bene censent notari beneficentiam. Ita S. Hieron. *Habentes*, inquit, *victum & vestitum, his contenti simus: & quicquid supra habere possumus, in pauperibus nutriendis & egentium largitione consumamus.* Et Didymus in Catena Græc. *Cognovi*, inquit, *animi tranquillitatem, & beneficentiam maxima hominum esse bona.* Et Moringus: Cognovi, ait, nil melius quàm bona concessa in honestos usus convertere, dum vita suppetit, primùm in modestam sui tutelam; mox si quid superest, in largitiones pias & alienas necessitates erogare, juxta illud Pauli, imò Christi. *Beatius est magis dare quàm accipere.* Actor. 20. 35. vide ibi dicta. Nihil enim tam divinum quàm benefacere, omnesque beneficiis sibi devincire. Sic & Vatab. Arboreus, & alii: Sapienter ex Heraclito Maximus serm. de Beneficentia: *Opportuna beneficentia*, ait, *quasi cibus fami conveniens, animi indigentiam* (ex avaritia, sacram, inquam, illam auri famem) *sanat.* Quin & Plutar. libr. *de Suaviter vivendo secundùm Epicurum*, ex ejus mente asserit, suavius esse affici maleficio & injuria, quàm eodem alios afficere. Et Seneca lib. 3. de Beneficiis cap. 15. *Generosi animi*, ait, *& magnifici est, juvare & prodesse; qui dat beneficia, Deos imitatur.*

Tertiò plenè & optimè, facere benè idem est, quod ex virtute operari, facere quod honestum est, Dei legem implere. Hoc enim significat facere benè vel bonum. Psalm. 33. 15. *Diverte à malo & fac bonum.* 2. Paralip. 24. 16. & alibi. Ita Thaumaturgus: *Persuasum habeo*, inquit, *maxima hominis bona esse, jucunditatem mentis, & bonarum operum actiones.* Et Chald. *Dixit Salomon vox spiritu prophetiæ:*

Per-

Perspectum mihi est, nihil aut melius aut præstantius hominibus datum, quàm ut gaudio legitimè se exerceant, totamq; vitam optimis operibus transigant. Sic & Nyss. Olymp. & alii.

Aptè nectit hæc duo, scilicet lætari, & benefacere; ut indicet non esse veram lætitiam, nisi in benefaciendo; adeòque causam veræ lætitiæ esse, bene semper agere. Vis ergò semper lætari? Semper bene agito: sic enim semper eris lætus; Non enim est lætior mens, quàm quæ sibi conscia rectè. lætior, inquam, *Nunc quidem per spem lætitia, postea autem bona laboris fructu accepto, propria iis, qui digni sunt, lætitia*, ait Nyssen. & Auctor Catenæ Græc. Hinc multi felicitatem constituerunt in lætitia. Unde Aristot. l. 7. Ethic. vocem μακάριος, derivat à χαίρειν, id est gaudere, lætari, quasi μακάριος, hoc est beatus sit, qui valde lætatur. Et S. Isidor. lib. 10. Orig. *Beatus*, ait, *dictus, quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod velit, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem verè beatus est, qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali. Ex his enim duobus homo beatus efficitur. Propter rerum rationes cognoscendas*, inquit, *& propter bonum operandum rationalem naturam lætari, natura comparatum est*. Et Thaumaturgus: *Hæc sola*, ait, *voluptas divinitus obvenit, si rebus gerendis justitia præeat*. Hinc olim anachoretæ, & nunc veri religiosi semper sunt læti; adeoque S. Antonius ex sola mentis lætitia, à ceteris omnibus dinoscebatur teste S. Athan. in ejus vita. Vide Hieron. Platum lib. 3. de Bono statu religiosi cap. 2. & seq. Ex adverso de voluptatum gaudii γλυκυπίκρων, mellitis fellis, & amarulentis. Sic scribit Eccles. 3. 12. benè agere & lætari. S. Chrysost. homilia de Compunctione: *Ut homines ægri*, inquit, *cum multis febribus aguntur, si in aquas semet ipsos frigidas immerserint, ad præsens sibi aliquid quidem videntur quasi ipsi solatii; multiplicatas verò flammas febrium sibi reparant: Ita & nos agimus, cum conscientiæ stimulis agitamur, si mere externas gaudii & lætitiæ causas quæramus*. Idem h. 63. ad popul. docet mundi gaudia parere tristitiam; gaudia verò spiritus durare & crescere: *Bona*, inquit, *est talis lætitia, omni mundana melior lætitia; ita lugentes omnibus gaudentibus præpono*. Et infra: *Propterea gaudio lætamur inutili, quod est mundi, quod statim extinguitur & infinitos paris mærores. Tristamur potius tristitia gaudii genitrice, non autem lætitia tristitiæ parente gaudeamus; lachrymas fundamus, multam seminantes voluptatem; neque risu ridentes, dentium stridorem nobis parienti. Affligamur tribulatione, ex qua indulgentia nascitur; neq; delicias quæramus, ex quibus multa tribulatio paritur & angustia*.

Et vidat bonum] id est gustat bonum, putà comedit, & bibit rem sapidam, ac illa fruitur, seseque oblectat. Visus enim, quia sensuum nobilissimus, metonymicè pro gustu & quovis sensu sumitur.

Quare quod Nyssen. ait, *Videt bonum*, id est, *facit bonum*, puta vacat pietati, & bonis operibus, mysticum est, non litterale. *Quia*, inquit, *quod est cibus, & potus corpori per quæ conservatur natura, hoc est anima ad bonum aspicere, & hoc est verè donum Dei, in Deum defixos habere oculos. & sicut homo carnalis in comedendo, & bibendo habet vires: ita qui ad bonum aspicit*, &c. Atque Auctor Catenæ Græc. *Nihil sic nutrit, & adaugeat animam, quemadmodum virtus & scientia*.

Hoc donum Dei] Scilicet insigne, & eximium. Hebr. *Donum Elohim ipsum*, q. d. hoc donum est peculiare numinis, & providentiæ: hanc enim significat *Elohim*, Campensis: *Donum Dei manifestum esse puto*. Chal. *Atque adeo qui ederit & biberit, si hoc toto ævo indulserit, & filiis mortuos fructus laboris sui reliquerit, hoc ipso videatur summo beneficio affectus à Deo*. Didymus in Catena Græcor. *Exploratum habeo temporalium hanc rerum usum talium homini obvenire, dummodo justitia actionum omnium dux sit*. Causam dat Eccl. 3. 12. S. Chrisost. hom. 1. in epistol. ad Corinth. *Is*, inquit, *qui spirituali gaudio fruitur, à mærore arripi non potest; sed probe undique armatus ingruentia tela propulsat: Etenim quibusuis armis violentior est voluptas ea, quæ secundum Deum percipitur*. Et mox: *Contra verò qui terrenis voluptatibus affluit, à quibusvis arripi & expugnari potest, ac perinde ei accidit atque illi, qui imbecillibus armis instructus est, ac vel levissimo ictu sauciatur*.

Didici quod omnia opera, quæ fecit
Vers. 14. Deus, perseverent in perpetuum: non possumus eis quicquam addere, vel auferre, quæ fecit Deus, ut timeatur] Arabicus: *Cognovi omnes creaturas, quas creavit Deus, futuras in æternum secundum ordinem & statum suum; neque potest addi eis, aut diminui ex eis*. Sept. *Super illud non potest adjici, & ab illo non potest auferri*. Syrus: *Super illa non est addendum, & ab illa non est diminuendum*.

Quæres, quomodo hic versus nectatur, & cohæreat præcedentibus?

Primò Cajetan. Hebr. לְעוֹלָם, *leolam*, inquit, id est in perpetuum, verti potest in sæculum, q. d. Quidquid facit Deus illud erit in suo sæculo, in sua temporis periodo, ut idem hic dicatur, quod v. 1. *Omnia tempus habent*: sed hoc frigidum est, obscurum & coactum. Sic enim diceret בְּעוֹלָם *beolam*, id est in sæculo, non *leolam*, id est in sæculum, sive in perpetuum: Quare minus aptè quoque vertit Campensis: *Quicquid facit Deus, erit quale ipse id esse volet*.

Secundò, Thaumaturgus hunc versum nectit cum eo quod immediatè præcessit, scilicet moderatè comedere, bibere, & frui labore suo, esse donum Dei, si nimirum illa fiant hoc fine, ut per ea tendamus ad bona cælestia & perpetua. Unde sic paraphrasticè vertit: *Quamquam non inficias ierim ex Deo esse, etiamsi temporalibus fruamur, modo per ea duce justitia ducamur in cælestia, inter moritura que nunquam opera*.

Tertiò, Hugo Victor. per opera Dei, accipit judicia Dei, præsertim prædestinationis electorum, & reprobationis impiorum. Favet versio Chald. *Scio*, inquit, *in spiritu prophetiæ, quod omnia quæ fecit Deus in sæculo, sive bonum, sive malum, quidquid determinatum est ex ore eius, hoc erit in sæculum: neque est potestas viro, ut addat ei, nec habet potestatem minuendi: & in tempore quo venit vindicta in sæculo, Deus facit ut timeant filii hominis à facie eius*. Dilucidiùs ex Colto: *Pervidi etiam quæ facit Dominus in hoc mundo probis, & sapientibus*, &c. *ut eum observent homines, & timeant*.

Verùm hæc omnia mystica sunt, non litteralia, & genuina.

Quartò, noster Pineda hanc gnomen refert partim ad affectionum cordis humani vicissitudinem, qua nunc amat, nunc odit, nunc ridet, nunc flet, nunc congregat, nunc abjicit, &c. uti dixit initio cap. ut illi hic per antithesim opponat Deum, in quo est constans divinæ naturæ firmitas & æternitas, juxta illud Jacobi 1. 7. *Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio*. Humana igitur opera sibi invicem in orbem succedunt abeuntque cum tempore: unde iis semper aliquid addimus, vel detrahimus, mutamus & mutamur in horas; vetera fastidimus, nova semper sectamur. At Dei cogitationes & opera firma sunt, sibi constant, durantque in perpetuum: voluntas ejus immutabilis est: quod semel voluit semper vult, ac decreto à se tempore assequitur. Rursum hanc gnomen refert ad id quod præcessit: *Qui videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est*, ut significet Salomon, quæ cum frugalitate, moderatione, pietate, conjuncta sint, ea opera Dei esse, Dei dona esse quæ ille largitur, ideoque non pendere ex illa temporaria, & inconstanti fortuna, sed perpetua esse & constantia.

Quintò, & genuinè, hæc refert more Hebræo non ad proximè præcedentia, sed remotiùs & superiùs, putà ad v. 1. *Omnia tempus habent*, &c. & ad v. 11. *Cuncta fecit bona in tempore suo*. Dat enim antithesin duplicem inter opera hominum, & opera Dei; prior est, quod opera hominum non durent, nisi stato, illoque modico tempore; Dei verò opera durent in perpetuum. Posterior, quòd homo pro tempore opera mutet, iisque aliquid addat, vel detrahat; eò quòd diminuta, & imperfecta sint: Dei verò opera perfecta sint; ideoque nihil eis addi aut detrahi possit. Opera Dei intellige, tum creationem mundi, rerumque omnium, quæ in mundo sunt; tum earumdem conservationem, providentiam, & gubernationem, qua facit ut omnia stato tempore sibi succedant, ut neque sit tempus vivendi, nunc moriendi, nunc plantandi, nunc evellendi, &c. Hæc enim successio ex lege Dei est continua & perpetua. Igitur licèt quoad individua singuli homines, eorumque opera in orbem succedant & abeant, aliis novis succedentibus; tamen Deus facit, ut quoad speciem eadem perdurent, scilicet ut successio individuorum cujuslibet speciei, tam animalium, quam rerum & actionum quarumlibet sit perpetua jugiterque continuet, scilicet usque ad consummationem sæculi. Et hoc maximè spectat hic Salomon, ut patet tum ex connexione hujus versus cum v. 1. & ceteris sequen. huc usque, tum quia ita se explicat

plicat v. sequenti dicens: *Quod factum est, ipsum permanet: quæ futura sunt, iam fuerunt: & Deus instaurat quod abiit.* Ne quis enim cum temporum rerumque mutatione putaret Deum, Deique decreta & opera mutari, occurrit, asseritque Deum, Deique opera, & decreta esse immutabilia, ac sibi constare in perpetuum: quia Deus facit ut res incorruptibiles, quales sunt angeli, animæ, cæli, in seipsis semper durent; corruptibiles verò durent non in se, sed in continua novorum individuorum successione. Deus enim procurat & efficit, ut sit constans perpetuaque temporum, rerumque omnium in eo successio, ordo, vicissitudo: hoc enim pertinet ad *Elohim*, id est ad Dei numen & providentiam, ejusque proprium est munus & officium: perpetui enim gubernatoris est, omnia suo ordine perpetuare: quare homo nil ei addere potest, nil detrahere, vel auferre; ideòque frustra ei reluctabitur vel obnitetur, quia certò eveniet id quod ordinarit, ac peribit omne id quod contra Dei ordinem molitus fuerit homo. Porrò D. Th. 1. 2. q. 98. art. 2. ad 2. hanc gnomen extendit ad legem veterem, cui successit lex nova. Lex enim vetus per novam impletur, perficitur, & quasi perpetuatur: quamquam de lege propriè hic non sit sermo. Ita, ut dixi, hanc gnomen explicat S. Hieron. *Nihil*, ait, *est quod in mundo novum sit. Solis cursus & lunæ vices & terra, arborumque siccitas vel viror cum ipso mundo nata sunt, atque concreta. Et idcirco Deus certa ratione cuncta moderatus est, & iussit humanis usibus elementa servire, ut homines hæc videntes intelligant esse providentiam, & timeant à facie Dei, dum ex rerum æqualitate, cursu, ordine atque constantia intelligunt creatorem. Invisibilia enim Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius & divinitas.*

Ex hac gnome, quod omnia opera Dei durent in perpetuum, D. Thom. 1. p. quæst. 104. art. 4. colligit nullam rem creatam annihilari: quia esto sit corruptibilis quoad formam, manet tamen quoad materiam primam. Idem q. 65. artic. 1. ad 1. ex eadem docet creaturas quò magis appropinquant Deo, eò magis perpetuari & esse incorruptibiles, unde corpora mixta corrumpi substantialiter quoad formam, cælos verò mutari quoad locum, Angelos verò in se mutari dumtaxat quoad actus internos cognitionis & volitionis. Vis ergo magis magisque firmari & stabiliri? mentem tuam magis magisque junge Deo.

NON POSSUMUS EI QUIDQUAM ADDERE VEL AUFERRE] q. d. Non possumus novas rerum species producere, quas non produxerit Deus, nec etiam species à Deo productas possumus auferre, & interimere. Rursum non possumus statam temporum successionem, cuique actioni & rei à Deo præstitutam immutare, vel invertere. Insuper nihil est in mundo superfluum; nihil etiam deest, quod faciat ad ejus complementum. Ipsamet animalia noxia, & venenata etiam homini prosunt: quia cum *aut pœnaliter lædunt, aut salubriter exercent, aut utiliter probant, aut ignoranter docent*, ait S. August. lib. 3. de Genes. ad lit. c. 17. Esto enim possit homo ex commixtione variarum specierum simplicium, novam mixti speciem producere, ut patet in pharmacis, in monstris, in mulis leopardis, lyciscis, &c. Hæc enim primitus non creavit Deus, sed ex commixtione ab hominibus procurata equorum cum asinis, nati sunt muli; ex commixtione leonum cum pardis, nati sunt leopardi; ex commixtione luporum cum canibus, nati sunt lyciscæ: tamen tota vis novas hasce species producendi est in natura utrique animali à Deo indita: ac proinde hæc ipsa primitus produxit Deus, non formaliter in seipsis, sed causaliter quasi in semine, & radice, putà in animalibus ex quorum commixtione ista nascuntur. Tacitè hac sententia Salomon hominem avocat à vano labore, æquè ac timore, nam per eum nulla rei fit accessio sine Dei ope, nec ulla decessio sine Dei nutu & voluntate, juxta illud de justis Psalm. 33. 11. *Non minuentur omni bono*, q. d. Nemo justis vel minimam partem voluptatis, gaudii aut victus eripere poterit; quia Deus eos fortunat & prosperat. Omne enim Dei opus est efficax, ratum & firmum, cùm vice versa omne opus hominis ex se sit inefficax, irritum & cassum.

QUÆ FECIT DEUS UT TIMEATUR] Dum immensa ejus potentia, sapientia ex operibus & gubernatione jugiter æstimatur, & celebratur. Hebr. *Ut timeant* (homines) *à facie eius*. Arabicus: *Et Deus fecit ut terreantur à facie eius*. Olympiod. *Ut timeant faciem eius*. Campensis: *In hæc fecit ut nos illum revereamur*. Thaumaturgus: *Reverentia enim, & admiratione digna sunt*. Dei opera, ac conserventer ipse Deus multò magis, ut exultemus ei cum tremore. S. Hieron. *Deus hæc omnia fecit, ut timeant homines ab eo, quod semel disposuit, in aliud declinare* (ut se totos divinæ dispositioni, & legi subdant, nec aliud illi repugnans attentent) *pulchrè autem temperavit dicens: Ut timeant à facie eius. Vultus quippe Domini super facientes mala*. Psalm. 33. Alludit ad etymon *Elohim*. *Elohim* enim dicitur ab אלה *ala*, id est adjuravit obligavit, obstrinxit, quòd Deus omnia creando, creaturas juramento sibi obstringat ad sui timorem, cultum, & amorem ut dixi Genes. 11. Timor Dei enim in Script. comprehendit Dei metum, amorem, reverentiam, obedientiam, cultum illi quasi summæ majestati, summæque potestati, providentiæ & beneficentiæ debitum. *Primus in orbe Deos fecit timor*, ait Statius. Unde & nonnulli, inter quos est S. Clemens Rom. epist. 1. nomen Deus sive θεὸς, derivat à δέος, id est timor. Quis enim non timeat Deum fulminantem, tonantem, ventis, procellis, & terræmotibus omnia quassantem? quis non amet dantem fruges, fructus, rerumque copiam? Sic Deus à Jacobo vocatur timor Isaac, id est quem timebat & reverebatur Isaac. Genes. 31. 42. Et Deus Malachiæ 1. 6. *Filius*, inquit, *honorat patrem, & servus dominum suum: si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? Et si dominus ego sum, ubi est timor meus?* Deo enim, propter summum dominium & imperium necis & vitæ cæli & gehennæ, debemus summum timorem: eidem quasi summo omnium patri debemus summum honorem, summam obedientiam & summum amorem. Hinc Job c. 31. 23. *Semper*, inquit, *quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui*. Et S. Joannes Apoc. 15. 3. *Magna*, ait, *& mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens: iusta & vera sunt viæ tuæ rex sæculorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient: & adorabunt in conspectu tuo*.

Vers. 15. QUOD FACTUM EST, IPSUM PERMANET: QUÆ FUTURA SUNT, JAM FUERUNT: ET DEUS INSTAURAT ID QUOD ABIIT] Hebr. *id quod fuit iam est, & quod futurum est iam fuit, & Deus requirit id quod persecutioni subiacet*. Hoc enim est Hebr. נרדף *nirdaph*, quod quidam vir doctus vertit, *quod raptum est*; sed hallucinatus est: *nirdaph* enim censuit per metathesin esse נטרף *nitraph*, id est raptum, cùm hæc duo litteris licèt affinia, significatione tamen sint valdè diversa: radix enim רדף *radaph* significat persequi, טרף *taraph* verò rapere.

Inculcat & confirmat id quod dixit v. præcedenti, nimirum perpetua esse Dei opera, perpetuamque rerum temporalium successionem, v. g. *Sol qui nunc oritur, & antequam nos essemus in mundo, fuit, & postquam mortui fuerimus, oriturus est*; ait S. Hieron. Et: *Homo fuit, homo etiam est: arbor fuit, arbor etiam est*, ait Olympiod. Idem dixit c. 1. v. 9. quare plura hic non addam.

Pro *Deus instaurat id quod abiit*, Hebr. est *Elohim quærit, vel requirit persecutum*, vel *insecutum*, id est præteritum, hoc est Deus restituit & restaurat ea, quæ à tempore insequenti abrepta sunt, & jam præterierunt. Unde Campensis vertit: *Assiduè namque revocat, quæ velut fugata hinc abierunt*. Et Vatab. *Deus inquirit id quod ab insequenti propellitur. Inquirit*, id est, *instaurat*. Sic David Psalm. 118. v. 167. petit se à Deo quæri, id est instaurari. Et Job cap. 3. 4. rogat Deum, ut non requirat, id est restituat diem qua natus erat. Et S. Hieron. *Deus requirit id quod periit, quod expulsum est, quod esse cessavit*. Tempus enim præteritum pulchrè dicitur à præsenti, & futuro propelli, & ab eo velut insequenti persecutionem pati & fugari; sicut in flumine aqua præcedens à sequenti propellitur, & fugatur.

Porrò Thaumaturgus hanc gnomen refert ad præscientiam, & decreta voluntatis divinæ, quæ semper durant; sic enim vertit: *Iuxta præscientiam Dei ea, quæ olim sunt facta, nunc existunt: & futura perinde certa sunt, atque si nunc sint facta*. Et Campensis: *Quod fuit olim nunc est, & decretum fuit olim, ut etiam temporibus futurum esset*. Insuper Hugo Victor. censet hanc gnomen accipiendam esse, *non solùm de operibus Dei, quibus creaturam mundi disposuit, quod sine mutatione & confusione ordinis maneant in æternum; sed etiam de dispositione iudiciorum eius, quod legem providentiæ suæ non mutent, ut fiat quod ipse non disposuit*.

Hinc

Hinc & alii hanc gnomen & præcedentem accipiunt de judiciis Dei, quibus bonos præmiat, improbos punit. Hæc enim licèt Deus ad tempus intermittat, tamen mox rursum revocat & instaurat. Quocirca Septuag. & Syrus vertunt: *Deus requiret eum qui persecutionem patitur*. Arabicus: *Et Deus requirit pœnitum*. Symmach. *Deus inquiret pro his, qui vexati expelluntur*, q. d. Deus vindicat innocentis injustè afflicti injurias & necem, uti vindicavit cædes martyrum occidendo persecutores, Neronem, Decium, Diocletianum, &c. per hanc enim persecutorum occisionem, martyrum innocentia declaratur, eorumque nomen, fama, gloria & quasi vita restituitur & instauratur. Ita S. Hieron. *Et Deus*, inquit, *quæret eum qui persecutionem patitur: utitur hoc testimonio in persecutione Gentilium, ad consolandum eum qui in martyrio perseverat. Et quia omnes juxta Apostolum, qui piè vivere volunt in Christo, persecutionem patiuntur, habent consolationem; quia Deus quærit persecutionem patientem; sicut requirit sanguinem interfecti, & venit quærere, quod perierat, & erroneam ovem suis humeris ad gregem reportavit*. Et Thaumaturgus: *Is qui injustè læsus est*, inquit, *Deo auxiliatore utitur*. Nam ut ait Ecclesi. c. 1. 29. *Ad tempus sustinebit patiens, & postea redditio jucunditatis*. Et Christus, *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Matth. 5. citat, urgetque hunc locum Lucifer Calarit. Episcopus in Apologia pro S. Athanasio.

Accedit Chald. Sed ipse hanc vindictam prorogat usque ad diem judicii: *In die magni*, inquit, *futurus est Dominus, ut requirat egenum & pauperem de manu impii, qui persecutus est eum*.

Anag. Deus in resurrectione instaurabit corpus, quod petiit, quodque passum est in martyribus, ut reviviscat, & gloriosum resurgat. Ita S. Hieron.

VERS. 16. VIDI SUB SOLE IN LOCO JUDICII IMPIETATEM: ET IN LOCO JUSTITIÆ INIQUITATEM] Campens. *In quo regnat impius*. Alii: *In quo dominatur impietas*, vel *iniquitas*.

Porrò Codices Septuag. hic variant. Vaticani etiam habent: *Et adhuc vidi sub sole locum judicii, illic impius, & locum justi, illic pius*; quam lectionem secutus Arabicus vertit: *Cognovi quoque sub sole locum judicii: ubi est omnis apostata; & locum justi, & ibi est fidelis*, nimirum pro ἀσεβής, id est impius, nonnulli legerunt. εὐσεβής, id est pius. Sic quoque legit Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanas. quod aliqui exponunt, q. d. Vidi paradisum præparatum piis, & gehennam præparatam impiis. Unde Thaumatur. *Vidi*, inquit, *in infimis partibus punitionis quidem barathrum impios recipiens, piis autem locum alium tranquillum*. Sic & Olympiod. qui dubitat an paradisus piorum sit in terra, an in cælo, eò quod dicatur hic esse *sub sole*.

Verùm Codices Septuag. Complut. utroque loco legentes ἀσεβής, id est impius, sic vertunt: *Et adhuc vidi sub sole locum judicii, illic impius: & locum infestorum, illic impius*. S. Hier. juxta editionem priscam acceptam à Sept. *Vidi*, inquit, *locum judicii, ubi impietas: & locum justitiæ, ubi iniquitas*. Sic quoque Syrus. quæ sanè lectio respondet Hebræo & Vulgatæ Latinæ, ideóque vera est & genuina. Accedit & Chald. *Iterum*, inquit, *sub sole vidi forum judicii, in quo conscripti corrupti judices innocuos condemnarent, nocuosque sententiis suis absolverent: & locum in quo invenitur justus, præterea & impius, qui ei præest propter peccata generationis hujus*.

Sensus ergo clarus est, q. d. Vidi in tribunali judicii sedentem judicem impium, qui injustas proferret sententias; ideoque in loco, ubi regnare debebat justum judicium, vidi regnantem impietatem, ac in solio justitiæ vidi præsidentem iniquum, qui contra jus & fas judicaret, ideoque in eo vidi dominantem iniquitatem. Pro eodem sumit judicium & justitiam, atque iniquitatem & impietatem, cùm alioqui propriè impietas sit scelus contra Deum, iniquitas sit scelus contra æquitatem, quo justitia & jus proximi violatur. Sed ut dixi, impietas hic accipitur pro iniquitate & injustitia, putà pro injusta judicis sententia; hæc enim rectè vocatur impietas, quæ lædit justitiam, qua non tantùm proximus, sed & Deus, qui juris, & justitiæ omnis est auctor, violatur: Quare iniquus judex facit ut in solio justitiæ sedeat injustitia, in eoque velut regina imperet & dominetur, ac thronum Christi occupet Antichristus.

Igitur per locum judicii & justitiæ, propriè hic publica tribunalia & subsellia judicum intelliguntur; generatim tamen quivis locus judicandi sententiamque proferendi, accipi potest, qualis est ubi lites mercatorum, agricolarum, opificum, privatim dirimuntur. Porrò hæc primò vocat locum judicii, deinde justitiæ, ut indicet judices prius debere diligenti maturoque judicio rem examinare, antequam æquam certamque pro justitia ferant sententiam. Nota τὸ *sub sole*, q. d. Injustitia non nisi sub sole, inter homines cupidos & avaros locum habet; nam supra solem in cælis habitat justitia. Unde à Poetis fingitur Themis justitiæ Dea assidere Deo supremo judici. Hinc & illud Ovidii lib. 1. Metamor.

Et virgo cæde madentes;
Ultima cælestum terras Astræa reliquit.

quasi ab injustis hominibus avolans ad justum Deum. Rursus τὸ *sub sole*, notat indignitatem & impudentiam iniquorum judicum, quod in conspectu lucidissimi, & purissimi solis, adeoque solis justitiæ, putà Christi Domini, audeant impuram, tenebrosam, & injustam pronuntiare sententiam, itaque justitiam, velut virginem castissimam suæ fidei commissam violare, juxta illud Ecclesi. 20. 2. *Concupiscentia spadonis devirginavit juvenculam, sic qui facit per vim judicium iniquum*.

Quocirca in eos detonat Isaias 59. 14. *Conversum est retrorsum judicium, & justitia longè stetit; quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in oblivionem, & qui recessit à malo prædæ patuit, & vidit Dominus, & malum apparuit in oculis ejus: quia non est judicium*. Difficultas hic est in nexu, qua ratione scilicet hæc gnome hic inseratur, & cohæreat cum præcedentibus.

Primò, aliqui nectunt cum τὸ *ut timeatur* v. 14 quasi dicat Deus fecit omnia, ut timeatur, sed tanta est improbitas hominum, ut ipsum non timeant, sed palam in tribunalibus eum ejusque veritatem, & justitiam, proferendo iniquas sententias, conculcent, Ita Ferus [illegible]. Sed hoc longè petitum videtur.

Secundò, Hugo Victorinus, quem sequitur noster Lorinus censet hic novum vanitatis genus recenseri. Cùm enim vanitatem magnam recensuisset, sitam in temporum rerumque omnium vicissitudine, & fugacitate, quasi *non satis esset malorum ex hac inconstantia*. Campensis, subtexuit hanc majorem de judiciorum corruptela: Ex qua, sicut & ex priori, homines accipiunt occasionem murmurandi contra divinam providentiam, quòd videant *justum hic multa mala perpeti, & impium regnare pro scelere*, ait S. Hieron. Unde illi respondet Ecclesiastes v. 17. Deum hæc iniqua judicia reformaturum, & justo suo judicio jus suum cuique restituturum.

Tertiò, Thaumaturgus, Didymus, & Olymp. censent hæc spectare ad pœnas impiorum & præmia piorum, quasi post recensitas hominum vanitates & pravitates, hic eorum congruum supplicium attexat. Citavi verba Thaumaturgi initio hujus versus. Verùm eorum versio, & consequenter explicatio planè dissonat ab Hebræo, & à Vulgata.

Quartò, noster Pineda sic vertit, ut postquam dixerit rerum omnium humanarum vicissitudinem esse summam inconstantiam, sola autem Dei opera firma, & stabilia, nunc objiciat firmiter, & stabiliter visam sibi *sedere in loco judicii impietatem*, & ubi maximè videbatur regnatura justitia, *iniquitatem* dominari per summam tyrannidem, ac tam constanter exerceri judicia iniqua, ut in hac re nulla esse vicissitudo videatur, neque tempus ullum justitiæ castè & integrè colendæ. Respondeat verò v. 17. non defuturum suum quoque tempus sempiternæ legi & supremi arbitri judicio, cum videlicet *justum & impium judicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit*.

Quintò, alii qui secuti versionem Septuag. censent versu præced. agi de judiciis Dei, quibus punit eos, qui insontes persequuntur, appositè cum iis hanc gnomen connectunt, utpote quæ explicet hanc persecutionem maximè cerni & sentiri in impiis judicum sententiis, quibus innocentes opprimunt, ac proinde in eorum consolationem Deum hæc judicia suo tribunali correcturum.

Sextò, & genuinè hic versus pertinet ad v. 10. *Vidi Afflictionem*, &c. ut patet conferenti utrimque verba, præsertim in Hebræo. Hebræa enim hic habent: *Et adhuc vidi sub sole in loco judicii impietatem*, q. d. Vidi duplicem in hac mundi vanitate hominum afflictionem. Priorem recensui

censui vers. 10. scilicet quòd homo affligatur continuo labore operum temporalium, quæ non constant nec durant, sed cum tempore volvuntur, & abeunt: quare labor eorum, & afflictio irrita est vana: quia caret fructu, qui stabilis sit & perseveret. Posteriorem hic recenseo, quòd scilicet in folio judicii sæpè præsideat judex impius, regnetque impietas, quæ pios, & pietatem opprimat; Jungit hanc priori; quia illi similis est analogicè. Illa enim afflictio laboris naturalis est & physica, hæc verò perversi judicii moralis & ethica. Atque sicut illa oritur ex vicissitudine temporum, & fugacitate rerum temporalium: sic hæc pariter oritur ex vicissitudine judicum, & judiciorum, quòd scilicet probis justisque judicibus in solio succedant improbi & injusti. Rursum sicut de illis dixit Deum instaurare id quod abiit, itaque res successivas perpetuare, non in individuo, sed in specie eadem: sic hic ait ille Deum instauraturum iniqua improborum judicia, cùm ea publicè condemnabit, & puniet, justisque læsis suum jus restituet.

Igitur est sequela hic nexus totius capitis: v. 1. proponit hoc thema capitis. *Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt universa sub cælo.* Illud deinde probat inductione per res naturales, dicens: *Tempus nascendi, & tempus moriendi: tempus plantandi, & tempus evellendi*, &c. Ex quibus concludit v. 10. se in omni hac temporum successione, vidisse succedentem assiduè laborem labori, & afflictionem afflictioni. Ideo thema hic probat per res ethicas sive morales, scilicet ex eo quòd in solio judicii, & justitiæ, justis judicibus per temporum successionem sæpè succedant injusti, qui improbis patrocinentur, ac probos affligant & opprimant, sed his quoque succedet tempus divini judicii justissimi, quo Deus solio judicii justitiam ab improbis ademptam restituet, & iniquitatem ex eo deturbabit. Unde apposuit ad thema: *Omnia tempus habent*, subdit sequenti v. 17. *Justum & impium judicabit Deus, & tempus uniuscujusque rei tunc erit*, q. d. Sicut res physicæ suum tempus habent, sic & ethicæ: sicut opera operibus in tempore succedunt, sic & judicia judiciis; adeoque omnia cum tempore transeunt & evanescunt; transit enim justitia, cùm à succedente iniquo judice profligatur per injustitiam; transit vicissim ejus injustitia, cùm à Deo judice arguitur & plectitur. Præclarè S. Gregor. lib. 26. Moral. *Summus locus*, ait, *benè regitur, cùm is, qui præest, vitiis potius quàm subditis dominatur.*

Iudiciorũ iniquitatis schema.

Graphicè hanc judiciorum iniquitatem depingit S. Cyprian. lib. 2. epist. 2. ad Donatum. *Sævit*, ait, *inter discordantium voces, & inter togas pace rupta forum litibus mugit insanum, hasta illic & gladius, & carnifex præstò est, ungula effodiens, equuleus extendens, ignis exurens: ad hominis corpus unum supplicia plura, quàm membra sunt. Quis inter hæc vero subveniat? patronus? sed prævaricatur & decipit. Judex? sed sententiam vendit. Qui sedet crimina vindicaturus, admittit, & ut reus innocens pereat, fit nocens judex. Flagrant ubique delicta, & passim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur.* Particulatim deinde modos injustitiæ enarrat, subdens: *Hic testamentum subjicit; ille falsum capitali fraude conscribit; hic arcentur hereditatibus liberi; illis bonis donantur alieni. Inimicus insimulat, calumniator impugnat, testis infamat, utrobique grassatur in mendacium criminum prostituta vocis venalis audacia, cùm interim nocentes nec cum innocentibus pereunt. Nullus de legibus metus est; de quæsitore, de judice pavor nullus, quod potest redimi, non timetur: esse jam inter nocentes innocuum crimen est: multos quisque non imitatur, offendit. Consensere jura peccatis, & cœpit licitum esse quod publicum est. Quis illic rerum pudor! quæ esse possit integritas; ubi qui damnent improbos, desunt? soli sibi qui damnentur occurrunt.*

Porrò, afflictio hæc ethica gravior duriorque est priore physica & naturali, quia nil magis cruciat homines, quàm si judicentur, damnentur & puniantur, ut nocentes, cùm sint innocentes. Et quid indignius, quàm si in solio justitiæ sedeat & præsideat injustitia? si in tribunali æquitatis regnet, & dominetur iniquitas? si pietatem opprimat impietas, probitatem improbitas, innocentiam malitia, sanctitatem scelus, humanitatem tyrannis & sævitia? Audiant judices & paveant Davidem, Imò Deum summum judicem iis intonantem: *Deus stetit in Synagoga deorum* (judicum) *in medio autem deos dijudicat. Usquequò judicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis?* &c. *Ego dixi: Dii estis, & filii ex-*

A *celsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, & sicut unus de principibus cadetis*, Psalm. 81. 1. ubi pro deos Hebraicè est *Elohim*, id est Angelos vel deos, quo significat judicem debere esse quasi Angelum, imò Deum inter homines, ut liber ab omni carnis, & sanguinis affectione juxta Deum, & veritatem sententiam ferat; itaque sit quasi *obambulans in terra Deus, & sanctus in carne Angelus*. Unde Philo lib. de Judice, in eo requirit sinceritatem, & tranquillum animum nulli perturbationi obnoxium; ut imitetur Deum de quo ait Sapiens c. 12. 18 *Tu autem Dominator virtutis cum tranquillitate judicas*. Hinc & iniquus judex hoc loco vocatur רשע *rasca*, id est inquietus, tumultuans, turbulentus; imò vocatur in abstracto רשע *resca*, id est inquietudo, tumultus, turbatio, quia omnia miscet, turbat, offuscat, pervertit. Et Psalm. 74. 3. *Cùm accepero tempus, ego justitias judicabo*. Audist Josaphat regem graviter ita inculcantem: *Videte quid faciatis; non enim hominis exercetis judicium, sed Domini, & quodcumque judicaveritis in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite: Non enim est apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum.* 2. Paral. 19. Hinc in

B Conc. Calcedonensi & Ephesino c. 22. in subsellio quasi pro tribunali collocabatur codex Evangeliorum, ut Christi judicis personam repræsentaret, quàm in judicando Episcopi præ oculis haberent, atque justam ex ejus mente sententiam proferrent. Sic Æthiopes feruntur in Senatu cathedram excelsam statuere, eamque vacuam, quasi in ea resideat Deus judicii arbiter & moderator, quem proinde Senatores omnes in ferendis sententiis intueri, vereri, imitarique debeant. Ægypti reges de more judices ad jusjurandum adigebant, ut etiam si quid rex juberet eos judicare, quod justum non esset, ne judicarent, ait Plutar. in Moral. qui & addit; at qui fieri potest, ut civitas judices habeat incorruptos, ubi potestatem judicandi magno vendit princeps? M. Antoninus Imperator dictitabat *privatos quidem homines multos habere judices: principi autem nullum alium esse judicem, quàm Deum*. Ita Xiphilinus in ejus vita. Trajanus Imper. præfecto urbis strictum porrexit gladium, dixitque: *Cape ferrum hoc, & si quidem rectè gesseris imperium, pro me; sin aliter, contra me hoc utere*. Ita Niceph. l. 3 Histor. Eccles. c. 23. Cambyses Sicannum Judicem, quòd iniquam

Evangelia in tribunali Conc. Ephes. cur.

C pecunia corruptus sententiam protulisset, excoriavit corioque tribunal sive sellam judiciariam instravit, ac in ea Othonem Sicanni filium Judicem sedere jussit, dicens: *Memento in qua sella sedeas & judices*. Ita Herodot. lib. 5.

ET DIXI IN CORDE MEO: JUSTUM ET IMPIUM JUDICABIT DEUS (*In die judicii*, ait Chald.) ET TEMPUS OMNIS REI TUNC ERIT. Vers. 17. *Tunc*, scilicet in die judicii, quo judicabit Dominus. Per *justum* quemlibet accipe, sed propriè innocentem injuriam passum, & injustè ab iniquo judice condemnatum, per impium verò, iniquum judicem, qui insontem iniquè condemnavit. Hac gnome enim Salomon solatur se, & simul eos, qui insontes condemnantur, spe judicii divini, quòd scilicet Deus hæc iniqua hominum judicia suo æquissimo judicio reformabit, & corriget, ac insonti suum jus & patientiæ coronam; iniquo verò judici meritum supplicium, & pœnam talionis decernet ac reipsa irrogabit. Hoc enim est officium *Elohim*, id est ominis & providentiæ, ut justis læsis suum jus & famam restituat, injustos verò lædentes pro meritis castiget? Imò inde colligimus esse numen, forteque universale Dei judicium: sic enim argu-

D mentamur, in hac vita sæpè innocentes à nocentibus damnantur, & opprimuntur. Ergo justitia & rectus rerum ordo exigit, ut sequatur Dei judicium, quo injustitiæ hæ detegantur, corrigantur, damnentur, plectantur, ac innocentibus suæ innocentiæ, laus & merita restituantur. Tunc ergo *stabunt justi in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, & abstulerunt labores eorum*, Sapient. 5. quia ut ait Eccles. cap. 35. 16. *Non accipiet Dominus personam in pauperem, & deprecationem læsi exaudiet. Judicabit justos & faciet judicium, ut tollat plenitudinem superborum & sceptra iniquorum contribulet.* Ita explicat S. Hieronymus quem audi: *Sub sole*, inquit, *iste veritatem & judicium exquisivi, & vidi etiam inter judicum ipsa subsellia non veritatem valere, sed munera, sive aliter: Arbitratus sum aliquid justitiæ in præsenti sæculo geri; vel pium nunc pro suo merito recipere; vel impium pro suo scelere puniri, & è contrario reperi quàm putabam. Vidi enim & justum multa mala*

his

bic perpeti, & impium regnare pro scelere. Postea verò cum cor-de meo colloquens & reputans, intellexi non per partes Deum, & per singulos iudicare, sed in futurum tempus reservare iudi-cium, ut omnes pariter iudicentur, & secundùm voluntatem & opera sua ibi recipiant. Hoc est enim quod ait: Et tempus omni voluntati, & super omne factum ibi, id est in iudicio? quando Dominus cœperit iudicare, tunc futura est veritas: nunc iniustitia dominatur in mundo. Tale quid & in sapientia, quæ filii Sirach inscribitur, legimus, Ne dixeris: quid est hoc, aut quid est istud? omnia enim tempore suo requirentur. Eccles. 39.

ET TEMPUS OMNIS REI TUNC ERIT] *Tempus*; scilicet examinis, judicii & tribulationis, quo innocenti læso patientiæ corona, nocenti & lædenti supplicium pro meritis irrogetur. Hoc ergo erit tempus judicii Dei, sicut in hac vita tempus est libertatis & judicii hominum, ut agent & judicent quodlibet. Respicit ad v. 1. *Omnia tempus habent*, q. d. & nocentes suum nocendi tempus habent, & innocentes patiendi; vicissim Deus habebit tempus utrosque judicandi; sicut fures suum habent tempus furandi, & prætor suum habet tempus eos suspendendi.

Hebræs habent: *Et tempus omni voluntati, & super omne opus ibi*. S. Hieron. ex Septuag. in versione antiqua: *Tempus est omni voluntati* (alii *complacentiæ*) *super omne factum*; ut sit hendiadis, per quam, omissa copula &, voluntas cum facto & opere copuletur, q. d. Tempus ibi erit judicii extremi, quo scilicet Deus judicabit omnem voluntatem, id est omnem actum voluntatis, putà quicquid liberè volueris, & elegeris, ac insuper omne opus quod ex hac electione patraveris, à quo judicio nulla cadit appellatio, nulla evasio, nulla excusatio. *Tò super* notat judicium hoc Dei superius fore & dominaturum omnibus hominum, etiam Regum & Imperatorum, operibus, ut illi omnes se subdere, & ab eo sententiam justam æquè ac inevitabilem, quam nemo evadere possit, recipiant. Hinc Pagnin. vertit: *Quia tempus omni est quod voluerit, & super omne opus ibi erit iudicium*. Tigurina: *Illic enim tempus est quo omni voluntati, & omnibus factis præmium condignum rependitur*. Vatabl. *Tempus est omni rei, idque iuxta omnia opera illic*, q. d. *postea quam omnia consideravi per verbum Dei, dixi apud me, iudicaturum esse Deum iustos & impios, iuxta uniuscuiusque opera illic, id est in die iudicii quia omnia fiunt suo tempore*. Alius: *Est enim ibi tempus opportunum pro omni re, & pro omni opere*. Syrus & Aquila: *Quia tempus omni negotio est, & omnia opera ibi*. Arabicus: *Quoniam omni rei & omni operi tempus*. Chald. clarè: *Quoniam iudicium paratur omni rei, & omni operi quæ fiunt in hoc sæculo iudicabuntur ibi*.

Dices, Apoc. 10. v. 6. Angelos in fine mundi, putà sub diem judicii, jurat per viventem in sæcula sæculorum: *Quia tempus non erit amplius*, quomodo ergo hic dicitur tunc tempus fore omni rei? Respondetur, in die judicii non erit tempus amplius merendi, vel demerendi, sed tempus judicandi & præmiandi, ut pro meritis quisque pœnam, vel præmium recipiat. Rursus tunc tempus non erit amplius, quia cessabit motus cælorum ac consequenter tempus, quod est mensura motus. Tempori ergo succedet æternitas gloriæ in justis, & gehennæ in injustis.

Hinc colligunt Doctores, in die judicii Deum revelaturum hominum conscientias, ut quisque videat tum sua, tum aliorum hominum quorumlibet dicta, facta, cogitata, & volita etiam secretissima, quia hoc exigit publica Dei judicis justitia, ut scilicet ex iis omnes videant justè Deum cuique gloriam, vel supplicium condignum pro meritis decernere: juxta illod Sibyllæ:

Cunctaque cunctorum cunctis arcana patebunt.

Ita censet S. August. tractat. 53. in Joan. S. Basil. tractat. de Virginit. Lactan. lib 7. c. 21. & 22. Isidor Pelus. lib 2. epist. 94. Anselm. in Elucidario, Magister Scholast. in 4. distinct. 43. vel 47. Hoc est quod ait S. Joan Apoc. 20. 12. *Et libri aperti sunt, &c. & iudicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris, secundùm opera ipsorum*. Vide ibi dicta.

DIXI IN CORDE MEO DE FILIIS HOMINUM,
Vers. 18. UT PROBARET EOS DEUS, UT OSTENDERET SIMILES ESSE BESTIIS] Ita passim legunt Codices Latini; unde mirum in Vaticanis legi. *Dixi in corde filiis hominum*, nisi Calcographorum sit mendum. Nam & Hebr. Chald. Septuag. Syrus, Arab. & ceteri habent præpositionem *de*, sic enim habent Hebræa: *Dixi in corde meo de verbo filiorum Adæ*. Septuag. & ex iis S. Hieron. in priori sua versione, per verbum accipiunt loquelam hominis, unde vertunt: *Dixi ego in corde meo de loquela filiorum hominis, quia separabit illos Deus, & ut ostendat quia ipsi iumenta sunt*. Quod S. Hieron. sic exponit: *Hoc solum* discriminis, *inter homines & iumenta Deus esse voluit; quia nos loquimur, illa sunt muta; nos voluntatem sermone proferimus; illa serpunt silentio*. Et Thaumaturgus; *Discreta, ait, inter se sola vocis articulatione*. Olympiod. verò pro *separabit* vertens, *iudicabit*, exponit, q. d. De omni verbo tum otio tum mentis, reddenda est ratio in die judicii, de quo sermo præcessit, juxta sententiam Christi Matth. 12. 36. *Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die iudicii*. Septuag. de more secutus Syrus vertit: *Dixi ego in corde meo de colloquio filiorum hominum, quos creavit Deus*. Et Arabicus: *Dixi autem ego in corde meo de verbis filiorum hominis, quod Deus indicaverit ea, & ostendit eis quod sint bestiæ*. Verùm noster cum Chald. per verbum, meliùs accipit rem & negotium, per metonymiam Hebræis usitatam. Unde vertit *de filiis hominum*. Sic & Pagnin. Tigur. Campensis, Vatabl. & alii. Nota pro *ut probaret eos* Hebr. est לברם *lebaram*; quod secundò verti potest, *ut purgaret*, vel *purificaret eos*; Tertiò, *ut eligeret eos*. Ita Pagnin. Quartò, *ut separaret, secerneret, diiudicaret eos*. Ita ex Septuag. Arabicus & Olympiod. Quintò, *ut crearet eos*. Ita Syrus & Vatabl. qui ברם *baram*, derivant à ברא *bara*, id est creavit, quasi א; utpote littera quiescens, sit prætermissa. Ex hisce versionibus colligas mortem & miserias corporis humani post peccatum, quibus homo similis est bestiis, hoc fine illi à Deo inflictas: primò, ut superbiam eius, qua contra Deum se erexerat, humiliaret, & sterneret: secundò, ut eius inobedientiam judicaret & castigaret: tertiò, ut eius cupiditates frænaret & purgaret: mors ergo & morbi sunt superbiæ remedium, inobedientiæ supplicium, concupiscentiæ frænum & piaculum, imò sal & nitrum. Nunc ad censum. *Miseriæ hominis tres fines.*

Hæc sententia videtur imperfecta & pendula; quæritur ergo unde pendeat, ubi perficiatur & expleatur? Triplex est responsio. Primò enim aliqui censent eam pendere à v. sequenti. Secundò alii à v. præcedenti. Tertiò alii censent illam in seipsa consistere, seseque explere.

Primò ergo, aliqui eam nectunt v. seq. hoc modo, q. d. Ut Deus probaret hominum fidem & spem de futura vita & beatitudine, ostendendo & faciendo eos quoad corpus similes esse bestiis, idcircò constituit, ut unus sit interitus hominis, & jumentorum, & æqua utriusque conditio. Hoc ipso enim probat & explorat eorum fidem & spem; dum alios videt ex hac hominis & bruti æqualitate non credere animam esse immortalem, sed censere eam cum corpore mori & interire, ac proinde desperare de futura vita & felicitate: alios verò ex adverso videt solerter secernere animam à corpore, ac sentire hominem quidem bestiis esse similem quoad corpus, sed dissimilem quoad animam: hanc enim immortalem habet homo, cùm bestiis omnibus illa sit mortalis, pereatque cum corpore; quare satagunt animam excolere virtutibus, ut à Deo futura gloria donentur, hos ergo sibi eligit & beat Deus, illos verò reiicit & damnat. Hic nexus probabilis est; planè enim hac sententia videtur spectare ad sequentia. Tamen ei obstat distinctio, putà punctum, quod hunc versum à sequenti dispescit & discriminat: & quod pro *idcirco* Hebr. sit כי *ki*, id est *quia*, quæ vox significat v. seq. non explere præcedentem, sed eius causam dare.

Secundò, alii nectunt cum v. præcedenti, sed vario nexu. Primò S. Hieron. sic nectit: *Non mirandum, inquit, in præsenti vita inter impium et iustum nullam esse distantiam, nec aliquid virtutis valere; sed incerto eventu omnia volutari; cùm etiam inter pecudes & homines secundùm corporis vilitatem nihil differre videatur, & sit eadem nascendi conditio, sors una moriendi*. Secundò, Aben Ezra, Caiet. & Dion. censent Salomonem hic non ex sua, sed ex Epicureorum sententia loqui, qui censent animam hominis æquè ac brutorum cum corpore interire ac proinde indulgendum esse voluptatibus huius vitæ, nec enim sperandas esse alias in futura. Huc accedit paraphrasis Thaumaturgi: *Quemadmodum ego olim insipienter censui, apud Deum reputari, iudicarique similiter; nihilque differre iustè & iniustè agere; rationis praeditum, vel brutum esse; Quia omnibus sine discrimine tempus dispensatur, & mors irrogatur*. Tertiò, noster Pineda magis

gis cordatè censet, Salomonem hìc significare, quòd Deus in die judicii examinaturus sit cujusque hominis vitam: an scilicet ille vixerit, ut homo; an ut bestia: iniqui enim judices, qui ut dixit v. 16. sontes justificant, insontes condemnant, vivunt ut bestiæ, imò sicut feræ, similesque sunt leonibus & lupis, qui animalia cetera laniant & vorant, juxta illud: *Leo rugiens & ursus esuriens, Princeps impius super pauperem.* Prov. 28. 15. & iterùm Habac. 1. 13. & 14. *Quare non respicis super iniqua agentes, & taces devorante impio instiorem se? & facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principem.* Major enim piscis devorat minorem, idque impunè nullo prohibente. Unde Campens. vertit: *Cùm non invenissem causam aliam quare Deus hæc permitteret, visum est mihi velle illum hujusmodi humanis tumultibus hominem sic exercere, ut videat se in hac vita parum differre à brutis; non aliter enim inter se homines tumultuantur, nec majori sæpe ratione, quàm bruta inter sese.*

Tertiò, & genuinè hæc sententia per se consistit, & in seipsa expletur, ut patet ex Hebræo qui sic habet: *Dixi in corde meo super verbo* (id est super re & negotio) *filiorum Adam* (id fieri hoc fine) *ut probaret eos Deus.*

Vis & energia sententiæ consistit in τῷ *super negotio filiorum Adæ*, q. d. Corde meo considerans negotium, id est conditionem, naturam & sortem filiorum Adæ, quòd scilicet ex Adama factus sit Adam, id est ex humo creatus sit homo; ideoque similis bestiis in edendo, bibendo, generando, ambulando, dormiendo, moriendo, &c. Hoc, inquam, negotium hominum considerans, dixi de eo, ipsum hoc fine esse factum à Deo, ut per illud probaret homines; an scilicet credant & sperent animæ immortalitatem & gloriam suam æternam, q. d. Ut experiretur Deus hanc hominum fidem & spem, ostendendo eos exterius similes esse bestiis, quæ carent omni fide & spe; ideo dedit eis corpus terrestre, corruptibile, & mortale, quale habent bestiæ: insipientes enim & carnales & hoc conjiciunt animam suam, æquè ac corpus, similem esse animæ bestiarum, ac cum corpore morituram; ideoque dant se ventri & veneri: sapientes verò secernunt animam à corpore, ac animam hominis rationalem & immortalem esse censent, bestiarum verò irrationalem & mortalem; ideoque satagunt vivere, non ut bestiæ, sed ut Angeli; ut eorum felicitatem adipisci mereantur. Ita Olympiod. *Monet nos per hæc*, inquit, *ne corpori indulgeamus, sed animam quæ prædita est ratione, qua similes Angelis sumus, virtutibus excolamus.* Et Vatab. *Æstimavi in corde meo conditionem hominum, ut Deus excellentissimos creaverit, simul cernens quomodo ipsi sese in pecudum conditionem abjiciunt.* Et Chald. *Dixi ego in corde meo propter negotium filiorum hominum, quibus adducit dominus plagas & infirmitates malas, ut tentaret eos, & ut probaret eos, fecit Deus; ut videret, si convertantur ad pœnitentiam, ut dimitteret eis, & sanarentur. Impii autem, qui sunt sicut jumenta, non convertuntur; ideoque corripiuntur, ut male sit eis.* Videtur Chald. pro דבר *dabar*, id est verbum, aliis punctis legisse דבר *deber*, id est pestis, mortalitas, mors. Unde vertit: *Quod veniant super eos percussiones & morbi mali*: Pessimus enim est pestis.

Porrò, licèt non sit necesse scrupulosè scrutari hìc omnium sententiarum inter se connexionem, eò quòd Salomon hìc varias vanitatis mundi species sigillatim recenseat, & ab una ad aliam planè diversam sine ordine & nexu transeat; tamen hoc loco commoda connexio & transitio assignari potest. Dixerat enim v. 16. Inter alias vanitates, non minimam esse iniquitatem judiciorum & judicum qui reos absolvunt, ac insontes damnant & morte plectunt. Jam similem illi vanitatem attexit, scilicet quòd homines quoad corpus sint similes animalibus & bestiis; adeò ut ipsimet verè animalia sint, & nonnullis bestiæ & bruta esse videantur, præsertim quia unus est interitus hominum & bestiarum. Si dicas, discrimen esse quoad animam, quòd hominum anima sit immortalis, adeoque judicanda à Deo, ut præmium, vel supplicium æternum recipiat, uti dixit v. 17. brutorum verò anima sit mortalis & pereat cum corpore; subjungit: multis hoc esse obscurum & dubium, imò si externa & sensus spectes videri falsum. Multi enim ex eo quod videant homines mori ut bruta, censent animam hominum interire, uti interit anima brutorum. Hoc est enim quod ait v. 21. *Quis* (quotusquisque) *novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus jumentorum descendat deorsum?* atque hæc maxima hominis est vanitas,

A imò ærumna, error & vitium, nimirum quòd animæ suæ nobilitatem & æternitatem ignoret, ac proinde non curet benè vivendo illi consulere, ut in æternum illam beet, sed voluptatibus illicitis se dedat, quibus æternum ignem illi accersit. Ne quis verò putet verè rem ita se habere, scilicet ex interitu corporis hominis, rectè colligi interitum animæ ejusdem, addit, Deum id fecisse, ut probaret & tentaret homines, hominumque de animæ immortalitate fidem & spem. Unde paulò antè clarè dixit & edixit: *Justum & impium judicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit*, quò clarè significat animæ immortalitatem, ejusque pro meritis judicium, præmiumque, vel supplicium æternum.

ET OSTENDERET SIMILES ESSE BESTIIS] Hebr. *ad videndum quod ipsi jumenta ipsi sibi*; quod variè accipi potest. Primò, q. d. ut videre liceat, quòd ipsi sunt jumenta; ipsi, inquam, apud se. Unde Arabicus vertit: *Ostendit eos quòd ipsi sunt bestiæ.* Sic & Septuag. Complut. Secundò, q. d. ut ostenderet hominem in hominem grassari instar bestiæ, juxta illud: *Homo homini lupus.* Tertiò, *Homo videtur sibi bestia. Primò. Secundò. Tertiò.*

B q. d. ut ostenderet, quòd sicut homines sunt jumenta, & bestiæ cum bestiis; sic vicissim bestiæ sint bestiæ ipsis hominibus, dum in eos sæviunt eosque laniant & devorant, ut faciunt leones, lupi, tigrides, pantheræ, &c. Quartò, pro *ipsi sibi* verti potest *ipsi sibi*, q. d. Homo non tantùm quoad corpus, sed etiam quoad suam opinionem, secundùm animam ac mores bestiales, atque ignorantiam, quæ eum facit propriæ oblivisci dignitatis; perinde ac si nihil differret à bestiis, illis similis esse videtur. Sicut Nabuchodonosor similis factus est bovi, partim quoad figuram corporis quia incedebat ut quadrupes, & herbis vescebatur ut bos, partim quoad corruptam suam imaginationem, qua sibi videbatur esse pecus. Daniel. 4. 32. Denique homo, qui vivit ut bestia, moritur ut bestia. Quintò, Caietan. vertens: *Et ad videndum quod ipsi bestia ad ipsos*, exponit q. d. Homo est bestia ad seipsum, id est homo est politica quædam bestia; quoniam communicant homines inter se; sed alii dolosè, ut vulpes; alii crudeliter, ut lupi: alii superbè despiciendo ceteros, ut leones; alii gulosè, ut porci; alii libidinosè, ut asini, &c. Pro *bestiis* enim Hebr. est בהמה *Quartò; Quintò;*

C *behema*, quod omne quadrupes, sive cicur & mansuetum, uti sunt equi, oves, & boves, sive agreste & ferum, uti sunt lupi, leones, pardi, significat. Unde Elephas vocatur *behemoth*, id est bestiæ in plurali, quod mole corporis multarum sit instar bestiarum. Iob. 40. 10. Noster crebrò vertit *jumenta*.

Homo ergo similis est bestiis, quę impetu passionum non judicio rationis aguntur, nec uni bestiæ, sed omnibus pejor est bestiis. Bestiæ enim non sæviunt in bestias ejusdem speciei, sed in illas, quæ diversę: at homo in hominem sęvit. Homo igitur imitatur, imò superat canis invidiam, lupi voracitatem, leonis superbiam, tigridis sævitiam, asini acediam, serpentis malitiam, vulpis fraudulentiam suis immunditiam, hirci luxuriam. Ubi nunc est gloriatio tua, ò nobilis? quid te jactas, ò dives? quid pauperem spernis, quid ignobilem alloqui dedignaris, cùm non tantùm homini pauperi, sed & jumentis, porcis & hircis factus es similis, par & æqualis! Ito nunc auro splendidus, alto supercilio tumidus, equis chedisque superbus, famulorum turba magnificus: sed inspice te, memento, quia comparatus es jumentis insipientibus, & similis factus es illis.

D Tropol. Vestes bestiarum pelliceæ, quibus Deus induit Adamum post peccatum, significant nos bestiarum indolem per illud induisse; ideoque eum eis exuturos corium mortalitatis, ait S. August. in Psal. 103.

IDCIRCO UNUS INTERITUS EST HOMINIS ET JUMENTORUM, ET ÆQUA UTRIUSQUE CONDITIO. SICUT MORITUR HOMO, SIC ET ILLA MORIUNTUR: SIMILITER SPIRANT OMNIA, ET NIHIL HABET HOMO JUMENTO AMPLIUS: CUNCTA SUBJACENT VANITATI. Thaumaturgus: *Neque esse inva mortis severiora in alia animantia quàm in homines.* Chald. hæc arctat ad hominem peccatorem. Sic enim vertit: *Quoniam occasus hominis peccatoris & occasus bestiæ immundæ, occasus unus est omnibus his, & sicut moritur bestia immunda, sic moritur iste, si non convertitur ad pœnitentiam ante mortem, & spiraculum spiritus amborum simul judicabitur omnimodo, & nihil amplius remanet de viro pecca-* VERS. 19.

peccatore, quàm de iumento immundo, neque est alia differentia inter ambos, nisi domus sepultura; quoniam omnia sunt vanitas.

Hinc nonnulli opinati sunt impios tam quoad animam, quàm quoad corpus interire, ut bruta. Verùm hic est error, quare perperam Chald. hæc arctat ad peccatorem, cùm Hebræa, Græca, Syra, Arabica habeant absolutè & generatim, *unus interitus est hominis & iumentorum.*

Pro *interitus* hebr. est *micre*, id est, accidens, ita Syrus; eventus, ita Septuag. Sors, ita Arabicus, conditio (occursus, casus; Putà iidem affectus, eædem cupiditates, iidem morbi & ærumnæ, iidem casus, iidem mores & vitia. Unde Olymp. vertit: *Iumentorum itaque brutalis vita, qua veneri indulget, vanitas mera est.* Noster tamen vertit, *interitus*, sive mors, quia ipsa est accidens omnibus hominibus commune, necessarium, certum, inevitabile, dies tamen ejus & hora est anceps & incerta. Rursum mors homini est casus ultimus, in quem omnes alii humanæ vitæ casus recidunt, uti dixi cap. 2. v. 14. hoc voluisse Salomonem patet ea eo quòd *micre*, id est accidens & casum hunc explicans subjicit: *Sicut moritur homo sic & illa moriuntur.*

B

An Eccles. loquatur ex mente infidelium?

Nonnulli censent Salomonem hic loqui non ex sua, sed ex Epicureorum sententia, qui negant animæ immortalitatem, ita Thaumaturgus, Clarius, & S. Gregor. 4. Dialog. c. 4. quem audi. *Concionator noster velut ex mente infirmantium humanæ suspicionis sententiam proponit, dum dicit: Unus interitus est hominis & iumentorum, & æqua utriusque conditio; sicut moritur homo, sic & illa moriuntur. Similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumentis amplius. Qui tamen ex definitione rationis suam postmodum sententiam profert, dicens: Quid habet amplius sapiens a stulto, & quid pauper, nisi ut pergat illuc ubi est vita? Qui igitur dixit: Nihil habet homo iumentis amplius, ipse rursum definit, quia habet aliquid sapiens non solum amplius a iumento, sed etiam ab homine stulto, videlicet ut pergat illuc ubi est vita. Quibus verbis primum indicat, quia hic hominum vita non est, quam esse alibi testatur. Habet ergo homo hoc amplius iumentis, quia illa post mortem non vivunt, hic verò tunc vivere inchoat, cùm per mortem carnis hanc visibilem vitam consumat.* Probat deinde idipsum alio Ecclesiastæ testimonio: *Qui etiam longè inferius dicit: Quodcumque potest manus tua facere instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia erit apud inferos, quò tu properas. Quomodo ergo unus interitus hominis & iumenti, & æqua utriusque conditio? aut quomodo nihil habet homo iumentis amplius, cùm iumenta post mortem carnis non vivunt, hominum verò spiritus pro malis suis operibus post mortem carnis ad inferos deducti, nec in ipsa morte moriuntur? sed in utraque tam dispari sententia demonstratur, quia concionator verax & illud ex tentatione carnali intulit, & hoc postmodum ex spiritali veritate definivit.*

C

Responsio vera.

Meliùs alii censent Salomonem ex sua mente & sensu loqui, q. d. Deus volens hominis fidem probare & explorare, fecit eum quoad corpus similem bestiis: idcirco sicut interit & moritur corpus bestiæ, sic & hominis. Corpus enim hominis simile est corpori bestiarum, sicut in ortu & progressu, sic in occasu ac morte. Oritur enim & nascitur ex terra; progreditur sive continuat vitam spirando, puta per respirationem; Occidit & moritur, dum in terram, ex qua ortum est, redit. Ita S. Hieron. *Ne putaremus*, inquit, *dici de anima insulsis: Omnia facta sunt de terra & revertentur in terram de terra autem nihil aliud nisi corpus factum est.* Et S. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 1. notat

D

Homo similis bestiis corpore non anima.

hæc dici de corpore hominis, non de anima, idq; hac ratione probat: *Nam anima brutorum*, inquit, *producitur ex virtute aliqua corporea* (virtute seminis per traducem; sicut enim lux unius candelæ lucem in alia accendit; sic anima vaccæ, ovis, lupi, leonis, &c. producit animam vituli, agni, lupi, leonis, quem generat) *anima vero humana producitur à Deo, & ad hoc significandum dicitur Genes. 1. Quantum ad alia animalia: Producat terra animam viventem. Quantum verò ad hominem dicitur, quod inspiravit in faciem eius spiraculum vitæ. Et ideo concluditur Eccles. ult. Revertatur pulvis in terram suam unde erat, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Similiter processus vitæ est similis quantum ad corpus, ad quod pertinet, quod dicitur in Eccl. similiter spirant omnia. Et Sap. 2. Fumus & flatus est in naribus nostris, &c. Sed non est similis processus quantum ad animam; quia homo intelligit, non autem animalia bruta: unde falsum est, quod dicitur: Nihil habet homo iumento amplius; & ideo similis est interitus quantum ad corpus, sed non quantum ad animam.* Hucusque Doctor Angelicus.

Cornel. in Ecclesiasten. X1.

Rursum *idem est interitus hominis & iumentorum*, quia quantum per sensum & experientiam colligi potest, idem est modus generationis & corruptionis in jumentis, qui est in homine (simili enim modo procreantur & senescentia moriuntur jumenta, quo homines) excepta dumtaxat differentia perfectionis & subsistentiæ formæ humanæ, putà animæ rationalis, quam ex modo generationis & corruptionis hominis non colligeremus, nisi illa aliunde nobis innotesceret, putà ex spiritali operatione intellectus, qua etiam Deum & Angelos incorporeos intelligit, ac libera voluntatis, ex extasi, & raptu, ex meritis & demeritis, & maximè ex actibus gratiæ, atque ex fide & revelatione S. Script.

Moraliter S. Bernard. toto serm. 82. in Cant pulchrè ex hoc loco docet, quòd anima hominis, quæ Deo similis est, creata in simplicitate, immortalitate, & libertate, per peccatum in tribus hisce facta sit illi dissimilis, similisque bestiis; sic enim ait: *Inde* (ex peccato) *anima dissimilis est & sibi; inde comparata jumentis insipientibus & similis facta est illis: inde quod legitur commutasse gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fœnum: inde homines tamquam vulpes duplicitatis & fraudis foveas habent, & quia pares vulpibus se fecerunt, partes vulpium erunt: inde iuxta Salomonem unus exitus homini & jumento, quid ni similiter exeat qui similiter vixit? mors bestialis involvit terrenis, morte bestiali excedet terris. Audi aliud: Quid mirum si similem sortimur exitum, qui & similem habemus introitum? unde enim hominibus, nisi de similitudine bestiali, ille tam intemperans ardor in coitu, tam immoderatus dolor in partu. Ita homo in conspectu & ortu in vita & morte comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis. Quid, quod libera creatura sibi subditum appetitum non regit ut domina, sed sequitur & obsequitur ut ancilla? Nonne & in hoc se assimilat & annumerat ceteris animantibus, quæ natura non in libertatem vocavit, sed sordidis in servitutem, servire suo ventri, & appetitui obedire?*

SIMILITER SPIRANT OMNIA] Hebr. unus *ruach*, id est, *spiritus est omnibus*. *Spiritus*, id est, halitus sive respiratio, ut vertit Symmach. Flatus sive aura vitalis, ut vertit Vatabl. omnia enim animalia æquè, ac homo respirant, ac respiratione attrahunt aerem, ut calorem cordis & viscerum temperent, itaque vitam conservant & prorogant: unde cum respiratio, vel strangulatione vel catharro impeditur, homo suffocatur & moritur. Vide Arist. l. de Respiratione. Hinc anima nonnullis dicitur ab ἄνεμος, id est aura, ventus, ait Isidor. l. 11. Orig. cap. 1. licet ipse id refutet, additque *anima est vitæ, animus consilii. Anima enim est spiritus quo vivimus*, ait Nonius: *Animus quo sapimus*. Græcè dicitur ψυχὴ à ψύχειν, id est a refrigerando. Unde Campensis vertit: *Nec apparet aliam hominis, aliam brutorum esse animam*, id est halitum vitalem.

Notant Rabbini nonnulli animam Hebr. tria habere nomina, quæ triplicem ejus vim significent, scilicet נשמה *noscama*, significare vim rationalem, quæ est radius divinitatis, נפש *nephes* vim sensitivam: רוח *ruach* vim vitalem. Hinc R. Abraham *noscama* constituit in cerebro, *nephes* in jecore, *ruach* in corde: sicut Physici & Medici triplices constituunt in homine spiritus, scilicet rationales, qui subserviunt discursui & speculationi mentis; animales, qui subserviunt sensationi & ambulationi; vitales, qui subserviunt respirationi & vitæ. Verùm hoc discrimen non est perpetuum: nam *ruach* significat quoque vim rationalem, ut patet vers. 21. & cap. 12. 7. Imò Spiritus sanctus, qui non tantùm est rationalis, sed & divinus, imò Deus, in Script. & à Rabbinis passim vocatur *ruach haccados*.

ET NIHIL HABET HOMO IUMENTO AMPLIUS] Septuag. *Et quid abundavit homo à pecore? nihil.* Theodotion: *Quæ præstantia hominis?* Symmach. *Et quid amplius habet homo pecore?* Tigurin. *Nec habet homo quidquam præstantius pecore*. Alii: *Dignitas hominis supra belluis nulla*, scilicet quoad corpus; nam quoad animam homo habet vitam perennem & immortalem, quam non habent bruta. *Nihil* ergo subaudi quoad corporis mutabilitatem, mortem & externa omnia. Un-

de Chald. vertit; *Residuum viri pro jumento non est quidquam inter utrumque, nisi domus sepulchri*. Nobiles enim & divites inter homines splendida sibi erigunt sepulchra, qualia non eriguntur bestiis.

Cavendus hic est Comment. Vatabli, vel potius Vatablo ab hæreticis insertus, qui sic explicat q.d. *Humana ratio sola non deprehendit excellentiam hominis supra bestias; quia quidquid videtur oculo rationis in homine est vanissimum*. Hoc enim erroneum est & sapit Epicureismum. Nam certum est seclusa fide, sola ratione naturali, cognosci hominem præstare bestiis per animam rationalem, & immortalem. Animam enim hominis esse immortalem multis rationibus naturalibus probant, & evincunt Physici in libr. de Anima: Quocirca Doctores, qui Vatablum castigarunt, censoria virgula hunc locum notarunt, ac verba jam citata expunxerunt.

Mysticè S. Hieron. Homo, inquit, est justus; jumentum peccator, qui sæpè per Dei gratiam & pœnitentiam justum æquat, imò superat, de quo mox plura.

Vers. 20. ET OMNIA (*omnia*, id est, utraque, scilicet homo & jumenta: de his enim solis sermo præcessit) PERGUNT AD UNUM LOCUM (in terram ut sequitur) DE TERRA FACTA SUNT, ET IN TERRAM PARITER REVERTUNTUR] Septuag. & Syrus: *Omnia facta sunt de pulvere, & omnia revertentur in pulverem*. Nam Hebr. pro *terra* est *aphar*, id est, pulvis, scilicet aqua mixtus, puta limus vel lutum. S. Hieron. *Omnia de humo facta sunt, & omnia revertentur ad humum*.

Alludit, imò citat illud Genes. 3. 19. *Donec reverteris in terram, de qua sumptus es, quia pulvis es, & in pulverem reverteris*. Vide ibi dicta. Hinc terra ab Eccles. cap. 40. 1. vocatur mater omnium: quocirca Junius Brutus accepto Delphis Apollinis, oraculo, eum dominaturum Romæ, qui primus osculatus fuisset matrem, illicò osculatus est terram, ac exactis Tarquiniis regibus, primus Romæ consul creatus est, teste Livio lib. 1. Simili somnium Julio Cæsari orbis imperium portendisse narrat Sueton. in vita ejus capit. 7. Hinc quoque priscì Gentiles, teste Varrone libr. 1. de Lingua Latina, puerum recens natum in terra statuebant, & Opem deam (id est Terram) implorabant, quàm & Levanam, à levando de terra nuncupabant, & Faunam à favendo, & Fatuam à fando, quasi non ante contactum ejus fari fas sit, & Majam ac Bonam, denique Magnam matrem. Ita noster Lorinus.

Vers. 21. QUIS NOVIT SI SPIRITUS FILIORUM ADAM ASCENDAT SURSUM, ET SPIRITUS JUMENTORUM DESCENDAT DEORSUM] Hebr. Septuag. & Syrus addunt, *in terram*. Arabicus; *ad profundum terræ*. Campensis: *Quotusquisque interim novit, an hominis ascensura sit sursum; an animæ reliquorum animantium cum corporibus interitura sit?*

Sanct. Gregor. 4. Dialog. capit. 4. Olympiod. Lyran. Bonavent. Cajetan. & alii censent hæc dici à Salomone, non ex persona & mente sua, sed impiorum, putà Epicureorum negantium animæ immortalitatem; vel certè de ea dubitantium. Id enim verba præ ferunt. Unde Thaumaturgus vertit: *Insipientes etiam censent*, &c. *incertum esse de animabus humanis, an in altum subvolaturæ sint, & de reliquis brutorum, an deorsum defluxuræ sint*.

Verùm si antecedens de similitudine, similique interitu hominis & bestiarum, quod ex suo sensu posuit vers. 18. & 19. ac conclusionem quam ex eo elicit vers. 22. dicens; *Et deprehendi nihil esse melius, quàm lætari*, &c. intuearis, omnino censebis eum hic pariter ex sua mente sensuque loqui, ut scilicet significare velit homines, præsertim illius ævi rudes & animales, ex eo quòd vident corpora humanum corrumpi & mori æquè ac jumentorum, atque externa omnia simili modo se habere in homine ac in brutis; interna vero hominis, præsertim animam & spiritum non pervident, idcircò vix perspicere animam hominis esse immortalem, cùm brutorum sit mortalis. Sensus ergo est, quasi dicat. Quis novit id est, quotusquisque novit & certò sibi persuadet spiritum, id est, animam hominis post mortem corporis ascendere sursum ad Deum, qui illam creavit, ut illam velut immortalem judicet, ac pro meritis immortale illi præmium, vel supplicium decernat, ac reipsa tribuat; animam verò brutorum descendere in terram, ut corpore in pulverem resoluto intereat & evanescat, quasi dicat: Pauci hoc noverunt, idque ægrè admodum, difficulter & dubiè; adeo ut Aristoteles vir summi ingenii à multis putetur de animæ immortalitate dubitasse. Ita Sanctus Hieronymus. *Quis novit si spiritus filiorum, Adam*, &c. *Non inter pecudes & hominem*, inquit, *secundum animæ dignitatem nihil interesse contendo, sed addiciendo: Quis, difficultatem rei voluit demonstrare. Pronomen enim, quis, in scripturis sanctis non pro impossibili, sed pro difficili semper accipitur, ut Isaja 53. 8. Quis enarrabit*: Psal. 14. 1. *Quis habitabit*? Jerem. 17. 9. *Quis cognoscet?*

Platonis de anima deliria.

S. Hieronymum de more sequitur Alcuinus. Salonius, Hugo Card. & passim Latini. Hinc & Chald. vertit: *Quis adeo sapientia excellit, ut ei exploratum esse possit, num animi hominum in cælum pervolent, spiritus vero animantium descendat sub terram?* Atque hæc est insignis hominum vanitas, ignorantia & error, quam hic deplorat Salomon, quòd scilicet seipsos, hoc est, animam suam ejusque conditionem non cognoscant, nesciantque, an mortalis sit, an immortalis; an in cælum, an in terram reditura sit. Nam Philosophi, ac inter eos divinus Plato hac de re dubiè, obscurè, frivolè locutus est, Plato enim in Phædro, & alibi Deum vocat mundum, qui circulo fertur. In hujus convexa parte ait existere ideas veras, quas anima alis subvecta contempletur, donec redire demum cogatur. Postea negat eodem reverti eam, nisi elapsis decem mille annis, dum eæ alæ recrescant. Nisi quis sincerè sit philosophatus, cui reditus detur post tres mille annos, &c. Homines assignat certis planetis quisque sequatur, & cum eis lustret ideas mundi intellectualis. Epicurus quoque hoc Sorite ridebat mortem, dicens eam *nihil ad nos pertinere; quod enim dissolutum sit, id esse sine sensu; quod autem sine sensu sit, id nihil omnino ad nos pertinere*, inquit Cicero lib. 2. de Finib. Soritis vitium & paralogismum detegit Tertull. lib. de Anima: *Dissolvitur*, inquit, *& caret sensu non ipsa mors, sed homo qui eam patitur, At ille debuit ei passionem, cujus est actio, quod si hominis est pati mortem dissolutricem corporis & peremptricem sensus, quàm ineptum, ut tanta vis ad hominem non pertinere dicatur?* Adde sensum animæ morte non extingui, imò illo eam sentire ignes æternos, atque uri in gehenna.

Spiritum ire sursum significat, Primò.

Nota; *Spiritum hominis ascendere sursum*, multa significat. Primò, animam hominis non esse è terra, nec ex traduce animæ parentum, generari, uti generantur animæ brutorum, quæ proinde cum corpore moriuntur, & resolvuntur in terram, ex qua prodierunt, sed sursum è cælo à solo Deo creari, & creando homini infundi: ideoque illam esse spiritualem & immortalem, ac proinde post mortem corporis ad Deum creatorem suum reverti & sursum ascendere, ut illi se sistat & reddat, juxta illud cap. 12. 7. *Spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum*. Hinc animam hominis poeta dixit esse *divinæ particulam auræ*. Et alius; *Igneus*, ait, *est illis vigor, & cælestis origo*. Itaque ex hoc loco non infirmatur, sed potiùs confirmatur animæ hominis æternitas & immortalitas Eandem clarè astruit c. 12. v. ult. & c. 12. v. 8. 15.

Secundò,

Secundò, quod ascendat ad Deum velut ad suum judicem, ut prout gessit in vita bonum vel malum, ab eo sententiam supplicii vel, præmii accipiat. Licèt enim Doctores graves, ut Domin. Soto in 4. dist. 45. art. 3. concl. Franc. Suarez. 3. part. tom. 2. quæst. 59. art. 6. disput. 52. sect. 1. Gregor. de Valentia tom. 4. disp. 11, quæst. 1. puncto 2. Barthol. Sibylla in Quæst. peregrinis, Petrus Thyræus lib. 1. de Apparit. spirit. c. 14. n. 134. Henr. Henriq. lib. ult. Summæ c. 15. par. 1. & alii censeant animam post mortem hominis judicium particulare subire, dum adhuc est in corpore, ac judicari primo instanti post mortem, ut peracto judicio mox è corpore vel in cælum, vel infernum deferatur: tamen per catachresim dicitur anima ascendere sursum, quia ascendit ad Deum Judicem, qui sursum in cælis habitat, ibique in throno gloriæ cum Angelis residet. Unde S. Augustinus vel quisquis est Auctor. lib. de Vanitate sæculi cap. 1. *Cùm anima*, inquit, *separatur à corpore, veniunt Angeli, ut perducant illam ante tribunal Judicis*. Idem asserit S. Chrysost. homil. 1. in Matth. Quocirca Suarez loco citato ait animas dici ascendere in cælum, quia elevantur intellectualiter ad audiendam sententiam Judicis, putà Christi hominis, quod ip-

se

se subinde per se, subinde per Angelos exercet, inquit Thyræus, esto judicandi nec Christum, nec Angelos videant.

Tertiò, significat animam hominis creatam esse à Deo, ut cælo cælestique felicitate fruatur: Quare illam, si ex Dei lege vixit, ab eo cælo gloriaque æterna donari & beari. Hinc Apost. ait, quòd Christo veniente ad judicium *simul rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus*. 1. Thes. 4. 17. Ita S. Bonav. Lyran. Cajet. Dion. & alii.

Ad hanc expositionem accedunt, qui sic explicant, q. d. Quis novit, id est, quis oculis conspexit, aut evidenti ratione & clara demonstratione cognovit, animam hominis esse immortalem & cælestis gloriæ capacem, brutorum verò esse mortalem, & in terram ire? Multi enim non credunt, nisi quæ oculis conspiciunt, præsertim circa futura bonorum præmia in cælo, & malorum supplicia in inferno. Unde dives epulo petebat ab Abraham mitti Lazarum ad fratres suos, qui testaretur eum torqueri in gehenna, cumque Abraham diceret: *Habent Moysen & Prophetas, audiant illos*, regessit: *Non, pater Abraham; sed si quis ex mortuis ierit ad eos pœnitentiam agent*. Lucæ 16. 29. Sic Genes. 3. 7. de Adam & Eva post peccatum dicitur: *Cognoverunt* (id est senserunt & viderunt) *se esse nudos*. Ita Hugo: *Nemo*, inquit, *hominum hoc scit, quemadmodum sciuntur ea quæ videntur & audiuntur, & tanguntur & ceteris sensibus percipiuntur; non enim putant scire aliquid posse, nisi oculo carnis videatur & contingatur sensu*.

Porrò Cajet. sic explicat. q. d. *Quis novit*, id est, nullus novit: *Nullus enim Philosophus*, inquit, *hactenus demonstravit animam hominis esse immortalem: & nulla apparet demonstrativa ratio, sed fide hoc credimus, & rationibus probabilibus consonus*. Sic & Vatab. Campensis, Ferus, quin & Scotus in 4. dist. 43. q. 2. Verùm hos refellit Melchior Canus lib. ult. de locis cap. ult. Et S. Aug. lib. de Immort. animæ, duodecim rationibus Physicis probat eam esse immortalem, atque passim alii veriùs censent ratione naturali demonstrari posse animam hominis esse immortalem, sed hanc rationem non capiunt nisi rari, qui celso & perspicaci sunt ingenio. Quare multi fidelium potiùs fide credunt, quàm per rationem sciunt animam esse immortalem.

Rursum R. Salomon exponit q. d. *Quis novit*, id est quis cogitat, quis advertit, quis considerat animam esse immortalem, ut ex hac consideratione moveatur ad sanctam vitam, ut animæ saluti consulat? q. d. Pauci id faciunt, pauci id practicè sciunt. Sic de Deo dicitur Psalm. 138. 2. *Tu cognovisti* (id est tu advertis, inspicis, consideras) *sessionem meum, & resurrectionem meam*.

Denique S. Hieronym. hæc exponit de limbo patrum, ad quem tempore Salomonis post mortem descendebant animæ justorum: multi enim ignorabant ubinam hic limbus foret, an sursum in cælo, an deorsum in inferno, q. d. Quis novit quonam eant animæ eorum, qui nunc moriuntur, an scilicet ascendant in cælum, an descendant in infernum? Audi S. Hier. *Hoc autem dicit, non quod animam putet perire cum corpore, vel unum bestiis & hominibus præparari locum, sed quod ante adventum Christi omnia ad inferos pariter ducerentur. Unde & Jacob pariter ad inferos descensurum se dicit. Et Iob pios & impios in inferno queritur retentari. Et Evangelium, Chaos magnum interpositum apud inferos, & Abraham cum Lazaro & divitem in suppliciis esse testatur; et revera antequam flammeam illam rotam, et igneam rompheam ad paradisi fores Christus cum latrone reseraret, clausa erant cælestia, et spiritum pecoris hominisque æqualis utilitas coarctabat. Et licet aliud videretur dissolvi, aliud reservari, tamen non multum intererat perire cum corpore, vel inferni tenebris detineri*.

Moraliter hic disce, quanta sit vanitas & cæcitas animæ quæ seipsam suasque dotes & æternitatem non perspicit, nisi à Deo illuminetur. Sanctus Augustinus epist. 100. ad Evodium, narrat Gennadium medicum dubitantem de immortalitate animæ, per Angeli apparitionem in somnis eandem fuisse edoctum. Dicebat enim illi Angelus: *Vorest modo corpus tuum? ille respondit: in cubiculo meo. Scisne, inquit ille, in eodem corpusculo nunc illigatos esse, & clausos & otiosos oculos tuos, nihilque illis oculis te videri? Respondit: Scio. Tunc ille: Qui sunt ergo, inquit, isti oculi quibus me vides? Ad hoc iste non inveniens, quid responderet, obticuit. Cui hæsitanti ille,*

Exempla de immortalitate animæ.

A *quod his interrogationibus docere moliebatur, aperuit, & continuò: sicut, inquit, illi oculi carnis utique in dormiente atque in lectulo iacente nunc vacant, nec aliquid operantur; & tamen sunt isti quibus me intueris, & ista uteris visione: ita cum defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis tuæ, vita tibi inerit qua vivas, sensusque quo sentias. Cave iam deinceps ne dubites vitam manere post mortem. Ita sibi homo fidelis ablatam dicit huius rei dubitationem. Quo docente? nisi providentia & misericordia Dei?*

Simile exemplum probans animæ immortalitatem recenset Joannes Moschus in Prat. Spiritual. cap. 195. de Evagrio Philosopho, qui post mortem chyrographum pecuniæ, in pauperes erogandæ, & post mortem recipiendæ à Synesio Episcopo acceptum, ipsi reddidit dicens, sibi jam esse satisfactum. Marsilius Ficinus disputans de immortalitate animæ cum Michaele Mercato magni nominis Philosopho, uterque cum altero pactus est, uter eorum ex hac vita prior decederet (si liceret) alterum de alterius vitæ statu redderet certiorem. Prior decessit Marsilius Florentiæ, qui in hora mortis Mercato absenti longeque dissito apparens: O Michael, inquit, ò Michael, vera sunt illa, quæ de im-
B mortalitate animæ disseruimus, quo dicto ex oculis mirantis evanuit: atque exinde Mercatus licèt probè vixisset, tamen perfectiori virtuti se dedit, ac philosophiæ valedicens quod reliquum fuit temporis, mundo defunctus, soli vitæ futuræ vixit. Rem fusè narrat Baronius tom. 5. ad annum Christi 411.

Quin & Galenus Medicorum princeps, ex sympathia animæ cum corpore censuit eam esse mortalem. Vide eum tom. 1. lib. *Quod animi mores corporis temperantiam sequantur*, cap. 3. ubi docet, quòd anima in genere non sit aliud quàm temperatura quatuor primarum qualitatum, putà caloris, frigoris, humiditatis & siccitatis. Anima verò rationalis, inquit, quæ species est animæ, non est aliud quàm temperatura cerebri: unde cerebro nimis calefacto, vel frigefacto anima abit, & homo moritur. Cùm ergo temperatura hæc intereat, videtur & anima rationalis interire. Ita ipse. Verùm antecedens est falsum; Anima enim rationalis non est temperatura qualitatum, sic enim esset corporea, cùm sit spiritualis, imò purus spiritus. Unde Galenum refellit Isidor. Pelus. lib. 3. epist. 124.
C Pitagoras verò, Plato & ceteri censuere eam esse immortalem. Unde & Heraclitus epist. ad Amphidamanta: *Non occumbet, ait, morbo Heraclitus, morbus occumbet Heracliti, &c. Corpus descendet ad fatalem locum: at animus non descendet, cùm sit immortalis, in cælum evolabit sublimis. Eum accipient æthereа domicilia, & Ephesios criminabor. Versabor non in hominibus, sed in diis*. Idem asserit Cicero in Somnio Scipionis & Quintil. Declam. 10. §. 18. ubi ait: *Animam vero flammei vigoris imprimum, perennitatemque non ex nostro igne sumentem, sed quò sidera volant, & quò sacri torquentur axes, inde venire, unde rerum omnium auctorem parentemque spiritum ducimus, nec interire nec solvi, nec ullo mortalitatis effici fato: sed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus, levi se igne lustraverit, petere sedes inter astra, donec in alia fata sæculo pugnanta transmigret. Deinde prioris corporis meminisse; inde evocatos prodire manes, inde corpus & vultus, & quicquid videmus accipere, occurrere suis imagines charas aliquando, & oracu-*
D *la fieri, & nocturnis admonere præceptis, sentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum*.

Galenus ait animam mortalem.

Eius ratio.

Refellitur.

Animam immortalem censet Pythagoras ceterique Philosophi.

Clemens Alexand. lib. 4. Stromatum sub finem: *Admiror*, inquit, *Epicharmum qui aperte dixit: si fueris mente pius, nihil mali patieris mortuus. Supernè manet in cælo spiritus. Et Poetam Lyricum canentem: impiorum autem animæ sub cælo volant in cruentis doloribus, sub malorum jugis inevitabilibus; piorum autem in cœlis habitant, cantibus beatorum principem canentes in hymnis. Non ergo hinc de cælis anima ad ea quæ sunt deteriora demittitur. Deus enim facit omnia ad ea quæ sunt meliora, sed ea quæ vitam elegit optimam ex Deo & justitia, cælum terra commutat*. Plures Philosophorum sententias pro immortalitate animæ citat Eugubinus l. 9. de Perenni Philos.

Præclarè Alphonsus Aragon. rex revoluens opera Senecæ, rogatus cur animus hominis ita esset insatiabilis? respondit: *Animus hominis à Deo profectus, non prius conquiescit, quàm eò redeat, unde profectus est*. Ita olim Lucretius:

A Mysticè, Hugo Victor. Tempus est, ait, cùm Deus suos fideles à tentationibus & periculis custodit: rursum tempus est, cùm eos illis exponit & obiicit, vel in pœnam peccati vel ut probet & augeat eorum patientiam, fidem & virtutem.

Vers. 7. TEMPUS SCINDENDI (alii *lacerandi*) ET TEMPUS CONSUENDI] Arabicus: *Tempus abscindendi, & tempus consuendi*. Alii, *suendi*. Alii, *resarciendi*. Campensis: *Quandoque discerpimus quod olim consuimus*. Chald. *Die sua super mortuo vestis conscindenda, & tandem etiam fractura est sarcienda*.

Tempus scindendi vestes Hebræis erat in gravi clade, vel audita blasphemia quapiam, uti Caiphas scidit vestes suas Christo asserente se esse Filium Dei, dicens, *blasphemavit*. Matth. cap. 26. vers. 62. Vice versa cessante clade vestem laceratam consuebant. Tempus ergo scindendi est tempus luctus: tempus consuendi est tempus lætitiæ, & gaudii. Rursum ut vestis quæpiam conficiatur, pannum appositè ad corpus scindere, deinde consuere oportet. Ad hæc ut ex una veste alia concinnetur, v. g. ut ex tunica fiat thorax, eam scindere & pectori aptare, ac B deinde sarcire necesse est. Sic Deus, qui fuit primus mundi sartor, Adæ è pellibus consuit tunicam. Genes. 3.

Minus aptè Thaumaturgus hæc refert ad scissionem corporis. q. d. Est tempus, quo corpus gladio concidas, & vulneres in bello, vel judicio ad puniendum crimen: Est rursum tempus, quo illud concisum redintegres, & quasi consuas. Alieniùs quoque Didymus in Catena Græc. *Homo*, inquit, *jam occidit, jam occiditur*.

Mysticè, Hebræi, *Tempus*, inquiunt, scindendi regnum Israel fuit sub Roboam, quo decem tribus ab eo desciscentes regem constituere Jeroboam. 3. Regum 12. Tempus consuendi erit, cum in fine mundi omnes Israëlitæ conversi ad Christum, in unam Ecclesiam, & regnum numquam discindendum conspirabunt. Ezechiel. 34. 26.

Symbolicè Hugo Victor. hæc refert ad fœderis, & amicitiæ copulationem & dissociationem. *Habet enim*, inquit, *consutionem suam tempore suo consensus socialis: habet & scissionem in tempore suo zelus justæ contradictionis*.

C Sublimiùs idem Hugo inferiùs hæc refert ad copulationem naturæ & gratiæ. *Ea*, inquit, *quæ scinduntur substantialiter unum sunt: ea verò quæ consuuntur essentialiter quidem diversa sunt, sed mediante vinculo fili quasi accidentaliter unum fiunt. Sic enim omnis homo corruptibilibus & perituris unitur per naturam; sed efficitur particeps æternorum per gratiam. Sic quippe consuuntur humana, & divina in unum, ut quæ duo fuerant per naturam, fiant unum per gratiam. Compunctio siquidem ipsa acus est, & dilectio filum. Et facit viam acus & perforat utrumque, at filum utrumque contineat; neque enim consutio aliter fieri potuisset, nisi utrumq; foraretur & utrumq; constringeretur, quia discederet alterum, ab altero, & facile se ab unitate divideret, si utrumq; vinculum non contineret. Propter hoc utrumq; perforat acus compunctionis, & filum dilectionis connectit utrumq; ut fiant simul & non discedant ab invicem*.

Rursum tempus scindendi est tempus excommunicandi, quo peccator impœnitens abscinditur ab Ecclesia, ut per hanc pœnam & infamiam pœniteat; itaque rursus Ecclesiæ assuatur & uniatur, uti Paulus fornicarium abscidit, & pœnitentem rursum assuit Ecclesiæ. 1. ad Corinth. cap. 5. Ita Auctor Catenæ Græcorum.

D Allegoricè discissum fuit Christi corpus in passione, consutum in resurrectione. Idem fiet nobis.

Tropol. Scindimus corda per pœnitentiam, & resecationem vitiorum, consuimus per novæ vitæ virtutumque texturam. Rursum societatem cum hæreticis vel improbis discindimus, ac Catholicis probisque sociamur, dum iniquos contractus rescindimus & æquos inimus. Denique Arrius laceravit tunicam, id est Ecclesiam Christi; quam S. Athanasius rursum consuit; uti S. Petro Alexandro Episcopo Christus per visum ostendit. Vide ejus vitam apud Surium 26. Novemb.

TEMPUS TACENDI, ET TEMPUS LOQUENDI] Chal. Complut. *Tempus est electum ne proferantur verba contentionis & tempus est electum ad proferendum verba contentionis*. Chald. verò Costi sic habet: *Aliquando ponendus est orationi, & precibus modus: alius verò contentione verborum atendum*. Refert ergo ipse hæc ad precum studium vel silentium. Didymus in Catena Græcor. *Homo*, ait, *jam loquitur, jam tacet*. Tempus tacendi est in schola, in precibus, in concione. Rursum cum superior, præceptor vel senior, loquitur, subdito, discipulo, & juveni tacendum, & auscultandum est: cùm doctor vel concionator jam senex voce, memoria, facundia, gratia destituitur, taceat, ac lampadem munusque loquendi docendi & prædicandi resignet juniori iis pollenti. Tempus loquendi est doctori, cùm docendum est, prædicatori, cùm prædicandum; superiori, cùm monendus vel corripiendus est subditus; pari, cùm consilium, consolationem, vel directionem impendere debet proximo Hinc Salon. *Verba sua*, inquit, *tantisper silentio premes, donec commoda loquendi sese offerat occasio*. Audi S. Hieron. *Pythagoricos reor, quorum disciplina est tacere per quinquennium, & postea eruditos loqui, hinc originem sui traxisse decreti. Discamus itaque nos prius non loqui, ut postea ad loquendum ora reseremus. Sileamus certo tempore, & ad præceptoris eloquia pendeamus. Nihil nobis videatur rectum esse, nisi quod discimus; ut post multum silentium de discipulis efficiamur magistri. Nunc verò pro sæculorum quotidie in pejus labentium vitio, docemus in Ecclesiis quod nescimus. Et si compositione verborum vel instinctu diaboli, qui fautor errorum est, plausus populi excitaverimus contra conscientiam nostram, scire nos arbitramur, de quo aliis potuimus persuadere. Omnes artes absque doctore non discimus. sola hæc tam vilis & facilis est, ut non indigeat præceptore*.

Hac de causa Salomon præponit tempus tacendi tempori loquendi, quia tacendo discimus loqui. Quocirca Hugo Victor. Institut. moral. 16. *Non ait Salomon*, inquit, *tempus loquendi & tempus tacendi, sed tempus tacendi & tempus loquendi; quia priùs in silentio forma loquendi sumitur, quæ postmodum tempore loquendi in voce teneatur*. Unde Sanctus Basil. in Reg. fus. cap. 13. *Silentium*, ait, *est gymnasium bene loquendi*. Et B. Diadochus lib. de Perfect. spirit. cap. 70. *Præclara ergo res*, inquit, *est silentium, nihilq; aliud quàm mater sapientissimarum cogitationum*. Rursum S. Hieron. in Regul. monach. c. 22. *Ex hoc enim*, inquit, *in eremo educti S. Patres, summa cum diligentia observant silentia, tamquam sanctæ contemplationis causam*. Et S. Bernardus epist. 88. *Juge silentium, & ab omni strepitu sæcularium perpetua quies, cogit cælestia meditari*. B. Dorotheus serm. 20. *Cave à multiloquio: hoc enim sanctas ac rationabiles, & à cælo advenientes cogitationes penitus extinguit*. Denique silentium docet facere id quod jubet S. Bernard. in Specul. Monach. *Antequam verba proferas, bis ad limam veniant, quàm semel ad linguam*. Et illud S. August. *Omne verbum prius veniat ad limam, quàm semel ad linguam*. Albert. Magnus lib. de Virtutib. c. 38. *Ubi non est taciturnitas, ibi homo facile ab adversario superatur*.

Silentium docet loqui.

Gnome.

Plura hac de re dixi Proverb. 25. 21. & Ecclesi. 20. 6. & 7. ubi citavi S. Gregor. & S. Ambrosium, hunc locum exponentes. Pluribus exemplis idipsum confirmat Zozymus Papa, ut habetur distinct. 36. cap. *Qui Ecclesiasticis: Hinc etiam*, ait, *idem Salvator noster, prius in medio Doctorum sedit, audiens illos, & interrogans, & postea prædicare cœpit; quia prius quisque discere, & postea prædicandi officium usurpare debet. Hinc etiam Salomon ait prius tempus tacendi, & postea loquendi: quia veritas prius tacendo discitur, & postea loquendo prædicatur. Hinc idem Dominus ait: qui audit, dicat veni. Hinc etiam prius Apostolus docuit, deinde eos ad prædicandum misit, dicens: Estote prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Sic etiam prius post resurrectionem illis sensum aperuit & scripturas explanavit, & postea dixit eis; Euntes in mundum universum*, &c.

Porrò, Salomon hanc gnomen ponit hoc fine. Primò, ut ostendat vanitatem sapientiæ, & facundiæ, ob quam non raro superbiunt viri docti, & eloquentes, præcertim doctores & prædicatores, cùm ob dicendi gratiam plausum habent, & post se trahunt greges auditorum, & discipulorum, qui ab ore eorum pendent. Hisce enim succedit tempus tacendi, cùm ob senium, morbum, aliamve causam deflorescit hæc docendi, dicendique gratia, aut cùm supervenit alius doctor, vel concionator magis disertus, quem populus priore relicto sequitur: qua in re sæpe naufragium & auditorum, & nominis, & tranquillitatis patiuntur concionatores, qui

Scopus sententiæ. Primò.

proin-

proinde si vanam hanc populi auram sectentur, miserrimi sunt: illa enim instar venti mutatur, & nunc hunc, nunc illum sequitur, priorem deserens. Qui ergo sapit, hoc munus obeat purè ex obedientia, & amore Dei, ac cum S. Francisco eadem quietem animi, & eadem alacritate concionetur paucis, & multis, plebeis & nobilibus: magnum cogitet se habere auditorem Deum, ac de eo dicat id quod Plato de Aristotele: *Hic unus mihi sufficit: pluris enim est, quàm mille alii.*

Secundò. Secundò, ut doceat prudentem prudenter distinguere tempus quo tacendum est, & quo loquendum; quare cum fructu loqui, & tacere: cùm imprudens utrumque pervertat, ac loquatur cum tacendum esset, & taceat cum loquendum foret; ideoque sine fructu, imò cum damno tam suo, quàm proximi loquatur vel taceat, juxta illud: *Est tacens non habens sensum loquelæ: & est tacens sciens tempus aptum. Homo sapiens tacebit usque ad tempus: lascivus autem & imprudens non servabunt tempus.* Ecclesi. cap. 20. 6. Ita S. Greg. 3 p. Pastor. admon. 15. *Tempus tacendi*, inquit, *& tempus loquendi: discretè quippe vicissitudinum pensanda sunt tempora, ne aut cum restringi lingua debet, per verba inutiliter defluat: aut cùm loqui utiliter potest, semetipsam pigre restringat.*

Vers. 8. Tempus dilectionis, et tempus odii] Septuaginta: *Tempus amandi, & tempus odiendi.* Syrus: *Tempus ad amandum, & tempus ad odiendum.* Arabicus: *diligendi tempus, & contumeliæ tempus.* Campensis: *Interdum amamus, interdum odio prosequimur amatum.*

Sensus est q. d. Nihil in orbe, nihil etiam in hominis appetitu fixum, & stabile, vel varianția omnia, & vana; nam rem quampiam, putà amicum, quem nunc diligis, odio prosequeris, cùm eum noxium, infidelem, contrarium experieris, aut certè eum mutato affectu tuo ille tibi displicebit. Sic dilectio, & odium accipitur activè: & potest accipi passivè, q. d. Ne nimia confidas amico, & amicitiæ, quod ab eo diligaris; quia is qui nunc te diligit mox odiet. Sic enim in hominibus hi affectus alternant, ut quod nunc ardenter concupiscunt, mox ubi, & potiti fuerint, fastidiant, & subinde odiant. Quocirca Bias monebat: *Sic ama tamquam osurus, sic odi tamquam amaturus.*

Propriè sapientis, & justi amoris causa, & objectum est virtus, odii peccatum: quare justo tempus dilectionis est, cùm proximum viderit vacare virtuti; odii, cùm viderit eumdem declinare ad peccatum; tunc enim eum odit non ut hominem, sed ut peccatorem, imò propriè peccatum dumtaxat in eo odit, ut illud exterminet, proximumque ab eo liberet; aut certè si superior sit, illud justa punitione ad aliorum terrorem vindicet. Unde Chaldæus vertit: *Tempus idoneum ut unus amet socium suum, & tempus idoneum ut odio habeat virum peccatorem*, præsertim qui te, & alios in peccati societatem pertrahere satagit.

Denique, tempus amoris est in juventute, quæ sanguine, calore, & spiritibus abundans proclivis est ad amandum: tempus odii est in senectute quæ frigida, torpida, tristis & tetrica ad fastidium, & odium propendet. Hinc Synagogæ adhuc teneræ, & juvenculæ ait Deus: *Ecce tempus tuum, tempus amantium.* Hebr. דדים *dodim*, id est amorum vel uberum. Ezech. cap. 16. vers. 8.

Tropol. nunc est tempus diligendi carnem, & animam, ut eam ad Dei gratiam, & gloriam promoveamus: nunc odiendi camdem, cùm pravis ejus cupiditatibus resistendum est, juxta illud Christi: *Si quis venit ad me, & non odit patrem suum, & matrem, & uxorem, & filios, & fratres, & sorores, adhuc autem & animam suam, non potest meus esse discipulus.* Lucæ cap. 14. 26. Ad hæc S. Cyprian. de Singular. Cleric. *Tempus amandi*, ait, *& tempus odio habendi. Ama feminas inter sacra solennia* (ut ad illas ipsas, ò Clerice, admittas) *& odio habe in communionem privata* (ne privatim cum illis verseris) *si vis Salomonis tenere doctrinam.*

Rursum S. Hieronym. Tropol. sic exponit: *Tempus est amandi post Deum liberos, uxorem, propinquos: & tempus odiendi eos in martyrio, cum pro Christi confessione rigidos impietas oppugnat inimica.* Sic & S. Ambros. in Psalm. 118. Octon. 15. *Tempus amandi*, inquit, *& tempus odio habendi, hoc est tempus martirii, quando ea quæ divina sunt omni charitati necessitudinum præferenda sunt*, &c.

A *ut quos dilexeris odisse, & quos oderis amare conveniat.*

Alleg idem sanctus Hieronym. quasi dicat. Tempore Salomonis amanda erat circumcisio, & lex Judaica, nunc tempore Christi odienda est, & repudianda. Anag. idem q. d. Tempus hujus vitæ est, quo præsentia amamus, quæ in futura beatitudine fastidiemus, & odio prosequemur.

Denique, Auctor Catenæ Græc. Amandi ait, nec non odio habendi tota vita tempus est, sed amoris scopus non alius, quàm Deus: Scopus odii, hostis vitæ nostræ dæmon.

Tempus belli, et tempus pacis] Hæc antithesis subalterna, & ferè eadem est cum præcedenti. Tempus enim belli est tempus odii, & tempus concordiæ & amoris. Unde Arabicus vertit: *Tempus belligerandi, & tempus pacificandi, & salutandi.* Chald. *Tempus est electum ad præliandum, & tempus est electum ad faciendum pacem.* Campensis: *Interdum inimicitias exercemus, iterum amplectimur pacem.* Sensus ergo est quasi dicat. Tempus est quo bello paranda est pax, ut cùm hostes rempubl. invadunt aut lædunt, cùm seditiosi vel improbi turbant B quietem communem, cùm vitia, & cupiditates in nobis aliisve resecanda sunt; quo facto tempus est pacis: Pax enim per se expetenda est, utpote quæ virtute, justitia, bonisque omnibus temporalibus, & spiritalibus florere facit rempubl. Hinc in Script. vocatur *Deus pacis*, & *pax Dei*, scilicet donum singulare, & proprium. Philip. 4. 7. Roman. 15. 33. bellum verò suscipiendum est non propter se, sed propter pacem. Unde bellum dicitur per antiphrasin quasi minimè bellum, id est pulchrum; vel à belluis, quasi bellunum; vel bellum quasi duellum (sicut pro *bonum* olim dicebant *duonum*) Aut à Belo, qui primus bellum movit, uti alibi dixi ex Cassiodoro lib. 1. variar. epist. 30. Belli etymon.

Rursum Thaumaturgus sic exponit, q. d. *Res humanæ nunc bello affliguntur nunc tranquillæ & pacatæ sunt: tantaque est earum inconstantia, ut quæ modo secunda esse videbantur, celeri momento in certissima mala dilabantur.*

Mysticè, S. Ambros. in Psalm. 118. Octon. 15. *Tempus belli est*, inquit, *quo etiam bellum pro Christi nomine perfidis pignoribus inferamus. Tempus pacis; quia in pace locus eius est.* Et Nyssen. in Caten. Græc. *Tempus pacis est tota vita, ut pax* C *nobis*, inquit, *cum Deo sit, eo quod hostilem infestumque animum erga adversarium* (satanam) *sumpserimus.*

Denique, Noster Alvarez de Paz libr. 2. de Vita spirit. part. 2. cap. 15. Omnes has Salomonis antitheses eò applicat, ut significet quemque sibi suæque perfectioni prius vacare debere, deinde in proximi salutem incumbere: Cogita, inquit, quia omnia tempus habent, & priùs debes virtutibus adolescere, & ad perfectionem spiritalis ætatis pervenire, quàm filios Deo generes, & aliorum mater appelleris. Adverte ò anima, quia nunc in principio conversionis tuæ *tempus* est *nascendi*, & ad divinum amorem perveniendi, & postea erit *tempus moriendi* pro fratribus, ita ut cum Paulo possis dicere: *Quotidie morior per vestram gloriam, fratres.* 1. Corinth. 15. 31. Nunc *tempus* est *plantandi*, ac in teipsa virtutes inserendi; postea erit tempus evellendi de cordibus aliorum quod perperam à veternoso hoste plantatum est. Nunc *tempus occidendi*, ut scilicet inordinatum tui amorem extinguas, & in matutino interficias omnes peccatores terræ: & deinde erit *tempus sanandi*, cum apta eris aliorum vulneribus mederi, & verbo doctrinæ infirmis mentibus curationem af- D ferre. Nunc *tempus destruendi*, quæ malè in sæculo ædificaveras; & postmodum erit *tempus ædificandi*; cùm opes aggregaveris, quibus valeas virtutum arcem in aliis extruere. Nunc *tempus flendi* propria delicta, et postmodum erit *tempus ridendi*, atque gaudendi de impiorum à te facta conversione. Quia de prædicatoribus ita scriptum est: *Euntes ibant, & flebant mittentes semina sua; venientes autem venient cum exultatione, portantes manipulos suos.* Nunc *tempus plangendi* propter propria mala, & deinde erit *tempus saltandi* ex devotionis affectu propter fratrum bona. *Tempus colligendi lapides* et parandi arma necessaria ad prælium, ac in posterum erit *tempus dispergendi* eos, & infigendi in fronte Philisthæi. Nunc *tempus amplexandi* sponsum, qui pascitur inter lilia, ac deinceps erit *tempus longe fieri ab amplexibus*, cum charitatis dono perfecta, dicas cum Paulo: *Optabam*

ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis. Nunc *tempus acquirendi* dona quæ postea distribuas, & deinde erit *tempus perdendi* teipsum, hoc est laborandi, & affligendi, ut lucrum animarum acquiras. Nunc *tempus custodiendi*, arcem mentis tuæ, & postea erit *tempus abiiciendi* ex parte curam tui, ut aliorum quoque curam admittas. Nunc *tempus scindendi* cor tuum; & peccatorum dolore molliendi; ac deinde erit tempus consuendi, hoc est, in bonum proximorum conficiendi sermonem ex sententiis Scripturarum. Nunc *tempus tacendi*, & postea *tempus loquendi*; quia (ut inquit Hugo) prius per silentium tempore tacendi discitur, quod postea per verbum tempore loquendi proferatur. Denique nunc *tempus dilectionis* Dei, & *tempus belli* adversus ea quæ huic dilectioni obsistunt; & in posterum erit *tempus* exercendi *odii* adversus ea quæ tuus dilectus odit, & *tempus* inter occupationes quietis, & *pacis*.

Vers. 9. QUID HABET AMPLIUS HOMO DE LABORE SUO] Nisi hanc contrariorum vicissitudinem jam recensitam, inconstantiam, lancinationem, vanitatem, quod est thema, & argumentum totius libri initio propositum, ac deinde post singulas inductiones iteratum, velut epiphonema, & conclusio. Unde Campensis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus, & molestiis occupationibus?* q. d. nullum, quia omnia sibi invicem per vices temporum succedunt, cruciant & evanescunt. Unde infert Thaumaturgus: *Dicamus igitur*, inquit, *tum in fructuosis laboribus aliquando longum valere*, ut scilicet utamur iis obiter velut in transitu, nimirum qualibet re in tempore suo, sed interim maneamus mente fixi in Deo, & æternitate, ad illamque tendamus jugiter, & aspiremus. Et S. Hieron. *Cum omnia*, ait, *suo labantur tempore, quid frustra conamur, & tendimus, & brevis vitæ labores putamus esse perpetuos? nec contenti sumus secundum Evangelium malitia diei; nihilque in crastinum cogitemus. Quid enim possumus habere in hoc sæculo amplius laborando? in quo id tantùm à Deo hominibus datum est, ut alius alia sectando habeat, in quo tendiri, & exercere se possit.*

Rursus Nyssen. censet hæc de morte dici, quòd omnes hominum labores eorumque fructus finiantur in morte, ut τὸ *de labore* sit idem quod *post laborem*, & *vitam*. *Perinde*, inquit, *est, ac si diceret: Quid habet ex humanis omnibus laboribus, & quibus nihil ad eum redit, amplius? Agros colit, navigat, militaribus operibus affligitur, mercaturam exercet, damnum patitur, lucratur, litigat; pugnat, causa cadit, sententia data litem vincit, infelix censetur, beatus existimatur, domi manet, errat apud exteros. Quid ei, qui per hæc suam consumit vitam, amplius affert? An non simul atque desiit vivere, omnia tecta sunt oblivione, & ab iis quorum studio tenebatur desertus abit nudus?*

Insuper Chald. sic habet: *Quid amplius habet vir operans, qui laborat ut faciat thesauros, & ut congreget pecuniam, nisi adjuvetur desuper sidere bono?* Septuag. *Quæ abundantia est facientis quibus ipse laborat?* Syrus: *Quæ utilitas in opere, quæ ipse laboras?* Arabicus: *Quid restat illi, qui facit omnibus in rebus quibus laborat?* Hæc enim omnia significat Hebr. יתרון *itron*, uti dixi cap. 1. vers. 3. Sensus omnium est, q. d. Ex dictis temporum vicissitudinibus liquet, nihil homini ex omni labore remanere fixum & stabile, in quo conquiescat: ac proinde nihil superesse, nisi ut per illas omnes opportunè decurrat, & cum transeuntibus transeat; quare nullam sibi in hac vita felicitatem statuat, cùm nil in ea sit perpetuum, nil durabile, sed omnia temporalia, transeuntia & vana. Felicitatem ergo quærat in futura æternitate, ad eamque se paret serviendo Deo vero, in eoque omnes suas spes defigat, apud quem omnia sunt solida, firma, æterna.

Vers. 10. VIDI AFFLICTIONEM, QUAM DEDIT DEUS FILIIS HOMINUM, UT DISTENDANTUR IN EA] Hebr. לענות *anoth*, id est ut humilientur, affligantur, crucientur in ea.

Hæc gnome Hebraicè, & Græcè iisdem verbis extat cap. 1. vers. 13. (licet Noster pro *afflictionem* ibi vertat *occupationem*; pro *distendantur*, *occupentur*) ubi eam explicui: quare ibi dicta hic non repetam. Pertinet hæc gnome ad præcedentem interrogationem, & ad illam videtur esse responsio, aut certè tacitæ responsionis ratio & confirmatio. Unde Campensis vertit: *Quem fructum capit homo ex tam pugnantibus & molestis occupationibus? Deprehendi quod Deus illas immiserit animis hominum, ut ipsi se illis torqueant.* Et Thaumaturgus, cùm v. præcedenti vertisset: *Dicamus igitur jam in fructuosis laboribus aliquando longum valere*; Hoc versu rationem, subdens ait: *Siquidem omnia hæc mea sententia ad angendos homines venenatis aculeis armata sunt.* Sic & uterque Hugo, Cajet. Osorius, & alii.

Porrò Sanctus Hieronymus, & ex eo Albin. ac Titelm. hanc gnomen referunt ad sequentem de investigatione mundi, & rerum à Deo creatarum, q. d. Deus homini hanc occupationem scrutandi res in mundo à se creatas indidit, ut ea honestè occupatus, Deum creatorem agnosceret, amaret, laudaret, itaque abstineret à curiosa rerum divinarum & abditarum vestigatione, atque ab omni vitio.

Denique Nyssen. hanc afflictionem à Deo homini datam censet, non per se, sed ea occasione, qua homo rebus Dei bonis abutitur nimio amore, & studio, quo se affligit; perinde, inquit, ac si quis conviva cultro ad cibos secandos dato abuteretur ad sui, vel aliorum necem. Sic & Olympiod. *Homo*, ait, *lapsus à recto, & à constanti ratione aversus, id quod est in unoquoque utile, vertit in contrarium.* Favet versio Chaldæi, qui in pœnam peccati hanc afflictionem homini impio datam opinatur: *Vidi*, inquit, *negotium castigationum & vindictum, quam dedit Dominus filiis hominis qui sunt improbi, ut affligantur in eo.*

CUNCTA FECIT (Deus præcessit) BONA IN TEMPORE SUO] Hebr. *Omne fecit pulchrum in tempore suo*: hinc mundus Græcè vocatur κόσμος, à rerum ornatu & pulchritudine. Docet vices temporum jam assignatas esse bonas, utpote factas, & ordinatas congruè ad tempus quodlibet, ab optimo & sapientissimo, Deo, ad creaturam, & hominis bonum & commodum. Vers. 11.

Pulcher, vel ut prisci dixere *polcer*, à pollendo dicitur, quòd polleat forma. Nam ut ait Cicero 4. Tuscul. *Pulchritudo corporis est apta figura membrorum cum coloris quadam suavitate.* Sic pulchritudo mundi consistit in apta elementorum, cælorum, ceterarumque partium figura, dispositione, nexu, suam in mistis habens varietatem, & omnigenam colorum suavitatem. Pulchritudo temporis, & rerum temporalium consistit in congrua partium ejus successione, proportione & nexu, quòd scilicet tempus nascendi præcat, sequatur tempus crescendi, generandi, ac tandem finiat tempus moriendi. Sic pulchritudo anni est, 42 quod hiemi frigidæ, & rigidæ succedat ver tepidum, florens, & virens (unde *ver* dicitur quod omnia *faciat virere*) veri succedat æstus messe fœcunda, æstati autumnus uvis, pomis, fructibusque diversicoloribus ornatus, & quasi picturatus. Sic ergo Deus fecit omne pulchrum in tempore suo, quia v. g. verna amœnitas pulchra est in vere, nec pulchra aut decora foret, & commoda in hyeme, vel æstate: sic & frigus pulchrum est in hyeme, non in æstate, &c. Hoc est quod dicitur Genes. 1. 10. & 12. *Et vidit Deus quod esset bonum*: bonum enim est, decorum, & pulchrum. Unde Septuag. hic vertunt: *Universa quæ fecit bona in tempore suo.* Et Syrus: *Omne quod facit optimum in tempore.* Et Arab. *Omnes res quas fecit cognovi esse optimas.* Symmach. *Bonum unumquodque in tempore proprio.* Chald. *Dixit Salomon in spiritu prophetiæ; Omnia fecit Dominus bona in tempore suo.*

Est occupatio, qua occurrit tacitæ objectioni. Dicet enim quis: Si creaturæ in se sunt vanæ, & caducæ, qua ratione ergo à Deo vero, & æterno creatæ sunt? Respondet, creaturas quatenus à Deo factæ sunt esse bonas & pulchras: quatenus verò in seipsis subsistunt, vanas esse & ad nihilum, ex quo à Deo per creationem eductæ sunt, sponte sua inclinare & vergere. Rursum vanas esse, quatenus homo iis abutitur, iis quasi summis bonis præ Deo, imò contra Deum cor suum affigens, ut iis fruatur seque satiet, cùm solus Deus mentem hominis satiare queat, ideoque homo creaturis dumtaxat uti, solo autem Deo frui debeat, uti docet S. August. & ex eo Theologi.

ET MUNDUM TRADIDIT DISPUTATIONI EORUM] Campensis: *Et mundum hunc totum exposuit examinandum ingenio illorum.* Hebr. est העלם *olam tradidit in corde eorum.* *Olam* autem primò significat absconditum quid, ab עלם, *alam*, id est abscondit. Secundò, perpetuum, & æternitatem, cujus finis nobis absconditus est. Tertiò, sæculum & mundum, sive decursum temporum rerumque omnium in mundo quorum limites, & termini nobis absconditi sunt. Syrus vertit, *Essentiam mundi*, id est naturam, & substantiam mundi. *Mundus datus disputationi qua ratione.*

Hinc

Hinc multiplex oritur versio, & consequenter multiplex interpretatio.

Resp. Primò. Primò, aliqui apud Titelmanum vertunt, *Deus tradidit absconsionem in corde hominum: absconsionem*, id est ignorationem mortis; hæc enim summè homini est abscondita: unde prima antithesi vers. 2. posuit tempus moriendi, ad quod hic alludit quasi dicat. Mors cuilibet certa imminet, sed incertus est nobis ejus dies, & hora; usque voluit Deus à nobis abscondere, ut vigilare nos doceret, sanctèque vivere, ut scilicet ita vivamus quasi quotidie morituri.

Secundò. Secundò, Cajet. & David de Pomis vertunt: *Perpetuitatis desiderium dedit Deus in corde hominum*. Quocirca nil inveniet homo in rebus terrenis, utpote caducis, quod hoc ejus desiderium satiet, sed ad Deum, & cælum animum attollat oportet, ut in eo defixus æternitatis desideratæ fiat capax, & compos, contemnendo temporalia, & sectando æterna. Et Didymus in Catena Græc. *Ævum*, inquit, *dedit illis, hoc est æternitatis disciplinam & scientiam, id est regnum cælorum, quod intra nos esse Dominus pronuntiavit: quod dum multiplici perturbationum operitur atque obsidetur tumultu, non facile ab hominibus invenitur*.

Tertiò. Tertiò, & optimè Septuag. Syrus & Arab. vertunt: *Et sæculum sive mundum tradidit in corde eorum*. Verùm hic quæritur, quid sit *in corde eorum*? Primò, *eorum*, scilicet dæmonum, qui dominantur in mundo, ait Thaumaturgus, q. d. Deus mundum permisit diabolo cum assectis suis, ut in eo usque ad diem judicii dominetur hominesque tentet. Unde à Paulo Ephes. 2. vocatur Princeps aeris hujus; & à Christo Princeps hujus mundi. Joan. 12. 31. Audi Thaumaturgum: *Omnis hæc mea sententia ad exagitandos homines aculeis veritatis armata sunt, & malignus dæmon, qui ab initio mundi usque ad finem nocendi semper est avidus, ringenti ore sæculum hoc circuit, & immodicè contendit, si qua occipere ac tà figmentum Dei perdere possit.*

Secundò, meliùs alii *τὸ eorum*, intelligunt *hominum*, de quibus hic omnis est sermo: nam dæmonum nulla facta est mentio. Jam quia cor sedes, & symbolum est multarum rerum, scilicet; primò amoris, & oblectationis; secundò voluntatis, & dominii; tertiò electionis; quartò disputationis, & examinis; hinc multiplex hic oritur sensus. *Cor multa notat. Primò.* Aliqui ergo sic exponunt, q. d. Deus quidem creavit mundum, & omnia quæ in mundo sunt pulchra, & bona, illaque tradidit cordi hominis, ut eorum amore, usu & gustu modestè, & honestè se oblectaret; sed hominis cor iis abutitur dum totum se in illa effundit; ideòque rebus pulchris à Deo creatis seipsum deformat, & sordibus peccatorum conspurcat. Unde S. Hieron. sic exponit, q. d. *Dedit Deus mundum ad inhabitandum hominibus, ut fruantur varietatibus temporum, & non quærant de causis rerum naturalium, quomodo creata sint omnia, quare hoc vel illud ab initio mundi usque ad consummationem fecerit crescere, manere, mutari.*

Secundò. Nyssen. vero censet hic significari, *Unde eam humana natura distracta sit à bono, & recto, videlicet occasione accepta ex divinis beneficiis: nam Deus quidem ad bonum fecit omnia, hominibus autem dedit rationem, qua discernant id quod est melius; malo autem consilio recedentes à ratione & tempore, id quod est utile vertant in contrarium.*

His adde expositionem Vatabli, quæ talis est: omnia opera Dei bona sunt, & facta in tempore suo, & quæ in hoc mundo fiunt, id est negotia hujus mundi, id est cupiditatem & desiderium cognoscendi res hujus mundi indidit menti hominum, & ita in hoc mundo negotiantur quasi semper victuri sint.

Tertiò. Tertiò, alii cor accipientes pro voluntate & dominio, sic exponunt, q.d. Deus mundum adeò pulchrum conditum tradidit cordi, id est voluntati, & dominio hominis, ut ejus esset dominus, princeps, & quasi res mundi, ut ad libitum uteretur herbis, plantis, arboribus, animalibus, auro, argento, metallis, &c. Sed homo hoc dominio abusus, rebellis fuit Deo summo omnium Domino, ideoque hoc dominium non quidem omninò illi ademptum, sed valdè à Deo accisum, & imminutum est. Hinc noster Pineda scitè sic exponit: Deus dedit mundum & sæculum, omnesque sæculi & temporis vanitates in corde hominis, q.d. Deus effecit hominem microcosmum, & parvum mundum, ut illam temporum varietatem & inconstantiam in seipso experiretur; ac præterea intelligeret nihil extra seipsum quærendum esse, neque in externo aliquo bono ponendam esse humanam felicitatem, sicut scriptum est: *Regnum Dei intra vos est*. Quicquid ergo boni, & tranquillitatis aut voluptatis concupiscis, noli extra te quærere, sed in teipso, & in corde tuo, cùm perturbationes animi composueris, desideria clauseris, impetus effrænatos compescueris, ac externa omnia contempseris, animi tui bona propria tua sunt, perpetua sunt, & tecum illa portabis ubicumque tandem esse contigerit: non item illa externa, quæ breviter deserent.

Quartò. Quartò, alii accipiunt cor pro cordis, id est mentis electione, q. d. Deus mundum totum, omniaque contraria, quæ in eo sunt, tradidit electioni hominis, ut eligat in eo bona, vel mala prout ipsi libuerit, juxta illud Eccles. 15. 14. *Deus ab initio constituit hominem, & reliquit illum in manu consilii sui. Adjecit mandata, & præcepta sua. Si volueris mandata servare, conservabunt te, &c. Apposuit tibi aquam, & ignem; ad quod volueris porrige manum tuam.*

Quintò. Quintò, optimè Noster cor accipit pro cordis, id est mentis examine, disputatione, meditatione, disquisitione, cognitione. Horum enim officina est cor, sive mens: Unde illud:

Cor sapit, & pulmo loquitur, fel commovet iram.

Idipsum evincit id quod sequitur: *Ut non inveniat opus quod operatus est Deus*: Disputaverunt enim Philosophi, & etiamnum disputant de mundo, dum alii eum ex aquis, alii ex atomis, alii ex terra, &c. constitum dixere. Hinc tot eorum sectæ, Academicorum, Stoicorum, Scepticorum, Peripateticorum, &c. Adeòque quot sæpè Philosophi, tot sunt diversæ de mundo, cælis, stellis, ventis, &c. opiniones & sententiæ.

Porrò duplici disputationi hominis mundum tradidit Deus, scilicet intellectus, & voluntatis, cognitionis & electionis, speculationis, & affectus.

Primò enim, Deus mundum quasi pilam pulchram abjecit obtutibus hominum, ut ejus, rerumque in ea contentarum, putà cælorum, elementorum, ventorum, plantarum, animalium, &c. naturas, proprietates, vires, actiones, æquè ac temporum varietates jam recensitas scrutarentur, itaque in iis agnoscerent laudarentque Dei creatoris pulchritudinem, sapientiam, potentiam, beneficentiam, ac in rebus agendis tempus cuique rei gerendæ à Deo destinatum, & accommodatum disquirerent & captarent. Ita Didymus, S. Hieron. Titelm. & Franc. Vallesius Sacræ Phil. cap. 64. & 65. Porrò Olymp. censet permisisse Deum, ut circa mundum sint sollciti & occupentur sapientes mundi hujus, ne si assiduè, & tranquillo animo attendissent ad fabricam, & structuram mundi hujus perspecta & cognita illius pulchritudine, visibilia hæc Deum esse, vel Deos arbitrarentur. Item dedisse omnibus filiis hominum sæculi præsentis cognitionem, quòd nempè cuncta esse cœperint ac desitura sint. Eorum verò, quæ ante initium temporis fuerunt, quæque post hoc sæculum futura sunt, certam & manifestam scientiam non haberi.

Nyssen. verò & Hugo censent mundum à Deo datum disputationi, id est contemplationi & moderatæ pervestigationi hominum, sed ab eis per abusum evasisse materiam, & objectum curiosæ noxiæque disputationis & disceptationis, tam varia, tam multa, tam absona, tam temeraria, tam impia de conditore ipso, de prudentia, & judiciis ipsius, de felicitate, &c. inquirendo, disceptando, judicando, & interim ad exactam rei quoque cujuspiam naturalis notitiam vix, ac ne vix quidem perveniendo ex omnibus, quas fecit Deus à principio creationis, ac deinceps usque ad finem.

Secundò, Deus tradidit mundum disputationi hominis ut homo secum disputans & ratiocinans de vanitate mundi, deque temporum rerumque omnium temporalium successione, ratione & transitu; atque ex alia parte de Dei veritate, constantia, æternitate & omnimoda perfectione inde concluderet, sibique diceret: Ergo cor tuum & amorem avoca à mundo, & transfer ac defige in Deum: ille enim solus immensum tuum sciendi, & amandi desiderium satiare, & beare potest. Hoc enim fine mundus à Deo creatus hominique traditus est, ut per mundum transcenderet ad mundi opificem, in eoque omnes

suas res & spes defigeret, itaque stabilem quietem, & felicitatem perpetuam nancisceretur. Quocirca Nyssen. *Quicumque illis*, inquit, *quæ acceperunt, non ut oportet, & ad utilitatem usi sunt, non invenerunt opus Dei, quod fecit Deus ad scopum utilitatis, ab initio creationis usque ad universi consummationem, cum in iis quæ sunt nihil sit mali.*

UT NON INVENIAT HOMO OPUS, QUOD OPERATUS EST DEUS A PRINCIPIO USQUE AD FINEM] q. d. Traditus est mundus disputationi hominum, ut videntes Dei opus tam pulchrum, tam sublime, tam perfectum & consummatum, non inveniant, id est invenire nequeant intimas ejus dotes & perfectiones, quæ illi plurimæ insunt *à principio usque ad finem*, id est à capite ad calcem, ab imo ad summum, à fundamentis ad tectum, à centro terræ usque ad culmen cælorum: sed de illis jugiter disputent; & inter se deceptent: quo fit, ut cogantur hoc opus admirari, & obstupescere, ac multo magis ejus opificem Deum, qui hanc mundi admirandi machinam, velut palatium magnificentissimum omnibus suis numeris absolutum exædificavit; ac summum illi fastigium imposuit, manumque extremam addidit, ut ex hac admiratione omnes ad ejus amorem, venerationem & cultum raperentur.

Secundò, alii contrariè exponunt, q. d. Deus mundi opera noluit condere plena & omni ex parte perfecta, ut omnimodam in eo consummationem non inveniret homo, ideoque iis mentem non affigeret, sed ad Deum assurgeret, in eoque suam felicitatem constitueret. Non inveniet ergo homo hoc opus perfectum & utile, cui non aliquid perfectionis desit; non enim voluit Deus sua opera *ab initio usque ad finem*, id est ita perfecta, ut non aliquis illis desit numerus: nihil voluit esse perpetuum, & omni tempore utile ab initio usque ad finem, sed suo tantùm tempore, id est brevi & præscripto. Ita Pineda.

Tertiò, alii per interrogationem affirmativè explicant, q. d. Quomodo non inveniet homo hoc Dei in mundo opus: imò verò si diligenter illud consideret, inveniet utique illud perfectum, & numeris suis absolutum à principio usque ad finem, ut nihil uspiam ei desit. Rursum inveniet idipsum a principio usque ad finem, id est semper, & omni tempore quo singulas ejus partes & membra perlustrarit, ac singulorum naturam, usum & utilitatem attentiùs perpenderit.

Verum primus sensus est genuinus, ut patet ex sequent. sic enim explicat Salomon v. 14.

A PRINCIPIO USQUE AD FINEM] Hoc est penitus, ait Cajet. qui id refert ad τὸ *invenias*, quasi dicat tradidit Deus mundum disputationi hominum, ut homo penitus ejus proprietates, & conditiones, eorumque causas, & effectus invenire nequeat, ideoque jugiter velut dubius de iis disputet. Vatab. verò, *ut non inveniat à principio usque ad finem*, id est, inquit, ut omnia quæ in mundo sunt perfectè, & intimè cognoscere, penetrare nequeat, pervadendo ea à principio usque ad finem. Chald. *Ne innotescat viro à principio, quid futurum sit in fine dierum usque ad sæcula sæculorum.* Additque: *Diei etiam extremus mortis res latuit, ne homines exploratum esse possit, quid à capite ad rerum calcem eventurum esset.* Cui accedit Bonav. & Carthus. *A principio*, inquit, *vitæ hominis usque ad mortem, seu per totam vitam.*

Melius alii referunt ad opus, eo sensu quo paulò antè dixi, quasi dicat. Opus Dei, puta mundus hic adeò pulcher & perfectus creatus est, à *sui principio usque ad finem*, hoc est à primo creationis die usque ad sextum, & ultimum, Genes. 1. ut ejus pulchritudinem, harmoniam, connexionem, perfectionem homo invenire, & comprehendere nequeat, imò ut a *principio usque ad finem*, id est a prima, id est minima, & vilissima creatura usque ad ultimam, id est nobilissimam & præstantissimam, nullam, ne minimam quidem plenè perspicere, & penetrare valeat. Quis enim comprehendat naturam dotesque omnes muscæ, culicis vel pulicis; nimirum:

Eminet in minimis maximus ipse Deus.

Vers. 12. EX COGNOVI QUOD NON ESSET MELIUS, NISI LÆTARI, ET FACERE BENE IN VITA SUA.

OMNIS ENIM HOMO QUI COMEDIT ET BIBIT,
Vers. 13. ET VIDET BONUM, id est fruitur bono) IN LABORE SUO, HOC DONUM EST DEI] Hebr. *Et scio non esse melius in eis* (mundi operibus, & creaturis) *quàm lætari, & facere bonum in vita sua.* Vatabl. *Cognovi quod nulla hominibus sit felicitas in eis, nisi ut gaudeant & beneficiis afficiant proximos.* Didymus in Catena Græc. *Cognovi sanè res per seipsas nullam vel bonitatem, vel felicitatem continere, sed ipsas rerum rationes, id est scientiam atque veram illarum notitiam, propter quam naturam gaudere rationalem comparatum sit, utque ipsum benefaciendi exercitium hoc demum bonum, faustum felixque hominibus est. Nihil enim sic nutrit, & adæquat animam, quemadmodum virtutis pabulum scientiæque fluenta.*

S. Bonavent. hæc accipit dicta ex mente, & persona non Salomonis, sed insipientium, & Epicureorum. Verùm Thaumaturgus, S. Hieronym. Albinus, S. August. uterque Hugo, Lyran. Cajet. Vatab. Titelm. & cæteri omnes hæc accipiunt, ut dicta ex persona Salomonis, idque verba ipsa planè significant. Sensus ergo est, quasi dicat Ego Salomon contemplans partim rerum instabilitatem, & vicissitudinem, quam successio temporis continuè affert, uti dixi initio capitis; partim curiosam, molestam, inutilem hominum de mundo disputationem, cum impossibile sit res mundi penetrare, & comprehendere, satius esse judicavi modestè uti creaturis, secundùm stata cuique tempora, quibus à Deo ad fruendum nobis offeruntur, atque in eorum moderato usu & gustu honestè me oblectare, itaque vitam agere in honesta lætitia, & bonis operibus; quia hoc est voluntas Dei, cujus proinde donum est frugalis rerum creatarum usus, nec lasciviendo per abusum, nec fraudando genium per sordidam avaramque parsimoniam. Vide dicta cap. 24. Repetit enim hic, & inculcat, quod ibi dixit. Lætitiam hanc opponit afflictioni spiritus, quam affert cupiditas, & labor rerum humanarum, uti sæpiùs dixit.

Alleg. Nil est melius, quàm comedere carnem, & bibere sanguinem Christi in Eucharistia, ita S. August. lib. 17. Civit. 20. ubi contendit hunc sensum esse literalem. Nam Salomonem, inquit, *non sapere carnales epulas voluptatis satis illud ostendit*, ubi ait (cap. 7.) *Melius est ire in domum luctus, quàm ire in domum potus.* Et paulò post: *Cor* inquit, *sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo epularum.* Verùm has gnomas suis locis ad literam explicabo.

ET BENE FACERE] Hæc vox tria significat: Primò, feliciter vivere, jucundè & hilariter vitam agere, quod Græce vocant εὐπραγεῖν, ut sit ferè idem quod lætari. Sic hic accipit Aben Ezra: *Facere bene*, inquit, *est frugali usu bonorum se exhilarare.* Et Campensis: *Exhilarare*, inquit, *sese, benè facere sibi dum vixit.* Et Bonav. sic distinguit: *Lætari*, inquit, *in fruendo, & facere bona delectabilia operando.* Verùm cùm hoc vult significare Script. addere solet quippiam, ac dicere, facere bene sibi, vel animæ suæ. *Bene facere tria notat.*

Secundò. Secundò ergo meliùs alii, per facere bene censent notari beneficentiam. Ita S. Hieron. *Habentes*, inquit, *victum & vestitum, his contenti simus: & quicquid supra habere possumus, in pauperibus nutriendis & egentium largitione consumamus.* Et Didymus in Catena Græc. *Cognovi*, inquit, *animi tranquillitatem, & beneficentiam maxima hominis esse bona.* Et Moringus: Cognovi, ait, nil melius quàm bona concessa in honestos usus convertere, dum vita suppetit, primùm in modestam sui tutelam; mox si quid superest, in largitiones pias & alienas necessitates erogare, juxta illud Pauli, imò Christi. *Beatius est magis dare quàm accipere.* Actor. 20. 35. vide ibi dicta. Nihil enim tam divinum quàm benefacere, omnesque beneficiis sibi devincire. Sic & Vatab. Arboreus, & alii: Sapienter ex Heraclito Maximus serm. de Beneficentia: *Opportuna beneficentia*, ait, *quasi cibus fami conveniens, animi indigentiam* (ex avaritia, sacram, inquam, illam auri famem) *sanat.* Quin & Plutar. libr. *de Suaviter vivendo secundùm Epicurum*, ex ejus mente asserit, suavius esse affici maleficio & injuria, quàm eodem alios afficere. Et Seneca lib. 3. de Beneficiis cap. 15. *Generosi animi*, ait, *& magnifici est, juvare & prodesse: qui dat beneficia, Deos imitatur.*

Tertiò plenè & optimè, facere benè idem est, quod ex virtute operari, facere quod honestum est, Dei legem implere. Hoc enim significat facere benè vel bonum. Psalm. 33. 15. *Diverte à malo & fac bonum.* 2. Paralip. 24. 16. & alibi. Ita Thaumaturgus: *Persuasum habeo*, inquit, *maxima hominis bona esse, jucunditatem mentis, & bonorum operum alacritatem.* Et Chald. *Dixit Salomon cum spiritu prophetiæ:*

Per-

Perspectum mihi est, nihil aut melius aut præstantius hominibus datum, quàm ut gaudio legis seipsos recreent, totamq; vitam optimis operibus transigant. Sic & Nyss. Olymp. & alii.

Aptè nectiti hæc duo, scilicet lætari, & benefacere; ut indicet non esse veram lætitiam, nisi in benefaciendo; adeòque causam veræ lætitiæ esse, bene semper agere. Vis ergò semper lætari? Semper benè agito: sic enim semper eris lætus; Non enim est lætior mens, quàm quæ sibi conscia rectè: lætior, inquam, *Nunc quidem per spem lætitia, postea autem bona lætitiæ fructu accepto, propria iis, qui digni sunt, lætitia*, ait Nyssen. & Auctor Catenæ Græc. Hinc multi felicitatem constituerunt in lætitia. Unde Aristot. l. 7. Ethic. vocem μακάριος, derivat à χαίρειν, id est gauderi, lætari, quasi μακαρ, hoc est beatus sit, qui valde lætatur. Et S. Isidor. lib. 10. Orig. *Beatus, ait, dictus, quasi bene auctus, scilicet ab habendo quod velis, & nihil patiendo quod nolit. Ille autem verè beatus est, qui & habet omnia quæ vult bona, & nihil vult mali. Ex his enim duobus homo beatus efficitur. Propter rerum rationes cognoscendas*, inquit, *& propter bonum operandum rationalem naturam lætari, natura comparatum est.* Et Thaumaturgus: *Hæc sola*, ait, *voluptas divinitus obvenit, si rebus gerendis justitia præeat.* B Hinc olim anachoretæ, & nunc veri religiosi semper sunt læti; adeoque S. Antonius ex sola mentis lætitia, à ceteris omnibus dinoscebatur teste S. Athan. in ejus vita. Vide Hieron. Platum lib. 3. de Bono statu religiosi cap. 5. & seq. Ex adverso de voluptatum gaudii γλυκύπικρος, melleteileis, & amarulentis. Sic scribit Eccles. 3. 12. benè agere & lætari. S. Chrysost. homilia de Compunctione: *Ut homines ægri*, inquit, *cum multis febribus aguntur, si in aquas semetipsos frigidas immerserint, ad præsens sibi aliquid quidem videntur quæsisse solatii; multiplicatas verò flammas febrium sibi reparant: Ita & nos agimus, cum conscientiæ stimulis agitamur, si more externas gaudii & lætitiæ causas quæramus.* Idem h. 65. ad popul. docet mundi gaudia parere tristitiam; gaudia verò spiritus durare & crescere: *Bona*, inquit, *est talis lætitia, omni mundana melior lætitia; ita lugentem omnibus gaudentibus propono.* Et infra: *Propterea gaudio lætamur inutili, quod est mundi, quod statim extinguitur & infinitos paris mærores. Tristemur potius tristitia gaudii genitrice, non autem lætitia tristitiæ parente gaudeamus: lachrymas fundamus, multam sentientes voluptatem: neque risu ridamus, dentium stridorem nobis pariente. Affligamur tribulatione, ex qua indulgentia nascitur: neq; delicias quæramus, ex quibus multa tribulatio paritur & angustia.*

Et videt bonum] id est gustat bonum, putà comedit, & bibit rem sapidam, ac illa fruitur, seseque oblectat. Visus enim, quia sensuum nobilissimus, metonymicè pro gustu & quovis sensu sumitur.

Quare quod Nyssen. ait, *Videt bonum*, id est, *facit bonum*, putà vacat pietati, & bonis operibus, mysticum est, non litterale. *Quia*, inquit, *quod est cibus, & potus corpori per quæ conservatur natura, hoc est animæ ad bonum aspicere, & hoc est verè donum Dei, in Deum defixos habere oculos. Et sicut homo carnalis in comedendo, & bibendo habet vires: ita qui ad bonum aspicit*, &c. Atque Auctor Catenæ Græc. *Nihil sic nutrit, & adaquat animam, quemadmodum virtus & scientia.*

Hoc donum Dei] Scilicet insigne, & eximium. Hebr. *Donum Elohim ipsum*, q. d. hoc donum est peculiare numinis, & providentiæ: hanc enim significat *Elohim*. Campensis: *Donum Dei manifestum esse putet.* Chal. *Atque adeo qui ederit & biberit, si hic toto ævo endulserit, & filiis moriens fructus laboris sui reliquerit, hoc ipso videatur summo beneficio affectus à Deo.* Didymus in Catena Græcor. *Exploratum habeo temporalium hunc rerum usum cælitus homini obvenire, dummodo justitia actionum omnium dux sit.* Causam dat Eccl. 3. 12. S. Chrisost. hom. 1. in epistol. ad Corinth. *Is*, inquit, *qui spirituale gaudio fruitur, à mærore arripi non potest; sed probe undique armatus ingruentia tela propulsat: Etenim quibusuis armis violentior est voluptas ea, quæ secundum Deum percipitur.* Et mox: *Contra verò qui terrenis voluptatibus affluit, à quibusvis arripi & expugnari potest, ac perinde ei accidit atque illi, qui imbecillibus armis instructus est, ac vel levissimo ictu sauciatur.*

Didici quod omnia opera, quæ fecit
Vers. 14. Deus, perseverent in perpetuum: non possumus eis quicquam addere, vel auferre, quæ fecit Deus, ut timeatur] Arabicus: *Cognovi omnes creaturas, quas creavit Deus, futuras in æternum secundum ordinem & statum suum: neque potest addi eis, aut diminui ex eis.* Sept. *Super illud non potest adjici, & ab illo* A *non potest auferri.* Syrus: *Super illa non est addendum, & ab illa non est diminuendum.*

Quæres, quomodo hic versus nectatur, & cohæreat præcedentibus?

Primò Cajetan. Hebr. לְעוֹלָם, *leolam*, inquit, id est in perpetuum, verti potest in sæculum, q. d. Quidquid facit Deus illud erit in suo sæculo, in sua temporis periodo, ut idem hic dicatur, quod v. 1. *Omnia tempus habent*: sed hoc frigidum est, obscurum & coactum. Sic enim dixisset בְּעוֹלָם *beolam*, id est in sæculo, non *leolam*, id est in sæculum, sive in perpetuum: Quare minus aptè quoque vertit Campensis: *Quicquid facit Deus, erit quale ipse id est esse volet.*

Secundò, Thaumaturgus hunc versum nectit cum eo quod immediatè præcessit, scilicet moderatè comedere, bibere, & frui labore suo, esse donum Dei, si nimirum illa fiant hoc fine, ut per ea tendamus ad bona cælestia & perpetua. Unde sic paraphrasticè vertit: *Quamquam non inficias ierim ex Deo esse, etiamsi temporalibus fruamur, modo per ea duce justitia ducamur in cælestia, inter moritura que numquam opera.*

B Tertiò, Hugo Victor. per opera Dei, accipit judicia Dei, præsertim prædestinationis electorum, & reprobationis impiorum. Favet versio Chald. *Scio*, inquit, *in spiritu prophetiæ, quod omnia quæ fecit Deus in sæculo, sive bonum, sive malum, quidquid determinatum est ex ore eius, hoc erit in sæculum: neque est potestas viro, ut addat ei, nec habet potestatem minuendi: & in tempore quo venit vindicta in sæculo, Deus fecit ut timeant filii hominis à facie eius.* Dilucidiùs ex Costo: *Pervidi etiam quæ fecit Dominus in hoc mundo probis, & sapientibus, &c. ut eum observent homines, & colant.*

Verùm hæc omnia mystica sunt, non litteralia, & genuina.

Quartò, noster Pineda hanc gnomen refert partim ad affectionum cordis humani vicissitudinem, qua nunc amat, nunc odit, nunc ridet, nunc flet, nunc congregat, nunc abjicit, &c. uti dixit initio cap. ut illi hic per antithesim opponat Deum, in quo est constans divinæ naturæ firmitas & æternitas, juxta illud Jacobi 1. 7. *Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Humana igitur C opera sibi invicem in orbem succedunt abeuntque cum tempore: unde iis semper aliquid addimus, vel detrahimus, mutamus & mutamur in horas; vetera fastidimus, nova semper sectamur. At Dei cogitationes & opera firma sunt, sibi constant, durantque in perpetuum: voluntas ejus immutabilis est: quod semel voluit semper vult, ac decreto à se tempore assequitur. Rursum hanc gnomen refert ad id quod præcessit: *Qui videt bonum de labore suo, hoc donum Dei est*, ut significet Salomon, quæ cum frugalitate, moderatione, pietate, conjuncta sint, ea opera Dei esse, Dei dona esse quæ ille largitur, ideoque non pendere ex illa temporaria, & inconstanti fortuna, sed perpetua esse & constantia.

Quintò, & genuinè, hæc refert more Hebræo non ad proximè præcedentia, sed remotiùs & superiùs, putà ad v. 1. *Omnia tempus habent*, &c. & ad v. 11. *Cuncta fecit bona in tempore suo.* Dat enim antithesin duplicem inter opera hominum, & opera Dei; prior est, quod opera hominum non durent, nisi stato, illoque modico tempore; Dei verò opera durent in perpetuum. Posterior, quòd homo pro tempore opera mutet, iisque aliquid addat, vel detrahat; D eò quòd diminuta, & imperfecta sint: Dei verò opera perfecta sint; ideoque nihil eis addi aut detrahi possit. Opera Dei intellige, tum creationem mundi, rerumque omnium, quæ in mundo sunt; tum earumdem conservationem, providentiam, & gubernationem, qua facit ut omnia stato tempore sibi succedant, nuncque sit tempus vivendi, nunc moriendi, nunc plantandi, nunc evellendi, &c. Hæc enim successio ex lege Dei est continua & perpetua. Igitur licèt quoad individua singuli homines, eorumque opera in orbem succedant & abeant, aliis novis succedentibus; tamen Deus facit, ut quoad speciem eadem perdurent, scilicet ut successio individuorum cujuslibet speciei, tam animalium, quam rerum & actionum quarumlibet sit perpetua jugiterque continuet, scilicet usque ad consummationem sæculi. Et hoc maximè spectat hic Salomon, ut patet tum ex connexione hujus versus cum v. 1. & ceteris sequen. hucusque, tum quia ita se explicat

plicat v. sequenti dicens: *Quod factum est, ipsum permanet: quæ futura sunt, iam fuerunt: & Deus instaurat quod abiit.* Ne quis enim cum temporum rerumque mutatione putaret Deum, Deique decreta & opera mutari, occurrit, asseritque Deum, Deique opera, & decreta esse immutabilia, ac sibi constare in perpetuum: quia Deus facit ut res incorruptibiles, quales sunt angeli, animæ, cæli, in seipsis semper durent; corruptibiles verò durent non in se, sed in continua novorum individuorum successione. Deus enim procurat & efficit, ut sit constans perpetuaque temporum, rerumque omnium in eo successio, ordo, vicissitudo: hoc enim pertinet ad *Elohim*, id est ad Dei numen & providentiam, ejusque proprium est munus & officium: perpetui enim gubernatoris est, omnia suo ordine perpetuare: quare homo nil ei addere potest, nil detrahere, vel auferre; ideòque frustra ei reluctabitur vel obnitetur, quia certò eveniet id quod ordinarit, ac peribit omne id quod contra Dei ordinem molitus fuerit homo. Porrò D. Th. 1.2. q.98. art.2. ad 2. hanc gnomen extendit ad legem veterem, cui successit lex nova. Lex enim vetus per novam impletur, perficitur, & quasi perpetuatur: quamquam de lege propriè hic non sit sermo. Ita, ut dixi, hanc gnomen explicat S. Hieron. *Nihil*, ait, *est quod in mundo novum sit. Solis cursus & lunæ vices & terra, arborumque siccitas vel viror cum ipso mundo nata sunt, atque concreta. Et idcirco Deus certa ratione cuncta moderatus est, & jussit humanis usibus elementa servire, ut homines hæc videntes intelligant esse providentiam, & timeant à facie Dei, dum ex rerum æqualitate, cursu, ordine atque constantia intelligunt creatorem. Invisibilia enim Dei per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque virtus eius & divinitas.*

Ex hac gnome, quod omnia opera Dei durent in perpetuum, D. Thom. 1. p. quæst. 104. art. 4. colligit nullam rem creatam annihilari: quia esto sit corruptibilis quoad formam, manet tamen quoad materiam primam. Idem q. 65. artic. 2. ad 1. ex eadem docet creaturas quò magis appropinquant Deo, eò magis perpetuari & esse incorruptibiles, unde corpora mixta corrumpi substantialiter quoad formam, cælos verò mutari quoad locum, Angelos verò in se mutari dumtaxat quoad actus internos cognitionis & volitionis. Vis ergo magis magisque firmari & stabiliri? mentem tuam magis magisque junge Deo.

NON POSSUMUS EI QUIDQUAM ADDERE VEL AUFERRE] q. d. Non possumus novas rerum species producere, quas non produxerit Deus, nec etiam species à Deo productas possumus auferre, & interimere. Rursum non possumus statam temporum successionem, cuique actioni & rei à Deo præstitutam immutare, vel invertere. Insuper nihil est in mundo superfluum; nihil etiam deest, quod faciat ad ejus complementum. Ipsamet animalia noxia, & venenata etiam homini prosunt: quia cum *aut pænaliter lædunt, aut salubriter exercent, aut utiliter probant, aut ignoranter docent*, ait S. August. lib. 3. de Genes. ad lit. c. 17. Esto enim possit homo ex commixtione variarum specierum simplicium, novam mixti speciem producere, ut patet in pharmacis, in monstris, in mulis leopardis, lyciscis, &c. Hæc enim primitus non creavit Deus, sed ex commixtione ab hominibus procurata equorum cum asinis, nati sunt muli; ex commixtione leonum cum pardis, nati sunt leopardi; ex commixtione luporum cum canibus, nati sunt lyciscæ: tamen tota vis novas hasce species producendi est in natura utrique animali à Deo indita: ac proinde hæc ipsa primitus produxit Deus, non formaliter in seipsis, sed causaliter quasi in semine, & radice, putà in animalibus ex quorum commixtione ista nascuntur. Tacitè hac sententia Salomon hominem avocat à vano labore, æquè ac timore, nam per eum nulla rei fit accessio sine Dei ope, nec ulla decessio sine Dei nutu & voluntate, juxta illud de justis Psalm. 33. 11. *Non minuentur omni bono*, q. d. Nemo justis vel minimam partem voluptatis, gaudii aut victus eripere poterit; quia Deus eos fortunat & prosperat. Omne enim Dei opus est efficax, ratum & firmum, cùm vice versa omne opus hominis ex se sit inefficax, irritum & cassum.

QUÆ FECIT DEUS UT TIMEATUR] Dum immensa ejus potentia, sapientia ex operibus & gubernatione jugiter æstimatur, & celebratur. Hebr. *Ut timeant* (homines) *à facie eius*. Arabicus: *Et Deus fecit ut terrerentur à facie eius*. Olympiod. *Ut timeant faciem eius*. Campensis: A *In hoc fecit ut nos illum revereamur*. Thaumaturgus: *Reverentia enim, & admiratione digna sunt*. Dei opera, ac consequenter ipse Deus multò magis, ut exultemus ei cum tremore. S. Hieron. *Deus hæc omnia fecit, ut timeant homines ab eo, quod semel disposuit, in aliud declinare* (ut se totos divinæ dispositioni, & legi subdant, nec aliud illi repugnans attentent) *pulchrè autem temperavit dicens: Ut timeant à facie eius. Vultus quippe Domini super facientes mala*. Psalm. 33. Alludit ad etymon *Elohim*. *Elohim* enim dicitur ab אלה *ala*, id est adjuravit obligavit, obstrinxit, quòd Deus omnia creando, creaturas juramento sibi obstringat ad sui timorem, cultum, & amorem ut dixi Genes. 1. Timor Dei enim in Script. comprehendit Dei metum, amorem, reverentiam, obedientiam, cultum illi quasi summæ majestati, summæque potestati, providentiæ & beneficentiæ debitum. *Primus in orbe Deos fecit timor*, ait Statius. Unde & nonnulli, inter quos est S. Clemens Rom. epist. 1. nomen Deus sive Θεὸς, derivat à δέος, id est timor. Quis enim non timeat Deum fulminantem, tonantem, ventis, procellis, & terræmotibus omnia quassantem? quis non amet dantem fruges, fructus, rerumque B copiam? Sic Deus à Jacobo vocatur timor Isaac, id est quem timebat & reverebatur Isaac. Genes. 31. 42. Et Deus Malachiæ 1. 6. *Filius*, inquit, *honorat patrem, & servus dominum suum: si ergo pater ego sum, ubi est honor meus? Et si dominus ego sum, ubi est timor meus?* Deo enim, propter summum dominium & imperium necis & vitæ cæli & gehennæ, debemus summum timorem: eidem quasi summo omnium patri debemus summum honorem, summam obedientiam & summum amorem. Hinc Job c. 31. 23. *Semper*, inquit, *quasi tumentes super me fluctus timui Deum, & pondus eius ferre non potui*. Et S. Joannes Apoc. 15. 3. *Magna*, ait, *& mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens; iustæ & veræ sunt viæ tuæ rex sæculorum. Quis non timebit te Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus pius es: quoniam omnes gentes venient: & adorabunt in conspectu tuo.*

QUOD FACTUM EST, IPSUM PERMANET: QUÆ FUTURA SUNT, IAM FUERUNT: ET DEUS INSTAURAT ID QUOD ABIIT] Hebr. *id quod fuit iam est, & quod futurum est iam fuit, & Deus requirit id quod persecutioni subiacet*. Hoc enim est Hebr. נרדף *nirdaph*, quod quidam vir doctus vertit, *quod raptum est*; sed hallucinatus C est: *nirdaph* enim censuit per metathesin esse נטרף *nitraph*, id est raptum, cùm hæc duo litteris licèt affinia, significatione tamen sint valdè diversa: radix enim רדף *radaph* significat persequi, טרף *taraph* verò rapere. Vers. 15.

Inculcat & confirmat id quod dixit v. præcedenti, nimirum perpetua esse Dei opera, perpetuamque rerum temporalium successionem, v. g. *Sol qui nunc oritur, & antequam nos essemus in mundo, fuit, & postquam mortui fuerimus, oriturus est*; ait S. Hieron. Et: *Homo fuit, homo etiam est: arbor fuit, arbor etiam est*, ait Olympiod. Idem dixit c. 1. v. 9. quare plura hic non addam.

Pro *Deus instaurat id quod abiit*, Hebr. est *Elohim quærit, vel requirit persecutum, vel insecutum*, id est præteritum, hoc est Deus restituit & restaurat ea, quæ à tempore insequenti abrepta sunt, & jam præterierunt. Unde Campensis vertit: *Assiduè namque revocat, quæ velut fugata hinc abierunt*. Et Vatab. *Deus inquirit id quod ab insequenti propellitur. Inquirit*, id est, *instaurat*. Sic David Psalm. 118. v. 167. petit se à Deo quæri, id est instaurari. Et Job cap. 3. 4. rogat Deum, ut non requirat, id est restituat diem D qua natus erat. Et S. Hieron. *Deus requirit id quod periit, quod expulsum est, quod esse cessavit*. Tempus enim præteritum pulchrè dicitur à præsenti, & futuro propelli, & ab eo velut insequenti persecutionem pati & fugari; sicut in flumine aqua præcedens à sequenti propellitur, & fugatur.

Porrò Thaumaturgus hanc gnomen refert ad præscientiam, & decreta voluntatis divinæ, quæ semper durant; sic enim vertit: *Iuxta præscientiam Dei ea, quæ olim sunt facta, nunc existunt: & futura perinde certa sunt, atque si nunc sint facta*. Et Campensis: *Quod fuit olim nunc est, & decretum fuit olim, ut etiam temporibus futurum esset*. Insuper Hugo Victor. censet hanc gnomen accipiendam esse, *non solùm de operibus Dei, quibus creaturam mundi disponit, quod sine mutatione & confusione ordinis maneant in æternum; sed etiam de dispositione iudiciorum eius, quod legem providentiæ suæ non mutent, ut fiat quod ipse non disposuit.*

Hinc

Hinc & alii hanc gnomen & præcedentem accipiunt de A judiciis Dei, quibus bonos præmiat, improbos punit. Hæc enim licèt Deus ad tempus intermittat, tamen mox rursum revocat & instaurat. Quocirca Septuag. & Syrus vertunt: *Deus requiret eum qui persecutionem patitur*. Arabicus: *Et Deus requiret petitum*. Symmach. *Deus inquiret pro iis, qui vexati expelluntur*, q. d. Deus vindicat innocentis injustè afflicti injurias & necem, uti vindicavit cædes martyrum occidendo persecutores, Neronem, Decium, Diocletianum, &c. per hanc enim persecutorum occisionem, martyrum innocentia declaratur, eorumque nomen, fama, gloria & quasi vita restituitur & instauratur. Ita S. Hieron. *Et Deus*, inquit, *quæret eum qui persecutionem patitur: utitur hoc testimonio in persecutione Gentilium, ad consolandum eum qui in martyrio persevetat. Et quia omnes juxta Apostolum, qui pie vivere volunt in Christo, persecutionem patiuntur, habent consolationem; quia Deus quærit persecutionem patientem; sicut requirit sanguinem interfecti, & venit quærere, quod perierat, & erroneam ovem suis humeris ad gregem reportavit*. Et Thaumaturgus: *Is qui injustè læsus est*, inquit, *Deo auxiliatore utitur*. Nam ut ait Eccles. c. 1. 29. *Ad tempus sustinebit patiens, & postea redditio jucunditatis*. Et Christus, B *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam: quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Matth. 5. citat, urgetque hunc locum Lucifer Calarit. Episcopus in Apologia pro S. Athanasio.

Accedit Chald. Sed ipse hanc vindictam prorogat usque ad diem judicii: *In die judicii magni*, inquit, *futurus est Dominus, ut requirat egenum & pauperem de manu impii, qui persecutus est eum*.

Anag. Deus in resurrectione instaurabit corpus, quod periit, quodque passum est in martyribus, ut reviviscat, & gloriosum resurgat. Ita S. Hieron.

Vers. 16. VIDI SUB SOLE IN LOCO JUDICII IMPIETATEM: ET IN LOCO JUSTITIÆ INIQUITATEM] Campens. *In quo regnat impius*. Alii: *In quo dominatur impietas*, vel *iniquitas*.

Porrò Codices Septuag. hic variant. Vaticani etiam habent: *Et adhuc vidi sub sole locum judicii, illic impius, & locum justi, illic pius*; quam lectionem secutus Arabicus vertit: *Cognovi quoque sub sole locum judicii: ibi est enim apostata; & locum justi, & ibi est fidelis*, nimirum pro ἀσεβής, id est impius, nonnulli legerunt εὐσεβής, id est pius. Sic quoque legit Lucifer Calar. Apol. pro S. Athanas. quod aliqui exponunt, q. d. Vidi paradisum præparatum piis, & gehennam præparatam impiis. Unde Thaumatur. *Vidi*, inquit, *in infimis partibus punitionis quidem barathrum impiis recipiens, piis autem locum alium tranquillum*. Sic & Olympiod. qui dubitat an paradisus piorum sit in terra, an in cælo, eò quod dicatur hic esse *sub sole*.

Verùm Codices Septuag. Complut. utroque loco legentes ἀσεβῆς, id est impios, sic vertunt: *Et adhuc vidi sub sole locum judicii, illic impius: & locum justorum, illic impius*. S. Hier. juxta editionem priscam acceptam à Sept. *Vidi*, inquit, *locum judicii, ubi impietas: & locum justitiæ, ubi iniquitas*. Sic quoque Syrus, quæ sanè lectio respondet Hebræo & Vulgatæ Latinæ, ideòque vera est & genuina. Accedit & Chald. *Iterum*, inquit, *sub sole vidi forum judicii, in quo conscripti corrupti judices innocuos condemnarent, nocentesque sententiis suis absolverent: & locum in quo invenitur justus, prætereà & impius, qui el prafit propter peccata generationis hujus*.

Sensus ergo clarus est, q. d. Vidi in tribunali judicii sedentem judicem impium, qui injustas proferret sententias, ideoque in loco, ubi regnare debebat justum judicium, vidi regnantem impietatem, ac in solio justitiæ vidi præsidentem iniquum, qui contra jus & fas judicaret, ideoque in eo vidi dominantem iniquitatem. Pro eodem sumit judicium & justitiam, atque iniquitatem & impietatem, cùm alioqui propriè impietas sit scelus contra Deum, iniquitas sit scelus contra æquitatem, quo justitia & jus proximi violatur. Sed ut dixi, impietas hic accipitur pro iniquitate & injustitia, putà pro injusta judicis sententia; hæc enim rectè vocatur impietas, quæ lædit justitiam, qua non tantùm proximus, sed & Deus, qui juris, & justitiæ omnis est auctor, violatur: Quare iniquus judex facit ut in solio justitiæ sedeat injustitia, in eoque velut regina imperet & dominetur, ac thronum Christi occupet Antichristus.

Igitur per locum judicii & justitiæ, propriè hic publica tribunalia & subsellia judicium intelliguntur; generatim tamen quivis locus judicandi sententiamque proferendi, accipi potest, qualis est ubi lites mercatorum, agricolarum, opificum, privatim dirimuntur. Porrò hæc primò vocat locum judicii, deinde justitiæ, ut indicet judices prius debere diligenti maturoque judicio rem examinare, antequam æquam certamque pro justitia ferant sententiam. Nota τὸ *sub sole*, q. d. Injustitia non nisi sub sole, inter homines cupidos & avaros locum habet; nam supra solem in cælis habitat justitia. Unde à Poetis fingitur Themis justitiæ Dea assidere Deo supremo judici. Hinc & illud Ovidii lib. 1. Metamor.

Et virgo cæde madentes;
Ultima cælestum terras Astræa reliquit:

quasi ab injustis hominibus avolans ad justum Deum. Rursus τὸ *sub sole*, notat indignitatem & impudentiam iniquorum judicum, quod in conspectu lucidissimi, & purissimi solis, adeoque solis justitiæ, putà Christi Domini, audeant impuram, tenebrosam, & injustam pronuntiare sententiam, itaque justitiam, velut virginem castissimam suæ fidei commissam violare, juxta illud Eccles. 20. 2. *Concupiscentia spadonis devirginavit juvenculam, sic qui facit per vim judicium iniquum*.

Quocirca in eos detonat Isaias 59. 14. *Conversum est retrorsum judicium, & justitia longè stetit; quia corruit in platea veritas, & æquitas non potuit ingredi. Et facta est veritas in oblivionem, & qui recessit à malo prædæ patuit, & vidit Dominus, & malum apparuit in oculis ejus: quia non est judicium*. Difficultas hic est in nexu, qua ratione scilicet hæc gnome hic inferatur, & cohæreat cum præcedentibus.

Primò, aliqui nectunt cum τὸ *ut timeatur* v. 14 quasi dicat Deus fecit omnia, ut timeatur, sed tanta est improbitas hominum, ut ipsum non timeant, sed palam in tribunalibus eum ejusque veritatem, & justitiam, proferendo iniquas sententias, conculcent, Ita Ferus. Sed hoc longè petitum videtur.

Secundò, Hugo Victorinus, quem sequitur noster Lorinus censet hic novum vanitatis genus recenseri. Cùm enim vanitatem magnam recensuisset, sitam in temporum rerumque omnium vicissitudine, & fugacitate, quasi *non satis esset malorum ex hac inconstantia*. Campensis, subtexuit C hanc majorem de judiciorum corruptela: Ex qua, sicut & ex priori, homines accipiunt occasionem murmurandi contra divinam providentiam, quòd videant *justum hic multa mala perpeti, & impium regnare pro scelere*, ait S. Hieron. Unde illi respondet Ecclesiastes v. 17. Deum hæc iniqua judicia reformaturum, & justo suo judicio jus suum cuique restituturum.

Tertiò, Thaumaturgus, Didymus, & Olymp. censent hæc spectare ad pœnas impiorum & præmia piorum, quasi post recensitas hominum vanitates & pravitates, hic eorum congruum supplicium attexat. Citavi verba Thaumaturgi initio hujus versus. Verùm eorum versio, & consequenter explicatio planè dissonat ab Hebræo, & à Vulgata.

Quartò, noster Pineda sic vertit, ut postquam dixerit rerum omnium humanarum vicissitudinem esse summam inconstantiam, sola autem Dei opera firma, & stabilia, nunc objiciat firmiter, & stabiliter visam sibi *sedere in loco judicii impietatem*, & ubi maximè videbatur regnatura justitia, *iniquitatem* dominari per summam tyrannidem, ac tam constanter exerceri judicia iniqua, ut in hac re nulla D esse vicissitudo videatur, neque tempus ullum justitiæ castè & integrè colendæ. Respondeat verò v. 17. non defuturum suum quoque tempus sempiternæ legi & supremi arbitri judicio, cum videlicet *justum & impium judicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit*.

Quintò, alii qui secuti versionem Septuag. censent versu præced. agi de judiciis Dei, quibus punit eos, qui insontes persequuntur, appositè cum iis hanc gnomen connectunt, utpote quæ explicet hanc persecutionem maximè cerni & sentiri in impiis judicum sententiis, quibus innocentes opprimunt, ac proinde in eorum consolationem Deum hæc judicia suo tribunali correcturum.

Sextò, & genuinè hic versus pertinet ad v. 10. *Vidi Afflictionem*, &c. ut patet conferenti utrimque verba, præsertim in Hebræo. Hebræa enim hic habent: *Et adhuc vidi sub sole in loco judicii impietatem*, q. d. Vidi duplicem in hac mundi vanitate hominum afflictionem. Priorem re-

censui

censui vers. 10. scilicet quòd homo affligatur continuo labore operum temporalium, quæ non constant nec durant, sed cum tempore volvuntur, & abeunt; quare labor eorum, & afflictio irrita est vana; quia caret fructu, qui stabilis sit & perseveret. Posteriorem hic recenseo, quòd scilicet in solio judicii sæpè præsideat judex impius, regnetque impietas, quæ pios, & pietatem opprimat; Jungit hanc priori; quia illi similis est analogicè. Illa enim afflictio laboris naturalis est & physica, hæc verò perversi judicii moralis & ethica. Atque sicut illa oritur ex vicissitudine temporum, & fugacitate rerum temporalium: sic hæc pariter oritur ex vicissitudine judicum, & judiciorum, quòd scilicet probis justisque judicibus in solio succedant improbi & injusti. Rursum sicut de illis dixit Deum instaurare id quod abiit, itaque res successivas perpetuare, non in individuo, sed in specie eadem: sic hic ait iterum Deum instauraturum iniqua improborum judicia, cùm ea publicè condemnabit, & puniet, justisque læsis suum jus restituet.

Igitur est sequela hic nexus totius capitis: v. 1. proponit hoc thema capitis. *Omnia tempus habent, & suis spatiis transeunt universa sub cœlo*. Illud deinde probat inductione per res naturales, dicens: *Tempus nascendi, & tempus moriendi: tempus plantandi, & tempus evellendi*, &c. Ex quibus concludit v. 10. se in omni hac temporum successione, vidisse succedentem alternè laborem labori, & afflictionem afflictioni. Idem thema hic probat per res ethicas sive morales, scilicet ex eo quòd in solio judicii, & justitiæ, justis judicibus per temporum successionem sæpè succedant injusti, qui improbis patrocinentur, ac probos affligant & opprimant, sed his quoque succedet tempus divini judicii justissimi, quo Deus solio judicii justitiam ab improbis ademptam restituet, & iniquitatem ex eo detrudet. Unde appositè ad thema: *Omnia tempus habent*, subdit sequenti v. 17. *Justum & impium judicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit*, q. d. Sicut res physicæ suum tempus habent, sic & ethicæ: sicut opera operibus in tempore succedunt, sic & judicia judiciis; adeòque omnia cum tempore transeunt & evanescunt; transit enim justitia, cùm à succedente iniquo judice profligatur per injustitiam; transit vicissim ejus injustitia, cùm à Deo judice arguitur & plectitur. Præclarè S. Gregor. lib. 26. Moral. *Summus locus*, ait, *bene regitur, cùm is, qui præest, vitiis potiùs quàm subditis dominatur*.

Judiciorū iniquitatis schema.

Graphicè hanc judiciorum iniquitatem depingit S. Cyprian. lib. 2. epist. 2. ad Donatum. *Sævit*, ait, *invicem discordantium rabies, & inter togas pace rupta forum litibus mugit insanum, hasta illic & gladius, & carnifex præstò est, ungula effodiens, equuleus extendens, ignis exurens: ad hominis corpus unum supplicia plura, quàm membra sunt. Quis inter hæc vero subveniat? patronus? sed prævaricatur & decipit. Judex? sed sententiam vendit. Qui sedet crimina vindicaturus, admittit, & ut reus innocens pereat, fit nocens judex. Flagrant ubique delicta, & passim multiformi genere peccandi per improbas mentes nocens virus operatur*. Particulatim deinde modos injustitiæ enarrat, subdens: *Hic testamentum subiicit; ille falsum capitali fraude conscribit: hic arcentur hereditatibus liberi; illis bonis donantur alieni. Inimicus insimulat, calumniator impugnat, testis infamat, utrobique grassatur in mendacium criminum prostituta vocis venalis audacia, cùm interim nocentes nec cum innocentibus pereunt. Nullus de legibus metus est; de quæsitore, de judice pavor nullus, quod potest redimi, non timetur; esse jam inter nocentes innocentem crimen est: malos quisque non imitatur, offendit. Consensere jura peccatis, & cœpit licitum esse quod publicum est. Quis illic rerum pudor! quæ esse possit integritas; ubi qui damnent improbos, desunt? soli sibi qui damnentur occurrunt*.

Porrò, afflictio hæc ethica gravior duriorque est priori physica & naturali, quia nil magis cruciat homines, quàm si judicentur, damnentur & puniantur, ut nocentes, cùm sint innocentes. Et quid indignius, quàm si in solio justitiæ sedeat & præsideat injustitia? si in tribunali æquitatis regnet, & dominetur iniquitas? si pietatem opprimat impietas, probitatem improbitas, innocentiam malitia, sanctitatem scelus, humanitatem tyrannis & sævitia? Audiant judices & paveant Davidem, Imò Deum summum judicem iis intonantem: *Deus stetit in Synagoga deorum* (judicum) *in medio autem deos dijudicat. Usquequò judicatis iniquitatem, & facies peccatorum sumitis?* &c. *Ego dixi: Dii estis, & filii ex-*

A *celsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini, & sicut unus de principibus cadetis*, Psalm. 81. 1. ubi pro deos Hebraicè est *Elohim*, id est Angelos vel deos, quo significat judicem debere esse quasi Angelum, imò Deum inter homines, uelibet ab omni carnis, & sanguinis affectione juxta Deum, & veritatem sententiam ferat; itaque sit quasi *ambulans in terra Deus, & sanctus in carne Angelus*. Unde Philo libr. de Judice, in eo requirit sinceritatem, & tranquillum animum nulli perturbationi obnoxium; ut imitetur Deum de quo ait Sapiens c. 12. 18 *Tu autem Dominator virtutis cum tranquillitate judicas*. Hinc & iniquus judex hoc loco vocatur רשע *rasca*, id est inquietus, tumultuans, turbulentus; imò vocatus in abstracto רשע *resca*, id est inquietudo, tumultus, turbatio, quia omnia miscet, turbat, offuscat, pervertit. Et Psalm. 74. 3. *Cùm accepero tempus, ego justitias judicabo*. Audiat Josaphat regem graviter iis inculcantem: *Videte quid faciatis; non enim hominis exercetis judicium, sed Domini, & quodcumque judicaveritis in vos redundabit. Sit timor Domini vobiscum, & cum diligentia cuncta facite: Non enim est apud Dominum Deum nostrum iniquitas, nec personarum acceptio, nec cupido munerum*. 2. Paral. 19. Hinc in

B Conc. Calcedonensi & Ephesino c. 22. in subsellio quasi pro tribunali collocabatur codex Evangeliorum, ut Christi judicis personam repræsentaret, quàm in judicando Episcopi præ oculis haberent, atque justam ex ejus mente sententiam proferrent. Sic Æthiopes feruntur in Senatu cathedram excelsam statuere, eamque vacuam, quasi in ea resideat Deus judicii arbiter & moderator, quem proinde Senatores omnes in ferendis sententiis intueri, vereri, imitarique debeant. Ægypti reges de more judices ad jusjurandum adigebant, ut etiam si quid rex juberet eos judicare, quod justum non esset, ne judicarent, ait Plutar. in Moral. qui & addit; at qui fieri potest, ut civitas judices habeat incorruptos, ubi potestatem judicandi magno vendit princeps? M. Antoninus Imperator dictitabat *privatos quidem homines multos habere judices: principi autem nullum alium esse judicem, quàm Deum*. Ita Xiphilinus in ejus vita. Trajanus Imper. præfecto urbis strictum porrexit gladium, dixitque: *Cape ferrum hoc, & si quidem rectè gessero imperium, pro me; sin aliter, contra me hoc utere*. Ita Niceph. l. 3 Histor. Eccles. c. 23. Cambyses Sicannum Judicem, quòd iniquam

Evangelia in tribunali Conc. Ephes. cur.

C pecunia corruptus sententiam protulisset, excoriavit coriòque tribunal sive sellam judiciariam instravit, ac in ea Othonem Sicanni filium Judicem sedere jussit, dicens: *Memento in qua sella sedeas & judices*. Ita Herodot. lib. 5.

ET DIXI IN CORDE MEO: JUSTUM ET IMPIUM JUDICABIT DEUS (*In die judicii*, ait Chald.) ET TEMPUS OMNIS REI TUNC ERIT. *Tunc*, scilicet in die judicii, quo judicabit Dominus. Per *justum* quemlibet accipe, sed propriè innocentem injuriam passum, & injustè ab iniquo judice condemnatum, per impium verò, iniquum judicem, qui insontem iniquè condemnavit. Hac gnome enim Salomon solatur se, & simul eos, qui insontes condemnantur, spe judicii divini, quòd scilicet Deus hæc iniqua hominum judicia suo æquissimo judicio reformabit, & corriget, ac insonti suum jus & patientiæ coronam; iniquo verò judici meritum supplicium, & pœnam talionis decernet ac reipsa irrogabit. Hoc enim est officium *Elohim*, id est numinis & providentiæ, ut justis læsis suum jus & famam restituat, injustos verò lædentes pro meritis castiget? Imò inde colligimus esse numen, forteque universale Dei judicium: sic enim argumentamur, in hac vita sæpè innocentes à nocentibus damnantur, & opprimuntur. Ergo justitia & rectus rerum ordo exigit, ut sequatur Dei judicium, quo injustitiæ hæ detegantur, corrigantur, damnentur, plectantur, ac innocentibus suæ innocentiæ, laus & merita restituantur. Tunc ergo *stabunt justi in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt, & abstulerunt labores eorum*, Sapient. 5. quia ut ait Eccles. cap. 35. 16. *Non accipiet Dominus personam in pauperem, & deprecationem læsi exaudiet. Judicabit justos & faciet judicium, ut tollat plenitudinem superborum & sceptra iniquorum contribulet*. Ita explicat S. Hieronymus quem audi: *Sub sole*, inquit, *ista veritatem & judicium exquisivi, & vidi etiam inter judicum ipsa subsellia non veritatem valere, sed munera, sive aliter: Arbitratus sum aliquid justitiæ in præsenti sæculo geri; vel pium nunc pro suo merito recipere; vel impium pro suo scelere puniri, & è contrario reperi quàm putabam, Vidi enim & justum multa mala*

VERS. 17.

hic

hic perpeti, & impium regnare pro scelere. Postea verò cum corde meo colloquens & reputans, intellexi non per partes Deum, & per singulos iudicare, sed in futurum tempus reservare iudicium, ut omnes pariter iudicentur, & secundùm voluntatem & opera sua ibi recipiant. Hoc est enim quod ait: Et tempus omni voluntati, & super omne factum ibi, id est in iudicio? quando Dominus cœperit iudicare, tunc futura est veritas: nunc autem iniustitia dominatur in mundo. Tale quid & in sapientia, quæ filii Sirach inscribitur, legimus, Ne dixeris: quid est hoc, aut quid est istud? omnia enim tempore suo requirentur. Ecclesi. 39.

Et tempus omnis rei tunc erit] *Tempus*; scilicet examinis, judicii & tribulationis, quo innocenti læso patientiæ corona, nocenti & lædenti supplicium pro meritis irrogetur. Hoc ergo erit tempus judicii Dei, sicut in hac vita tempus est libertatis & judicii hominum, ut agent & judicent quodlibet. Respicit ad v. 1. *Omnia tempus habent*, q. d. & nocentes suum nocendi tempus habent, & innocentes patiendi; vicissim Deus habebit tempus utrumque judicandi; sicut fures suum habent tempus furandi, & prætor suum habet tempus eos suspendendi.

Hebræa habent: *Et tempus omni voluntati, & super omne opus ibi*. S. Hieron. ex Septuag. in versione antiqua: *Tempus est omni voluntati* (alii *complacentiæ*) *super omne factum*; ut sit hendiadis, per quam, omissa copula &, voluntas cum facto & opere copuletur, q. d. Tempus ibi erit judicii extremi, quo scilicet Deus judicabit omnem voluntatem, id est omnem actum voluntatis, putà quicquid liberè volueris, & elegeris, ac insuper omne opus quod ex hac electione patraveris, à quo judicio nulla cadit appellatio, nulla evasio, nulla excusatio. *Tò super* notat judicium hoc Dei superius fore & dominaturum omnibus hominum, etiam Regum & Imperatorum, operibus, ut illi omnes se subdere, & ab eo sententiam justam æquè ac inevitabilem, quam nemo evadere possit, recipiant. Hinc Pagnin. vertit: *Quia tempus omni est quod voluerit, & super omne opus ibi erit iudicium*. Tigurina: *Illic enim tempus est quo omni voluntati, & omnibus factis præmium condignum rependitur*. Vatabl. *Tempus est omni rei, idque iuxta omnia opera illic*, q. d. *postquam omnia consideravi per verbum Dei, dixi apud me, iudicaturum esse Deum iustos & impios, iuxta uniuscuiusque opera illic, id est in die iudicii quia omnia fiunt suo tempore*. Alius: *Est enim ibi tempus opportunum pro omni re, & pro omni opere*. Syrus & Aquila: *Quia tempus omni negotio est, & omnia opera ibi*. Arabicus: *Quoniam omni rei & omni operi tempus*. Chald. clarè: *Quoniam iudicium paratur omni rei, & omni operi: quæ fiunt in hoc sæculo iudicabuntur ibi*.

Dices, Apoc. 10. v. 6. Angelus in fine mundi, putà sub diem judicii, jurat per viventem in sæcula sæculorum: *Quia tempus non erit amplius*, quomodo ergo hic dicitur tunc tempus fore omni rei? Respondetur, in die judicii non erit tempus amplius merendi, vel demerendi, sed tempus judicandi & præmiandi, ut pro meritis quisque pœnam, vel præmium recipiat. Rursus tunc tempus non erit amplius, quia cessabit motus cælorum ac consequenter tempus, quod est mensura motus. Tempori ergo succedet æternitas gloriæ in justis, & gehennæ in injustis.

Hinc colligunt Doctores, in die judicii Deum revelaturum hominum conscientias, ut quisque videat tum sua, tum aliorum hominum quorumlibet dicta, facta, cogitata, & volita etiam secretissima, quia hoc exigit publica Dei judicis justitia, ut scilicet ex iis omnes videant justè Deum cuique gloriam, vel supplicium condignum pro meritis decernere: juxta illud Sibyllæ:

Cunctaque cunctorum cunctis arcana patebunt.

Ita censet S. August. tractat. 53. in Joan. S. Basil. tractat. de Virginit. Lactan. lib 7. c. 21. & 22. Isidor. Pelus. lib 2. epist. 94. Anselm. in Elucidario, Magister Scholast. in 4. distinct. 43. vel 47. Hoc est quod ait S. Joan Apoc. 20. 12. *Et libri aperti sunt, &c. & judicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris, secundùm opera ipsorum*. Vide ibi dicta.

Dixi in corde meo de filiis hominum,
Vers. 18. ut probaret eos Deus, ut ostenderet similes esse bestiis] Ita passim legunt Codices Latini; unde mirum in Vaticanis legi. *Dixi in corde filiis hominum*, nisi Calcographorum sit mendum. Nam & Hebr. Chald. Septuag. Syrus, Arab. & ceteri habent præpositionem *de*, sic enim habent Hebræa: *Dixi in corde meo de verbo filiorum Adam*. Septuag. & ex iis S. Hieron. in priori sua versione, per verbum accipiunt loquelam hominis; unde vertunt: *Dixi ego in corde meo de loquela filiorum hominis, quia separabit illos Deus, & ut ostendat quia ipsi jumenta sunt*. Quod S. Hieron. sic exponit: *Hoc solum* discriminis, *inter homines & jumenta Deus esse voluit; quia nos loquimur, illa sunt muta; nos voluntatem sermone proferimus; illa torpent silentio*. Et Thaumaturgus: *Discrimen, ait, inter se sola vocis articulatione*. Olympiod. verò pro *separabit* vertens, *judicabit*, exponit, q. d. De omni verbo tum oris tum mentis, reddenda est ratio in die judicii, de quo sermo præcessit, juxta sententiam Christi Matth. 12. 36. *Dico autem vobis, quoniam omne verbum otiosum, quod locuti fuerint homines, reddent rationem de eo in die judicii*. Septuag. de more secutus Syrus vertit: *Dixi ego in corde meo de colloquio filiorum hominum, quos creavit Deus*. Et Arabicus: *Dixi autem ego in corde meo de verbis filiorum hominis, quod Deus judicaverit eos, & ostendit eis quod sint bestiæ*. Verùm noster cum Chald. per verbum, meliùs accipit rem & negotium, per metonymiam Hebræis usitatam. Unde vertit *de filiis hominum*. Sic & Pagnin. Tigur. Campensis, Vatabl. & alii. Nota pro *ut probaret eos* Hebr. est לְבָרָם *lebaram*; quod secundò verti potest, *ut purgaret*, vel *purificaret eos*; Tertiò, *ut eligeret eos*. Ita Pagnin. Quartò, *ut separaret, secerneret, dijudicaret eos*. Ita ex Septuag. Arabicus & Olympiod. Quintò, *ut crearet eos*. Ita Syrus & Vatabl. qui בָּרָא *baram*, derivant à בָּרָא *bara*, id est creavit, quasi א; utpote littera quiescens, sit prætermissa. Ex hisce versionibus colligas mortem & miserias corporis humani post peccatum, quibus homo similis est bestiis, hoc fine illi à Deo inflictas: primò, ut superbiam eius, quæ contra Deum se erexerat, humiliaret, & sterneret: secundò, ut eius inobedientiam judicaret & castigaret: tertiò, ut eius cupiditates frænaret & purgaret: mors ergo & morbi sunt superbiæ remedium, inobedientiæ supplicium, concupiscentiæ frænum & piaculum, imò sal & nitrum. Nunc ad censum. *Miseriæ hominis tres fines.*

Hæc sententia videtur imperfecta & pendula; quæritur ergo unde pendeat, ubi perficiatur & expleatur? Triplex est responsio. Primò enim aliqui censent eam pendere à v. sequenti. Secundò alii à v. præcedenti. Tertiò alii censent illam in seipsa consistere, seseque explere.

Primò ergo, aliqui eam nectunt v. seq. hoc modo, q. d. Ut Deus probaret hominum fidem & spem de futura vita & beatitudine, ostendendo & faciendo eos quoad corpus similes esse bestiis, idcircò constituit, ut unus sit interitus hominis, & jumentorum, & æqua utriusque conditio. Hoc ipso enim probat & explorat eorum fidem & spem; dum alios videt ex hac hominis & bruti æqualitate non credere animam esse immortalem, sed censere eam cum corpore mori & interire, ac proinde desperare de futura vita & felicitate: alios verò ex adverso videt solerter secernere animam à corpore, ac sentire hominem quidem bestiis esse similem quoad corpus, sed dissimilem quoad animam: hanc enim immortalem habet homo, cùm bestiis omnibus illa sit mortalis, pereatque cum corpore; quare satagunt animam excolere virtutibus, ut à Deo futura gloria donentur, hos ergo sibi adsciscit & beat Deus, illos verò reiicit & damnat. Hic nexus probabilis est; planè enim hæc sententia videtur spectare ad sequentia. Tantùm ei obstat dispunctio, putà punctum, quod hunc versum à sequenti dispescit & discriminat: & quod pro *idcirco* Hebr. sit כִּי *ki*, id est *quia*, quæ vox significat v. seq. non explere præcedentem, sed eius causam dare.

Secundò, alii nectunt cum v. præcedenti, sed vario nexu. Primò S. Hieron. sic nectit: *Non mirandum*, inquit, *in præsenti vita inter impium et justum nullam esse distantiam, nec aliquid virtutis valere; sed incerto eventu omnia volutari; cùm etiam inter pecudes & homines secundùm corporis vilitatem nihil differre videatur, & sit eadem nascendi conditio, sors una moriendi*. Secundò, Aben Ezra, Caiet. & Dion. censent Salomonem hic non ex sua, sed ex Epicureorum sententia loqui, qui censent animam hominis æquè ac brutorum cum corpore interire ac proinde indulgendum esse voluptatibus huius vitæ, nec enim sperandas esse alias in futura. Huc accedit paraphrasis Thaumaturgi: *Quomodo ego olim insipienter censui, apud Deum reputavi, judicavi jus similiter; nihilque differre justè & injustè agere; omnino prædivum, vel brutum esse; Quia omnibus sua sorte sermone semper dispensatur, & mors irrogatur*. Tertiò, noster Pineda magis

gis cordatè censet, Salomonem hìc significare, quòd Deus in die judicii examinaturus sit cujusque hominis vitam: an scilicet ille vixerit, ut homo; an ut bestia: iniqui enim judices, qui ut dixit v. 16. sontes justificant, insontes condemnant, vivunt ut bestiæ, imò sicut feræ, similesque sunt leonibus & lupis, qui animalia cetera laniant & vorant, juxta illud: *Leo rugiens & ursus esuriens, Princeps impius super pauperem*. Prov. 28. 15. & iterùm Habac. 1. 13. & 14. *Quare non respicis super iniqua agentes, & taces devorante impio iustiorem se? & facies homines quasi pisces maris, & quasi reptile non habens principem*. Major enim piscis devorat minorem, idque impunè nullo prohibente. Unde Campens. vertit: *Cùm non invenirem causam aliam quare Deus hæc permitteret, visum est mihi velle illum huiusmodi humanis tumultibus hominem sic exercere, ut videat se in hac vita parum differre à brutis; non aliter enim inter se homines tumultuantur, nec maiori sæpe ratione, quàm bruta inter sese*.

Tertiò, & genuinè hæc sententia per se consistit, & in seipsa expletur, ut patet ex Hebræo qui sic habet: *Dixi in corde meo super verbo* (id est super re & negotio) *filiorum Adam* (id fieri hoc fine) *ut probaret eos Deus*.

Vis & energia sententiæ consistit in τὸ *super negotio filiorum Adæ*, q. d. Corde meo considerans negotium, id est conditionem, naturam & sortem filiorum Adæ, quòd scilicet ex Adama factus sit Adam, id est ex humo creatus sit homo; ideoque similis bestiis in edendo, bibendo, generando, ambulando, dormiendo, moriendo, &c. Hoc, inquam, negotium hominum considerans, dixi de eo, ipsum hoc fine esse factum à Deo, ut per illud probaret homines; an scilicet credant & sperent animæ immortalitatem & gloriam suam æternam, q. d. Ut experiretur Deus hanc hominum fidem & spem, ostendendo eos exterius similes esse bestiis, quæ carent omni fide & spe; ideo dedit eis corpus terrestre, corruptibile, & mortale, quale habent bestiæ: insipientes enim & carnales & hoc conjiciunt animam suam, æquè ac corpus, similem esse animæ bestiarum, ac cum corpore morituram; ideoque dant se ventri & veneri: sapientes verò secernunt animam à corpore, ac animam hominis rationalem & immortalem esse censent, bestiarum verò irrationalem & mortalem; ideoque satagunt vivere, non ut bestiæ, sed ut Angeli; ut eorum felicitatem adipisci mereantur. Ita Olympiod. *Monet nos per hæc*, inquit, *ne corpori indulgeamus, sed animam quæ prædita est ratione, qua similes Angelis sumus, virtutibus excolamus*. Et Vatab. *Aestimavi in corde meo conditionem hominum, ut Deus excellentissimos creaverit, simul cernens quomodo ipsi sese in pecudum conditionem abjicerent*. Et Chald. *Dixi ego in corde meo propter negotium filiorum hominum, quibus adducit dominus plagas & infirmitates malas, ut tentaret eos, & ut probaret eos, fecit Deus; ut videret, si converterentur ad pœnitentiam, ut dimitteret eis, & sanarentur. Impii autem, qui sunt sicut iumenta, non convertuntur; ideoque corripiuntur, ut male sit eis*. Videtur Chald. pro דבר *dabar*, id est verbum, alus punctis legisse דבר *deber*, id est pestis, mortalitas, mors. Unde vertit: *Quod veniens super eos percussiones & morbi mali*: Pessimus enim est pestis.

Porrò, licet non sit necesse scrupulosè scrutari hìc omnium sententiarum inter se connexionem, eò quòd Salomon hìc varias vanitatis mundi species sigillatim recenseat, & ab una ad aliam planè diversam sine ordine & nexu transeat; tamen hoc loco commoda connexio & transitio assignari potest. Dixerat enim v. 16. Inter alias vanitates, non minimam esse iniquitatem judiciorum & judicum qui reos absolvunt, ac insontes damnant & morte plectunt. Jam similem illi vanitatem attexit, scilicet quòd homines quoad corpus sint similes animalibus & bestiis; adeò ut ipsimet verè animalia sint, & nonnullis bestiæ & bruta esse videantur, præsertim quia unus est interitus hominum & bestiarum. Si dicas, discrimen esse quoad animam, quòd hominum anima sit immortalis, adeoque judicanda à Deo, ut præmium, vel supplicium æternum recipiat, uti dixit v. 17. brutorum verò anima sit mortalis & pereat cum corpore; subjungit: multis hoc esse obscurum & dubium, imò si externa & sensus spectes videri falsum. Multi enim ex eo quod videant homines mori ut bruta, censent animam hominum interire, uti interit anima brutorum. Hoc est enim quod ait v. 21. *Quis* (quotusquisque) *novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus iumentorum descendat deorsum?* atque hæc maxima hominis est vanitas, imò ærumna, error & vitium, nimirum quòd animæ suæ nobilitatem & æternitatem ignoret, ac proinde non curet benè vivendo illi consulere, ut in æternum illam beet, sed voluptatibus illicitis se dedat, quibus æternum ignem illi accersit. Ne quis verò putet verè rem ita se habere, scilicet ex interitu corporis hominis, rectè colligi interitum animæ ejusdem, addit, Deum id fecisse, ut probaret & tentaret homines, hominumque de animæ immortalitate fidem & spem. Unde paulò antè clarè dixit & edixit: *Justum & impium iudicabit Deus, & tempus omnis rei tunc erit*, quò clarè significat animæ immortalitatem, ejusque pro meritis judicium, præmiumque, vel supplicium æternum.

(*Homo videtur sibi bestia.*) ET OSTENDERET SIMILES ESSE BESTIIS] Hebr. *ad videndum quod ipsi iumenta ipsi sibi*; quod variè accipi potest. (*Primò;*) Primò, q. d. ut videre liceat, quòd ipsi sint jumenta; ipsi, inquam, apud se. Unde Arabicus vertit: *Ostendit eos quòd ipsi sunt bestiæ*. Sic & Septuag. Complut. (*Secundò,*) Secundò, q. d. ut ostenderet hominem in hominem grassari instar bestiæ, juxta illud: *Homo homini lupus*. (*Tertiò.*) Tertiò, q. d. ut ostenderet, quòd sicut homines sunt jumenta, & bestiæ cum bestiis; sic vicissim bestiæ sint bestiæ ipsis hominibus, dum in eos sæviunt eosque laniant & devorant, ut faciunt leones, lupi, tigrides, pantheræ, &c. (*Quartò;*) Quartò, pro *ipsi sibi* verti potest *ipsi sibi*, q. d. Homo non tantùm quoad corpus, sed etiam quoad suam opinionem, secundùm animam ac mores bestiales, atque ignorantiam, quæ eum facit propriæ oblivisci dignitatis; perinde ac si nihil differret à bestiis, illis similis esse videtur. Sicut Nabuchodonosor similis factus est bovi, partim quoad figuram corporis quia incedebat ut quadrupes, & herbis vescebatur ut bos, partim quoad corruptam suam imaginationem, qua sibi videbatur esse pecus. Daniel. 4. 25. Denique homo, qui vivit ut bestia, moritur ut bestia. (*Quintò;*) Quintò, Caietan. vertens: *Et ad videndum quod ipsi bestia ad ipsos*, exponit q. d. Homo est bestia ad seipsum, id est homo est politica quædam bestia; quoniam communicant homines inter se; sed alii dolosè, ut vulpes; alii crudeliter, ut lupi: alii superbè despiciendo ceteros, ut leones; alii gulosè, ut porci; alii libidinosè, ut asini, &c. Pro *bestiis* enim Hebr. est בהמה *behema*, quod omne quadrupes, sive cicur & mansuetum, uti sunt equi, oves, & boves, sive agreste & ferum, uti sunt lupi, leones, pardi, significat. Unde Elephas vocatur *behemoth*, id est bestiæ in plurali, quod mole corporis multarum sit instar bestiarum. Iob. 40. 10. Noster crebrò vertit *iumenta*.

Homo ergo similis est bestiis, quæ impetu passionum non judicio rationis aguntur, nec uni bestiæ, sed omnibus peior est bestiis. Bestiæ enim non sæviunt in bestias ejusdem speciei, sed in illas, quæ diversæ: at homo in hominem sævit. Homo igitur imitatur, imò superat canis invidiam, lupi voracitatem, leonis superbiam, tigridis sævitiam, asini acediam, serpentis malitiam, vulpis fraudulentiam, suis immunditiam, hirci suavitiam. Ubi nunc est gloriatio tua, ò nobilis? quid te jactas, ò dives? quid pauperem spernis, quid ignobilem alloqui dedignaris, cùm non tantùm homini pauperi, sed & jumentis, porcis & hircis factus es similis, par & æqualis? Ito nunc auro splendidus, alto supercilio tumidus, equis rhedisque superbus, famulorum turba magnificus: sed inspice te, memento, quia comparatus es jumentis insipientibus, & similis factus es illis.

Tropol. Vestes bestiarum pelliceæ, quibus Deus induit Adamum post peccatum, significant nos bestiarum indolem per illud induisse; ideoque eum eis exuturos corium mortalitatis, ait S. August. in Psal. 103.

Vers. 19. IDCIRCO UNUS INTERITUS EST HOMINIS ET IUMENTORUM, ET ÆQUA UTRIUSQUE CONDITIO. SICUT MORITUR HOMO, SIC ET ILLA MORIUNTUR: SIMILITER SPIRANT OMNIA, ET NIHIL HABET HOMO IUMENTO AMPLIUS: CUNCTA SUBIACENT VANITATI. Thaumaturgus: *Neque esse iura mortis severiora in alia animantia quam in homines*. Chald. hæc arctat ad hominem peccatorem. Sic enim vertit: *Quoniam occasus hominis peccatoris & occasus bestiæ immundæ, occasus unus est omnibus his, & sicut moritur bestia immunda, sic moritur iste, si non convertitur ad pœnitentiam ante mortem, & spiraculum spiritus amborum simul iudicabitur omnimodo, & nihil amplius remanet de viro pecca-*

peccatore, quàm de iumento immundo, neque est alia differentia inter ambos, nisi domus sepultura; quoniam omnia sunt vanitas.

Hinc nonnulli opinati sunt impios tam quoad animam, quàm quoad corpus interire, ut bruta. Verùm hic est error, quare perperam Chald. hæc arctat ad peccatorem, cùm Hebræa, Græca, Syra, Arabica habeant absolutè & generatim, *unus interitus est hominis & iumentorum*.

Pro *interitus* hebr. est *micre*, id est, accidens, ita Syrus; eventus, ita Septuag. Sors, ita Arabicus, conditio (occursus, casus; Putà iidem affectus, eædem cupiditates, iidem morbi & ærumnæ, iidem casus, iidem mores & vitia. Unde Olymp. vertit: *Jumentorum itaque brutalis vita, quæ veneri indulget, vanitas mera est*. Noster tamen vertit, *interitus*, sive mors, quia ipsa est accidens omnibus hominibus commune, necessarium, certum, inevitabile, dies tamen ejus & hora est anceps & incerta. Rursum mors hominis est casus ultimus, in quem omnes alii humanæ vitæ casus recidunt, uti dixi cap. 2. v. 14. hoc voluisse Salomonem patet ex eo quòd *micre*, id est accidens & casum hunc explicans subjicit: *Sicut moritur homo sic & illa moriuntur*.

An Ecclesiastes loquatur ex mente infidelium?

Nonnulli censent Salomonem hic loqui non ex sua, sed ex Epicureorum sententia, qui negant animæ immortalitatem, ita Thaumaturgus, Clarius, & S. Gregor. 4. Dialog. c. 4. quem audi. *Concionator autem velut ex mente infirmantium humana suspicionis sententiam proponit, dum dicit: Unus interitus est hominis & jumentorum, & æqua utriusque conditio; sicut moritur homo, sic & illa moriuntur. Similiter spirant omnia, & nihil habet homo jumento amplius. Qui tamen ex definitione rationis suam postmodum sententiam profert, dicens: Quid habet amplius sapiens a stulto, & quid pauper, nisi ut pergat illuc ubi est vita? Qui igitur dixit: Nihil habet homo jumento amplius, ipse rursum definit, quia habet aliquid sapiens non solum amplius a iumento, sed etiam ab homine stulto, videlicet ut pergat illuc ubi est vita. Quibus verbis primum indicat, quia hic hominum vita non est, quam esse alibi testatur. Habet ergo homo hoc amplius iumentis, quia illa post mortem non vivunt, hic verò tunc vivere incboat, cùm per mortem carnis hanc visibilem vitam consumat.* Probat deinde idipsum alio Ecclesiastæ testimonio: *Qui etiam longè inferius dicit: Quodcumque potest manus tua facere instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec scientia, nec sapientia erit apud inferos, quò tu properas. Quomodo ergo unus interitus hominis & iumenti, & æqua utriusque conditio? aut quomodo nihil habet homo iumentis amplius, cùm iumenta post mortem carnis non vivant, hominum verò spiritus pro malis suis operibus post mortem carnis ad inferos deducti, nec in ipsa morte moriuntur? sed in utraque tam dispari sententia demonstratur, quia concionator verax & illud ex tentatione carnali intulit, & hoc postmodum ex spirituali veritate definivit.*

Resp. negatione.

Meliùs alii censent Salomonem ex sua mente & sensu loqui, q. d. Deus volens hominis fidem probare & explorare, fecit eum quoad corpus similem bestiis: idcirco sicut interit & moritur corpus bestiæ, sic & hominis. Corpus enim hominis simile est corpori bestiarum, sicut in ortu & progressu, sic in occasu ac morte. Oritur enim & nascitur ex terra; progreditur sive continuat vitam spirando, putà per respirationem; Occidit & moritur, dum in terram, ex qua ortum est, redit. Ita S. Hieron. *Ne putaremus*, inquit, *dici de anima insulit: Omnia facta sunt de terra & revertentur in terram de terra autem nihil aliud nisi corpus factum est*. Et S. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 1 notat hæc dici de corpore hominis, non de anima, idq; hac ratione probat: *Nam anima brutorum*, inquit, *producitur ex virtute aliqua corporea* (virtute seminis per traducem; sicut enim lux unius candelæ lucem in alia accendit; sic anima vaccæ, ovis, lupi, leonis, &c. producit animam vituli, agni, lupi, leonis, quem generat) *anima verò humana producitur à Deo, & ad hoc significandum dicitur Genes. 1. Quantum ad alia animalia: Producat terra animam viventem. Quantum verò ad hominem dicitur, quod inspiravit in faciem eius spiraculum vitæ. Et ideo concluditur Ecclesiast. ult. Revertatur pulvis in terram suam unde erat, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. Similiter processus vitæ est similis quantum ad corpus, ad quod pertinet, quod dicitur in Eccl. similiter spirant omnia. Et Sap. 2. Fumus & flatus est in naribus nostris, &c. Sed non est similis processus quantum ad animam; quia homo intelligit, non autem animalia bruta: unde falsum est, quod dicitur: Nihil habet homo iumento amplius; & ideo similis est interitus quantum ad corpus, sed non quantum ad animam.* Huc usque Doctor Angelicus.

Homo similis bestiis corpore non anima.

Rursum *idem est interitus hominis & iumentorum*, quia quantum per sensum & experientiam colligi potest, idem est modus generationis & corruptionis in jumentis, qui est in homine (simili enim modo procreantur & senescentia moriuntur jumenta, quo homines) excepta dumtaxat differentia perfectionis & subsistentiæ formæ humanæ, putà animæ rationalis, quam ex modo generationis & corruptionis hominis non colligeremus, nisi illa aliunde nobis innotesceret, putà ex spirituali operatione intellectus, qua etiam Deum & Angelos incorporeos intelligit, ac libera voluntatis, ex extasi, & raptu, ex meritis & demeritis, & maximè ex actibus gratiæ, atque ex fide & revelatione S. Script.

Moraliter S. Bernard. toto serm. 82. in Cant. pulchrè ex hoc loco docet, quòd anima hominis, quæ Deo similis est, creata in simplicitate, immortalitate, & libertate, per peccatum in tribus hisce facta sit illi dissimilis, similisque bestiis; sic enim ait: *Inde* (ex peccato) *anima dissimilis est & sui: inde comparata jumentis insipientibus & similis facta est illis: inde quod legitur commutasse gloriam suam in similitudinem vituli comedentis fœnum: inde homines tamquam vulpes duplicitatis & fraudis foveas habent, & quia pares vulpibus se fecerunt, partes vulpium erunt: inde iuxta Salomonem unus exitus homini & jumento, quid ni similiter cadat qui similiter vivit? more bestiali incubuit terrenis, more bestiali cadedet terris. Audi aliud: Quid mirum si similem sortimur exitum, qui & similem habemus introitum? unde enim hominibus, nisi de similitudine bestiali, ille tam intemperans ardor in coitu, tam immoderatus dolor in partu. Ita homo in conspectu & ortu in vita & morte comparatus est iumentis insipientibus & similis factus est illis. Quid, quod libera creatura sibi subditum appetitum non regit ut domina, sed sequitur & obsequitur ut ancilla? Nonne & in hoc se assimilat & annumerat ceteris animantibus, quæ natura non in libertatem vocavit, sed condidit in servitutem, servire suo ventri, & appetitui obedire?*

SIMILITER SPIRANT OMNIA] Hebr. unus *ruach*, id est, *spiritus est omnibus*. *Spiritus*, id est, habitus sive respiratio, ut vertit Symmach. Flatus sive aura vitalis, ut vertit Vatabl. omnia enim animalia æquè, ac homo respirant, ac respiratione attrahunt aerem, ut calorem cordis & viscerum temperent, itaque vitam conservant & prorogant: unde cùm respiratio, vel strangulatione vel catharro impeditur, homo suffocatur & moritur. Vide Arist. l. de Respiratione. Hinc anima nonnullis dicitur ab *ἄνεμος*, id est aura, ventus, ait Isidor. l. 11. Orig. cap. 1. licet ipse id refutet, additque *anima est vitæ, animus consilii. Anima enim est spiritus quo vivimus*, ait Nonius: *Animus quo sapimus*. Græcè dicitur ψυχὴ à ψύχεσθαι, id est a refrigerando. Unde Campensis vertit: *Nec apparet aliam hominis, aliam brutorum esse animam*, id est halitum vitalem.

Notant Rabbini nonnulli animam Hebr. tria habere nomina, quæ triplicem ejus vim significent, scilicet נשמה *nescama*, significare vim rationalem, quæ est radius divinitatis, נפש *nephes* vim sensitivam: רוח *ruach* vim vitalem. Hinc R. Abraham *nescama* constituit in cerebro, *nephes* in jecore, *ruach* in corde: sicut Physici & Medici triplices constituunt in homine spiritus, scilicet rationales, qui subserviunt discursui & speculationi motis; animales, qui subserviunt sensationi & ambulationi; vitales, qui subserviunt respirationi & vitæ. Verùm hoc discrimen non est perpetuum: nam *ruach* significat quoque vim rationalem, ut patet vers. 21. & cap. 12. 7. Imò Spiritus sanctus, qui non tantùm est rationalis, sed & divinus, imò Deus, in Script. & à Rabbinis passim vocatur *ruach hacados*.

ET NIHIL HABET HOMO IUMENTO AMPLIUS] Septuag. *Et quid abundavit homo à pecore? nihil*. Theodotion: *Quæ præstantia hominis?* Symmach. *Et quid amplius habet homo pecore?* Tigurin. *Nec habet homo quidquam præstantius pecore*. Alii: *Dignitas hominis supra belluis nulla*, scilicet quoad corpus; nam quoad animam homo habet vitam perennem & immortalem, quam non habent bruta. *Nihil* ergo subaudi quoad corporis mutabilitatem, mortem & externa omnia. Un-

se subinde per se, subinde per Angelos exercet, inquit Thyræus, esto judicandi nec Christum, nec Angelos videant.

Tertiò, significat animam hominis creatam esse à Deo, ut cælo cælestique felicitate fruatur: Quare illam, si ex Dei lege vixit, ab eo cælo gloriaque æterna donari & beari. Hinc Apost. ait, quòd Christo veniente ad judicium *simul rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus*. 1. Thes. 4. 17. Ita S. Bonav. Lyran. Cajet. Dion. & alii.

Ad hanc expositionem accedunt, qui sic explicant, q. d. Quis novit, id est, quis oculis conspexit, aut evidenti ratione & clara demonstratione cognovit, animam hominis esse immortalem & cælestis gloriæ capacem, brutorum verò esse mortalem, & in terram ire? Multi enim non credunt, nisi quæ oculis conspiciunt, præsertim circa futura bonorum præmia in cælo, & malorum supplicia in inferno. Unde dives epulo petebat ab Abraham mitti Lazarum ad fratres suos, qui testaretur eum torqueri in gehenna, cumque Abraham diceret: *Habent Moysen & Prophetas, audiant illos*, regessit: *Non, pater Abraham; sed si quis ex mortuis ierit ad eos pœnitentiam agent*. Lucæ 16. 29. Sic Genes. 3. 7. de Adam & Eva post peccatum dicitur: *Cognoverunt* (id est senserunt & viderunt) *se esse nudos*. Ita Hugo: *Nemo*, inquit, *hominum hoc scit, quemadmodum sciuntur ea quæ videntur & audiuntur, & sanguntur & ceteris sensibus percipiuntur; non enim putant scire aliquid posse, nisi oculo carnis videatur & contingatur sensu*.

Porrò Cajet. sic explicat. q. d. *Quis novit*, id est, nullus novit: *Nullus enim Philosophus*, inquit, *hactenus demonstravit animam hominis esse immortalem: & nulla apparet demonstrativa ratio, sed fide hoc credimus, & rationibus probabilibus consonat*. Sic & Vatab. Campensis, Ferus, quin & Scotus in 4. dist. 43. q. 2. Verùm hos refellit Melchior Canus lib. ult. de locis cap. ult. Et S. Aug. lib. de Immort. animæ, duodecim rationibus Physicis probat eam esse immortalem, atque passim alii veriùs censent ratione naturali demonstrari posse animam hominis esse immortalem, sed hanc rationem non capiunt nisi rari, qui celso & perspicaci sunt ingenio. Quare multi fidelium potiùs fide credunt, quàm per rationem sciunt animam esse immortalem.

Rursum R. Salomon exponit q. d. *Quis novit*, id est quis cogitat, quis advertit, quis considerat animam esse immortalem, ut ex hac consideratione moveatur ad sanctam vitam, ut animæ saluti consulat? q. d. Pauci id faciunt, pauci id practicè sciunt. Sic de Deo dicitur Psalm. 138. 1. *Tu cognovisti* (id est tu advertis, inspicis, consideras) *sessionem meam, & resurrectionem meam*.

Denique S. Hieronym. hæc exponit de limbo patrum, ad quem tempore Salomonis post mortem descendebant animæ justorum: multi enim ignorabant ubinam hic limbus foret, an sursum in cælo, an deorsum in inferno, q. d. Quis novit quonam eant animæ eorum, qui nunc moriuntur, an scilicet ascendant in cælum, an descendant in infernum? Audi S. Hier. *Hoc autem dicit, non quod animam putet perire cum corpore, vel unum bestiis & hominibus præparari locum, sed quod ante adventum Christi omnia ad inferos pariter ducerentur. Unde & Jacob pariter ad inferos descensurum se dicit. Et Iob pios & impios in inferno queritur retentari. Et Evangelium, Chaos magnum interpositum apud inferos, & Abraham cum Lazaro & divite in suppliciis esse testatur; et revera antequam flammeam illam rotam, et igneam romphæam ad paradisi fores Christus cum latrone reseraret, clausa erant cælestia, et spiritus pecoris hominisque æqualis vilitas coarctabat. Et licet aliud videretur dissolvi, aliud reservari, tamen non multum intererat perire cum corpore, vel inferni tenebris detineri*.

Moraliter hic disce, quanta sit vanitas & cæcitas animæ quæ seipsam suasque dotes & æternitatem non perspicit, nisi à Deo illuminetur. Sanctus Augustinus epist. 100. ad Evodium, narrat Gennadium medicum dubitantem de immortalitate animæ, per Angeli apparitionem in somnis eandem fuisse edoctum. Dicebat enim illi Angelus: *Ubi est modo corpus tuum? ille respondit: in cubiculo meo. Scisne, inquit ille, in eodem nunc sepulchro illigatos esse, & clausos & otiosos oculos tuos, nihilque illis oculis te videre? Respondit: Scio. Tunc ille: Qui sunt ergo, inquit, isti oculi quibus me vides? Ad hoc iste non inveniens, quid responderet, obticuit. Cui hæsitanti ille,*

Exempla de immortalitate animæ.

quod hic interrogationibus docere moliebatur, aperuit, & continuò: sicut, inquit, illi oculi carnis utique in dormiente atque in lectulo iacente nunc vacant, nec aliquid operantur; & tamen sunt isti quibus me intueris, & istis uteris visione. ita cum defunctus fueris, nihil agentibus oculis carnis tuæ, vita tibi inerit qua vivas, sensusque quo sentias. Cave iam deinceps ne dubites vitam manere post mortem. Ita sibi homo fidelis ablatam dicit huius rei dubitationem, Quo docente? nisi providentia & misericordia Dei?

Simile exemplum probans animæ immortalitatem recenset Joannes Moschus in Prat. Spiritual. cap. 195. de Evagrio Philosopho, qui post mortem chyrographum pecuniæ, in pauperes erogandæ, & post mortem recipiendæ à Synesio Episcopo acceptum, ipsi reddidit dicens, sibi jam esse satisfactum. Marsilius Ficinus disputans de immortalitate animæ cum Michaele Mercato magni nominis Philosopho, uterque cum altero pactus est, uter eorum ex hac vita prior decederet (si liceret) alterum de alterius vitæ statu redderet certiorem. Prior decessit Marsilius Florentiæ, qui in hora mortis Mercato absenti longeque dissito apparens: O Michael, inquit, ò Michael, vera sunt illa, quæ de immortalitate animæ disseruimus, quo dicto ex oculis mirantis evanuit: atque exinde Mercatus licèt probè vixisset, tamen perfectiori virtuti se dedit, ac philosophiæ valedicens quod reliquum fuit temporis, mundo defunctus, soli vitæ futuræ vixit. Rem fusè narrat Baronius tom. 5. ad annum Christi 411.

Quin & Galenus Medicorum princeps, ex sympathia animæ cum corpore censuit eam esse mortalem. Vide eum tom. 1. lib. *Quod animi mores corporis temperantiam sequantur*, cap. 3. ubi docet, quòd anima in genere non sit aliud quàm temperatura quatuor primarum qualitatum, puta caloris, frigoris, humiditatis & siccitatis. Anima verò rationalis, inquit, quæ species est animæ, non est aliud quàm temperatura cerebri: unde cerebro nimis calefacto, vel frigefacto anima abit, & homo moritur. Cùm ergo temperatura hæc intereat, videtur & anima rationalis interire. Ita ipse. Verùm antecedens est falsum; Anima enim rationalis non est temperatura qualitatum, sic enim esset corporea, cùm sit spiritualis, imò purus spiritus. Unde Galenum refellit Isidor. Pelus. lib. 3. epist. 154.

Galenus ait animam mortalem.

Eius ratio.

Refellitur

Pitagoras verò, Plato & ceteri censuere eam esse immortalem. Unde & Heraclitus epist. ad Amphidamanta: *Non occumbo*, ait, *morbo Heraclitus, morbus occumbet Heracliti*, &c. *Corpus descendet ad fatalem locum: at animus non descendet, cùm sit immortalis, in cælum evolabit sublimis. Eum accipient æthereæ domicilia, & Ephesios criminabor. Versabor non in hominibus, sed in diis*. Idem asserit Cicero in Somnio Scipionis & Quintil. Declam. 10. §. 18. ubi ait: *Animarum vero flammei vigoris impetum, perennitatemque; non ex nostro igne sumentem, sed quò sidera volant, & quò sacri torquentur axes, inde venire, unde rerum omnium auctorem parentemque spiritum ducimus, nec interire nec solvi, nec ullo mortalitatis affici fato: sed quoties humani pectoris carcerem effregerit, & exonerata membris mortalibus, levi se igne lustraverit, petere sedes inter astra, donec in alia fata sæcula pugnanti transmigret. Deinde prioris corporis meminisse; Inde evocatos prodire manes, inde corpus & vultus, & quicquid videmus accipere, occursare suis imagines charas aliquando, & oracula fieri, & nocturnis monere præceptis, sentire quas mittamus inferias, & honorem percipere tumulorum*.

Animam immortalem censet pythagoras ceterique Philosophi.

Clemens Alexand. lib. 4. Stromatum sub finem: *Admiror*, inquit, *Epicharmum qui aperte dicit: si fueris mente pius, nihil mali patieris mortuus. Superius manet in cælo spiritus. Et Poetam Lyricum canentem: impiorum autem anima sub cælo volant in cruentis doloribus, sub malorum jugis inevitabilibus; piorum autem in cælis habitant, cantibus beatorum principum canentes in hymnis. Non ergo huc de cælis anima ad ea quæ sunt deteriora demittitur. Deus enim facit omnia ad ea quæ sunt meliora, sed ea quæ vitam elegit optimam ex Deo & justitia, cælum terra commutat*. Plures Philosophorum sententias pro immortalitate animæ citat Eugubinus l. 9. de Perenni Philos.

Præclarè Alphonsus Aragon. rex revolvens opera Senecæ, rogatus cur animus hominis ita esset insatiabilis? respondit: *Animus hominis à Deo profectus, non prius conquiescit, quàm eò redeat, unde profectus est*. Ita olim Lucretius:

Cedit enim retrò de terra quod fuit antè
In terram, sed quod missum est ex ætheris oris,
Id rursum cæli fulgentia templa receptant.

Et Neotericus:

Cœli ratio in animo, terra est in corpore.
Cui magnus animus est, ei magnum nihil.

Potiò longè major meliorque Philosophorum numerus censuit quidem hominum animas post mortem corporis ascendere sursum, sed huic sententiæ sua quisque addidit commenta & fabellas. Ita censuit Trismegistus, Orpheus, Socrates, Musæus, Pherecydes Pythagoræ magister, Aratus, Homerus, Empedocles, Seneca, Virgilius, Phocylides, cujus est illud,

Defunctis superest vita, & dii deinde creantur,

quod respondet illi sententiæ Christi: *Erunt sicut Angeli Dei in cælo.* Matth. 22. 30. Citat eos Eugubinus lib. 9. Verùm Plato addidit animas sapientum & fortium evehi in cælum ad stellas, quæ eis ante descensum in corpora dominabantur: Alii verò ad aerem: Virgil. 6. Æneid. ad Campos Elysios: Stoici ad Lunam, quos secutus Lucanus ita canit:

Quodque patet terras inter, lunæque meatus
Semidei manes habitant, quos ignea virtus
Innocuos vita, patientes ætheris imi
Fecit, & æternos animum collegit in orbes.

Horum errores recenset & refutat Tertull. lib. de Anima cap. 54. Addit Gregor. Nyssen. (vel potiùs Nemesius: huic enim adscribitur hic liber in Bibliot. S. Patrum tomo 9. editionis secundæ) lib. 2. Philos. cap. 7. Ethnicos omnes qui animam immortalem dixere, animarum transmigrationem in alia & alia corpora unanimi consensu docuisse, cùm tamen circa animarum formas, locum, & statum diversa sentirent. Fides verò Catholica docet animas impiorum ab initio mundi illicò à morte in infernum detrudi, justorum verò, quæ purgatione egent in purgatorium amandari, ubi cùm plenè purgatæ fuissent, ante Christum in limbum patrum migrasse, post Christum verò statim in cælum recipi, ut definit Concil. Florent. in decreto unionis. Errant ergo Calvinus & Novantes, qui censent animas in antro delitescere, aut dormire usque ad diem judicii extremi.

Immortalitas animæ juncta cū Numine.

Denique immortalitas animæ conjuncta est cum numine, sive providentia & justitia Dei; hanc enim decet impios, qui in hac vita opprimunt pios, in altera punire, ac pios præmiare. Hinc qui negant immortalitatem animæ, mox negant numen, fiuntque athei. Vice versa fides immortalitatis animæ & spes felicitatis ejusdem, hominem excitat ad omnem virtutem, quantumvis arduam. Ita martyres ad martyrium accendebantur spe futuræ vitæ, ut patet in Machab. cap. 7. Quin & Socrates injustè damnatus ad mortem, gaudebat quòd animus corpore, velut carcere, liber inciperet sui esse juris, meliusque quàm antè victurus foret, uti refert Plato & Laert. in ejus vita: *Cyrus moriens filiis suis ait: Nullo modo filii hoc unquam mihi persuasi, ut animus vivat, donec fuerit in corpore mortali; quum verò ab hoc solutus fuerit, moriatur,* ait Xenophon & Cicero in Catone. Alphonsus Aragonum rex maximum argumentum immortalitatis sibi videri dicebat, quod corpus in hac vita decrescere, ac per omnia membra suos quasi fines & terminos habere videret; animos verò quantò ad annos accederent, tantò magis intelligentia, virtute & sapientia crescere.

Mysticè S. Hieron. Homo, inquit, est justus, jumentum est peccator, aut homo est vir eruditus, jumentum est simplex & rusticus, de quibus dicitur Psal. 35. vers. 8. *Homines & jumenta salvabis Domine.* Et Psalm. 27. *Ut jumentum factus sum apud te, & ego semper tecum. Et in omnibus prophetis homines & pecora in Ierusalem salvanda dicuntur, & impleri terram repromissionis pecoribus & armentis. Quis scit utrum sanctus, qui hominis appellatione dignus est, ascendat in terram? fieri enim potest utrumque pro incerta vita huius & lubrico statu, ut & iustus concidat, & peccator resurgat; & nonnunquam evenit, ut rationabilior & eruditus in Scripturis, id est homo non circumspectè, & ut scientia sua dignum est vivat, & deducatur ad inferos, & simplicior quisque atque rusticior, qui jumentum, hominis comparatione dicatur, melius vivat, & martyrio coronetur, ac Paradisi sit colonus.*

Sic & Auctor Catenæ Græc. Ascendere sursum, inquit, est ascendere ad sublimem virtutis statum; descendere deorsum, est ruere in profundum vitiorum, q. d. *Ne per ea quidem, quæ justi & injusti faciunt, dignosci planè ante iudicium possunt, Multi quippe iniusti ad iustitiam transierunt, & in sublime evecti sunt; & contra multi justi justitia exciderunt, seque in vitia demerserunt.*

Præclarè S. Gregorius Nyssen. lib. de Virgin. cap. 5. *Ut porcorum oculi,* inquit, *natura in terram conversi, mirificarum rerum cælestium aspectum non habent, sic animus corporis luxu perditus, cùm ad humilia & ea quæ sunt pecudum inclinatus sit, non cælum amplius, neque reliquarum rerum convenientiam & decorem cernere poterit: Quare ut voluptatem divinam & beatam animus noster quietus ac liber maximè respiciat, ad nullas omnino res caducas & terrenas se ipse converset, neque earum voluptatum particeps fiet, quæ ad communis vitæ indulgentiam comparatæ sunt. sed omnem potiùs amoris vim à rebus corporis ad eam traducet pulchritudinis contemplationem, quæ & corporis expers est & mente cernitur.*

Et Julius Firmicus libr. 1. Astron. cap. 2. *Animus,* inquit, *qui immortalis est, si à vitiis et libidinibus terreni corporis fuerit separatus, et sui originis & seminis constantiam retinens, vim suæ majestatis agnoverit omnia, quæ difficilia atque ardua putantur, facile divina mentis investigatione consequetur. Dic mihi quis in cælo iter maris vidit? quis attritu lapidum scintillam latentis ignis excussit? quis potestates cognovit herbarum? cui se tota natura divinitatis & ostendit & prodidit; nisi animo, qui ex cælesti igne profectus, ad regimen & gubernationem terrenæ fragilitatis immissus est? Ipse huius scientiæ rationem, ipse tempora tradidit, ipse solis ac lunæ & cæterarum stellarum, quæ a nobis errantes & a Græcis vero planetæ dicuntur, cursus, regressus, stationes, societates, augmenta, ortus, occasus monstravit, & in fragilitate terreni corporis constitutus, brevi maiestatis suæ recordatione hæc omnia, ut traderet, non didicit, sed agnovit,* quod ultimum cum grano salis accipe, ne in Platonis errorem, scilicet scientiam nostram esse dumtaxat reminiscentiam eorum, quæ priùs scivimus, incidas.

ET DEPREHENDI NIHIL ESSE MELIUS, QUAM LÆTARI HOMINEM IN OPERE SUO, ET HANC ESSE PARTEM ILLIUS. QUIS ENIM EUM ADDUCET, UT POST SE FUTURA COGNOSCAT] Multi virorum censent Salomonem loqui in persona Epicureorum, aut sua, dum desiperet, & voluptatibus indulgeret. Ita Thaumaturgus, Olympiod. Bonaventura, Hugo Victor. & quin & S. Greg. 4. Dialog. 4. quasi hic idem dicat quod Epicurus: *Ede, bibe, lude post mortem nulla voluptas.* Audi S. Gregor. *Salomonis liber, in quo hæc scripta sunt, Ecclesiastes appellatus est: Ecclesiastes autem propriè concionator dicitur. In concione verò sententia promitur, per quam tumultuosæ turbæ seditio comprimatur. Et cum multi diversa sentiunt, per concionantis rationem ad unam sententiam perducuntur. Hic igitur liber idcirco concionator dicitur, quia Salomon in eo quasi tumultuantis turbæ suscepit sensum, ut ea per inquisitionem dicat, quæ fortasse per tentationem imperita mens sentiat. Nam quot sententias, quasi per inquisitionem movet, quasi tot in se personas diversorum suscipit: Sed concionator verax, velut extensa manu, omnium tumultus sedat, eosque ad unam sententiam revocat, cum in eiusdem libri termino ait: finem loquendi omnes pariter audiamus: Deum time, & mandata eius observa. Hoc est enim omnis homo.* Et post nonnulla: *Hoc itaque mihi visum est bonum, ut comedat quis, & bibat, & fruatur lætitia ex labore suo. Et longe inferiùs subiungit: Melius est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii. Si enim bonum est manducare & bibere, melius fuisse videbatur ad domum convivii pergere, quam ad domum luctus. Ex qua re ostenditur, quia illud ex infirmantium persona intulit, hoc verò ex rationis definitione subiunxit.* Vers. 22.

Melius S. Hieron. Auctor. Catenæ Græc. Lyran. Hugo Victor. Titelm. & alii censent hæc dici ex persona Salomonis & sapientum, idque duplici sensu: priori quasi dicat: Supposita animi immortalitate, judicio divino & cælesti felicitate, quæ pauci cognoscunt, deprehendi & conclusi nihil melius in hac vita esse, quàm lætari hominem in opere suo, ut scilicet lætus incumbat operibus honestis & sanctis, præsertim charitatis & eleemosynæ; hæc enim sunt opera hominis, qua homo est, putà rationi & menti conformia, quibus ad finem suum, putà ad cælestem gloriam perducatur.

Secun-

Secundò & germanè, ex similitudine hominis cum brutis, præsertim in morte, colligit nihil esse melius, quàm nimis vanisque curis & sollicitudinibus de rebus futuris valedicere, ac se dare honestæ & modestæ lætitiæ, uti faciunt cetera animalia, quæ nobis temperantiæ, fortitudinis, lætitiæ, ceterarumque virtutum dant exempla, q. d. Saltem ò vanissime homo, qui nihil præ brutis sublimius, nil melius sapis, conare tamen sapere, quod sapiunt illa; pelle inanes animo curas, præsentibus utere frugaliter, futurorum cupiditatem abjice; & animum relinque liberum paratumque melioribus animi cogitationibus, atque jucundissimæ animi tranquillitati, ita Pineda, Lorinus, & ceteri.

Lætari ergo in opere suo, est frui bonis labore suo partis frui, inquam, non ad libidinem, sed secundùm rectam rationem, quæ dictat, ut ex illis tibi primò, deinde aliis per eleemosynas ceteraque opera benefacias. Virtus enim parit veram solidamque lætitiam, intemperantia verò & vitium parit nauseam & mœstitiam. Ita S. Hieron. Lyran. & alii. Hic enim propriè est labor suus; qui nil tam nostrum, quèm benefactum ex virtute: hoc enim est opus nostri liberi arbitrii gratia Dei adjuti & imbuti.

Et S. Hieron. *Nihil est ergo*, ait, *bonum in vita ista, nisi quod lætatur homo in opere suo faciens eleemosynam, & futuros sibi thesauros in regno cælorum præparans. Hanc solùm habemus portionem, quam nec fur, nec latro valet, nec tyrannus auferre, & quæ nos post mortem sequetur*. Hoc enim sensu conclusionem hanc ex simili rerum vanitate intulit, v. 12. & c. 2. v. 24. ubi simili modo dixit hanc esse partem, id est sortem illius, ut scilicet sibi consulat, non suis heredibus. Id clarè significat Chald. dum vertit: *Tandemque perspicio nihil esse in hac vita melius, quàm ut exhilaretur homo in optimis operibus, comedatque & bibat, & animum lætitia afficiat. Hæc enim ei optima pars in hoc sæculo assignata est, ut futuram sibi vitam conciliet. Cur enim sic apud se loquitur homo? Quorsum mihi divitiarum erogatio, ut iustitiam colam? Satius est, ut eas liberis meis relinquam, aut meipsum extrema senectute colam. Quis enim ipsum adducet, ut videat, quæ post eum futura sunt?* Mysticè Sanctus Augustinus (licèt ipse id velit esse litterale) libr. 12. de Civitate cap. 20. hanc gnomen accipit de Eucharistia, dum ait: *Non est bonum homini, nisi quod manducabit & bibet: quid credibilius dicere intelligitur, quàm quod ad participationem mensæ hujus pertinet, quam sacerdos ipse mediator testamenti novi exhibet secundùm ordinem Melchisedech, de corpore & sanguine suo? id enim sacrificium successit omnibus illis sacrificiis veteris testamenti quæ immolabantur in umbra futuri; propter quod etiam vocem illam in Psalmo tricesimo nono ejusdem mediatoris per prophetiam loquentis agnoscimus: Sacrificium & oblationem noluisti, corpus autem perfecisti mihi; quia pro illis omnibus sacrificiis & oblationibus corpus ejus offertur, & participantibus ministratur*. Probat id hac ratione: *Nam istum Ecclesiasten in hac sententia manducandi & bibendi, quam sæpè repetit, plurimumque commendat, non sapere carnales epulas voluptatis, satis illud ostendit, ubi ait: Melius est ire in domum luctus, quàm ire in domum potus. Et paulo post: Cor, inquit, sapientium in domo luctus, & cor insipientium in domo epularum*. Sic & Philastrius lib. de Hæresibus sub finem, ubi impugnat Epicureos. *Quis enim eum adducet* (ad hanc notitiam, ait Lyran.) *ut post se futura cognoscat?* Campensis: *Quis indicabit illi, quod post ipsum futurum sit?*

Varii variè hoc exponunt. Primò, Epicurei q.d. Fruere bonis vitæ, indulge ventri & veneri; quia hæc certa sunt; futura verò bona, æquè ac animæ immortalitas, dubia & incerta.

Secundò, q.d. fruere bonis hujus vitæ dum vivis, quia post mortem non dabitur ad ea, nec ad vitam reditus. Ita

A Thaumaturgus. Additque Olympiod. *Non dabitur reditus ad vitam, ut pœnitentiam agas*.

Tertiò, Pineda censet hic tangi illam quæstionem, an scilicet animæ necdum beatæ cognoscant ea, quæ circa suos in terris aguntur, iisque intersint. Respondet enim negativè, non cognoscere, nec interesse. Eodem modo respondet S. August. lib. de Cura pro mortuis c. 13. & seq.

Quartò, & genuinè, q. d. fruere honestè & modestè bonis tuis, nec futura, aut futuros heredes respice; quia hæc est pars & sors tua, quam scis & tenes; quis enim te ad futurorum prænotionem adducet, ut scilicet cognoscas quales habiturus sis heredes, cùm illi tibi planè incerti & dubii sint? Quis rursum te adducet, ut cognoscas, quò anima tua post mortem itura ad limbum, perrectura sit; scilicet in cælum; an in infernum? Sufficiat tibi honestè & modestè vivere, ut ad limbum & sinum Abrahæ deducaris ubicumque ille sit. Quare noli te anxie vexare & excruciare, ut cognoscas, quid post mortem animæ tuæ, vel heredibus tuis eventurum sit. Ita S. Hieronym. Chald. Hugo Victor. Dion. & alii. Hoc enim sensu hanc clausulam, sive conclusionem usurpavit cap. 2. v. 24. Redit enim hic ad in-

B signem & communem illam præ ceteris vanitatem, qui avari magno labore & cura opes congerunt, easque recondunt filiis nepotibus, aliisque incertis, & sæpè ingratis stultisq; heredibus, itaque genium suum defraudant: hanc enim vanitatem identidem exagitat, ut vers. 12. & cap. præced. vers. 18. 19. 20. 21. & seq. Insuper posito, quòd homini cuipiam non possit persuaderi animæ immortalitas, quod rudi illo sæculo frequens erat, persuadet ei saltem, ut bonis suis rectè & frugaliter utatur, eaque ipsemet sitè dispenset.

Denique hæc gnome torqueri potest in nimis anxios, qui curiosè & scrupulosè se vexant incertitudine suæ prædestinationis & reprobationis, itaque vel in desperationem, vel in amentiam aguntur, nam hoc dilemma semper animo versant: Nescis an sis à Deo prædestinatus; an reprobatus, nec potes Dei prædestinationem, vel reprobationem avertere, vel mutare: Si ergo ab æterno Deus te reprobavit, quicquid agas damnaberis, sin te prædestinavit, quicquid agas salvaberis. Quid ergo agam incertus & anceps? quò me vertam? quis mihi dicet, an reprobus sim & damnandus, an prædestinatus & salvandus? quis scit an spi-

C ritus meus ibit sursum in cælum; an deorsum in tartarum. Hisce rectè opponas hanc gnomen Salomonis: fruere honestè & modestè tuis bonis & Dei donis ad tuam aliorumq; salutem, & cave peccata ac lætus Deo servito: ita certò salvaberis. Noli ergo scrutari secretum prædestinationis & reprobationis: hoc Dei est: illi ergo illud committe & resigna. Quis enim te adducet in altam illam divinitatis speculam, ut futura, quæ in ejus præscientia & prædestinatione recondita sunt, prævideas & prænoscas? Hac ratiocinatione anxietatem hanc, & tentationem ex incertitudine prædestinationis conceptam, depulit S. Ægidius socius S. Francisci, vir magnæ prudentiæ & sanctitatis, & Thomas à Kempis libr. 1. de Imitatione Christi cap. ult. de seipso narrat: Cùm, inquit, quidam anxius inter metum & spem frequenter fluctuaret, & quadam vice mœrore confectus, in Ecclesia ante quoddam altare se in oratione prostravisset, hæc in se revolvit dicens: O si scirem quòd adhuc perseveraturus essem, statimque audivit intus divinum responsum:

D Quid si hoc scires, facere velles? fac nunc quod tunc facere velles, & benè securus eris; moxq; consolatus & confortatus divinæ se commisit voluntati, & cessavit anxia fluctuatio, noluitque curiosè investigare, ut sciret, quæ sibi esset futura, sed magis studuit inquirere, quæ esset voluntas Dei benè placens & perfecta, ad omne opus bonum inchoandum & perficiendum.

CAPUT QUARTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Occasione iniquorum iudiciorum & iudicum, de quibus egit cap. 3. v. 16. transit ad vicinam quandam, eamque universalem, & insignem mundi vanitatem & affectionem, scilicet calumniam, id est mendacium, vim & fraudem, quæ ubique grassatur. Videmus enim ubique pauperes & imbecilles a divitibus & potentibus iniustè vexari & opprimi: Inde v. 2. transit ad affinem invidiam, ac v. 5. ad desidiam, mox v. 7. ad avaritiam ejus, qui cum herede careat, laborat assiduè; non sibi, sed incerto successori, cuius occasione v. 9. attexit damna solitudinis & commoda societatis: mox vers. 13. proponit regum & regnorum vanitatem. Denique v. 17. proponit obedientiam stultorum victimis.

Hinc liquet argumenta huius capitis esse varia, nec inter se connexa, nam ab una vanitate transit ad aliam disparem & diversam, uti idem in Proverbiis, & Siracides in Ecclesiastico varias materias disperatas eodem capite sine nexu, & ordine pertractant.

Si quis tamen omnino velit hæc connecti, ad unumque scopum redigi, dicat cum Lyrano, Pineda, & aliis Salomonem, sicut c. 1. ostendit vanitatem scientiarum humana industria acquisitarum, & cap. 2. deliciarum, & cap. 3. longævitatis sive desiderii longa & diuturna vita, sic hoc cap. demonstrare vanitatem regendi & dominandi, quæ sita est in honorum cupiditate & ambitu, ac libidine regnandi, huius enim vanitatem demonstrat sex argumentis. Primò, quod illa pariat tyrannidem, scilicet pauperum calumnias & oppositionem. vers. 1. Secundo, quod pariat invidiam. v. 4. Tertiò, quod pariat desidiam & avaritiam, ut opes per fas & nefas corradat, quibus aliis præcellat v. 4. & seq. Quartò, quod pariat Leoninam solitudinem, qua superbè amicos præ se contemnat, velitque solus omnibus eminere v. 7. & 8. Quintò, quod ex hac superbia oriatur stultitia v. 9. & seq. Sextò, ex regni brevitate & instabilitate, quod sæpè rex regno deiiciatur, & pauper ad regnum evehatur v. 14. Vndè colligendum relinquit in tanta regnandi vanitate nullam inesse animi tranquillitatem, nec felicitatem. Quocirca v. 17. concludit nihil esse melius pietate & Dei cultu, in hoc enim sitam esse veritatem & stabilitatem, veramque & stabilem felicitatem.

1. VErti me ad alia, & vidi calumnias, quæ sub solè geruntur, & lacrymas innocentium, & neminem consolatorem: nec posse resistere eorum violentiæ, cunctorum auxilio destitutos. 2. Et laudavi magis mortuos, quàm viventes. 3. Et feliciorem utraque iudicavi, qui necdum natus est, nec vidit mala, quæ sub sole fiunt. 4. Rursum contemplatus sum omnes labores hominum, & industrias animadverti patere invidiæ proximi; & in hoc ergo vanitas, & cura superflua est. 5. Stultus complicat manus suas, & comedit carnes suas, dicens. 6. Melior est pugillus cum requie, quam plena utraque manus cum labore, & afflictione animi. 7. Considerans reperi & aliam vanitatem sub sole. 8. Vnus est, & secundum non habet, non filium, non fratrem, tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius divitiis: nec recogitat, dicens: Cui laboro, & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima. 9. Melius est ergo duos esse simul, quàm unum: habent enim emolumentum societatis suæ. 10. Si unus ceciderit, ab altero fulcietur, væ soli: quia cùm ceciderit, non habet sublevantem se. 11. Et si dormierint duo, fovebuntur mutuò, unus quomodo calefiet? 12. Et si quispiam prævaluerit contra unum, duo resistunt ei; funiculus triplex difficilè rumpitur. 13. melior est puer pauper & sapiens, rege sene & stulto, qui nescit prævidere in posterum. 14. Quòd de carcere catenisque interdum quis egrediatur ad regnum, & alius natus in regno, inopia consumatur. 15. Vidi cunctos viventes, qui ambulant sub sole cum adolescente secundo, qui consurget pro eo. 16. Infinitus numerus est populi omnium, qui fuerunt ante eum, & qui postea futuri sunt, non lætabuntur in eo, sed & hoc vanitas & afflictio spiritus. 17. Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei, & appropinqua ut audias. Multò enim melior est obedientia, quàm stultorum victimæ, qui nesciunt, quid faciunt mali.

VERS. 1. VERTI ME AD ALIA; ET VIDI CALUMNIAS (Syrus oppressiones) QUÆ SUB SOLE GERUNTUR ET LACRYMAS INNOCENTIUM, ET NEMINEM CONSOLATOREM: NEC POSSE RESISTERE VIOLENTIÆ, CUNCTORUM AUXILIO DESTITUTOS] Chald. *Et conversus sum, & vidi omnes violentias, quæ facta sunt iustis, qui angustiati sunt in hoc sæculo sub sole, de manu tribulantium eos, & non est qui loquatur eis consolationes, neque qui redimat.*

Calumnia propriè est falsi criminis objectio, ait Cicero Orat. 1. in Salust. sive est alicujus in litibus per fraudem & frustrationem vexatio, sive ut Nonius, est malitiosa & mendax infamatio. Unde actores in judicio præstare debent juramentum calumniæ, scilicet nihil malitiosè, mendaciter, & fraudulenter dicturos vel acturos. Hæc est verbalis calumnia: realis verò est, cùm quis alteri per vim aut fraudem nocumentum in bonis, fama, aut vita iniustè infert, sive in judicio, sive extra judicium; & sic calumnia accipitur hic, & passim in Script. ut significat violentiam, fraudem, insidias, circumventionem, oppressionem, uti dixi Proverb. 28. 16. Hoc enim significat Heb. עשק *asuk*. Sept. vertunt sycophantium, de qua voce ibidem multa notavi. Nocentissimum est hoc malum. Unde Proverbium: *Sycophantæ morsus immedicabilis*. Idem dicitur *vitilitigator*; quasi vitiosus litigator, obtrectator, calumniator, quales sunt, qui nil nisi contentiones, rixas & pugnas quærunt, de quibus Plinius in Prologo: *Ergo securi, ait, etiam contra vitilitigatores, quos Cato eleganter ex vitiis & litigatoribus composuit, quid enim illi aliud, quam litigant aut litem quærunt.*

Hebr. *asukim*, abstractum est simul & concretum, tamque activum, quam passivum. Unde significat oppressiones, oppressos & opprimentes, quales in litibus sunt malitiosæ & cavillosæ interpretationes testamentorum, pactorum & decretorum, frustrationes, lites sumptuosæ in re minima, fraudes. Arabicus accipiens pro vicina gutturali ח ac pro *asukim* legens חשקים *chasukim* חשק *chasac* enim significat concupiscere, desiderare amare) vertit: *Et conversus sum & vidi desideria, quæ fiunt sub sole, omnia simul, & vim derivantem à manu eorum, qui ea sequuntur, & non*

repe-

reperitur eis consolator. Totus mundus enim plenus est concupiscentiis & desideriis, ut ait S. Joan. epist. 1. c. 2. v. 16.

QUÆ SUB SOLE GERUNTUR] Omnes enim provinciæ, urbes, pagi pleni sunt calumnia, hoc est, violentia & fraudulentia. Unde Ierem. cap. 6. 6. *Hæc*, ait, *est civitas visitationis: omnis calumnia in medio eius.* Vide ibi dicta, & Psalm. 13. 4. *Qui devorant plebem meam sicut escam panis.* Idipsum graphicè depingit S. Cyprian. lib. 2. epist. 2. ad Donatum: *Paulisper*, ait, *te crede subduci in montis ardui verticem celsiorem; speculare inde rerum infra te iacentium facies, & oculis in diversa porrectis, ipse à terrenis contactibus liber, fluctuantis mundi turbines intuere. Iam saeculi & ipse miseraberis, tuique admonitus, & plus in Deum gratus maiore lætitia, quod evaseris, gratulaberis. Cerne tu itinera latronibus clausa, maria obsessa prædonibus, cruento horrore castrorum bella ubique divisa; madet orbis mutuo sanguine, & homicidium, cùm admittunt singuli, crimen est, virtus vocatur, cùm publicè geritur: impunitatem sceleribus acquirit, non innocentiæ ratio, sed sævitiæ magnitudo.* Sic Daniel cap. 6. per calumniam coniectus est in lacum Leonum, S. Joseph in carcerem, Susanna in mortis discrimen. Daniel. 13. Unde de hac impiorum in pios potestate, imperio, & grassatione queruntur apud Deum passim Prophetæ, ut David Psal. 72. Abac. cap. 1. 13. Job c. 21. 7. Jeremias cap. 12. 1. Hinc Philosophus: *Mundus*, ait, est *forum impostorum*, adde, & tyrannorum, ut in eo pauperibus & oppressis cum damis dicere liceat illud Martial. lib. 14.

Dente timetur aper, defendunt cornua cervum:
Imbelles damæ quid nisi præda sumus?

ET LACHRYMAS INNOCENTIUM] Hebr. est *ascukim*, id est *oppressorum*. Verùm Commen. Hebr. activè vertit *opprimentium: Vide*, ait, *per Spiritum sanctum omnes deceptores in gehenna secundum opera eorum, quæ facta sunt sub sole, propter transgressiones legis*, & *ecce lacrymæ ipsorum flentium super animabus suis*: In gehenna enim *est fletus, & stridor dentium.* Matth. 8. 12. præsertim iis qui insontes vexavere, eosque ad lacrymas adegere. Verùm de iis hìc non est sermo.

ET NEMINEM CONSOLATOREM] Sive quia tanta est calumniantium potentia, ut nemo ei se opponere valeat, vel audeat; sive quia ea est inhumana & prava hominum indoles, ut potentiori se jungant, & infirmiorem ruentem deserant, imò in lapsum impellant, juxta illud Psalm. 34. 10. *Domine quis similis tibi? eripiens inopem de manu fortiorum eius, egenum & pauperem à diripientibus eum.* Hoc enim est proprium Dei opusque Numinis. Et Psalm. 61. 4. *Irruitis in hominem, interficitis universi vos, tamquam parieti inclinato & maceriæ depulsæ.* Talis erat Christus in passione. *Circumspexi*, ait, *& non erat auxiliator.* Isaiæ cap. 63. 5. Quocirca Deus ab omnibus desertos in suam tutelam suscipit, protegit, vindicat, juxta illud Psalm. 71. 12. *Liberabit pauperem à potente, & pauperem, cui non erat adiutor.* Et Psal. 9. 14. *Tibi derelictus est pauper, orphano tu eris adiutor*, & Proverb. 23. 10. *Ne attingas parvulorum terminos, & agros pupillorum ne introeas: propinquus enim* (Deus qui Hebr. vocator גאל *goel*, id est redemptor & vindex, qualis olim erat propinquus, v. g. frater) *illorum fortis est, & ipse iudicabit* (vindicabit) *contra te causam illorum.* Symmach. vertit: *Non est eis παρακλήτωρ*, id est, qui in calamitate verbis adhortetur, & incommodum fortunæ leniat.

NEC POSSE (Innocentes à violentis oppressos) RESISTERE EORUM VIOLENTIÆ; utpote omni AUXILIO DESTITUTOS] Hebr. *Et à manu calumniantium, vel opprimentium eos fortitudo*, scilicet non est: Chald. *Et non est, qui vindicet eos de manu molestantium eos in fortitudine manus, & in virtute.* Pagnin. *Et de manu opprimentium eos viribus, non erat eis consolator.* Campensis: *Nec esset qui eos consolaretur, multo minus, qui de violentis opprimentium manibus eos eriperet.* Alius: *Nec habent vim ullam contra manum illorum, qui eos calumnia afficiebant.* Alius: *Et in manu opprimentium est potentia.* Alius: *Et de manu opprimentium eos potenti, non est eis consolator.* Horum enim vox est Sapient. 2. 11. *Sit fortitudo nostra lex iustitiæ*, ut quodlibet liceat, quodque possumus & volumus hoc legitimum justumque habeatur, sit pro ratione voluntas, pro lege gladius, pro justitia potentia; quod est tyrannorum axioma.

Vers. 2. ET LAUDAVI MAGIS MORTUOS QUAM VIVENTES] Chald. addit, *qui adhuc permanent in tribulatione.*

Vers. 3. ET FELICIOREM UTROQUE JUDICAVI; QUI NECDUM NATUS, NEC VIDIT MALA QUÆ SUB SOLE FIUNT] Campens: *Quæ homines in homines designant.* S. Hieron. *Qui necdum expertus est omnia mala mundi.* Chald. *Non enim scelerata illa opera vidit, quæ tota orbe sub sole fiunt.* Tigur. verò: *Qui nondum expertus est molesta negotia, quæ fiunt sub sole.*

Olympiod. Hugo Card. & Dionys. censent hæc dici ex mente rudium, qui impatientes ad tantas mundi oppressiones, ex desperatione optant sibi mortem, ut iis liberentur. Melius S. Hieronym. Alcuinus, Hugo Victor. & alii passim autumant, hæc dici ex mente Salomonis, & Sapientium, q. d. feliciores, ideoque laudabiliores sunt jam vita functi, utpote exempti omni calumnia, hoc est, injuria, fraude & violentia, quàm viventes, cui illi semper expositi sunt, ac reipsa sæpè illa vexantur & cruciantur: utrisque autem feliciores sunt, necdum nati, quia non viderunt, id est, non senserunt, nec experti sunt hæc mala, quæ mortui senserunt, viventes adhuc sentiunt; melior ergo est illorum, quàm horum sors; illique hisce sunt fortunatiores. Addunt sanctus Bonavent. & Titelman. hanc gnomen extendi ad ceteros homines viventes, qui ab iniuriis immunes oppressionibus aliorum, quas passim vident, sensu compassionis condolent, iisque affliguntur & cruciantur, hisce enim feliciores sunt mortui, qui nullo sensu doloris, vel propriæ, vel alienæ calamitatis tanguntur.

Valdè enim cruciat pios viros oppressorum afflictio, & opprimentium violentia. Unde Mathathias visa tyrannide Antiochi in Judæos exclamavit: *Væ mihi, ut quid natus sum videre contritionem populi mei?* 1. Machab. 2. 7. Sic passim Ieremias gemit, & suspirat ob calamitates Judæorum, mortemque optat, ne eas videat: cap. 20. 14. eandem optat Elias 3. Reg. 19. 4. Tob. cap. 3. 6. Moses Numer. 11. 15. Et S. Polycarpus visa persecutione Imperatoris in Christianos exclamat: *O bone Deus, in quæ tempora me servasti, ut hoc patiar?* Testis Euseb. lib. 5. Hist. cap. 19.

ET FELICIOREM (non positivè utpote qui non est, nec existit, ac proinde felicitatis non est capax; sed negativè, id est minus infelicem) UTROQUE JUDICAVI, QUI NECDUM NATUS EST] S. Hieron. id refert ad animas; *quæ* inquit, *antequam ad nos in corpus descendant, versantur apud superos, & tamdiu beatæ sunt, quamdiu cælesti Jerusalem, & choro perfruuntur Angelico.*

Verùm hic est error Origen. ex cuius sententia hìc loquitur S. Hieron. non ex sua. Hunc enim errorem passim ipse impugnat epist. 8. ad Demetriadem, & 27. ad Eustochium, & 59. ad Avitum, & 65. ad Pammach. contra errores Joannis Hierosolymitani.

Rursum Orig. hom. 7. in Num. S. Bonavent. Caiet. Titelm. Vatab. & alii per necdum natum intelligunt abortivum, quales sunt parvuli, qui sine baptismo decedunt, euntque ad limbum, ibique feliciorem, quàm viventes agunt vitam.

Verùm planè & simpliciter hìc accipias eum, qui necdum generatus, nec conceptus est, ac necdum extitit in rerum natura. Unde Hebr. habent, *qui necdum fuit.* Septuag. & Syrus: *Qui necdum est factus*: Chald. *Qui adhuc non fuit, nec creatus est in sæculo.* Hic enim nullum sensum doloris habuit vel habet, sed habiturus est, si nascatur, cùm mortui sensum doloris habuerint, viventes adhuc habeant.

Comparantur hìc viventes & mortui cum non nato, quoad bona malaque naturæ, non gratiæ, in his enim gratiæ, viventes superant mortuos & necdum natos, cùm in illis superentur. Sensus ergo est q. d. Si commoda & incommoda naturalia spectem, quæ sunt tam in vita, quàm in interitu; tam in eo qui vivit, quàm in eo qui mortuus est, vel necdum natus, satius est, & optarim interiisse, & numquam esse natum, quàm vivere. Tunc enim caruissem omnibus calumniis & ærumnis vitæ, quas tantas tum in me, tum potiùs in aliis experior & video, iisque intimè condoleo, ut omnia vitæ commoda & jucunda cum eis non sint comparanda. Simili sensu ait Jerem. cap. 20. 14. *Maledicta dies, in qua natus sum.* Vide quæ ibidem fusè hac de re dixi.

Quæres, an melius beatiusque sit, non esse, quàm malè esse? Resp. Primò, melius est mori, imò non esse, & annihilari, quàm peccare. Peccatum enim, præsertim *An præstet non esse, quam malè esse?*

mor-

Melius est annihilari, quàm peccare. Cur?

mortale, est malorum omnium summum, ac summa divinæ maiestatis offensio & iniuria. Melius est autem tollere hanc Dei iniuriam, quàm privato huic homini dare esse, & vitam tam malam tamque noxiam. Sicut enim bonum reipub. commune & publicum est, reos læsæ maiestatis regiæ interfici, sic multò magis bonum publicum tam Dei, quàm totius universi est, reos læsæ maiestatis divinæ interimi, & si fieri posset annihilari. Omnis enim creatura appetitu naturali magis inclinatur in bonum Dei, utpote commune, quàm in suum proprium, utpote privatum; ideòque magis appetit pugnare pro bono Dei, quàm suo proprio; quare magis malum Dei, purà peccatum avertere satagit, quàm suum esse conservare, imò suum esse exponit periculo pro bono Dei. Hinc justus mallet in nihilum redigi, quàm peccatum habere: quia peccatum peius est quam non esse; licèt enim non esse nil habeat boni, tamen pariter nil habet mali: peccatum autem nil habet boni & plurimum mali. Ex parte verò Dei & universi melius est reprobos esse etiam in tormentis gehennæ, quàm non esse, quia in eis resplendet decor justitiæ & gloria vindictæ divinæ, quod est bonum publicum universi; in eis enim culpæ respondet, & adæquatur pœna, in eaque resplendet (B) maiestas divinæ justitiæ, & potentiæ. Quòd si ad hoc possent attendere damnati, minus laborarent in tormentis, Deique justitiam magis redderent commendabilem, ait noster Salmeron tom. 9. cap. 10. Sit ergo hoc primum axioma.

Satius est non esse, quàm damnari.

Secundum esto: Satius est non esse quàm damnari, & cruciari in inferno: Unde animæ damnatæ in inferno optant mori & annihilari, ut tanta gehennæ tormenta evadant, imò juxta rectum id optabilius est. Quis enim prudens non mallet perire omnino ac nihil sentire, quàm tot tamque atroces gehennæ ignes & dolores in æternum sentire, sine ulla spe consolationis & gaudii? Quid enim prodest esse, vivere, & sentire, si non nisi in igne summisque doloribus sit, vivat, & sentiat? Hinc communis illa damnatorum in die judicii vox & lamentatio, ut dicant *montibus: Cadite super nos; & collibus, operite nos.* Apocal. 6. Docet id disertè Christus loquens de Juda proditore: *Bonum* (idest melius & utilius) *erat ei*, inquit, *si natus non fuisset.* Matth. 26. & Marci 14. Nam, ut ait, ibidem S. Hieronym. *Multò melius est non subsistere, quàm male subsistere.* (C) Et Auctor serm. ad fratres in Eremo apud S. August. serm. 20. *Quare*, inquit, *illi melius fuisset, si natus non fuisset, nisi quia melius est omnino esse carere, quam in inferno iacere?* Idem docent ibidem Theop. Victor Antioch. Anselmus, Beda, Lyran. Franc. Lucas, Barradius & alii passim, quorum hoc est axioma: *Satius est non esse, quàm miserum esse, satius est non vivere, quàm vivere in supplicio.* Quin & S. Bernard. serm. 35. in Cant. & S. Thom in 4. distinct. 50. quæst. 2. art. 1. quæstiun. 3. idem asserunt.

Contrarium videtur sentire S. August. lib. 3. de Lib. arbit. cap. 7. & 8. quem sequuntur Dionys. Arboreus & Titelmanus hic. Ratio eorum est, quòd melius sit esse, quàm non esse; Ergo & melius est esse miserum, quàm non esse; Quia miser saltem habet suum esse, quod est primum & summum hominis bonum, & fundamentum ceterorum. Verùm hoc physicè verum est, ac nudè & simpliciter melius est esse, quàm non esse. Moraliter verò, & secundùm prudentem æstimationem melius & eligibiliùs est non esse, quàm habere esse omni voluptate & bono vacuum, ac omni dolore & malo plenum, quale habent damnati in gehenna. Quid enim prodest esse, physicè in se bonum, si tot malis & do-(D)loribus undique circumplicetur & involvatur? Sicut, quid prodest mel, si plenum sit felle? quid prodest cibus optimus, si undique veneno sit infectus & vitiatus? Porrò qui Deum diligit mallet esse in inferno, quàm non esse, quia vel sic pœnas sustinendo, gloriam Deo daret: & quia talis diligeretur à Deo, ut amicus & filius, quod summum est bonum. Unde Moyses optavit ex charitate & amore Judæorum, deleri de libro vitæ. Exodi 32. & Paulus anathema fieri à Christo pro Judæis. Rom. 9. Imò S. Anselmus: *Si hinc*, inquit, *inferni ardorem, inde peccati horrorem cernerem, & alterutrum mihi eligendum foret, mallem in infernum insilire, quàm peccatum committere.*

Pueri in limbo malunt esse quàm non esse.

Tertium axioma: Animæ puerorum, qui mortui sunt in peccato originali, deguntque in limbo puerorum, malunt esse, quàm non esse. Ratio est, quia peccatum ori-(A)ginale non est actus illorum proprius, nec ex actu proprio sed alieno, purà Adami protoplasti contractum. Ita S. Thom. 1. 2. q. 83. art. 1. ad 5. *Melius*, inquit, *est sic esse animæ* (in peccato originali) *secundum naturam, quam nullo modo esse, præsertim cum possit per gratiam damnationem evadere.* Favet S. August. lib. 5. contra Julian. cap. 8. *Ego*, inquit, *non dico parvulos tanta pœna esse plectendos, ut eis non nasci potius expediret.* Et Lyran. *Habebunt parvuli*, inquit, *vitam iucundiorem, quam in hoc mundo naturaliter haberi possit.* Scotus in 2. distinct. 33. cap. 1. censet *parvulos omnium naturalium cognitionem habituros longe maiorem, quàm omnes philosophi habuerunt.* Marsil. in 2. quæst. 19. art. 5. ait eos *amaturos Deum super omnia*, similia docent ceteri Scholastici in 2. distinct. 33. qui parvulis tantùm tribuunt pœnam, damni, pœnam verò sensus adimunt: unde S. Bonav. asserit eos sua sorte contentos vivere.

Ratio à priori.

Hinc colligit noster Lessius lib. 13. de Perfect. divinis cap. 22. sub finem, parvulos hosce cognituros utcumque clarè & distinctè essentiam animæ suæ, & etiam naturas Angelicas; etsi non tam perfectè; quodque semper laudaturi sint Deum ex sui & aliarum rerum creatione. Ad hoc (B) enim à Deo constiti sunt, neque eo per peccatum aliquod proprium privari meruerunt; non tamen dicendi sunt beati, etiam beatitudine naturali, ut asseruit Pelagius, quia labes peccati originalis obstat, quo minùs beatitudinem naturalem obtineant, ob quam damnati sunt pœna damni, id est, carent visione Dei, quæ summa est pœna & miseria. Addit tamen eos nullum concepturos mœrorem ex amissione visionis beatificæ, eò quòd illam sua culpa non amiserint. Hæc ille; Alii aliter sentiunt: sed hæc alibi discutienda sunt.

Præstat mori vitâ miserrima.

Quartum: multi in hac vita tot morbis, carceribus, tormentis, persecutionibus ceterisque ærumnis circumvallantur, ut si hæc in se spectes, & nudè cum bono vitæ conferas, seposita fide & spe, melius sit eis mori, quam vivere. Satius enim est carere vita, quàm eam habere tot malis oppressam. Nam ut ait Comicus: *Non est vivere, sed valere vita.* Quin & Job cap. 3. 20. *Quare*, ait, *misero data est lux, & vita his qui in amaritudine sunt? qui expectant mortem, gaudentque vehementer cum invenerint sepulchrum.* Et Eccl. cap. 30. 17. *Melior est mors, quàm vita amara; & requies æterna, quàm languor perseverans.* (C) Sic Job ærumnis obrutus optabat mortem, & non esse cap. 3. 1. *Pereat*, inquit, *dies, in qua natus sum.*

Excipe fideles.

Dico seposita fide & spe, quia hæc suadet homini omnia adversa fortiter tolerare ob spem futuræ gloriæ, uti tolerarunt martyres. Hæc enim gloria tanta est, ut omnis tribulatio ei comparata sit exigua, juxta illud Apost. *Non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* 2. Corinth. 4. Quin & Christus: *Beati*, ait, *qui persecutionem patiuntur propter iustitiam; quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Matthæus 5. Unde dicebat sanctus Franciscus: *Tanta est gloria, quam expecto, ut omnis me pœna delectet.* Addo etiamsi Deus nullum statuisset tolerantiæ præmium in futuro, imò etiamsi anima interiret cum corpore, tamen fideli ex amore Dei, & virtute fortitudinis, fortiter sustinendæ forent omnes tribulationes, quas Deus illi immitteret, aut immitti permitteret, velletque ab illo sustineri. Ratio est, quia Deo creatura sese per omnia submittat, resignet, & obediat oportet. Ipse enim summus omnium, ac vitæ necisque est Dominus.

Ratio à priori. Prima. Secunda.

Rursum maius est bonum charitatis, fortitudinis, & con-(D)formitatis cum voluntate divina, quàm sit bonum vitæ, famæ, sanctitatis, &c. quod proinde priori cedat oportet, ut si per adversitates auferatur, libens eas fidelis subeat ex charitate, fortitudine, & obedientia, ob quas omnia adversa parvi æstimanda, & sustinenda sunt. Christiano ergo philosopho dicendum cum S. Gregor. Nazian. epist. 64. ad Philagrium: *Morbo crucior & gaudeo, non quia crucior, sed quia aliis patientiæ sum magister.*

Sancti mori optant ne videant tot mala.

Quintum, multi sancti desiderant mori ex affectu pietatis & charitatis, ne videant tot Dei offensas, totque suas, & proximorum ærumnas & tentationes. Ita Apostolus: *Infelix ego homo*, inquit, *quis me liberabit de corpore mortis huius?* Rom. 7. 24. Et. *Cupio dissolvi, & esse cum Christo.* Philip. 2. Sic David: *Hei mihi*, inquit, *quia incolatus meus prolongatus est!* Psalm. 119. 5. Sic loco beneficii à Deo datum fuit Ezech. 4. Reg. 20. 19. & Josiæ 4. Reg. 22. 21. priùs mori, quàm videre mala Judæis inferenda à Chaldæis.

dæis. Sic Sanctus Augustinus Hippone sua obsessa à Wandalis petiit à Deo unum è tribus, scilicet aut urbem liberari obsidione, aut dari patientiam ad eam sustinendam, aut eripi ex hac vita, & tertium obtinuit, teste Possiod. in eius vita.

Mysticè Olympiod. multo feliciores, inquit, sunt mortui peccato, & viventes Christo, quàm qui vivunt in peccato; & beatiores viventibus sunt mortui, tum justi, quia labores deseruerunt, tum peccatores; quoniam lassabantur hic in peccatis, & futuram gehennæ pœnam sibi minuerunt; dum enim citiùs mortui sunt, pauciora secum detulerunt peccata. Hinc Thaumaturgus vertit: *Inter iniustos & impios, melius habent vita defuncti, quam superstites, & utrinsque conditione potius eligeretur sors eius, qui sumerus malus nondum natus est, neque humanam attigit improbitatem*. Et sanctus Ambrosius in Psalm. 118. Octon. 18. *Mortuus*, inquit, *præfertur viventi, quia peccare desivit: mortuo præfertur qui natus non est, quia peccare nescivit*. Idem lib. de Fide resurrectionis ex hoc Salomonis loco, ac simili Davidis Psal 119. 5. & Jeremiæ cap. 15. colligit fideli optandam esse mortem potiùs, quàm vitam: *Si igitur*, inquit, *viri sancti vitam fugiunt, quorum vita, etsi nobis utilis, sibi tamen inutilis æstimatur, quid nos facere oportet, qui nec aliis prodesse possumus, & nobis vitam hanc quasi fœnebrem pecuniam usurario quodam cumulo gravescentem, onerari indies peccatorum ære sentimus?* Citatque illud Apostoli 1. Corin. 15. *Quotidie morior*; & illud Platonis in Phædone: *Philosophia est meditatio mortis!*

Antistrophæ, imò asseclæ Salomonis sunt hæ Philosophorum gnomæ. Plutarchi in consol. ad Apollonium: *O mors, Pæanis medicus accedas. Portus enim procul dubio unicus es, per terrarum orbem*. Ibidem refert ex Arist. hoc Sileni dictum, quasi oraculum vulgari proverbio celebratum: *Non nasci omnium est optimum, mortuum autem esse longè est melius, quàm vivere*. Additque, multis numen ipsum sic revelasse, & testatum esse. Hinc antiquis mel symbolum mortis, fel vitæ habebatur. Senecæ: *Mors est.*

Portus æternæ placidus quietæ.

Exempla.] Agria, aut ut alii Cydippe, sacerdos Veneris, à Cleobe & Pitone filiis ad Dianæ templum curru vecta, cùm deam orasset, ut illis pro pietate præmium daret, quod homini videretur optimum; mortuos in lecto manè reperit, ut refert Cicero Tuscul. 1. qui & addit: Silenum pro magno munere regem Midam docuisse, *non nasci hominem optimum esse, proximum autem quamprimùm mori*. Idem Pindaro principi Lyricorum ab Apolline Delphico fuisse responsum, ut scilicet moreretur, hocque esse optimum refert Svidas & Plutar. loco citato. Euripides in Bellerophonte: *Ego*, ait, *iuxta sententiam vulgò celebratam optimum esse dico: non nasci hominem*.

Plato in Axioco graphicè humanæ vitæ miserias depingens, narrat Agamedem & Trophonium cum Apollinis Pythii templum ædificassent, orasse pro mercede dari sibi, quod optimum esset, cumque obdormissent, numquam deinde surrexisse. Idem accidit Junonis Argivæ sacerdotibus; unde ille de Ampharao:

Jupiter hunc toris animis, hunc magnus Apollo
Diligit, & iusti metus non attigit ævi.

Causiani, & plures populi lugent in lucem editos, defunctos autem beatos prædicant. Hinc homo dum nascitur à fletu vitam inchoat, ut indicet se nasci ad miserias vitæ, ac ex felici statu, quo nondum natus fruebatur, ad infelicem nascendi vivendique transire. Armnestus interrogatus, *quod maximum homini bonum esset?* respondit: *bene mori*, uti refert Stobæus serm. 119. ubi & hæc duo addit.

Aristoteles sæpè dicebat, *è vita migrare esse optimum, velut è convivio non sitibundum, nec temulentum*.

Aristides cognomento Justus, rogatus quatenus deceat hominem vivere? *Tantisper*, ait, *dum deprehendat amori præstare, quàm in calamitatibus vivere*.

Gorgias Senex rogatus, *an libenter moreretur? Maximè*, inquit, *nam tamquam ex putri & diffluente domuncula non invitus discedo*. Ita Stobæus serm. 115.

Bassus Senex: *Si quid incommodi aut metus in morte esse diceretur ab aliis, morientis hoc esse vitium dicebat, non mortis; mors enim nihil incommodi hominibus affert, sed ab omnibus incommodis ac fortunæ miseræ procellis liberat*, teste Seneca epist. 30.

Sublimiùs Alphonsus Aragon. rex cernens Gabrielem Surrentinum adolescentem moribundum, timore mortis perculsum: *Non est*, ait, *cur tantopere mortem timeas, cùm hac benè pureque morientibus sit vita, atque eius vita principium, quæ neque doloribus, neque metui, neque invidiæ, neque ærumnis ullis subiecta sit*. Ita Panorm. & Æneas Sylvius de Gestis & dictis Alphonsi.

Polyænos, non dolendum esse propter mortuos dicebat, eò *quòd melius sit mori, quàm misere vivere*. Ita Maxim. serm. 35.

Lacæna quædam, cùm filium audisset in acie cecidisse, ait:

Plorentur timidi, mi infletus humabere nate:
Et matre hac vere dignus es, & patria.

Ita Plutar. in Lacon.

Hæc nimirum à Salomone hausere Plato, & Philosophi: Salomoni ergo, ut sapientiæ fonti, reddantur.

RURSUM CONTEMPLATUS SUM OMNES LABORES HOMINUM, ET INDUSTRIAS, ANIMADVERTI PATERE INVIDIÆ PROXIMI: ET HOC ERGO VANITAS, ET CURA SUPERFLUA EST] id est, cura mala, molesta, anxia, imò pessima & summè affligens. Nam Hebr. est רְעוּת רוּחַ *reus ruach*, id est afflictio spiritus. Septuag. *Præsumptio spiritus*. Complut. *Electio spiritus*. Tigur. *Negotium permolestum*. Campensis: *animi molestissimum tormentum*. Vide dicta c. 1. v. 14. Syrus: *Et vidi ego omnes laborantes, & omnes artifices operis, quia zelus viri à socio suo, & hoc quoque vanitas, & perturbatio spiritus*. Arabicus: *Et cognovi ego omnes labores, & universitatem rectores artium, quòd invidia natura hominis à proximo illius erit; hoc quidem vanum, & afflictio spiritus*.

Pro *proximi* Hebr. est *socii*. Invidia enim est inter æquales, & homines ejusdem artis & sortis, hinc *figulus figulo invidet, faber fabro, cantor cantori, vicinus vicino*, ait Hesiod. in Oper. & Diebus. Vide Aristot. 2. Rhetor. cap. 10. & 11. & Plutarch. Opusc. de Fraterno amore. Sic ab initio mundi Cain ex invidia occidit Abel fratrem suum, Esau persecutus est Jacobum, filii Jacob Josephum fratrem; Core, Dathan, & Abiron Mosen & Aaronem contribules suos. Num. 16. Saul Davidem; Romulus Romæ conditor Remum fratrem occidit, de quo Lucan. lib. 1.

Fraterno primùm maduerunt sanguine muri.

φθόνος enim parit φόνον, id est invidia parit homicidium; imò parricidium juxta illud Pauli: *Plenos invidia & homicidio*. Rom. 1. 29. Notat tamen S. Augustin. lib. 11. de Genes. ad literam, inferiorem subinde superiori, quia optat ei coæquari, ac vicissim superiorem inferiori, dum metuit ne ei coæquetur, fiatque par pari.

A calumnia transit ad invidiam, vel tamquam ab effectu ad causam: invidia enim causat calumniam; invidus enim calumniatur facta alterius, ut ea obscuret, & sua præ illis illustret extollatque: vel tamquam à simili ad simile; sicut enim potentiores per calumniam, id est vim, & fraudem opprimunt infirmiores: Sic invidi persequuntur sibi similes & æquales.

INDUSTRIAS] Hebr. כִּשְׁרוֹן *Kisron*, id est rectitudo, congruentia, industria. Unde S. Hier. vertit: *Fortitudinem & gloriam laborantium*. Auctor Catenæ Græc. *Robur, & virilitatem*. Septuag. *Virtutem operis*. Pagnin. *Congruentiam operis*. Cajetan. *Rectitudinem*. Campen. *conatum*. Alii, *aptitudinem*. Symmach. vertit γοργότητα, id est vigorem, alacritatem, acrimoniam, vivacitatem, agendi facilitatem, & velocitatem, quæ faciat hominem in opere efficacem, expeditum & terribilem. Invidia enim petit non viles & vulgares, sed industrios, magnanimos & eximios. Horum enim fulgor obstat splendori aliorum, eumque offuscat, qui proinde illi invident. Unde illud: *Alta petit livor, perflant altissima venti. Optima, cibus invidiæ*. *Invidia petit magnos.* Hinc Sidonius Apollinaris epist. 4. libr. 1. ad Gaudentium ait: *O terque quaterque beatum te, de cuius culmine datur amicis lætitia, lividis pœna, posteris gloria, vegetis & alacribus exemplum, desidibus & pigris incitamentum*. Et Apulejus lib. 1. Florid. *Quoniam in magna civitate, ait, hoc quoque genus invenitur; qui meliores obtrectare velint, quàm imitari, & quorum similitudinem desperant, eorum affectant simultatem*. Extat hac de re pulchrum emblema, in quo pingitur palma excelsa, ramis & dactylis luxurians, ad cujus radices infernè glomeran- *Invidiæ emblema;*

tur ranæ, & serpentes qui eam arrodunt, vel coaxando conviciantur, subiicitur Lemma: *Invidia integritatis assecla.* Unde Carmen.

Palma caput tollit cælo ardua, cuius ad ima
Rana loquax stabulantur & hydri.
Oppugnant proceres, quorum via consona recta est,
Degeneres, atque invida lingua.

Meminit huius emblematis Plutar. lib. de Silentibus Pythiæ oraculis. Hinc Poetæ dixere vel finxere fortunam cum invidia colligatam. Audi Statium lib. 5. Silv.

Quisnam impacata consanguinitate ligavit
Fortunam invidiamque Deus? quis iussit iniquas
Aeternùm bellare deas? nullamne notabis
Illa domum, torvo quam non hæc lumine figat
Protinus, & sæva perturbet gaudia dextra.

Primò. INVIDIA PROXIMI] Invidia hìc tripliciter accipitur primò mutua, qua superbi sibi invident, & se mutuò in eadem arte, scientia, officio æmulantur, ut alter alterum superare contendat, q. d. labores hominum, quibus magna machinantur, sæpè non ex veritate veraque virtute, sed ex vanitate vanoque fastu & invidia promanant: ideo enim quisque laborat, omnesque vires animi & corporis in opere exerit, ut socium superet ceterisque emineat. Unde Hebr. habent: *Vidi omnem laborem & omnem industriam operis, quod ipsa sit zelus, vel æmulatio viri a socio suo.* Tigur. *Vidi omnem laborem & omnem industriam agendi, mutuam esse æmulationem.* Pagnin. *Vidi omnem laborem & omnem congruentiam operis, quod esset invidio uniuscuiusque ad proximum suum.* Campensis: *Multa,* inquit, *experientia didici hominum conatus & studia non aliò tendere, quam ut quisque vicino suo quibus possit, artibus, noceat, & rem propriam promoveat. Quod quid est aliud, quam molestissimis curis animum miserè torquere?*

Secundò. Secundò, invidia cum Latino accipi potest activè. Unde Chald. vertit: *hoc quoque vanitas est peccatori* (invido) *& contritio spiritus,* q. d. Vidi labores & industrias hominum proborum & sapientum, ex virtute susceptos, parere invidiam intuentium, quæ magna est vanitas & afflictio invidorum. *Invidia enim est animi invidentis serra,* ait Socrates, *& cordis rubigo,* ait Antisthenes apud Laert. lib. 6. cap. 1. quia cor ipsum rodit, exedit, consumit. *Putredo ossium invidia,* ait Salomon Proverb. 14. 30. *Zelus & iracundia imminuit dies,* ait Eccles. cap. 30. 26. Quocirca S. August. serm. 13. de Temp. *Invidia,* ait, *est anima tinea,*
Invidia vipera. *tabes, carnifex, vipera.* Unde Seneca: *Pallem,* inquit, *oculos invidorum esse ubique, ut omnium fel e ratibus torquerentur.* Ita accipit S. Hieronym. dum ait: *Quid enim vanius, quid instabilius, quam homines non suas flere miserias, sed melioribus invidere?* Et Thaumaturgus, qui paraphrasticè sic vertit: *Jam hoc* (calumniarum & calumniantium, de quibus v. 1.) *exemplo meo liquidum fit, si qui in vitus claros evadant, quanta eos proximorum sequatur invidia. Tametsi is, qui maligni dæmonis œstrum & stimulum illum in præcordiis gerit, & ex aliena felicitate inconsolabilem mærorem concipit, nihil aliud inde consequatur, quam quod suam ipsius animam una cum corpore consumens distrucit.*

Quocirca, sapiens consilium & acutum ad invidiam profligendam, præsertim in scientia & eloquentia, suggerit Plinius Junior libr. 6. epist. 17. ad Restitutum: *Disertior ipse es,* inquit, *tantò magis ne invideris: nam qui invidet, minor est. Denique sive plus, sive minus, sive idem præstas; lauda vel superiorem, vel inferiorem, vel parem. Superiorem, quia nisi laudandus ille non est, non potes ipse laudari: inferiorem, aut parem, quia pertinet ad tuam gloriam, quam maximum videri, quem excedis vel exæquat.*

Tertiò. Tertiò, & genuinè invidiam, quatenus *vanitas est & afflictio spiritus,* accipe passivè, q. d. labores & industriæ virorum strenuorum, magna probè sancteque molientium, in se quidem vera est virtus & gloria, sed tamen secum vehit non levem vanitatem & afflictionem; nam sibi conciliat æmulorum invidiam, quæ heroica generosorum molimenta impedit, & intervertit, ac eos affligit, prosequitur, cruciat & deprimit, ne eis videatur inferior. Ita S. Bonavent. Lyran. Hugo Victor. Caietan. Tirelman. & alii. Hunc sensum exigit nostra versio, quæ habet: *Industrias animadverti patere invidiæ* æmulorum, ut ab eis industrii vexentur, & sæpè evertantur, patere enim invidiæ, idem est quod obnoxium esse invidiæ, pati invidiam, vexari ab invidis.

Denique plenus erit sensus si tertio addas secundum, ac invidiam non solùm passivè, sed & activè accipias. Ita S. Hieron. & ex eo Alcuinus: *Vidi,* inquit, *omnem fortitudinem & gloriam laborantium, & deprehendi bonum alterius esse alterius malum, dum invidus aliena felicitate torquetur, & patet insidiis gloriosus,* q. d. Opera gloriosa hoc vanitatis & afflictionis adiunctum habent, quod pariant invidiam, quæ torquet & exagitat tam invidos, quam eos, quibus invidetur, dum ab invidis insidias & calumnias sustinere coguntur. Unde illud: *Invidia sibi & aliis est venenum.* Sic & Olympiodor. & Hugo Victorin.

Socrates rogatus, *quid viris bonis molestum esset?* dixit *malorum felicitas. Quid malis? bonorum prosperitas.* Ita Anton. in Melissa serm. 70. p. 1.

Aristot. rogatus, *quid esset invidia? Est,* inquit, *fortunatorum antagonista.* Ibidem serm. 61.

Cleobulus rogatus, *quænam præcipuè essent cavenda?* respondit *amicorum quidem invidia, inimicorum autem insidia.*

Modus vincendi invidiam. Primus. Porrò modi declinandi, vel superandi invidiam sunt varii. Primum dat Crates Thebanus apud Laert. lib. 6. cap. 5. Si præclara quidem geras, sed gloriam, opes, & honores contemnas: hæc enim tria ferè pariunt invidiam. Cato senior; eos qui fortuna moderatè sobrieque uterentur, dicebat minimè peti invidia. Non enim, inquit, nobis, sed bonis quæ nos circumstant, invident homines. Externa bona extra hominem sunt, at insolenter utenti vitium intra hominem est; qui eo sibi conflant invidiam, verè sunt invidiosi; Ita Plutarch. in Rom. apopht. & Stobæus serm. 36. *Divitia,* ait ille, *iniuria sunt pignora.*

Rursum prudenter monet Comicus: *Propter invidiam vela opulentiam;* & Cato in Distichis:

Invidiam nimio cultu vitare memento,
Quæ si non lædit, tamen hanc sufferre molestum est.

Vide quæ de invidia dixi Genes. 37. vers. 4. & 5. Proverb. 59. 10. Eccles. 14. vers. 8. Præclariùs idem docet S. Basil. homil. de Invidia, ubi ostendit, remedium invidiæ esse, nihil ex fluxis hisce bonis quæ invidiæ sunt materia, magnifacere, sed vana & exilia, uti sunt, existimare. Se-*Secundus.* cundus est, cedere honori & officio, cui æmuli invident. Ita D. Greg. Nazian. cùm intelligeret se ob successum felicem in Ecclesia, quorumdam odio laborare, respondit: *Absit ut mei causa aliqua simultas inter Dei sacerdotes oriatur. Si propter me est illa tempestas, tollite & mittite me in mare.* Ita Eccles. Histor. lib. 11. cap. 9. Et Seneca epist. 105. *Invidiam,* ait, *effugies si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaveris, si sciveris in sinu gaudere.* Sapienter Auctor Emblem.

Falle vivens, sed non te.
Vixerit is bene, qui natus moriensque fefellit
Externos, solus cognitus ipse sibi.

Felix qui latuit, λάθε βιώσας, latenter vive. Difficilis est gloriæ custodia.

Tertius est, invidorum obloquia non verbis, sed factis retundere & superare, ideoque obloquia dissimulare & contemnere, imò ea accipere, ut virtutis testimonia, in eisque gloriari. Nemini enim invidetur, nisi qui præclara gerit, qui clarus est & eximius. Hinc Cicero 1. Catilin. *Invidia,* ait, *virtute parta, gloria putanda est, non invidia. Ceterùm ego inter homines* (ait Chares) *tamdiu mihi videor esse fortunatus, quamdiu invidiosus fuero. Invidiam non probo* (inquit Euripides) *velim tamen propter bona mihi ab aliis invideri.* Sapienter Philosophus: *Ora virtute obtura, non metu. Linguas non præscinde, sed cave.* Rursum, *Satius est, ut quis sit invidiosus, quam miserabilis,* ait Herodot. in Thalia, & Pindarus in Nemeis hymno 8. Unde Themistocles dum adolescens, nihil adhuc præclari se facere dixit: Nondum enim invideri sibi. Nam sicut Cantharides vegeto maximè tritico innascuntur, & rosis pulchrè florentibus; sic invidia maximè invadit bonos viros, & in virtute proficientes, & ingenii personæque gloriam sustinentes: Ita Anton. in Melissa par. 1. serm. 61. Sicut sol affert necessariò umbram, & qui in sole ambulant eos statim sequitur umbra: sic virtus parit invidiam, & eos qui in gloria versantur, necessariò sequitur æmulatio. Hinc *parvulum occidit invidia.* Job 5. 2. quia

sicut.

sicut sol non eclipsat lunam, nec luna terram, sed è converso, terra lunam, & luna solem, id est inferior superiorem, sic superiores virtute & gloria non invident inferioribus, sed inferiores superioribus. Invidia ergo signum est paupertatis & egestatis, quòd quis eo, cui invidet, sit inferior, pusilli & parvi animi. Nam & *invidere ægritudinis est, & amulari & obtrectare*, ait Cicero Tuscul. 3. Rursum Plutar. lib. de Differ. odii & invidiæ asserit felicitatis animique magnitudine sæpè invidiam extingui: *Neque enim*, inquit, *credibile est Alexandro aut Cyro invidere quemquam cunctorum jam dominis*. Sapienter Beda in Proverb. *Nihil*, ait, *magnum in rebus humanis, nisi animus magna despiciens.*

Exemplũ S. Bernar. Quocirca S. Bernardus triplici ratione invidiam superandam esse, scilicet primò humilitate, secundo charitate, tertiò auctoritate, non tam verbo quam facto docebat. Audi Auctorem vitæ eius lib. 1. sub finem: *Tametsi ergo virum illum sanctum usque hodie apud Deum, & apud homines commendant sacrarum insignia virtutum, testimonia circumvallant sanctitatis, charismata sancti Spiritus illustrant, quodque maius his omnibus & difficillimum est in rebus humanis, hæc ei omnia sine invidia adesse videntur. Compescit autem ab eo invidiam, quod omni invidia maior est, in quantum nequitia cordis humani, hoc sæpe cessat homini invidere, quo non potest aspirare; sed & ipse omnem invidiam aut mortificat exemplo humilitatis, aut mutat in melius provocatione charitatis, aut si nequior, vel durior est, obruit pondere auctoritatis.* Et post nonnulla: *Sed qui omnem hominem diligens, nullum aliquando inimicum habet virtute sua, nonnumquam tamen est quod patiatur inimicantem sibi gratis iniquitate aliena. Charitas autem quæ totum eum possidet, patiens est, benigna est, & sapientia vincens malitiam, patientia impatientiam, superbiam humilitate.*

Denique licèt invidia afflictionem pariat ei cui invidetur, tamen eidem affert solatium & gaudium. Indicat enim tantum ipsi boni inesse, quantum adest invidiæ; sicut enim quantum crescit corpus tantum crescit eius umbra, sic quantum crescit virtus, tantum crescit & invidia. Invidiæ ergo afflictionem sopiat invidendi causa, putà virtus & gloria. Quocirca Plutarch. lib. de Pernicioso pudore, taxat eos qui ob metum invidiæ à præclaris operibus cessant: *quando sæpè non minore male audiendi, quam male patiendi metu ducti honestatem prodiderunt nonnulli, ob impatientiam infamia*. Idem per allegoriam Scyllæ & Charybdis repræsentat Alciatus in picta poesi, dum ita canit:

Invidia obtrectans monstris, est Sylla caninis:
Funditus at mergens paupertas, vasta Charybdis.
Incidet in Scyllam, qui vult vitare Charybdim.
Allatrat livor mordax, absorbet egestas.
Ex utroque malo minus elige: qui sapit, optat
Invidiosus enim magis, quàm miserabilis esse.

Satius ergo est incidere in Scyllam, id est in invidiam; quàm in Charybdim, id est in miseriam & inopiam, præsertim virtutum & meritorum. Invidiosum vocat eum, qui ob opes & virtutes occasionem dat ut sibi æmuli invideant, invidos vero eos qui invidioso invident, adeoque præstat inopem esse & miserum, quàm invidum; sed invidiosum præstat esse, quam miserum. Plura de invidia vide apud S. August. serm. 83. de Tempor. Nazianz. orat. 12. S. Cyprian. tract. de Zelo & livore, S. Basil. homil. de Invidia, S. Chrysost. in c. 14. epist. 1. ad Corinth. S. Ephrem. tom. 1. pag. 37. S. Gregor. 5. Moral cap. ult. & 3. par. Pastor. cap. 11. B. Antiochum homil. 55. S. Bernard homil. 13. in Psalm. 90. Anton. in Melissa serm. 62. Maxim. serm. 54.

VERS. 5. STULTUS COMPLICAT MANUS SUAS, ET COMEDIT CARNES SUAS, (S. Ambrosius legit, *viscera sua*) DICENS] Chald. *Stultus vadit & complicat manus suas in æstate, & non vult laborare, & in hyeme comedit quicquid est ipsi, & etiam operimentum quod est super pellem carnis suæ: hoc enim divendit ut cibum comparet*. S. Hieron. *Stultus continet manibus pellus suum*. Campensis: *Stulti junctis manibus desidentes otiosi, & quidquid habent consumunt*. Vatabl. *Absumit omnia sua.*

Complicat manus & edit carnes suas.

Primò. Invidus. Primò, aliqui putent hic pingi invidum: hic enim ex dolore & invidia complicat, stringitque manus, & carnes suas comedit, dum eas livore tabescens consumit, corque suum exedit. Ita Thaumaturgus & Joannes Ferus. Unde symbolum Pythagoræ: *Cor ne edito*, id est ne curis vel livore te conficias.

Secundò. Superbus. Secundò, alii censent hic pingi ambitiosum: hic enim superbè complicat manus, putans sibi otioso & inerti omnia deberi, & omnia ultrò in sinum involatura. Superbia enim parit inertiam: unde superbos videmus pigros, nec velle laborare. Ita Lyran.

Tertiò. Avarus. Tertiò, autumant nonnulli hic pingi avarum; hic enim arctat manus ne quidquam eroget, ac præ avaritia genium suum fraudat, ut macrescat & carnes suas exedat. Ita Hugo.

Quartò. Gulosus. Quartò, alii opinantur hic describi gulosum, & libidinosum; hic enim per gulam & luxuriam, quam manibus perpetrat, lædit valetudinem, carnesque & vires suas exhaurit, uti docet Salomon Prov. 5. 11. Unde Auct. Catenæ Græc. *Impius*, ait, *comedit carnes suas, dum exsatiat se malis; quæ ex carne nascuntur.*

Quintò. Otiosus. Quintò, & genuinè pingitur hic otiosus, piger & iners, qui complicatis manibus torpidus desidet, ac torpore, indeque consequente egestate, fame & inedia carnes suas consumit. Commodè enim transit ab invido ad pigrum, quia multi ut vitent invidiæ morsus & damna, dant se inertiæ, ut vivant tranquillè, sed egentes & miseri. Ita S. Hieronym. Campens. Caiet. & Titelm. Huc pertinet emblema Scyllæ & Charybdis, quòd sub finem vers. 4. recitavi. Audi S. Hieronym. *Totum quod dicit hoc est, ut ostendat & eum, qui laborat, & habet aliquid in mundo patere invidiæ: & rursum eum, qui vivere vult quiete, inopia opprimi, & esse utrumque miserabilem, dum alius propter opes periclitatur, alius propter inopiam egestate conficitur*. Hinc Symmach. vertit: *Stultus complicans manibus suis*. S. Clemens lib. 2. Constit. Apost. c. 4. *Otiosus*, inquit, *manus suas complexus est, & carnes suas devoravit*: indeque concludit: *Si quis inopia premitur, quia edax, aut ebriosus, aut otio deditus sit, hic non est subsidio dignus, imo neque dignus Ecclesia Dei*. Unde colligit viduæ otiosæ, vorsci & temulentæ non esse largiendam eleemosynam. Symbolicè Hugo Victor. *Complicat*, ait, *manus suas quasi pactum faciens cum otiositate*. Caietan. *Tamquam charas habeat manus, ut illas complectatur servanda ab exercitii labore*. Olympiodor. *Tamquam complectens eas ob delectationem, eisque salutando blanditur*, comeditque carnes, quia caro eius egestate consumitur: Sic idem Salomon pigrum pingit conserentem manus, eidemque nuditatem & famem minatur. Proverb. c. 6. 9. & 10. & c. 18. 8. & c. 19. 24. & c. 24. v. 33. & c. 26. 15.

Huc facit proverb. Hebræorum: *Fuit fames, & non transivit per ostium artificis*; quia opifices laborando lucrantur vitæ necessaria, itaque famem depellunt. Porrò otiosus hic vocatur *stultus*, quia summa stultitia est otio se ad famem & tabem adigere.

Hinc S. Clemens lib. 2. Constit. c. 63. suo & seniorum sacerdotum exemplo juniores clericos ad laborem seriò hortatur: *Etenim & nos*, inquit, *verbo Evangelii incumbimus, tamen exercere illa quasi adminicula operis huius non negligimus: partim enim nostrum sunt piscatores, partim tabernaculorum opifices, partim agricolæ, ne umquam otiosi simus.*

Edere carnes, quid? Resp. Primò. COMEDIT CARNES SUAS] Primò Chald. per carnes accipit vestes quæ tegunt carnes, q. d. otiosus consumit vestes, dum eas vendit, ut victum comparet. Secundò meliùs alii, *comedit carnes*, id est otio extenuatur & fit macilentus; otium enim succum corporis deterit & exhaurit, sicut exercitatio & labor eumdem adauget, facitque fortes & succulentos, quia *quantum otiositas sua impinguat, tantum subsequenti inedia macerantur; ideo comedit carnes suas*, ait Olympiodor. *Secundò.* *Tertiò.* Tertiò, & optimè *comedit carnes suas*, id est summa inedia & fame carnes suas consumit, ac subinde emoritur. Est hyperbole. Unde Vatabl. & Camp. vertunt: *Omnia sua consumit*. *Quartò.* Quartò, comedere carnes, significat rabiem famis, qua adacti otiosi, famelici in uxores, filios, & carnes suas grassantur, eorum opes devorant, imò subinde eos mordent & vorant, uti Job ait c. 13. 14. *Quare lacero carnes meas dentibus meis?* Potuit enim fieri, ait Philippus Presbyter ibidem, ut Job præ vehementia doloris manus sive labia sua dentibus laceraret, & se jam tormentis deficiente, animam exeuntem, velut efferendam, portaret in manibus. Similes phrases sunt Job. c. 19. 22. & c. 31. 31.

Sic

Sic polypus brachia sua vorare perhibetur ab Oppiano lib. 2. licèt idipsum neget & refutet Plinius lib. 9. cap. 9. & Arist. l. 8. Histor. anim. c. 2. Omnes enim otiosum pigrumque aversantur, nec ei succurrere dignantur. Ingerunt enim ei legem Apostoli, *Si quis non vult operari nec manducet.* 2. Thess. 3. 10. Simili schemate ait Moyses Deuter. 28. 53. *Comedes fructum uteri tui, & carnes filiorum tuorum, & filiarum tuarum in angustia, & vastitate, qua opprimet te hostis tuus:* sicut in obsidione Hierosolymit. matres fame rabidæ comederunt proprios filios. Et Isaias c. 9. 19. *Et erit*, ait, *populus quasi esca ignis, vir fratri suo non parcet, & declinabit ad dexteram, & esuriet: & comedet ad sinistram, & non saturabitur. unusquisque carnem brachii sui vorabit, Manasses Ephraim, & Ephraim Manassem, simul ipsi Judam.*

Mysticè, S. Ambros. epist. 30. in editione Roman. juxta aliam edit. 36. *Stultus*, ait, *complicat manus suas, & devoravit viscera sua, id est corporalibus se implicavit negotiis, & devoravit viscera sua, sicut mors prævalens, & ideo non invenit vitam æternam. Sapiens autem attollens opera sua, ut luceant coram patre suo, qui in cælis est, non absumpsit, sed elevavit viscera sua, usque ad resurrectionis gratiam. Hæc* B *gloriosa sapientis saltatio, quàm saltavit David; & ideo usque ad sedem Christi sublimitate spiritualis saltationis ascendit, ut videret atque audiret dicentem Dominum Domino suo: sede à dextris meis.*

DICENS: MELIOR EST PUGILLUS CUM REQUIE, QUAM PLENA UTRAQUE MANUS CUM LABORE, ET AFFLICTIONE ANIMI] *Tò dicens* non est in Hebræo, Chaldæo, Græco, Syro, Arabico. Unde Thaumaturgus, sanctus Hieronymus, Olympiodorus, Albinus & Caietanus censent hic esse antithesin versus præcedentis, quasi ibi otiosus, qui complicat manus & fame tabescit, hic negotiosus describatur, isque duplex, scilicèt nimis laborans, & moderatus in labore. Virtus enim consistit in moderatione, & in medio duorum extremorum vitiorum, quæ hic sunt otium, & nimius labor, nimiaque sollicitudo: in medio horum duorum consistit mediocritas laborandi, quæ dicit: *Melior est pugillus cum requie, quàm plena utraque manus cum labore & afflictione animi.* Unde Thaumaturgus vertit: *Atqui præstaret vir sapiens & cordatus alterā manum cum facultate & lenitate im-* C *plere, quam utramque ærumna, & fraudulenti spiritus calliditate & versutia.*

Id ipsum verum est. Unde idipsum sæpè alibi docet Scriptura, ut: *Melius est modicum justo, super divitias peccatorum multas.* *Melius est parum cum timore Domini, quàm thesauri magni & insatiabiles.* *Melius est parum cum justitia, quam multi fructus cum iniquitate.* *Melior est buccella sicca cum gaudio, quam domus plena victimis cum iurgio.* Victui necessaria sufficiunt, ut sicut sine paupertate, sic absque divitiis sit: quod Salomon à Deo poscebat, quin & Apollonius Tyaneus, cùm diceret: *Concedite mihi dii pauca habere, & nullius indigere.*

Ps. 36. 16.
Prov. 15. 16
Prov. 16. 8
Prov. 17. 1

Verùm meliùs noster Interpres. Hunc versum nexuit præcedenti, censuitque utrumque ad unum & eumdem pertinere, putà ad otiosum & pigrum, ac proinde per mimesin eius sensa hic exprimi, ideoque supplendum esse *tò dicens*. Otiosus ergo hac sententia, quæ in se sæpe vera est, abutitur ad velandam suam pigritiam. Ita S. Bonaventur. Hugo Victor. Campensis, Titelm. Olotius & alii.

Hebr. ad verbum habent: *Bonum plenitudo manus cum quiete, præ plenitudine manuum duarum* (vel *plurium*. Hebr. enim חָפְנַיִם *chopnaim*, cùm sit tantùm duale, & duas manus, & plures manus significat, tamque est plurale, quàm duale) *cum labore & afflictione spiritus.* D

Ubi nota *plenitudo manus*, est pugillus, sive parvus pugnus, putà tantum, quantum quis digitis ad manum complicatis compressisque stringere & complecti potest. Unde Hebr. כַּף *caph* significat manum curvam, qualis est in pugno sive pugillo.

Pro *plena utraque manus*, Hebr. est *plenitudo caphaim*, id est plenitudo duarum (vel plurium) volarum sive palmarum, putà manuum extensarum: Opponitur ergo pugillus unus, duabus manibus extensis, quæ non tantum pugilli duplum, sed quadruplum & ampliua complectuntur. Hinc Symmach. vertit: *Melior est plenus pugillus cum requie, plenitudine utrarumque manuum cum labore.* Septu. quos sequitur Syrus & Arabicus, vertunt: *Bona plenitudo pugilli requietis, super plenitudinem duarum pugillorum labo-* A *ris, & præsumptionis spiritus.* Syrus: *Melior est plenus pugillus requie, quàm plena manus labore & perturbatione spiritus.* Arabicus: *Plena palma requie, multò magis, quam plenæ duæ palmæ labore & afflictione spiritus.*

Nonnulli sic explicant, quasi dicat præstat duplo minus victûs & sumptus etiam necessarii, si duplo quietis & otii adderetur, quam è contrario duplo amplius cibi, divitiarum, & delitiarum, si de quiete & otio alterum tantum detraheretur. Verùm hic sensus arctus est, nimisque Arithmeticus.

Sensus ergo genuinus est, q. d. pugillus farinæ, vel escæ, id est modicum & minimum cibi, quo frui possis cum quiete, præstat utraque manu plena deliciis, id est præstat copiosissimis & lautissimis epulis, si eas comparare debeas cum labore & afflictione animi; quia melior est quies animi cum cibo modico, quàm afflictio & tumultus animi cum cibo optimo & maximo: melior est pax mentis cum fame, quàm perturbatio mentis cum satietate. Id verum esse liquet in religiosis, qui feliciores sunt sua frugalitate cùm quiete, quàm reges & principes suis epulis cum tot curis. Tranquillitas enim animi est bonum altioris or- B dinis, quòd omnes delicias, omniaque bona corporalia longè superat & transcendit. Hoc verum est, sed inde perperam concludit otiosus & piger: Ergo mihi supersedendum est omni labore & afflictione: Ergo cavenda est mihi vita laboriosa & industria, quæ concitat æmulorum invidiam: malo esse pauper, & carere invidia, quàm præclara gerere, quæ mihi moveant invidiam. In qua collectione sive conclusione errat primò, quia ab uno extremo nimii laboris declinat ad alterum extremum, puta ad merum otium & desidiam, cùm mediam virtutis, putà moderati laboris sortem capessere deberet. Unde Campensis vertit: *Melius est paululum cum ignavia, quàm multa conquirere laboriose*, qui manifestus est error, & dictamen acediæ. *Pigri paralogismus. Primò.*

Secundò, quia dum declinat invidiam passivam, incidit in activam, quæ peior est: paupertas enim impellit eum, ut aliena concupiscat & furetur, ut divitibus opes invideat & auferat; dum ergo non vult fieri per laborem & opes invidiosus, per desidiam & inopiam fit invidus, quod longè deterius est; pigri enim, quia inopes, industriis opulentorum invident tam industriam, quam opu- C lentiam. *Secundò.*

Tertiò, quia otium & desidia mille ingerunt homini cogitationes, cupiditates, timores, sollicitudines quæ longè magis affligunt otiosum, quàm labor negotiosum. Id docet Salomon Proverb. 21. 2. *Desideria occidunt pigrum. Noluerunt quidquam manus eius operari: tota die concupiscit & desiderat.* *Tertiò.*

Quartò, quia licèt in temporalibus subinde melius sit modicum cum requie, quàm multum cum labore, tamen in spiritalibus id falsum est; si enim fidelis, præsertim sacerdos, vel religiosus, diceret: Volo quiescere in mea justitia, nolo laborare, ut fiam sanctior, nolo crescere in gratia, meritis & gloria, nolo tendere ad perfectionem, graviter peccaret. Unde S. Chrysost. acriter invehitur in eos, qui dicunt sufficit mihi si salver, si in ultimo Angelorum choro in cælo consistam: imò verò, inquit, debes conari, ut ad Cherubinos, & Seraphinos eveharis. *Quartò.*

Mysticè, Olympiod. tripliciter exponit. Primò, pugillus ait, est indeficiens fides quæ est in Dominum Jesum Christum. Duo autem pugilli intelligendi sunt, cùm D quis duobus dominis servire studet, Deo scilicet, & mammonæ, & opprobriis illa pari, quæ Propheta commemorat: *Usquequo claudicabis in utramque poplitem?* melius est ergo sine ulla controversia, quod hic prius ponitur. Aliter: Pugillus unus, unitas ipsa quæ materia caret: pugilli duo, materialia quæ dividi possunt. Habetur præterea ipsa dualitas in Scripturis sacris immunda & impura. Nam immunda animalia bina ingrediebantur in arcam Noe. Melius ergo est unitatem sequi, ac officiosam vitam ducere cum quiete, hoc est sine inanis gloriæ fuco, quàm occupari circa dualitatem, hoc est res materiales. Aliter: Contemplari possumus hominem fuisse olim pugillum, cùm videlicet Deus pulverem de terra accipiens, ac veluti pugillo concludens plasmavit hominem. Pugillus etiam fuit mulier: à latere enim Adam costam manu Deus apprehendens Evam plasmavit. Melior ergo est cælibatus pugillis duobus, hoc est dualitate & copula coniugali. Quamvis enim coniugium damnandum *Primò. 3. Reg. 18. Secundò.*

non

non sit; cælibatus certè laudabilis & molestia carens. Hucusque Olymp.

ET AFFLICTIONE ANIMI] Hebr. *reus* & afflictionem, & malitiam significat. Posterius hoc secutus Thaumatur. vertit; *Subdoli spiritus malitiam*. Et Chald. *Melior*, ait, *homini est plenus cibi pugillus in tranquillitate animi, & à furto & rapina alienus, pugillis duobus cibo refertissimis, vi & concussione conquisitis: nam & hos aliquando in judicio reperturus est summa sua molestia, & animi perturbatione*, q. d. Satius est parum justè partum cum quiete, quàm multa injustè parta cum rapina & tumultu. Nam, ut ait S. Hieronym. *Justitia requiem habet, iniquitas laborem*. Verùm *reus* hoc toto libro non tam malitiam culpæ, quàm pœnæ, id est afflictionem significat, uti ceteri passim vertunt: hæc enim directè opponitur quieti & tranquillitati.

CONSIDERANS REPERI, ET ALIAM VANITATEM SUB SOLE.

Vers. 7. UNUS EST; ET SECUNDUM NON HABET, NON
Vers. 8. FILIUM, NON FRATREM, ET TAMEN LABORARE NON CESSAT, NEC SATIANTUR OCULI EJUS DIVITIIS, NEC RECOGITAT DICENS: CUI LABORO, ET FRAUDO ANIMAM MEAM BONIS? IN HOC QUOQUE EST, ET AFFLICTIO PESSIMA] A vanitate pigri fame tabescentis transit ad contrariam vanitatem avari sordida parcimonia tabescentis, qui semper laborat, ut corradat opes, non sibi, nec filio aut fratri, quibus caret, sed incerto & ignoto heredi: hæc magna est vanitas, unde eamdem sæpiùs iterat & inculcat, ac perstringit Salomon, ut cap. 2. vers. 18. & seq. cap. 3. vers. 22. Vide ibi dicta.

UNUS EST] Hoc est unicus est, sive solus sine filio, & fratre, hoc est sine proximo & necessario herede: unus enim pater multiplicatur, & fit multus in filiis: unde una ejus hereditas in multos filios dividitur, fitque multiplex. Licèt enim jure Cæsareo laterales, putà nepotes ab intestato succedant in bona patrui defuncti, usque ad decimum gradum inclusivè, tamen non tenetur testator deficientibus, tum ascendentibus (uti sunt pater, avus, abavus) tum descendentibus (uti sunt filii & filiorum filii) instituere heredes consanguineos in linea transversali, ut patet institut. de Inoffic. testam. in princ. vers. Soror autem l. frater. C. eod. tit.

Porrò per unum maximè notat sordidè avarum, qui nummos suos, abscondit, solusque crebrò inspicit, ne à quo furto subducantur. Unde à nullo eos videri sinit, qualis fuit Comicus ille Euclio, qui opes domi defodit & anum domo extrudit, ne illa opum sit conscia; sic enim ait:

Exi, age, exi. exeundum hercle est hinc foras.
Circumspectatrix cum oculis emissitiis.
Oculo hercle istos improbos effodiam tibi.
Ne me observare possis, quid rerum geram.
Quæ in occipitio quoque habes oculos pessima.

Huc accedit Olympiod. *Unum*, inquit, *hoc loco accipit; qui seipsum tantummodò fovet & diligit, qui nec habere quidem velit filios, ac fratres. Nam qui desiderio illorum tenetur, quamvis natura nullos affines & consanguineos habeat, qui tamen secundùm Dei præcepta charitatem sectatur, omnes homines quamvis externos esse sibi filiorum loco putat, & fratrum, juxta illud; Esto orphanis tamquam pater, & tamquam maritus matri eorum.*

Mysticè, S. Ambros. lib. de Instit. virg. cap. 10. hæc explicat de Christo: *Est unus*, inquit, *& non est secundus ei, de quo dictum est; magister vester unus Christus est, unigenitus Dei filius, solus, primus, unus Deus, quod vult faciens, non quod imperatur (videlicet ut Deus est) est unum quid cum patre, unicus sine peccato, solus sine adjutorio (in passione) non est finis laborum ejus, quia pro omnibus advocatus est apud patrem, & infirmitates nostras suscepit, & pro nobis dolet & infirmatur: non satiatur oculus ejus divitiis, quia ipse est altitudo divitiarum, sapientiæ, & scientiæ Dei, in quo sunt thesauri mysteriorum cælestium. Non est finis omni populo ejus quia populus Christi innumerabilis finem non habet, cui fides resurrectionis æternæ perpetuæ vitæ acquirit ætatem.* Sic, & Salonius & Alcuinus.

Verùm Christo non convenit id quod sequitur: *In hoc quoque vanitas est.* Unde S. Ambros. idipsum applicat Christianis, qui uno Christo relicto, vano serviunt sæculo, uti mox patebit; sanè hæc allegoria litteræ, & scopo Salomonis parum consona, imò dissona videtur. Unde Hugo Card. *Hæc*, inquit, *impositio potiùs, quàm expositio videtur*, nisi S. Ambros. & S. Hieron. auctoritate fulciretur, ob quorum reverentiam illam repudiare non audeo.

ET SECUNDUM NON HABET] id est, deest ei legitimus heres, putà filius vel frater. Unde Chaldæus clarè vertit: *Et non est secundus præter eum, neque etiam filium, neque fratrem habet, ad hereditandum facultates ejus.*

ET TAMEN LABORARE NON CESSAT] Hebr. Septuag. & Syrus: *Nec est finis omni labori ejus.* Arabicus *Nec in omni labore suo est confusus*, non pudet eum laborare assiduè instar asini. Aquila vertit πέρας, quæ vox, & finem, & perfectionem significat, q. d. Nondum se satis opibus plenum perfectumque existimat, sed plura & plura semper appetit, nondum res suas confectas, nondum se vicisse difficultates, & impedimenta fortunatæ sortis autumat. Campensis: *Cupiditatibus ejus nullæ divitiæ satisfaciunt.* Nimirum egenus est, qui egenum se æstimat, ideoque coacervare non cessat, esto sit ditissimus: *Miser est, qui se non beatissimum judicat, licet imperet mundo*, ait Seneca epist. 9. Et Comic. *Non est beatus, esse qui se non putat*; nec miser, qui se non æstimat miserum. *Tuum quidem malum*, ait Marcus Antonius Imper. cognomento Philosophus lib. 4. de vita sua, *non est in alterius animo positum, neque in conversione ulla aut mutatione cæli, ubi ergo? in opinione de malis tua. Nihil igitur malum esse judica, & omnia bona habebunt. Quòd si corpus, quod animæ tuæ est proximum, secetur, uratur, suppuretur, putrescat; tamen ea pars, quæ judicare de his debet, quieta sit: hoc est existimet nihil esse neque bonum, neque malum, quod ex æquo potest bono atque malo accidere; nam quod ei qui secundum naturam vivit, ex æquo accidit, id neq; secundùm, neque contra naturam est.*

NEC RECOGITAT DICENS] Campensis: *Neque unquam ad se redit: ut apud se dicat, quibus laboro?* Hæc verba non sunt in Hebræo & Græco, sed subintelliguntur: unde solerter ea supplevit Noster & Chald. Est hæc insignis incogitantia, & dementia avarorum, quòd non recogitent usum & fructum, imò vanitatem suorum laborum, & curarum, quibus continuò frustra se vexant. Similis est illa divitis avari, qui proinde audit à Christo: *Stulte hac nocte repetent animam tuam à te; quæ autem parasti, cujus erunt?* Lucæ 12. 19. Dementiam hanc clarius repræsentat Eccles. cap. 11. v. 18. & seq. *Est qui locupletatur parcè agendo, & hæc est pars mercedis ejus, in eo quod dicit. Inveni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus, & nescit quod tempus præteriet, & mors appropinquet, & relinquat omnia aliis, & morietur.*

CUI LABORO] τὸ *cui* non est neutrum, q. d. ad quam rem, quo fine, quo fructu laboro; sed masculinum *cui*, scilicet homini vel hæredi; hunc enim significat Hebr. מי *mi*. Chald. *Cui tandem me excrucio!* Thaumat. *Ex eo lubens quæsiverim, quam ob causam laboribus se conficiat?*

ET FRAUDO ANIMAM MEAM] Defraudo genium meum, non audens uti opibus, tanto labore meo partis, sed eis parcens, easque asservans incerto heredi. Hebr. *Et deficere facio animam meam.* Alii: *Imminuo animam meam.* Septuag. *Fraudo animam meam bonitate*, id est jucunditate, & voluptate sua. Syrus: *Perdere facio animam meam bona.* Arabicus: *Bonum:* Chald. *Et non dicit in corde suo, cui ego laboro & fraudo animam meam bonis? Surgam & faciam ex eo eleemosynam, & lætabor in hoc sæculo cum filiis hominum, & in sæculo venturo cum istis.*

Tropol. S. Ambros. de Institut. Virg. cap. 1. *Cur ergo*, inquit, *sæculo (& non uni Christo) laboramus & fraudamus animam nostram tanta bonitatis dispendio, qui nulli alii, nisi huic Domino servire deberemus?*

Avari ergo similes sunt Judæis, qui avarè colligentes manna, plusquam edere poterant, mox viderunt illud putrescere, & scatere vermibus. Exodi 16. idem fit avaris, quos proinde objurgans S. Jacob cap. 5. 2. *Divitiæ vestræ*, inquit, *putrefactæ sunt, & vestimenta vestra à tineis comesta sunt: aurum & argentum vestrum æruginavit: & ærugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras sicut ignis.* Vide ibi dicta. Eccles. 4. 8. Oenopola Chius aliis pretio vendebat vinum optimum, quæstumque faciebat non modicum, ipse acidum & vappam ad usum suum reservabat. Percunctabatur fortè quispiam servum ejus, quare ab hero fugeret? audivit eum in

bonorum copia sibi quærere mala, id quod omnes sordidi, & avari faciunt, quibus æquè deest quod habent, quàm quod non habent. Historiam hanc refert Plutarch. lib. de Tranquill. animi. Alciat. Emblem. 85. hoc genus hominum simile facit Asino, qui cùm obsonia delicata tergo portet, ipse interim carduis pascitur.

AFFLICTIO PESSIMA] Septuag. *Distensio pessima*. Syrus: *Conversatio mala*. Arabicus: *Hoc vanum est, & confusio mala*. Symmach. *Occupatio mala*. Campensis: *Hoc quidem, insaniè stultum est, & animi molestissimum tormentum*.

Vers. 9. MELIUS EST ERGO DUOS ESSE SIMUL, QUAM UNUM: HABENT ENIM EMOLUMENTUM SOCIETATIS SUÆ] Hebr. *Boni duo præ uno: est enim merces laboris eorum*. Olympiodor. *Quibus est bonum pretium*. Septuag. *Boni duo super unum, quibus est eis merces bona in labore suo*. Syrus. *Meliores sunt duo uno, quibus est merces bona in labore suo*. Arabicus; *Duo boni meliores uno, cùm habeant conversationem bonam in laboribus suis*. S. Hieron. *Meliores duo quam unus*. S. Ambros. epist. 17. *Optimi duo super unum*. Chald. *Meliores iusti duo in generatione unico; & hi quidem ad siderum rationem seipsos exponentes, & verbis annuentes paratam esse illis futuræ vitæ mercedem, optimam, eius laboris, quo seipsos, in æquales suos enutrirent, impendio defatigarunt*. Vatabl. *Feliciores sunt duo unico*. Tigur. *Melius est duos coniunctos vivere, quàm unum solum*. Campensis: *Quare meliorem, & commodiorem iudicavi vitam duorum una viventium, quam unius solius: affert enim boni non non parum ipsa societas*. Alii: *Feliciores sunt duo quàm unus*, q.d. Felicior est vita socialis, quam solitaria.

Vox illativa *ergo* non est in Hebræo, Græco, Syro, Arabico, sed subintelligitur, uti solerter advertit vulgatus interpres, adeoque eam expressit: sed difficile est illationem hanc ostendere, & ex antecedente sententia elicere, Omissis variis variorum connexionibus,

Dico hanc esse illationis vim, & energiam. Dixerat vers. præced. *Unus est, & secundum* (Hebr. שני *sceni*) *non habet*, verbi gratia *non filium, non fratrem, & tamen laborare non cessat, nec satiantur oculi eius divitiis, nec recogitat dicens; Cui laboro & fraudo animam meam bonis? in hoc quoque vanitas est, & afflictio pessima*, quasi dicat unitati, & solitudini hæc inest vanitas, & afflictio, quòd non habeat heredem vel amicum, cui laboret, & cum quo laboret, seque recreet, se bonis labore suo partis animam suam pascat, & oblectet. Indè rectè hic infert: *Melius est ergo duos* (Hebr. שנים *scenaim*, quod planè respondet τῷ *sceni* vers. præced.) *esse simul, quàm unum: habent enim emolumentum societatis suæ*, ut scilicet simul laborent, simul se solentur, & recreent, simul opibus labore partis, commune, ideoque duplicato gaudio fruantur, Nam τὸ *melius est ergo esse duos simul, quàm unum*, antithesis est ejus, quod dixit: *Unus est, & secundum non habens*, &c. *In hoc quoque vanitas est*, q.d. quia tanta est vanitas solitarii avari, nec habentis heredem, & socium, hinc melius est esse duos, quàm unum, quia melior est amica societas morosa, & mœsta solitudine.

Unitas ergo est vanitas, dualitas fratrum, vel amicorum est veritas, veraque fraternitatis vel amicitiæ jucunditas, & felicitas: hæc enim vitam efficit longè suaviorem, utiliorem, honestiorem, tutiorem, hominemque contra æmulos, hostium insidias, & quasvis fortunæ adversæ vices flatusque obvallat, & munit. Ita S. Hieron. Bonav. Hugo Victor. Titelm. & alii.

Igitur hæc sententia imprimis pertinet ad fratres, & filios, quos vers. præcedenti nominavit, quasi dicat. Melius est esse duos fratres, quàm unum solum; melius est esse duos, putà patrem & filium, quàm solum patrem, vel solum filium; quia frater fratrem, pater filium, & filius patrem in labore adjuvat, solatur, roborat, ejusque, si moriatur, est successor, defensor & heres. Arctissima enim est societas inter fratres ac patrem & filium; quare ipsa ceterarum societatum est radix, origo, & exemplar uti mox ostendam. Hinc Chald. vertit: *Meliores sunt duo iusti in generatione magis, quàm unus*, &c. *In labore suo, quo laborant ad sustentandam generationem suam*.

Secundò, pertinet ad socios, & amicos, q.d. Melius est duos esse simul socios, & amicos, quàm unum solum sine socio & amico, Ratio est, quod in defectum fratrum, & filiorum, quos multis natura negat, eadem surrogaris socios, & amicos quos quilibet officiis, & beneficiis sibi parare, & procurare potest, q.d. si tibi non sit filius, aut frater, ejus loca para tibi amicum, ut non sis unus, & solus, sed societate fruaris & gaudeas. Amicus enim erit tibi consolationi, utilitati & decori, perinde ac si esset frater, imò in locum fratris succedet: sicut enim *frater* dicitur quasi *fere alter*, ut ait Gellius lib. 12. cap. 10. Sic amicus dicitur quasi alter ego. Nam *vir amabilis ad societatem, magis amicus erit, quàm frater*. Proverb. 18 24. Idem ex Salomone docet Plutarch. lib. de Fraterno amore: *Pleræque*, inquit, *amicitiæ nihil aliud sunt, quam umbra, & imagines illius primæ, quam natura liberis erga parentes, fratribusque adversum fratres ingenuit; quam qui non veneratur & colit, an is fidem facit ullam, se aliis esse benevolum? aut qualis tibi videtur, qui socio in salutatione ac literis nomen fratris tribuens, neque eadem quidem via cum fratre sibi ambulandum putat?* Addit deinde amicum esse quasi alterum fratrem. Huc accedit Olympiod. qui asserit liberalem in pauperes sua liberalitate eis sibi devincire, ut habeatur & colatur ab eis quasi frater, imò pater; quare quot pauperes alit, tot filios & fratres sibi creat. Sic Job. 29. 16. ait: *Pater eram pauperum*, Hinc Cyrus ajebat, securissimos thesauros esse opes apud amicos depositas, teste Xenophonte lib. 8. Cyripædiæ. Idem asserit Seneca lib. 6. de Benef. cap. 3. probatque ex eo, quod opes in cistis servatæ, à furibus sæpe auferantur, amici autem auferri nequeant. Unde idem epist. 9. *Iucundius*, inquit, *est amicum facere, quam habere* Amicum facit, qui illi benefacit. Et clarè Martial. lib. 5. 43.

Extra fortunam est, quicquid donatur amicis.
Quas dederis, solas semper, habebis opes.

Nunc singula ad incudem revocem.

MELIUS EST ERGO DUOS ESSE SIMUL] Per *duos* accipe quoque tres, quatuor & plures: plurium enim convictus & amicitia suavior, & utilior est vita solitaria. Ita Thaumaturgus, Lyran. & alii sequitur enim: *funiculus triplex difficile rumpitur*. Unde S. Hieronym in cap. 5. Matth. vers. 45. *Quantò duo*, inquit, *uno differunt, si amore coniuncti sint; tantò etiam trium contubernium plus valet, Etenim vera charitas, & nullo violata livore, quantò augetur numero, tantò crescit & robore*. Unde Philosophus aiebat; *Amicorum neque nobis, neque cuiquam hominum satis fuit*, Dicit tamen *duos*, ut innuat perfectam societatem, & amicitiam tantùm consistere inter duos vel tres, hoc est inter paucos, juxta illud Eccles. cap. 6 6. *Multi pacifici sibi sint, & consiliarius sit tibi unus de mille*,

Charitas ergo propter unum Deum omnes amat, sed ex omnibus hisce, amicitia paucos sibi in familiares, & consiliarios deligit. Vide Plutarch. Opuscul. de Amicitia inter plures diffusa, quam idcirco marcescere, & in communem frigidamque, benevolentiam abire docet.

HABENT ENIM EMOLUMENTUM SOCIETATIS SUÆ] Hebr. Septuag Syrus, & Arabic. *Est enim merces labori eorum, labori*; scilicet sociali, id est societati. Unde Anton. in Melissa cap. 43. legit: *Est illis merces in labore communi*. Et Thaumaturg. *Qui vita*, inquit, *societatem inierunt, & rebus iisdem incumbentes, optimos fructus decerpere queunt, & prosperi successus voluptatem sibi invicem conduplicant*. Merces hæc est, quòd duo suaviter, majoremque commodo, & lucro, velut socii simul in commune laborent; quod societate mutui colloqui, consilii, consolationis, protectionis fruantur; quòd alter alterum relinquere potest successorem, & heredem; quod unus non auderet, duo audent, quod unus præstare non valet, duo præstant. Sic in mercatura societatis ingens est lucrum, dum collatis a duobus vel tribus in commune opibus, industria, & negotiatione, major mercium conflatur copia, indeque majus lucrum.

Chald. Olympiod. & alii, per laborem, accipiunt dona, eleemosynas, officia & beneficia, quibus quis alium sibi devincit facitque amicum. Hujus enim amicitia, magna donorum datorum est merces, magnaque danti affert commoda & emolumenta,

Moraliter disce hic, quantum sit bonum Societatis, & amicitiæ; per hoc enim unus fit quasi multus, & per multos operatur, & negotiatur, ideoque multa, & magna efficit. Id patet in societate civium, & militum concordium, quæ inexpugnabilis est, ceteraque expugnat, *Mor. de bono societatis.*

juxta

juxta illud Homeri: *Scutum habis scuto, galea galea, atque viro vir*. Et in societate religiosorum & cœnobitarum, quæ adeò potens est, ut magnas hominum, urbium, provinciarum conversiones, morumque in melius commutationes efficiet. Audi sanctum Chrysostomum apud Maxim. homil. 6. de Fraterno amore. *Nihil est concordia comparandum: unus enim quasi multiplicatur, si concordes fuerint duo aut decem unus non est unus, sed illorum quisque decuplex redditur, invenitque in decem unum, atque in uno decem. Quod si hostes illis aliqui sint, qui in unum impetum fecerit, is quasi in decem irruerit, sic capitur. Eget unus, at non premitur egestate; nam maiori parte & numero inopia obumbratur: illorum unusquisque viginti habet manus, ac viginti oculos, totidemque pedes, animas item decem: non enim suis tantum; sed illorum etiam membris quisque utitur in omnibus; ut si centum forent, idem rursus contingeret. Idem apud Persas, & Romæ esse potest; quodque natura non potest, id amicitia potest. Si igitur mille habeas amicos, aut etiam duo millia amicorum, cogitare debes quo rursus evadat numerus. Hoc enim est admirabile, unum millesimum fieri: optabilius enim esset solem nobis extingui, quàm amicis orbari. Etenim multi solem videntes, in tenebris sunt: at qui multos habent amicos, ne incidere quidem possunt in calamitatem*; Nihil enim, nihil amicitia, & charitate suavius esse possit: quid enim est quod non efficiat *verus amicus? quam voluptatem non afferat, quam utilitatem, quam securitatem?* Ibidem Dion. *Quot amicos paravis, tot oculos habes, quibus, quæ velis, videas: tot consilia, quibus, de iis quæ conducunt, consultare & prospicere possis. Non enim aliter se habet plurium amicitia, quàm si cui Deus unum corpus habenti, multas daret animas, quæ omnes illi providerent & consulerent.*

Hinc Psaltes: *Ecce*, inquit, *quàm bonum & quàm iucundum, habitare fratres in unum*. Psal. 132. *Mala solitudo*, inquit S. Bonav. *per inopiam delectationis*, ut est in avaro, & superbo; *misera, per defectum consolationis, laudabilis & honesta, per quietem contemplationis*. Porrò Dion. Carth. Loquitur hic Salomon, inquit, secundùm legem communem naturæ, non secundum præeminentiam gratiæ, quæ transcendit naturam, nec lege arctatur communi. Nam Anachoretæ, Carthusiani, Monachi, vivunt solitarii, & tamen agunt vitam angelicam. Unde Abbas Moyses apud Cassian. collat. 1. capit. 7. docet pro puritate cordis, & contemplatione sectandam esse solitudinem, instar Christi, qui *exiit in montem orare solus, & erat pernoctans in oratione Dei*. Luc. 6. Verùm notat rectè S. Thom. 2. 2. quæst. 188. art. 8. solitudinem, & vitam contemplativam esse perfectorum duntaxat, qui jam in virtute solidati, sibi sufficiunt, nec sociorum auxilio indigent, ideoque tales prius exercendos, & perficiendos esse in vita sociali, & cœnobitica. Unde S. Hieron. epist. 4. ad Rustic. *Quid igitur?* ait, *solitariam vitam reprehendimus? minimè, quippe quam sæpe laudavimus: sed de ludo monasteriorum huiusmodi volumus egredi milites, quos eremi rudimenta dura non terreant, qui specimen conversationis suæ multo tempore dederint; qui omnium fuerunt minimi, ut primi omnium fierent, quos nec esuries aliquando, nec saturitas superavit, qui paupertate lætantur; quorum habitus, sermo, vultus, incessus doctrina virtutum est*. Verùm nec his etiam in media Thebaide desunt socii & amici, imò verò plurium societas singulos munit, & roborat, ut monasteria faciant, repleantque, ac ordines numerosos velut castrorum Dei acies ritè ordinatas efficiant. Lege vitas Patrum Palladium in Lausiaca, Cassianum, & similes. Denique audi S. Basilium, cœnobialis, & socialis vitæ religiosæ commoda recensentem in Constit. Monast. cap. 19. *Primum*, inquit, *qui communionem ac consociationem hanc vitæ complectuntur, ad illud bonum, quod ex natura est, revertuntur. Siquidem perfectissimam ego illam vitæ communionem appello, a qua omnis propria & privata rei cuiuslibet possessio exclusa est, & a qua omnis abest dissensio, omnis perturbatio & rixa. Contra verò ubi omnia communia, animi, mentes, corpora, eaque, quibus necessariis ad cultum, & victum utimur. Communis Deus communis pietatis mercatura, communis salus, communia certamina, communes labores, communia præmia, & certaminum coronæ, ubi multi unus, & unus non solus, sed in pluribus. Huic vitæ instituto quid est tandem quod iure æquiparari possit? quid beatius dici? quid hac coniunctione unitas, & necessitudine aptius excogitari? quid elegantius fingi mutua inter se morum animorumque contemperatione?* Idipsum ad oculum viva hypothesi repræsentat, dum subdit: *Homines ex diversis nationibus ac regionibus profectos, per exactam morum ac disciplinæ similitudinem, adeò veluti in unum coaluisse, ut in pluribus corporibus unus tantùm animus inesse videatur, vicissimque plura corpora unius mentis instrumenta cernantur. In his, qui infirma corporis valetudine est, is complurium animos infirmitatis suæ participes habet. Qui verò animo æger est, ei complures præsto sunt, a quibus curetur, & a quibus assiduè erigatur. Hi æquabili iure inter se alii aliorum, & famuli sunt, & Domini; & invicta libertate summam inter se serviunt servitutem, quam non necessitas, aut casus aliquis fortuitus violenter cum ipsorum mœrore invexit, sed cùm gaudio libera animi voluntas induxit, quippe cùm charitas ipsos, alioquin liberos, alios aliis subiectos efficiat, & tamen integram illis nihilominùs libertatem conservet. Tales nimirum nos Deus esse voluerat cum nos ab initio finxit, atque in hunc finem creavit.* Hac de causa Christus societatem duodecim Apostolorum instituit, per quam totum orbem ad se convertit. Hebræis celebre est Proverbium: *O chebrota, ò temutha*, id est, *aut societas, aut mors*. Id expertus S. Augustin. ita amorem suum erga amicum, ac dolorem ob ejus mortem explicat libro 4. Confess. capit. 6. *Mirabar*, inquit, *cæteros mortales vivere, quia ille, quem quasi non moriturum dilexeram, mortuus erat, & me magis, quia ille alter erat, vivere, ille mortuo mirabar. Bene quidam dixit de amico suo, dimidium animæ meæ: nam ego sensi animam meam, & animam illius unam fuisse animam in duobus corporibus, & ideo mihi horrori erat vita, quia nolebam dimidius vivere. & ideo fortè mori metuebam, ne totus ille moreretur, quem multum amaveram.* Gnoma.

Idem à Salomone didicere, & docuere Philosophi, ut Plato in libro de Repub. & Arist. 1. Polit. capit. 2. ubi ait: *Solitarius & nullius indigens aut Deus est, aut bestia*, hoc est, divinis, aut bestialibus est moribus. Idem lib. 3. capit. 7. *Singuli*, ait, *licèt minus boni sint, iidem tamen in unum collecti meliores sunt, quam singuli eorum optimè, ut sit in cæna, quæ ex symbolo multorum lautior est, quam ab uno instructa*. Euripides in Heraclide: *Solitariæ manus*, ait, *invalida pugna est*. Et: *Unus vir haud videt omnia*. Hinc illud tritum: *Unus vir nullus vir*. Plutarchus asserit *ea quæ dederis amico redire ad te cum fœnore*. Socrates apud Laertium ait: *Amicum esse lucro potiorem*, Crassus apud Maximum Sermones 6. *Agrum frugiferum*, Isocrates Admon. ad Nicoclem tria maximè requirit in amicitia: *Virtutem tamquam honestum, & familiaritatem ut iucundam, & usum tamquam necessarium*. Et Lacon. ille Antalcidas apud Plutarchum in Lacon. requirit: *Ut amicus loquatur iucundissima, præstet autem utilissima*.

Mysticè S. Ambros. de Instit. Virgin. cap. 11. & in hunc locum Eccles. sub finem tom. 2. per duos, accipit Christum, & Christianum, per unum, qui est sine Christo: *Optimè*, inquit, *duo super unum, quia est merces in labore ipsorum ubi sunt duo optimi, super unum, nisi ubi Christus est, & is quem Christus tuetur? quoniam si ceciderit, qui cum Domino est Jesu, eriget eum Jesus*. Addit deinde Jesum non cadere, sed sese demittere ad mortem; ut se & nos resuscitet, commortuus est enim nobis, ut nos calefaceret igne charitatis, quem venit mittere in terram, & ceu Elisæus vitæ calorem daret.

Symbol. Olympiod. Melius est, ait, duos esse simul hoc est corpus animæ consentire, illamque adiuvare in opibus virtutum, ut nec caro repugnet spiritui, nec spiritus de carnis mortificatione inani gloria efferatur, & insolescat. Si enim corpus ab anima dissentiat, illud secum trahet in ruinam.

SI UNUS CECIDERIT, AB ALTERO FULCIETUR. Vers. 10.
VÆ SOLI: QUIA CUM CECIDERIT NON HABET SUBLEVANTEM SE] Hebr. *Si ceciderit, unus socium suum stare faciet*. Pro *socium* Septuag. vertunt μέτοχον, id est participem, Aquila φίλον, id est amicum. Arabicus: *Quoniam si ceciderit unus, elevabit participem suum. Et væ uni, animæ eius cùm ceciderit, & non erit ei alter, qui eriget eum.*

SI CECIDERIT] Scilicet alteruter, tunc enim stans lapsum eriget, vel nutantem fulciet; vel uterque; tunc enim alter alterum, vel nutantem in casum sua ope, industria, & consilio fulciet, ne labatur, & cadat; vel jam lapsum attollet: Hebr. enim יקים iakim, id est stare faciat,

duo significat; scilicet primò pronum in lapsum fulcire ne labatur, secundò jam prolapsum suscitare, & erigere. Utrumque amico præstat socius & amicus. Rursum *το ceciderit*, vel actum perfectum, putà pronitatem, vel initium sive periculum lapsus significat. juxta illud Davidis Psalm. 117. 13. *Impulsus eversus sum ut caderem, & Dominus suscepit me*, ne caderem in profundum, quo impellebar ab æmulis, & hostibus. Amicus ergo amicum labantem sustinebit, ne prolabatur, prolapsum eriget, erectum fulciet & roborabit, ne iterùm cadat. Hæc omnia significat Hebr. *iakim*.

Rursum *si ceciderit* subaudi in terram, fossam, aquam, ignem, vel in morbum, ut explicat Chald. vel in paupertatem, ut Ferus, vel in carcerem aut servitutem, ut R. Moyses, vel in perplexitatem, & inopiam consilii, ut Olympiod vel in peccatum, ut Dionys. vel in quamlibet aliam adversitatem, & calamitatem, ut S Hieron. Thaumat. Lyran. & alii. Verus enim amicus quodlibet amici infortunium sublevare satagit. Audi Thaumaturgum; *Nam cum duo viri in idem negotium incumbunt, acciderit aliquid adversi uni, is non longè requiret auxilium. Habet enim ad manum qui juvet. Contra homini infeliciter agenti, & refocillationis indigo, calamitas summa est, solitudo. Contubernales sanè & qui in eodem cœnaculo victitant, si qua oriatur tempestas, statim eam sedant mutuis consolationibus, gemina nimirum felicitate.* Ostendit Salomon particulatim emolumenta societatis, atque ex multis tria dumtaxat per modum exempli recenset. Primum est, quòd *si unus ceciderit, ab altero fulcietur*, Secundum, *si dormierint duo, sovabuntur mutuò*. Tertiò, *si quispiam prævaluerit contra unum, duo resistent ei*. Primum consistit in relevando, secundum in conservando, tertium in defendendo, ait sanctus Bonav.

VÆ SOLI, QUIA CUM CECIDERIT NON HABET SUBLEVANTEM SE] Hebr. *Vaislo, qui unus* (id est solus) *est, quia cùm ceciderit non habet secundum, qui stare faciat eum*. Chald. pro אי *ilo*, id est, *væ illi*, legens alia punctis אילו *illu*, id est *si verit*: *Nam si ceciderit unus ex eis super lectum & cubaverit ægrotans, alter surgere faciet socium summoratione sua, Et si unus innocens solus fuerit in generatione sua, in tempore, quo decidet super lectum, & cubabit ægrotans, non erit illi in generatione sua socius secundus ad orandum super eum, sed in puritate sua surget ex ægritudine sua.*

Interjectio, *væ*, in script. nota est non tam minantis vel dolentis, quàm denuntiantis certam pœnam, vel cladem inevitabilem. Rursum *τὸ cum ceciderit* significat infallibilem casum, & lapsum, sive is perfectus sit, sive inchoatus, ut dixi. In hujus enim vitæ fragilitate, periculis, infortuniis, quæ cuilibet sæpe, imò quotidie occurrunt, impossibile est, quin quandoque quis in aliquam calamitatem, imò & culpam saltem venialem prolabatur. Porrò Thomas Cantiprat. magnæ doctrinæ, & experientiæ vir, lib. 2. apum cap. 11. §. 1. Religiosos adhortans ut numquam sint sine socio instar apum, quæ unà vivunt, laborant, egrediuntur, subdit: *Quam vera sit hæc sententia; Væ soli, ego novi, qui triginta annis vices Episcopi in diversis diœcesibus habui: qui in hoc articulo, quæ religiosi vel soli vadunt in viis, vel soli manent in curiis, horrenda mala, horrenda scandala, horrendaque pericula frequenter audivi; quæ nunquam sustinuissent adjuncto socio, vel fecissent.*

NON HABET SUBLEVANTEM SE] imò multos habet impellentes in lapsum, ac de lapsu ejus gaudentes, ridentes & subsannantes. Est miosis. Hæc enim est hominum conditio, ut si quem felicem viderint, & in altum attolli, illi applaudant: sin quem miserum ruere viderint, illum propellant, spernant, insultent juxta, illud: *Felicitas multos habet amicos, felicibus multi sunt cognati. Viri infortunati procul amici, plures adorant solem orientem, pauci occidentem.*

Hujus sententiæ veritatem cognovere tyranni, qui ut martyres superarent, eos à se invicem separabant, & quemque solum minis, promissis, & tormentis urgebant ad negandum Christum, uti separarunt Primum à fratre Feliciano, Ruffinam à sorore Secunda. Cornelium Pontificem à Clero, & populo Rom. sed frustra; totus enim populus cum suo Pontifice in unam fidei confessionem conspiravit; quem proinde laudans S. Cyprian. epist. 1. ad Cornelium: *Quantum*, sit, *terroris & formidinis attulit* (Decius Imper. & Persecutor) *tantum fortitudinis invenit & roboris. Unum* (Cornelium Pont.) *Primò aggressus, ut lupus ovem secernere à grege, ut accipiter columbam ab agmine volantium separare tentaverat: nam cui non est adversus omnes satis virium, circumvenire quærit solitudinem singulorum; sed retusus adunati exercitus fide pariter, & vigore, &c.* & Mox: *Quale illud fuit sub oculis Dei spectaculum gloriosum, &c. ad pugnam quam tentaverat hostis inferre, non singulos milites, sed totum semel castra prodisse?*

Ex hac Salomonis gnome: *Væ soli; quia cùm ceciderit, non habet sublevantem se*, Concilium Toletanum undecimum, & habetur 7. quæst. 1. Can. 15. *illud divini*, sancit, ut sacerdoti celebranti semper alter assistat, utque *sacrificans habeat post se vicini solaminis adjutorem, ut si aliquo casu ille qui impleturus officia accedit, turbatus fuerit, vel ad terram elisus, à tergo semper habeat, qui vicem exequatur intrepidus*. Idem jam ante sanxerat Soter Pontifex cap. *Nullus Episcopus*, de Consecr. dist. 1. septima Synodus verò, ut habetur distinct. 81. Cap. 24. *In omnibus*, vetat ne clericus solus sine socio cum muliere colloquatur; *Certè solum*, inquit, *ad solam accedere nulla religionis ratio permittit. Melius enim est duos esse simul, quàm unum. Simul enim & fidelius & tutiùs rus graditur. Væ enim uni, quia si ceciderit, non est qui erigat eum.* Hinc quoque Apostoli bini à Christo missi sunt ad evangelizandum. Lucæ 10. 1. Concil. Lateran. de statu monach. cap. *Monachi*, ex hac gnome decernit ne monachi soli in villis, oppidis, vel parrochiis habitent, sed in conventu, vel cum fratribus, ne, inquit, inter seculares homines spiritualium hostium conflictum experiantur. Vetus est usus ut religiosi non soli, sed bini incedant, quod nuper edito hac de re decreto jussit S. D. N. Urbanus VIII. Unde S Thom. Aquinas, religiosum solum, & sine socio vocabat dæmonem solitarium. Patet enim hominum, & dæmonum insidiis, insultibus, calumniis, & sinistris suspicionibus. Exemplum clarum est in Loth, cùm Abrahæ societatem deseruit. *Ecce enim*, inquit, S. Chrysost. hom. 35. in Genes. *ut divisus est à justo, & putabat se in maiori esse ubertate ac copia, ut potiora se assecutum & abundare, repentè factus est servus, carens domo, carens & focis, ut discas quantùm malum sit divisio, & quantum bonum, concordia, & quod convenit non maiora temerè capessere, sed potius humilitas diligenda est.* Ita sanè accidit Loth, & ita omnibus illis eveniet, qui ut apud homines crescant, & splendeant, alios fratres in opinione minuunt, & verbis tanquam nube quadam obnubilant. Quid miseri, ut se honore vestiant, honores fratres spoliant? quid insani, ut seipsos promoveant, aliorum bonam opinionem convellunt? quid amentes, ut soli luceant, alios obscurant? soli lucere volunt, at non soli lucebunt, sed soli sine luce permanebunt. Væ autem soli, quia si ceciderit non habet sublevantem se. Severum est, sed justum Domini decretum, cujus judicia abyssus multa, ut qui se non habitatione, non veste, sed corde, & amore à fratribus separant, tempore necessitatis soli relinquantur, & tentationibus absorbeantur: permittit enim Dominus, ut neque exemplis, neque consiliis, neque doctrina eorum proficiant, quos à se per odium, & malam voluntatem abiecerant. Vide nostrum Alvarez de Paz plura incommoda vitæ solitariæ recensentem tractat. de Vita spirit. libr. 2. pag. 4. capit. 24. & Julium Nigronium Comment. Asceuco in Regulas communes Societatis Jesu, regula 42. Hæc tropologica est solitudo, quam depingens S. Bernard. serm. de Fallacia præsentis vitæ: *Erraverunt, ait Propheta Psalm. 106. in solitudine, in inaquoso, viam civitatis habitaculi non invenerunt. Solitudo hæc superborum est, quia solos sese reputant, solos appetunt reputari. Litteratus est, odis socium. Fortis est, aut formosus, dari parem, & contabescis. Solitarius est, sed erroneus; errat in solitudine sua; non enim solus habitare poterit super terram; Nec mirum quòd solitudini huic inaquosum additur, ut dicatur, in solitudine, in inaquosa. Si enim in solitudinibus aqua deesse solent, & loca deserta, sterilia quoque & arida esse consueverunt, sic superbiam impœnitentia comitatur. Elatum enim cor, durum, & expers est pietatis, ignarum compunctionis siccum ab omni rore gratiæ spiritualis; quia superbis Deus resistit; humilibus verò dat gratiam.*

Mysticè S. Greg. lib. 4. in cap. 10. libr. 1. Reg. *Væ soli*, inquit, *quia si ceciderit, non est qui erigat eum. Solus namque est, qui à Deo relinquitur. Hunc verò cadentem nullus erigit,*

quia

Matth. 3. vlt. Ioan. 3. 2. Cor. 13. *quia relictum à Deo sanctorum aliquis non assumit. Electus ergo quisque secum ascendit: quia solus non est. Qui enim per nos loquitur, novissimum est. Nam & repromittit dicens; Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi. Solus quippe non erat, qui dicebat; Solus non sum, sed qui misit me mecum est. Solus item non erat, qui exquirebat dicens; An experimentum eius quæritis in me loquitur Christus?*

Moraliter hinc eruitur duce, quanta sit utilitas societatis, & amicitiæ. Audi S. August. vel quisquis est Auctor (stylus enim humilior est, quam ut deceat S. Augustinum) lib. de Amicitia cap. 5. *Dice*, inquit, *quid utilitatis habeat* (amicitia) *cùm in rebus humanis nihil sanctius appetatur, nihil desiderabilius inveniatur, nihil experiatur dulcius, nihil fructuosius teneatur. Habet enim fructum vitæ præsentis, & futuræ: ipsa enim omnes virtutes sua ostendit suavitate, vitia sua virtute confodit; adversa temperat, componit prospera, ita ut sine amico, inter mortales, nihil ferè possit esse iucundum; & homo bestiæ comparetur, non habens qui secum colletetur in rebus secundis, in tristibus contristetur: cui evaporet, si quid molestiæ mens conceperit; cui communicet; si quid præter solitum sublime vel lucidum accesserit:* Probat ex hac Salom. gnome. *Væ soli, quia cum ceciderit, non habet sublevantem se. Solus omnino est, qui sine amico est. At quæ felicitas, quæ securitas, quæ iucunditas est habere, cùm quo æquè audeas loqui, ut tibi cui confiteri non timeas, si quid deliqueris? cui non erubescat revelare in spiritualibus, si quid profeceris? cui cordis tui secreta committas, & commendes consilia? Quid igitur iucundius, quàm ita unire animum alterius, & unum efficere de duobus, ut nulla iactantia timeatur, nulla formidetur suspicio; nec correptus alter ab altero doleat; ne laudantem alter alterum adulationis notet vel arguat?* Speciatim verò commoda vitæ socialis & cœnobiticæ recenset Thomas a Kempis theodidactos 1. par. sermon. 2. *Qui*, inquit, *bonæ voluntatis est, & Deum quærit, inter Deum quærentes amplius proficiet, & firmius stabit. Ibi homo magis in virtute probatur & exercetur. Ibi frequenter de negligentia arguitur. Ibi ad perfectiora verbo & exemplo trahitur. Ibi suam imperfectionem considerare, & lugere compellitur. Ibi alterius fervore excitatur, alterius humilitate docetur, istius obedientia, illius patientia movetur. Ibi confunditur inveniri tardior. Ibi invenit quos timeat. Ibi habet quos diligat, & sic ex omnibus proficit. Ibi alterius correptio, ipsius fit admonitio. Ibi alienum periculum, proprium efficitur speculum. Ibi unus alterius est custodia. Ibi homo portat & portatur. Ibi multa audit & videt, unde doceatur.* Prosequitur deinde idipsum luculentiùs, dum subdit: *Ibi boni commendantur, ut meliores fiant. Ibi negligentes arguuntur, ut refervescant. Ibi homo non permittitur torpescere, nec secundum suum libitum agere. Ibi diversa sunt officia, & multa exhibentur charitatis obsequia. Ibi omnia tempus habent, & ad opus suum quisque ex obedientia vadit. Ibi infirmus à fortiori sustentatur. Ibi sanus infirmum visitans Christo servire lætatur. Ibi uno deficiente, alius locum eius supplet. Ibi sana membra pro debilibus sollicitantur. Ibi activus pro vacante laborat, vacans pro laborante exorat. Ibi homo habet multos pro se orantes, & in extremis se contra diabolum protegentes. Ibi tot auxiliarios invenit, quot socios habet.*

VERS. 11. ET SI DORMIERINT DUO, FOVEBUNTUR MUTUO: UNUS QUOMODO CALEFIET] Hebr. & Septuag. *Si cubent duo calor erit eis, unus quomodo calefiet? Et si sequiverint duo, calefient.* Arabicus: *Et si dormierint duo, erit eis calor & æstus; & unus quomodo calefiet?* Campensis. *Si duo simul dormierint, alter alterum calefaciet.* Hoc significat nostrum. *Fovebuntur mutuò*: qui enim alium fovet calore suo, eodem fovetur & ipse: incalescit enim illo ipso calore, quem in altero conservat enim coniungens cum alieno, sed tam suum, quàm alienum adauget: sicut duo ligna ardentia ignem fovent, & in se mutuò adaugent, qui in uno langueret, & extingueretur. Unde igitur vertit: *Si duo simul cubent plus caloris erit eis.* Alter enim alteri vicissim addit suum calorem, itaque eum conservat, roborat, & quasi conduplicat.

Ad literam ergo, & physicè, gnome hæc clara est, intelligiturque, ut sonat. In somno enim consistit magna pars sanitatis, & roboris animalis. Unde vulgò dicitur: *Somnus nutrit æque ac cibus*, idque patet in gliribus, qui dormiendo pinguescunt: item in ursis, qui magnam hyemis partem dormiendo transigunt, tumque non alio cibo, quàm somno aluntur, teste Plin. & Arist. in Hist. anim.

Somnum autem conciliat calor quare frigidi, ut senes, ægroti, nudi, parum dormiunt: Notus est Aphorismus Hyppocratis lib. 1. n. 14. & 15. *Evidenter vigilans, calidior est exterius, interius autem frigidior: dormiens è contrario.* Id in me experior quotidie: noctu enim multas horas pervigilo, cùm quod stomachus per senium, & studium calore destituitur: qui verò stomachum habent calidum, ut juvenes, totas noctes altùm dormiunt. Rursum idem: *ventres*, inquit, *hyeme & vere calidissimi sunt natura* (per antiperistasin enim externi aeris frigidi circumstantis, internus stomachi calor se intendit, & roborat, ut externo frigori resistat) ideoq; *somni longissimi*. Vide Galenum l. 6. de morbis vulg. com. 4. & 5. Somnum dat calor, frigus vigiliam.

Sensus ergo est q. d. si duo simul cubent, magis calefacient se mutuò, ideòque diutius dormient: solus verò si frigeat, ægrè calescet, ideoque parum dormiet.

Chald. hæc refert ad coniuges, quasi Salomon hic Iudæos animales hortetur ad coniugium, ut melius dormiant: *Si vir & uxor*, inquit, *cubitum discesserint, mutuum sibi hyeme calorem præstant: unus autem qui tandem incalescet?*

Alii ut Arias hanc gnomen referunt ad debiles & ægros, qui si foveantur calore secundi, meliùs dormiunt. Sicut David in senio cùm non posset calescere, nec dormire, per societatem Abisag. Sunamitidis & calorem & somnum sibi conciliavit.

Verùm generatim hæc parœmia grammaticè, sive in cortice literæ loquitur de duobus quomodolibet simul cubantibus, in eodem, sive lecto, sive stragulo, sive tentorio, sive cubiculo, uti cubant milites, & Hungari etiam nobiles, qui ut expediti & fortes sint ad crebra cum Turcis bella, scamno vel pavimento pro lecto utuntur: duo enim vel plures in eodem cubiculo cubantes, non solum se mutuò, sed & totum cubiculum suo calore & halitu calefaciunt. Honesti enim & casti ex honestate, & pudicitia nolunt in lecto admittere socium nisi sint coniuges.

Symbolicè verò & parabolicè, hæc duorum simul cubantium parœmia, notat fomentum, & auxilium quod amicus amico præstat, præsertim debili, & afflicto: afflictionis enim & adversitatis, ac consequenter timoris & mœstitiæ symbola, & causæ sunt, nox, tenebræ, frigus & vigilia: sicut ex adverso fortitudinis, animositatis & lætitiæ symbola & causa sunt, dies & lux, item calor & somnus. Id patet in senibus & juvenibus. Senes enim ob frigus debiles sunt, meticulosi & melancholici, juvenes verò ob calorem sunt robusti, audaces & hilares, quare expedit juvenes iungi senibus, ut illi horum mœstitiam sua hilaritate discutiant, illi horum audaciam suo timore & prudentia temperent. Hoc voluit Thaumat. dum vertit: *Nam & per diem decenti libertate festivi, & per noctem honesta gravitate fulgent.* Dies enim felicitatis, nox adversitatis est symbolum.

Rursum hæc parœmia notat mutuam confidentiam, qua amicus curis & sollicitudinibus æstuans, eas in sinum amici deponit, in eoque quasi placidè indormit & conquiescit. Ita S. Hieron. & Lyran.

Tertiò hæc parœmia notat fervorem, quo amicus torpidior amici exemplo & cohortatione ad charitatis, & virtutum opera inardescit, juxta illud; *Frigidiores ferventiorum exemplo in virtute incalescunt.* Ita Olympiod. Idem significat similis parœmia Salomonis Prov. 12. 17. *Ferrum ferro exacuitur, & homo exacuit faciem amici sui.* Vide ibi dicta.

Denique, amicitiæ typus est ignis & calor: quod enim hic præstat mundo; hoc amicus amico. Unde Plutarch. lib. de Adult. & Amic. *sicut*, inquit, *Optimum sententiorum est ignis, sic Deus amicitiam vita admiscens, omnia læta, dulcia, ac grata, ut essent amico præsente, unaq; fruente, fecit.* Et Cicero de Amicitia: *Amicitia*, ait, *hoc est vitæ humanæ, quod sol est mundo* Eccles. 4. v. 9. & 10. *væ soli.* Ignis symbolum amicitiæ.

Hanc gnomen eleganti apis, & passeris Apologo oculis subiicit Cyrillus libro 2. Apolog. moral. cap. 7. cui titulus: *Contra appetitum singularitatis, Apis*, inquit, *inveniens passerem solitarium, præmissa salutatione dixit ei: Ut quid mi frater amarum diligis solitudinem, cùm amicitiæ societas sit tam dulcis? At ille respondit: non mirum minime placet multitudinis fluctuare procella, vel unus esse de turba.* Apologus societatis.

Nonne inter sydera sol est unus, & super omnia unus est Deus?

que audito, cùm subtiliter procedens illa singularitatis ejus superbiam notasset; In hac causa taliter arguendo processit argumentosa: Quamquam unus, inquit, *essentialiter sit, comparis tamen trinitatis hypostatica indivisibili societate gaudet. Sol autem Lunam stellarum infimam non sit solus, donec lucis efficere sibi sociam splendoris in grandiore conatur. Sit & primum mobile cum sit unum, lationis primeria communicata virtute, secum ceteros orbes rapit, ut sit in officio suo singulare; quin & universitas mundi cunctarum suarum partium junctura unitatis connectitur, ut nulla earum disjunctionis solitudinem ullatenus patiatur. Nonne animus naturaliter societatis amatrix, mox dolet si vel in puncto suum corpus deseruerit. Cùm à principio Deus hominem creasset unum, mox illetim dixisse fertur* (Genes. 2. 18.) *Non est bonum hominem esse solum faciamus ei adjutorium simile.* Deinde idipsum exemplu oculorum, alarum, manuum, pedum demonstrat. *Propter hoc etiam duo creati sunt oculi, alæ duæ manus totidem, ac pedes dualitate consimiles, ut pluralitate munerum & unitate formarum, membris omnibus ex simili adjutorio sit provisum. Ad quid nimirum constructa sunt urbes, collectæ civitates, legisq; fœdere adunatæ sunt politiæ, nisi ut communi obsequioso consortio; non solum sint sufficientes, sed etiam tranquillæ res humanæ. Væ ergo soli, quia cùm instabili pede superbiæ cumulatus ceciderit, socio vero privatus, sublevans adjutorium non habebit. Quin & animalia domestica turmatim vivunt: cetera quoque quantum possunt, natura politiam colunt; is qui fugit consortium, aut rabiosus est, aut ferus. Eremita verò, socius est Deorum. Quibus dictis, tristem reliquit solitudinis amatorem.* *Exempla.*

Mysticè S. Hieron per socium, accipit Christum, qui instar Helisæi nos peccato mortuos vivificat: *Nisi*, inquit, *nobiscum Christus dormierit, & in morte quieverit, calorem æternæ vitæ excipere non valemus.* Rursum noster Alvarez de Paz libro 3. de Natura perfect. p. 3. cap. 32. *simul dormiunt*, ait, religiosi, qui in lecto religionis decumbentes, & charitate cooperti, simul orationi & sanctis occupationibus instant: isti enim mutuis desideriis & actionibus incalescunt: solus autem dormit, qui animo ab aliis segregatus orat aut occupatur; non enim habet penes se aliquem amore conjunctum, à quo calefiat.

ET SI QUISPIAM PRÆVALUERIT CONTRA UNUM (Symmach. *invaluerit super unum*) DUO RESISTUNT ei] Hebr. *Duo stabunt coram eo*, id est contra eum, ut se ei opponant bello, non solùm defensivo, sed & offensivo. Est miosis: per *resistunt*, enim intelligitur *oppugnabunt & expugnabunt eum*. Nam sicut unus fortior prævalet uni minus forti: sic duo minus fortes prævalent uni fortiori alterutro: quia *ne Hercules quidem contra duos*, & ut ajunt Arabes: *Duo infirmi fortiores sunt*, Unde Syrus & Arabicus vertunt: *Et si corroboretur unus, ipsi duo insurgunt adversus eum.* Septuag. Complut. clarè: *Et si victus fuerit unus, duo stabunt contra eum.* S. Hieron. *Si robustior inimicus quis contra unum surrexerit, imbecillitas alterius amici solatio sustentabitur.* Thaumat. *Temerè ac periculose sibi consulat, qui multos homines mutuè præsidio circumseptos adortus fuerit.* Huc facit proverbium Heb. in *Res cheleo in Sanhedrin: Duo arida ligna unum viride cremant*, id est, *Duo invalidi, facile superant unum valentem, si solus sit*, quia *Ne Hector quidem duobus par est.*

Chal. hanc gnomen accipit de justis, qui iram Dei concitatam ab impio avertunt: *Quod erumpat*, inquit, *vir flagitiosus & potens, cujus reproba opera propensitate quadam feruntur in occasionem evehendæ in orbem vindictæ, prodibunt duo justi ex adverso, qui meritis suis imminentem hanc vindictam avertunt.*

Verùm hic agitur de eo, qui resistit iræ non Dei, sed hostis invadentis amicum, ut patet ex verbis. Significat ergo tertium emolumentorum societatis & amicitiæ, quod est, amicum præstare munimen amico, dum eum contra invasorem tuetur & propugnat, etiam cùm vitæ periculo; juxta illud Proverb. 18. 20. *Frater qui adjuvatur à fratre, quasi civitas firma.* Vide ibi dicta. Unde S. Leo serm. 4. de Jejun. 7 mensis: *Ecclesiasticus miles*, ait, *etiamsi specialibus præliis possit fortiter facere, tutiùs tamen & feliciùs dimicabit, si contra hostem palam in acie steterit, ubi non suis tantùm viribus certamen ineat, sed sub invicti regis imperio fraternis consociatus agminibus, bellum universale conficiat. Minore enim discrimine multi confligunt cum hoste, quàm singuli; nec facile patet vulneri locus, quem opposito scuto fidei, non sua tantùm, sed etiam aliorum fortitudo defendit; ut ubi non est omnium causa, sit una victoria.*

A Hinc Joab ait Abisai fratri suo: *Si prævaluerint adversum me Syri, eris mihi in adjutorium; si autem filii Ammon prævaluerint adversum te, auxiliabor tibi.* 2. Reg. 10. 11. Quin & Seneca lib. 4. de Benef. cap. 18. *Nam quo alio*, inquit, *tuti sumus, quàm quod mutuis juvamur officiis? hoc uno instructior vita, contraq; incursiones subitas munitior est, beneficiorum commercio. Fac nos singulos, quid sumus? Præda animalium & victimæ, ac bellissimus & facillimus sanguis. Quoniam ceteris animalibus in tutelam sui, satis virium est; quæcumque vaga nascuntur, & actura vitam segregem, armata sunt. Hominem imbecillitas cingit; non unguium vis, non dentium terribilem ceteris facit. Nudum & infirmum societas munit. Duas res dedit, quæ illum obnoxium ceteris, validissimum facerent.* Unde concludit, plerumque dominium evincit, *Itaque qui par esse nulli posset, si seduceretur, rerum potitur. Societas illi dominium omnium animalium dedit. Societas terris genitum in alienæ naturæ transmisit imperium; & dominari etiam in mari jussit. Hæc morborum impetus arcuit, senectuti adminicula prospexit, solatia contra dolores dedit. Hæc fortes nos facit, quod licet contra fortunam advocare. Hanc societatem tolle, & unitatem generis humani, qua vita sustinetur scindes.*

B Hinc patet charitatem, & amicitiam, licèt non obliget, ut quis vitam pro vita amici prodigat, vel periculo exponat, tamen idipsum permittere, imò suadere: quare generosæ, & perfectæ charitatis & amicitiæ, æquè ac fortitudinis & magnanimitatis actus erit, si quis id faciat; quia tunc non tam vitam pro vita amici, quàm pro generosis tot virtutibus discrimini objicit. Majus enim est bonum harum virtutum, quàm sit vitæ. Ita D. Thom. 2. 2. q. 26. art. 4. ibique passim Theologi, ac noster Suarez pluribus rationibus confirmat. Quin & Philosophi, qui virtutes Christianas & supernaturales non agnovere, sed tantùm naturales, qualis est civilis amicitia, idem docuere, ut Arist. 9. Ethic. cap. 8. Cicero de Amicitia, Seneca epist. 9. *In quid*, ait, *amicum paro? ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exilium sequar, cujus me morti opponam & impendam.* Tales amici inter Gentiles fuere, Pylades & Orestes, Nisus & Euryalus, & Theseus & Pirithous, Damon & Pythias, Eucritus & Evephenus, Servius Terentius & D. Brutus, quos recenset Valer. Max. libr. 4. cap. 7. quorum unus, pro altero, ultro se neci obtulit, quos ne tantùm Philosophi, sed & C Patres ac Theologi dilaudant, ut Sanctus Augustinus 4. Confess. cap. 61. Sanctus Ambrosius Libro 3. Offic. cap. 12. Sanctus Hieronymus in cap. 7. Micheæ; sed audi Aristot. libro 9. Ethic. cap. 8. *Verum est quod de probo viro dicitur, eum amicorum causa & patriæ, multa agere, etiamsi mori sit oppetenda.* Et inferiùs: *Qui pro aliis mortem obire consueverunt, eligunt magnum quoddam honestum sibiipsis.* *Heroicus actus mori pro amico.* *Exempla.*

FUNICULUS TRIPLEX (Hebr. משלש *meschullas*, id est triplicatus. Est enim Paul Piel, id est participium passivum à שלש *Sciller*, id est triplicavit) DIFFICILE RUMPITUR] Quasi dicat funiculus simplex facilè rumpitur; duplex difficulter; triplex difficiliùs: sic & homo si solus sit, faciliùs ab hoste vincitur; si cum socio, difficulter; si cum duobus, difficiliùs. Syrus: *filum trium non citò discerpitur.* Arabicus: *filum triplicatum non laceratur subitò.* Hebr. est: *filum triplicatum non rumpitur in festinantia*, vel *in celeritate.* Chald. *Quam pulchri sunt tres justi in generatione, inter quos est pax sicut funiculus fimbriæ ex tribus sherdis, qui non citò rumpitur.* Vel ut vertit Costus: *Simi-* D *les sane sunt propugnaculis triplici ordine, quæ nisi ægrè expugnari nequeunt.* Vel ut alii: *Sicut catena quæ contorta est ternis funibus, quæ non festinanter convelletur*, S. Ambros. epist. 17. *Spartum triplex non citò rumpitur.*

TRIPLEX] id est multiplex; difficiliùs enim rumpetur si sit quadruplex, quintuplex, sextuplex, &c. Unde Symmach. vertit: *Funiculus triplex, aut quadruplex non citò rumpitur.* Dicit tamen *triplex*, tum quia funiculus solet triplicari, id est tribus filis vel liciis implecti, ad elegantiam & firmitatem, tum ut notet paucorum societatem, quales sunt duo, vel tres, esse robustam; tum ut symbola ternarii indicet, de quibus mox; tum quia triplex sæpè est tripliciter triplex, Solent enim restiarii primò funiculum ex tribus filis intorquere, deinde funiculum hunc triplicare, ac ex triplici unum contorquere, deinde triplicatum jam rursum triplicare, quin & crassos rudentes, quibus machinæ, & moles susten- *Funiculus triplex quis?*

nentur, ex funibus parvis sæpiùs triplicatis contorquent. Sensus ergo est quasi dicat: sicut funis ex pluribus filis implexus, & intortus rumpi nequit, adeoque est validus, ut trabes, saxa & moles ingentes in altum attollat, & instituat, cùm singula fila stupea tenuia sint, illicoque rumpantur: sic pariter vis duorum vel trium unita, fit bina, vel trina, adeoque valida, ut expugnari frangique nequeat. Rursum sicut funiculi, quo magis intorquentur, sæpiusque triplicantur, fiunt densiores & validiores, ut rumpi nequeant; sic quo arctior trium vel plurium est societas, quoque pluribus & majoribus amoris benevolentiæque officiis nectitur & stringitur, eò robustior est, & inexpugnabilior, ut patet in acie castrensi ritè associata & densata.

Addit S. Bonavent. τὸ *triplex*, respicere & notare triplex emolumentum societatis jam recensitum.

Exemplum appositum est in Scylurn Scytha, qui moriturus convocans filios 80. cùm ipsi fasciculum jaculorum ab eo jussi frangere non possent, sed sigillatim unumquodque facilè rumperent: *Pari modo*, inquit, *si concordes fueritis, validi invictique manebitis; si dissidiis dissociemus, imbecilles eritis, & expugnatu faciles*. Ita Plutar. Apophth.

Moraliter, funiculus triplex significat perfectam amicitiam inter paucos, putà inter duos vel tres consistere: hi enim imitantur S. Trinitatem, in qua trium personarum summa est unio & concordia, quæ inter plures solet languescere vel evanescere. Ita auctor. lib. de Amicitia tomo 4. S. Augustin. cap 5. Hinc Christus Matth. 20. *Ubi*, ait, *fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, ibi ego sum in medio eorum*, uti tribus pueris in fornace Babylonia, in Dei fide, & laude consentientibus, & constantibus accessit *quartus similis filio Dei*, Daniel. 3. 92. Ad hoc significandum, ut rectè notat Pineda, à Poetis finguntur Gratiæ tres, quòd tribus maximè videatur

Tres Gratiæ cur? coalescere, & conservari amicitia: nam & tertius amicus interveniens solet tollere omnem quotidiani convictus cum uno, & eodem satietatem. Tum etiam exorientes sæpiusculè expostulationes, & suspiciones inter amicos duos, facilè sedantur & componuntur tertii interventus hortatu & judicio.

Symbolicè, primò funiculus triplex est S. Trinitas,

Primò. ait S. Paulinus epist. 4. ad Severum, quæ est fons omnis societatis, amicitiæ & concordiæ, adeoque prima insolubilis, & increata societas, & charitas, ideoque invictissima, quæ omnia domat, & subigit. Ita Sanctus Ambrosius epist. 17. *Spartum triplex*, inquit, *non citò rumpitur. Tota enim quæ non sunt composita, non rumpuntur. Trinitas incomposita naturæ rumpi non potest, quia Deus unum est, & simplex, & incompositum est quidquid est*. Addit Hugo Card potentiam Patris, sapientiam Filii, bonitatem Spiritus sancti, quo triplici funiculo diabolus ligatus est, ut non possit nocere nolentibus. Accedit S. Basil. qui libro 5. contra Eunomium volentem discindere S. Trinitatem, & Patrem à Filio, ac Spiritu sancto: *Trinitas*, inquit, *non dirumpitur, & est colenda in una & æterna gloria, eadem unam & solam deitatem ubique circumferens irrupta, inscissa, indivisibilis, adimplens omnia, omnia continens in omnibus existens, creans, gubernans, sanctificans, vivificans. Hic divinus & maximè admirandus nexus, non dirumpitur, ut scriptum est; funiculus triplex non disrumpitur*. Porrò R. Johanam apud Galatin. lib. 6. c. 10. Funiculus triplex, inquit, hoc est mysterium Dei unius, & trini, non citò rumpitur, hoc est non facilè discutitur, & enucleatur.

Brachmanes, sive Gymnosophistæ apud Indos gestant funiculum ex tribus aliis contortum, quorum singuli rursum tribus liniis constant, ad tres personas in Sancta Trinitate significandas, ut unam esse naturam Deitatemque indicent, extrema funiculi inter se uno nodo constringunt, uti referunt Maphæus, Osorius, & alii de Rebus Indicis scribentes, ac Perpin. orat. 8. de Deo trino & uno. Porrò mysteria ternarii plura recensui Amos 1. v. 3.

Secundò, S. Hieron. per funiculum triplicem accipit

Secundò. S. Trinitatem, quatenus nos munit, & roborat; item Christum, cujus sodalitas nos omnibus hostibus superiores efficit: *Melius est*, inquit, *in se habere Christum* (seu socium) *quàm solum patere diabolo: quod si & Pater & Filius & Spiritus sanctus advenerint, non citò rumpetur ista sodalitas*. Sic & Salonius.

Tertiò, alii accipiunt incarnationem, in qua arctissimo nexu conjuncta sunt tria, puta anima, caro, & Verbum; ac licèt in morte Christi duo priora soluta sint, non tamen ab iis tertium, putà Verbum, separatum est: & post resurrectionem redditus est funiculus triplex indissolubilis. *Tertiò.*

Tropolog. Primò, Sanctus Gregorius 33. Moral. cap. 9. vel juxta aliam editionem 12. per funiculum triplicem accipit fidem S. Trinitatis: *Quia fides*, inquit, *quæ de cognitione Trinitatis ab ore prædicantium texitur, fortis in electis permanens, in solo reproborum corde dissipatur*. Et S. Isidor. in Exod. cap. 45. *Funis triplex non rumpitur*, inquit, *quæ est S. Trinitatis fides, ex qua dependet, & per quam sustinetur omnis Ecclesia*. *Primò.*

Secundò, Sanctus Bernardus serm. 86. in Cant. per funiculum triplicem accipit tria præcipua hominis membra, putà cor, os & manus, quæ inspirata à Spiritu sancto conspirant in bonum. *Hoc semel*, inquit, *contulit universitati, hoc quotidie singulis in nobis actitari sentimus, & cordi scilicet tribui intelligentiæ lumen, & ori ædificationis verbum & manibus opus justitiæ. Dat sentire fideliter, dat proferre viriliter, dat efficaciter adimplere. Et est funiculus triplex qui difficile rumpitur, ad extrahendas animas de carcere diaboli, & trahendas post se ad regna cælestia si valdè sentias, si digni proloquaris, si vivendo confirmes*. *Secundò.*

Rursum Olympiod. accipit animam, corpus & spiritum, quæ tria oportet connectere, & innectere Dei cultui, & obsequio, ut docet Apost. 1. Thessal. 5. 23.

Tertiò, Sanctus Hieronymus accipit fidem, spem & charitatem, in quibus consistit vera Dei religio. Sic & S. Paulin. epist. 4 ad Sulpicium, ubi monet: ut hoc triplici sparto texamus opera nostra. Alii ex adverso referunt ad triplicem concupiscentiam, scilicet carnis, oculorum, & superbiæ, quæ cùm nectuntur, difficile rumpuntur, quibus irretita fuit Eva. Ita S. Bernard. serm. de Annuntiat. *Tertiò.*

Quartò, Hebræi carnales apud Galatin. lib. 2. cap. 1. funiculus triplex, inquiunt, est amor firmissimus inter maritum, uxorem, & prolem. *Quartò.*

Quintò, alii accipiunt tres partes pœnitentiæ, contritionem, confessionem & satisfactionem, ex quibus funis gratiæ, & charitatis conflatur. Rursum Hugo Card. funiculus triplex, inquit, est charitas quæ tribus quasi partibus implectitur, quæ sunt, rectitudo, amplitudo & fortitudo dilectionis. Amplitudo, ut omnes, etiam inimicos sinu charitatis amplectatur, juxta illud Christi: *Diligite inimicos vestros*. Matth. 5. fortitudo ut pro Deo suo omnia pati & mori non dubitet, juxta illud fortis est ut mors dilectio. Cant. 8. Rursum funiculus triplex, est charitas ex triplici quasi fune composita, qua scilicet Deum propter seipsum amamus, & proximos propter Deum diligimus, & nostram salutem propter ipsum Deum amore complectimur: quæ proinde non facilè tentatione ulla superatur, ac proinde par est ut proximis mutuò amoris nexu jungamur, quorum viribus fulti adversarios quosvis vincamus. *Quintò.*

MELIOR EST PUER PAUPER, ET SAPIENS, REGE SENE ET STULTO, QUI NESCIT PRÆVIDERE IN POSTERUM] Thalmudici in Midras, censent hic *Vers. 16.* opponi genios, sive spiritus, & angelos homini à Deo assignatos, unum bonum, qui notatur hic per puerum pauperem & sapientem: vocatur puer, eò quòd post 14. ætatis annum homini se insinuet: alterum malum, qui notatur hic per regem senem, & stultum, eò quòd antiquior sit, & à nativitate homini adsit, in eoque regnet. Vocatur stultus, quia rationi & sapientiæ adversatur. facit enim, infans, non nisi escam, & sensilia bona cogitet & appetat. Verùm hæ sunt Thalmudicorum næniæ fuit tamen multorum Hebræorum, Græcorum, & Latinorum olim opinio, homini ab origine dari duos angelos, bonum & malum, uti alibi dixi, eamdemque ex R. Barachia tradit hic S. Hieron. Idem S. Hieron. addit tres alias expositiones: Primam Thaumaturgi, q. d. Præstat sapiens, licèt puer & pauper, stulto, licèt is rex sit & senex, quòd hic sæpè regno excidat, ille ad regnum extollatur: Secundam Laodiceni, q. d. Præstat puer sapiens, futuræ vitæ bona, & ma-

& mala prævidens, quàm rex stultus qui futura non cogitans, præsentibus & caducis, quasi magnis, & perpetuis, delectatur: Tertiam Origenis & Victorini, q.d. Puer pauper & sapiens est Christus, de quo Isaias cap. 9. *Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis*, rex senex & stultus, est diabolus, qui in hoc mundo ab ejus origine mundanis quasi rex imperat. Verùm hoc tertium mysticum est, secundum verò tropologicum, primum literale, & genuinum.

Cajetanus more suo acutè hæc refert ad funiculum triplicem, quem, inquit, si implectas ea pueritia, paupertate, & sapientia, robustior erit, quàm si alium triplices ex regno, senio, & stultitia. Verùm hæc subtilius, quàm solidius est expositum.

Rex pauper & puer sed sapiens præstat diviti seni, & stulto.

Dico ergo planè & genuinè, per antithesin conferri & præferri hic sapientiam stultitiæ, etiam si principatu & senio ornatæ, quibus ille caret. Sensus igitur est, q.d. Tanti est sapientia, & sapiens, etiamsi pauper & puer, ut præstet stultitia & stulto, etiamsi is rex sit & senex: Sapientia enim tam excellens est, ut pueritiam & paupertatem, quæ videntur aspernabiles, faciat commendabiles; insipientia verò etiam regiam & senilem dignitatem, quæ per se laudabiles sunt, faciat vituperabiles: quare sæpè fit, ut juvenis pauper ob prudentiam evehatur ad regnum, rex verò senex & stultus ob imprudentiam eò dejiciatur, uti explicat v. sequenti, eò enim pertinent hic versus, & duo sequentes. Sapientia ergo est velut aurum, quod æs, stannum ceteraque metalla inaurat, facitque aurata, & quasi aurea; imò ipsa est instar lapidis Philosophici, quem Alchimistæ perhibent, se æs aliaque metalla convertere in aurum: simili enim modo sapientia paupertatem, & juventutem, quæ in se viles, & insipientes sunt, decorat, & quasi inaurat, imò in se suamque dignitatem transmutat, dum ea velut informat, & animat, ut videantur sapere, esseque sapientia. Unde ipsa *linguas infantium facit disertas*. Sapien. 10. 21. pauperes verò per Dei timorem, & amorem (hic enim est practica veraque sapientia) facit similes regibus, imò Verbo Deique filio, ideoque heredes gloriæ, & regni sempiterni. Vice versa, stultitia regiam, & senilem dignitatem, quæ instar auri refulget, dedecorat, ac in se velut in vile æs, aut plumbum commutat, dum per superbiam, avaritiam, simulemve impietatem, reges stultos, & impios deiicit in terram, ac deinde in tartara, eosque facit folles & fomenta gehennæ.

Sapientia est lapis Philosoph. mutans æs in aurum.

Transit à vanitate solitudinis & solitarii, per antithesin, ad vanitatem regni & regum, hi enim minimè sunt soli, quia abundant famulis, militibus & sequacibus.

Alludit Salomon ad se, seipsumque hic tacitè pingit; ipse enim puer creatus est rex, scilicet anno 15. ætatis, ut vult Sanctus Ignatius epist. 6 ad Magnesianos, vel potiùs, ut Pineda & alii anno 18. tumque opibus fuit exiguis, & quasi pauper præ opibus, quas senex habuit sed tamen ob sapientiam illi inditam præstantior fuit Saule, Rege sene & stulto. Imò Salomon puer sapiens præstantior fuit seipso jam sene & stulto: tunc enim per luxuriam & idololatriam desipuit, seseque & regnum perdidit, tuncque Deus ad regnum decem tribuum evexit Jeroboam juvenem tenuis fortunæ, sed sapientem, id est strenuum & industrium. 3. Reg. 11. 27.

Significat ergo hæc gnome primò, sapientiam juvenum, & pauperum præstare regno senum insipientium. Secundò, sapientiam acui tum juventute, tum paupertate: juventus enim acri est ingenio, animoque vivido & generoso, ideoque magna meditatur & sperat, magnaque molitur, ut sese promoveat, & evehat. Talis fuit Hermogenes qui anno 15. ætatis tantæ fuit sapientiæ, & eloquentiæ, ut ad eum audiendum Antoninus Imperator ventitaret; unde illud: *Hermogenes inter pueros senex*. Rursum juventus est simplex, & candida, ac modesta & humilis, præsertim si sit tenuis fortunæ, & pauper, ideoque capacior sapientiæ. Unde Philosophus: *Paupertas*, ait, *est reparatrix sapientiæ*. Hinc Socrates, Diogenes, Crates, pluresque alii contempserunt divitias, ut Philosopharentur, & expeditiùs liberiusque vacarent sapientiæ. Paupertas ergo, & juventus acuunt sapientiam. Ex adverso ætas & opes, præsertim in regibus & principibus, obtundunt sapientiam, sunt enim occasio gulæ, luxuriæ, superbiæ, quæ hominem occæcant, gulæ, luxuriæ, superbiæ, quæ hominem infatuant.

Hinc tertiò significat reges sæpè in senio infatuari, partim quia per opes deliciis, ventri & veneri, per omnem ferè vitam vacarunt; partim quia ex diuturnitate regnandi, fiunt nimis securi, superbi & tyranni, ideòque populo exosi, qui proinde non rarò eos throno deponit, & alios sibi principes creat. Unde pro stulto Hebr. est כסיל *Kesil*, id est vanus & inconstans, qui mutatur ut luna, sic enim rex insipiens mutatur, tum per varias cogitationes, & desideria, quibus instar Euripi æstuat, tum per varias fortunæ vices, quas vitæ hujus mutabilitas parit, quales sunt populi murmura, seditiones, tumultus, quos cùm providere nesciat, vel negligat, sed securè, & oscitantèr regno tot annis possesso indormiat, illo subinde spoliatur.

Primò. Exempla sunt, Primò in Saule, qui juvenis & pauper sapuit, ideoque evectus est ad regnum; sed senescens, per præsumptionem, arrogans sibi jus sacrificandi, desipuit, ideoque regno dejectus est. Unde audivit à Deo. *Nonne cum parvulus esses in oculis tuis, caput in tribubus Israelis factus es?* 1. Reg. 15. 17.

Secundò. Secundò in Davide, qui juvenis, & pauper, putà pastor ovium, sed sapiens, innocens & sanctus, Sauli seni, superbo & stulto in regno surrogatus est. Idem tamen senescens, factus insolens, adulterium, & homicidium commisit, ac regno penè per Absalonem filium dejectus est. Sic & Cyrus inter Pastores enutritus, sua juvenili solertia, & fortitudine paravit sibi regnum Persarum.

Tertiò. Tertiò in Salomone, qui Davidi seni juvenis successit, floruitque sapientia & sanctitate; sed senior factus super omnes desipuit per luxuriam & idololatriam.

Quartò. Quartò in Jeroboam, qui juvenis pauper profugus & exul, sed prudens, & sagax, creatus est rex Israelis. Verùm senescens vitulos aureos erexit, & idololatriam in Israelem invexit, ideoque regno, vita & stirpe privatus est.

Quintò. Quintò in Joseph, qui juvenis sapiens inclusus carceri futuram famem prævidit, & Pharaoni ignoranti prædixit, ideoque princeps Ægypti creatus toti Ægypto, mox orbi in fame de alimentis prospexit, ad Joseph enim hic alludi patet ex v. seq.

Sextò. Sextò Chald. exemplum statuit in Abraham & Nemrod, sic enim vertit. *Abraham qui fuit pauper, & erat in eo spiritus sapientiæ à facie Domini, & cognovit Creatorem suum cum esset ætatis trium annorum, & noluit servire idolis, melior fuit Nemrod impio, qui fuit rex senex & stultus. Et quia noluit Abraham servire idolis, proiecerunt eum in medio fornacis ignis succensi, & accidit ei miraculum à Dominatore sæculi, & liberavit eum inde, & postea non fuit scientia in Nemrod, ut admonitus esset deinceps, ut non serviret idolis, quibus antea serviebat*. Verùm horum fides sit penes Chaldæum.

Rex amet paupertatem cur.

Denique significat hæc gnome reges & principes decere, ut sint pauperes, id est paupertatis & pauperum amatores, ne si avarè opibus inhient, subditos expilent, & pauperes opprimant. Ita Moses, Samuel Saul & David initio regni, fuere pauperes; ac de rege sancit Deus Deut. 17. 17. *Non habebit uxores plurimas quæ alliciant animum ejus, neque argenti & auri immensa pondera*. Nam mulieres & opes nimiæ perdidere Salomonem. Sic pauperes, adeoque agricolæ fuere Romulus & Remus Romæ conditores, Camillus, Fabius, Attilius, Cincinnatus, Scipio ejusdem principes & dictatores, ceterique quos recenset Valer. Max. lib. 4. cap. 4. de Mæcenate Cæsaris Augusti amico & principe scribit Dio. lib. 50. *In re familiari summa parsimonia usus est, & in republica liberalissimus extitit*. Lycurgus Spartæ legislator sanxit, ut principes æquè ac cives odissent avaritiam nimiasque opes; sic enim illius imperium æternum fore. Idem in principe Christiano requirit S. Ambros. lib. 1. offic. Historiæ Indicæ narrant apud Peruanos Ingas reges, antequam regnum ineant, per dies aliquot laceris indutos vestibus, velut pauperes & mendicos, per urbem incedere, ut indicent paupertatem, & pauperes sibi cordi, curæque esse & fore. Simile est in inauguratione Archiducis Corinthiorum. Archidux enim inaugurandus rusticano vestitu incedit, quem ubi rusticus è saxo conspicatur, rogat quis ille sit; respondent asseclæ esse Archiducem, ac post nonnulla ultro citroque dicta,

ru-

rusticus Archiduci levèm dans colaphum, jubet, ut velut princeps legitimè jus dicat, princeps verò rustico vestes suas donat: quòd indicium est primitus non nisi agricolam fuisse electum in Archiducem. Ita Æneas Sylvius in descript. Europæ, & ex eo Petrus Gregor. lib. 7. de Repub. c. 15. n. 15.

QUI NESCIT PROVIDERE IN POSTERUM] Ostendit in quo stultitia regis senis stet sit, nimirum in improvidentia, sapientia enim regis est providentia, qua tam sibi, quàm regno in futurum prospiciat: sibi, ut se in regno confirmet, motus populi compescat, conatus exterorum, regno inhiantium dissipet, certaque omnia sibi noxa quasi è specula prævideat, & discutiat: regno, ut annona sit sufficiens, ut scelera, & rapinæ arceantur, ut pax inter nobiles, & plebem conservetur, &c. Unde S. Hieronym vertit: *Qui nescit præcavere vicissitudinem*. Thaumat. *Cui nunquam in mentem venit tantam fieri posse vicissitudinem*.

Pro *providere* Hebr. est [illegible] *hitsaher*, quod noster variè variis in locis vertit, scilicet *fulgere*, *observare*, *præoccupare*, *cavere*, *custodire*. Septuag nunc vertunt *fulgere*, ut Daniel 12. 3 nunc *distinguere*, ut Ezech. 19. vers. 20. & 21. nunc *custodire*, ut Psalm. 18. 12. nunc *præcavere*, ut hoc loco; nunc *significare*, ut Ezech. 33. 3. nunc *prænuntiare* ut Ezech 33. 9.

Propriè *hitsaher* est splendere; unde זהר *zohar*, vocatur claritas, splendor, fulgor; inde significat admonere seipsum, admoneri ab alio, alteriusque admonitionem recipere, ut vertit Pagnin. Cimp. Tigur & alii (unde vertunt: *Qui admonitionem amplius non admittit*) inde prævidere, præcavere, circumspectum esse, monere, docere, instituere, quia salubris admonitio, est quasi quædam illuminatio, splendor, & fulguratio, id est prænuntiatio & prævisio futuri; eadem est quasi radius, & fulgor quidam prudentiæ, & providentiæ. Qui enim regno diuturno superbiens non vult moneri, sed monentes spernit, & odit, sæpè in rebellium vel hostium insidias incurrit, & vita regnoque spoliatur. Unde Chald. vertit: *Et ultra hac non est cognitio, ut admoneatur amplius*. Symmach. *Qui nescit præcavere vicissitudinem*. Syrus: *Qui nescit cavere amplius*, Arabicus: *Non cognovit quod reverteretur in semetipsum*.

Igitur improvidentia hæc in rege sene, & stulto nascitur ex diuturna felicitate regnandi, hæc enim eum ita inebriat, ut dementet: præteritæ enim fortunæ memor, futuræ immemor, præsenti incertæ quasi certæ secutus incubat, itaque facilè insidiis æmulorum & hostium patet, iisque ex improviso obruitur: Felicitas enim facit securum, & superbum, ut neminem putet sibi posse resistere: eadem cum senio facit eum oscitantem, & negligentem ad providendum juxta illud: *Bis pueri senes*: & : *delirus senex*. Ex continua enim regni prosperitate, ita segniter, & secure degit, ac si rotæ fortunæ & felicitati regni sui clavum infixisset, cùm ex adverso nullum majus regi, & regno sit periculum, quàm à nimia securitate, & præfidentia; hæc enim negligit prævidere insidias, machinationes, tumultus, bella, aliaque adversa sibi regnoque imminentia, ideoque pariter negligit providere remedia ad ea præcavenda vel avertenda: hoc dum vident æmuli & hostes, incautum & securum per vim, & dolum invadunt, & opprimunt, uti quotidiana docet experientia.

VERS. 14. QUOD DE CARCERE, CATENISQUE INTERDUM QUIS EGREDIATUR AD REGNUM: ET ALIUS NATUS IN REGNO INOPIA CONSUMATUR] *Quòd*, Hebr. כי *Ki*, id est quia, quoniam. Dat enim causam cur puer pauper, sed sapiens, melior sit rege sene & stulto, eò quòd ille per sapientiam subinde etiam è carcere, hoc est ex imo loco & statu evehatur ad regnum, hic verò regno deiiciatur, & ad inopum statum, vitamque redigatur. Natus enim in regno, idem est quòd natus parente rege, regio sanguine prognatus; hic enim opponitur servo incarcerato, qui patre servo progenitus ascendit ad regnum.

Alludit ad Joseph qui è carcere ob sapientiam, & prævisionem futuræ famis evectus est ad principatum Ægypti. Genes. 41. Vice versa Sedechias rex Juda, à Chaldæis captus, excæcatur, vinctusque ductus est in Babyloniam. 4. Reg. 25. & Nabuchodonosor natus in regno, id est filius regis, purà Nabuchodonosoris senioris, & in regno per triginta & plures annos confirmatus, ob insipientiam, & superbiam regno, imò humana forma dejectus, mutatus est in bestiam. Daniel. 4. 30. sic Servius Tullius, quartus à Romulo Roman. rex, è servo (unde dictus est Servius) evectus est ad regnum. P. Ventideus a Pompeio captus, è carcere prodiit Imperator exercitus Romani, ac victor de Parthis triumphavit. Teste Valer. Max. lib. 6 cap. 10. Simile contigit Caio Mario, qui de Cimbris triumphum egit. Huc facit quod scribit Heraclides in libro pe Politiis, in Cymmensium politia: Lydi, inquit, cùm gravi dominatu premerentur, & audissent Cymææ quemdam esse præstantem, missa legatione in regnum accersiverunt, & in officina fabri plaustrarii servum inventum cum servitute, pretio soluto, assumpserunt. Similia recenset L. Florus lib. 2. c. 16. & Paulus Emilius in Dione, Plura exempla ex Plinio recensui Eccles. 10. 28 ad illa: *Servos sensus liberi serviunt*. Vere Plutar. tract. de Præceptis gerendæ reipub. *servire qui nescit*, inquit, *dominari non potest*.

Servi ex servo facti ad regnum.

Huc facit ille Saccorum dies festus apud Persas, quem ita describit Dio Orat. 4. de Regno: *Accipiunt unum ex captivis ad mortem, collocantque in regis thronum, & eundem illi dant vestitum regium, & imperare sinunt, ac vivere & deliciari & concubinis uti illis regni diebus, & nemo illum vetat quidquam facere quæ velit; post hæc autem exutum, virisque cæsum, suspendunt*. Deinde causam & significationem hujus moris, & ritus affert dicens: *Cujus rei putas hoc esse signum, & quamobrem fieri apud Persas? nonne ideo, quòd sæpenumerò stulti homines, & pravi talem potestatem, & nomen adipiscuntur, deinde aliquanto tempore viventes turpissimè atque ocyssimè pereunt?*

Huc alludens Barlaam, Josaphat regi simili parabola vitæ hujus vanitatem & fallaciam ad vivum repræsentat apud Damascen. in Histor. c. 14.

Porrò Chald Complut. (nam in regia hæc succisa sunt) pergit hæc adaptare Abrahæ & Nemrod: *Quoniam*, inquit, *Provincia idolorum egressus est Abraham, & regnavit super terram Chananæorum: & in diebus regni Abraham factus est Nembrod pauper in sæculo*: Ubi *regnavit*, idem est, quod dives, & potens effectus est; amplam enim Abrahàm habuit familiam, in qua quasi princeps regnabat: unde ex ea eduxit 318. milites, quibus quatuor reges profligavit, & Loth ab eorum manibus liberavit. Genes. cap. 14. alioqui certum est Abrahamum non fuisse regem super terram Chanaan. Rursum quod Nemrod factus sit pauper, incertum est; nam nusquam id legimus. Hæc quoad lectionem vulgatam.

Hebræa enim, Septuag. & Syrus, Arabicus, Pagnin. Vatabl. & ceteri Hebraizantes non habent τὸ *alius*. Unde sic sonant: *Quoniam de domo vinctorum prodiit ad regnum, quia etiam in regno eius natus est pauper*; quod totum multi de uno, & eodem accipiunt, variè vertunt, & explicant; sed communiter sic, ut per carcerem accipiant uterum matris, q. d. Rex quoque dum nascitur ex utero matris, quasi ex carcere prodit vinctus, & miser, purà secundinis religatus: nudus & pauper sicut ceteri homines: quare hujus conditionis suæ memor in regno non insolescat, nec se super alios superbè efferat, sed modestè se gerat ne regno deiiciatur, & ad primævam nuditatem & inopiam relegetur. Ita Olympiod. Aben Ezra, Vatabl. Olorius & ceteri.

Verùm hanc gnomen non de uno, & eodem, sed de duobus invicem oppositis intelligi patet, primò, ex eò quòd dei causam versus præcedentis, cur scilicet melior sit puer pauper, sed sapiens, rege sene & stulto. Causa hæc est, quòd scilicet ille subinde per sapientiam ad regnum evehatur, hic ab eodem ob insipientiam deiiciatur, eò quòd imprudenter, superbè, & injustè regnavit. Secundò, ex Chald. qui hæc de duobus, purà Abraham & Nemrod accipit, & ex Symmacho, qui vertit: *Alter enim exiit de carcere ad regnandum, alter verò cùm esset rex natus, paupertate oppressus est*. Tertiò, ex S. Hieron qui in veteri sua editione ex Septuag. sic vertit: *Quoniam de domo vinctorum egreditur, ut regnet, quia etiam in regno eius natus est pauper*, quasi dicat rex senex, sed stultus, non advertit fieri posse, ut aliquis ex his, quos ipse vinxerat, exeat ad regnum è carcere, ipse verò de regno excidat, quod insipienter ac injustè gessit. Un-

de

A de mysticè S. Hieron. per puerum sapientem, & pauperem accipiens Christum, per regem senem & fatuum accipiens diabolum, sic explicat: *Iste* (Christus) *natus est in regno senis* (Diaboli, qui ante Christum regnabat per infidelitatem in mundo) *& ideirco dicit: Si esset de hoc mundo regnum meum, ministri utique mei certarent pro me, ut non traderer Iudæis. Nunc autem non est de hoc mundo regnum meum. In illius itaque stultissimi regno, qui ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eius; natus optimus puer, de domo vinctorum* (*de quibus Ieremias in lamentationibus loquitur: Ut humiliaret sub pedibus eius omnes vinctos terræ*) *processit ad regnum, & abiit in regionem longinquam, & contra eos qui super se regnare nolebant, post aliquantum temporis tempore reversus est. Præsago itaque spiritu videt Ecclesiastes omnes viventes, qui possunt adolescentis participes esse, dicentis: Ego sum via: veteres stulto rege dimisso, Christum sequi. Simulque duo ex Israel populi significantur. Prior qui in adventu Domini fuerit, & posterior qui Antichristum pro Christo suscepturus est; quia prior non penitus sit abiectus. Prima quippe Ecclesia ex Iudæis, & Apostolis congregata est, & in fine Iudæi, qui Antichristum pro Christo suscepturi sunt, non lætabuntur in Christo.*

Joan. 18. Matth. 4. Thren. 3. Luc. 19. Joan. 14.

Moral. de vanitate regum. Moraliter disce hic vanitatem regnorum & regum, ex eo quòd infimæ sortis homines, putà servi & incarcerati subinde è vinculis exaltentur ad regnum: reges verò, regumque filii è throno ad inopum statum locumque deiiciantur. Hæc enim est fortunæ inconstantia, hæc vitæ hujus instabilis alea, hæc regnorum mutabilis vicissitudo. Sicut enim mercatorum sæpè hic solet esse exitus, ut bonis cedant, navigantium, ut submergantur, ita qui diu rempubl. administrat, sinistrum aliquem casum sustinere cogitur. Casum, occasum patiens consolationis loco repetat illud Macrobii.

Non possunt primi esse omnes omni tempore.
Summum ad gradum claritatis cum veneris,
Consistes ægre, & citius quàm descendas decides:
Cecidi ego, cadet qui sequitur, laus est publica.

Gnom. Parva enim, ait Polybius, temporis intervalla in excelso fastigio collocant, & eosdem rursus ad extremam miseriam ac calamitatem redigunt, atque eos maximè qui in aulis principum vitam agunt. Hi enim similes calculis, in publicis consiliis dari soliti. Nam ut illi modo ærei, modo aurei dantur, ita aulici pro regis voluntate, nunc beati, nunc miseri fiunt. Agesilaus adhuc puer cum in gymnicis ludis loco parum honorifico locaretur à chori magistro, licet rex declaratus esset, paruit dicens: *Ostendam non loca viris, sed viros locis dignitatem conciliare.* Seneca lib. de Tranquillitate c. 3. *Officia si civis amiseris*, inquit, *hominis exerceat*, & anterius: *Habet ubi se, etiam in privato late explicet magnus animus.* Et inferiùs sapiens & providum dat consilium: *Non expectes, donec res te dimittant, sed ab ipsis te ipse disiungas.* Utilis est hæc mutatio. Nam ut ait Mantuanus:

Pluribus excelsa, vel opum, vel honoris ab arce
Profuit, ad modicæ justis rediisse quietem,

In qua, ut ait Poeta,

Gaudebit minus, & minus dolebit.

Et hoc modo vilis mundus redditur iis, qui æternum spectant: decepti enim à vanitate mundi, quærunt veritatem, veraque bona in cælis, dicuntque illud Poetæ.

Inveni portum, spes & fortuna valete:
Nil mihi vobiscum, ludite nunc alios.

Cogitantque illud Senecæ in Hercule furente:

O fortuna viris invida fortibus,
Quàm non æqua bonis præmia dividis?

Et illud Lucretii lib. 5. de Rerum natura:

Namque hos è summo quasi fulmen deiicit ictos;
Invidia, interdum contemptum in tartara terræ.

Exempla. Sic Hermias Antiocho in deliciis, eo spectante & probante, occisus est, ait Polybius lib. 7. Seianus Tiberii collega, hac ab eo sententia mulctatus est: *Seianum capite plecti placet; corpus in Gemonias proiici, eiusque liberos omnes interfici.* Ita Dio. in Tiberio. Plautianus Severi Imper. penè collega miserè interiit, & cadaver ejus in viam contumeliosè projectum. Ita Zonar. tomo 2. Annal. *Inter res obsequia fortunæ non satis cautum mortalibus est*, ait Curtius lib. 8. Meritò exclamat Seneca:

O regnorum magnis fallax
Fortuna bonis, in præcipiti
Dubioque nimis excelsa locat.
Numquam placidam sceptra quietem;
Certumve sui tenuere diem.

Arbores magnæ, ait Curtius, *diu crescunt, una hora extirpantur. Stultus est, qui fructum earum spectat, altitudinem non metitur. Vide ne, dum ad cacumen pervenire contendis, cum ipsis ramis, quos comprehenderis, decidas. Leo etiam aliquando minimarum avium pabulum fuit, & ferrum rubigo consumit. Nihil tam firmum est, cui non periculum sit etiam ab invalido. Proinde fortunam tuam pressis manibus tene; impone felicitati tuæ frænos, facilius eam reges.* Manilius libr. 4. Astronom.

Quid numerem eversas urbes, regumque ruinas?
Inque rogo Crœsum? Priamumque in littore truncum;
Cui nec Troia rogus? Quid Xerxem, maius & ipso
Naufragium pelago? quid captos agmine reges?

Sesostris rex Ægypti curru aureo vectus, jussit illum trahi à quatuor regibus à se devictis, quorum unus oculos in rotas assiduè conjiciens, rogatus ab eo cur id faceret? miror, ait, rotam volvendo, nunc in sublime attolli, nunc ad ima deprimi. Intellexit Sesostris notari ab eo inconstan-
B tiam fortunæ, & felicitatis humanæ, quare eamdem sortem sibi obvenire posse considerans, statuit, ne illi posthac currum traherent. Ita Niceph. lib. 18. cap. 29. Huc facit illud Juven. Satyra 7.

Si fortuna volet, fies de rhetore consul.
Si volet hæc eadem, fies de Consule rhetor.

Quocirca prudenter monet Ausonius:

Fortunam reverenter habe, quicumque repente,
Dives ab exili progrediere loco.

Plura hac de re dias Eccles. cap. 10. ferè toto.

VIDI CUNCTOS VIVENTES, QUI AMBULANT (velut anteambulones, comites, & pedissequi) SUB SOLE, CUM ADOLESCENTE SECUNDO (Syrus *repetit*) QUI CONSURGAT PRO EO,] Septuag. *Qui stabit pro illo*, scilicet rege, sene, patre suo, de quo sermo præcessit vers. præcedent. Unde Campens. *Vidi maximo numero homines sequi adolescentem illum, qui fuit in regno successurus est.* Minus rectè Chald. hanc gnomen arctat ad Roboam, & Jeroboam. *Dixit*, inquit, *Salomon Propheta in spiritu prophetiæ à facie Domini: Vidi cunctos viventes, qui ambulant* Vers. 15.
C *in sapientia sua, ut extenuant Roboam sub sole, & dividant regnum eius, ut detur Ieroboam. Verumtamen cor tribus Beniamin, & Iuda, fecit perfectum cum adolescente Roboam filio meo, qui fuit secundus in regno meo, ut consurgeret & regnaret in loco possessionis suæ in Hierusalem.*

Pergit vanitatem regnorum & regum ostendere, ex eo quòd subditi regem senescentem, quasi mox moriturum, deserant, & filium ejus, adolescentem à rege secundum, ideoque eo mortuo regnaturum, sequantur, stipent, honorent, ejusque gratiam ambiant, utpote à quo majora & diuturniora sperent. Viderat Salomon id fieri in patre suo Davide, quem senem deseruit penè totus Israel, secutus Absalonem filium, regnum patris invadentem. 2. Reg. 15. 13. Idem expertus fuit in seipso; nam eum velut senem delirantem sprevit populus, & ad Roboamum filium respexit; quia ipse *ex luxuria & idololatriam factus est abominabilis suo populo, & contemptui habitus etiam à suis servis*, ut ait D. Thom. lib. 3. de Regim. princ. c. 8. *Omnes ad iuvenem regem aspiciunt.*

Ratio est duplex, scilicet novitas & spes. Omnes enim aulici, æquè ac plebes avidi sunt novitatis, unde pertæsi diuturni regni regis sui, ejusque mores fastidientes,
D & fortè ab eo læsi, ad novum juvenemque regem sese convertunt; præsertim quia senes sunt avari, morosi, tetrici, juvenes verò solent esse liberaliores, animosiores ac majus dare specimen magnarum rerum, initio regni. Hic ergo eis videtur novus beneficusque Jupiter, hoc oriens liberalitatis sidus. Spes, quia qui à rege sene jam ditati sunt, plura ab eo non sperant, à juvene verò noviter regnaturo, nova & majora expectant. Hisce aliisque de causis semper gravis, & molesta est aulicis, populoque longa principum vita, & potestas, uti Romæ ad oculum subinde cernimus. Nota *re sub sole*, quia sicut sol oriens post longas noctis tenebras, oculis intuentium gratissimus est, sic & novus rex subditis senem regem pertæsis. Unde Pompejus, cùm Scylla sibi abnueret triumphum, respondit: *Ignorat Scylla, quòd plures adorent solem orientem, quam occidentem*: Quo audito, Scylla exclamavit. Triumphet. Ita Plut. in vita Pompeii. Aulici ergo & populus circum- *Ratio duplex, novitas & spes.*

agun-

aguntur cum principibus novis, sicut Heliotropium sese convertit & circumagitur cum sole: Quare eis non confidant reges & principes. Verè Seneca: *Pauci reges, non regna colunt*. Et Timotheus apud Athenæum lib. 3. *Non canto vetera; nova siqua sunt, eadem & meliora, Jupiter, qui juvenis est, regnat: olim Saturnus imperabat*.

Vers. 16. INFINITUS NUMERUS EST POPULI OMNIUM, QUI FUERUNT ANTE EUM (Hebr. *ante eos*. Symmach. *Ante utrumque*, scilicet regem senem, & filium adolescentem) ET QUI POSTEA FUTURI SUNT NON LÆTABUNTUR IN EO: SED ET HOC VANITAS ET AFFLICTIO SPIRITUS] Hebr. *Non est finis omni populo, universis, qui fuerunt ante illos; & etiam novissimi vel sequentes non gaudebunt in eo: quia etiam hoc vanitas & malitia spiritus*. Septuag. *Præsumptio spiritus*. Syrus: perturbatio spiritus. Arabicus; *Nonne confusio omni populo erat, & omnibus qui præcesserunt eos: & numquam posteri gaudebunt eo; propterea hoc est vanum, & afflictio spiritus*. Chald. pergit hæc adaptare Roboam, quem ob duritiem fastidientes Israelitæ, crearunt regem sibi Jeroboam, quod valdè afflixit Roboam. Jam

Primò. Primò, planè sic exponas q. d. Infinita, id est, plurima, & quasi innumerabilis fuit hominum turba, quæ reges priores, qui fuerunt ante hunc adolescentem regem, ejusque patrem jam senem, secuta, illis adulata est, & applausit: posteri quoque qui plurimi erunt, hunc adolescentem non videbunt, nec incedentem prosequentur festivis acclamationibus, equis, rhedis, curribus: quare non est quòd ipse juveniliter hoc suo regno exultet & insolescat, utpote à paucis honorato cognitoque modicè duraturo, & ad alios transferendo. Igitur regnum & rex juvenis, ejusque applausus, & triumphi, mera sunt vanitas, & afflictio spiritus. Si sapit ergo, dicet sibi: Ecce jam quidem regno potior, mihique ut regi totus populus applaudit, sed quanta jam elapsa sunt sæcula, in quibus nulla fuit mei notitia? quot jam sine fine mortua sunt hominum millia, qui de me, neque vel fama, vel nomine quidquam cognoverunt; quanta item in sæculis post venturis erit hominum multitudo, apud quos, vel nulla omninò, vel admodum tenuis, atque ea apud paucissimos erit mei memoria? Quid igitur gestire volo, quasi magnum aliquid tenens, aut quid exultare, quasi beatus; cùm potiùs tanta hæc præsens exaltatio, mihi ita perpendenti vertatur in afflictionem spiritus?

Secundò. Secundò & pressiùs q. d. infinita fuit populi multitudo, omnium scilicet qui fuerunt ante eos. Hebr. *ante faciem eorum*, id est, qui velut anteambulones, honoris causa, cum gaudio, pompa & plausu præcesserunt regem adolescentem, ejusque patrem olim juvenem; sed posteri id non facient, *nec lætabuntur in eo*, eo modo, quo solet populus in rege suo oblectari & exultare, sed eum vel deserent, & fastidient, utpote pariter jam senescentem, aut durè & tyrannicè regnantem; aut ex propria levitate oblivioni tradent, utpote jam mortuum & sepultum; sicque ad alium, qui successit, transibunt. Vide ergo hic vanitatem regni, & regum: nimirum *sic transit gloria mundi*, instar stuppæ accensæ. Unde Campens. vertit: *Non minor fuit numerus eorum qui senem hunc olim sequeretur, cùm regno præficeretur: ita & potestas hujus qui nunc tantoperè placet, gravis videbitur posterioribus; quare & ambitus ille suam habet vanitatem & animi tædia*.

Huc pertinet expositio Titelm. & Clarii, qui censent adolescentem secundum, esse puerum sapientem de quo vers. 13. utrobique enim in Hebraicè est ילד *ieled*, id est puer, juvenis, adolescens. Sic ergo exponunt; Vidi maximo numero homines illum sequi adolescentem, qui regi seni, & stulto successurus est: Præcessit etiam ante juvenem eumdem multitudo innumerabilis eorum, qui senem affectabantur, sed postea gravis visa est illius potestas, ideoque desciverunt ab eo. Ad eumdem modum rex novus, qui pro alio assumptus est, quamvis habeat in principio qui ei cum gaudio plausuque adhærescant, postquam tamen fuerit in regno confirmatus, non lætabuntur illi in ipso, sed incipiet etiam videri gravis, perinde ut præcedentis auctoritas, & potestas. Fit autem hoc, vel successoris vitio, quoniam non qualis futurus videbatur, cùm assumeretur in regnum, permanet, sed in tyrannidem pergit, ob quam prior abjectus est, aut etiam in majorem, vel subditorum, qui sine causa murmurant, licèt mitiùs eos tractet, quam prior; aut cùm sint juniores, ideoque non experti sint tyrannidem regis prioris, hinc non lætantur in successore, sicut lætantur ii, qui sub priore vixerant, & dura ab eo passi sunt. Duas alias expositiones affert Titelm. ex Hebræo, sed quia à vulgata dissonant. Hinc eas omitto. Consule eum si libet.

Summa significat quanta sit vanitas regnorum & regum, utpote in quibus nulla sit firmitas & constantia, sed necesse sit perpetuis angi curis, timoribus, sollicitudinibus, suspicionibus, odiis, insidiis.

Porrò Thaumaturgus aliter exponit, aliamque vanitatem suggerit, scilicet morositatem & invidiam, quam rex adolescens ob favorem populi apud patrem senem, ejusque consiliarios, & aulicos incurrit, adeò ut propterea subinde principatu dejiciatur, vel veneno perimatur, uti hoc sæculo non semel factum vidimus. Sic ergo vertit: *Nonnumquam enim evenit, ut qui juveni quidem, ceterum cordato, subsunt, mæstitia vacent, saltem maiores natu. Est enim illud proprium senum, ut morosi sint adversus adolescentiores, atque adeò etiam erga mores, & acta iunioris principis, laudantes semper actum tempus*.

Alleg. S. Ambros. de Instit. Virg. c. 11. & 12. legens per interrogationem hoc modo: *Vidi universos qui vivunt, qui ambulant sub sole, cum juvene secundo, quis resurget pro eo? Juvenis secundus*, inquit, est, Christus, qui est primus secundùm divinitatem, secundus autem secundùm carnem, quia post Adam, juxta illud: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis* 1. Corinth. 15. *Quis enim pro Christo resurget, cùm ille pro omnibus resurrexerit, & in illo omnes resurrexerint, cùm spem resurrectionis acceperint?* Et mox: *Non est finis omni populo eius: quia populus Christi innumerabilis, finem non habet, cui fides resurrectionis æternæ, perpetuæ vitæ acquirit ætatem*. Rursum auctor Catenæ Græcor. per adolescentem secundum, accipit Antichristum, quem pro Christo omnes Judæi secuturi sunt in fine mundi. Item Adamum, quem secuturi sunt omnes posteri ab eo prognati. Eadem ex Victorino & Origen. habet S. Hieron.

SED, ET HOC VANITAS, ET AFFLICTIO SPIRITUS] Syrus *perturbatio spiritus*, Alii: *Tormentum spiritus*. *Hoc*, scilicet mobilitas populi nunc cum rege patre, nunc cum filio ambulantis, illique applaudentis; nam eum relicto patre ad filium se transfert, subinde iram, & vindictam patris incurrit, ut ab eo durè tractetur, vel graviore pœna mulctetur; ut omittam ambitum hunc magnam habere servitutem, molestias & tædia. Ita Hugo Victor. Clarius, Vatab. & alii.

Secundò, & magis genuinè, hoc, scilicet regnum, & plausus regis adolescentis, quòd scilicet *omnes viventes ambulent cum adolescente secundo*: hic enim plausus est aura popularis, quæ citò sive ætate, & senio, sive mobilitate vulgi, sive regnandi vitio, libidine, & fastu deflorescit, marcescit, mutatur & evanescit, tuncque adolescentem, cùm videt se à suis deseri, cruciat & affligit. Unde Symmach. vertit: *Sed & hoc aura est & pastio venti*: Plausus enim populi, & acclamationes non sunt aliud, quam levis aura, & ventus, qui cum sonitu perstrepit & abit. Ita Hugo Card. Lyran. Cajet. Titelm. & alii, qui tamen id arctant ad adolescentem regnum Patris invadentem, uti fecit Absalon. Ecclesi. p. 445. ante v. 17. *Custodi pedem tuum*.

Moraliter disce hic, quanta sit regni, regalis prosapiæ, & nobilitatis vanitas, quam picturæ apposito burdonis, & muli Apologo oculis subjicit Cyrill. lib. 2. Apolog. Moral. cap. 19. cui titulus: *Contra superbientes ex progenie, seu nobilitate*. *Cùm burdo*, inquit, *mulo occurrisset, cum spernendo se jactabat, quòm à meliori patre genitus esset, cui mox ille armati pedis calce retento, cum acumine rationis respondit, ac dixit; quidnam tibi inde amplius est, cùm sis burdo? Bonum enim aut malum generationis, ex assimilatis genitoribus existit; ubi ergo hæc conformitas tollitur, nihil, unde sit, differre videtur. Nam de dracone, draconites pretiosissima gemma oritur, & de gallo serpentum nequissimus basiliscus generatur: Medicinalis rosa de spina producitur, & aurum de sulphure gignitur, & de flamma perlucida teter fumus suscitatur. Sed quoniam ex parte extolleris, ut te quasi alterum asinum confundatur genuisse*. Idipsum deinde ratione à priori demonstrat, *Igitur cum vera nobilitas tam in corporis robur, quam in* Apologus, nobilitatem non in regno, sed in virtute consistere. Rati a priori.

spi-

spiritualibus non sit aliud , quam virtus possessa , mihi plurie est equina servitudine , quam sibi tantam generatione gaudere . Cæterum dum ex nobilitate cordis erigeris , mox dignitatem tam glorificatam anima ventosa vitiositate perdis ; & sic ex pretiositate vilis , ex luce nubilosus efficeris , ac de bona vero notabilitate vilescis ; accidit que tibi sicut albedini , quæ argento denigratur , & flammæ luciditate fœdatur . Sed aurum quantò pretiosius , tantò humilitatis pondere gravius est : & lapis minor etiam pretiosior existit , uti lignorum miasma suas pretiosissima , ut balsamus & cinnamomum . Vera igitur & gloriosa nobilitas est humilitas , quæ imo sursum elevans mentem Deo coalungit , virtute replet , gratia deificat & sapientia illustrat . Quibus dictis obtinuit . Nota , burdo vocatur , qui ex equo & asino nascitur , ait Sipontinus , mulus verò , qui ex asino & equa gignitur , teste Plinio lib. 8. c. 44.

CUSTODI PEDEM TUUM INGREDIENS DOMUM DEI , ET APPROPINQUA UT AUDIAS : MULTO ENIM MELIOR EST OBEDIENTIA , QUAM STULTORUM VICTIMÆ , QUI NESCIUNT QUID FACIUNT MALI] Aliqui in Septuag. pro κακὸν , id est malum , legunt καλὸν , id est bonum . Ita Complut. quos secutus Syrus vertit : *Quia ignorant facere quod est bonum* . Et Arabicus : *Quoniam ignorant quod faciunt optimum* . Ubi adverte Arabicum , & Syrum passim sequi Septuaginta ac proinde versiones utriusque non esse factas ex Hebræo , sed ex Græco Septuaginta . Hi enim Græcè scribentes , ob monarchiam Græcorum ubique tum dominantium , qui linguam Græcam toto orbe sparsere , gentibus omnibus Hebræum idioma ignorantibus innotuere . Verùm perperam hic legitur καλὸν pro κακὸν , id est *bonum* pro *malum* . Hebr. enim est רע *ra* , id est malum , ut habet vulgata latina .

Hæc verba pertinent ad initium capitis sequentis , unde Cajet. hic inchoandum censet c. 5.

Congruè transit à vanitate regnorum & regum ad veritatem Dei , tum ut reges doceat modestiam & humilitatem , ne regno superbiant , sed regnum sceptrumque , ut par est , demissè & reverenter submittant . Regi regum & Domino dominantium ; tum ut subditos moneat metiri reverentiam Dei ex reverentia , quam exhibent regibus . Si enim tanto concursu , plausu , studio , gaudio sequuntur adolescentem secundum , quantò sequi debent Deum regem universi ? Rursum hoc refertur ad novam speciem vanitatis , quæ cernitur in victimis rebusque sacris , q. d. Adeò vanitas rebus omnibus humanis se ingerit & infert , ut religioni quoque , & sacrificio pedem inferat . Nam multi sunt , qui ex legis monitique hujus mei omissione , victimas offerunt Deo indignas , & impuras , quia ipsi indignè & impurè ad eas accedunt , quæ magna est vanitas , imò sacrilega impietas , ideoque Deum non placat , sed potiùs ejus offensam magis irritat . Coactior est nexus Lyrani , qui censet hic nova ratione probari regni temporalis contemptum , ex eo quòd Deus sit summè reverendus & colendus , regis verò potestas retrahat reges à Dei timore , reverentia & cultu .

Alludit ad ritum ingrediendi , & orandi in templo Hebræorum enim sacerdotes , ob reverentiam templi , nudis pedibus illud ingrediebantur , orabant , & sacrificabant , unde pedes ante ingressum abluebant , nitoris & reverentiæ causa , ut ostendi Exodi 30. 19. Idem jam antè à Deo jussum fuerat Mosi , ut accessurus ad rubum , in quo per flammam ignis apparebat Deus , poneret calceamenta . Exodi 3. 2. & Josue cap. 5. 15. Ubi Abulen. asserit *eum fuisse antiquiorem morem , ut sacra loca non intrarent calceatis pedibus , atque Judæos* (etiam laicos) *id observasse post illam admonitionem Angeli factam Mosi* . Idem docet Ribera lib. 2. de Templo , quod intellige de laicis religiosioribus . Hi enim religionis ergo , sponte sua Mosen & sacerdotes imitabantur , ac nudis pedibus , vel certè positis calceis ex corio factis , templum ingrediebantur , etiamsi nulla lege divina , vel humana , ad id obligarentur , ut Berenicen Herodis uxorem nudipedem templum ingressam narrat Joseph. libr. 2. belli cap. 26. Hinc illud Pythagoræ : *nudis pedibus rem sacram facito , & adorato* . Et Plato scribit , triumphantes in ipso triumpho fronde coronatos , lotis manibus , nudis pedibus sacrificasse . Hinc & nudipedalia sacra , quorum meminit Tertul. Apolog. cap. 40. de quibus vide Gyrald. Syntag. 10. Porrò Ægyptiorum sacerdotes sacrificabant calceati non corio , sed papyro , puritatis

Judæi nudipedes in templo cur?

A ergo , teste Herodiano libr. 2. & 5. Sacerdotes calceati lino . Apud Romanos quoque nefas erat Flamini uti calceis morticinis , teste Gellio lib. 10. cap. 15. Ratio eorum erat , quod impurum , & indignum videretur , ut morticina , id est calcei facti ex pellibus animalium mortuorum , tangerent terram sanctam . Vide dicta Exodi 3. vers. 2. & cap. 30. vers. 19. Neque id mirum ; nam prisci Romani non tantùm in templo , sed domi quoque , & in urbe , sine calceis incedebant nudipedes , uti docet vetus Schol. Juven. ad vers. 111. sat. 1. quo & insignes belli duces , ac Philosophos , ut Phocionem , Germanicum , Socratem , Diogenem , Catonem Uticensem , nudis pedibus passim incessisse , tum paupertatis , tùm tolerantiæ studio , docet Plutar. in eorum vita , qui & in vita Lycurgi scribit Spartæ juvenes omnes calceis caruisse , quò expeditiores essent . Adde & castiores : nuditas enim pedum ex frigido aere , & terra , quam calcant , pedes frigefacit , qui per sympathiam frigus suum partibus , cæterisque membris communicant , itaque in eis ardorem libidinis restinguunt . Hinc multi religiosi nudipedes incedunt , tum humilitatis & pœnitentiæ , tum castitatis causa .

Romani nudipedes ;

B Sensus ergo est , q. d. Cùm ingrederis templum , vide ut modestè , honestè , castè , purè , & reverentèr incedas , cogitans te ingredi locum sacrum , in quo residet divina majestas , ut illam videas & audias , quare custodi pedem tuum , ne præceps sis , necubi ad lapides , & offendicula impingat , ait Sanctus Hieronymus & Salon. Alii , ne offendas ad gradus quindecim , per quos ascendebatur ad templum ; ne superbè , & pompaticè incedat , ne quò evagetur ad profana , vel illicita , ut curiosè spectet feminas , nobiles , &c. sed totum se pes , & pedis rector animus colligat , ad adeundum sacra , ut illis totus intendat . Sub pede enim oculos , aures , totumque corpus & mentem intelligit per synecdochen . Nominat tamen præ cæteris pedem , quia pedum est ingredi in templum . Custodia ergo pedum significat hic omnem modestiam , attentionem & reverentiam , tum externam , tum internam debitam Deo in templo . Ita Olymp. *Custodi* , inquit , *totum corpus tuum (à parte enim totum significavit) nec instrumentis iisdem , quibus templum Dei frequentas , theatrales adito ludos , & obscœna spectacula , & impia & profana loca . De aliis quoque humani corporis membris idem intellige faciendum* .

Religiosi nudipedes studeo castitatis .

C Hunc esse sensum liquet ex eo quòd subditur : *& appropinqua ut audias* , q. d. Custodi pedem ne quò evagetur , sed rectè tendat ad audiendum Deum , ejusque legem , quæ ad altare à sacerdote legitur & explicatur . Unde Campens. vertit . *Ingressurus domum Dei vide diligenter quid faciendum sit tibi , & scito illum proximè tibi adesse , & audire cuncta* .

Symbolicè , pedes , teste S. Gregor. S. August. S. Basil. Origene , S. Hieron. & aliis passim , notant affectus animi , quia sicut pedibus itur ad locum destinatum , sic affectibus itur ad opus externum . Affectus ergo sunt quasi pedes , animæ , quibus ipsa se movet & promovet ad opus . Sensus ergo est , q. d. Ingressurus templum custodi pedes , id est affectus animæ , ne quid animo voluas aut concupiscas Deo indignum , vetitum , ingratum , sed omnes cogitationes , & affectus converte in Deum ad eum puro corde , affectu , & desiderio colendum , invocandum , amandum . Hinc Chald. vertit . *Tu fili hominis custodi pedes tuos in tempore , quo ieris in domum sanctuarii ad orandum , ut veniat ad plenum peccatis ante Dominum , quoad converteris* . Quocirca custodiam

Pedes sunt affectus cur .

D hanc pedis David explicat , per innocentiam manuum , & munditiam cordis , utramque enim requirit in ingressuris domum Dei , dum Psalm. 14. 1. interrogat . *Domine quis habitabit in tabernaculo tuo , aut quis requiescet in monte sancto suo ?* ac respondet : *Innocens manibus & mundo corde qui non accepit in vano animam suam* , id est , qui nullam rem vanam & caducam concupiscit , ait Theodor. *Hic accipiet benedictionem à Domino , & misericordiam à Deo salutari suo* . Et Isaias cap. 33. 15. *Qui* , inquit , *ambulat in justitiis , & loquitur veritatem , qui projicit avaritiam* , &c. *regem in decore suo videbunt* . Vide ibi dicta , ita Salonius : *Quamvis* , inquit , *semper honestè , & cùm timore ac silentio debeamus ingredi domum Dei , tamen non pedem corporis docet custodiendum , sed pedem animæ , id est gressum mentis , ut in conspectu Dei mundas preces effundamus . Quando igitur ingrederis Ecclesiam custodi gressum mentis tuæ , ne offendas in malis cogitationibus , ut oratio tua pura dirigatur* . S. Gregor. Neocæsar. *Porrò* , inquit , *quantum ad Ecclesiam attinet , principio vita tua tali ignem habe ,*

Reverentia in templo .

habe, ut ipse rectus ambules. Consonat S. Hieron. dicens: *Praecepta vitae dat, & non vult offendere euntes ad Ecclesiam. Non enim ingredi in domum Dei, sed sine offensione ingredi, laudis est.* Vbertus Titelman. *Cum ingredi volueris domum Dei, vide, ut mundi sint pedes tui neve (ut in Proverbio est) illotis pedibus in eam irruas, non attendens reverentiam, quam debes exhibere erga locum sanctum divino cultui dedicatum, & divina praesentia peculiariter sanctificatum.* Hoc est custodire pedem observareque mundus introeas. Hinc illud Davidicum: *Domum tuam decet sanctitudo Domine.* Psalm. 92. Cajet. ex Hebraeo vertit: *Domi tuae pulchruit sanctitas*, hoc est (inquit) *sanctitas & pulchritudo Christianorum.*

Ratio à priori, Ratio à priori est, quod templum sit locus Deo consecratus, ideoque Dei domus, & thronus: quare sicut reveremur regem in throno; ita longè magis Deum in templo, velut domo sua residentem. Origo hujus nomenclaturae, quòd scilicet templum sit, & vocetur domus Dei, fuit visio Jacobo à Deo exhibita Genes. 28. 12. *Iacob enim vidit scalam stantem super terram & cacumen illius tangens caelum: Angelos quoque Dei ascendentes per eam, & Dominum innixum scalae. Cumque evigilasset de somno, ait: verè Dominus est in loco isto, & ego nesciebam: pavensque, quàm terribilis est*, inquit, *locus iste! non est hic aliud, nisi domus Dei, & porta caeli appellavitque nomen loci Bethel*, id est domus Dei. Chald. vertit. *Quam terribilis est locus iste? non est locus communis, sed locus ad quem voluntas est ab ipso Domino*, id est quem ut sibi placitum voluit, & ex omnibus selegit sibi Deus. Huc facit praeceptum ac promissum à Deo factum Moysi Levit. 19. *A sanctis* (Hebr. *à sanctitate*, id est à sanctuario) *meis timebitis.* Et cap. 26. 11. *Ponam tabernaculum meum in medio vestri*, &c. *Ambulabo inter vos & ero Deus vester, vosque eritis populus meus.* Et Psal. 64. 5. *Sanctum est templum tuum mirabile in aequitate.* Et Jeremiae cap. 7. v. 2. *Audite*, inquit, *verbum Domini omnis Iuda, qui ingredimini per portas has, ut adoretis Dominum: Bonas facite vias vestras & studia vestra, & habitabo vobiscum in loco isto.*

Hinc particulatim nonnulli exponunt hunc locum de odio q. d. Ingressurus templum, custodi pedem, id est affectum animae tuae ab odio, sed si *frater tuus habet aliquid adversum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade prius reconciliari fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum*, ut jubet Christus Matth. cap. 15. vers. 23. *Deus* enim *est charitas, & qui manet in charitate, in Deo manet, & Deus in eo*, ut ait S. Joan. quare si accedis ad Deum, qui pura meraque est charitas, odium omne deponas necesse est.

Moral. de veneratione templi. Moral. hìc disce quanta reverentia debeatur locis sacris. Audi Sanctum Chrysostomum homil. 15. in epist. ad Hebr. *In aulam*, inquit, *regiam intraturus & habitu, & oculis, & incessu, & in cunctis aliis componis & ornas temetipsum. In templum autem ingressurus, ubi verè aula regia est, & talis qualis est caelestis, rides? Tu quidem non vides; audi tamen, quia Angeli praesentes sunt ubique, maximè in domo Dei, ubi astant regi, & omnia plena sunt incorporeis illis virtutibus.*

Quin & Seneca libr. 7. Natur. quaest. cap. 30 & 31. *Egregiè Aristot. ait, numquam nos verecundiores esse debere, quàm cùm de Deo agitur. Si intramus templa compositi, sed ad sacrificium accessuri vultum submittimus, togam adducimus, in omne argumentum modestiae fingimur, quantò hoc magis facere debemus, cùm de sideribus, de stellis, de Deorum natura disputamus; ne quid temerè, ne quid impudenter aut ignoranter affirmemus, aut scientes mentiamur?* Externa enim morum compositio, vel dissolutio, index est internae, juxta illud Eccles. 19. 27. *Amictus corporis, & risus dentium, & ingressus hominis enuntiant de illo.* Vide ibi dicta; ubi inter alia recensui Sanctum Ambrosium noluisse quemdam promovere ad sacerdotium, eò quòd ex immodesto, & inconcinno ejus incessu, conjiceret similem mentis immodestiam & inconcinnitatem qualem revera postmodum in eo deprehendit. Ita Sanctus Martinus, teste Sulpicio in ejus vita, in templo semper genuflexus vel erectus, numquam verò sedens, pallido pavidoque vultu orabat. Rogatus causam dixit: *Non timebo consistens hic coram Deo meo?* Vnde meruit, ut crebrò visitaretur a Sancto Petro, Paulo, Agnete, Thecla, atque ab ipsa B. Virgine. In templo enim, quasi in domo, Deus ut paterfamilias residet, ut reverenter ad se accedentes audiat, & exaudiat: quare ibi est liberalissimus, & omnia quae ritè postulantur concedit, juxta illud: *Quoniam illic* (in templo ait Theodor.) *mandavit Dominus benedictionem* (omnis boni copiam) *& vitam usque in saeculum.* Psalm. 132. 3. Vnde idem ajebat: *Replebimur in bonis domus tuae*, Psalm. 64. 5. Et: *In multitudine misericordiae tuae introibo in domum tuam, & adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.* Psalm. 5. 8. Idem postulat, & impetrat Salomon toto capit. 8. libr. 3. Reg.

Ex adverso Deus irrevereotiam, & injuriam templo illatam, excidio gentium, & urbium ulciscitur, uti hac de causa excidit Hierosolymam, & Judaeos. Vnde Sophon. cap. 1. vers. 9. *Visitabo*, ait, *super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa, qui complent domum Domini iniquitate, & dolo.* Et Amos cap. 6. vers. 1. Vae intentant in *optimates ingredientes pompatice domum Israel.* Quare ubi violantur templa, & religio, ibi certa imminet Dei ira, & vindicta, certumque urbis vel religionis excidium.

Anagog. Pes significat vias, modos, rationes vivendi, quas purissimas conservare oportet, ut ingrediamur in templum caelestis Jerusalem. Nam *non intrabit in eam aliquod coinquinatum, aut abominationem faciens, & mendacium.* Apocal. 21. vers. 27. Si ergo eò ingredi optat, si regnare cum Christo, animi affectus comprime, eosque velut mentis pedes, illuc dirige, audiendo, & obediendo praeceptis Dei, cui hoc placet magis, quàm victimae stultorum.

Et appropinqua ut audias] Ex Hebraeo variè vertunt. Primò Arabicus: *Anteito proximum tuum ad audiendum*, q. d. Alacer & celeriter adito templum. Secundò, Syrus & alii haec nectunt sequent. hoc modo: *Accedere ad audiendum, melius est donis stultorum*; quod noster vertit: *Melior est enim obedientia, quàm stultorum victimae*, Tertiò, Vatablus & Pagnin. *Quia propinquior, & propensior est* (Deus) *ad audiendum preces tuas magis, quàm ad suscipiendam sacrificium quod darent stulti*, Quartò, Campens. *Et scito illum* (Deum) *proximè tibi adesse, & audire cuncta.*

Verùm meliùs vertit noster: *Et appropinqua ut audias*, quia Septuag. vertunt: *Et propinquus ad audiendum.* Et Chald. id explicans: *Applica*, ait, *aurem tuam ad suscipiendam doctrinam legis à sacerdotibus, & sapientibus*; templa enim eriguntur tres ob fines, primò ad sacrificandum, secundo ad orandum, tertiò ad audiendum Dei verbum. Docet ergo ad templum eundum magis hoc fine, ut audiamus Deum, quàm ut audiamur à Deo, imò ut audiamur à Deo, priùs debere audire Deum, tum exteriùs per sanctas inspirationes cordi nostro loquentem: qua ratione enim Deus audiet eum, qui ipsummet loquentem audire renuit? Vis ergo, ut te audiat Deus, tu prior, audi eum ejusque legi, & jussis obedi. Τὸ enim *ad audiendum* hìc sumitur in actu perfecto, significatque audire ita ut obedias. Audit igitur, qui auditu percipit, & audita custodit opereque exequitur. Hic enim habet aurem audientem, & obedientem, ut ait Moyses Exodi capit. 20 vers. 18. & Salomon Proverb. cap. 25. 12. sive aures audiendi, ut ait Christus Matth. cap. 13. vers. 15. Noster Lorinus Hebr. קרב *Karob*, id est *appropinqua*, vertit *offer*, inde enim קרבן *carban*, vocatur *oblatio*, quia res offerenda appropinquat altari, & Deo. Summa enim oblatio est audire, & obedire Deo. Verùm קרב *karab* significat offerre in conjugatione Hiphil, non in Cal uti est *Karob*. Adde non rectè dici: *offer victimam ad audiendum.* Mysticè, Hugo Card. τὸ *appropinqua* significat, inquit, ei exeundum de terra, qui res caelestes velit audire.

Multo enim melior est obedientia quam stultorum victimae] Hebraea concisè sic habent; *Et appropinqua, vel appropinquare* (Hebr. enim קרב *Karob*, tam est modi infinitivi, quam imperativi) *ad audiendum prae dare stultos sacrificium*, quod Noster clarè explicuit dicens: *Appropinqua Deo; multò enim melior est obedientia* (qua audis, & obedis Deo) *quàm stultorum victimae.* Et Syrus: *Accedere ad audiendum melius est donis stultorum.* Et Arabicus: *Et sis sacrificium tuum praestantius donis insipientium.* Et Clarè Chald. *Applica aurem tuam ad suscipiendam doctrinam legis à sacerdotibus, & sapientibus, & non (facias) sicut stulti, qui hostias pro peccatis afferunt, neque tamen se à nefandis operibus quae manibus suis quasi conclusserunt, avocant.* Sic & Tigur. Paulò aliter sanctus Hieronymus in veteri editione: *Super donum enim insipientium*, inquit, *sacrificium tuum*, scilicet erit, si Deum audieris, uti praecessit, quod eodem

gedit. Campensis verò hæc refert ab battologiam & multiloquium in orando: *Et scito*, inquit, *illum tibi proximè adesse & audire cuncta: Quare cave ne multis verbis cum illo agas stultorum more*.

Porrò *melior est obedientia, quàm victimæ; quia per victimas aliena caro, per obedientiam voluntas propria mactatur*, ait S. Gregor. 35. Moral. 10. *Tantò igitur quisque Deum citiùs placat, quantò ante oculos eius repressa arbitrii sui superbia, gladio præcepti se immolat*. Quantò ergo præstat voluntas carne, tantò præstat obedientia victimis. Vide Hieron. Platum lib. 1. de Bono status relig. cap. 1. & lib. 2. c. 5.

Simile est illud: *Misericordiam volui, & non sacrificium*, Oseæ 6. 6. Vide ibi dicta. Hanc Salomonis sententiam primitùs Samuel obiecit Sauli, qui præter voluntatem Samuelis, & Dei, sacrificarat, ideoque regno, & vita privatus est: *Melior est enim*, inquit, *obedientia quàm victimæ, & auscultare magis, quàm offerre adipem arietum: quoniam quasi peccatum ariolandi est repugnare, & quasi scelus idololatriæ nolle acquiescere*. 1. Reg. 15. 22. Ubi vide S. Gregor. Deinde eamdem usurpavit David in persona Christi: *Sacrificium*, inquit, *& oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi*, &c. *tunc dixi: ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam, Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei*, Psalm. 39. 7. Heb. 10. 5. ubi fusè hac de re egi.

QUI NESCIUNT QUID FACIUNT MALI.] Pagninus: *Quia nesciunt facere voluntatem eius*, scilicet Dei Heb. enim רע *ra*, id est malum, Chaldaicè significat voluntatem: רעו *rao*, enim Chald. idem est quod Hebraicè רצו *roso*, id est velle, complacere, Vatab. *Quia nesciunt facere nisi malum*. Campens. *Quorum opera sunt ingrata Deo, quæ faciunt*. Clarius: *Nesciunt aliud quàm facere malum*. R. David. *Nesciunt optare & corrigere malum, quod habet sacrificium ipsorum*. Alius: *Quia non ipsi scientes* (sed ignorantes & insipientes) *ad faciendum malum*. Sicut enim sciens, & sapiens facit bonum, sic ignorans & insipiens facit malum. Hebræa enim concisa sunt, & nonnulla supplenda relinquunt unde variè verti possunt. Noster cum Septuag. optimè vertit supplendo τὸ *quid*. Sensus est, q.d. Obedientia est melior quam victimæ stultorum, id est impiorum; quia hi etsi victimas in se bonas offerant, tamen multa perpetrant mala, quæ ipsimet sæpè nesciunt, vel non advertunt. Adeò enim præcipites feruntur ad explendas suas concupiscentias, ut quantum in eis mali insit, non advertant. Similiter dum offerunt victimas, multa ignoranter & irreverenter in oblatione, committunt, ac imprimis quòd peccatis oppleti, nec de eis pœnitentes, sed iis immorantes contra legem, & voluntatem Dei eas offerant, quò fit ut suis victimis magis Deum offendant, quàm placent: sed ipsi hæc non advertunt, putantque Deum nudis victimis placari: qua in re graviter falluntur; ideoque insipientes sunt, & stulti. Tales & hodie multi sunt apud Christianos. Hinc Chaldæus vertit: *Ideo Dominus animo placato ea non suscipiet, cùm nec illi inter bonum, & malum facere discrimen norint*. Hoc ipsum ignorant esse malum, & peccatum, non obedientia & operibus bonis, ait Hieronymus, sed donis & victimis emendare velle, quod fecerint; præsumendo se per solas victimas justificari, inquit Cajetanus; & quod in malè offerendo careat zelus discretionis iudicio, inquit Olympiodorus; & quod putant se illa ipsa in re benefacere, ait Carthusianus; quia putant sine obedientia se solis externis muneribus placare Deum, ait Thelm. mentiuntur enim Deum ex se, & sui similibus, quasi Deus plectetur donis, & xenia, uti placantur homines. Ignorant ergo quid Deo gratum sit, quid ingratum, idcirco totos se dant externis cæremoniis, nil de interna puritate, & pietate curantes. Perversum ergo habent de virtute & de Deo judicium, ac utrique insignem injuriam irrogant, dum censent Deum colendum carneis victimis, non in spiritu, & veritate adorandum. Denique Thaumaturgus totum hunc versum applicat Ecclesiastæ, id est concionatori: sic enim vertit: *Porrò Ecclesiastæ est munus in primis ut vita sua rationem habeat, & ipse rectius ambulet: dein pro insipientibus precetur, ut in posterum recepto intellectu, mala opera vitare discant*. Verùm hæc versio ab Hebræo, Græco, Latino, Syro, & Arabico dissonat.

Ab iisdem pariter dissonat, esto minùs, Isid. Clarius dum vertit: *Custodi pedem tuum ingrediens domum Dei qui propinquus est ut audiat. Ne des sacrificium stultorum, qui nesciunt aliud, quàm facere malum*; sicque explicat, q.d. Proximè adest Deus ad audiendum omnia tua. Ne ergo multis verbis cum eo agas, stultorum more: quorum sunt Deo ingrata, quæ faciunt, omnia, scilicet etiam sacrificia; quippe cùm plenas habeant manus sanguine, ob rapinas & homicidia.

CAPUT QUINTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Pergit dare præcepta de modo orandi & colendi Deum, ac tria assignat. Primum, ne temerè quis multa effutiat coram Deo. Secundum, ne temerè quid voveat, sed prudenter, idque expleat. Tertium, venerandam esse Dei providentiam, etiam dum permittit pauperes opprimi, ne vim inferri iustitiæ. Hinc infert quædam de vanitate somniorum. Deinde v. 9. transit ad vanitatem avaritiæ; præsertim quod illa avarum numquam satiari sinat, quodque ille sæpè congerat opes in sui noxam, & necem. Unde v. 17. concludit felicitatem non consistere in opibus, sed in frugali & honesto opum usu.

1. NE temerè quid loquaris, neque cor tuum sit velox ad proferendum sermonem coram Deo. Deus enim in cælo, & tu super terram: idcirco sint pauci sermones tui. 2. Multas curas sequuntur somnia, & in multis sermonibus invenietur stultitia. 3. Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere: displicet enim ei infidelis, & stulta promissio: sed quodcumque voveris, redde. 4. Multoque melius est non vovere, quàm post votum promissa non reddere. 5. Ne dederis os tuum ut peccare facias carnem tuam: neque dicas coram angelo: Non est providentia: ne fortè iratus Deus contra sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum. 6. Ubi multa sunt somnia, plurimæ sunt vanitates, & sermones innumeri: tu verò Deum time. 7. Si videris calumnias egenorum, & violenta judicia, & subverti justitiam in provincia, non mireris super hoc negotio: quia excelso excelsior est alius, & super hos quoque eminentiores sunt alii. 8. Et insuper universæ terræ rex imperat servienti. 9. Avarus non implebitur pecunia: & qui amat divitias, fructum non capiet ex eis: & hoc ergo vanitas. 10. Ubi multæ sunt opes, multi & qui comedunt eas. Et quid prodest possessori, nisi quod cernit divitias oculis suis? 11. Dulcis est somnus operanti, sive parum, sive multum comedat: saturitas autem divitis non sinit eum dormire. 12. Est & alia infirmitas pessima, quam vidi sub sole: divitiæ conservatæ in malum domini sui. 13. Pereunt enim in afflictione pessima: generavit filium, qui in summa egestate erit. 14. Sicut egressus est nudus de utero matris suæ, sic revertetur, & nihil auferet secum de labore suo. 15. Miserabilis prorsus infirmitas: quomodo venit, sic revertetur. Quid ergo prodest ei quòd laboravit in ventum? 16. Cunctis diebus vitæ suæ comedit, in tenebris, & in curis multis, & in ærumna atque

tristi-

tristitia. 17. Hoc itaque visum est mihi bonum, ut comedat quis, & bibat, & fruatur lætitia ex labore suo, quo laboravit ipse sub sole, numero dierum vitæ suæ, quos dedit ei Deus: & hæc est pars illius. 18. Et omni homini, cui dedit Deus divitias, atque substantiam, potestatemque ei tribuit, ut comedat ex eis, & fruatur parte sua, & lætetur de labore suo: hoc est donum Dei. 19. Non enim satis recordabitur dierum vitæ suæ, eò quòd Deus occupet deliciis cor eius.

Vers. 1. NE TEMERE QUID LOQUARIS, NEQUE COR TUUM SIT VELOX AD PROFERENDUM SERMONEM CORAM DEO. DEUS ENIM EST IN CÆLO, ET TU SUPER TERRAM; IDCIRCO SINT PAUCI SERMONES TUI] Hebr. אַל־תְּבַהֵל *al tebahel*, id est, *ne acceleres ex solicitudine*, & mentis æstu, ne præcipites, ne tumultueris, ne percellas sicut audaces, potentes & impudentes verba accelerant, & præcipitant, ut iis velut grandinibus percellant, obruantque audientem, cogantque eum facere id quod ipsi petunt. Simili enim modo quidam fideles, sed rudes in oratione verba multiplicant, & præcipitant, quasi iis cogere velint Deum, ut det quod postulant; & sicut faciunt balbi, & blæsi, qui quia celeres habent phantasiæ motus, ut eos verbis nequeant assequi, & eloqui, quia phantasiæ celeritas linguæ tarditatem antevertit, & prævolat; hinc balbutiunt. Conantur enim, & solliciti sunt, ut celeritatem cogitandi celeritate loquendi adæquent, ideoque verba præcipitant, confundunt, balbutiunt, eoque magis, quò celeriùs loqui satagunt, uti docet Arist. sect. 3. Problem. in 30 Notatur ergo, & carpitur hic præcipitatio oris, proveniens ex corde cupiditatibus & passionibus ardente, & æstuante: Unde Septuag. vertunt: *Noli festinare in ore tuo*. Syrus & Arabicus: *Ne velox sis in ore tuo, & ne acceleres cor tuum ad proferendum verbum.* Noster: *Ne temerè quid loquaris*. Symmach. *Ne sis προπετής, id est præceps, temerarius, pronus & corruens, audax, effrenatus, immodestus, inconsideratus ad loquendum.* Tigur. *Ne quid præcipitanter loquaris*. Costus & Chald. vertit: *Ne inconsultè sermone prorumpas in verborum strepitum, neque præceps animus tuus feratur, ut vim, & orationis aculeos effundas, cùm tu ad Deum peccaturus venis.*

Porrò Georgius Cedrenus in Compendio hist. cap. 9. taxans Origenem, quòd libros plurimos non tam componeret, quàm temere effunderet aliter legit: *A librorum*, inquit, *compositione & multitudine συντακτικὸς, quasi compositor, dictus fuit. Apparet eum non paruisse Salomonis dicto ita præcipientis: fili cave ne multos libros facias: Neque festina loqui, neque properet animus tuus coram Deo verba facere.*

Verùm hæc lectio ab Hebræo, Græco, Latino, & ceteris dissonat.

Multiloquium quadruplex, Igitur temerarius, & velox sermo coram Deo est præceps multiloquium: idque quadruplex, primò, quod fit de qualibet re in præsentia Dei: secundò, quod fit de ipso Deo; tertiò, quod fit Deo per votum; quartò, quod fit coram Deo per orationem; hinc quadruplex oritur sensus.

Primò enim Thaumat. Olympiod. Bonaven. Hugo Card. censent hic præcipi silentium, & moderationem linguæ in qualibet locutione, eo quod coram Deo, id est in Dei præsentia agamus, & loquamur, quidquid agimus, & loquimur. Audi Thaumaturg. *Tum etiam perpulchrum fuerit linguâ parcè, pectore autem constanter uti. Nam licèt absurdis quibusdam motibus impetatur animus, decebit tamen foras eos continuò effutire; motibusque esse minus compositis. Licèt enim à cælo longè distemus (quod diligenter advertendum est) præsenti tamen, auscultantique Deo loquimur. Graviter itaque loqui utilissimum.*

Nam ut docet Arist. lib. 4. Ethic. cap. 3. Magnanimi habent motum, tardum, vocem gravem, locutionem tardam, stabilemque. *Nam neque qui circa pauca studet*, inquit, *est festinabundus; neque qui nihil magnum existimat, contentus & vehemens. Acuta autem vox, & celeritas ex his efficitur*, qui sunt pusillanimes.

Secundò, pressiùs S. Hieron. τὸ *coram Deo* exponit *de Deo. Jubet*, inquit, *ne aut loquentes, aut cogitantes plus de Deo, quàm possumus opinemur, sed sciamus imbecillitatem nostram, quod quantum distat cælum à terra, tantum nostra opinio ab illius natura separatur*. Sic & Hugo Victor. Lyran. Titelman. Dion. & alii: Præclarè Hugo Aetherianus lib. 2. de Hæresi: *Sicut*, inquit, *qui Aegyptiam palmam gustaverit, mens eius obstupescit; sic lingua retardatur, cùm dicendum est de Deo*. Lactantius lib. de Ira Dei celebrat illa Platonis sen-

A tentiam in Timæo: *Maiestas Dei tanta est ut nec mente comprehendi, nec lingua exprimi possit*; & aliam Socratis: *formam Dei non oportet conquiri*. Cui similis est illa Trismegisti ad Tatium: *Deum invenire difficile; cùm inveneris, mente eum conceperis, indicare in vulgus, nefas: enarrare verbis impossibile, ob nimiam & inæstimabilem eius potestatem*. Quocirca Cicero pro lege Manil. *Homini*, inquit, *timidè de potestate Deorum, & pauca dicenda sunt.*

Tertiò, arctius alii apud S. Hieron. censent, hic agi de voto, vetarique ne quid temerè voveatur coram Deo, id est ipsimet Deo. Verùm de voto agetur, vers. 3.

Quartò ergo, & genuinè agitur hic de oratione: hæc enim fit coram Deo, unde Campen. vertit: *Ne præceps sis in lingua tua oratura Deum*. Jubet ergo, ne in oratione simus præcipites, verbosi, & polylogi, ut quidquid in buccam venit, quidquid cor, vel concupiscentia suggerit, coram Deo promamus.

Rursum ne in oratione simus leves, impræmeditati, & imprudentes, sed prius meditemur, quid orare, & postulare conveniat, ne petamus aliquid Deo indignum, vel nobis noxium. Sub oratione accipe quamvis Dei invoca-
B tionem; sive ea fiat per juramentum: sive per votum; sive per exorcismum; sive per aliam rationem & modum, q. d. Ne temerè quid jures per Deum, ut eum invoces faciasque testem rei vanæ, vel falsæ, nec præcipitanter quid voveas Deo; sed priùs cogita; an id quod voves, Deo gratum sit, ac tibi utile, & facile, ut de executione non dubites; ne temerè diabolum, vel res creatas per Dei nomen conjures, &c. Vetatur enim hic omnis irreverentia, quæ fit Deo per præcipitem nominis ipsius sanctissimi invocationem. Unde generale hoc præceptum particulatim de voto explicans, subdit *Si quid vovisti Deo, ne moreris reddere*, &c. Ita Chald. *Non accelerabis*, ait, *super dictum tuum, ut confundas eloquia oris tui, & cor tuum non festinabit proferre loquelam in tempore, quo tu oras ante Dominum: Namque Dominus imperas super omnem mundum, & sedet super solium gloriæ in cælis altissimis, & tu sedes super terram, propterea erunt verba oris tui modica*. Taxat Gentiles, qui putabant Deum flecti bellis sermonibus, & orationibus, quibus Cicero & oratores flectebant judices ad misericordiam, vel vindictam, contra quos Christus Matth. 6. 7. *Orantes*, inquit, *nolite*
C *multum loqui, sicut Ethnici; putant enim, quòd in multiloquio suo exaudiantur.*

Rursum Gentiles putabant Jovem, & Deos dormire, vel alio profectum abesse, aut bibere in diversorio, vel aliis negotiis occupatum distineri: quare ut eum excitarent, & attentum facerent, multis magnisque clamoribus orabant, ut sacerdotibus Baal improperat Elias 3. Reg. 17. 18. *Clamate*, inquit, *voce maiore: Deus enim est, & forsitan loquitur, aut in diversorio est, aut in itinere, aut certè dormit, ut excitetur.*

Verè Seneca lib. 2. de Benef. cap. 1. *Vota*, inquit, *homines parciùs facerent, si palam facienda essent*. Et rursum: *Sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo tanquam homines audiant.*

Præclarè Nyssen. in Orat. Dominicam: *Qui in tempore orationis, ait, in ea, quæ animæ conducunt, intentus non est, sed vitiosis & perturbatis animi sui motibus Deum obsequi postulat, nugator quidem revera, atque blaterator est; quippe qui orat, ut Deus suarum ineptiarum & vanitatum adiutor, & minister fiat.*

Vetat ergo hic Salomon, ne ex vitiosa animi cupiditate,
D libidine, petulantia, præcipitatione, inconsideratione quid oremus vel effutiamus coram Deo, sed priùs prudenter juxta dictamen rectæ rationis expendamus, quid & quale, quantumque à Deo petere oporteat, ne irreverentiæ crimen incurramus, ideoque sobriè, & parce coram Deo loquamur. Deus enim est cardiagnostes, id est cordium scrutator, ideoque magis attendit cor, & mentem, quam linguam orantis. Maximè autem notatur, & carpitur hic præceps in multiloquio, & oratione celeritas: Eamdem carpsit Prov. 29. 20. *Vidisti*, ait, *hominem*

velocem ad loquendum? stultitia magis speranda est, quàm illius correptio. Et S. Jacob. cap. 1. 19. *Sit omnis homo velox ad audiendum; tardus autem ad loquendum. Festinatio indicat judicium, quod loquens habet de sua ipsius sapientia, quasi aliis præferenda sit, neque sit diu sibi expectandum in proferenda sententia, ne alius præveniat. Confusio illa verborum, nascitur ex nimia præcipitatione loquendi*, ait rectè noster Lorinus.

Deus enim in cælo, tu super terram] Septuag. *Quia Deus in cælo sursum & tu super terram.* Addunt aliqui: *deorsum*. Campen. *Deus è cælo videt tua omnia, qui in terra degis*. Olympiod. *Deus enim qui in altissima cælorum specula sedem habet, quæ in imo sunt, conspicit universa*, Sensus ergo est.

Propè cum Deo agendum. Primò. Primò, q. d. Noli in oratione verba multiplicare, & præcipitare, quasi Deum excitaturus ad audiendum, & concedendum quod petis, quia Deus è cælo cominùs terram, & omnia, quæ in terra fiunt, intuetur: Quare cominùs intuetur, & audit omnia, quæ postulas: *Cælum enim sedes mea; terra autem scabellum pedum meorum*, ait ipse Isajæ 66. 1. Quare sicut sedes vicina est scabello, sic cælum vicinum est terræ, ac Deus residens in cælo, è vicino audit te in terra, quasi ad scabellum sedis suæ orantem. Ita Thaumat. Addit Cajetan. Cælum semper est præsens terræ, nec terra à cælo elongatur, q. d. Deus numquam discedit, aut recedit à cælo; ac consequenter nec à terra: quare nulla est ratio festinandi, & accelerandi preces: Deus enim semper, & præsens immotus consistit ut eas audiat.

Secundò. Secundò, & nervosiùs, q. d. Deus in celsissimo cæli solio gloriosus residet, tu autem in humili vilique terra, supplex humi oraturus procumbis. Quare decet te reverenter cum timore, & tremore, ac submissè, paucisque Deum alloqui, & dicere cum Abrahamo: *Loquar ad Dominum meum, cum sim pulvis & cinis*. Genes. 18. 27. Cùm ergo sis vilis & infimus, par est ut summam Dei majestatem in cælo regnantem, summa demissione & veneratione interpelles. Unde Costus & Chald. vertit: *Nam in universum orbem principatum obtinet Deus, sedetq; in summo cælo, velut in sede gloriæ: tu vero cum depressus humi jaceas, in dicendo moderatione utere*. Porrò Vatabl. interpretatur: *Deus est verax, tu autem mendax, ignorans, & insipiens*: Idcirco pauca, eaque præmeditatè, coram Deo loquere, ne is te falsitatis, ignorantiæ, & insipientiæ coarguat.

Tertiò. Tertiò, sicut cælum complectitur, fovet, regit, illustrat, & fœcundat terram: sic & Deus homines se invocantes: quare non multis verbis in oratione ad eum est opus, sed pio affectu, resignatione, & fiducia, qua credamus & speremus ab eo omnia quæ poscimus, si nobis salutifera sint: in illius ergo sancta providentia, silentes, & sperantes recumbamus, & securi conquiescamus.

Idcirco sint pauci (& diligenti examinatione perpensi, ait Olympiod.) sermones tui] Tum ob rationes jam dictas, tum quia Deus è cælo totam terram, & omnia, quæ in ea fiunt, velut exiguum globulum pellucidum pervidet, & perspicit, uti raptus in Deum, eundem totum perspexit S. Benedictus, teste S. Greg. 4. Dial. c. 36. quare cum Deus tuas preces, ærumnas & desideria perspiciat, non est quod ea multis illi explices, utpote jam illi cognita. Secundò, quia sicut coram principe paucis agendum est, reverentiæ causa, sic magis coram Deo. Tertiò, quia Deus è cælo pervidet affectum cordis, eumque poscit, non sonum, copiamque verborum. Unde Mosi silenti, sed summè desideranti dicebat: *Quid clamas ad me?* clamor enim in Dei auribus est vehemens affectus, & desiderium. Exodi 14. 15. Hinc S. Franciscus totam noctem orans, ac è terra sublevatus in cælum, non aliud dicebat, quàm *quis tu Domine? quis ego? Deus meus & omnia*; sed hisce verbis totum cordis affectum in Deum effundebat. Sic Martha, & Maria, Lazaro ægrotante, non aliud nuntiarunt Christo, quàm: *Ecce quem amas infirmatur*. Joan. 11. quem enim amas, non deseris: amanti sat est indicasse necessitatem & voluntatem amari. Et David Psalm. 141. 3. *Tribulationem meam*, ait, *ante ipsum pronuntio*, id est verbo enuntio. Arabicus: *Projeci inter manus ejus voluntatem meam, detuli apud eum.*

Quartò. Quartò, quia Deus, qui ex alto omnia uno mentis cernit in ictu, omniaque dicit & eloquitur unico mentis suæ verbo, videt & ridet nostrum in oratione multiloquium,

A postulata temeraria & stulta judicia: quia *sicut exaltantur cæli à terra, sic exaltatæ sunt viæ meæ à viis vestris, & cogitationes meæ à cogitationibus vestris*, ait ipse Isajæ 55. 9.

Huc facit symbolum Pithagoræ: *In astrum nunquam digitum intendas, id est de cælitibus & summis viris nil temerè loquaris*, Et illud ejusdem. *Dei imaginem in annulo ne circumferas, id est de divinis parcè disseras*. Et illud Syrorum: *Ne os & vultum contra solem obfirmes*, id est ne obluctéris Deo, aut principibus; ne illis contradicas, aut maledicas.

Multas curas sequuntur somnia, et in multis sermonibus invenietur stultitia] *Vers. 2.* *Et*, id est, *Sic*: comparat enim curas sermonibus multis, & somnia stultitiæ, quòd sicut ex curis sequuntur somnia, sic ex multis sermonibus stultitia. Hebr. *Vox inconstantis*, id est stulti. Tigur. *Nam in multa occupatione occurrit somnium, & in multis verbis stulti vox erumpit*. Campens. *Sicut diurnæ curæ gignunt somnium, ita multa verba stultam faciunt orationem*. Chald. *Quoniam sicut venit somnium propter cogitationes cordis in multis negotiis, similiter est vox stultorum in multis verbis otiosis*: vel ut vertit Costus, *Sic, &* B *stultorum vox ad verborum inanium varietatem fertur*.

Hic versus pendet à præcedenti, ejusque dat causam, cur scilicet, sermones coram Deo debeant esse pauci; unde juxta quadruplex multiloquium coram Deo, initio versus assignatum quadruplex hic oritur sensus.

Primò enim, absolutè & generatim multi sermones possunt significare quodlibet multiloquium, & quamlibet garrulitatem, quæ fit coram Deo, id est Deo intuente & audiente, q. d. Vetus quodvis multiloquium, quia illud communiter comitatur stultitia, sicut curas multas comitantur somnia. Hæc enim est causa adæquata, cur vetuerit multiloquium, & præcipitationem loquendi, quia scilicet in omni multiloquio invenitur stultitia: hæc enim illius partim est causa, partim effectus. Causa, quia qui multa garrit, multa impertinentia, futilia, vana & stulta, imò falsa effutit, quæ eum stultiorem efficiunt. Effectus, quia garrulitas prodit, ex mente vaga, errante, inconstante, delira. Ita Lyran. Cajet. Titelm. Vatabl. & alii. Accedit Olympiod. qui sic exponit: *Sicut* C *qui per diem multis tentationibus curisque agitantur, per quietem subinde somniis conturbantur; ita & stultus in multiloquio peccans, sua ipsius voce arguitur*.

Secundò, multiloquium coram Deo, accipi potest garrulitas de Deo rebusque divinis, de qua sic exponit S. Hieronym. *Præcipit*, inquit, *ne aut loquentes, aut cogitantes, plus de Deo, quàm possumus, opinemur, sed sciamus imbecillitatem nostram, quòd quantum distat cælum à terra, tantum nostra opinatio à natura illius separetur, & idcirco debere verba nostra esse moderata. Sicut enim qui in multis cogitationibus est, ea somniat frequenter, de quibus cogitat, ita qui plura voluerit de divinitate disserere, incidit in stultitiam. Vel certe sic: verba nostra pauca ideo esse debere, quod etiam ea quæ nosse nos arbitramur, per speculum videmus, & in ænigmate, & velut somnium comprehendimus, quod tenere nos æstimamus. Cumq; plura (ut visum nobis fuerit) dixerimus,* *1. Cor. 13.* *finem disputationis nostræ esse stultitiam. Ex multiloquio enim nos non effugere peccatum.*

Accedit Auctor Catenæ Græcor. qui & causam subdit: *Nec enim*, inquit, *fieri potest, ut homo qui sensili natura con-* *Prov. 10.* D *stat, & omnem suam cogitationem à sensibus mutuatur, is rectè & citra errorem de Deo disputet*, utpote spiritali & incorporeo.

Tertiò, multiloquium coram Deo, potest accipi præcipitatio ad vovendum. Hujus enim comes est stultitia, dum vel stulta, aut contraria vovet, ut stultè vota tot & tanta explere non vult, imò non potest. Denique hæc vota prodeunt ex mente incostante, insipiente & stulta.

Quartò, & magis præcisè ac propriè per multiloquium coram Deo significatur præcipitatio, & multiloquium precum, quæ procedit ex animo variis desideriis agitato, ac cupiditatibus, & sollicitudinibus æstuante, & perturbato: hoc enim significat Hebr. בהל *behal* v. præced. Talis enim oratio procedit ex anima cupida, perturbata, & stulta: ideoque multa similia effutit & peccatur. Sensus ergo est q. d. Sicut multitudo curarum præsertim inanium, & futilium prodit ex mente inani & futili, ac variis desideriis æstuante, paritque somnia inania, futilia & perturbata: sic pariter multitudo sermonum, & precum prodit, ex mente vaga, instabili ac va-

riis

tiis cupidinibus, & passionibus jactata; ideoque inconstante, & stulta, se proinde multa contraria, perturbata & stulta effutit ac postulat, quæ eam stultam, stultiorem efficiunt: quod enim nunc petit, mox renuit; quod nunc placet, mox displicet; quod nunc ait, mox negat. Ergo multiloquium in orando prodit, augetque orantis stultitiam id est mentis variis, & inter se pugnantibus cupiditatibus agitatæ, & impulsæ inconstantiam. Hanc enim significat Hebr. *kesil*. Sic enim ad verbum habent Hebræa: *Quia venit somnium in multitudine occupationis, & vox inconstantis, sive stulti in multitudine verborum.*

Somnium est stultitia Porrò aptè comparat multas curas multis sermonibus, quia multæ curæ pariunt multos sermones: quæ enim mens cupit, & curat, hæc eloquitur: somnium verò appositè comparatur stultitiæ. *Primò,* Primò, quia somnia sunt quædam phantasiæ ludibria, & deliria: vicissim stultitiæ & deliria sunt quasi mentis emotæ, & aberrantis somnia. Sicut ergo somnia sunt deliria dormientium; sic stultitiæ sunt deliria æquè ac somnia vigilantium.

Secundò: Secundò, sicut somnia prodeunt ex animo curis agitato: sic stultitia ex anima variis cupiditatibus, quas per multiloquium prodit, æstuante. Verè Seneca in Octavis hanc somniorum dat causam: *Quæcumque,* inquit, *mentis agitat infusus vigor, ea per quietem sacer, & arcanus refert, veloque sensus.* Et Claudian. de raptu Proserp.

Omnia quæ sensu volvuntur vota diurno,
Tempore nocturno reddit amica quies.

Tertiò: Tertiò, sicut in somniis mentis perturbatæ propter rerum variarum, ait Pineda atque multarum imagines, atque phantasmata concursantia, & nonnullo ordine rerum, & intelligentiæ servato, tumultuariò & confusè menti impressa, & memoriæ tradita, necesse est multa inesse deliria, & specierum atque simulacrorum ingentem perturbationem & confusionem qualis sunt ebriolorum & furentium hominum insomnia, quæ Hippocrates aliquando appellavit *peregrinas opiniones, quæ mentem exerrent*: Ita sanè multa verba non possunt non parere multam in narrando, pollicendo, vovendo, aut quidpiam aliud verbis & sermone tractando stultitiam, inconstantiam, & delirationem.

Quartò. Quartò, quia crebræ stultitiæ, & stultiloquia, pariunt stulta insomnia. Ita Olymp. *Ne,* inquit, *multiloquus esto ac nugax, neque stultitiam tibi insitam tuo profer sermone; quoniam multa nugacibus adveniunt tentationes, quæ ipsos interdum non solùm vigilantes conturbant, sed per quietem quoque dormientes exterreant.*

Porrò Septuag. hic variant. Vaticani enim & Regii Græcum πειρασμοῦ vertunt: *Quia advenit somnium in multitudine sollicitudinis, & vox stulti in multiplicatione sermonum.* Sic & Syrus. Complut. verò: *Quoniam advenit insomnium in multitudine tentationis, & vox stulti in multitudine sermonum.* Et Arabicus: *Nam somnium affert multitudinem tentationum, & vox stulti affert multitudinem sermonum*; quod secutus Beatus Antiochus hom. 85. accipit hunc locum de insomniis immundis, & obscænis. Audi eum: In somniis ne commodetis fidem: sunt enim hæc aliud nihil, quàm mentia implanatæ ac de errantis simulacra, imaginationes, & frustratoriæ ludificationes reproborum dæmonum, nobis ut imponant, & implanent sic miserè seductos, ut inescent istis delinimentis atque oblectent, ut deinceps nullo negotio hominem pertrahant ad captanda lenocinia illecebrosæ voluptatis, juxta verbum Judæ Apostoli Jacobi fratris, de ejusmodi quibusdam dicentis: *Similiter & hi insomnia sua sectantes, carnem quidem maculant, dominationem autem spernunt, majestatem verò blasphemant.* Ecclesiastes item præcipit dicens: *Insomnium in multitudine tentationis & vox stulti in multitudine sermonum.* Indueit: *Ne des os tuum, ut exerrare facias carnem tuam, ut ne irascatur Deus super voce tua, & corrumpat labores manuum tuarum, quia in multitudine somniorum & vanitatum, & sermonum multorum.* Accedit Olymp. *Qui multis tentationibus per diem agitatur, multis subinde somniis, vel ad avaritiam, vel ad libidinem tentantibus per quietem conturbatur; sed tamen inutilibus, & statim avolantibus: ita multiloquum & nugacem, ac multa blaterantem multa videtur dicere, sed tamen inutilia omnia & nugatoria.*

Auctor verò Catenæ Græc. *De Deo,* inquit, *sint pauci sermones tui, id est veri circumspecti. Nam qui deceamentum hoc amplecti conveniunt, iis longe tentationum agmina adveniunt somnia. Insomnii enim nomine dæmonem vocat, cùm longe illa de tentationum comitatu, somno deditas animas opprimit atque perturbat. De quo Jobus cum Deo loquens ita dicit: Perterrefacis me in somnis, & obvundis me visionibus. David etiam hunc hostem vitare desiderans, ita sibi Dominum advocat: Illumina oculos meos: ne umquam obdormiam in mortem. Et quæ sequuntur.* Aliud: *Quemadmodum qui interdiù tentantur etiam tum, cùm dormiunt perterrentur insomniis, ad eundem quoque modum, sua stultum loquacitas redarguit, variisque tentationibus circumvolvit.* Denique Symmach. vertit: *Accedet somnium propter multitudinem iniquitatis,* quam parit tentatio vehemens, quæ enim per diem concupiscimus, hæc per noctem somniamus. Unde rixosi somniant de suis rixis, & cædibus, gulosi de sua crapula, scortatores de suis scortis, avari de suis usuris, &c.

SI QUID VOVISTI DEO, NE MORERIS REDDERE: DISPLICET ENIM EI INFIDELIS, ET STULTA PROMISSIO: SED QUODCUMQUE VOVERIS, REDDE] Septuag. *Prout voveris votum Deo, ne moreris reddere.* Votum enim reddendum est integre, eo loco, tempore, modo, ceterisque circumstantiis, quibus conceptum; & nuncupatum est. Unde Interpres Olympiod. vertit. *Sicut vovisti, &c. ne tardes reddere.* Vers. 3.

Præclarè Salvianus lib. 2. *Professio,* sit, *religionis non aufert debitum, sed auget: quia assumptio religiosi nominis, sponsio est devotionis, ac per hoc tantò plus quispiam debet opere, quantum plus promiserit promissione, secundùm illud: Melius est non vovere, quàm post votum promissa non reddere.* Votum enim Deo nuncupatum mirè placita res est Deo, adeo ut ipse non tantùm promissione de re bona ac sancta sibi facta gaudeat, verum & rem illam voto sibi consecratam sine ulla mora ac celeriter exigat, ægreque ferat, si differatur, aut moræ ei sociatur. Unde S. Ambros. lib. 1. de Cain & Abel cap. 8. *Prima,* inquit, *voti gratia est celeritas solutionis.* Unde solutionem differre, perinde est aliquando, quod auferre, quod mihi videtur Sapiens hoc loco innuisse; Nam ad celerem votorum solutionem hortatur: *Si quid* inquit, *vovisti Deo, ne moreris reddere.* Et statim reddens hujus celeritatis rationem: *Multo,* inquit, *melius est non vovere, quàm post votum promissa non reddere,* hoc est, post votum promissa morari: has enim moras tollendas esse præmonuerat, & tamen dicit *promissa non reddere,* quia perinde est morari promissa, ac negare, ut benè D. Ambros. lib. cit. c. 7. advertit: *Cùm enim,* inquit, *moram facis, non reddis.* Quid enim magis profuit Caino serò offerre, quàm non offerre.

Aptè hæc gnome nectitur, & educitur è præcedenti, Qui enim inconsiderati, & præcipites sunt ad loquendum, orandum, vovendum, hi post votum, dum considerant ejus difficultatem, tardi sunt ad solvendum, quare sicut peccarunt præcipitatione in vovendo, sic longè graviùs peccant tarditate in persolvendo.

Porrò votum est promissio Deo facta; quæ ut sit valida, quinque requirit. Primò, ut sit deliberata: secundò, ut libera; hinc ait, *si quid voveris*: tertiò, ut vovens intendat se obligare: quartò, ut sit de re grata Deo: quintò, ut vovens possit se obligare. Hinc votum est actus religionis, & latriæ, voto enim colitur Deus, ut docet D. Thom. 2. 2. quæst. 88. art. 5. Unde orationi hic votum subnectitur, præsertim quia orantes sæpè, ut impetrent, quod postulant, Deo nuncupant vota, juxta illud Isajæ 19. *Colent eum in hostiis, & muneribus, & vota vovebunt, & solvent.* Hinc Græci votum vocant εὐχὴν, id est orationem. Vide nostrum Lessium tract. de Voto.

Quocirca in baptismo, quo fideles profitentur se servaturos legem Christi, & abrenuntiant Satanæ, propriè non est votum: quia hæc non est promissio, sed propositum duntaxat, & professio fidei & vitæ Christianæ. Eadem tamen sæpè à patribus vocatur votum, largè sumendo nomen voti, pro proposito & professione. Unde ab iis eadem nunc vocatur sponsio, nunc promissio, nunc cautio, nunc juramentum, nunc ejuratio, nunc professio, nunc contestatio, nunc votum, uti videri potest apud S. Basil de Spiritu sancto cap. 27. Tertul. de Corona mil. cap. 3. Gregor. homil. 29. in Evang. August. in Psal. 75. S. Hieron. Apol. contra Ruffin. & alios.

NE MORERIS REDDERE] Campens. *Absque mora illud persolve*; Votum explendum est eo tempore, quod

intendit mens voventis; si nullum certum determinarit, mox ut commodè potest, illud explere tenetur; juxta illud Deuter. 23. 21. *Cùm votum voveris Domino Deo tuo, non tardabis reddere, quia requiret illud Dominus Deus tuus; & si moratus fueris, reputabitur tibi in peccatum. Si nolueris polliceri, absque peccato eris. Quod autem semel egressum est de labiis tuis, observabis, & facies sicut promisisti Domino Deo, & propria voluntate & ore locutus es. Quocirca ruina est devorare sanctos, & post vota retractare.* Proverb. 20. 25 vide ibi dicta. Ratio est, quòd per votum vovens se obstringat ad rem, quam vovit, illi præstandam: votum ergo est debitum, & vovens se facit debitorem Deo, reumque voti: quare peccat, si debitum hoc Deo exsolvere tardet. Jam enim post votum, res non tam est ejus, quàm Dei: transit enim in jus Dei, cui per votum est consecrata: quare injuriam ei facit, si rem ejus, id est illi debitam, & obligatam sibi retineat. Rectè ergo ait; *Ne moreris reddere*, q. d. citò, alacritèr, & hilaritèr, persolve Deo, quod vovisti: *Hilarem enim datorem diligit Deus.* 2. Corinth. 9. Nam *bis dat, qui citò dat.* Vide S. Bernard. serm. 78. in Cant. Aliam rationem, cur citò explendum sit votum, dat Olympiod. *Quia*, inquit, *simul ac reus voti factus fueris, multitudo te circumveniet tentationum, quæ persolvere promissionem impediat, ita ut ne dormias quidem, sine molestia sis futuras:* Qualem in sponsore describit Salomon Prover. 6. 2. Hinc pro *reddere*. Hebr. est שַׁלֵּם *scallem*, quod propriè significat pacificare, pacem conciliare; qui enim debitum solvit, pacem cum creditore restaurat, & firmat: Sic vota solventes, pacem cum Deo ineunt, & sanciunt. Quocirca David: *Vota mea reddam*, inquit, *in conspectu omnium timentium eum.* Psalm. 21. 26. Audi S. Ambros. libr. 2. de Cain & Abel cap. 7. *Si voveris votum, non facias moram reddere illud. Cum enim moram facis; non reddis. Votum est autem postulatio bonorum à Deo cum solvendi muneris promissione. Et ideo cùm impetraveris, quod petisti, ingrati est tardare promissum. Sed interdum, aut negligentibus irrepit oblivio impetratorum, aut timidis & elatis arrogare eventus sibi, & bonum quod agit, vel quod à Deo consequitur, propriis virtutibus vindicare, nec auctoris reputare gratiæ, sed ipse se factum bonorum auctorem ducere, hebetis & elati cordis est.*

Hinc Apostolus de viduis, quæ post votum castitatis nubere volunt, ait, *habentes damnationem, quia primam fidem* (promissionem, & votum castitatis) *irritam fecerunt.* 1. Timoth. 5. 12. Ananias quoque, & Sapphira, morte à S. Pietro puniti sunt, quòd votum paupertatis implere tardarent. Hinc Urbanus I. Pont. ut habetur 12. quæst. 1. cap. *Scimus*, docet clericis omnia esse communia, quòd eo tempore id voverint: *Quicumque vestrum*, inquit, *communem vitam susceptam habet, & vovit se nihil proprium habere, videat ne pollicitationem suam irritam faciat, sed hoc quod Domino est pollicitus, fideliter custodiat, ut damnationem, sed præmium sibi acquirat; quoniam melius est non vovere, quàm votum, prout melius potest, non perficere. Gravius enim puniuntur, qui votum fecerunt, aut fidem perceperunt, & votum non perfecerunt, aut in malis vitam finierunt, quàm illi, qui sine voto, aut fide mortui sunt, & tamen bona egerunt opera: Displicet enim Deo infidelis & stulta promissio.*

Alia est ratio, cur votum sit citò solvendum, quod Deus cùm sit fidelissimus, fidelissimos exigat sui cultores. Si enim homini fides servanda est, multo magis Deo; alioqui enim videris Deum ridere, & ludificare; ejusque honorem dedecori, & ignominiæ exponere: quare Deus votorum violatores, velut infideles, votifragos, & sacrilegos gravitèr solet plectere, & ulcisci, uti jam exemplis ostendi. Iidem sunt stolti: stultum enim est ultrò se voto obligare ad rem, quam nolis, vel non possis præstare: stultum est ultra vires quippiam promittere. *Insipiens enim est, qui sui ipsius ignorat quantitatem*, ait Ptolomæus in præfatione Almegesti, quid scilicet valeant humeri, quid ferre recusent. Porrò stulta voti promissio quando fit inconsideratè præcipitanter, aut cum vovet quis rem impossibilem, indifferentem, malam, minus bonam, quæ scilicet majus bonum impediat. Sic stultum fuit votum Jepte, quo vovit se Deo immolaturum quidquid revertenti sibi post victoriam, primùm è domo occurreret, occurrit autem filia unde eam immolavit: *Nam in vovendo fuit stultus, quia discretionem non habuit, & in reddendo impius*, ait S. Hieron. & ex eo S. Thom. 2. 2. q. 87. art. 2.

Cavendus hic error Angeli in summa verbo *votum*, qui censet stultitiam indeliberationis, sive insufficientiam colligi ex eo, si quem post votum, statim voti pœniteat. Multi enim deliberatè voverunt, ideoque voto obligantur, quos tamen paulò post pœnitet voti, ut patet in Apostatis à religione: quare docent Theologi ad votum illam deliberationem absolutè sufficere, quæ sufficit ad peccandum moraliter.

Hebr. est: *quia non est voluntas* (Dei) בַּכְּסִילִים *bac Kesilim*, id est, *in inconstantibus*, hoc est stultis, qui scilicet promittunt, & promissa non implent, vel revocant ex inconstanti mentis concupiscentia, juxta illud Arabum: *Stabilimentum fidei est abstinentia; labefactatio fidei est concupiscentia.*

Causa enim cur multi vota non impleant, est mentis inconstantia, quæ facit eos pœnitere voti, juxta illud Proverb. 25. 14. *Ventus, & nubes, & pluvia non sequentes, vir gloriosus, & promissa non complens.* Chald. hic vertit: *Quoniam propterea non est beneplacitum in stultis, quòd differant vota sua.* Symmach. οὐ χρεία ἀφρόνων, id est, *Non est opus insipientibus*, scilicet Deo: vel *nulla est utilitas insipientium*, qui tam leviter vovent, ut mox ea retractent, juxta illud: *Homo apostata vir inutilis.* Proverb. 6. 12. Arabicus: *Non est voluntas Dei in divitibus*, quos divitiæ sæpè faciunt arrogantes, inconstantes, & stultos. Tigur. *Non enim Deus stultis delectatur.* Campens. *Ne illum, stultorum more, multa promittendo, graviter offendas.* Extat hac de re Apologus apud Æsopum: *Vir pauper*, inquit, *ægrotans, vovebat diis, si evaderet, boves centum in sacrificium oblaturum; sed Dii tentaturi à morbo liberarunt; at ille surgens, quoniam boves carebat, ex pasta boves centum à se formatos, in ara positos sacrificavit; ipsum ulturi in somnis adstiterunt Dii dicentes; Abi ad littus ad eum locum, illic enim Atticas mille dragmas invenies. Ille autem excitatus, lætus & alacer ad demonstratum locum pervenit, aurum disquirens; sed illic in piratas incidit, ab ipsisque comprehensus est. Captus ergo, ut dimitteretur, piratas orabat, mille auri talenta daturum ipsis promittens, sed cum non crederent, abactus, ab ipsis divenditus est mille drachmis. Affabulatio, fabula significat mendaciis hominum inimicum esse Deum.*

MULTOQUE MELIUS EST NON VOVERE, QUAM POST VOTUM PROMISSA NON REDDERE] Ait, *non vovere* dumtaxat, quia votum de non vovendo illicitum est. Qui enim vovet se non facturum votum, vovet se non facturum majus bonum, quod illicitum est, ideòque votum ejus irritum, uti docet noster Franc. Suarez tom. 2. de Relig. lib. 2. de Voto cap. 11. *Quàm gravia vincula*, ait S. Ambros. lib. 9. in Lucam ad cap. 20. *promittere Deo, & non solvere? Melius est non vovere, quàm vovere & non reddere: major est contractus fidei, quàm pecuniæ. Redde promissum, dum in hoc corpore es, priusquam veniat exactor, & mittat te in carcerem.* Vers. 4.

Porrò delirant Hæretici nostri ævi, dum ex hoc loco damnant vota castitatis, religionis, jejunii, ac votis reos absolvunt. Non enim ait Eccles. Bonum est non vovere, vel malum est vovere: Sed *melius est non vovere, quam post votum promissa non reddere.* q. d. Melius est non vovere, quàm votum facere, & violare. Optimum est ergo votum facere, & illud præstare. Hic enim est duplex actus religionis, cultusque Dei, primò, in eo quòd rem Deo voveas, & consecres; secundò, quòd consecratam illi exhibeas. Nam idcirco displicet Deo infidelis, & stulta promisio, quia placet fidelitèr, & prudentèr suscepta: & hac de causa melius est non vovere, quàm post votum promissa non reddere, quia bonum est promittere, & quod promiseris præstare: etsi ipsum *non promittere* dicatur melius, non absolutè, sed respectivè, quando scilicet non implendum est quod promittitur.

Melius ergo est opus factum ex voto, quàm sine voto. *Melius est opus ex voto, quàm sine voto. Ratio prima.* Ratio est triplex. Prima, quòd votum sit actus religionis, & latriæ, ut dixi, quæ inter morales prima & nobilissima est virtus; sicut charitas inter Theologicas. Quare actus v. g. jejunii in se simplex est virtus, puta actus temperantiæ; sed si accedat votum fit duplex, dupliciq́ue valoris, & meriti: Accedit enim dignitas religionis & voti, quæ longè nobilior est temperantia. Quocirca sicut religio melior est irreligiositate, ait Salvian. lib. 2. ad Eccl. Cathol. sic melius est jejunium votum, quàm non votum. Ita D. Thomas 2. 2. quæst. 88. art. 6.

Secunda

Secunda. Secunda, quòd qui facit opus, actum dumtaxat dat Deo; qui verò addit votum, simul cum actu dat vim & potentiam, putà voluntatem & libertatem. Hanc enim per votum tradit Deo, ut non liceat ei contrarium ei, quod vovit, velle. Facit ergo sicut ille, qui dat principi non solùm fructus, sed totam arborem cum fructibus, ait S. Ansel. lib. de Similit. Hinc Psaltes. Psal. 75. *vovete*, ait, *& reddite Domino vestro*. ubi S. Augustin. *Quisque*, ait, *quod potest voveat & reddat; non sitis pigri ad vovendum: Non enim viribus vestris implebitis*. Dabit enim vires implendi, qui dat devotionem vovendi.

Tertia. Tertia, quòd votum voluntatem ex se flexilem & inconstantem in actu virtutis, quam vovet, roboret & confirmet, quo fit, ut actus qui ex voto prodit, sit firmior, robustior & constantior, ideòque melior & perfectior, juxta illud S. Bernard. de Præc. & dispens. *Felix necessitas quæ ad meliora compellit*. Audi S. August. de Virgin. cap. 8. *Neque enim ipsa*, inquit, *virginitas, quia virginitas, sed quia Deo dicata est, honoratur: quæ licet in carne servetur, spiritus tamen religione ac devotione servatur, ac per hoc etiam virginitas corporis spiritualis est, quam vovet & servat continentia pietatis*. Idemque paulò infrà. *Honoratiùs in animi bonis illa continentia numeranda est, quæ integritas carnis ipsi creatori animæ & carnis vovetur, consecratur, servatur*.

Vers. 4. Ne dederis os tuum, ut peccare facias carnem (Arabicus *humanitatem*) tuam: Neque dicas coram Angelo, non est providentia: Ne forte Deus iratus contra sermones tuos: dissipet cuncta opera manuum tuarum] Primò, multi hæc accipiunt de voto temerè facto, votique violatione: de voto enim proximè sermo præcessit. Hinc Tigur. vertit: *ne committas, ut os tuum præbeat carni tuæ occasionem, peccandi*. Vatab. *Ne habitus loquendi oris tui, ut peccet*. Isidor. Clarius: *Ne votum te peccato involvat*. Clarè Chald. *Ne violes verbum oris tui, nec sis causa gehennæ super carnem tuam, & in die iudicii magni non poteris dicere coram Angelo crudeli, qui arguet te, quoniam ignorantia est: ne irascatur furor Dei super omnia verba tua, quæ dicta sunt in ignominia, & dissipet opera manuum tuarum*.

Sensus ergo est, q. d. Ne dederis os tuum ad temerè vovendum quippiam, quod ægrè præstare poteris, ut peccare facies carnem tuam, dum illa transgredietur votum C difficilis religionis, jejunii, castitatis, pœnitentiæ per gulam, luxuriam, &c. vel *carnem*, id est teipsum, dum per infirmitatem carnis tuæ violabis votum. Neque dicas coram Angelo, qui tibi velut custos semper adest, quemque ubique revereri debes: *Non est providentia*, id est Deus non cognoscit, vel non curat res humanas, ac proinde nec vota mea. Hebræa habent: *Ne dicas error est*, id est casu & errore fortuito regitur mundus, non certa numinis providentia; unus omnium rerum, ac proinde mei quoque voti fortuitus est error: vovendo ergo erravi: quare errorem hunc jam à me agnitum, mihique molestum, & difficilem corrigam, votumque erroneum rescindam. Aquila vertit ἀκούσιον, id est *non spontaneum est*. q. d. Non spontaneè vovi, sed per errorem & improvidentiam votum mihi excidit: ergo eo non obligor. Hic enim gravis est error, & grave scelus, imò sacrilegium, cujus testes, accusatores, & vindices erunt Angeli, cæli, sol, sidera, terra & elementa, in quorum conspectu votum nuncupasti, & deinde violasti.

Suadet ergo Salomon, ut qui cœpit vovere, priùs D prudentèr consideret suas vires, inclinationes, conditiones, an votum facilè explere possit, ut planè sese per Dei gratiam illud expleturum confidat; ne si improvidè votum emittat, serò illum pœniteat, ac votum violet, seseque excuset dicendo: Improvidè vovi, erravi vovendo, non cogitabam votum fore mihi tam difficile. Hæc enim frigida, & frivola est excusatio. Sapientis est prævidere futura, itaque amputare τὸ *putabam*, & *non putabam*.

Sunt enim nonnulli ardentiores, ideoque levioris, & inconstantioris ingenii, qui dum ferventer orant, aut sentiunt divinæ motionis impulsus, & cælestis consolationis æstus, illicò cupiunt vovere magnas vitæ austeritatis, magnas eleemosynas, statum religionis rigidæ, ut Carthusianam, vel vitam Anachoreticam. At ubi fervor hic, & æstus transiit, sentiunt se imbecilles, & invalidos, nec habere tantas naturæ & gra- A tiæ vires, quantas votum requirit; quare serò dolent, votique pœnitent, ac tandem illud violant, ruuntque in omnem carnis licentiam. Hos hic monet Salomon, ne in illo devotionis æstu præproperè voveant, sed sinant illum defervescere, tumque prudentèr, & disertè considerent an, quid, quantum, & quamdiu vovere conveniat, imò votum non emittant, nisi prævio confessarii, aut viri prudentis consilio, & consensu.

Hæc expositio planè inhæret litteræ, eamque cum præcedentibus de voto optimè connectit: quare germana omninò, & genuina videtur, eamque sequuntur Gloss. interl. Titelm. Pineda, Lorinus, & Doctor Hebræus. S. Hieron. quem audi: *Hebræus ita sensit, quod non potes facere, ne promittas. Non enim in ventum dicta transeunt: sed à præsenti Angelo, qui unicuique adhæret comes, statim perferuntur ad Dominum, & tu qui putas ignorare Deum quod pollicitus es provocas eum ad iracundiam, ut omnia opera tua dissipentur*.

Audi nunc, & alias aliorum expositiones probabiles.

Secundò, Olympiod. Thaumat. & Salonius exponunt B q. d. Ne dederis os tuum gulæ, vel verbis incautis, aut libidinosis, præsertim cum mulieribus, quibus caro tua excitetur ad luxuriam. Sic & Hugo Card. Lyran. & Titelm. hæc exponunt de vitanda gula & luxuria.

Tertiò, S. Hieron. Salon. Alcuinus & Gloss. exponunt q. d. Noli quærere calvas excusationes, quibus des occasionem carni tuæ ad peccandum, hoc est, ne dicas: Non ego peccavi, non ego me inebriavi, non ego fornicatus sum, sed natura infirma, & per concupiscentiam corrupta ad illud invitum me impulit; nam ita in Deum naturæ conditorem peccatum tuum regeris, ipsumque facis peccati, æquè ac naturæ tam fragilis, auctorem, quæ est horrenda blasphemia, ideòque Deum graviter offendit & ad vindictam irritat. Audi S. Hieron. Arguit eos, *qui de vitio carnis queruntur, & aiunt se corporis necessitate compulsos ea facere, quæ nolint, secundùm dictum Apostoli Rom. 7. & vanas excusationes quærunt & dicunt, non ego pecco, sed quod habitat in carne mea peccatum*.

Quartò, Bonavent. refert ad negationem divinæ providentiæ. q. d. Ne dederis os tuum, ut dicas coram Angelo: Non est providentia, non est numen voluptatum, & scelerum vindex; itaque securus ruas in omnia vitia carnis. Negatio enim numinis hominem impellit ad omnem gulam & luxuriam.

Quintò, Dion. Carth. & ex eo Cajetan. quia triplex est oris usus, scilicet comedere, osculari, loqui; tria quæ in his peccantur, vult involvi, gulam, impudica oscula, & verba, & juxta dictam editionem Hebræam subdit, ne quis hæc excuset, tamquam errore atque involuntariè facta, caveatque id seriò dicere; quoniam, qui adest Angelus, novit, qua mente sic ipse loquatur, & quàm in Dei vergat injuriam.

Sextò, Moringus generaliùs hanc gnomen accipit, quasi dictam, non tantùm contra gulam & luxuriam, sed & contra omnia vitia carnis, quæ recenset Apost. Galat. 5. 19. Ne quis ea excuset per carnis suæ fragilitatem ac violentiam quamdam, vel necessariam carnis concupiscentiam.

Septimò, nonnulli censent hic præcipi ne quis votum vocet errorem, ac errare eos qui vovent, quasi aut id non liceat, aut non debeat reddi votum. Verùm primus sensus, ut dixi, est genuinus.

Ne dicas coram Angelo] Crudeli, inquit, Chald. hoc est coram Diabolo. Meliùs alii Angelum bonum accipiunt, qualis est custos cuique à Deo deputatus. Hic enim providentiæ est administer: quare qui illam negat, tam Angelo, quam Deo est injurius. Unde nonnulli hinc probant custodiam Angelorum circa homines. Rursum ex hoc loco concludit D. Thomas 1. p. quæst. 57. art. 2. Angelos habere cognitionem, & providentiam rerum creatarum. Angelum ergo nominat, quia hic est providentiæ divinæ executor, æquè ac tutor, & vindex: perinde ac si quis dicat: Ne dicas coram prætore: In hac civitate non est justitia: quis prætor qui est justitiæ tutor, & vindex, hanc injuriam à se depellet, teque ob eam justè capiet, & punier.

Denique nonnulli, ut Pineda, hæc accipiunt de Angelo

gelo peculiari cui à Deo (unde S. Hier. *Non enim*, inquit, *in ventum dicta transeunt, sed à præsente Angelo, qui unicuique comes adhæret, statim perferuntur ad Dominum*) commissa sit cura orationum, & votorum Deo offerendorum, qualem vidit Joannes Apoc. 8. 3. *Et alius Angelus*, inquit, *venit & stetit ante altare aureum, & data sunt illi incensa multa, ut daret de orationibus Sanctorum super altare aureum, quod est ante thronum Dei, & ascendit fumus aromatum de orationibus Sanctorum de manu Angeli coram Deo*. Fuit enim vetus Origenis & aliorum opinio, certos diabolos certis vitiis præesse, ad eaque homines instigare. Unde in Script. & in vitis Patrum crebrò nominatur spiritus vel Angelus blasphemiæ, luxuriæ, superbiæ, gulæ, avaritiæ, acediæ, &c. atque ex adverso certos Angelos præesse certis virtutibus, ad easque homines provehere, ut unus Angelus sit orationis, alius humilitatis, alius temperantiæ, alius castitatis, &c. qua de re alibi dixi.

In vita S. Onuphrii, qui per 70. annos in eremo sogelicè vixit, quam scripsit oculatus testis Paphnutius Abbas, legimus Deum per Angelos de omnibus providere hominibus, præsertim religiosis voto obstrictis, solitariis & eremitis: *Omnipotens Deus*, inquit, *non derelinquit sperantes in se, circumdat eos armis potentiæ suæ, ut hos incursio satanæ non valeat prosternere, quos protegit celsitudo divina misericordia. Quapropter ad eos Angeli Dei ingiter mittuntur, ac per manus illorum quæcumque necessaria crebrius eis administrantur*. Et mox: *Certissimè sciat, ô fili, quoniam Angeli Dei sanctis ac justis viris quotidie famulantur, atque virtute superna corpora & animæ illorum jugiter illuminantur*. Paulò post narrat B. Onuphrius, se ab Angelo habente speciem viri pulcherrimi ductum in eremum, cùm diceret: *Noli pavescere, ego enim sum Dei Angelus, tibi ad custodiendum ab ortu tuo providentia divina destinatus, ut jubente Deo tecum manerem, & te in hanc eremum ducerem. Perfectus esto, humilis incede coram Domino, cum gaudio labora, cor tuum in omni custodia conserva, vive sine querela, in bono opere persevera. Ego verò te non derelinquam, donec animam tuam in præsentia summæ majestatis offeram*. Et post nonnulla: *S. Angelus quotidie mihi panem offerebat, & aquam pro mensura ministrabat ut corpus meum confortaretur, ne deficeret, & jugiter in Dei laude perseveraret*, &c. *Omni die Dominico vel Sabbato Angelum Domini paratum invenio, Sacrosanctum corpus, & sanguinem Domini nostri Jesu Christi secum deferentem, de cujus manibus mihi pretiosissima donantur munera, vitaque mea salus perpetua. Verum etiam omnes, qui vitam spiritualem ducunt in eremo monachi, tali participantur gaudio. Hi verò sancti Eremitæ, qui hanc solitudinem habitant, si fortassè aliquando videre hominem desiderant, illico in cœlum ab Angelis deportantur: visitentur illic animæ justorum fulgentium sicut sol in regno patris eorum, ibi multitudinem contemplantur Angelorum, suasque animas civibus mixtas beatorum. Quare omnes qui in agone contendunt, tota mente, toto corde, totis viribus in bono opere fervent, quatenus gloriam cœlestis patriæ cum Christo, & cum sanctis mereantur possidere.*

Angeli proprii Religiosorum, et Anachoretarum.

Exemplum S. Onuphrii

Subdit Paphnutius de morte S. Onuphrii: *Post hæc surrexit, & Dominum lacrymans oravit, genua flexit atque subitò dixit: In manus tuas Deus commendo spiritum meum. Cumque hæc dixisset, lumen splendidum corpus ejus obumbravit, & in ipsius claritate luminis, anima sancta carne soluta est. Repentè verò vocem Angelorum multorum audivi laudantium Deum, & in discessu sanctissimæ animæ S. Onuphrii, æthera scilicet Angelicis canticis resonantia, gaudium ineffabile astris intulerunt, per quæ cœlestes exercitus animam militis inclyti cœlos invexerunt.*

Denique quàm Angeli ab initio mundi fuerint ministri, & executores divinæ providentiæ, præsertim in populo fideli, collectis omnibus è tota S. Scriptura exemplis, ostendi Exodi 23. 20. & seq. Hoc est, quod ait Apost. *Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi propter eos, qui hæreditatem capient salutis?* Hebr. c. 1. v. 14.

Mysticè Dion. per Angelum accipit sacerdotem, de quo ait Malach. cap. 2. 7. *Labia Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore ejus: quia Angelus Domini exercituum est*. Sacerdotis ergo est, docere populum Dei, legem & providentiam, sive numen vindex bonorum, & malorum omnium. Fides enim hujus providentiæ hominem refrænat ab omni scelere, & ad omne virtutis decus extimulat.

A NON EST PROVIDENTIA] in Deo non est numen; non est Deus, qui omnium habeat providentiam: Deo enim ita agnata est providentia, ut si hanc tollas cum Epicuro, Democrito, & Atheis, tollas, & Deum. Deus enim ignorans & improvidus, non est Deus, sed idolum saxeum vel ligneum. Aquila vertit *ἀκούσιον*, quod si Deo attribuas, sensus est q. d. Deus non liberè, sed coactè, vel necessitate fatali, ac proinde sine providentia operatur: sin homini assignes, sensus est q. d. Non spontè sed coactè vovi, ergo voto non teneor.

Hebr. est כי שגגה *Ki segaga*, id est, quia error, vel incogitantia, improvidentia, inconsideratio est, sive numinis, q. d. Non est providentia numinis, sed omnia errore, & casu fortuito fiunt in mundo, sicut Democritus censebat mundum factum esse ex fortuito concursu atomorum: Sic dicuntur planetæ errare in cælo, &, oves bovesque in montibus; sive hominis, q. d. Improvidè, & inconsideratè vovi. Septuag. *Quia ignorantia est*. q. d. Ignorans feci & vovi. Chald. *Imprudens feci*: igitur voto non obligor. Arabicus: *Et ne dicas quod coram Deo est corruptio cognitionis*, ut non cognoscat vota & facta nostra. B Campens. *Neque putes Angelum, qui tua observat, rem tam æstimatione levem, qui præ multitudine verborum vix sciebas, quid promitteres*. Nam, ut ait Olympiod. *Qui in ipsa fæce nequitiæ volutantur, ita providentiam Dei negant & aspernantur, ut dicant dedignari Deum curare ac scire, quæ hic ab hominibus scelera committantur*. Eleganter alias vertit:

Quod jam vovisti, errorem ne dicito, neve
Excuses præsente illo, qui cuncta, fideli
Verba hominum stylo, en tabulis notat Angelus.

Angeli ergo curam habent, & providentiam votorum nostrorum, ac sicut de eorum conceptione & adimpletione lætantur; sic de eorum violatione dolent & indignantur: ac utrumque in tabulis memoriæ consignant, ut ad Deum referant, qui pro meritis cuique præmia, vel supplicia decernet: unde psallebat David: *In conspectu Angelorum psallam tibi, adorabo ad templum sanctum tuum, & confitebor nomini tuo*. Psal. 137. 1.

Porrò providentiæ opponuntur duo extrema sibi contraria, scilicet fatum & fortuna: providentia enim est libera, fatum necessarium: quare qui Deum subjicit fato, Deum & providentiam è medio tollit. C Absit ergo à fideli illa Comici vox:

Providentiæ opponitur fatum, & fortuna.

Fatis agimur, cedite fatis:

Quare eos qui fatum astruunt, fatuos æstimat S. Augustinus tractatus 37. in Joannem, & lib. 5. de Civit. cap. 9. Rursum providentiæ opponitur casus, & fortuna: licèt enim respectu causarum secundarum præter mutuam intentionem, quasi fortuitò concurrentium, sit casus & fortuna, quæ causat effectus contingentes fortuitos, tamen respectu Dei nullus est casus. Nam, ut ait Sapiens cap. 4. 3. *Tua autem providentia pater cuncta gubernat*. Quocirca Deo nihil est fortuitum, quia omne prævisum, & provisum. *In regno providentiæ nil licet temeritati*, ait Seneca; quia nil temerè fit, sed omnia consultò & ex certa providentia; *ubi maximus est intellectus, ibi minima est fortuna*, ait Boetius; quia intelligens & sapiens omnia agit cum deliberatione & consilio: unde Deo nihil est fortuitum, nullus casus, nulla fortuna, sed hominibus, quibus multa improvisa & inopinata accidunt. Deus enim omnes causas secundas, etiam contingentes, prævidet, ordinat, & combinat.

D NE FORTE IRATUS DEUS CONTRA SERMONES TUOS, DISSIPET CUNCTA OPERA MANUUM TUARUM] Pro *dissipet*. Hebraicè est חבל *chibbel*, id est, ut Septuaginta *disperdat*. Chald. Arab. & Syrus *corrumpat*. Vatab. *maledicat*. Tigur. *destruat*. Marinus *devastet*. Propriè *chibbel* est disrumpat magna vi & dolore. Quomodo in Deo sit ira, scilicet non ut passio, sed ut appetitus justæ vindictæ, contra Epicurum docet Lactant. lib. de Ira Dei, cap. 4. Verè S. Augustin. 1. Confess. cap. 9. Deum compellans: *Pœnitet*, inquit, *te, & non doles, irasceris, & tranquillus es: opera mutas, nec mutas consilium*. Jam

Scelus est primò, q. d. Ne Deus ob tuum hoc votifragii, & negationis providentiæ scelus, omnia opera bona, eorumque merita, quæ antea cum saperes, fecisti, aboleat & mortificet. Ita Olympiod. *Ne*, inquit, *& fructum operum tuorum amittas: Iratus enim Deus delet da-*

hire

libet vita , si quid est , quod pie videamur nobis laudabiliterque fecisse . Et Clarius: *Quod tu tam leve putas , Deum sic offendis , ut non solum orationem tuam , sed propter eam & alia opera sit execraturus* .

Secundò , ut ait S. Hieron. *Ne Deus talia sentientem tradat in reprobum sensum , ut faciat ea quæ non conveniunt.*

Tertiò , addit Olympiod. Deum votifragos & eos , qui negant nomen , solere punire paupertate , infortuniis , morte , itaque fortunas eorum , & opera corrumpere . Denique Arabicus vertit : *Ne irascatur Deus in stultitiam tuam , & corrumpantur artes manuum tuarum* , id est opera exquisita , quæ contento studio , arte , ingenio meditatus ac molitus es , perinde ac si tua contentus providentiam divinam penitus non agnosceres , diceresque superbiens ; Manus mea excelsa , & non Dominus fecit hæc omnia . Intelligi quoque possunt cuncta , quæ quis sibi comparaverit , vel corporis , vel animi bona , etiam virtutes ac merita , quorum meritò facit jacturam , qui negat Dei providentiam , inquit noster Lorinus .

Ita videmus religiosos , qui dum in religione votorum observantes viverent , ac mira gratia docendi , dicendique apud homines pollerent , cùm ab ea desciscunt , fiuntque Apostatæ , omnem hanc gratiam deperdere , fierique odium & probrum Dei , æque ac hominum . Exempla crebra spectavimus & in dies spectamus . Hinc nonnulli vertunt : *Deus putrefaciet opera tua* . Sic enim Isaiæ c. 10. 56. Noster Hebr. חבל *chibbel* vertit computrescit . Apostasia enim est putredo , id est corruptio & infamia , quæ apostatas facit viles , infames & putridos , ac opera eorum , non tantùm præsentia , sed & præterita , quæ in religione heroica ediderant , putrefacit , id est conspurcat , infamat , corrumpit . Hebr. *chibbel* est contrariæ significationis ; significat enim ligare & dissolvere , ac dirumpere cùm vehementia & dolore , uti fit in parturientibus , à quibus quasi dirumpitur proles , dum paritur . Unde *chibbel* sæpè significat parturire , & habere dolores parturientis . Utrumque huic loco convenit ; Nam & votifragi negantesque numen videntur habere ligatam linguam , mentem & manum , ut qui erant ante eloquentes , sapientes , & in omni opere potentes , per hoc scelus fiunt elingues , insipientes , inertes & ad omne bonum impotentes . Rursum eorum opera dirumpuntur cum ingenti eorum confusione , & dolore , qualis est parturientium .

Moraliter hic disce , quàm Deum offendat negatio numinis , & providentiæ , quamque graviter eam negantes puniat , & ulciscatur . Deus impiis dicentibus : *Non videbit Dominus nos , dereliquit Dominus terram suam* , minatur : *Ergo & ego faciam in furore , non parcet oculus meus , nec miserebor* . Ezech. 8. 18. & c. 10. David. Psalm. 13. 14. *Propter quid* , inquit , *irritavit impius Deum ? Dixit enim in corde suo : non requiret . Vides quoniam tu laborem , & dolorem consideras , ut tradas eos in manus tuas* .

Providentia demonstratio. Porrò providentiam esse ex dissona elementorum , cælorum , animalium rerumque omnium consonantia , ordine , motu , constantia demonstrant Patres . Audi Lactant. lib. 3. cap. 10. *Quis enim non sentiat mundum hunc tam mirabili ratione perfectum , aliqua providentia gubernari ? quandoquidem nihil est quod possit sine ullo moderatore consistere . Sic domus ab habitatore deserta dilabitur . Navis sine gubernatore abit pessum ; Et corpus relictum ab anima defluit . Necdum putemus tantam illam molem , aut construi sine artifice , aut stare sine rectore tamdiu posse* . Audi Damascen. in histor. Barlaam cap. 17. *Si navis sine gubernatore non potest subsistere , sed mox submergitur , & domus modica sine provisore ; mundus quomodo constat tanto tempore , creatura sic magna , sic bona & mirabilis , sine gloriosa quadam ac magnifica atque mirabili gubernatione , & sapientissima providentia ? Ecce enim cælum quantum tempus habet , & non denigratum est , terræ virtus non est lassata ex tanto tempore , fontes non desierunt fluere , ex quo facti sunt ; mare tot & tanta suscipiens flumina non supergreditur mensuram . Cursus solis , & lunæ non mutantur ; ordines diei , & noctis non pervertuntur* . Audi Philonem lib. de Somniis : *Credendum est sicut in curru aurigam , aut in navi gubernatorem , ita in rebus omnibus superstare eum , qui est , corporibus , animabus , animantibus , mentibus , angelis , junctis , quæ terra , vel aere , vel cælo continentur , naturis , tum visibilibus , tum invisibilibus , totum enim mundum ex se pendentem regit* .

Providentiæ officia. Minutim verò providentiæ officia ex officiis , singulorum in choro , & membrorum in corpore , & famulorum in aula , ita graphicè depingit S. Athanas. lib. contra Idola : *Ut in choro , qui constat ex diversis hominibus , viris , puellis , fœminis , senibus , juvenibus , sub uno præsule & moderatore , quisque quantum potest cantat pro sua natura , ille quidem ut vir , iste vero ut puer , alius ut senex , alius quemadmodum juvenis , omnes tamen unam absolvunt harmoniam ; vel ut nostra anima eodem tempore sensus nostros pro cuiusque officio exercet , & ad unam rem oblatam simul movetur , adeò ut oculus videat , auris audiat , manus palpet , olfactus odores accipiat , gustus delibet , sæpè quoque interea ut alia quidem corporis partes in otio sunt , adeo ut inter ista pedes quoque obambulent : Vel ut in præsentia regis imperantis , simul & ad omnia oculos intendentis , omnes sunt in obsequio ; est qui agros colat , est qui ad aquæductus aquarum properet , alius item pabulatum proficiscitur , alius ad curiam pergit , alius ad concionem ingreditur , & alii eodem modo sese referunt , eaque omnia ad præsentiam unius moderatoris , & disciplinam fiunt , & constituuntur : Ita quoque omnia in universa rerum natura geruntur* .

S. Maxim. serm. 48. citat illud Platonis : *Deus omnia & secundum Deum , fortuna , & occasio humana gubernat universa* . Et illud Socratis :

Si quid cura potest , cura : *at si Deus ipse iubendo*
Te curat , cur tu sollicitus tibi sis ?

Pulchrius Aristot. vel quisquis est Auctor de Mundo : *Quod* , inquit , *in exercitu est Imperator , in domo paterfamilias , in choro præceptor , in navi navarchus , in corpore oculus , in curru auriga , hoc in mundo est Deus* . Plura vide apud S. Chrysost. Theodor. Salvian. Synesium & nostrum Lessium , lib. de Numine & Providentia .

UBI MULTA SUNT SOMNIA , PLURIMÆ SUNT Vers. 6.
VANITATES , ET SERMONES INNUMERI : TU VERÒ DEUM TIME] Transit à providentia ad somnia , sivè à religione ad superstitionem , sicut enim cultores providentiæ sunt cultores veri numinis veræque religionis ; sic negantes providentiam sunt irreligiosi , & athei , quibus agnati , & vicini sunt superstitiosi , quales sunt observantes somnia . Ab illis ergo ad hos congruè sermonem traducit , quia olim multi multum tribuebant somniis , idque quod somniarant , censebant divinum , & immissum à Deo ; unde juxta somnia dirigebant vitæ suæ rationes , & actiones . Contra eos hic docet somnia esse somnia , id est meras vanitates , nugas , inania spectra , & phantasmata . Quare asserit non esse observanda , nec timenda somnia , sed Deum Deique providentiam , ubique excubantem , ad præmiandum bonos , & puniendum malos . Unde Syrus vertit : *Quoniam in multitudine somniorum & vanitatum , & sermonum , multi errores* . De vanitate somniorum multa dixi Eccles. 34. 1. & seq. Memorabile & terribile est quod scribit B. Antiochus hom. 34. Anachoretam quendam insignem per somnium à diabolo illusum ; cum enim in somno vidisset Christum & Christianos in tenebris , Mosen verò & Judæos in luce , apostatavit à fide , factusque Judæus se circumcidit , & carnali vitio se dedit , quare punitus à Deo , & à vermibus corrosus , corpus Judæis , animam diabolo tradidit .

Adde ex somniis vanis non raro oriri vanitatem , & levitatem vovendi , æquè ac vota (de quibus sermo præcessit) violandi , seque ab eorum obligatione excusandi . Multi enim moventur ad vovendum quippiam ex eo , quod de eo noctu somniarint , quod feminis est frequens . Alii à votorum persolutione se excusant , quòd somniarint ea non esse persolvenda : quæ omnia somnia sunt vanitates , errores & dementiæ . Unde Septuag. vertunt : *Quia in multitudine somniorum & vanitatum , & verborum plurimorum* , subaudi vota multa fiunt vel excusantur : & S. Hieron. ex Hebræis sic exponit quasi dicat . *Nec superiora facias , de quibus iam dictum est : Ne facilè somniis credas . Cum enim diversa videris nocturnam quietem , & variis anima fuerit exagitata terroribus , sive incitata promissis , tu ea contemne , quæ somnii sunt , & solum Deum time . Qui enim somniis crediderit , vanitatibus se & ineptiis tradet . Aliter : Quæ dixi ac præcepi : Non des os tuum , ut peccare facias carnem tuam , & quæras varias excusationes . Hoc nunc infero : Quoniam in somnio vita istius , & in imagine umbræ nubis , quæ vivimus , multa possumus invenire , quæ nobis verisimilia videantur , & nostra excusare peccata . Propterea admoneo , ut id solum caveas , ne putes absentem Deum ,*

sed

sed eum timeas , & scias cunctis operibus tuis adesse præsentem , atque liberi arbitrii conditum non cogi , sed velle , quod facias .

Huc accedunt alii , qui hic censent dari rationem , cur non temerè sit vovendum vel loquendum , scilicet eò quòd , uti plerumque insomnia , sic & verba pleraque vana sint . Unde Thaumat. vertit : *Sentiet sicut somniorum , ita verborum maiorem partem esse vanam .*

Et Olympiod. Irascitur , inquit , Deus , somniantibus , id est frustra laborantibus , & loquacibus , quasi admoneri se somniis existiment ad vota concipienda , & proferenda .

Alii , ut Moringus , hæc referunt ad negantes providentiam , quasi dicat . Negare providentiam , non est aliud , quàm somniare atque garrire , id est nil veri & solidi afferere , sed falsum prorsus , & erroneum , quale somnium , comminisci .

Tropolog. Chald. per somnia , accipit falsa oracula , & doctrinas erroneas , quasi hic pseudoprophetæ opponantur veris prophetis , & falsi doctores veracibus . Sic enim vertit : *Tot autem somniis pseudoprophetarum , & divinorum vanis responsis , infinitisque impiorum sermonibus fidem ne adhibeas : sed sapientes & justos cole , & ab eis disciplinam quære , Deumque time .*

Et sermones innumeri] dum somnia aliis , & aliis enarrantur , variéque à variis coniectando explicantur . Insuper omnia multis suspicionibus , historiis , fabulis , coniecturis recensendis materiam suggerunt .

Tu verò Deum time] Timor enim Dei judiciis , ac vindicis , valet ad refrænandam vanam somnii divinationem , docet Dei providentiam , ad git ad solvenda vota , carnis concupiscentiam castigat , linguam effrænem refrænat . Quocirca timor Dei est initium , promotio , & perfectio sapientiæ omnisque virtutis , uti pluribus ostendi Eccles. 1. 10. & seq. ac in Proverbiis crebrò .

Vers. 7. Si videris calumnias egenorum (Arabicus *stultitiam adversus pauperem*) et violenta judicia , et subverti justitiam (Septuaginta *direptionem judicis , & justitiæ* . Complut. *rapinam judicii* . S. Hieronym. *ruinam judicii* . Thaumaturg. *Judices subdolis strophis circumvenire leges*) in provincia non mireris super hoc negotio : quoniam excelso excelsior est alius ; et super hoc quoque eminentiores sunt alii ; et insuper universæ terræ imperat serviente] Hæc spectant ad τὸ *Ne dicas coram Angelo : Non est providentia* . Estque occupatio . Occurrit enim tacitæ obiectioni hominum dicentium : Si est providentia , eaque justa , cur ergo permittit calumnias egenorum , violenta judicia , & subverti justitiam ? Cur ea non impedit , & tollit , aut illicò punit & plectit ? Ut inde discant homines eam revereri , Deumque timere . Respondet hoc non esse mirandum : justa enim de causa hæc permitti à Deo , ut postea æternis plectantur . Ceterùm solari nos debere , quod existat unus cunctorum rex Judexque , qui vicarios judices ipsos diiudicabit , interim dissimulans , non ignorans , illos ipsos adhuc expectans ad pœnitentiam , oppressos exercens ad patientiam , præparansque ad Coronam .

Ita sanctus Hieronymus , Olympiod. Alcuinus , Salonios , Bonavent. Hugo , Lyran. Lorinus , & alii.

Non mireris super hoc negotio] Hebr. *Ne obstupescas super voluntate* , id est super re volita , vel ab oppressore positivè , vel à Deo permissivè . Unde Pagnin. accipit voluntatem Dei : *Ne mireris* , ait , *de voluntate divina* permittente tot violentias . Tigurin. *Ne mireris divinam voluntatem* . Vatab. *Ne mireris super hac re quæ fit divino nutu* . Chald. *Non mireris* , ait , *in corde tuo , quomodo voluntas Domini fit super omnia hæc* . Quòd innocentes opprimantur à nocentibus , mirati sunt Jeremias cap. 2. Abacuc cap. 1. David Psalm 72. Sed Salomon edoctus à patre , & magis à Deo , crebroque expertus , idipsum non miratur , nec mirandum esse docet , ait S. Athanas. Apol. de Fuga sua , quia nil mirum est nisi novum : pauperes autem à potentioribus opprimi non est novum , vel insolitum , sed tritum , frequens & communi sæculorum omnium usu confirmatum . Adde hoc permitti à sapientissima Dei voluntate ad majorem justorum virtutem & gloriam , & impiorum ignominiam ac pœnam . Olympiodorus vertit , & explicat quasi dicat . *Ne indigneris , aut slultare mundum sine ulla providentia suspiceris .*

Quia excelsior est alius , et super hos quoque eminentiores sunt alii] Hebraicè & Græcè : *Quia excelsus desuper excelsum custodiens est , & excelsi super eos* . Campens. *Habet enim oppressor ille superiorem , qui ea quæ facit diligenter observat , & supra utrumque illorum alii superiores sunt* . Sanctus Hieronymus in veteri editione : *Quia excelsus super excelsum* (Vatab. *observat*) *& excelsior est super illos* scilicet Deus , ait Sanctus Hieronymus . Alii Angelus , ajunt , quasi dicat . Etsi judices & principes sinant opprimi justitiam , & justos , tamen iis à Deo præpositi sunt Angeli urbium , & provinciarum præsides , & custodes , qui eos subinde monent , castigant , deponunt , uti deposuerunt Nabuchodonosor , juxta illud : *Ecce vigil & sanctus de cælo descendit , clamavit fortiter , & sic ait : succidite arborem* . Daniel. 4. vers. 10. & vers. 14. *In sententia vigilum* , id est Angelorum Babyloniæ præsidentium , decretum est : Aut certè iidem Angeli Dei nutu , vindictam injustorum , & præmium justorum differunt usque ad diem judicii . Sic & Albinus , Glossa , Cajetan. Vatabl. Unde Arabicus vertit : *Quoniam excelsus conservabit te super rem excelsam : & illis qui se efferunt super præstantior est* . Audi S. Hieron. *Ne mireris : excelsus quippe super excelsum hæc respicit Deus : qui angelos suos super judices , & reges terræ posuit : qui possunt utique prohibere injustitiam , & magis in terra valere , quam quævis hominum potestates , sed quoniam servat in finem judicium , ideò nunc expectat & differt sententiam* . Grassetur ergo licet nunc impietas , & impii judices impunè , sed non impunè abibunt : dabunt enim tandem pœnas judici nunc prospectanti , atque ejus ministris nunc testibus tantæ iniquitatis . Hæc sanè interpretatio admirationem tollit , cur divina providentia violenta judicia , & calumnias pauperum permittat , aut non statim puniat . Hucusque S. Hieronymus , & ex eo Pineda .

Planiùs hæc omnia accipias cum Lyrano , Dion. & Hugone Card. non de Angelis , sed de hominibus , putà de Principibus subordinatis , quorum minor majori gradatim subest , usque ad summum , qui est rex vel imperator . quasi dicat . Si inferior judex pervertit judicium & justitiam , appellatio , & recursus est ad superiorem alium & alium gradatim , quorum quisque potest , & debet inferioris sibi subordinati , & subditi injustitiam corrigere , & castigare . Unde Chald. vertit : *Quia Deus potens super cælo altissimos , observat opera filiorum hominis , tam bona quàm mala , & à facie eius mittuntur viri magnifici , & robusti , ut potestatem exerceant in improbos , & ut sint præpositi magistratus super eos .*

Secundò , hæc ad pœnam talionis , & indolem potentiorum referas . quasi dicat . Si inferior judex innocentem opprimat , justo Dei judicio talione punietur , ut pari modo à superiore suo opprimatur , sicut videmus tyrannos , instar minorum piscium , à majoribus tyrannis devorari , juxta illud Jerem. 30. 16. *Omnes qui comedunt te , devorabuntur , & universi hostes tui in captivitatem ducentur , & qui te vastant vastabuntur , cunctosque prædatores tuos dabo in prædam* . Quod S. Hieron. eo loco impletum intelligit , cum Assyrios vastaverunt Babylonii , Babylonios , & Chaldæos Medi Persæque . Sic Isaias 33. 1. Assyrio minatur : *Væ qui prædaris , nonne & ipse prædaberis ?* In universumque Proverb. 22. 16. *Qui calumniatur pauperem , ut augeat divitias suas , dabit ipse ditiori & egebit.* Potentiores enim sæpè potentia sua abutuntur , eaque inferiores iniquè opprimunt . Ea enim est hominum vitiata conditio , ideoque non admiranda , sed miseranda , & lugenda . Hæc expositio quoque apposita est illique favet Hebr. גבה *gaboah* , id est excelsus , superbus , tumidus , qui inferiores despicit , premit & deprimit ; juxta illud Jacobi 2. v. 6. *Nonne divites per potentiam opprimunt vos , & ipsi trahunt vos ad judicia ?* Quis ergo hoc miretur , quod commune est , & natura quasi insitum divitibus & potentibus ? Vermis enim potentiæ & divitiarum est superbia , ait S. August. fastus & tyrannis .

Tertiò , alii exponunt q. d. Non mireris inter judices aliquos reperiri improbos , quia rex non potest omnia solus judicare , sed constituit vicereges , & hi constituunt gubernatores urbium , & hi constituunt Judices subinde non

nonsatis notos vel iniquos, eò quòd pecuniam offerant. Igitur in tanta tamque multiplici judicum subordinatione, & turba, non mirum aliquos irrepere pravos, qui jura ob munera corrumpant. Mirandum magis non plures, & plurs corrumpi. Nam omnes ad majora aspirant, & Eccles. 5. 7. super hos quoque ambitio non habet terminum. Audi Senecam ad Lucilium epistol. 86. *Relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa, nullum habens terminum.* Et alibi: *Nemo agit de tribunatu gratias, sed conqueritur, quod non est ad præfecturam usque perductus, & si deest consulatus, nec hoc quidem sufficit: cupiditas enim non unde venerit respicit, sed quò tendit.* Idem libr. 2. de Beneficiis: *Numquam*, inquit, *improbæ spei quod datur, satis est: omnia meruisse se existimat, nec satis pretio æstimatum putat. Majora enim cupimus, quò majora venerunt; intentioque concitatior est: ambitio enim sive cupiditas, ut flamma infinita vis acrior est, quo ex majori incendio emicuit.*

Ambitio insatiabilis.

Vers. 8. ET INSUPER UNIVERSÆ TERRÆ REX IMPERAT SERVIENTI] Pro *insuper*. Hebr. est יתרון *iitron*, quod vertit Olympiod. *Superfluum terræ*. Complut. *Abundantia terræ*. Septuag. Vatic. *Et præstantia terræ in omni est rex agri culti*. Syrus: *Hereditas terræ in omnibus est rex qui agrum colit*. Symmach. *Et amplius terra in omnibus rex est regioni cultæ*. Rex hic accipi potest propriè, quasi dicat. Si omnes judices & principes sint injusti & violenti, respub. recurrit ad regem, ut is eos in ordinem redigat.

Verùm meliùs per regem accipias Deum: hic enim solus imperat universæ terræ, quasi dicat. Omnes judices, principes & reges subjecti sunt serviuntque Deo, qui cùm sit justissimus, omnes judices & reges, adeòque ipsas justitias judicabit æquissimè, ac læsis suum jus, lædentibus justa supplicia irrogabit. Læsus ergo ad Dei tribunal provoca, ejusque sententiam patienter expecta.

Pulchrè, & sapienter Horatius lib. 3. Ode 1. monet dicens:

Regum timendorum in proprios greges,
Reges in ipsos imperium est Jovis,
Clari gigantæo triumpho,
Cuncta supercilio moventis.

Hinc pauperes à Judicibus, & Principibus læsi clamant in cælum, & à Deo exaudiuntur, juxta illud Proverb. 22. 22. *Non facias violentiam pauperi, quia pauper est; neque conteras egenum in porta, quia judicabit Dominus causam ejus, & configet eos, qui confixerunt animam ejus.* Ita S. Hieronym. Alcuinus, Bonavent. Hugo, Lyran. & passim alii.

Pro *imperat* Interpres legit לשרה *lisre*, id est *ad imperandum*, hoc est *imperat*: שרה *Sara* enim est dominari, imperare. Est enallage modi; ponitur enim infinitivus pro indicativo.

Jam pro ר substituentes vicinum ד pro *lisre*, id est *imperare*, legunt לשדה *lesade*, id est agro. Sic enim habent: ויתרון ארעא בכל הוא מלך לשדה נעבד *veiitron ertes baccol hu melech lesade nebad*: & ita legerunt Septuag. Syrus, Arabicus, quod varii variè vertunt & explicant.

Primò, Tigurin. *Et post omnia terræ Deus semper sui similis expectandus est, ut rex agri qui colitur*, ut scilicet orbem hunc quasi agrum suum lustret, judicet, & puniat, vel præmiet; zizania, id est injustos, tradendo ignibus gehennæ, triticum verò, puta justos colligendo in horreum cæli.

Secundò, Vatabl. *Porrò excellentia terræ super omnia est, rex agro servit.* q. d. *ratio agriculturæ est potissima omnium conditionum vivendi; nam ipse etiam rex colit aut colendum curat agrum, idque necessariò.* Et Isidor. Clarius: *Residuum quod colligitur ex terra in omni re, est rex propter agrum cultum*, hoc sensu: Nemo non abundè vivere potest ex cultura terræ, etiamsi rex sit, cùm omnis victus, quo opus habet humana natura, ex terra colligatur. q. d. Quid tot opibus opus? quorsum tam multæ lites, quando parvo contenti queamus esse ac regiè vivere, id est copiosè satis & otiosè, absque tot molestiis? Laus utique agriculturæ maxima.

Sic & Arias ac pluresalii censent, hic consuli studium agriculturæ; per hoc enim vitantur lites forenses, in quibus non rarò innocens, & justus causa cadit. Unde Campens. vertit: *Summum, quod terra præstare homini* A *potest, est agellus aliquis, qui colenti tum satis esse possit, ut ex eo vivat, & cui ille contigit, & eo contentus est, is planè rex est*; uti fuit Abraham, Isaac, Jacob, Job, primique reges orbis. Huc facit vetus oraculum:

Uni servit ager sibi: quorsum tanta requiris?

Tertiò, Titelm. vertit: *Præterea rex est in omni terra ad colendum agrum.* q. d. Rex imperat in sua terra & regione, eamque ab injuriis tuetur, ut possint agri coli, quorum messe subditi vivant.

Quartò, Cajet. Hebr. יתרון *iitron* vertens superfluum, sic traducit, & explicat. Sicut ager producit herbas superfluas, quæ non evelluntur ante messem, ne simul evellatur, & triticum; sic Deus ex certa scientia, & providentia permittit calumnias & scelera violentorum, ad justorum probationem, & profectum, ut eos in die judicii vindicet, & coronet. Sciant ergo principes mundum quasi agrum sibi à Deo traditum, ut ejus sint coloni, eumque justitia, & omni virtute excolant, itaque justitiæ fruges Deo mundi Domino, velut censum persolvant. Sed sicut colonus permittit zizania ad tempus, ita recta gubernandi ratio poscit, permittere nonnulla B crimina, donec oportunitas fit ea evellendi. Sic & S. Hieronym. qui in veteri editione vertit: *Et amplius terra in omnibus est rex in agro culto.* Et Olympiod. qui vertit: *Super omnes rex est Dominus agri elaborati*; idque dupliciter explicat, tum de Deo, tum de homine: *Deus*, inquit, *instar viridarii mundum sibi hunc excoluit & ornavit, & in eo dominatur, ut agri Dominus, cujus & assiduam providentiam gerit. Non itaque decet opinari mundum carere gubernatione regnantis, ob eas, quæ inter homines fiunt, iniquitates, imò revocare in mentem oportet: Quòd cùm mundus hic ager nuncupetur, juxta evangelicam parabolam, Deus hominem mundi hujus regem dominumque constituit, sicut scriptum est: Omnia subjecisti sub pedibus ejus. Admonet itaque nos hoc loco Ecclesiastes dignitatis nostræ, ut debitam venerationem Deo exhibentes, qui nos regia honestavit corona, pie officiosèque vivamus. Aliter. Quandoquidem Deus universi hujus mundi est Dominus, & possessor, veluti agri cujusdam diligentia summa elaborati, idcirco seduli caveamus, ne demoliamur vineam Domini Sabaoth, aut iniquis actionibus, aut impiis dogmatibus, aut perniciosis doctrinis. Omnibus enim præest, omnia speculatur agri Dominus, & possessor elaborati.* Addit C Olympiod. Judices & principes insulsi, inquit, non aliud censendi sunt, quàm superfluitas terræ, hoc est inutilis globus & massa, gleba & cinis, quem Deus evertet in die judicii, truditque in gehennam, juxta illud: *Quid superbit terra & cinis?* Eccles. 10. 9.

Quintò, Pagnin vertit: *Et utilitas, cultura terræ in omnibus est: & rex propter agrorum utilitatem est servus.* Alii: *Rex agro servit*, vel *fit servus*. Clarius: *Etiam rex agro obligatus est*; quia ex illo tum & suos nutrit, tum ampla tributs colligit, Chald. *Et laudabilior est terræ cultura super omnia, quoniam in tempore, quo filii regni, & rex habitat in turribus à facie illorum; si ille rex non habet frumentum ad comedendum fit servus subjectus uni agricolæ.* Alii vertunt: *Rex propter agrum factus est.* q. d. Agricultura adeò est utilis, adeòque a priscis exercita, ut ex agro promoti sint ad solium & sceptrum, atque ex agricolis facti sint reges, quorum exempla plura recensui c. 4. 14.

Sextò, sic vertas & explices, q. d. Quis lites & oppressiones pauperum ferè oriuntur ob bona terræ, scilicet ob D opes & fruges, quas dat agricultura; hinc unus summus regioni præficitur rex, ut ipse inferiorum judicum injusta judicia impediat, corrigat, emendet.

Verùm Vulgata versio, uti planior, ita verior, & germanior est juxta sensum, quem initio assignavi, cui tamen ceteras sex, excepta quinta, jam assignatas adaptare est facilè.

Mysticè, Richard. Victor. de Statu inter. hom. cap. 6. *Quisnam*, ait, *est iste rex, qui omnibus imperat? Est*, inquit, *liberum hominis arbitrium, quia omnia corporis membra ei ad nutum deserviunt, & appetitus si aliquando rebellent, potest ab actu refrænare, & refrænatos gravi ultione percutere, & eorum audaciam forti castigatione frangere, & emollire. Investigemus igitur, quanam ratione rex hic interioris reipublicæ nostræ Deo sit subjiciendus, & ab omni, quod non deceat, avocandus.*

Rex est liberum arbitrium.

Tropol. Docet hic Salomon regem verum esse, quem regit non ira, non libido, non avaritia, sed ratio con-

Rex est qui suos regit affectus.

continentis ; & justitia . Hic enim imitator Deum, qui justitiam regit, imò judicat & vindicat. Hic dominator iræ, affectibus, animo ac sibiipsi quasi victor sui, ideoque Rex terræ est & Dominus mundi. Hic superior est regibus, imò rebus omnibus creatis, ideòque regum est Rex. Audi S. Ambros. in Psalm. 118. Octon. 14. ad illa: *Anima mea in manibus meis semper. Quicumque proprium corpus subegerit, nec ab ira & aliis passionibus turbari animam suam, victor sui, congrua vi permiserit, is bene regia quadam potestate se cohibens Rex dicitur, quòd regere se noverit, & arbiter sui juris sit, nec captivus trahatur in culpam.*

Lege S. Chrysostom. lib. 5. de Compar. regis & monachi, ubi monachos passionum dominos regibus componit, imò anteponit. Audi & Ciceronem in laudem Cæsaris, hæc gratulando, vel adulando, dicentem Orat. pro Marcello: *Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes; sed tamen ea vicisti, quæ & naturam & conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla enim est tanta vis, tanta copia, quæ non ferro ac viribus debilitari frangique possit: verùm animum vincere, iracundiam cohibere*, &c. *hæc qui faciat non ego eum cum summis viris comparo, sed simillimum Deo judico.*

Audi denique Senecam in Thyeste:

Regem non faciunt opes,
Non vestis Tyriæ color
Non frontis nota regiæ,
Non auro nitidæ trabes;
Rex est, qui posuit metus,
Et diri mala pectoris,
Qui tuto positus loco,
Infra se videt omnia,
Occurritque suo libens
Fato, nec queritur mori.
Rex est, qui metuit nihil.
Hoc regnum sibi quisque dat.

Vers. 9. AVARUS NON IMPLEBITUR PECUNIA; ET QUI AMAT DIVITIAS FRUCTUM NON CAPIET EX EIS. ET HOC ERGO VANITAS] Commodè ab oppressionibus pauperum, & judiciorum corruptione transit ad avaritiam, velut ab effectu ad causam: quia enim judices avari sinunt se muneribus corrumpi, hinc pervertunt judicia: quare ministra prætorum avaritiæ est calumnia, ait Cicero lib. 1. epist. ad Quintum fratrem. Rursum divites avari, ut se ditent, expilant & opprimunt pauperes. Igitur avaritiæ vanitatem, æquè ac iniquitatem hic ostendit. Addit Thaumaturgus: *Sicut*, inquit, *facultates per rapinam partæ ac per vim extortæ, perniciosissimæ, & sceleratissimæ sunt: sic etiam homini, pecuniarum cupiditate flagranti, numquam satietas, nec proximorum benevolentia proveniet, quamlibet maximam argenti vim acquisierit*, quia scriptum est: *Victoriam & honorem acquiret, qui dat munera, animam autem aufert accipientium*, scilicet corda eorum rapit, ut illa largientem redamare cogantur.

AVARUS NON IMPLEBITUR PECUNIA] Hebr. *Amans argentum non satiabitur argento.* Ita Septuag. Syrus, & Arabicus.

Avaritia insatiabilis cur? Ratio à priori est, quòd animus hominis sit immensus, & cupiditas avari sit major capaciorque toto orbe, quare auro totius orbis impleri nequit. Hinc avaritia est insatiabilis, & inexplebilis; quo enim plus acquisierit eò crescit, & plura appetit. Unde avarus dicitur quasi auri avidus, ait S. Isidor. Avaritia ergo est auri sacra fames, quæ proinde similis est hydropico, qui quò plus bibit, eò plus sitit, quòd potus in ejus corpore putrescens, ob calorem quem gignit putredo, salsuginosus effectus, os stomachi assiduè pungat, itaque salsedine sua illius sitim semper exacuat. Addit Aristotel. 1. Polit. cap. 6. aliam causam, scilicet quòd avarus amet opes, non ob luxum, aut quid aliud, sed propter seipsas: quare cum amandi in eo non sit finis; hinc & avaritiæ non est finis. Hinc S. Augustin. sermon. 10. de Sanctis, veras virtutum divitias à falsis auri, & argenti discriminat, quòd illæ sui famem satient, hæ augeant. *Illæ*, inquit, *veræ dicuntur divitiæ, quia quisquis eas habuerit, non egebit, dum juxta Apostolum,*

1. Tim. 6. *habens, victum & vestitum his contentus est. Istas verò terrenas divitias infinitum est putare divitias; quæ non auferunt egestatem. Tantum enim magis quisque ardebit egestate avaritiæ, quantò magis eas diligens majores habuerit. Quomodo ergo sunt divitiæ quibus crescit inopia, quæ amatoribus suis quantum fuerint ampliores, non afferunt satietatem, sed inflammant cupiditate divitem? Tu putas quia minus indigeres, si magis haberes. Unde bene quidam dixit: Crescit amor nummi, quantùm ipsa pecunia crescit.* Juvenal. Satyra 4. *Cum pecunia enim excremento eabitur cupiditatis augeatur. Nam omnes avari vel cupidi, velut hydropis morbo ægrotare videntur. Quomodo enim hydropicus quantùm plus bibit, tantùm ampliùs sitit, ita avarus; vel cupidus acquirendo non satiatur.*

Quocirca Galenus de Dignoscendis animi morbis cap. 9. dicet insatiabilitatem esse causam paupertatis, & indigentiæ, item mœroris, & mœstitiæ. Hinc Proverbium Syrorum, & Arabum: *Non est in toto orbe pauper, qui sit adeò miser, sicut est dives, qui non expletur pecuniis suis.* Hinc avaritia ab Apostolo vocatur idolorum servitus, & avarus idololatra, quia aurum quasi idolum suum adorat & colit. Ephes. 5. 5. quin & Ovid. aurum vocat deorum maximum, imò solum & unicum. Sic enim canit. Eleg. 12.

At nunc desertis cessant sacraria lucis,
Aurum omnes, victa jam pietate, colunt.

Hugo Card. octo refert causas, cur avarus opibus non satietur, suntque hæ: quia infinita est cupiditas: quia exhaurit affectum avari; quia quò crescit magis crescunt arcæ, cellaria, stabula, &c. quia quo magis crescit, crescit flamma cupiditatis: quia cum ejus augmento advenit nova indigentia, ut custodum, arcarum, serarum, clavium, timor amittendi, dolor de amissione, &c. quia non habet proportionem cum animo, & corde nostro, ut nec sapientia vel gratia cum bursa: quia nequit esse duobus in locis, in bursa, & in mente: quia famem cordis non satiat pecunia, quæ est in bursa, ut nec panis manens in cophino. *Octo causæ cur avarus non satietur.* Denique sanctus Gaudentius Episcopus Brixiensis serm. 14. ad Neophytos tom. 2. Biblioth. SS. Patrum: *Qui amat*, ait, *pecuniam non satiabitur ea. Prædatoris enim rapacitas non comprimit avaritiam, sed irritat.*

Verè ergo, ait S. Hieronym. *dixit Flaccus: Semper avarus eget.* Audi S. Bernard. hunc locum sapienter, & piè pertractantem, tract. de Dilig. Deo post medium. *Qui diligit pecuniam non saturabitur pecunia; qui autem esuriunt, & sitiunt justitiam, ipsi saturabuntur. Justitia siquidem, rationalis mentis spiritus, cibus est vitalis & naturalis: pecunia verò sic non replet, vel minuit animi famem, quomodo nec corporis ventus. Denique si famelicum hominem apertis faucibus vento, inflatis haurire buccis aerem cernas, quo quasi consulat fami, nonne credas insanire? Sic non minoris insania est, si spiritum rationalem rebus putes quibuscumque corporalibus non magis inflari, quàm satiari. Quid namque de corporibus ad spiritus? Nec illa sane spiritualibus, nec isti è regione esse corporalibus queunt. Benedic anima mea Domino, qui replet in bonis desiderium tuum. Replet in bonis excitat ad bonum, tenet in bono, prævenit, sustinet, implet.*

Et qui amat divitias (Hebr. est הָמוֹן *hamon*, id est copia, tumultus, turba tam hominum, quàm opum, qualis est Mammon) fructum non capiet ea eis: quia eis non audet uti in bonum suum, vel aliorum, sed eas avarè recondit in arca, ibique eas quasi defodit & sepelit, ut lucem non videant. Unde S. Hieronym. vertit: *Non fruetur eis.* Arabicus: *Qui amat censum, multitudine ejus non satiabitur.* Syrus: *Qui diligit mammona, non possidebit illud*, sed magis possidebitur ab illo. Avarus enim, opum non est dominus, sed servus, & mancipium. Vide sanctum Ambrosium libr. de Naboth. cap. 4. Est miosis; minus enim dicitur, & plus significatur: *Fructum non capiet*, id est damna multa, & magna accipiet. *Radix enim omnium malorum est cupiditas.* Græcè φιλαργυρία, id est cupido argenti. 1. Timoth. 6. Porrò Chaldæus hic vertit: *Qui amaverit congregare divitias copiosiores, non est laus in sæculo venturo, nisi fecerit ex eis eleemosynam, propereaque non est ei merces proventus ad comedendum.* Nam ut ait S. Gregor. 3. part. Past. Admon. 21. *Fructus ei ex illis (opibus) caperetur, si eas bene spargere non amando voluisset; qui verò eas diligendo retinet hic utique sine fructu derelinquet.* Qui sementem nimis amat, non mandat terræ, ideòque nec metit: Pecunia enim quasi semen fructificat

A ficat seminanti pro Deo redemptionem peccatorum, emptionem regni cælorum, promissionem vitæ, quæ nunc est, & futuræ: qui amat animam, perdit, sic & qui pecuniam effundit, q. d. eam ut semen terræ mandat. Sere ergo copiosam summam, ut metas copiosam messem. Sere opes in pauperes, ut longè majores percipias in cælis. Vide quæ de avaritia dixi Eccles. 10. 9. & seq.

ET HOC ERGO VANITAS.] Campens. *Quisquis talis, insigniter vanus est.* Vide dicta cap. 2. vers. 2. Nam ut acutè ait Plutarch. in Moral. *Cupiditates cum voluptate conjunctæ sunt: at avaritia, cùm concupiscentiam excitet, voluptatem adimit, & velut molesta, ac morosa hera parare cogit, frui prohibet.*

Felix qui contemnit opes. Ex hoc loco collige veritatem, veramque virtutem & felicitatem non consistere in opibus, sed in contemptu opum, quem affert paupertas spiritus, uti pulchrè docet S. Ambr. lib. 3. epist. 10. Idem cognovere per umbram Philosophi. Socrates dixit: se non admirari divitem superbum & arrogantem, nisi experiretur illum divitias dis-

Gnoma. pensasse, & in alios effudisse. Hinc Seneca epist. 10. *Qui cum paupertate bene convenit, dives est. Non qui parum ha-*

In Moral. B *bet, sed qui plus cupit, pauper est.* Hinc Plutarchus: *Ut qui vestes flagellant, corpus non attingunt; sic qui paupertatem exprobrant, hominem non tangunt, sed externa calumniantur.* Hinc Epictetus: *Ut qui geniti sunt inter Persas, non desiderant in Græcia habitare; ita & pauperes, quibus divitiarum nota est natura, non student ditescere.* Videntur isti legisse illud Salomonis: *Avarus non implebitur pecunia, & qui amat divitias fructum non capiet ex eis.*

Ratio à priori. Ratio à priori est duplex, scilicet immensa hominis cupiditas, & auri opumque exilitas vilitasque, quæ tantæ cupiditati longè est impar & inferior, ut eam explere nequeat, juxta illud: *Divites eguerunt & esurierunt, inquirentes autem Dominum non deficient omni bono.*

Vers. 10. UBI MULTAE SUNT OPES, MULTI ET QUI COMEDUNT EAS, ET QUID PRODEST POSSESSORI, NISI QUOD CERNIT DIVITIAS OCULIS SUIS.] Hebr. *In multitudine boni* (cùm multiplicantur bona) *multi comedentes illud.* Septuag. *In multitudine bonitatis, multiplicati sunt, qui comedunt eam.* Advolant enim ad rem bonam & sapidam, sicut muscæ ad mel. Arabicus, *In multitudine panis, multiplicantur ii, qui comedunt illum.*

C Dupliciter, adeoque contrariè hæc gnome ab Interpretibus accipitur. Primò, uti significet laudem liberalitatis, secundò, ut significet vanitatem divitiarum & avaritiæ.

Primò ergo Olympiod. de Liberalitate sic exponit: *Quibus legitimo honestatis iure opes atque divitiæ augescunt, multiplicantur etiam, qui illis utantur, & pauperibus impertiunt. Num quid prodest impudenti avaro, ac tenaci sua turpis utilitas, quæ oculorum solo intuitu pecuniis uti permittit? Solo namque intuitu principatum tenet in pecuniis. Quid melius* (inquit Orator) *& quid præstantius bonitate & beneficentia?* Favet Syrus, qui pro eo, quod sequitur: *Et quid prodest possessori,* &c. vertit: *Quæ justitia nisi,* &c. Cajet. *Quæ rectitudo.* Syrus: *Factum est felix possidentibus se; quoniam de capite meo vidi oculis meis.* Sic & Lyran. Hugo Card. Gloss. Dion. Huc spectat Thaumat. dum vertit: *At probitas* (beneficentia) *familiares suos majorem in modum oble-* D *ctat, fortesque efficit, rem unamquamque perspiciendi facultatem præbens.*

Secundò, & genuinè significat vanitatem opum & opulentorum avarorum, quasi dicat. Ut quid, ô avare tantis curis opes congeris; cum tu ex eis non nisi tuum ventrem impleturus sis: ad hoc autem modicum sufficit: reliquum quod congeris, non tibi, sed aliis congeris, quia sicut ubicumque est cadaver, eò convolant vultures & aquilæ. Matth. 24. 28. Sic ubi sunt opes, eò convolant egeni & parasiti, ut eas devorent. *Cadavera lupi, muscæ mel, prædam, non hominem, sequitur turba ista,* ait Seneca. Quare tu, dives avare, non tam opum tuarum es herus & dominus, quàm procurator, & dispensator, ait idem Epist. 4. & epist. 89. *Infelices,* ait, *quod non intelligitis vos majorem famem habere, quam ventrem.* Et epist. 114. *Furor est quòd nemo nostrum unum se esse cogitat. Unum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus? cui tot regionum vina conduntur? Si unusquisque se numeret & metiatur corpus, sciat se multum capere, nec diu posse.*

A Rursum cruciat avarum, quòd videat opes suas, tanto labore partas, adeoque adamatas, tam prodigè à tot tantisque consumi: cùm ipse ea iis nil aliud voluptatis capiat, quàm quòd eas cernat & oculos pascat, non ventrem. Sicut enim ubi multi sunt panes, ibi multi mures, qui eos rodunt; sic ubi multæ sunt opes, ibi sunt multi procuratores, famuli, parentes, hospites, amici, adulatores, coci, lixi, adde & fures qui eas absumunt. Ita S. Hieron. Olymp. Alcuinus, Hugo uterque & alii.

Huc accedit Glossa, quæ sic exponit q. d. Qui multas opes congregavit, non potest illis uti ad gloriam & magnificentiam, si solus sit, sed ad hoc opus est convocare plurimos, ut per eos opes dispersæ latiùs splendeant putà servos, ancillas, clientes, magnates, milites, uti fit in aulis regum & principum.

Expertus est idipsum in se Salomon, qui tantas opes habuit, sed pariter tot devorantes eas, ut quotidie absumerent triginta coros similæ; sexaginta coros farinæ, decem boves pingues, viginti boves pascuales, & centum arietes, excepta venatione cervorum, caprearum, bubalorum, & altilium 3. Reg. 4. 23. Ut enim alios taceam, ale- B bat quotidie 70. millia portantium opera, & 80. millia latomorum. ibidem cap. 5. 15. Sic & hodie videmus reges opulentos tot habere aulicos, officiales, milites, &c. ut opes regiæ ad omnes alendos vix sufficiant: quare illi, reges licèt, pauperiores sunt mercatore, qui paucas opes habet, sed liberas & ab omni debito onereque immunes.

Alexander Magnus cùm orbem subiugasset, audiens plures alios esse mundos ingemuit, *& quando,* ait, *illos subiiciam.* Tanta est ambitio & avaritia: Quare verè de eo lusit Satyr. Juven. Sat. 10.

Unus Pellæo iuveni non sufficit orbis,
Sarcophago contentus erit.

Denique audi S. Bernard. hunc locum pertractantem de Convers. ad Cleric. cap. 12. *Hinc,* ait, *divitiarum amor insatiabilis longè amplius desiderio torquet animam, quàm refrigeret usu suo, utpote quarum acquisitio quidem laboris, possessio verò timoris, amissio plena doloris invenitur. Postremo ubi multæ opes, multi etiam qui comedunt eas, & usus quidem divitiarum apud alios, divitibus solum nomen cedit & sollici-* C *tudo. Et in his omnibus pro tam exiguis, aut magis ne exiguis quidem, sed nullis, eam parvipendere gloriam, quam nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus diligentibus se, non tam insipientiæ, quàm infidelitatis esse videtur.*

Oeconomicè monet hæc gnome divites, ut sint opum frugales œconomi, quales sunt mercatores; quia ubi sunt *Praxis ditescendi.* multæ opes, domestici & famuli liberaliùs eis utuntur, itaque eas citò exhauriunt multitudine ad prodigalitatem illecti, sed tandem sentient illud: *Sera in fundo parsimonia.* Quare principes, quibus frugales & providi sunt œconomi, licet census habeant modicos, ditescunt, quibus verò sunt prodigi, vel improvidi, licet opes habeant ingentes, depauperantur. Igitur ratio ditescendi consistit in prudenti & frugali œconomia. Sanè hac ratione Hollandi ad tantas opes, quantas videmus, evaserunt, quia attenti sunt ad rem, & minima curant: quare tantùm efficiunt uno aureo, quantùm alii tribus vel qua- D tuor: *Divitiæ,* inquit ille, *non quantitate, sed usu & frugalitate metiendæ.*

ET QUID PRODEST POSSESSORI] Hebr. est *Kisron,* id est quæ congruentia rectitudo, industria, commoditas, utilitas hero? Septuag. *Quæ virtus aut fortitudo possidenti bona? quia principium,* vel potiùs *principatus* (hoc enim est ἀρχή) *videre oculis suis.* Olympiod. *Principatus est illi, ut videat oculis suis,* q. d. Quæ utilitas ex bonis tanta virtute & strenuitate partis, quando principatum avarus gerit solo intuitu, nec alium habet usum dominii, quàm quòd apposita contemplatur. Arabicus: *Quæ iustitia,* &c. Syrus: *Et factum est felix possidentibus se.* Symm. *Quæ utilitas inest habenti ea bona, nisi ut tantummodo spectet oculis suis?* Campens. *Quid habet amplius, cuius sunt divitiæ, quam quòd videt alios eas consumere?* Alii: *Nisi aspectus oculorum eius?* q. d. Dives ex tot opibus pascit oculos dumtaxat, non mentem, nec ventrem: Opes ergo illi non sunt, nisi manis aspectus & vana visio, juxta illud Horatii 1. sermon. 1. Sat. 1.

Mihi plaudo
Ipse domi, simul ac nummos contemplor in arca

Et mox:

Congestis undique saccis
Indormis inhians, & tamquam parcere sacris
Cogeris, aut pictis tamquam gaudere tabellis

Audi S. Chrysost. homil. 2. ad Pop. *Avarus*, ait, *custos est, non dominus: pecuniarum servus, non possessor. Facilius enim alicui ex propriis carnibus, quàm ex defosso auro communicaret. Velut enim quodam mandante, & iubente nihil de repositis tangere, sic cum omni diligentia ea servat & continet, à suis, tamquam alienis abstinens, & quippè sunt aliena; quæ enim aliis erogare numquam pateretur, neque in necessariis impendere etiamsi infinitas sustinere pœnas, quomodo hæc esse propria putare posset? Quomodo verò eorum habet possessionem, quorum nec usum, nec fructum cum libertate habet;*

Apologus Avari et talpa.

Eccles. 5. 10. Porrò avarus ita cernit opes suas, ut ab iis excæcetur, ne veras sapientiæ, & liberalitatis opes videat. Quocirca ejus symbolum est talpa, de quo pulcher extat Apologus apud Cyrillum lib. 3. Apol. Moral. cap. 2. cui titulus: *Rerum terrenarum cupidos esse cæcos*. Talpæ, inquit, incusabant naturam, quòd oculorum usum utumque sibi denegasset, quem dedisset Basilisco, & Hyenæ. Cui natura respondit, se id justè, & sapienter fecisse. *Nam latebras incolis*, inquit, *& terrena totaliter dilexisti, nec non amore terrestrium perdidisti cælestia, & diligendo odibiles tenebras lumine caruisti. At nescis, quod avaritia monstrosa, quia nimis adamavit terrestria, perdidit cælestia, & habet oculos, & non videt. Nam ut cæca, dimisit vera bona pro falsis, fixa pro fluidis, cælestia pro terrenis, sic & infinita maximaque bona pro minimis, gloriosa pro miseris, secura pro dubiis, sancta pro pessimis, & gaudiosa pro afflictivis commutavit. Congregat quidem stulta exterius, sed intus depauperatur; in nugis se tenet defluentibus, terram possidet & à diris inferis possidetur. Quin & vorat ut evomat, amat quo perdat, acquirit quod perdat, curat quod doleat, & se onerat, ut velocius in abyssum descendat. Si audisti* Genes. 3.) *homo avaritia occæcatus, deliciarum mox perdidit paradisum. Nam cùm animus à Deo aversus apparentium tantùm cupiditatem concepit, illico mentis lumen intus perdidit, & foris talpeis oculis reseratis, nuditatis suæ dumtaxat pauperiem videt. Quin etiam* (3. Reg. 15. 9.) *Saul contuitu rationis orbatus, dum pecora concupivit, regali gloria caruit. Et malè possessis bestiis, una secum patres amisit*. Idem novo chamæleontis apologo confirmat, *Quàm benè profectò chamaleon corvo, carnes eius cupiditate ipsum infestanti respondit: ò si vitiositatis interiecta caligine, visum prudentia tibi cupiditas non abstulisset, utique attenderes, quod te, si me possides perdet. Habes igitur talpa, cur sit foris fabricata, cùm compositionis eius ratio avaritiæ sit imago. Quibus auditis, una cum verbis querimonia cessavit.*

Et Chamæleonte:

Novem damna avaritiæ.

Ostendit hic Ecclesiastes vanitatem opum, & avaritiæ novem rationibus. Prima est, quòd avarus non impleatur pecunia: secunda, quòd fructum non capiat ex ea: tertia, quòd ubi multæ sunt opes, sint & multi, qui eas consumunt: quarta, quòd nil voluptatis ex eis capiat, nisi quòd eas videat: quinta, quòd saturitas divitis non sinit eum dormire: sexta, quòd divitiæ conserventur in malum Domini sui: septima quòd dives sæpè relinquat filium, & heredem pauperem; octava, quòd nudus revertetur ad sepulchrum: nona, quòd vitam omnem transigat in coris, labore, ærumna & tristitia. Hinc concludendum relinquit in opibus frustra requiri, aut collocari animi quietem, & felicitatem, uti pulchrè ex hoc loco docet S. Thom. quæst. 2. art. 1. ad 3. Huc spectant decem avarorum vanitates, quas recensui Eccles. 14. vers. 3.

Vers. 11. DULCIS EST SOMNUS OPERANTI, SIVE PARUM SIVE MULTUM COMEDAT. SATURITAS AUTEM DIVITIS NON SINIT EUM DORMIRE] Septuag. & Arabicus. *Dulcis est somnus servi, qui toto die operatur, & laborat*, præsertim in agro colendo. Hebr. enim עבד *obed*, alludit ad agrum נעבד *nebad*, id est laboratum, & cultum vers. 8. Camp. *Suavis est somnus ei, qui laborando se exercet*, Vatab. *Qui labore manuum victum sibi parat*.

Quinta opum vanitas,

Est hæc quinta opum vanitas; quòd opes pariant otium, inertiam, gulam & crapulam, item curas, & anxietates, indeque ἀγρυπνίας sive vigilias, ut dives ob stomachum

A cibo onustum, indigestionem & cruditatem; æquè ac curas, & sollicitudines, noctu dormire nequeat, sed in mente anxiis curis, in stomacho flatibus, in capite vertigine, & doloribus torqueatur: cùm ex adverso paupertas cogat ad opus, & laborem, atque ad frugalem cibum; quò fit, ut per diem labore fessus; curarum expers noctu placidè, & suaviter dormiendo conquiescat. Nam ut ait Galenus lib. 1. de Symptomat. caus. capit. 8. *Natura poscit, ut qui liberalius se exercuerunt, eos altior somnus premat, tamquam multa vires iis, cùm laborent, à principio defluxerint*. Quocirca nihil ita somnum conciliat, ut exercitium, labor & lassitudo, adeò, ut suppleat vicem cibi. Lassus enim dormit, *sive parum, sive multum comedat*. Audi S. Chrysostom. de Virginit. cap. 70. *Dulcis illi somnus non propter lectum mollem; sternitur enim humi, vel super paleas: non propter libertatem, quia ne temporis quidem punctum ei liberum est: non propter otium, nam laboribus, & ærumnis conficitur assiduò: sed hi ipsi labores, & quòd coactus prius necessitate somno se dederit, sunt in causa cur adeo dulciter dormiat.*

Idem hom. 2. ad popul. *Cur*, ait, *addidit, sive parum*
B *comedat? Ambo*, inquit, *hæc vigiliam inducere solent, indigentia, & crapula: illa quidem arefaciens, & palpebras corneas reddens, nec claudi permittens, hæc vero anhelitum augens, & elidens, & multos inferens dolores; sed tanta est laborum medicina, quòd si etiam ambo adsint, servus dormire potest*. Inde S. Chrysostom. colligit pulchra quædam, vel theoremata, vel axiomata. Primum est, veram voluptatem, qualis est somni dulcedo, emi non auro, non delitiis, non otio sed exercitio & labore; illius enim esse mercedem. Secundum pauperes magis honestam, æquè ac jucundam agere vitam in paupertate, & labore, quam divites in otio, & luxu: quia per diem vilis cibus pauperi esurienti magis sapit, quàm omnes deliciæ diviti saturo, & nauseanti: per noctem verò pauper suaviter dormit, cùm dives pervigilet, ac crapula, & curis mille torqueatur. Tertium, pauperes saniores, & robustiores esse divitibus, qui proinde mendicè, id est miserè vivere coguntur: *Divitibus enim*, inquit, *in iucunditate multa ægritudines irruunt; pauperes autem à medicorum manibus immunes sunt. Si vero nonnumquam & in imbecillitatem incidant, brevi seipsos instaurant mollitie*
C *omni liberi, & corpora robusta habentes. Magna possessio paupertas sapienter ipsam ferentibus. Thesaurus qui nequeat auferri, baculus firmissimus, inculpabilis possessio, diversorium ab insidiis tutum*. Vide Titelman. hic divitum noctes insomnes, ac corporis animique tormenta graphicè describentem.

Mysticè, somnus est quies conscientiæ, quam possidet operans virtutum opera, qua caret dives, qui bonis terrenis inhiat. Audi Cassian. collat. 24. capit. 5. *Et revera si comparare volueris suaveolentem virginitatis florem, & tenerrimam castimoniæ puritatem tetris, ac fœtidis libidinum volutabris, quietem securitatemque monachorum periculis & ærumnis, quibus mundi huius homines implicantur; paupertatis nostræ requiem edacibus divitum tristitiis, ac pervigilibus curis, quibus non absque summo vitæ periculo diebus ac noctibus consumuntur, suavissimum iugum Christi eiusque levissimum facile comprobabis*. Hinc Septuag hoc loco vertunt: *Dulcis est somnus servi*, id est obedientis, qualis est religiosus, qui se ab omni cura liberavit, imò secutus psaltis consilium jactavit super Dominum curam suam, Psalm. 54. vers. 23. ideoque dormit in utramquam aurem pacatissimum.
D
SIVE PARUM, SIVE MULTUM COMEDAT] Non quòd si notabilis in comedendo sit excessus, non possit somni quoque difficultatem pati, sed quia propter fatigationem, & stomachum valentiorem, quamvis paulò largiùs vescatur, indormiscit facilè; nec quia parcior sit cibus, laborat in somno capiendo, laboribus lassatus; nam *fessos sopor irrigat artus*. Vehemens enim labor calorem concitat, humor liquatur calore; cerebrum calor petens ibi refrigeratur, ac densatus conciliat somnum: nimius item labor cum spiritus consumat, fit ut refrigeratum corpus opprimatur somno.

Ita ex Arist. Galeno, Tertull. Platone, Plutar. Plinio, & aliis noster Lorinus.

SATURITAS AUTEM DIVITIS NON SINIT EUM DORMIRE] Saturitas hic cum ciborum, & deliciarum,

sum

tum divitiarum copia accipi potest: hæc enim parit diviti avaro mille curas & sollicitudines, quæ non sinunt eum dormire. Cura enim sollicitans animum, agitat in cerebro spiritus vitales, itaque vigiliam parit, juxta illud Virgil. Georg. *Somnos abrumpit cura salubres.* Unde Septuag. vertunt: *Et ei, qui repletus est ditescendo.* (Complut. *Et repleto ditari.* Olympiod. *Et pleno divitiarum dormire.*) Et Arabicus: *Aviditas in divitiis non permittit ei, ut dormiat.* Nam ut ait S. August. in epist. S. Joan. *Implevisti domum, timentur latrones: acquisivisti aurum, perdidisti somnum.* Et Thaumat. *Ecce pauper,* inquit, *quamvis senex sit, nec habeat quo ventrem suum expleat, placido tamen somno refocillatur, cùm interim avaro vigiliæ, cruciatusq; animi quietem excludant.*

S. Hieron. & ex eo Alcuinus & Olymp. utramque saturitatem sive copiam tam ciborum, quàm curarum accipiunt, q. d. Dives dapibus distentus redundante crapula, & incocto cibo in stomachi angustiis eructante; atque insuper cogitationibus & curis pungentibus lancinatus, dormire non valet. Sicut enim cibi indigesti in stomacho, sic & curæ atque anxiæ sollicitudines in mente molestos cient flatus & tumultus, qui omnem quietem eripiunt. Audi S. Ambros. in Psalm. 1. *Quomodo potest dormire, qui sollicitam auri tueri custodiam? qui damna formidat? qui lucra cogitat? qui usuras computat? qui hypothecas numerat?*

Idem de Nabuth. c. 6. *Naturæ,* inquit, *ipsius nescit munia, nec somni novit vices: excitat eum cupiditas: exagitat cura pervigil aliena rapiendi; torquet invidia; mora venat; sterilitas proventuum infœcundorum perturbat; sollicitat abundantia. Ne ipse quidem Deus ipsum dormire permittit; interpellat cogitantem; excitat dormientem. Sed nec ipse se quietum esse patitur, qui in ubertate fructus sollicitatur, & vocem egentis emittit: Quid faciam? inquit, Neàm hæc pauperis vox est, non habentis subsidia vivendi?*

Porrò Chald. mysticè, per somnum accipit mortem, & per operantem colentem Deum: *Suavis,* ait, *somnus viri, qui colit Dominum mundi, & est quies in domo sepulchri ejus, sive paucos annos vixerit sive multos, postquam servivit Domino mundi in sæculo hoc, ad sæculum venturum mercedem operum manuum suarum hereditabit. Et sapientia legis Domini erit viro diviti in sapientia. Ecce quemadmodum studuit in ea in sæculo hoc, & sollicitus fuit in doctrina; sic requiescet super eum in domo sepulchri ejus, & non deseret eum solum, quemadmodum non sinit uxor virum suum, ut dormiat solus.*

Igitur curæ sunt velut apum vesparum examen, quod suo murmure & bombis, ac multò magis aculeatis ictibus assiduè pungit, vellicat, & tantum non enecat avarum.

Rursum, sicut culices, licèt exigui agminatim volitantes & in hominem involantes, sua armantur tuba, & lancea: tuba qua resonant; lancea qua feriunt: sic multò magis utraque armata, in avarum noctu involant plurima anxiarum curarum agmina, instar Sciniphum Ægypti. Exodi 8. 17. Hinc curæ à Poetis vocantur mordaces, & edaces. Audi S. Bernard. serm. 39. in Cant. tumultuantem avaritiæ currum graphicè depingentem: *Avaritia rotis & ipsa vehitur quatuor vitiorum, quæ suas pusillanimitas inhumanitas, contemptus Dei, mortis oblivio. Porrò jumenta trahentia, tenacitas & rapacitas: & his unus auriga ambobus præsidet, habendi ardor. Sola siquidem avaritia, quoniam conducere plures non patitur, una contenta est servitore. Ipse verò, injuncti operis promptus admodum atque infatigabilis executor, urgendis sanè jumentis trahentibus flagris utitur acerrimis, libidine acquirendi & metu amittendi.* Hinc est ergo, quod avari & divites, esto splendidè epulati, æstuent tota nocte insomni: & pauperes labore diurno fatigati, & frustulo panis contenti placidos hybernis noctibus somnos producant.

Moraliter hìc disce, quàm parcitas, æquè ac labor sit utilis & suavis: hinc vita agricolarum laboriosa, eosdem facit robustos, hilares, honestos, sanos, sanctos; quare suaviùs & meliùs dormiunt. Magna enim somni est utilitas, & suavitas. Somnus enim vires restaurat, & nutrit, æquè ac cibus. Hac de causa: *Somnus dimidium vitæ nobiscum partitur,* ait Philo. Unde S. Basil. apud Anton. in Melissa p. 1. cap. 42. *Gratias age,* inquit, *illi qui nos mirabiliter per somnum ab assiduis laboribus recreat, & medicæ quietis beneficio rursus ad vigorem virium reducit.* Hinc Si-

A cyonii pingebant somnum leones domantem. Pausanias in Corinth. *Nullus,* ait, *tam sævus est dolor, qui non sopiatur somno:* Causamque reddit, quòd tum sopiantur sensus, qui dolores sentiunt: iidem somno roborantur, ut faciliùs dolores & labores ferant in vigilia *Somnus,* ait Cicero li. 2. de Divinatione, *est omnium laborum perfugium, & famis domitor,* ait Menander: *Est otium animæ, tamquam onus deponentis, seq; recreantis & in secessum abeuntis;* ait Themistios: *Est vitæ portus;* ait Senec. in Herc. fur. *Est donum deorum & laborum oblivio;* ait Plutarch. de Superstit. *Est suave velamen oculorum, & mentis;* ait Poeta: *Est junior, & puerilis Deus;* ait Euclides apud Stob. serm. 6. Hoc somni bonum avaro excutit avaritia, & diviti crapula. *Saturitas enim divitis non sinit eum dormire. Excitat enim eum cupiditas, excitat cura pervigil aliena rapiendi, torquet invidia, mora vexat, sterilitas proventuum infœcunda perturbat, sollicitat abundantia,* ait S. Ambros. de Nabuth. cap. 6. In eo ergo impletur illud Jerem. 16. 13. *Servietis diis alienis* (Mammonæ & ventri) *die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.* Idem locum habet in superbo, invido, rixoso, guloso, & quovis peccatore.

B Hoc est quod ait Siracides c. 31. 23. *Vigilia & cholera, & tortura viro infrunito: somnus saturitatis in homine parco: dormiet in mane, & anima illius cum ipso delectabitur.* Vide ibi dicta. Quocirca S. Hier. vel quisquis est Auctor exhortat. ad Virgin. c. 35. *Tanta,* ait, *sit in sumendo cibo sobrietas, tanta talisq; parcitas, ut venter potiùs conqueratur, quàm gaudeat. Non egeat in digerendo stomachus medicinis, ructum potiùs vacuatio, quàm nimia repletio inducat.*

Unde S. August. 10. Confess. cap. 31. ait: *Hoc me docuisti, Domine, ut quemadmodum medicamenta, sic alimenta sumpturus accedam,* ut sicut medicamenta, non accipiuntur ad satietatem, sed ad salutem corporis, ita alimenta non ad satietatem, sed ad ejusdem corporis sustentationem sumantur. Idque servabat S. Edmundus Cantuariensis Archiepiscopus, cui (ut in ejus vita legitur) numquam curæ fuit, ut pasceret corpus, sed ut sustentaret. Qui autem propter Dominum dabat carni suæ panem arctum, & aquam brevem, meruit pane vitæ, & intellectus refici, cùm fuerit sapientia clarus, & sui temporis doctor eximius. *In mensa mens alenda.*

C Hinc Patres docent in refectione corporis partem potiorem dandam esse refectioni mentis, in pia lectione, vel cogitatione. Audi S. Bernard. ad fratres de Monte Dei: *Cùm manducas nequaquam totus manduces, sed corpore tuo suam refectionem procurante, mens suam non negligat, sed de memoria suavitatis Domini, vel scripturarum aliquid, quod eam pascat meditando, vel saltem memorando secum ruminet, & digerat.* Et S. Basil. *Inter epulandum hoc cavere convenit, ne belluantium speciem præbeamus, sed & constantiam, & mansuetudinem ubique retineamus, atque in percipiendis voluptatibus æquabilem continentiam; ne tum quidem porro ita animis esse feriatis nos oportet, ut commentatione rerum divinarum vacemus: quippe qui alimentorum naturam, corporisq; alitis opificium argumentum habeamus divinas laudes exordiendi, utique cum in mentem nobis venit, quomodo varia cibi genera corporum qualitate accommodata ab eo sint inventa, qui omnia moderatur & regit.* Hæc S. Basil. epist. 1.

EST ET ALIA INFIRMITAS PESSIMA QUAM VIDI SUB SOLE, DIVITIÆ CONSERVATÆ IN MALUM DOMINI SUI] *Infirmitas,* id est miseria, afflictio, ærumna. S. Hieronym. *Languor pessimus.* Symmachos *Morbus malus.* Olympiodor. *Gravis, & intensus morbus.* S. Ambros. in Psalm. 1. *Languor malus.* Syrus: *Infirmitas mali.* Arabicus: *Est aviditas.* Vatabl. *Est malum atrox.* Alii: *Est ægritudo mala.* Camp. *Inveni aliud tristissimi mali genus.* Vers. 12.

D CONSERVATÆ IN MALUM] Malum hic tum culpæ accipi potest. Unde Aquila vertit: *In malitiam ejus.* Opes enim diviti sunt occasio superbiæ, gulæ, luxuriæ, rapinæ omniumque scelerum: tum potiùs pœnæ. Unde Olympiod. vertit: *In perniciem suam.* Tigur. *A suis possessoribus in ipsorum exitium.*

Est hæc sexta opum & avaritiæ vanitas, quod sint perfidæ, ipsumque divitem affligant, ac subinde strangulent, & necent, eò quòd necis ipsius sunt causa vel occasio: nam divites sæpe litibus vexantur, opibus mulctantur, quin, & occiduntur, ut divitiis spolientur, sive à prædonibus, sive ab injustis judicibus, & principibus; *Sexta opum vanitas.*

sive à sociis, &c. uti Naboth occisus est ab Achab; ut ejus vineam possideret. 3. Reg. 21. Narrat Plutar. in Parall. Brenum Gallorum regem rogasse suos milites, ut in sinum avarissimæ virginis, quàm adamabat, amantem tamen plus auri, quàm regis, aurum, quod gestabant, immitterent: quo factum est, ut magna vi auri vivens obrueretur. Ita auro suo suffocantur opulenti.

Quocirca Thaumat. vertit: *Reconditas opes conservare esse sexcentorum malorum occasiones sibi ipsi custodire.* Timocreon Græcus Poeta lyricus, scripsit carmen adversus Plutum deum divitiarum, in quo ita canit: *Utinam ò cæce Plute neque in terra, neque in mari, neque in continenti comparuisses; sed Tartarum habitares, & Acheronta. Propter te enim omnia inter homines mala.*

Audi S. Ambros. in Psalm. 1. *Avaritia languor inexplebilis cupiditatis languor. Istæ divitiæ sunt, ut dicit Ecclesiastes: Est languor malus, quem vidi sub sole, divitias custodiri in malum possidentis eas. Dic mihi, ò Ecclesiastes, qua ex causa malus hic languor sit? Respondebis: Quia multas avaras spes devoras, Insatiabilis edacitas cupiditatis est, nescit satiari argento, qui concupiscit argentum. Diligendum divitiæ non explent, & si quis satiatus fuerit divitiis, non est, inquit, qui sinat eum dormire. Et quidem omnes dies ejus in tenebris, & luctu, & iracundia multa, & languore, & ira.*

Unde concludit: *Malus ergo languor, qui bonam aufert mentis quietem.* Quocirca per *malum Domini* accipi etiam potest cura, sollicitudo, afflictio, quam opes afferunt hero, dum ut ait S. Ambr. lib. 1. de Cain & Abel, avarus *elementa concutit, mare sulcat, & terram effodit, cœlum votis fatigat, nec sereno gaudet, nec nubilo, condemnat proventus annuos fœtusq; terrarum arguit.*

Denique Chald. per malum hoc avari accipit supplicium futuri sæculi: *Est*, inquit, *perniciosum malum, quod vidi sub sole, cui medicina non est: homo qui divitias congregat, neque eas ad pietatem confert, parum sanè providens dierum finem. Hæc enim substantia illi in perniciem venturo sæculo servatur.*

In futura enim vita avari torquebuntur summa paupertie, inopia, fame, siti in igne gehennæ, uti torquetur dives epulo, quod repræsentarunt Poetæ per Tantalum, qui sitiens in mediis aquis usque ad os pertingentibus, numquam tamen sinitur ore eas haurire, & sitim restinguere.

Audi Salvian. lib. 1. ad Eccl. Cathol. *Avaro inquit S. Script. nihil est scelestius, & pessimum ac feralissimum morbi genus, divitiæ conservatæ ad malum Domini sui: verum enim quid nimpejus; aut quid miserius, quàm si quis præsentia bona in futura mala convertat, & quæ ad hoc à Deo data sunt, ut pareretur ex eis vita beatitudo perpetua, per hæc ipsa quæratur mors ac damnatio sempiterna?*

Tropol. Hugo per divitias accipit copiam scientiarum, & virtutum, quæ conservantur in malum Domini, cùm ipse iis ad vanitatem vel gloriæ, vel lucri abutitur.

Noster Alvarez de Paz lib. 1. de Vita spirit. p. 2. c. 13. per divitias accipit copiam gratiarum, ac mediorum omnium ad perfectionem, quibus abundant religiosi; sed dum iis per acediam uti negligunt, cedunt illis in majorem damnationem.

Eccles. 6. 12. *Divitiæ conservatæ in malum Domini sui.*

Hanc gnome illustri Pavonis & Corvi Apologo aureis gnomis velut gemmis interstincto repræsentat S. Cyrillus l. 3. Apolog. Mor. c. 16. *Pavonem*, inquit, *pennis aureis undiq; spoliatum cùm corvus aspiceret, deridens pomposum, & olim divitem dixit: Ubi est miris pictis luminibus desiderabilis tua penna? quonam abiit ularum splendentium gloria? quove pinnarum gemmantium fugit mirabilis ornatura? At ille minùs patiens, illusoriis verbis indignatus respondit: Quamquam insatiabilis humanæ cupiditatis vorago pennarum opes absorbuerit, naturæ tamen beneficio ars reparatrix non deerit verè liberalis. Unde licet pennis modo privatus sim, spem tamen recuperandi non perdidi, tu verò semper miser es. Cui ille: In adversis ut video, calamitas tua calamitatibus non minuitur.*

Apologus de opum nora.

Amentiam deinde Pavonis exaggerans subdit: *Jam decaudatus es & unde acciderit non vidisti, depauperatus es, & unde damnum evenerit non sensisti. Malum minime te docuit, quamobrem absque moderamine crescit. Reverà prædilecta penna odibilem te reddidit, & placida cauda te dehonestavit, atque adeo tua tibi opulentia quid nisi paupertas fuit? etenim quia hanc habuisti, perdidisti, & iterum concupiscis, unde cum doloribus exspolieris infelix.* Unde hoc Epimythium, velut scopum fructumque Apologi colligit: *Quare non habere melius est, quam rem desideratam perdere, dignas certè gratias largitus ego naturæ, quod pennam mihi pauperem dederit, ac tali natura puto me esse divitem. Nam hoc modo meus sum, & nemini in prædam dilectus. Nigra penna illustrat me, & pluma pauperculum me ditat, ne spreta candula tutatur. Verùm te divitiæ tuæ pauperem faciunt; desiderabilitates odiosum, deliciæ dolorosum, gloriositates inhonestum, felicitates miserum, & accrescentia minoratum. Maledictæ igitur sunt tales divitiæ, quæ suum depauperant, decaudant & vituperant possessorem. Quarum nempè convertitur in mendicatem possessio, in dolorem dulcedo, in confusionem gloriatio, & decor in deformitatem. Gaude igitur si prudens es, quod hostiles opes amiseris, nec eas ultra appetas, sed opulentum judices te, si illis cares. Quibus orbatum ditavit depauperatum magister.*

PEREUNT ENIM IN AFFLICTIONE PESSIMA] τὸ pereunt nequit referri ad τὸ *Domini sui*. Sic enim dicendum fuisset *perit Dominus*: quare referendum ad τὸ *divitiæ*. Unde Hebr. habent: *periit opulentia illa in occupatione mala.* Et vetus editio S. Hieron. habet: *Perierunt divitiæ illæ in dissensione pessima.* Vers. 13.

Sensus est, q. d. Opes sæpè conservantur in malum Domini sui, quia illi pereunt, id est ab eo vi, vel fraude, vel naufragio aliove casu auferuntur, eumque pauperem relinquunt, affligunt & cruciant; ac subinde perire faciunt perduntque, dum propter eas vita spoliatur. Unde illud S. August. *Quod non capit Christus, rapit fiscus.* Et: *Avarus dum colligit, colligitur; dum vult esse prædo, fit præda*, ait idem S. Augustin. in Psalm. 38. Apposite Plutar. opusc. de Cupid. divit. Cupiditatem avarorum nuncupat asinam, & fornicariam; quia sicut asinus ad balnea ligna comportans, fumo semper oppletus & favilla, in nullam lavacri, caloris munditiæque partem venit: sic avaritia hominem evisceret labore, ut ditescat, & tamen numquam divitiis suis satiatur. Comparat præterea cum muribus, qui vorant in metallis Chrysitidem, nec eam reddunt nisi mortui, & dissecti: item cum figlinis canalibus, qui nihil in se retinent: sic enim avari coacervant multa, ut heredibus relinquant, & hi aliis, sicque deinceps.

Præclarè S. Chrysostom. hom. 20. in epist. ad Hebr. *Inserit*, ait, *quomodo fiant mala propter pecunias, quod affectione, & passione quadam tenemur circa eas: verbi gratia; si perdit aliquis pecunias, visum ducit omnia morte pejorem. Quid doles ò homo? quid lachrymaris? quia te à cura custodiendi superflua liberavit Deus? quia non sedes tremens & metuens? Dic itaq; si te quispiam alliget ad thesaurum præcipiens, ut illi semper assideas, vigilem curam alicuius impendas, nonne doleres, & difficulter ferres? Tu teipsum alligaveras vinculis pessimis, & quia illa servitute liberatus es, doles.* Idem hom. 33. *Propterea Deus abstulit tibi divitias, ut te liberet à pessima servitute. Nam, & pater optimus, cùm viderit filium amore meretricis alicujus deperire, si admonitiones ejus audire neglexerit, illam meretricem de medio auferens in exilia longinqua detrudit. Talis est etiam abundantia divitiarum. Curam igitur de nobis gerens verus pater, & optimus Dominus, volens nos ab hac læsione liberare, aufert nobis pecunias, quarum amore mens nostra corrumpitur.*

Pro *afflictione pessima* Hebr. est *in occupatione mala*, quod aliqui accipiunt de vitio, & peccato, q. d. divitiæ sæpè pereunt diviti, eò quòd per scelus, putà per usuram, fraudem, rapinam, injustum contractum sint comparatæ, juxta illud S. Hieron. epist. 160. ad Hedeb. q. 1. *Dives, aut iniquus est, aut iniqui heres.* Et illud Platonis l. 5. de Legib. *Sermo nobis rectus, id est verus, quòd admodum divites non sunt boni.* Et Menander. *Numquam vir æquus dives evasit citò.* Unde Chald. vertit: *Quia enim malis artibus comparaverat, in filium ejus non confirmabitur, nec illi quicquam erit reliquum.*

Meliùs tamen Noster per *occupationem malam* accipit *afflictionem pessimam*. Et Septuag. *Dissensionem pessimam.* Campens. *Pereunt divitiæ posquam Dominos suos, graviter afflixerunt.* Affligitur enim avarus sollicitudine in conservando, & augendo suas opes, dolore verò ac mœrore in perdendo, dum videt eas sibi à furibus, vel principibus, vel amicis, vel æmulis, vel casu adverso eripi.

GENERAVIT FILIUM QUI IN SUMMA EGESTATE

TATE ERIT] Hebr. Græcè, Syrè, & Arabicè: *Et non est in manu eius quidquam*. Tigur. *Qui prorsus nihil habuerunt*. Camp. *Neque enim ipsi, neque filiis eorum quidquam reliquum fuit*. Chald. *Et liberis post mortem dimissa hereditas omnino peribit*.

Septima. Est nova hæc divitis avari afflictio, quòd videat divitias perire non tantum sibi, sed & filio, ut eum in summa egestate relinquat: quia scilicet perierunt opes sive furto, sive casu aliquo parentis; aut quia filius eas prodigè consumpsit; vel quia filius patrem secutus sordidè opibus inhiat, nec audet iis uti, sed fame & ærumnis tabescit, ut opes intactas conservet. Porrò communiter magis affligit parentes egestas ac damnum filiorum, quàm propria. Hinc in Anglia vidimus Catholicos nonnullos, qui fortes steterant in tormentis, à fide defecisse, ne spoliarentur bonis & nobilitate, ac cogerentur filios relinquere pauperes & ignobiles. Durum enim parenti est à filiis & nepotibus jugiter audire: Tui causa sumus miseri, egeni, caules, ignobiles: Tu perdidisti & extinxisti decus familiæ nostræ. Per te periit nobilitas totius prosapiæ nostræ, cùm ex adverso homini si solus sit & illiberis, facile sit & gloriosum ob amorem Dei, fidei, & religionis orthodoxæ perdere fortunas, nobilitatem & vitam. Hoc enim est laus & gloria martyrii.

Est hæc septima vanitas opulentiæ & avaritiæ, sequitur octava.

Vers. 14. Octava. SICUT EGRESSUS EST NUDUS DE UTERO MATRIS SUÆ, SIC REVERTETUR, ET NIHIL AUFERET SECUM DE LABORE SUO] Arabicus: *Et nihil reperiet ex labore suo, ut vadat portans illud in manu sua*. Sic ferè & Hebr. Septuag. & Syrus. Unde S. Hieron. *Nihil accepit ut teneatin manu ipsius*. Vatabl. *Ut discedat sicut venit*. Campens. *Ita nudi, eò revertentur, unde prodierunt, nec ulli quidquam eorum hinc secum asportabunt, quæ tantis molestiis acquisierunt*. q.d. Tam pater depauperatus qui genuit filium: quàm filius, quem in egestate reliquit, nudi revertentur in terram moriendo, sicut ex ea nudi prodierunt nascendo, nec quidquam eorum, quæ tanto labore corrogarunt, secum auferent, juxta illud: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, & nudus revertar illuc* Iob 1. 21. S. Cypr. tract. de Mort. legit: *Nudus exivi de utero matris, nudus etiam redibo sub terram*. Et illud: *Nihil intulimus in hunc mundum, haud dubium, quia neque auferre quid possumus*. 1. Timoth. 6. 7. Et illud: *Cum interierit non sumet omnia*, (*Non omnia*, id est *nihil*, est Hebraismus) *neque descendet cum eo gloria eius*. Psalm. 48. 18. Omnes ergo opes, omnes pompæ, omnia bona huius mundi sunt exuviæ cuique exuendæ in morte. Idem videre Philosophi. Seneca lib. de Moribus: *Omnes infantes*, inquit, *terra nudos excipit*. Plinius initio lib. 7. comparans hominem cum ceteris animantibus, quòd inter cuncta nudum & inermem natura generarit: *Hominem*, inquit, *tantum nudum, & in nuda humo, natali die abiicit ad vagitus*.

Nota: τὸ *sicut* vim habet comparationis & illationis, q.d. Ex eo quòd nudi nascimur liquet vestes, opes ceteraque bona quæ mundus hic nobis ministrat, non esse nobis propria, sed commodato & ad usum concessa quamdiu hic vivimus: quare non licèt nobis dum abimus & morimur ea nobiscum asportare, perinde ac famulus qui init domum principis, accipit gladium, pallium & vestes principe dignas; at ubi domum deserit, eadem in illa reponit & reddit, quasi ad tempus servitii commodata, & aliena, non propria.

Porrò Chald. exponit divitem è vita egredi nudum, quia egreditur sine meritis bonorum operum, quæ neglexit ex avaritia, acedia, gula, &c.

Vers. 15. MISERABILIS PRORSUS INFIRMITAS] Hebr. *mala*, id est pessima *infirmitas*, de qua v. 12. Alius vertit: *Etiam malum hoc dolorosum*. Tigur. *Malus est ille morbus*. Vatabl. *Istud etiam supplicium laboris plenum*. Campens. *Sed & hoc etiam triste malum est*. Chald. *Malus morbus, cui non est medicina, vel cui mederi non possumus*. Est epiphonema humanæ miseriæ, quam per sequentia exaggerat; licèt enim eam omnes mortales experiantur, tamen maximè sentiunt divites & avari, quibus in morte grave tormentum est, opes adeò adamatas & tanto labore partas relinquere, nec quidquam ex eis posse secum, vel ad viaticum efferre.

QUOMODO VENIT SIC REVERTETUR] Pro *quomodo* Hebr. est כָּל־עֻמַּת *col ummath*, quod Caiet. vertit: *omnis contra*, vel *è regione*; unde vertit: *Omnis contra*, vel *juxta quod venit, sic abit*, q.d. Quilibet homo eo modo quo venit nascendo sine opibus, sic ibit moriendo; venit obviando nuditati, nudus, ibit obviando pariter nuditati, quæ nudum natum, nudum pariter morientem recipiet. Est prosopopœia: fingitur enim nuditas, quasi persona & mater omnes homines nudos in vitam emittere, dum nascuntur, & nudos recipere, dum moriuntur. Alius vertit: *Omni pacto*, vel *omnibus modis sicut venit sic abit*. Tigur. *Omni respectu, sive oppositione qua venit*, id est *planissimè, eo prorsus modo quo quisque in mundum venit, ita egreditur*. Camp. *Omnes quomodo intraverunt in mundum, eo & relicturi sunt mundum*. Campens. *Omnium rerum est vistissimo: עֻמַּת ummat* enim significat coniunctionem, consequentiam, necessitudinem, societatem, similitudinem. Unde עָמִית *amith* vocatur socius. Igitur ad verbum propriè sic vertas: *Omni congruentia & similitudine sicut venit sic revertetur*. Fortè etiam Masoretæ malè per Diastolem duabus dictionibus scripserunt *col ummat*, cùm per systolen una dictione scribendum videatur כְּלֻמַּת *Kilummat*, id est ad verbum, *secundum congruentiam*, vel similitudinem, id est sicut, similiter, uti vertit Noster, Septuag. Chald. Syrus, Arabicus, ceterique omnes. Summa *Kilummat* significat summam congruentiam, convenientiam, similitudinem in nuditate nascendi & moriendi, quòd homo, sicut prorsus nudus natus est, sic prorsus nudus moriatur, & abeat è mundo. Hinc Gentiles olim morienti obolum dumtaxat in os inserebant, ut eum pro naulo solveret Charonti, qui defunctorum animas per stygem & Acherontem devehit ad inferos, ut refert Lucian. Dialog. de Luctu, quo significabant eum plenè nudum, solum, ab omnibus desertum, & omnium rerum inopem, gementem & plorantem, omniumque iniuriis expositum, uti natus fuerat, ita mori & redire ad terram communem omnium matrem, æquè ac sepulchrum. Chald. addit eum redire, ut venit expertem meritorum: *Sicut*, ait, *venit in mundum homo meritis privatus, sic in aliud sæculum pergit*.

QUID ERGO PRODEST EI QUOD LABORAVIT IN VENTUM] Pro *prodest* Hebr. est יִתְרוֹן *jitron*, quod Septuag. vertunt: *Quæ abundantia, qua laborat in ventum?* Syrus, *In spiritum* Symmach. *Quid igitur amplius ei qui laboravit?* Vetus editio S. Hier. *Quæ abundantia eius qui in ventum laborat?* Arabic. *Quæ præstantia ei qui laborat ventis?* Tigur. *Quod operæ pretium contigit ei qui vanè labores impendit?* Alii: *Quid utilitatis, vel quid supererit ei*. Campens. *Quid proderit animum hic variis curis afflixisse?* Chald. *Quantum accessio ei esse potest, quòd laboravit ut ventum aucuparetur?* Olymp. *Quid laboras in ventum cum sint divitiæ prorsus instabiles, & aquatili bulla cùm detumescit persimiles?*

Sic Zach. 6. Regna splendida eorumque opes & gloria comparantur vento, quia instar ventorum fugacia sunt, contraria, & contra se mutuo conflictantia impetuosa, abeuntque illicò in fumum & ventum. Addit Titel. Quia ventus dispergit congregata, ut nullus sit eorum usus. Et Thaumat. Ventus, ait, notat imperum & ardorem, quo dives congregavit opes, illicò cùm opibus transire, & tenues vanescere in auras. Iam cogita, quanta sit miseria, afflictio & mentis ægritudo operarii, qui post asininos plurium annorum labores, sine mercede, sine veste, nudus domo exturbatur? Quanta sit agricolæ, qui post assiduos & maximos hiemis labores nudus, infirmus & famelicus agro messeque sua expellitur. ac scito similem esse divitis avari in morte.

CUNCTIS DIEBUS VITÆ SUÆ COMEDIT IN TENEBRIS, ET IN CURIS MULTIS, ET IN ÆRUMNA ATQUE TRISTITIA. Vers. 16.
Septuag. *Et quidem omnes dies eius in tenebris, & in luctu, & iracundia multa, & languore & insania*. Syriac. *Et etiam omnes dies suos in tenebris comedit, & in furore multo, & in ira & tristitia atque infirmitate*. Arabicus: *Et propterea omnes dies eius in tenebras & lamentationem, & in iram multam, & infirmitatem & amaritudinem*.

Lyran. Hanc gnomen refert ad divitem, qui perdidit divitias v. 12. & 13. Inde enim oratio continuo filo deducitur huc usque, q.d. Dives avarus, qui perdidit opes suas, versatur in tenebris & luctu; id est jugi dolore & squallore contabescit.

Alii tamen passim generatim accipiunt de avaro, qui collectis opibus avarè inhiat, q.d. Avarus non tantum

cùm moritur, aut cùm perdit opes, sed & cum vivit opibusque abundat, miserè & sordidè vivit. At cur *comedit in tenebris*.

Avarus devoret in tenebris. Primò. Respondit primò Chald. *In tenebris habitat, ut panem suum solus comedat*. Addit Gloss. Interlin. *Absconditè & in mærore*, q.d. Solus secretò in tenebris comedit, ne in publico cogatur splendidius cum aliis vivere.

Secundò, Secundò, quia adeo per diem distinetur negotiis, mercimoniis & lucris, ut non prandeat nisi obiter, sed tantùm cœnet noctu, uti in Belgio plures mercatores facere scio. Ita Caiet.

Tertiò, Tertiò, Hugo tres affert causas: primam, quia differt comedere in cœnam propter hospites: secundam, ex pudore, quia tam viliter comedit, ut pudeat eum in die, & luce comedere: tertiam, ex avaritia, ne bis comedat per diem: sic veteres, ex temperantia semel tantum, teste Platone comedebant in die, idque vesperè, ut idem totam darent actioni vel studio & contemplationi, uti fecere Esseni, sive primi Christiani Alexandriæ sub S. Marco, teste Iosepho, Euseb. S. Hieronym. & aliis. Idem fecit S. Antonius, S. Hilarion, & plures Anachoretæ, quos pudebat per diem comedere instar animalium, qui mentem pascebant deliciis Angelorum; vesperè ergo cibum sumebant. Idem etiamnum faciunt nonnulli viri valdè studiosi & religiosi.

Quartò, Quartò, notat avaritiam luminis. Avari enim ut oleo parcant noctu exiguum habent lumen, ad quod operantur & comedunt. Unde Lucianus in Timone graphicè depingit eos, *qui parcerent asservarentque ad fuliginosam & oris angusti lucernulam, ac siticulosum scirpulum usuras invigilantes*. Novimus mercatores ditissimos, qui famulos magnis clamoribus obiurgabant, quod ellychnium densius facerent ad maius lumen, querentes illud plus olei sugere & consumere. Ac rogati causam, responderunt, se minima ista curando & cavendo ad tantas opes evasisse.

Quintò, Quintò & genuinè tenebræ notat avari sordes, & squalorem vitamque obscuram, atram, tristem & mœstam. Unde eas explicans subdit: *Et in curis multis, & in ærumnis atque tristitia*: Harum enim symbolum & causa sunt tenebræ, sicut ex adverso lux symbolum & causa est libertatis, alacritatis & lætitiæ. Unde Septuag. habent. *Omnes dies eius in tenebris & in luctu*. Arabicus: *In tenebris & lamentatione*. Thaumaturg. *Huiusmodi homini dies tenebræ sunt, ac vita luctus*. Camp. *Sordidè vixit*.

Mysticè, avarus vivit in tenebris, id est in ignorantiis, ait Olympiod. in malis culpæ & pœnæ, ait Dionys. S. Ambros. lib. de Naboth c. 8. notat à S. Luca avaro rectè dici: *Stulte hac nocte repetunt animam tuam a te. Noctè enim anima avari reposcitur, quæ à tenebris incipit, & in tenebris perseverat. Avaro semper nox est, qui sicut luna mutatur; dies iusto, cui dicitur: Hodie mecum eris in paradiso*. Et: *iusti fulgebunt sicut sol in regno patris*.

ET IN CURIS MULTIS] Hebr. *In ira multa*. Sept. *In indignatione multa*. Hanc enim pariunt curæ multæ: Unde dicta est *cura*, *quod cor edat*, *vel cor urat*, ait Festus; hinc cura vocatur edax & mordax: *Cura*, ait Donatus, *est in spe bonorum, sollicitudo in metu malorum*. Verè S. Bern. *Humana vita*, ait, *plena est dolore præteritorum, labore præsentium, timore futurorum*.

ET IN ÆRUMNA] Hebr. *Et in infirmitate*, vel *languore*, vel *dolore suo*. Chald. *In ægrotationibus*. Septuag. *In iracundia*. Olympiod. *In tristi iracundia*. Ægritudines animæ enim præcipuæ sunt in tristitia & ira. Vatab. *Quia præ indignatione & ira frequenter incidit in morbum*. Camp. *Seipsum cruciant*.

Ærumna est molestia, miseria, afflictio perseverans. *Ærumnosus à rumine dictus, quod per inopiam miser factus esuriat & sitiat*, ait Isidor. lib. 10 Orig. q.d. Ærumnosus est, qui nihil habet quod comedat & rumimet: Festus verò: *Ærumnulas, inquit, Plautus refert furcillas, quibus religatas sarcinas viatores gerebant: quarum quia C. Marius retulit usum, Muli Mariani postea appellabantur. Itaque ærumnæ labores onerosos significant. Sive à Græco sermone deducuntur, nam αἴρειν Græcè, Latinè tollere dicitur*. Hæc Festus. Cic. 4. Tusc. 29. *Ærumna*, ait, *ægritudo laboriosa*. Idem lib. 2. de Finibus 187. *Vel Herculis perpeti ærumnas (sic enim maiores nostri labores non fugiendos, tristissimo tamen verbo ærumnas etiam in Deo nominaverunt) exigerem ex te*. Plaut. Amphitr. *Uno ut labores exsolveres ærumnas duas*. Sic Poetæ ærumnas vocant labores. Plaut. in Persa: *Superavit ærumnis ærumnas Herculis*.

Plurimæ sunt ærumnæ avari: una non minima est, quam refert R. Haccados, scilicet quod in paupertate & omnium rerum indigentia velit vivere, ut possit mori in opulentia, ac rerum, quas relinquere cogitur, abundantia & copia: quare *avaritia neque copia, neque inopia minuitur*, ait S. Hieron.

ATQUE TRISTITIA] Sic & Syrus, Arabicus: *In amaritudine*. Hebr. *In indignatione*, vel *furore*, quæ est ira bulliens, fervens & spumans instar maris æstuantis. Unde Septuag. vertunt: *Insaniam*. Camp. *Simultates exercent*.

Cognatæ sunt & sociæ passiones, ira & tristitia; ira enim parit tristitiam, dum iratus nequit malum, ob quod irascitur, depellere. Vicissim tristitia gignit iram; tristis enim irascitur malo, quod illi tristitiam affert. Unde Olympiod. *Tristis*, ait, *iracundia stimulatur, & levi occasione in contentionem surgit, & excandescit animi gravi ægritudine occupatus*. Adde atram bilem naturaliter mixtam esse cum flava, quare ubi abundat una, emicat & altera: atra autem bilis in corpore causat melancholiam & tristitiam in anima, flava verò iram & indignationem. Curis avarus angitur, ait Hugo Cardinalis, ut acquirat: ærumna, ut conservet: tristitia, si amittat: sæpeque præ indignatione incidit in morbum. Vel in curis multis, inquit Bonaventura, propter sollicitudinem, sicut & solitudinem in tenebris; in ærumna, propter expensarum tenuitatem: in tristitia propter expendendi necessitatem. Eleganter Urvianus vertit:

Vita tenebris abdita,
Vix dulce quidquam pertulit.
Omnia querelis, omnia
Angore plena, atque miseris
Contentionum fluctibus.

Et S. Hieron. *Languor est pessimus pro perituris opibus cogitatione torqueri, & in tristitia, in gemitu, in indignatione, in libidibus, casso illas labore conquirere*. Unde Lucian. in Somnio sive Gallo exclamat: *O miser cuiusmodi vivit vitam! palles totusque exarnis, atque extenuatus est curis, neque enim auditum est illum alioqui male habere. Hostibus eveniat ad hunc modum divites esse.*

Hinc divitiæ à Christo vocantur spinæ. Matth. 13. 22. quia ut spinæ acutissimæ, acres dolorum aculeos animo æquè ac corpori infligunt & infigunt, quibus hominem assiduè stimulant & pungunt, uti pulchrè docet S. Gregor. homil. 15. in Evang. Audi & S. Chrysost. hom. 3. in epist. 2. ad Thessal. *Irrationalium camelorum cibus sunt spinæ, alimonia sunt ac sumptus ignis ad nihil utiles. Tales sunt divitiæ, nulli sunt usui nisi ad incendium camini; ad incendium eius diei, qui arcabit velut clibanus, ad alimoniam affectionum irrationalium, utpote iniuriarum memoriam & iram: Talis est etiam camelus spinis vescens: ferunt etiam ab his qui talia viderunt, nullum esse ex omnibus iumentis, quod ita iniuriam acceptam tenaciter contineat, ita difficilis iræ sit, seu malum illatum recordetur, ut camelus. Tales sunt divitiæ, irrationales animi affectiones pascunt: rationales vero pungunt ac vulnerant, quemadmodum spinæ faciunt.*

Idem hom. de Avaritia tom. 5. *Divitiæ*, ait, *dum includuntur & defodiuntur acriùs angunt, quam leones, perturbantque omnia. Quod si eas è tenebris eduxeris, & in egenorum ventres disseminas, ex feris bestiis fiunt oves, quæ fuerant insidiosæ duces; pro scapulis, fiunt portus; pro naufragio, tranquillitas.*

Hanc gnomen, quæ ad literam dicitur de avaris, à pari adaptes superbis, gulosis, acediis, invidis, iracundis, quin & vanis scientiarum studiosis. Hi enim noctes dieque pervigilant, ut honores, delicias, otium, eminentiam, vindictam & vanam scientiam assequantur, atque ita omnem ætatem frustra consumunt, miseréque eam traducunt *in tenebris & in curis multis, & in ærumna atque tristitia*.

HOC ITAQUE VISUM EST MIHI BONUM, UT COMEDAT QUIS, ET BIBAT, ET FRUATUR EX LABORE SUO, QUO LABORAVIT IPSE SUB SOLE, NUMERO DIERUM VITÆ SUÆ, QUOD DEDIT EI DEUS; ET HÆC PARS ILLIUS] Hæc gnome & sequens explicatæ sunt cap. 2. & 3. quare paucis eas expediam. Est enim conclusio subinde repetita, qua ex vanitate, opulentiæ & avaritiæ concludit, se experientia didicisse satius esse moderatè & honestè opibus, labore suo partis uti, quam eas avarè recondere in nullum, vel incertum incerti heredis Vers. 17.

usum,

olum, Hebr. *Ecce quod vidi ego bonum, quod est pulchrum comedere, & bibere, & cernere bonum.* S. Hier. *Cernere jucunditatem*, id est frui jucundè & lætè rebus labore suo partis. Arabicus: *Hoc est bonum, quod est optimum, comedere,* &c. Syrus: *Bonum erit quod & decorum est.* Vatabl. *Bonum est & honestum.* Camp. *Meo ergo indicio suavius est comedere, bibere & frui bonis inter has miserias, quibus affligimur sub sole, paucis diebus illis vitæ nostræ, quos nobis Deus concessit; quia nihil amplius ex omnibus accepturus est homo.* Chald. verò per cernere bonum vel bonitatem accipit, tam benefacere, quàm frui bonis; unde vertit: *Ecce quod mihi visum est bonum filiis hominum, & quod pulchrum est eis, ut faciant in hoc sæculo, ut comedant & bibant ex laboribus suis, & non extendant manum suam ad violentiam & rapinam; & custodiant verba legis, & ut misereantur pauperum & peregrinorum, ut videant bona in omnibus laboribus suis; quibus laboraverunt in hoc sæculo sub sole numero dierum vitæ suæ, quas dedit eis Deus sidere bono, quoniam hæc est pars illius, & non est alius præter eum.* Et Thaumat. *Non negaverim etiam opes bonas esse. Dei enim donum est, si homo late perfruatur laboribus suis; modo opes illæ à Deo sint concessæ. Talis enim benefico in omnes est animo, & in munere divino exultat, & omnem vitam suam bonis operibus, ac largitionibus adornat.*

Vivamus strictè sed aeutè:

Dixi hunc beatum, qui lare
Nitente vitam temperet
Modico labore & gaudio.

Nam, ut ait S. Hier. & ex eo Alcuinus: *Licèt parva voluptas sit in fruendo, tamen in eo qui opibus suis incuratum tenebris vestitur, & cum grandi desiderio peritura comparat, tantummodo est sollicitudinum magnitudo.* Et Olymp. *Decet, sit, te, ô avare, etiam id cogitare, quòd paucos, & numerabiles tibi dies ad vivendum dederit Deus.*

Numero dierum] Symmach. ψήφῳ, id est calculo, quasi calculo & suffragio Dei, diu stetisse cuique dies. Rursum quod calculo decreti divini numerati & definiti sint cuique dies vitæ, juxta illud: *Breves dies hominis sunt, numerus mensium eius apud te est: constituisti terminos eius, præteriri non poterunt.* Job. 14. 5.

Et hæc est pars illius] *Pars*, id est sors, uti dixi superiùs. Alleg. & Anag. Olymp. Pars liberalis est hæreditas gloriæ in cælis, illi decreta, & stabilis perpetuò duratura: *Ea verò est*, inquit, *dispergere pauperibus opes suas, & de huiusmodi dispensatione solidam lætitiam capere.*

Et omni homini, cui dedit Deus divitias atque substantiam, potestatemque ei tribuit (eximendo ei avaritiam, & dando ei cor lætum & liberale, ut audeat suis frugaliter & liberaliter uti & frui) ut comedat ex eis, et fruatur parte sua et lætetur de labore suo, hoc donum est Dei.] Pro *potestatem ei tribuit*. Hebr. est *hiflito*, id est *dominari eum fecit* suis divitiis. Tigurin. *Eumque Dominum præficit, ut comedat ex eo.* Campens. *Dederit ei animum.* Debet enim homo priùs dominari animo suo, id est cupiditati suæ, ut dominetur suis opibus. Significat avaros opum non esse dominos, sed servos; liberales verò esse dominos.

Nam ut ait Seneca: *Avari non tam dicendi sunt habere divitias, quàm haberi ab illis. Divitiæ apud sapientem in servitute sunt, apud stultum in imperio.* Chald. *Omnis quoque homini cui dedit Deus divitias & substantiam, & potestatem dedit ei Deus, ut comedat ex eo in hoc sæculo, & ut faciat ex eo eleemosynam & ut recipiat mercedem perfectam patriæ sui in sæculo venturo, & gaudeat in labore suo cum iustis, ecce hoc donum est, quod datum est ei sidere bono suo à facie Domini.*

Et Thaumat. *Dei beneficio homini contingit, ut laboribus suis cum animi oblectatione perfruatur, divinitus acceptas, ac non vi extortas opes possidens: Neque enim ille moeroribus affligitur, nec ut plurimum malis & perditis cogitationibus vitam suam metitur, in omnibus rebus animi tranquillitate fruens, atque ob Dei donum lætitia gestiens.*

Hoc donum est Dei] Campens. *Hoc ingens donum Dei est*, longè maius quàm sint ipsæ opes.

Bonus usus opum est donum gratia Dei. Hinc S. Prosper probat bonum usum opum esse donum Dei; sic enim ait libr. 1. de Vocat. gent. cap. 19. *In libro verò Ecclesiastæ dicitur, quòd & habere necessaria, & eis bene uti, donum sit Dei. Non est, inquit, bonum homini, nisi quod manducet & bibat, & ostendat animæ suæ bonum in labore suo. Et quidem hæc vidi ego, quia in manu Dei est. Quoniam quis manducabit aut parcet absque illo? Item in eodem libro legimus, quòd corda & opera justorum in manu sint Dei, & tantum in studiis suis proficiant, quantum ille donaverit. Quantumcumque laboraverit homo, ut quærat, non inveniet: & quodcumque dixerit sapiens, ut sciat, non poterit invenire: quia universum hoc dedi in cor meum, & cor meum universum hoc vidit, quia & justi & sapientes & operationes eorum in manu Dei. In libro autem sapientiæ de eodem gratiæ opere dicitur: quoniam ipse & sapientiæ dux est, & sapientum emendator. In manu ejus enim & nos & sermones nostri, & omnis sapientia & operum scientia & disciplinæ. De continentia quoque quod ex Dei habeatur munere eadem Scriptura sic loquitur: Ut scivi, quia aliter non possum esse continens, nisi Deus det: & hoc ipsum erat sapientiæ, scire cujus esset hoc donum.*

Jam si bonus usus opum est donum gratiæ Dei: ergo pariter donum Dei est bonus usus scientiarum, honorum, officiorum, statuum, præfecturarum, &c. eoque majus, quò majus bonum est scientia, honor, officium, status, præfectura, &c. quàm sint opes, præsertim, qua iisdem ad majus reip. bonum vel malum uti, vel abuti possumus: ad utrumlibet enim magis idoneæ sunt, quàm sint opes.

Vers. 19. Non enim satis recordabitur dierum vitæ suæ, eo quod Deus occupet deliciis cor eius] quasi dicat. Talis non multum recordando dierum, scilicet molestiarum hujus vitæ, affliget se, quia Deus dat ei lætitiam, ut latè rebus suis fruatur. Syrus: *Quia Deus sollicitat illum in lætitia cordis sui.* Arabicus: *Quia Deus attrahit illum lætitiis cordis sui.* Chald. *Neque verò tantum ætate provehitur quisquam, ut dierum suorum reputationem facere possit, quot ex illis felices & quot calamitosi illucebunt; non enim ex voto & arbitratu hominibus dati sunt, sed à Domino decretum præscriptumque est, quot ille dies in luctu, quotque in animi tranquillitate sit transacturus.* Campens. *Parum qui talis est recordabitur incommodorum vitæ suæ: Deus enim exercet cor eius hilaritate.* Vatab. *Quia Deus exaudit eum in lætitia cordis sui.* Alii: *Quia Deus rependit in lætitiam cordis sui:* vel *respondet in lætitia cordis ejus.* Hebr. enim עָנָה *ana* (unde מַעֲנֶה *maane*) propriè significat respondere, rependere, q. d. Dives, qui liberaliter suis ad suum & aliorum commodum utitur, laborat quidem in opibus colligendis & honestè expendendis, sed Deus ex æquo respondet labori ipsius, eique rependit lætitiam æqualem, imò majorem, quam sit labor. Sicut enim in concentu musico basso respondet altus, & quantum ille deprimit & aggravat vocem; tantum hic erigit, & exaltat & exultat: sic pariter Deus liberalis temperat dolores & gaudia, tristitiam & lætitiam hujus vitæ, ut hæc illi ex æquo respondeat, imò præponderet: quantum ergo tristitia eum deprimit, tantum & amplius lætitia eum exaltat, ut exultet. itaque ex utrisque concinna fit musica & harmonia, quæ tam justum liberalem: quàm Deum & Angelos oblectat. Jam

Primò, hanc gnomen referas ad brevitatem vitæ. Unde Vatab. vertit: *Parum solicitus est quantum vixerit, aut victurus sit*, quia semper est lætus.

Secundo, eandem referas genuinè cum Campensi ad vitæ ærumnas, labores, dolores, quos non cogitat, non æstimat, & quasi non sentit liberalis; quia suis commode utens hilarior est; itaque gaudet, nec tristes in animo de longitudine dolorum & laborum admittit cogitationes.

Tertiò, eandem referas partim ad præteritos, partim ad futuros vitæ dies, q. d. Avarus dolet de præteritis, solicitus est de futuris: metuit enim ne opes deficiant: at liberalis jucundè exigit præteritos vitæ dies, & jucundos sperat futuros. Quocirca avaro & infelici vita est longa, liberali verò & felici brevis videtur.

Quartò, Chald. refert ad computum, & comparationem dierum lætorum & tristium, q. d. Avari computant plures dies tristes, quàm lætos; at liberalis plures lætos quàm tristes.

Quintò, Olympiod. bimembrem faciens sententiam censet hic duas afferri rationes, quæ avaro persuadeant bonum opum usum. Prior est, quòd vita hæc sit brevis & molestiis plena. Secunda, quòd bonus opum usus sit Deo gratissimus, ac mentem utentis & benefacientis mirè lætificet, juxta illud: *Jucundus homo, qui miseretur & commodat,* Psal. 111. 5.

Deni-

Denique R. Salomon & ex eo Cajet. vertunt: *Non recordatur dierum vita sua, quia Deus prabuit testimonium felicitatis ipsius divitiis jugiter illius mentem exhilarando.* Verùm Hebr. *maane* propriè significat *respondet*, non *prabet testimonium*.

Tropol. Olymp. accipit hanc gnomen de divitiis spiritualibus, quales sunt opera virtutum, præsertim orationis & contemplationis, & crebra dignaque perceptio Eucharistiæ. Hæc enim Angelicis deliciis animum oblectat, sopitque omnes dolores & mœrores. Ita enim teste S. Hier. spiritualis vir deliciis purissimæ contemplationis perfusus obliviscitur dierum vitæ suæ, quos quia cælestes consolationes angustant, non tam transire, quàm volare conqueritur. Hinc magn. Anton. orans, & has divinas voluptates experiens, cum solis ortus cœpisset infundi, solebat proclamare: *Quid me impedis sol, qui ad hoc tam oriris, ut me ab huius veri luminis abstrahas claritate?* His videlicet querimoniis noctem, quam contemplando transegerat, brevitatis accusans, & solem ab oratione abstrahentem, & A ad aliquam necessariam occupationem vocantem compellans. Verè jucunda vita, quæ vitam mortalem abbreviat, non aliquid ex ejus spatiis demendo, sed mentem nostram summis voluptatibus inescando. Jucunda vita, qua Deo inhæremus, & fonti immensæ suavitatis immergimur. Quid enim prohibet, ò homo, licet inter mundi hujus miserias commoreris, illud Ambrosii dicere: *Potes & hic esse, & adesse ad Dominum, si illi adhæreas anima tua, si post ipsum cogitationibus tuis ambules, si fide non specie vias eius sequaris, si ad ipsum confugias. Est enim refugium & virtus, cui David: Ad te confugi, & non sum deceptus.* Ita S. Ambros. de Fuga sæculi cap. 8.

Anagog. Beati in cœlo non recordantur dolorum & laborum præsentis vitæ, ita ut eos sentiant & doleant; quia Deus immensa lætitia implet cumulatque corda eorum, quæ omnem excludit dolorem, metum, tristitiam, curam, &c. juxta illud: *Beati qui habitant in domo tua Domine, in sæcula sæculorum laudabunt te.*

CAPUT SEXTUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PErgit ostendere vanitatem & ærumnas avari, qui cùm bonis abundet, iis tamen avarè genium suum defraudat, & sæpè bona tanto sudore collecta extraneo relinquit: unde eo meliorem pronuntiat abortivum, aliaque addit vanitatis eius & infelicitatis argumenta. Eandem materiam tractavit praced. Capitibus: Quare hic brevis ero.

1 EST & aliud malum, quod vidi sub sole, & quidem frequens apud homines: 2. Vir, cui dedit
Deus divitias, & substantiam, & honorem, & nihil deest animæ suæ, ex omnibus, quæ desi-
derat, nec tribuit ei potestatem Deus, ut comedat ex eo, sed homo extraneus vorabit illud: hoc vani-
tas, & miseria magna est 3. Si genuerit quispiam centum liberos, & vixerit multos annos, & plures dies
ætatis habuerit, & anima illius non utatur bonis substantiæ suæ, sepulturaque careat: de hoc ego pro-
nuncio, quòd melior illo sit abortivus. 4. Frustra enim venit, & pergit ad tenebras, & oblivione de-
lebitur nomen eius. 5. Non vidit solem, neque cognovit distantiam boni & mali: 6. Etiam si duobus
millibus annis vixerit, & non fuerit perfruitus bonis, nonne ad unum locum properant omnia. 7. Om-
nis labor hominis in ore eius, sed anima eius non implebitur. 8. Quid habet amplius sapiens à stulto?
& quid pauper, nisi ut pergat illuc, ubi est vita? 9. Melius est videre quod cupias, quàm desiderare
quod nescias, sed & hoc vanitas est, & præsumptio spiritus. 10. Qui futurus est, iam vocatum est
nomen eis, & scitur quòd homo sit, & non possit contra fortiorem se in judicio contendere. 11. Verba
sunt plurima, multaque in disputando habentia vanitatem.

VERS. 2. EST ET ALIUD MALUM (Septuag. πονηρία, id est *malitia*, id est miseria, afflictio) QUOD VIDI SUB SOLE, ET QUIDEM FREQUENS APUD HOMINES Hebr. *multum super homines*. Chald. *Super filios hominum*. Symmach. *Apud homines*. Arabicus, *sub cælo*. Septuag. *sub homine*, quia scilicet homines spontè illi incubant, & in eo jacent, ut videantur velle esse mali, id est vani & miseri: sicut scabiosus gaudet fricando suam scabiem & pruritum, esto per hoc scabiem suam foveat, & augeat. Idem malum est *super hominem*, quia illi dominatur illumque, cruciat & vexat. Unde Tigur. vertit: *Est malum principatum obtinens inter homines.* Alius: *Est malum multum magnum apud homines.*

Vox *aliud* non est in Hebr. Græco, Syro, Arab. sed explicationis gratia ab interprete additum. Significat enim aliam avaritiæ ærumnam, & vanitatem distinctam ab ea, quam recensuit cap. præced. vers. 12. scilicet, quòd opes sæpè congregentur in malum divitis, & avaritia perdat avarum herum suum. Hic ergo aliam ejus vanitatem, sive B vanitatis speciem attexit, scilicet quod avarus inter opes suas egeat, easque alieno, qui eas prodiget, relinquat. Licet enim in fine cap. præced. dixerit ingens bonum & Dei donum esse suis uti & frui, tamen contrariam avari vanitatem, qui suis non audet uti, non recensuit, quod proinde hic facit.

Porrò avaritia hæc frequens est apud homines, præsertim Judæos, quibus hæc scribit Salomon. Unde etiamnum videmus Judæos nil nisi lucra & opes cogitare, easque per usuras, per fas & nefas prosequi. Audi S. Hieronymum in illud Isaiæ 2. 7. *Repleta est terra argento & auro, & non* A *est finis thesaurorum eius: utraque*, inquit, *gens & Judæorum & Romanorum per hæc verba avaritiæ suggillatur, Quod historia quoque tam Græca narrant, quam Latina, nihil Judæorum & Romanorum gente esse avarius*, illo scilicet ævo.

VIR CUI DEDIT DEUS DIVITIAS ET SUBSTANTIAM ET HONOREM, ET NIHIL DEEST ANIMÆ SUÆ EX OMNIBUS, QUÆ DESIDERAT, NEC TRIBUIT EI POTESTATEM DEUS, UT COMEDAT EX EO, SED EXTRANEUS VORABIT ILLUD, HOC VANITAS ET MISERIA MAGNA EST] Septuag. *Hoc vanitas est & languor pessimus*: Arabicus: *Hoc vanum est & infirmitas immunda*. Vatab. *Gravis dolor*. VERS. 2.

ET HONOREM] honorem jungit divitiis tamquam filiam matri, & effectum causæ. Opes enim dant honores, hinc opulentos videmus ab omnibus honorari & coli. Unde Chal. vertit *gloriam facultatum*: Arab. *Nobilitatem*. Alii *splendorem dignitatis*, quem conciliant diviti opes.

B SUBSTANTIAM] Novè Cajet. suo Judæo credulus vertit *gemmas*. *Et nihil deest animæ suæ*, id est desiderio & voto suo, q. d. habet opes & rerum copiam, quantum quis juste & honestè optare potest.

Dices, quomodo ergo dicitur vers. 7. *anima eius non implebitur?* Resp. primò, quia avarus suis non audet uti. Itaque habet opes quoad dominium, sed non quoad usum & fructum. Unde Sanctus Hieronym. epist. 103. ad Paulin. *Avaro*, ait, *tam deest quod habet, quam quod non habet*. Secundò, quia insatiabilis est, & quò plura habet, eò plura desiderat instar canis semper hiantis. Audi Senecam epist. 72. *Vidisti canem missa a domino frusta panis aut carnis*

aperto

aperto ore captantem, quidquid excepit, protinus integrum devorat, & semper ad spem futuri hiat. Idem evenit nobis, quidquid expectantibus natura projecit, id sine voluptate demittimus, statim ad rapinam alterius avidi & attenti. Hoc sapienti non evenit, plenus est, etiamsi quid obvenit, securè excipit ac reponit: lætitia fruitur maxima, continua sua.

Nec tribuit ei potestatem Deus] Hebr. *Nec dominari fecit eum Deus*; hinc fit, ut opum suarum fit servus, non dominus. Unde Tigur. *Deus non instituit illum dominum.* Campensi. *Sed animum ei utendi illi non tribuit.*

Nota *Tò nec tribuit*, vel potest accipi permissivè, ut sermo fit de culpa avaritiæ. Ad hanc enim Deus avarum non cogit, sed permittit ei pravum usum liberi arbitrii ut se dedat avaritiæ, ait Olympiod. quomodo Deus dicitur tradidisse Philosophos, ob superbiam in passiones ignominiæ. Rom. 1. 26 vel positivè: ut sermo sit de pœna avaritiæ, hanc enim Deus avaro infligit, dum eum bonis suis spoliat vel usu prohibet, sive per morbum immissum, ut vult Lyran. sive quo alio modo, ut vult Thaumat. & Cajet.

Sed homo extraneus (S. Hieron. *alienus*. Tigur. *externus*. Campensi. *Ignotus*) vorabit illud] Id est, ut explicat Eccles. cap. 14. *Congregat, & in bonis illius alius luxuriabitur*, idque variis fit modis: unum assignat hic Chald. dum paraphrasticè ita vertit: *Non dedit ei potestatem dominus ob peccatum suum, ut gustaret, ex eo, sed morietur absque liberis, & non misertus est proximi sui, ut heredem eum sibi constitueret: etenim uxor eius tradetur viro alieno, qui hereditabit eas & comedet eas, Omnis hujus reatus sa peccata sua illi fuerunt, quod non fecerit ex illis quidquam boni, & conversæ sunt ei divitiæ ejus, ut essent in vanitatem & in ægritudinem malam.*

Alii modi sunt, cùm fures & prædones avari opes abripiunt, aut litigatores per lites illi auferunt, aut potiùs cùm deficientibus vel exclusis filiis externus in hereditatem ejus, per vafritiem se insinuat & subintrat. Vox *vorabit*, prodigè ab extraneo consumi; quæ avarè ab hero collecta sunt, ut sæpè fieri videmus. Sic enim congrua talionis pœna Deus avaritiam & avaros castigat. Avarus ergo ditat alium, non se; exterum sæpè, non filium, juxta Italorum proverbium, quod citat Tiraquellus: *Ditans hominem hæc quatuor*, scilicet, ut inquiunt Itali, *il morto, il porco il porta, el'horto.*

Tropol. Noster Alvarez de Paz lib. 1. de Vita spirit. p. 2. c. 13. hanc gnomen adaptat religiosis tepidis, qui cùm omnibus bonis spiritualibus abundent, tamen per acediam iis uti fruique negligunt, quia sub terra degunt, id est affectus suos in terrena defigunt, nec eos ad cælum attollunt: quare hæc eorum bona devorat extraneus, id est diabolus, dum ea in ipsis inutilia, imò exitialia efficit, ut scilicet ipsis cedant in majorem damnationem. Eccles. 6. 2.

Hujus rei veritatem eleganti divitiis & fortunæ Apologo, pulchris exemplis adornato, demonstrat Cyrill. lib. 3. Apol. mor. c. 4. cujus titulus: *Contra eos, qui non sunt contenti, cum satis habeant: In secundis*, inquit, *rebus, cum homo sibi factus sufficiens & dives, minime contentus amplius fitires, & secum tempestuosus plus quæreret, fortunam obviam habuit, quæ ei dixit: Ut quid charissime non quiescis, cùm iam tribuerim tibi satis? At ille respondit: sua nimirum dulcedine habit bonum, & donec additum fuerit, est molestum. Cui illa: Rectè, inquit, video quid pauper effectus es, postquam cupiditate plus fitis, Nam si satis haberes, amplius nullatenus quæreres. Plus enim cupit ille, cui quidem satis non est. Ecce te depauperavit avara voluntas, exinanivit cupiditas, expoliavit sitibunda tempestas: Attamen si totum invenires aurum male conditum Salomonis, amplius non habebis. Sed illud, quo bene utimur, hoc demum habemus. Nam fossus humi census, non est hominis, sed telluris. Igitur cùm ad usum opes proficiunt, tunc habentur. Usus autem usque ad finem sufficientiæ extendendus est. Quoniam si ultra quod satis est comedas natura mox evomet, & si plus quam requirit necessitas indueris, gravamen sustinere non potes.* Probat idipsum exemplo Hebræorum, eamdem mannæ mensuram colligentium & comedentium. *Nescis, quod* (Exod. 16.) *filiis Israel in deserto ex manna viventibus, magnis & parvis, divitibus & pauperibus, eademque cunctis cælestis edulii mensura dabatur, nec collectum plus inveniebat avarus, nec minus, qui fuerat pigritatus? nimirum quoniam una est sufficientia omnibus, & universalis provisor eadem hominibus epulantiam necessitatis largitus est. Non enim plus habet dives quam pauper, sed tantùm in qualitate titulorum utrisque est, differentia.* Astruit idipsum oraculo Apollinis. *Non audisti olim Apollinis oraculum passum Lydiæ regi facto, per Achatem sciscitanti, si quis eo in mundo felicior existeret, deliciosas eius divitias contemnans respondens: ipsi nimirum superbienti Arcadum senem pauperem prætulit, qui numquam agri sui terminos exiverat, dixitque plus laudari & probari securitate cidens tugurium, quam curis & sollicitudinibus tristem aulam, paucasque glebas pavoris expertes, quam arva latissima metu referta, unumque tutela facile ingum boum quam equitatum impensis voracibus onerosum.* Denique Epicuri sententia Apologum concludit: *In veris divitiis multiplicandis nihil esse adjiciendum pecuniæ, sed avaritiæ subtrahendum. Tantò namque agnoscitur quis esse ditior, quantò in eo cupiditas est minor: quibus dictis, ab eruditore dicto disparuit.*

Apologus de vitiis avari.

Exemplū

Oraculum.

Axioma.

Si genuerit quispiam centum liberos, et vixerit multos annos et plures dies ætatis habuerit, et anima illius non utatur bonis substantiæ suæ, sepulturaque careat, de hoc ego pronuntio, quod melior illo sit abortivus] *Centum*, id est, *plurimos*: ponitur numerus definitus pro indefinito. Olim licita erat & usitata polygamia: unde ex multis uxoribus centum & plures poterant filios generare. Sic Achab genuit 70. filios. 4. Reg. 10. 1. Roboam verò 88. 2. Paral. cap. 11. 21. Porrò filii, quos natura dedit in gaudium parentibus, avaro augent molestiam: cruciatur enim in expensis quas facit, ut illos alat: item curis, ut illis de hereditate provideat. Vers. 3.

Non utatur bonis] Hebr. Chald. & Theod. *Non satietur bonis*. Vetus translatio, & Septuag. *Non impleatur ex bonitate*. Græcè est ἀγαθωσύνης, quòd bonitatem, id est jucunditatem æquè ac beneficentiam significat. Thaumatur. *Animum suum impinguare negligit*. Addit Chald. *Eò quod pepercit divitiis suis, & non emit ex eis nomen bonum*, per eleemosynas, aliaque beneficentiæ opera & monumenta.

Sepulturaque careat] Magnus est honos; ideoque magna cura sepulturæ apud omnes gentes. Avarus autem caret sepultura decora, & digna, quia ex avaritia illam sibi nec in vita, nec in morte per testamentum curavit; unde heredes, qui ejus opibus inhiant, illam negligunt. Est hæc justa Dei pœna, qua avarum punit, ut qui pecunias sepelivit, careat ipse sepultura. Ad hæc avari, præsertim mercatores, sæpè apud exteros moriuntur ignoti, miseri, insepulti.

Adde, avarus, quia nulli fuit beneficus, omnibus invisus est, ideoque decus sepulchri ei negant. Denique avari ob opes non rarò à prædonibus occiduntur, itaque vel in cloacas, vel in aquas, vel in fossas insepulti abjiciuntur. Exemplum est in avaro rege Joakim, de quo ait Jerem. cap. 22. 17. *Tui verò oculi ad cor & avaritiam, &c. propterea hæc dicit Dominus, &c. Non plangent eum, væ frater & væ soror: non concrepabunt ei: væ domine & væ inclyte. Sepultura asini sepelietur, putrefactus & projectus extra portas Jerusalem.* Avarus ergo caret sepultura, hoc est honore & pompa funeris, ad quam pertinent parentum & amicorum luctus, prafici & præficæ, qui eum plangant, exequiæ, monumentum, epitaphium, &c. hæc enim negant avaro, quia avarus est, ideoque omnibus vilis & exorsus. Audi S. Hieron. *Significat, quòd dives de sua morte non cogitet, & cùm omnia possideat, etiam in extructione sepulchri avarus sit, sive quod sæpe propter istas divitias occisus insidiis, insepultus abjiciatur, sive quod melius puto, quod nihil boni fecit & honesti egerit, ex quo sibi queat apud posteros memoriam comparare, & non vitam silentio transire, velut pecudes, cùm habuerit materiam, per quam potuerit apparere quod vixerit.*

Ex adverso de Christo liberali & vitæ suæ pro nobis prodigo ait Isaias cap. 11. *Erit sepulchrum eius gloriosum.* Denique olim sepulturæ privatione damnabantur reipubl. patriæque hostes, item sui suorumque patricidæ. Tales sunt avari, qui sua avaritia se suos patriamque conficiunt, & quasi interficiunt. Vide Durantum Casellium l. 2. Variar. cap. 3.

Quod melior illo sit abortivus.] *Melior*, id est melioris conditionis, potior, felicior. Unde Thaum.

Melior

Melior est illo conditio intempestivi partus. S. Hieronym. *Deterioris conditionis est abortivo.*

Mysticè S. Ambros. hæc adaptat Christo, qui non in suo, sed in alieno, puta Josephi ab Arimathia sepulchro sepultus est. Sic enim ait in c. ultimum Lucæ: *Non habebat Christus tumulum suum. Etenim tumulus hic paratur, qui sub lege sunt mortis, victor mortis tumulum suum non habet. Quæ enim communia tumulo & Deo: Denique Eccles. cap. 6. de eo qui meditatur in bonis: Et sepultura non est illi. Specialis igitur præter communem omnium mortem mors Christi est, & ideo non cum aliis sepelitur, sed tumulo solus includitur.* Verùm hæc allegoria parum literæ respondet. Quæ enim comparatio avari & abortivi cum Christo.

Abortivus est, qui ex utero prodit mortuus, aut agens animam. Hebr. vocatur *nephel*, id est deciduus, caducus, marcidus, minimè vitalis, instar immaturi fructus, qui ex arbore decidit inutilis: radix enim *naphal*, significat labi & cadere. Syrus pro *abortivo* vertit *peccatorem*, quomodo S. Paulus se persecutorem olim fidelium vocat abortivum. 1. Corinth. 15. 8. sed hoc mysticum est: abortivus enim propriè est fœtus imperfectus, informis, infirmus, languidus, abortu natus, & ante maturum partum ejectus, quales vel mortui sunt, vel parum vitales: quo respiciens S. Job. cap. 10. 19. ait: *Quare de vulva eduxisti me? Qui utinam consumptus essem, ne oculus me videret: fuissem, quasi non essem, de utero translatus ad tumulum.* Huc facit illud Hippocratis apud Gellium libr. 3. cap. 16. *Est & non est octimestris partus: quia illicò moritur & esse desinit: non certè misere vivit trahitque animam.* Unde Campens. vertit: *Judicavi illo fortunatiorem, qui matre abortiente ejectus est.* Hinc in jure abortivus habetur pro non nato.

Comparat avarum abortivo, quia sicut hic vivens, non vivit, imò non vivit ad vitam, sed ad mortem: nam conceptus in utero illico moritur, nec nascitur, ut videat lucem, eaque fruatur, sed ut ex ea abeat & excedat: sic & avarus vivens non vivit, quia opibus bonisque vitæ frui non audet; imò nec gaudet, sed iis quasi mortuus, vitæque gaudiis defunctus, funestam instar abortivi & moribundi vitam agit in sordibus, squalore & mœrore.

Præfert autem abortivum avaro, eò quòd abortivus, sicut caret bonis & gaudiis hujus vitæ, sic pariter caret malis & doloribus ejusdem: ut avarus carens bonis & gaudiis abundat malis, puta laboribus, timoribus, mœroribus, curis & angoribus, quos & pariunt opes & avaritia. Hoc est, quod dixit cap. 4. 2. *Et laudavi magis mortuos quam viventes, & feliciorem utroque judicavi, qui necdum natus est, nec vidit mala, quæ sub sole fiunt.*

Vers. 4. FRUSTRA ENIM VENIT ET VADIT AD TENEBRAS, ET OBLIVIONE DELEBITUR NOMEN EIUS] Pro frustra Hebr. est *habel*, id est vanitas, de quo cap. 1. 2. Unde Septuag. & Syrus vertunt: *In vanitate quippe venit & in tenebris vadit, & in tenebris nomen eius abscondetur.* Olympiod. *occultabitur.* Alii: *In tenebrositate nomen eius operietur.* Arabicus: *Veniet enim cum vanitate, & in tenebras discedet, & abscondetur nomen eius in tenebris.* Thaumaturgus: *Ut enim abortivum nunc advenit, ita & absque omni satietate & fructu clanculum abit.* Tigur. *Is enim ut res inanis prodit, ac in tenebras abit, tenebraque nomen eius occultant.* Vatabl. *Hic enim in vanitatem, id est in mundum, qui mera est vanitas,* prodit, & vadit ad mortem. Campensis: *Hic enim ut ungamentum aliquod, ut conceptus in utero aliquousque obscurè progressus est, sic tamen ut ne nomen quidem eius ulli cognitum fuerit.*

Denique Chald. sic vertit: *Quoniam in vanitate venit ad hoc sæculum, & in vanitate ibit ad sæculum venturum, & in tenebris nomen eius operietur, eo quòd non habet meritum, & nomen bonum non acquisivit, ut memoriam sui ab injuria mortalitatis assereret.*

Ad literam loquitur de abortivo, uti censent Thaumat. Lyran. Clarius, Campensis, & alii: consequenter tamen loquitur de avaro: hunc enim comparat abortivo, uti censent Olympiod. Bonaven. Hugo uterque, Cajet. Titel. & alii. Sensus ergo est, q.d. Sicut abortivus frustra venit in mundum, quia natus, vel jam mortuus est, vel post unum alterumve diem moritur, itaque à luce vitæ pergit ad tenebras mortis, ibique oblivione perpetua sepultus delitescit, adeo ut ne nomen eius quidem sciatur: sic pariter avarus frustra venit in mundum, quia luce vitali gaudiisque vitæ non fruitur, sed quasi ea non vidisset sordibus, miser & famelicus pergit ad tenebras mortis ibique perpetua oblivione sepelietur. Uterque ergo frustra venit in mundum & vitam, quia fine & fructibus vitæ, putà jucunditate & gaudiis hujus lucis & vitæ frustratur & destituitur, abortivus quidem per naturam, avarus verò per voluntatem & avaritiam, sed abortivus natus est dumtaxat frustra, & in vanum; at avarus, non tantùm frustra, sed ad miserias ærumnasque maximas.

PERGIT AD TENEBRAS] id est ad sepulchrum, ait Lyran. ad mortem ait Bonav. & Titelm. ad nominis obscuritatem & oblivionem, ait Chald. ad ærumnas & mœrores, in quibus vivit avarus, ait Hugo Victor. ad sordes & squalorem, ait Pineda, quòd nullis hujus vitæ commodis perceptis, in angulo, & in abscondito sordibus & squalidus contabescat, non magis notus, quàm si numquam in apertum emersisset ex tenebris, ut etiam vivens adhuc mortuus censeatur. Nulla illius in humana politia ratio ducitur, nulli natus, reipublicæ bono, non patriæ, non amicis, non sibi. Omnia hæc eodem recidunt.

Denique avarus æquè ac abortivus pergit ad tenebras; id est ad limbum & infernum, orcum & tartarum, ubi sunt cimmeriæ & perpetuæ tenebræ, ob quas infernus Græcè vocatur ᾅδης, quasi ἀΐδης ab α particula privativa & εἴδειν id est videre, quòd privatus sit visu, imò omnes suos privet lumine & visu. Audi Plutar. in illud. *Latenter vive: Qui solem Apollinem esse credunt, ex maiorum & priscorum mysteriis, Delium & Pythium eundem cognominant. Ceterum eum, qui adversæ partis est dominus, sive Deus is est, sive dæmon, Haden, id est Orcum appellant, quòd mortui in locum tenebrosum & obscurum demigremus, ad densa noctis somnique inertis regem.*

Mysticè, avarus æquè ac abortivus in utero mortuus frustra venit, quia non pervenit ad finem suum, ad quem a Deo creatus est, scilicet ad æternam felicitatem: in vanum ergo accepit animam rationalem in vanum factus est homo. Rursus, avarus pergit ad tenebras ignorantiæ & imprudentiæ, quibus occæcatus non considerat se suamque conditionem, aut finem, idcoque pergit ad tenebras densissimas & ardentissimas gehennæ. Unde Chald. vertit: *Lumen quoque legis non vidit, neque cognovit distantiam inter bonum & malum, ut discerneret inter hoc sæculum & futurum.* Hic est error communis & gravissimus hominum, quod non discernant hanc vitam à futura, quòd pluris æstiment momentum temporis, quàm totam æternitatem: vivunt ergo tempori præsenti, & moriuntur æternitati, imò vivunt miserrimæ & gehennali æternitati. O error, ò stupor!

OBLIVIONE DELEBITUR NOMEN EIUS] Hebr. *In tenebris nomen ejus operietur,* id est memoria ejus citò peribit, obscurum & ignotum erit nomen ejus, imò abortivo nullum nomen imponetur: quia Hebræi nomen non imponebant ante octavum diem, quo circumcidebatur infans: fiebatque Hebræus & membrum Synagogæ, sicut modò infans per baptismum fit Christianus membrumque Ecclesiæ, tumque ei inditur nomen. Sic Romani masculis octavo die nomen imponebant, feminis nono, teste Plutar. Proble. 102. Græci verò utrisque decimoseptimo die teste Arist. lib. 7. Histor. anima. cap. 12. Porro Barbari nonnulli, ut Atlantes nulla pueris dabant nomina, ut ait Plin. lib. 5. cap. 8. Sic avari nomen & memoria illicò datur oblivioni, tum quia invisum & exosum est nomen ejus, tum quia vadit ad gehennam, quæ est terra oblivionis. Psal. 87. 6. Ad abortivis nullum erat proprium sepulchrum, nullusque titulus nominis index, sed sine titulo, sine pompa, sine ritu in commune parentum sepulchrum, aut communem omnibus terram projiciebantur, teste Plutar. Consol. ad uxorem. Unde sepulchrum eorum à Fulgentio Placiade, & Rutilio Gemino in Astyanacte vocatur Suggrundarium. Sic pariter avarus sæpè caret honore & pompa funeris & sepulchri, uti paulò antè dixi.

NON VIDIT SOLEM] Propriè hoc dicitur de abortivo, metaphoricè de avaro, quia abortivus vel mortuus prodit ex utero, vel semimortuus, ideoque quasi cæcus non videt solem, vel certè modicè & sine voluptate Vers. 5.

imò

imò cum dolore videt. Avarus similiter etsi videt solem, tamen eo non fruitur, quia in curis, labore & squalore tenebrosam, & mœstam agit vitam. Pulchrè Vivianus de Abortivo vertit:

Non astra vidit aurea,
Sensitve solem vivido
Iubare emicantem,

Magnum gaudium viventi est videre solem, ac cæco magnus dolor eum non videre. Unde Tobias jam cæcus cap. 5. 12. *Quale*, ait, *gaudium mihi erit qui in tenebris sedeo, & lumen cæli non video*? Hoc gaudio privatur abortivus & avarus,

NEQUE COGNOVIT DISTANTIAM BONI, ET MALI] quia abortivus distantiam hanc nequidem sensu, multò minùs intellectu percipere, & dijudicare potuit; avarus verò sola mala, putà labores & sollicitudines expertus est, pauca vel nulla bona, unde distantiam utrorumque non perspexit.

Rursum non æstimavit veri boni, id est virtutis, præstantiam, ac veræ felicitatis magnitudinem, quantum scilicet distet bonum à malo, virtus à vitio, cælum à gehenna.

Pro *distantiam* Hebraicè est נחת *nachat*, quòd noster videtur derivasse à radice נחה, *nacha*, id est deduxit, quasi dicat deductionem boni à malo, & distantiam. Propriè *Machat* significat quietem à Rad. נוח *noach*, id est quievit. Unde Noe nomen accepit, dicente patre Lamech: *Iste consolabitur nos ab operibus & laboribus manuum nostrarum*. Genes. cap. 5. v. 29. Noe ergo idem est, quod quies, consolatio.

Hoc etymon secuti Septuag. vertunt: *Nec cognovit requies ejus super hunc*. Syrus & Arabicus: *Requies est illi melior, quàm isti*: putà melius quiescit abortivus, quàm avarus. S. Hieronym. *Requies huic magis quam illi*, Campens. *Liber fuit ab illis quibus avarus assiduè torquetur*. Sensus est manifestus.

VERS. 6. ETIAM SI DUOBUS MILLIBUS ANNIS VIXERIT, ET NON FUERIT PERFRUITUS BONIS: NONNE AD UNUM LOCUM PROPERANT OMNIA] Hebr. est: *si vixerit mille annos* פעמים *paamaim*, id est, ut Syrus, duabus vicibus, id est mille annos duplicatos sivè duplices, ut in Commen. vertit S. Hieron. id est bis mille annos. Idem voluere Septuag. dum verterunt: *Et si vixit mille annorum reditus*, id est mille annos iteratos & redeuntes, putà geminatos. Malè ergo in Regiis τὸ *reditus*, refertur ad sequentia hoc modo: *reditus & bonitatem non vidit*. Arab. pro *Paamaim* in duali, legit פעמים *paamin* in plurali, id est *multis vicibus*. Unde vertit: *Et si vixerit universalitatem millium annorum*, id est, etsi multa annorum millia, imò myriades vixerit. Est hyperbole, vel potiùs concessio rei impossibilis. Ætas enim hominis porrigi nequit ad bis mille annos, ac nemo ex primis hominibus qui fuerunt præ omnibus polychronii attigit annum millesimum, Mathusalem, qui summè omnium fuit Macrobius, pervenit ad annum 969. dumtaxat; sed esto, inquit, avarus bis mille annis viveret, quod tamen est impossibile, Hæc sententia pendet; ac posset referri ad vers. præced. q. d. Avarus non videt distantiam boni à malo, sed tantùm mala continua, etiamsi bis mille annis viveret. Verùm ex Hebræo liquet referendam esse ad τὸ *Nonne ad unum locum properant omnia*?

Sensus ergo est, q. d. Avarus abortivo non est felicior, sed infelicior tam in vita, quàm in morte. In vita, quia etsi illo diutiùs vivat, imò esto per impossibile des illi bis mille annos vitæ, totidem annos ærumnæ & quasi mortis vitalis illi dabis. Omnes enim dies exigit in curis, & angoribus, & mœroribus. In morte, quia in majori angustia moritur, quàm abortivus, quia cogitur deserere opes ita adamatas, & tanto labore partas: tum quia timet gehennam sibi præparatam: quia ad unum locum properant omnia, scilicet ad mortem, ibi enim desinunt omnes anni, omnes curæ, omnes opes avari. Esto ergo bis mille annis vivat, iis exactis quid habebit; nil nisi tormentum majus, eò quòd labores, & opes partæ non possint eum tutari à morte, nec comitari post mortem ad aliam vitam; quare dum eas in morte relinquere cogitur, mirè cruciatur, præsertim quia, ut addit Chald. nil virtutis, & meriti secum defert. Audi Chald. *Et si duobus millibus annis vixerit vir, & in lege non laboravit, & sacramento apud Dominum*

A *obstrictus, judicium & justitiam non fecit, in die mortis suæ anima ejus decidet in gehennam ad locum unum, quo omnes peccatores vadunt*.

Avarus ergo sua avaritia corrumpit omnia bona: quæ in vita & in morte, quæ in hoc sæculo & futuro sibi comparare posset, si bonis suis commodè sanctèque uti nosset. Quare uterque, avarus scilicet & abortivus, vadunt ad eamdem mortem & ad eumdem infernum; sed abortivus ad limbum, ubi pueri in peccato originali mortui carent quidem visione Dei, sed carent & pœna sensus: avarus verò vadit ad gehennam, ubi damnati cruciantur igne per omnem æternitatem. Deterior ergo longè est sors avari, quàm abortivi, qui suis curis, usus, lucris non aliud facit, quàm aggerere sibi folles & fomenta, quibus magis ardeat in gehenna. Avarus ergo nec in vita hac fruitur bonis, nec in futura, sed in utraque cruciatur malis, in hac temporariis, in futura æternus. Nota τὸ *properant*: quia vita nostra non est aliud, quàm continuus cursus ad mortem, ac per eam ad immortalitatem, vel beatissimam in cælo, vel miserrimam in inferno.

OMNIS LABOR HOMINIS IN ORE (Hebr. & Ara- VERS. 7.
B bicus ad os, Complut. in os) EJUS: SED ANIMA EJUS NON IMPLEBITUR] Chald. *Omnis labor hominis est propter escam oris sui, pro qua ipse laborat, & per verbum Domini nutritur; neque tamen animus esculentis, & poculentis satiari potest*. Campens. *Nullus fructus est alius laboris, quàm cibum ori suppeditare: animi tamen cupiditati omnino satisfieri non potest*, Vatabl. *Et tamen desiderium habendi non expletur*, Arias;

Ventris causa, orisque, homini labor omnis aditur;
Os tamen expletur numquam, sit quamlibet arctum:
Ventris at ingluvies & habendi plura cupido

Alius;

Nullo auri pretio, nulla est satiabilis esca.

Gnome hæc tripliciter exponi potest. Primò de labore, secundò de loquela, tertiò & genuinè de cibo.

Primò, ergo de labore varii variè exponunt. Primò, quasi dicat; Omnis labor hominis, omnis miseria & calamitas est in ore hominis, id est æstimatur gravis vel levis, prout ori & palato illius sapit, prout ab ore ejus extollitur, & exaggeratur, vel minuitur, & parvipenditur; prout os & cor, id est animus ejus affectus; ac si is
C malè sit affectus uti passim fit, non impletur, sed in deterius vertit quæ accidunt: sin is bene sit affectus, uti est in sanctis, salutarem ex omnibus colligit fructum. Ita Moringus. Similis huic est illa gnome Psalm. 147. 16. Qui dat nivem sicut lanam, quòd nonnulli sic explicant, q. d. Deus facit nivem, & frigus hybernum sentiri, prout quis magis vel minùs vestitus est, ut v. g. pauperes minùs vestiti minùs sentiant rigorem hyemis, divites verò magis eumdem persentiscant.

Secundò, alii exponunt, q. d. Deus cuique admetitur *Secundò.* laborem non super vires, sed juxta cujusque os, id est modum & conditionem, ut scilicet illi plus non imponat, quàm ipse sustinere, & quasi ore suo devorare possit.

Tertiò, alii quasi dicat. Quisque laborem suum habet *Tertiò.* in ore, id est quisque loquitur crebrò de sua occupatione, & labore, v. g. arator de agriculatione, faber de fabricia sua, sutor de sua calceorum sutura; medicus de suis curationibus; at nunquam quis labore, vel arte sua, vel lucro ejusdem satiatur.

Huc pertinet sensus S. Bonavent. Os, inquit, hians significat desiderium, q. d. Omnis homo laborat, ut impleat
D os, id est ut satiet suum desiderium; sed frustra, quia hoc est insatiabile & explere nequit.

Porrò de loquela & sermone varii pariter variè explicant. *Primò.* Primò, Olymp. Omnis labor, inquit, hominis, scilicet animalis, & peccato infecti est in ore ejus, quia os ejus semper laborat, ut proferat aliquid scelerati, scilicet contumelias, jurgia, blasphemias, fraudes.

Secundò, Hugo Victor. q. d. Omnis homo quia homo *Secundò.* est, præcellit cætera animalia, duobus, scilicet ratione & ore, id est sermone; quare conatur os, id est sermonem suum expolire, ut concinnè, polítè, ornatè dicat, ut polleat eloquentia: at quanta vis illa sit, numquam cupiditatem ejus explet. Sola enim Dei gratia, & charitas cor hominis implet. Simili modo S. Hieron. exponit de eo qui multa didicit, & tamen semper cupit discere.

Tertiò, Cassian. collat. 14. c. 9. asserit omnem laborem *Tertiò genuinè.*
ho-

hominis esse in ore ipsius ; hoc est in eo compescendo per silentium , & ut omnium seniorum instituta atque sententia intento corde , & quasi muto ore suscipiamus , ac diligenter pectore condamus , atque ad perficienda ea potiùs , quàm ad docenda festinemus ; quoniam ex hoc cenodoxiæ præsumptio , ex illo fructus spiritalis scientiæ pullulabunt .

Quartò , Hugo Card. Omnis inquit hominis labor est in ore verificando , sanctificando , custodiendo . Verùm omnes hæ expositiones ingeniosæ potiùs sunt verborum adaptationes , quam sinceræ , & genuinæ mentis Salomonis explicationes , quare lusus ingenii magis sunt , quàm Scripturæ sensus .

Igitur mens Salomonis est agere non de labore nec de sermone , sed de cibo , uti explicat . Chald. Camp. & cæteri .

Sensus igitur primò esse potest de cibo , & potu , ut ostendat eorum vanitatem , ideòque in eis non consistere felicitatem , uti animales & Epicurei censent : quin & ipse Salomon cap. 2. vers. 9. & 25. dicens : *Quis ita devorabit , & deliciis affluet ut ego ?* quæsivit in iis felicitatem , sed non invenit . Eò ergo videtur hic respicere , æquè ad c. 5. quod proximè præcessit v. 17. ubi dixit : *Hoc itaque visum est mihi bonum , ut comedat quis & bibat , &c.* Sensus ergo est , q. d. Major hominum pars constituit felicitatem in cibo & potu , putà in delicata comestione & potatione , ideòque labor eorum omnis est in ore . Hebr. *ad os* , ut scilicet os & palatum hisce suis deliciis oblectent : at *anima eorum non implebitur* , tum quia gula insatiabilis est & impleri nequit : unde hellunes quò plus bibunt , eò plus bibere cupiunt , eòque magis helluantur , ut videantur ore semper hiare ad potum ; tum quia deliciæ corporales animam spiritualem , & Dei capacem satiare & explere nequeunt . Ita Olympiod. Titelm. Cajet. Atque ita explicat ipse Salomon Proverb. 16. 26. dicens : *Anima laborantis laborat sibi , quia compulit eum os suum* . Hebr. *Quia incurvavit se ad ipsum os suum* .

Secundò , magis pressè & genuinè hæc pertinent ad avarum , de quo omnis sermo præcessit , q. d. Avarus laborat assiduè , ut congreget opes , quibus os & ventrem satiet ; sed frustra , quia venter , & gula insatiabiles sunt . Ita S. Hieronym. *Omne* , ait , *quod laborant homines in hoc mundo , ore consumitur , & attritum dentibus ventri traducitur digerendum : cumque paululum gulam delectaverit , tamdiu videtur tribuere voluptatem , quamvis gutture continetur : Cùm verò in alvum transierit , desinit inter cibos esse distantia . Et post hæc omnia non impletur anima comedentis , sive quid rursum desideret quod comedat , sive quòd nullam utilitatem anima ea refectione corpusculi capiat* .

Rursum , & potiùs est occupatio . Occurrit enim tacitæ obiectioni avari dicentis : Laboro perpetim , ut conquiram necessaria ori meo , & meorum implendo , ut victum vestitumque comparem : sed confutat hoc Salomon , atque : Ex ore tuo condemno te ò avare nequam . Nam os tuum defraudas , ut opes aggeras . Unde Syrus vertit : *Prohibuit omne quo laborat homo in ore eius , & anima eius non est impleta* . Rursum ut os & ventrem impleas paucis opus est , sed ut animam , id est cupiditatem , & avaritiam tuam expleas , perpetuò laboras ut asinus , idque in vanum , quia avaritia tua nullis limitibus coercetur , sed in immensum se porrigit , ideòque insatiabilis est , & expleri nequit . Ita Thaumaturgus : Cupiditatem ergo tuam implere vis , at non potes , laboras igitur in vanum ac tentas rem impossibilem . Facis enim perinde , ac si quis totum alveum maris una aquæ gutta implere conaretur . Ut quid ergo tot labores miser exantlas ? ut quid in vanum te tot curis fatigas & crucias ? ut quid frustra teipsum tot ærumnis atteris & consumis ? ut quid tui ipsius es tortor & carnifex ?

Denique ut summatim sensum complectar , hæc est vanitas & stultitia avari , ut cum propter os suum laboret , illud tamen rebus etiam necessariis defraudet , utque cupiditatem habendi implere velit , nec possit .

Mysticè , per os accipe ingenium , & desiderium hians sciendi , per animam verò mentem , quæ nulla scientiarum copia expleri potest . Ita S. Gregor. hom. 40. in Evang. *Bene* , inquit , de doctis & negligentibus per Salomonem dicitur : *Omnis labor hominis in ore eius , sed anima eius non implebitur : quia quisquis hoc solummodò laborat , ut sciat quid loqui debeat , ab ipsa refectione suæ scientiæ mente vacuus ieiunat* . Ad hoc idem hom. 18. in Ezech. citat illud Proverb. 16. *Anima laborantis laborat sibi , quia compulit eum os suum* . *Os enim nostrum* , inquit , *nos compellit ad laborem , quando per hoc quod aliis dicimus , à vitiis refrænamur : quia turpe nimis , ibi nos negligendo cadere , unde prædicando conati sumus alios levare* .

QUID HABET AMPLIUS SAPIENS A STULTO ? ET QUID PAUPER (Tigur. *humilis* . Alii , *afflictus* : omnia hæc notat עני *ani*) NISI UT PERGAT ILLUC UBI EST VITA] In Hebræo non est τὸ *nisi* , sed tantùm , *& quid pauper sciens pergere coram vita* , vel *contra vitam* , aut *coram viventibus* , vel *contra viventes ?* Olympiod. *In conspectu vitæ* . Alius : *Pauper est sciens ire obviam vivis* . Tigur. *Scit vitam agere inter viventes* . Campens. *Scit sua industria victum sibi parare inter illos cum quibus vivit* . Hebr. enim חיים *chaiim* , plurale , & vitas , & vitam , & viventes significat . Hinc ex Hebræo amplo & ambiguo varii variè transtulerunt (vide eas apud Lorinum si lubet) sed perplexè , ambiguè & insipidè cum noster clarè , certè & sapidè verterit subaudiendo τὸ *nisi* : unde ei astipulantur Sept. dum vertunt : *Quoniam abundantia sapienti super insipientem , eò quòd pauper novit ire ad faciem vitæ* . Syrus : *Quia est lucrum sapienti præter illud quod est stulto quia pauper cognoscit ire ad vitam* . Arabicus : *Quid habet præstantiæ sapiens , quàm stultus ? quia pauper cognovit cursum coram vita* , id est ut sciat hic vivere , ut sciat quomodo hic benè , & feliciter vitam agere debeat . Alius q. d. Pauper pergit , ut ostiatim mendicet ad comparandum sibi victum necessarium ad vitam . Verùm hoc frigidum est , æquè ac insulsum . Vers. 8.

Est antithesis stulti avari , & sapientis pauperis . Scriptura enim sæpè per pauperem indicat sapientem & justum , per divitem verò insipientem , avarum & iniustum , quia , ut ait S. Hieron. *Omnis dives aut iniquus , aut iniqui hæres* : pauper verò quia modicis contentus spernit opes ; & cor ad veras in cælo Dei opes transfert , hinc sapiens est & justus .

Sensus ergo est , quasi dicat sapiens , & pauper in vita , & morte , atque labore victum comparandi , ut satient os & ventrem pares sunt ; hac tamen re pauper sapiens antecellit diviti avaro , & stulto , quòd pauper pergat ad vitam , dives verò ad mortem , eamque triplicem . Hebr. enim *chaiim* est plurale , ideòque triplicem vitam significat , scilicet naturalem animæ , spiritualem gratiæ , cælestem gloriæ .

Primò ergo de vita naturali sic exponas q. d. Pauper contentus moderato victu & vestitu pergit ad veram vitam , quæ sita est in animo suis contento , quieto , hilari . Talis enim vivit agitque vitam suavem , jucundam & longævam . At dives avarus oculos declinans in terram , in eaque velut serpens & repens & proserpens , ut aurum & argentum , id est (ut ait Habacuc cap. 26.) densum terræ lutum colligat , vacuus miser & infelix continuo labore se consumit , nec audet partis frui , sed semper veteribus aggerere satagit ; quare vivit vitam ærumnosam , quæ potiùs mors dicenda est , quàm vita , ac mox ad communem omnibus mortem nudus & inops tendit , quæ stulta est vanitas . Ita Sanctus Hieronym. Hugo Card. & Glossa : paulò aliter Vatab. censet enim hic moneri pauperem , ut paupertate sua tranquilla , sapiente & sancta contentus cupiditatem omnem abdicet : *Quid enim iuvat* , ait , *pauperem doctum apud homines ambulare prudenter coram ipsis hominibus in hoc mundo , si laboret cupiditate habendi ?* Hoc eodem redit , quò prius , prius tamen simplicius & germanius est .

Secundò , de vita spiritali exponas , q. d. Pauper contemnens opes terrenas ambit spiritales , studetque virtutibus & meritis congregandis . juxta illud Jacob 2. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo , divites in fide , & heredes regni ?* Pauper ergo vivit vita gratiæ .

At dives avarus totus opibus incumbit . Unde gratiæ & virtutum fit inops & egenus , atque per usuras , fraudes , contractus iniustos committit peccata mortalia , quibus animæ mortem incurrit . Ita S. Bonav. Lyran. Carth.

Unde Olympiod. per vitam accipit Christum , ad quem pauper , qui ab ipso prædicatur beatus , incedit per virtutum semitas cùm dives stultus mancipet se voluptatibus more pecudum . Quare per vitam hic mysticè accipias Eucharistiam , qua deliciosè mentem pascunt pauperes , longe magis , quàm divites corpus suis epulis . De Eucharistia enim ait Christus : *Qui manducat hunc panem , vivet in æternum* . Joan. 6. 59. & vers 48. *Ego sum panis vitæ , &c.* Thaumat. verò ait pauperem tendere ad vitam , quia tendit ad

Pau-

paupertatem , & opum contemptum , in quo vitæ integritas & rectitudo consistit : *Insipientis*, ait , *proprium est , ut nimium concupiscentiis indulgeat , ideòque reprehenditur . Sapiens ab eis sponte sibi temperat . Verè autem vita rectitudo homini recto ad inopiam dux est itineris.*

Tertiò , pauper per vitam gratiæ tendit ad vitam gloriæ ; & avarus per primam mortem culpæ & avaritiæ tendit ad mortem secundam gehennæ : uti Lazarus mendicus ab Angelis ductus est in cælum ; dives verò epulo sepultus est in inferno . Lucæ 16. Ita Chald. *Etenim* , ait , *quid amplius est sapientibus in hoc sæculo , quàm stultis , & quid est pauperi , nisi ut studeat in disciplina legis Domini , ut cognoscat quomodo futurum sit , ut eat omnino coram justis in paradisum Eden* , putà voluptatis , in quo à Deo positus fuit typus & præludium paradisi, gloriæque cælestis.

Tropol. ex eo quòd ait pauperem pergere ad vitam , disce viam ad vitam esse paupertatem , sub qua humilitatem intellige . Unde Hebr. עני *ani* , tam humilem , quàm pauperem significat , paupertas enim est mater humilitatis : unde pauperes experimur humiles , divites verò superbos. Nam ut ait Phocilides :

Fastus opes sequitur , sequitur petulantia magnos .

Hac de causa S. Franciscus se suumque ordinem fundavit in paupertate , ut eumdem fundaret in humilitate. Utraque ergo dux est , & via ad veram vitam : unde eam primus innuit Christus , ut eam nos doceret : *Ego autem* , inquit , *mendicus sum & pauper* . Et ; *Discite à me quia mitis sum & humilis corde , & invenietis requiem animabus vestris* . Ita sanxit Deus mira congruentia & sapientia . Congruum enim est , ut qui contemnunt terrestria occupent cælestia . Audi S. Ambros. serm. 74. de Natal. Martyr. *Possumus* , ait , *& nos dicere Domino : Notas fecisti nobis vias vitæ . Ipse enim nobis notas fecit vias vitæ , dùm me docuit fidem , misericordiam , justitiam , castitatem* : adde humilitatem , paupertatem , patientiam : *his enim itineribus pervenitur ad vitam* . Ita Sancto Benedicto , ut scribit Sanctus Gregorius 2. dialog. cap. 37. vita functo , duobus ex ejus grege monachis visum est , videre viam quamdam amplam & tectam paliis stratam innumerisque luminibus coruscantem , & senem quemdam astantem qui diceret : *Hæc via , qua dilectus Dei Benedictus ascendit ad cælum* . Hanc viam S. Bern. hom. *Ecce nos reliquimus omnia* , nihil aliud esse censet , quàm paupertatis , & vitæ religiosæ formulam ab eo institutam , quàm ut ille servans ascendisset in cælum , sic omnes qui eum sequerentur.

Vers. 9. MELIUS EST VIDERE QUOD CUPIAS , QUAM DESIDERARE QUOD NESCIAS] Hebr. *Bona est visio oculorum , præ ambulare animæ* , id est præstat videre oculis rem certam , quàm variis animæ cogitationibus , concupiscentiis , desideriis vagari & oberrare per res plurimas , & incertas. Septuag. Complut. Ἀγαθὸν ὅραμα ὀφθαλμῶν ὑπὲρ πορευόμενον ψυχῇ , id est *bona est visio oculorum superambulans animæ* , id est quæ superat animæ desiderium , q. d. Bonum est cernere & præsens habere obiectum , quod dum absens est , anima cupit , & desiderat : præsentia enim superat absentiam rei , æquè ac visio rei visæ superat spem , & desiderium rei videndæ . Verùm meliùs , & conformiùs ad Hebræa Codices Vatican. pro ὑπὲρ πορευόμενον per Systolen legunt ὑπὲρ πορευόμενον per diastolem : Unde vertunt : *Bonum est aspectus oculorum super ambulantem anima* . S. Hieron. *In anima* . Olympiod. *Quàm ambulare juxta voluntatem animæ* . Tigur. *Quàm ut quis desiderium sequatur* . Vatab. *Quàm quod æstuet anima* . Thaumaturgus tamen priorem versionem Complut. secutus explicat , Superambulans , id est prævalens animæ , illamque trahens in rei visæ concupiscentiam , quæ magna stultaque est vanitas . Unde sic vertit : *Irritant quorumdam oculos frivolorum spectacula ; sed cùm inane sit hoc vivendi studium perniciosa illecebra animam in steriles occupationes trahunt* .

Syrus : *Melior est visio oculorum passu animæ* . Arabica : *Oculus est essentia bonus præstantior animo lucido* . Pagnin. *Melior est visio oculorum , quàm ut eat anima per viam stultorum* . Chald. *Meliùs est videre quod sapias , quàm desiderare quod nescias , sed & hoc vanitas est & præsumptio spiritus* .

Vel ut vertit Costus : *Meliùs est homini ad futurum sæculum gaudere , justitiam solere , & summo judicii die bonam mercedem operum suorum recipere , quam hanc vitam in calamitatibus , & animi perturbationibus ingredi ; hoc enim scelerata homini vanitas est & afflictio spiritus* .

Omissis variis variorum explicationibus parum probabilibus , quinque magis probabiles subiicio : Nam videre oculis , ut habet Hebr. quinque significat . Primò , aspicere & contemplari rem præsentem . Secundò , prævidere futura . Tertiò , judicare de rebus : oculus enim judicat de coloribus rebusque visis . Quartò , experiri ; experientia enim capitur visu . Quintò , frui , gustare , tenere & possidere . Oculus enim fruitur re visa , eamque visu suo quasi tenet suique juris facit , possidet & comprehendit . Juxta hæc quinque significata quintuplex oritur sensus .

Primò , Isidorus Clarius & Campensis primam videndi significationem secuti vertunt : *Meliùs est contemplari oculis divitias præsentes , quam industria sola fretum in diem more pauperum vivere : certè falleris , qui hoc putas : non enim aliud aspectus divitiarum adfert , quam anima stulta curas & tormenta* . Ex adverso Christus jubet nos non sollicitos esse de crastino , sed crastini curam resignare Deo Matth. 6. Censent ergo hic Auctores hanc gnomen proferri ex mente divitum , non Salomonis ; unde ipse eam corrigit dicens : *Sed & hoc vanitas est & afflictio spiritus* . Primò.

Secundò , Symmach. secundam videndi significationem secutus , vertit βέλτιον προβλέπειν ἢ ὁδεύειν ὡς ἐλεύθερον , idest , *melius est providere , quam ambulare ut liber* , ut vertit S. Hieron. qui sic explicat , q. d. Melius est per rationem (hæc enim est oculus animæ) agenda prospicere , quàm voluntatem & desideria cordis sequi , uti faciunt illi , qui ambulant in voluntate cordis sui , ut ait Ezech. cap. 11. 21. in Hebr. Sic & Olympiod. *Longè melius est* , inquit , *perspicaces habere oculos animæ , ac rationis , luce Spiritus sancti illustratos , quam pergere juxta voluntatem animalis hominis , qui in tenebris ambulat* , juxta illud Matth. 6. 22. *Si oculus tuus simplex fuerit , totum corpus tuum lucidum erit , hoc est* , inquit , *si rationalis anima vis luce fuerit illustrata , appetitus sensitivi licentiam in ordinem suum redigat* ; Et illud Proverb. cap. 19. vers. 2. *Ubi non est scientia animæ , non est bonum* . Et : *qui festinus est , pedibus , offendet* . Hæc Olympiod. Sic & Salonius , Alcuinus , Hugo Victor. & alii explicant , q. d. Satius est cuncta per rationem præmeditatè agere , quàm temerè sequi stultas animi cupiditates , æstusque vagorum , & noxiorum desideriorum . Huc pertinent versio Tigur. *Melior est providentia , quam ut quis desiderium sequatur* . Accedit Hugo Card. qui censet hic significari meliorem esse providentiam seu scientiam prævisionis , qua scitur , quid sit cupiendum , quid non , quàm temerariam præcipitemque concupiscentiam eorum , quæ concupisci non possunt , nisi ab ignorantibus , ea qualia sunt temporalia bona , quæ ceu putre lignum , & squama piscis , lucent dumtaxat in tenebris , & sunt indigna sciri . Lyranus non hinc longè abit , nisi quod propriè vult reprehendi superstitiosam , & vanam futurorum præscientiam . Nec dissentit Dion. exprimens res superstitiosas , magicas , frivolas , falsas quas nescire , quàm scire , magis expedit , cùm contra studendum magis sit cognitioni ejus quod appeti debet , videlicet finis ultimi ac mediorum ipsius . Secundò.

Tertiò , juxta tertium significatum videre , ut significet judicare , definire , & dimetiri , sensus est , q. d. Melius est certum sibi valorum , opumque limitem præfinire , qui suo ingenio , & statui sit accommodatus , & quasi commensus , ac eo contentum vivere , quàm sinere animam vagari ad alia , & alia semper cogitanda & desideranda , nec ullum cupiditati suæ terminum præfigere . Tertiò.

Quartò , juxta quartum significatum videre , ut sit idem quod experiri , sensus est q. d. Meliùs est videre , id est experiri , quis labor , quæ occupatio , quis status , quæ , quantæque opes tibi tuæque indoli conditionique conveniant & sufficiant , in iisque tranquilla mente conquiescere , quàm cupiditati habenas laxare , ac desiderare plura semper & plura sine mensura , quæ nescias qualia sint ; & an tibi conveniant sintque salutaria. Quartò.

Quintò , & magis appositè ac genuinè juxta quintum significatum videre , ut sit , idem quod uti , frui , gustare , tenere , occupare , possidere , sensus est , quasi dicat . Meliùs est videre , id est uti & frui præsentibus & certis , quæ oculis cernis & manu tangis , quam desiderare absentia , & incerta , quæ nescis an ea obtinere queas , & an tibi satiem felicitatemque sint allatura. Pergit enim opponere , & præponere pauperem sapien- Quintò. Genuinè.

tem diviti stulto; quòd ille videat ea, quæ cupit, id est possideat, & fruatur opibus cupitis, licèt modicis, sed præsentibus, iisque contentus quietè, hilariter, & feliciter vivat, hic verò desideret id quod nescit, id est insatiabili opum absentium, & sæpè impossibilium acquirendarum cupiditate flagret, quarum usum, & fructum per experientiam ignorat & nescit, id est non sentit, non gustat, non gaudet, non fruitur, sed perinde illi sunt ac si illas nesciret, ipsique incognitæ, & inusitæ forent: quod quid est aliud, quàm stulta vanitas & præsumptio? ob spem enim incertorum privat se fruitione certorum: vanè præsumit id ad quod stultè aspirat, cùm sæpè id assequi nequeat: quare frustra laborat, seque eviscerat circa opes, quarum commoda & jucunditatem non experitur, nec umquam experietur. Avaritia enim opes & spes vanas sibi fingit, quas numquam consequetur, certè iis numquam utetur & fruetur.

Huc pertinet versio, & expositio Pagnin. *Melior est visio oculorum, quàm ambulare animæ* (id est, præstat rebus præsentibus, quas sub oculos habes, frui, quam animo huc illuc vagari, & numquam saturari. Cajetanus. *Melior est aspectus oculorum, quàm ambulatio animæ*) Id est, meliùs est præsens bonum, & quod oculis videtur, quàm futurum, quodque solo desiderio habetur: ambulatio siquidem animæ, inquit, gressibus desiderii ac spei fit.

Vatablus. *Melius est aspectus oculorum, quàm quòd æstuet animus*, id est. Meliùs est esse contentum præsenti fortuna, licèt modica, quàm multa, licet maxima, desiderare, ac modò hoc, modò illud in votis habere. *Melior est columba præsens in mensa, quàm anser in aere volitans*. Meliùs est pauca occupare quietum, quàm cupidum anxiumque nova semper ambire & persequi.

Nota τὸ *quod nescias*, id est quorum naturam, conditionem, commoda, & incommoda ignores, non sentias, non gustes, non experiaris, nec satis habeas perspecta: si enim ea perspiceres, utique ea non desiderares nec cuperes. Hoc enim exigit antithesis: *Meliùs est videre quod cupias, quam desiderare quod nescias*, id est quod non cupias: si enim scires ejus vanitatem, & vilitatem, utique illud non cuperes, sed fugeres.

Mysticè, melius est videre quod cupis, id est ambire cælestem gloriam, in qua videbis Deum, ejusque visione, quam cupis, satiaberis ejusque beatus, quam desiderare quod nescias, id est ambire terrenas opes, pompas, & dapes, quarum utilitatem, pericula, & damna ignoras, & nescis, id est non attendis, non consideras, non perspicis, præsertim quod te trahent in ruinam & gehennam.

Unde Auctor Catenæ Græcæ hanc gnomen sic exponit, q. d. *Melior est scientia Dei, quam fluxam & corruptibilem voluptatem, vel quam animæ cupiditatibus morem gerere. Aut juxta versionem Symmachi: Meliùs est in eo quæ sunt in futurum prospicere, quàm ex rebus his præsentibus oblectationem quærere*.

Hoc vanitas est, et præsumptio spiritus] Syrus: *Hoc vanitas est, & perturbatio animi*. Arabicus: *Hoc vanum est, & afflictio spiritus*. Chald. *Contritio spiritus*. Cajetan. *Fractio spiritus*. Alii: *Cogitatio spiritus*. Aquila & Theodot. *Pastio venti*. Tigurin. *Molestia animi*. Campens. *Certè fallevit qui hoc putat: hoc enim non aliud est, quàm animi stulta cura, & tormentum*. Vide dicta cap. 1. v. 2.

Vers. 10. Qui futurus est, jam vocatum. (Arabicus *denominatum*: Alii *nominatum*. Cajetanus. *Jam vocatus est nomine suo*, id est cognitus est: res enim per nomen suum cognoscitur. Est catachresis) est nomen ejus, et scitur quod homo sit, et non possit contra fortiorem se in judicio contendere] Hebr. *Quod fuit jam vocatum est nomen eius*, sed fuit idem est, quod futurum est: Hebræi enim sæpè commutant tempora, & præteritum accipiunt pro futuro: alioquin enim hic esset inepta tautologia. Quis enim nescit, id quod fuit esse nominatum & cognitum? At quod futurum est fuisse prænominatum & præcognitum, hoc mirum est, eximium, Deoque dignum; unde clarè Campens. vertit: *Quæ ratione fuit olim unumquodque priusquam esset, nomine suo notum & scitum fuit, quòd hic velit nolit homo futurus esset, nec poteris nisi frustra contendere cum Deo, qui ipso fortior est, quare sic conditus est*. Unde.

Primò, Chald. hanc gnomen accipit de rebus creatis, quòd ex eis nihil novum, sed omnia jam olim à Deo decreta sint, ideòque de iis non posse hominem cum Deo contendere. Hebræa eum habent in genere neutro: *Quid est quod fuit, iam vocatum est nomen eius*. Sic & Sept. Chald. ergo sic vertit: *Quod fuit in sæculo, ecce iam vocatum est nomen eius, & notum est filiis hominum à die quo factus est primus homo, & omnia decreta sunt à verbo Domini, & non est potestas viro, ut stet in iudicio cum dominatore sæculi, qui fortior illo est*. Verùm Hebr. Noster, Septuag. Syrus, Arabicus hanc gnomen arctant ad hominem, nec extendunt eam ad cæteras res creatas. Unde ajunt: *Et scitur quod homo sit*.

Secundò ergo, alii censent hæc dici contra ambitiosos; q. d. Quid ò ambitiose te jactas de nobilitate, opibus, scientia, dignitate; cùm ante te à mundi initio hucusque multi fuerint à Deo effecti vocatique nobiliores, opulentiores, scientiores, digniores te, cum quibus, utpote te fortioribus & præstantioribus, non poteris judicio contendere, ut illis te præferas, sed illis te submittas & inferiores agnoscas oportet. Unde nonnulli cum Aben Ezra exponunt, q. d. Iniqui, improbi & stulti sunt avari conatus, qui majora semper tentat & molitur, ut opulentissimos opibus æquet, imò superet, cùm id factu sit impossibile.

Tertiò, alii autumant hæc dici contra curiosos, qui arrogant sibi futurorum prænotionem tamquam sese velint in eorum præscientia æquare Deo, eum eòque judicio quasi contendere, uti sibi illam arrogant Astrologi judiciarii similesque conjectores & Divini. Ita Lyran. & ex eo Titelman. Congruè, inquit, transit ab avaritia opum ad avaritiam scientiæ, puta ad curiositatem & immodicum sciendi desiderium, quo homo vult scire arcana & futura, ut sit similis Deo, & alter quasi Deus; sicut esse voluit Adam comedens ex ligno scientiæ boni & mali. Sic & S. Bonav. Hugo uterque, Dion. & alii.

Quartò, meliùs alii opinantur hæc dici de iis, qui sua sorte non contenti obmurmurant divinæ providentiæ, quòd ab ea aliam sortem meliorem non sint nacti: qui proinde, ut ait Olympiod. *inconsideratè quærunt; quare Deus hunc hominem paupertate oppresserit, illi verò magnas opes effuderit?* Contra hos ergo docet omnes res, ac præsertim hominem in omnibus subjacere ordinationi divinæ, ut pauper sit vel dives, nobilis vel ignobilis, sanus vel æger, felix vel infelix, &c. ac proinde in nulla rerum sorte, casu vel statu contra Deum obmurmurare posse, utpote qui cuivis prout libet cuncta partitur tamquam summus omnium Dominus, & sapientissimus optimusque omnium gubernator. Unde Thaumat. hunc versum & sequentem ita vertit: *Quæ nunc facta sunt, iam cognita sunt, perspicuumque est hominem iis, quæ supra se sunt, reluctari & resistere non posse. Ceterùm nugæ, & ineptiæ inter homines versantur, eorum, qui iis utuntur, amentiam augentes*, scilicet murmurationes & curiositates, de quibus cap. seq. vers. 1. Et Auctor Catenæ Græcor. *Omnia*, inquit, *à Deo sunt; ipsi quoque cuncta fuere præcognita, nomenque sortita apte suum cuique respondens, illudque vitæ institutum accepere à Deo, quod maximè unicuique conducere prævidit. Quis igitur sit, qui eius resistat voluntati? ne proterve & tritum vanumque sit investigare deinceps cur hic divitiis affluat, ille paupertate prematur, & cetera quæ sunt generis ejusdem*. Et inferius: *Nemo ergo dicere ausit, inquit Ecclesiastes, quare sum ego huiuscemodi corpori agglutinatus, aut cur non ero, sicut Angelus? Nisi forte sit acceptio personarum apud Deum. Nam sermones eiuscemodi multa redundant vanitate*.

Igitur sub substantia intelligit accidentia, sub re, omnia attributa, & affecta rei, putà sub homine, omnes hominis conditiones, & qualitates: quales sunt paupertas opulentia, miseria, felicitas, infirmitas, sanitas omnesque variæ fortunæ in hac vita sortes & casus, qui quales futuri sint, & cuique obventuri prænovit, & præordinavit Deus.

Quintò, maximè accommodè, & genuinè hæc referas ad avarum, cujus vanitatem toto hoc capite ostendit, quique desiderat, quæ nescit, an obtenturus sit, iisque fruiturus, uti proximè præcessit: arguit enim eorum stultitiam, qui præsentibus non contenti, inhiant semper futuris, ut res suas augeant, quasi dicat. Solent avari congerere opes ingentes, ut sibi suæque posteritati, famæ & gloriæ in futurum per lon-

ga

gæ temporum spatia prospiciant ; suæ enim industriæ præ- A
sidi censent se suas opes, palatia, prædia stabilire posse in multa sæcula, ac nomen suum æternare quasi Deo non subsint, nec eo indigeant, sed sua solertia cuncta, quæ cogitant perficere possint; qua in ra errant graviter, suamque vanitatem, æquè ac stultam præsumptionem, uti præcessit, ostendunt. Quia quidquid futurum est, soli Deo notum est, ab eoque provisum, & ordinatum, quisquis etiam futurus est, jam Deo notus est, decretulque ne sit, non Angelus, nec Deus futurorum præcisus, & omniscius, sed Adam ab Adama, id est homo ab humo, hoc est terrenus, miser, fragilis, instabilis, multis fortunæ casibus obnoxius, ac brevi moriturus, qui proinde cum Deo fortiore se contendere nequit, nec præscientia & prævisione futurorum, nec stabilitate & constantia, nec exemptione, ut à Dei jure, & regimine sit exemptus, sed per omnia ejus providentiæ, & ordinationi se subiiciat, oportet ut illa opum mensura, illa rerum sorte, illo spatio vitæ, illa posteritate, & fama sit contentus, quàm Deus illi admetiri ordinarit, & prædestinarit. Deus enim sæpè ordinat, ut diviti nascatur filius vel nepos pauper, imò ut
B ipse dives illicò fiat pauper, miser, ærumnosus, ac moriatur. Vis tota est in *τὸ futurus*, & in Hebr. voce *Adam*, quæ significat hominem omnibus miseriis, casibus, & ærumnis subiectum. Unde Vatabl. vertit: *Quæ ratione fuit, olim vocatum est nomen eius*, id est, inquit; *Quæ ex materia olim factus sit, nomen eius ostendit*. Adam enim significat, quòd factus sit ex Adama, hoc est, quòd sit terrenus à terra. Et Isidorus Clarius; *Cùm diu*, inquit, *per fas & nefas inhiaverit homo caducis rebus honoribusve, nomenque eius per omnem terram propagatum fuerit, tamen in morte notum fiet, quòd fuerit homo mortalis, nec poterit in iudicium intrare cum Deo fortiore se*.

Hunc esse sensum liquet ex proximè præcedentibus; & ex cap. sequenti vers. 5. Omnis enim hæc spectant ad futura tempora, quæ sibi assecurare volunt avari, Sed sciant *quoniam homines sunt*, ait David Psalm. 9. 21. & Isaias cap. 31. 3. *Aegyptus homo est & non Deus*. Narrat ex Varrone S. Augustin. libro 12. de Civit. cap. 5. capitale fuisse apud Ægyptios dicere Serapidem fuisse hominem, cùm tamen sepulchrum ejus, & ossa extarent in Ægypto, quia scilicet illum colebant, ut Deum, negabant ergo hominem fuisse. Tanta est hominum superborum vanitas, & amentia. Tales ergo contendunt
C cum Deo, imò hominem Deo æquare, illique divinitatem, ac rerum futurarum, & arcanarum præcognitionem Deo propriam, sacrilegè arrogare satagunt. Similes sunt avari, qui opes suo labori ascribunt, imò debitam sibi locupletem filiorum posteritatem asserere, ac subinde coram Deo impudenter allegare non verentur.

Mysticè, Sanctus Hieronymus hanc gnomen accipit de Christo: *Apertè*, inquit, *de Salvatoris prædicatur adventu, quòd qui futurus est antequam in corpore cerneretur, iam vocatum est in Scripturis nomen eius; & cognitum Prophetis, & sanctis Dei, quia homo sit, & iuxta hoc quod homo est, non possit se conferre cum patre, & in evangelio dicat; Qui me misit maior me est; unde & in consequentibus præcipitur: Ne* Ioan. 4.
ultra quàm de eo nobis scriptum est requiramus, ne velit homo plus scire: quàm scriptura testata est.

VERBA SUNT PLURIMA, MULTAMQUE IN DISPUTANDO HABENTIA VANITATEM] Hebr. *Multiplicantia vanitatem*. Sic & Septuag. Syrus & Arab. Thaumaturgus: *Quoniam homines nugas excogitant*. Chald. Colti; *Sunt certe in hoc sæculo res innumerabiles vanitatis plenissimæ, quibus operam dare quid compendii homini accidere potest?* utique hoc verissimum esse experimur. Tigur. *Multa sunt res quæ inanitatem augent*. Vers. 11.

Aliqui hanc gnomen referunt ad Philosophos, ut Platonem, Aristotelem, &c. qui sibi scientiam omnium arrogarunt, omnia naturæ secreta scrutantes, de omnibus verbosè disputantes, quasi vellent cum Dei omniscientia contendere, eamque sibi subiicere, ideòque evanuerunt in cogitationibus suis. Roman. 1. Unde Vatabl. vertit: *Possunt multa Philosophorum verba afferri, sed quæ nihil quàm vanitatem augent*. Ita Dionys. Alii accipiunt verba obmurmurantium divinæ providentiæ, quòd se pauperes, miseros, infaustos effecerit. Ita Hugo. Alii ad curiosos referunt, qui de omnibus volunt disserere, & loqui, imò disputare & contendere.

Magis appositè, ut dixi, hæc referas ad avaros, qui de suis opibus modisque eas augendi, conservandi, perpetuandi plurima cogitant, loquuntur, disputant. Rursum solent avari, præsertim divites, & potentes solliciti esse de futuris, futuraque opulentia, & posteritate, ideòque, ut ea præsciant, non rarò consulunt augures, mathematicos, genethliacos, magos, & divinos, qui eos per fictas suas divinationes, veriùs assentationes, vanis spebus implent, uti Romæ ab Astrologis etiamnum videmus fieri. Horum ergo vaticinia, coniectationes, & divinationes, vocat hic verba plurima, multam habentia vanitatem. Idem apud Hebræos erat frequens, qui in Ægypto degentes, apud quos vigebat astrologia, hanc ex aliis divinandi artem, & vanitatem didicerant, æquè ac à Chananæis & Philistinis vicinis suis. Eos ergo redarguit hic Salomon, æquè ac Jerem. cap. 10. vers. 2. & Isaias cap. 2. vers. 2. *Augures*, inquit, *habuerunt, ut Philisthiim*.

Mysticè, sanctus Hieronymus pergit hæc accipere de Christo, sicque explicat. *Cùm ignoret homo de statu suo, & quæcumque videtur scire, & cernere, non ut se res habet veritas, sed per speculum, & umbram, & imaginem videat, nec futura cognoscat, & per multiloquium non effugiat peccatum, silentium ponat ori suo; & credat eum venisse qui scriptus est, quomodo, & quantus, & qualis venerit non requirens*.

Hebræi hoc loco constituunt dimidium libri; unde ab initio hucusque numerant versus 152. & totidem computant ab hoc loco usque ad finem libri.

CAPUT SEPTIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

EX brevitate vitæ ostendit vacandum esse non vanitati, sed veritati, & sapientiæ; cuius varia dat dogmata, ut sciamus, quæ in vita eligenda sint, qualia sint audire sana consilia, iram comprimere, bonis suis moderatè uti, non plus sapere quam oportet, iustis subvenire, levibus & maledicis sermonibus aurem non præbere. Denique vers. 27. docet præ omnibus cavendum esse à mulieribus, velut à veneno mortifero.

1. QVid necesse est homini maiora se quærere, cùm ignoret quid conducat sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suæ, & tempore, quod velut umbra præterit? Aut quis ei poterit indicare quid post eum futurum sub sole sit? 2. Melius est nomen bonum, quàm unguenta pretiosa; & dies mortis die nativitatis. 3. Melius est ire ad domum luctus, quàm ad domum convivii: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum, & vivens cogitat quid futurum sit. 4. Melior est ira risu: quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis. 5. Cor sapientium, ubi tristitia est; & cor stultorum, ubi lætitia. 6. Melius est à sapiente corripi, quàm stultorum adulatione decipi. 7. Quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti; sed & hoc vanitas. 8. Calumnia conturbat sapientem, & perdet robur cordis illius. 9. Melior

est finis orationis , quàm principium . Melior est patiens arrogante . 10. Ne sis velox ad irascendum : quia ira in sinu stulti requiescit . 11. Ne dicas : Quid putas causæ est , quòd priora tempora meliora fuere , quàm nunc sunt ? stolta enim est hujuscemodi interrogatio . 12. Utilior est sapientia cum divitiis , & magis prodest videntibus solem . 13. Sicut enim protegit sapientia , sic protegit pecunia ; hoc autem plus habet eruditio , & sapientia , quòd vitam tribuunt possessori suo . 14. Considera opera Dei , quòd nemo possit corrigere , quem ille despexerit . 15. In die bona fruere bonis , & malam diem præcave , sicut enim hanc , sic & illam fecit Deus , ut non inveniat homo contra eum justas querimonias . 16. Hæc quoque vidi in diebus vanitatis meæ : Justus perit in justitia sua , & impius multo vivit tempore in malitia sua . 17. Noli esse justus multum : neque plus sapias quàm necesse est , ne obstupescas . 18. Ne impiè agas multum : & noli esse stultus , ne moriaris in tempore non tuo . 19. Bonum est te sustentare justum , sed & ab illo ne subtrahas manum tuam : quia qui timet Deum , nihil negligit . 20. Sapientia confortavit sapientem super decem principes civitatis . 21. Non est enim homo justus in terra , qui faciat bonum , & non peccet . 22. Sed & cunctis sermonibus , qui dicuntur , ne accommodes cor tuum ; ne fortè audias servum tuum maledicentem tibi . 23. Scit enim conscientia tua , quia & tu crebrò maledixisti aliis . 24. Cuncta tentavi in sapientia . Dixi : Sapiens efficiar : & ipsa longiùs recessit à me . 25. Multò magis quàm erat : & alta profunditas , quis inveniet eam ? 26. Lustravi universa animo meo , ut scirem , & considerarem , & quærerem sapientiam , & rationem : & ut cognoscerem impietatem stulti , & errorem imprudentium . 27. Et inveni amariorem morte mulierem , quæ laqueus venatorum est , & sagena cor ejus , vincula sunt manus illius ; qui placet Deo , effugiet illam : qui autem peccator est , capietur ab illa . 28. Ecce hoc inveni , dixit Ecclesiastes , unum & alterum , ut invenirem rationem . 29. Quàm adhuc quærit anima mea , & non inveni . Virum de mille unum reperi , mulierem ex omnibus non inveni . 30. Solummodo hoc inveni , quòd fecerit Deus hominem rectum , & ipse se infinitis miscuerit quæstionibus . Quis talis ut sapiens est ? & quis cognovit solutionem verbi ?

Vers. 1. QUID NECESSE EST HOMINI MAJORA SE QUÆRERE , CUM IGNORET QUID CONDUCAT SIBI IN VITA SUA , NUMERO DIERUM PEREGRINATIONIS SUÆ ET TEMPORE , QUOD UMBRA PRÆTERIT ? AUT QUIS EI POTERIT INDICARE , QUID POST EUM FUTURUM SUB SOLE SIT] Hebr. *Quid Adam* , id est , *homini est residuum* . Auctor Catenæ Græc. *Decet* , inquit , *omnia , quæ in mundo sunt , esse vana , neque aliud , quàm umbram , universa post mortem cæca oblivione obscuranda , consepelienda fere* .

Pro *majora* Hebr. est [illegible] *iother* , quod idem est cum *itron* , de quo dixi cap. 1. vers. 3. ac propriè significat *residuum* , *id quod superest & superfluum* , item *amplius* , *præstans* , *eximium* . Crebrò iterat hanc vocem Ecclesiastes , ut rerum singularum vanitatem ostendat , ex eo , quòd fugaces sint & evanidæ , nullaque sit , quæ post se relinquat *itron* , id est residuum quid , sed omnia instar vaporis , umbræ & somnii illicò prætereant , diffluant & evanescant . Hinc primò , aliqui per *majora* accipiunt *aliena* , quasi dicat . Cura tua , non aliena ; hæc enim , quia ad te non pertinent , te supergrediuntur , tuoque statu , & cura sunt majora . Secundò ; alii majora , inquiunt , sunt , quæ tuum
B captum & vires transcendunt , qualia sunt curiosa , subtilia , sublimia , quæ ad virtutem & beatitudinem nos non juvant , juxta illud Eccl. 3. 22. *Altiora te ne quæsieris , & fortiora te ne scrutatus fueris : sed quæ præcepit tibi Deus illa cogita semper* . Unde illud Ptolomei in præfat. Almagisti : *Qui scientiam suam , ultra astutiam , quæ in ipsa est , extendit , est sicut pastor debilis cum multis ovibus* . Tertiò , & genuinè *majora* accipe *futura* ; hæc enim *iother* , id est homini post mortem residua , item superflua , quæ multa , ampla , & magnifica avarus corrogare non cessat , q. d. Noli , ò avare , in futuras ætates curas tuas extendere , ut opes familiamque tuam stabilias , amplamque , & splendidam efficias per multa sæcula , itaque illam quasi æternes . Hæc enim majora te sunt . Sufficiat tibi per vitam comparare necessaria ad victum & vestitum , futurorum curam Deo , & posteris relinque , ac dicito :

Mansuras nostros ea cura nepotes .

Quid hic miser opes , prædia , status , dignitates , beneficia , officia coacervas , quasi hic perpetuo victurus , cùm brevi moriturus , & hæc omnia terræ relicturus ?
C Quid hic magna spectas ? exiguum est quod hic cernis . Quid longa speras ? breve est quidquid hic vides : æterna cogita . Ita Thaumaturgus . Spectant enim hæc ad nimias avari curas , & sollicitudines de futuris , uti dixi in fine cap. præcedenti . Unde Hebr. Chald. & Pagnin. hanc gnomen illi attexunt , caput verò septimum

A inchoant à vers. 2. ibique pariter ordiuntur tertiam libri sectionem . Meliùs tamen Latini , & Græci ex hac gnome ordiuntur cap. 7. quia ipsa est commoda transitio , & nexus cap. præcedentis cum hoc septimo . Generatim enim ostendit homini non esse ambienda majora , & futura , sed honestè , & modestè utendum præsentibus , quantum vitæ brevitas requirit ; ita ut post se honestatis , & virtutis nomen ad aliorum exemplum relinquat . Unde subdit : *Melius est nomen bonum , quàm unguenta pretiosa* . Ita S. Hieron.

Sapienter S. Ephrem. tract. de Pœnitentia post medium : *Vanitas* , inquit , *rerum humanarum est heres , quoniam ipsius est distractio & occupatio varia . Filiam genuit distractionem avaritia & voluptas , atque luxuria & ambitio ; benevolamque se præbet mater supra vires . Vince serpentis astutiam , & benevolentiam serva Domino . Sume ea quæ vanitatis sunt & tribue illa Deo , ut tu tuorum evadas heres in futuro sæculo . Facultates tuas atque pecunias Deo appone , & vanitas hereditatis depulsa erit* .

Thaumaturgum secutus Olympiod. & alii hæc referunt ad Astrologos , & divinos , qui ex astris similibusque rebus conantur conjectare futura , quos sæpè avari , &
B potentes , qui magna ambiunt , consulunt , & justo Dei judicio illorum adulatione decipiuntur , dum mendacia & falsa opum & honorum oracula ab eis accipiunt . *Quàm multa* , ait Cicero lib. 2. de Divin. *ego Pompeio , quàm multa Crasso , quàm multa huic ipsi Cæsari à Chaldæis dicta memini , neminem eorum nisi senectute , nisi cum claritate esse moriturum , ut mihi permirum videatur quemquam extare , qui etiamnum credat iis , quorum prædicta quotidie videt re , & eventis refelli* . Nam Pompejus victus à Cæsare , fugiens in Ægyptum , coram uxore & filiis miserè à servo occisus est , Crassus apud Charras à Parthis interfectus , Cæsar in Curia à suis mactatus . Verè Actius in Astyanacte :

Nihil credo auguribus , qui aures verbis divitant
Alienas suas ut auro locupletent domos .

Igitur hanc gnomen ponit Salomon , ut carpat avari curiositatem , avaritiam & inconstantiam . Triplici ergo fine triplicique de causa eam assignat : Prima est , ut comprimatur curiositas humanæ mentis , & prurigo quædam sciendi , vel futura , vel quæ ad nos non pertinent . Secunda , ut damnetur concupiscentia oculo-
C rum , rerum omnium , quæ oculis lenocinantur , splendidissimarum . Tertia , ut notetur inconstantia humanæ concupiscentiæ , numquam contentæ sorte sibi à Deo constituta . Ita Pineda .

CUM IGNORET QUID CONDUCAT SIBI IN VITA SUA] Hebraicè . *Quid bonum in vita* . Syrus : *Quid me-*

melius ? Sic & Arabicus : Chald. *Quis enim est, qui sciat quid sit bonum viro in hoc sæculo nisi laborem in lege, quæ est vita æterna* ; lex enim semper vivit, & sui custodem ducit ad vitam æternam. Probat non esse quærenda majora tribus argumentis. Primum est hoc, petitum à minori, q. d. Ut quid mortalis avarè & arroganter quærit majora, qui non capit minora ? ut quid scrutatur futura, qui ignorat præsentia ! ut quid vestigat eotiosa, qui non cognoscit necessaria sibi ad vitam hanc honestè transigendam ? Hoc est, quod ait Sapiens cap. 9. 16. *Difficilè æstimamus, quæ in terra sunt, & quæ in prospectu sunt, invenimus cum labore, quæ autem in cælis sunt, quis investigabit*. Digni multi, qui rideantur à vetula quapiam, quemadmodum Thales, impingentes pedibus, dum altè tollentes oculos, superiora contemplantur, ad ea verò, quæ sunt ante pedes, non attendentes. Vix est qui noscat, quid sibi maximè in hac vita utile sit, conjunx-ne, utrum pecuniæ, possessiones, & id genus alia, ait Olympiod. Et tamen hæc ipsa quæ homini bona jucundaque videntur sæpè ei sunt noxia, tristia, funesta, milleque ei curas, mœrores & angores afferunt; ut verè nesciat homo, utrum sit melius habere uxorem, opes, & prædia, an iis carere :
B
multò ergo magis ignorat majora & futura. Unde Socrates de cælo, & sideribus disserere nolebat dicens : *Quæ super nos, nihil ad nos*, teste Laert. in ejus vita.

NUMERO DIERUM PEREGRINATIONIS SUÆ] *Numero*, id est paucitate. hæc enim parvi est numeri facilèque numerabilis. Hebr. *Numero dierum vanitatis suæ*, qui scilicet citò cum homine abeunt, & evanescunt ; *vanitatis* ergo, id est vitæ vanæ, quæ citò instar fumi transit & evanescit. Unde Arabicus vertit : *Numerus dierum vitæ vanitatis suæ præterivit seductione*. Campens. *Numero dierum quibus hic vanitate vivitur*, q. d. Numerus dierum vitæ tuæ, ò avare, brevis est ; cur ergo tu tuis vanis curis & angoribus illam breviorem efficis ? Audi Senecam de brevitate vitæ cap. 17. *Miserrimam ergo necesse est, non tantùm brevissimam vitam eorum esse, qui magno parant labore quod majore possideant, operosè assequuntur quæ volunt, anxii tenent quæ assecuti sunt ; nulla interim numquam amplius redituri temporis est ratio. Novæ occupationes veteribus substituuntur, spes spem excitat, ambitionem ambitio, miseriarum non finis quæritur, sed materia mutatur. Nostri nos honores torserunt, plus temporis alieni auferunt.* Et cap. 15. *Sapientis ergo multum patet vita, non idem illum, qui cæteros, terminus includit, solus generis humani legibus solvitur, omnia illi sæcula ut Deo serviunt. Transiit tempus, aliquid hoc recordatione comprehendit ; instat, hoc utitur ; venturum est, hoc præcipit. Longam illi vitam facit, omnium temporum in unum collatio : illorum brevissima ac sollicitissima ætas est, qui præteritorum obliviscuntur, præsentia negligunt, de futuro timent. Cùm ad extrema venerint, serò intelligunt miseri tamdiu se, dum nihil agunt, occupatos fuisse.*

C

Quia sapis ergo, vitam hanc brevem propriis, præsentibus, tibique salutiferis impende, non alienis, non futuris, non vanis, inutilibus vel noxiis. Est hæc secunda ratio, qua probat non esse scrutanda majora, & futura, q. d. Homo in hac vita peregrinus est, & peregrinatur assiduè, ut ad patriam cælestem perveniat ; ut quid ergo adeò sollicitus est de commodis hujus vitæ tam brevis & fugacis ? In modica enim via modico opus est viatico. Peregrinus peregrè hospes est, & advena, ut quid ergo hospitio immoratur, in eòque sedem & patriam constituit ? Peregrinus velit, nolit, pertransit, nec nisi unam noctem pernoctat in hospitio ; summo enim, mane pergit ulteriùs ;

Peregrini hic anhelemus ad cælum.

D
ut quid ergo in terra peregrini, curas & cogitationes omnes defigimus in hac vita, quæ non nisi hospitium est unius quasi noctis ? Peregrinus laborem & tædium peregrinationis sentiens anhelat ad patriam ; ut quid nos tot labores & dolores in vitæ hujus peregrinatione assiduè tolerantes non anhelamus ad cælum, sedes ubi fata quietas ostendunt nobis ? Vive ergo tibi, non posteris ? vive Deo, non mammonæ ; vive cælo, non sæculo ; vive non tempori, sed æternitati. Vide S. Basil. in Psalm. 4. & homil. 23. de non adhæren. reb. sæculi. Ita Sancti omnes æstimavere se hic peregrinos, dicentes cum Davide : *Advena ego sum & peregrinus, sicut omnes patres mei* ; uti Abraham, Isaac, Jacob, peregrinati sunt in Chanaan, *confitentes quia hospites & peregrini sunt super terram : qui enim hæc dicunt significant se patriam inquirere*, ait Apost. Hebr. 11. 9. & 13.

A
Vide ibi dicta. Hinc sapienter infert S. August. lib. 1. de Doctr. Christ. c. 4. *Quomodo ergo si essemus peregrini, qui beatè vivere nisi in patria non possemus, eaque peregrinatione utique miseri, & miseriam finire cupientes in patriam redire vellemus, opus esset vel terrestribus vel marinis vehiculis, quibus utendum esset, ut ad patriam, qua fruendum erat pervenire valeremus ; quòd si amœnitates itineris & ipsa gestatio vehiculorum nos delectaret ; conversi ad fruendum his, quibus uti debuimus, nollemus citò viam finire, & perversa suavitate implicati alienaremur : à patria, cujus suavitas faceret beatos sic in hujus mortalitatis vita peregrinantes à Domino. Si redire in patriam volumus, ubi beati esse possumus, utendum est hoc mundo, non fruendum, ut invisibilia Dei, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciantur ; hoc est, ut de corporalibus temporalibusque rebus æterna & spiritualia capiamus.* Vide Climacum gradu 3. & S. Cyprian. libro de Mortalitate.

ET TEMPORA QUOD VELUT UMBRA PRÆTERIT] Hebr. *Et ponet eos* (dies tuos Deus) *sicut umbram*. Sept. *Fecit eos in umbra*. Syrus *transivit* (homo) *illos tamquam umbra*. Chaldæus. *Omnis numerus dierum vitæ vanitatis suæ, quibus vixerit in tempore mortis suæ reputat: sunt umbra.*
B
Tigurin. *Quos transigit* (alii *peragit*) *tamquam umbram*. Camp. *Deus enim fecit dies hominis, similes umbræ*.

Est tertia ratio probans non esse ambienda majora, quia scilicet modico hic vivimus tempore, ut modicis contenti studeamus virtuti, meritisque cumulandis, quibus assequamur beatam æternitatem. Rectè tempus comparatur umbræ. Primò quia sicut umbra comitatur motum solis, sic & tempus. Motus enim diurnus solis facit diem, menstruus mensem, annuus annum. Unde & in horologiis per umbram styli, sive indicis indicatur horarum numerus. Umbra ergo est aer carens sole ; quòd fit alicujus corporis objectu, præsertim nobium. Secundò, quia sicut umbra ascendente sole decrescit, adeò ut in meridie fit exigua & quasi nulla ; sic crescente tempore decrescunt & minuuntur anni vitæ, ut cum illud ad summum quasi ad zenith venerit, hi finiantur & desinant. Tertiò, sicut umbra videtur habere magnam molem, v. g. umbra hominis manè longè major est homine ac repræsentat gigantem, revera tamen ipsa minimum, imò nihil habet substantiæ, cùm umbra nil sit nisi privatio lucis : sic pariter tempus parum habet existentiæ : per se enim non existit, sed
C
tantùm per unicum punctum, sive instans præsens, putà per unicum nunc, quod continuat tempus futurum cum præterito. Hinc Gabriel Vasquez censuit tempus non esse ens reale, sed ens rationis ; quia tempus in se non existit, sed in mente hominis illud numerantis ; quia consistit in numero & computu partium. v. g. horarum sibi succedentium & continuè decurrentium, unde propriè partes temporis sunt præteritum, & futurum, quæ revera non existunt. Quartò, quia sicut umbra celerrimè præterit, sic & tempus : hoc enim æquè, ut umbra sequitur solem ; sol autem celerrimus est, adeò ut qualibet hora millionem milliarium peragat, & amplius : pari ergo celeritate præterit tempus : unde illud : volat irrevocabile tempus. Quintò, sicut umbra obscura est, sic & vita nostra tenebris, miseriis, & erroribus obvoluta est. Sextò, tempus vitæ nostræ est quasi umbra æternitatis Dei, quia ab illa sicut umbra à sole, dimanat, juxta illud. Psalm. 89. 8. *Posuisti sæculum nostrum in illuminatione vultus tui*. Hinc vicissim mors vocatur umbra vitæ, quia mors sequitur vitam, velut umbra, sicut ipsa vita, velut umbra sequitur solem æternitatis vitæque divinæ : & quia mors atra est, tristis, funesta,
D
horrida instar umbræ. Septimò, sicut umbra numquam consistit, sed assiduè juxta ascensum vel descensum solis mutatur, crescit vel decrescit : sic & homo numquam in eodem statu permanet, sed per singulos dies, imò momenta mutatur, & variatur. Octavò ; sicut sol ascendens ad summum cæli suam umbram sensim minuit, tandem in meridie eam conficit & disperdit : sic & homo dies vitæ suæ vivendo minuit, & cùm ad summum ejus diem venerit, omninò conficit & consumit. Hinc S. Hieron. legit : *Faciet ea quasi umbram*. Alii *Perfecit*, vel *confecit eos tamquam umbram*. Nonò, umbra est res levissima, quæ evanescens nullum in terra sui relinquit vestigium : sic & homo moriens. Hinc sponsa. Cant. 2. 16. suspirans ajebat: Donec aspiret dies, & inclinentur umbræ, id est donec aspiret dies æternitatis, & inclinentur umbræ temporis, & mortalitatis, ait S. Gregor.

Tempus simile umbræ.

Primò ;

Secundò.

Tertiò ;

Quartò.

Quintò.

Sextò.

Septimò ;

Octavò.

Nonò ;

AUT QUIS EI POTERIT INDICARE, QUID POST EUM FUTURUM SUB SOLE SIT] Putà quales avarus & dives habiturus sit filios nepotes, heredes; quid de opibus & prædiis suis futurum sit, cùm ignoret, quid sibi ipsi sequenti anno, imò sequenti die eventurum sit; forte enim bonis omnibus, & vita ipsa spoliabitur. Ita Olympiod.

Quarta est hæc ratio, cui homo majora, & futura quærere non debeat, quia scilicet omni sua cura, & studio non potest futura cognoscere, & prævidere, iisque providere, & prospicere. Hæc enim incerta sunt, & à futuris rerum casibus pendent, ideòque mille mutationibus sunt obnoxia, uti quotidie experimur, quæ proinde prænosse, præfinire, ordinare, & gubernare solius est Dei. Hoc enim est opus divinæ providentiæ proprium & adæquatum.

Hinc patet Salomonem per majora accepisse futura, ac futurorum scrutinio & providentia hic agere, uti initio dixi.

Vers. 5. MELIUS EST NOMEN BONUM, QUAM UNGUENTA PRETIOSA: idest, sic pariter melior est) DIES MORTIS DIE NATIVITATIS] Est elegans paronomasia טוב שם משמן *Tob scem missemen*, quasi dicat: *Melius est nomen, quam unguentum*. *Scemen* enim, & oleum, & unguentum significat, ait S. Hieron. Unde Symmach. vertit: *Melius est nomen bonum, quàm unguentum bene olens*. Septuag. verò, Arabicus & Syrus: *Bonum est nomen*, (Arabicus addit unum) super oleum bonum.

Hinc Hebræi inchoant tertiam libri partem, ideòque *Tob* majuscula *Tob* notant: sequuntur enim hic multæ comparationes, quibus meliora cum minùs bonis comparantur, quæ omnes incipiunt à *Tob*, idest bonum, sive melius:

Hæc gnome rectè priori nectitur, tamquam conclusio ex illa educta. q. d. ait S. Hieron. *Considera ò homo dies tuos breves, & quia cito esse soluta carne cessabis; fac tibi famam longiorem, ut quo modo unguentum nares odore delectat, sic ad tuum vocabulum cuncta posteritas delectetur*.

Duo ergo significat: Primò, q. d. In hac vita non stude opibus aliisve vanitati, sed nomini, famæ & gloriæ; hæc enim præstantior, & fragrantior est opibus, imò unguentis, sebisque pretiosis. Secundò, quasi dicat: Stude virtuti; hæc enim parit nomen, & famam; hæcque magis redolet quovis balsamo: nomen enim, & fama, quod paritur opibus, nobilitate, scientia, aliave re vana, tenue est, fucatum & evanidum. Unde citò dilabitur, & evanescit: *Fucis parta gloria, sicut non est vera gloria, ita nec diuturna est*, ait Plutarch. in Cat. Et Cicero 2. Offic. *Fundamentum*, ait, *perpetuæ commendationis & famæ est justitia, sine qua nihil potest esse laudabile*. Et Seneca epist. 79. *Gloria est umbra virtutis, etiam invitos comitabitur*. Hinc Lyran. explicat, q. d. Bonum honestum, quale est nomen bonum præferendum est delectabili, quale est unguentum. Per unguentum enim omne deliciarum genus significat, ait Olympiod.

Nomen bonum simile unguento, Primò. Igitur virtus, & ex ea nomen, & gloria aptè comparantur unguentis pretiosis, quibus, teste Plinio lib. 12. cap. 25. & lib. 56. c. 32. Orientales, præsertim Judæi utebantur in conviviis, tum ad refrigerium, tum ad fragrantiam, tum ad membrorum fomentum, lenimen, sanitatem & robur. Primò, quia sicut unguentum fovet recreat & firmat corpus; sic fama animam: Unde Thaumaturg. vertit: *Fama bona suavior est animæ, quàm oleum corpori*. Animam enim fama oblectat, ejusque vires erigit ad audendum majora, præsertim ut quàm plurimos ad se suamque virtutem; imò ad Christi cultum, amoremque pelliciat. Solent columbarii, ait S. Basil. columbam palentriam, id est allectricem fragranti odore delibutam ad extraneas emittere, quæ odore ejus captæ eamdem ad columbarium revolantem sequuntur, ibique capiuntur: Sic pariter anima, sancta & religiosa illam fragrantiam virtutum spiret, ut per illam omnes ad se, imò ad Christum, & religionem pelliciat. Sed audi S. Basil. epist. 175. ad Julittam. *Ars quædam est aucupandi columbas; videlicet talis: ubi unam ceperunt, qui capiendis illis student, cicuremillam reddunt, & ad humanum convictum assuefaciunt, deinde unguento alas illius perungunt, sinuntque conjungi agrestibus: illa vero per unguenti fragrantiam agrestem illum, ac liberi pastus gregem ad possessionem transfert eius, cuius ipsa est domestica. Benevolentem namque sequuntur & reliqua, atque ita in potestatem columbarii veniunt. Quamobrem autem litterarum istarum illud exordium esse volui. Quoniam Dionysium filium, aliquando Diomedem nomine, divino unguento animæ illius alas perunxi, & ad honestatis tuæ gravitatem misi, ut & teipsam illi jungeres, & ad nidum acciperes, quem ipse apud nos compegit*.

Secundò. Secundò, quia sicut unguentum longè lateque sui spargit odorem, sic & fama. Vulgò dicitur. *Tria se faciunt sentiri. Mulier, ventus, & unguentum*, juxta illud Proverbiorum cap. 27. vers. 16. *Qui retinet eam* (feminam rixosam) *quasi qui ventum teneat, & oleum dextræ suæ vocabit*. Eleganter Sanctus Bernardus sermon. 71. in Cantic. *Habent*, ait, *mores colores suos, habent & odores, odorem in fama, colorem in conscientia*. Hinc ajebat Paulus. Christi bonus odor sumus; aliis in vitam, aliis in mortem, 2. Corinth. cap. 2. 15. & cap. 14. 15. Odorem notitiæ Christi appellat famam Christi ejusque religionis & fidei, quam ipse sua sanctitate & zelo ubique spargebat. Hinc de eo dicitur Cant. 1. 2. *Oleum effusum nomen tuum: oleum*, idest *unguentum*, ut vertit Vatabl. & alii. Unguentum enim fragrat, non oleum. Unde sequitur. *Ideo adolescentulæ dilexerunt te. Trahe me post te, curremus in odorem unguentorum tuorum*. Audi S. Augustin. lib. 3. de Doctrina Christiana cap. 12. *Odor bonus bona fama est, quisquis bonæ vitæ operibus abundaverit, dum vestigia Christi sequitur, quasi pedes eius pretiosissimo odore perfundat*. Rursum S. Basil. orat. in S. Gordium: *Quemadmodum*, ait, *suavia aromatum odoramenta proprium quiddam per totam continentem spirant, quibus præsentes recreantur; ita vir bonus totis sibi commorantium contubernio salutaris & iucundus est*.

E contrario. *Memoria justi cum laudibus, nomen impiorum putrescet*, Proverbior. 10. 7. Porrò odoratior est fama, quam unguenta, quia hæc ad modicam distantiam modicumque tempus sentiuntur; fama verò spargitur per varias gentes, ac durat post mortem per multa sæcula, imò post mortem inclarescit, cùm subinde per æmulorum invidiam in vita tegatur, & obscuretur.

Tertiò. Tertiò, quia sicut unguenta pretiosa sunt, adeò ut olim in regum thesauris præcipua haberentur, ut patet de Ezechia 4. Reg. 20. 13. Sic & fama pretiosior est opibus omnique pretio. Unde Cato:

Omnia si perdas, famam servare memento.

Hinc S. August. serm. 49. de Diversis monebat, quod & ipse studiosè observabat dicens. *Propter nos conscientia nostra sufficit nobis; propter vos fama nostra non pollui, sed pollere debet in vobis*. Et S. Bernard. *Proximis*, ait, *debemus famam, nobis conscientiam*. Hinc Theodoricus Rex Gothorum apud Cassiod. lib. 3. var. epist. 11. de Argolici præfecti urbis parente ait: *Affectans famæ commoda, pecuniæ neglexit augmenta*.

Quartò. Quartò, unguenta pretiosissima erant, quibus ungebantur reges, sacerdotes, & Pontifices: unde significat nomen bonum præstare dignitate regia, sacerdotali, & pontificia, quia hæc sine virtute, & sanctitate esse potest, sine qua nequit esse bonum nomen. Unde Chald. vertit: *Melius est nomen bonum quod acquirunt justi in hoc sæculo, quàm oleum unctionis quo ungebantur capita regum, & sacerdotum*. Hinc rex Josias non à regno, sed à virtute ejusque fama & gloria commendatur ab Eccles. cap. 49. 1. *Memoria Josiæ*, ait, *in compositione odoris facta opus pigmentarii*: ubi ostendi memoriam, & famam Josiæ comparari fragranti thymiamati, quòd adolebatur Deo. Vir sanctus ergo mysticus est rex, & Pontifex, imò major, Deoque gratior, quàm rex vel Pontifex. Quocirca R. Simeon in Pirke Avoth. c. 4. *Tres*, ait, *sunt coronæ; prima legis, secunda sacerdotii, tertia imperii; sed hic omnibus eminet, & præfulget corona boni nominis & famæ*.

ET DIES MORTIS DIE NATIVITATIS] Syrus: *die generationis*. Thaumat. *Vitæ exitus melior, quàm ortus*; Copulativum & idem est quod sic: copulat enim similia; uti passim accipitur in Proverbiis. Unde Vatabl. unica sententia hanc gnomen sic effert: *Præstantius est nomen unguento redolente: sic dies mortis die quo natus est ille*. Et Campensis: *Gratior est fama bona post mortem die, quo quis nascitur*. Comparatur ergo nomen bonum morti; unguenta pretiosa nativitati, illudque his præfertur, quia nomen bonum, maximè post mortem, splendescit: per mortem roboratur, & confirmatur, cùm in vita sit dubium & anceps; multi enim famam, quam initio vitæ acquisierant, in

fine

fine perdiderunt; Unde Ecclef. cap. 11. 30. monet ne quis ante mortem laudetur: *Ante mortem*, inquit, *ne laudes hominem quemquam*. Unguenta verò comparantur nativitati, quia unguenta sunt symbola deliciarum, quibus enutriuntur pueri, & puellæ, præsertim regum, & principum. Hinc & eosdem unguentis pretiosis perungebant Hebræi, aliæque gentes, ut satis colligitur ex illo Ezech. 16. 9. *Lavi te aqua*, &c *& unxi te oleo*. Sic & prisci Romani pueros recèns natos in testudineis alveis calida aqua abluebant, mox oleo & butyro perungebant, ait Alexander ab Alex. libi. 2. Genial. cap. 15. sic & infantes Christiani in Baptismo, oleo; in Confirmatione, Chrismate inunguntur. Quin & S. Bernard. in Sententiis, asserit tres magos Christo infanti obtulisse aurum, thus, & myrrham: aurum ejus paupertati sublevandæ; thus ad pellendum stabuli fœtorem: myrrham ad consolidanda infantis membra; licet S. Hieron. Leo, Aug. Rabao. D. Thom. & alii passim mysticas, magisque sublimes horum trium donorum causas afferant. Rursus in nativitate infantium fiebant convivia, & hilaria, in quibus de more convivæ unguentis pretiosis ungebantur.

Prisci ungebantur.

Sensus ergo est quasi dicat: Sicut nomen bonum præstat unguentis pretiosis, etiam Balsaminis; sic dies mortis, qui justis affert bonum nomen, præstat die nativitatis, quo unguentis fuere delibuti. Rationes tres affert S. Hieron. *Ostendit*, inquit, *meliùs esse exire de sæculo, & carere tribulationibus atque incerta vitæ statu, quàm ingredientem mundum hæc omnia sustinere: vel certe quòd in morte quales simus notum sit; in exordio verò nascendi qui futuri simus ignoretur: aut quòd nativitas alliget corpori libertatem animæ, mors resolvat.*

Hinc & Chald. cùm nomen bonum justorum comparasset unguento regum, & sacerdotum subdit: *Et dies quo moritur homo, & vadit in domum sepulturæ in nomine bono*, q. d. Vir justus & sanctus variis virtutum meritis fragrans non minus redolet apud Deum, Angelos & Sanctos, quàm rex vel Pontifex sacro Chrismate inunctus, idque maximè feliciter peracto mortis agone, cùm jam securus victor, & triomphans pergit ad coronas, & gaudia cælestia: tunc enim virtutum suarum odore, fama, & laude perfundit Ecclesiam militantem, & triumphantem, totumque cælum, & terram, juxta illud, *In memoria æterna erit justus.*

Propriè ergo dies mortis hic præfertur diei nativitatis ob nomen, & gloriam æternam; quàm justo conciliat in cælis æquè ac in terra: hoc enim significat τὸ *melius est nomen bonum quam unguenta pretiosa*: & (id est, *sic &*) *dies mortis* melior est *die nativitatis*. Hinc Sanctorum gloria incipit in morte sicut fletus, & gemitus in nativitate. Quantam post mortem gloriam adepti sunt S. Paulus, S. Athanasius, S. Chrysost. S. Basil. S. Gregor. S. Bernard. S. Dominicus, S. Franciscus cæterique Sancti qui miraculis coruscant ac templis, altaribus, officiis, hymnis, canticis, organis, votis, statuis, concionibus, totiusque populi invocatione, & cultu publicè coluntur, honorantur, celebrantur? Quin & Romani prisci, ut significarent defunctum post se suavem suarum virtutum memoriam famamque posthumam relinquere in ejus rogum mel, & unguenta pretiosa ex cinnamomo, cedro, cæterisque aromatibus confecta infundebant, uti dixi Ecclef. 49. vers. 2. Rursum in funus spargebant flores, & coronas, uti etiamnum faciunt Christiani. Addebant ludos funebres, pugnas gladiatorum, comœdias, &c. Accedebant elogia, encomia, & orationes in laudem defuncti. Denique regibus, principibus cæterisque de repub. benè meritis summos honores decernebant, imò eos in Deorum numerum per apotheosin (cujus ritum describit Herodian. libr. 4.) referebant, eisque aras, templa, hostias & sacerdotes dicabant sacrabantque; unde vocabantur Divus Augustus, D. Antoninus, D. Adrianus, &c. In cujus locum Pontifices Christiani substituere canonizationem Sanctorum, qua vita functis velut Sanctis publicus invocationis honos ab Ecclesia defertur.

Gloria Sanctorum incipit à morte.

Porrò Olympiod. non tantum Sanctis, sed & impiis meliorem esse censet diem mortis die nativitatis. Sic enim hanc gnomen explicat: *Natalitius dies in turbulentum huius vitæ pelagus nos inducit, ubi draco latibulum suum posuit, transitus verò dicte stadio nos abducit. Et si quidem peccator fuerit, qui decedit, peccare ulteriam desinit; qui verò fuerit iustus; vita perfruetur æterna;*

Sic Thraces, teste Herodoto, fletu prosequebantur suorum natales, risu verò diem obitus. Audi Alexandrum ab Alex. lib. 2. Genial. c. 25. *Siquidem apud Thraces Transosque, ac Cosias & Causianos assuetum erat, ut, puero in lucem edito, circumdati cognati, affinesque puerum lamententur, & afflicti iaceant, ac recentes calamitates & vitæ incommoda cui tantum restet malorum quæ mox ille passurus advenit, plangant. Iidem in funere exultantes iubilant scilicet cui defuncto omnibus incommodis & infortuniis, quæ vita fert, ex hac luce & imminentibus malis, atque omnis sævitia fortunæ tandem excedere datum sit. Quod ab Indis quoque servari meminimus. Nam Gymnosophistæ & Brachmanes castè & pie viventibus diem natalem vitæ ducebant.*

MELIUS EST IRE AD DOMUM LUCTUS (Syrus *flendi*) QUAM AD DOMUM CONVIVII: IN ILLA ENIM (quisque) FINIS CUNCTORUM ADMONETUR HOMINUM, ET VIVENS COGITAT QUID FUTURUM SIT] Hebr. *In qua est* (Tigur. *cernitur*) *finis omnis hominis, & vivens ponet ad cor suum*, Symmach. *Attende mente*. Varabl. *Et vivens perpendet mortem, cùm illuc venerit*. Septuag. *Eò quòd hic est finis omnis hominis, & qui vivit dabit bonum ad cor suum. Bonum*, scilicet cogitatum, & consilium de agenda pœnitentia, & mutanda in meliùs vita uti explicat Chald. Syrus: *Et qui vivus est dat bonum*, (Arabic. *Bonitatem*) *cordi suo*. Olympiod. *Utilius est ire ad domum funebris luctus, quàm ad domum convivii, propterea quod hic est futurus finis omnium hominum, & vivens affert bonum in mentem suam*. Campens. *In illa enim videtur, quem finem sit habiturus omnis homo*. Thaumat. *Et satius fuerit lugere, quàm convivari, & adesse mœrentibus, quàm vino se obruentibus. Qui enim finem suum rectè secum cogitarit, non tanto studio quæ huius vitæ sunt, complexabitur.* VERS. 3.

Porrò Chald. paraphrasticè fuseque sic vertit: *Melius est hominem molestia affectum, ut eum consoletur, adire, quam ad domum convivii, & poculorum, in quo susurrones adsunt, contendere. Luctuosa enim domus omnibus in scopum, & finem, ut eo proficiscantur, proposita est: omnibusque mortis decretum statutum est. Igitur in luctuosam domum se recipiens vir iustus, ad pœnitentiam adducetur, & mortis sermones in animum inducet suum: & si aliquo in errore versetur, illum deserens, ad Deum faciet conversionem.* Pro *convivii* Arabicus vertit *compotationis*; & hoc propriè significat Hebr. משתה *misteh*, & Græcum *συμπόσιον*. Unde Cicero de Senectute. *Bene*, inquit, *maiores nostri accubationem epularum, quòd amicorum & vitæ coniunctionem haberet, convivium nominarunt meliùs, quam Græci* (potuit addere, & quàm Hebræi (*qui hoc idem tum compotationem, tum concœnationem vocant, ut quod in eo genere minimum est, id maxime probare videantur.*

Hæc gnome parallela est, & subalterna præcedenti; *Melior est dies mortis die nativitatis*. Huic enim rectè subnectas: *Melius ergo est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii*. Jam Chald. censet hic suaderi ut eatur ad domum luctus, ad consolandum lugentem. Alii ad celebrandum exequias, & funus defuncti. Hoc enim est ultimum opus pietati amico præstandum, juxta illud Tobiæ 4. *Panem tuum, & vinum tuum super sepulturam iusti constitue.*

Rursum alii hanc gnomen nectentes præcedenti exponunt, quasi dicant. Dies funeris, & luctus melior est die convivii; quia in illo laudantur virtutes defuncti, nomenque & fama ejus celebratur, & propagatur, quæ potior, & præstantior est omni voluptate, quæ ex deliciis convivii percipitur.

Verùm ratio, quam subdit Ecclesiastes aliò nos ducit; quam ita in Comment. reddit S. Hieron. *Quia ibi recordatione conditionis nostræ & fragilitatis humanæ, ex præsenti cadavere commonemur*: Nam quisque sibi à defuncto tacitè dici censet. *Memor esto iudicii mei. Sic enim erit & tuum: mihi heri & tibi hodie*. Eccles. 38. v. 23.

Sensus ergo est, q. d. quia melior est dies mortis dies nativitatis; hinc consequenter melius est ire ad domum funebris luctus, quam ad domum convivii natalitii, quòd scilicet celebratur ob natum infantem, & filium: quia in illa ex spectaculo funeris, & defuncti homo admonetur mortis suæ, ut cogitet se propediem simili modo moriturum & funus futurum, ideoque ad illud honestè vivendo, & bonis operibus incumbendo sese præparet, & disponat: in hac verò deliciis, vinis & gaudiis sermonibusque vanis dissolvi.

Funus præstat convivio, cur:

solvitur animus, & ad crapulam omnemque levitatem, dissolutionem & intemperantiam impellitur. Porrò convivia in natalitiis festiva celebrare ob gaudium nati filii commune fuit Hebræis, Romanis, Græcis, ceterisque nationibus, ut patet ex convivio Abrahæ in ablactatione Isaac, & ex Plutarcho Cicerone Athen. libr. 4. & aliis.

Exempla. Hujus sententiæ veritatem expertus est noster B. Franciscus Borgia tertius Societatis Jesu Generalis, qui cùm esset dux Gandiæ, jussu Caroli V. ducens corpus Isabellæ Imperatricis defunctæ ad locum sepulturæ, aperto sarcophago, corporis, dum viveret pulcherrimi, fœditatem horroremque intuitus, compunctus statuit ducatui mundoque valedicere, ac religiosam vitam complecti.

Sic S. Bruno in funere doctoris Parisiensis, audiens cum in feretro surgentem & proclamantem: *Justo Dei judicio accusatus, judicatus & condemnatus sum*, in Eremum secessit & ordinem Carthusianorum instituit. Sic Josaphat ex visis senibus & ægris brevi morituris, ab iis discens sibi quoque esse moriendum, à Barlaam ad veram fidem & vitam Eremiticam est traductus, ut narrat Damasc. in Histor. cap. 5. Auctor. serm. ad fratres in Eremo apud S. August. serm. 48. asserit se viso Cæsaris cadavere putri & verminoso, mirè fuisse commotum, & compunctum. S. Joannes Eleemosynarius Patriarcha Alex. sepulchrum sibi fieri curavit, sed imperfectum, & monitorem constituit, qui quotidie sibi in aurem suggereret: *Monumentum tuum usque hodie est imperfectum Domine: jube ergo illud perfici: incertum est enim qua hora fur ingrediatur, nempe mors.* Ita Leont. in ejus vita: Carolus Quintus quinque annis ante mortem sarcophagum sibi fieri jussit, eumque cum funebri supellectili secum quocumque pergeret, deportari, ut eum quotidie intuens jugiter sibi mortis memoriam repræsentaret, quæ eum à peccatis cohiberet, & ad opera sancta instigaret, uti refert Lipsius lib. 2. Monit. cap. 14. ubi simile narrat de Maximiliano Avo Caroli Quinti. Vide Climacum gradu 6. qui inter cætera ait: *Probatus quidem ille est, qui mortem singulis diebus expectat: sed ille sanè sanctus, qui hanc singulis horis desiderat.*

Hinc Ægyptii in conviviis, ut eorum luxum, mentis dissolutionem, & gaudia temperarent, circumferebant cranium mortui convivis insusurrantes: *In hanc figuram respice: similis enim illius eris*, teste Herod. libr. 2. Porrò mira est hominum cæcitas, ut cùm eant ad domos luctus, ac videant alios quotidie mori, sciantque se pariter morituros, tamen de morte sua non cogitent, nec ad eam se præparent, quasi illa longè absit, cùm sæpè sit vicina. Causam dat S. Ephrem sermon. de Recordat. mortis: *Negligentes*, ait, *& contemptores excæcati cum sint peccati fraude, diebus suis præcedentibus existimant procul abesse mortis horam, nihil de suo hinc exitu laborantes: verùm annos multos & tempora longa sibi præscribunt. Similes autem sunt eorum, qui nocte intempesta iter suscipiunt: qui quidem arbitrantur procul abesse ab imminenti præcipitio & præcupto loco, donec præcipitatio ipsi experimentia dubitationem solverit. Qui igitur vita hujus fallaciam mundo mentis oculo perspexerit, & stultiorem his esse noverit, qui in hujus vitæ rebus studium atque operam ponunt; intelliget omnino, quod sive edat sive bibat sive dormiat, sive laboret, sive contempletur omni die ac hora, ad finitum, & finem temporalis vitæ à natura impellatur: unde tamquam stercora atque quisquilias quæcumque despicit, studetque ab hujus vitæ affectione seipsum avocare, ut nullam cum rebus humanis societatem habeat:*

Hic est paralogismus diaboli, qui plurimos seducit, ni-
Paralogismus diaboli, mirum quolibet anno persuadet homini illum hoc anno non moriturum. Dicit enim illi, facilè potes adhuc per annum vivere. Ad hoc tibi suppetunt vires sat validæ. Ergo hoc anno non morieris: idem dicit persuadetque homini anno sequenti, & tertio, & quarto, ac singulis sequentibus; quo fit ut homo numquam se ad mortem paret, putans se illo anno non moriturum: ita fit, ut annus morti à Deo decretus adveniat, ac mors hominem imparatum, & incogitantem invadat. Remedium hisce assignat S. Ephrem tract. de vita Spirit. num. 40. ubi suadet omnibus vivam præsentemque memoriam mortis. *Beati*, ait, *qui lugent, quia consolabuntur. Inclinemus nos ad sepulchra, & conditionis nostræ occulta perspiciamus. Ex cadaveribus permixtos ossium acervos, craniaque carnibus exuta cum reliquis ossibus contemnemus. Et hæc considerantes nos ipsos in illis, velut in speculo quodam contemplabimur. Ubi juventutis flos, & pulchritudo? ubi venustus ille genarum color? Hæc nobiscum cogitantes carnis desideria fugiamus, ne in resurrectionis ac judicii die confundamur.* Et num. 25. *Quotidie diem mortis tuæ expecta, & ad ingrediendum illud iter te para: qua enim hora minimè putas, veniet mandatum horribile, & væ tunc imparatis. Bona est compunctio cordis, quoniam animis hominum medetur. Qui luctum sectatur, non facilè peccabit: & qui cordis compunctione tangitur, non cogitat mala. Nam ex compunctione oritur fletus, in fletu autem à peccatis declinamus.*

Ex hac gnome colligit S. Hieron. Olympiod. & S. Gregor. 4. Dial. 4. Ecclesiasten, cùm superiùs cibum & potum laudavit, id fecisse, non ut voluptatem gulamque commendaret, sed ut temperantiam honestumque ejus usum avaritiæ, & nimiæ parcitati præferret. Pulchrè S. Chrysost. homil. 62. ad populum duplicem domum, scilicet luctus, & gaudii depingit. *Et si vultis*, inquit, *duas domus describamus: hanc quidem nubentium, hanc verò lugentium: mente utramque ingrediamur, videamus utra melior. Invenietur enim lugubris sapientiæ plena: nuptialis autem plena confusione. Nam vidi turpia verba, incompositos risus, incompositiores locutiones; & vestes & incessus deformitate plenus: verba multæ fatuitatis & stultitiæ plena, & aliud omnino nihil; risus omnia & derisio, quæ sunt illic: non nuptias dico, absit, sed quæ sunt in nuptiis, tunc natura debacchatur, bruta pro hominibus sunt præsentes: hi quidem, ut equi hinniunt; hi autem, ut asini calcitrant: multa effusio, nihil studiosum, generosum nihil. Diaboli pompa, cymbala & tibiæ, & cantica fornicationis, & adulterii plena; at non ita illic ubi luctus; omnia composita, multa requies, silentium multum, correctio multa, inordinatum nihil, nihil incompositum: si quis aliquid locutus fuerit, omnia sunt verba Philosophia plena.* Vide eumdem homil. 15. ad Populum.

Mysticè, domus luctus est passio Christi: hujus enim *Domus luctus passio Christi:*
meditationi utilius est se dare, quàm quibusvis gaudiis non solùm carnalibus, sed & spiritualibus. Christi enim passio sopit tentationes gulæ, libidinis, iræ, superbiæ, omniumque vitiorum, animat ad patientiam, in cunctis adversis excitat ad fortitudinem, charitatem, ceterasque virtutes. Unde martyres stimulo, & exemplo passionis Christi excitabant se ad superandos equuleos, ignes, bestias omniaque diaboli tormenta, ut Christo vicem rependerent, & amorem amori, vitam vitæ, mortem morti redderent. Rursum domus luctus, est contritio, & compunctio cordis, qua nihil est melius, id est nihil utilius, nihil sanctius, & quod mirum est, *Et compunctio.*
nihil jucundius, uti norunt experti: suavissimus enim animæ est contritionis dolor, suavissimæ compunctionis lachrymæ, superantes omnes mundi delicias, de quibus Christus Matth. 5. *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur.* Vide Climac. gradu 7. Et S. Basil. de Gratiarum actione, ubi pulchre combinat luctum sanctum cum gaudio, ostenditque beatos esse eos, qui lugent, & tamen eosdem mirè quoque gaudere. Causam affert, asserens sanctorum luctum, & lachrymas à fervore charitatis prosilire, qua toti erga Deum flagrant; simul & de conservorum peccantium damno, sed citra propriæ damnum lætitiæ, ut contingit lætis de sua in littore salute: qui dultoe simul jacturam eorum, quos marini fluctibus immergi conspicantur.

Igitur luctus hic exhilarat; tum quia manat ab amore; tum quia signum est puræ, sanctæque conscientiæ, quæ semper læta est quasi juge convivium: tum quia certam dat fiduciam promissæ à Christo consolationis, & gloriæ *Et monasteriorum.*
æternæ. Hinc S. Chrysostom. in 1. ad Timoth. hom. 14. docet domum luctus esse monasterium, ubi est jugis meditatio mortis, cinis, cilicium, solitudo, jejunia, chaumenia, luctus sine risu. Idem hom. 59. ad Prop. *Verè*, ait, *lugendi domus est monasterium, ubi saccus, & cinis, & solitudo: ubi risus non est, neque sæcularium turbela negotiorum. Ubi jejunium & stratum humi cubile, omnia pura à nidore, cruoribus, tumultu, perturbatione & vexatione; portus est tranquillus; sunt tamquam faces ab excelso loco procul advenientibus trahentes, in portu sedentes, & omnes ad suam habentes tranquillitatem, neque sinentes fieri naufragia ad se conspicientibus, eò contuentes in tenebris non permittentibus versari. Ad eos abi, hospitare, accede, sanctos tange pedes. Multo namque honestius est illorum pedes tangere, quàm aliorum capus.*

Ma-

Vers. 4. MELIOR EST IRA RISU, QUIA PER TRISTITIAM VULTUS CORRIGITUR ANIMUS DELINQUENTIS] Ex ratione subjecta patet sub ira intelligi tristitiam. Hæ enim duæ passiones sunt, imò sorores ex eadem matre, scilicet odio mali nascentes ac se mutuò comitantes. Unde Campens. vertit: *Melior est tristitia, quàm risus*. Unde & Septuag. *Bona ira super risum, quia in malitiam* (pro κακίᾳ, id est *malitia*, Aquila legit κακώσει, id est *afflictione*: vetus translatio *mœrore*) *vultus bonum fiet*, vel *bonificabitur cor*, id est *jucundabitur*, vel *emendabitur cor*, uti legit vetus translatio. Complut. *benevificabitur cor*. Thaumaturgus: *Anima ad rectum honestumque componitur*. Campensis: *Cor admonetur officii sui*. Pro *ira* Hebr. est כעס *caas*, id est *indignatio*, fervens *ira*. Unde Syrus vertit: *Melior est furor risu, quia per malitiam faciei melius efficietur cor*. Arabic. *Nam per malum faciei sanatur cor*. Tigur. *Melior est indignatio risu, quia tristitia parit lætum cor*. Alii: *Exhilarabit cor*. Jam ad sensum.

Ira præstat risui. *Primò.* Primò, Chald. hanc gnomen accipit de ira non hominis, sed Dei. Unde sic vertit: *Melior est indignatio, qua indignabitur Dominus mundi adversus justos in sæculo hoc, quàm risus, quo ille deridet improbos. Dum enim contristatur vultus maiestatis, venit pœnitentia, & vindicta in sæculum ad beandum cor justorum, qui orabunt ante Dominum mundi, & ipse miserebitur ipsorum.*

Secundò. Secundò Symmach. vertit: *Melior est ira risu, quia per tristitiam melior fiet animus*, scilicet ejus qui afficitur tristitia propter Deum quique aliorum suffert iras, juxta illud: *Quasi tristes, semper autem gaudentes*. 2. Corinth. 6. 10. Et Thaumaturgus: *Sed & risui*, ait, *præferenda est ira prudens, & compestiva indignatio: quandoquidem severitate vultus corrigitur anima: Et hæc causa est, ob quam sapientum anima contracta sunt ac tetrica; insipientium verò elata & effusa*. Et S. Hieron. *Risus*, ait, *dissolvit sapientem, ira corripit, & emendat: irascamur & nobis, si quando peccamus, irascamur & aliis: per tristitiam quippe* (ira mixtam) *melior fiet animus*.

Tertiò. Tertiò, Hugo Victor. Physicè hanc gnomen explicat, quasi dicat. Melior est ira, & tristitia risu: quia tristitia calorem, & spiritus revocat ad cor, itaque illud roborat, attentumque, & vegetum efficit ad omnem honestatem, & virtutem: lætitia verò, & risus calorem, & spiritus à C corde ad partes extimas avocant, itaque illud dissolvunt, enervant, debileque & languidum reddunt, ut ad opera fortia sit impotens, & ineptum.

Quartò. Quartò, noster Pineda per iram accipiens tristitiam, hanc gnomen nectit præcedenti, quasi ejus det causam, q. d. Meliùs est ire ad domum luctus, quam ad domum convivii; quia domus luctus, salutarem inicit homini tristitiam, quæ risu, & gaudio longè utilior est. Cadaver enim est quasi mutus doctor docens hominem sapere, vanam vitam contemnere, meditari mortem, vitia carnis fugere, studere continentiæ. Sua enim tabe, putore, vermibus viventium mores carnales, & fœdos arguit, & objurgat. Qua de causa prisci solebant cadaver, gravi pulloque habitu vestitum, ante ostium in vestibulo domus collocare, teste Sueton. in Augusto, ut omnibus transeuntibus salutarem luctum, veramque morum mutandorum Philosophiam ingereret. Verùm Hebr. כעס *caas*, propriè significat iram, indignationem, furorem, ut vertunt Septuag. Syrus, Arabicus, & ceteri, non tristitiam.

Quintò. *Genuinè.* Quintò ergo, propriè & genuinè Noster vertit: *Melius est ira risu, quia per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis*, vel subditi, vel socii, loquitur enim de ira, non qua quis sibi, vel dæmoni, sed delinquenti irascitur, illique vultum severum, tristem, iratum ostendit, ut ejus delictum castiget, & emendet, q. d. Melius est indignari peccanti, quàm arridere. Satius est delinquenti irasci, ejusque delictum vultu, verbisque gravibus, severis, mordacibus instar lixivii castigare, & eluere, quàm risu illud fovere, & augere. Ita S. Hieron. Salon. Olympiod. Lyran. & alii passim. Occasione enim domus luctus, de qua vers. præced. pergit ostendere tristitiæ luctusque commoda. Hanc gnomen esse veram patet in detractione; hanc enim dissipat vultus tristis, fovet lætus, juxta illud Proverb. 25. 23. *Ventus aquilo dissipat pluvias, & facies tristis linguam detrahentem*. Idem patet in educatione filiorum, & filiarum, de qua Eccles. c. 7. 26. *Filiæ*, ait, *tibi sunt?* A *serva corpus illarum, & non ostendas hilarem faciem tuam ad illas*. Et c. 30. 9. *Lude cum filio & contristabit te*. Hunc esse sensum liquet ex eo, quòd se explicans mox subdit Ecclesiastes: *Melius à sapiente corripi, quàm stultorum adulatione decipi; quia sicut sonitus spinarum ardentium sub olla, sic risus stulti*.

Hinc Isidor. Pelus. lib. 3. epist. 338. Docet iram subinde esse bonam & cotem virtutis, ut cùm peccatis & peccatoribus irascitur eosque arguit & punit, ut fecit Moses Exodi 32. occidens adorantes vitulum aureum. Et S. Petrus occidens Ananiam & Sapphiram votifragos. Act. 5. Et Paulus fornicarium tradens satanæ. 1. Corinth. 5. Cùm ex adverso Heli filiis delinquentibus non irascens, sed dissimulans & arridens, cùm filiis à Deo punitus sit morte 1. Reg. 4. Prælati ergo qui carent ira ad arguendum peccantes, inepti sunt ad regimen, dum omnibus se placidos exhibent; uti docet S. Gregor. 3. parte Pastor. c. 17. ubi pulchrè ostendit in regendo mansuetudini jungendam esse severitatem, ut una alteram temperet, & frænet vel acuat. Hinc illud: *Qui bilem non habet, cor non habet*. Ita Paulus cùm increpasset Corinthios, quòd in cœtu suo tolerassent fornicarium, hujus increpationis iræ & tristitiæ fructum ostendit, dicens 2. Co- B rinth. 7. 8. *Quoniam etsi contristavi vos in epistola, non me pœnitet: etsi pœniteret, videns quòd Epistola illa (etsi ad horam) vos contristavit; nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad pœnitentiam. Contristati enim estis secundùm Deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis: Quæ enim secundùm Deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur. Ecce enim hoc ipsum, secundùm Deum contristari vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem; sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omnibus exhibuistis vos incontaminatos esse negotio.*

Moraliter disce hic, sapientes & sanctos mente vultuque esse gravi ac severo, ac abdicare à se omnem levitatem, & risum. Sic de S. Martino legimus: *Faciem eius non fuscavit mœror, nec levigavit risus*. S. Bernard. in formula honestæ vitæ ita sancit: *Risus tuus sit, aut indicans lenitatem animi, aut provocans, rarus tamen. Et ipse sit quidem concussus interdum, effusus numquam*. Idem de Inter. domo cap. 65. *Ubi risus & iocus abundant, ibi perfecta charitas non regnat. Si sanctimonialis perfectè Christum diligeret, non ride-* C *ret, sed cum desiderio illius indesinenter ploraret: quia qui perfectè Christum diligit & timet, non ridet, sed amore eius luget*. Idem ser. 4 de Adventu: *Christum super Lazarum & super civitatem flevisse, & in orationibus pernoctasse legimus, risisse verò aut iocatum nusquam*. De ipsomet S. Bernardo scribit Auctor vitæ ejus lib. 3. cap. 2. *De risu dicimus, quod ex ore eius frequenter audivimus, dum cœnobiones religiosorum hominum miraretur, non meminisse se à primis annis suæ conversationis aliquando sic risisse, ut non potiùs ad ridendum, quàm ad reprimendum sibi vim facere oporteret; & risui suo stimulum magis adhibere, quàm frenum.* *Sapiens est vultus severo. Gnoma.*

COR SAPIENTUM, UBI TRISTITIA EST: ET COR STULTORUM, UBI LÆTITIA] Hebr. *Cor sapientum in domo luctus, & cor incon(s)tantium sive stultorum in domo gaudii*. Arabicus: *In domo lætitiarum*. Campens. *In domo convivii*. Vers. 5. Hæc gnome sequitur ex præcedentibus. Cùm enim melior sit domus luctus domo gaudii, & tristitia risu, sequitur sapientem qui verè cognoscit, eligitque quod est melius, malle domum luctus, velut scholam sapientiæ; stultos verò domum gaudii, velut ludum dissolutionis & stultitiæ: quare D hæc gnome sat clara est ex dictis paulò antè, & cap. 2. vers. 2. Jam.

Primò; Primò, Chald. uti præcedentem gnomen, ita & hanc explicat de compassione & consolatione lugentium, eamque arctat ad luctum eversi templi. Sic enim habet: *Cor sapientum triste propter destructionem domus Sanctuarii, & propter captivitatem populi domus Israel, & cor stultorum in gaudio domus divisionis eorum, comedunt, & bibunt, & deliciis affluunt, & non ponunt in corde suo afflictionem fratrum suorum*.

Breviter ergo sensus erit, q. d. Sapiens vadit ad lugentes, ut bene de eis mereatur eos solando, instruendo, juvando: stultus verò vadit ad gaudentes, ridentes, commessantes, ut se deliciis & gaudiis oppleat.

Secundò; Secundò, Olympiod. asserit sapientes lugere ob instantem mortem, stultos verò in vanis vitæ voluptatibus exultare. Sic enim ait: *Vir sapiens est funebri luctu secum animo deputans, sese natum de corruptibili carne, brevi ex hac vita migraturum: mortales ceteros, qui eadem sunt nati* con-

conditione, affectu pio prosequitur. Contemnit autem quæcumque suis oculis obversantur, ut casui mortique subiecta. Stultus autem cum mentis hebetudine solida putat esse quæ sunt in mundo, neque illorum mutationem intelligit, propterea que futuri exitus fit securus, deliciis affluit, voluptatibus indulget.

Tertiò, Tertiò, sanctus Hieron. accipit de his qui gaudent agere cum iis qui delinquentes corripiunt, eorumque delicta lugent, uti Samuel lugebat casum Saulis, 1. Regum capit. 15. vers. 35. & 2. Paulus lugebat eos, qui non agebant pœnitentiam. 2. Corinthiorum capit. 12. vers. 21. cùm ex adverso stultis magis placeant assentatores, & irrisores. Audi sanctum Hieronymum: *Cor igitur sapientis vadit ad domum talis viri, qui se corripiat delinquentem, ut adducat ad lachrymas, qui provocet proprium lugere peccatum, & non vat ad domum lætitiæ, ubi doctor adulatur, & decipit, ubi non conversionem audientium, sed & plausus quærit, & laudem. Talis præceptor plangitur: dives in sermone, non dives in opere, qui quia futurus non est, propterea recipit consolationem suam. Denique huic expositioni etiam sequentes versiculi concordant.*

Quartò, Quartò, plenè & adæquatè Thaumaturgus; hanc gnomen generatim de quovis pio luctu, & quavis lætitia vana accipit; ait enim: *Et hæc causa est, ob quam sapientium anima contracta sunt ac tetrica, insipientium verò elata & effusa,* scilicet quòd severitate vultus corrigatur anima, uti præcessit risu vero dissolvatur.

Igitur melius est luctus lætitia, sive lugeas tua peccata, cupiditates, passiones & miserias, sive aliena, quibus totus mundus plenus est: quare sapiens in hac valle lachrymarum lugendum potius censet, quàm vanè gaudendum, præsertim quia vidit plurimos in infidelitate, & sceleribus vivere, ac ruere in gehennam, & damnari. Contra stultus ineptæ se dat lætitiæ, risibus, jocis, conviviis, tripudiis, &c. Breviter universa stringendo sensus est, q. d. Sapiens gaudet reprehendi de erratis suis, gaudetque severitate vitæ, gravitate vultus, maturitate verborum, & actionum, atque studet compunctioni, & austeritati; stultus verò gaudet adulationibus, deliciis, omnique voluptate, & dissolutione. Sapientia enim *non invenitur in terra suaviter viventium*, ait Job cap. 28. sed insipientia, & stultitia; quia ut explicat sanctus Gregor. *Qui in hoc mundo suaviter vivunt*, ita adhuc *stulti sunt ut hoc ipsum quoque nesciunt, unde ceciderunt.*

C

Sic S. Arsenius jugiter lugebat lachrymisque diffluebat, Sic & S. Ephrem, cujus omnes tractatus non nisi pium luctum, & lamentationem sonant. Ratio à priori est, quòd sapiens

Ratio à priori, in domo luctus discat sapientiam, id est gravitatem, modestiam, continentiam, refrænationem concupiscentiæ, patientiam, constantiam, charitatem, omnemque virtutem: stultus verò in domo gaudii discat suam stultitiam, id est dissolutionem, levitatem, gulam, crapulam, luxuriam, omnemque intemperantiam. Audi S. Chrysost. homil. 62. ad Popul. *Ubi namque tristitia, ibi prorsus, & Philosophia. Qui antea dives erat & multum tumidus, post luctum quemlibet se sustinebit alloquentem: postquam timor & tristitia, quasi quidam acrior ignis in ipsius inciderit animam, & duritiam emollierit, tunc humilis fit, tunc exorabilior, tunc mundanam sentit mutationem, tunc ad omnia patiens erit. In theatro autem omnia contraria, risus, ineptitudo, diabolicus fastus, effusio, temporis impendium & superflua dierum consumptio, malæ cupiditatis inductio, adulterii meditatio, fornicationis gymnasium, intemperantiæ schola, turpitudinis exhortatio, risus*

D

materia, inhonestatis exempla. At in carcere non ita, sed illic humilitas, supplicatio, Philosophiæ profectus; sæcularium contemptus, omnia conculcata sunt, & contempta, & tanquam infanti pædagogus adest timor, ad omnia congrua dirigens eum.

Symbolicè ibidem S. Chrysost. ex hac gnome colligit domum luctus, & consequenter sapientiæ esse adversitates, & tribulationes, ut sensus sit, quasi dicat. Sapiens gaudet adversis, in iisque quasi in domo sua commoratur; stultus verò lætis, & prosperis; quia *gaudet adversis agitata virtus*: per adversa enim firmatur, roboratur, crescit, perinde ac arbores ventis agitatæ magis se firmant, altioresque agunt radices, natura id eas docente, ut contra hostem suum, putà ventum sese muniant, & arment. Hoc est, quod ait S. Jacob. initio epist. *Omne gaudium existimate fratres, cùm in tentationes varias incideritis, scientes*

A *quòd probatio fidei vestræ patientiam operatur: patientia autem opus perfectum habet, ut sitis perfecti & integri in nullo deficientes.* Vide ibi dicta.

Tropol. S. Gregorius 18. Moral cap. 24. ait justos lugere, quia nullam sæculi lætitiam admittunt anhelantes ad Deum, & gaudia cælestia, ideoque gemere ac dicere cum Psalte: *Renuit consolari anima mea: memor fui Dei & delectatus sum.* Psalm. 67. *Hæc est igitur*, ait, *amaritudo sapientium, quia dum spe in alta erecti sunt, nullis hic gaudiis animum sternunt. Hinc enim scriptum est: Cor sapientum ubi tristitia est, & cor stultorum ubi lætitia.* Rursum S. Bernard. de Gradibus superbiæ, tertium gradum ponit ineptam lætitiam: *Proprium*, ait, *superborum est læta semper appetere & tristia devitare, juxta illud: Cor stultorum ubi lætitia.* Ejus deinde hæc dat indicia: *In signis scurrilitas; in fronte hilaritas: vanitas apparet in incessu. Pronus ad jocum: facilis ac promptus in risu. Cunctis quippe, quæ in se contemptibilia, & ideo tristia noverat, à memoria rasis, bonisque si quæ sentit in se adunatis, vel simulatis ante oculos mentis, dum nil cogitat nisi quod libet, nec attendit, si licet jam risum tenere, jam ineptam lætitiam dissimulare non valet. Ut enim vesica collecto*

B *turgida vento, punctoque perforata exiguo, si stringitur, strepitat dum detumescit; ut ventus egrediens non passim effusus, sed strictim emissus crebros quosdam sonitus reddit: sic monachus ubi vanis scurrilibusque cor suum cogitationibus impleverit, propter disciplinam silentii non inveniens ventus vanitatis, quà plenius egrediatur, inter angustias faucium per cachinnos excutitur. Sæpè vultum pudibundus abscondit, claudit labia, dentes stringit, ridet non volens, cachinnatur invitus. Cumque os pugnis obstruxerit suis, per nares adhuc sternutare auditur.*

MELIUS EST A SAPIENTE CORRIPI, QUAM STULTORUM ADULATIONE DECIPI] Hebr. *Melius est audire increpationem sapientis, super virum audientem canticum stultorum.* Ubi notat Thaumat. unum sapientem opponi, & præponi omnibus stultis, q. d. Increpatio una unius sapientis præstat omnibus canticis omnium stultorum. Pro *canticum* Septuag. vertunt *carmen*. Syrus *cantum*. Arabicus *cantilenas*, Campensis: *Qui patienter audit objurgationem sapientis, melior est, quàm is qui audit assiduè cantillantem stultum.* Vers. 6.

C .Igitur primò Thaumat. & Olympiod. carmen vel canticum stultorum accipiunt propriè pro suavi cantilena, quæ animum dissolvit, & effeminat. Unde Thaumat. vertit: *Hinc etiam longè optabilius est increpationem, & castigationem unius sapientis ferre, quàm totius chori improborum hominum cantu aures demulcentium fieri auditorem.* Et Chald. *Meliùs est sedere in domo doctrinæ & audire increpationem viri sapientis in lege, quàm vir, qui ambulat ad audiendam vocem tripudii stultorum.*

Verùm Noster rectè per carmen vel canticum accipit adulationem, tum quia hæc directè opponitur increpationi, tum quia ipsa est canticum Sirenum compositum ad decipiendum audientem; tum quia carmina, & cantica sæpè sunt meræ adulationes fictæque laudes audientium, præsertim divitum, & potentum. Gnome hæc pertinet ad illam vers. 4. *Per tristitiam vultus corrigitur animus delinquentis*, Sapiens enim severo vultu, & verbis arguit amicum, vel proximum delinquentem, ut eum emendet; stultus verò delinquenti adulatur, & arridet; itaque eum in delictis fovet, præsertim dum vitia ejus vocat virtutes. Nam ut ait Seneca epist. 45. *Temeritas sub titulo fortitudinis latet, moderatio vocatur ignavia, pro cauto timidus accipitur; in his magno periculo erratur.* Unde de talibus

D

Isaias quæritur cap. 3. 12. *Populo meus, qui te beatum prædicant, ipsi te decipiunt, & viam gressuum tuorum dissipant.* Et Ezech. c. 13. 18. *Væ quæ consuunt pulvillos sub omni cubito manus & faciunt cervicalia sub capite universæ ætatis ad capiendas animas.* Nam ut pulchrè ait Cassiod. *Adulatio blanda omnibus applaudit, omnibus salve dicit, prodigos vocat liberales, avaros parcos & sapientes, lascivos curiales, garrulos affabiles, obstinatos constantes, pigros maturos & graves: hæc sagitta leviter volat, citò infigitur.*

Igitur correptio sapientis est quasi sal, vel nitrum eluens animæ morumque maculas, aut sicut absinthium, quòd ori amarum est, sed stomacho suave, dum eum purgat, stringit & confortat. Ejus ergo amarities, & fel desinit in mel suavitatemque virtutis, consolationis, & gaudii; stultorum verò adulationes sunt in au

re mel;

re mel; sed desinunt in fel peccati, mortis & gehennæ, eò A enim audientem deducunt, idque videntem, & scientem: sæpè enim scit eos adulari, & mentiri: videt enim in se non esse illas dotes, quas illi adulantes attribuunt. Quocirca S. Augustin. in Psalm. 59. *Plus persequitur*, ait, *lingua adulatoris, quam manus persecutoris*. Et Cicero epistol. 1. ad Quintum fratrem: Lanista, inquit, clemens, adulator est, adulatio lethale mulsum, mellea præfocatio. Vide quæ de correptione, & adulatione dixi Proverb. 27. 6. ad illa: *Meliora sunt vulnera amici, quam fraudulenta oscula inimici*; & alibi sæpius. Adulatores ergo sunt velut Syrenes, quæ suavi cantu audientes incantant, & necant. Sunt sicut lamiæ, & sagæ, quæ suis laudibus, velut veneficiis hominem fascinant, & dementant: sunt sicut retia & laquei, quibus capiuntur pisces & aves: sunt sicut vulpes, quæ cauda blandiuntur gallinis, ut incautas capiant, & vorent.

Melior ergo est increpatio sapientis cantico, & adulatione stultorum, *quia hæc effeminat animum, illa colligit, & confirmat*, ait Olympiod. Illa docet sapere, hæc decipit, & in errorem, scelus, mortem & gehennam inducit, B quin & teipsa decipit, dum quos à fronte laudat, & veneratur, à tergo vituperat, & irridet. Audi S. Hieronym. ad Rusticum: *Ne credas laudatoribus tuis, imò irrisoribus aurem ne libenter accommodes, qui cùm te adulationibus foverint, & quodammodo impotem mentis effecerint, si subitò respexeris aut ciconiarum deprehendes post te colla curvari, aut manu auriculas agitari asini, aut æstuantem canis protendi linguam.*

Apologus ad dolatoris & Appetitus laudis. Eccles. 7. 6. Hanc gnomen festivo corvi, & vulpis Apologo, bellis parabolarum gnomis sententioso, venustat Cyrillus lib. 2. Apol. mor. cap. 27. cui titulus. *Contra eos, qui appetunt adulatione laudari*: *Corvus*, inquit, *reminiscens priora facinora sua, subtiles fraudes, & magnas calliditates suas, hinc fastu tumidus & adulationis avidus, cæpit aurum laudum quærere. Cùm igitur adulationis cupidus invenisset vulpem sub umbra refrigerio quiescentem, post salutationis officium, interrogatus ab ea quid quæreret, respondit: In bonis meis laudum præconem mearum ob inimicam invidiam non inveni: cui illa ingenii sui calliditate subtili, quid vellet percipiens, amantem deridens sic dixit: Satis video, quòd ubi superbia terræ verendia nube mentem obnubilat, cuncta sagacitas parum iuvat. Nil mirum factus es vacuus, postquam suscipere cupis ventum. Hanc enim folles cum inanes sunt attrahunt, & eo vento mox replentur: Jam certè mortis factus es hospitium, quoniam vanæ laudationis possessionem sitis flatum.* Deinde variis emblematibus *Emblemata.* adulationis vanitatem & noxam graphicè depingit: *Quid enim est adulatio aliud quàm astri nascentis nova lucida, septentrionalis procella, melodia Syrenica, cantatio lethifera, fallacia fistula, & vox hyenæ valde mendax. Siquidem dum suavè sonitu auris tympanum percutit, lucernam rationis extinguit flatu draconico serenum virtutis corrumpit, ac brutino dente nihil in anima viriditatis relinquit. Dulciter sonat, suaviter intrat, lethaliter occupat, irremediabiliter totum vastat: Sed crede mihi, deterior est dulcis cantus adulationis, quàm amarus morsus detractionis. Nam adulatio bona interiora perdit, detractio verò tantùm exteriora; illa substantiam, hæc famam inficit, illa volentem percutit, hæc renitentem ferit: illa semper cùm placuit, nocuit; hæc ad meliorationem sæpè, si est patiens, proficit.* Addit dilemma, quo dicta ratione à priori demonstrat. *Ratio a priori.* *Cæterum aut tecum habes laudationis materiam, aut, non habes; si hanc habes cur mendicas cum diversis, & vis à vento habere, quod in te contines a virtute? attamen si indignus laudaberis velut in ironia, laus tibi fiet opprobrium, D & commendatio vertetur in confusionem. Mendax enim laus, vituperium est. Et eo ipso, quo quis ventosæ laudes concipit appetitum, vera laudatione indignus efficitur: appetere enim laudari, fædum superbiæ vitium est, quod dum spurgi deferis per apparentiam diligis, alienum semper nutum, & labium concupiscis. Scio tandem quod magna laus sit, linguarum vocis laudem spernere; & solida gloria, mundanæ lucis gloriam fugere. Tota namque res vitæ laudabilis, est virtus. His dictis, auditoris appetitum in odium vertit.*

Vers. 7. QUIA SICUT SONITUS (strepitus, fragor, crepitus, uti vertit Campens. & alii) SPINARUM ARDENTIUM SUB OLLA, SIC RISUS STULTI; SED ET HOC VANITAS] Auctor Catenæ Græc. *Nam stultorum hominum risus expressam præ se fert imaginem spinarum multarum, quæ dum flammam concipiunt crebrò stridens sonitu, hiscuntque tota.*

In Hebræo est pulchra paronomasia. Ait enim שיר *sehir*, id est canticum Syrenum, purà adulatio stultorum, simile est סירים *sirim*, id est spinis, sub סיר *sir*, id est olla crepitantibus, quasi dicat. Sicut sonitus spinarum ardentium sub olla crepitantium molestus est, brevis, fumosus, & inutilis: ita blande adulantium voces molestæ sunt, citò desinunt, mentem obnubilant, ac mox in dolorem, & amaritudinem conscientiæ, atque in tormenta præsentia, & æterna gehennæ vertuntur. Ita Olympiod. & S. Hieronymus.

Igitur cantica, & adulationes assentatorum rectè comparantur spinis sub olla crepitantibus. Primò, quia sicut hic crepitus stridulus est, aurejque obtundit, nilque aliud affert commodi: sic prorsus adulantium laudes non sunt nisi streperæ voces, & stridores inanes buccarum adulatione tumidarum, & crepitantium, quæ viris cordatis ingratæ sunt, & molestæ. Unde sicut ex crepitu spinas, sic ex adulatione stultum agnoscas, ait Olympiod. Rursum risus stulti sonorus, effusus & cachinnans similis est sono spinarum stridentium, & crepitantium: utrimque ergo nil est, nisi inanis vocis strepitus, & crepitus. *Adulationes sunt spinæ. Primò.*

Secundò, sicut spina tangentem pungit; sic & adulationes animam lædunt, & sauciant, dum eam ad curas sæculi spinosas cohortantur, vel futuro eam incendio præparant, ait S. Hieronym. *Secundò.*

Tertiò, sicut spinæ implexæ implectunt manum vestesque tangentis, sic & adulationes perplexam reddunt animam, multisque eam difficultatibus, & sceleribus involvunt. Unde Symmach. vertit: *Per vocem imperitorum vinculis quispiam colligatur*, hoc est ait S. Hieron. *ad vocem talium præceptorum magis audiens innectitur, dum vinculis peccatorum suorum unusquisque constringitur*. Proverb. 5. Huc facit illud Nahum 1. 10. *Sicut spinæ se invicem complectuntur, sic convivium eorum pariter potantium: consumentur sicut stipula ariditate plena.* *Tertiò.*

Quartò, sicut spinæ flamma est subita, atque illico cum sonitu transit; sic & gaudium ex adulatione conceptum cum ea finitur & evanescit. Ita S. Bonavent. *Quartò.*

Quintò, sicut spinæ creant fumum: sic adulatio mentem obnubilat. Ita Olympiod. *Quintò.*

C Sextò, & valde appositè, sicut flamma spinarum illicò transiens, & desinens, ollam & carnes in ea non calefacit, nec abigit frigus, & cruditatem aufert, sed potiùs per antiperistasim illud auget: sic & adulationes corda audientium dolore scelerum, & amore virtutum non accendunt, sed potiùs in suo peccatorum frigore obdurant. *Sextò.*

Septimò, sicut subita flamma spinarum statim in favillas, & cineres vertitur, sic adulatio sæpè vertitur in irrisionem. Quem enim adulantes in facie laudant, hunc à tergo vituperant. *Septimò.*

Planè contrariæ sunt increpationes sapientum. Nam primò modestæ sunt, & graves sine strepitu, & crepitu: secundò, pungunt, ut sanent, non ut lædant: tertiò, sunt candidæ, & liberæ, non implexæ: quartò, constantes sunt, & durant: quintò, mentem non obnubilant, sed illuminant: sextò, eamdem amore Dei, & virtutis accendunt instar carbonum juniperi: septimò, nullam post se favillam vanitatis relinquunt, sed semper sui similes sunt in gravitate, & ardore.

Denique Chald. vertit: *Quid enim aliud est vox stultorum* D *risus & iocos agentium, quàm spinarum sub aheno ardentium quidam quasi strepitus, & sonus? Et hoc quoque vanitas est.* Unde S. Basil. reg. 17. in fusius disput. censet hac gnome damnari risum immodicum prorumpentem in cachinnos, corpore subsultante, velut constantiæ, & gravitati planè contrarium. Sic & S. Ambros. exhort. ad virgin. quem audi. *Quid autem idem Ecclesiastes monuerit nos omnes de immoderatione ridendi, consideremus spinarum sub olla, ita risus stultorum. Nempe spina, cùm ardent, sonant, & citò exuruntur, ut nullus caloris sit effectus. Unde & de Judæis dictum est: Exarserunt sicut ignis in spinis. Exusti sunt enim suo risu, & conflagrarunt in Domini passione, quando in anima sua iocabantur incendium, dicentes: Speret in Domino, eripiat eum, salvum faciat eum nunc, si vult eum. Et deridentes percutiebant calamo caput eius, & spinis eum coronabant, atque acetum ei ut biberet offerebant. Ille risus Synagogam incedit in æternum. Sic ergo est risus stultorum, qui sine gratia sonat, & ollam sui corporis urit.*

SED

A SED ET HOC VANITAS]Identidem hoc suum rhema vanitatis infert, & ingerit Ecclesiastes. Sed quid τὸ *hoc ?* Campens. accipit increpationem sapientis, huic enim sua quoque inest vanitas vel superbiæ, vel inefficaciæ, dum non corrigitur correptus, vel noxæ, dum sibi accersit odia, & damna. Meliùs referas ad risum stulti: hic enim vanus est, & ineptus. Et quia adulatio, ait Hugo Card. evacuat adulantem, atq; illum, cui fit adulatio.

Vers. 8. CALUMNIA CONTURBAT SAPIENTEM, ET PERDET ROBUR CORDIS ILLIUS.] Septuag. *Quoniam calumnia circumfert sapientem, & perdit cor uxoris eius.* Aquila, & Theodor. *Fortitudinis eius.* Complut. *generositatis eius.* Hoc enim est τὸ εὐγενείας, pro quo nonnulli legunt εὐτονίας, id est bonum tenorem, vigorem & constantiam cordis illius. Syrus: *Quoniam accusatio perdit sapientes & perdit cor donatum illius.* Arabicus: *Quoniam stultus convertit mentem sapientis dissolvit cor fortitudinis eius.* Thaumat. *summum malum calumnia, quæ sapientum maximè animabus insidiatur, generosam ac densam illam virtutum sylvam extirpare molitur.*

B Pro *calumnia* Hebr. est עשק *oseq*, id est calumnia, item oppressio, & quævis iniuria sive verbis, sive factis, putà vi & fraude fiat.

Pro *conturbat* Hebr. est מהולל *meholel*, quod si accipias quasi positum pro מחולל *mecholel*, (litteræ enim ה & ח sunt affines, & charactere & sono, utraq; enim est nota aspirationis) significat dolore afficit, affligit, cruciat, uti partus, cruciat parturientem: alioquin *meholel*, propriè significat dedecorat inglorium facit, dehonestat, perturbat, obscurat. Radix enim הלל *halal*, in Piel significat laudare, celebrare, gloriosum facere, in Poel verò significat contrarium, scilicet vituperare, vilem, inglorium, infamem facere. Aquila vertit, *seducet.* Chald. *decipiet.* Pagnin. *insanire faciet.* Tigur. *Ad insaniam adigit.* Alius; *errare facit*, ut scilicet per impatientiam aberret à sapientia, & virtute, labaturque in vindictam, cædem aliaque scelera, uti insinuat Chald. Syrus, *perdit.* Septuag *circumfert*, circumagit, rotat, vulgò *volta il cervello*. Varietas hæc versionum gnomen hanc valde illustrat, exaggerat, amplificat. Olympiodorus, *vexat.* Arabicus, *convertit.* Thaumat. *insidiatur.* Pro *perdet robur cordis illius.* Hebr. est *perdet cor donum*, quod S. Hieron. Cajet. & alii explicant, q. d. donum pervertit cor, & mentem sapientis, juxta illud: C *Munera excæcant oculos sapientum.* Deuter. 16. 19. Verùm hic non agitur de donis, sed de calumnia: quare melius explicat Tigur. q. d. *Calumnia frangit cor sapientis præclaris dotibus ornatum.* Et Campens. *Mali si obiurgantur, perdere conantur eum qui cor habet tam insigni sapientiæ dono exornatum.* Chald. *Sermone depravato prudentiam sapientis animi labefactat quæ a Deo cælitus homini data est in donum.* Unde Noster, Septuag. Arabic. & Syrus. *Perdit robur, vel vigorem cordis eius.* Hoc ergo est *cor donum* vel *cor doni* (utrolibet enim modo vertas ex Hebræo) id est cor donatum à Deo, multisque donis ab eo exornatum.

Hæc sententia uti, & sequentes, licèt ut disparatæ accipi possint, velut dogmata sapientiæ, tamen cum præcedenti necti potest, hoc modo, ut explicet τὸ *sed, & hoc vanitas*, q. d. Increpatio delinquentis facta à sapiente, licèt sancta, suam tamen habet adiunctam vanitatem, scilicet quòd delinquens ab eo increpitus illi indignetur, utque illi talionem reponat, cùm verum illi crimen obiicere nequeat, obiicit falsum, fingitque in eum calumniam, quæ eum affligit, & turbat. Ita Cajet. Unde Campens. D vertit: *Quia mali si obiurgentur quod alios opprimant, affligunt sapientem.* Et Chald. *Violentus quoque illudit sapienti, ut non ambulet in via eius.* Alii hanc gnomen referunt ad v. 2. *Melius est nomen bonum, quam unguenta pretiosa.* Alii, q. d. O sapiens monui te, ut caveas adulationem, nunc pariter moneo, ut caveas illi oppositam calumniam.

Minùs rectè Olympiod. hanc gnomen sic accipit, q. d. etiam sapientes, & perfecti pulsantur absurdis, impiisque cogitationibus contra providentiam Dei, dum vident pios hic ab impiis affligi, & opprimi. Meliùs S. Bonavent. eam accipit de dolore sapientum, dum vident proximos innocentes per calumnia vexari. Hic enim est zelus compassionis, quem habebat Apost. dicens: *Quis scandalizatur & ego non uror?* 2. Corin. 11. Optimè eam accipias de calumnia & accusatione jacta in ipsum sapientem: hæc enim sæpè eum conturbat, cruciat & affligit. Ita Syrus, S. Hier. Alb. Salon. & alii,

A Notat S. Hieronym. hanc gnomen accipi de sapiente non perfecto, sed proficiente: hic enim per calumniam conturbatur: *Sapiens quippe perfectus nulla argutione indiget, nulla calumnia conturbatur*, sed eam constanti animo tolerat, & superat, uti Apostoli *ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati.* Actor. 5. *Calumnia turbat sapientem.*

Vis exempla? Accipe. Mosi irrogata fuit calumnia à Core, Dathan & Abiron, quòd ambiret principatum sibi & Pontificatum Aaroni fratri suo, quæ eum pupugit & turbavit, juxta illud: *Vexatus est Moses propter eos, quia exacerbaverunt spiritum eius.* Psalm. 105. 32. præsertim quia per calumniam hanc excitatum est murmur populi, unde Moises questus est Deo magno animi dolore, dixitque: *Ne respicias sacrificia eorum: tu scis, quòd ne asellum quidem unquam acceperim ab eis, nec afflixerim quemquam eorum.* Num. 16. 15. Sic Jeremias prophetans Jerusalem tradendam Chaldæis, à Judæis calumnias juges audiebat, quòd esset pseudopropheta, amicus Chaldæorum, proditor patriæ. Unde assiduè gemit & luget, uti videre est c. 10. v. 11. & seq. c. 20. v. 8. & seq. Hinc & David orat. Psal. B 118. 134. *Redime me a calumniis hominum, ut custodiam mandata tua.* Ubi S. Ambros. *Qui opprimitur*, ait, *calumnia, non facilè potest custodire mandata divina: tristitia necesse est plerumque aut timori cedat & affligatur, vel metu calumniæ, vel dolore.* Ita S. Basil. calumniam sibi de hæresi impactam valde sensit. Sic enim scribit epist. 82. *Ad hasce literas animatus, ut par erat, & ad tam inopinam ac subitam immutationem animo perculsus, nec respondere quidem poteram: palpitabat enim mihi cor, lingua me destituebat, & planè patiebar, quod animo solet parum forti accidere: indicandum enim quod verum est, & tamen venia dignum. Deinde parùm aberat quin odium erga humanum genus exercitassem suspectique mihi fuissent omnes hominum mores, arbitranti in natura humana non esse charitatis bonum, sed verba quædam plausibilia ad ornatum & cultum eorum quibus uti volis confictam; affectum verò illorum secundùm veritatem non inesse cordi humano.* *Exempla.*

Ratio à priori prima est, quòd homo ex eo quòd sit rationalis, ingenuæ & nobilis naturæ summè appetat honorem, & fama: hujus enim cupido illi intima est, ut qui illam tangit: tangat pupillam oculi, imò pungat medullam animæ: quare multi malunt perdere vi- C tam, quàm famam. Sapientis autem honor situs est in sapientia, & innocentia: quare qui illam tangit per calumniam, pungit intima animæ ipsius. Hinc Ecclesi. cap. 26. vers. 6. *timuit calumniam mendacem.* Hinc adagia: *Invidia integritatis assecla: calumnia dira pestis.* Hinc & emblema, cujus titulus: *Calumnia morsui nullum est remedium.* *Ratio à priori. Prima.*

Natura cunctis prompta est medicina venenis;
Hæc superans lingua vulnera facta manu.
Quod semel emisit cobrosa calumnia virus,
Ante necat, quàm tu fusa venena putas.

Secunda, quòd calumnia sæpè homini auferat opes, libertatem, & vitam. Calumniam enim violati edicti regii conjecit Danielem in locum leonum. Calumnia adulterii adegit Susannam ad periculum necis infamis. Calumnia hostilitatis in Assuerum conficta ab Aman, Mardochæum, & Judæos omnes addixit morti, ut patet ex libro Esther. *Secunda.*

Tertia, quòd calumnia viri sancti grave creet scandalum, ac impediat fructum concionum, lectionum, om- D niumque operum ipsius: quare illa tunc refellenda est, uti docet S. Basil. homil. de Invidia, & S. Gregor. libr. 8. epistola 45. ita Paulus calumniam Pseudo Apostolorum, suam doctrinam vitamque carpentium confutavit 2. Corinth. 10. & 11. ac Christus calumnias scribarum, & Pharisæorum contra se jactatas assiduè dissipavit, ut patet Joan. 5. 5. & seq. *Tertia*

Adde calumniam vix ita elui posse, quin nota remaneat. Quocirca Medius, Alexandri Magni parasitus, impium & diabolicum hoc consilium suis dabat: *Quodlibet crimen in quemvis intendite; ut maximè enim sanet vulnus, qui læsus est, manet tamē cicatrix.* Sicut scelestus ille dux potiùs latro, suis militibus dicebat: *Rapite spoliate tam amicos quàm inimicos: Nam ut qui spoliati sunt, sic agant apud principem, ut restituere cogamur, semper tamen aliqua prædæ portio remanebit apud nos.* Hinc Theaxidas cùm gladium cote acueret, rogatus an esset acutus? *acutior*, ait *calumnia*, ita Plutarch. in Lacon.

Porrò

Porrò modi & media refellendi, vel superandi calumniam sunt varii. Primus est, si illam contrariis actibus, cuique moribus refellas: accusaris quòd sis superbus, gulosus, luxuriosus, avarus, &c. esto humilis, sobrius, castus, liberalis, ut omnes ex actibus tuis videant calumniam esse falsam: unde singularis calumniæ confutatio est vitæ innocentia & sanctitas. Quocirca Demosthenes, teste Stobæo serm. 40. dictitabant calumniam aliquantisper quidem audientibus mali suspicionem ingerere: progressu verò temporis nil ea imbecillius esse.

Secundus. Secundus, si Deo tuam innocentiam resignes, ejusque judicium, quo tuam innocentiam declaret efflagites, uti facit David in Psalmis, ut Psalm. 42. 1. *Judica me Deus & discerne causam meam: de gente non sancta ab homine iniquo & doloso eripe me.* Et Psalm. 7. vers. 9. & Psalm. 25. 1. & Psalm. 34. 1. & 2. & Psalm. 35. 3. Deus enim, innocentiæ est tutor & vindex: unde multis in hac vita, sed omnibus in die judicii innocentibus, diffamatis quasi nocentibus, innocentiæ, famam restituet. Dicito ergo cum Apostolo: *Mihi pro minimo est, ut à vobis judicer, aut ab humano die: qui autem judicat me Dominus est, qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium: & tunc laus erit unicuique a Deo.* 2. Cor. 4. **B**

Exempla. Ergo Deus innocentibus per calumniam læsis, vel etiam occisis famam restituit, uti restituit Danieli, Susannæ, Joseph, Mardochæo. Legimus in vita S. Irenes virginis & martyris Portugal. quòd ob calumniam fornicationis sit occisa, sed post mortem Deus ejus virginitatem revelaverit, eamque multis miraculis testatam fecerit. Ascripta est Sanctis in Martyrologio Romano die 20. Octobris B. Marina virgo, inter viros monasticen professa, ac Marinum se nuncupans à filia ab alio violata, fornicationis secum commissæ falsò accusata, ac prole ei quasi patri tradita, ab Abbate monasterio ejecta, publicam egit pœnitentiam, sed post mortem per sexum agnita fuit ejus innocentia, ac calumniatrix correpta à dæmone, non nisi calumniam confessa, ac ad sepulchrum Marinæ veniam petens, ab eo liberari potuit: quin & Deus pluribus miraculis ejus castitatem & sanctitatem comprobavit, uti habet ejus vita sanè admirabilis.

Tertius Tertius, si magno, & infracto animo opiniones & dicteria hominum despicias, dicasque cum S. Augustin. epist. ad **C** Secundinum: *Senti de Augustino quod libet, sola me tantum in Dei conscientia me non accuset.* Vis enim & noxa calumniæ non in calumniantis, sed in patientis sensu consistit. Ostende ergo te eam non sentire, sed ridere, atque eam depuleris. Audi sanctum Chrysostomum homil. 2. ad Popul. *Sicut*, ait, *voluptas non in ciborum apparatu, sed in comedentium affectu sita est, hoc & de contumelia dica, quòd contumelia non à contumeliantium sententia, sed à patientium affectu constituitur vel destruitur; verbi gratia: multa quidam in te fanda atque nefanda contumeliose egit; si contumelias deriseris, si verba non susceperis & vulnere superior fis, contumeliam non es passus. Et quemadmodum si corpus adamantinum haberemus, etsi innumeris undique telis pecuteremur, non tamen vulnera reciperemus; non enim à manu tela torquente, sed à corporibus patientibus vulnera fiunt: sic & hic non à contumeliantium insania, sed a patientium contumelias imbecillitate injuria, & injuriarum contumelia constituuntur. Si enim Philosophari sciamus, nec contumelia affici poterimus, nec quidquam grave pati. Ille injuriam intulit, non sensisti, nec doluisti, non es injuriam passus, sed & magis percussisti, quam percussus es; cùm enim qui contumeliam intu-* **D** *liam intulit, plagam suam ad patientium animam non pervenientem viderit, ipse majorem in modum roditur, & tacentibus contumeliam patientibus, sponte contumeliarum plaga contra mittentem conversa infertur.* Quin & Aristoteles, teste Laertio libro 5. absens à quodam maledictis lacessitus: *Absentem*, inquit, *etiam verberet*. Idem loquaci cuidam illi maledicenti, dicentique: *Nonne te satis obrudi? Hercle*, inquit, *non tibi animadverti*. Porrò M. Antoninus Imperat. cognomento Philosophus libro 9. de Vita sua, hoc remedium dat calumniæ & impudentiæ: *Si cujus impudentia offenderis*, inquit, *statim percontare teipsum; an possit fieri, ut nulli sint in mundo impudentes: non potest autem hoc fieri; ne igitur postula id quod fieri nequit; est enim iste quoque unus ex impudentibus illis, quos esse in mundo oportet. Idem de versuto, infideli, omni denique quocumque modo vitioso in promptu sit tibi cogitare. Nam si consideraris necessario id genus hominum esse, singulis æquiorem te*

Calumnia in sensu patientis consistit.

A *præbebis. Id quoque utile est statim cogitari, quam homini natura virtutem contra id peccatum dederit. Remedium enim tribuit contra ingratos mansuetudinem: contra aliud autem aliud auxilium. Omninò autem licet tibi in viam reducere eum qui erravit: nam omnis qui peccat, eo errat, quòd a proposito aberrat. Denique quid inde tibi damni allatum est? Invenies quidem nullum eorum, quibus irasceris, tale quippiam fecisse quo mens tua sit futura deterior; atqui in hoc unico situm erat, ut malum tibi atque damnum accideret. Quid verò malum aut novum accidit, si indoctus homo agit suo modo? Vide ne tu tibi ipse potius sit reprehendendus, qui non præsenseris fore, ut ita peccaret.*

Denique calumniam dulcorant Dei solatia. Experientia enim constat, viros perfectos, qui patienter, imo hilariter ferunt calumnias, sui contemptus, falsas accusationes, humiliationes, mortificationes, persecutiones, injurias, miras à Deo haurire illuminationes & consolationes spiritales, iisque ita subinde repleri & obrui, ut nollent calumniis carere, sed in illis quasi in epulis delicientur & exultent. Ita Abbacyrus, apud Climacum Gradu 4. de obedientia, in Monasterio per quindecim annos assiduis calumniis & injuriis exercitus, moriens dixit: **B** *Gratias ago Domino, & vobis Fratres, quod me ad salutem meam tentastis jugiter; hac enim ex causa immunis a tentatione dæmonum hactenus mansi.* Macedonius verò cum similiter exerceri postulasset, & in Novitiorum ordinem redigi, idque impetrasset, causam rogatus, hanc dedit: *Numquam*, inquit, *ita me bello omni levigatum sensi, divinique luminis dulcedinem in meipso vidi.* S. Franciscus F. Leoni dixit: *Hæc est vera lætitia, si calumniis, probris, verbis, & verberibus afflicti, hæc omnia amore Christi libenter toleremus.* S. Ignatius fundator Societatis Jesu exultabat in carcere, in quem per calumniam conjectus erat, dicebatque hanc esse veram viam ad sanctitatem, & perfectionem, idque disertè docet Regula 11. Sommarii Constit.

Calumnias dulcorant Dei solatia

Vers. 9. MELIOR EST FINIS ORATIONIS, QUAM PRINCIPIUM] Hebr. Septuag. Syrus & Arabicus: *Bonum est novissimum verbi præ principio ejus verbi*, id est sermonis, vel rei. Sæpè enim verbum metonymicè pro re verbo significata sumitur. Unde Chald. *Melior est finis negotii, quam principium ejus: quoniam in principio judicari nequit, quis tandem exitus consequatur: at rei optimæ eventus facile homini* **C** *perspicitur, quam sit auspicatus.* Tigur. *Potior extrema negotii pars principio.* Campens. *Melior est finis rei, quam principium:* Per orationem ergo non solùm precem, ut Lyran. sed & concionem, lectionem, narrationem, exhortationem, & quemvis sermonem, imo quamvis actionem, quodvis negotium accipe. Thaumaturgus: *Sermo non in principio, sed cùm ad calcem pervenerit laudandus est.* Nonnulli hac gnome idem putant dici quod illa dictum est v. 2. *Melior est dies mortis die nativitatis:* hæc enim est principium, illa finis vitæ hominis; sed hoc remotum & longè petitum videtur.

S. Hieron. hujus sententiæ quatuor dat sensus literales, & quintum mysticum. Primus est, inquit, q. d. *Meliores sunt in dicendo epilogi quam exordium.* In his enim dicentis sollicitudo finitur in illo incipit.

Secundos, q. d. *qui incipit audire sermonem, & ad præceptorem audit, in principio est; qui verò extrema audit, consummatus est atque perfectus.* Ita discipuli in scholis, qui finem Grammaticæ, Rhetoricæ, Logicæ, Theologiæ audiunt doctiores sunt, quàm qui earumdem principiis aures operamque navant.

D Tertius, q. d. *Hebræus*, ait, *ita hunc locum cum sequenti versiculo disseruit: Melius est eo finem considerare negotii, quam principium: & patientem esse, quam impatientiæ furore raptum.*

Quartus, q. d. Melius est finire sermonem & tacere, quàm proloqui, *Discimus*, inquit, *ex hac sententiola nullam in hominibus esse sapientiam, cum melius sit tacere, quàm proloqui, & quia cum finita fuerit oratio, intra semetipsum recogitat auditor, quid sit dictum, cùm autem cœperimus loqui, necdum quid utilitatis accepit.* Ubi tacitè insinuatur vanitas sermonum & rerum, nimirum, quòd cum finiuntur & desinunt optimæ sint, non autem cum sunt aut incipiunt.

Quintum adde q. d. Melior est finis principio, quia finis perficit & coronat opus: finis fructum & præmium operis affert, ideoque illi corona imponitur. Rursum q. d. Melius est in opere bono perseverare, quàm illud inchoare;

imò præstat non inchoare, quàm non perseverare: Unde es Hebr. vertas: *Melius est posterius verbi priori, sive principio*: Sicque hanc gnomen poteris nectere præcedenti q. d. Sapiens increpans delinquentem, etsi ab eo calumniam patiatur, non tamen ab increpando cesset, sed illam constanter urgeat, & prosequatur, quia melior est finis increpationis principio; tum quia perseverantia in bono melior est inchoatione; tum quia falsitas calumniæ in fine patefit; tum quia per perseverantiam increpationis sæpè vincitur duritia delinquentis, fitque, ut delicta relinquat, & emendet, juxta illud Proverb. 28. 23. *Qui corripit hominem, gratiam postea inveniet apud eum magis; quàm ille, qui per linguæ blandimenta decipit*. Lyran. verò, qui per orationem accipit precem, sic vertit q. d. Melior est finis orationis calumniam pati, quia ipse orare, & precari cœpit tristis, at in fine succedit Dei consolatio, qua fit constans & patiens de quo proximo versu. Insuper hæc gnome monet sapientem, ut finem laborum operumque semper intueatur, ideoque patienter, & hilariter ferat, vel capessat, agatque media ad finem opportuna spe finis, & fructus: Sic æger sumit amarum pharmacum intuitu finis, scilicet sanitatis, Sic miles laborat spe promotionis ad majora. Sæpè enim initia tenuia, & dura sunt, sed finis amplissimus, & lætissimus consequitur, juxta illud:

Debile principium melior fortuna sequetur.

Ita Aben Ezra. Hinc quidam vertit: *Melius est cogitare finem rei quàm principium*; Juxta illud.

Quidquid agas, prudenter agas, & respice finem.

Maximè ergo hæc gnome docet perseverantiam in cœpto opere bono: hæc enim sola coronatur, juxta illud Christi: *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*, Matth. 10. Unde Hugo hanc gnomen intorquet in eos, qui finem concionis vel missæ, aut scientiæ quam discunt, non expectant: hi enim oleum, & operam perdunt, præsertim quia solet Deus in fine orationis, ad præmiandam constantiam, & perseverantiam magna lumina, magnos affectus, magnas spes rei, quæ petitur, conficiendæ infundere. Adhæc in oratione exaudiuntur, & obtinent, quæ postulant, ut promittit Christus Lucæ 8. 11. & seq. Denique S. Hieronym. lib. 1. contra Jovin. *Multi*, ait, *vocati, pauci electi. Incipere multorum est, perseverare paucorum: unde & grande præmium eorum, qui perseveraverint*: nimirum magnum, imò summum est perseverantiæ donum, uti docet Conc. Trident. & S. August. libr. de Bono perseverantiæ. Audi S. Bernard. epist. 129. ad Genuenses: *Et nunc*

Perseverantia elogia.

quid restat Charissimi, nisi ut admoneamini de perseverantia, quæ sola meretur viris gloriam, coronam virtutibus? Prorsus absque perseverantia nec qui pugnat victoriam, nec palmam victor consequitur. Vigor virium virtutum consummatio est, nutrix ad meritum, mediatrix ad præmium. Soror est patientiæ, constantiæ filia, amica paci, amicitiarum nodus, unanimitatis vinculum, propugnaculum sanctitatis. Tolle perseverantiam, nec obsequium mercedem habet, nec beneficium gratiam, nec laudem fortitudo. Denique non qui cœperit, sed qui perseveraverit usq; in finem hic salvus erit.

Mysticè, idem S. Hieron. *Dum*, ait, *in isto sæculo sumus, quod scimus, omne principium est: cùm autem venerit id, quod perfectum est, in novissimis, & consummati erimus*, q. d. In terra bonum inchoatur, in cælo perficitur. Vide 1. Corinth. 13.

Tropol. Olympiod. *Melior*, ait, *est finis orationis, in qua agitur de virtute principio: neque enim solùm cœpisse pulchrum est; verùm multò magis rei cœptæ finem imposuisse*. Sic & Albinus: *Melior est*, ait, *consummata justitia, quam inchoata*. Sic & S. Bonav. Hugo & Dionys.

Symbolicè Hugo: Tota, ait, lex scripta unica censetur oratio, cujus principio, qui est timor, melior est finis, purà charitas: timor enim est seta amoris; quia sicut seta, ait S. August. filum in forramen; sic timor amorem in animam inducit.

Melior est patiens arrogante] Hebr. *Melior est longus spiritu, quàm altus spiritu: longus spiritu* est longanimis. Unde Septuag. *Bonum est longanimis super excelsum spiritu*. Syrus: *Melior est longanimitas altitudine spiritus*. Arab. *Expectans melior elato in spiritu tribulationis*. Campen. *Melior est homo patiens, quam qui liberè alios carpit*.

Gnomen hanc nectas præced q. d. Ideo finis orationis, & correptionis melior est principio, quia facit hominem longanimem & patientem, dum longanimiter fert infirmitates, & calumnias delinquentis, & patienter emendationem expectat: patiens ergo melior est arrogante, qui delinquenti irascitur, eumque superbè objurgat, ideoq; non emendat, sed in vitio magis obdurat. Nota *melior est patiens*, non quasi arrogans sit minùs bonus, sed quod longè illi præstet esse patientem, quàm impatientem arrogantem, imò sicut patiens est optimus, sic arrogans est pessimus.

Eccles. 7. v. 9. Vis exemplum illustre? Accipe S. Chrysostom. hom. 7. de Fide Annæ matris Samuelis, quæ probra Phenennæ æmulæ suæ orando leniter, & fortiter tolerabat, sic scribit: *Gubernator clavo assidens servat navim, undarum incursus gubernandi prudentia depellens: sic mulier illa, cùm ira & angor in animum ipsius facerent impetum, rationem illius perturbantes, multosque fluctus excitarent, fortiter pertulit tempestatem, nec passa est rationem demergi. Siquidem Dei timor tamquam nauclerus gubernaculis assidens, persuasit eam tempestatem magno animo perferendam esse, nec prius destitit mentem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum vitro plenam, hoc est uterum pretioso thesauro onustum*. Maxim. serm. de Ira: *Ut naves*, ait, *egregiæ sunt, non quæ sereno cælo navigant, sed quæ tempestati resistunt, & in portum evadunt: sic homines iræ ac furori resistentes, magni sunt atque fortes.*

Secundò, q. d. melior est corripiens delinquentem, ideoque recipiens ab eo calumniam, eamque patientèr tolerans, quàm delinquens arrogans, qui per fastum & impatientiam corripientem respuit & calumniatur.

Tertiò, Chald. vertit: *Melior est ante Dominum vir, qui subigit concupiscentiam suam, quàm vir, qui ambulat in tumore spiritus*. Hinc S. Hieron. hanc gnomen combinat cum v. 4. quasi eum limitet: *Quia*, ait superius, *iram concesserat, dicens: Melior est ira, quàm risus, ne putaremus iram, quæ in passione est, laudari, nunc præcipit iram penitus esse tollendam: ibi enim pro correctione in peccantes, & eruditione in minores, iram posuit, hic verò impatientiam refrænavit. Patientia autem non solùm in angustiis, sed & in lætioribus necessaria est, ne plus quàm condecet exaltemur. Videtur mihi, & qui nunc excelsus appellatur spiritu, in Evangelio pauperi spiritu esse contrarius, qui in beatitudine ponitur*. Sic & Olympiod.

Quartò, Thaumaturgus hanc gnomen ad orationis modestiam sermonisque refert. Sic enim totum hunc versum reddit: *Sermo non in principio, sed cum ad calcem pervenerit, laudandus est. Mecum probetur modestia, non fastus aut supercilium*. Sunt enim qui initio orationis modestè demittunt oculos, vultum, vocem, sed sensim ea attollunt ac in fine verba superba, minacia, indignabunda prorumpunt, præsertim dum non impetrant, quod postulant.

Primus sensus maximè connexus & genuinus est.

Moral. quanta sit dignitas patientiæ docet Tertull. & S. Cyprian. tract. de Patientia. Vide dicta Jacob 1. 4. ad illa: *Patientia autem opus perfectum habet*. Et Prov. 16. 32. ad illa: *Melior est patiens viro forti*. Et cap. 19. 11. *Doctrina viri per patientiam noscitur*.

Denique audi S Gregor. par. Past. admon. 10. *Per hoc quoque impatientiæ vitium plerumque mentem arrogantiæ culpa transfigit: quia dum despici in mundo hoc quisque non patitur, bona si qua sibi occulta sunt, ostentare conatur; atque sic per impatientiam, usque ad arrogantiam ducitur, dumque ferre despectionem non potest, detegendo semetipsum in ostentatione gloriatur. Unde scriptum est? Melior est patiens arrogante: quia videlicet eligit patiens qualibet mala perpeti, quàm per ostentationis vitium bona sua occulta cognosci. At contra eligit arrogans bona de se vel falsa iactari, ne mala possit, vel minima perpeti.*

Ne sis velox ad irascendum: quia ira in sinu stulti requiescit] Hebr. *Ne præcipites in spiritu tuo ad excandescendum, quia excandescentia in sinu stulti requiescit*, Hebr. enim כעס caas, significat iram ardentem, excandescentiam. Unde Septuag. & Syrus vertunt *furorem*. *Ira* enim *brevis furor est*, ac parit furorem diuturnum, qui per cædes, rapinas, incendia grassatur, vastatque omnia tam privata, quam publica. Arabicus, *Ne curras, ut irascaris in spiritu tuo, quia ira in gremio stultorum requiescit*. Thaumaturg. *Furor & primus indignationis impetus cohibendus est; ne præceps in iram (cui stulti serviunt) feratur*. Symmach. *Noli per verba tua ad iracundiam provocare* Nam, ut ait S. Ephrem tract. de Virtute cap. de Ira: *Ira* & irati *proprium est vanis rumusculis permoveri, & levicula de causa rixas provocare*. Vers. 10.

Cohæret hæc gnome præcedenti, ex eaque velut conclusio educitur. q. d. Melior est patiens injuria arrogante

qui

qui illico injuriam irroganti irascitur, seseque ulciscitur. Ne ergo ob illatam tibi injuriam sis velox ad irascendum, hoc enim est stultorum, sed patienter eam tolera, eamque patientia, & prudentia tua non tam verbis, quàm factis contrariis refelle, & confuta.

Nota pro *ne sis velox*. Hebr. est אל תבהל *al tebahel*, id est, ne percellaris, ne trepidet, ne festinet, ne præcipites, uti fervent, & præcipitant apes, dum illicò irascuntur, & aculeum infigunt, itaque stultè se exarmant, & inutiles reddunt. Indicat hæc vox causam iræ esse mentis levitatem timorem, trepidationem, præcipitantiam: hæc enim vila vel audita aliqua levi injuria, timet famam vel res suas perdere; ideoque pusillanimet, parvi judicii & animi, quales sunt feminæ, pueri, stulti, citò irasci; graves verò, cordatos magnoque animo, & judicio præditos, putà sapientes ægrè tardèque irasci, quia gravitate sua, & constantia indignum censent citò irasci, atque ob rem levem, nec satis consideratam perturbari.

Vetat ergò hæc gnome non omnem iram, sed citam, & subitam, eoque nomine tacitè lentam tardamque permittit: hac enim irascimur peccatoribus, & peccatis, eosque corripimus, castigamus, plectimus. Unde ira à natura data est homini quasi *cor fortitudinis*, ait Cicero 4. Tuscul. *& quasi bonarum actionum ministra*, ait S. Basil. orat. contra Iram, ac *virtutis instrumentum, & ancilla*, ait S. Gregor. 5. Moral. 31. Tam ergo vitiosum est esse ἀόργητον, quam ὀργίλον, id est carere omni ira, quàm præcipites esse ad iram.

Porrò Chald. accipit iram, qua peccator irascitur, dum à Deo punitur. Sic enim habet: *Et in tempore, quo veniet super te correctio de cœlo, ne festines in anima tua, ut irascaris, neque dicas verba blasphemiæ adversus cœlestem. Si tu patienter sustines, dimittetur tibi; si tu eris contumax, & irasceris, scito quoniam furor in sinu stultorum requiescet, donec perdas.*

Verùm meliùs alii passim hæc intelligunt de ira, qua irascimur homini, aut creaturæ noxam aliquam inferenti. Nam ut ait S. Ambros. 1. offic cap. 6. *Qui citò movetur injuria, facit se dignum videri contumelia dum vult dignus videri.*

Porrò sub ira vetatur vindicta, quam parat ira, q. d. Ne sis velox ad irascendum, ut in verba aspera, aut facta, verberaque, quibus te vindices illicò prorumpas. Ita S. Ambros. exhor. ad Virg. *Quàm pulchrum*, inquit, *& illud: Noli festinare in spiritu tuo irasci, quia ira in sinu stultorum requiescit; hoc est: Etsi causa sit, quæ moveat indignationem, non sit festina vindicta, ut immoderatior calor indignationis exæstuet. Non potest igitur auferre quod naturalis est motus, sed moram infectis, ut medicina consilii, temperet iracundiam.* Probat ex illo: *Irascimini & nolite peccare*. Psal. 4. 5. Hinc & S. Hieron. *Ira*, inquit, *sancta superbia semper desiderat ultionem*. Duo ergò vetat hæc gnome: primum, ne citò irascamur: secundum, ne irati citò prosiliamus in aspera verba vel verbera, sed os & manus cohibeamus ab iræ & vindictæ executione.

Ira cita vitanda. Cur? Ratio. Prima. Porrò causæ cur cita ira vetatur sunt hæ. Prima, quia mora iram vel solvit, vel mitigat. Ira enim est instar flammæ, quæ simul tota exardescit simulque deflagrat, & desinit. Unde Seneca lib. 3. de Ira cap. 1. *Mora*, ait, *lenimen præcipitis mali remedium*. Et S. Hieron. hic, dum sic explicat: *Non quòd concedat tardius irascendum, idcirco nunc dicit: Ne festines in spiritu tuo irasci, sed quòd cùm furens, & recens fuerit ira dilata, faciliùs sedatum possit auferre.*

Secunda. Secunda, quia mora impedit ne ira prosiliat in lites, rixas, cædes ceteramque vindictam. *Tertia.* Tertia, quia mora dat tempus menti, ut rationes excogitet, quibus ira sedetur.

Gnoma. Salomonem secuti sunt Plato, & Philosophi: Plato iratos monebat ut seipsos in speculo contemplarentur. Nam cum faciem suam furibundam per omnia phrenetico similem viderent, eo dedecore territi, in posterum ab ira sibi facilè temperabant: aut certè eam tardabant. Idem: *Sapiens*, ait, *cùm vituperatur, non irascitur, cùm laudatur non extollitur*. Ita Laertius in ejus vita. Aristoteles: *iram*, ait, *cohibe, quia sicut fumus oculos, sic ira rationem offuscat, ut verum cernere nequeat*: Ita Stobæus serm. 18. Seneca lib. 1. de Ira cap. 15. *Nihil minus*, inquit, *quam irasci punientem decet, cùm eò magis ad emendationem pœna proficiat, si judicio lata est: inde est quòd Socrates servo ait: Cæderem te, nisi irascerer*. Cato iratum ab insano nil differre ajebat, nisi mora; sentiens iram esse brevem insaniam. Ita plutar. lib. de Cohibenda Ira.

Athenodorus hoc monitum dedit Augusto Cæsari, cùm ei valediceret. *Ira correptus nil dicas aut facias, donec 24. literas Alphabeti Græci percurreris*. Ita Plutarch. in Apophth. Rom. qui & addit Augustum approbando respondisse: *Silentii sunt tuta fidi præmia*. S. Ambros. Theodosio Imper. qui ex subita ira jusserat Thessalonicenses ob dejectam uxoris suæ statuam occidi, suggessit, ut sanciret sententiam necis ab Imper. in aliquem latam, non nisi post triginta dies executioni mandari. Sententia enim in innocentem lata revocari potest, at vita innocentis occisi revocari nequit.

Denique S. Jacobus c. 1. 19. *Sit autem*, ait, *omnis homo velox ad audiendum, tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram*. Vide ibi dicta.

QUIA IRA IN SINU STULTI REQUIESCIT] Hugo Card. τὸ *requiescit* exponit *sedatur*, vacat, cessat, sicut quiescunt fluctus, dum sedatur, & tranquillatur mare; atque quiescunt passiones, & tumultus, dum pacantur, ut sit antithesis ejus, quod præcessit. q. d. Ne sis citus ad iram, sed nec nimis tardus; quia illud est præcipitis, hoc vecordis, stulti & stupidi. Qui enim caret ira, caret mente, ait sapiens. Et Aristoteles Ethic. c. 5. *Ira vacuitas*, ait, *minime laudabilis. Nam qui non irascuntur pro quibus oportet, & ut oportet, & cùm oportet, & quibus oportet, fatui sunt; nam neque sentire neque dolere videntur.*

Secundò, Chald. *requiescit* inquit, quia iræ pœna, & vindicta in caput stulti irascentis retorquetur illique incumbit & in eo requiescit, ut eum pessumdet, & perdet, dum cogitur subire supplicia ob ea, quæ temerè in ira dixit, & perpetravit.

Verum τὸ *quia* non antithesin, nec pœnam, sed causam notat, q. d. Noli citò irasci, quia hoc est stultitiæ, & stultorum. Hebr. *Kesilim*, id est, inconstantium, qui facilè mutantur. Ira enim in sinu stulti quiescit, ut ipse statim velut ex sinu eam promat, & prodat. Porrò sinum non aliud, quàm ipsam animam appellat, ait Olympiod. Causam dat S. Gregor. 5. Moral. cap. 30. *Per iram*, ait, *sapientia perditur, ut quid, quóque ordine agendum sit omnino nesciat, sicut scriptum est: Ira in sinu stulti requiescit, quia nimirum intelligentiæ lucem subtrahit, cùm mentem permovendo confundit.*

Exemplum est in Nabal, qui verè Nabal, id est stultus, stulta indignatione contra Davidem exardescens, eadem enectus, & mortuus est. 1. Reg. 25. vers. 25. & 38. *Ira enim est signum insipientiæ*, ait S. Hieron. *quia quamvis aliquis potens existimetur, & sapiens, si iracundus sit, insipiens arguitur*. Vnde Campensi. vertit: *Ne inducas in animum tuum, ut citò irascaris: Solent enim fere esse stulti, qui proni sunt ad iram.*

Ira in sinu quid? Resp. Primò. Nota τὸ *in sinu* multa notat. Primo, quòd stultus iram habeat familiarem, & ad manum, ut illicò eam exerat. quasi dicat tam facilè irascitur, quàm quis è sinu chartam extrahit; cùm è contrario sapiens iram habeat in corde, & cerebro, ut non nisi prævia ratione lentè eam educat.

Secundò. Secundò, iram esse in stulti sinu, velut in proprio suo lare, & sede, in qua fixè moretur, & habitet: unde significat pronitatem, & habitum irascendi. q. d. Stultus cùm minima re tangitur, ex innata, vel per irascendi consuetudinem insita sibi iracontinuo irascitur, vociferatur, litigat, pulsat, verberat. Ita Olympiodorus: *Caveto*, inquit, *ne malum iracundiæ concipiat habitum, ita ut transeat in affectum cordis*, ut ait Psaltes.

Tertiò. Tertiò. iram esse amicam stulto, ab eoque foveri, ut eam ad pectus quasi in sinu gestet, brachiis complectatur, & stringat, ei serviat & obsequatur prætexendo calvas rationes, ob quas videatur justè irasci. Ita Thaumat. *O quàm solers est iracundia ad fingendas causas furoris*, ait Seneca lib. 1. de Ira cap. 16.

Quartò. Quartò, iram ejus in animæ sinu esse reconditam, ideoque profundam, occultam, intimam, gravem, diuturnam & implacabilem. Huic affines sunt gnomæ sapientum, ut S. Job cap. 5. *Stultum interficit iracundia*. Salomonis Prov. 27. 3. *Grave saxum & onerosa arena, sed ira stulti utroque gravior*. Eccl. c. 22. 16. *Super plumbum, quid gravabitur? & quod illi aliud nomen, quàm stultus?*

Verùm valdè dubium, & incertum est, Salomonem hęc scripsisse post lapsum. Nullum enim lapsus, nec pœnitentiæ, toto opere dat indicium. Adde si pœnituit, & pœnitens hæc scripsit; ergo & priscam religionem abolita jam idololatria restituit: hoc enim exigebat vera ejus pœnitentia. Certè ipse toto hoc libro non aliud facit, quàm prædicare idolorum rerumque creatarum vanitatem, ac Dei unius veritatem veramque fidem, timorem & cultum, ut proinde nemo hac de re queri, ac priscam religionem ab eo labefactatam lamentari posset.

Vers. 12. UTILIOR EST SAPIENTIA CUM DIVITIIS, ET MAGIS PRODEST VIDENTIBUS SOLEM] Hebr. *Bona est sapientia cum hereditate* (sic & Septuag. μετὰ κληροδοσίας id est *cum hereditatis distributione*, sive hereditatis parte, & sorte) *& amplius, vel abundantia, vel excellentia est videntibus solem*. Arabicus: *Sapientia bona est in immutatione suæ sortis, & bonitas eius prodest iis qui aspiciunt solem*, scilicet justitiæ, putà Christum per fidem, ita S. Hieron.

Chald. addit mansuetudinis præ sapientia, & opibus elogium, quasi hæc spectent ad mansuetam calumniæ, & injuriæ tolerantiam, de qua v. 8. & 9. Sic ergo vertit: *Bona est sapientia legis cum hereditate, sed longè melius est, ut sit vir in mansuetudine cum viris habitatoribus terræ, qui viderent bonum, & malum, sub sole in sæculo hoc.*

Hæc gnome nectitur præcedenti: quia enim ibi in Hebræo sapientiæ facta est mentio, cùm ait, *quia ex sapientia hoc non interrogares*: Hinc de more in sapientiæ laudem mox excurrit, eamque cum opibus utilem ac potentem ostendit. Quia enim visus est cap. 2. v. 8. opes vituperare, easque vanas pronuntiavit, hinc earum usum, & commoda hic recenset, si nimirum sapientiæ conjunctæ ab ea honestè expendantur. Addit Thaumaturgus, responderi hic querelæ conquerentium tempora priora fuisse meliora, id est ditiora (licet Bonavent. contrariè exponat, scilicet *meliora*, id est pauperiora, & frugaliora, ideoque probiora, justiora.) dicendo, esto priora tempora fuerint ditiora, posteriora tamen sunt sapientiora. Sapientia autem melior est divitiis. Jam quoad sensum.

Primò, Thaumat. censet hic sapientiam opponi & præponi divitiis, q. d. Utilior est sapientia cum divitiis, id est præ divitiis, aut potiùs *cum divitiis*, scilicet collata & comparata. q. d. Si sapientiam compares cum divitiis, ais utique utilior deprehendetur. Favet Syrus dum vertit: *Melior est sapientia vestibus armorum, magis videntibus solem*. Verùm alii passim censent divitias hic non opponi, sed componi, & conjungi cum sapientia. Hoc enim significat Hebr. עִם *im*, Græcum μετὰ, & Latinum *cum*.

Secundò ergo, R. Haccados per sapientiam cum hereditate accipit sapientiam hereditariam. q. d. Utilior est sapientia à parentibus quasi hereditariè accepta, quam hereditas opum: hæc enim sine sapientia parum prodest: at sapientia etiamsi sola sit & inops, opes sibi acquirere, & comparare novit.

Tertiò, Cajet. q. d. Sapientia cum hereditate, id est cum divitiis hereditariis utilior est divitiis proprio labore, & mercatura partis, quia hæ per mille curas impediunt studium sapientiæ: illæ non, quia sine labore per hereditatem obveniunt.

Quartò, & genuinè, q. d. Sapientia cum divitiis utilior est, quàm sint solæ divitiæ, aut subinde etiam sola sapientia divitiis destituta; quia utiles quidem sunt opes, sed utilior est sapientia; utilissima verò est, si opes adjunctas habeat, quia ita sæpè tuenda est dignitas sapientiæ. Si enim doctor, princeps, Episcopus, Pontifex sit pauper licèt sit sapientissimus, & sanctissimus, tamen à vulgo, infidelibus, & hæreticis despicitur: sin verò sit dives, timetur & colitur juxta illud: *Dives locutus est, & omnes tacuerunt*, &c. *Pauper locutus est, & dicunt: Quis est hic?* Rursum opes serviunt beneficentiæ ad juvandum egenos, ad propagandum Dei cultum, fidem & pietatem, uti eum propagavit Constantinus & Carolus cognomento Magni, Theodosius, ceterique sapientes & opulenti Imper. ac Pontifices, inter quos nuper excelluit Gregor. XIII. qui Pontificali munificentia ædificatis plurimis collegiis, & seminariis, Dei cognitionem, & cultum mirè ubique dilatavit; cujus proinde virtus, fama & gloria toto orbe perennat, & perennabit in omnia sæcula. Ita S. Hieronym. Alcuinus, Lyranus, Hugo Card. & alii. Hinc & Ari- A stot. 1. Ethic. cap. 10. docet divitias instrumentum esse ad felicitatem acquirendam aptissimum, easdemque materiam virtuti præbere.

ET MAGIS PRODEST VIDENTIBUS SOLEM] id est viventibus. Hi enim vident solem. Innuit divitias tantùm prodesse in hac vita, qua solis usum fruimur: in cælo enim nullus erit earum usus. Unde quidam hac phrasi putat notari longævitatem, quasi dicat. Utilior est sapientia cum divitiis, magisque prodest, si diu videat solem, id est si sit longævæ, & diuturnæ vitæ. Verùm hoc alienum est coactum, æquè ac illud Titelmanni, qui sic vertit: *Præcedit vel vincit videntes solem*, quasi dicat. Sapientia antecessit omnibus creaturis, quæ sub sole sunt, eumque intuentur. τὸ *solem* notat opes sapientem facere clarum. & splendidum præsertim dum publicè in conspectu solis opes in pauperes, vel pios usus expendit.

Mysticè Olympiod. Sapiens inquit, contemplando solem in creatoris ejus contemplationem assurgens, divina luce perfunditur. Sapientia cum hereditate ergo est fides cum operibus, quæ perducit ad contemplandum solem B justitiæ. Sic & S. Ambros. epist. ad Sabinum, per hereditatem hoc loco accipit fidem, S. Hieron. verò hereditatem accipit pro conversatione bona, per quam simus heredes cæli. *Vult igitur Ecclesiastes*, inquit, *docere quanto differant hi qui solem merentur videre justitiæ, & habent sapientiam cum conversatione bona, ab his qui absque sapientia vitæ tantùm & conversationis studium commodarunt. Quod quidem & Daniel ostendit dicens: Intelligentes fermones meos fulgebunt ut luminaria cæli; sive ut Theodotion interpretatus est? Quasi splendor firmamenti: Qui verò fecerint sermones meos, quasi stellæ cæli.* Dan. 12. Idem S. Hieron. lib. 1. contra Jovin. docet his verbis innui meliores esse dies posteriores, quàm priores, quia in lege sapientiam carnis mors sequebatur, accidens in Euangelio: sapientiam spiritus hereditas expectat æterna.

Vigilantius hæresiarca (quem nostri Lutherani, & Calvinistæ sequuntur) hanc gnomen torsit contra religiosos, qui paupertatem vovent: Utilior, inquit, est sapientia cum divitiis: ergo sapientia cum paupertate minùs utilis est, egena & sterilis. Respondeo. Id verum est de paupertate involuntaria, & coacta, non autem de voluntaria & C religiosa, quæ ut totam se Deo dedat, opes sponte abdicat, ac studio perfectionis sequitur consilium Christi: *Si vis perfectus esse, vade, vende, quæ habes, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo, & veni sequere me.* Matth. 19. 21. Hæc enim paupertas animum erigit super opes omnesque res terrenas, ut is expedita & mundo celsior, in cælo spes, & opes suas defigat, totamque se uniat Deo. Opes ergo utiliores sunt ad vitam activam, & beneficentiam: Paupertas verò utilior est ad studium sapientiæ vitamque contemplativam, uti docent non solùm omnes Patres, sed & ipse Aristot. disertè lib. 10. Ethic. cap. 8.

Audi S. Hieronym. lib. contra Vigilant. *Quod asserit eos melius facere, qui utuntur rebus suis, & paulatim fructus possessionum suarum pauperibus dividunt, quàm eos qui possessionibus venundatis simul omnia largiuntur, non à me, sed à Domino respondebitur: Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, & da pauperibus. Ad eum loquitur, qui vult esse perfectus, qui cum Apostolis patrem & naviculam, & rete dimittit: Iste quem tu laudas, secundus & tertius gradus est, quem & nos recipimus, dummodo sciamus prima secundis, &* D *tertiis præferenda.*

Vide eumdem epist. 26. ad Pammachium, & 28. ad Lucinum & 34. ad Julianum, ubi inter cetera ait. *Unus* (Crates Philosophus) *multorum possessionum pretium projecit in pelagus: Abite dicens in profundum malæ cogitationes, ego vos mergam, ne ipse mergar à vobis. Philosophus gloriæ avidus, & popularis auræ vile mancipium, totam simul sarcinam deposuit, & tu te putas in virtutum culmine constitutum si partem ex toto offeras? Teipsum vult Dominus hostiam vivam placentem Deo; Te, inquam, non tua, quod si teipsum Domino dederis, & Apostolica virtute perfectus sequi cupis salvatorem, tunc intellige ubi fueris, & in exercitu Christi, quàm extremum tenueris locum.*

S. Hieronymo concinit S. Augustin. lib. de Bono conjug. *Benè faciebant*, ait, *qui de sua substantia Christo & discipulis eius necessaria subministrabant, sed meliùs, qui omnem substantiam dimiserunt, ut expeditiores eumdem Dominum sequerentur.*

Idem docet Cassian. collat. 21. cap. 33. & S. Gregor. 31.

Mor. c. 17. & S. Ambr. l. 1. Offic. 30. Unica gnome rem tetigit nodumq; solvit S. Hilarion, teste S. Hier. in ejus vita, qui opes sibi ab Orione oblatas respuens: *Nemo*, ait, *melius erogat, quàm qui sibi nihil reservat*. Vide Bellarm. lib. 2. de Monachis cap. 46. in respons. ad 3. Hæc paupertas ævo Salomonis rudibus Judæis totique mundo erat incognita, quia à Christo verbo, & exemplo in orbem est inducta. Christus ergo uti cetera legis dogmata suis præceptis, & consiliis complevit, & auxit, sic & hanc Salomonis gnomen: *Utilior est sapientia* cum divitiis, sublimi sua sanctione perfecit, & transcendit dicens: *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum*. Matth. 5. Utilis ergo est sapientia sola, utilior est sapientia cum divitiis, & beneficentia: at utilissima, & perfectissima est sapientia cum opum mundique totius contemptu, ut tota Deo adhæreat, tuò medullitùs inhæreat.

VERS. 13. SICUT ENIM PROTEGIT SAPIENTIA, SIC PROTEGIT PECUNIA] Hebr. *Sicut in umbra sapientia, sic in umbra pecunia*, scilicet confidit vel conquiescit, & securè obdormit homo. Unde Chald. *Quia sicut custoditur homo in umbra scientiæ, sic custoditur in umbra argenti in tempore quo facit ex eo eleemosynam*. S. Hieronym. in Commen. *Quia quomodo umbra sapientiæ, sic umbra argenti*. Syrus: *Umbraculum sapientia, sicut umbraculum argenti*. Arabicus: *Sapientia, sicut umbra sua, sicut umbra argenti*. Videntur hi omnes pro בצל betsel, id est *in umbra*, legisse כצל kesel, id est *sicut umbra*.

Sensus est clarus q. d. Utilior est sapientia cum divitiis, & pecunia, quia utraque instar umbræ eum protegunt, suntque ei velut umbraculum: Primò, ut eum refrigerent in æstu solis, id est tentationis, & tribulationis, æquè ac prosperitatis & abundantiæ, ne ullum ex rerum inopia vel copia ardoris, putà concupiscentiæ, vel impatientiæ damnum sentiat, sed ab utraque animum intactum servet, eumque ad Deum in cælum sustollat, idque in hac vita, quæ non nisi umbra est veræ vitæ. Unde sponsa Cant. 2. suspirat dicens: *Donec aspiret dies, & inclinentur umbræ*, ait S. Hieronymus. Secundò, ut eum, imò omnes qui ad se confugiunt, abscondant & protegant ab incursu hostium, à quibus eum eruit sapientia, tuetur vel redimit pecunia. Tertiò, ut eum roborent ad ardua capessenda: sic enim B. Virgini Deum concepturæ ait Gabriel. *Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi*, ut in te arduum hoc incarnationis Verbi opus peragat. Lucæ 1. Quartò, umbra plantis, animalibus, & hominibus ardore solis tabescentibus dat respirationem, & vitam: sic eandem dat quoque sapientia, ut sequitur. Unde mysticè, sapientia est Christus de quo ait Jerem. Thren. 4. 20. *Spiritus oris nostri Christus captus est in peccatis nostris, cui diximus; in umbra tua vivemus in gentibus*. Ubi multa in hanc rem annotavi. Ita S. Hieron.

Porrò Septuag. implexè vertunt: *Quia in umbra eius* (Græcè αὐτῆς sc licet περισσεία, id est *abundantia*, quæ præcessit) *sapientia sicut umbra argenti*. q. d. In umbra abundantiæ protegitur homo à sapientia, sicut protegitur ab argento, & divitiis, uti vertit Vulgata, & ceteri. Thaumaturgus tamen sic interpretatur, q. d. *Sapientia opibus tantò est clarior, quantò umbra sua splendidius apparet argentum*. q. d. Tantò præstat sapientia argento, quantum argentum præstat argenti umbra, scilicet sicut umbra argenti tantùm est umbra, sic argentum tantùm est umbra sapientiæ. Olympiod verò sic legit: *In umbra ipsius sapientia, sicut umbra argenti*; sicque mysticè explicat. Argentum, inquit, significat disciplinam & scientiam; hujus umbra est sermo doctoris, qui discipulum docendo ad scientiam perducit, sicut umbra perducit ad corpus, quod facit umbram: umbra sapientiæ verò est practica vita: hæc enim est velut prævia introductio, & umbra, quæ nos ducit ad sapientiam, id est ad rerum divinarum contemplationem, q. d. Sicut sermo doctoris deducit discipulum ad scientiam; sic vita activa, & virtutibus exercita manu ducit hominem ad vitam contemplativam, putà Martha ad sororem Mariam.

HOC AUTEM PLUS HABET ERUDITIO ET SAPIENTIA, QUOD VITAM TRIBUUNT POSSESSORI SUO] Eruditio, & sapientia sunt idem, vel ferè idem, ut dixi initio Proverb. putà ipsa prudentia & virtus. Unde S. Hieron. in Commen. vertit: *Quod amplius est scientia sapientia vivificabit habentem se*. Chald. *Et augmentum cognitionis sapientiæ vivificabit Dominum suum*. Hebr. *Et excellentia scientia* (quæ est) *sapientia, vivificabit possessores suos*. Septuag. *Et abundantia scientiæ sapientia vivificabit eum qui ab ea*, scilicet sapientiam didicit, & sapiens evasit. Syrus: *Et præstantia sapientiæ cognitionis vivificabit Dominum suum*. Arab. *Præstantia cognitionis sapientia vivificat illum, qui accenditur ab ea*. Campens. *Hoc habet supra divitias sapientia, quod sapientem perducat ad vitam æternam*. Thaumaturg. *Vita hominis non ex caducarum & fragilium opum collectione & possessione, sed ex sapientia provenit*.

Potest tamen eruditio, sive cognitio, vel scientia à sapientia distingui, ut illa sit intelligentia rerum humanarum, hæc divinarum: illa sit in agendo, hæc in contemplando. Ita Lyran. & Hugo: illa sit actus sapientiæ, hæc habitus. Ita Dionys.

Porrò prudentia, & sapientia homini tribuit vitam triplicem. Primò, corporalem: facit enim ut corpus noxia vitando, & sobriè vivendo sit sanum, vegetum, robustum. Secundò, spiritalem, ut scilicet anima vivat juxta dictamen rationis, prudentiæ, legis divinæ, gratiæ, & charitatis. Tertiò, gloriosam, quia perducit hominem ad vitam, & gloriam sempiternam. Hoc est quod dicitur Proverb. 4. 10. *Audi fili mi & suscipe verba mea, ut multiplicentur tibi anni vitæ*. Et c. 3. 18. *Lignum vitæ est, qui apprehenderint eam*, cùm ex adverso hoc cap. v. 18. dicatur: *Noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo*. Et Eccles. 4. 12. *Sapientia filiis suis vitam inspirat: qui amaverint illam, vitam hæreditabunt*. Et Baruch cap. 3. 28. *Et quia non habuerunt sapientiam, perierunt propter suam insipientiam*. Vide quæ hisce locis annotavi. *Sapientia dat triplicem vitam*

Quin & Cicero Tuscul. 3. *Quid*, ait, *est sapientia? Est sanitas animæ*. Et Comicus in Trinum. *Sapientia ætatis condimentum est, Sapiens ætati cibus est*. Et alius: *Lux vitæ sapientia*. Et alius: *Ter gemina sorores sunt sapientia, sapor, sanctitas*.

Pro *possessori suo*, Hebr. est בעליה bealau, quod vertit potest *marito vel sponso suo*, vel potiùs *sponsis suis*: est enim plurale. q. d. Sapientia viro, qui illam sibi desponderet, & velut sponsam conjugio copulat affert dotem amplam, si non auri, & argenti, certè vitæ multiplicis non qualis qualis, sed jucundæ, tutæ, beatæ & æternæ, quam illi conciliat, juxta illud: *Longitudo dierum in dextera illius, & in sinistra illius divitiæ & gloria*. Proverb. 3. 16. Sic D. Henricus Suso per vitium sapientiam sibi velut sponsam despondit, & cum ea veram vitam in dotem accepit, uti dixi Eccles. 15. 2.

Denique sapientia non tantum viventibus vitam conservat, auget, prolongat, sed & mortuos ad vitam resuscitat, cùm peccatores per pœnitentiam ad vitam gratiæ revocat, uti Christus, Apostoli, virique Apostolici multos ad vitam cùm corporalem, tùm spiritalem revocarunt, & in dies revocant.

CONSIDERA OPERA DEI, QUOD NEMO POSSIT CORRIGERE, QUEM ILLE DESPEXERIT] Symmach. *Imminueris*. Hebr. *Vide opus Dei, quia quis poterit dirigere, vel rectum efficere, quod, vel quem ipse curvavit, & obligarit?* Nam אשר aser tam in neutro, *quòd*, quàm in masculino, *quem* significat. Septuag. *Vide opera Dei, quoniam quis poterit adornare, quem Deus perverterit?* Syrus: *Vide opus Dei; quia quis potest confirmare illum, qui est perturbatus?* Arab. *Considera artes Dei; quis enim potest decorare eum, quem mutat Deus?* Tigur. *Quis potest reconcinnare.* (Alii aptare. Alii æquare, vel ad æqualitatem revocare. Campens. restituere) *quod ipse depravavit*. id est, ut Vatabl. *Quem pervertit fuit*. Cajet. *Quod tortum fecit ille*. Campens. *Quod perdidit ille*. Alius: *Quod ille deflexit*. Hinc suspicari quis posset vulgatum interpretem quoque vertisse *deflexerit*, nisi omnes Codices constanter legerent *despexerit*. Jam VERS. 14.

Primò, aliqui cum Cajetano hanc gnomen explicant de curvatura cælorum, elementorum, totiusque globi terræ, & mundi, q. d. Deus curvavit omnes cælorum, & elementorum orbes, eosque fecit rotundos & sphæricos: quis ergo eos quadrare, vel rectos efficere poterit? Similiter motus, gyros & tramites solis, lunæ & cælorum Deus fecit circulares; quis ergo eos mutare, & rectos facere queat, ut non per Zodiacum, sed recta linea ab Oriente in Occidentem decurrant? Ita David de Pomis hæc refert ad obliquationem motuum cælestium, ex qua subindè provenit obliquatio, & pravitas mo-

rum

rum humanorum. Sic & Hebræi in Midras Coheleth, quos in fine hujus versus citabo fusiùs.

Secundò, Chald. accipit de hominibus curvatis & distortis, vel quoad pedes, vel quoad totum corpus, putà claudis, mutilis vel mancis. Unde vertit: *Contemplare opera Dei & potentiam eius, qui facit cæcum, & gibbosum, & claudum, ut sint mirabilia in sæculo, quoniam quis potest, vel unum ex eis corrigere, nisi Dominus, qui sic eos contorsit.* Et Olympiod. *Quis potest corrigere, quæ pravè sunt obliquata, ut claudos, nisi ipse mundi auctor?* Sic & S. Hieronym. qui citat illud Exodi 4. 11. *Quis fabricatus est mutum, & surdum, videntem, & cæcum? nonne ego?* Thaumaturg. *Quis poterit reparare, quæ justè à Deo videntur neglecta?* Auctor. Catenæ Græc. *Quis resarcire & instaurare valeat, quæ Deus justa ratione neglexisse & præteriisse videtur?* q. d. Nemo potest corrigere defectus naturales ex peccato Adæ, vel proprio contractos, v. g. Nemo potest cæco dare visum, surdo auditum, claudo tibias rectas. Ne ergo nos misera horum vanitas cruciet, & torqueat, quia ei humanitùs succurri potest; illius ergo remedium à Deo, non ab homine petendum est. Ita Clarius, Cajetan. Arboreus, Moringus. Huc facit pulchre Apologus: Asellus querebatur se carere cornibus, cauda simius. Talpa hæc audiens: *Quî potestis conqueri*, ait, *cùm cæcitatem meam videatis; malum utique vestris longè maius & acerbius?* epimythion: *Æquius infortunia nostra perferimus, cùm aliorum graviora cernimus.*

Tertiò, meliùs alii hæc accipiunt de curvitate spirituali morum. Cùm enim dixerit Salomon sapientiam possessori dare vitam, quam & ipse aliis communicare queat, ne quis obiiciat: cur ergo sapientes non convertunt & vivificant omnes sceleratos, qui in mundo sunt? Occurrit & respondet; quòd nemo possit corrigere eum, quem Deus obliquarit & despexerit.

Nota primò, Deum propriè & positivè neminem curvare & flectere ad peccata: hic enim est error non solùm blasphemus, sed & stolidus: qua ratione enim Deus, qui est ipsa increata puritas, bonitas, sanctitas, ad peccatum & scelus hominem flectat, ac flectendo peccet? Sapientèr & nervosè Fulgent. ad Monimum: *Deus*, ait, *peccatorum non est auctor, quorum est ultor.* Unde Calvinus, Melanchton, & similes, qui Deum faciunt auctorem omnium operum tam malorum, quàm bonorum, ut opus Dei sit tam proditio Judæ, quam vocatio Petri, & conversio Pauli; hi, inquam, Deum negant esse Deum, & Deum suum faciunt diabolum. Hic enim est auctor & inventor omnis mali.

Deus pervertit impium quo sensu.

Deus ergo dicitur despicere, & pervertere impium eo modo, quo dicitur excæcare, obdurare, tradere in reprobum sensum, scilicet indirectè, permissivè & obiectivè, quia scilicet in pœnam præcedentium peccatorum; primò, permittit impium sequi cupiditates suas illicitas, ut iis totum se dedat; secundò, ei gratiæ suæ copiam subtrahit, eumque quasi deserit: unde Noster aptè hic vertit despexerit; tertiò, occasiones voluptatum, excæcatis, & duritiei ei obiicit, bono quidem fine, quibus impium abusurum, seque obduraturum prænoscit, uti fusè ostendi Exod. cap. 7. 3. & Rom. 1. 24.

Igitur propriè peccator seipsum pervertit, obdurat, excæcat; Deus verò impropriè, quia scilicet eum in sua perversitate deserit & derelinquit. Quare priùs peccator deserit & despicit Deum, quàm deseratur & despiciatur à Deo. Nam ut ait S. Augustin. ad art. sibi falsò impos. art. 7. *Qui (Deus) nisi priùs deseratur, neminem deserit, & multò desertores ad se convertit.* Et Fulgent. lib. 1. ad Monimum cap. 13. *Iustè deseritur à Deo, qui deserit Deum.* Et ex utroque Concil. Trident. sess. 6. cap. 11. *Deus sua gratia iustificatos non deserit, nisi ab eis deseratur.* Hinc Deus talibus improperat, dicens: *Quia vocavi, & renuistis; extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret; despexistis omne consilium meum; ego quoque in interitu vestro ridebo.* Prov. 1. 24. Et: *Cùm sancto sanctus eris, & cum perverso perverteris*, id est cum eo, qui se pervertit, perversè te geres, ò Domine. Psal. 17. 27. Et: *Si ambulaverint ad me perversè, & ego ambulabo ad eos perversus in furore meo.* Levit. 26. 23. juxta Septuag.

Nota secundò, Deum despicere perversos, non quòd omnia gratiæ, etiam sufficientia, & ad peccata vitanda necessaria auxilia iis subtrahat: sic enim necessariò persisterent in sua perversitate, & persistendo non peccarent; omne enim peccatum est liberum, non necessarium. Rursum sic perversi non essent in via salutis, sed in termino uti sunt dæmones, quia scilicet obstinati sunt in sua malitia, & prorsus a gratia Dei deserti & despecti. Dicitur ergo eos negligere, & despicere, eò quod rara & exigua eis det gratiæ auxilia, raras illuminationes, terores, impulsus, ut se convertant, quæ comparata cum eorum perversitate & obstinatione adeò parva sunt, ut videantur à Deo derelicti & despecti, ac traditi peccato & diabolo.

Perversus incorrigibilis quo sensu?

Nota tertiò, neminem posse corrigere obduratum, vel despectum à Deo, tum quia illa gratiæ auxilia, quæ ei dat Deus, adeò, ut dixi, sunt modica & infirma, ut eum eis solis difficillimum sit eum corrigi, ac moraliter, sive prout communiter accidit, sit quasi impossibile eum converti: tum quia homini id est impossibile, si Deus non concurrat, ac benignioribus gratiæ oculis eum aspiciat & illustret, sed solito more deserat & despiciat. Est ergo impossibilitas hæc non absoluta, sed conditionata, & in sensu composito, non diviso. Et hoc propriè non intendit Salomon, q. d. In talibus non ad homines, utpote invalidi, sed ad Dei potentissimi opem & gratiam recurrendum est. Deus enim Paulum, Magdalenam, Matthæum, Pelagium pœnitentem, Mariam Ægyptiacam, quos per multos annos despexerat, benigniùs aspiciens correxit, & ad magnam sanctitatem evexit.

Hunc esse sensum patet ex cap. 1. v. 15. *Perversi difficilè corriguntur*, ubi difficile vocat, quod hic impossibile; utrobique enim eadem sunt verba in Hebræo. Ita passim Interpretes ac Scholastici, ut D. Thomas 1. part. q. 23. art. 3. ad 3. Suarez, Vasquez, Valentia, Bellarm. & Molina 1. p. q. 23. art. 5. in fine. Hoc est, quod de Pharaone ait S. August. propos. 62. in epist. ad Rom. *Non ergo illi imputatur, quod tunc non obtemperarit, quandoquidem obdurato corde obtemperare non poterat*, quia scilicet Deus obduratis non omni hora, vel momento dat gratiam qua mollire possint suam obdurationem, sed certis & statis horis illi placitis; qua si tunc utantur, possunt Deo vocanti & pulsanti obtemperare. Porrò licet obdurati non semper habeant auxilium gratiæ, quo obdurationem exeuant, & convertantur, habent tamen semper illud, saltem in actu primo sibi à Deo præparatum ad hoc, ne novum peccatum committant, utque novæ tentationi resistere valeant: si enim à Deo vires & gratiam resistendi postulent; utique impetrabunt, alioquin enim necessariò peccarent, imò consentiendo tentationi non peccarent, quia sine gratia illi resistere nequeunt; nemo enim peccat in eo quod vitare non potest. Nam ut ait S. August. Peccatum adeo est voluntarium, ut si non sit voluntarium, non sit peccatum, sicut homo nisi sit rationalis, nequit esse homo.

Huc facit illud S. Isidori lib. 2. de Summo bono cap. 16. *Deserente Deo nullus pœnitere potest, nonnulli autem ita despiciuntur à Deo ut deplorare mala sua non possint, etiamsi velint. Consilio immundorum spirituum hoc fit, nam quia ipsis negatum est per prævaricationem regredi ad iustitiam, obseratum ... pœnitentia hominibus cupiunt, ne ipsi ad Deum revertantur, sed eos habeant socios perditionis; illud quibuscumque fraudibus agentes, ut aut deserantur a Deo, aut flagelli humanitate desperent. Ingemiscendum est iugiter & excussa omni securitate lugendum, ne Dei secreto & iusto iudicio deseratur homo, & perdendus in potestate Dæmonis relinquatur.*

An reprobus salvari possit?

Nota quartò, nonnullos Theologos velle ex hac gnome probare, Deum ante omnem prævisionem demeritorum reprobos ex mero suo beneplacito reprobasse: per despectionem enim accipiunt reprobationem, sed perperam: aliud enim significat despectio, ut jam dixi. Nam S. August. S. Prosper, & passim Theologi docent, Deum neminem reprobasse ante demerita: Reprobatio enim est judicium, & sententia Dei de demeritis, qua peccatores ob peccata damnat ad gehennam; nam omne judicium & supplicium irrogatur propter demerita. Pœna enim præsupponit culpam.

Nonnulli tamen, ut Suarez, Bellarm & alii hanc gnomen extendunt ad reprobationem, idque duplici modo & sensu. Priore, de reprobatione positiva & completa, q. d. Cùm Deus aliquem ob scelera reprobavit, & damnavit ad gehennam, impossibile est, ut quis eum corrigat & salvet. Ratio est, quia impossibile est, ut quis mutet Dei sententiam & decretum, ac pariter impossibile est, ut scelera

lera, quæ ponuntur jam facta vel futura, non sint facta vel futura. Posteriore de reprobatione permissiva, & inchoata, q. d. Cùm Deus quem collocat in illa serie circumstantiarum, & gratiarum, in qua prævidet eum peccaturum, & in peccato moriturum, ideòque à se reprobandum, & damnandum, nemo potest eum transferre ad contrariam seriem gratiarum, qua prævidet in

Vers. 1. ea positos bene usuros gratia, in eaque morituros, ideòque salvandos, in qua Deus collocat omnes prædestinatos & electos, q. d. Nemo potest quem constitutum in serie eorum, qui ob peccata prævidentur damnandi transferre in seriem salvandorum, nec vice versa. Solius enim Dei est has series constituere, & salvandos prædestinare, damnandos verò ob scelera reprobare. Verùm, ut dixi, de reprobatione hic propriè, & per se non agitur, sed tantùm consequenter, quatenus scilicet obdurati ceterique, qui in peccato usque ad mortem persistunt (qui hic vocantur despecti à Deo) à Deo reprobantur & damnantur. S. Bonavent. affert in exemplum filios Heli, quos pater corrigere non potuit, quia Deus eos, utpote perversos despiciens, voluit occidere. Additque illa opera consideranda esse ad timorem. Quis enim non paveat ignarus, an fortè gratia congrua ad resurgendum è suis sceleribus privetur? Hic ergo usurpare licet illud Habacuc 3. *Consideravi opera tua, & expavi*. Hæc Bonavent.

Moral. Hugo ex hoc loco taxat prædicatores qui indignantur, si auditores non corrigantur: si autem corrigantur, inflantur, quasi hic sit fructus suæ eloquentiæ, cùm cogitare debeant se dumtaxat lucernam exhibere, cibos porrigere, præcones agere, tuba canere, campanam pulsare, Deum verò interiùs mentes mutare, & convertere.

Porrò S. August. de Correp. & gra. c. 15. docet omnes perversos esse corripiendos, tum quia nescimus an sint reprobi, an verò electi, qui se correptione nostra convertunt: tum quia superioris officium est corrigere subditum peccantem, esto ipse se non emendet ad aliorum instructionem & correctionem.

Audi S. Gregor. hunc locum pertractantem libr. 11. Moral. cap. 5. *Mutum est os omne, quòd loquitur, si ille interiùs non clamet, qui aspirat verba, quæ audiuntur. Hinc Salomon dicit: Considera opera Dei, quòd nemo possit corrigere, quem ille despexerit; nec mirum si a corde reprobo prædicator minimè auditur, dum nonnumquam ipse quoque Dominus in his, quæ loquitur, resistentium moribus impugnatur. Hinc est enim, quod Cain & divina voce admoneri potuit, & mutari non potuit: quia exigente culpa malitiæ, eum intus Deus jam reliquerat, cui foris ad testimonium verba faciebat*. Subdit deinde ex textu Job: *Bene autem subditur: Si incluserit hominem, nullus est, qui aperiat. Quia enim homo per id, quòd male agit, quid sibi aliud, quam conscientiæ suæ carcerem facit, ut hunc animi reatus premat, etiamsi nemo exterius accuset? Qui cùm judicante Deo in malitia sua cæcitate relinquitur, quasi intra semetipsum clauditur ne evadendi locum inveniat, quem invenire minimè meretur. Nam sæpe nonnulli à pravis actibus exire cupiunt, sed quia eorumdem actuum pondere premuntur, in malæ consuetudinis carcere inclusi a semetipsis exire non possunt*.

Denique Hebræi in Midras Coheleth, id est in Expos. Eccles. hoc loco, quos citat Hieron. a S. Fide, ex Judæo Christianus lib. 1. contr. Judæos cap. 7. quem dicavit Benedicto XIII. Pon. (Petro de Luna) cujus erat medicus anno 1412. (extat tom. 4. Biblioth. S. Patrum) Hebræi, inquam, inducunt R. Juda narrantem, quòd Deus Adamum eadem hora qua illum creavit, circumduxerit per universas arbores paradisi, dixeritque illi: Respice opera mea, quàm pulchra sunt: omne quod creavi amore tui creavi. Vide ergo, ut non pecces, ne causam dissolvendi mundum mihi præbeas: quia si pecces, nemo est qui reparare possit nisi justus Messias per mortem suam, cujus tu proinde eris causa; quasi hic Salomon ad historiam illam alludat, imò eam referat. Verùm hæc apocrypha sunt, & Judaicas fabulas redolent. Esto eadem ad verbum citet Galatin. lib. 6. de Arcanis fidei c. 10. eaque tribuat R. Azariæ.

Vers. 15. In die bona fruere bonis, et malam diem præcave. Sicut enim hanc sic et illam fecit Deus, ut non inveniat homo contra eum justas querimonias] Hebr. *In die malæ vide* (id est gusta, fruere) *bonum, & malam diem, vide* (prævide, præcave) *hanc enim è regione, vel ex adverso* (id est congruum, quasi oppositum & antithetum. Symmach. *simile*) *illius fecit Deus ad hoc verbum*, hac de causa *ut non inveniat homo post eum* (verti potest *post se*) *quidquam*, quod scilicet Deo quasi post tergum obiiciat & occlamet, juxta illud. *O Jane* (bifrons) *à tergo quem nulla ciconia pinsit*. Fortè Noster מאומה *meuma*, id est *quidquam*, accipit quasi derivatum à מום *mum*, id est labes, vitium, macula, de qua quis queri & auctorem culpare valeat. Sept. *In die bonitatis vive in bono, & vide in die mali, vide; & quidem huic congruenter istud fecit Deus de loquela, ut non inveniat homo post eum quidquam*. Syrus: *In die boni esto melior, & in die mali vide: etiam hoc adversus hoc fecit Deus de colloquia, quo nullam rem inveniat filius hominis post se*. Arab. *In die ultimo vive in bonis, & considera diem mali, considera eum illo, quod hoc fecit Deus, propterea, quod verba quadrant huic, ut ne inveniat homo, neque respiciat post se ullam rem*.

Chald. verò per bonum intelligit eleemosynam; unde sic vertit: *In die quo benefecerit tibi Deus, tu quoque esto in bonis, & benefac omnibus, qui sunt in sæculo, ut non veniat super te dies mala; vide & contemplare, hanc quoque contra illam fecit Deus, ut arguat homines sæculi, ut non inveniat homo post se aliquod malum in sæculo illo*. Vatablus. *Tempore felici sis lætus, & tempore aspero circumspice* (quod nempe Deus immiserit afflictionem: Nam hæc cum illis Deus temperat) ut nihil (certi) homo post ipsum (Deum) inveniat, id est ita, ut non possit reprehendere Deum; nec dicere: Aberravi ob nimiam lætitiam, & tamen Deus me non revocavit. Hæc Vatab. Jam quoad sensum.

Primò, S. Hieronym. *Scio*, inquiunt, *me audivisse in Ecclesia ab eo, qui putabatur habere scientiam Scripturarum, ita hos versiculos edisserere: dum in hoc præsenti sæculo es, & boni aliquid operis potes facere, labora, ut postea ipse securus in die malo, id est in die judicii torqueri alios videas; sicut enim præsens sæculum fecit Deus, in quo nobis fructum bonorum operum possumus præparare, ita & futurum, in quo nulla boni operis datur facultas. Visus est quidem suadere, cum diceret, audientes*. — *In die bona fruere bonis.* — *Primò.*

Hunc sensum probat Alcuinus, Hugo & Dion. minùs aptè Lyran. sic exponit, q. d. Diebus festis & solemnibus lautiùs vive, iis verò, qui deputati sunt afflictioni, quales sunt quadragesimales, abstine.

Secundò, S. Hieron. refert hæc ad libertatem arbitrii; ut possit eligere bonum vel malum. Quia enim Salomon dixit multa esse mala tam in natura, quam in moribus, nequis id miretur, subdit orbem hunc ex contrariis, putà bonis, & malis constare, iisque velut antithetis honestari & ornari, ut ex iis homo bona eligat, mala respuat. Audi S. Hieron. *Et bona inquit & mala prout tibi evenerint sustine. Nec putes vel bonorum tantùm, aut malorum in mundo esse naturam, cum ex diversis mundus iste contrariis subsistat. Calidis & frigidis, siccis & humectis, duris & mollibus, tenebrosis & lucidis, malis & bonis. Hoc autem fecit Deus, ut haberet sapientia locum intelligendo bonum & vitando malum, & liberum homini relinquatur arbitrium, ne se dicat insensibilem, & stolidum à Deo esse generatum, sed eum idea fecisse diversa, ut homo queri de sua conditione non possit: simulque hoc testimonium consequenter superioribus copulabitur, in quibus ait: Quis poterit adornare, quod perverterit Deus?* — *Secundò.*

Tertiò & genuinè, refer hæc partim ad vanitatem mundi, utpote in quo ubique mala admista sunt bonis, putà tristia lætis, calumnia laudibus, infortunia bonæ fortunæ: partim ad Dei providentiam, quæ adversa prosperis contemperavit; ne si semper homini obvenirent adversa caderet animo & desperaret; aut si semper prospera, superbiret, & insolesceret, atque hac ratione nullam haberet homo justam contra Deum querendi occasionem: partim ad prudentiam, quam docet hic hominem, ut sciat quomodo se gerere debeat in prosperis æquè ac adversis. Sensus ergo est, q. d. Cùm hic mundus vanitate & varietate plenus sit, ideòque in eo mala bonis & tristia lætis sint permista, tu ò homo, si sapis in die bono, id est prospero, felici & læto, moderatè fruere tua prosperitate, sed simul prævide, & præcave diem contrarium adversitatis, & tristitiæ, atque contra eum te obarma, ut rationes, & modos eum declinandi, vel sustinendi, vel superandi adinvenias: Deus enim sapienter hunc cum illo composuit & opposuit; tum — *Mundus contrariis constat.*

ut

ut mundum his quasi antithetis ornaret ; tum ut homini lapso continentiæ , pœnitentiæ , patientiæ cæterarumque virtutum continuam exercitationem præberet . Unde non habet homo , quod justè contra eum queratur : si enim id faciat , ingratus erit Deo in prosperis , iniquus in adversis : quare in Dei providentiam resignet, illam laudet, & in omnibus gratias agat , itaque semper lætè & sanctè vivat . Ratio à priori est , tum vanitas & varietas rerum sublunarium, tum quod homo post lapsum perdiderit mentis perfectæ constantiam & æquilibrium , ideòque nunc nimis attollitur, hilarescit & superbit, nunc nimis deprimitur, tristatur, & fit pusillanimis , ut vix umquam in medio virtutis, & æquanimitatis consistat : quare ad hoc ejus vulnus sanandum Deus nimis sese attollenti adversa, quæ eum deprimant ; nimis verò depresso prospera , quæ eum erigant , immittit . Rursum hæc vicissitudo non sinit eum torpere , esseque desidem in studio virtutis , cum nunc prospera , nunc adversa eum concutiant & exagitent, ut contra illa se obarmet continentia , contra hæc verò patientia . Denique hac ratione discit homo se plenè Deo resignare, in eum sperare , ac totus ab eo pendere , ut dicat cum S. Job cap. 2. vers. 10. *Si bona suscepimus de manu Dei , mala cur non suscipiamus ?* Et cap. 1. 21. *Dominus dedit , Dominus abstulit : sicut Domino placuit , sic factum est . Sit nomen Domini benedictum* . Et cum S. Paulo : *Scio abundare , scio & penuriam pati* . Salomonem de more secutus Siracides cap. 11. 27. *In die bonorum* , ait , *ne immemor sis malorum : & in die malorum ne immemor sis bonorum* . Nam , ut idem ait c. 33. 15. *Contra malum bonum est , & contra mortem vita , & contra virum justum peccator . Et sic intuere in omnia opera Altissimi , duo & duo , & unum contra unum* . Vide utrobique dicta . Unum enim contrarium temperat & moderatur alterum , illudque ad auream mediocritatem , quæ homini salutaris sit totique mundo , reducit . Nam v. g. adversa deprimunt inflationem & fastum prosperitatis : prospera extollunt dejectionem & angustias adversitatis , de quo eleganter Olympiod: *Consonum est , quod videtur , dissonum & æquale , quod inæquale videtur* . Congruunt ergo & conspirant mirificè in unicam unius mundi , uniusque hominis sapientissimam providentiam , ait S. Hieronym. *Diversa contraria , calida & frigida , sicca & humecta , dura & mollia, tenebrosa & lucida, mala & bona* . Ita Pineda.

Gnome. Idem à Salomone didicere Philosophi : *Contrariis rerum æternitas constat* , ait Seneca epist. 108. ex Cleanthe & Cicerone . Additque : *Optimum est pati , quod emendare non possis , & Deum , quo auctore cuncta proveniunt , sine murmuratione comitari . Malus miles est , qui Imperatorem gemens sequitur . Quare impigri atque alacres excipiamus imperia , nec desinamus hunc operis pulcherrimi cursum , cui , quidquid patimur , intextum est : & sic alloquamur Iovem , cuius gubernaculo moles ista dirigitur . Duc me parens celsique dominator poli quocumque placuit , nulla parendi mora est . Assum impiger ; fac nolle comitabor gemens , malusque patiar , quod pati licuit bono . Ducunt volentem fata , nolentem trahunt , sic vivamus , sic loquamur , paratos nos inveniat , atque impigros fatum . Hic est magnus animus , qui se Deo tradidit . At contra ille pusillus , & degener , qui obluctatur & de ordine mundi malè existimat , & emendare mavult Deos , quàm se* .

Vide eumdem lib. 2. de Benef cap. 29. hominum contra Dei providentiam querelas recensentem & refellentem . Plutar. de Tranquil. animi : In Lyra , ait , sunt soni acuti & graves ; sic in vita nostra res calamitosæ prosperis permistæ concinnam edunt harmoniam . Scitè Lyram vitæ nostræ utrimque pulsat Deus : quare non tantum patienter , sed & hilariter ac jucundè modulos hosce divinos audiamus .

Sapienter S. Gregor. hom. 19. in Ezech. longiusculè ante fin. *Discamus* , inquit, *fratres non solum in prosperis , sed in adversis quoque gratias agere . Pater enim nobis ex pietate sua factus est conditor noster , nosque adoptivos filios ad hereditatem regni cælestis nutrit , & non solùm donis reficit , sed etiam flagellis erudit* . Unde concludit : *Si itaque fratres charissimi , sic per præcepta Dominica , & per Sanctorum exempla gradimur , ut nos nec prosperitas elevet , nec adversitas frangat , habere nos ante omnipotentis Dei oculos palmas binas , & inde monstramus , cui est honor & gloria in sæcula sæculorum* .

VERS. 16. *Justus perit in justitia.* HOC QUOQUE VIDI IN DIEBUS VANITATIS MEÆ : JUSTUS PERIT IN JUSTITIA SUA , ET IMPIUS MULTO VIVIT TEMPORE (Syrus : *prolongatus* A *est* . Aquila , *longævus est*) IN MALITIA SUA] Arabicus : *quòd erit justus perditus in justitia sua , & erit impius perseverans in malitia sua* . *In justitia & in malitia* potest accipi primò materialitèr , q. d. Justus perit , cùm sit innocens , & mereatur longam vitam , impius multum vivit , licet sit nocens , & mereatur citam mortem . Secundò , formalitèr & causalitèr , q. d. Justus perit propter justitiam , uti propterea occisi sunt martyres ob fidem à tyrannis , impii verò prolongat vitam propter suam malitiam , quia scilicet liberè dominantur , rapiunt , epulantur , omniaque ad vitam prolongandam commoda per fas & nefas sibi accersunt . Primò.

Aptè nectitur hæc gnome præcedenti , quia utraque recenset vicariam rerum contrariarum successionem . Dies vanitatis vocatur præsens hæc vita , quia vanitati , id est inanitati , mutationi, morti , miseriis , peccati obnoxia . Perperam Bonav. Hugo , & Glossa pro *vanitatis* legunt *nativitatis* .

Sensus clarus est, tum ex ipsis verbis , tum ex rerum experientia : videmus enim non rarò justos citò occidere , impios verò esse felices & longævos . Sic Isaias ait cap. 57. B *Justus perit & non est qui recogitet corde* . Idem ait Sapiens c. 2. v. 10. & 20. Jerem. c. 2. 21. & c. 12. v. 7. & 8. Hebræi apud Galat. lib. 6. 10. per justum accipiunt Christum , cujus brevem vitam citamque mortem censent hic prædici , qui mortuus est in justitia , id est, justus & innocens, ut peccatores justificaret & vivificaret . *Consummatus* ergo *in brevi explevit tempora multa* , Sapient. cap. 4. ubi vers. 7. & seq. pluribus de causis brevitatis vitæ piorum agetur . Sic Abel citò occisus est à Chain , Manasses verò impius regnavit annos 50. cùm Josias pius tantùm 31. David 40. Ezechias 29. Accedit , quòd justi jejuniis, pœnitentiis , vigiliis , orationibus, studiis extenuent corpus , spiritusque vitales consumant ; itaque tabescant, & moriantur , cum impii corpus epulis saginent . Subinde tamen justis Deus prolongat vitam , impiis abbreviat , juxta illud : *Viri sanguinum , & dolosi non dimidiabunt dies suos* . Psalm. 54. 24. Et : *Honora patrem & matrem , ut sis longævus super terram* . Exod. 20. 12. Deuter. 5. 16. Ita vices utrasque alternat Deus , ut vitæ hujus vanitatem & futuræ veritatem homines agnoscant , & ad illam anhelent. Adde Deum piis propitium , brevitatem vitæ hujus pensare longitudi- C ne majore melioris vitæ in cælo ; impiorum verò longævitatem permittere iratum , ut scelera indeque pœnas acriores in gehenna sibi accumulent . Audi S. Hieron. *Huic simile est , quod ait Salvator* . Matth. 10. *Qui invenit animam suam , perdet eam , & qui perdiderit animam suam propter me , inveniet eam . Machabæi pro lege Dei atque justitia visi sunt in sua perire justitia , & martyres , qui sanguinem suum fudere pro Christo . E contrario , qui ex illo tempore suillam carnem comederunt , & post adventum Domini sacrificaverunt idolis suis , hi visi sunt in hoc sæculo vivere , & propter suam malitiam perseverare longævi . Sed Dei in occulto patientia est , & tribulare nunc Sanctos , ut recipiant mala in vita sua , & peccatores non visitare pro scelera , & quasi ad victimam reservare , ut & illis possit æterna bona restituere , & his mala inferre perpetua . Hebræi justos pereuntes in justitia sua filios Aaron suspicantur , quòd dum putant se justè agere alienum ignem obtulerint ; & impium longævum in malitia sua Manassem dicunt ; qui post captivitatem restitutus in regno , longo deinceps vixerit in tempore* .

Porrò Thaumaturgus vertit : *Et ego olim non rectè ambulans cognovi quomodo justus in justitia sua perseverans usque ad mortem non excidat , insidiosusque , & impius cum scelere* D *suo commoriatur* . At verò S. Cyril. de Adoratione in spiritu lib. 7. Fieri , ait , potest, ut quamvis id fiat quod lex jubet , tamen lex ipsa violetur , nisi lege quis rectè utatur: hocque illud est , opinor , quod ait Salomon : *Est justus qui perit in justitia sua* .

Chald. autem : *Omnia vidi in diebus vanitatis meæ , quod à facie Domini decernuntur bona , & mala , ut sint in sæculo per causam siderum , quibus creati sunt filii hominum ; quod si justus periit in justitia sua in hoc sæculo , justitia eius servata est in sæculo venturo ; & est vir impius cuius dies prolongantur in peccatis suis , & numerus operum suorum pessimorum servatur ei in sæculum venturum , ut ultio sumatur ab eo in die iudicii magni* .

Denique Hebræi hic in Midras, sive in Glossa , quos citat Hieron. à S. Fide lib. 2. contra Judæos cap. 7. & Galatin. lib. 6. cap. per justum accipiunt Mosen , de quo hanc

narrant

narrant historiam; imò fabulam: *Iustus perit in iustitia sua. Hoc, inquiunt, dicitur de Ioso, quiquidem factus est similis filio cuiusdam mulieris, quæ cum esset (ex fornicatione) prægnans, eius criminis causa, posita in vinculis peperit filium, & mortua est; ille filius eius inde nutritus in carcere remansit; post aliquod temporis spatium dum rex per ostium carceris transiret, inventus ille clamavit dicens, Domine Rex. Hic natus & nutritus sum cum ego nihil peccaverim, cuius delicta sum hic? Et Rex ei; propter delictum matris tuæ.*

Vers. 17. NOLI ESSE JUSTUS MULTUM (id est plus æquo, & nimis, unde sequitur) NEQUE PLUS SAPIAS, QUAM NECESSE EST, NE OBSTUPESCAS] Nota, propriè nullus est nimis justus, aut nimis temperans, nimis fortis, castus, vel prudens, quia quo major est justitia vel virtus, eò est perfectior: vox ergo nimis significat justitiam, & virtutem degenerare in vitium per excessum, sicut calor naturalis, si fit nimius, ut justam complexionis temperiem excedat, degenerat in morbum, fitque febris. Ita nimis fortis dicitur temerarius; nimis temperans, insensilis; nimis prudens callidus. Porrò Aristot. libr. 5. Ethic. cap. 4. & 5. docet omnes virtutes consistere in medio duorum vitiorum extremorum, excepta justitia; hæc enim ait, non consistit inter contraria vitia, sed inter duo inæqualia, scilicet inter lucrum, & damnum, seu inter injuriam facere, & pati, quæritque inter hæc æqualitatem & medium. Potest tamen quodammodo dici etiam justitia versari inter contraria vitia; quia v. g. qui debet alteri centum aureos, si tantum solvat 50. peccat per defectum, facitque creditori injuriam; sin solvat amplius, putà 150 non facit quidem injuriam, sed sibi ipsi iniquus est, imò potest injuriam facere uxori, filiis & familiæ, si opes prodigat, cùm eorum detrimento, si nimirum quinquaginta aureos ad illam alendam necessarios det alteri, cui ad hoc non obligatur. Talis ergo propriè erit nimis justus, peccabitque per excessum justitiæ ex una parte, scilicet creditoris, & per defectum ex altera, scilicet familiæ; quia enim excedit dando 50. creditori, hinc deficit in alendo familiam. Ita Franc. Valles. S. Philos. c. 67. Jam

Patres & interpretes varias hujus loci dant explicationes, easque appositas, & probabiles. Prima est, Noli esse, id est apparere nimis justus, ut tuam justitiam vendites, jactes, ostentes instar Pharisæi jactantis & despicientis publicanum, velut peccatorem. Luc. 18. 11. Ita Thaumaturgus: *Porrò*, ait, *qui sapiens est, aut iustus, ne videatur sibi ipsi immodicè iustus vel sapiens, ne forte admisso peccato uno, consequenter pluribus implicetur.* Et S. Augustinus in sententiis num. 365. *Divinitus dictum est: Noli esse iustus multum, quoniam*, inquit, *non est iustitia sapientis, sed superbia præsumentis. Qui ergo sibi fit nimis iustus, ipse nimis fit iniustus. Quis est autem qui se facit iustum, nisi qui dicit se non habere peccatum?* Quales erant pelagiani, qui dicebant se esse justos suis meritis per vires naturæ, non Christi, per vires gratiæ; atque se posse vitare omne peccatum etiam veniale. Similia habet S. Augustinus tractatione 95. in Joannem. Sic quoque explicat Olympiod. Alcuinus, Bonav. Lyranus Cajetanus & alii.

Ne sis nimis iustus quo sensu. Respond. Primò.

Secunda, Noli esse justus multum, id est noli nimia rigidè tueri vel prosequi jus tuum vel alterius; quia summum jus summa est injuria. Ita Isidor. Pelus. lib. 3. epist. 320. *Hoc se ius*, ait, *dictum fit: Noli esse iustus multum, noli iustum severè ac exactè prosequi, verùm per bonitatem id tempera.* Additque: unde ille è septem Græciæ Sapientibus (Bias, vel ut alii Solon) *furatus est illum summo* [illegible], *id est, nequid nimis, & modus optimus*, q. d. Utere subinde epidikia, sive æquitate, & discreta moderatione justitiæ; idque primò in justitia vindicativa, sive punitiva, noli esse nimius juris & justitiæ exactor, censor aut ultor, quia tales sunt rigidi & truces, qui nullam fratribus ex infirmitate peccantibus dant veniam, peccantque contra præceptum Christi: *Nolite iudicare & non condemnabimini*. Matth. 7. 1. Ita Sanctus Hieronym. *Si quem rigidum*, ait, *& trucem ad omnia fratrum peccata conspexerit, ut nec in sermone peccanti, neque propter naturalem interdum pigritiam motatus det veniam, hunc scito plus iustum esse, quam iustum est. Nam inhumana iustitia est fragilitati conditionis humanæ non ignoscere.* Et Bachiarius epist. de Recipiendis lapsis ad Januarium circa medium, tom. 3. Biblioth. S. Patrum. *Noli nimium esse iustus, Quid erat ipsis*, ait, *coniungi homini peccatori? Respice illum qui dicit: Noli nimium esse iustus Magister noster* [illegible]

A *tenulus vulneratum non solùm cura dignum iudicat: verùm etiam ad stabulum suum & ovile reducit.* Secundò, in justitia distributiva noli esse nimia justus, id est cave ne nimis timeas beneficia vel præmia dare indigno, quò fiat, ut eadem etiam deneges digno. Tertiò, in justitia commutativa q. d. Cave tantoperè timeas alteri suam mercedem & lucrum non tribuere, ut tibi inferas damnum. Licèt enim justitia consistat in æqualitate juris & debiti invisibili, ac proinde contra eam propriè non peccetur per excessum, sed tantùm per defectum, ut docet Aristoteles loco jam citato, tamen quoad operationem & executionem justitiæ potest peccari per excessum, cùm scilicet quis solvit debitum eo tempore, quo non obligatur, cùm magno reipublicæ vel suo detrimento, ut cùm quis gladium reddit furioso, quo ipse grassatur in civium cædem. Ita sanctus Augustinus in quæstionibus vet. Testam. quæst. 15. *Nimia iniustitia*, ait, *incurrit peccatum; temperata verò iustitia facit perfectio: quia peccantibus ad singula si respondeas, non deerit ubi pecces. Hic ergo iustus non est multùm, qui Dei imitator est.* Audi S. Ambros. lib. 1. de Pœnitent. cap. 1. *Etenim qui studet humanæ infirmitatis*

B *emendare studia, ipsam infirmitatem suis debet sustinere, & quodammodo suis humeris, non abiicere. Nam pastor ille Evangelicus lassam ovem vexisse legitur, non abiecisse; & Salomon ait; Noli iustus esse nimium. Debet enim iustitiam temperare moderatio.* Causam urgentem subjicit: *Nam quemadmodum se tibi curandum præbeat, quem fastidio haveas, qui contemptui se, non compassioni medico suo putet futurum? Ideo Dominus Iesus nobis est compassus, ut ad se vocaret, neque deterreret. Mitis venit, venit humilis. Denique ait: Venite ad me omnes qui laboratis, & onerati estis, & ego vos reficiam. Reficit ergò Dominus Iesus non excludit, neque abiicit: meritoque tales discipulos elegit, qui Dominicæ voluntatis interpretes plebem Dei colligerent, non repudiarent. Unde liquet eos inter Christi discipulos non esse habendos, qui dura pro mitibus, superba pro humilibus sequenda opinantur; & cùm ipsi quærant Domini misericordiam, aliis eam denegant, ut sunt doctores Novatianorum qui mundos se appellant.* Igitur secte ait Sanctus Hildebertus epist. 23. *Quisquis nihil contra impunitum relinquit, dereliquit, culpa est totam persequi culpam; magnum quid & divinum sapit offensus clemens; bonus princeps ita reum insequitur, ut quem punit hominem, reminiscatur.*

C Huc pertinet expositio Ferrandi Diaconi Carthag. qui S. Fulgentio coævus & familiaris, doctrina & sanctitate floruit anno Christi 480 (extat tom. 5. Biblioth. S. Patrum) scripsitque Paræneticum ad Reginum Comitem, qua ratione dux queat esse religiosus; in quo regula 8. in fine egregiè hanc gnomen pertractat: *Diligere solita*, inquit, *& habere vehementer insolitum, nimia est iustitia, non laude, sed reprehensione dignissima, si placet sapientissimi sententia Salomonis: Noli esse multùm iustus, neque sapias plusquam necesse est; Ne obstupescas, ne remaneas frigidus. Quis remanet frigidus? cui fervor subtrahitur charitatis. Noli ergò esse multum iustus.*

Deinde regulam innocentiæ sextam hanc Duci statuit: *Quæcunque dixeris, gesseris, & disposueris, ut Deo & hominibus placeas, Noli esse iustus multum.* Casus particulares subjungit, *Incurrit aliquis gravissimam facinoris culpam? meretur iustissimam tuam censuram. Tempera dux optime impetum severitatis, & dum reo supplicia inferuntur, interioribus auribus piètas: Noli esse multum iustus; amicitiæ alius immemor, debitum exhibere neglexit officium, dignus est abiici, movet ne sentire asperum lesionem. Cohibe obsecro rectum dolorem, noli retribuere similia.*

D *Ne asperes quasi inimicum, sed corripe adhuc velut amicum respondente tibi sapientissimo Salomone, Noli esse multum iustus. Ergo iustus, ut corripias inquietos, noli esse multum iustus, ut consoleris pusillanimes, ut suscipias infirmos, & patiens sis ad omnes.* Et post nonnulla: *O quanta dux sapientissimè dissimulanda sunt, quanta tolerenda, quanta leniter attingenda, quanta quoque sacerdotum intercessionibus concedenda, ab illo qui sapienter audit, Noli esse multum iustus.* Juxta illud S. Bernardi ad Eugen. *Rector omnia videat, multa dissimulet, pauca corrigat.* Subdit demùm Ferrandus: *Inter alia denique detractionis absconsæ iaculo non modo vulnerabimur, nec in moribus bene viventium sollicitius inquiramus, unde culpentur, si loquatur unicuique nostrum per Spiritum sanctum sanctis Scripturis: Noli esse multum iustus.* Unde concludit: *Nullus enim portetur per patientiæ insita importunitas animabus paulatim quòd eò crescente multorum animam primitus seditionibus, deinde publicis aperis prælis, cupiendos esse multum iustos, vere factus iniustus, & nomine*

nomine aut officio ducis indignus. Necessarium proinde sermonem A
dux optimè sapius repete: Noli esse multum justus.

Huc facit Proverb. Arabum: *Non est justitia celeritas injusta*, q. d. Non est judici præcipitanda sententia, ne postea deprehendatur injusta.

Tertiò. Tertiò, noster Lorinus & Pineda sic exponunt, quasi dicat. Noli divina judicia curiosius scrutari, ut censorem divinæ justitiæ agere videaris dicendo: Cur Deus permittit justum perire in justitia sua, & impium in malitia prolongare vitam; unde subdit: *Neque plus sapias, quam necesse est.* Septuag. *Noli argumentari plus quàm oportet*, ut vel sc. disputare cum Deo, juxta illud Jerem. 12. 1. *Justus quidem tu es Domine, si disputem tecum: Verumtamen justa loquar ad te, quare via impiorum prosperatur?*

Quartò. Quartò, noli esse nimis justus, id est nimis bonus, nimis lenis, nimis placidus, ut peccata dissimules, nec iis resistas. Ita Chald. *Ne sis justus nimium*, ait, *in tempore, quo reus est peccator mortis, ut clementer agas erga eum, non occidens eum; nec sapiens fias sit amplius, juxta sapientiam improborum, & ne discas vias eorum: ad quidnam perverses viam tuam?* Ita quoque Hebræi hic in Midras sive Glossa, ac R. Haccados: Nimis justus, id est bonus inquiunt, fuit B Saul, qui pepercit Agag, & melioribus armentis contra præceptum Dei, ideòque regno & vita excidit. 1. Reg. 15. 8.

Quintò. Quintò, planè, plenè & adæquatè, q. d. Noli nimius esse & excedere modum in justitia, tum propriè dicta, tum generatim accepta, hoc est in virtute. Virtus enim consistit in modo, & medio duorum extremorum, quæ proinde vitia sunt. Ita S. Gregor. Nazianz. in Distichis: *Cave*, ait, *ne vel nimis rigidam justitiam, vel incurvam, vel versutam prudentiam habeas. Optimus enim omnibus in rebus est modus. Animi perfidiam rege, ne alioqui a fortitudine ad temeritatem desciscat.* Idem in præceptis ad Virgin.

In medio porrò virtus est fixa malorum:
Haud secus ad spinas inter rosa mollis acutas.

Idem Orat. 26. *Ne magnopere justus sis*, ait, *nec supra modum sapiens. Par etenim justitia atque sapientia detrimentum affert, acris tam in actione, quam in sermone animi impetus, à bono nempe & à virtute propter excessum excidens. Hanc enim defectus, & excessus perinde labefactant, non secus ac regulam additio aliqua aut subtractio. Nemo igitur sapientior sit, quàm conveniat, nec lege exactior, nec luce splendidior, nec norma rectior, nec præcepto divino sublimior. Id vero qua tandem ratione consequemur: Nimpe si modesti, & compositi esse curemus, naturæ leges comprobemus, rationem ducem sequamur, ordinem & disciplinam non aspernemur.*

Quin, & Aristot. 1. Ethic. cap. 6. Virtutem definit esse mediocritatem.

Et Horatius:

Virtus est medium vitiorum utrimque reductum.

Et illud Hesiodi:

Mensuram serva, modus in re est optimus omni.

Hunc sensum exigit antithesis v. seq. *Ne impie agas multum.* Hebr. *Ne peces multum.* Rursum hoc sensu congruè hæc gnome nectitur præcedenti: Justus perit in justitia sua. q. d. Noli esse nimis in rigore justitiæ, pœnitentiæ, orationis, contemplationis, ceterarumque virtutum, ne tibi mortem, vel naturalem, vel violentam ab iis, qui hunc rigorem justitiæ non ferunt, accersas. Favet quoque causa, quam subdit: Ne obstupescas: nimius enim rigor mentem hebetat, ac corpori stuporem inducit.

Huc pertinet expositio Aben Ezræ: Nimis justus est, inquit, qui nimiis jejuniis, orationibus, laboribus cor- D pus extenuat, imò enecat & ad summum stuporem desolationemque adducit. *Nihil minus expedit, quàm agrum optimè colere*, ait Plin. lib. 18. c. 6. quia sic omnis ejus succos & vigor exhauritur, ut fiat effœtu sterilis: sic qui nimiis laboribus mentem, vel animum excolunt, illum enervant & stupidum efficiunt. Unde S. Bernard. serm. 4. in Psalm. *Qui habitat: Sicut*, inquit, *iste corporeus sol, licèt bonus sit, & valdè necessarius, tamen & fervor eius, si temperatus non fuerit, infirmo capiti & splendor infirmis oculis nocet, nec est solis culpa, sed infirmitatis: sic etiam sol justitia est. Unde & dicitur: Noli nimium justus esse, non quod justitia bona non sit, sed quia dum adhuc infirmi sumus, oportet ipsa boni gratia temperari, ne forte elationis, aut indiscretionis vitium incurramus.* Et S. Ephrem epist. ad Joannem Monachum de Patientia: *Noli esse justus multum, neque plus sapias, quàm necesse est*, ne obstupescas; hoc est, inquit, ne majora te præsumas; noli A tentare ea, quæ vires tuas, tùm naturæ, tùm gratiæ superant, ne oneri succumbas & facti te pœniteat. Exemplum affert de monachis quibusdam, qui majoris perfectionis studio cellam relinquentes, contra monita superiorum in aridissimam solitudinem se contulerunt, sed ibidem fame & frigore confecti, aliqui etiam enecti fuere. Sapientior fuit S. Macharius, qui ut ibidem refert S. Ephrem, a spiritu quodam stimulatus, ut pergeret in interiorem eremum, diu illi restitit, tandemque ei obsequens egressus in eremum vidit ibidem duos homines nudos, quos compellans: *Quomodo*, ait, *fieri potero monachus? Et illi ad eundem: nisi quis renuntiaverit omnibus qui in mundo sunt, non poterit fieri monachus. Ad quos ille: Ego, inquit, infirmus sum & non ita valeo, ut vos. Cui illi: si nequeas ut nos, sede in cella tua, & peccata tua defleas.* q. d. Esto cellita, si nequis esse eremita; cœnobitam age, si non vales anachoretam, juxta illud tritum: *Si equum agere nequis, agas asinum.* Hæc in re peccant sæpè novitii, qui ex novitio fervore, sed indiscreto, illicò volunt esse perfecti & summi in sanctitate, ideòque nimiis jejuniis, orationibus, pœnitentiis se conficiunt, ut ægrotent, indeque fiant tepidi aut scrupulosi.

Igitur nimirum in justitia omnique virtute cavendum, singulisque modus est adhibendus, excepto amore: *Nam modus amandi Deum est amare sine modo*, ait S. Bernardus hæc de amore Dei intellige per se: nam per accidens, ne scilicet nimis debilitetur cerebrum & corpus, modus quoque contemplationi & amori adhibendus est.

Denique nonnulli per justitiam accipiunt religionem. q. d. Ne sis nimis justus & sapiens, id est nimis religiosus, & curiosus in scrutandis divinis, ne obstupescas, id est ne fias superstitiosus, vel hæreticus, vel scrupulosus & delirus. Religio enim si sit nimia, à seipsa degenerat, fitque superstitio. Hinc Plutar. in Camillo: *Pietas*, inquit, *sive religio medium est inter contemptum numinis & superstitionem. Pietas autem, & quod aiunt, ne quid nimis, optimum est.*

NEQUE PLUS SAPIAS QUAM NECESSE EST] Hebr. *Ne tibi sapias amplius, quàm par est*; vel *ne te sapientem æstimes excellenter*, sive plus æquo. Arabic. *Ne sapias sapientiam superfluam.* Olympiod. *Ne nimium sapias.* Campens. *Ne sapias ultra modum.* Tigur. *Ne maiorem tibi sapientiam arroges.* Sensus est, q. d. Ne nimis sapere velis in invenienda & tuenda nimia tua justitia, qua velut rigidus justitiæ cen- C sor judicare & censere præsumas mores, actiones, judicia non solùm hominum, sed & Dei, quia & legem ipsam, quasi illa velis esse legalior & justior, uti paulò antè dixit ex Nazianz. Unde Septuag. vertunt: *Noli argumentari plusquam oportet.* Sanctus Hieronymus. *Ne quæras amplius.* Rursum qua velis plus sapere ceteris, tum in sanctitate, rigore & perfectione virtutis, tum in quavis alia re. Unde Vatablus vertit: *Nec plus æquo tribuas tibi*, ut nolis auscultare aliis etiam sapientioribus & superioribus, sed tuum judicium omnibus præferas, teque plus omnibus sapere æstimes, quæ ingens est arrogantia, & præsumptio. Unde Apostolus huc alludens: *Non plus sapere*, ait, *quàm oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem.* Rom. 12. 3 Vide ibi dicta. Sanctus Cyprianus. libr. 3. Testim. cap. 53. ex Septuag. legit: *Noli argumentari plusquam oportet*, indeque probat arcana Dei non esse curiosè scrutanda, ideòque fidem nostram simplicem esse debere. Chald. vertit: *Ne sis nimis sapiens in scientia impiorum, qui sunt in generatione sua, ne discas eorum vias, ne forte declines vias tuas.* Filii enim hujus sæculi sapientiores sunt filiis lucis, ait Christus, sed in generatione D sua, quia scilicet sapientes sunt in malo, ac mille rationes excogitant, quibus mala quæ machinantur perficiant.

NE OBSTUPESCAS] Nimia enim sapientia degenerat in insipientiam, & stuporem, sicut nimium studium cerebrum fatigat & hebetat; eò quòd optimos spiritus consumat; unde nimis studiosi fiunt stolidi, subinde deliri & amentes, aut ægri, citoque moriuntur. Hinc Hebr. est: *Ut quid devastaberis* vel *desolaberis?* qualis est obstupescens, qui à seipso, & ab anima sua quasi desertus, & desolatus est. Symmach. *Ut non angaris nimium.* Syrus: *Ne admireris.* Arabicus. *Ne stupe efficiaris.* S. Hieronym. *Ne turberis.* Thaumatur. *Ne admisso uno peccato consequenter pluribus implicetur.* Tigur. *Quare teipsum stupidum efficias?* Campens. *Ne forte & tu similiter pereas.* Alius vertit: *Ut quid inflabis te?* Chald. *Ad quidnam perverses viam tuam?* Cajetan. explicat, quòd nimis sapientes vel justi, utpote parum ad praxim, & vitam socialem

com-

communemque apti, solent deferri ab iis, qui negotia tractant, vel deliberant & consilium quærunt. Verùm hoc frigidius est.

Vis exempla? Accipe: Philosophi dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt. Roman. 1. 22. Adam & Eva insipientes & stupidi facti sunt, dum nimis sapere voluerunt, ideoque comederunt pomum arboris scientiæ boni & mali. Sic Festus ait Paulo: *Multæ te litteræ ad insaniam convertunt.* Actor. cap. 26. 24. sic Salomon ipse nimis sapientiæ suæ præfidens, stuporem & stultitiam idololatriæ incurrit. Unde Eccles. cap. 47. 22. de Salomone ait: *Excitari stultitiam suam*, & vers. 27. *Dereliquit post se de semine suo gentis stultitiam, & imminutum à prudentia Roboam.* Verè Isaac presbyter libro de Contemptu mundi cap. 51. *Qui*, inquit, *de sapientia elevatur, tenebrosos ignorantiæ laqueos patietur.*

Denique perperam Hugo Cardinalis hæc verba refert ad versum sequentem. q. d. Ne impiè agas multum, ut peccata peccatis addas, ne obstupescas, id est fias stupidus & durus, ut excitari nequeas ad meliora. Sic & Bonaventura: Prohibet, ait, præcipitium impietatis, quia hæc reddit hominem stupidum in affectu, durum & crudelem in actu, & cæcum in intellectu, atque ut Lyran. facit hominem desperare.

Ne impiè agas multum quid?

Ne impie agas multum, et noli esse stultus, ne moriaris in tempore non tuo] Syrus: *Ne odiosus efficiaris multum, ne sis stultus, ne forte moriaris sine tempore tuo.* Thaumat. *Noli esse audax vel temerarius, ne te mors ante diem abripiat.* Auctor Catenæ Græc. *Ne immatura mors intempestivam tibi manum injiciat.* Chald: *Ne ambules post cogitationes cordis tui, ut impiè agas, neque longè facias viam tuam à domo doctrinæ legis, ut sis stultus, ne forte causa mortis sit animæ tuæ, ut succidantur dies vitæ tuæ, ut moriaris, antequam perveniat tempus tuum. Ut moriaris.* Hebr. אַל־תִּרְשַׁע *al tirsa*, id est, *Ne sis inquietus*, vagus, turbulentus, ut concupiscentiis variis abripiaris æstibusque animi, instar maris procellosi fluctus. R. David & R. Abraham: *Ne te multum occupes in negotiis mundanis, ne te distrahas, ne vageris*, Campen. *Ne esto nimis justitiæ tenax, neque esto exlex, ut nec in minutissimis scrupulose teneberis, nec maxima temerarius transilias.* Hæc gnome est antithesis præcedentis, ut patet conferenti utramque, præsertim in Hebraic.

Sensus clarus est, q. d. ait Sanctus Hieronymus. *Noli peccatis addere peccata, ne provoces Deum etiam hic tibi inferre judicium*, etiamque mortem. Peccata maximè gravia & atrocia intellige. Hæc enim significat Hebr. רשע *rasca*, & Latinum *impiè agere*, quæ duplicis sunt generis, scilicet Primò, impietas in Deum per superstitionem, hæresim, blasphemiam, idololatriam, &c. Ita Olympiodorus. Secundò, sævitia & crudelitas in proximum. Ita Bonaventura, Lyranus & alii. Hæc enim duo, utpote noxia reipublicæ, & hominum societati, solet Deus punire in hac vita, & castigare morte, ut castigavit totum orbem idololatria & injustitia plenum diluvio tempore Noe; Pentapolim igne cælesti; Core, Dathan & Abiron hiatu terræ. Numer. 16. Absalonem patri Davidi rebellantem suspendio. Nam ut dicitur Psalm. 54. versic. 24. *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos.* Ergo *ne impiè agas multum*; Hoc est, sicut te docui, ne nimis sis justus, sic te moneo, ne nimis sis injustus. Cave ergo à peccatis gravibus, præsertim Deo vel proximo injuriis. Nam omne peccatum, etiam veniale & minimum in hac fragili vita vitare est impossibile, scilicet ut ait Poeta: *Quisque suos patimur manes, felix qui minimis urgetur:*

Et noli esse stultus] stultè inhærendo vanis voluptatibus, & addendo peccata peccatis, nec pœnitendo cum periculo mortis, & gehennæ, quæ peccatores non cogitant, nec prævident, sed liberè & securè peccant quasi non esset mors & infernus ideoque improvidi subitò in eam corruunt. An non hæc summa est stultitia? *Si enim*, ait Sanctus Hieronymus, *novit hirundo pullos de suo oculare Chelidonia, & dictamnum capreæ appetunt vulneratæ, cur nos ignoremus medicinam pœnitentiæ propositam esse peccantibus?* Unde Septuag. vertunt: *Noli esse σκληρὸς*, id est, *durus*. Arab. *Ne sis turbatus, scelestus.* Hugo: *Ne sis divinorum ignarus.*

Mori in tempore non suo quid. Expos. Prima.

Ne moriaris in tempore non tuo] Idest, id est, ne moriaris intempestivè, præmatura & anticipata morte, eaque sæpè violenta, puta vi ab hominibus, vel à Deo vindice tibi illata. Homines valdè scelerati, ait Sanctus Hieronymus, moriuntur in tempore non suo, quia vel judicum, vel Dei vindicta de vita tolluntur ante naturalem vitæ terminum, quem attigissent, nisi is incisus & præreptus fuisset, scilicet, *ante fatale tempus*, ait Tigurin. Nam, ut vertit Campen. *Tales ut plurimum pereunt male.* Adde inquietudines & passiones, & perturbationes iræ, invidiæ, superbiæ, &c. quibus assiduè agitantur impii, vitam eorum abbreviant. Sed filij & posteri Heli mortui sunt in tempore non suo. Audi Sacr. Scriptur. *Non erit senex in domo tua omnibus diebus. Pars magna domus tuæ morietur, cùm ad virilem ætatem venerit.* 1. Reg. 2. 31. & 33. juxta illud Proverb. 10. 28. *Timor Domini apponit dies, & anni impiorum breviabuntur.*

Secunda.

Secundò, *in tempore non suo*, quia impios imparatos, utpote destitutos virtutibus & meritis, subita & repentina invadit mors. Ita Olympiod. Dicitur hoc tempus non suum, quia sibi incongruum, animo noxium, & saluti æternæ damnosum. Hoc enim est tempus peccati, & diaboli, quo ipse peccatorem possidet, ut rapiat ad tartara.

Tertia.

Tertiò, *in tempore non suo*, quia impii nullo tempore expectant mortem, putantque ab ea se longissime distare, ergo incogitantes, & pavidos improvisa mors aufert. Vide Perer. in cap. 25. Genes. disp. 7.

Mysticè Auctor Catenæ Græcæ exponit, q. d. *Ne immoretur in corde tuo cogitatio impia, ne forte in impietatem anima prolapsa ignoratione moriatur.*

Tropol. disce hic, quòd summum bonum est mori in tempore suo, hoc est quando quis constitutus in gratia paratus est ad mortem, ut per eam transeat ad beatam immortalitatem. Hanc Deus concedit iis, qui solliciti sunt & strenui, ut se in gratia conservent, eamque augeant. Vice versa summum malum est mori in tempore non suo, hoc est, quando quis degit in peccato mortali, præsertim in consuetudine & statu peccati. Hic enim imparatus est ad pœnitentiam, & ad bonam mortem, ideoque per eam tendit ad mortem secundam in gehenna. Hoc Deus infligit iis, qui in impietate crescunt, & peccata peccatis accumulant. Hos enim Deus despicit, occæcat, obdurat, ac tandem reprobat. Quare prædestinationis signum, imò effectus est mori tempore suo, id est, in statu gratiæ, reprobationis verò mori in tempore non suo, id est imparatum in statu peccati. Quàm multi reprobi salvarentur, si morerentur in tempore suo, id est cùm sunt in statu gratiæ, jam autem damnantur, quia moriuntur in tempore non suo, id est in statu peccati? Quam multi vicissim prædestinati & electi damnarentur, si Deus eos raperet in tempore non suo, v. g. Si Petrum rapuisset illicò ut negavit Christum; si Paulum, cùm persequeretur Ecclesiam, si Magdalenam, cùm voluptatibus indulgeret: jam autem per gratiam, qua eos prædestinavit & elegit sinit eos vivere in tempore non suo, ut rapiat eos in tempore suo, cùm scilicet per gratiam sunt sui amici & filii. Hæc ergo summa est gratia, utpote gratia prædestinationis & electionis divinæ. Hinc disce summè cavendam esse consuetudinem peccandi, ut si in peccatum aliquod lapsus sis, non in eo jaceas, sed illicò per pœnitentiam resurgas. Hoc est quod monet Eccles. cap. 21. vers. 1. *Fili peccasti, non adjicias iterum, sed & de pristinis deprecare, ut tibi dimittantur.* Vide Bellarmin. de Arte bene moriendi. Viri quidam timorati nuper sodalitatem instituerunt hac de re, in qua quisque quotidie certas pro se, cæterisque sodalibus Deo fundit preces, ut sibi suisque felicem sanctamque in tempore suo concedat mortem; quæ sanè pia & utilis est praxis ad assecurandum sibi ultimum & decretorium illud vitæ momentum, ex quo pendet tota æternitas; ideoque sodalitas hæc per plures provincias sparsa est, multaque hominum millia, qui pro se mutuo ac felici sodalium omnium morte quotidie obsecrant, complectitur. Horum illud axioma est. *Sic vive quasi quotidie moriturus. Cùm mane surgis, cogita te illo die moriturum.*

Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.

Quod fuit dictamen Sanctæ Marcellæ, teste Sanctum Hieronymum in ejus epitaphio ad Principiam ejus filiam.

Bonum

BONUM EST TE SUSTINERE JUSTUM: SED ET AB ILLO (impio, de quo sermo præcessit) NE SUBTRAHAS MANUM TUAM: QUIA QUI TIMET DEUM, NIHIL NEGLIGIT] Pro *justum* Titelm. & Vatab. censent legendum *istum*, quia sic legunt Hebr. & Chald. Verum omnes Codices, etiam Sixtius leguot *iustum*, quia per *istum* intelligit *justum*. Hebræa ergo sic habent: *Bonum est quod apprehendas in hoc* (id est *hunc*, scilicet justum) *& eam ab hoc* (id est alio, putà impio) *ne quiescere facias manum tuam, quia timens Deum egreditur ad omnia hæc*. Septuag. *Bonum est inhærere in hoc, & quidem ab hoc ne contamines manum tuam; quoniam timentibus Deum egrediuntur omnia*. Ubi pro μιάνῃς, id est *contamines* per Diæresim videtur legendum μὴ ἀνῇς, uti legit scholiastes, id est *ne dimittas*. Sic enim legunt Hebr. Chald. Latina. Arabicus verò de more Septuag. secutus legit: *Ne contamines*. *Res bona est*, inquit, *ut amplectaris hanc concionem. & teneas eam, & propterea ne macules manum tuam hoc*: Nonnulli per *hoc*, & *hoc* accipiunt justum in neutro genere, id est justitiam, q. d. Bonum, imò optimum est, ut fulcientes justum, id est, ut justitiam, & sanctitatem supra te tollas, humerisque, & capiti tuo imponas, nec ab ea manus amoveas, sed ambabus eam amplectaris, exerceas tuearis: hoc enim unicum est negotium tibi à Deo impositum, & commendatum. Alii per *hoc*, & *hoc* accipiunt duo, quæ præcesserunt, q. d. Sustenta hoc, scilicet, ut non sis nimis justus & severus, nec subtrahe manum ab hoc, id est à secundo, ne scilicet impiè agas multum, id est ne sis nimis indulgens, & laxus, severitatem clementia temperes: sic Dei sanctam providentiam, quæ attingit à fine usque ad finem fortiter, & disponit omnia suaviter, imitaberis. Verùm pro *hoc* Hebr. est זה *ze*, id est *hic*, vel *iste*, in masculino genere, putà justus, nisi alio puncto legas זו *zo*, id est *hoc*, istud: quocirca.

Sustenta justum.

Primò. Primò, Thaumaturg. per *justum* accipiens Deum sic aptè præced. de justo, & impio hanc gnomen connectit, dum vertit: *Bonum maximum est Dei adiutorio niti, & sic omne cavere peccatum Execrabile etiam immaculata pollutis contingere manibus atqui obedienti & timenti Dominum omnia adversa licebit effugere*. Et auctor Catenæ Græcor. *Ceterum*, inquit, *maximum illud est, si succurrentem Deum, manumque iacenti porrigentem vicissim tu apprehendas, ut ab illo pendens nusquam peccato manum tuam porrigas; nam incesta manu contingere, quæ ab omni sunt labe aliena, scelestum planè est, & abominabile; at qui timore Dei confixus, Deo subditus est, is adversa omnia facilè vitat*.

Secundò. Secundò, Olympiod. q. d. Bonum est justum, id est justitiam apprehendere, & virtutem comparare, nec manus scelere contaminare; qui autem id facit, Deumque timet evadet tentationum certamina. Vel ut Cajetan. Egredietur ad omnia, id est ad omnes virtutes, quas studiosè exercebit, nec erit una alterave duntaxat contentus. Rursum Midras, sive glossa Hebræa, hic, per *hoc* & *hoc*, accipit diversa, imò universa legis præcepta, quasi dicat. Ita serva unum præceptum, ut non omittas aliud, sed universa simul exactè observes; sic non morieris in tempore non tuo, sed universa mortis prœmaturæ discrimina tutus evades.

Tertiò. Tertiò, Hugo Card. q. d. Bonum est sustinere justum, qui sæpè te corripit, & castigat, nec ab illo subtrahere obsequium, vel subsidium, id tantò alacrius illud exhibere, quantò ille diligentior est in corripiendo, & curando salutem tuam.

Quartò. Quartò, S. Hieronym. asserit sustentare accipi posse pro sustinere, *ut justi animus præparetur, ut quodcumque evenerit libera mente sustineat*. quasi dicat justus æquo fortique animo sustinet omnia tam adversa, quàm prospera; ideoque implorat Dei opem; si enim eum habeat protectorem, nec elevabitur prosperis, nec deprimetur adversis.

Quintò. Quintò, Vatabl. *Bonum est, ut hoc*, inquit, *teneas* ita (nempè, quòd non sis nimium justus) *ne manum tuam ab isto retrahas, id est à justitia, & sapientia, quas non debes spernere, sed utrique operam diligenter dare, namque timens Deum expediet se ab universis his*, id est facilè cavebit, ne sit nimium justus, aut ne non nimium studeat justitiæ, recedatque ab extremis.

Huc accedunt Hebræi, qui exponunt quasi dicant. Bonum est apprehendere partem sapientiæ & stultitiæ; quia qui timet Deum utraque viriliter utitur. Una ergo manu apprehendere unam, altera alteram; id quod timor Dei edocebit; cujus ductu tutus incedes, & evades extrema pericula. Et clarius q. d. *Ut hæc pericula* (nimiæ justitiæ, sapientiæ, impietatis, stultitiæ) *vites*, nil melius est, quàm, ut firmiter credas, & perpetuò in memoria habeas, quòd qui reverentur Deum, omnia hæc mortifera mala effugient.

Sextò. Sextò, Chald. *Bonum est*, inquit, *te adiungi negotiis mundi hujus, ut retribuas beneficentiam animæ tuæ in via negotiatorum: & etiam ab hoc libro legis, ne dimittas partem tuam; etenim qui timet Dominum, exit de manibus omnium dilectorum illorum*. Unde aliqui per *hoc* & *hoc* accipiunt theoricam, & practicam. q. d. Ita vaces theoricæ & contemplationi, ut non omittas actionem & praxim, sed manus operi & beneficentiæ admoveas. Contemplatio enim dirigenda est ad actionem & exercitium virtutum.

Septimò. Septimò, & genuinè Sanctus Hieronymus Alcuinus, Glossa interl. Titelm. & alii. q. d. Bonum est sapientes & justos ope & opibus sustentare, sed & à stultia quoque impiisque peccatoribus ne subtrahe manum & beneficentiam, quia, qui timet Deum, nihil negligit, sed omnes occasiones bene agendi & bene faciendi capessit & captat, ut imitetur Deum, *qui solem suum oriri facit super bonos, & malos, & pluit super justos & injustos*. Matth. 5. 45. q. d. Quibus, & quotquot potes benefacere benefacito, qualesque illi sint, sive sapientes, & justi, sive stulti & impii, sic non eris justus nimis, nec nimis impius. Eleemosyna enim corrigit nimiam justitiam, & severitatem, atque expiat, si quid impiè gesseris. Videtur huic gnomæ contradicere illa Eccles. 12. 15. *Da bono, & non recipias peccatorem: benefac humili, & non dederis impio*: Sed ibidem respondi, & locum explicui. Verùm ut candidè dicam, quod sentio, non videtur hic agi propriè de eleemosyna corporali, sed spiritali, ut sensus sit, q. d. sustenta justum ne velit esse nimis justus, itaque limites justitiæ excedat fiatque injustus: manum quoque ne subtrahas ab impio, ne impiè nimis agat, & stultè operetur; sicque nihil boni negligas, quòd tam in justo in justitia sustentando, quàm in impio ab impietate prohibendo, & revocando efficere possis. Hunc esse sensum liquet primò, quia eum exigit connexio hujus sententiæ cum præcedenti, atque τὸ *justum* planè respicit refertque justum, de quo verf. præced. dixit: *Noli esse justus multum*. Similiter τὸ *sed ab illo ne subtrahas manum*, planè refert impium, de quo dixit: *Ne impiè agas multum, & noli esse stultus*. Rursum idipsum arguit, quod dicit, *sustenta*, non da eleemosynam. Hebr. *apprehende justum*, scilicet nutantem, & labantem, ne in injustitiam propter nimium fervorem prolabatur. Denique id convincit ratio, quam subnectit v. 21. *Non enim est homo justus in terra, qui faciat bonum, non peccet*. q. d. Ideo sustenta justum, quia non est justus quisquam adeo sanctus, qui non aliquando cespitet, & peccet.

Timens Deum nil negligit. QUI TIMET DEUM NIHIL NEGLIGIT] Hebr. *exibit ad omnia*. Syrus: *sequitur omnia*. q. d. Non est tardus, & piger, sed sedulus, & alacer, ut aggrediatur omne bonum omnemque beneficentiam, item omne opus arduum. q. d. Justus forti est animo, ideoque difficultates, tentationes, & tribulationes non fugit, sed intrepidè iis procedit obviam, easque vincit, & superat: sicut Deus Jacobo *certamen* forte (cum Esau) *dedit, ut vinceret*. Sap. 10. Unde S. Hieronym. explicat. q. d. *Qui timet Deum, nec elevatur prosperis, nec opprimitur adversis*. Rursum ex Hebr. vertas: *Qui timet Deum, exibit cum omnibus*; vel ut Pagnin. *de omnibus*, id est evadet omnia mala. Ita Thaumat. Olymp. & alii; vel omne bonum opes ad optatum finem perducet: aut ut Septuag. *Exibunt omnia*, id est omnia feliciter succedent timenti Deum. Unde Arabicus vertit: *Qui timet Deum exit ab omnibus rebus justificatus*. Symmach. *Timens Deum pertransibit omnia*. Tigur. *expediet se ex universis istis*. Vatabl. *facilè recedet ab extremis*.

Moraliter. Moraliter disce hic, quòd sicut negligentiæ mater est securitas, sic timor est industriæ, & diligentiæ. Hoc verò consistit in quatuor, ait Hugo, scilicet in studio, labore, sumptu, tempore. Diligens enim nulli parcit studio, labori, sumptui, tempori, sed omne, quod res poscit, illi impendit. Rursum timens Deum nihil boni, vel mali negligit, sed omne bonum capessit, & omne malum evitat, quantum scilicet humana fragilitas

gilitas patitur. Nam non est justus, qui non peccet venialiter, ut subdit vers. 21. Justus tamen satagit venialia fugere quoad potest, nihilque vel minimum prætetit, vel negligit. Nam, ut sapienter ait S. August. lib. de Decem chordis cap. 12. *Sic & modica peccata attendite, quia modica sunt, & cavete, quia plura sunt. Quàm minutissima sunt grana arenæ, si arena amplius in navim mittatur mergit illam, ut pereat: quàm minutæ sunt guttæ pluviæ? nonne flumina implent & domos dejiciunt? Ergo ista nolite contemnere.* S. Bernardus autem sic inquit: *Non solum gravia, sed & levia cavenda sunt peccata. Multa enim levia unum grande efficiunt, sicut solent de parvis & minimis guttis immensa flumina crescere.* Ita Sanctus Bernard. lib. Medit. cap. 45. quod intellige non formaliter, sed dispositivè; venialia enim peccata disponunt ad mortalia; sunt enim sicut pulvis in oculos injectus, qui eos in principio obnubilat, deinde excæcat penitus: sunt sicut seminatores discordiæ, qui affectum rem publicam turbant, & animam totam inquietant: sunt imbres, qui non quidem charitatem extinguunt, at robur ejus, & fervorem corrumpunt: sunt ægritudines, quæ mentem debilitant: sunt fœtores, qui spiritum Dei contristant, & & nos à bono ejus familiaritatis avertunt.

QUI ERGO DEUM TIMET, NIHIL NEGLIGIT] sed majora peccata, ut majora fugiet, & minora, ut semina majorum vitabit. Temerarium enim est unum pedem hostis intra domum admittere, qui post unum alterum ponet, & miserum habitatorem ex ea cum injuria expellet. Ita diabolus solet à parvis incipere, & ad majora procedere, & postquam ab anima timorem leviorum peccatorum depulit, metum etiam graviorum ablegare. Vide dicta Eccles. 19. vers. 1. ad illa: *Qui spernit modica, paulatim decidet.* Ex adverso stultus, qui Deum non timet, audacter transilit de peccato in peccatum, velut equus excæcatus, qui nihil timet, quia nihil videt: unde vulgò dicitur: *Nullum animal audacius equo cæco,* ait Hugo.

Sapientia dat robur,

SAPIENTIA CONFORTAVIT SAPIENTEM SUPER DECEM PRINCIPES CIVITATIS] Hebr. *Sapientia validabit sapientem præ decem dynastis,* vel *dominantibus in urbe.* Syrus: *Sapientia roborat sapientem, melior decem principibus, qui sunt in urbe.* Tigur. *Sapientia plus virium suppeditat, quàm decem potentes.* Camp. *Plus juvat, quam possint decem primates.* Thaumat. *Nec tantum valeat in civitate potentissimorum virorum præsidia, quantum sapientia: ea solet nonnunquam etiam omittentibus facere, quæ operabat, cognoscere.* Laborant hic interpretes in nexu hujus sententiæ cum præced. S. Hieron. sic nectit, ut occurrat tacitæ objectioni. Dicet enim quis: sum tenuis fortunæ, & pauper, quomodo ergo opibus meis sustentabo justum? Huic respondet. *Quos non potes opibus, consilio adjuva, solatio fove. Plus enim potes in angustia constituto præstare sapientia, quàm quilibet maximæ potestatis. Atque hoc ipsum cum prudentia facito. Grandis quippe libra justitiæ est, & cui, & quantum, & quamdiu & quali, vel in re, vel in consilio tribuere.*

Planiùs & pleniùs sic nectas, ut det causam, unde tantum robur sit sapienti, ut sustentare queat tam justum, quàm impium nutantes, & labantes in peccatum, curque ipse nihil boni negligat, sed validus vegetusque sit ad omne bonum. Causa nimirum est, quòd sapientia confortet sapientem, ut plus efficere queat unus sua sapientia, quàm decem principes suis opibus, & potentia in civitate: hæc enim corporea est fragilis, infida & incerta: sapientia verò spiritualis est, stabilis, fida & certa. Exemplum est in Joseph, de quo hunc versum explicat Chald. *Sapientia Josephi,* inquit, *filii Jacobi, plurimum ei præsidii & prudentiæ coram fratribus suis decoris justitiæ attulit, qui cum in timore Domini multum possent, nihil in illos molitus est mali, quo tempore in Ægypto essent: neque etiam violenter in fratrem irruerunt, qui tum eorum animos exasperarat.* Ita habet Chald. Compl. & Costi, licèt in Bibliis regiis habeatur *Sapientia auxiliabitur sapienti, qui subegerit concupiscentiam malam.* Rursum exemplum est in Jacob patre Josephi, de quo ait Sapiens cap. 10. 10. *Hæc* (Sapientia) *profugum iræ fratris justum deduxit per vias rectas, & ostendit illi regnum Dei,* &c. *Custodivit illum ab inimicis & à seductoribus tutavit illum, & certamen forte dedit illi, ut vinceret & sciret, quoniam omnium potentior est sapientia.* Ratio à priori est, quod sapientia mille excogitet & suggerat rationes, quibus sustentet justum æquè ac impium, ac quodlibet opus arduum

A aggrediatur, & perficiat. Rursum quòd sapiens, id est justus & sanctus, sit Dei os & organum, per quod loquitur Spiritus sanctus ad movendum audientium corda, quocumque ei libuerit, ut patuit in S. Petro, S. Paulo, cæterisque Apostolis & viris Apostolicis, qui orbem converterunt & ex impio fecere pium. Quare ut dicitur cap. 9. 18. *Melior est sapientia, quàm arma bellica.* Et: *Vir sapiens fortis est: & vir doctus robustus, & validus: Quia cum dispositione initur bellum, & erit salus ubi multa consilia.* Proverb. 24. 5. & cap. 21. 22. *Civitatem fortium ascendit sapiens, & destruxit quo robur fiduciæ ejus.* Vide ibi dicta.

SUPER DECEM PRINCIPES] Id est primores, dynastas, qui sunt in civitate. Hebr. enim est *Schallitim*. Unde Sultan sive Soldanus, id est Princeps, & Imperator, qualis fuit Soldanus Ægypti, Babylonis, Syriæ, &c. *decem*, id est multos, imo universos. Denarius enim est complementum numerorum simplicium, qui articuli vocantur, eosque primò componit, & combinat. Vnde δέκας dicitur, quasi δέχας, à δέχεσθαι, quòd omnia contineat & comprehendat. Sic Job c. 19. 3. ait: *En decies,* id est multoties, & continuò *confundistis me.* Alludit tamen ad decem primo-

B res urbis, de quibus dicitur Ruth. c. 4. v. 2. *Tollens autem Booz decem viros de senioribus civitatis*: hosce enim non tantùm ut testes cessionis hereditatis adhibitos fuisse, uti volunt Lyran. & Abulensis, sed etiam ut seniores, id est senatores, & judices patet ex eo quòd subdit. *Dixitque ad eos, sedete hic. Quibus sedentibus locutus est ad propinquum,* &c. causam cessionis cum eo coram decem senatoribus peragens, uti rectè ibidem observavit Fevardentius. Ésto Josephus, quem citat, & sequitur Carolus Sigon. lib. 7. de Republ. Hebr. capit. 7. innuat apud Hebræos septem fuisse civitatis principes: varii enim in urbe sunt magistratus, variis rebus causisque præpositi: unde in uno erant septem, in alio decem Senatores. Sic apud Romanos erant septemviri, erant & decemviri, sed in diversis tribunalibus, aut de & in diversis temporibus. Audi Livium lib. 3. *Anno trecentesimo altero, quàm Roma condita erat, iterum mutatur forma civitatis ab consulibus ad decemviros, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat.* Porrò nugatur R. Salomon, dum explicat de Josia, quasi dicat. Josias rex sapiens, & pius ob suam sapientiam & pietatem, potentia, & robore superavit decem

C reges antecessores suos.

Mysticè Salonius per sapientem accipit Christum, qui robustior est majusque auxilium fidelibus præstat, quàm decem principes, id est omnes Angeli: *Decem* enim, inquit Salon. *fuerunt ordines Angelorum, sed unus cecidit per superbiam, & ideirco boni Angeli semper ad hoc laborant, ut de hominibus numerus adimpleatur, & perveniatur ad perfectum numerum, id est denarium.* Hoc cum grano salis accipe. Nam Ecclesia tantùm agnoscit novem choros cælestium spirituum, è quibus nonnulli cum Lucifero ceciderunt, factique sunt dæmones, cæteri duce S. Michaele in fide, & gratia perstiterunt, factique sunt Angeli. Unde hic locus à censoribus in Salonio notatus, & castigatus est. Excusandus tamen est Salonius, quod decimum chorum separaverit à novem choris SS. Angelorum, fecerit que eorum, qui prolapsi sunt, & facti dæmones, q.d. Novem chori sunt sanctorum Angelorum, decimus est dæmonum.

NON EST ENIM HOMO JUSTUS IN TERRA, QUI FACIAT BONUM ET NON PECCET] Hebr. *Et non peccabit,* id est qui numquam sit peccaturus. Thaumat. *Et quis *Omnis iustus subinde peccat.*

D *est qui non impingat alicubi?* Cajetan. hanc gnomen nectit præcedenti dupliciter: Primo referendo eam ad decem *principes civitatis.* q. d. Hisce robustior est sapiens, quia hi ut homines subinde errant & peccant. at sapiens confortatus à sapientia, dum eam sequitur, errare & peccare nequit. Secundo, referendo eam ad τὸ *sapientem* q. d. Sine sapientia, vel seclusa sapientia non est homo justus in terra, qui faciat bonum & non peccet, q. d. quod justus faciat bonum, & non peccet, id habet à sapientia; quare si eam secludas, vel si justus eam deserat, illico bonum deseret & peccabit. Hoc est, quod dicitur Sap. 9. 19. *Per sapientiam sanati sunt, quicumque tibi placuerunt ab initio.* VERS. 21.

Planiùs eam refertas ad vers. 19. ut ibi dixi. Cum eo enim optimè cohæret, ejusque dat causam, q. d. sustenta justum ne labatur, vel ne lapsus resurgat, quia non est justus, qui ita constanter bonum faciat, ut ex innata fragilitate aliquando non peccet. Eget ergo sustentatore, qui eum

fulciat,

fulciat, ne cadat absolutè; aut certè ne in peccatum gravius cadat, vel si in illud corruerit, lapsum erigat. Hoc est quod ait S. Jacob. cap. 3. v. 2. *In multis offendimus omnes*. Et: *si dixerimus quoniam peccatum non habemus, ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.* 1. Joan. 1. 8. Vide utrobique dicta.

Excipe ex communi totius Ecclesiæ sensu & consensu, Christum & B. Virginem. Hi enim numquam peccaverunt, sed semper bonum operati sunt. Quocirca ex hoc loco docet Concil. Milevit. Trident. totaque Ecclesia justos non posse vitare omnia peccata venialia. Esto enim singula seorsim sumpta vitare queant, non tamen universa simul sumpta. Quare necessarium est ut aliquando venialiter peccent, non definitè hic & nunc, sed indefinitè. Sicut Sagittarius, licèt peritissimus sit, non potest centies continuò sagittando scopum configere, sed necessum est, ut fatigatus deficiente attentione, aliquando ab eo aberret.

Portò impia & stolida est explicatio Calvini & novatorum, qui ex hoc loco contendunt hominem etiam justum, eò quòd concupiscentia sit infectus, in omni opere bono aliquid concupiscentiæ, & peccati admiscere, ut in omnibus emineat quædam ἀταξία, inordinatio, labes, & confusio. Hoc enim dogma adimit homini mentem, consilium, prudentiam, bonitatem, virtutem, sanctitatem & omne bonum, atque hominem non tantùm in bestiam, sed & in dæmonem transformat. Solus enim dæmon cum damnatis, ex desperatione, & odio ac furore, quo flagrat in Deum, non potest velle quidquam boni, adeoque nihil potest agere nisi superbire, irasci, invidere, furere & peccare. Vide Bellarm. lib. 4. de Justificatione. Argutè Hugo Card. asserit non esse qui faciat bonum simul & non peccet: quia pueri, inquit, non peccant quidem, sed non faciunt bonum: adulti verò esto faciant bonum, tamen aliquando peccant. Solidiùs S. Athan. tract. de Incarnat. verbi, contra Paulum Samosat. & S. Hieronym. cap. 2. ad Ephes. hanc gnomen accipiunt de peccatis, non tantùm venialibus, sed & mortalibus, quòd scilicet ea omnia nemo suis viribus vitare possit, ut verè sit justus. Indeque evincunt necessariam fuisse Christi incarnationem, ut Christus suis meritis nos justificaret, ac gratiam ad vitandum omne peccatum mortale nobis impetraret & conferret.

Vers. 22. SED ET CUNCTIS QUI DICUNTUR, NE ACCOMMODES COR TUUM: NE FORTE AUDIAS SERVUM MALEDICENTEM TIBI.

Vers. 23. SCIT ENIM CONSCIENTIA TUA, QUIA ET TU CREBRO MALEDIXISTI ALIIS] Septuag. vers. 23. ita reddunt: *Etenim frequenter malignabitur, in te, & multis modis male afficiet cor tuum, nempe quia tu etiam maledixisti aliis.* Aquila: *Quia frequenti tempore male habebit cor tuum*, si nimirum attenderis, & curaveris quid quisque dicat. Hebr. קלל *Kalal* significat vilem facere, extenuare, deprimere, detrahere, maledicere, execrari, mala imprecari similiaque dicere & facere quæ suggerit animi amaritudo, turbatio, impatientia, ira & odium. S. Hieron. hanc gnomen præcedenti nectes sic explicat: *Sapientia auxilio confortatus, vel ad mala præpara cor tuum, & non cures quid de te loquantur inimici, qualis foris opinio sit. Quomodo enim prudentis viri est murmurantem famulum non audire, sic & sapientis hominis est sapientiam præviam sequi, & vanos non considerare rumores.* Thaumat. *Ne maledicta de te jactata commordeant animum, ne in multis pessima actionibus, ad referenda convitia ipse quoque abducaris.*

Sapientia ergò roborat cor sapientis, ut ad animi pacem & generositatem tuendam non curet rumores, nec quid de se servi aliive dicant & maledicant, imò ad ea non attendit, nec audire vel scire cupit; quia si attendat, audit subinde mira & indigna, ideoque ab iis, de quibus numquam cogitasset: quare surda aure omnia præterit, despicit & spernit sciens hominum plebejorum, præsertim servorum, genus esse vile, impatiens, garrulum, parvi animi & judicii, dicax & procax, quare magno celsoq; animo illa dissimulat, & negligit. Unde Olympiod. in Sept. pro *multis modis male afficiet cor tuum*, legens, *descensibus plurimis affliget cor tuum*, sic explicat: *Convitium persæpè, cùm auditur, animum turbat. Si igitur quispiam in convitiantem ira succendatur, in multos casus labiturq; descensus, à sublimi sede rationis detractus in iracundiæ passionem*

atque ita tristi turbulentia implet cor suum.

Sic David Semei & ceterorum maledicta surda aure præteriit: *Factus sum sicut homo non audiens, & non habens in ore suo redargutiones*, ait ipse Psal. 37. 14. Verba enim non sunt verbera; aerem feriunt non hominem, nisi qui iis attendit mordetur, sauciatur. Idem ex Salomone docuere Philosophi. Augustus Cæsar convitiis in se factis non irascebatur, sed arridebat, ait Seneca lib. de Clement. c. 10. Fabius Maximus sequens Hannibalem, à suis Hannibalis pædagogus vocabatur. At ille more suo perrexit, itaque Hannibalem fregit: unde dicebat: *Qui dicteria convitiaq; metuit, timidior est iis, qui fugiunt hostes.* Ita Plut. in Apopht. Tiberius Cæsar convitia dissimulabat dicens: *In libera civitate liberas esse linguas*, ait Sueton. in ejus vita. Aristippus maledicum insequentem fugiens, cùm ab eo rogaretur: Cur fugis? *Quia*, inquit, *tibi facultas est maledicendi, mihi vero non est audiendi.* Titus Imper. *Nihil ago*, inquit *ob quod reprehendi merear: ea verò, quæ de me falsò dicuntur, prorsus negligo.* Ita Xiphilinus in ejus vita. Plutarchus libr. de Cohibenda ira: *Accurate*, inquit, *scrutari inquirendo omnia atque in medium protrahere omnia servi negotia, omnes amici actiones, omnia filii studia, omnes uxoris susurros; ea vero res iras gignit multas, atque continuas & quotidianas, quarum summa eò redit, ut morosi, intractabilesq; reddamur. Euripides esse, Deus res magnas curare, exiguas fortunæ dimissas sinere.* Philippus Macedon. primoribus sibi obtrectantibus: *Gratias*, inquit, *iis habeo, quia eorum obtrectatione fio melior, dum factis conor illos mendacii convincere.* Ita Plutarch. in Apopht. Unde Seneca lib. 3. de Ira cap. 24. *Dicat itaque*, inquit, *quisque sibi quoties lacessitur: Num quid potentior sum Philippo? Illi tamen impune maledictum est. Num quid in domo mea plus possum, quàm toto orbe terrarum divus Augustus potuit? ille tamen contentus fuit à convitiatore suo secedere. Quid est quare servi mei hilarius responsum, & contumaciorem vultum, & non pervenientem usque ad me murmurationem flagellis & compedibus expiem? Qui sum cujus aures lædi nefas sit? Ignoverunt multi hostibus, ego non ignoscam pigris, negligentibus garrulis? Puerum ætas excuset, feminam sexus, extraneum libertas, domesticum familiaritas. Nunc primùm offendit? cogitemus quamdiu placuerit. Sæpe & alias offendit? feramus quod diu tulimus. Amicus est? fecit quod noluit, inimicus est? fecit quod debuit. Prudentiori credamus: stultiori remittamus.*

QUIA ET TU CREBRO MALEDIXISTI] Remedium suggerit, tùm ad tolerandam, tùm ad fugiendam maledicentiam. Solent enim illi qui superioribus aliisve sunt molesti & maledicunt, subditos pariter experiri fastidiosos & ab iis maledictis impeti. Hæc enim est justa talionis pœna, qua Deus qui nullum peccatum sinit impunitum, tales congruè punit & ulciscitur, juxta illud Christi: *Qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* Matth. 7. 2. Et: *Sicut feci sic reddidit mihi Deus.* Judic. 1. 7. Et: *Per quæ peccat quis, per hæc & torquetur.* Sapien. cap. 11. vers. 17. *Qui dicit, quæ vult, audit quæ non vult*, ait Comicus.

CUNCTA TENTAVI IN SAPIENTIA, DIXI: SAPIENS EFFICIAR ET IPSA LONGIUS RECESSIT A ME. Vers. 24.

MULTO MAGIS QUAM ERAT: ET ALTA PROFUNDITAS (Hebr. *Profundum profundum*, id est summa profunditas sapientiæ) QUIS INVENIET EAM] Arabicus & Syrus: *Profunditatem profunditatum ejus quis inveniet?* Salomon hic sermonem reflectit ad seipsum & sapientiam, ejusque profunditatem admiratur; quò enim magis sapientiam indagavit, eò magis ejus profunditatem deprehendit, uti nautæ quò magis mare ingrediuntur, eò illud profundius experiuntur, & mons eminùs intuenti, demissus, cominùs verò, excelsus videtur. Quare fatetur se cùm ad summum sapientiæ apicem contenderet, quò plus in ejus scrutinio progressus est, profecit & perrexit, eò magis ab ejus comprehensione defecisse, quia quò plura in sapientia cognovit eò plura in eò obscura, scrutanda & pernoscenda conspexit, uti sæpè superius dixit & confessus est: quare hìc plura non addam. Ita S. Hieronym. qui asserit Salomonem *ultra omnes homines quæsisse sapientiam, & ad finem illius tentasse pervenire*, sed frustrà, cùm illa instar abyssi fundo, & fine careat, sitque immensa atque in divinitatis oceano, putà in intimis divini pectoris visceribus latissimè diffusa, & profundissimè abscondita. Thaumaturg. hæc refert ad pœnitentiam Salomonis: unde vertit: *Omnia hæc mihi jam olim comperta. Sapientiam enim à Deo* Vers. 25.

Convitium surda aure excipe.

Gnoma:

consecutus eram: sed eam heu quanto damno meo abjeci; ad similem enim illi pristinæ amplius pertingere non valeo.

Porrò Sanctus Hieronym. sapientiam hanc accipit scientiam divinitatis, q. d. Tentavi scrutari Dei majestatem; sed quò magis eam penetravi, eò profundiorem & magis impenetrabilem reperi. Alii ad curiositatem vestigandi, & sciendi ea, quæ humanum captum superant. Chald. ad scrutinium legis divinæ, adventus Messiæ, ac diei mortis, & diei judicii: Planiùs & aptiùs ad sequentia referas, scilicet ad scrutandam rerum creatarum vanitatem, ut nosset, ubi esset vera voluptas, & felicitas, q. d. scrutatus sum res omnes, & in omnibus vanitatem reperi, nec quidquam, quod animum hominis incaplebilem explere & beare posset: quò plus veram satiem, & felicitatem in iis quæsivi, eò minùs reperi, & longiùs à vera sapientia, & felicitate me elongavi, ac præsertim dum inter fœminarum complexus, & voluptates eam quæsivi. Hunc esse sensum patet ex sequentibus.

Sapientia est profunda:

Hanc profunditatem sapientiæ graphicè depingit Baruch cap. 3. 15. Salomon Proverb. 30. 4. Ecclesiast. c. 1. 2. & cap. 24. cap. 7. & seq. Job cap. 11. 7. *Forsitan*, inquit, *vestigia Dei comprehendes, & usque ad perfectum Omnipotentem reperies? Excelsior cælo est, & quid facies? Profundior inferno, & unde cognosces? Longior terra mensura ejus, & latior mari.* Idem facit toto cap. 28. Sic studiosi Theologiæ, initio, ut principia ejus intelligunt, videntur sibi multa scire, & valde esse sapientes, at ubi pergunt fiuntque professores, vident ubique difficultates, ac cernunt se longè plura ignorare, quàm scire.

Tropologicè S. Gregorius 35. Moral. cap. 1. asserit quod sancti viri, *quò apud Deum altius virtutum dignitate proficiunt, eo subtilius indignos esse se deprehendunt, quia dum proximi luci fiunt, quidquid eos in ipsis latebat, inveniunt, & tantò magis foris sibi deformes apparent, quantò magis pulchrum est, quod intus vident.* Citato deinde hoc loco. Eccles. sic explicat: *Quæsita enim sapientia longè recedere dicitur, quia appropinquanti altior videtur: qui verò hanc nequaquam quærunt, tantò se ei propinquos æstimant, quanto, & ejus rectitudinis regulam ignorant, quia sibi in tenebris mirari lucis claritatem nesciunt, quam numquam viderunt.*

C LUSTRAVI UNIVERSA ANIMO MEO, UT SCIREM ET CONSIDERAREM, ET QUÆREREM SAPIENTIAM ET RATIONEM, ET UT COGNOSCEREM IMPIETATEM STULTI, ET ERROREM IMPRUDENTIUM] Hebr. הוללות *holelot*, id est *insanientium*, vel potius *insaniarum*. Ubi in Hebræo eædem voces sunt, quæ hic Septuag. *jactationem*, vel *circumlationem*. Symmach. *Cogitationem tumultuosam*, q. d. ait S. Hieron. *Quotidie mecum uniuscujusque rei rationem ponens, nullum invenire cogitatum potui, qui non cogitatione perversu extrinsecus turbaretur.*

Pro *lustravi* Aquila vertit *circumambulavi*. Hebr. *circuivi*. Symmach. *Pertransivi universa sensu meo*, q. d. Omnia circumspexi, & circumlustravi. Contrariè, ideoque non ad literam Olymp. *Vir sapiens*, ait, *cùm ad intelligendum aliquid vires intendit, collecta mente omnia in circuitu rationibus lustrat, neque item recta linea fertur ad sensibilia prospectanda, sed clausis sensuum fenestris, ac recedens in suæ mentis penetralia deambulat in circuitu. Ibi arcano reflexu in se rediens intellectus sese speculatur ipsum, & quod intelligendum objicitur.*

D Pro *stulti* Noster legit כְּסִיל *Kesil*, jam alio puncto legunt כֶּסֶל *Kesel*, id est *stultitia*, eodem sensu: aut potius legens *Kesel*, id est *stultitia*, vertit *stulti*; quia verè censuit abstractum de more poni pro concreto. Hæc gnome patet ex dictis c. 1. v. 17. Ubi in Hebræo eædem voces sunt, quæ hic. Ait ergo: circumlustravi omnia, ut scirem scilicet rerum naturam & vanitatem; ac præsertim impietatem stulti, ut mox explicat; ibi enim pro *cognoscerem* in Hebr. est idem verbum, quod hic scilicet דַּעַת *daat*, id est *scirem*, ut scilicet ex hac vanitatis & stultitiæ scientia considerarem, & quærerem veritatem veramque sapientiam, in quo scilicet sita sit vera hominis beatitudo & felicitas; simul & rationem, id est modum & media eam assequendi, qui est scopus & argumentum totius hujus libri: ideoque laboravi, ut cognoscerem impietatem stulti, & errorem imprudentium, qui vanis caducis, & exilibus voluptatibus, præsertim venereis mulierum (ut sequitur) illecti à sapientia, salute, & felicitate aberrant, ac stultè in certum

A mortis præsentis & æternæ periculum se conjiciunt: Ita S. Hieron. Alcuinus, Lyran. & alii, qui censent hic significari, quòd summum sapientiæ impedimentum sit luxoria, & amor mulierum. Addit S. Hieron. Salomonem quæsisse, quodnam in rebus humanis summum esset malum, ac deprehendisse esse mulierem; hanc enim caput esse malorum omnium. Thaumat. verò censet Salomonem ex desperatione sapientiæ, cùm illam videret adeò profundam, & quasi fugientem à se, tradidisse seipsum concupiscentiæ mulierum, & in luxuriæ volutabrum incidisse.

Pro *rationem*, Hebr. est חֶשְׁבּוֹן *chesbon*, id est cogitationem, numerum, summam, rationem, ait S. Hieronym. Septuag. λογισμὸν & ψῆφον, id est suffragium, vel potius summam, computum, & supputationem. R. David accipit rationem disputandi, quam docet Logica. S. Bonav. sapientiam tribuit appetitibus, rationem operibus, Hugo Card. sapientiam dat rebus occultis, per rationem accipit causam & probationem: Planè per rationem accipias viam & modum assequendi sapientiam & felicitatem, ut dixi. Minùs rectè Olympiod. per rationem accipit Arithmeticam, & scientiam rerum, quæ per numeros computantur, vel vestigantur, præsertim in Genethliacis observationibus & conjecturis. Posset quoque ratio pro computu accipi, q. d. dum omnes res creatas ad numerum, & calculum revoco, dum earum pretium & valorem expendo, invenio in omnibus esse vanitatem, errorem & stultitiam. Ita S. Hieron.

Chesbon Hebr. quid

B Denique *chesbon* significat ingenium; excogitationem inventionem, artem, industriam, q. d. Ut excogitarem & invenirem artem & industriam rectè & feliciter vivendi. Hæc enim summa est ars. Sicut enim summa est ars benè moriendi, sic & summa est ars benè beateque vivendi; Hæc enim illam parit, & gignit. Septuaginta, & ex iis Sanctus Ambrosius lib. de Bono mortis c. 7. ex correctione Sixtina: sic legit: *Circuivit cor meum, ut considerarem & quærerem sapientiam & numerum, & ut scirem impii lætitiam & molestiam & jactationem, & inveni ego eam amariorem morte.* Chald. *Tu tantum tamq; immensum spatium profundi* (sapientia) *aufugis, ut nulla sit eandem arripiendi facultas. Denique in eam deductus sum desperationem, ne amplius requirerem, neque cogitarem, quàm vana impiorum lætitia, quàm frivola consilia, quamq; misera vita. Cumq; sic haberem, letali concupiscentia irretitus, in hoc ipsum volutabrum incidi.* Verè Hugo; Errant, ait mortales, dum verum arbitrantur, quod est falsum; bonum, quod est malum; magnum, quod est parvum; seque res possidere, à quibus potiùs possidentur: magni autem refert, si quis id cognoscat, ut damnet & caveat.

ET INVENI AMARIOREM MORTE MULIEREM, QUÆ LAQUEUS VENATORUM EST, ET SAGENA COR EJUS, VINCULA SUNT MANUS ILLIUS: QUI PLACET DEO EFFUGIET ILLAM: QUI AUTEM PECCATOR EST CAPIETUR AB ILLA] Per mulierem Chald. accipit uxorem viro molestam, Olymp. adulteram Alii meretricem. Meliùs cum S. Hieron & Thaumat. accipias quamvis feminam illecebrosam & ad luxuriam illicem. Vers. 27.

Sensus est q. d. Lustrans omnes mundi vanitates & voluptates, nullam inveni vaniorem, fallaciorem & amariorem muliere, quæ juvenes virosque ad se trahit & illicit; errorum insaniarumque maximum, *& quod universa antecedat mala, quodq; impietatis, stultitiæ, erroris, vecordiæ teneat principatum, atque omnium malorum caput est mulier*, ait S. Hieronym. Hæc enim primò amarior est morte, quia mors semel enecat, at mulier quotidie, imò singulis horis & momentis, ita amasium importunis suis postulationibus querelis, clamoribus, litibus, rixis cruciat, ut videatur eum enecare; sed ita ut ille mortis dolores, agones, & angores jugiter sentiat, numquam verò moriatur, sed vivus semper in longa & viva morte persistat. Expertus est id Salomon tùm post lapsum, tùm ante lapsum, cùm mulieres deperire & multiplicare cœpit. Experto credendum est, ait S. Hieron. Denique femina viro sæpè est causa mortis, uti Dalila fuit Samsoni. Notus est Medeæ furor in Jasonem, prius adeo à se amatum. Graphicè describit & exaggerat quantùm malum sit mulier, dum eam componit, & præponit morti, quæ omnium terribilium est terribilissimum, ait Aristot. Hoc est quod de femina dicitur. Prov. 2. 18. *Inclinata est ad mortem domus ejus, & ad inferos semita ipsius*; Vide ibi dicta;

Femina amarior morte Cur?

dicta; & Proverb. 5. 11. ubi ostendi luxuriam parere paralysin, apoplexiam, phthisin, morbum venereæ luis, & mille alios, quibus torquetur & strangulatur luxuriosus. Unde Gentilem Libitinam, id est Venerem coluerunt, quasi præsidem mortis & Deam exequiarum, ait Plutar. in Numa. Et Athenienses Venerem adorabant, quasi Parcarum maximam, eique cognomen dederunt *ἀνδροφόνον*; id est virorum homicidam, teste Pausania lib. 1.

Est laqueus Secundò, femina est *laqueus venatorum*, quia quot mea sunt corporis ornamenta, tot sunt juvenum laquei, & mentis irretiendæ irritamenta. Rursum, ut ait Comicus in Asin. Femina similis est aucupi, *Esca*, inquit, *est meretrix lectus ilex est, amatores aves*. Hinc Venus à venando vinciendo & vinculis dicta est, ait Varro. Unde & Venus vinculis circumdata pingebatur, eò quòd omnes amore sibi devinciret, irretiret, & illaquearet, teste Lucret. lib. 4.

Est sagena Tertiò, *sagena est cor illius*, primò, quia toto corde, mente, animo meditatur mille meretricias artes, & dolos, quibus amasios illiciat, capiat & perdat. Rursum cor, id est intentio illius est viros illaqueare. Secundò, cor accipe non solum, sed cum oculis sive ocularum. In oculis enim radiat cor & amor: quare oculi feminæ illices sunt & pestiferi instar Basilisci, ait S. Basil. in cap. 3. Isaiæ, qui solo visu enecat intuentes se. Hinc vulgò dicimus oculum feminæ esse spiculum, illudque ignitum:

Carpit enim vires paulatim, uritque videndo
Femina, ait Virgil.

Hinc Complut. vertunt: *Retia & scandala habet in corde suo*. Verè Bacchides alloquens feminas: *Viscus merus*, ait, *vestra est blanditia*. Et Comicus in Trucul. *In melle*, ait, *sunt lingua vestra; sed corda in felle*: Uti Lamia illa inescavit Menippum, ut eum deinde devoraret de qua mira narrat Philostrat. lib. 4. cap. 8. Quare sapienter Ovid. 1. de Arte.

Fallite fallentes, ex magna parte profanum
Sunt genus: in laqueos, quos posuere, cadant.

Porrò damna omnia meretricis, ac libidinis, Poeta hisce duobus versibus complexus est in Emblemate], cui titulus: *Libido vetita*. Sic enim de ea respectivè canit.

Corpus, opes, animam, consortia, fœdera, famam,
Debilitat, perdit, necat, odit destruit, aufert.

Helinandus apud S. Antoninum lib. 6. histor tit. 13. cap. 6 v. 54. *Mulier*, ait, *dicitur à molliendo, ut & malleus, quia sicut faber per malleum mollit ferrum, sic diabolus per mulierem mollit & malleat universam terram* de quo Jerem. cap. 50. 23. in sensu mystico, *contritus est malleus universæ terræ*, additque casto vitanda esse hæc undecim, quæ sunt:

Otia, segnities, somnus, cura, femina, vinum,
Prosperitas, ludus, carmina, forma, puer.

Unde legitur in vitis Patrum non habendam familiaritatem cum femina, puero, vel hæretico. Vide dicta Proverb. 6. 24. & seq.

Quartò, *Vincula sunt manus illius*. Aquila: *Vincta sunt manus ejus*. Chald. *Ligata sunt manus ejus, sicut non faciant opus*. Hebr. *asurim* & vincula & vinctos significat. Unde vertas. *Vincti sunt in manibus eis*. q. d. Multi capti sunt ab ea, perinde ac si colligati essent in carcere, juxta illud Proverb. 7. 22. *statim eam sequitur, quasi bos ductus ad victimam, & quasi agnus lasciviens, & ignorat quod ad vincula stultus trahatur*; quam proinde S. Basil. lib. de Virgin. comparat magneti. Sicut enim ferrum trahit magnes, sic virum sua trahit Agnes. Unde Thaumat. vertit: *Si vel manum tantùm manui commiserit, non minùs strictè retinet, quàm si vinculis constrictos traheret*. Hinc tactus mulieris est ignitus & pestifer. Audi S. Hieron. lib. contra Helvidium: *Ioseph, quia tangere eum volebat Aegyptia, fugit ex manibus ejus, & quasi ad morsu rabidissimæ canis, ne paulatim virus serperet, pallium quod tetigerat abiecit*.

Quintò, *qui placet Deo effugit illam*, Chald. accipit de adultera: Unde vertit; *Vir qui dimiserit eam libello repudii, liberabitur ab ea*. In lege enim veteri non licebat viro tenere adulteram, ut dixi Proverb. 18. 22. Vide dicta Prov. 22. 14 ad illa: *Fovea profunda os alienæ; cui iratus est Dominus incidet in eam*. Ergo: *Quid aliud est mulier, nisi mali natura, boni colore depicta?* ait S. Chrysost. homil. 19. in Matth. Magnum ergo Dei donum est ab ea liberari, quod Deus suis sanctis concedit. Præmium enim sanctitatis est castitas.

Porrò unicum remedium hujus mali est fuga, *Fugite for-*

A *nicationem*, ait Apost. id est fugite aspectus & colloquia feminarum. Nam, ut ait Tertull. de Veland. Virg. *Ejusdem libidinis est videri & videre. Tam sancti viri est suffundi si virginem viderit, quam sanctæ virginis si a viro visa sit*. Idem Apolog. c. 4. *Democritus, ait, excæcando semetipsum, quod mulieres sine concupiscentia aspicere non posset, & doleret, si non esset potitus, incontinentiam emendatione profitetur.*

Porrò Lyran. sicut, ait, qui expeditus est à vinculis, facilè currere potest, sic qui feminæ effugit laqueos, facilè potest rectum virtutis iter percurrere. Ex adverso qui cum mulieribus versatur, sibi nectit retia, quibus implicatur, ne in via Dei pergere queat, uti docet S. Ambros. lib. 1. de Penitent. cap. 13. & 14. Vide quæ de malitia mulierum dixi Proverb. toto cap. 7. Eccles. 1. cap. 25. & cap. 26. Vide & Tiraquell. lege 9. connubiali.

Mysticè, mulier est voluptas & concupiscentia, quæ amarior est morte, quia hominem totaliter cruciat, ac mortem parit tam temporalem in hac vita, quàm æternam in gehenna. Ita S. Ambros. Bonav. & alii.

ECCE HOC INVENI, DIXIT ECCLESIASTES, UNUM
B ET ALTERUM, UT INVENIREM RATIONEM. VERS. 28.

QUAM ADHUC QUÆRIT ANIMA MEA, ET NON INVENI. VIRUM DE MILLE UNUM REPERI: MULIE- VERS. 29.
REM EX OMNIBUS NON INVENI.] *Mille*, id est plurimis: Ponitur enim numerus definitus pro indefinito: *Ecce hoc inveni*, id est, invenire volui, vestigare, & reperire disposui. Significatur actus inchoatus non perfectus: nam mox subdit se non invenisse, quod quærebat. Ita Glossa interlin. Aut *τὸ inveni* pertinet ad id quòd sequitur: *Virum de mille unum reperi*. q. d. Cùm satagerem, ut invenirem rationem & modum, quo quis beatus in vita evadat, quam adhuc quæro & non invenio, hoc unum tamen inveni & agnovi, quòd vix unus è mille rationem hanc & modum cognoscat, & attingat. Vatabl. per rationem accipit solutionem dubii, quod Salomon quærebat. Olympiod. accipit fortem virilemque mentem & animam. q. d. Quæsivi viriles animos, atque inter viros tales paucos, inter feminas nullos reperi, quia omnes enervi, & effeminato ingenio esse comperi. Locus obscurus variis variè explicandi, & ad mysticos sensus confugiendi ansam dedit. Dico breviter hoc gnomen ad præced. spectare
C de vanitate, malitia & noxa mulierum. q. d. Dum universa in orbe lustro & circumspicio, ecce hoc inveni, *unum & alterum*, Hebr. *unum ad alterum* inter se conferendo. q. d. Rebus omnibus à me sigillatim consideratis, & exactè inter se collatis ad hoc, *ut invenirem rationem*, id est modum & methodum rectè, sapienter & feliciter vivendi in quolibet statu & sexu, putà tam inter viros, quàm inter mulieres, fateor me considerando virorum & feminarum vitam, illam necdum invenisse, sed adhuc investigare & quærere, eò quòd in omnibus videam deficere prudentiam, castitatem, virtutem: nam inter viros vix unum inter mille inveni verè virum cordatum, sapientem, fidum & constantem, hoc est inter multos viros paucos aliquos cordatos reperi: inter mulieres autem nullam rectam, ait Chald. virilem, cordatam, fidam, castam & verè sapientem inveni. Habuit enim Salomon mille uxores & concubinas, è quibus nullam reperit viraginem castam, prudentem & sapientem, sed omnes allices ad luxuriam, & idololatriam. Intellige ergo hæc de mulieribus Salomonis, quòd scilicet ipse spectata & deprehen-
D sa femineæ naturæ mollitie, inconstantia, imprudentia, pronitate ad luxuriam, aliisque vitiis femineis, inter suas nullam invenerit viraginem sapientem, pudicam, constantem; Non negat tamen alios alibi tales invenisse, vel inventuros esse præsertim in lege nova. Nam si naturam femineam non in se nudam, sed gratia sanatam & roboratam consideres, uti fuit in Sancta Catharina, Sancta Agnete, Sancta Lucia ceterisque sanctis virginibus, ubique invenies viragines, quæ Christi gratia roboratæ viros virtute, castitate & fortitudine superarunt, & instar Angelorum in terris vixerunt. Adde hic latere secretum; quod à nemine animadversum est. Pro virum enim Hebr. est אדם *Adam*, de quo paulò post dicit, *quòd fecerit Deus hominem* (Hebr. *Adam rectum*. Alludit ergo ad Adam in puritate, innocentia, sanctitate & sapientia conditum à Deo q. d. Quæsivi virum similem Adæ in sinceritate, castitate, rectitudine, & è plurimis paucis-

simos, imò è mille unum dumtaxat inveni; Nam ceteri à rectitudine Adæ defecerunt, suntque hypocritæ, impuri, fallaces, scelerati; licet enim nullus post lapsum ad rectitudinem justitiæ originalis, in qua creatus est Adam, ut liber sit ab omni concupiscentia & peccato veniali assurgere possit nonnulli tamen assurgunt ad rectitudinem simplicitatis, gratiæ & sanctitatis Adæ, sed pauci: Ad utramque verò assurrexit Christus de quo mox plura. Ita Thaumat. *Equidem*, inquit, *diligenter perscrutatis mulieribus omnibus, ne in una quidem inveni pudicitiam* (alii vertunt *sapientiam*; utrumque enim significat σωφροσύνη) *& in multis millibus virum quis noverit pudicum, Mulierem non item*. Et Sanctus Hieronym. *Mulierem bonam*, ait, *omnino invenire non potui, omnes enim ad luxuriam, & non ad virtutem me deduxerunt*. Et post nonnulla opponit eis paucos viros, *qui non appropinquarunt ad mulierem & purissimi permanserunt*. Sic & Olympiod. Salon. Et Auctor imperfecti apud Sanctum Chrysostomum homil. 19. in Matth. ubi explicans illud Matth. 19. *Si ita est causa viri cum uxore, non expedit nubere*: Feminam ita definit; *Quid est autem aliud mulier, nisi amicitia inimica, ineffugabilis pœna, necessarium malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura boni colore depicta*. Huc facit versio Campensis: *Laboravi*, ait, *usque in hanc horam, ut conferendo officium femineum cum ingenio, & moribus, bonam & prudentem aliquam invenirem, sed nihil successit: in mille viris unum inveni tolerabilem, in mille autem feminis nullam*.

Sapiens vix unus vir; mulier nulla.

Hinc nonnulli prisci feminas non esse homines, sed hominum prodigia & monstra censuerunt. Unde & Plato aliam à viris eis dat originem. Sic enim ait in convivio: *Masculum genus ipso rerum primordio solis fætus erat, femineum, Telluris, utriusque verò sexus particeps* (Androgyni) *Lunæ: utriusque enim Luna est particeps*. Addit autem Auctor Catenæ Græcæ q. d. *Cum homines universos perlustrassem penitusque inspexissem, in omnibus pene reperi ea, quæ muliebre potius decerent ingenium, sed fortem in ipsis mentem virilemque rationem non inveni, ut non in mulieribus solum virilis mens non inveniatur, sed ne in iis quidem, qui homines dum sint, in muliebres mores degenerarunt, quantumvis homines videri velint*. Est hyperbole, quâ utitur Salomon acriterque feminas perstringit, ut ab iis animum sapientis abstrahat, ne eis se effeminatè subdat mollitie feminam superans, sed sese virum præstet memor suæ conditionis, & virilitatis. Expertus enim ipse quàm dulce venenum sit mulier, ab ea omnes absterret. Itaque hæc gnome mulierum taxat vitia, sed maximè lenocinium, & impudicitiam, quòd scilicet facillimæ sint, ut castitatem suam prostituant, si à viris sollicitentur, imò quod ipsæ viros illiciant & sollicitent. Salomonem secuti sunt ceteri sapientes & Philosophi; unde Diogenes Cynicus media die lucerna accensa ambulans per urbem rogatus quid quæreret: *hominem quæro*, scilicet virum prudentem sapientem, virtute præditum, Auson. in Epigram.

Gnome

> *Vir bonus & sapiens, qualem vix repperit unum*
> *Millibus è multis hominum consultus Apollo,*
> *Quid proceres, vanique ferat quid opinio vulgi*
> *Securus; mundi instar habens, teres atque rotundus,*
> *Externæ ne quid labis per devia fidat.*

Herodotus in Polyphymnia: *Multi*, inquit, *sunt homines viri pauci*. Multi habent humanam naturam, pauci virilem fortitudinem. Isaias cap. 59. vers. 16. ait: *Vidit Dominus quia non est vir*. Et Jerem. cap. 5. vers. 1. *Circuite vias Jerusalem, & quærite in plateis, an inveniatis virum*, quia ut ait S. Chrysostom. homil. 23. in Genes. *Sac. Scriptura hominem vocare solet, qui virtutem colit, ceteros autem neque esse putat*.

Denique alludit Salomon ad illud Davidis patris sui Ps. 13. v. 2. & 4 quo post lapsum Adæ ait, omnes homines esse peccato corruptos & depravatos: *Corrupti sunt*, inquit, *& abominabiles facti sunt in studiis suis*, &c. *Omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt: Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum*.

Porrò Bonavent. refert hereticos quosdam ea hac gnome docuisse nullam feminam salvari, eò quòd Christus virilem, non femineum sexum assumpserit, dixeritque: *Qui* (non *quæ*) *crediderit & baptizatus fuerit salvus erit*. Armeni verò censuerunt in cælo nullas fore feminas, sed omnes sanctas resurrecturas in sexu virili, teste Gabrielo Prateolo in Ca-

A tal. Heret. quos diu ante confutavit S. August. 22. Civit. 17. vide quæ dixi Ephes. 4. 13. ad illud: *Donec occurramus in virum perfectum*.

Chald. verò hæc refert partim ad sidera, partim ad homines, qui fuerunt ad Adam usque ad Abraham. Sic enim vertit; *Contemplatus sum sidera unum cum altero, ut invenirem rationem filiorum hominum, & quid erat in fine illorum. Et est alia res quam adhuc quæsivit anima mea, & non inveni virum perfectum & justum a diebus Adam, usquequo natus est Abraham justus & inventus est fidelis & justus inter mille reges, qui congregati sunt, ut facerent turrim in Babylone, & mulierem talem in omnibus his mulieribus regum non inveni*.

Hic igitur est sensus Grammaticus sive superficialis corticis literæ sub quo arcana latet medulla, putà sensus reconditus & sublimis de Christo, isque non tam mysticus, quàm literalis, sed parabolicus, quem tetigit Albinus. Est enim hæc parabola, sive ænigma & ænigmatica prophetia de Christo. Plane enim ænigmatis speciem habet τὸ *virum de mille unum reperi, mulierem ex omnibus non inveni*. Un-

B de addit se laborasse, *ut invenirer rationem quam adhuc*, inquit, *quærit anima mea & non inveni*, uti solet ænigmatis explicatio & solutio quæri. Huic & subdit: *Et quis cognovit solutionem verbi?* putà hujus ænigmatis de Verbo Dei incarnando. Denique hac de causa tam fusè & operosè omnia lustrando, se summam hanc sapientiam, putà Verbi incarnati vestigasse connumerat, quæ scilicet nos verbo & exemplo veram sapientiam, & viam ad salutem doceret, atque à vanitate rerum & voluptatum ad veritatem veramque beatitudinem perduceret. Hanc eandem vocat חשבון *chesbon*, id est ingeniosam excogitationem, inventum, artem & industriam, quam scilicet Deus suo consilio excogitavit & adinvenit, ad ostendendam magnificam suam prudentiam, potentiam & beneficentiam erga homines. Quid enim ingeniosius Verbi incarnatione, in qua stupenda & divina arte æternus Pater Verbum carni, Deum homini, cælum terræ, clementiam justitiæ associavit? sicut ergo Salomon de Christi incarnatione, passione, redemptione, & resurrectio-

C ne ænigma proposuit Proverb. 30. vers. 4. dicens: *Quod nomen est ejus, & quod nomen filii ejus, si nosti?* & versic. 19. *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro: viam Aquilæ in cælo, viam colubri super petram, viam navis in medio mari, & viam viri in adolescentia*. Hebr. *viam viri in virgine*; sic idem hoc loco simile ænigma de Christo proponit, dicens: *Virum de mille unum reperi*. Hoc enim propriè soli Christo competit, Christus enim solus est unus vir, cui nullus in natura, persona, gratia & gloria æquari, vel assimilari potest. Ipse enim est Deus homo: quare ejus humanitas subsistit in persona non humana, sed divina Verbi. Hoc enim est *magnum pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum in spiritu*, &c. 1. Timot. 13. 16.

Ipse ergo solus est alter, & novus Adam, ut habent Hebr. sicut docet Apostol. Roman. 5. 14. & 1. Corinth. 15. 41. Idque primò, quia sicut primus Adam nomen accepit ab Adama, q. d. homo ab humo, ex qua formatus est: sic Christus in terra, & ex terra carnem accepit, sed mentem & deitatem detulit e cælo, juxta illud: *Primus homo de terra terrenus, secundus homo de cælo cælestis*. 1. Corinth. 15. 47. &

Christus novus Adam.

D illud: *Verbum caro factum est, & habitavit in nobis*. Joannis cap. 1.

Secundò, sicut Adam non à parentibus generatus, sed à Deo immediate productus, & creatus est; sic & Christus non ex generatione patris, & matris, sed ex virgine formatus est in operante Spiritu sancto.

Tertiò, sicut Adam rectus & integer quoad gratiam & justitiam originalem creatus est; sic & Christus, qui Adamum longè superavit, eò quòd hanc rectitudinem, & immunitatem ab omni labe & peccato adeptus sit ex vi nativitatis suæ, quia scilicet conceptus est ex Spiritu sancto, cujus operatione humanitas ejus unita fuit personæ Verbi, ac proinde nullius peccati, sed solius gratiæ fuit capax, imò illam omnigenam omnisque generis jure suo exegit.

Quartò sicut Adam fuit parens generis humani, in illudque justitiam originalem propagasset, si Deo obediens in illa perstitisset: sic multò magis Christus parens est Ecclesiæ, putà omnium fidelium & ju-

storum

ctorum ; imò eorum peccato Adæ perditiorum & damnatorum liberator est , & redemptor , atque in eos suam gratiam , & justitiam per universa sæcula propagavit , & in dies propagat , uti fusè docet Apostolus Rom. 5. 14. & sequent. & 1. Corint. 15. 45. *Factus est* , ait , *primus homo Adam in animam viventem , novissimus Adam in Spiritum vivificantem* .

Denique Christus solus est unus è mille , id est electus ex omnibus hominibus ad omnium salutem , ut sit Salvator mundi . Unde sponsa ei accinit Cant. 5. 10. *Dilectus meus candidus & rubicundus , electus ex millibus* .

Nihil horum ulli alteri competit quàm Christo , imò nec B. Virgini . Unde addit Salomon : *Virum de mille unum reperi* , putà Christum , *mulierem ex omnibus non inveni* , quæ scilicet instar Adæ immediatè à Deo creata rectitudinem , & sanctitatem habeat ex vi nativitatis suæ , ut eam in alios transfundat , sitque omnium redemptrix , justificatrix , salvatrix ; nulla enim talis est mulier , ne quidem B. Virgo . Huc pertinet explicatio D. Thomæ in cap. 3. ad Galat. lib. 6. ad illa verba : *Quasi in uno , & semini tuo , quod est Christus* , &c. *Ipse* , inquit , *solus & singularis est , qui non subiacet maledictioni culpæ . Unde Eccles. 7. Virum de mille unum reperi* , *scilicet Christum qui esset sine omni peccato , mulierem autem ex omnibus non inveni , quæ omnino à peccato immunis esset , ad minus originali vel veniali* . Verùm in editione S. Thomæ Veneta anni 1555. & altera Parisiensi anni 1539. & alia anni 1532. additur hæc exceptio : *Excipitur purissima & omni laude dignissima virgo Maria* . Sed esto ea omittatur , uti eam alii Codices omittunt , verba doctoris Angelici priùs citata si B. Virgini applicentur , cum grano salis accipienda sunt , scilicet de debito contrahendi peccatum , non de ipso reali peccato . B. Virgo enim ex communi lege , qua statutum erat omnes ex Adamo carnali generatione propagatos , ab eo peccatum originale contrahere , peccatum hoc contrahere debuisset (generata enim fuit ab Anna & Joachim) nisi singulari privilegio , tanquam futura Dei mater à Deo præventa , ab hac lege exempta fuisset . Eximi autem omnino decebat eam , quæ mox futura erat mater Dei , & Christi , id est salvatoris & sanctificatoris omnium . Quis enim credat matrem Dei aliquando fuisse servam peccati , imò mancipium diaboli .

Rursum adverte : non negat Salomon , aliquam mulierem esse omnis peccati expertem , sed tantùm asserit nullam talem se reperisse ; quia scilicet Salomon ignoravit , quæ , qualis & quanta futura esset Messiæ mater , an scilicet à parentibus generanda , an à Deo instar Evæ ex homine formanda , an virgo opera Spiritus sancti conciperet , an alio modo generaret Messiam . Hoc enim primùm Isaiæ cap. 7. revelatum legimus , dum ait : *Ecce virgo concipiet , & pariet filium , & vocabitur nomen eius Emmanuel* : Ignoravit ergo Salomon an eadem à peccato originali forte eximenda : unde ait se inveniße , id est non cognovisse ullam mulierem omnino rectam ab omni peccato immunem , alioquin B. Virginem viraginem fore eximiam , quæ suum & sapientum omnium captum superaret , sat indicat , Prover. 31. 10. dicens : *Mulierem fortem quis inveniet ? procul & de ultimis finibus pretium eius* . Sensim enim procedente tempore Deus uti mysteria fidei , sic & B. Virginis dotes , & privilegia Ecclesiæ revelavit , & patefecit .

Tropol. Tropol. S. Hieronymus . *In multis studiosis* , inquit , *& quotidiana meditatione sudantibus vix invenitur cogitatus purus , & viri dignus vocabulo . Possumus , & cogitatus pro viris accipere , mulieres pro operibus , & dicere quod difficile cogitatio alicuius pura inveniri queat : Opera verò , quia per corpus administrentur , aliquo semper errore commixta sint* . Sic & Salonius .

Solummodo hoc inveni , quod fecerit Deus hominem rectum , at ipse se infinitis miscuerit quæstionibus . Quis talis ut sapiens est , et quis cognovit solutionem verbi ?] Pro *solummodo* Hebraicè est : *tantum vide* , quæ vox attentionem lectoris excitat . Vox rectum significat rectitudinem non tantùm naturæ , ut vult Cajetan. sed & gratiæ sanctificantis ac justitiæ originalis ; utraque enim dotatus fuit Adam . Unde Olympiod. habet *prorsus rectum* .

Pro *quæstionibus* Hebr. & Chald. est חשבנות *chissebonot* , A id est *cogitationibus* , Græcè λογισμοῖς , id est *ratiocinationibus* . Complut. *Considerationibus* , alii *cogitationibus variis* ; hoc est ut ait Olympiod. Obliquis vivendi rationibus , in quas se dissecant homines , dum hic avaritiæ , ille superbiæ , alius gulæ , &c. se addicit . Symmach. vertit πολυπραγμοσύνῃ , id est curiositatem , vel variam negotiationem . Thaumaturg. disputationibus leviculas circa dictiunculas , vel res leves momenti , quibus subinde tempus terunt sapientiæ studiosi vel professores . Hugo Card. explicat tum de his , quæ scire studemus , nec scire possunt definitè in hac vita , tum de curis ac sollicitudinibus , & concupiscentiis , quas & quærimus , & de illis ratio quæretur in judicio . Carthusianus propriè quæstiones intelligit non utiles ac licitas tantùm , sed curiosas ac superstitiosas . Titelmanus vult quæstionum nomine contineri omnem difficultatem , perplexitatem , miseriam , in quas homines post primum parentem , qui naturam ipsam involvit , se quoque ipsi involvant . Alii vim facientes in voce quæstionum, rixas accipiunt pugnasque carnales.

Omnia hæc nomine *quæstionum* , Hebr. *Chissebonot* , id est *cogitationum* accipi possunt ; qua de re rursus dicam inferiùs . B Infinitis ; Nam ut ait S. Bonaventur. nihil explere potest hominis cupiditatem , nihil stabilire ipsius instabilitatem , quia cecidit à veritate in ignorantiam , à bonitate in malitiam , à potestate in impotentiam . Chald. planè vertit : *Verumtamen vide quid invenerim . Creavit enim Dominus Adamum illum primum fortitudine & iustitia perfectum , sed serpens & Eva eum fefellerunt , ut fructu arboris vesceretur , quem edentes in sapientes evaderent , & habentes notitiam boni & mali ; ex quo effectum est , ut in se , & posteros occasionem mortis adsciscerent . Et hunc solum in perquirendis quæstionibus illis fructum sunt consecuti , ut mortem in omnes terræ incolas inveherent* . Causam dat versus præcedentis q.d. Causa cur ex omnibus hominibus & feminis vix ullum invenerim per omnia rectum & sapientem , qui veram ad felicitatem viam iniret , est quòd Deus quidem fecerit Adam rectum sed ipse à rectitudine hac desciscens , se & posteros inquinavit peccato & concupiscentia , quæ infinitas ei cogitationes , desideria , curiositates & quæstiones suggerit , ut nunquam animo conquiescat : quia enim ab uno Deo descivit , hinc in diversa & plurima distractus est ; & mens ejus post creaturas varias vaga abit , cumque in nulla reperiat C requiem & satiem , aliam semper & aliam cogitat , & concupiscit , ubique quærens quietem , & nusquam inveniens : quare mille cogitationum , & quæstionum , id est curarum , cupiditatum , curiositatum , passionum , tumultuum fluctibus & æstibus , instar Euripi assiduè jactatur & fluctuat , & ut ait Lucretius lib. 5.

Semper & in curis consumit inanibus ævum .

Nota , ex hoc loco liquet Adamum creatum in gratia & justitia originali . Idem liquet ex iis quæ dicit Sapiens cap. 2. 23. & 24. Et Eccles. c. 17. vers. 1. & 2. Et Apost. Ephes. 4. 23. & Coloss. 3. 10. Quare perperam censuerunt Pelagiani Adamum a Deo conditum talem , quales nos nascimur , & sumus . Minus quoque rectè Alex. de Ales , Marsil. Altisiod. Bonav. Scotus in 2. distinct. 29. opinati sunt Adamum creatum esse in puris naturalibus , deinde dotatum gratiam , quam mox peccando perdiderit . Igitur tacitè Salomon hic refellit hæreticos , qui Deum faciebant peccati , & depravatæ naturæ auctorem ; atque Gentiles , qui naturam censebant homini esse novercam , quòd eum tam parvum miserumque formasset , cùm hoc vitium non sit naturæ , sed culpæ , uti passim docet S. Augusti- D nus contra Pelag. qui libro 4. contra Julianum cap. 10. ait Philosophos *rem* (corruptionem hominis) *vidisse , sed causam ignorasse* . Vide Theodoret. lib. 5. de Curan. Græc. affect. Præclarè S. Cyrillus Catechesi 2. *Plantatio quidem bona* , ait , *sed fructus ex voluntate malus , atque ideo plantator quidem in culpa non est , vinea autem comburetur , quoniam in bonum plantata est , & in malum fructificavit . Fecerat enim hominem rectum , sed ipse quæsivit quæstiones multas . Et Apostolus dicit : Ipsius enim facture sumus , creati in bonis operibus , quæ præparavit Deus , ut ambulemus in illis . Creator itaque , cùm sit bonus , bonos creavit , Creatura vero voluntate propria in amaritudinem conversa est . Ego plantavi vineam fructiferam totam veram , quomodo conversa est in amaritudinem vitis aliena ?* Jerem. 2.

Adam creatus est in justitia originali.

Nota secundò , rectitudo , hæc opponitur curvitati , obliquitati , tortuositati , corruptioni , depravationi , quam

quam post peccatum per concupiscentiam incurrit homo. Concupiscentia enim ejus mentem a rectitudine rationis, legis, virtutis, & voluptatis Dei distorquet, ut concupiscat inhonesta, turpia, noxia, vetita, quam in se sentiens S. Paulus: *Video*, ait, *aliam legem in membris meis repugnantem legi mentis meæ, & captivantem me in lege peccati*. Rom. 7. 23. Hæc est hominis animique distortio, & claudicatio, qua uno pede mentis rectus, altero pede concupiscentiæ claudus incedit. Rectitudo ergò sopiebat, imò tollebat concupiscentiam, Acæque mentem adæquabat dictamini rectæ rationis prudentiæ, & honestatis & legis divinæ.

Nota tertiò, aliqui per rectitudinem accipiunt simplicitatem, & sinceritatem, ita Thaumaturgus quasi dicat, Deus creavit hominem rectum, id est simplicem, sincerum, candidum, non falsum, fucatum, fictum, fraudulentum, sed talis per peccatum evasit. Hæc enim est ferrea ætas, in qua ut canit Ovid. 1. Metamor.

Irrupit in ævum
Omne nefas fugere pudor, verumque fidesque
In quorum subiere locum fraudesque doliqne
Insidiæque & vis, & amor sceleratus habendi.

Qualis hæc justitia. Noster Pineda per rectitudinem accipit pudicitiam, cujus jacturam paulò antè in mulieribus taxavit, ac quæstiones infinitas refert ad femineas lites, & tricas: sed ut ipse fatetur, hæc arctior, & humilior est hominis rectitudo: plena enim, & adæquata est mentis per gratiam, & virtutem quamlibet, ac præsertim per justitiam originalem integritas, conformitas, justitia & sanctitas. Unde S. Thomas 1. p. q. 95. *Deus*, inquit, *fecit hominem rectum. Erat enim rectitudo secundum hoc quod ratio subdebatur Deo, rationi verò inferiores vires, & anima corporis. Prima autem subjectio erat causa secundæ & tertiæ. Quamdiu enim ratio manebat Deo subjecta, inferiora ei subdebantur; ut docet S. Augustinus.* lib. de Natura & gratia cap. 15. & lib. de Corrept. & Gratia cap. 11. *Rectitudo hominis in eo est, ut carni spiritus, utpote inferiori superior præsit & imperet, & hæc illi jussa adsit atque obtemperet*, ait Ruper. lo cap. 1. Genes. & S. August. lib. 14. de Civit. cap. 11, & 27. *Fecit*, ait, *Deus hominem rectum, ac per hoc voluntatis bonæ, non enim rectus esset bonam non habens voluntatem*. Et S. Hieron. lib. 1. contra Jovinian. *Cùm boni creati simus, & boni à Deo ipsi vitio nostro sumus ad peiora delapsi, & quod in paradiso rectum in nobis fuerat, egredientibus de paradiso depravatum est*. Vide D. Thom. loco jam citato ac ibidem Suarez, Vasquez, Valentia, Molina ceterosque Scholasticos. Rectum enim dicitur, quod suam regulam adæquat. Adam ergò creatus est rectus, quia rationi, & legi Dei per omnia conformis: hæc enim rectitudo efficiebat in eo omnium virium, & potentiarum consonam harmoniam, mirumque consensum, & quasi concentum, cùm jam post peccatum in nobis experiamur rebellionem carnis, & Spiritus, miramque virium omnium dissonantiam, luctam & pugnam. Deus ergò fecit hominem rectum quia in ipso creationis momento Adamo gratiam sanctificantem infudit, eumque in justitia originali vestivit. Gratia efficiebat Deiformem, imò Dei filium, Angelorum fratrem, creaturarum Dominum. Originalis justitia per jugem Dei assistentiam omnes animæ vires, putà intellectum, memoriam, voluntatem, item sensus, & appetitus omnes ita moderabatur, contemperabat, & puras pacatasque efficiebat, ut nulla inter eas esset discordia, nullus ne minimus quidem defectus. Erat ergò Adam tunc memoria tranquillissimus, intellectus perspicacissimus, voluntate rectissimus, sensibus obedientissimus, appetitu subjectissimus, in quo corpus animæ jussum sine ulla contradictione sequebatur, sensus & appetitus rationi parebant, & ratio divini numinis ducebatur imperio. Unde Prosper. lib. 2. de vita Contemplat. *Non inquietabat*, inquit, *molesta sollicitudo quietum, non fatigabat labor anxius otiosum, non somnus opprimebat invitum, non amittendæ vitæ timor angebat de immortalitate securum. Habebat facilem victum, corpus ex omni parte sanum, tranquillum statum, cor mundum, ignarus penalis mali, habitator paradisi, expers peccati, capax Dei. Postremò quid eo felicius fuit, cui erat orbis subjectus, nullus infestus, liber animus & visibilis Deus?* Jam verò post lapsum soluta hac potentiarum

A harmonia, homine distemperato corpus animæ imperium subire detrectat, & si illa vult abstinere, hoc manducare; si illa vigilare appetit, istud dormire; si animam laborare, corpus otiari, & socordia consumi delectat. Jam sensus & appetitus rationi non parent, sed tanquam servi rebelles adversus illam insurgunt, & (quod miserabilius est) deceptam & captivam pertrahunt. Jam ratio divinas leges præterit, sui creatoris jussa contemnit: quæ proinde illud Jerem. audit: *Fregisti jugum meum, rupisti vincula mea, & dixisti, non serviam*. Quid moror, & hominis morbos enarro? *Omne caput languidum, & omne cor mœrens. A planta pedis, usque ad verticem, non est in eo sanitas. Vulnus & livor & plaga tumens non est circumligata, nec curata medicamine, neque fota oleo*. Isaiæ 1.

ET IPSA (Adam cum posteris: unde Hebr. Septuag. Syrus, Arabicus, S. Hieron. in Comment. Campen. Vatabl. & alii habent *ipsi* in plurali) INFINITIS SE MISCUERIT QUÆSTIONIBUS] Hebræa: *Et ipsi quæsierunt* חשבנות *chissebonot*, id est *cogitationibus*. Symmach. vertit: *Curiositates*. Cajet. *Rationes*. Alii, *Astutias*, artes, affectus pravos. Appositè per quæstiones infinitas accipias plu-
B rimas philosophorum de hominis fine, summoque bono ac felicitate, in quo scilicet illa sita sit, opiniones, & pugnantes sententias. Thaumaturg. accipit quæstiones numquam finiendas, quòd cùm homines ad indagandam sapientiam sint nati, ipsi tamen in verbositate omnem ætatem conterant. R. Salomon per quæstiones accipit uxorias lites & rixas. q. d. Adam cum solus erat: rectus erat & pacatus; cùm ei addita est Eva, incidit in uxorias lites; verùm hoc frivolum est & Rabbinicum. Tale est & illud versionis Tigur. *Deprehendit*, ait, *quod Deus Adamum probum condiderit, ipsi autem plures facti cogitationes vanas persecuti sunt*. Non solùm enim posteri Adæ, sed & ipse Adam post lapsum id fecit, & *se infinitis miscuit quæstionibus*, ut habet Vulgat. Acutè Hugo Card. licèt minùs genuinè ad litteram, per quæstiones accipit tormenta: tot enim tormentis & aculeis cruciatur homo, quot cupiditatibus servit, præsertim uxoriis & femineis. Unde illud S. Hieronym. contra Jovin. *Qui non litigat cælebs est*. Et illud Juvenal.

Semper habet lites, alternaque jurgia lectus,
C *In quo nupta jacet, minimum dormitur in illo*:

Nota τὸ *miscuerit* habet anaesin, ut rectè advertit Pineda, q. d. Homo adeò quæstionibus, id est cogitationibus, curis, cupiditatibus & litibus immersus, imò absorptus est, ut videatur totus compositus & compactus ex quæstionibus, querimoniis, litibus, rixis, vix aliquid purum & meracum in homine cerni possit, quod non sit confusaneum & miscellum ac perturbatum. Ergò multarum rerum confusionem, & perturbationem videtur significare, cùm humanorum studiorum & passionum agitatio cælum terræ miscet, & omnia confundit.

Quæres, cur noster Hebr. חשבנות *chissubonoth* vertit *quæstionibus*, & non *cogitationibus*? Respondetur: quia τὸ *quæstionibus* multa significat huic loco congrua & opportuna. Primò, enim, quæstiones significant varias Philosophorum de felicitate, & summo hominis bono disputationes & opiniones, dum alii illud in honore, alii in opibus, alii in sanitate, alii in scientia, alii in prosperitate, alii in amicitia, &c. collocarunt. Salomon enim totus hic est in describenda rerum vanitate, & inquirenda veritate veraque felicitate, qua scilicet in re homo rectè, *Homo multis se miscet quæstionibus.*
D honestè & beatè vivere queat, atque illam vix in ullo mortalium se reperisse commemorat, eò quòd homo rectus à Deo conditus rectitudinem, & Deum unum, in quo solo ejus felicitas sita est, peccando deseruit, ideòque felicitatem in variis rebus creatis, ad speciem formosis & delectabilibus quærat, & nusquam inveniat, cùm in eis non consistat. Homo ergò ab una *chesbon*, id est cogitatione & ratione Deo adhærendi, eaque feliciter vivendi, uti dixi vers. 28. deflexit in *chissuboneth*, id est in multas cogitatiunculas, quæstiunculas, ratiunculas, quas ipse sibi excogitavit, & finxit quasi ibi beatam vitam inventurus, sed revera non nisi tricas, spinas, & ærumnas invenit: quia relicta vera arte bene beatèque vivendi, vanas & fallaces artes beatæ vitæ sibi commentus est.

Secundò, quæstiones significant continuas sollicitudines & curas, item lites & rixas hujus vitæ, quibus homo non

tantùm

tantùm cum æmulis, vicinis vel amicis; sed etiam secum ipse litigat & rixatur, dum mente cælestia, carne terrena cogitat & concupiscit.

Tertiò. Tertiò, quæstiones significant curiositates, quibus plenus est homo, ut omnia præsertim nova, aliena, peregrina & incognita scrutari velit, ideoque infinitis molestiis se implicat. Hinc rursum quæstiones notant difficultates & molestias qualiber, quibus se homo vel sponte vel coactè immiscet. Accedit Hugo, qui per quæstiones accipit eculeus & tormenta: hæc enim vocantur quæstiones, quia per ea veritas criminis in judicio exquiritur & exprimitur a reo. *Quæstio tenet eum, qui in ius vocatus est.* ait Papinianus.

Quartò. Quartò, quæstiones significant cupiditates qoibus scatet homo, per metalepsin: quæstiones enim notant cupiditatum originem & fontem, scilicet quod prodeant, ex curiositate quærendi & sciendi, putà ex pruritu sentiendi & experiendi quid in qualibet re sit bonum, jucundum & delectabile. Alludit ad primam quæstionem serpentis, quam movit Evæ dicens: *Cur præcepit vobis Deus, ut non comederetis de ligno scientia boni & mali?* Genes. 3. Ad quam questionem in curiositatem gustandi pomi exarsit Eva, illudque comedit, ac eodem maritum nosque omnes perdidit atque suam curiositatem & concupiscentiam in posteros omnes transfudit. Vis ergò excludere concupiscentiam? Exclude curiositatem, claude oculos, aures, mentem, dicitoque cum propheta: *Averte oculos meos, ne videant vanitatem*, ne visam concupiscant, & gustare velint instar Evæ.

Quintò. Quintò, Noster Lud. Molina per questiones accipit perplexitates, cæcitatem & ignorantism, qoam per peccatum incurrit homo: qui enim ignorat, is quærit id, quod ignorat, & nescit. Quæstio ergò notat ignorantiam, imprudentiam, insipientiam hominis in rebus, tùm speculativis, tum potiùs practicis. Omne enim peccatum prodit ex qualam ignorantia, id est imprudentia, quod scilicet homo non satis consideret peccati damna & pœnas gehennæ, quibus se obnoxium reddit. Nam si has prudenter consideraret & ponderaret, uti debet, utique non peccaret. Sed audi Molinam 1. p. tract. de opere sex dierum Disput. 27. sub finem: Quæstionum nomine intelligit anfractus, difficultates & ambiguitates, quæ amissa justitia originali per peccatum primorum parentum, eoque ipso recedente à natura humana concentu, rectitud neque illa maxima, qua condita fuerat, atque ignorantiæ vulnere simul suscepto, in humana vita sunt consecuta. Unde sequitur quod homo in justitia originali longeque sublimiori statu, quàm sit ille in quo nunc est, fuerit conditus.

Sextò. Sextò, quidam per quæstiones accipit questus, id est querelas & querimonias, quas pariunt miseriæ & dolores hujus vitæ homini lapso. Verùm sic quæstiones sine diphthongo forent, iam autem scribuntur cùm diphthongo.

Rursum accipit quæstiones non tam activè, quàm passivè pro rebus quærendis ab homine, ad quas scilicet interroganti Deo, homo in die iudicii respondere debebit, ut quæstio hic per catachresim responsionem significet. Interrogabit enim Deus quemque & quæret: cur tot beneficiis meis ingratus fuisti? cur sanguinem Christi mei profanasti? cur gratiam eius & vocationem respuisti? cur hoc peccatum perpetrasti? cur proximum læsisti? cur adulterium commisisti? cur furatus es? cur occidisti? cur concupisti tot tantaque illicita? atque ad singula respondere debebit homo pavidus & anxius: & quia justam responsionem dare non poterit, audiet sententiam damnationis ad gehennam, cui proinde infelix in hac vita dum peccat se immiscet, & obnoxium reddit.

Insuper alius per quæstiones accipit tentationes, sophismata & captiones diaboli, quibus quasi laqueis animam irretit convincit & capit, sicut sphinx suis quæstionibus implicatis transeuntes illaqueabat, capiebat & occidebat. Verùm hæ quæstiones accommodatitiæ & mysticæ sunt potiùs, quam literales & genuinæ.

Denique quæstiones Salomon opponit rectitudini & homini recto, quia scilicet in statu innocentiæ mens eius erat recta sine ulla culpa, æquè ac corpus sanum ab omni pœna liberum: quare per quæstiones significat tum culpas & peccata, tum pœnas & tormenta, quas peccando & deficiendo à primæva rectitudine homo sibi asciverit, qua de causa necesse fuit invenire virum unum electum ex mille, putà Christum, qui illum à quæstioibus & distorsionibus hisce expediret, eamque primæ rectitudini & æquitati restitueret. Unde subdit.

QUIS TALIS, UT SAPIENS EST? ET QUIS COGNOVIT SOLUTIONEM VERBI?] Hebr. Chald. Hieron. Vatab Camp. cæterique Hebraizantes hanc gnomen referunt ad initium capitis sequentis. Unde ab ea inchoant caput octavum. Hinc Chald. vertit: *Quis verò sancta offertur sapientia, ut adversus prudentiam Domini, possit consistere, & in Prophetarum sermonibus germanam interpretationem cognoscere?* Septuag. Syrus, & Arabicus vertunt: *Quis novit sapientes?* cui quæstioni mox respondet c. 8. v. 1. Sapientem ex vultu internosci: *Sapientia hominis* ait, *lucet in vultu eius*. Verùm meliùs Vulgata, Septuag. Syrus, Arabicus, & alii passim hanc gnomen nectunt præcedentibus, idque variè & vario sensu.

Primò, Caiet. q. d. Quis talis est, ut sapiens sit, q. d. Nullus vel vix ullus est verè sapiens, uti paulò antè dixit. Hinc pertinet versio Campen. *Quis conferendus cum eo, qui iudicium habet de rebus.*

Secundò, Hugo Card. explicat, quasi dicat: Quis talis est ut sapiat, talis, scilicet rectus, uti dixit paulò antè, qui scilicet sciat non se quæstionibus miscere ac involuere, ex quibus nequeat extricare se, verum eas amplecti ex quibus nunc expedire, easque solvere, nec nisi res honestas ac pias sobriè scrutari. Addit antonomasticè intelligi vel Christum, vel Salomonem sapientis nomine, per solutionem verbi, non solùm divinæ Scripturæ, iuxta illud: *Quis est dignus accipere librum, & solvere signacula eius.* Sed eius de quo sumus in iudicio interrogandi: quia qui custodierint & viderint iusta, invenient quid respondeant, Sapien. 6. 11.

Tertiò, Titelmanus, q. d. Si sapis, attende diligenter ad ea, quæ dixi de periculo & malitia mulierum, de paucitate virorum, quodque non Deo, qui rectos non condidit, sed nobis ipsis depravationis culpa sit danda.

Quartò, planè & simpliciter, q. d. Quia æquetur sapienti, qui hæc quæ iam dixi difficilia & à paucis cognita, cognoscit & penetrat, ac præcipuè infinitas quæstionum tricas, quibus alii se miscent, devitans cognoscit. *Solutionem verbi*: scilicet quæstionis paulò antè à me propositæ, putà de ratione & modo inveniendi vitam beatam & felicem, ait Caiet. sequendo unum virum de mille, putà Christum Dominum. Aliter S. Hieron. qui per verbum accipit S. Script. & Chald. Prophetam. Alii *verbi*, id est verborum, id est rerum, problematum, vel quæstionum difficilium. Ita Albinus Olympiod. & Vatab. Est conclusio significans non nisi à sapiente difficultates propositas posse resolvi, hanc enim esse laudem & dotem sapientiæ ac sapientis, ac proinde eum rarum esse & vix unum è mille reperiri. Simili epiphonemate Sapiens claudit Psalm. 106. dicens. *Quis sapiens & custodiet hæc, & intelliget misericordias Domini?* Identidem enim ad sapientiæ elogia recurrit Salomon, ut eam omnibus apprædicet, omnesque ad eius studium impellat.

CAPUT OCTAVUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Sapientia dat signa & effecta; illam enim lucere ait in vultu, verbis moderatis, juramenti legisque custodia, & opportunitatis observatione; hæc enim præstat & efficit sapientia. Deinde v. 9. quædam vanitatis genera recenset, præsertim quod impii tractentur ut pii. Denique v. 15. laudat vitam moderatam, quæ opibus suis fruitur, & à se anxias curas & curiositates omnia scrutandi ablegat.

1 Sapientia hominis lucet in vultu ejus, & potentissimus faciem illius commutabit. 2. Ego os
regis observo, & præcepta juramenti Dei. 3. Ne festines recedere à facie ejus, neque per-
maneas in opere malo: quia omne, quòd voluerit, faciet. 4. Et sermo illius potestate plenus
est: nec dicere ei quisquam potest: Quare ita facis? 5. Qui custodit præceptum, non expe-
rietur quidquam mali. Tempus & responsionem cor sapientis intelligit. 6. Omni negotio
tempus est, & opportunitas, & multa hominis afflictio: 7. Quia ignorat præterita, & futura
nullo scire potest nuntio. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet po-
testatem in die mortis, nec finitur quiescere ingruente bello, neque salvabit impietas impium. 9. Om-
nia hæc consideravi, & dedi cor meum in cunctis operibus, quæ fiunt sub sole. Interdum dominatur
homo homini in malum suùm. 10. Vidi impios sepultos: quia etiam cùm adhuc viverent, in loco
sancto erant, & laudabantur in civitate quasi iustorum operum, sed & hoc vanitas est. 11. Etenim
quia non profertur citò contra malos sententia, absque timore ullo filii hominum perpetrant mala. 12.
Attamen peccator ex eo quod centies facit malum, & per patientiam sustentatur, ego cognovi quòd
erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem ejus. 13. Non sit bonum impio, nec prolongen-
tur dies ejus, sed quasi umbra transeant, qui non timent faciem Domini. 14. Est & alia vanitas, quæ
fit super terram: sunt iusti, quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum, & sunt impii, qui
ita securi sunt, quasi iustorum facta habeant: sed & hoc vanissimum iudico. 15. Laudavi jugiter læti-
tiam, quod non esset homini bonum sub sole nisi quod comederet, & biberet, atque gauderet: & hoc
solum secum auferret de labore suo, in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Deus sub sole. 16. Et apposui
cor meum ut scirem sapientiam, & intelligerem distentionem quæ versatur in terra: & homo, qui die-
bus & noctibus somnum non capit oculis. 17. Et intellexi, quòd omnium operum Dei nullum possit
homo invenire rationem eorum, quæ fiunt sub sole: & quantò plus laboravit ad quærendum, tantò mi-
nùs inveniat, etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire.

Vers. 1. SAPIENTIA HOMINIS LUCET IN VULTU (sicut in speculo, ait Hugo) EIUS] Vatabl. explicat de vultus serenitate & hilaritate, Cajet. de majestate & auctoritate. Clarius de gratia, à qua vocari solet vultus gratiosus & festivus. Olympiod. accipit vultum animi, non corporis, q. d. Sapiens habet animæ suæ faciem luce magna conspicuam, jubare scilicet divinæ sapientiæ illustratam. Verùm hoc mysticum est. Sanct. Hieron. hanc gnomen nectens ultimis verbis cap. præced. sic legit, sicque planè clareque exponit: *Quis ita, ut sapiens? & quis novit solutionem verbi? Sapientia hominis illuminabit vultum eius, & fortis faciem, &c. Supra docuerat difficile bonum hominem inveniri, & vanitatem contra oliferas quæstionum à Deo bonos homines conditos, sed sponte sua ad peccatum delapsos. Nunc quid bonis homini dederit Deus, quasi gloriabundus enumerat, sapientiam scilicet, atque rationem providentiæ, occulta Dei nosse mysteria, & arcana eius sensa cordis intrare. Oblique autem de se loquitur quòd nemo ita fuerit sapiens, ut ipse, & nullus sic fecerit problematum solutiones, & sapientia sua à cuncto laudata sit populo, quæ non solùm non intrinsecùs latuerit, sed & in superficie corporis & speculo vultus eluxerit, ultraque omnes homines prudentiam mentis in facie sua pinxerit.* A B

Porrò, sapientia lucet in vultu tripliciter. Primò, quia, ut Sanct. Hieronym. & Albinus, anima seipsam suasque passiones & affectus imprimit corpori, præsertim vultui, per naturalem sympathiam, qua forma materiam, puta anima corpus sibi adaptat & adæquat. Animus ergo sapiens sapientiam prodit, imò fingit & pingit in vultu, sicut sigillum sui figuram fingit & pingit in cera. Id patet ex physiognomia. Unde signa physiognomica sapientiæ & insipientiæ, virtutum & vitiorum, quæ in vultu totoque corpore relucent, recenset Aristot. in Physiognomicis. Quocirca Thuanus vertit:

Nempe micat rosea sapientis fronte coruscus
Fulgor, & ex vultu feritas & ruga facessit.

Vultus ergo est viva imago, imo speculum & simulacrum animi, uti communis habet sapientium sententia. Intellige communiter ita fieri, at non semper. Nam ut ait Comicus: *Multis mortalium facies est ingenua, mens verò intus illiberalis reperitur.*

Secundò & potiùs, quia sapientia, id est prudentia, & virtus non tantùm animum, sed & corpus, præsertim vultum ad omnem honestatem & decorem componit & efformat, facitque ut in eo reluceat gravitas, modestia, comitas, probitas, pietas, scilicet in fronte serenitas, in genis verecundia, in oculis candor, in ore prudentia & gratia, in toto vultu hilaritas & lætitia mista prudenti sanctaque maturitate. Unde Heb. est: *Sapientia hominis illuminabit vultum eius.* Chald. *Sapientia viri sapientis illustrat splendorem faciei inter iustos.* Sic & Septuag. Syrus Arabicus & ceteri. Arias:

Hominis faciem sapientia loco
Perfundit, mutatque iras vultumque superbum,
Atque supercilium demit, redditque modestum.

Et alius:

Namque gravis facies animi est sapientis imago,

si scilicet matura sit, comis placida & æquabilis. Comes enim sapientiæ est humanitas & modestia.

Rursum sapientia lucet in facie sapientis, quia eam facit omnibus amabilem, juxta illud Job 29. 24. *Lux vultus mei non cadebat in terram.* Lux enim symbolum est majestatis & causa venerationis. Sic Esther ait Assuero cap. 15. 16. *Vidi te Domine quasi Angelum Dei, & conturbatum est cor meum præ timore gloriæ tuæ: Valde enim mirabilis es Domine, & facies tua plena gratiarum.* Porrò, *residebat ille super solium regni sui indutus vestibus regiis, auroque fulgens & pretiosis lapidibus, eratque terribilis aspectu.* Ibi-

dem

dem verſ. 9. Sic Judæi viderunt faciem ſancti Stephani quaſi Angeli. Actorum 6. 15. Sapientia ergo ſanctitati juncta eſt quaſi ſol, jubar ſuum in vultum diffundens: Unde *inextinguibile eſt lumen illius*. Sapient. 7. 10.

Tertiò, quia Spiritus ſanctus per gratiam animam inhabitans, & illuſtrans, lucem ejus, imò ſuam diffundit in vultum & corpus, ſicut lucernæ lux per vitrum vel cornu tralucet; & ſicut lumen gloriæ beatorum non tantùm mentes, ſed & corpora efficit fulgida, & glorioſa. Adde, Spiritus ſanctus eximiis viris in quorum mentibus, velut in templis auguſtis habitat, ſpecialem vultus claritatem, & fulgorum ſæpè aſpirat: ſic in vultu Chriſti radiabat fulgor divinitatis, teſte S. Hieron. cujus radios S. Petro, Jacobo & Joanni afflavit in transfiguratione: in vultu S. Antonii radiabat ſplendor ſanctitatis, teſte S. Athanaſ. Sic faciem S. Ignatii fundatoris Societatis Jeſu radiantem & ſplendidam ſe vidiſſe aſſeruit B. Philippus Nerius, aliique viri ſapientes & ſancti. Sic Deus in Sina colloquens cum Moſe illi cornua, id eſt radios lucis affixit. Exodi 34. 30. Sic facies B. Virginis erat ſimulacrum probitatis, norma, & forma virtutis, teſte S. Ambroſ. Unde ſequitur: *Et* (id eſt *quia potentiſſimus faciem illius commutabit*. Et Pſalm. 66. 2. *Illuminet* (Deus) *vultum ſuum ſuper nos*. Sicut enim ſol creaturas, ſic Deus homines ſanctos luce ſua colluſtrat. Vide dicta Proverb. 17. 24. ad illa: *In facie prudentis lucet ſapientia*. Et Prov. 27. 19. ad illa: *Quomodo in aquis reſplendent vultus proſpicientium, ſic corda hominum manifeſta ſunt prudentibus*.

ET POTENTISSIMUS FACIEM ILLIUS COMMUTABIT] Primò, quaſi dicat. Princeps aut tyrannus, aut quis alius potens vel minis, vel præmiis flectet conſtantiam faciemque ſapientis, & ſancti, ut a ſapientia & probitate ad inſipientiam, & improbitatem deflectat. Rurſum, ſapiens ſi principi ſerviat, & ab illius vultu nutuque pendeat, neceſſum eſt, ut ſæpè vultum cum eo mutet, ſicut umbra mutato corpore figuram ſuam mutat, & variat; quare ſi ſapit, non principi terreno, ſed cæleſti, apud quem nulla eſt viciſſitudinis obumbratio. Jacobi cap. 1. v. 17. ſe mancipet, quod monet Sapientia, dum ſubdit: *Ego os regis obſervo*.

Secundò & genuinè, per potentiſſimum accipe Deum. Dat cauſam cur ſapientia luceat in vultu ſapientis, quia ſcilicet Deus illam immutat, illique ſuam ſapientiam, & lucem aſpirat, præſertim in oratione, & colloquio cum Deo patre luminum, uti in eadem radios ſuos aſpiravit faciei Moſis. Sic vultus S. Dominici ex oratione prolixa ſpirabat amorem; S. Franciſci, contemptum mundi, & Chriſtum crucifixum; S. Catharinæ Senenſis, devotionem, & compunctionem, ut ſolo vultu intuentes compungerent, & ad pietatem Deique amorem inflammarent. Senſus ergo eſt, q. d. Deus potentiſſimus commutare ſolet faciem ſapientis, ut impudentia, pervicacia, triſtitia, feritas, truculentia, & ſi quis alius antea in ea erat pravus affectus, in probum, putà in pudorem, modeſtiam, pudicitiam, lætitiam, pietatem, &c. commutetur, ut qui per naturam, vel exercitium, & vitium prius fuerat vultu tetrico, torvo, minaci, vago, laſcivo, jam ſapientiæ dono eumdem habeat hilarem, ſerenum, placidum, ſtabilem, pudicum, ſanctum. Sic Deus poſt orationem mutavit faciem mœſtam Annæ matris Samuelis, ut deinceps æquabili ſemper facie, læta hilarique conſiſteret. 1. Reg. 1. 18. Et faciem Eſter pallidam ob metum Aſsueri. Eſther 15. 10. & Danielis cap. 7. 28. Porrò S. Bonav. docet Deum mutare faciem exteriorem mutando interiorem, id eſt animæ ſeu rationis partem ſuperiorem Dei capacem. Aliter Emmanuel Sà, q. d. Deus ſapientem ita quandoque mutat, & dejicit, ut non videatur eſſe ſapiens.

Moral. Hugo Card. Deus ait commutat eum qui malus eſt, ut evadat bonus; qui turpis, ut pulcher; qui debilis, ut fortis; qui viator per gratiam, ut comprehenſor per gloriam, ſecundùm quadruplicem ſtatum incipientium, proficientium, perfectorum, pervenientium. Dionyſ. verò q. d. Sapiens Dei dono ſubditis faciem commutabit, & pro ſubditorum rerumque exigentia nunc iratam, nunc blandam, nunc triſtem induet, uti Chriſtus induit, cùm ementes ejecit è templo: & cùm Magdalenæ apparuit ut hortulanus; diſcipulis in Emaus euntibus ut peregrinus.

Anagogicè Lyran. Deus ait faciem mortalem in reſurrectione commutabit in immortalem, & glorioſam. Legit noſter Interpres עז *az*, id eſt potens per antonomaſiam, id eſt potentiſſimus, puta Deus, jam alio puncto legunt עז *ez*, id eſt potentia, fortitudo, robur, durities, impudentia. Durus enim facie vel fronte, ab Hebræis vocatur impudens. Unde

Primò, Cajet. vertit; *Et fortitudo vultus illius commutabitur*, quòd ſic exponit, q. d. Nullus etiam Dynaſta ita ſapit, quin aliquando deſipiat, ut muneribus, precibus aliave re corrumpi ſe ſinat, ut ſubditos affligat, &c. ſicque vultus etiam ipſius, id eſt auctoritas apud eos mutatur, & amittitur: unde Chald. vertit: *Et impudens facie, immutantur viæ eius de bono in malum*. Sic Catilina impudentiam, & ſævitiam ſpirabat vultu, etiam jam occiſus: *Etiam mortuus Catilina*, ait Saluſtius, *retinebat faciem, quàm habuerat vivus*.

Secundò, Clarius vertit: *Et impudentia* (Vatabl. *duritia*) *faciei illius commutabitur*, quia dum ſapientia hominem poſſederit, abigit impudentiam à mente, & fronte. Et Titelm. ſic vertit, & explicat: *Sapientia hominis lucere faciet vultu ipſius, & fortitudinem, id eſt impudentiam vel crudelitatem, feritatem, & barbariem vultus eius mutabit*. Campenſ. *Crudelitatem pellit*.

Tertiò, Vatab. q. d. Sapientiam fortitudinem, & arrogantiam, impudentiamque faciei hominis immutabit, quia faciet, ut ipſe ſibi videatur vilis, abiectus, deſpectus, quamvis ab aliis plurimi fiat.

Quartò, Septuag. ישנא *ieſenne*, legentes per *ſin*, id eſt audietur, non ישנא *ieſcunne*, per *ſchin*, id eſt commutabitur, vertunt *& ἀναιδὴς*, id eſt *impudens* (Varic. legunt *imprudens*, atque impudentia eſt imprudentia, putà ſtoliditas) *vultu odietur*. Syrus: *Cuius facies audax eſt, odioſus efficietur*. Arabicus: *Qui non habet verecundiam contumelia afficiet faciem ſuam*, q. d. In vultu ſapientis lucet pudor & ſapientia: in vultu inſipientis, ideòque ille amabitur & coletur, hic odietur & contemnetur. Unde ut explicat Olympiodor. Facie ſua punietur, cùm ſcilicet impudens contentioſis ſermonibus ſophiſticiſque captiunculis ſeſe efferens, redargutus, impudentiæ pœnas dabit. Thaumatur. *Sapientiæ indicium ex hominis vultu apparet, velut & livor impudens, ſtatim ut videtur aliquis, prodit dignum eſſe, in quo inhabitet*. S. Hieronymus in Comment. Improbus facie ſua odietur: improbitas eſt audacia & impudentia.

EGO OS REGIS OBSERVO; ET PRÆCEPTA JURAMENTI DEI] Septuag. Syrus, & Arab. vertunt in imper. *Os regis obſerva*; quia pro שמר *ſcomer*, id eſt obſervo legerunt alio puncto שמר *ſcemor*, id eſt obſerva. Unde ex Hebræo ſic vertendum cenſuere: Ego, ſcilicet, moneo vel jubeo, os regis obſerva. Pendet hic verſus à præcedenti, ex eòque velut practica concluſio educitur, quaſi dicat, quia Deus potentiſſimus os & faciem ſapientis, ſui oris, & faciei luce immutat, illique ſuam ſapientiam, virtutem & ſplendorem aſpirat, hac de cauſa: Ego ſapientia, vel ego ſapiens os & faciem Dei regis mei obſervo, tum, ut illi os & faciem meam, ab ejus ore & facie illuſtratus, conformem. Unde frequentèr in Pſalmis orat David, ut Deus illuminet vultum ſuum ſuper nos: quia in lumine ejus videbimus lumen. Sicut enim qui ambulat in ſole, luce ſolis colluſtratur, ſic qui verſatur cum Deo, luce divina perfunditur; tum ut ab ore ejus divino juſſa & præcepta ſapientiæ excipiam, quibus meam mentem vultumque imbuam, illuſtrem, ſanctificem, quæque in opus conficiam, ut Deum meum per gratiam laborando hic ſequar, & in cælo per gloriam comprehendendo aſſequar. Vers. 2.

Porrò, τὸ *ego* refer ad ſapientiam, de qua eſt omnis ſermo, vel ad Salomonem, qui in ſe typum hic ſapientiæ, & ſapientis exprimit, quod eòdem redit, uti liquet ex verbis S. Hieronym. initio v. 1. citatis. Sæpè enim Salomon, æquè ac Siracides, per proſopopœiam ipſam ſapientiam loquentem inducit, elegantiæ, & energiæ cauſa.

Igitur primò & genuinè per regem accipe Deum, qui eſt Rex regum. Nec enim Salomon habebat in terra regem ſuperiorem ſe, cujus os & juſſa obſervaret. Senſus ergo eſt, quaſi dicat. Ego ſapientia ſollicitè ambulo cum Deo rege meo, ac ſtudiosè obſervo; ac mei ſtudioſos, putà ſa-

sapientes, & sanctos exactè observare jubeo os ejus, id est legem ex Dei ore manantem, & *præcepta iuramenti Dei*, quæ scilicet ipse juramento confirmavit, ut testaretur hanc esse intimam suam voluntatem, ut scilicet homines hæc ejus præcepta diligentissimè servarent, quæque nos vicissim solenni professione, velut juramento servaturos in circumcisione, vel baptismo promisimus, & quasi juravimus.

Nota τὸ *observo*, significat sedulum, & exactum studium divinæ voluntatis, legisque scrutandæ, & adimplendæ, ut quid, quantum, quomodo, quibus circumstantiis Deus hoc illudve fieri jubeat, minutim vestigemus, & ad amussim omnia, & singula compleamus. Sic famuli observant os regis, id est singula ejus jussa, & verba, imò singulos ejus gestus, & nutus oculique oculorum, ac ubi perceperunt quid velit, illicò ad id explendum non tam eunt, quàm currunt, & volant.

Mysticè S. Bonavent. Os, inquit, Patris est Christus (sicut Christi os, est doctor, & prædicator) cujus minima dicta, imò gestus, & nutus studiosè audire, mente condere, meditari, & opere explere debemus. Nam ut ait Christus: *Beati qui audiunt verbum Dei & custodiunt illud*. Sic Beata Virgo *conservabat omnia verba hæc conferens in corde suo*. Lucæ 2. 19. Sic quisque deberet observare os Domini, ut ad minimam voluntatis divinæ significationem totum se fingeret, & componeret. Hoc est *solicitum ambulare cum Deo*, quod unicè à nobis requirit Deus, uti docet Michæas c. 6. 8. ideoque convenit assiduè dicere cum Samuele: *Loquere Domine, quia audit servus tuus*. Et cum Paulo: *Domine quid me vis facere?* Et cum Psalte: *Paratum cor meum Deus, paratum cor meum*.

Secundò, per regem cum Olympiod. & aliis accipi potest quilibet rex, princeps & magistratus, qui regendi vices, jus & auctoritatem à Deo accepit, q. d. Ego sapientia observo, & meos observare doceo os, id est leges, & jussa regum ac magistratuum, qui quasi vicarii Dei regunt rempublicam. His enim se obedituros in eorum inauguratione promiserunt, & jurarunt subdiri. Ergo par est, ut eis juxta juramenta præstita pareant, & obediant, juxta illud Proverb. 24. 21. *Time Dominum fili mi, & regem*, quia Dominus jussit, ut regi obedias. Unde Septuag. & Arabicus vertunt: *Os regis custodi*. Syrus, conserva. Chal. *Custodi os tuum super sententiam regis*. Tigur. *Equidem moneo, ut os regis observes præsertim propter iuramentum Dei*; quia ut ait Vatabl. fidem jurejurando regi præstitimus. Alii *meum est observare præceptum regis*. Porrò nonnulli prius hemistichium à posteriore adversativè disjungunt, q. d. Observa os, id est præcepta regis, sed magis observa juramenta, quibus obstrictus es Deo, ut si rex aliquid Deo contrarium præcipiat, dicas: *Obedire magis oportet Deo, quàm hominibus*. Unde Campens. *Quæ rex mandarit, afferet, & præstet si quid Deo in testem vocato iuraverit*. Et Thaumaturgus: *Magna diligentia verbo regis attendenda sunt, sed insiurandum per nomen Dei omnibus modis fugiendum*.

Tertiò, nonnulli hanc gnomen arctant, & attribuunt familiaribus, & consiliariis regum, & principum, quasi eis indicat hic Salomon fidelitatem, & silentium, ne eorum secreta consilia evulgent, uti juramento eis promiserunt, quasi quilibet eorum hic inducatur ut loquens, dicatque: Ego os, id est secreta, quæ ex ore regis mei audivi, secreta servo. Unde S. Hieron censet hic Salomon loqui in persona cujusvis sapientis, qui pareat legibus, & regibus. Hic enim est regendi, & rei benè gerendæ nodus, & nervus, si consilia serventur secreta. Id norunt Persæ, de quibus scribit Ammian. lib. 21. *Nemo consiliorum*, inquit, *est conscius præter optimates taciturnos & fidos, apud quos silentii quoque colitur numen*, q. d. Silentium adeò religiosè observant, & colunt, ac si illud esset unicum eorum numen, hinc silentiarii nuncupabantur, & revera erant. Huc pertinet illud Raphaelis Tob. 12. 7. *Sacramentum regis abscondere bonum est*. Huc quoque spectat expositio Olymp. *Est*, inquit, *os regis custodire, divina mysteria silentio occultare, neque indignis atque profanis auditoribus illa explicare*. Idem Tropol sic exponit: Bonum est, ut non studeamus extra os & faciem Dei ambulare, sed omnia nostra opera sic peragamus, ut Deum vereamur, tamquam præsentem judicem & inspectorem.

ET PRÆCEPTA, (Hebr. *verbum*. S. Hieron. *loquelam*) IURAMENTI DEI] repete *observo*. Aliter S. Hieron. in Comment. & Symmach. qui hæc nectunt cum sequentibus: *Ne festines*. Unde Arabic. *Ne festines*, ait, *in iuramento memoriæ Dei*. Symmach. *transgredi iuramentum Dei*, q. d. Ne festines & sis præceps ad iuramentum, quia iuramentum in Dei æquè ac tua memoria inscriptum, & quasi insculptum servatur, ut si illud transgrediare Deum vindicem sis experturus. Noster verò, Septuag. & Arabic. *verba* vel *præcepta* vocant *iuramenti Dei*, scilicet quibus Deus quasi iurejurando te obligavit, hoc est arctissimè & severissimè te obstrinxit, minando pœnas æternas, & promittendo regnum cæleste, nec non cum pacto, & sanguine fœderis. Exodi 24. 8. quæque te servaturum cum ad eius religionem, & Ecclesiam accederes, spopondisti, & quasi iurasti. Hinc Patres professionem fidei, quæ fit in baptismo, vocant sponsionem, iuramentum, votum, eaque acriter urgent fideles ad servandam præcepta Dei. Est catachresis similis illi Psal 118. 106. *Iuravi* (id est firmiter decrevi, proposui, promisi; unde sequitur) *& statui custodire iudicia iustitiæ tuæ*.

Audi S. Chrysost. hom. in illud Sapientiæ: *Iustorum animæ in manu Dei sunt: unde tu Christianæ delitatus es miles, si putas te sine pugna posse vincere, sine certamine triumphare. Exere vires, fortiter dimica, atrociter in prælio concerta. Considera pactum, conditionem attende, militiam nosce; pactum quod spopondisti: conditionem qua accessisti: militiam cui nomen dedisti*; per sacramentum militare, putà per Baptismum, & professionem vitæ Christianæ in Ecclesia militante, cui ascriptus es quasi miles, & athleta Christi. Tertull. libr. de Corona militis c. 3. *In Ecclesia*, ait, *sub Antistitis manu contestamur, nos renuntiare diabolo & pompæ & Angelis eius*, q. d. Sacramento militari in Baptismo renuntiavimus diabolo, & nos addiximus Christo, quasi eius milites auctorati. S Basil exhort. ad Baptismum: *Tesseram ducis sub se militantibus dant*, &c *nisi characterem in te agnoscat Angelus, quonam modo pro te pugnabit, aut ab inimicis vindicabit?* S August. lib. 4. de Symbolo ad Catechum. capit. 1. *Huic* (diabolo) ait, *vos renuntiare professi estis: in qua professione non hominibus, sed Deo & Angelis eius conscribentibus dixistis, renuntio. Renuntiare non solùm vocibus, sed etiam moribus; non tantùm sono linguæ, sed & actu vitæ; nec tantùm labiis sonantibus, sed operibus pronuntiantibus: scitote vos cum callido, antiquo & veterano inimico suscepisse certamen; non in vobis post renuntiationem inveniat opera sua: non iure vos attrahat in servitutem suam. Deprehenderis enim, & detegeris Christiane, quando aliud agis & aliud profiteris: fidelis in nomine, aliud demonstras in opere, non tenens promissionis tuæ fidem: modò ingrediens Ecclesiam orationes fundere, post modicum in spectaculis cum histrionibus impudicè clamare. Quid tibi cum pompis diaboli quibus renuntiasti?* Narrat Victor Vticensis libro 3. Vvandal. duos fratres Christianos à Vvandalis Arrianis fuisse suspensos, molibus lapidum ad pedes appensis, cumque unus eorum peteret deponi darique sibi inducias, alter metuens ne fidem negaret, exclamavit: *Noli, noli frater non ita iuravimus Christo. Accusabo te cùm ante thronum eius terribilem venerimus, quia super corpus eius & sanguinem iuravimus, ut pro eo invicem patiamur*. Unde prior confirmatus constanter edixit: *Adigite suppliciis quibus vultis, & pœnis Christianos arctate crudelibus. Quod frater meus facturus est, hoc etiam ego*.

Professio in Baptismo est quasi iuramentum

NE FESTINES RECEDERE A FACIE EIUS NEQUE PERMANEAS IN OPERE MALO; QUIA OMNE QUOD VOLUERIT FACIET] τὸ *ne festines*. Arabic. Olymp. & alii nectunt præced. q. d. Ne festines in iuramento Dei, id est ne præceps sis ad iurandum; sic enim expones te periculo peierandi. Vers. 3.

Melius noster, Septuag. Syrus, & ceteri passim nectunt sequent. q. d. Serva iuramenta, id est præcepta Dei, quibus solenni professione in circumcisione vel baptismo, quasi iureiurando, summa religione te Deo ad illa servanda obstrinxisti: quare si quæ ingruat tentatio, adversitas, persecutio, *ne festines* Hebr. אל תבהל *al tebahel*, id est ne trepides, ne percellaris, ne præcipites recedere à facie eius, *tamquam à conspectu eius possis aufugere*, ait Campen. uti ab eo fugit Cain Genes 4. 16. sed non effugit: *neque permaneas*, Camp *Ne pertinax persiste, in opere malo*, ut contra legem Dei in aliquo scelere, ad quod concupiscentia, socii vel hostes te illecebris vel minis impellunt, persistas, excutiendo metum numinis & vindictæ Dei, quia etsi is eam ad tempus differat tamen suo tempore omne quod voluerit faciet, ac sibi rebelles & reos puniet, & morte præsenti, & æterna mulctabit.

Pro

Pro *in opere malo*, Hebr. Septuag. Syros & Arabic. habent *in verbo malo*, quod proprie accipi potest de peccatis oris & linguæ, uti est murmur, detractio, oblocutio. Unde Thaumaturgus intelligit de blasphemia, sic enim vertit: *Sermonibus Dei, licèt molestum quid imperantibus decet obedire, caveréque ab omni in Deum blasphemia. Nam quamvis inferat tibi aliquid non tamen tuum fuerit reprehendere, neque contradicere decretis Monarchæ, vel Regis.*

Porrò Chal. vertit: *Et in tempore ira Domini ne desinas orare coram eo, sed citò vade in conspectu eius & ora, & quære misericordiam ab eo, ut non stes in verbo malo: Quia Dominator totius sæculi, quodcumque voluit facit*, id est ut clarius vertit Costus, *ut non in suum quippiam eveniat: Ipse enim totius mundi Dominus, omnia secundum animæ sententiam facere potest.*

Secundò, hæc omnia à v. 2. ad v. 9. non tantùm de Deo, sed & de rege sive magistratu accipi possunt, quasi dicant. Ne opponas te regi ejusque decretis, ut eis obloquaris vel resistas, quia rex potens est, & quodcumque voluerit faciet, ut te sibi adversantem vel bonis, vel civitate, vel libertate, vel vita mulctet, & privet. Ita Vatab. Camp. Cajet. & alii. Porrò Cajet explicat τὸ *ne festines*. q. d. Ne nimis velociter adeas conspectum regis, vel abeo leviter abeas, ne levitate hac, & indecentia regem offendas; sed etsi quid contra eum dixeris, ne persistas in ejus ditione, sed citò ex ea te proripias, ne te comprehendat, & plectat. David de Pomis verò, quasi dicat. Ne festina adire regem, vel ab eo abire, ne nimis crebrò te ejus vultui sistas, nec nimis rarò. Nam ut ait Plutarch. *Cùm rege agendum est quasi cum rogo*, ut nec nimis propè ad eum accedas, ne comburaris, nec nimis longè, ne ab eo non calefias, id est ejus amorem, favorem & beneficia non sentias. Sidonius quoque Apollinar. libr. 3. Epist. reges flammis comparat, *qui sicut*, inquit, *paulo-um à foremota illuminant, ita suis admotis comburant.* Sic enim Alexander Clitum nimis familiarem, Tiberius Sejanum, Nero Senecam occidit. Porrò Vatab. sic exponit: Si recesseris à rege statim redi in gratiam cum eo, ne cogaris permanere in opere malo, cùm rex, quidquid vult, valeat. Alii exponunt quasi dicant. Ne fastidiosè, & arroganti ac philosophico supercilio recedas à rege, nolens eum adire etiam ab eo avocatus, quasi eo superior, & sapientior, ac celsior rege, & mundo universo, uti Diogenes aspernatus est Alexandrum magnum. Sen. Epist. 103. *Multis*, ait, *fuit periculi causa, Philosophia insolenter iactata & contumaciter. Vitia tibi detrahat, non aliis exprobret, non abhorreat à publicis moribus, nec ita agat, ut quidquid non facit, damnare videatur; licet sapere sine pompa, sine invidia.* Vide Plutarch. libro qui inscribitur, *cum Principibus Philosopho esse disserendum.* Denique noster Pineda censet hæc spectare ad familiares & consiliarios regum, & principum, ut eis hic Salomon duo salutaria suggerat monita; primum, ne in sancto regi consilio sententiam præcipitent, sed præmissa deliberatione maturè eam pronuntient. Nam ut ait Livius lib. 22. *Omnia non properanti clara certaque sunt: festinatio improvida est & cæca.* Et lib. 38. *Nihil magni discriminis consiliis tam inimicum, quàm celeritas*, Secundum, ut in sententia non sint pertinaces, nec subterebri, sed si viderint ab aliis saniora dari consilia, illa probent & sententiam mutent. Sic enim ipsi se non suo honori, sed regis & reipublicæ commodis studere ostendent, quæ propria est senatoris & consiliarii laus.

Vers. 4. ET SERMO ILLIUS POTESTATE PLENUS EST: NEC DICERE EI QUISPIAM POTEST QUARE ITA FACIS?] Hebr. *in quo verbum regis*, in eo est *potestas*. q. d. Verbum regis, & jussum armatum est potestate, adeoque est ipsa potestas, ut instar fulminis statim exequatur quod jusserit dictumque ejus sit factum: hinc Seleucus cognominatus est *Ceraunius*, id est fulmineus. Unde Thaumat.

Nam iusserit ille, iubentis
Vel dicto citiùs, vocem mox facta sequentur,

Alii vertunt: *Iuxta dictum regis est potestas* q. d. Mensura dicti vel jussi regis est potestas: tantum potest, quantum dixerit, & jusserit; tantum valet, quantum volet. Audi Esdram lib. 3. cap. 4. 3. *Rex super omnia præcellit, & dominatur eorum; & omne quodcumque dixerit illis faciunt; & si miserit illos ad bellatores, vadunt & demoliuntur montes & muros & turres, iugulantur & iugulant, & regis verbum non* A *prætereunt, & ipse unus solus si dixerit, occidite, occidunt* &c. Et Plutar. ad principem ineruditum: *Præcitae à potentia, ait, celerem nacta cursum, omnes animi motus in facta expellit. Ac sicut fulgur tonitru posterius erumpit, prius tamen videtur; sic in imperiis supplicia accusationibus antevertunt, nisi gravitate præpediens ratio compescat reprimatque potentiam.*

Imperiosi exempla. Vis ambitiosæ regum potestatis exempla? Accipe. Cyrus Gyndem fluvium navi transiciens, eò quòd periisset unus ex equis suis, ira in fluvium excandescens, illum ut perderet in 360. alveos derivavit, uti fusè narrat Seneca lib. 3. de Ira cap. 21. Impotentior fuit Xerxes, qui Hellespontum, quòd oborta tempestate pontes suos disiecisset, conviciis oneravit, trecenta verbera illi infligi, quin & compedes inici jussit, teste Herodoto lib. 7. Modestior & sapientior fuit Canutus rex Angliæ, qui ad littus maris sedens, mari imperans: *Unda*, inquit, *iubeo ne pedes meos tangas*; sed ab ea non obediente madefactus Anglos suos docuit, non se sed unum Christum esse regem, cui venti & mare obediunt. Quare Vintoniæ in Basilica S. Petri, & Pauli coronam regiam Christo crucifixo imposuit, nec postea ea coronari sustinuit, teste Polydor. Virg. lib. B 7. Histor. sub finem Stolidior fuit Pharao dicens *Meus est fluvius* (Nilus) *& ego feci memetipsum.* Ezech. 36. 3. Et rex Tyri dicens: *Deus ego sum & in cathedra Dei sedi in corde maris.* Ezech. 28. 2. Et rex Babylonis dicens: *In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum*, &c. *similis ero Altissimo.* Isaiæ 14. 13 An non insanæ sunt hæ regum, suæ potestati etiam elementa & cælos subiicientium, voces!

Vers. 5. QUI CUSTODIT PRÆCEPTUM, NON EXPERIETUR QUIDQUAM MALI] Hebr. *Non cognoscet*, scilicet per experientiam, & sensum *verbum malum*, id est rem malam, puta iram regis, & pœnam legis. Arab. *verbum immundum*, Aliter Olympiod & S. Ambros. in Psal. 41. q. d. Justus non *cognoscit malum* culpæ scilicet ut illud faciat, approbet, vel ullo consensu recipiat, aut aliqua societate in se transferat. Hinc disce obedientiæ vim, & fructum, quòd scilicet obedientem reddat immunem ab omni malo, & quasi inviolabilem, adeò ut etiamsi rex aut superior illi infensus, velit eum rigidis strictisque arctare præceptis, obediens tamen, omnia capessens, C superet & transcendat magna animi virtute, laude & merito, ideoque Deus omnia illi efficit facilia, utilia & honorifica, etiam illa quæ ad eum deprimendum excogitata videntur; obedientibus enim velut *diligentibus Deum, omnia cooperantur in bonum.* Rom. 8. Docet idipsum egregiè S. Ephrem. tom. 2. Parenesi 16. de præfecto & obedientia, ac S. Chrysost. hom 84. in Joannem, & Dorotheus Doctr. 5. Licet ergò patiatur vel communes, vel privatas, & proprias vitæ ærumnas, tamen illas non pœnas esse censet, sed exercitia virtutis, augmenta meritorum, & exempla intuentium vel posteriorum: Quare cum Paulo sibi placet, imò gloriatur in infirmitatibus & tribulationibus. Rom. 8 28 2. Corint. 12. 5. Igitur obediens, & justus flagellantem Deum intuetur, ut patrem; corripientem, ut amicum, castigantem, ut præceptorem; amara propinantem, ut medicum, dicitque cum S. August. *Hic ure, hic seca, ut in futuro parcas.*

TEMPUS ET RESPONSIONEM COR SAPIENTIS INTELLIGIT] Hebr. *Tempus & iudicium*, id est, ut Septuag. & Arabicus exponunt per hendiadin: *tempus iudicii.* Judicium in Script. multa significat: In judicio enim D judicium multa fiunt, quæ nunc omnia simul, nunc unum ex omnibus seorsim per synecdochen significat vox Judicium: Unde nunc significat interrogationem & accusationem, defensionem & responsionem; nunc sententiam judicii; nunc pœnam ab eo inflictam. Rursum quia judicium forense statum est, determinatum, certum & fixum: Hinc iudicium per catachresin significat rem statam & certam, item morem, legem consuetudinem, normam, regulam, statum, conditionem, officium, functionem, ministerium. Jam *Judicium multa significat.*

Tempus obscena. Primò. Primò, Thaumat exponit de die judicii, quem in omnibus actionibus menti tuæ proponit sapiens. Unde vertit: *Equidem sapiens ante oculos semper habet iustum iudicium suo tempore futurum, & prænoscit omnia humanæ vitæ opera supernâ retributionem expectare.* De S. Hieron. refertur illum dixisse: *Sive comedo, sive bibo, sive vigilo, sive dormio, sive quid aliud facio, semper tuba illa insonat auribus meis:*

Surgite mortui, venite ad judicium. Utique qui sapit, id ipsum facit, itaque *disponit sermones* (& actiones omnes) *in judicio*, id est justè, legitimè & exactè maturo judicio, ut in die judicii habeat quod Judici pro se respondeat. Sic quoque Olympiod. Hugo, Lyran. Titelm. & alii.

Secundò. Secundò, alii hæc ad Consiliarium regis referunt. q. d. Si rex illicitum quid jubeat, vir sapiens scit quid prudenter regi respondere debeat, ne vel illicitum quid admittat, vel regis iram incurrat, uti fecerunt tres pueri jussi adorare statuam auream. Daniel. 3. Daniel ipse capit. 6. lata lege, ne quis per 30. dies adoraret Deum, nisi regem. Cajet. ex adverso hæc refert ad regem, quem sapiens cognoscit captare tempus, & judicium, id est occasionem judicandi contra eum, quem plectere destinat, uti Salomon captavit tempus plectendi Semei, & Adoniam 3. Reg cap. 2. 23. & 42. Verum hic sensus dissonat à vulgata, quæ vertit *responsionem*.

Tertiò. Tertiò, & genuinè q. d. Sapiens ita exactè præcepto tam Dei, quàm regis, & magistratus obedit, omnes ejus circumstantias loci, temporis, modi, personarum, &c. observans, ut nil sit quod in eo carpi queat, sed si quis in te à quopiam culpetur, illicò habeat quod jure respondeat, quoque suam obedientiam tueatur, & demonstret adeò ut si *in judicium* vocetur, coram judicibus justam facti sui rationem reddere possit. Hinc noster sagacius pro *judicium* vertit *responsionem*. Ita S. Hieron. *Præcepit*, inquit, *regis imperium id est Christi conservandum, & scire quid, & quare, & quo tempore jubeat*, ut scilicet omnes imperantis circumstantias, articulos, nutus exacto judicio observemus, ne vel minima elabatur occasio, qua ejus voluntatem integrè non exequamur sed vocanti, imò innuenti illicò nos sistamus & respondeamus cum Samuele: *Ecce ego*, & cum S. August. *Da quod jubes, & jube quod vis.*

Igitur *tempus, & judicium* intelligit & observat *sapiens*, quia vocatus, interrogatus vel jussus à Deo sive rege quidpiam respondere, dicere vel agere, omnia respondet, dicit & agit suo tempore, ac maturo cum judicio, id est magna cum ratione, prudentia & circumspectione. Aut planius, quod tamen eodem redit, sapiens observat *tempus, & judicium*, hoc est *tempus judicii*, ut vertunt Septuag. id est tempus justum, congruum, aptum, opportunum respondendi, dicendi vel agendi. Unde noster Hebr. מִשְׁפָּט *mispat*, id est judicium, quod hic vertit *responsionem*, v. sequenti vertit *opportunitas*. Hæc ergo tria, scilicet judicium, responsio, opportunitas hoc loco idem significant, scilicet tempus justum, & opportunum ad respondendum.

Denique noster Pineda censet hìc notari formam, & ideam perfecti obedientis, ut intelligere judicium idem sit quòd studiosi animi voto, promptitudine, consideratione accelerare, ut anteveniat præcepti, & obedienti tempus, utque avidè illud exspectet, & quòd in se est, advocet, maturet, adducat, ac denique antequam mandata accipiat secum tacitus cogitet: si hoc vel illud grave ac difficile jubeatur, qua fronte, quo animo, qua responsione accepturus sit, ac sæpè illam suo animo responsionem fingat, & paratissimam habeat: *Ecce ego præsto sum, mitte me.* Nam ut ait S. Bernard. *Verus obediens parat aures auditui, linguam voci, manus operi, pedes itineri, & sic se totum intra se colligit, ut mandatum peragat imperantis.* Ita ipse serm. de Obedien.

Moral. S. Bonav. Sapiens ait, observat tempus bene operandi, ut aptè respondeat interroganti & ignoranti ut notat Hugo, vel docendo, vel consulendo, vel obediendo, vel Dei flagella patienter excipiendo, & mores corrigendo, vel accusationes & criminationes humiliter confitendo, vel ad beneficia Dei gratias agendo, vel inspirationi Dei cooperando, & in melius proficiendo.

Rursum & propriè disce hic sapientem observare tempus, id est opportunitatem bene agendi, & implendi id quod præceptum est, adeoque magnam sapientiæ, & prudentiæ partem consistere in captanda opportunitate rei benè gerendæ; dum enim illa se offert res facilè & feliciter conficitur: dum verò illa abest, cum magna difficultate frustra res tentatur, nilque promovetur, sed infeliciter omnia cedunt. Hinc infer magnam habendam esse rationem temporis hujus vitæ, utpote quod breve est, & semel elapsum irrevocabile, & à quo pendet tota cujusque æternitas, eaque vel beatissima vel miserrima.

Narrat Lud. Blosius l. 4. Spirit. grat. c. 4. de S. Mechtilde, quòd à Sanctis sibi apparentibus audierit: *Eia quàm felices vos estis, qui adhuc vivitis in terris, & quàm multa promereri potestis: quia si homo sciret quanta una die promereri posset, mox ut à somno evigilaret tanto gaudio cor ejus dilataretur pro eo quòd dies illa illuxisset, in quo Deo vivere, & ex Dei gratia suum meritum ad Dei laudem augere posset, ut tota die ad omnia quæ agere aut pati deberet, alacrior & fortior redderetur. Qui enim parcè seminat, parcè & metet; & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet. Opera enim illorum sequuntur illos.* S. Bernard. ad Scholares: *Nemo*, ait, *vestrum parvi æstimet tempus, quod in verbis consumitur otiosis. Volat verbum irrevocabile, volat tempus irremediabile, nec advertit insipiens quid amittat, licet fabulari dicunt, donec hora prætereat. O donec prætereat hora, quam tibi ad agendam pœnitentiam, ad obtinendam veniam, ad acquirendam gratiam, ad promerendam gloriam miseratio conditoris indulget; donec transeat tempus, quo divinam debueras propitiare pietatem, properare ad Angelicam societatem suspirare ad amissam hæreditatem, excitare remissam voluntatem, flere commissam iniquitatem.* Et rursum: *Nil pretiosius tempore, & heu hodie eo nil vilius invenitur. Transivit dies salutis & nemo recogitat: nemo sibi perire diem & nunquam rediturum causatur; sed sicut capillus de capite, sic nec momentum peribit de tempore.* Vis Gentilium sensa, & gnomas de pretio, & brevitate temporis? Accipe Virgil. 3. Georg.

Gnomæ.

Et fugit interea, fugit irrevocabile tempus.

Idem Æneid. 10.

Stat sua cuique dies, breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ,

Ovidius Metamor. 10.

Labitur occultè fallitque volubilis ætas.

Et: *Nihil est annis velocius.*

Et rursum:

Eunt anni more fluentis aquæ:
Utendum est ætate, cito pede labitur ætas.

Seneca in Hipp.

Volat ambiguis mobilis alis
Hora ... senescimus, effugit ætas.

Seneca lib. 1. Epist. 1. *Maxima*, ait, *pars vitæ elabitur malè agentibus, tota vita aliud agentibus. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem æstimet? qui intelligat se quotidie mori? Fac ergò mi Lucili quod facere te scribis, omnes horas complectere. Omnia aliena sunt, tempus tantùm nostrum est, in hujus rei unius fugacis ac lubricæ possessionem natura nos misit, ex qua expellitur quicumque vult, & tanta est stultitia mortalium, ut quæ minima & vilissima sunt, certè separabilia, imputari sibi cùm periere patiantur, nemo se judicat quidquam habere, qui tempus accepit, cum interim hoc unum est quod nec gratus quidem potest reddere.* M. Varro censebat nullam jacturam esse graviorem præsertim scienti, quàm temporis. Bias apud Laert. l. 1. c. 6. dicere solitus erat, vitæ tempus ita metuendum, quasi & diu & parum victuri simus, juxta illud S. Hieron. *Sic vive tanquam semper moriturus, sic stude tanquam semper victurus.* Democritus pretiosissimum impendium dixit esse tempus. Zeno dicebat nihil magis hominibus deesse, quàm tempus, ait Laert. lib. 7. c. 1 & tamen multi illud alea, ludis, jocis prodigunt, quasi eo abundent. Theophrastus semper habebat in ore, *nullum sumptum esse pretiosiorem tempore.* Simonides interrogatus quantum temporis vixisset. *Tempus quidem exiguum*, inquit, *annos autem multos*, ait Stobæus serm. 96. Sic Barlaam apud Damascen. in Histor. c. 18. rogatus à Josaphat regis filio, quot annos vitæ haberet, respondit 45. licèt enim sim 70. annorum, tamen tantum ex eis 45. Deo in monastica vita servivi: illud autem solum tempus vitæ computo; quod enim in vanitate & otio transigitur, tempus mortis est, non vitæ. Alius: *Sicut flumen sistere non potes, sic nec tempus. Sicut unda undam perpetuò propellit ita dies diem trudit.* Uti Ciconias nemo advenire sentit, sed advenisse, nemo discedere, sed discessisse, quia noctu clanculumque faciunt utrumque. Ita juventutem nemo intelligit discedere, sed discessisse, & senectutem non sentimus advenire, sed advenisse: Perinde ac qui navi vehuntur, progrediuntur sensim sine sensu. Vetus adagium est: *Nosce tempus.* Et: *Cùm pluit molendum. Fronte capillata est, à tergo occasio calva.* Aegypti pro annuo circuitu pingebant serpentem, quia is, ut ait S. Cyrill. in longitudinem porrigitur, & multis complicatur spiris, quæ sunt multæ dierum anno-

rum-

rumque series; taciteque proserpit nullo edito strepitu. Caudam supprimebat serpens, quia omnia tempora nobis incerta sunt. Præsens enim cum instabile sit & velocissimè transcurrat, vix percipitur: præteritum intueri non possumus: Futurum longè minus, quia nondum est, & ejus finis prorsus est incognitus. Ita Pierius lib. 14. pag. 130. Nemesianus Ecloga 3. *Omne tempus abit, tempus rapit, usus in arcto est*. Plura de pretio & curæ temporis dixi cap. 3. 1. & Ephes. 5. 16.

Omni negotio (Hebr. *voluntati*, id est rei volitæ) tempus est et opportunitas (Symmach. *tempus commoditatis & modus*. Hebr. Syrus, Arabicus & Septuag. *tempus & judicium*) et multa hominis afflictio. Dat causam, cur cor sapientis intelligat & observet tempus, quia scilicet scit cuique rei suum esse tempus & opportunitatem quamq; ergò captat suo tempore opportuno. S. Hier. verò censet hic doceri sapientem sive justum cognoscere, quòd Deus omnia disponat ad suam ceterorumq; utilitatem, etsi sci re nequeat quid sibi obventurum sit: quare quicquid justo acciderit, id eum æquo, imò lubenti animo excipere, velut ordinatum sibique missum à Deo. Ergo Dei judicia exosculatur, & ex omnibus benè agendi beneque de Deo merendi occasionem capit.

Et multa hominis afflictio] Theod. & Arabicus pro רעת *raath*, id est afflictio legentes דעת *daath*, id est scientia, vertunt: *Quia scientia hominis multa super eum*. Quod Olympiod. refert ad rerum cognoscendarum multitudinem: *immensa*, inquit, *cum sit ipsa sapientia, premit hominem atque obruit. Si enim volueris omnia scire, vasta mole irruens super eum, angit ejus mentem ac suffocat*.

Idem deinde explicat de ignoratione temporis, loci & modi, quando scilicet, ubi & quomodo peragendum sit extremum judicium. Verùm Septuag Syrus, Arab. Chald. & ceteri cum nostro legunt *raath*, id est *afflictio*, Vatab. *Infelicitas*. Clarius: *Varia & periculosissima mala*, non tam culpæ, ut vult Cajet. quàm ærumnæ & pœnæ. Significat cuique tempori, perinde ac rei sublunari inesse suam vanitatem, & afflictionem. Hoc enim toto libro probare contendit. Porrò vanitas, & afflictio tempori propria est ea quam subdit: *Quia ignorat præterita, & futura*. quasi dicat. Omnibus in rebus, locis, & temporibus magna est afflictio, præsertim in tractandis, & expediendis negotiis arduis; sed tamen sapiens sua sapientia eam prævidet, & evitat vel superat. Propriè & præcise Hugo Victor. afflictionem explicat difficultatem adinveniendi congruam responsionem, qua placari possit iratus rex, cujus voluntati sive justæ sive injustæ sapiens consiliarius obsistit. Alii afflictionem explicant cruciatum timoris, & supplicii, qui inaudit inobedientem, qui præcepta Dei vel regis transgressus est. Chald. refert ad diem judicii, Sic enim habet ex versione Costi: *Cujuscunque rei vicissitudo bona est, & mala, & sanè justa sententia universus orbis judicabitur, quo tempore à Domino statuto est futura toto orbe vindicta propter varia hominum, ex malefactis mire sibi placentium, peccata*. Clarius Campens. *Statuit Deus tempus pro sua voluntate, quo de omnibus judicaturus est, & antequam illud adveniat, variis & periculosis malis expositi sumus*.

Hic sensus valdè appositus est; tum quia Hebr. est משפט *mispat* id est judicium, tum quia hoc secolu omnia optimè connexa sunt, omniaque fluunt ex illo v. 2. juxta Septuag. *Observa os regis*, &c. *Quia omne quodcumque voluerit faciet, & sermo illius potestate plenus est*. q. d. Observa præcepta Dei quia ipse in die judicii exactam eorum à te reposcet rationem; quia potentissimus est, acriter te punict, imò damnabit ad gehennam, idque faciet cum ei libuerit: ipse enim solus est Dominus vitæ & mortis: quare cum volet, mortem tibi accelerabit, ut te judicet & damnet: hac de causa potestatis in mortem inducitur mentio v. 8.

Vers. 7. Quia ignorat præterita et futura nullo potest scire nuntio.] *Magna* (inquit Hieron.) *afflictio generi humano, ut poeta ait, Nescia mens hominum fati sortisque futuræ. Aliud sperat, aliud evenit, de altero loco expectat hostem, & alterius jaculo vulneratur*. Quævis præterita & futura hic accipi possunt, propriè tamen ea significantur, quæ spectant ad dandam congruam Deo vel regi responsionem, de qua dixit v. 5. & ad negotia quæ homini incumbunt opportuno tempore prudenter expedienda: licet enim nonnulla præterita sciat homo, tamen illa pauca sunt, & sæpe ad rem non pertinentia, quia longè plura sunt quæ ignorat, præsertim quæ ad rem ejus faciunt. Dion. accipit præteritam sanctorum patientiam, æquè ac supplicia de impiis sumpta.

Pro *præterita* Hebr. est *futura*, & sic vertunt Septuag. *Quia*, inquiunt, *non est qui cognoscat quid futurum sit: sicut enim erit, quis annuntiabit ei?* Arab. *Quoniam non reperitur qui cognoscat evitandum: Nam quis ei commemorabit eum ut erit?* Chald. Costi: *Nullus scire unquam potuit, quis eum exitus consequatur. Cùm enim ita Domino visum fuerit, ut illum ad supplicium deposcat, quis eum certiorem faciet?* Syrus verò vertit in præterito: *Quia non est qui cognoscit ad quid est factus, & quid fiet post se, quis ostendet illi?* Quare Syrus æquè ac noster pro מה שיהיה *scerta* id est *quid erit*, videtur legisse מה שהיה *scebaia*, id est *quid fuit*, vel quid factum & præteritum est; aut potius ex textu nexuque sententiæ sagaciter conjecit prius *sibi* opponi posteriori, ideoque prius vertendum per præteritum (quasi ו includat vau conversivum, quod vertit futurum in præteritum) posterius propriè per futurum. Sic ergo ad verbum ex Hebræo vertas: *Nam non ipse sciens quod factum est quin quod erit, quis annuntiabit ei?* Sicque sensus rectè cohæret q. d. Afflictio magna incumbit sapienti, ut congruam Deo, aut regi interroganti vel examinanti det responsionem, utque actiones, & res omnes congruè & opportunè peragat, ac negotia quæ illi incumbant suo tempore prudenter expedire, eò quòd ignoret præterita quæ illum edocere queant, quid facto sit opus, æquè ac futura, quis scilicet suæ actionis vel consilii sit futurus exitus, Prudentia enim consistit in præteritorum memoria, præsentium consideratione, & futurorum provisione: ideoque Sapientis cor intelligere tempus, id est differentias temporis, quid scilicet præteritum sit; quid futurum.

Vers. 8. Non est in hominis potestate prohibere spiritum, nec habet potestatem in die mortis, nec sinitur quiescere ingruente bello, neque salvabit impietas impium] Hebr. & Septuag. *Non est homo potestatem habens in spiritum, ut prohibeat spiritum, & non est potestas in die mortis, & non est emissio in die belli, & non salvabit impietas herum suum*. Septuag. *Eum qui ab ea*, supple est & vocatur impius. Arabic. *eum qui participat eam*. Tigur. *Suos consortes*. Facilè est hanc gnomen nectere præcedentibus: potest enim referri ad τὸ *afflictio magna*. Summa enim hominis afflictio est mors, quæ hic describitur; aut ad τὸ *futura*: ignoratur enim futurus mortis locus, dies, modus. Ita Thaumat. aut ad τὸ *omni negotio tempus & judicium*, ut habent Hebr. q. d. Sicut definitum est à Deo tempus judicii, quo ipse à quolibet exiget rationem factorum, sic definitum est, & tempus mortis, quod nemo potest sistere vel prolongare; aut ad τὸ *observa os regis*, v. 1. ut habent Septuag. q. d. Observa præcepta Dei, ac regis sive principis, quia ipse si illa violes, habet in te jus necis, & vitæ, cui obsistere nequis: quare stude illi per omnia placere, ac quid boni facere potes, facito, ut in hora mortis à Deo evocatus, lætus confidensque ad eum emigres. Paulo aliter S. Hier. q. d. *Non est lugendum si futura scire non possumus, & sæpè ab iniquis potentioribus opprimamur, cùm morte omnia finiantur, & superbus ac potens qui cuncta populatus est, non valeat animam suam retinere cùm rapitur*. Aliter quoque Cajet. qui censet hic triplici similitudine ostendi, quàm homini inutilis sit impietas sua, q. d. Sicut nemo potest flatum venti cohibere nec diem mortis vitare, nec in prælio actu decertans alium pro se substituere, sic nec impietas valet impium liberare.

Prohibere spiritum] Quæres, quis hic sit spiritus? Primò, Olympiod. & Cajet. per spiritum accipiunt ventum, q. d. Sicut nemo potest cohibere ventum, sic nec prohibere vel arcere mortem, ut sequitur. Comparatur enim mors cum vento in efficacitate, quod utrique nemo possit resistere. Primò.

Secundò, Thaumat. accipit Angelum, mortis scilicet præsidem, qui solet animam homini morienti extorquere. *Neque ullus*, inquit, *tam fortis, qui Angelum animam suam extorquentem, & separaturum à corpore prohibere queat*. Angelus hic præses mortis Hebr. vocatur אבדון Græcè *Appollyon*, Latinè *Exterminans*. Apocal. 9. 11. Secundò.

Tertiò, Dion. accipit animam animæque motus, & impulsus, quos homo in aliis præsertim potentioribus reprimere nequit, imò sæpè nec in seipso. Quia enim Tertiò.

omnea mentis evagationes, desideria, fluctus, impulsus, æstus præsertim concitatiores & ardentiores, uti sunt iræ, & indignationis, moderetur, vel frænet, & comprimat? Unde Campens. vertit: *Nemo tam potens est, ut animum suum contineat*; juxta illud Proverb. 27. 4. *Et impetum concitati spiritus ferre quis poterit*.

Quartò. Quartò, Olymp. accipit dona & impulsus Spiritus sancti: licèt enim illa prohibere possimus ne in actum exeant, juxta illud. *Spiritus prophetarum prophetis subiecti sunt*. 1. Corinth. 14. 32. tamen quin illa nobis immittantur, ut illa sentiamus, esto non consentiamus, impedire nequimus. Adde impulsus Spiritus sancti esse tam copiosos & validos, ut illis resistere, & non consentire perdifficilè, & quasi impossibile, quales fuere immissi S. Paulo in sua conversione, S. Magdalenæ, & S. Matthæo, & similibus. Hinc Idacius contra Varimadum accipit Spiritum sanctum, quem nemo prohibere potest, quin operetur id quod destinat. Unde S. Hieron. *Spiritus*, ait, *qui universa dispensat, non potest à quoquam hominum prohiberi, & leges accipere spirandi*.

Quintò. Genuinè. Quintò, & magis appositè, per Spiritum, accipias animam & habitum vitalem, quem nemo in homine cohibere, & claudere potest, ne è corpore exeat, & homo moriatur. Unde explicans subdit: *Nec habet potestatem in die mortis*. Ita S. Hieron. *Non est*, ait, *in potestate, anima nostra ne auferatur à nobis, & egredientem ad imperium Domini spiritum prohibere. Nihil prodest ora concludere, & vitam retinere fugientem. Cumque interitus, inimicus vitæ nostræ & hostis advenerit, inducias accipere non possumus. Nec reges quondam in sæculo & omnia nostra impietate vastantes, poterunt obviæ morti ferre manus; sed in cinerem terramque solventur*. Et Chald. *Nullus est dominus qui dominetur Spiritui spiramenti* (spiritui vitali, quo respiramus) *ut prohibeat spiraculum vitæ, ne egrediatur à corpore humano, neque est dominium inde mortis, ut liberet vir proximum suum, neque auxiliatur in bello, neque liberat impietas habentem se in die iudicii magni*. Solus enim Deus est, qui habet potestatem in corpus & animam, ac jus necis & vitæ, juxta illud: *Dominus mortificat, & vivificat: deducit ad inferos, & reducit*. 1. Reg. 2. 6. idcoque habet claves mortis & inferni. Apocal. 1. 18. Unde Daniel ex Deo prædicens Baltasari regi mortem c. 5. *Deum*, inquit, *qui habet flatum tuum in manu sua, & omnes vias tuas, non glorificasti*. Deus enim ad libitum *aufert spiritum principum*. Psalm. 75. 13.

NEC HABET POTESTATEM IN DIE MORTIS] Hebr. *Non est potestas in diem mortis*. S. Hieron. in Comment. *Non est potens*, id est habens potestatem, ut vertit. Noster, quod dupliciter exponas. Primò, q. d. Non est dynasta, princeps, vel magistratus, qui imperet morti. Ita Chald. *Non est Imperator*, ait, *in die mortis, ut eripiat quisquam servum suum*. Magistratus enim præcipit sibi subditis, quod vult, sed nullus est magistratus qui possit præcipere morti, ut hunc, illumve tangat. Secundò, q. d. *Non est potens*, id est rex vel princeps, qui se liberare queat à morte. Ita S. Hieron. *Nec reges*, ait, *quondam in sæculo & omnia nostra impietate vastantes, poterunt obviæ morti ferre manus*. Porrò Thaumat. per potestatem accipit non vires, sed artes: *Nec*, inquit, *ars ulla & institia invenietur, quæ mortis tempus repellat, ac velut exceptione submoveat*.

Missio in prælio. Primò. NEC SINITUR QUIESCERE INGRUENTE BELLO] Hebr. & Græcè: *Nec est* (Hebr. משלחת mislachat, Græcè ἀποστολὴ) *in die, immissio, submissio, vel dimissio in prælio*, quod varii variè explicant. Primò Cajetan. q. d. In acie dum confligitur, nemo potest alium loco suo submittere & substituere, ut ipse immunis evadat; sic nec in hora mortis hero licet servum, aut filium sibi substituere, ut ipse immunis evadat; sed ipse mortis agonem obire compellitur.

Secundò. Secundò, Chald. vertit: *Neque vasa armorum auxiliantur in prælio*. Symmach. *Non est constituere aciem in prælio*. Tigur. *Neque telorum emissionem habet in bello*: Olympiod. cui consentit Pollux, & Budæus, Græcum ἀποστολὴ vertit: *Non est navigatio, vel classis in die belli* q. d. Moribundo nulli adsunt milites, nullæ classes, nulla suppetunt tela, quibus invadentem mortem, velut hostem, arcere & repellere valeat.

Tertiò. Tertiò, Syrus: *Non est liberatio in die belli*. Alius. *Non est manumissio in bello*. Thaumat. *In medio*, ait, *bello capitis sagum omnis præclusa perspicitur*, sed necesse est occumbere, & mori.

Quartò. Quartò, Arabicus: *Neque inveniet Epistolam in die belli* q. d. Nemo accipiet dimissorias litteras, quæ eum immunem à morte faciant, ut mors iis visis illum à se liberum dimittat. Arabicus enim more suo sequens Septuag. ἀποστολὴ accepit pro literis dimissoriis, uti accipiunt Jurisconsulti, de quo Alciat. de Rerum, & verborum significat, nisi dicas Arabicum pro ἀποστολὴ legisse ἐπιστολὴ, id est epistola. Omnia hæc eòdem tendunt, scilicet Grammaticè in cortice literæ significatur subditos, cùm, à rege evocantur ad bellum, non posse illud subterfugere, sed debere in prælio certare ac mortis periculo se offerre, imo sæpè cadere & mori, quia non est locus effugii.

Sed parabolicè (est enim hæc parabola) per hoc significatur neminem posse agonem mortis devitare, vel in eo alium, v. g. servum aut filium sibi substituere, eumque pro se vadem vel prædam morti offerre, sed per se vadimonium hoc obire debere. Unde Campen. vertit *Neque est ulla spes elabendi ex illo prælio, quod nobis cum morte ineundum est*. Atrox enim est hoc prælium cuique statu tempore subeundum, quia in eo non tantùm cum morte, sed & cum diabolo, imò dæmonibus omnibus confligendum est; tunc enim agitur summa rei ac certatur de æternitate, de cælo, & inferno; unde utrimque confligitur acerrimè. Huc allusit Thaumat. cum pro spiritu vertit Angelum mortis Præsidem. Audi S. Chrysost. hom. 54. in 14. cap. 5. Matth. *Quid faciemus*, ait, *cùm minaces Angeli, & rescindentes animam à corpore virtutes ac potestates nos invadent?* Et S. Ephrem ser. de Vanitate sæculi, tom. 3. *Quando*, ait, *Dominica copiæ atque satellites advenerint, quando admirabiles exercitus innaserint atque apprehenderint, quando divini nuntii atque emissarii animam ex corpore migrare iusserint*, &c. Similia habet S. Gregor. hom. 39. in Euang. S. Basil. in Psalm. 33. Cyrill. Alexand. oratione de exitu animæ, & alii. Belli, imò duelli hujus cum dæmonibus in agone mortis initi, exemplum illustre in Chrysario repræsentat S. Greg. 4. Dialog. 38. Unde S. Martinus moriens, vidensque diabolum: *Quid*, inquit, *hic astas cruenta bestia? nihil in me funestè reperies*.

NEQUE SALVABIT IMPIETAS IMPIUM] Vatablus: *Protervia*, id est audax & petulans reluctantia. Aben Ezra, *agitatio*, q. d. Audaces sua protervia hic aliquando discutiunt judicium, & sententiam mortis, sed apud Deum nil tale poterunt. Ipse enim proterviam omnem sternet, & profligabit. Impius ergo agitet se, ut volet, in omnes partes se vertat, non tamen mortem effugiet. Vatab. *Astutia impia non valet contra Dominum*. Lyran. intelligit artes magicas, & superstitiones, quibus impii cupiunt amoliri mortem, aut certè prolongare vitam, sed frustra. S. Bonav. per impietatem accipit hypocrisin; Moringus tyrannidem, fastum & arrogantiam, quæ adeò mortem non arcet, ut potiùs eam advocet, eamque tyrannis, & superbis accersat; qui enim alios cruciant, & necant exosi sunt omnibus, & ab iis quos læserunt, cruciantur & necantur. Osorius accipit improbitatem opibus stabilitam, qua impii putant se posse mortem effugere, sed in cassum. Igitur hæc omnia significant mortem, quam inobedientibus, & præcepta sua transgredientibus infligit Deus, aut rex vel princeps, amplam in homines habere potestatem, & imperium, à quo nemo ulla vi, pervicacia, arte, dolo, prece aut pretio se eximere, & subducere valeat. Mors ergò est quasi rex & monarcha mundi invincibilis, omnia vincens, & sibi subjugans, juxta illud Job. 18. 14. *Calcet super eum quasi rex interitus*. Et Apocal. 6. 8. *Et ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum nomen illi mors, & infernus sequebatur eum, & data est illi potestas super quatuor partes terræ, interficere gladio, fame & morte*. Ex his concludendum relinquit Salomon illud quod initio proposuit vers. 2. juxta Septuag. *Observa os regis & præcepta iuramenti Dei*, &c. *quia omne quod voluerit faciet, & sermo eius potestate plenus est*. Non est ergò alia potestas in mortem, nisi Dei & regis. Inde enim sequentia huc usque adducuntur & pendent.

Porrò, impietas generatim sumpta est quælibet grandis iniquitas: propriè tamen est infidelitas, & numinis violatio. Unde S. Gregor. 25. Moral. c. 10. *Impios*, inquit, *S. Script. propriè infideles appellat. Hac namque distantia peccatores ab impiis discernuntur; quia cùm omnis impius sit peccator, non tamen omnis peccator est impius. Peccator enim dici etiam, qui in fide pius est, potest. Unde Joannes ait: Si dixerimus, quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Impius verò propriè dicitur, qui à religionis pietate separatur. De talibus enim Propheta ait: Non resurgent impii in iudicio*.

Omnia

Vers. 9. OMNIA HÆC CONSIDERAVI, ET DEDI COR MEUM IN CUNCTIS OPERIBUS, QUÆ FIUNT SUB SOLE. INTERDUM DOMINATUR HOMO HOMINI IN MALUM SUUM] Identidem repetit Salomon se omnia sub sole consideraste, & in omnibus reperisse vanitatem, ut non temerè, sed ex certa scientia & longa experientia id pronunciasse videatur, ac proinde cuncti fidem ei adhibeant, omniaque ut vana aspiciant, & despiciant.

INTERDUM DOMINATUR HOMO HOMINI IN MALUM SUUM] *suum* intellige vel reciprocè ipsius dominantis, vel absolutè, puta hominis *cui dominans dominatur ad male faciendum ei*, aiunt Compl. *in ipsius perniciem*, ait Tigur. *ut ipsum damno molestiaque afficeret*, ait Olympiod. Sic & Thaumaturgus, Chald. & S. Hieron. q. d. Subinde qui præsunt, sunt tyranni vel nimis rigidi, qui subditos affligunt, depauperant & mille modis vexant, adeoque vicissim ab illis vel ab aliis, quin & ab ipso Deo, affliguntur, vexantur & non rarò deponuntur vel occiduntur, uti contigit Pharaoni, Sennacherib, Antiocho, Herodi, Holoferni, Roboan & aliis pluribus. Atq; hac ratione demonstrat id quod v. præced. dixit: *Neque salvabit impietas impium*, quia tyrannis non salvat, sed perdit tyrannos. Pendet hæc gnome à τῷ *consideravi* & *vidi*, scilicet inter alias vanitates mũdi etiam hanc, quòd scilicet *interdum dominatur homo homini in malum suum*. Patet id ex Hebræo Chald. Aquila, Septuag. Syro, Arabico, Vatab. Pagnin. & aliis. Aquila & Syrus vertunt: *Consideravi tempus, quo dominatus est homo homini*. Pagnin. & alii clarè: *Totum istud vidi trahens cor meum ad omne opus, quod factum est sub sole tempore illo, quo homo dominium exercet in hominem in malum suum*: quia enim v. 2. dixit: *Ego os regis observo*, regemque extulit, nunc in regno quoque magnam inesse vanitatem, ærumnas & pericula ostendit. Unde Thaumat. vertit: *Obstupesco itaq; quoties aspicio, quot & quanta in proximum damna homines comminiscuntur*. Dominium Adæ in homines, & animalia ante peccatum erat plenum suave, utile tam imperanti, quàm iis quibus imperabat: at post peccatum ingressa in utroque concupiscentia, cœpit utrisque esse molestum, difficile milleque curis, & periculis scatens. Hæc justa est pœna peccati hominis, ut qui noluit obedire Deo, sentiat quoque sibi subditos molestos, difficiles, rebelles, præsertim dum ipse in eos imperiosus est & sævus vel severus. Verè Traged. *Dominium molestum.*

Qui sceptra duro sævus imperio regit,
Timet timentes, metus in auctorem redit.

Et Claudianus ita tyrannum pingit:

Instat terribilis vivis, morientibus hæres.
Virginibus raptor, thalamis obscœnus adulter.
Nulla quies: oritur, præda cessante, libido, &c.

VIDI IMPIOS SEPULTOS, QUI ETIAM DUM ADHUC VIVERENT, IN LOCO SANCTO ERANT, ET LAUDABANTUR IN CIVITATE QUASI JUSTORUM OPERUM, SED ET HOC VANITAS EST] Pergit describere impietatis & impiorum, præsertim principum vanitatem. q. d. vidi principes impios sepeliri magna pompa funeris & mausolei, qui dum viverent, partim ob regium splendorem & potentiam, partim ob fucum sanctitatis, quòd in Jerusalem urbe sancta, ac in loco sancto, putà in templo & cœtu sacerdotum, Scribarum, legis doctorum, virorumque religiosorum versarentur; partim ob amicorum & adulatorum assentationem, à populo rudi & imperito, qui externis hisce signis capitur, habebantur & colebantur velut probi & sancti, non tantùm in vita, sed etiam post mortem; sed & hoc vanitas est: Quid enim prodest regi, vel principi coli à populo, si Deo ob improbitatem sit exosus? Quid juvat corpus tumulari in mausoleo aureo, si anima ardeat in flammis gehennæ? Quid confert ab hominibus laudari in terra, si ab Angelis & sanctis universis vituperetur in cœlo, atque à dæmonibus probris omnibus afficiatur in inferno? Verè ait ille: *Alexander laudatur ubi non est, sed cruciatur ubi est*. Divitis Epulonis nomen à fratribus celebrabatur in palatio, sed anima cremabatur à dæmonibus in tartaro; quid ergò eum juvat laus, utique non nisi cruciatum ejus adauget. Hinc Chald. vertit: *Et in veritate vidi peccatores, qui sepulti sunt & exterminati de mundo, de loco sancto, ubi justi habitant, & abierunt, ut comburantur in gehenna, & oblivioni traditi sunt inter habitatores urbis; & ecce, sicut fecerunt, factum est eis. Etiam hoc vanitas*: Adde: tempus tandem detegit impiorum hypocrisim, ac tum vanissima illa sanctitatis umbra larvaq; evanescit, cerniturq; veritas & vera simulationis fictio, veraq; eorum iniquitas & impietas, quæ majus, imò æternum eis dedecus & infamiam conciliat; qui ergo prius eos, vel errore, vel metu, vel adulatione laudaverunt, & coluerunt, hi postea detecta hypocrisi, acerbiùs eos insectantur, & execrantur.

Vers. 10.

Porrò, Hebræi Codices hic variant propter affinitatem literæ ב & כ: quidam enim legunt וישתבחו *iistabbechu*, id est *laudabantur*, vel laudabant seipsos ac curabant se à parasitis laudari. Alii legunt וישתכחו *iistaccechu*, id est *oblivioni traditi sunt*. Priori modo legit Noster, Septuag. Arab. & S. Gregor. 12. mor. c. 10. vel 11. Posteriori legit Chal. Syrus, Tigur. Clarius, Cajet. Pagnin. & recentiores partim Hebræi, partim Latini. Hinc nonnulli, ut Clarius, Cajet. Camp. Vatab. censent hic esse antithesin; priorem enim versus pertinere ad impios, posteriorem ad pios. q. d. Vidi impios gloriosos in vita, & post mortem honorificè sepultos, ac laudatos à posteris velut sanctos; vice versa vidi oblivioni traditos eos, qui recta sanctaque operati sunt, sed & hoc vanitas est: quia impiis non prodest vana & mendax laus hominum, nec piis obest hominum oblivio: Nam *in memoria æterna* (æque ac gloria) *erit justus* apud Deum, & cælites universos. Unde Pagnin. vertit: *Et tunc vidi impios sepultos, & qui post eos venerunt, & ambulaverunt in loco sancto oblivioni traduntur in civitate, in qua rectum fecerunt; sed & hoc vanitas est*. Verùm totam gnomen ad solos impios spectare liquet ex Septuag. Syro, Chald. & Arabico, præsertim cùm recentiores, qui de piis & impiis accipiunt, inter se non consentiant, sed singuli singulas, & diversas ab aliis cudant versiones, quas hic operosè recenset noster Lorin. Tota ergo gnome significat fictionis, & hypocrisis impiorum vanitatem.

Porrò sententia hæc generalis, pertinet quidem ad omnes hypocritas & impios, magis tamen ad potentes, & princeps, sive sæculares sive Ecclesiasticos, putà Episcopos, & Prælatos, ad quos illam refert S. Hieron. *Nemo quippe*, inquit, *audet accusare majorem: propterea quasi sancti & beati, & in præceptis Domini ambulantes augent peccata peccatis. Difficilis est accusatio in Episcopum; si enim peccaverit, non creditur; si convictus fuerit, non punitur*. Unde ait: *In loco sancto erant*, id est versabantur in gradu sacro, vel officio sancto, v. g. erant sacerdotes, religiosi, Episcopi, &c. Huc alludens Isajas cap. 26. vers. 10. *In terra sanctorum*, ait, *iniqua gessit &* (idcirco) *non videbit gloriam Domini*. Vide ibi dicta & Olympiod. quem audi: *Quia sæpè homines scandalizantur, & iniquam rem putant eosdem esse impios, qui & potentes fortunatiq; sint, ideò profundius, inquit, super hac re contemplatus sum, & vidi demum postremam impiorum ruinam, cùm scilicet non tantùm corpore, sed & anima moriantur. Quod enim ait hoc loco, in sepulchra inductos, in supplicia & tormenta intelligit. Eis verò, qui in sepulchra hæc inducantur, nihil potentia profuit, nihil quod habiti olim justi & sancti fuerint, nihil quod in templo Dei sacra ministeria muneraq; obierunt. Docet itaque nos Ecclesiastes nequaquam scandalizari, propterea, quòd in hominum vita enormem statuum conditionumq; dissidentiam cernamus, cùm contra potius spectare debeamus ad eam, quæ in futuro sæculo est, retributionem*. Hoc est, quod ait Psaltes Psal. 9. 25. *Laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniquus benedicitur*. Et Zachar. c. 11, 17. *O pastor & idolum*. Hæc denique est abominatio desolationis stans in loco sancto, Matth. 24. 15. Ita Hugo. Scribit Sulpitius in vita S. Martini cap. 8. ipsum, cùm videret defunctum quendam à populo ad altare coli, ut martyrem, cujus nec nomen, nec vita, nec certa memoria extabat, orasse Deum, ut quis esset, vel cujus meriti sepultus ostenderet: *Tum conversus, inquit, ad lævam, videt propè assistere umbram sordidam, trucem; imperat nomen meritumq; ut loqueretur: nomen edicit, crimen confitetur, latronem se fuisse ob scelera percussum, vulgi errore celebratum, sibi nihil cum martiribus esse commune, cùm illos gloria, se pœna retineret*. Quid profuit illi vanus hic, & erroneus populi cultus, nisi ut patefacto scelere, publica illi crearetur infamia, ac martyris decus verteretur in latronis dedecus? *Hypocritæ vanitas.*

ETENIM QUIA NON PROFERTUR CITO CONTRA MALOS SENTENTIA, ABSQUE TIMORE ULLO FILII HOMINUM PERPETRANT MALA] Hebr. Chald. Sept. *Ideo plenum est, vel repletum cor filiorum hominis in eis ad faciendum mala*. Aquila ἐτόλμησεν, id est *audet*. Tigur. *Cor hominum audacia plenum est*. Symmach. *Intrepido corde filii hominum malefaciunt*. Vers. 11.

Pro *sententia* Hebr. est פתגם *pithegam*, quod Septuag. vertunt *contradictio*. Arabic. *Insultatio*, Syrus, *ultio*. Thaumaturgus hunc versum & sequentem ita reddit: *Quia enim divina providentia non subitò omnes plectit, ob æquanimitatem, qua malos tolerat, & non statim in delictis ulciscitur. Idcirco vir impius nihil referre putat, si frequenter & graviter peccet, confidens se innoxium evasurum, sed non intelligit, quod etiam post multum temporis malum non latebit impunitū. Bonum ergo maximum est piè colere Deum.* Olympiod. *Quia non sunt qui sedulo ac vehementer contradicant, acriq; reprehensione compescant facientes malum*, &c. Potest ergo hæc sententia & contradictio accipi non solius Dei, sed & hominum, præsertim judicum & magistratuum, qui peccata sæpè dissimulant nec castigant. Olympiod. & alii hanc gnomen, omittentes τὸ *etenim*, quod in Hebræo clarè non extat, nectunt cum eo quod præcessit: *Et hoc vanitas est*. q. d. Hoc quoque quod subjicio vanitas est, scilicet, quòd per longam impunitatem homines audacter perpetrant mala: quia per hoc augendo peccata, augent sibi supplicia, atque abutentes longanimitate Dei, acriùs irritant ejus iram & vindictam, eamque ardentiorem in se concitant. Verùm aptiùs dispungit noster, additque τὸ *etenim*. Hæc enim gnome dat causam, cur impii in sua impietate dominentur, laudentur & celebrentur, quia scilicet Deus eos ad tempus sinit impunitos, quò fit, ut nec Deum verentes nec homines, impunè & audacter agant, quod lubet, grassentur in pios, opes accumulent, Veneri & ventri indulgeant; hinc fit, ut ab hominibus velut felices & beati laudentur, & colantur. Atque hic unus est modus è multis, quo Deus dicitur peccatores excæcare & indurare; sicut mater nimia indulgens filio, eumque peccantem non castigans occasio est, ut filius deteriora perpetret, tandemque scelus committat, ob quod capite plectatur vel suspendatur. Sic sol suo calore indurat lutum. Ita docet S. August. serm. 88. de tempore, & S. Basil. Orat. *quod Deus non sit auctor malorum*. Porrò Deus differt peccatorum vindictam, ut ostendat suam longanimitatem & clementiam, qua peccatores invitat ad pœnitentiam, uti nonnulli eam agnoscentes de facto pœnitent & vitam mutant: Ceteri verò abutentes Dei patientia, thesaurizant sibi *iram in die iræ & revelationis justi judicii Dei*, ut ait Apost. Rom. 2. 5. & Job. cap. 24. 23. *Dedit ei Deus*, inquit, *locum pœnitentiæ, & ille abutitur eo in superbiam*. Qui hoc facit, improbus est, & sæpè reprobus ac filius perditionis & gehennæ, ideoque cùm in profundum peccatorum venerit, negat Dei providentiam, & numinis vindictam, ac si quid postea mali illi irrogetur, casum æstimat, non peccati vindictam à Deo immissam. Vide Plutarch. lib. de Sera numinis vindicta.

Moral. hic disce, malos castigari, magnum esse eorum & reipublicæ bonum; non castigari verò, magnum malum: quocirca magistratus, quibus incumbit reipublicæ cura, ex officio ea castigare debent. Deus verò, qui nulli obstringitur, sed altiores suæ providentiæ habet rationes, justis de causis castigationem sæpè differt, ac tarditatem supplicii gravitate compensat, juxta illud Eccles. 5. & seq. *Ne sequaris in fortitudine tua concupiscentiam cordis tui & ne dixeris: Quomodo potui? Aut quis me subjiciet propter facta mea? Deus enim vindicans vindicabit. Ne dixeris peccavi, & quid mihi accidit triste? Altissimus enim est patiens redditor. De propitiato peccato noli esse sine metu* (quamvis nondum pœnas dederis) *neque adjicias peccatum super peccatum*. Hinc S. Petrus epist. 2. c. 3. vers. 3. tales vocat *Illusores, secundùm proprias concupiscentias ambulantes, dicentes: Ubi est promissio aut adventus ejus?* Quibus ipse respondet versic. 9. *Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant, sed patienter agit, nolens aliquem perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti. Adveniet autem dies Domini, ut fur*, &c. Et Malach. cap. 2. vers. 3. impios producit dicentes: *Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini: & tales ei placent: aut certè ubi est Deus judicii?* Quibus respondeas, Deum expectare tempus opportunum ac statum vindictæ tempus, quo juxta quantitatem delicti irrogabit pondus supplicii, vel in hac vita, vel certè in die judicii, juxta illud Apoc. 14. 15. & seq. *Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terræ: & (sine mora) misit falcem suam, & demessa est terra.* Et iterùm: *Mitte falcem tuam acutam, & vindemia botros vineæ terræ, quoniam maturæ sunt uvæ ejus. Et (statim) misit Angelus falcem suam acutā & vindemiavit vineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnū.*

Exemplum illustre est in S. Ephrem, serm. cui titulus, *Confessio & reprehensio sui*, ubi narrat de seipso, quòd, cùm junior ex impiorum licentia & impunitate dubitaret de Dei providentia, eam edoctus fuerit mira visione & experientiam, tandemq; audierit Angelum dicentem: *De iniquitate tua pœnitentiam age, certoque scias unum esse oculum cuncta perlustrantem.* Rem totam fusius narravi Genes. 42. v. 21. Porrò quàm iniquum & stultum sit Dei patientia abuti ad peccandum, nervosè docet S. Leo serm. 12. de Quadragesima: *Abutuntur*, inquit, *quidam patientia Dei, & qui non sunt in conscientia liberi, fiunt de longa impunitate securi, cùm ideo differatur ultio, ut tempus possit habere correctio*; non autem ut liberior sit ad peccandum licentia. *Misericordiam igitur Dei nostri non ideo quisquam tardet amplecti, quia quod meruit non recipit; neque enim quidquid differtur aufertur, aut condemnationem evasit, qui indulgentiam non quæsivit.* Et Tertull. lib. de Pœnit. c. 7. *Absit*, inquit, *ut ita aliquis interpretetur, quasi eò sibi etiam nunc pateat ad delinquendum quia patet ad pœnitendum, & ex redundantia clementiæ cælestis libidinem faciat humanæ temeritatis. Nemo idcirco deterior sit quia Deus melior est, toties delinquendo, quoties ignoscitur. Quid enim indignius, quàm ex divina misericordia desumere argumentum ad divinam justitiam provocandam? Et quia Deus libenter excipit pœnitentes, data opera velle fieri peccatores?* Et S. Ambrosius lib. 2. de Pœnit. cap. 9. *Proposita*, inquit, *spe agendæ pœnitentiæ, licentiam sibi delinquendi propagatam putant, pœnitentia remedium peccati sit, non peccanti incentivum. Vulneri enim medicamentum necessarium est, non vulnus medicamento: quia propter vulnus medicamentum quæritur, non propter medicamentum vulnus desideratur*, q. dicat. Quis unquam ad virtutem balsami explorandam luculentam plagam suo capiti inflixit? quis ad vim antidoti probandam, venenum intrepidus hausit? amens esset qui hoc ageret. Ita planè amens censeri debet qui peccat, ut ad divinam misericordiam confugiat, seu qui ex divinæ misericordiæ largitudine inducitur ad peccandum. Idem de damno noxaque impunitatis & tardæ vindictæ, à Salomone didicere & sensere Plato, ceterique Philosophi. Plato in libris de Republ. passim docet reipublicæ regimen pœna & præmio contineri, quæ si tollas & impunitatem concedas, omnes leges & jura violari & rempublicam everti. Idem docet Aristotel. 10. Ethic. cap. ult. & in Polit. Plutarch. de sera Nom. vind. *Ex impunitate sceleratorum*, ait, *derogatur fides divinæ providentiæ*. Cicero pro Sextio: *Effrenatus furor*, inquit, *alitur impunitate diuturna*. Et pro Milone: *Quis ignorat maximam illecebram esse peccandi, impunitatis spem?* Et lib. 3. Offic. *Quotusquisque reperiatur, qui impunitate & ignoratione omnium proposita, abstinere possit injuria!* Vulgus enim hominum magis agitur pœna & præmio, quàm amore virtutis, ut si illa cessent, hic elanguescat. Polybius lib. 5. sub finem: *Si veniam*, inquit, *aut impunitatem concesseris, si benignitate improbum fueris prosecutus, id omne dolum fraudemq; existimando, erga beneficum longe magis fiet infidus.* Cato sentiebat nihil esse periculosius impunitate, quæ semper ad deteriora invitat. Impunitæ enim injuriæ exemplum omnibus minari injuriam. Nam si liceret impunè lædere, nullus erit tutus ab improborum violentia: quocirca magistratus, qui maleficos impunitate donant docet lapidibus esse obruendos, utpote reipublicæ nocentissimos. Ita Plutarchus in Apopht. Rom. Fronto Consul sub Nerva Imperat. dictabat malè cum imperare, qui nemini quidquam concedat; sed longè pejus, sub quo maxima licentia sit quibuslibet. Inhumanitatis enim est, si princeps nihil indulgeat amicis, sed perniciosissimum est illis licere quidquid libet. Ita Dion. in Nerva.

Gnome de impunitatis noxa.

ATTAMEN PECCATOR EX EO QUOD CENTIES. (Est hysterologia Hebraica: sic enim verba transponenda & ordinanda sunt: *Attamen ex eo quod peccator centies*) FACIT MALUM, ET PER PATIENTIAM SUSTENTATUR, EGO COGNOVI, QUOD ERIT BONUM TIMENTIBUS DEUM, QUI VERENTUR FACIEM EJUS] Campen. *Qui Deum reverentur*. q. dicat. Si Deus tam patiens, & benignus est erga peccatores, ut eos diu toleret, & expectet ad pœnitentiam, quantò magis clementior & benignior erit timentibus eum vel innocentibus, qui graviter non peccarunt; vel pœnitentibus, qui de commissis criminibus dolent, & committenda stu-

da studiosè cavent. Hinc unus inter multos est finis, & fructus divinæ impunitatis & longanimitatis erga impios, scilicet ut ex illa metiantur pii, quantam ab eo clementiam & beneficentiam sperare, & exspectare debeant. Ita S. Hieron. Albin. Lyran. Bonav. Hugo & alii Mutuatus est hoc Salomon à Davide patre suo, dicente Psalm. 30. 23. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te!*

Secundò, & pressiùs noster Pineda exponit q. d. Deus impiorum peccata dissimulat, piorum statim castigat; attamen ne inferas inde meliorem esse sortem impiorum, quàm sit piorum tum quia ingens Dei beneficium est levia piorum delicta castigare, ne in graviora prosserpant; tum quia pii, sicut equi generosi à semita devii, levi flagello Dei admoniti contremiscunt & in viam virtutis redeunt, cùm impii, velut muli pervicaces, flagello recalcitrent; ideoque Deus hanc piorum docilitatem reverentiam & obedientiam magnis gratiarum donis remunerabitur. Audi Auctorem 2. Machab. 3. 13. *Etenim multo tempore non sinere peccatoribus ex sententia agere, sed statim ultiones adhibere, magni beneficii est indicium. Non enim sicut in aliis nationibus Dominus patienter expectat, ut eas, cùm judicii dies advenerit, in plenitudine peccatorum puniat; ita & in nobis statuit, ut peccatis nostris in finem devolutis ita demum in nos vindicet, propter quod numquam quidem à nobis misericordiam suam amovet; corripiens verò in adversis populum suum non dereliquit.*

Denique noster Mendoza in 1. Reg. cap. 4. v. p. censet Τὸ *attamen* notare antithesim piorum & impiorum, quòd sicut vers. præced. dicuntur impii Dei longanimi patientia abuti & ad peccatum effundi, ita hoc vers. dicantur pii eadem rectè uti & à peccando revocari, q. d. Filii hominum, hoc est peccatores absque timore perpetrant mala, quia non profertur cito contra illos sententia. Attamen ego cognovi quod erit bonum timentibus Deum, qui verentur faciem ejus, ex eo quòd peccator centies facit malum & per patientiam sustentatur, quasi præcipuo quodam studio & benevolentia à Deo eorum utentur, qui eum colunt, timent ac venerantur, non quòd sit Dominus, Judex & ultor, sed quòd patiens, longanimis & misericors & videntes humana flagitia tamen divina supplicia non experiantur. Hoc est bonorum ingenium, ut ex hac longanimitate divina, qua peccatores ad pœnitentiam expectat, & dissimulat peccata hominum propter pœnitentiam, multò magis ad amandum & timendum Deum excitentur.

Centies] Id est sæpissimè, ponitur enim numerus definitus pro indefinito. Rectè vertit Interpres cum Syro. Hebr. enim habent מאה *meah*, id est centies. Septuag. legerunt מעת *meeth*, id est ex tempore, unde vertunt: *Qui peccavit facit malum ex tunc*, id est à juventute sua, ait Olympiod. & Arabicus; *Qui peccaverat jam fecerit malum ex eo tempore*. Aquila, Symmach. & Theodor. legerunt מת *met*, id est mortuus est: א enim medium in מאת *meath*, cùm sit litera quiescens sæpè omittitur; undè vertunt: *Peccans malus mortuus est, longa ætate ei concessa*. q. d. Peccator mortuus est in consuetudine peccati, longo usu cum ætate roborata: qui enim peccata iterat, per longam ætatem non fit melior, sed deterior ac callum peccati obducit, itaque penè necessitatem peccandi induit, quò fit, ut in peccatis plurimis moriatur, & ad ingentia in gehenna tormenta damnetur.

Per patientiam sustentatur] Hebr. מאריך לו *maarich lo*, id est, *prolongat ipsi*, scilicet tum suam patientiam Deus, unde Symmach. vertit: *longanimitate præstat ei*; tum peccantis vitam, ætatem & spatium pœnitendi: vel *elongat ab ipso*, scilicet vindictam, dum eam in longum tempus prorogat & differt. *Patientia Dei prædicatur, non in hoc quòd malum aliquod patiatur sed quòd expectet malos, ut convertantur*, ait S. August. lib. de Patientia. Interim eorum malitiam utitur, ut per eorum piorum levia peccata castiget & purget, eorumque patientiam exerceat, ac merita & coronam adaugeat. Septuag. vertunt: *Ex tunc & ex longitudine eorum* q. d. Peccator jam tunc, id est ab olim, scilicet à puero, mox ab ortu, ubi cœpit uti ratione, peccare inchoavit, indeque longa consuetudine peccata quasi in naturam vertit; nam ut ait Sanctus Gregorius *Peccatum quod per pœnitentiam non deletur, suo pondere ad aliud trahit*. Quantùm ergo Deus prolongat patientiam suam & peccatori vitam, tantùm ipse prolongat suam culpam & impœnitentiam.

Erit bonum timentibus] Tum in hac, tum potiùs in futura. Unde Chald. vertit: *Et in tempore quo peccator operatur malum centum annis à facie Domini, datur ei tempus, ut convertatur. Manifestum est mihi in Spiritu sancto, & scio ego quod erit bonum in sæculum venturum timentibus Deum, qui timent à facie ejus, & faciunt voluntatem ejus*. Porrò Olympiod. per bonum accipit bonas cogitationes, & opera, quas Deus se timentibus inspirat: *Cùm enim*, inquit, *vivant in conspectu Dei; caventque sibi in omni sua actione & cogitatu, tamquam Deo judice cuncta cernente, omnium bonorum operum & conceptuum Deus illis causa existit*. Thaumat. de ipso Dei timore interpretatur: *Illud*, inquit, *præstantissimum bonum, pio Dei timore præditum esse*.

Simpliciùs bonum accipias pro læto & jucundo. q. d. Esto Deus piorum levia errata castiget, mox tamen eos longè lætiori & jucundiori sorte eos consolabitur, vel in terra, vel in cælo, juxta illud Ecclesiast. 1. *Ad tempus sustinebit patiens, & postea redditio jucunditatis*. Cùm ergo à Deo castigaris & affligeris, afflictionem hanc accipe velut pignus & arrham instantis lætitiæ, & proximæ tibi consolationis. Quem enim Deus castigat, mox solatur, & mulcet, uti mater puero post castigationem blanditur; quin & Christus *favos post fella gustavit*, ait Tertullian. nimirum post hyemem succedit æstas, post noctem dies, post bellum pax, post pugnam victoria, post nubila Phœbus, post tempestatem serenitas. Hoc est quod justis promittit Isaias cap. 3. 10. dicens: *Dicite justo quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comedet; væ impio in malum, retributio enim manuum ejus fiet ei*. Unde de eodem subdit Salomon.

Non sit bonum impio, nec prolongentur dies ejus, sed quasi umbra transeant, qui non timent faciem Domini] Præsentem & omnia intuentem, ut coram ea ambulent magna cum reverentia, metu & tremore, ait Olympiodor. Hebr. *Non erit bonum*, sed Hebræi sæpè utuntur futuro pro imperativo, vel optativo: undè Noster aptè vertit: *Non sit bonum*, scilicet quòd sustentetur à Deo, & expectetur ad pœnitentiam, ait Hugo, quia patientia Dei non utitur ad pœnitentiam, sed abutitur ad majorem iniquitatem & culpam. Vers. 13.

Bonum] Intellige, tùm prolongationem vitæ; uti sequitur. Ita S. Hieronym. & Cajetan. tùm bona corporis, uti sunt sanitas, robur, opes, prosperitas, filii, familia copiosa. Ita Lyran. & Dion. tùm animæ, uti est multiplex Dei gratia in hac vita, & gloria in futura. Ita Thaumat. Bonav. Hugo.

Summa, *bonum* significat hic quidquid lætum est, jucundum & prosperum. Congrua est hæc impiorum pœna, ut scilicet priventur omni bono, qui à summo bono & fonte omnis boni, putà à Deo sponte & impiè se averterunt; sicut qui soli claudit fenestram, meretur ejus luce privari & degere in tenebris.

Quæres, quomodo sapiens hic malè precetur, & quasi maledicat impio, cùm hoc videatur esse contra vel præter charitatem? Dixi hac de re in Prophetis fusè, nunc breviter. Respondetur Primò, maledictiones has esse non tam imprecationes, quàm prædictiones, & prænuntiationes futurarum pœnarum, impio à Deo decretarum. *Non sit* ergo, id est *non erit*, *bonum impio* ut habent Hebr. Chald. Syrus Arab. & alii. Ita S. Hieron. Thaumat & Olympiod. atque hac ratione rectè hæc gnome annectitur præcedenti, q. d. Cognovi, quòd timentibus Deum accident bona ingentia; non timentibus verò, mala. *Imprecari licet malis mala. Quomodo. Resp. Primò.*

Secundò, imprecari impio privationem bonorum temporalium, ut per eam ad cor redeat & vitam mutet, vel certè minus peccet, cùm bonis, quibus privatus est, jam abuti nequit ad luxum, fastum gulam, luxuriam, non est præter, sed secundùm charitatem. Sic enim impiis imprecatur Psaltes: *Imple facies eorum ignominia, & quærent nomen tuum Domine*. Psalm. 82. 17. Sic hodie videmus multos per paupertatem, morbos adversitates conversi ad Deum qui opibus, sanitate, rebusque prosperis insolescebant, & abutebantur ad omne scelus. Talibus ergo imprecari morbum, vel inopiam bonum est & salutiferum. *Secundò.*

Tertiò, propriè Prophetæ & Apostoli ex zelo justitiæ & honoris divini, malè precantur impiis in impietate per-

le-

severantibus & morientibus, id est optant eos velut reos læsæ majestatis divinæ puniri pœnis, tùm temporalibus, tùm æternis, ut hac ratione satisfiat justitiæ ac plectantur rei, utque honorem, quem peccando Deo abstulerunt; tormenta merita patiendo restituant. Sancti enim conformant se per omnia voluntati divinæ jam certæ, & fixæ circa impiorum punitionem. Cùm ergo Deus velit, fixeque decreverit impios punire & damnare, idipsum Sancti quoque volunt, præsertim dum ipsi sunt præcones & administri, imò os Dei, per quos scilicet Deus suas leges promulgat, ac transgressoribus pœnas præsentes, & æternas intentat, quales fuere prophetæ & Salomon hic, qui cum dixisset impios abuti longanimitate Dei, ut diutiùs, & graviùs peccent, zelo sancto justitiæ indignans huic eorum abusui, precatur & optat dicens: *Non sit bonum impio; nec prolongentur dies ejus*, utpote quibus abutitur ad peccandum, & ad Deum, qui dies ejus prolongat ad pœnitentiam, magis offendendum. Sic Sancti in die judicii assidentes Christo, sententiam damnationis in impios fulminabunt. Matth. cap. 19. 27.

Nec prolongentur dies ejus] Ut minùs peccent, minùsque Deum offendant, *utque statim morte substracti, cruciatus recipiant, quos merentur*, ait S. Hieronym. *quia æternis suppliciis transmittentur*, ait Olympiodor. Porrò Chald. *Neque erit*, ait, *ei longitudo in sæculo venturo, & in sæculo hoc præscindentur dies vitæ ejus, fugiens, & succidentur velut umbra.*

Impii dies ut umbra transeunt.

Sed quasi umbra transeant] Hebr. *Non prolongabit dies, sicut umbra*, non prolongat dies suos, sed ante vesperam pertransit; Septuag. pro כ, id est *sicut*, legentes affixa ב, id est *in*, vertunt *in umbra*, sensus est q. d. Sicut umbra, abeunte die & sole, sub vesperam evanescit, sic & impii citò transeant & evanescant, ne perveniant ad vitæ vesperam, putà ad senectutem. Rursum sicut umbra abeunte corpore, cujus est umbra, abit, sic & ipsi abeunte vita & tempore, quod est umbra æternitatis & vitæ beatæ, cum eo pariter abeant. Tertiò sicut umbra nihil est tenuius, nihil vanius, nihil fugacius, sic & vita, præsertim impiorum. Plura hac de re dixi superiùs, & Isaiæ 38. v. 8. & seq. ubi egi de umbra Ezechiæ crescente per miraculum in Horologio Achaz. Causam appositam dat Olympiodor. *Peccator*, inquit, *diu non erit in vita, quia totum tempus vitæ suæ, quantumvis longum sit non reputavit esse umbram, sed sollicito studio comparare sibi studuit, quæ fluxa & temporaria sunt, tamquam essent perpetuo durantia. Vel aliter ita intellige; quamquam peccator in præsenti vita per patientiam Dei* (velut umbram) *protegi quodammodo, defendique videatur potiùs, quam puniri, paulò post tamen æternis suppliciis transmittetur.* Verùm hoc posterius mysticum est. Addit Cajetan. Sicut umbra non est corpus, sed tenue simulacrum corporis; sic impius non tam est homo, quàm inane hominis simulacrum & umbra; quia inanem speciem tantùm habet hominis, non veritatem, eò quòd non vivat, ut homo ratione præditus, sed ut bestia ratione carens. Verùm hoc subtilius est, quàm solidiùs. Sæpè Sac. Script. vitam præsentem comparat umbræ, quia verè talis est si comparetur vitæ veræ, & æternæ, ad quam proinde suspirans sponsa Cant. 2. 16. *Dilectus meus mihi*, inquit, *& ego illi, qui pascitur inter lilia, donec aspiret dies & inclinentur umbræ.*

Gnome. Huc facit illud Ausonii in Heroum tumulis in 17. *Pulvis & umbra sumus.* Et illud Pindari in Pythiis hymno 8. *Umbra somnium hominis.* Denique audi S. Hieronym. versionem Septuag. exponentem: *Non prolongabit dies in umbra, hoc est dies vitæ suæ, qui quasi umbra viventibus sunt: non enim hi qui multo tempore vivunt, prolongant dies suos, sed qui grandes eos faciunt bonorum operum magnitudine. Unde & Jacob quasi se peccatorem confitens dicit; Parvi & mali dies mei: sicut & in Psalmo confitens: Dies*, inquit, *mei: sicut umbra declinaverunt, & ego sicut fœnum arui. Non quòd longam vitam quæsierit in præsenti (in quo omne quod vivimus breve, & umbra est & imago; in imagine enim perambulat homo) sed quòd de futuro timeat, ne longitudo vitæ ipsius, ubi vera est vita, brevietur.*

Vers. 14. Est et alia vanitas quæ fit super terram: sunt justi, quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum: et sunt impii, qui ita securi sunt, quasi justorum facta habeant; sed et hoc vanissimum est] *To hoc* refer, vel ad solam impiorum securitatem, hæc enim vanissima & fallacissima est, vel ad alternationem sortis justorum & impiorum, quòd scilicet justis obveniant debita impiis, & impiis debita justis. Vox *alia* non est in Hebræo, Septuag. Syro, Arabico, sed intelligitur. Alias enim & alias vanitates successivè recenset hic Ecclesiastes. Porrò hæc vanitas similis est illi vers. 10. Est tamen alia & diversa ab illa, eò quòd ibi dumtaxat dixerit impios laudari, ut pios; hic verò addit impiis bona & prospera quælibet obvenire, piis verò mala & adversa. Unde ait: *Sunt justi quibus mala proveniunt, quasi opera egerint impiorum.* Hebr. *Sunt justi quibus attigit ad eos tamquam opus impiorum; & sunt impii quibus attigit eis, sicut opus justorum.* q. d. Sunt justi, quos tangit, vel ad quos pertingit sors adversitatis, qua digni sunt impii, & sunt impii quos tangit sors prosperitatis, quàm merentur & qua digni sunt justi. Septuag. *Est vanitas, quæ facta est super terram, quia sunt justi, quia venit super eos quasi factum impiorum: & sunt impii, quia venit ad eos quasi factum justorum.* Campens. *Eveniunt justis mala quæ impios ferre decebat.* Porrò nonnulli censent hæc dici ex persona non Salomonis, sed imperitorum & impiorum. Ita Thaumaturg. Lyran. & Olympiod. quem audi; *Nunc Ecclesiastes personam viri inducit, qui e scandalo labitur in errorem, utque, vidi justos in hac vita ab iis malis correptos, quæ potius impiis debebantur, ut putà ægritudine, paupertate vel alio difficili casu advenientes. Contraque*, inquit, *vidi quæ piis debentur ad impios pervenisse: idcirco velis insipiens tamquam contemptor factus divinæ providentiæ, & hoc inquit, vanitas est. Sapiens autem eventus rerum prospiciens, & quæ singulis pro dignitate retribuantur planè novit, atque intelligit Deum nequaquam casu hæc permittere evenire, sed ut justi majori præmio coronentur, impii verò graviori pœna torqueantur: Notandum autem hic vanitatem supra terram se vidisse ait; In cælo siquidem nihil est vani.* Verùm meliùs alii censent hæc, uti & cetera, dici ex persona Ecclesiastæ, putà Salomonis, uti ipsa verba præ se ferunt.

Vanum pios affligi, impios prosperari. Primò.

Quæres, qua ratione vanitas sit, quòd piis eveniant mala, impiis bona? Primò Symmach. pro vanitas vertit ἄπορον, id est *difficile cognitu*, ait S. Hieronym. propriè *dubium perplexum, controversum*, juxta illud Davidis: *Labor est ante me, donec intelligam in novissimis eorum.* Psalm. 72. 16. q. d. Vanum est velle scrutari Dei judicia quibus pios affligit, impios prosperat, quia hæc judicia sunt difficilia cognitu, imò inscrutabilia. *Secundò.* Secundò Thaumaturgus vanitatem exponit gravem & perniciosum errorem, eò quòd impius habeatur, ut pius; & pius, ut impius; inde enim rudes accipiunt ansam vel accusandi Dei providentiam, vel deserendi probitatem & impietatem amplectendi. Sic summum vanum vocamus mendacem errorem, & fallacem. *Tertiò.* Tertiò, Hugo per vanitatem accipit partim infelicitatem, quia, ait, nihil infelicius felicitate peccantium; partim fortuitum, quia quasi fortuito casu bona impiis, mala piis obveniunt. *Quartò.* Quartò, alii per vanum accipiunt molestum & asperum: unde Campens. vertit: *Certè hoc vehementer molestum est.* Accedit Lyran. *Quintò.* Vanum est, inquit, quia irrationabile. Quintò, S. Hieronym. per vanitatem accipit inconstantiam rerum humanarum. Sunt enim vanitates, quæ vario feruntur eventu. *Sextò.* Sextò, S. Bonaventura vanum dicit, quando bonis & malis proveniunt bona, quia indignum propter malos: vanius quando bonis & malis bona, quia injustum pariter & indignum: ideo Habacuc hoc adeo indignè tulit, ut videretur Deum arguere, cùm diceret: *Quare non respicis super iniqua agentes, & taces devorante impio justiorem se?* Habacuc 1. vers. 3. & 1. *Septimò.* Septimò Pineda: Hoc vanum est, inquit, quia in talibus eventibus, nihil perpetui, nihil solidi est, cui animam affigere possimus: quare cuique contendendum est ad bona stabilia & æterna. Omnia hæc vera sunt & huic loco congrua: maximè tamen vanitas hic est rei iniquitas, ac iniqua distributionis sors. Iniquum enim videtur piis malis, impiis bona tribui, cùm pii bona, impii mala mereantur, si rem spectes in se, & in imperitorum rudiumque sensu, qui per hoc sæpè impelluntur, ut impietatem præ pietate colant, sectentur, suspiciant; at si spectes Dei providentiam, non iniquum hoc, sed prudens & sanctum est, ob æquissimas, quas ipsa habet rationes, ac præsertim duas. *Impii prosperantur, pii affliguntur ob duas causas.* Prior est, ut impii ob modica, quæ bene agunt, bona hujus vitæ loco mercedis recipiant, cetero qui malefactorum pœnas gravissimas daturi in inferno: pii verò ob modica, quæ malè agunt, ærumnis hujus vitæ castigentur & purgentur, ut purgati, ob multa

bona

bona opera; quæ fecerunt beentur in cælo; aut si planè puri sunt, adversis exerciti splendidiorem patientiæ in cælo coronam recipiant, uti contigit S. Job qua de re vide S. August. lib. 5. Civit. cap. 25. & 26. ubi felicitatem cælestem beatorum componit, & anteponit felicitati terrenæ Romanorum. Posterior est, ut Deus nos doceat omnia quæ in hoc mundo sunt, sive adversa, sive prospera, esse vana, id est inania & mendacia, cùm adversa piis, prospera impiis, id est indignis eveniant: Vera verò bona non esse nisi in cælo, & vera mala non nisi in inferno, juxta illud sapientis: *Nullum bonum nisi æternum, nullum malum nisi æternum*. Ita B. Dionysia martyr inter ictus virgarum, & sanguinem toto corpore fluitantem: filiolum unicum trepidantem, ad martyrii consortium hac voce animabat: *Illa pœna timenda est, quæ numquam finitur: illa desideranda vita quæ semper habetur*: Qua ille solidatus martyrium fortiter obiit, uti refert Victor. Utic. lib. 3. Wandal. Hinc tacitè concludendum relinquit Ecclesiastes, sapienti despicienda esse tam prospera, quàm adversa hujus vitæ, ambienda verò bona cælestia, & summè cavenda mala gehennalia. Unde non mirandum si prospera impiis, adversa piis eveniant; quia Deus id facit, ut ostendat, quàm utraque sint vana, id est parva, exilia, brevia, & caduca: quare piis non esse hac de re dolendum, sed potiùs gaudendum, quia ex hoc velut certo divinæ prædestinationis signo, cognoscunt sibi sortem felicissimam paratam in cælo. Ita Chald. *Vidi*, inquit (in Spiritu sancto, quia malum quod accidit justis in sæculo hoc) *non est propter peccata eorum, sed ad removendum ea sit culpa levem, ut sit merces eorum integra in sæculo venturo; & quod contingit peccatoribus non est meriti eorum, sed ad retribuendum eis mercedem meriti levis, quod fecerunt, ut comedant mercedem suam in sæculo hoc, & ut perdant partem suam in sæculo venturo.* Et Midras, sive Glossa Hebr. hic: *Felices justi*, inquit, *quibus accidit juxta facta impiorum, quia amplissima illis merces & gloria est reposita: Contra væ impiis, quibus accidit juxta facta piorum, quia attolluntur, ut graviùs corruant.* Et S. Hieronym. *Inter ceteras vanitates*, inquit, *quæ in mundo vario feruntur eventu, etiam hoc deprehendi, quòd justis ea frequenter eveniunt, quæ impiis evenire debuerant, & impii iam feliciter in hoc mundo degunt, ut eos putes esse justissimos. Docet exemplum Evangelicum divitis purpurati & pauperis Lazari.* Subdit S. Hieronym. *Hebræi justos quibus eveniunt mala, & impios, quibus accidunt opera justorum, filios Aaron interpretantur & Manassem, quòd illi sacrificantes perierunt, & iste post tanta mala, & captivitatem in imperium restitutus sit.* Verùm Hebræi errant: Nam filii Aaron injustè egerunt, dum temulenti obtulerunt Deo incensum ignis alieni, contra præceptum Domini. Levit. 10. Manasses quoque in carcere pœnitens gratiam Dei meruit, ac proinde justificatus in regnum restitutus est. Sapienter Philo libro de Confusione linguarum: *Insignis*, ait, *pœna & vindicta impietatis est continere Deum, atque etiam indulgere peccantibus, nec solùm eis impunitatem, verùm magnam & diuturnam prosperitatem concedere.* Hæc enim eos facit quasi ebrios & amentes, ut ultrò in sua damna ruant, suamque perniciem sibi accersant. Ex adverso pius & sapiens in adversis æquè ac prosperis sui similis est, sobrius, modestus, tranquillus, ideòque magnus; *Ut Pumilio*, ait Seneca, *etiamsi in monte constiterit, pusillus est: Colossus etiam in puteo magnus: Ita sapiens in quacumque fortuna suis bonis magnus est, sive in summa fortuna humilis; ut apparatus scenæ, quia commodato datus est, statim redditur, & sine querela. Ita quidquid in vita contigit magnificum, sive serius, sive mox à fortuna repetatur, æquo animo reddemus, si his tamquam commodatitiis utimur.* Idem: *Ut grando illa tectis dissultat magno quidem fragore, verùm nulla noxa; Sic insultus fortunæ nihil possit in sapientem.*

SUNT IMPII QUI ITA SECURI SUNT] *Securi*, id est prosperi, rebus omnibus abundantes & felices, ut explicat S. Hieron. felicitas enim facit securos: magna enim pars felicitatis est de bono, quo te beatum putes, esse securum: unde securitas opponitur curæ & sollicitudini, ac securus dicitur, qui sine cura est, quasi seorsum vel separatus à cura. Opponit enim pios impiis, quòd illis infelicia & adversa, his felicia & prospera eveniant. Patet id ex Hebr. Sept. Syro & ceteris. Verùm hæc falsa fictaque est felicitas & securitas; nam *cùm dixerint pax & securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus*: 1. Thessal. 5. 3. Præclarè S. Greg. l. 9. Moral. c. 27. *Sancti*, ait, *ita incerti sunt, ut confidant: atque ita confidunt, ut tamen in securitate non torpeant.* Spes ergò eorum mixta est timori, spes facit magnanimos & hilares, timor humiles & sollicitos. Vide eundem S. Gregor. lib. 24. Mor. cap. 12. 7. & lib. 6. epist. 22. ad Gregoriam cubiculariam Augustæ, quæ petebat revelationem, quòd sibi remissa essent peccata, cui respondet S. Gregor. hoc votum esse inutile & noxium, quod incertitudo remissionis augeat in nobis studium pœnitentiæ & bonorum operum. Vide & S. August. de Corrept. & gratia c. 13. & in psalm. 147. Terror, inquit, securitatem parturit; quomodo enim præpostera securitas in terrores impellit, ita ordinata sollicitudo securitatem parturit.

SED ET HOC VANISSIMUM JUDICO, Hebr. *Et etiam hoc vanitas est*, scilicet per antonomasiam, putà vanitas vanissima, id est summa & maxima, ob causas quas paulò antè dedi.

Moral. hic disce, quàm vana, & quam noxia impiis sit prosperitas. Audi Eusebium Emissenum homil. de S. Epiphanio & Alex. *In hoc mundo prævalente malitia, iniquitate dominante pauper affligitur, dives multiplicatur. Aut tu hunc potentem vocas, qui in mortem suam fortis est, cui proventuum fallax umbra præsentium, æternorum congregat causas malorum? quis beatam dixerit validam in jugulum suum dextram? quis probabiliter laudat velocem ad ardua præcipitia festinantem? quis eius miretur ascensum, quem de summo prospicit esse casurum? Perinde est si aliquem mireris per impia, & iniqua, per opes & divitias operantem, ac si quempiam videas inaurato atque gemmato sibi poculo venena miscentem.* Subdit deinde: *An tu illum felicem vocas, qui infidelis, obscœnus, cupidus & cruentus, pro eo quòd vias Domini aspernatur, per suas iras permittitur, dextera angustiis offensus, & sinistra latitudine delectatus flagitiis involvitur, sceleribus inficitur, stoliis contaminatur, & inter hæc se beatissimum putat? ex hoc quoque infelicior, quòd se non intelligit infelicem. Quid his facias medicina cælestium mandatorum, qua non sanum nisi valentem? Pigri itaque ad curam salutis, alacres ad militiam mortis & captivitatis, ut dictum est: Exultant in rebus pessimis, & de sui perditione lætantur: similes illis, qui forte sumentes exitiabiles herbarum succos, cum risu perire dicuntur.* Seneca epist. 39. *Magnanimi est*, inquit, *magna contemnere, ac mediocria malle, quàm nimia. Illa enim utilia vitaliaque sunt; at hæc, eo quòd superfluunt, nocent. Sic segetem nimia sternit ubertas, sic rami onere franguntur, sic ad maturitatem non pervenit nimia fecunditas. Idem animis quoque evenit, quos immoderata felicitas rumpit, qua non tantum in aliorum injuriam, sed etiam in se ipsos vertuntur.* Plinius lib. 16. c. 35. *Hedera*, ait, *complexu necat arbores, ita fortuna prospera dum blanditur, strangulat & perdit.* Adagiographus: *Solent arbores*, inquit, *protinus emori, si quando præter solitum fecundæ fuerint. Ita fortuna præter morem blanda ac favens exitium imminere plerumque significat. Quemadmodum non rarò fit, ut cælo maximè sereno sævus imber subita coriatur; ita rebus maximè prosperis ac lætis sæpè gravissima rerum incidit perturbatio.*

LAUDAVI IGITUR LÆTITIAM QUOD NON ESSET BONUM HOMINI SUB SOLE, NISI QUOD COMEDERET, ET BIBERET ATQUE GAUDERET, ET HOC SOLUM AUFERRET OE LABORE SUO IN DIEBUS VITÆ SUÆ, QUOS DEDIT EI DEUS SUB SOLE] Multi censent hoc dici ex persona non sapientis, sed insipientis voluptarii, qui pertæsus confusionis rerum humanarum, quòd bona impiis, mala piis eveniant, tradiderit se voluptati, uti tandem fecit Salomon. Ita Lyran. Hugo, Titelm. Cajet. quin & Thaumatur. quem audi omnia ab hoc v. usque ad finem capitis paucis complectentem: *Putabam autem aliquando bonum summum in cibo potuque situm, eumque Deo gratiorem, qui per omnem vitam iis quàm maximè frueretur, & refrigeraretur: Eamque lætitiam solam admirabar, atque adeò nihil aliud cogitabam, ne vel nocte vel die ab illa re, ad hominum luxum inventa me abducerem. Tandem ex iis unum hoc comperi, neminem hujus farinæ ullo pacto, quantumvis laboret, ad bonum quod verè bonum est, perventurum.* Verùm melius S. Hieron. Chald. Olympiod. Glossa. Hebr. Hugo & ceteri censent, Salomonem continuè hic ex suo sensu loqui. Idem enim hic dicit quod dixit cap. 2. vers. 12. & c. 5. 17. Nimirum laudat hic usum opum & deliciarum, sed moderatum frugalem, & honestum. Audi Chald. *Et laudavi ego gaudium legis, quia non est bonum homini in sæculo hoc sub sole, nisi tantùm*

Beatus qui suis lætatur.

tantùm comedere, & bibere, & gaudere de labore suo, & pro parte sua, quæ data est ei ex cælo; atque non extendere manum suam in rapinas & violentiam; & hoc conducet illum in parem ad sæculum venturum, & accipiet mercedem perfectam pro labore suo, quo laboravit in integritate omnibus diebus vitæ suæ quos dedit illi Dominus in sæculo sub sole.

ET HOC SOLUM SECUM AUFERET] τὸ *auferet* significat nos bonorum hujus vitæ propriè & plenè non esse dominos, sed usufructuarios, ut iis velut alienis & commodatis utamur ad vitam, in morte ea aliis ipsique Deo, qui verus est Dominus, resignaturi. Hebr. *Et hoc saltem adhærebit ei.* Septuag. *Et ipsum simul aderit ei.* Campens. *Hoc enim accipies homo tamquam suum.* Arab. *Et hoc discedet cum ipso.* Aliter Syrus: *Et ipse*, inquit, *defatigatur sibi in labore suo*: Videtur pro ילונו *ilvennu*, id est *adhærebit vel copulabitur ei*, legisse ילאנו *ilennu*, id est *laborabit vel fatigabitur sibi*, à rad. לאה *laa*, id est *laboravit*.

ET APPOSUI COR MEUM UT SCIREM SAPIENTIAM, ET INTELLIGEREM DISTENTIONEM, QUÆ VERSATUR IN TERRA: EST HOMO QUI DIEBUS AC NOCTIBUS SOMNUM NON CAPIT OCULIS] Per *sapientiam*. Chald. accipit studium legis; Thaumaturg. studium quærendi & captandi plures novasque voluptates; Olympiod. Studium scientiarum naturalium; S. Hieronym. Studium scrutandi divina judicia, v. g. cur Deus justos affligat, impios prosperet; cur hunc eligat, illum negligat. Amplè per *sapientiam* accipias studium scrutandi omnes res à Deo creatas: has enim scrutatus est Salomon, tum studio cognoscendi singularum naturam, dotes, causas; tum ut perspiceret num quæ res animum hominis tranquillare, satiare, & beare posset. Unde explicans subdit: *Et intellexi, quod omnium operum Dei nullam possit homo invenire rationem.* Hæc omnia ad finem capitis explicata sunt cap. 1. vers. 17. cap. 7. 3. & 22. Repetit enim Salomon alternantes animi sui motus æstusque, quibus res omnes perscrutatus est, ut inveniret animi quietem, & satiem; cumque in nulla eam reperiret, sed meram in singulis vanitatem, hinc unius pertæsus ad aliam & aliam se transtulit, ac præsertim à lætitia & deliciis ad studium sapientiæ, ut honestius & sublimius; sed illico in hoc quoque vanitatis, & molestiarum aculeos, spinasque se reperisse testatur.

DISTENTIONEM] Aliqui legunt *dissensionem*, idque explicant de variis sapientum sententiis, & opinionibus inter se pugnantibus. Alii ut Lyran. Hugo & Gloss. Interl. legunt *distinctionem*, idque explicant de differentia inter bonum & malum, sapientem & stultum, prosperitatem impiorum & adversitatem piorum, deque diversis hominum gradibus, conditionibus, moribus.

Verùm legendum est cum Roman. *distentionem*, Hebr. enim est עניין *inian*, id est occupatio, distentio, sollicitudo, afflictio, de qua dixit cap. 1. v. 13. *Hanc occupationem pessimam* (id est molestissimam) *dedit Deus filiis hominum ut occuparentur in ea*, dum alii assiduè vacant congregandis opibus, alii prædiis excolendis, alii fabricis erigendis, alii honoribus sectandis, alii vanis scientiis, &c. adeò ut nec diu, noctu quiescant, aut somnum capiant. Unde subdit.

EST HOMO QUI DIEBUS AC NOCTIBUS SOMNUM NON CAPIT] id est exiguum capit, & quasi nullum. Est hyperbole; homines enim sine somno vivere nequeunt, quasi dicat parum dormit, imò semper sollicitus est, quia totus intendis suæ occupationi, puta suo lucro, suo honori, suæ scientiæ, suæ arti, suo officio, &c. Hinc Demosthenes ajebat se plus olei in lucubrationibus nocturnis, quàm per diem vini consumpsisse. Aristoteles dormiens manu tenebat pilam æneam, ut illius è manu dormientis elapsæ, & in subjectum pelvim cadentis sonitu excitaretur, itaque ad nocturnas lucubrationes vigil rediret. Ita habet ejus vita. Idem fecere nonnulli Christiani, & religiosi. Celebre fuit in oriente monasterium Acemetarum,

Vigilia Demost. & Arist.

id est insomnium, & noctu in oratione, & meditatione pervigilantium, ac jugiter diu noctuque psallentium, tripartito ordine & tempore, monachis scilicet in tres coetus divisis, ordineque trino sibi vicissim succedentibus. Primò erectum fuit hoc Acemetarum monasterium Constantinopoli, sub Leone I. Pontif. anno Domini 459. vocati sunt iidem studitæ, à Studio viro consolari, qui ejusmodi monasterium erexit, teste Nicephoro lib. 15. c. 23. Inter eos monasticam vitam egit S. Joannes Calybita. Ita Baron. anno Domini 459. Simile Acemetarum monasterium fuit S. Columbani, & S. Galli, aliaque plura in Germania, Gallia, Hybernia: nimirum hæ fuit non vanæ, sed sanctæ religiosorum vigiliæ, imò cælestes Angelorum terrestrium Deo psallentium & militantium excubiæ.

Acemetarum.

ET INTELLEXI QUOD OMNIUM OPERUM DEI NULLAM POSSIT HOMO INVENIRE RATIONEM EORUM, QUÆ FIUNT SUB SOLE: ET QUANTO PLUS LABORAVERIT AD QUÆRENDUM, TANTO MINUS INVENIAT: ETIAMSI DIXERIT SAPIENS SE NOSSE, NON POTERIT REPERIRE] Opera Dei intellige tum omnipotentiæ, & magnificentiæ, ut vertit Chald. tum potiùs providentiæ circa homines, uti dixi initio v. præced. ex S. Hieron. quem sequitur Albin. Lyran. Hugo & alii. Vers. 17.

ETIAMSI DIXERIT SAPIENS SE NOSSE, NON POTERIT REPERIRE] Potest clariùs ex Hebr. verti: *si dicat*, id est apud se statuat, *etiam vir sapientissimus, dare operam, ut cognoscat, non poterit invenire.* Ita Vatab. & Camp. *Quin & sapiens ipse, ait, si conetur cognoscere, frustra laborabit.* Jam hanc gnomen audivimus cap. 3. 11. Quare ibi dicta hic non repetam. Huc vetus Apologus, quem recenset nobilis Pontanus volum. 3. Progym p. 1. cap. 40. Invehebatur in caudam suam canis, quod dices & otiola, & reliquo corpore se trahi sineret, neque iter ostenderet ut oculi, nec mandata acciperet ut aures, nec hostem insequeretur, ut pedes, nec dimicaret ut dentes, sed esset velut inutilis appendix ad posticam partem corporis. Respondit cauda: Et tamen ego inutilis, ut tu calumniaris, muscas abigo, patrono alludo, pudenda contego; tot quia corporis sum ornamento. Epimythion: nihil à Deo nisi sapienter factum & providè, quamvis homines multis in rebus id non videant. Exemplum hujus sententiæ clarum est in quadratura circuli, in qua se torserunt tot sæculis Mathematicorum ingenia, nec veritatem extorserunt, adeò ut hæc eis crux fixa esse videatur. Nam quadraturam circuli mechanicè, hoc est modum practicè efficiendi quadratum, quod sit æquale circulo, sive cujus capacitas æqualis sit capacitati circuli cujuslibet, invenit traditque Archimedes libro de Circuli dimensione theorem. 1. pag. 118 in edit. Paris. Estque hic: Accipe peripheriam, sive circumferentiam circuli, illamque ex curvo in directum extende, sive fac lineam rectam æqualem peripheriæ circuli, eique in fine lineam rectam, quæ semidiametro circuli sit æqualis, ad angulos rectos annecte, ac deinde extremitatem utriusque lineæ jam dictæ linea recta transversa connecte, ac habebis triangulum, qui sit æqualis circulo. Triangulo autem cuilibet æquale quadratum describi posse, mathematicè certum est, modumque id faciendi demonstrat Euclides lib. 2. propos. 41. & lib. 1. propos. 14 & lib. propos. 33. Vide ibidem Clavium 30 1. quare sic fiet quadratum æquale circulo. Hinc mechanici facilè ex hac praxi, commensurando lineam rectam cum peripheria circuli, conficiunt triangulos & quadrata, quæ sint circulo æqualia. Verùm Mathematicè idipsum demonstrare, uti suas propositiones demonstrat Euclides, hoc est rationem Mathematicam afferre, quæ demonstret modum inveniendi lineam, quæ sit æqualis peripheriæ circuli, nec Archimedes, nec Euclides, nec quis alius huc usque invenit, etsi plurimi in eo annos plurimos desudarint. Quadratura ergo circuli practicè & mechanicè scitur, at ejus ratio & Mathematica demonstratio ignoratur.

Quadratura circuli mechanicè scitur, mathematicè nescitur.

C A P U T N O N U M.

S Y N O P S I S C A P I T I S.

EX eo , quòd bona malàque æquè accidant pio ac impio , infert neminem scire an amore , an odio sit dignus , sed omnia in futurum servari incerta . Idcirco sapientis esse studere candori , & puritati ac bonis operibus , præsertim quia sicut pisces capiuntur hamo , sic homines tempore malo . Denique vers. 14. ostendit sapientiam præstare fortitudine , & tamen in paupertate non æstimari ,

1. OMnia hæc tractavi in corde meo , ut curiosè intelligerem : Sunt justi atque sapientes , &
opera eorum in manu Dei , & tamen nescit homo , utrum amore an Odio dignus sit . 2.
Sed omnia in futurum servantur incerta : eò quòd universa æquè eveniant justo & impio , bono
& malo , mundo & immundo , immolanti victimas , & sacrificia contemnenti : sicut bonus , sic
& peccator ; ut perituros , ita & ille qui verum deierat . 3. Hoc est pessimum inter omnia , quæ
sub sole fiunt , quia eadem cunctis eveniunt ; unde & corda filiorum hominum implentur malitia ,
& contemptu in vitá sua , & post hæc ad inferos deducentur. 4. Nemo est qui semper vivat , &
qui hujus rei habeat fiduciam : melior est canis vivus leone mortuo. 5. Viventes enim sciunt se esse
morituros , mortuí verò nihil noverunt amplius , nec habent ultra mercedem : quia oblivioni tradi-
ta est memoria eorum . 6. Amor quoque , & odium , & invidiæ simul perierunt , nec habent par-
tem in hoc sæculo , & in opere quod sub sole geritur . 7. Vade ergo & comede in lætitia panem
tuum : quia Deo placent opera tua . 8. Omni tempore sint vestimenta tua candida , & oleum de
capite tuo non deficiat . 9. Perfruere vita cum uxore , quam diligis , cunctis diebus vitæ instabili-
tatis tuæ , qui dati sub tibi sub sole omni tempore vanitatis tuæ : hæc est enim pars in vita , & in
labore tuo , quo laboras sub sole . 10. Quodcumque facere potest manus tua instanter operare :
quia nec opus , nec ratio , nec sapientia , nec scientia erunt apud inferos , quò tu properas . 11.
Verti me ad aliud , & vidi sub sole , nec velocium esse cursum , nec fortium bellum , nec sapien-
tium panem , nec doctorum divitias , nec artificum gratiam ; sed tempus , casumque in omnibus .
12. Nescit homo finem suum : sed sicut pisces capiuntur hamo , & sicut aves laqueo comprehendun-
tur , sic capiuntur homines in tempore malo , cùm eis extemplo supervenerit . 13. Hanc quoque
sub sole vidi sapientiam , & probavi maximam . 14. Civitas parva & pauci in ea viri : venit contra
eam rex magnus , & vallavit eam , extruxitque munitiones per gyrum , & perfecta est obsidio . 15.
Inventusque est in ea vir pauper & sapiens , & liberavit urbem per sapientiam suam , & nullus dein-
ceps recordatus est hominis illius pauperis . 16. Et dicebam ego , meliorem esse sapientiam fortitudine ;
quomodo ergo sapientia pauperis contempta est , & verba ejus non sunt audita ? 17. Verba sapientium
audientur in silentio , plus quam clamor principis inter stultos . 18. Melior est sapientia , quàm arma bel-
lica ; & qui in uno peccaverit , multa bona perdet .

Vers. 1. OMNIA HÆC TRACTAVI IN CORDE MEO , UT CURIOSE INTELLIGEREM . SUNT JUSTI ATQUE SAPIENTES , AT OPERA EORUM IN MANU DEI ; ET TAMEN NESCIT HOMO UTRUM AMORE AN ODIO DIGNUS SIT] Ita hoc caput ordiuntur Biblia Romana ac pleraque Latina : licet Regia Hebraicè Chald. Septuag. & Thaumaturgus ordiantur cap. 9. à τὸ *sunt justi* ; ac præcedentem sententiam jungant fini capitis 8. Pro *ut curiosè intelligerem* . Hebr. est לתור *latur* , id est , *ut depurarem* , id est , purè clareque perspicerem S. Hieronym. in priori versione transtulit , *ut considerarem* . Pagn. *ut declararem* . Tigur. *ut clarè discernerem* . Minus rectè Cajetan. *ut eligerem* . Melius Symmach. *ut ventilarem* , Complut. in Lexico , *ut probarem* , vel *examinarem* . Pendent hæc à fine præced. Unde illius fini hæc annectit Caj.t. & cap. 9. inchoat à v. 2. Continuat enim hic Ecclesiastes , & amplificat , id quod dixit cap. præcedenti , scilicet bona & mala tam piis obvenire quam impiis : unde ex eis ceterisque discerni non posse , quis sit pius & amore dignus , quis impius & odio dignus.

Pro *opera eorum* Hebr est עבדיהם *abad hem* , quod Pagn. vertit : *Servitia eorum* . Vatabl. *Servi eorum* . Chald. *Discipuli eorum* . q.d. justi & sapientes , eorum discipuli , vel asseclæ sunt in manu Dei . Verùm sic dicendum fuisset עבדיהם *abdehem* , jam autem dicitur עבדיהם *abadehem* , id est *opera eorum* , ut vertunt Noster , Sept. Syrus , Arab. Campens. & alii . Sept. eleganter vertunt *ἐργασίαι* , id est opera artificiosa ad lucrum & quæstum affabrè elaborata , qualia sunt insignium artificum ; talia sunt opera justorum ; quæ licet mundo despecta , Deo tamen sunt pretiosa ac cælo elaborata , ideòque eis mercedem cælestem retribuet .

IN MANU DEI] Primò Hugo : In manu Dei , hoc A est , ait , in dispositione , conservatione , judicio & voluntate Dei , item ut hostiæ Deo acceptæ . Secundò Dionys. *In manu Dei* , id est , ait , oblata sunt & commissa Deo , ut creatori & Judici , adde *& remuneratori* . Tertiò genuinè : in manu Dei , id est in protectione , cura & amore Dei . Ita Olymp. qui hæc superioribus ita aptè connectit : *Dixeras* , inquit , *superiùs quarum rerum cognitio sit abstrusa , ut nos averteret ab inutili ac vana perquirendi sollicitudine . Nunc autem proponit , qua in re satisfacere sibi possit sapientis intuitus , & cognitio : quod videlicet justi sapientesque homines unà cum operibus suis sub umbra Dei , & protectione sua dextera conquiescant . Neque enim permittit Deus illos impetentium viribus devastari . Probi namque homines & efficiosa opera proteguntur à Deo : at verò de impiis scriptum est : Et ipsi de manu tua repulsi sunt .*

Margin: *Justorum operam manu Dei quotupliciter.* *Primò.* *Secundò.* *Tertiò.*

SAPIENTES] Ergo , id est prudentes & justi , licet non sint in prosperitate ut impii , seu in adversitate , ideòque mundo neglecti , & contempti : sunt tamen in manu , id est favore , cura , custodia & ope Dei , qui adversa eis immittit ex amore , ut eos virtutibus & meritis augeat . Hoc sensu dicit Deus Isaiæ 46. 16. In manibus meis descripsi B te , ut te velut oculis meis præsentem jugiter intuear , & manibus juvem , protegam , promoveam . Vide ibi dicta . Hinc rursum opera sancta justorum sunt in manu Dei , quia à manu , id est ab ope & gratia Dei promanant (uti docet S. Prosper lib. 1. de Vocat gent. cap. 24.) qui proinde ea copiosè remunerabitur & coronabit . Quartò opera justorum sunt *in manu Dei* , id est Deo certò cognita & explorata . *Quartò.* cùm ipsis justis sint incerta & dubia , ut sequitur . Ita Lyranus . Quintò *in manu* , id est in pleno arbitrio & potestate æquè ac scientia , providentia & gubernatione Dei , *Quintò.* ut eos orbi stato tempore ad ejus salutem immittat ; sicut

ante

ante diluvium immisit Enoch & Noe; post diluvium, Abraham, Isaac, Jacob, Hebræis captivis in Ægypto misit Mosem & Aaronem, in terra sancta misit Davidem & Prophetas: contra Arrianos misit S. Athanasium; contra Pelagianos S. Augustinum; contra Nestorium S. Cyrillum; contra Eutychetem S. Leonem; contra Albigenses S. Dominicum; contra Lutherum S. Ignatium cum sociis. Sic dicitur Psalm. 30. 16. *In manibus tuis tempora mea*, vel ut alii vertunt: *Sortes meæ*. Et: *Cor regis in manu Domini, quocumque voluerit inclinabit illud*. Prover. 21. 1. Et: *In manu enim illius & nos, & sermones nostri, & omnis sapientia & operum scientia & disciplina*. Sapient. 7. 16. & cap. 3. 1. *Justorum animæ in manu Dei sunt*; ubi hac de re plura. Huic gnomæ affinis est illa Cæcilii Poetæ lib. 35. *Deum quis non summum putet, cui in manu sit, quem esse dementem velit, quem sapere, quem insanire, quem in morbum injici, quem contra amari, quem aversari, quem experi*. Porrò manus Dei est mens, voluntas & potestas Dei: in mente est scientia & providentia; in voluntate libertas; in potestate imperium. Hinc Vespasiano prudenti humana manus illata in triclinium, & mensæ supposita protendit imperium, ait Sueton. in ejus vita. Et Prophetæ pinguntur manu cælitus immissa, quasi à Deo excipientes prophetiam, uti dixi initio Prophet.

Nescit homo an amore an odio sit dignus.

ET TAMEN NESCIT HOMO UTRUM AMORE AN ODIO DIGNUS SIT] Hebr. *Etiam amorem, etiam odium non sciens*. Sic & Septuag. Syrus, Arabicus, & Recentiores. S. Hieronym. in veteri editione vertit: *Et quidem charitatem, & quidem odium non est cognoscens homo*. Quæ verba quia more Hebræo sunt ampla & indefinita, à variis variè definiuntur & explicantur.

Primò. Primò Symmach. vertit: *Et insuper neque amicitias, neque inimicitias scit homo*. Et Campensis: *Nec quisquam novit quos habiturus sit amicos, vel inimicos*, q. d. Nescit homo quiscum amet, quia odiat, ac proinde nescit quem ut amicum diligere, quem ut inimicum odisse, id est cavere & fugere debeat. Ita Chald. *Etiam amor*, inquit, *quo dilexerit eos aliquis, & etiam odium, quo eos prosecutus fuerit decretum est: omne in providentia decretum est, ut fiant eos*. Accedit Thaumat. q. d. Qui colit gratiam & amicitiam hominum, nescit quamdiu eam conservaturus sit, propter inconstantiam voluntatis humanæ, qua fit ut amor levi de causa vertatur in odium.

Secundò. Secundò, alii referunt ad objecta amoris & odii, q. d. Nescit homo sensualis, quid verè sit bonum quid malum; quid virtus, quid vitium, ac proinde nescit quid amare & sequi, quid odisse & cavere oporteat. Vis est in Hebr. אדם *adam*, id est homo terrenus, qui terrena sapit, & cælestia non capit: hic enim carnis voluptate ducitur, non virtutis honestate: quare ignorat verum virtutis bonum, & fucatum voluptatis bonum cupidè amplectitur: Ergo amat odienda, & odit amanda. Ita Olympiod. Accedit R. Salomon & Hebræi qui exponunt, q. d. Vulgus hominum nescit cor disponere ad amandum Deum, & quæ odio digna sunt odiendum: sed omnia hæc sunt ante sapientes & justos, qui norunt amare Deum & odio habere mala: nimirum nescit amare qui Deum non amat: nescit hoc impius, scit pius & sapiens.

Tertiò. Tertiò, Isidor. Clarius explicat, quasi dicat. Id quod diligit homo & odit, est in manu & potestate Dei, ut illud vel tribuat homini, vel neget & avertat, atque homo id sensu percipere nequit. Verùm Noster solerter, & sapienter intellexit hic agi de amore & odio non hominum, nec creaturarum, sed Dei. De eo enim proximè dixit: *Opera eorum in manu Dei*, q. d. Opera nostra sunt in manu Dei; & tamen nescit homo an amore Dei, an odio sit dignus, quia scilicet Deus opera nostra manu sua certò quidem servat, sed clausa & secreta tenet, nec qualia illa sint homini ostendit: verùm in futurum judicium patefacienda ea reservat: quare usque ad illud homini sunt incerta & incognita.

Dices: in Hebr. est: *Et omne vel omnia ante eos*, vel *ad faciem eorum* quomodo ergo noster vertit: *Et omnia in futurum servantur incerta*? Respondeo, quia τὸ *omnia ante eos*, significat omnia opera longè antecedere hominis oculos, id est conspectum & cogitationem, ut ea perspicere nequeat? quia scilicet in cælo, in mente & præscientia Dei servantur remota & recondita. Ita Chald. Sic Psaltes ait Psal. 138. 6. *Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata est, & non potero ad eam*. Et v. 3. *Intellexisti cogitationes meas de longè*, &c. *Et omnes vias meas prævidisti*. Unde Camp. vertit hic: *Omnia hæc hominem latent*. Et Symmach. *Omnia coram eis incerta*: aut certè *omnia ante eos*, id est omnia *ante eum*, scilicet Deum; quia enim *elohim*, id est *Deus*, Hebræis est plurale; hinc pariter in plurali ait: *ante eos*, id est ante eum, scilicet Deum, qui in plurali vocatur *Elohim*. Unde Tigur. vertit: *Ipsi autem Deo omnia sunt proposita*. Et Chald. *Non est qui sciat id quod erit homini. Omne in providentia* (Dei) *est ut fit ante eos*. Quare Noster optimè vertit: *Et omnia in futurum servantur incerta*. Hunc sensum exigit versio Vulgata, quam per 1200. & amplius annos recepit & probavit tota Ecclesia: quin & probant Novantes, ut Beza, Mercerus, & ut videtur Calvinus lib. 3. Instit. cap. 2. §. 38. Atque si quis antecedentia & sequentia inspiciat, perspiciet hanc versionem & sensum esse aptissimum. Denique ita explicat S. Hier. vir in exponendis Scripturis eruditissimus, & Ecclesiæ calculo doctor maximus. Eum ergo audi: *Porro hic sensus est: Etiam in hoc dedi cor meum, & scire volui quos Deus diligeret, quos odisset, & inveni justorum quidem opera in manu Dei esse, & tamen utrum amentur à Deo, an non, nunc eos scire non posse & ambiguo fluctuare, utrum ad probationem sustineant, quæ sustinent, an ad supplicium. In futuro igitur scient: & in vultu eorum sunt omnia, id est antecedit eos cum de vita hac decesserint, notitia istiusmodi; quia tunc est judicium nunc certamen. Et quicumque adversa sustinent utrum per amorem Dei sustineant, ut Iob; an per odium ut plurimi peccatores, nunc habetur incertum*. Igitur ex hoc loco patet incertitudo gratiæ contra hæreticos, & Ambrosium Catharinum, scilicet homines, etiam justos, non esse certos omnino se esse in gratia Dei, sive justos & amicos Dei; etsi enim hujus rei probabilia signa & conjecturas non leves habeant, quæ aliquam certitudinem eis afferant, non tamen habent tantam, quæ excludat omne dubium, & formidinem oppositi: licet enim sibi nullius peccati sint conscii, tamen sciunt Deum plura videre, ideòque forte peccatum in conscientia sua cernere, quod ipsi non cernunt. Quare dicunt cum S. Paulo: *Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc justificatus sum*, 1. Corinth. 4.

Rursum etiamsi sciant se amare Deum, tamen nesciunt an hic amor sit naturalis, an supernaturalis charitatis, quæ sola justificat. Hæc sententia est de fide. Nam ita definitum est in Conc. Trid. sess. 6. c. 9. & can. 12. Negat id Lutherus, Calvinus, Bucerus, Kemnitius, ceterique Novantes, qui cavillantur hunc locum malè esse traductum in versione vulgata. Docent enim justum fide divina credere debere, non tantum in genere Christum satis fecisse pro nobis, sed etiam in particulari sibi per Christum remissa esse peccata ideòque se esse justum & sanctum, imò prædestinatum & electum ad gloriam: ac proinde non posse ab ea excidere, nec peccare, ne fides ejus falsa sit: hanc enim fidem specialem esse fidem justificantem, ideòque eam requiri ad cujuscumque justificationem sibi certò persuadent. *Fides specialis hæretic. quæ.*

Verùm hic stolidus est error, & fides summè infida. Nam ut cetera taceam, hæc fides est impossibilis & falsa. Credit enim certò, quod anceps & dubium est, ac sæpè falsum. Multi enim apud hæreticos habent hanc fidem, & tamen vivunt adulterio, odio, injustitia, rapina, aliisque gravissimis peccatis, qui licèt credant se justos revera tamen sunt peccatores, & scelerati. Rursus multi ab hac hæresi convertuntur ad fidem orthodoxam, tuncque hanc fidem, imò perfidiam deponunt, ac fidem orthodoxam illi contrariam amplectuntur; quomodo ergo in hæresi crediderunt se ab ea non posse excidere, cum de facto excidant? Ambrosius Catharinus verò, licèt longè absit ab hac hæresi, tamen ex alio capite cum ea censet, hominem justum certum esse de sua gratia & justitia. Utrique urgentur & convincuntur hoc loco Ecclesiastæ. *Nescit homo utrum amore an odio dignus sit*. Sed respondent, Salomonem non absolutè negare justo certitudinem charitatis, & gratiæ, sed tantum negare eam posse cognosci & certò constare ex eventis externis, v. g. quod justo omnia feliciter cedant, injusto infeliciter, cùm utraque utrilibet indifferenter obveniant, ut sequitur. Aut ut Catharinus & Vatab. negare duntaxat id scire posse hominem naturaliter, sive ut homo est, non autem supernaturaliter, sive ut filius Dei est, sic enim eum scire posse se justum ex testimonio Spiritus sancti, ut docet Apost. Rom. 8. 15. *Refellitur.* *Responsio hæreticorum.*

Verùm

Refellitur Primò. Verùm hæc frigida & frivola esse. Prob. primò ex eo, quod Salomon loquatur non de homine in se, quoad naturam, sed de justo quoad gratiam. Ait enim: *Sunt justi & sapientes & opera eorum in manu Dei, & tamen nescit homo* (scilicet justus & sapiens, ut præcessit) *utrum amore an odio dignus sit*. q.d. Justi opera sunt in manu Dei, & tamen id ipse nescit, ideoque pariter nescit in amore Dei & odio dignus sit. Justus enim non tantum externa sua spectat, sed etiam internum conscientiæ & Spiritus sancti testimonium, idque multo magis: hujus enim respectu dicitur justus, esseque in gratia Dei: Ergo etiam cum hoc testimonio nescit ipse se esse in gratia, dignumque amore, etiamsi re vera sit in gratia & dignus amore Dei.

Secundò. Secundò, quia asserit justorum opera esse in manu Dei, id est, in mente, memoria, & intellectu divino, qui ut manus ea in se certissimè claudit & continet, ne à quoquam alio videantur, ut ea suo tempore patefaciat, laudet & remuneretur: tamen nescire justum, an odio dignus sit, an amore. Ubi clara est antithesis, q.d. Opera justi ita sunt ex mente & scientia Dei, ut absolute non sint in mente & scientia hominis. Alioquin enim si scientiam accipias, quæ ex aventis externis habetur, æquè nescit Deus an homo amore, an odio sit dignus, sicut id ipsum nescit homo. Externa enim illa signa prosperitatis, vel adversitatis, signa sunt gratiæ & justitiæ planè indifferentia & incerta, cum promiscuè obveniant impio & pio. Ergo ex iis Deus scire nequit, an quis sit amore vel odio dignus, sicut ex iis id scire nequit homo.

Tertiò. Tertiò, quia subdit universaliter: *Sed omnia in futurum servantur incerta: omnia*, scilicet tam supernaturalia, quæ propriè *in manu Dei* sunt, quam naturalia, tam interna, quam externa; & consequenter an prospera vel adversa, quæ maximè oculis patent, quæque maximè spectant homines ex odio, vel amore Deus homini immittat: & hoc tantum vult Salomon in ratione hac inadæquata similis piorum & impiorum eventus, quam subdit, q.d. Homo communiter spectat externa, & externos eventus felicitatis, vel infelicitatis sibi obvenientes; & tamen nescit an Deus illos sibi immittat ex amore an ex odio: Ergo pariter nescit an ipse amore, an odio sit dignus. Reliqua enim argumenta & signa, quibus idipsum dignosci posset, æquè ac hoc jam recensitum: homini obscura & ambigua sunt. Τὸ ergo, *sed omnia in futurum servantur incerta*, significat hæc ignorari ab homine non solum ratione præsentium eventuum; sed simpliciter & absolute; si enim alio modo homini constarent essentque certa falsò dicerentur incerta.

Quartò. Quartò, idipsum docet alibi crebrò S. Scriptura, Patres & tota Ecclesia. Vide Bellarm. tom. 3. lib. 3. de Justif. cap. 4. & seq. & tom. 1. lib. 2. de Verbo Dei c. 12. ac ibidem Jacobum Gretserum qui & validè confutat ineptam expositionem Junii, dicentis quod homo nesciat an amore, an odio dignus sit, non ipsemet (quisque enim novit, inquit, seipsum, & suam conscientiam) sed alius quilibet, qui alterius externos eventus prosperos vel adversos conspicit. Nimirum voluit Deus hac incertitudine gratiæ nos continere in humilitate, & sollicitudine, ut cum timore & tremore salutem nostram operemur, ut monet Apost. Philip. 2. 12. atque satagamus, ut per bona opera certam nostram vocationem & electionem faciamus, ut S. Petrus exhortatur. Ita August. vel quisquis est Auctor (sat enim liquet non esse S. Augustini) lib. de Spiritu & anima cap. 59. *Væ mihi*, ait, *misero qui in regione umbræ mortis nescio finem meum, nec scio an dignus sum amore vel odio.* Porrò loquitur Salomon propriè de amore & odio, quo justus amatur ob præsentem justitiam, & injustus odio habetur ob præsentem statum peccati in quo degit, uti applicat S. Hieronym. S. Bernard. serm. 1. de Septuag. S. Thom. 1. 2. q. 12. artic. 5. & alibi crebrò ac Bonav. qui negat hic agi de amore prædestinationis & odio reprobationis: quia inquit, nullus dignus est prædestinatione, nec quisquam meretur prædestinari. Prædestinatio enim præcedit omnem gratiam omneque meritum imò ipsa omnis gratiæ & meriti est origo & causa. Potest tamen extendi hic amor & odium ad prædestinationem & reprobationem; illa enim summus est amor Dei, hæc summum odium, & utraque in futurum judicii diem servatur incerta, q.d. Nemo scit an sit prædestinatus an reprobus, vel potiùs reprobandus: licèt enim prædestinationis gratiam & amorem nemo mereri queat, dici tamen potest eo dignus, non ex merito, sed ex gratia Dei; quia scilicet Deus illum dignatus est prædestinare & asciscere in sortem Sanctorum, illaque eum dignum efficit, ut loquitur S. Paulus. Ita hunc locum de prædestinatione & reprobatione accepit S. Bernard. serm. 5. de omnibus Sanctis, & S. Thom. in c. 8. ad Roman. sub fin. Hugo, Dion. & alii. Excipe, nisi cui speciali dono revelata sit sua justitia vel prædestinatio, uti salutis suæ revelationem habuere S. Antonius teste S. Athanas. S. Franciscus, teste S. Bonav. S. Galla, teste S. Gregor. 4. Dial. cap. 3. & alii plures, quos eodem libro recenset Sanctus Gregor.

Denique licet justi non habeant certitudinem scientiæ se esse justos, habent tamen certitudinem conjecturæ & fiduciæ, quæ crescente gratia & bonis operibus pari passu crescit, adeo ut eximii sancti de eo vix dubitent, sintque securi, *ut cum longa mæroris anxietate formido fuerit consumpta, quædam jam de præsumptione veniæ securitas nascatur*, ait S. Gregor. lib. 6. regist. epist. 23. ad Theotistam; & S. Cyprian. lib. de Moral. & libro contra Demetrianum: *Viget*, inquit, *apud nos spei robur & firmitas fidei, & inter ipsas sæculi labentes ruinas erecta mens, & immobilis virtus, & de Deo semper anima secura.* Et S. August. in illud Psalm. 149. *Exultabunt sancti in gloria*, &c. *Est quidam modus in conscientia gloriandi, ut noveris fidem tuam esse sinceram, noveris spem tuam certam, noveris charitatem tuam esse sine simulatione.* Ita S. Antonius fidem ajebat: *Ego Deum meum non timeo sed amo.* Et pauper ille apud Thaulerum dicebat se securum in Deo conquiescere. Historiam fusè ex eodem enarravi Roman. 12. 2. Quin & S. Paulus Rom. 8. 35. ita exultans gloriatur: *Quis nos separabit à charitate Christi*, &c. *Certus sum quia neque mors, neque vita*, &c. *Iusti, quam certi de sua justitia?*

SED OMNIA IN FUTURUM SERVANTUR INCERTA, EO QUOD UNIVERSA ÆQUE EVENIANT JUSTO ET IMPIO] Hebr. *Omnia ante faciem eorum, omnia sicut omnibus*, vel *quodlibet cuilibet*, id est omnia eveniunt consimiliter omnibus Tigur. *Omnibus eadem prorsus usu veniunt.* Campen. *Cunctæ res eodem intereunt modo: unus est eventus justo & impio.* Septuag. pro secondo בכל *baccol*, quod noster vertit *universa*, alii *omnia*, per affinitatem literæ ב cum ה aliis puncta legerunt הבל *habel*, id est *vanitas*; unde vertunt: *Omnia ante faciem eorum vanitas in omnibus*, id est Syrus: *Omne quod est ante eum vanitas est.* Et Arabicus: *Omnes res ante eorum facies sunt vana in omnibus eorum negotiis.* Identidem enim operum hominis, rerumque vanitatem inculcat Ecclesiastes. Verùm Biblia Hebr. quasi omnia habent בכל *baccol* non הבל *habel*. Quare Noster τὸ *Omnia ante faciem eorum*, optimè cum Symmacho, ut solet, interpretatus est, *sed omnia in futurum servantur incerta.* Nam ut dixi vers. 1. τὸ *ante eos*, idem est, quod, eos loco vel tempore antecedit, ideoque eorum conspectum & cognitionem fugit, ac proinde eis est incognitum & incertum, quale est id quod futurum est; hoc enim quasi à fronte nos in Dei præsentia antecedit, nosque quasi subsequentes, ut ad illud perveniamus, expectat. Hoc ergo est *ante eos*, id prævertit & præcurrit eorum cognitionem; præcurrit, inquam, tum ad Dei præscientiam & providentiam tum ad Dei judicium, ut ibi homines reos præstoletur, ac sontes vel insontes ostendat. Unde Chald. vertit: *Omne in Dei providentia decretum est ut sit ante eos.* Alii repetunt τὸ *non*, quod præcessit, q.d. Opera hominum non sunt ante faciem eorum, id est non cognoscuntur ab eis qualia sint, bona an mala. Verùm hoc duriusculum videtur. Sic incerta & dubia nobis manet pœnitentia & salus Salomonis. Tertulliani, Origenis, Berengarii & plurium talium. Sic Doctor ille Parisiensis, qui ab omnibus habebatur probus, mortuus, ex feretro publicè se improbum proclamavit. *Justo Dei judicio condemnatus sum*, qua voce perculsus S. Bruno cum sociis in Carthusiam secessit. Porrò recentiores hic variè ex Hebræo vertunt, & explicant. Arias & Guarinus: *Amorem & odium nescit homo omnium qui ante eos sunt.* R. Salomon: Justi vident opera sua ante oculos proposita, ex iisque sciunt se esse justos, cum id carnales & impii nesciant. David de Pomis vertit: *Omnia in facie eorum*, q. d. Ex facie & vultu liquet & lucet probitas hominis vel improbitas. Alii q.d. Etsi homo omnia habeat ante oculos, tamen nescit discernere inter bonum & malum, odium ab amore, signa probitatis ab improbitatis. Alii aliter. Ita nimirum in multa abeunt, qui à vulgata, id est à veritate deviant. Vers. 2.

EO QUOD UNIVERSA ÆQUE JUSTO ET IMPIO] Ratio hæc, ut dixi, non plena & adæquata, sed partialis est & inadæquata, communis tamen, & oculis mentibusque hominum obvia, ideoque illam præ cæteris assignat Salomon. Justi enim ex aliis signis, putà ex interno conscien-

tiæ & Spiritus sancti testimonio, ex bonis operibus, ex affectu pio in Deum conjectant & quasi cognoscunt se esse justos & amore Dei dignos. Verùm hæc interna sunt, oculis hominum non patent, ac ipsis justis sæpè æquè incerta sunt, atque externa, putà externi eventus prosperi vel adversi. Sicut enim hi impio æquè obveniunt ac pio, sic & illi. Impii enim sæpè nullos sibi faciunt peccati scrupulos, sed planè sibi videntur in conscientia tranquilli, ac amant Deum & res pias amore quodam humano & naturali, atque ex eodem dant eleemosynas, suntque benefici in omnes; & tamen sunt in statu peccati mortalis. Unde liquet hæc signa interna, æquè ac externa esse incerta, dubia & ambigua. Vide Franc. Suarez tomo 3. de Gratia lib. 9. à num. 14. ad 18. sed maximè num. 18. ubi exactè expendit τὸ *eò quòd*. Porrò Hebraicè est: *Unus est eventus justo & impio*. Chald. hoc & præced. ita reddit: *Omne ex providentia pendet, atque ex cælo decretum est* (Complut. *Ex fidereis*; sed hoc favet Astrologis judiciariis, quos Ecclesia reprobat) *decretum est quod futurum est, ut fiat omnibus eventus unus innocenti & peccatori*.

B Dices, Deus Levit. 26. & alibi sæpè promittit Hebræis eventus prosperos, putà victoriam, pacem, copiam frugum, si legem suam servent fiantque pii; si eam violent fiantque impii, minatur eis bellum, famem, pestem omneque malum; ac utrumque uti promisit, ita reipsa eis præstitit: quomodo ergo unus est eventus justo & impio? Resp. primò pro *eventus* Hebr. est מִקְרֶה *micre*, id est accidens, occursus, eventus, de qua voce dixi c. 2. 14. Jam per accidens intellige, id. quod communiter accidit, qualis est mors, morbus, fames, sitis, frigus, æstus, &c. Hæc enim tam piis accidunt quàm impiis. Unde Camp. vertit: *Cuncta eos eodem interibunt modo, nec quidquam ab interitu liberum est*. Nam per eventum maximè hic intelligi mortem, patet ex sequentibus. *Nemo est qui semper vivat*, &c. & ex dictis c. 2. 14. & c. 3. 19. Idem idem enim hanc mortis vanitatem & ærumnam extremam, tam piis quàm impiis communem, testificat & inculcat. Resp. secundò, illa promissa Hebræis facta Levit. 26. & alibi spectant non tam singulos seorsim, quàm totum populi cœtum, ut si is coleret Deum non idola, ejusque leges servaret, Deus daret ei pacem & rerum abundantiam; si eas violaret, coleretque idola, puniret eum peste, fame & bello. Quare si major pars populi coleret ido-

C la, Deus in totum populum mittebat pestem, famem, vel bellum, quæ tam pios, utpote qui erant pars istius reipublicæ & populi nostri, quàm impios affligebant. Itaque tunc quoque unus erat eventus justo & impio: nec enim fames, nec pestis, nec bellum discernit pium ab impio, sed promiscuè obvios quosque invadit. Sicut in excidio urbis pii æque ac impii spoliantur, capiuntur, necantur. Sic enim in prælio tam occisus est pius Josias, quàm impius Achab. 3. Reg. 22. 34. & 2. Paralip. 35. 23. Resp. tertiò, sæpè Deus in lege veteri piis separatim prospera, ut fruges & opes in præmium pietatis largiebatur, eadem impiis negabat in pœnam impietatis; at non semper, sed prospera impiis, adversa piis immittebat, uti Davidi persecutionem Saulis, Danieli Babyloniorum, Susannæ senum, Machabæus Antiochi, Eliæ & Prophetis Iesabelis, & idololatrarum; quia eos majoribus bonis patientiæ, martyrii & gloriæ æternæ eos cumulabat. Unde tunc quoque una ex parte idem, sed alia ex parte adversus planè erat eventus pio, quam esset impio. Porrò Hebræi hanc gnomen arctant ad Noe & Pharaonem socerum Salomonis, narrantque eumdem eventum

D accidisse justo Noe & impio Pharaoni, scilicet claudicationem. Noe enim cum ex arca exscendisset casu cecidisse factumque claudum, Pharaonem quoque cùm in throno Salomonis sederet, velletque descendere, prolapsum claudicasse; sed hæc sunt næniæ & fabulæ Rabbinorum.

Minus ineptè iidem antitheses sequentes ita fecerunt ut justus & impius spectetur in opere mundus & immundus in corpore, bonus & peccator in corde, perjurus & verum dejerans in ore, sacrificans & sacrificia contemnens in fide & religione. Verùm nimis minutim hæc distinguunt, cum omnia sint quasi synonyma & epitheta justi ac impii. Ex hoc loco S. Thomas 1. 2. q. 114. art. 10. probat bona temporalia per se sub meritum non cadere, sed tantùm quatenus referuntur & conferunt ad beatitudinem. *Ut sicut jurans, sic & qui juramentum timet*, id est fugit, & cavet ne aliquando pejeret: *jurans*, id est pejerans: qui enim crebrò jurat, & assuescit ad quidvis jurandum, necesse est ut sæpè pejeret,

A imò semper pejerat, quia jurando temerè quidvis sine discrimine veri vel falsi, semper periculo pejerandi se exponit. Adde Hebræos carere verbis compositis, ideoque pro iis uti simplici; נִשְׁבָּע *nisba* ergo, id est *juro*, significat quoque pejero, dejero. Sic Zachar. 5. 3. dicitur: *jurans judicabitur*, hoc est pejerans damnabitur. *Dejerat*, id est jurat. Dejerare enim est per Deum jurare, vel sanctè jurare ait Donatus. Unde illud comici de Casina: *Per Deos omnes & deas dejuravit*. Hinc subinde dejerare est jurare ac promittere aliquid cum contestatione, ut 1. Reg. 20. 17. *Addidit Jonas dejerare David*.

Hoc est pessimum inter omnia quæ sub sole fiunt, quia eadem cunctis eveniunt: unde et corda filiorum hominum implentur malitia et contemptu in vita sua, et post hæc ad inferos deducentur] Thaumat. & Olympiod censent hæc esse verba stultorum & impiorum. Melius S. Hieronym. & alii censent esse ipsius Ecclesiastes. Iterat enim & confirmat quod dixit v. præced. q. d. Res pessima, id est valdè noxia & molestissima est, quòd eadem ob- Vers. 3.

B veniunt piis & impiis, indeque homines implentur malitia & contemptu, ut pietatem, quin & Deum contemnant, itaque ad inferos detruduntur. *Pessimum* ergo hic propriè accipi potest. q. d. Pax piorum & impiorum eventus, multorum scelerum est occasio. Ita S. Hieron. Bonavent. Hugo, Dion. & alii, vel impropriè *pessimum*, id est molestissimum, quod pios valdè affligit. Sic Matt. 6. ait Christus: *sufficit diei malitia sua*, id est molestia & afflictio sua.

Pro *contemptu* Hebr. est הוֹלֵלוֹת *holelot*, id est *insania*, ut vertit Pagnin. *Vesania*, ut Vatabl. *vecordia*, ut Cajet. Septuag. περιφέρεια, id est *circumlatione*: hallucinatione, vita errabunda, erratione ac turbatione mentis ob æternas cogitationes & curas, ait Budæus. Thaumat. *erroribus & fraudibus*. Olympiod. *Huc & illuc in circuitu ambulant, nec desistunt fatigari*. Aquila ἐπλανᾶτο, id est *errores* Symmach. ἀναθεώρησιν, id est *procacitate*, ait S. Hieronym. Alii, *vana exultatione & gloriatione*. Vide dicta cap. 2. 17. Notat impietatem & stultitiam hominum usque ad insaniam, qui *lætantur cum malè fecerint, & exultant in rebus pessimis*. Prov. 2. 14. & excusant: *Excusationes in peccatis*. Psalm. 140. vers. 4. quia procaciter malum operantur, in eoque gloriantur, quasi numinis con-

C temptores.

Post hæc ad inferos] Hebr. *Post hoc ad mortuos*, id est ad statum locumque mortuorum, putà ad inferos; ad illos enim tempore Salomonis omnes mortui descendebant. q. d. Impii vivunt adeò insolenter, ut de morte non cogitent quasi semper victuri, & numquam morituri, itaque cùm minime cogitant imparati morte abripiuntur, descenduntque ad inferos, ut malitiæ suæ dent pœnas in gehenna. Ita Chald. *Et post*, inquit, *dies homini servatur ei, ut corripiatur cum mortuis juxta judicium peccatoris*.

Nemo est qui semper vivat, et qui hujus rei habeat fiduciam. Melius est canis vivus leone mortuo] S. Hieronym. more suo secutus est Symmach. qui clarè vertit: *Quis in æternum potest perseverare vivens? cùm ait S. Hieronym. subito rapiamur interitu, & dum ignorant homines ad inferna descendant*. Explicat hic eventum piis & impiis omnibus maximè communem, scilicet mortem, quæ ad oculum ostendit rerum omnium vanitatem; nam omnia facit mori & evanescere: unde mortis ideam & effectus hic graphicè depingit usque ad vers. 7. Hebræa ad verbum habent: *quia cujus, quod sociabitur ad* Vers. 4.

D *omnes viventes, est spes?* utique nullius, q. d. Nullus est qui speret se socium & coævum fore omnibus viventibus, hoc est ut clare vertit Noster: *Nemo est qui semper vivat, & qui hujus rei habeat fiduciam*: Pro יְחֻבַּר *iechubbar*: id est *sociabitur*, nonnulli Codices per metathesin legunt יִבָּחֵר *iebachar*, id est *eligitur*; unde cum Pagnin. vertas: *Quia cui electo inter omnes viventes est spes?* Electos enim in Scriptura vocatur juvenis robustus cujus electa, id est florida, & vegeta est ætas, q. d. Cui juveni est spes, quòd semper maneat in flore & robore ætatis juvenilis; utique nulli, cùm versetur inter viventes, sed mortales, qui omnes cum tempore senescunt, & flaccescunt.

Porrò Chald. vertit: *Etenim quis est vir qui associabitur omnibus verbis legis? ad acquirendam vitam venturi sæculi est illi spes*. Recentiores more suo dum ex Hebræo novas cudunt versiones, à sese invicem; & à vulgata, & à vera Salomonis mente in varia vagaque abeunt. Thaumat. cen-

set

set hæc dici in persona impiorum, qui censent animam interire cum corpore, ideòque viventem, licèt obscurus is sit & squallidus, mortuo esse anteponendum. Meliùs Olympiod. censet hic agi de impiis, quos paulò antè dixit in morte ad inferos descendere. Causam hic subdit, eò quòd nullus sit, qui semper vivat, sed omnes mori debeant, ac post mortem ad inferos descendere. Aut q. d. impii cùm moriuntur inter justos, qui soli, licet mortui, vivere censendi sunt, locum non habebunt in æterna vita. Optimè de omnibus tam piis quàm impiis accipias, q. d. Nemo prorsus hominum est, qui semper vivat, sed omnibus incumbit fatalis eventus, putà mors. Unde S. Hieronym. Albin. Bonav. Lyran. Hugo, Dion. & ceteri censent hæc dici ex persona, & mente Salomonis. Hæc meditans S. Hieronym. & morti S. Paulæ applicans in ejus epitaphio, gemens exclamat: *O mortalium fragilis, & caduca natura, & nisi Christi fides nos extollat ad cælum; ut æternitas animæ promittetur, eum bestiis ac jumentis corporum una conditio est, idem occubitus justo & impio.*

Melior canis vivus leone mortuo cur?

MELIOR EST CANIS VIVUS LEONE MORTUO] Hebraicè. *Melius est cani vivo, quàm leoni mortuo.* Ita Symmach. Est parabola, quæ grammaticè in cortice literæ significat animal quodlibet, licèt vilissimum, qualis est canis, si vivat, nobilius esse animali præstantissimo, qualis est leo, si mortuum sit. Parabolicè verò per hoc significatur hominum vilissimum, si vivat, præstare homini præstantissimo, si mortuus sit; qua ratione dixit S. August. vivam muscam, vel culicem, aut pulicem unum nobiliorem esse cælo, quia prædita sunt anima & vita, qua caret cælum, uti superiùs. Hinc canis uni metuit leonem vivum, illi mortuo insultat, allatrat, laniat, devorat: sic & vilissimi mortalium mortuos, licèt tyrannos, & reges potentissimos, dicteriis allatrare, & mordere non verentur. Hinc illud: *Leoni mortuo insultant lepores.* Et Comicus: *Mortuus pluris pretii, quàm ego sum.*

Quæres, quo nexu hæc parabola cum præcedenti cohæreat? Resp. primò posse referri ad impios, quos vers. præced. dixit *ad inferos*, Hebr. *ad mortuos* descendere, quasi dicat. Impii etiamsi in hac vita epulentur, & triumphent, tamen mox moriuntur & ad inferos descendunt, tumque eorum vita in mortem, id est felicitas in summam miseriam convertitur; quia sicut canis vivus melior est leone mortuo, ita vilissimus mortalium præstantior est impiis quantumlibet divitibus & potentibus, si hi moriantur, ille vivat. In morte enim finitur omnis eorum opulentia, & potentia: sicut enim leo, generosus licèt, moriens in cineres & vermes abit; sic & reges ac tyranni, qui proinde nil post se relinquunt nisi splendidum sepulchrum, vel nisi suam pellem, uti facit leo. Unde illud *Leonina exuvia*.

Secundò, generalius referas ad v. 2. *Universa æquè eveniunt justo & impio:* inde enim omnia hæc contexuntur, q. d. summa vanitas rerum humanarum est, quòd idem eventus obveniat pio, & impio, cujus exemplum clarum est in morte; hæc enim certò utrique obvenit. Nemo enim prorsus est, qui semper vivat, & qui hujus rei habeat fiduciam. Quanta autem hæc sit vanitas, quantumcumque vivens præstet mortuo & vita morte, liquet ex eo, quòd canis vilissimus si vivat melior sit leone, qui rex est animalium, si mortuus sit.

Tertiò, hinc educit quàm magnifacienda sit vita, ac benè collocanda, & in lætitia bonisque operibus expendenda; cùm mors homini omnem lætitiam omnemque operandi facultatem adimat. Unde vers. 10. concludit: *Quodcumque facere potest manus tua instanter operare: quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erit apud inferos, quò tu properas.* Canis enim in operando, currendo, & venando acer est, solers & providus, adeo ut cum satur est futuræ fami provideat, & ossa quæ supersunt recondat, eaque in terra defodiat, quæ esuriens deinde effodit & rodit. Idem faciat sapiens.

Quartò, hinc resolvitur quæstio, qua nonnulli quærunt, quis honorabilior sit rex, princeps, Episcopus, Pontifex, præteritus, an præsens; & uter alteri in loco, & cultu sit anteferendus? v. g. si ad vitam rediret Carolus V. an ante ferendus foret Philippo IV. regi præsenti? Respondendum enim negativè, quia Carolus jam defunctus est uti vita sic, & regno; quare amplius non est rex nec imperator. Rex autem est Philippus IV. ille ergo colendus ut rex, non Carolus. Mors enim succidit uti vitam sic, & regnum, regiamque dignitatem, & cultum. Hæc est vanitas regnum rerumque omnium in hoc orbe; sic transit gloria mundi. *Melior est canis vivus leone mortuo.*

Trop. canis est peccator, leo justus.

Tropol. canis est peccator in hac vita potens pœnitere & evadere sanctissimus, cujus proinde sors melior est sorte leonis, id est, cui in morte omnes bene agendi tempus, & occasio præciditur. Ita S. Hieronym. & ex eo Albinus & Salonius. Canis est rixosus, vorax & luxuriosus; unde notat deditos iræ, gulæ & luxuriæ, qui excitati à Deo vocationi ejus obsequuntur, & pœnitent, sicut canis hero fidissimus, & obsequentissimus est. Audi S. Hieronym. qui in veteri versione aliter vertit, aliterque distinguit, scilicet τὸ *fiducia* vel confidentia combinat cum cane & leone: *Confidentia*, inquit, *est, quoniam canis vivens melior est leone* mortuo; quod sic ad literam explicat: *Quia supra dixerat, cor filiorum hominum impleri malitia & procacitate, & post hæc omnia morte finiri: nunc eadem complet, & repetit, donec vivunt homines eos posse fieri justos, post mortem verò nullam boni operis dari occasionem. Peccator enim vivens potest melior esse justo mortuo, si voluerit in ejus transire virtutes; vel certè eo, qui se in malitia, potentia, procacitate jactabat, & mortuus fuerit; melior potest quis pauper esse, & vilissimus. Quare? quia viventes metu mortis possunt bona opera perpetrare; mortui verò nihil valent ad id adjicere, quod secum semel tulere de vita; & oblivione obvoluta sunt omnia, juxta illud quod in Psalmo scriptum est: Oblivioni datus sum tamquam mortuus à corde.*

Rursum Olympiod. exponit q. d. Justus, licèt pauper, vilis & abjectus, præstat superbissimis regibus, qui dum viverent omni gloria præcelluerunt. Sic Lazarus mendicus, cujus ulcera lingebant canes, melior fuit divite Epulone, quia ille ab Angelis in sinum Abrahæ deductus est, hic sepultus in inferno.

Tertiò, alii exponunt, quasi dicat justus vivens, licèt minimus, & abjectissimus, præstat justis magni nominis & famæ jam mortuis, quia in vita strenuè operando eos meritis, & fama superare potest. Huc accedit Hebræus interpres S. Hieron. qui ipso teste ex Rabbinis sic exponebat. q. d. Utilior est doctor, licèt indoctus, si adhuc vivat & doceat, præceptore perfecto, si is mortuus sit, etiam Mose; licèt hæc ejus expositio minus probetur ipsi S. Hieronymo.

Canis vivus est pœnitens fervens, leo mortuus est justus torpens.

Quartò, optimè hæc parœmia adaptatur peccatoribus pœnitentibus, sed ferventibus, & innocentibus, sive justis, sed remissis, & tepidis; Canis enim immundus est, sed acer & fervens: leo verò mortuus typus est remissi & languidi, ut sensus sit q. d. Melior est peccator, sed fervens in pœnitentia, quàm justus vel innocens, remissus in sua justitia, & præfidens torpensque in sua innocentia, juxta illud S. Gregorii: *Plerumque gratior est Deo fervens post culpam vita, quàm securitate torpens innocentia*, uti patet in Paulo Matthæo, Magdalena, & similibus, qui multos innocentes sanctitate longè superarunt; atque universim Gentiles conversi ad Christum, Judæos fide, & virtute altissimè transcenderunt: unde S. Hieronym. sic explicat. q. d. Melior est gentilis vivens Christo, quàm Judæus mortuus Deo. Jam enim Judæorum, quorum insigne & stemma erat leo, Genes. c. 49. v. 9. religio, fides, lex per Christum mortua & mortificata sunt. Accedit Drogo Cardin. Hostiens. sermone 1. de Sacram. Domin. pass. Paulò ante medium tom. 12. Biblioth. SS. Patrum: *Melior est canis vivus leone mortuo*, hoc est, inquit *melior est canis*, id est pœnitens *humilis, vivens Deo, mortuus mundo, quàm leo*, id est *superbus reprobus, mortuus Deo, vivens sæculo.*

Symbolicè leo mortuus est dæmon.

Symbolicè S. Eucherius de Spiritual. form. cap. 5. leo mortuus, ait, est cacodæmon, cui nulla est spes vitæ & salutis: canis vivus est peccator, sed qui converti & sanctificari potest, ideòque spem felicitatis habet. Accedit Lyran. canis vivus, ait, est exosus, dicax, & mordax, qui dum vivit monitus, metuque mortis corrigi potest: Leo mortuus est superbus, & tyrannus defunctus, cui nulla superest spes correctionis, & salutis. Petrus Blesensis sermon. 30. applicat conversioni S. Augustini, qui cùm de philosopho & oratore, ac doctore erroris evasit doctor veritatis, ac custos dominici gregis, factus est de leone mortuo canis vivus. Canis enim est vigil, latrans, sagax, fidelis, lingua medicus: talis

quoque fuit S. August. Addit S. Augustinum jam conversum non desiisse esse leonem, licet mortuum, hoc est mortificatum à Sampsone, putà à Christo: unde in ejus ore mellis repertum fuisse favum regularis, & religiosæ doctrinæ. Judic. 14. 8. Denique S. August. in quæst. ex utroque testamento quæst. 39. explicat, q. d. Melior est gentilis quam apostata à fide. Audi eum: *Melior est canis vivus leone mortuo; quia sicut leo omnibus feris fortior est, ita Christianitas omnibus sectis. Si quis ergo ab hac destiterit, amittit salutem, ita ut deterior gentili sit. Potest enim fieri ut credat gentilis & acquirat salutem, quam perdidit apostata: quia deterius est amisisse salutem, quàm non habuisse, canem autem Gentilem significatum ostendit salvator, dicens; Non licet accipere panem filiorum & mittere canibus.* Matth. 15. Porrò melior est gallina mortua cane vivo; quia illa in vita despecta, post mortem honoratur; nam infertur mensis regum & principum: hic verò vivus charus est hero, at mortuus in sterquilinium abjicitur. Ita justi in hac vita despecti post mortem honorantur, nam inferuntur aulæ mensæque Dei in paradiso: impii verò in vita honorati post mortem ab omnibus despiciuntur, & in barathrum tartari præcipitantur.

Christus leo præstat Cerbero.

Vicissim leo mortuus melior est cane vivo, putà Christus, qui est leo de tribu Juda, occisus fortior est Cerbero, sive cane infernali, putà diabolo, quia eum catenis alligavit, ac morte sua mortem occidit, infernum clausit, cælum reseravit juxta illud Oseæ 13. 14. *Ero mors tua ò mors, morsus tuus ero inferne.* A Poetis enim canis in inferno ponitur trium capitum, immanis magnitudinis, ideoque vocatur triceps Cerberus, quasi κρεοβόρος, id est carnem vorans, quem describit Virgil. 6. Æneid. Hinc & sancti, defuncti qui sunt, quasi leones & ursi mortui, meliores, feliciores, & potentiores sunt canibus vivis, id est hominibus dicacibus & procacibus: qua de re audi exemplum memorabile. S. Ursus Episcopus Fanensis (quæ civitas est insignis in Pentapoli Umbriæ) religiosè colitur in ea urbe & diœcesi die 15. Maii, quo cùm omnes vacent ab operibus, solus bubulcus in agro Fanensi deprehensus fuit arans fundum: unde admonitus cur festum violaret S. Ursi civitatis patroni; cum irrisione respondit impudenter:

S. Ursi exemplum.

Si ipse est ursus, ego sum canis: non distulit ita Dei condignum blasphemo inferre supplicium; nam illico ipse velut alter core, Dathan & Abiron, solo dehiscente, cum aratro & bobus terræ hiatu absorptus est eo loco, ubi nunc dicitur, villa Rosciani, ubi adhuc inexplebilis voraginis monstrantur vestigia. Atque extat in publicis tabulis hujus miraculi fides, quod & traditione continua à patribus acceptum, usque hodie communi omnium Fanensium ore celebratur. Denique tanta est vis humilitatis, ut humilem qui se æstimat canem non vivum, sed mortuum, præstantiorem faciat leone non mortuo, sed vivo, putà superbo. Hoc opus Dei est admirandum: Ita scilicet ut verus humilis, qui se canem mortuum, & prorsus inutilem putat, hac existimationem, non in pusillanimitatem cadat, sed magna & mirabilia opera faciat: superbus verò qui se fortitudine jactat, animi pusillitate pressus nihil eximium molietur, & si aggressus fuerit, id nequaquam perficiat.

VIVENTES ENIM SCIUNT SE ESSE MORITU-
Vers. 5. ROS; MORTUI VERO NIHIL NOVERUNT (Arab. *Non reperiuntur*) AMPLIUS: NEC HABENT ULTRA MERCEDEM: QUIA OBLIVIONI TRADITA EST MEMORIA EORUM] Tigurin. *Quia memoria ipsorum deleta est.* Hæc gnome aptè nectitur præcedenti, probat enim canem vivum præstare leone mortuo, ac vitam præstare morte ex eo, quòd mors homini cum vita adimat omnem cognitionem, omnem gustum & sensum, omnem mercedem & meritum, quibus pollet hæc vita. Est ergo hypotyposis, sive viva descriptio mortis, ejusque effectuum & damnorum, ad hoc inducta, ut homo vivens cogitet se brevi moriturum, ideòque in voluptates se non effundat, sed eas refrænet cogitatione mortis, usque ad mortem & judicium ac cælestem gloriam, velut finem sibi præstitum honestè vivendo, & sanctis operibus vacando, se præparet: *Quia viventes*, ait S. Hieron. *metu mortis possunt bona operapatrare; mortui verò nihil valent ad id adjicere, quod semel secum tulerunt de vita.* Porrò Thaumat. & ex eo S. Hieronym. ac Titelm. censent ab hoc vers. usque ad 11. loqui Salomonem in persona non sua, sed Epicureorum & Atheorum, qui censent animam hominis cum corpore interire, ideòque dum vivunt in omnes voluptates & scelera se effundunt, dicentes: *Comedamus & bibamus, cras enim moriemur.* Isaiæ 22. 13. Verùm quia nil tale hic Salomon significat, atque, in vers. proximè præced. & sequen. in sua persona loquitur, quibus hic versus & sequens plano tenore respondet, dicendum videtur eum hic ex sua mente loqui, quod etiam mox probat S. Hieronym. alioqui enim de aliis scripturis, idem passim dicere liceret, & sic scripturarum auctoritas passim valde redderetur incerta.

Sed quomodo ait: *Mortui verò nil noverunt amplius?* Cajetan. explicat in sensu formali, putà mortui nil sciunt, quia cognitio est vita, & vitalis actio. Verùm hoc nimis subtile est, & argutum. Dico ergo primò id verum esse, quia mortui naturaliter sciunt, vel scire possunt ea quæ hic geruntur, v. g. de filiis suis, de domibus, opibus, officiis, &c. quæ hic reliquerunt, cui non repugnat etiam in limbo olim illos ea scire potuisse revelante Deo, vel Angelis, vel hominibus, qui hinc ad eos descendunt.

Mortui nil sciunt quo sensu? Resp. Primò.

Secundò, mortui nil noverunt, id est nullum habent sensum: vel gustum voluptatum, & rerum hujus vitæ: non sentiunt, non experiuntur, non gustant illa, quæ senserunt & gustarunt in hac vita, præsertim quia anima corpore soluta jam nec gustum, nec sensum habet, sed instar Angeli tota spiritalis est, nec nisi mente utitur ad intelligendum res spirituales alterius vitæ. Ita S. Bonav. *Nescimus*, ait, *quæ sunt in hoc mundo, non recordantur vel curant, nec afficiuntur ad ea, neque, quod paulo post scribitur, habent partem in hoc sæculo, & in opere quod sub sole geritur.* Porrò anima separata à corpore magis apta est intelligere, quam dum esset conjuncta corpori; quia corpus hebetat mentis, & intellectus operationes. Unde Angeli quia corpore carent, toti sunt intelligentes, & perspicaces. His similis est anima separata juxta illud Christi: *Erunt sicut Angeli Dei*, Matth. 22. 30. Anima enim ex se est substantia spiritualis, & intellectualis; cujus operatio propria est intelligere, sed retunditur in corpore per sensus & corporeas sensationes, quibus soluta & expedita liberè totam se dat intellectioni. Unde S. Hier. epist. 61. ad Pammach. contra errores Joannis Hierosol. *Non possumus*, inquit, *incorporalem & æternam animam, in modum gliris immobilem corporeo ergastulo sentire.* Quin & Cyrus apud Xenophon & Cicer. lib. de Senect. *Mihi*, ait, *numquam persuaderi potuit animam esse insipientem, cùm ex insipienti corpore evasisset.* Vide S. Thom. 1. p. q. 89. & Scholast. in 4. dist. 45. ac nostros Conimbric. tract. de Anima separata disp. 5. art. 1. ubi docent animam separatam per species tum in vita acquisitas, tum potius in separatione à Deo infusas, posse distinctim cognoscere omnes res naturales, puta cuncta sensibilia: item seipsam, suosque actus internos ac potentias; ad hæc alias animas, quin & Angelos, eorumque naturales proprietates, & operationes, exceptis cordium cogitationibus utpote ex suo genere occultis. Hoc enim illius naturæ spirituali connaturale, & quasi debitum videtur.

Anima separata scit omnes res naturales.

Porrò animæ damnatæ in inferno non cognoscunt nisi sua tormenta, & illa quæ tormenta adaugent, ut Dei in se iram, dæmonum furorem, præteritas voluptates & scelera, quibus has pœnas sibi accersiverunt. Unde Lyran. Hugo & Dionys. sic explicant, quasi dicant. Mortui, id est damnati boni noverunt amplius.

Animæ damnatæ sciunt tantùm sua tormenta.

Animæ verò in purgatorio cognoscunt suum statum, certæque sunt de sua salute. Unde Deum jugiter amant & laudant: parentum verò vel amicorum in hac vita viventium eventus, pericula, actiones, orationes non cognoscunt, nisi Angeli eas illis revelent, vel morientes eis nuncient. Quare ordinariè frustraneum est illas invocare uti docet D. Th. 2. 2. q. 83. art. 11. ad 3. & magis disertè Franc. Victor. in Relect. Orant tamen pro nobis nostrisque necessitatibus, quas in genere, utpote eas dum viverent experti, cognoscunt. Unde Jeremias degens in limbo patrum visus est Judæ Machabæo orare pro Judæis, quin & Judæ dedit aureum gladium promittens ei victoriam contra Nicanorem. 2. Machab. 15. 15. ac anima S. Severini, æquè ac Paschasii, in purgatorio existens operabatur miracula, quæ recenset S. Gregor. 4 Dial. c. 40. & B. Petrus Damiani epist. 13. c. 7.

Animæ in purgatorio non sunt invocandæ cur?

Animæ denique beatæ, quæ fruuntur Deo, in eo res nostras, ac præsertim orationes cognoscunt. Unde utile & sanctum est eas invocare, uti contra Lutherum docet fides Ecclesiæ. Vide Bellarm. lib. 1. de Sanct. beat. c. 18. & 19.

Animæ beatæ sciunt omnia in Deo.

My-

Mysticè Chald. sic vertit: *Quoniam justi norunt quòd si peccaverint futuri sunt, ut reputentur, ut mortui in sæculo venturo; propterea custodiunt vias suas, & non peccant: quòd si peccant, convertuntur in pœnitentia; & peccatores nesciunt quidquam boni de sæculo venturo, & non est eis merces bona post mortem eorum: etenim oblivioni data est memoria eorum inter justos.* Huic affinis est explicatio Olympiod. qui tamen de hac vita, non de futura explicat: *Viventes*, inquit, *quorum intellectus humore vivido irrigatur, cùm secum reputant temporarium esse hujus vitæ curriculum, officiosè vivunt, confirmati spe vitæ æternæ: Qui verò in peccato mortui sunt ignorantiæ nebula occupati, vivunt sine ratione pecorum more.* Ubi nota, vitam hanc caducam & brevem, non aliud esse quàm cursum ad mortem, & per eam ad immortalitatem: quare qui id nescit, vel non cogitat aut curat, is non tam vivens, quàm vita privatus censendus est. Unde *vivens* hic definitur, *qui scit se moriturum*. Cogitatio ergo mortis, homini innata est, & quasi manans ab intrinseco animæ, & vitæ, ut proinde jugiter eam homo præsentem habere, imò in sinu mentis gestare debeat, eaque se ad omnem virtutem, & heroica facinora incitare & perurgere. Hinc Plato philosophiam definivit esse meditationem mortis. Idipsum reipsa ostendit noster B. Franc. Borgia, cujus vita non aliud fuit, quàm continua mortificatio & commentatio mortis & inferni.

NEC HABENT ULTRA MERCEDEM] Tigur. *præmium*, Campens. *pretium*, intellige hujus vitæ, quasi dicat dum viverent, laborabant, laborisque sui mercedem percipiebant in lucris, & voluptatibus hujus vitæ; at post mortem nihil eorum habent: habent tamen mercedem alterius vitæ, vel in cælo, vel in inferno, quam sibi in hac vita benè, vel malè operando promeruerunt. Hunc esse sensum liquet ex conclusione, quam ex hac gnome infert v. 7. *Vade ergo & comede cum lætitia panem tuum*, &c. q. d. Utere, fruere laboris tui mercede in hac vita; nam post eam non licebit ea frui. Unde Campens. vertit: *Neque sunt apud vivos ulio amplius in pretio.*

Rursum *non habent ultra mercedem*, id est meritum, putà tempus merendi mercedem gloriæ cælestis, quasi dicat. Mortui non habent ultra tempus merendi, & comparandi sibi mercedem in cælo. Unde Arabicus vertit: *Non eis conversentia*, id est tempus pœnitendi, & convertendi se. Est metonymia. Ponitur enim effectus pro causa, puta merces pro merito. Meritum enim est mercedis meritum, ac vicissim merces est meriti merces. Hac gnome confutatur error Origenis, dicentis pœnas damnatorum, æquè ac gaudia beatorum non fore æterna, ac proinde posse tam Angelos demereri & damnari, quàm damnatos mereri & beari. Et error Lutheri, qui censuit animas in purgatorio, utpote imperfectas, per patientiam & impatientiam pœnarum mereri, vel demereri, quod validè confutat Bellarm. lib. 2. de Purgat. cap. 2. Igitur vitæ finis est merendi terminus. Vita enim est via & stadium, in quo viator decurrit, laborat & meretur: quo emenso non restat amplius currendi merendique locus & tempus, uti variis similitudinibus docet S. Script. Eccles. 14. 17. & 18. 22. Joan. 9. 4. Lucæ 16. 2. 2. Corinth. 5. 10. Galat. 6. 8.

Error Lutheri animas in purgatorio mereri.

In Hebr. pulchra est paronomasia: *Mortui non habent ultra* שכר *sachar*, id est mercedem, *quia non habent* זכר *zecher*, id est memoriam. q. d. Viventes non habent memoriam mortuorum, sed eorum obliviscuntur: unde nullam eis mercedem hujus vitæ persolvunt; habent enim eos velut vita functos, & mortuos, & non existentes in hoc orbe. Hinc status & regio mortuorum in Script. vocatur דומה *duma*, id est silentium; item *Terra oblivionis*. Psalm. 87. 13. idque reciprocè, quia tam viventes mortuorum, quàm mortui viventium obliviscuntur. Unde illud Sibyllæ 6. Æneid.

Lethæi ad fluminis undam,
Securos latices & longa oblivia potant.

λήθη enim Græcis est oblivio: unde lethæum, id est obliviosum flumen apud inferos statuunt Poetæ, cujus latices cùm quis gustarit, omnium rerum præteritarum obliviscatur, de quo Lucan. lib. 9.

Quem juxta lethes tacitus perlabitur amnis,
Inferni (ut fama est) trahens oblivia venis.

Lethi etymon.

Hinc & mors à latinis dicitur *lethum* à *leo*, inquit Priscianus quo veteres usi sunt pro deleo, quia mors omnia delet: vel ut Varro & Festus à λήθη, id est oblivione quam inducit.

AMOR QUOQUE ET ODIUM, ET INVIDIA SIMUL PERIERUNT, NEC HABENT PARTEM IN HOC SÆCULO, ET IN OPERE QUOD SUB SOLE GERITUR] Pro *invidia* Hebraicè est קנאה *kina*, quod cum Septuagint. verti potest *zelus*. Arab. *zelotypia*. Thaum. *Æmulatio*. Sensus clarus est q. d. Mortui sunt in terra oblivionis & oblivioni tradita, quia non moventur ultra amore, odio, invidia erga viventes erga mortuos, itaque utrique obliviscuntur alterorum juxta illud: *Pascitur in vivis livor, post fata quiescit*. Unde Campens. vertit: *Nec amicos amplius habent nec inimicos, neque qui æmulentur*, &c. Porrò hæc gnome docet monetque affectus, & passiones, quorum radices, & duces sunt amor & odium, viventi esse frænandos metu mortis; quæ omnes illos extinguit: unde plenè, & patheticè sic exponit Titelman. & ex eo Pineda: sicut mors finem amori atque odiis imponit, id est sicut defunctus jam nullo erga viventes amore tangitur; nec facere quidquam potest, unde ametur: præterea ut defunctus frustra odio habebitur à viventibus utpote à quo nihil sibi timere debent: neque ipse ullo odio in viventes fertur, denique ne idem ipse defunctus nihil facit, quo viventes ad æmulatione provocare possit, neque ulla in illos invidia ducitur; ita sanè mortis imminentis cogitatione facilè quis aliena odia, amorem, invidiam contineat, facilè etiam ab amando, invidendo revocabitur.

Vers. 6.

NEC HABENT PARTEM IN HOC SÆCULO] Campens. *Nihil amplius eis commune est cum hoc mundo, quem reliquerunt cum omnibus, quæ in eo sunt.* Hugo Cardin. Lyran. & Dionys. exponunt de mortuis per peccatum. q. d. Mortui in peccatis, putà damnati non participant vivorum suffragia, quibus orant pro defunctis, hæc enim solùm prosunt defunctis in statu gratiæ & existentibus in purgatorio, non damnatis in inferno. Verùm hoc mysticum est. Ad litteram ergo sensus est quasi dicat quicumque vita functi & mortui sunt, nihil jam habent commune cum hac vita, & mundo, ot rebus suis more viventium hic utantur comedendo, bibendo, amando, odiendo, eleemosynas faciendo, nobiscum familiariter, uti solebant, versando; sed huic mundo, omnibusque ejus officiis & negotiis defuncti, in alium orbem plane à nostro diversum translati sunt, ubi alios inveniunt socios, alios mores, alios affectus, aliam vitam. Hoc prorsus, non aliud vult S. Augustin. lib. de Cura pro mortuis cap. 15. & 16. Hunc esse sensum liquet ex vers. sequenti, ubi ex hoc infert: *Vade ergo, & comede in lætitia panem tuum*, &c. Quare ineptè Novatores hunc locum torquent contra purgatorium, & suffragia pro defunctis; ut probent pro iis non esse orandum, & orationes nostras iis non prodesse. Non enim contra eos, sed contra avaros hæc dicuntur, qui opes continuò coacervant usque ad mortem, quasi post mortem iis usuri; quibus apertè respondit Salomon, mortuos nullam habere, partem, nec opes in hoc sæculo, quare avaros nullum habere opum suarum fructum sive in vita, sive in morte, quia in vita eis uti nolunt, in morte non possunt. Atque hanc magnam esse vanitatem.

VADE ERGO ET COMEDE IN LÆTITIA PANEM TUUM, ET BIBE CUM GAUDIO (Hebr. *In corde bono*, id est jucundo & hilari, & Septuag. Syrus. Arabicus.) VINUM TUUM: QUIA DEO PLACENT OPERA TUA] *Tuum*, id est tuæ naturæ & sustentationi debitum. Secundò, *tuum*, id est tuo labore, vel industria comparatum. Tertiò, *tuum*, id est tibi à Deo assignatum & attributum. Est conclusio, quam ex antedictis infert, q. d. Noli avarè congerere opes, iisque parcere, sed iis modestè, moderatè, honestè & lætè utere dum vivis; quia post mortem iis uti non licebit. Idem superiùs iterum & iterum inculcavit. Panis & vinum quemlibet cibum & potum, sed moderatum & frugalem significant.

Vers. 7.

Allegor. Cyrillus Hierosol. Catech. 4. Mystag. per panem & vinum accipit Eucharistiam, quam velut epulum divinum, imò Deum ipsum incarnatum summa lætitia, æquè ac reverentia & devotione sumere debemus. Consequenter per oleum quod sequitur, accipit sacramentum Confirmationis, cujus materia est oleum balsamo mixtum: per vestes candidas accipit baptismum. Illas enim induebant baptizati. Sic & Olymp. S. Hieron. Albinus & alii, per panem & vinum accipiunt Eucharistiam.

Anagogicè Chald. *Dixit*, inquit, *Salomon in spiri-*

tu prophetico: à conspectu Domini futurum est, ut Dominus mundo dicat singulis iustis in facie uniuscuiusque: vade, gusta in lætitia panem tuum qui repositus est tibi propter panem tuum, quem dedisti pauperi & humili, qui erat esuriens: & bibe in corde iucundo vinum tuum, pro vino tuo, quod miscuisti pauperi & humili, qui fuerunt sitientes: Ecce enim iam beneplacita fuere ante Dominum.

QUIA DEO PLACENT OPERA TUA] Hebraicè, *Quia iam vult*, id est amat, probat, rata & grata habet *Deus opera tua*. Syrus: *Quia Deus acquiescit in operibus tuis*. Arabic. *In artibus tuis*. Thaumat. *An non vides hæc omnia a Deo tanquam* ? Tigur. *Iam enim Deus propitius largitur tibi frui operibus tuis*. Aliqui censent esse Ironiam, quasi dicat ò voluptarie, ò Epicuræe indulge tuis voluptatibus, quia tu tibi stultè persuades te in hoc ipso, cæterisque operibus tuis placere Deo. Ita noster Prado in Ezech. cap. 23.42. Meliùs alii censent simpliciter serioque hæc dici, quasi dicat. Honestè & modestè utere tuis opibus ad tuos, & proximorum egentium usus, quia hæc sunt temperantiæ & eleemosynæ, opera, quæ placent Deo. Ita Chald. cujus verba jam recitavi. Aut ut Isidor. Clarius, q. d. vive hilaris si piam habes fiduciam de operibus tuis, quòd ea Deus approbet, eò quòd conscientia non remordeat, nec ullius culpæ te arguat. Aut, ut sit concessio, q. d. Lætus vive, quia ut præsuppono & tibi concedo, placent Deo opera tua. Unde S. Ambros. exhort. ad virgines: *Vis*, inquit, *bonam lætitiam sequi: fac ut Deo placeant opera tua*. Hinc aliqui τὸ *quia*, censent dare conditionem lætitiæ, q. d. fruere tuis opibus, hac tamen lege & conditione, ut Deo placeas per bona opera, præsertim benedictionis mensæ ante cibum & gratiarum actionis post eum; quo testeris te omnia à Deo accepisse; illique accepta referre, & in ejus honorem expendere, uti faciebant primi Christiani, præsertim in Agape, id est convivio fidelibus omnibus communi post sacram Synaxim. Omnes hi sensus eòdem redeunt, ac significant causam veræ lætitiæ esse studium placendi Deo, ubique & in omnibus actibus per puram sanctamque vitam. Celebre est illud S. Bernard. *Vis numquam esse tristis ? bene vive. Bona vita semper gaudium habet conscientia rei semper in pœna est*. Et illud Salomonis: *Secura mens quasi iuge convivium*. Proverb. cap. 15.15. Et illud S. Pauli: *Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ*. 2. Corinth. 1.12. Et illud Psaltis: *Lux orta est iusto, & rectis corde lætitia*. Psalm. 96.11. Nam ut ait Apost. Galat. 5.22. *Fructus spiritus est gaudium*. Unde S. Bonav. in Spec. disc. part. 1. c. 3. *Maximum*, inquit, *inhabitantis gratiæ signum est spiritualis lætitia*. Plura hac de re dixi cap. 3. v. 12. & alibi sæpius.

Vera gaudii est placere Deo, gnoma.

OMNI TEMPORE SINT VESTIMENTA TUA CANDIDA, ET OLEUM DE CAPITE TUO NON DEFICIAT] Pro *candida*, Hebr. est לבנים *lebanim*, id est alba: unde luna vocatur לבנה *lebana*, id est alba, serena, lucida. Græcè λευκὰ, id est alba, item nitida, limpida, splendida. Hinc aqua, ver, æstas, fluvius, sermo, versus vocantur λευκὰ id est alba, hoc est serena, nitida, lucida. Albedo enim est color, qui multum habet lucis. Unde vestis alba Christi in passione à S. Luca c. 23. v. 11. vocatur λαμπρὰ, id est refulgens & splendida. Quod secutus Camp. vertit: *Omni tempore sint splendida vestes tuæ, & sit caput tuum assiduè delibutum unguento*.

Candore vestium & unctione olei tria notat & suadet, scilicet vestitus honestatem, epularum jucunditatem, & mentis lætitiam. Primò ergo sensus est, q. d. Honesto, nitido, & decoro, scilicet candido, splendidoque utere vestitu, ut tuam dignitatem tuearis, nec ob avaritiam sordido vilique amictu incedas, ut parcus, vilis & abjectus habearis. Hinc sancti viri honestam curam vestium habuere, ut essent mundæ. Unde S. Bernardo & nostro S. Ignatio paupertas in vestitu semper placuit, sordes numquam.

Vestes candidæ tria notant.

Secundò, q. d. In balneis & conviviis jucundè epulare, & candidatus, oleoque unctus, more gentis, mensæ accumbe, ibique fruere bonis, ac quàm suavissimè cum timore Dei vitam transige, nec futuro incertoque heredi opes tuas asserva & coacerva. Vestes enim candidæ & oleum sunt symbola balneorum & conviviorum, quia olim convivæ à balneis exeuntes, ad mensam veste alba amicti accumbebant, quam triclinariam vel cœnatoriam vocabant, quòd cum ea cœnarent.

Tertiò, q. d. *Esto omni tempore lætus*, ut vertit Vatabl. Lætitia enim notatur candidis vestibus & oleò, id est unguentis odoratis (oleum enim est basis unguentorum) quibus prisci non tantum Græci, & Latini, sed & Hebræi ceteri orientales frequenter uti solebant, præsertim in conviviis: idque tum sanctitatis, tum temperantiæ, ne vino inebriarentur; tum deliciarum, fragrantiæ, & mollitiei causa. Nam ut docet Plutarch. in Convival. odores grati, quia calidi, cerebrum frigidum & contractum suo calore & lenitate calefaciunt, resolvunt, roborant, sensusque exsiccant & purificant, quo fit ut faciliùs fortiùsque vaporibus vini, indeque ebrietati resistat, præsertim quia odores cerebri meatus laxant, ut per eos vini halitus difflentur & evaporent: quædam etiam unguenta frigida sunt; unde calorem vini hebetant. Denique omnia puros & pellucidos capitis spiritus fovent & nutriunt. Quocirca veteres dixere Palladem sapientiæ Deam, cui dicata est olea, natam è cerebro Jovis; quo significarunt capiti, id est menti & sapientiæ multum conferre olei, id est unguentorum unctionem: & unguentis non solum caput perungebant, sed & subinde ea vino mista bibebant. Unde Martial. *Luxuriose bibas si foliata sitis*. Et Juven. Satyr. *Cùm perfusa mero spumant unguenta falerno*. Hæc omnia pertinent ad præcedentia, & sequentia fruitionis opum signa, & modos. Salomon enim post recensitas rerum opumque vanitates, more suo hoc remedium & consilium subjicit: fruere tuis opibus. Idem fecit c. 8. v. 15.

Unguentorum triplex usus.

Nota: alludit ad vestem priscorum; primò communem, & vulgarem, quæ Romanis aliisque veteribus erat alba, sive quòd color albus, ut vult Plato, lætitiæ sit proprius; sive potiùs quia rude illud sæculum, ac agrestis, & simplex illa prima gens, incognitis vel spretis accersitis coloribus, nativum lanæ retinuit, id est album. Porrò hanc vestem albam usu sordidam subinde, maximè in festis eluebant nitoris causa.

Vestis priscorum alba cur ?

Secundò alludit ad vestem priscorum non communem, sed festivam, & honoratam, præsertim cœnatoriam, quam convivæ mensæ accumbentes induebant lineam, & albam, tam apud Romanos, quàm apud Judæos, uti docet Philo. lib. de Vita theoretica (λευχειμονοῦντες, ait, id est *albati festorum convivia agitabant*) Nam color albus teste Plutarch. in Problem. cap. 26. maximè est naturalis, simplex, purus, perspicuus & lucidus, ut qui lucis plurimum habeat. Hinc veste alba, sed splendidiore, quàm communis & quotidiana erat, utebantur in conviviis, in sacris, in magistratuum petitione. (Unde eos ambientes, incedebant & vocabantur candidati) in manumissionibus in militia, in festis, in spectaculis, in triumphis, in nuptiis. Vestis enim alba significat primò mores simplices; secundò puros & ingenuos; tertiò lætitiam; quartò libertatem; quintò victoriam; sextò felicitatem. Audi Prudentium contra Symmach.

Et cœnatoria.

Et festa.

> *Exultare patres videas, pulcherrima mundi*
> *Lumina, consiliumque senum gestire Catonum*
> *Candidiore toga, niveum pietatis amictum*
> *Sumere.*

Et Horatium lib. 2. serm. Satyr. 2.

> *Ille repotia, natales, aliosve dierum*
> *Festos albatus celebret.*

Tertul. lib. de Resurrectione carnis cap. 57. *Si famulum tuum*, inquit, *libertate mutaveris, vestis albæ nitore, & aurei annuli honore, & patroni nomine ac tribu mensaque honoratur*. Cicero lib. de Legib. *Color albus*, ait, *præcipuè Deo decorus est, cum in cæteris tum maximè in textili*. Hinc prisci albis induti orabant. Unde illud Persii:

> *Negato*
> *Iuppiter hoc illi, quamvis te albata rogaret.*

Rursum vestis regum & principum erat candida & pretiosa. Talis fuit Salomonis, de qua Joseph. lib. 8. Antiq. cap. 2. *At Salomon*, inquit, *regio curru sublimis invectus, amictus veste candida*: unde ei inspersa fuisse lilia insinuat Christus Matth. 6. v. 28. & 29. & docet Pineda lib. 5. de Rebus Salomonis cap. 6. Candidus enim fulgor repræsentat majestatem quandam cælestem, estque in Deo velut divinitatis ornamentum. Daniel. 7.9. Lucanus l. 10. Cleopatræ vestem ita pingit:

Reges vestiebantur candida.

> *Candida Sidonio perlucent pectora filo.*

Martial. lib. 8. 28. vestem pretiosam, & candidam sibi à Parthenia donatam cum liliis comparat;

Lilia

Lilia tu vincis, nec adhuc dilapsa ligustra,
Et Tiburtino monte, quod albet ebur.
Spartanus tibi cedet olor, Paphiaque columba
Cedet Erythrais eruta gemma vadis:

Denique S. Jacob. cap. 2. v. 2. vestem divitis, & nobilis describens: *Si introierit*, inquit, *in conventum vestrum vir, aureum annulum habens in veste candida*. Pluribus idipsum ex Platone, Tertull. Lactan. Plauto, Persio, Cicerone & aliis probat auctor Convivalium lib. 2. cap. 16. & Lipsius lib. 1. Elector. c. 13. ubi docet Romanorum vestes olim fuisse albas. Hinc Sisinius Novatianorum Episcopus, homo mollis & delicatus, cum bis in die lavaretur, & candida semper veste uteretur, atque ob id reprehensus esset à quodam, excusavit se hac sententia Ecclesiastæ, ac exemplo Mosis & Eliæ, quos albis vestibus usos dicebat, uti refert Socrates lib. 6. cap. 22. Verùm perperam. Nam Ecclesiastes hic non suadet mollitiem, delicias & vitam Epicuræam, sed moderationem, & honestatem decentem in amictu. Unde Hieronym. lib. 2. epist. 14. *Vestes pullas*, inquit, *æquè devita ut candidas. Ornatus & sordes pari modo fugienda, quia alterum delicias, alterum gloriam redolet*. Extrema ergo vitanda sunt, ut vestis nec nimis atra & sordida sit, nec nimis candida & splendida sit, sed medium inter utrumque teneat. Unde idem Hieron. ad Eustochium: *Vestis*, ait, *nec satis munda, nec sordida, & nulla diversitate notabilis sit*. Et Seneca: *Non splendeat toga, nec sordeat*. Hic est sensus literalis, sub quo alius symbolicus & moralis, isque potior latet.

Vestis candida est virginitas.

Tropol. ergo sensus est, q. d. Corpus & membra, æquè ac opera (utraque enim sunt quasi vestes animæ) sint alba, id est pura, sincera, nitida, ut per ea fiamus candidati purissimæ, & felicissimæ immortalitatis, idque omni tempore, q. d. nulla ætas, nulla dies, nulla hora, nullum momentum, officium nullum, actus nullus, nullum otium & negotium, toto vitæ tempore sint vacua sinceritate & innocentia, sed utraque semper & ubique iore, tuisque actibus, & gestibus resplendeat. Ita S. Gregor. 9. moral. c. 19. & S. Hieronym. *Habeto*, ait, *corpus mundum & asta misericors*. Idem lib. 1. contra Jovin. *Candor vestium sempiternus*, ait, *virginitatis est puritas*. Sic & S. Ambros. exhort. ad Virgin. *In omni*, inquit, *tempore sint vestimenta tua candida. Quid candidius virginitate? quid nitidius intacti vestimenta pudoris? Bona quidem castitas coniugalis & castitas viduitatis. Munda omnis castitas: sed forte non omnis candida, aut non candida in omni tempore. Non candida, quando non habet quis sui corporis potestatem, quando ad tempus sequestratur oratio. De virginitate ergo pulchrè dicitur. In omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum in capite tuo, ut faces tuæ semper possint lucere, nec extinguantur cum coeperit sponsus ille cælestis venire. Quam autem unctionem in capite tuo Ecclesiastes dixerit, de aliis locis colligimus. Quia oculi hominis in capite eius, id est sapientia sua sensus*. Porrò Philo Carpathius in Cantica tom. 1. Biblioth. S. Patrum pag. 675. A. *Sint omni tempore vestimenta tua candida: dum fidelis anima*, inquit, *à peccatis quotidianis se per pœnitentiam mundat, dum quotidie minora peccata cum lachrymis lavat, & à maioribus sibi cavet, quamvis frequenter peccet, per assiduam tamen pœnitentiam munditiam suam perpetuò servat*. Hoc semper verum, sed maximè eo tempore, quo sumenda est Eucharistia: Tunc enim mens omni candore & puritate vestienda, est, eamque exteriore vestium nitore repræsentare decet. Unde olim Christiani communicaturi lavabant manus, ut lotis purisque manibus exciperent Eucharistiam: illa enim olim non in os, ut modò, sed in manum communicantium dabatur, quam ipsi deinde ori admoventes, Eucharistiam sumebant: feminæ verò candido linteo manum obvelabant, eaque Eucharistiam excipiebant. Audi S. August. serm. 252. de Temp. *Omnes viri*, inquit, *quando communicare desiderant lavant manus, & omnes mulieres nitida exhibent linteamina, ubi corpus Christi accipiant. Non est grave, quod dico fratres; viri lavant aqua manus suas, sic eleemosynis lavant conscientias suas*. Similiter & mulieres, quando *nitidum exhibent linteolum, ubi corpus Christi accipiant; sic corpus castum & cor mundum exhibeant, ut cum bona conscientia Christi sacramenta suscipiant. Rogo vos fratres, numquid est aliquis, qui in arca sordibus plena velit mittere vestem suam? Et si in arca sordibus plena vestis non mittitur pretiosa, qua fronte anima quæ peccatorum sordibus inquinatur, Christi Eucharistiam suscipitur?* Candor ergo munditiem, oleum miseri-

Et pœnitentem.

Olim in manus dabatur Eucharistia.

A cordiam notat æquè ac lætitiam spiritualem. Hæc enim se invicem comitantur: candor enim vestium, id est splendor gratiæ fovetur oleo misericordiæ. Ita Olympiodor. Salon. Albinus hic. Unde Chald. vertit: *In omni tempore sint vestes tuæ lotæ ab omni contagione peccati, & nomen bonum quod assimilatur unguento tibi acquire, ut contingant benedictiones & benedictiones* (id est multæ benedictiones) *super caput tuum, & bonitas tua non deficiat*. Hinc Clemens Alex. lib. 2. Pædag. velut Pædagogus instruens Ægypti Ecclesias suadet, ut fideles candidis vestibus utantur, cujus quidem institutione Christianos in Ægypto candidis usos fuisse vestibus existimamus, ait Baronius anno Christi 256. Hinc illud accidit, cum S. Antonius martyrii cupidus ad tribunal prodiret, alba induit vestimenta, ut ex eis cognosceretur esse Christianus: *Candente præcinctus veste procedentem iudicem suo provocabat aspectu, flagrans cupiditate martyrii*, ait S. Athan. in ejus vita. Hinc & *Essæi*, qui sub S. Marco mira sanctitate floruere Alexandriæ, veste alba semper induuntur, ait S. Eusеb. lib. 9. Præp. cap. 5. Cæteris tamen in locis Christiani usi sunt veste atra ad modestiæ, gravitatis, & pœnitentiæ significationem. Rursum S. Gregor. 8. moral. 27. *Oleum*, ait, *in capite, est charitas in mente, & oleum deficit à capite, cum charitas discedit à mente*.

Christiani in Aegypto olim candidis induebantur.

B Alleg. Cyrillus Hierosol. catech. 4. Mystag. per vestes candidas censet notari baptismum, per oleum confirmationem, q. d. puritatem, purasque vestes, quas in baptismo accepisti, illibatus per omnem vitam conserva, æquè ac robur gratiæ in confirmatione tibi infusum, ut omnibus contra fidem legemque Dei tentationibus viriliter resistas. Hinc olim adulti, baptismum expetebant, cùm quadragesimæ initio nomina sua Ecclesiæ dedissent, & toto illo quadraginta dierum spatio atris vestibus; promisso capillo, in sordibus & squalore jacuissent, paulò ante Pascha lavabantur. (Quod S. August. epist. 118. ad Januarium, baptismum ante baptismum vocat) tandemque loti, candidisque induti vestibus ad baptismum accedebant. Idem infantium quoque baptizandorum habitus fuit, de quibus eleganter Pontius Paulinus:

Vestis candida est Baptismus, oleum Confirmatio.

Inde parens sacro ducit de fonte sacerdos
Infantes niveos, corpore, corde, habitu.

Hos tamen versus Pierius Fortunato tribuit. Et Lactantius in carmine de Resurrect. Dominica:

Rex sacer, ecce tui radiat pars magna trophæi,
C *Cùm puras animas sacra lavacra beant,*
Candidus egreditur nitidis exercitus undis,
Atque vetus vitium purgat in amne novo,
Fulgentes animas vestis quoque candida signat,
Et grege de niveo gaudia pastor habet.

Hasce candidas vestes gestabant per totam octavam Paschæ, easque sequenti Dominica deponebant, quæ proinde *Dominica in albis* dicta est, ac tum vestium loco accipiebant agnum ex cera candida, & virginea benedictum, quem ad collum appenderent, ut ejus intuitu monerentur agninam Christi innocentiam, quam in baptismo acceperant, studiosè servare & tueri. Cujus ceremoniæ certum indicium est, quod etiamnum Roman. Pontifex agnos cereos à se benedictos familiaribus, & prælatis distribuit ipsa Dominica in Albis, Acolytho alta voce occinente: *Domine, Domine, Domine isti sunt agni novelli, quia annuntiaverunt Alleluya: modò venerunt ad fontes, & repleti sunt claritate Alleluya*. Ita Josephus vicecomes lib. 5. de Ritibus baptismi cap. 55. Guillielmus Durantus lib. 6. Ration. divin. Offic. cap. 79. Vincentius Bonardus tract. de Agno Dei. Hinc & agni ce-
D rei jam dicti, confici solent ex cereo Paschali puræ ceræ admixto, & sacro chrismate delibuto, ubi notat Cardin. Baronius ad annum Christi 58. De veste alba baptizatorum plura vide apud Josephum vicecomitem in Observ. Eccles. lib. 5. c. 4. 5. 6. 7. 8. 12. Ubi ostendit Ægyptios vestem candidam baptismo acceptam gestasse tota deinceps vita, uti paulò ante dixi.

Origo agni benedicti.

Memorabile est quod narrat Victor Uticensis lib. 3. Wandal. persec. de Murita, Diacono, ipsum scilicet cùm coram judice Elpidoforo, qui à fide apostatarat, damnandus consisteret, albas vestes, quibus eum in baptismo vestierat, palam ostentasse, omnesque ad lachrymas commovisse. Exclamasse enim: *Hæc sunt linteamina Elpidofore minister erroris, quæ te accusabunt,*

dum

dum maiestas venerit iudicantis, custodiente diligentia mea ad testimonium tuæ perditionis, ad demergendum te in abyssi putei sulphureantis. Hæ te immaculatum cinxerant de fonte surgentem; Hæ te atrius persequentur, flammantem gehennam cùm cuperis possidere, quia induisti te maledictionem sicut vestimentum, scindens atque amittens veri baptismatis & fidei sacramentum, &c.

Albis utuntur sacerdotes cur? Rursum: Sacerdotes in albis celebrant. Hinc & Isidor. epist. ad Redemptum, docens corporale, cui sacra hostia imponitur, debere esse ex puro, lino, non ex serico: *Sed forsan abiicis*, inquit, *pannum sericum pretiosiorem esse lineo, & idcirco magis divinis usibus aptum. Ad quod nos in utroque testamento dicimus, candorem vestium maximè approbari, eò quòd in eo mentis sinceritas requiratur, quam constat inter ceteras virtutes Deo esse gratiosiorem, ad quam pervenire cupienti charitati vestra, ut pateat clarius, sacra Scriptura testimoniis ostendamus. Dicit enim, omni tempore sint vestimenta tua candida; Et Domini sacerdotes Ephod, lineo excellentia tansæ erant superinduti, Evangelium etiam in transfiguratione Dominica, quòd apparuerunt vestimenta Domini tamquam nix, evidenter testatur. Et in Apocalypsi qui in conspectu agni stabant, & qui sequuntur ipsum quocumque ierit, stolis albis perhibentur amicti, & quàm plurima alia. Quis inter pannos mundus, ut lineus, cui ex ablutione frequenti candor augetur; cùm in sericis magis in eadem effuscari videatur!*

Alba typus est gloriæ cælestis. Anagog. vestis alba, sive splendida notat candorem & splendorem gloriæ cælestis, ad quam anhelamus, quamque ambimus, velut ejus candidati, ut illa semper nostris oculis, & menti obversetur, itaque ineamus vitam sanctam & cælestem. Hinc Christi gloriosi vestis apparuit candida sicut nix Matth. 17. 2. Angeli quoque annunciantes Christi non nativitatem, ut notat S. Gregor. homil. 45. in Evang. sed resurrectionem candidati apparuere Magdalenæ. Hinc & Apoc. 3. 5. Christus promittit beatis vestes albas: *Qui vicerit*, inquit, *sic vestietur vestimentis albis*. Et cap. 7. 9. *Amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum*. Et cap. 19. 8. *Et datum est illi, ut cooperiat se byssino splendenti & candido, byssinum enim iustificationes sunt sanctorum*. Vide quæ illis locis annotavi. Hinc Essæi incedebant albati, ut quasi candidati æternitatis, certam fidem & spem beatæ felicitatis vestium candore repræsentarent.

S. Chrys. moriens vestes albas induit. Quocirca S. Chrysostomus moriturus communes vestes deposuit usque ad calceos, & candidas induit, tamquam martyr candidatus vitæ æternæ. Pridie enim eò invitarat, & evocarat eum in visione S. Basiliscus martyr dicens: *Ioannes frater, crastinus dies nos loco coniunget*. Quocirca ipse lætus canensque: *Gloria sit Deo omnium causa*, in ejus manus spiritum efflavit Dei visione beandum, anno ætatis suæ 52. Christi 407. Ita ex Palladio Baronius tom. 5. p. 255.

Et martyres. Hinc denique in vita S. Montani martyris cum sociis, discipulis S. Cypriani, ab ipsismet spiritu martyrii conscripta, uti refert Surius ad diem 24. Februarii, legimus ipsum omen martyrii per vestem candidam à Deo ostensam accepisse: Sic enim ipse de se suisque narrat: *Visum est mihi venisse ad nos Centuriones. Cumque nos deducerent per viam longam, pervenimus in campum immensum, in quo occurrerunt nobis Cyprianus & Lentius. Pervenimus autem in locum candidum, & facta sunt vestimenta nostra candida, & caro nostra commutata, candidior facta est vestimentis nostris candidis. Ita autem perlucida fuit caro nostra, ut oculorum visum ad intima cordis admitteret. Et respiciens in pectus meum, video quasdam sordes, & experrectus sum in visione. Et occurrit mihi Lucianus, & retuli illi visionem, & aio illi: scis quoniam sordes illæ, illud est, quòd non statim concordavi cum Iuliano?* Subdit deinde visum Flaviani, qui martyrii socius erat Montano: *Ostensum mihi est*, inquit, *quasi Cyprianum* [illegible] (qui paulo ante martyrio erat coronatus cum S. Cornelio Pontifice) *interrogarem, an pati ictus doleret martyr futurus, qui de passionis tolerantia consulebat, dicens: Alia caro patitur* (non caro ipsa martyris) *cùm animus in cælo est, & nequaquam corpus hoc sentit, cùm se Deo tota mente devovit.*

VERS. 9. PERFRUERE VITA CUM UXORE, QUAM DILIGIS, CUNCTIS DIEBUS VITÆ INSTABILITATIS TUÆ, QUI DATI SUNT TIBI SUB SOLE, OMNI TEMPORE VANITATIS TUÆ: HÆC EST ENIM PARS IN VITA ET IN LABORE TUO, QUO LABORAS SUB SOLE] Hebr. est: *vide vitam*, id est sape, gusta vitam, fruere vita, vitæque suavitate & commodis, honestè, tamen & modestè cum coniuge & socia tua.

A Unde Olympiod. *Coniugalis castitas*, ait, nobis est æternæ vitæ conciliatrix.

CUNCTIS DIEBUS VITÆ INSTABILITATIS TUÆ] Hebr. *vanitatis tuæ*. Unde liquet vanitatem hujus vitæ esse vitæ instabilitatem, quòd scilicet instabilis sit, brevis, varia & evanida, eò quòd illico in morbo & morte evanescat. Unde Aquila vertit: *vaporis tui*. Vatab. *frivola vita*. Scholiastes: *Iuventutis tuæ: Vanissima vanitate omnes dies tui pleni sunt*. Thaumat. censet hæc omnia dici ex mente non Salomonis, sed Epicureorum. Unde causam addit: *Præter hæc enim nil tibi reliquum nec in hac vita, nec post mortem*. Verùm videtur omnino Salomon ex sensu suo loqui, ut dixi. VERS. 10.

Mysticè: uxor est sapientia & virtus, huic uni tota vita jucundè vacandum est, quia illa sola nos comitabitur post mortem, ac beabit, cæloque locabit. Ita S. Hieron. *Sapientiam*, inquit, *sequere & sapientiam scripturarum, & hanc tibi in coniugium copula, de qua in Proverbiis cap. 4. dicitur Ama illam, & servabit te: amplexare illam, & circumdabit te*. Et mox: *Non enim solus poteris sine tali uxore videre vitam, &c. Hæc enim pars nostra est, & fructus his laboris, B si in hac vita umbratili veram* (in cælis) *invenire valeamus*, per sapientiæ & virtutis doctrinam & doctum.

QUODCUMQUE FACERE POTEST MANUS TUA, INSTANTER OPERARE: QUIA NEC OPUS, NEC RATIO, NEC SAPIENTIA, NEC SCIENTIA ERUNT APUD INFEROS, QUO TU PROPERAS] *Manus*, id est facultas, & potentia operativa; hæc enim licèt quoad inventionem, conceptionem, & dispositionem sit in capite & cerebro, tamen quoad executionem & operationem est in manu, q. d. Quidquid potes operari, instanter operare. Thaumat. quem sequuntur Cajet. & Arias, censet hæc quoque dici ex mente Epicureorum: unde vertit: *Fruere ergo præsentibus; neque ab inferno tibi metuendum, in quem omnes proficisci dicimur; expers enim est sapientia sensusque. Hæc quidem augantur vani*. Verùm melius S. Hieronym. Albinus, Lyran. Bonav. Hugo, & alii passim, censent hæc dici ex mente sapientiæ & sapientis. Sapientissimum enim hic suggerit dogma, & consilium, ut cum vita nostra sit vana & brevis, ac mors nobis instet, quidquid possumus boni operemur dum vita suppetit, quia ea exacta post mortem apud inferos (ad quos illo ævo omnes C descendebant, utpote cælo needum per Christi passionem & ascensionem reserato) nil boni, quo cæli gloriam, & gloriæ augmentum mereamur, operari licebit, juxta illud Christi: *Me oportet operari opera eius qui misit me, donec dies est; venit nox, quando nemo potest operari*. Et illud Pauli: *Dum tempus habemus operemur bonum*. Galat. 6. 10. & *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis*. 2. Corin. 6. 2. Huc pertinet Proverbium Arabum Cant. 2. num. 13. *Opes & mundus transibunt, & durabunt opera bona*. Et num. 41. *Operare bona quotiescumque potes domesticis tuis & extraneis; & bona verba loquere tam bonis, quàm malis*. Et nu. 42. *Mundus transibit tamquam scriptura delebilis, sapientia stabilis est ut sculptura*. Et num. 44. *Proinde anima tua bona in operibus bonis*. Quæ sententiæ depromptæ videntur ex hac Salomonis; & ex illa Ecclesi. 14. 17. *Ante obitum tuum operare iustitiam: quoniam non est apud inferos invenire cibum*: ubi plura hac de re dixi. Addit hoc Salomon, ne quis ex dictis putet hic suaderi, ut quis agat vitam jucundam dumtaxat & voluptatem instar Epicuri. Addit ergo, jucundæ vitæ jungendum esse studium bonorum operum: felicitatem enim hujus vitæ superius definitus in eo consistere.

D Pro *facere* Hebr. est *invenire ad faciendum*, non casu & fortuitò, uti videtur velle Thaumaturg. sed studio & destinato consilio. Invenire ergo idem est quòd quærere, excogitare, & excogitando invenire. Est Catachresis. Chald. restringit ad eleemosynam, q. d. Iniecta in crumenam manu, quidquid in ea inveneris adducito & dato pauperibus. Unde sic vertit: *Omnem eleemosynam, quam potest manus tua distribuere pauperi, fac: quoniam post mortem non est viro opus, neque ratio, neque sapientia, neque scientia in domo sepulturæ, ad quam tu vadis; & non adiuvabunt nisi sola opera bona, & eleemosyna*. Verùm generalis hæc sententia ad omnia opera bona pertinet. q. d. Quidquid boni, quidquid virtutis potes excogitare, illud facito; quia brevi finietur vita tua, post quam nil excogitare, nil facere, nil mereri poteris. Unde Nazianzen. ait vitam nostram esse mercatum, in quo omnis generis

merces

merces venum prostant; ut cuique quantum volet emere liceat: finito verò hoc vitæ mercatu, merces aliò avehi, ut nec hilum quis ultra emere possit. Quidquid ergo operis; charitatis, patientiæ, humilitatis, orationis, mortificationis, & cujuslibet virtutis, advenire potes, protinus facito, quia brevi nil ultra facere valebis; quàm vellent beati in cælo habere adhuc spatium merendi? quàm vellent damnati habere, vel horam pœnitendi & bene operandi? etsi haberent, quid non agerent? Sed clausa eis est janua vitæ, & meriti. Qui vivis & sapis, omnem bene agendi occasionem ambabus manibus amplectere, imò novas, & novas assiduè quære, & excogita. Potes enim hic lucra non decem millium, sed multorum millium quotidie, imò singulis horis, & momentis tibi in cælo comparare, si heroicis virtutum actibus insistas. Unde Symmach. vertit: *Omnia ad quæ manus tua pervenit*, id est ad quæ pervenire teseque extendere potest, *facito*.

Instanter operari potest.

INSTANTER OPERARE] Hebr. בכחך *becochaha*, id est *in virtute tua*, id est totis viribus, tota potentia, toto conatu, operare. Hæc ergo vox notat, & exigit primò voluntatis, omniumque potentiarum & virium studium, conatum, & contentionem in operatione virtutum multarum & magnarum: secundò assiduitatem, & perseverantiam: tertiò fervorem: quartò sollicitudinem, & celeritatem, ait Bonaventur. & Hugo, ut à mane ad vesperam, ab infantia ad senectam studeas bonis operibus; in iisque sedulus sis & sollicitus, ut heroica opereris, easque de virtute in virtutem; donec videas Deum deorum in Sion. Hinc Syrus vertit; *Omne quod potest manus tua facere, in fortitudine tua facias*. Arabic *fac secundùm viam tuam*. Complut. *secundùm potentiam tuam*. Olympiod. *Quantum patitur facultas tua*. Tigur. *Quantumcumque potes agito pro virili tua portione*. Campens. *fac fortiter*. Ita S. Cassius Narniensis Episcopus, teste S. Gregor. 4. Dial. cap. 56. & hom. 37. in Evang. paulò ante mortem à Deo audivit: *Age quod agis, operare quod operaris, non cesset manus tua, non cesset pes tuus, natali Apostolorum venies ad me, & retribuam tibi mercedem tuam.*

QUIA NEC OPUS (id est operandi, & merendi locus & tempus) NEC RATIO] Hebr *Nec cogitatio*. quasi dicat. Non erit tempus cogitandi, & quærendi modum ac rationem operandi. Unde Campens. vertit: *Nihil consilii*. Alii: *Nulla comparatio: nec sapientia*, divina vestigandi, Deumque novis artibus actibusque cognoscendi, amandi, colendi & promerendi. *Nec scientia*, artes & virtut. exercendi. Unde Campens. vertit: *Nec prudentia erunt apud inferos*. Hæc est ratio à priori, cur in vita sit instanter operandum, quia post eam nemo poterit operari non deliberare, non dignoscere, non diligere, inquit Bonaventura, non operari, non allegare, non rationem nosse laborandi, & contemplandi, inquit Hugo Cardinalis: non exterius operari, non mente meditari, non res humanas scire, non divinas, inquit Lyranus. Unde S. Gregor. hom. 13. in Evang. *Quia*, inquit, *& venturæ mortis tempus ignoramus, & post mortem operari non possumus, superest ut ante mortem tempora indulta rapiamus. Sic enim mors ipsa cum venerit vincetur, si priusquam veniat semper timeatur*. Similis gnome extat. R. Tarphon in *Pirke Avoth* c. 2. *Dies brevis est, & opus prolixum operarii tardi & pigri, merces ampla, paterfamilias autem compellens ad finem operis instat & urget.*

Exemplum memorabile est apud Thomam Cantiprat. lib. 1. *Apum* c. 19. n. 6. quod recenset quoque Genebraedus, ac Albertus Magnus lib. de Sacramentis. Philippus, inquiunt, Cancellarius Parisiensis, post mortem apparuit velut umbra tetra Guillelmo Parisiensi Episcopo, dixitque se damnatum ob luxuriam, & pluralitatem beneficiorum, quodque eorum fructus superfluos in pauperes non erogasset atque ab Episcopo quæsivit. *Estne*, inquit, *finitus mundus?* Et Episcopus: *Miror*, ait, *te literatissimum quondam virum hoc quærere cum me adhuc vivum cernas, & omnes nos viventes adhuc mori necesse sit, antequam mundus instante judicio finiatur*. Et ille: *Non mireris*, inquit, *quia nec scientia nec opus, nec ratio est apud inferos veniens*. Et hæc dicens umbra ab oculis mirantis evanuit.

QUO TU PROPERAS] Addit Chald. *Et non adjuvabunt te nisi opera bona, & justitia tantummodo*. Hinc Iob cap. 6. 25. vitam nostram comparat cursori, navibus, & aquilis, quæ sunt velocissimæ, & fugacissimæ. *Dies mei*, inquit, *velociores fuerunt cursore: fugerunt & non viderunt bonum. Pertransierunt quasi naves poma portantes* (hæ enim celerrimè pertranseunt, ne poma putrescant) *sicut aquila volans ad escam*. Eandem sapiens c. p. 5. 9. comparat avi volanti, nuntio percurrenti, sagittæ emissæ. *Unde & sancti viri*, ait S. Gregor. lib. 7. moral. cap. 14. *Qui in brevitatem vitæ indesinenter aspiciunt, quasi quotidie morientes vivunt: & tantò se solidius mansuris præparant, quantò & nulla esse transitoria semper ex fine pensant. Hinc quippè Psalmista veloci cursu fugere vitam peccatoris aspiciens, ait: Pusillum ait, & non erit peccator. Hinc iterum dicit. Homo sicut fœnum dies ejus. Hinc Esaias ait: Omnis caro fœnum, & omnis gloria ejus sicut flos agri. Hinc mentes præsumentium Iacobus corripit: Quæ est vita vestra? Vapor est ad modicum parens.*

Psalm. 38. *Psal. 102.* *Esa. 40.* *Iacob 4.*

Ex dictis liquet, hæreticos ineptè hunc locum torquere contra purgatorium. Tantùm enim negat hic Salomon propria merita, non aliena suffragia, atque nullum apud inferos esse locum tempusque operandi, & merendi; non autem negat animas in purgatorio expiandas, aliorum viventium precibus bonisque operibus sublevari; quia ipsæ dum viverent suis virtutibus id meruerunt, ut post mortem possent vivorum suffragiis adjuvari, ait S. Gregor. 4. Dial. 39. Adde animas, quæ in inferno propriè dicto, id est in gehenna sunt, nullis vivorum operibus posse liberari. Ita S. Hieron.

Cur multi non lucrentur indulgentias.

Porrò nonnulli sibi blandiuntur dici indulgentiis plenariis, quas in hora mortis per medallia benedicta aliave ratione consequuntur, ideoque liberiùs vivunt & multa venialia committunt spe hujus indulgentiæ, quasi per eam sine purgatorio rectà ad cælum ituri: sed hi falluntur seseque decipiunt: tum quia abutuntur indulgentiis ad liberiùs peccandum, ideoque merentur ut Deus indulgentiis eos privet; tum quia ex historiis apparitionibus constat paucissimos, post mortem evadere purgatorium, Ratio est, quòd indulgentiæ non tollant culpam, sed pœnam duntaxat culpæ jam remissæ debitam. Jam in multis morientibus hærent culpæ veniales, in iisque multi moriuntur, sive quia moriendo, dum à dæmone vel concupiscentia tentantur, facilè in impatientias culpasque veniales, in quas sani crebrò incidere solebant, consentiunt, & sic in affectu actuque peccati venialis moriuntur, hos autem certum est nulla indulgentia purgari, sive quia sani multa venialia perpetrarunt, in quorum statu & culpis hærent & moriuntur; nam veniales culpæ subinde difficiliùs remittuntur, quam mortales: quia utræque non nisi per seriam detestationem, sive contritionem, & efficax deinceps ab iis abstinendi propositum delentur: facilius autem est serio conteri de mortalibus ob claram eorum turpitudinem, & proponere efficaciter deinceps ab iis abstinere, ob metum gehennæ, quàm à venialibus, præsertim tam multis & frequentibus, tamque obviis & consuetis, in quibus non est metus gehennæ, nec apparet tanta turpitudo. In his enim sæpè deesse seriam contritionem & propositum abstinendi, liquet ex eo, quòd multi post eorum confessionem statim & perpetim in illa relabantur: contritio ergo seria, & efficax, quæ se communiter extendere solet ad peccata mortalia, & venialia graviora, ea delet, sed quia eadem se non extendit ad peccata venialia leviora & quotidiana, quæ multa sunt, idcirco ea non abolet; manet ergo horum culpa ideòque & reatus pœnæ luendæ in purgatorio: ubi animæ culpas veniales in iis reliquas, seriam contritionem eliciendo abstergunt, ac deinde pœnam eorumdem purgatorii igne exsolvunt. Ad has igitur abolendas nulla sufficit indulgentia. Cum metu ergo, & tremore salutem nostram operemur, ut monet Apostolus, studiosè singula venialia vitemus, ac si in aliqua inciderimus, seriam illicò de eis contritionem eliciamus, qua culpam deleamus, atque tunc reatum pœnæ remanentem tollet indulgentia.

VERTI ME AD ALIUD, ET VIDI SUB SOLE NEC VELOCIUM ESSE CURSUM, NEC FORTIUM BELLUM, NEC SAPIENTIUM PANEM, NEC DOCTORUM DIVITIAS, NEC ARTIFICUM GRATIAM, SED TEMPUS CASUMQUE IN OMNIBUS] Brevis est sensus est, quasi dicat veloces non semper habent in potestate velocem cursum, nec fortes fortitudinem, qua hostem superent in prælio; nec sapientes facultatem comparandi *Vers. 11.*

parandi sibi victum nec doctores comparandi sibi opes, nec artifices gratiam; sed in omnibus hisce valet, & prævalet sæpe tempus & casus, qui hæc crebrò retardat & impedit, aut incitat, & promovet; ac maximè Deus, qui est Dominus temporis, & casus. Notat hic vanitatem velocitatis, roboris; sapientiæ, prudentiæ, artis, ac velocium, fortium, sapientium, prudentium, artificum, quòd eis sæpè dominetur tempus & casus. Jam

Primò, Muringus & David de Pomis censent hæc adhuc esse verba tùm Athæorum & Epicureorum, divinæ providentiæ oblatrantium, eamque negantium, tùm ignavorum laborem fugientium, q. d. Ut quid laborabo, Deumque colam, cùm videam labori sæpè fructum non respondere. Crebrò enim qui in agone velociter decurrit, casu aliquo antevertitur à tardiore, qui ei bravium præripit: fortiter pugnantes, imbelles subinde in bello superant: doctis honores, officia & opes auferunt indocti: artificibus eximiis operis gratiam adimunt rudes, loquaces & captatores auræ popularis. Casu ergo omnia aguntur, non certa numinis providentia. Hæc Athæi.

Secundò, è contrario Thaumaturg. censet hic corrigi Epicureorum voluptatibus inhiantium sensa & dicta, quasi dicat. Errant hi qui per voluptates decurrunt ad scopum felicitatis, in eisque omne robur, omne ingenium, omnem sapientiam, omnem artem expendunt, ut novas, & majores semper adinveniant, quia per omnia hæc felicitatem & satiem, quam quærunt, non adipiscuntur.

Tertiò, planiùs Olympiod. Bonaven. Lyran. Cajet. Titelm. censent hic Salomonem de more ad aliam vanitatis speciem transire, nimirum quod eventus rerum sæpè non pendeant à robore, sapientia, arte operantium, sed ab occasione, casu & fortuna, quæ in cursu & bravio sæpe præponit lentos velocibus; in bello, & victoria imbelles bellicosis, in opibus & honoribus indoctos doctis; in gratia & victoria inertes artificibus. Hisce quatuor complectitur omnes hominum in republica status, ut ostendat omnibus sæpe dominari casum: per veloces enim, notat mercatores, qui ad negotia discurrunt, obeuntque, & maria mercium lucrique causa: per fortes, notat milites, qui rempubl. propugnant: per sapientes, doctores, jurisperitos, causidicos, medicos, consiliarios, qui moderantur rempublicam: per artifices, opifices, qui artes omnes, ut lanificium, pistoriam, sutoriam, sartoriam, fabrilem, &c. exercent ad omnes civium usus. In his omnibus ergo ostendit plus sæpe valere casum, quàm consilium, artem & industriam, hoc fine, primò, ut ostendat omnibus in rebus inesse vanitatem. Secundò, ut doceat homines non mirari, si in hac vanitate labori & industriæ sæpe non respondeat fructus, nec præmia meritis, imò opes. & dignitates dignis debitæ dentur immeritis, & indignis, idque arcanis & inaccessis Dei judiciis, ait Olymp. quare cuique expectandam esse mercedem justam in altera vita, ut ab hac vanitate ad veritatem, veramque vitam & felicitatem in cælis anhelet. Ita S. Hieron. Tertiò, ut moveat industrios, & sapientes non confidere suæ industriæ, robori, sapientiæ, arti, sed Deo, Deique providentiæ niti, Dei enim est cuique operi felices dare successus & exitus, Dei est regere casum & fortunam. Deus enim omnes causas secundas etiam contingentes, & liberas ita ordinat, combinat, disponit, dirigit, ut licèt fortuitò, quantum est ex parte sua concurrant, & operentur id quod reipsa evenit; tamen quantum est ex parte Dei, certo consilio & sapienti providentia dirigantur, eò quòd omnia à Deo prævisa, provisa, præordinata, & disposita sint, ut hoc quod fit, non aliud eveniat: Quare reipsa fortuna fortunans, hoc est res omnes dirigens, ordinans, prosperans non alia est, quàm Deus Deique providentia. Casus ergo, & fortuna, quæ non semper quidem, sed sæpè tamen rebus & operibus hominum interveniunt, manifestè ostendit Dei providentiam à qua dirigitur, sicut navis in mari fluctuans à nauclero, sine quo mergeretur millies. Sic enim pariter mundus hic, ex tot casibus contrariis & pugnantibus inter se conflatus, everteretur & rueret, nisi à Deo regeretur, qui omnia illa in ordinem redigit, & discordia concordat, ac fortuita coordinat; Itaque ex omnibus harmoniam pulchram, & quasi concentum quendam musicum efficit. Ita docet D. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 1. Huc facit vetus dictum, *Rota admo*

Casus ostendit Dei providentiam.

A *ta manu fortunam esse implorandam*: quo significatur frustra numinis opem peti, nisi addas industriam & manum operi admoveas. Ita Plutar. in Lacon.

Nec velocium esse cursum] Hebr. *Non levium cursus*. Campens. *Raro veloces adhibentur ad currendum*. Tigur. *Celeritas currendi nil affert commodi ad fa utem*. Symmach. *Non est velocium perficere cursum*, sive in studio, sive in prælio, sive in itinere, sive quo alio loco & modo. Thaumaturg. *Neque qui pedibus pernicissimi sunt, cursum hunc magnum perficiunt*, ut pertingant ad vitam felicem Chald. *Nec viri qui veloces fuerint, ut aquila adiuti sunt currendo, ut eriperentur à morte in prælio*, juxta illud Amos cap. 2. 14. *Peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus non salvabit animam suam; & tenens arcum non stabit, & velox pedibus suis non salvabitur, & ascensor equi non salvabit animam suam, & robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die dicit Dominus*. Et illud Isaiæ 30. 16. *Dixisti, ad equos fugiemus, ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt qui persequentur vos*. Trudunt Astrologi, ac inter eos Julius Firmicus lib. 8. Matheseos cap. 15. qui sub sidere Delphini nascuntur, esse veloces: *Erit*, inquit,
B Firmicus, *innata cursus agilitate perspicuus*. Rursum Plinius lib. 11. cap. 37. tradit animalia quibus minor est pulmo esse velociora: *quibus minor*, inquit, *hic corporibus, tantò velocitas major*, quia scilicet minùs respirant: crebra enim respiratio impedit cursum. Addit *peculiare cursus impedimentum esse lienem: quamobrem inuritur cursorum laborantibus: & per vulnus etiam exempto, vivere animalia tradunt*. Unde nonnulli opinati sunt cursoribus excindi lienem, ut sint velociores, sed id non dicit Plinius. Vulgus asserit cursoribus secari eximique lienem, ut velocius & sine defatigatione currant, ac totos dies continuè proficiscantur. Sed rem veram malè intelligit. Cursoribus enim, & splene laborantibus non eximitur, nec excinditur lien, sed secatur, id est cultro ligneo ad id idoneo tunditur & contunditur, ut ejus inflatio detumescat, ipseque fiat minor arctiorque, ac minus sanguinis capiat; quo fit jam minor, strictior, & levior, minus impediat pulmones vicinos, quin liberè lateque moveantur, expirent & respirent, itaque juvatur velocitas ambulandi & currendi: hanc enim impedit difficultas respirandi, quæ in pulmonibus oritur ex tumore lienis vicini, quiteos arctat & gravat;
C quo sublato, leviores sunt, ac liberè facileque respirant, ideòque expeditum faciunt hominem ad ambulandum, & currendum. Ita Romæ mihi asseverunt medici & chirurgi, qui idipsum se factitasse, itaque spleneticos curasse affirmabant. Adjungunt medici, lienis morbos cursu sanari. Exemplum hujus gnomes est apud S. Hieronymum in vita S. Hilarionis: Hic enim aquam lustralem præbens Italico, ipsi in cursu Circensi contra æmulum maleficum, victoriam dedit: *Igitur*, inquit, *dato signo hi advolant, isti præpediuntur: sub horum curru rota fervent, illi prætervolantium terga vix cernunt: clamor fit vulgi nimius, ita ut ethnici quoque ipsi concreparent, Marnas victus à Christo est. Indubitata ergo victoria, & illis & Circensibus plurimis fidei occasio fuit*. Huc facit Adagium Hispanorum, *claudos, aquè ac sanos in peregrinatione ad S. Iacobum currere, imò claudos citò pervenire, celeres & præproperos tardè, aut numquam*. Huc pariter pertinet priscus apologus quem recenset noster Pontanus Progymnat. vol. 3. p. 1. cap. 40. Testudo certamen cum aquila decreto spatio conficiendo suscipiebat. Constituta est meta, ad quam uter ex illis pervenisset prior, ab illo staret victoria. Provolat aquila, ob tarditatem contempta
D testitudine, fretaque alis suis sæpè desidet, sæpè divagatur alibi & segnius agit: quandoque totam noctem quiescit, & multo jam die volatum init. At testudo laborem nec ad momentum intermittit. Dies noctesque iter facit, & ad locum destinatum prorepit. Vincit aquilam sedulitate sua, non celeritate, metasque tenet, cum adhuc ab iisdem longius distare putaretur.

Lienis contusio invat cursum.

Mysticè, id verius est in cursu spirituali viæ virtutum, salutis, & felicitatis, juxta illud Pauli: *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei*. Rom. 9. & illud Habacuc. 3. *Deus Dominus fortitudo mea & ponet pedes meos quasi cervorum, & super excelsa mea deducet me victor in Psalmis canentem*. Et illud Isaiæ 40. ult. *Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient*. Vide quæ illis locis annotavi.

Nec

Nec fortium (*qui validi & terribiles existimantur*, ait, Thaumat.) bellum] Symmach. *vincere prælium*. Septuag. *Nec potentibus prælium*. Syrus: *& non gigantis bellum*, juxta illud: *Gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ*. Psalm. 32. Sic Goliath gigas superatus & occisus est in duello à parvo Davide 1. Reg. 17. 95. Holofernes à femina. Chal. *Neque robusti adiuvantur dum ineunt prælium robore suo*, juxta illud: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei*. Psal. 146. Minùs rectè vertit Campens. *Neque robusti adhibentur ad gerenda bella*. Meliùs Tigurinus: *Nec fortitudo bellica potest eripere quemquam*.

Per *fortes* ergo hic accipe corpore potiùs, quàm animo, & fortitudine bellica: nihil enim tam anceps, quàm belli exitus; minima enim res, ut ventus secundus vel adversus, victoriam dat vel aufert. Unde in Scriptura dicitur Dei esse victoria, juxta illud Judæ Machabæi: *Facile est concludi multos in manu paucorum: & non est differentia in conspectu Dei cœli, liberare in multis, & in paucis; quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cœlo fortitudo est*. 1. Machab. 3. 19. Et illud Davidis. *Benedictus Dominus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum*, Psalm. 143. 1. Quin & Ovidius B 7. Metam.

Inter utrumque volat dubiis victoria pennis,
Marte dubius.

Et Livius li. 2. *Nusquam minùs quàm in bello eventus respondet, propterea nihil tam leve est, quod non magna sæpe momentum faciat*, imò subinde solo metu, & terrore panico hostibus casu, imò cælitus, immisso, parta est victoria inermium, uti fuit illa Gedeonis Judic. 7. Et ille Josaphat 4. Regum capit. 3. vers. 22. Similia exempla perplura extant in libro Judicum, Regum & Machabæorum.

Nec sapientum panem] Symmach. *præbere alimentum*. In Heb. pulchra est allusio, & Paronomasia לחכמים *lachacamim*, id est sapientibus congruens לחם *lechem*, id est panis, sæpè deest. Aliqui per sapientes accipiunt agricolas, quibus, licèt industriis ob sterilitatem, expilationem, vastitatem subinde deest frumentum, & panis. Meliùs accipias literatos, & eruditos, uti sunt Philosophi, & Theologi, qui sæpè sunt pauperes, quia toti intendunt speculationi, & sapientiæ, quæ præstat opibus, non auro congerendo, quod faciunt illiterati, & mechanici. C Unde Rabbinorum Adagium: *Fames exiit, & non transiit per ostium artificis*, quia arte sua sibi victum facilè parant artifices. Audi S. Hieron. *Non est*, inquit, *sapientibus panis: id multorum quotidie probatur exemplo; qui cum sapientissimi sint, ut ipsis iis indigent*. Chald. *Neque sapiens adiuvabitur à sapientia sua, ut saturetur pane in tempore famis*. Campen. *Quin & sapientibus sæpè deest unde vivant*.

Nec doctorum divitias] Pro *doctorum* Hebr. est נבנים *nebonim*, id est *intelligentium*, ut vertunt Septu. prudentium, solertium: vidimus enim non rarò industrios, & solertes depauperari. Campen. vertit *industriae* Cajetanus *Intellectiones*. *Aristophanes in comœdia Plutum inducit cæcum. At Demetrius dicebat, non solum Plutum, id est divitias, esse cæcum, verùm etiam Fortunam Pluti ducem; ut jam illud sit Proverbii. Cæcus cæco dux. Fortuna sæpe largitur indignis sua munera*. ita Laert. lib 5. cap. 5. Hinc Thaumat. vertit: *Neque sapientia cum divitiis aliquid commune esse solet*: Pagninus pro nebonim legens נבונים *necbonim* vertit: *Non sunt rectorum divitiæ*, juxta illud: *Dives iniquus aut iniqui hæres*. D Divitiæ enim per multas fraudes & vitia parantur.

Nec artificum gratiam] Syrus: *Neque cognoscentibus gloria*. Vatab. *Non semper gratiosos esse qui in aliqua arte periti sunt*. Pro *artificum* Hebr. est ידעים *iodeim*, id est *scientium*, ut vertunt Septuag. per quos Olympiod. & Vatab. intelligit eos, qui norunt artes captandi hominum favorem, & gratiam. Favor enim sæpè fugit favoris cupidos, æquè ac honor fugit sequentes, sequitur fugientes. Chald. *prudentes*. Thaumaturgus *sagaces*. Clarius *expertos*, & rerum peritos. Verùm quia hi intelligunt nomine *nebonim*, quod præcessit; hinc aptè Noster vertit *artifices*, scilicet mechanicos, vel mathematicos, & similes. S. Bona. censet duo prima, scilicet velocitatem, & fortitudinem esse dona corporis, cetera tria esse animæ; nam sapientiam esse in corde, doctrinam in ore, artem in A opere. Solent insignes artifices in gratia, & pretio esse tum apud principes, tum apud populum; id non rarò casu aliquo sinistro contrarium accidit: atque hæc est vanitas artium, & artificum, quam hic notat Salomon: Plutar. lib. de Fortuna, narrat Apellem, cùm equum anhelantem pingeret, nec anhelitum satis exprimere posset, ita percitum, penicillum in imaginem concisse, itaque casu spumæ colorem expressisse, & quod quærebat perfecisse, ut omnium sibi gratiam & admirationem conciliaret.

Apelles casus impingendo.

Sed tempus casusque in omnibus] Hebr. *Sed tempus, & occursus occurret omnibus illis*. Arabicus: *Sustinet eos eventus*. Chald. *Tempus & casus in sideris eorum accidit omnibus*. Chaldæi enim ad astra referebant cursum, & casus rerum humanarum: unde de his ex illis divinabant. Campen. *tempus & casus omnes de medio tollit*; sed hoc alienum & contrarium videtur.

Tempus] id est occasio commoda vel incommoda ad rem perficiendam: qui enim commodam captat, feliciter rem perficit; qui incommodam, infeliciter: sic qui captat mollia fandi tempora, impetrat quod postulat, qui B dura, & aspera, repulsam patitur. Tempus ergò & occasio rebus gerendis dominatur, uti dixi cap. 3. 1. Occursus causarum contingentium, quæ dum fortuitò concurrunt, producunt casum, & effectum fortuitum. Cajet. per tempus accipit motum orbium cælestium, qui efficiunt effectus casuales in rebus sublunaribus. Aben Ezra per casum intelligit Dei providentiam: hæc enim, ut initio dixi, regit omnes casus eventusque fortuitos, ideoque ipsa est fortuna fortunans. Meliùs alii per casum intelligunt causam, & effectum casualem, qui in omnibus rebus non semper, sed sæpè accidit. Unde S. Thom. 1. p. quæst. 75. art. 6. ad 1. & quæst. 5. de veritate art. 5. ad 5. notat solerter dici *tempus casumque*, quia inquit, secundùm aliquem ordinem temporis casuales defectus inveniuntur in his rebus v. g. quòd potentiores frequenter succumbant, ostendit, quòd victor magis est ex divina providentia, quam ex humana virtute. Præclarè S. Augustinus libro 3. de Trinit. capit. 4. *Nihil*, inquit, *fit invisibiliter, & sensibiliter, quod non de interiori invisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris aut iubeatur, aut permittatur secundùm ineffabilem iustitiam præmiorum C atque pœnarum, gratiarum, & retributionum, in ista totius creaturæ amplissima quadam immensaque, Republica*.

Nota, casus sive effectus contingentes propriè sunt ii soli, qui fiunt à causa liberè, putà à Deo, Angelo, dæmone, vel homine: alioqui enim pluviæ, venti, fulmina, ceteræque res naturales in causis suis determinatæ sunt, & certæ, sed dum à Deo, Angelo, dæmone vel homine liberè causæ hæ immutantur, & combinantur tunc ex eis prodeunt effectus, contingentes & casuales. Hinc Romani; Græci ceteræque gentes mirè coluere Fortunam, velut Deam, imò primam Deorum, quæ omnia regat, & hos faciat formosiores, opulentos, felices illos deformes pauperes, miseros: hinc tot exempla, tot aræ, tot nomina fortunæ. *Ipsa*, ait Dio Chrysost. orat. 63. *bella gerentium est victoria, & pacem agentium concordia, & nuptias contrahentium benevolentia, & amantium voluptas, & breviter bonus in omni re successus*. Servius Tullius ait Plutarchus quæst. Roman. 74. templum *parvæ fortunæ* dedicavit *significans fortunam minimis momentis plurimum posse, multisque usu venisse, ut exiguis planè rebus aut evenientibus, D aut non ingentibus maxima consequerentur vel perderent, docens animum rebus esse advertendum, nihilque eorum, quæ offeruntur, ob parvitatem esse negligendum*. Idem rursum: *Sapientia*, ait, *in hunc usque diem templum non est, neque temperantia, aut tolerantia, aut magnanimitati, aut continentiæ: Fortunæ verò templa sunt splendida & antiqua, ac tantum non cum primis Romæ fundamentis posita*. *Cornelius Sylla*, inquit idem Plutar. in Sylla, *fortunæ se filium* dicebat. Præ reliquis insignis fuit basilica fortunæ in urbe Fanensi, quæ inde dicta est, fanum fortunæ, de qua ita scribit Nicolaus Perottus Episcopus Sipontinus in libr. 1. Martial. *A fando fanum deducitur, hoc est templum quod Pontifex in dedicatione templi certa verba præfari solet: quamvis sint aliqui qui ἀπὸ τοῦ φανοῦ dictum malint, quod significat manifestum, quod e fano responsa dabantur*, &c. *Hinc Fanum, Piceni urbs dicta, in littore Adriatico inter Pisaurum & Senogalliam omnium Italiæ*

Casus quid

Fortuna Dea gentium unde?

ha urbium amœnissima sive loci naturam, seu civium ingenia consideres, quòd in eo pulcherrimum fortunæ templum fuerit, cujus adhuc reliquiæ conspiciuntur. Hinc Fanenses sive Fanestres appellati. Hujus fani fortunæ fabricæ præfuit Vitruvius, Architectorum princeps, qui libros suos de Architectura dedicans Augusto Cæsari, utpote principi ædificationi dedito, ab eo beneficiis & honoribus auctus, ita de hoc Fano scribit lib. 5. cap. 1. sub finem: *Non minus summam dignitatem & maiestatem possunt habere comparationes basilicarum, quo genere Coloniæ Juliæ Fanestri collocavi, curavique faciendum, cujus proportiones & symmetriæ sic sunt constitutæ*: eas deinde exactè fuseque describit, additque hoc fanum fuisse juxta ædem Augusti. Plura de hoc fano vide apud Sigonium, & Cluverium in descript. Italiæ. Fani fortunæ Episcopus fuit Sanctus Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunæ profanum, à Christianis conversum fuit in sanctum templum in honorem B. Virginis dedicatum, quæ vera est fidelium fortuna, eos fortunas omnibusque donis cumulans & beans, cujus proinde, ac præsertim sacelli unius, Virgini assumptæ dicati magnificentiam æquè ac religione, integro carminum libro miris elogiis celebrarunt plurimi, & primi Italorum Poetæ, quorum unus ita orditur:

Fortunæ fuit hoc fanum, nunc virginis illa

Numen (imò nomen) *magni Numinis ipsa parens.* Seneca epist. 14. *Initium*, ait, *omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia enim in potestate nostra sunt, de eventu fortuna judicat.* Idem epist. 98. *Invadit*, ait, *temperatissimos morbus; validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dimus horam momentumque temporis.* Nero, ait Sueton. cap. 13. vitæ ejus. *Judices, priusquam inciperet, reverentissimè alloquebatur, omnia se facienda fecisse, sed eventum in manu esse fortunæ.* Plut. in Pseud. *Centum doctorum hominum consilia hæc devincit Dea fortuna. Atque hoc verum est, perinde ut quisque fortuna utitur, ita præcellit: atque exinde sapere eum omnes dicimus.* Livius decade 1. libro 9. *Per omnia*, inquit, *humana, maximè in res bellicas fortuna potens est.* Æmilius libro 1. *Fortuna arbitrio suo pacem, sed maximè bella gerit. Eadem*, inquit ille, *mari tranquillitatem imponit, æstatem hyemi, celeritatem tardissimis, vires segnissimis.* Deniq; Judæi coluere fortunam, in quos proinde invectus Isaias c. 65. 11. *Qui ponitis*, inquit, *fortunæ mensam, & libatis super eam*: ubi multa de fortuna dixi.

Moraliter docet hic Salomon res omnes sublunares, utpote fortunæ volubili subjectas, esse vanas variasque, ideoque parvi faciendas, se consequentes contra omnes fortunæ casus etiam adversos, ipsamque mortem sapienti obfirmandum esse animum fortitudine, & constantia. Salomonem velut magistrum de more secuti sunt Plato, & Philosophi. Hinc Bion, teste Stobæo serm. 103. dicebat, *Fortunam divitibus opes dedisse, non dono, sed mutuo.* Crœsus consultus à Cyro de bello contra Tomyrin suscipiendo, in quo deinde occisus est: *Si*, inquit, *te agnoscis hominem, discito talem rerum humanarum circulum esse, qui rotans eosdem semper fortunatos esse non sinat.* Demetrius ajebat illum, qui sinistram fortunam ferre nequiret, nec dextram ferre posse. Unde ipse illud Aeschyli dicebat fortunæ: *Tu me extulisti, tu ipsa rursus dejicis.* Ita Antonius in Melissa p. 1. cap. 70. Romuli vox erat: *Fallacia & caduca sunt omnia, quæ fortuna in sua habet potestate.* Ita Maxim. sermone 18. Fabius Maximus Minutii Collegæ sui secundam fortunam magis quàm adversam pertimescebat, quod fortuna instabilis variet vices, & à secundis ad adversa desiliat, cumque faciem ostendit, mox tergum obvertat. Ita Plutarchus in vita Fabii. Zeno cùm in naufragio omnia emisisset: *Euge*, inquit, *fortuna, quàm probè nos ad hoc palliolum redegisti.* Socrates ad omnes fortunæ procellas immotus eadem mente, eodem vultu persistebat. Unde S. Hieron. ait, in virtute Christiana requiri animi robur Socraticum. Seneca de Tranquill. animi, docet sapientem per virtutem vigoremque animi omni fortuna, & injuria esse superiorem. Unde cùm recensuisset Heroes casu iniquo occisos, ut Socratem, Pompejum, Ciceronem, ac *optimos pessima pati*, remedium subdit: *Tantò fortiores*, inquit, *tantò feliciores: humanos effugistis casus, livorem, morbum; existis ex custodia: non vos digni mala fortuna diis visi estis, sed indigni in quos jam aliquid fortuna posset.* Unde eundem Epist. 92. & 98. ubi inter alia hæc dat vitæ axiomata:

Gnoma de fortuna.

Exempla.

Adversus fortunam velut ad tolerandum obfirmata omnium mens; mortalia omnia morte damnata sunt, inter peritura vivimus, mortale est omne mortalium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum, & invictum est; tam necesse est perire, quàm perdere. Dic fortunæ: Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas. Dic tibi: En istis, quæ terribilia videntur, nihil est invictum. Singula vitare jam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato; & nos vincamus aliquid.

Tacitè ergo hic monet Salomon, ut à rebus sublunaribus, utpote lunationi, id est variæ per tempora mutationi, casui fortunæ obnoxiis mentem transferamus ad cælestis, quæ superant omnem fortunæ casum, & lunum, nesciuntque ortum, & occasum, sed in stabili Angelorum, & beatorum degunt ævo. Sapiens utique est, & felix, qui id præstat. Præstitit id ipsum S. Fortunatus Fanensis (urbs est antiqua in Pentapoli Umbriæ, dicta Fanum Fortunæ, quod illi esset dicata, uti superiùs dixi) Episcopus anno Domini 592. coævus S. Gregor. unde Fanenses hoc ei elogium posuerunt:

Fortunate nimis, qui regnaturus in ævum,
Fortunæ instabilem figis in axe rotam.

Fortunatus ergo fortunæ fuit Episcopus, moderator, & rector. Unde iidem addunt heroica hæc virtutum ejus facinora: *S. Fortunatus patriam à spiritibus immundis liberat. Pestem ob ejus derelictam basilicam grassantem pellit. Furtim auferentes ejus sacrum corpus ventorum & pulveris violentia deterret. Manna è mausolæo & ossibus Sancti fluens, piis ægris salutem confert, impiis mortem. Arida Urbinas fœmina divinitus admonita, invisens ejus corpus sanatur.* Hæc ex publicis Fanensium tabulis accepi, & prægrandi ejus imagini, Romæ cusæ & approbatæ incisa conspexi. Extat S. Gregorii epist. li. 6. Registri ordine 13. ad hunc S. Fortunatum Fanensem Episcopum, in qua ei concedit, ut venundet sacra vasa pro redemptione captivorum, scilicet à Longobardis, ut rectè advertit Baronius, hi enim illo ævo vastabant Italiam. Denique cùm anno 1107. Fanenses sacra S. Fortunati Lipsana requirerent, invenerunt ea mausolæo inclusa cum Lipsanis S. Eusebii, & S. Ursi Fanensis Ecclesiæ Episcoporum, instar nivis candida, ut jam in illis futuræ per resurrectionem glorificationis imaginem contuearis; præsertim cum tanta odoris fragrantia manaret, ut myrrhæ, & balsami omniumque unguentorum odoramenta incomparabili suavitate transcenderet. Ita Sancti dominantur fortunæ, omnibusque fortuitis.

NESCIT HOMO FINEM SUUM, SED SICUT PISCES CAPIUNTUR (Sept. *illaqueantur*) HAMO; ET SICUT AVES LAQUEO COMPREHENDUNTUR; SIC CAPIUNTUR HOMINES IN TEMPORE MALO, CUM EIS EXTEMPLO SUPERVENERIT] Pro *finem suum* Hebr. est *tempus suum*, id est finem temporis sui. Probat tempus & casum velocibus, fortibus, sapientibus, & artificibus dominari, ex eo, quòd eos capiat, velut pisces hamo & aves laqueo. Capiat, inquam, in fine operis quod moliuntur, ut scilicet veloces capiantur in cursu suo, fortes in bello, sapientes in sua sapientia, prudentes in prudentia, artifices in arte, quo fit, ut omnibus suis hisce donis sibi concilient non præmia, quæ sperabant, sed damna infamiæ, vinculorum, famis, paupertatis, contemptus, subinde necis & mortis, illaque improvisis, ut vertit Arabicus, & inopina, quæ non expectabant. Per finem ergo exitum intellige, tum operis & negotii cujusque cum Thaumaturgo & Olympiod. tum vitæ putà mortem cum S. Hieronym. Vide analogias perplures inter homines, & pisces, quas recenſui Habacuc 1. 14. ad illa: *Et facies homines quasi pisces maris.* Vers. 12.

Tropol. Esca, hamus & laqueus, quo inescantur & capiuntur homines, est voluptas. Audi S. August. de Agone Christiano c. 7. *Gaudet piscis quando hamum non videns, escam devorat: sed cum piscator eum adducere cœperit, viscera ejus torquentur primò, deinde ab omni lætitia sua per ipsam escam, de qua lætatus est, ad consumptionem trahitur. Sic sunt omnes qui de bonis temporalibus beatos se esse putant: hamum enim acceperunt, & cum illo sibi vagantur. Veniet tempus, ut sentiant quanta tormenta cum aviditate devoraverint.* Porrò voluptas hæc multiplex est, sed maximè triplex, scilicet gulæ, opulentiæ, & superbiæ. Aliqua enim harum capitur homo, ac delicians ridensque sibi astringit vincula mor-

Esca hominum voluptas.

tis,

tis, ut ait Poeta. Ad laqueum opulentiæ sive avaritiæ spectat axioma sive apophtegma Pii II. Pont. *Litigatores sunt aves, forum area, iudex rete, advocati aucupes. Quocirca censebat dignitatibus viros dandos esse, non dignitates hominibus; Grave Pontificis onus esse, sed beatum, qui id bene ferat.* Primum enim, & summi momenti Pontificis, & principis onus officiumque est, constituere Episcopos, magistratus, judices, &c. ab avaritia intactos & tali gradu dignos. Hinc S. Antonius, teste S. Athanas. in visu totum mundum conspexit laqueis plenum, quos animabus sursum ascendere conantibus tendebant dæmones, illisque eas illaqueabant ac capiebant. Unde dolens oransque: *Domine quis hos laqueos evadet?* audivit: *humilitas.* Dæmon enim omnibus in rebus homini tendit laqueos, eosque cujusque indoli & affectui appositos; guloso enim offert epulas & vina, ambitioso honores, iracundo duella, timido pericula, avaro opes, &c. Audi S. Leonem serm. 7. de Nativitate; *Non desinit hostis antiquus decipientium ubique laqueos prætendere. Novit cui adhibeat æstus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat, cui apponat incitamenta luxuriæ, cui infundat virus invidiæ. Novit quem mœrore conturbet, quem gaudio fallat, quem metu opprimat, quem admiratione seducat. Omnium discutit consuetudinem, ventilat curas, scrutatur affectus: & ibi causas quærit nocendi, ubi quemque viderit studiosius occupari.*

IN TEMPORE MALO (id est misero, difficili, periculoso, calamitoso, exitiali) CUM EIS EX TEMPLO SUPERVENERIT] Hebr. *Cum ceciderit super eos.* Græcè: *Cum supercciderit in eos*, quæ phrasis significat inevitabilitatem, & superioritatem repentini supplicii proficisci à causis superioribus, putà è cælo & Angelis, inquit Caiet. Chald. *In tempore mali, quod ruiturum est super eos puncto una cælitus.* Magnum quodvis accipe, sed præsertim mortem & gehennam, quæ malorum omnium est maximum, juxta illud Pauli, *Dies Domini sicut fur in nocte, ita ut veniet. Cùm enim dixerint pax & securitas, repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, & non effugient.* 1. Thess. 5. 3. Et illud Christi: *Erant in diebus ante diluvium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes & non cognoverunt, donec veniret diluvium, & tulit omnes. Ita erit adventus filii hominis:* Matth. 28. 38.

VERS. 13. HANC QUOQUE SUB SOLE VIDI SAPIENTIAM, ET PROBAVI MAXIMAM] Hebr. *Et magna est apud me*, scilicet quam v. sequenti enarro. Identidem Salomon post recensitas vanitates, sermonem reflectit ad laudes sapientiæ, ut eam omnibus commendet, utpote quæ sit veritas veraque hujus vitæ felicitas. Simul tamen ostendit ei quoque suam adhærere vanitatem, non intrinsecùs, sed extrinsecùs, scilicet quod illa ab hominibus opulentis parui fiat, quodque sapiens cum per sapientiam liberavit civitatem obsessam & desperatam, illicò in oblivionem veniat, & in pristinum sui neglectum recidat, ut ad pallium philosophicum, id est ad paupertatem & obscuritatem suam cum Socrate redigatur. Igitur novam ingratitudinis vanitatem hic oculis subjicit. Ita Lyran. Hugo. Alii aliter, sed variè & minus aptè hæc nectunt præcedentibus.

VERS. 14. CIVITAS PARVA (Arab. *delicata*) ET PAUCI IN EA VIRI: VENIT CONTRA EAM REX MAGNUS ET VALLAVIT EAM, EXTRUXITQUE MUNITIONES (Septuag. *aggeres magnos*: Symmach. *Machinam magnam*. Syrus: *Propugnacula*. Arab. *Propugnaculum cujus turres magnæ sunt*) PER GYRUM, ET PERFECTA EST OBSIDIO] Est paradigma per modum exempli, sive historiæ, quæ subinde accidit ævo Salomonis, ut ab eo videri vel audiri potuerit. Civitas hic inducitur parva, id est parva habens mœnia, parvas turres & machinas, ut se contra hostem obsidentem tueri non possit, ideoque in ea viri pauci, qui eam propugnare viribus diu nequeant, quin mox animo cadant, ac robore deficiant. Unde major apparet vis & virtus sapientiæ & pauperis, eam sua sapientia tutantis & liberantis.

VERS. 15. INVENTUSQUE EST IN EA VIR PAUPER ET SAPIENS, ET LIBERAVIT URBEM PER SAPIENTIAM SUAM, ET NULLUS DEINCEPS RECORDATUS EST HOMINIS ILLIUS PAUPERIS] Testis Archimedes, quem tantopere verebantur Syracusas oppugnantes Romani, ut si vel funiculum exiguumve lignum ex muro conspicerent, machinam aliquam in ipsos moveri suspicarentur, & Archimedem vociferantes terga verterent, fugerentque, & cogerentur, conflictu & oppugnatione

Pauper sapiens salus est urbis.

A prætermissa, in obsidione longa spem ponere. Ita Plutarch. in vita Marcelli. Idem de Epaminonda, qui Thebas defendit & imperio auxit, ita scribit: *Ad quadragesimum annum obscurus Epaminondas, nulli usui Thebanis fuit. Ut habita est ei fides, suscepto imperio ruentem civitatem conservavit, ac servientem in libertatem asseruit Græciam, qui in gloria, sicut in sole, virtutem strenuam in tempore præstitit. Refulget enim usu,*

Ubi nobilis more avis, segne quod diu
Jacuit, resumpsit animum:

Sic Judith liberavit Bethuliam occiso Holoferne, Jahel Israelem occiso Sisara Jud. 14. 16. æquè ac Debora ibidem vers. 14. Sic David Ceilam urbem tutatus est, & tamen Ceilani eum tradidissent Sauli, ni Deo consulto fugisset. Sic Gedeon liberavit Judæos à Madianitis, & tamen Judæi non fecerunt misericordiam cum domo ejus, ut 70. ejus filios protegerent, dum occiderentur ab Abimelech. Judic. 8. 35. Sapiens enim totus intendit bono publico, ut ejus incommoda hostesque dispellat; quare modos urbis salvandæ quærit & invenit, cùm insipientes vacant
B propriis commodis & opibus, ac publica negligunt. Unde Thaumat. vertit: *Parvam civitatem à paucis habitatam magnam & frequentatam existimem, si vel pauperem unum sapientem civem habeat.*

Allegor. Christus sapientissimus, & nostri causa pauperrimus liberavit Ecclesiam, quæ urbs parva est respectu totius mundi, à tyrannide dæmonis & peccati & tamen plurimi ingrati hoc ejus beneficium non agnoscunt, imò ipsum ejusque gratiam aspernantur, seseque suis voluptatibus dedunt, Ita S. Hieron. *Ubi Christus.*

Tropol. *Hebræus meus*, ait S. Hieronym. *hunc locum interpretatus est. Civitas parva homo est, inquit, qui etiam apud Philosophos mundus minor vocatur. Et viri pauci in ea, membra de quibus ipse homo contexitur. Cùm autem venerit ad eversus eam rex magnus diabolus (diabolus serpens est lubricus: cujus si capiti, id est primæ suggestioni non resistitur, totus interna cordis, dum non sentitur, illabitur: tentationum diabolicarum initia flagitia sunt: non est immissor, sed incensor vitiorum. Unde David: tu fregisti caput draconis) & quæsierit locum, per quem possit irrumpere invenitur in ea humilis & sapiens, & quietus interioris hominis sensus, & eruet urbem quæ obsessa ab ho-*
C *stibus cingebatur. Cumque homo de periculo sive persecutionis, sive angustiarum, sive cujuscumque adversæ rei atque peccati fuerit erutus; homo ille exterior, qui inimicus est illius pauperis hominis & sapientis, non recordatur interioris hominis, nec subdit se consiliis ejus, sed rursum sua fruitur libera voluntate.* Accedit Chald. qui per civitatem parvam accipit corpus hominis, per regem obsidentem concupiscentiam; per virum sapientem & pauperem, inspirationem & cogitationem bonam, quæ concupiscentiæ resistit, hominemque liberat à peccato & gehenna, cujus deinde homo obliviscitur. *Et sensus interior.*

Moral.; Nota hic sapientes amare silentium quietem & paupertatem. Sapiens, ait Plutar. ita vivit, ut nemo sentiat eum vivere. Rursum sapientiæ magna affinitas est cum paupertate, sicut insipientiæ cum opulentia. Sapiens tamen cum opus est, patriaque ejus ope indiget, se dat in lucem, suamque sapientiam ad ejus salutem explicat, ut fecit Jeremias, Isaias cæterique Prophetæ. Sapienter Philo lib. de Sacrif. Cain & Abel. *Omnis sapiens*, inquit, *stultis est redemptio morerentque ne minimo quidem tempore duraturi, nisi ille misericordia sua, providentiaque impulsus incolumitati eius prospice-*
D *ret.* Unde mox infert. *Equidem quando aliquem bonum virum habitantem in aliqua domo, aut urbe video, & domum & urbem illam beatam prædico, ratus tùm præsentem felicitatem mansuram perpetuò, tum absentem expectandam cumulatiorem, Deo ultra modum mensuramque divitias suas in gratiam dignorum, etiam in indignos profundere solito.*

Porrò cur sapientes sæpè sint pauperes, causas varias, easque festivas assignat Aristot. in Probl. sect. 19. c. 4. Quærit enim: *Cur paupertas apud homines bonos potiùs esse, quam apud pravos, soleat: An quia omnibus odio habetur, atque expellitur, ad probos perfugit, rata maximè apud eos salutem permanendique bonum se posse assequi? è contrario si ad pravos venerit, nunquam eos fortuna ista fore contentos, sed vel furta, vel latrocinia acturos, quibus rebus futurum, ut ipsa amplius apud illos manere nequeat. An quia homines probos optimè se usuros existimat, nec sibi petulanter contumeliosèque quippiam facturos? itaque ut nos pecuniarum deposita tuto hominibus bonis credimus, sic etiam hæc sibi dispensat & statuit. An libentiùs* *Cur sapientes sint pauperes? Resp.*

se ad viros optimos confert, quia femina est, inopsque proinde & virium & consilii, ut ejusmodi hominibus commendatam se esse magnopere velit atque desideret? An quia mala est, nunquam se malis jungere velit? Nam si ita maluerit, omnino malum irremediabile ipsa videtur. Quærit deinde vice versa c. 8. *Cur divitiæ magna ex parte ab hominibus pravis potiùs, quàm bonis habeantur? An quia fortuna cæca est, ideoque discernere sibi; atque seligere quod melius non potest?*

Rursum nota hic beneficia pauperum parere non tantùm contemptum, sed & odium ac invidiam: quare salutem ab eis urbi allatam illi auferunt, & in se vel alios potentes transcribunt. Contemnunt igitur, ait Pineda, & pauperem beneficum, quem pudet fateri beneficii auctorem, & beneficium à paupere acceptum pro injuria æstimant: in hoc planè stulti, in illo perspicuè ingrati; in utroque insolenter superbi, quod nolint aliquid deberi pauperi, neque se illius creditores constituere, ullave gratia obstringi ad redamandum pauperem beneficum. Itaque cum illud infestissimum sit, beneficium superbè dare; est & insolentissimum, superbè beneficium accipere. Vide Senec. lib. 2. de Benef. c. 17. 18. 19. Hoc est quod ait Job de Justo c. 12. 5. *Lampas contempta apud cogitationes divitum, parata ad tempus statutum.* Denique duces & liberatores patriæ sæpè eam ingratam experiuntur, ut expertus est Scipio, Themistocles, Miltiades, Coriolanus & ceteri qui post victorias civibus partas, ab eis acti sunt in exilium.

Vers. 16. ET DICEBAM EGO MELIOREM ESSE SAPIENTIAM FORTITUDINE, QUOMODO ERGO SAPIENTIA PAUPERIS CONTEMPTA EST, ET VERBA EJUS NON SUNT AUDITA] *Sapientia*, scilicet jam cognita & explorata per liberationem civitatis, q. d. Quænam illa hominum ingrata stoliditas, ut cùm viderint se per consilium sapientis evasisse obsidionem & excidium, jam tamen liberati eum spernant, nolintque salubria ejus monita, & consilia ad urbis conservationem & salutem spectantia, ulteriùs audire? quia nimirum externum splendorem & pompam dumtaxat spectant eamque in divitibus suspiciunt, ideoque sapientiam in paupere hac pompa destitutam despiciunt. Fortitudo hìc non animi, sed corporis accipitur, putà in viribus, opibus vel amicis sita: hanc enim significat Græcum δύναμις, Hebr. גבורה *gebura*, Chald. כח *coach*. Unde Sept. *Bona est sapientia super potentiam.* S. Hieron. *Super divitias & potentiam.* Thaumatur. *Super popularem potentiam.*

Pro, *quomodo*. Hebr. est *&*, quod Hebræis pro quavis conjunctione sumitur. Unde hic nonnulli vertunt *& tamen*. Alii *ergo*. S. Hieron. in veteri editione, vertit *quamvis*. *Dixi ego*, inquit, *meliorem esse sapientiam, quamquam nullus meminerit sapientis pauperis, cùm lata sunt omnia, sed universi divitias & potentiam admirentur. Ego tamen magis honoro contemptam sapientiam & verba, quæ nullus audire dignatur.* Verùm in posteriori Vulgatæ versione nervosiùs vertit *quomodo*: hæc enim nota interrogationis continet indignationem cum admiratione, incitatque sermonem ad exaggerandam rei indignitatem. Huic gnomæ affinis est illa Sapien. 6. 1. *Melior est sapientia, quàm vires; & vir prudens, quàm fortis.* Unde & illa Phocylidis; *Melior forti est vir sapiens: agros enim & civitatem sapientia, æquè ac navim gubernat.* Fortem corpore accipe. Nam qui animo fortis est, idem est & sapiens. Unde Cicero 3. Tuscul. *Docet omnes sapientes fortes esse, & omnes fortes sapientes.* Sapientia enim docet vincere metum, moderari audaciam, in periculis rebusque arduis esse animo excelso, firmoque judicio & constantia, vitam virtuti postponere, mortemque contemnere, quæ sunt officia actusque pariter fortitudinis. Hoc est quod dicitur Proverb. 20. 18. *Cogitationes consiliis roborantur & gubernaculis tractanda sunt bella.* Id liquet in stratagematibus bellicis, quibus utuntur callidi, & hostes subjugant.

Sapientia præstat corpore, Gnome.

Vers. 17. VERBA SAPIENTUM AUDIUNTUR IN SILENTIO, PLUSQUAM CLAMOR PRINCIPIS INTER STULTOS] Hebr. *In stultis*. Chald. *Qui imperat stultis clamantibus.* Septuag. *Super clamorem potentium in stultitiis.* S. Hieronym. in vetere editione: *Quàm clamor potestatem habentis in stultis.* Pro *in silentio*. Hebr. est *in quiete*. Scholiastes μετὰ ἠρεμίας, id est cum benevolentia, benignitate, suavitate, lenitate, mansuetudine. Syrus: *Verba sapientis cum requie audiuntur, quam trepidatio potentis stulti.* Arab. *Cum tranquillitate.* Jam.

Verba sapientium in silentio.

Primò. Primò, Aben-Ezra & Osorius sic explicant, q. d. Verba sapientum contemnuntur à civibus, dum res sunt prosperæ; at dum imminet obsidio & excidium, præ metu & dolore silentibus, cupidè audiuntur.

Secundò. Secundò, Arboreus q. d. Sapiens non clamat in turba & strepitu, sed secretum à turba quærit, ubi in silentio loquatur & audiatur. Accedit Titelm. qui per silentium accipit *submissam & modestam vocem, ut moris est sapientum.* Et Campen. *Verba sapientum etiamsi non multum clament efficaciora sunt, quam principis stulti vociferatio.*

Tertiò. Tertiò, Clarius & Dion. censent, hic causam dari, cur verba sapientum non audiantur, scilicet eò quòd requirant animum silentem, id est quietum, pacatum, liberumque à tumultu passionum, quem populus cupiditatibus æstuans præstare nequit.

Quartò. Quartò, alii censent sapientiam loqui silenter, id est demissa voce vel ex verecundia, eò quòd pauper sit, vel ex metu & dolore, eò quod videat se contemni, aut potiùs ex pietate & gravitate, q. d. Cùm urbe obsessa gubernator clamosè verba facit de urbis periculo, ejusque remedio, ac populus tumultuatur, dum hic hoc consilium succlamat, alius aliud; tum sapiens ex sua quiete prodiens, gravitate & sapientia sua populo silentium indicens, omnia sedat, tranquillat, ordinat & componit, ac sanissimum urbi liberandæ remedium proponit. Hic sensus valdè est appositus.

Quintò. Genuinè. Quintò & genuinè, Salomon solatur hic sapientem pauperem, ideoque contemptum, ac subinde pusillanimem & dolentem, quòd ejus consilia & monita non audiantur, ut dixit v. præcedenti. Solatur autem ex eo, quòd eadem audiantur in silentio, q. d. Et si vulgus obstreperum & tumultuans verba sapientiæ non audiat, ea tamen audiunt viri cordati & prudentes, eaque excipiunt magno oris silentio, & cordis quiete, atque majore applausu, approbatione & reverentia, quàm clamosi principes vel divites audiuntur à stultis adulatoribus, qui coram eis plaudunt, sed eis absentibus plodunt, id est explodunt & exsibilant. Nota verba sapientis prodire ex animo dicentis silenti, id est quieto, sereno, gravi, pio, prudenti, ideoque ab audientibus cordatis audiri in silentio, id est animo sedato, tranquillo & attento. Sicut vice versa clamor principis auditur cum clamoso applausu stultorum, illi adulantium. Opponitur ergo silentium & quies tam sapientis docentis, quàm populi audientis, clamori & tumultui tam principis clamantis, quàm stultorum ei acclamantium.

Silentium præstat loquela.

Porrò silentium oris sapientis prodit ex quiete & silentio cordis, ac notat ejus modestiam, mansuetudinem, benevolentiam, gravitatem, prudentiam constantiam æquè ac efficaciam, quod scilicet ipsius oratio prudens, cordata & nervosa, etiamsi modesta, lenis & submissa, efficacior sit clamosis principum concionibus, mandatis, edictis, eò quòd silentium omnibus cordatis indicat, quin & in obsidione & periculis, cùm omnia metu & perturbatione sunt plena, pacem & salutem conciliet. Unde aliqui sic vertunt & explicant: *Efficacius est silentium sapientis clamore dominatoris cum stultis suis affeclis*, id est plus valet ad reipublicæ salutem una vox sapientia, quàm mille clamores magistratuum, cum populo tumultuantium, quæ tumultum populi compescat, seditiones sedet, unionem efficiat, noxia consilia dissipet, ac sana suggerat ac persuadeat: sapienter ergo in voce, æquè ac mente sunt moderati, & submissi, insipientes clamosi & tumultuarii. *Anima*, inquit Olymp. *quæ stultitia repleta est, cum clamore & turbulentia sermones profert sine quiete, ordine & constantia.* Et S. Hieron. *Quemcumque videris in Ecclesia declamatorem, & cum quodam lenocinio ac venustate verborum excitare plausus, ac risus excutere, audientes in affectus lætitia concitare; scito signum esse insipientia tam ejus qui loquitur, quàm ejus qui audit. Verba quippe sapientum in quiete, & moderato audiuntur silentio: qui vero insipiens est, quamvis sit potens, & clamorem sive suæ vocis, sive populi habeat acclamantis, inter insipientes computabitur.* Hoc est quod de Christo sapientissimo ait Isajas 42. 2. *Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris, &c. Non erit tristis neque turbulentus.* Et c. 8. 6. *Aquæ Siloe quæ vadunt cum silentio.* Sicut enim aquæ leniter fluentes & quasi silentes sunt profundissimæ, sic & homines modesti & taciturni profundi sunt consilii & judicii.

Ana-

Anagog. Justi & oppressi & silentes in judicio clamabunt contra impios oppressores suos, juxta illud Sapien 5. 1. *Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos , qui se angustiaverunt*. Unde Thaumat. vertit : *Hæc tacet & contemnitur sapientia : ceterùm postea audietur altiorem vocem edens , quàm principes & tyranni malorum cupiditate flagrantes* .

MELIUS SAPIENTIA , QUAM ARMA BELLICA :
VERS. 18. ET QUI IN UNO PECCAVERIT , MULTA BONA PERDET] Thaumat. *Sapientia enim ferro ipso fortior est* . Olympiod. *Melius est consilium cuiuscumque prudens , quam omne auxilium quod ab armis sperari possit* . Sapientia enim est instar ignis , qui omnia transcendit , domat , inflammat & in se convertit . Apposite Franc. Vallesius S. Philos. c. 5. 74. Corpus naturale politico, hoc est hominem reipublicæ comparans , tria utriusque membra primaria ita adæquat. Agricultura ait , respondet jecori , quia sicut hoc sanguinem membris , sic illa alimenta reipublicæ suppeditat: Bellica ars respondet facultati irascibili , quæ est in corde ; quia repellit si quid infertur violentiæ aut impedimenti : Sapientia , & scientia respondent cerebro , in quo est mens & tota cognitio : Mercatura deinde respondet cruribus, quia proficiscendo exteras merces advehit . Mechanicæ artes respondent manibus , quibus conficiuntur : quantum ergo cerebrum præstat irascibili ceterisque membris, tantum sapientia antecellit artem bellicam ceterasque omnes .

Peccans in uno multa perdet . ET QUI IN UNO PECCAVERIT , MULTA BONA PERDET] Ex Hebr. *ונוא* variè verti potest . Hebræa enim ad verbum habent : *Peccator unus* . Septuag. *Peccans* . Unde Thaumat. *Stulo sia unus* . Et Chald. *Vir peccator unus qui est in generatione , est causa , ut pereant multa bona ab hoc sæculo* . S Hieron. verò in veteri editione : *Qui peccat unum*, Syrus: *Et unum peccatum perdit bona multa* . Arabicus : *Cum peccaverit unus , peribit bonum plurimum*. Est Antithesis sapientiæ & insipientiæ , sive sapientis & stulti , q. d. Sapientia prævalet armis , quia integras urbes etiam arctè obsessas servat & liberat, omniaque vincit & subjugat . E contrario insipientia vel unica multa bona perdit & corrumpit , adeò ut urbes & regna subvertat . Ita Cajet. qui illud adagium apposite hic citat : *Unus stultus projicit lapidem in puteum , & mille sapientes non extrahunt* . Unde Thaumat. vertit: *Stultitia unius multis periculum accersit , etiamsi multis videatur levis & contemptibilis* . Alii sic exponunt , q.d. Parvus error in principio nisi statim corrigatur , in multos deducitur, ac longè lateque serpit , juxta illud : *Clavus unus perdit equi soleam , solea equum , equus equitem , eques castra , castra rempublicam*. Nonnulli hanc gnomen referunt ad bellum & civitatem obsessam , de qua sermo præcessit , quasi dicat . Error unus in bello & civitate obsessa , etiam parvus , non rarò castra urbemque perdit. Unde illud tritum . *In bello nihil vel minimum negligendum*. Aut sic , quasi dicat . Melior est sapientia , quàm arma bellica , si tamen sapientia sit exacta , ut in nullo erret: si enim vel in uno peccat , perdet multa bona , scilicet famam & existimationem suam , ac opes & salutem sibi commissorum . Verùm hic sensus arctior est . Etsi enim occasione civitatis obsessæ hæc dicantur , ideòque bellum propriè respiciant , tamen generalis sententia tam in pace , quàm in bello locum habet , & ubique vera est . Exempla sunt . Adam unus homo , uno inobedientiæ peccato totam posteritatem perdidit , æquè ac Achan tota castra Israel Josue 7 Stulta duritia unius Roboam perdidit decem tribus. Una Jezabel , unus Achab , unus Manasses quot quantaque perdiderunt ?

Mysticè (quod tamen multi putant esse literale) qui in uno peccat , ut ab uno vero bono , puta à sapientia recedat, hic perdit bona multa , vel , ut ex Hebræo cum Septuag. verti potest , *bonitatem multam* , id est qui in unum peccatum mortale committit , perdet gratiam , charitatem , ceterasque virtutes ; ut hic idem ferè dicatur , quod Jacobi 2. 10. *Quicumque autem totam legem servaverit , offendat autem in uno factus est omnium reus* . Ita S. Hieronym. *Sic , ait , sentiendum est , quod propter unum peccatum multa iustitia retro pereant ; & invicem se virtutes sequi , & qui unam habuerit , habere omnes ; & qui in uno peccaverit , eum omnibus vitiis subiacere* . Sic & Bonavent Hugo , Lyran. Dion. & Olympiod quem audi. *Unus , quicumque is demum sit , dum sese peccati sorde commaculat , & bona corrumpit , quæ sibi ex acquisitis virtutibus possidebant , & multos etiam malo exemplo ad imitationem inducit* . Sic & Raban. & Glossa. *Unus stultus*, inquit , *plurimos corrumpit* .

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

COmponit , & anteponit sapientiam stultitiæ . Inde vers. 8. usque ad finem cap. varia sapientiæ documenta assignat , præsertim ne quis alteri struat insidias , aut detrahat maximè regi aut potenti .

1. MUscæ morientes perdunt suavitatem unguenti . Pretiosior est sapientia & gloria , parva & ad tempus stultitia . 2. Cor sapientis in dextera ejus , & cor stulti in sinistra illius. 3. Sed & in via stultus ambulans , cùm ipse insipiens sit , omnes stultos æstimat . 4. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te , locum tuum ne dimiseris : quia curatio faciet cessare peccata maxima . 5. Est malum quod vidi sub sole , quasi per errorem egrediens à facie principis. 6. Positum stultum in dignitate sublimi , & divites sedere deorsum . 7. Vidi servos in equis , & principes ambulantes super terram quasi servos . 8. Qui fodit foveam , incidet in eam : & qui dissipat sepem , mordebit eum coluber . 9. Qui transfert lapides , affligetur in eis : & qui scindit ligna , vulnerabitur ab eis . 10. Si retusum fuerit ferrum , & hoc non ut priùs , sed hebetatum fuerit , multo labore exacuetur , & post industriam sequetur sapientia . 11. Si mordeat serpens in silentio , nihil eo minus habet qui occultè detrahit . 12. Verba oris sapientis gratia : & labia insipientis præcipitabunt eum . 13. Initium verborum ejus stultitia , & novissimum oris illius error pessimus . 14. Stultus verba multiplicat. Ignorat homo , quid ante se fuerit : & quid post se futurum sit , quis ei poterit indicare ? 15. Labor stultorum affliget eos , qui nesciunt in urbem pergere . 16. Væ tibi terra , cuius rex puer est , & cuius principes manè comedunt . 17. Beata terra , cuius rex nobilis est , & cuius principes vescuntur in tempore suo , ad reficiendum , & non ad luxuriam . 18. In pigritiis humiliabitur contignatio , & in infirmitate manuum perstillabit domus . 19. In risum faciunt panem , & vinum ut epulentur viventes : & pecuniæ obediunt omnia . 20. In cogitatione tua regi ne detrahas , & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti : quia & aves cæli portabunt vocem tuam , & qui habet pennas annuntiabit sententiam .

VERS. 1. MUSCÆ MORIENTES (*moritura* Complut. *Mors sua* . Schol. *Muscarum mors*) PERDUNT SUAVITATEM UNGUENTI] Hebr. *Musca mortis fetere faciunt , & emanare* , vel ebullire *oleum pigmentarii* , vel aromatarii sive Pharmacopolæ . Muscis enim est gustus omnium saporum , ait Aristot. lib. 8. Histor. c. 11. quod ceteris anima-

libus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio libr. 11. cap. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. cap. 20. & aliis. Jam

Muscæ perdunt unguentum. Primò.

Primò, Cajetan. sic exponit, q. d. Sicut musca unguentum fœdat, sic insipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam sapientis. Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaveribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, ut vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractoris improbitas, & impudentia: hinc dicta est cynomia, id est musca canina. Exod. 8. vers. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret, & morderet, eisque notam infamiæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde τὸ *morientes* non rectè congruere detractori, qui vivit vigetque in maledictis. Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, uti muscæ. Unde Parasitus illud apud Athen. lib. 6. ait:

Quod invocatus canis eroamo, musca sum.

Ibidem Hegeiander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) jamque conaretur illas abigere, Cinesias unus ejus ordinis, qui fortè aderat, dixerit, *profectò aliæ muscæ periculosæ magis urgebunt, semel gustato tuo sanguine.*

Secundò.

Secundò, R. Haccados, & Joannes Ferus per muscas accipiunt exploratores, & proditores. Musca enim curiosè aliena invadit, omniaque obit, & lustrat, ut referantur hæc ad bellum, & urbem obsessam, de qua cap. præced. vers. 13. quasi dicat. Sicut muscæ perdunt unguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiosè omnia explorant, & perfidi consiliarii perdunt urbes & respublicas. Hinc Plautus in Mercatore, ita curiosum pingit:

Musca est pater meus: nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec profanum est, quin adsit ibi illico.

Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque, & longè petita.

Tertiò.

Tertiò ergò & genuinè, q. d. Sicut musca oleo se immergens, se ipsam interimit & oleum fœdat; sic una stultitia unius peccati, & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suavitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est unguentum odoratum. Nam gnome hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in uno peccaverit multa bona perdet*. (Ita S. Hieron. & Olympiod.) ubi dixi hæc spectare propriè ad principes, & magistratus, ac similes, qui civitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error unus non tantum sibi, sed & urbi non rarò excidium, vel damnum grave affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex una modica imprudentia aut vitio gravia sibi, suæque famæ, quin & aliis damna accersunt, juxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*: muscæ enim fragrantia & dulcedine unguenti illectæ ad illud certatim advolant, unde illi ceu visco immerguntur, suffocantur, ait Thaumaturg. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Madefactæ*, inquit, *oleo apes, muscæ, vespæ, formicæque intereunt*. Hinc muscas pollere odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia, & suavia, & pinguia advolent, & licèt sæpius abactæ semper tamen eòdem revolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere faciunt*. Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suavitatis*. Syrus & Arabicus: *corrumpunt*. S. Hieron. *exterminant*. Thaumaturgus: *reddunt deformem*. Alii: *flaccescere faciunt*. Camp. *corrumpunt, & bullis velut scabie obdormiunt*. Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ morientes in unguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, uti reipsa experimur. Sic exodi 5. 21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, invisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrantiam, & saporem unguenti, ut propter eam minùs quam antè sit odoratum, & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatablus parva insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum, qui bene audiebat

A malè audientem, hoc est, ut Campens. *Multum æstimationis ei adimit.*

Muscæ symbolum. Primum.

Mysticè; musca primò, notat improbas, vafras & malitiosas cogitationes à diabolo vel carne, & mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circumvolitant, eamque inquinant. Ita S. Hieron. *Quia*, inquit, *sæpe calliditati mixta est sapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, ut sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit cum innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Justo enim convenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum ultionem reservat Deo stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

Secundum.

Secundò, muscæ vitiantes unguentum notant improborum societatem, pravaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. Hieronym. *Per unum stultum multa bona subverti, quod sic malus mixtus bonis, contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in unguento, perdunt odorem illius, & saporem.* Et Scoliastes in Catena Græc. *Nam muscæ*, inquit, *suffocatæ unguenta, inutile ipsum efficiunt: sic Judæorum hæreticorumque sensus in bonam*
B *scripturarum fragrantiam incidentes, & seipsos morte afficiunt & putre fidelibus unguentum apparant.* Sic & S. August. lib. contra Fulgentium Donatistam art. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *morituræ Donatistæ circumvolant per totius corporis membra, & ubi repererint vulnera; sanu pingunt, ægra lambunt, & eorum ulceribus peccatorum vermes fundunt, qua nec ipsis cadaveribus parcant. Muscæ morituræ cùm oleum exterminant, oleo pereunt: neque enim vivetis, qui spiritum sanctum efflatis.* Ibidem confutat S. Augustin. Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse invalidum, ideòque iterandum: unde hanc gnomen sic ex cerebro suo exponebant. Muscæ perdunt suavitatem unguenti, id est Hæretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. c. 3. Archonticis hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, veluti muscæ moritura, & olei odorati compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiasten dictum est: Revera enim sunt muscæ interficientes, marcescere ac putidum facientes aromaticum & unguentorum oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.*

C

Tertium.

Tertiò, Chald. per muscam accipit concupiscentiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet juxta portas cordis, est sicut musca, quod causam afferat mortis in mundo; adeo ut tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod simile fuerat antè unguento unctionis suavissimo cum aromatibus.* Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine vivit, & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Unde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis, & sollicitudinibus lacerant, socialis gratiæ suavitatem exterminant* rursum musca est brevis ævi, vivit enim paucos dies, imò subinde paucas horas dumtaxat, seque in oleo, melle, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ advolans adurit; idem facit concupiscentia & homo concupiscens: ipsa ergo est musca mortis, id est res vilis & exigua, sed mortalis, brevique moritura; & mortifera. Ad hæc muscæ otiosa est; ideòque vaga & curiosa,
D aliena invadit. Unde S. Franciscus: *Si quem cernebat otiosum, & vagum, aliorum collo manducare labores, fratrem muscam nominandum censebat, eò quòd ccalis nihil boni faciens, sed benefacta inficiens vilem, & abominabilem omnibus se reddat*, ait S. Bonavent. in vita ejus cap. 5. Sic & concupiscentiæ & curiositatis, omnisque mali causa & fons est otium. Denique musca est animal insolens, impudens indocile & indomabile. Cetera enim animalia arte cicurari possunt, musca numquam. Sic & concupiscentia omnem respuit doctrinam, rationem & disciplinam; quare planè excindenda & eradicanda est, imò ferro & flamma adurenda instar hydræ, alioqui renascitur & repullulat, imò reviviscit velut muscæ. Nam *muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita*, ait Plinius lib. 11. c. 36.

Quartò, S. Gregor. 18. Moral. c. 18. per muscas accipit leves & importunas cogitationes, quæ suavitatem unguenti, id est puritatem, sanctitatem, dignitatem, pacem (&

de-

devotionem, ait Bonav. præsertim in oratione) animi licèt A non tollant, inquietant tamen, fœdant & perturbant: *Ægyptus*, inquit, *quæ huius mundi speciem tenet, muscis percutitur. Musca enim nimis insolens & inquietum animal est. In qua quid aliud, quàm insolentes curæ desideriorum carnalium designantur: unde alias dicitur: Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti: quia cogitationes superfluæ, quæ assiduè in animo carnalia cogitante, & nascuntur & deficiunt, eam suavitatem, qua unusquisque intrinsecus per spiritum unctus est, perdunt: quoniam integritate eius perfrui non permittunt. Ab his muscis*, ait S. Hieron. *princeps dæmoniorum appellatus est Beelzebub, qui interpretatur aut idolum muscarum* (q. d. Deus muscarius, quòd idolum hoc caput muscæ haberet, aut muscis ad carnes illi immolatas advolantibus, esset refertum) *aut vir muscarum, aut habens muscas*. Dæmon enim hasce cogitationum inquietatum muscas menti nostræ circumvolitantes immittit. Vide quæ de muscarum in Aegypto plaga dixi Exodi 8, 7. Porrò Hebræi in *Pirke Avoth*, inter decem Patrum miracula tertium hoc assignant: *Non conspecta fuit unquam musca in domo sanctuarii*, ne ad carnes Deo oblatas & crematas advolans, eas fœdaret.

Quintum. Quintò, Lyran q. d. Sicut musca perdit unguentum, sic B unum peccato mortale perdit cumulum meritorum, æquè ac bonam conscientiam. S. Ephrem, verò per muscas accipit dæmones: *Dicit Ecclesiastes*, inquit, *muscas morientes perdere suavitatem unguenti, ut sancti quidem, peccati ac dæmonis intelligant vilitatem & impuritatem, negligentes autem insidias atque subtilitates. Inducit enim inimicus iis, qui sibi videbantur securi, præcipitem. Et Elias Deum Accaron, muscam Baal appellavit. Insidet enim in mentibus impiorum tamquam in rosis & candentibus pascuis, hoc est marcescentibus: exprimitque immundam actionem ipsorum, ut ebullitionis temulentia eorum delectetur. Inter improbos versatur, ut draco; at inter luxu diffluentes, ut musca. Patitur se draco in muscam transformari ut impietatis sanie miseros delectet. In Parvis quoque venenata prævalet consuetudo, quæ animæ detrimentum affert ad omnem draconis dispositionem.*

Sextum. Sextò, S. Bernard. serm. in feria 4. Hebd pœnosæ, hæc adaptat Judæis Christum crucifigentibus: *Absit*, inquit, *ut muscæ morituræ exterminent suavitatem unguenti, quod de tuo corpore fluit, quia apud sinum tuum misericordia, & copiosa apud eum redemptio. Muscæ morituræ miseria sunt, muscæ morituræ blasphemiæ sunt, muscæ morituræ insultationes sunt, quas tibi reddit generatio prava & exasperans. In ipsa orbatione manuum tuarum*, &c. *pro reverentia tua clamas: Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciant.* Idem serm. de Triplici custodia manus, linguæ & cordis, applicat linguæ, quæ res modica est, sed magna dat damna: *Vilis*, inquit, *res est musca moriens, sed exterminat oleum suavitatis. Tenerum membrum lingua, attamen vix teneri potest; substantia quidem infirmum atque exiguum, sed usu magnum, & validum invenitur; modicum membrum est, sed nisi caveas magnum malum.*

Septimum. Septimò muscæ sunt distractiones, & sollicitudines negotiorum in oratione occurrentes, quæ cor lancinant, & tam importunæ sunt orantibus, quàm muscæ convivantibus. Aptè dicuntur *morientes*, tum quia orationis gratiam, & devotionem interimunt; tum quia, quamvis utiles, cum occurrunt, futuræ postea videantur: tamen post orationem non magis fructuosæ, quàm res mortuæ deprehenduntur. Illa simulacra, quæ in oratione magnæ spem utilitatis offerebant, post orationem sic evanescunt, ut trunca, & inutilia cadavera relinquantur. Unde constanter à nobis sunt abigendæ. In cujus rei typum, cum aliquando Abraham sacrificium ex animalibus Deo offerret: *Descenderunt*, inquit textus, *volucres super cadavera, & abigebat eas Abraham*. Genel. 15. vers. 11. in quem locum D. Gregor. lib. 16. Moral. cap. 19. *Sæpe*, inquit, *in ipso orationis sacrificio importunæ se cogitationes ingerunt, quæ hoc rapere vel maculare valeant, quod in nobis Deo fleatos immolamus. Unde Abraham, cùm ad occasum solis sacrificium offerret insistentes aves pertulit, quas studiosè, ne oblatum sacrificium rapere*

Vers. 7. *rent, abegit. Sic ergò nos cùm in ara cordis holocaustum Deo offerimus, ab immundis hoc volucribus custodiamus, ne maligni spiritus & perversæ cogitationes rapiant, quod mens nostra offerre se Domino utiliter sperant.*

Symbolicè S. Eucherius lib de Formis spirit. cap. 5. & Pierius Hieroglyp. c. 25. per muscam accipit tam cacodæmonem, quàm hominem impurum, & maleficum Musca

A enim Aegyptiis erat Hieroglyphicum importunitatis, & importunæ vexationis: Musca enim adeò est impudens, & improbè pertinax ut licèt abacta, semper redeat, teque infestet, ac nullam tuarum occupationum rationem habeat, sive loquaris, sive dormias, sive scribas, sive comedas, sive legas, parata semper adsiet, ut in faciem insiliat tuam, infesta, incommoda, noxia, nec ulli rei nisi fastidio de se concitando idonea, talis est & dæmon ac homo diabolicus. Hinc Plutar. Sympos. 8. asserit duo tantùm esse animalia domestica, quæ numquam humano convictu mansuescant, nec tactum, nec consuetudinem, nec disciplinam admittant, scilicet hirundinem & muscam, utramque enim semper indocilem & feram permanere. Sic ergo Pierius hanc gnomen explicat: *Muscæ morientes exterminant olei suavitatem*; hoc est adeo malignum esse muscarum genus, ac perinde Beelzebub, putà cacodæmon & homo maleficus, ut vel si moriendum sit nocere eligat & optet: quippè qui vel bonos alicujus mores corrumpat, vel virtutem aliquam infringat, se quoque simul perdi pro nihilo habeat.

PRETIOSIOR EST SAPIENTIA ET GLORIA, PARVA ET AD TEMPUS STULTITIA] Ita legendum cum B Roman. Alii enim Codices mirè hic variant. Vide Franc. Lucam in Notis ad hunc locum. Sensus videtur planus, scilicet quòd sapientia gloriosa præstet stultitiæ, quæ in se vilis est, parva & inglorius; ut sapientia sit nominativi casus, stultitià ablative. Verùm ut taceam hunc sensum esse exilem, & frigidum: quis enim hoc nescit; Ex Hebræo liquet contrarium, scilicet τὸ *sapientia & gloria* esse ablativi casus; τὸ verò *stultitia* nominativi. Sensus ergo est q. d. Parva & tempore oportuno congruoque usurpata stultitia, præstat rigidæ sapientiæ, & gloriæ, quæ subinde in periculis sibi aliisque occasio est magni damni: præstat subinde simulare stultitiam, quàm ostentare suam sapientiam, & gloriam. Alludit ad pauperem, qui sua sapientia liberavit civitatem obsessam, hic enim à mundanis ob paupertatem ridetur, ejusque sapientia, quia paupertati mixta, videtur stultitia; sed hæc ejus stultitia potior est omni mundanorum sapientia, & gloria. Hinc illud Horatii libr. 4. Carm. Ode 12.

Misce stultitiam consiliis brevem,
Dulce est desipere in loco.

Et illud:

C *Stultitiam simulare loco prudentia summa est.* *Prudens desipit suo loco.*

Sic David simulans stultitiam coram Achis rege; periculum mortis evasit. 1. Regum 21. quin, & Brutus formam stultitiæ assumpsit, ut adipisceretur imperium, ut tradunt Histor. Rom. Sic Christus huic mundo factus est stultus, dum elegit, & docuit paupertatem, humilitatem, patientiam, quæ mundus æstimat stulta: sed hæc stultitia summa est sapientia. Unde Paulus: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus.* Et: *Quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.* 1. Corinth. 1. v. 21. & 25. Vide ibi dicta. Sic pariter stultitia qua sancti à mundanis existimantur stulti, pretiosior est omni mundi sapientia, & gloria. Unde & Paulus dicebat: *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo.* Et noster S. Ignatius: *Desidera stultus haberi ab hominibus, ut sapiens habearis à Deo, ut ipsum lucrifacias.*

Sis populo demens, sic sapis ipse Deo.

Hoc est quod ait Paulus 1. Corinth. 3. 18. *Si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum.* Sic ut in- D sipientibus, pueris, rusticis docendo te accommodes necesse est, ut cum iis desipias & quasi repuerascas, juxta illud Pauli: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos.* 1. Corin. 9. 22. magna ergo sapientia est cum rusticis agere rusticè, cum pueris pueriliter, cum insipientibus insipienter: qui enim hoc facere nescit, frustra in iis erudiendis laborat. Sic principi, & magistratui necesse est, ut humori, capacitati, & ruditati plebis se accommodet.

Porrò Heb. sic habent יקר מחכמה מכבוד סכלות מעט *iaKar mechachma miccabod sichlut meat*, quod variè à variis vertitur. *Primò.*

Primò: Paguin Vatabl. Clarius, Arias, Cajet. Campens. aliique Hebraizantes hoc hemistichium præcedenti nectentes, totum hunc versum sic appositè nectunt, & vertunt: *Sicut muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti: sic virum pretiosum ob sapientiam, & gloriam perdit parum*

stultitiæ: vel sic: *Vir pretiosus ob sapientiam & gloriam, fœtet propter parvam stultitiam*: q. d. Parva stultitia perdit totam hominis existimationem, & gloriam, quam ob sapientiam, & sapientia dicta factaque adeptus erat. Audi Cajet. modica stultitia faciet putere, & fœtere hominem quemlibet eximium, qui ipsa videbatur pretiosior sapientia, & omni honore superior, quemadmodum vel musca, sicut est dictum, nobilissimum corrumpit unguentum. Nam bonum consurgit ex integra causa, & mali licet parvi magna contagio est. *Quadruplex versio.* Secundò, Lyran. Hebr. יקר *iakar*, id est *pretiosus*, vertens *ponderosus*, sic transfert: *Ponderosior præ sapientia & gloria est parva stultitia*. *Ponderosior*, quia hominem deprimit, deiicit & perdit. Verùm Hebr. *iakar* ubique pretiosum significat, non ponderosum. *Secundò.* Tertiò, Septuag. verba traiicientes contrariè vertunt: *Parum sapientiæ pretiosius est, quàm gloria magna stultitiæ*. Ita Olympiod. ut sit antithesis cum muscis. q. d. Paucæ muscæ perdunt suavitatem unguenti, at multi magnique stulti non perdunt nec corrumpunt sapientem, licèt minùs sapientia præcellentem: Parva enim sapientia dignior, & fortior est magna stultitia omnique ejus gloria, hoc est omni divitum insipientium honore, opulentia, pompa & splendore. *Tertiò.* Unde Arabicus, Septuag. de more secutus vertit: *Exiguum sapientiæ pretiosius est magnificentia stultitiæ plurima*. *Quartò.* Quartò Noster optimè ex Hebræo vertit: *Pretiosior est sapientia, & gloria, parva & ad tempus stultitia*, eo sensu quem initio assignavi. Consentit enim Chald. *Quantum autem sapientum prudentia, & divitum opibus præstat is, cuius mediocris est & levis stultitia?* Et S. Hieronym. in veteri edit. *Pretiosa est super sapientiam & gloriam stultitia parva*.

Quæres, quomodo hæc versio cohæret in eodem versu cum muscis perdentibus unguentum? Resp. per antithesin vel exceptionem hoc sensu, quasi dicat. Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti: Sic pariter stulta veraque stultitia perdit sapientiæ famæque suavitatem. Dico stulta stultitia: Nam sapiens parvaq; stultitia, quæ congruo tempore sapienter assumitur, præstat sapienti rigidæq; sapientiæ, adeòque ejus gloriam offuscat, exterit & perdit. Aut magis directè, & quasi ex æquo, quasi dicat. Sicut parvæ paucæque muscæ perdunt suavitatem unguenti, sic parva stultitia, quæ scilicet à mundanis vocatur stultitia, cùm revera ipsa coram Deo sit vera meraque sapientia, superat & perdit omnem suavitatem sapientiæ, & gloriæ mundanæ, utpote cum ea sit longè pretiosior, & potentior, uti patuit in Christo, & Apostolis, juxta illud: *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo*. Isajæ 29. 14. & 1. Corinth. 1. 19. Alludit enim, ut dixi, ad pauperem sapientem, qui sua sapientia liberavit civitatem, sed ob paupertatem despicitur, & habetur velut musca languida, & moriens, id est homo nullius momenti, cùm revera ipse sit apis præstantissima, suavissimum sapientiæ mel distillans.

Tropol. S. Hieron. & ex eo Albinus: Pretiosior & utilior est humilis gloria, quàm superbi elatio. Melius est ad tempus stultum videri, id est simplicem, quàm superbum, & gloriosum. Et Lyran. Pretiosior est sapientia cùm honore parvo, quàm stultitia cum honore magno, juxta illud cap. 4. 13. *Melior puer pauper & sapiens rege sene & stulto*.

VERS. 2. COR SAPIENTIS IN DEXTERA EJUS, ET COR STULTI IN SINISTRA ILLIUS] Hebr. *Ad dexteram eius*, &c. *& ad sinistram eius*. Cor omnibus hominibus sive sapientibus, sive stultis est in medio, non corporis (hujus enim medium est umbilicus) sed thoracis sive pectoris, ad lævam tamen vergens, ut docet Hippocrates, Galenus, Aristot. cæterique Physici, & Medici.

Per *cor* ergo, non cor corporis, sed mentem, putà rationem, voluntatem, affectum, ejusque actiones, & operationes accipe. Est Catachresis; quod enim cor est in corpore, hoc mens est in anima. *Cor sapientis in dextera, stulti in sinistra. Primò.* Sensus igitur est primò, q. d. Sapiens cor habet in dextera, id est omnia sua promptè, expeditè, agilitèr, sapientèr, felicitèr facit, stultus verò habet cor in sinistra, id est sua facit tardè, impeditè, ineptè, stultè & infelicitèr. Nam in dextra corporis parte ac manu plus est virium & agilitatis quàm in sinistra; hinc dextera symbolum est roboris, promptitudinis, agilitatis, sapientiæ, felicitatis; sinistra verò debilitatis, tarditatis, hæsitantiæ, imprudentiæ, infelicitatis.

Secundò. Secundò, q. d. Sapiens omnia facit cum ratione, & judicio, perinde ac si cor, id est mentem haberet ad dexteram; stultus verò sine ratione, & judicio operatur, perinde ac si cor haberet ad sinistram. Ratio est, quòd sapiens operetur ex sapientia, id est ex corde, mente, ratione & judicio, stultus verò operetur ex stultitia, id est ex concupiscentia, quasi hæc sit illi ad dexteram omnia imperans, jubens, dirigens; mens vero & ratio sit illi ad sinistram. Unde Hebr. est: *Cor sapientis ad dexteram eius, & cor stulti ad sinistram illius*. Nam ut docet Aristot. dextera omnia sunt validiora. Hinc dextera pars initium præbet incedendi. Dextera enim pars movere, sinistra moveri apta est, ob eamque rem onera non parti moventi, sed mobili imponi debent, ideòque bajuli illa non dextero, sed sinistro humero imposita bajulant, ita ipse lib. de Incessu animal. capit. 3. Quia ergo in sapiente validior est mens, & sapientia, utpote quæ movet alias vires, regitque ipsam concupiscentiam hinc illi cor, id est mens est ad dexteram, concupiscentiam verò ad sinistram. Vice versa in stulto, id est vitioso validior est concupiscentia, quæ movet ceteras vires ad prosequendum opes, epulas, honores quos concupiscit: hinc concupiscentia est ei ad dexteram, cor verò & mens ad sinistram.

Tertiò. Tertiò, cor sapientis est ad dexteram, id est ad honesta, meliora, saniora & sanctiora tendit, scilicet ad virtutes & bona opera, quibus perveniat ad felicitatem, & vitam æternam. Ita Chald. *Cor sapientum, ait, incumbit ad acquirendam legem, quæ data est manu dextera Dei, & cor stulti ad acquirendas facultates argenti, & auri*. Et Thaumat. *Sapiens, ait, ad res dexteras, & honestas sibi dux est, stultus autem ad res lævas propendet, nec umquam ad res præclaras duce stultitia utitur*. Et S. Hieron. *Justus, inquit, in se sinistram non habet, sed totum in eo dexterum est. Et cùm ad iudicandum. Salvator venerit, agni stabunt à dexteris, hœdi verò à sinistris erunt. Et in Proverbiis scribitur: Dexteras vias novit Dominus, quæ autem perversæ sunt à sinistris sunt. Qui ergo sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod ducit ad dexteram. Qui verò insipiens est, de præsenti, quod positum est in sinistra. Quæ quidem fermè idem Philosophus & Poeta ait*: *Matth. 25.* *Prover. 6.*

Dextera quæ magni Ditis sub mœnia ducit.
Hac iter Elysium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas & ad impia tartara mittit.

Firmianus quoque noster in præclaro Institutionum suarum opere, y, literæ meminit, & de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus & vitiis plene disputavit. Vide dicta Proverb. 4. 27.

Quartò. Quartò, sapienti cor est ad dexteram, quia circumspectè, efficacitèr, ordinatè, & perfectè sua facit, ut in nullo erret: stultus verò ad sinistram, quia improvidè, languidè, præpostrè, imperfectè sua peragit; hinc semper defectum aliquem operi bono admiscet: Hic sensus rectè cohæret cum eo quod præcessit: *Qui in uno peccaverit, multa bona perdet*. Insuper sapiens cor habet dexterum, validum, robustum & constans in bono, ut in eo contra omnes satanæ, mundi, & carnis insultus immotus persistat: Stultus verò habet cor sinistrum, id est invalidum, infirmum, inconstans, quia ubi bonum facere cœpit, mox levi tentatione pulsatus ab eo deficit, & resilit.

Quintò. Quintò, dextera symbolum est libertatis æquè ac liberalitatis: sinistra servitutis, & avaritiæ. Ad dexteram enim incedunt Domini, liberales, & magnifici; ad sinistram servi arcti, & avari. Stultus ergo sua facit servilitèr, arctè, coactè, & avarè: sapiens verò liberè, amplè & liberalitèr. Hinc Ægyptii teste Pierio dictitabant, à dextera Dei promanare omnia bona, & beneficia, à sinistra verò omnia mala, omnes plagas & supplicia. Hinc rursum quidam vir eruditus sic exponit. q. d. Cor iusti semper pulsatur & erigitur dextra, & felici bonorum spe, ac cor impii pulsatur & percellitur sinistra diffidentia, suspicione, metu, pavore, & angore.

Denique breviter hæc omnia complectaris sic exponendo: Cor sapientis est in dextera, id est in sapientia, hoc est in prudentia, & virtute illi etenim totus intendit, & in ea quasi moratur, & habitat: stulti verò cor in sinistra, id est in stultitia, putà in imprudentia, & concupiscentia; illi enim totus insidet, & incumbit. Hunc esse sensum indicat id quod sequitur.

Sed

SED ET IN VIA STULTUS (malè quidam legit *stulti*, licèt ita quoque verti possit ex Hebræo) AMBULANS, CUM IPSE INSIPIENS SIT (Hebr. *deficiat corde*, id est sapientia. Syrus: *Cor eius pusillum*, id est parvi animi & judicii est. Arab. *Indigere facit eum cor suum*, ut sit inops mentis, & consilii) OMNES STULTOS ÆSTIMAT] Symmach. *Suspicatur de omnibus, quia stulti sunt*. Campens. *Quacumque ieris stultus, vecordia cum comitabitur, & obvios omnes stultos appellabit*.

Cohæret aptè hæc gnome præcedenti, q.d. Cor stulti adeò est sinistrum id est stultum, ut ceteros omnes, etiam sapientes stultos æstimet, tum quia ex stulta persuasione, & philautia se solum sapere æstimat, reliquos verò desipere: sicut qui palatum habet infectum, saporem dulcem æstimat amarum, & eos qui secus censent errare, & desipere autumat. Hoc est quod dicitur Proverb. 12. 19. *Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias*: tum quia ceteros ex suo metitur ingenio & affectu: quare quod ipsi sapit & placet, omnibus sapere & placere judicat; ut si ipse sit gulosus, luxuriosus, superbus, &c. omnes gulosos, luxuriosos, superbos, &c. judicet: qualis enim quisque est tales, & alios judicat, ait Aristot. 3. Polit. 6. Sic Nero libidinibus oppletus, certò sibi persuadebat neminem esse castum, aut ulla sui corporis parte pudicum, teste Sueton. in vita ejus c. 29. Sic hæretici censent Catholicos sacerdotes & religiosos impurè vivere & cautè, non castè, eò quòd illis castitatem servatu putent impossibilem, qui sibi impossibilem judicant. Nam ut ait Seneca: *Omnis affectus hoc habet, ut in quo ipse insanit, omnes furere putat*. Et ut ait Cassian. qui alicui vitio subjacet, pronus est, ut eidem alios subjacere judicet. Hinc infert Seneca: signum viri boni esse, si displiceat malis: nondum sat bonum & felicem esse quem nondum turba derideat.

Pro *omnes stultos æstimat*, Hebr. habent: *Dicit omni, quod stultus est*, quæ verba indefinita variè definiri possunt: primò, q.d. Stultus dicit cuilibet: *tu es insipiens*; secundò, q.d. Stultus dicit omnibus se esse insipientem, id est quidquid negotietur & agat ipsa ostendit, quod cor id est mens ipsi deficiat, ideò omnibus patefacit suam stultitiam. Hoc secundum secuti Septuag. vertunt: *Etiam in via stultus ambulat, cor eius deficiet vel retardabitur & quæ cogitabit, vel ratiocinabitur omnia stultitia sunt*. Thaum. *Cogitatus eius vani sunt stultitiaque referti*. Olymp. Septuag. sic explicat: *In hac vita, quam verò viam dixeris stultus perambulans, cum ad sinistram cor habeat, semper cessat, ac posterior invenitur: in vacuum enim pergit, nequaquam sibi propositæ supernæ vocationis bravio: In anteriora itaque sese non extendit, nec properat ad finem: sed quamvis ad hac ipsa pergere videatur, medio in cursu deficiet, omnia imperfectè & sine ratione cogitans & aggrediens. Quod si ipsam adeat viam iustificationum, vel ut verius dicam adire se simulet, hoc est divinorum observantiam mandatorum, quia tamen illius mens flectitur ad sinistrâ, cessabit prorsus atque deficiet, ut neque quid præceptum sit, intelligat, neque operetur iuxta legislatoris voluntatem*. Chald. verò vertit: *Etiam in via perplexa tempore quo stultus ambulat, cor eius caret sapientia, ita ut faciat verba, quæ non decet fieri, & omnes dicunt esse stultum*.

Vers. 4. SI SPIRITUS POTESTATEM HABENTIS (Hebr. *dominantis*) ASCENDERIT SUPER TE (Symmach. *superveniat tibi*, vel *irruat in te*. Thaumaturg. *Si bellum tibi moveat spiritus adversarius, resistas valde*) LOCUM. (S. Cyrill. in c. Isaiæ legit *cor*: in corde enim est locus sapientiæ, & constantiæ) TUUM NE DIMISERIS, QUIA CURATIO FACIET CESSARE PECCATA MAXIMA] S. Ambros. legit: *Cura mitigabit delicta magna*. *Cura*, id est diligentia, ne qua in re desis officio tuo, ait ipse in Psalm. 37. Symmac. *Quia pudicitia comprimit peccata magna*. Minus rectè Aben Ezra, per curationem accipit remissionem animi, otium, item medicinam, qua medicus curat morbos corporis. Septuag. Hebr. מרפא *marpe*, id est *curatio*, vertunt *sanitas*. Syrus: *medicatio*. Arabicus: *miseria*, Pagninus: *Lenitas*. Pro, *locum tuum*. Tigur. vertit: *Stationem suam*. Vatabl. *Locum pristinum*. Jam

Primò. Primò, Campens. sic vertit: *Si cupiditas dominandi animum tuum invaserit, locum priorem ne facile deserueris: nam qui ab huiusmodi cupiditatibus animum suum compesset, multa vitabit & gravia peccata*. Accedit Tigur. quæ vertit: *Quoties affectus dominationis* (vel Domini, dominationis, aut dominatio) *in te ortus fuerit, ne desere stationem tuam: nam qui affectus sedat, reprimit grandia peccata*. Idque dupliciter exponit. Vatab. Primò, q. d. Si dominandi obrepserit cupiditas, illam cura, id est reprime, & castiga; sic enim vitabis peccata multa arrogantiæ, iniustitiæ, rapinæ, &c. in quæ incurrunt ii qui regunt, vel dominari cupiunt. Secundò, si regendi potestas tibi offeratur noli efferri animo, sed modestè & prudenter ea utere, sic vitabis peccata multa. Favet Hebræus, S. Hieron. cujus verba mox recitabo, æquè ac Pineda. Verè Seneca epist. 84. *Quæcumque*, inquit, *eminere videntur in rebus humanis, per difficiles & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est*.

Secundò. Secundò, Cajet. quasi dicat. Si dominatum & regimen acceptaveris, eris medicus, qui pro tuo munere facies medicinam peccatis, non omnibus, tamen magnis. *Politica enim*, inquit, *gubernatio non tollit peccata omnia populi, sed peccata magna: De minimis enim non curat Prætor*, nec curare omnia potest, quod si tentat, audiet illud: stulti ad cribrum, hoc est, stulti conantur omnia minima cribri foramina obturare, sed stulto & irrito conatu.

Tertiò. Tertiò, & genuinè, quasi dicat. Si ira, vis, vel impetus potentis alicujus dynastæ te impellat in aliquod peccatum, ne desere locum & officium virtutis, quem requirit status & gradus tuus.

QUIA CURATIO] Hebr. מרפא *marpe*, id est medicina, sanitas, lenitas, curatio, qua curas ægritudinis & passiones animi, tum tui, tum potentis te impetentis, *multa delicta avertet*. Unde Tigur. vertit: *Qui affectus sedat, reprimit peccata grandia*. Alii, *marpe* vertunt remissio, dimissio, putà animus demissus, remissus, lassus & solutus, non inflatus, tumidus & superbus. Curatio ergo, sive sanitas hæc est animi stabilitas, & constantia virtutum, qua curas tuam infirmitatem, metum & pavorem, juncta cum lenitate, patientia & mansuetudine, qua curas, & mitigas potentis iram, itaque cessare facit delicta plurima, quæ committeres tu cedendo, & consentiendo improbæ voluntati potentis, sive principis, & quæ ipse committeret te cogendo ad consentiendum, vel te iniustè vexando, torquendo & subinde necando. Curatio igitur est tolerantia impotentis & iniqui Domini, quam qui retinet, avertit multas rixas, odia, simultates, damna, quæ alioqui orirentur. Nam *patientia lenietur princeps, & lingua mollis confringet duritiam*, Prov. 15. 1. & 25. 15. Vide ibi dicta.

Vox *curatio* significat in dominando intercurrere animi passiones, ægritudines, & vulnera, putà in dominante fastum & iram, in eo cui dominatur metum & pavorem; ac utrumque à sapiente, velut à medico curandum esse, hunc constantia, illum lenitate & patientia. Unicum ergo remedium tentationum & persecutionum est, animi stabilitas, quies & constantia: ex adverso eorum fomentum est, enim levitas, pusillanimitas, & inconstantia. Unde Jerem. Thren. 1. 8. *Peccatum*, inquit, *peccavit Ierusalem, ideo instabilis facta est*. Vide ibi dicta. Et Salomon Prover. 28. 8. *Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui derelinquit locum suum*. Et Ecclesi. 11. 22. *Confide in Deo, & mane in loco tuo*. Et Paulus: *Sic state in Domino charissimi*. Philipp. 4. 1. Idem à Salomone didicere Philosophi. Unde Horat. lib. 3. Carm. Ode 3.

Iustum & tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava iubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida.

Hic ergo est sanus & validus, imò curans & sanans suas & aliorum animi ægritudines. Ita S. Hieron. Titelm. Lorinus & alii.

Tropol. quod tamen nonnulli censent esse literale, S. Hieron. Salon. Thaumat. & alii per spiritum potestatem habentis, accipiunt impulsus, & tentationes diaboli ac concupiscentiæ, cui resistendum est per mentis, & propositi in bono constantiam: hæc enim est curatio, & sanitas animi, quæ cessare facit peccata plurima, ad quæ incitat animam dæmon per motus concupiscentiæ, quos ex ea in ea suscitat. Ita Chald. *Si spiritus appetitus mali, inquit, dominatur tui & confortatus, ut ascendat super te, ne dimittas locum tuum bonum, in quo stare consueveras: quoniam verba legis creata sunt medicina in sæculo, ad dimittenda peccata, & ut oblivioni tradantur coram Domino peccata maxima*. Unde S. Ambros. in Psalm. 41. *Et si*

spi-

Spiritus, inquit, *potestatem habentis in te ascendat, ut habes in Ecclesiaste, locum tuum ne derelinquas. Etenim superiorem te Christus constituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fidei & pietatis locum, quem in Deo accepisti, ut superior factus ascendentem de inferioribus, hoc est, de terrenis & saecularibus, spiritum aequam facile repellas, & signa eius non suscipias in pectore tuo, non occupet animae tuae vestibula, nec interiora mentis tuae, & quasi in sylva lignorum ignibus suis incendat & fragilia populetur, aut securibus suis januas tui cordis excidat. Sis igitur in nobis non sylva, sed vinea, sit porta nostri oris & cordis clausa diligentius, ne hostis irrueat. Cito dejicit januam, si patentem eam invenerit.* Sic & Cyril. Hierosol. Catech. 2. & Cyril. Alexan. lib. 15. de Adoratione in spiritu, qui & addit: Si vitia non castigantur, saepere in dies ad majora, & cor mentemque corrumpere, atque ad summam perniciem perducere. Nam ut ait S. Hieron. citans hanc gnomen tract. de Virg. servanda: *Quasi in procinctu & in acie stamus semper ad pugnam. Vult nos loco movere hostis, & de gradu decedere, sed solidanda vestigia sunt, & dicendum: Statuit supra petram pedes meos. & petra refugium leporibus.* Psal. 39. & 103. Jam particulatim.

Spiritus potestatem habentis quis? Primò; Primò, S. Hieron. per spiritum hunc accipit spiritum sive impulsum libidinis, quem curat amor castitatis & constantis pudicitiae. Unde pro *curatio* Symmach. vertit pudicitia. Audi S. Hieron. ex Symmacho: *Si spiritus principis irruerit tibi, de loco tuo ne recedas: quia pudicitia comprimit peccata magna, id est si titillaverit mentem tuam diabolus, & te ad libidinem concitaverit, ne sequaris cogitationem pessimam & blandientem voluptatem: sed sta fortis & rigidus, frigore castitatis flammam voluptatis extingue. Hebraeus in hoc loco nescio quid suspicatus est. Si aliquam in mundo acceperis dignitatem, & ordinatus fueris major in populis, noli relinquere prima opera tua, & antiquarum virtutum ne incipias oblivisci laboremque pristinum non habere: quia peccatorum tuorum remedium ex conversione bona nascitur, & non ex tumenti & superflua dignitate.* Sic & S. Basil. lib. de Virgin. per potestatem accipit potestativam cogitationem concupiscentiae, quae mentem Virginis potenter invadit, & sollicitat ad turpia: sed illa si sapit, loco suo stet eamque excutiat: *Nullius igitur*, inquit, *absentis, nullius praesentis hominis spectaculum sit virginis anima, nisi sancti sponsi sui, nulla in eo alia, quam sponsi inspiciatur forma.* Et auctor Caten. Graec. *Si te*, inquit, *superiora potentem spiritus fornicationis malus, vel avaritiae sensu adortus fuerit, omnes illi sensus occludito. Quod si peccaveris, poenitentiae pharmacum quaere:* ubi per curationem sive medicinam, vides accipi poenitentiam. Tunc ergo spiritus habentis potestatem ascendit super aliquem, cùm animae morbus illum impugnat, ac miserabiliter subjicit. Et quod tunc medicamen apponendum; illud certè, ut vitio impugnatus locum tuum, id est modum curationis non deseras: quia uniformis atque assidua curatio peccatis maximis solet mederi, quantò magis minora, aut non nimis radicata curabit?

Secundò; Secundò, S. Ambros. lib. 1. de Offic. cap. 21. per spiritum hunc accipit spiritum irae: *Ergo* inquit, *si praevenerit & praeoccupaverit mentem tuam iracundia, & ascenderit in te, non derelinquas locum tuum: locus tuus patientia est, locus tuus sapientia est, locus tuus ratio est, locus tuus sedatio indignationis est. Aut si te contumacia respondentis moverit, & perversitas impulerit ad indignationem; si non potueris mitigare mentem, reprime linguam tuam. Sic enim scriptum est: Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Deinde inquire pacem, & sequere eam. Puteum illum sancti Jacob vide. Quanta primùm sedatio animi? Si non praevalueris, fraenos impone linguae tuae: deinde reconciliationis studium non praetermittas.*

Tertiò. Tertiò, S. Gregor. 3. Moral. cap. 13. per spiritum hunc accipit spiritum superbiae: *Ita namque* inquit, *malorum locus est superbia, sicut est e contra humilitas locus bonorum, de quo loco per Salomonem dicitur: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris; ac si apertè dicat: si tentatoris spiritum contra te in aliquo praevalere consideras, humilitatem poenitentiae non derelinquas. Qui quia locum nostrum humilitatem poenitentiae dixerit, verbis sequentibus ostendit, dicens: Quia curatio cessare faciet peccata maxima. Quid enim est aliud humilitas lamenti, nisi medicina peccati?*

Quartò; Quartò, S. Bernardus serm. de quadruplici debito, per spiritum hunc accipit tentationem daemonis contra vocationem, ut scilicet ordinem tuum deseras praetextu melioris boni: *Secundum enim impetum*, inquit, *spiritum vestrorum huic tepidorem ipsorum, illi ferventi vitam arctiorem proponit, hoc solùm expetens & expectans, ut quoquo modo tollat eum à concilio justorum & congregatione. Profectò spiritus ille qui tibi hoc suggerit, spiritus mundanus est, spiritus potestatem habens, qui tibi invadit locum tuum. Unde & sapiens hujus rei non ignarus: Si spiritus potestatem habentis super te ascenderit, ait, locum tuum ne dimiseris. Absit enim ut spiritus veritatis, qui te huc adduxit te reducere velit: quia non est in ore eius, est & non, sed est in illo, est, sicut irrefragabilis auctoritas testatur: Nemo, ait Apostolus, loquens in spiritu Dei, dicit anathema Jesu. Jesus salvator, sive salus: anathema separatio interpretatur. Qui verò tibi separationem à salute submurmurat, nec Dei Spiritus est, nec à Deo, quia Spiritus sanctus non dispergere, sed colligere venit: qui semper revocat dispersos Israel in terram suam.* Idem serm. 48. inter parvos, dupliciter exponit, scilicet de duplici animae portione. *Duo*, inquit, *loca sunt animae rationalis, inferior quem regit, & superior in quo quiescit, Deus. De utroque potest rectè intelligi quod scriptum est: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis, locum tuum ne dimiseris, vel inferiorem, scilicet regendo; vel superiorem, quiescendo.* Et inferius: *Dicitur ei ergo ne ascendente super eam spiritu locum suum deserat, hoc est, ne ingruente tentatione membra sua arma iniquitatis peccato exhibeat. Notandum autem quod dicitur: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis: nihil quippe adversus nos malignus spiritus potest, nisi missus aut permissus. Unde etsi eius sit voluntas semper mala, nunquam potestas est nisi justa. Nam voluntas quidem ex seipsa sibi inest, potestatem verò non aliunde quàm à Deo habet. Quam tamen potestatem semper moderatur Dominus, ne scilicet ex nequitia voluntatis plus puniat, quàm eorum exigunt merita, qui puniuntur. Et haec de inferiori loco dicta sint. Caeterùm de superiori hoc intelligitur, ne quietem mentis, quam in Deo habet, tentante diabolo deserat, sed undecumque ille tentaverit, ipsa in Deo fixa constanter in tranquillitate permaneat.* Et mox: *Haec, inquam, sententia convenit perfectis, qui jam in sua conversatione quodammodo imitantur statum aeternitatis.*

EST MALUM QUOD VIDI SUB SOLE, QUASI PER ERROREM EGREDIENS A FACIE PRINCIPIS, POSITUM STULTUM (repete vidi) IN DIGNITATE SUBLIMI (Hebr. *Positam stultitiam in excellentiis*, vel *celsitudinibus*, id est *magnis*) ET DIVITES SEORSUM DEORSUM] *Vers. 5. Vers. 6.* Hebr. *Et divites in humilitate* (in humili loco & sede) *sedebant*. Septuag. *Datus est stultus in sublimitatibus magnis*. Vetus translatio: *Dari stultum in sublimitatibus magnis* Chald. *Posuit improbum stultum ut sit in felicitate, & ministret in prosperitate, & cula alta, & exercitus eius sint sublimes & multi, & populi servient subditus sub eo.* Arab. *Datus est stultus in altioribus* (locis) *& divites sedebunt in statu contempto.* Appositè haec gnome nectitur praecedenti. q. d. Dixit: *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris*: quia inter alias mundi regumque & aulicorum vanitates, haec una non minima est; quod saepè per errorem principis potestatem habentis pauperes, viles, & insipientes exaltentur; divites verò, honorati & sapientes deprimantur: quare si idem tibi contigerit, locum tuum ne dimitte, patientiam retine, & mentis constantiam conserva.

Stulti Subinde praesunt sapientibus Ingens utique haec est vanitas & indignitas, cùm cauda assurgit in verticem, pedes cum capite locum commutant, stulti imperant sapientibus, caeci oculatis ducatum praestant, juxta illud: *Sicut qui mittit lapidem in acervum mercurii, sic qui tribuit insipienti honorem.* Proverb. 26. 8. Vide & Symmach. lib. 1. Epigr. 20. applaudentem Ausonio: *Cui morum gravitas & disciplinarum vetustas, curulis sellae insigne pepererunt.* Error propriè est in intellectu, ut cùm princeps ex falsis informationibus putat sapientem & probum esse eum, qui est insipiens & improbus, ac vice versa eum qui est probus & sapiens, putat esse improbum & insipientem, ideoque illum elevat, hunc deprimit. Unde Aquila & Theod. pro *error* vertunt *ignorantia*. Subinde tamen error est in voluntate & affectu, dum ex amore quo insipientem, quia facetus est & adulator, aut suae cupiditati obsequitur, eum exaltat, atque ex odio quo sapientem, utpote sibi adversum, prosequitur, eum humiliat. Errore ergo principis fit haec indigna personarum commutatio, & dignitatum officiorumque distributio; at non ex errore Dei, sed ex certa ejus providentia, praesertim

tim qua populum; vel principem, vel ipsos stultos aut divites vult castigare aut probare, cujus rei duo exempla illustria recenset Anastas. Nicænus quæst. 15. in Script. Hoc est quod ait Job. 30. 34. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi*. Ad hæc stulti, & impii *tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant*: Sapientes & pii ex alto labuntur in imum, ut præsentes honores, utpote instabiles, despiciant & futuros in cælis, utpote stabiles, & æternos, suspiciant, & ambiant. Quia enim fidas rebus, & solitis humanis, hoc uno constantibus, quod nihil sibi constant. Hesternum decus, hodiernum dedecus excludit. Hesternum gaudium hodiernus, & repentinus mœror luctusque obruit. Hesternas opes hodierna inopia ignorat, imò ex eis stipem poscit, & mendicat. Hesternam spem, & vitam hodierna mors, & desperatio strangulat, & suffocat. O quantum est in rebus inane? ò quam angusti sunt mortalium termini? Porrò causam, cur Deus permittat stultos dominari, & sapientes deprimi esse ejus iram, & scelerum vindictam docet S. Chrys. hom. 2. de Pœnit. S. August lib. 19. Civit. 21. S. Gregor. 25. Moral. per plura capita. S. Cyprian lib. 1. epist. 3. & 4. S. Bernard. de Convers. Cleric c. 27. & alii.

Per stultum accipe pauperem & vilem, cui deest, per divitem verò, quem stulto opponit, accipe potentem & prudentem, qui sua prudentia, & solertia opes & honores sibi comparavit, quales sunt domini & principes. Unde explicans subdit: *Vidi servos in equis, & principes ambulantes super terram quasi servos*. Est catachresis. Dives enim ponitur pro sapiente, quia divitiæ sæpè animos addunt, & ingenium industriamque acuunt, quod deprimit sternitque paupertas. Adde divitiæ tam spirituales sunt, ut virtus, & sapientia, quàm corporales. Hinc nonnulli cum S. Hieronymo divitem accipiunt sapientem, qui sapientia, virtute, meritis, animique dotibus dives est. Unde Campens. vertit: *Qui ad res gerendas vehementer idonei sunt, in humilitate sedebant*. Thaumat. *Prudentia opibus affluentes*, Vatab. *Divites sapientia & virtutibus*. Alii: *Magni in sapientia & scientia*. Sed hoc nonnullis mysticum videtur. Prius ergo quod dixi magis literale est. Unde Arist. 4. Polit. 8. *Nobilitatem* definit esse *veterem cum virtute opulentiam*. Et S. Hieron. contra Helvidium esse *inveteratas divitias*.

Sors reges facit servos.

Exempla hujus sententiæ sunt. Reges 70. subditi fuere Adonibezec, sed mensa ejus velut canes sedentes, imo jacentes, & micas colligentes. Idem ipse facere coactus est victus, & captus ab Hebræis. Judic. 1. vers. 6. & 7. Valerianus Imperator captus à Sapore, dorso suo scabellum ipsi in equum conscendenti præbuit, uti & Bajazetes, Turcarum Imper. Tamerlano. Sic Diocletianus & Maximinianus posito imperio humiles fuere, & subiecti Constantino Magno, imò ab eo ad necem adacti. Chald. exemplum dat Israelitas, qui cùm essent domini, servire coacti sunt Idumæis aliisque gentibus, ut patet ex lib. Judic. Sic Heliogabalus Imperator, ait Lampridius cap. 11. vitæ ejus, libertos fecit præsides legatos, consules, duces, omnesque dignitates polluit ignobilitate hominum perditorum. Præclarè Plutarch. orat. 2. de fortuna Alexandri: *Quis*, ait, *magnus est in potentia consistens, pravitate & stultitia rem tenentibus? Aufer virtutem à fortunato, prorsum humilem cernes in gratia paranda, ob illiberalitatem & in laboribus, ob mollitiem: erga deos, ob superstitionem: erga bonos, ob invidiam: inter cives, ob timiditatem: inter mulieres, ob libidinem. Sicut enim inepti opifices, dum magnas bases parvis donariis supponunt eorum parvitatem hoc ipso arguunt: sic fortuna cùm ingenium vile magis ac splendidis rebus extollit, idem magis demonstrat, atque infamiæ exponit, cùm præ levitate labascit atque impingit*.

Tropol. Stultus est stulta concupiscentia, quæ erigitur dum insipiens ei se subiicit: Sapiens verò est ratio & mens, quæ humili loco sedet, dum concupiscentiæ servire cogitur. Ita Olymp. & Auctor Catenæ Græc. *Qui serviant peccato*, inquit, *admissarii equi facti: qui autem peccato fuerunt dominati, humilem habent sensum*. Rursum. Princeps est diabolus, qui procurat indignos, & impios promoveri ad honores, ut per eos populo dominetur, & sceleribus omnibus viam aperiat. Ita S. Hieron qui & addit, Hebræum suum per principem intellexisse Deum, qui permittit impios ad honores evehi.

Vers. 7. VIDI SERVOS IN EQUIS, ET PRINCIPES AMBULANTES (pedibus quasi pedites) SUPER TERRAM, QUASI SERVOS] q. d. Vidi servos gloriosos & superbos vehi phaleratis auroque instratis equis; dominos verò sordidatos incedere pedites, imò pedissequos. Hinc equus symbolum est fastigii, & superbiæ: homo enim conscendit equum, ut altior incedat, & cervix equi erecta superbum indicat. Unde illud: *Hi in curribus, & hi in equis; nos autem in nomine Domini nostri invocabimus*. Psalm. 19. 8. Thaumaturg vertit: *Servos peccatorum in equis ferri, & viros sanctos pedibus honestè ambulare, videreque coram se impios superbientes*, repete quod præcessit, opus est tyranni, & diaboli. Exempla sunt in Roboam, cui Jeroboam servus decem tribuum imperium ademit: in Aman, qui pedes Mardochæum equum præire coactus est, ac quasi præco proclamare: *Sic venerabitur quemcumque voluerit rex honorare*. Esther. 6. 9. Præclarè Seneca epist. 47. *Stare*, inquit, *ante limen Calixti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi*. Et mox: *Tu tam illum videre ingenuum potes, quàm ille te servum. Mariana clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit, alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc ejus fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes*. Et paulò inferius: *Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velis vivere. Quoties in mentem venerit quantum tibi in servum liceat, veniat in mentem tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est, forsitan habebis. Nescis qua ætate Hecuba servire cœperit, qua Crœsus, qua Darii mater, qua Plato, qua Diogenes? vive cum servo clementer. In iter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in convictum*. Hujus rei symbolo apud Romanos in Saturnalibus, famulis domini serviebant, ancillis matronæ Romanæ mense Martio, teste Macrobio lib. 1. cap. 7. 10. & 12. Sapienter Comicus.

Fortuna quando saltat, insultat simul.
Regnante servo, vera regnat servitus.

Vide dicta Proverb. 30. 22. Compertum est ait Victor in Diocletiano, *humillimos quosque maxime ubi alta accesserunt, superbia atque ambitione immodicos esse*. Hinc Felix ex servo, & liberto Claudii Imper. ab eo creatus Judææ præses, *per omnem sævitiam ac libidinem jus regium servili ingenio exercuit*, ait Tacitus lib. 5. histor. cap. 2. & Romani, teste Suetonio cap. 59. Tiberio occlamabant.

Regnabit sanguine multo,
Ad regnum quisquis venit ab exilio.

Tropol. S. Gregor. 31. moral. 10. *Equi nomine*, inquit, *dignitas temporalis accipitur, Salomone attestante, qui ait: Vidi servos in equis, & principes ambulantes quasi servos super terram: Omnis quippè qui peccat servus est peccati, & servi in equis sunt, cùm peccatores præsentis vitæ dignitatibus efferuntur. Principes verò quasi servi ambulant, cùm multos dignitate virtutum plenos nullus honor erigit, sed summa hic adversitas velut indignos deorsum premit. Hinc rursum dicitur: dormitaverunt qui ascenderunt equos, id est in morte anima mentis oculos à veritatis luce clauserunt, qui in præsentis vitæ honore consisi sunt*.

Vers. 8. QUI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM; ET QUI DISSIPAT SEPEM MORDEBIT EUM COLUBER.

Vers. 9. QUI TRANSFERT LAPIDES, AFFLIGETUR IN EIS; ET QUI SCINDIT LIGNA, VULNERABITUR AB EIS] Est hæc altera pars capitis, qua post encomium sapientiæ, & vituperium insipientiæ, utriusque dogmata, actus & effectus de more hic subnectit: Insipiens enim dum aliis fodit foveam, id est struit insidias, ipse in eandem insipienter incidit; quare sapientiæ, & sapientum dogma est: *Ne fodito alteri foveam*; quam enim aliis fodis, tibi fodis. Ergo quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: ita Chald. qui pergit hæc adaptare Idumæis, qui dolo cepere Judæos dolosos, unde ipsi Idumæi dolo sè à Chaldæis capti sunt. *Respondit*, inquit, *mensura judicii, & sic ait: Ipsi fuerunt causa, ut evenirent eis omnia hæc; quemadmodum vir qui fodit foveam in bivio itineris, cont est, ut cadat in eam: gens qua transgressa est decretum verbi Domini, & tonuerunt pugnam sæculi, ceciderunt in manu regis impii, qui delusus fuit eis sicut serpens*. Ita ipse more suo arctè & Rabbinicè.

Aptè ergo hæc cohærent cum præcedentibus, q. d. Stulti sæpè deiiciunt sapientes, ac servi dominorum sedes occupant per dolum, calumniam aut violentiam; sed hæc tandem in eorum caput recidunt, ut ipsi pariter ab æmulis vel hostibus deiiciantur, & sternantur. Aliter Thaumat. qui censet hic recenseri opera principis, de quo vers. 5.

vers. 5. putà tyranni vel dæmonis. Quatuor hæ parœmiæ ad eundem scopum collimant, idemque significant, scilicet vanitatem, & insipientiam eorum qui per res difficiles, arduas & periculosas, præsertim per fraudem aut vim similemve injuriam magna moliuntur, ex eò quòd illa non nisi cum ingenti labore, & periculo perficiant; què fit, ut sæpè periculo ipso lædantur, & pereant, atque malum quod aliis parant, licèt non semper, sæpè tamen in ipsosmet justo Dei judicio recidat, dum reciprocante justa Dei vel hominum vindicta, clades eadem vel similis in ejus auctores revolvitur; ut qui alteri paupertatem, spoliationem, carcerem, plagas, vulnera, necem injustè machinati sunt, in eadem lege talionis incurrant; idque sæpè in hac vita, semper in futura. Cajet. subtiliter has quatuor parœmias ita distinguit, ut prima fossarum, spectet ad insidias aliis parantes: secunda dissipantia sepes, ad aliena invadentes: tertia transferentis lapides, ad eos qui congregationes perturbant: quarta scindentis ligna, ad eos qui unitatem scindunt, scissosque efficiunt. Verùm, ut dixi eòdem omnes tendunt, idemque in genere omnium est scopus, ac mens eadem. Ita S. Hier. Thaumat. & alii.

Exempla sunt in Saule, cujus insidiæ contra Davidem in ipsummet revolutæ sunt, æquè ac Achitophelis. 2. Reg. 17. 1. Item Iezabelis. 3. Regum. 21. 5. Caiphæ. Joan. 11. 49. & aliorum. Sic Maxentius pontem dissutilem super Tiberim insidiosè struens insequenti Constantino, ex eodem in Tiberim dejectus mersusque est, teste Eusebio lib. 9. Histor. cap. 8. & lib. 1. de vita Constant. cap. 12.

Gnomæ. Similes sunt philosophorum gnomæ. Hinc Pausaniæ Lacedemoniorum Duci Plutarchus in Cimone, hoc datum narrat oraculum.

Pœna luenda tibi est: affert injuria cladem.

Et Pisistrato: *Nemo hominum aliquibus faciens injuriam, pœnam non persolvet.* Radamantus apud Aristot. 5. Ethic. pronunciat, *justum esse, ut quæ quis fecit injuste, eadem & patiatur.* Unde Pytagoræorum axioma: *Ius rectum fuerit, factis si perferat æqua.* Lex 12. Tabularum: *Si membrum rupit, ni cum eo pacet, talio esto:*

Qui fodit foveam, incidet in eam] id est qui alteri struit dolum, eodem peribit. Sumpta est metaphora à venatoribus, qui feris; & à militibus, qui hostibus dolosè parant fossas, easque cespite contegunt, in quas incauti hostes, & feræ incidunt; sed ipsimet venatores non rarò incogitanter in easdem prolabuntur. Eandem ad verbum gnomen habet Ecclesiasticus cap. 27. 29. ubi eam explicui. Porrò Thaumat. clarè vertit: *At qui alteri insidiatur, nescit quod sibi ipsi promùm, & sibi parat insidias.* Sic sæpè (quod maximè hic spectat sapiens, uti dixi initio versus) qui per fraudem, & calumniam viros probos statu suo dejiciunt, illumque invadunt, & occupant, eodem ab aliis, quos illis æmulos Deus suscitat, dejiciuntur, imò subinde capite minuuntur & vita mulctantur.

Qui dissipat (Vatab. *Perrumpit.* Tigur. *demolitur*) sepem, mordebit eum coluber] qui in cavernis vel herbis sepium delitescere solet. Sensus est, quem paulò ante dedi, quasi dicat. Qui aliena invadit, & irrumpit, in damnum idem vel simile incurret. Thaumat. *Qui secum alterius demolitur præsidium, in serpentis morsus passim incidet.*

Tropol. Sepes dissipant, & lapides transferunt, ut sequitur, qui receptas probasque leges, & jura tum politica, tum religionis, tum disciplinæ convellunt, ideoque puniuntur vel ab hominibus, juxta illud Proverb. 22. 28. *Ne transgrediaris terminos antiquos, quos posuerunt patres tui.* Et illud Isajæ 58. 12. *vocaberis ædificator sepium*, id est reformator disciplinæ. Ita S. Hieron. & Olympiod. Sepes, inquit, est fides Ecclesiæ fundata Apostolica prædicatione, quam subvertunt Hæretici: unde & ipsi subvertentur, Rursum sepes est sanctitas animæ, & timor Domini, quem qui dissipat mordebitur à diabolo. Unde auctor Catenæ Græc. totum hunc versum sic vertit: *Qui peccat, ipse suam ipsius animam punit; Qui ergo contemnit præcepta, vel etiam in fallacium verum cognitionem impingit, divina gratia nudatus mordebitur à peccato:* Insuper sepes sunt munimenta animæ, quibus defenditur à periculis peccandi, uti sunt claustra virginum, præsentia parentum, superiorum vel sociorum, quæ qui amovet facilè in Diaboli tentationes & morsus incidit.

Qui transfert (*subtrahit.* Cajet. *commovet.* Camp. *pessuet*, Syrus, *mutabit.* Arab. *tollit*) lapides (id est maceriam aliquam lapidum, præsertim si id facit, ut sepem, vel hortum vel domum alienam diruat aut vastet) affligetur in eis] Tum labore, quo eos transfert, tum casu vel allisu lapidis cujuspiam, quo lædetur vel obteretur. Pro *affligetur*. Hebraicè est *dolore afficietur* Aquila & Symmachus *dilacerabitur in eis:* Complut. *Torquebitur.* Sensus est, quasi dicat qui rem periculosam aggreditur, non rarò ipso periculo capitur, & læditur. Rursum qui aliis damnum infert, sibi ipsi infert. Sic Samson concutiens columnas domus ad perdendum Philisthæos, seipsum perdidit, dum ejusdem ruina oppressus est. Judic. 16. 30.

Vers. 10. Et qui scindit (secat, findit) ligna vulnerabitur ab eis] Septuag. *periclitabitur in eis.* Syrus, *dissipatio eius fiet.* Arab. *claudetur in eis.* Alius: *Calescet in eis*, id est aduretur, & cruciabitur. Jam Primò, Chald. hanc parœmiam & præcedentem accipit de Manasse adorante idola lignea, ideoque capto ab Assyriis: *Dixit Salomon*, inquit, *Propheta; Revelatum est coram me, quod Manasses filius Ezechiæ futurus est ut peccet, & ut adoret simulacra lapidea: Ideo tradetur in manu regis Assyriorum, & vinciet eum catenis, eò quòd cessare fecit verba legis, quæ scripta fuerunt à principio in tabulis lapideis, ideo tribulabitur in eis, & Rabsaces frater eius futurus est, ut adoret simulacra lignea, & ut dimittat verba legis, quæ posita fuerunt in area lignorum Settim; ideo futurus est, ut comburatur igni per manum Angeli Domini.* Verùm hæc symbolica, Judaica & aliena sunt. Secundò. Vatab. & Clarius censet hic significari, citra industriam nil rectè fieri posse, ac sine sapientia molestum esse quemvis laborem, ut sive quis lapides transferat, sive ligna findat, nisi adhibeat industriam multum sit laboraturus, seque defatigaturus, idque sæpè irrito conatu, nulloque effectu. Tertiò & genuinè sensus est, q. d. Qui res difficiles, & periculosas aggreditur, sæpè earum periculis capitur, & obruitur, juxta illud Ecclef. 3. *Qui amat periculum in illo peribit.*

Tropol. qui in Ecclesia vel congregatione facit scisma, eodem affligetur, imò subinde peribit. Alii referunt ad excommunicationem non temerè, sed lentè, & rarò ferendam, quasi dicat. Qui temerè, & citò alium excommunicat & ab Ecclesia abscindit, hic facilè ab eodem, vel ab amicis velabitur, & malè mulctabitur. Rursum S. Nilus in Ascetico circa medium (extat tom. 5. Bibliot. SS. Patrum) *qui rationis*, inquit, *acie, tanquam securi, res secernit, & quæ concutienda sunt à coniunctione separans, vera bona à falsis seiungere profitetur, nisi recta undique rationis iudicio utatur, periculum adit, ne scandalum audientibus præbeat.* Porrò Auctor Catenæ Græc. sic totum hunc versum convertit, *Qui insectatur sanctos, vel scripturæ verba signo adulterino depravat, sibi consciscit interitum. Vel: qui domum suam virtutibus ædificat, secundùm Deum laborat.*

Si retusum fuerit ferrum, et hoc non ut prius, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur; et (sic) post industriam sequetur sapientia. Pro *retusum fuerit* Hebr. est קהה *keha*, id est obstupuerit, stupidum & obtusum sit; *Keha* uti litteris ita & significatione alludit ad כהה *caha*, id est caligavit, obscuritas est, pertinetque ad oculos, & ad visum: quòd enim est acies videndi in oculo, hoc est acies scindendi in cultro: unde sicut oculus hebetatus acie dicitur caligare, sic & culter. Hinc Cajet. vertit. *Si obscuratum est ferrum.* Rubigo enim obscurat & hebetat ferrum, à qua dum tergitur, politur, lucescit & splendescit, juxta illud Ezech. 21. 9. *Gladius acutus est &c. Ut splendeat limatus est.* Heb. est [Hebrew], *vehu lo panim dias exacutus est limatus, ut splendeat.* Pro *& hoc non Kilkal*, quod Pagnin. & Tigur. vertunt: *Ne facies eius fuerit tersa, vel polita.* Vatab. *Et ipse scindens non terserit utrumque latus.* Syrus: *& ipsum faciem perturbat.* Noster melius vertit: *Et hoc non ut prius*, scilicet tersum politumque fuerit.

Pro *multo labore exacuetur*, Heb. est וחילים יגבר *vachaialim igabber*, quod varii variè vertunt. Septuag. *& fortitudines confortabit.* Syrus, *& interfectos multiplicat:* Pagnin. *& vires roborabit*, Alii, *vires roborabit scindens*, Tigur. *Exercitum postulat.* Camp. *Quantumvis fortibus, multum negotii exhibet.* Vatab. *Tunc vires scindentis evincet ferrum.* Noster optimè vertit: *Multo labore exacuetur*, S. Hieron.

Hieron. in veteri editione: *Et virtutibus coronabitur* vel *confortabitur*. Complut. *& potentias confortabit*. Thaumat. *Per iniustitiam adaugere quaerit potentiam brevi duraturam*. Alii: *Praevalebit exercitus. Et post industriam sequitur sapientia*. Septuag. *Et abundantia viro non sapientia*. Syrus: *Lucrum prosperis sapientia*. Arabicus. *Et sapientia virtus roboris*. S. Hieron. in vet. editione: *Et reliquum fortitudinis sapientia*. Symmach. *procedit qui vigorem adhibuit ad sapientiam*. Alius: *Praestantia aedificandi sapientia*. Pagnio. *Excellentia sapientia super alia est, quod rectum faciat*. Vatab. *Excellentia rectificationis*. (Cajet. *rectitudinis*) *est sapientia*. Campen. *Sapientia res difficiles aliquis, faciles reddit*. Tigurina: *Exercitus etiam requirit aliquos, qui reddat eos fortiores*. Alius: *Excellentia dirigit se per sapientiam*. Omnia ferè eòdem recidunt. q. d. Sicut cos acuit rectamque facit aciem ferri, quae prius torta erat, & retusa; sic excellentia, industria, & exercitium sapientiae, velut cotis, in eo consistit, quòd hominem faciat rectum, eumque dirigat in omnibus actionibus, illasque rectas, aequas, justas inoctasque efficiat. Efficit enim ut homo à recto proposito non deflectat, sed in omnibus judicium rectae rationis, ac divinae legis, & voluntatis velut rectissimam operum regulam sequatur.

Denique Hebr. כשרון *Kisron* tria significat, scilicet industriam, rectitudinem & congruentiam. Unde tertiò vertas: *Et residuum, vel excellentia congruentiae est sapientia*. q. d. Excellentia sapientiae, & virtutis in eo sita est, si omnia fiant congruè, honestè, decorè, ut in omnibus servetur τὸ πρέπον, sed hoc opus, hic labor est mentis pervigilis, omnesque circumstantias loci, temporis, personarum attentè lustrantis, & circumspicientis. Jam

Primò, Chald. per ferrum accipit caelum ferreum, quod recludit aperitque sapientia, id est sapiens poenitentium oratio. *Quando*, inquit, *peccavit populus, facti sunt caeli fortes sicut ferrum, ut deducerent pluviam: & quia illa generatio non oravit coram Domino; ideo condemnatum est omne saeculum in fama; & quando conversi sunt, & congregantur per turmas, & praevalent contra concupiscentias suas, & constituunt praepositos, ut quaerant misericordiam à Deo caeli, est voluntas eius propter excellentem rectitudinem sapientiae eorum*: *Voluntas*, id est favor, benevolentia, beneficentia, unde Costus vertit: *Illis caelum, propter dignitatem, & decorem sapientiae illorum, omnia ex voto tribuit*. Verùm nemo non videt haec mystica esse, imo violenta, & coacta.

Secundò, Septuag. quos sequitur Thaumat. Olympiod. & S. Cyprian lib. 3 Testim. ad Quirin. cap. 86. haec nectunt versui praeced. *Scindens ligna*, inquiunt, periclitabitur in eis: *si exciderit ferrum, & ipse faciem turbabit*. q. d. Findens ligna periculum adit, ne si ferrum quo secat è manubrio excidat, ipsum turbet, dum ipsum vel alium ferit, & laedit.

Tertiò, Campens. vertit, & explicat per antithesin ferri & sapientiae, quòd ferrum deficiat aliquando, sapientia numquam. *Si retusum*, inquit, *fuerit ferrum, quo secans ligna, quantumvis fortibus multum negotii exhibebis: Sapientia verò difficiles alioqui res saepè faciles reddit*.

Quartò, Hebr. חילים *chaialim*, quod noster vertit *multo labore*, significat quoque vires, copias, exercitus. Unde Tigur. vertit: *Cùm ferrum hebes fuerit, nec facies ei polita, exercitum postulat. Exercitus quoque requirunt aliquem, qui fortiores reddat, sed maiore studio optare convenit sapientiam*, quia ut superiùs dixit, plus valet plusque efficit sapientia, quàm arma bellica. Sic & Pagnin Clarius & Vatab. Aliter quoque Cajet. Olympiod. Moringus ac ferè tot hic sunt versiones, quot interpretes; tot sententiae, quot capita.

Verùm longè meliùs & veriùs Noster vertit per Homoiosin, sive assimilationem ferri cum sapientia, quòd sicut ferrum hebetatum per laborem acuitur; sic & sapientia, & virtus per torporem hebetata acuatur per industriam. Vnde ait: *Si retusum fuerit ferrum*, putà ferreus culter vel gladius: *Et hoc non ut prius*, id est, & hoc non fuerit politum, & acutum sicut erat prius, *sed hebetatum fuerit* per rubiginem vel nimiam sectionem, *multo labore exacuetur*. Hebr. *In fortitudinibus*, vel *in multa strenuitate*, virtute & robore *roborabit*, scilicet illud faber: *Et*, id est sic, vel simili modo *post industriam sequetur sapientia*.

Sensus ergo est q. d. Sicut culter vel gladius ferreus rubigine obductus (rubigo enim caedit ferrum) retusus & hebetatus, crebra & laboriosa confricatione cotis vel chalibis, A subinde etiam ignitione, & malleatione acuitur; sic pariter mentis acies otio, desidia, gula, aliove vitio retusa, & hebetata, magno rursus industriae, studii, & virtutis exercitio, & labore acuenda est, & ad pristinum rigorem revocanda. Cos ergo, quo retusa torpidaque virtus, & sapientia acuitur, est animi corporisque excitatio, confricatio, & exercitatio; sicut disputatione, & confricatione & argumentorum acuitur ingenii, & veritatis acumen: ignitio est consideratio ardensque meditatio, juxta illud Psaltis: *In meditatione mea exardescet ignis*, charitatis & zeli: Malleatio est mortificatio, poenitentia, tribulatio. Ita S. Hieron. *Si se*, inquit, *aliquis viderit per negligentiam amisisse scientiam scripturarum, & acumen ingenii eius fuerit obtusum, & conturbatus nequaquam manserit qualis esse iam coeperat: Evenit quippe interdum ut cùm modicam scientiam quis habuerit, elatus in superbiam, discere desistat, & legere, & paulatim eo quòd nihil ei additur, subtrahatur, & vacuum disciplinis pectus remaneat, ferrumque quod acutum fuerat hebetetur: otium enim & desidia quasi quaedam rubigo sapientiae est: Si igitur quis hoc passus fuerit, non desperet remedium sanitatis, sed vadat ad magistrum, & rursum instruatur ab eo,* B *& post laborem & industriam sudoremque nimium valebit sapientiam recipere, quam amiserat. Hoc est quod in Hebraeo significantius dicitur: Et fortitudinibus corroborabitur, id est labore, & industria & quotidiana lectione sapientiam consequetur, & fortitudo ipsius habebit hunc finem, ut accipiat sapientiam*. Accedunt Albin. Titelm. & alii, qui sic exponunt q. d. Sicut si otietur ferrum, obtunditur, nigrescit, rubiginem contrahit, consumitur: Sic si ars, scientia, virtus non exerceatur, languet, sordidatur, corrumpitur: quod damnum non nisi magno labore, & studio reparari potest. Verè Plutarch. in Moral. *Ut culmus*, inquit, *primum in altum insurgit impetu, deinde crebris geniculis intersecatur, postremo in summo venti flatibus laborat: sic quidam initio fervent, deinde subinde subsistunt, & offenduntur, in extremo desistunt defatigati*.

Rursum hanc gnomen applicet politiae, putà rectoribus, magistris, parentibus, q. d. Sicut ferrum hebetatum non à se ipso, sed à fabro per cotem aliudve instrumentum acuitur: sic subditi, discipuli, filii in studio sapientiae, & virtutis hebetes, & desides, multo rectorum, praeceptorum C & parentum labore, & industria excitandi, acuendi, poliendi, perficiendi sunt. Vnde B. Dorotheus, Climacus, Cassianus ceterique rerum spiritualium magistri docent, superiores debere subditorum virtutem variis exercitiorum industriis pungere, & stimulare, itaque acuere, ne si eam otiari sinant, illa pigrescat, torpescat, hebescat: quare eos qui id facere vel ea metu, vel ex desidia negligunt, perinde facere ac si parens filio panem subtrahat, quo fit, ut filius non crescat, sed deficiat, & arescat: vicissim subditos non debere id aegrè ferre, sed eis gratias agere, quòd officio suo, ad quod à Deo obligantur, ritè perfungantur ad subditorum bonum. Sicut ergo culter coti non indignatur, sed si loqui posset eidem gratias ageret, quòd eius confricatione licèt laboriosa, & aspera acuatur, poliatur & splendescat: sic pariter subditos rectoribus gratias agere par est, quòd eorum monitis, correctionibus, disciplina, poenitentiis, &c. in humilitate, patientia, obedientia omnique virtute religiosa acuantur, & perficiantur.

Porrò S. Bonav. hanc gnomen applicat non subditis, sed praelatis, quorum mores mutant honores, quasi dicat. D Praelati qui antea erant modesti, humiles probi, & ad omnem virtutem acuti, per Praelaturam facti superbi, liberi, imperiosi; & honori, opibus ac deliciis vacantes, hi magno correctionis labore indigent, ut ad primaevum splendorem & acutam virtutis aciem revocari queant. Ratio est, quòd nemo subditorum illos corrigere audeat, & si quis audeat, ipsi eum non audiant. Vide S. Gregor. hom. 18. in Ezech. ubi docet subditos magis oratione, & exemplo sanctae vitae, quàm verbo corrigere debere suos superiores.

Denique hanc gnomen applica quibuslibet sive superioribus, sive inferioribus, sive aequalibus, juxta illud Proverb. 27. 17. *Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem amici sui*. q. d. Sicut ferrum aciem retinet, dum usu teritur; & dum non teritur, magis atteritur: olo enim ipso acuitur, non usu rubigine consumitur: sic pariter via animi nostri vel in virtutibus, vel in scientiarum artiumque habitibus concidit, nisi illi in actum revocentur;

qua-

parandi sibi victum nec doctores comparandi sibi opes, nec artifices gratiam; sed in omnibus hisce valet, & prævalet sæpe tempus & casus, qui hæc crebrò retardat & impedit, aut incitat, & promovet; ac maximè Deus, qui est Dominus temporis, & casus. Notat hic vanitatem velocitatis, roboris; sapientiæ, prudentiæ, artis, ac velocium, fortium, sapientium, prudentium, artificum, quòd eis sæpè dominetur tempus & casus. Jam

Primò, Moringus & David de Pomis censent hæc adhuc esse verba tùm Athæorum & Epicureorum, divinæ providentiæ oblatrantium, eamque negantium, tùm ignavorum laborem fugientium. q. d. Ut quid laborabo, Deumque colam, cùm videam labori sæpè fructum non respondere. Crebrò enim qui in agone velociter decurrit, casu aliquo antevertitur à tardiore, qui ei bravium præripit: fortiter pugnantes, imbelles subinde in bello superant: doctis honores, officia & opes auferunt indocti: artificibus eximiis operis gratiam adimunt rudes, loquaces & captatores auræ popularis. Casu ergo omnia aguntur, non certa numinis providentia. Hæc Athæi.

Secundò, è contrario Thaumaturg. censet hic corrigi Epicureorum voluptatibus inhiantium sensa & dicta. quasi dicat. Errant hi qui per voluptates decurrunt ad scopum felicitatis, in iisque omne robur, omne ingenium, omnem sapientiam, omnem artem expendunt, ut novas, & majores semper adinveniant, quia per omnia hæc felicitatem & satiem, quam quærunt, non adipiscuntur.

Tertiò, planiùs Olympiod. Bonaven. Lyran. Cajet. Titelm. censent hic Salomonem de more ad aliam vanitatis speciem transire, nimirum quod eventus rerum sæpè non pendeant à robore, sapientia, arte operantium, sed ab occasione, casu & fortuna, quæ in cursu & bravio sæpe præponit lentos velocibus; in bello, & victoria imbelles bellicosis, in opibus & honoribus indoctos doctis; in gratia & victoria inertes artificibus. Hisce quatuor complectitur omnes hominum in republica status, ut ostendat omnibus sæpe dominari casum: per veloces enim, notat mercatores, qui ad negotia discurrunt, obeuntque, & maria mercium lucrique causa: per fortes, notat milites, qui rempubl. propugnant: per sapientes, doctores, jurisperitos, causidicos, medicos, consiliarios, qui moderantur rempublicam: per artifices, opifices, qui artes omnes, ut laniscium, pistoriam, sutoriam, sartoriam, fabrilem, &c. exercent ad omnes civium usus. In his omnibus ergo ostendit plus sæpe valere casum, quàm consilium, artem & industriam, hoc fine, primò, ut ostendat omnibus in rebus inesse vanitatem. Secundò, ut doceat homines non mirari, si in hac vanitate labori & industriæ sæpe non respondeat fructus, nec præmia meritis, imò opes, & dignitates dignis debitæ dentur immeritis, & indignis, idque arcanis & inaccessis Dei judiciis, ait Olymp. quare cuique expectandam esse mercedem justam in altera vita, ut ab hac vanitate ad veritatem, veramque vitam & felicitatem in cælis anhelet. Ita S. Hieron. Tertiò, ut moveat industrios, & sapientes non confidere suæ industriæ, robori, sapientiæ, arti, sed Deo, Deique providentiæ niti, Dei enim est cuique operi felices dare successus & exitus, Dei est regere casum & fortunam. Deus enim omnes causas secundas etiam contingentes, & liberas ita ordinat, combinat, disponit, dirigit, ut licèt fortuitò, quantum est ex parte sua concurrant, & operentur id quod reipsa evenit; tamen quantum est ex parte Dei, certo consilio & sapienti providentia dirigantur, eò quòd omnia à Deo prævisa, provisa, præordinata, & disposita sint, ut hoc quod fit, non aliud eveniat: Quare reipsa fortuna fortunans, hoc est res omnes dirigens, ordinans, prosperans non alia est, quàm Deus Deique providentia. Casus ergo, & fortuna, quæ non semper quidem, sed sæpè tamen rebus & operibus hominum interveniunt, manifestè ostendit Dei providentiam à qua dirigitur, sicut navis in mari fluctuans à nauclero, sine quo mergeretur millies. Sic enim pariter mundus hic, ex tot casibus contrariis & pugnantibus inter se conflatus, everteretur & rueret, nisi à Deo regeretur, qui omnia illa in ordinem redigit, & discordia concordat, ac fortuita coordinat; Itaque ex omnibus harmoniam pulchram, & quasi concentum quendam musicum efficit. Ita docet D. Thom. 1. p. q. 75. art. 6. ad 1. Huc facit vetus dictum, *Rota admo*

Casus ostendit Dei providentiam.

A *ta manu fortunam esse implorandam*: quo significatur frustra numinis opem peti, nisi addas industriam & manum operi admoveas. Ita Plutar. in Lacon.

NEC VELOCIUM ESSE CURSUM] Hebr. *Non levium cursus*. Campens. *Raro veloces adhibentur ad currendum*. Tigur. *Celeritas currendi nil affert commodi ad ferentem*. Symmach. *Nunquid velocium perficere cursum*, sive in studio, sive in prælio, sive in itinere, sive quo alio loco & modo. Thaumaturg. *Neque qui pedibus pernicissimi sunt, cursum hunc magnum perficiunt*, ut pertingant ad vitam felicem Chald. *Nec viri qui veloces fuerint, ut aquilæ adjuti sunt currendo, ut eripiantur à morte in prælio*, juxta illud Amos cap. 2. 14. *Peribit fuga à veloce, & fortis non obtinebit virtutem suam, & robustus non salvabit animam suam; & tenens arcum non stabit, & velox pedibus suis non salvabitur, & ascensor equi non salvabit animam suam, & robustus corde inter fortes nudus fugiet in illa die, dicit Dominus*. Et illud Isaiæ 30. 16. *Dixisti, ad equos fugiemus, ideo fugietis. Et super veloces ascendemus: ideo velociores erunt qui persequentur vos*. Tradunt Astrologi, ac inter eos Julius Firmicus lib. 8. Matheseos cap. 15. qui sub sidere Delphini nascuntur, esse veloces: *Erit*, inquit,
B Firmicus, *innata cursus agilitate perspicuus*. Rursum Plinius lib. 11. cap. 37. tradit animalia quibus minor est pulmo esse velociora: *quibus minor*, inquit, *his corporibus, tanto velocitas maior*, quia scilicet minùs respirant: crebra enim respiratio impedit cursum. Addit *peculiare cursus impedimentum* esse lienem: *quamobrem inuritur cursorum laborantibus: & per vulnus etiam exempto, vivere animalia tradunt*. Unde nonnulli opinati sunt cursoribus excindi lienem, ut sint velociores, sed id non dicit Plinius. Vulgus asserit cursoribus secari eximique lienem, ut velocius & sine defatigatione currant, ac totos dies continuè proficiscantur. Sed rem veram malè intelligit. Cursoribus enim, & splene laborantibus non eximitur, nec excinditur lien, sed secatur, id est cultro ligneo ad id idoneo tunditur & contunditur, ut ejus inflatio detumescat, ipseque fiat minor arctiorque, ac minus sanguinis capiat; quo fit jam minor, strictior, & levior, minus impediat pulmones vicinos, quin liberè lateque moveantur, capiant & respirent, itaque juvatur velocitas ambulandi & currendi: hanc enim impedit difficultas respirandi, quæ in pulmonibus oritur ex tumore lienis vicini, qui eos arctat & gravat;
C quo sublato, leviores sunt, ac liberè facileque respirant, ideòque expeditum faciunt hominem ad ambulandum, & currendum. Ita Romæ mihi asseverunt medici & chirurgi, qui idipsum se factitasse, itaque splenetic os ejus sanasse affirmabant. Adjungunt medici, lienis morbos cursu sanari. Exemplum hujus gnomes est apud S. Hieronymum in vita S. Hilarionis: Hic enim aquam lustralem præbens Italico, ipsi in cursu Circensi contra æmulum maleficum, victoriam dedit: *Igitur*, inquit, *dato signo hi advolant, isti præpediuntur: sub horum curru rota fervent, illi prætervolantium terga vix cernunt: clamor fit vulgi nimius, ita ut ethnici quoque ipsi concreparent, Marnas victus à Christo est. Indubitata ergo victoria, & illis & Circensibus plurimis fidei occasio fuit*. Huc facit Adagium Hispanorum, *claudos, æquè ac sanos in peregrinatione ad S. Iacobum currere, imò claudos citò pervenire, celeres & præproperos tardè, aut numquam*. Huc pariter pertinet pulchrus apologus quem recenset noster Pontanus Progymnat. vol. 3. p. 1. cap 40. Testudo certamen cum aquila decreto spatio conficiendo suscipiebat. Constituta est meta, ad quam uter ex illis pervenisset prior, ab illo staret victoria. Provolat aquila, ob tarditatem contempta
D testitudine, fretaque alis suis sæpè desidet, sæpè divagatur alibi & segnius agit: quandoque totam noctem quiescit, & multo jam die volatum init. At testudo laborem nec ad momentum intermittit. Dies noctesque iter facit, & ad locum destinatum prorepit. Vincit aquilam sedulitate sua, non celeritate, metamque tenet, cum adhuc ab illdem longius distare putaretur.

Lienis contusio invat cursum.

Mysticè, id verius est in cursu spirituali viæ virtutum, salutis, & felicitatis, juxta illud Pauli: *Non est volentis, neque currentis, sed miserentis Dei*. Rom. 9. & illud Habacuc. 3. *Deus Dominus fortitudo mea & ponet pedes meos quasi cervorum, & super excelsa mea deducet me victor in Psalmis canentem*. Et illud Isaiæ 40. fin. *Qui sperant in Domino mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient*. Vide quæ illis locis annotavi.

Nsc

NEC FORTIUM (*qui validi & terribiles existimantur*, ait Thaumat.) a BELLUM] Symmach. *viarcio prælium*. Septuag. *Nec potentibus prælium*. Syrus: *& neagi antes bellum*, juxta illud: *Gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ*. Psalm. 32. Sic Goliath gigas superatus & occisus est in duello à parvo Davide 1. Reg. 17. 51. Holofernes à femina. Chal. *Neque robusti adjuvantur dum ineunt prælium robore suo*, juxta illud: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei*. Psal. 146. Minùs rectè vertit Campens. *Neque robustis adhibentur ad gerenda bella*. Meliùs Tigurinus: *Nec fortitudo bellica potest eripere quemquam*.

Per *fortes* ergo hic accipe corpore potiùs, quàm animo, & fortitudine bellica: nihil enim tam anceps, quàm belli exitus: minima enim res, ut ventus secundus vel adversus, victoriam dat vel aufert. Unde in Scriptura dicitur Dei esse victoria, juxta illud Judæ Machabæi: *Facile est concludi multos in manu paucorum: & non est differentia in conspectu Dei cæli, liberare in multis, & in paucis; quoniam non in multitudine exercitus victoria belli, sed de cælo fortitudo est*. 1. Machab. 3. 59. Et illud Davidis. *Benedictus Dominus meus, qui docet manus meas ad prælium, & digitos meos ad bellum*. Psalm. 143. 1. Quin & Ovidius 7. Metam.

Inter utrumque volat dubiis victoria pennis,
Mars dubius.

Et Livius li. 2. *Nusquam minùs quàm in bello eventus respondet, propterea nihil tam leve est, quod non magnæ rei momentum faciat*, imò subinde solo metu, & terrore panico hostibus casu, imò cælitus, immisso, parta est victoria inermium, uti fuit illa Gedeonis Judic. 7. Et ille Josaphat 4. Regum capit. 3. vers. 22. Similia exempla perplura extant in libro Judicum, Regum & Machabæorum.

NEC SAPIENTUM PANEM] Symmach. *præbere alimentum*. In Heb. pulchra est allusio, & Paronomasis לחכמים *lachacamim*, id est sapientibus congruens לחם *lechem*, id est panis, sæpè deest. Aliqui per sapientes accipiunt agricolas, quibus, licèt industriis ob sterilitatem, expilationem, vastitatem subinde deest frumentum, & panis. Meliùs accipias literatos, & eruditos, uti sunt Philosophi, & Theologi, qui sæpè sunt pauperes, quia toti intendunt speculationi, & sapientiæ, quæ præstat opibus, non auro congerendo, quod faciunt illiterati, & mechanici. Unde Rabbinorum Adagium: *Fames exstat, & non transit per ostium artificis*, quia arte sua sibi victum facilè parant artifices. Audi S. Hieron. *Non est*, inquit, *sapientibus panis: id multorum quotidie probatur exemplo; qui cum sapientissimi sint, necessariis indigent*. Chald. *Neque sapiens adjuvabitur à sapientia sua, ut saturetur pane in tempore famis*. Campen. *Quin & sapientibus sæpè deest unde vivant*.

NEC DOCTORUM DIVITIAS] Pro *doctorum* Hebr. est נבנים *nebonim*, id est *intelligentium*, ut vertunt Septu. prudentium, solertium: vidimus enim non rarò industrios, & solertes depauperari. Campen. vertit *industrios*. Cajetanus *Intellectionis*. *Aristophanes in comœdia Plutum induxit cæcum. At Demetrius dicebat, non solum Plutum, id est divitias, esse cæcum, verùm etiam Fortunam Pluti ducem; ut jam illud sit Proverbii. Cæcus cæco dux. Fortuna sæpe largitur indignis sua munera*. ita Laert. lib. 5. cap. 5. Hinc Thaumat. vertit: *Neque sapientia cum divitiis aliquid commune esse solet*: Pagninus pro nebonim legens מנבונים *mechonim* vertit: *Non suat vestrorum divitiæ*, juxta illud: *Dives iniquus aut iniqui hæres*. Divitiæ enim per multas fraudes & vitia parantur.

NEC ARTIFICUM GRATIAM] Syrus: *Neque cognoscentibus gloria*. Vatab. *Non semper gratiosi esse qui in aliqua arte periti sunt*. Pro *artificum* Hebr. est ידעים *iodeim*, id est *scientium*, ut vertunt Septuag. per quos Olympiod. & Vatab. intelligit eos, qui norunt artes captandi hominum favorem, & gratiam. Favor enim sæpè fugit favoris cupidos, æquè ac honor fugit sequentes, sequitur fugientes. Chald. *prudentes*. Thaumaturgus *sagaces*. Clarius *expertos*, & rerum peritos. Verùm quia hi intelligunt nomine *nebonim*, quod præcessit; hinc aptè Noster vertit *artifices*, scilicet mechanicos, vel mathematicos, & similes. S. Bona. censet duo prima, scilicet velocitatem, & fortitudinem esse dona corporis, cetera tria esse animæ; nam sapientiam esse in corde, doctrinam in ore, artem in opere. Solent insignes artifices in gratia, & pretio esse tum apud principes, tum apud populum; id non rarò casu aliquo sinistro contrarium accidit: atque hæc est vanitas artium, & artificum, quam hic notat Salomon: Plutar. lib. de Fortuna, narrat Apellem, cùm equum anhelantem pingeret, nec anhelitum satis exprimere posset, ita perciitum, penicillum in imaginem concisse, itaque casu spumæ colorem expressisse, & quod quærebat perfecisse, ut omnium sibi gratiam & admirationem conciliaret. *Apellis casus in pingendo.*

SED TEMPUS CASUMQUE IN OMNIBUS] Hebr. *Sed tempus, & occursus occurret omnibus illis*. Arabicus: *Sustinet eos omnes*. Chald. *Tempus & casus in sidere eorum accidit omnibus*. Chaldæi enim ad astra referebant cursum, & casus rerum humanarum: unde de his ex illis divinabant. Campen. *tempus & casus omnes de medio tollit*; sed hoc absurdum & contrarium videtur.

TEMPUS] id est occasio commoda vel incommoda ad rem perficiendam: qui enim commodam captat, feliciter rem perficit; qui incommodam, infeliciter: sic qui captat mollia fandi tempora, impetrat quod postulat, qui dura, & aspera, repulsam patitur. Tempus ergò & occasio rebus gerendis dominatur, uti dixi cap. 3. 1. Occursus causarum contingentium, quæ dum fortuitò concurrunt, producunt casum, & effectum fortuitum. Cajet. per tempus accipit motum orbium cælestium, qui efficiunt effectus casuales in rebus sublunaribus. Aben Ezra per casum intelligit Dei providentiam: hæc enim, ut initio dixi, regit omnes casus eventusque fortuitos, ideoque ipsa est fortuna fortunans. Meliùs alii per casum intelligunt causam, & effectum casualem, qui in omnibus rebus non semper, sed sæpè accidit. Unde S. Thom. 1. p. quæst. 75. art. 6. ad 1. & quæst. 5. de veritate art. 5. ad 5. notat solerter dici *tempus casumque*, quia inquit, secundùm aliquem ordinem temporis casuales defectus inveniuntur in his rebus v. g. quòd potentiores frequenter succumbant, ostendit, quòd victor magis est ex divina providentia, quam ex humana virtute. Præclarè S. Augustinus libro 3. de Trinit. capit. 4. *Nihil*, inquit, *fit invisibiliter, & sensibiliter, quod non de interiori invisibili atque intelligibili aula summi Imperatoris aut jubeatur, aut permittatur secundùm ineffabilem justitiam præmiorum atque pœnarum, gratiarum, & retributionum, in ista totius creaturæ amplissima quadam immensaque, Republica*.

Nota, casus sive effectus contingentes propriè sunt ii soli, qui fiunt à causa liberè, putà à Deo, Angelo, dæmone, vel homine: alioqui enim pluviæ, venti, fulmina, ceteræque res naturales in causis suis determinatæ sunt, & certæ, sed dum à Deo, Angelo, dæmone vel homine liberè causæ hæ immutantur, & combinantur tunc ex eis prodeunt effectus, contingentes & casuales. Hinc Romani, Græci ceteræque gentes mirè coluere Fortunam, velut Deam, imò primam Deorum, quæ omnia regat, & hos faciat formosiores, opulentos, felices illos deformes pauperes, miseros: hinc tot exempla, tot aræ, tot nomina fortunæ. *Ipsa*, ait Dio Chrysost. orat. 63. *bella gerentium est victoria, & pacem agentium concordia, & nuptias contrahentium benevolentia, & amantium voluptas, & breviter bonus in omni re successus*. Servius Tullius ait Plutarchus quæst. Roman. 74. templum *parvæ fortunæ dedicavit significans fortunam minimis momentis plurimum posse, multisque usu venisse, ut exiguis planè rebus aut evenientibus, aut contingentibus maxima consequerentur vel perderent, docent animum rebus esse advertendum, nihilque eorum, quæ offeruntur, ob parvitatem esse negligendum*. Idem rursum: *Sapientia*, ait, *in hunc usque diem templum non est, neque temperantiæ, aut tolerantiæ, aut magnanimitati, aut continentiæ: Fortunæ verò templa sunt splendida & antiqua, ac tantum non cum primis Romæ fundamentis posita. Cornelius Sylla*, inquit idem Plutar. in Sylla, *fortunæ se filium* dicebat. Præ reliquis insignis fuit basilica fortunæ in urbe Fanensi, quæ inde dicta est, fanum fortunæ, de qua ita scribit Nicolaus Perottus Episcopus Sipontinus in libr. 1. Martial. *A fando fanum deducitur, hoc est templum quod Pontifex in dedicatione templi certa verba præfari solet: quamvis sint aliqui qui ἀπὸ τοῦ φαίνειν dictum malint, quod significat manifestum, quod e fano responsa dabantur*, &c. *Hinc Fanum, Piceni urbs dicta, in littore Adriatico inter Pisaurum & Senogalliam omnium Italia*

Casus quid.

Fortuna Dea gentium unde?

ita urbium amœnissima sive loci naturam, seu civium ingenia consideres, quòd in ea pulcherrimum fortunæ templum fuerit, cujus adhuc reliquiæ conspiciuntur. Hinc Fanenses sive Fanestres appellati. Hujus fani fortunæ fabricæ præfuit Vitruvius, Architectorum princeps, qui libros suos de Architectura dedicans Augusto Cæsari, utpote principi ædificationi dedito, ab eo beneficiis & honoribus auctus, ita de hoc Fano scribit lib. 5. cap. 1. sub finem; *Non minus summam dignitatem & majestatem possunt habere comparationes basilicarum, quo genere Colonia Julia Fanestri collocavi, curavique faciendum, cujus proportiones & symmetriæ sic sunt constitutæ:* eas deinde exactè fuseque describit, additque hoc fanum fuisse juxta ædem Augusti. Plura de hoc fano vide apud Sigonium, & Cluverium in descript. Italiæ. Fani fortunæ Episcopus fuit Sanctus Fortunatus, de quo mox. Hoc enim fanum fortunæ profanum, à Christianis conversum fuit in sanctum templum in honorem B. Virginis dedicatum, quæ vera est fidelium fortuna, eos fortunas omnibusque donis cumulans & beans, cujus proinde, ac præsertim sacelli unius, Virgini assumptæ dicati magnificentiam æquè ac religione, integro carminum libro miris elogiis celebrarunt plurimi, & primi Italorum Poetæ, quorum unus ita orditur:

Fortunæ fuit hoc fanum, nunc virginis illa
Numen (imò nomen) *magni Numinis ista parens.*

Gnoma de fortuna. Seneca epist. 14. *Initium, ait, omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia enim in potestate nostra sunt, de eventu fortuna judicat.* Idem epist. 98. *Invadit, ait, temperatissimos morbus; validissimos phthisis, innocentissimos pœna, secretissimos tumultus. Eligit aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dicat horam momentumque temporis.* Nero, ait Sueton. cap. 13. vitæ ejus. *Judices, priusquam inciperet, reverentissimè alloquebatur, omnia se facienda fecisse, sed eventu in manu esse fortunæ.* Plut. in Pseud. *Centum doctorum hominum consilia hæc devincit Dea fortuna. Atque hoc verum est, perinde ut quisque fortuna utitur, ita præcellit; atque exinde sapere eum omnes dicimus.* Livius decade 1. libro 9. *Per omnia,* inquit, *humana, maximè in res bellicas fortuna potens est.* Æmilius libro 1. *Fortuna arbitrio suo parem, sed maximè bella gerit. Eadem,* inquit ille, *mari tranquillitatem imponit, æstatem hyemi, celeritatem tardissimis, vires segnissimis.* Deniq; Judæi coluere fortunam, in quos proinde invectus Isaias c. 65. 11. *Qui ponitis,* inquit, *fortunæ mensam, & libatis super eam:* ubi multa de fortuna dixi.

Moraliter docet hic Salomon res omnes sublunares, utpote fortunæ volubili subjectas, esse vanas variasque, ideoque parvi faciendas, ac consequenter contra omnes fortunæ casus etiam adversos, ipsamque mortem sapienti obfirmandum esse animum fortitudine, & constantia. Salomonem velut magistrum de more secuti sunt Plato, & Philosophi. Hinc Bion, teste Stobæo serm. 103. dicebat, *Fortunam divitibus opes dedisse, non dono, sed mutuo.* Crœsus consultus à Cyro de bello contra Tomyrin suscipiendo, in quo deinde occisus est: *Si,* inquit, *te agnoscis hominem, discito talem rerum humanarum circulum esse, qui rotatus eosdem semper fortunatos esse non sinat.* Demetrius ajebat illum, qui sinistram fortunam ferre nequiret, nec dextram ferre posse. Unde ipse illud Aeschyli dicebat fortunæ: *Tu me extulisti, tu ipsa rursus dejicis.* Ita Antonius in Melissa p. 1. cap. 70. Romuli vox erat: *Fallacia & caduca*

Exempla. *sunt omnia, quæ fortuna in sua habet potestate.* Ita Maxim. sermone 18. Fabius Maximus Minutii Collegæ sui secundam fortunam magis quàm adversam pertimescebat, quod fortuna instabilis variet vices, & à secundis ad adversa desiliat, cumque faciem ostendit, mox tergum obvertat. Ita Plutarchus in vita Fabii. Zeno cùm in naufragio omnia emisisset: *Euge,* inquit, *fortuna, quàm probè nos ad hoc palliolum redigisti.* Socrates ad omnes fortunæ procellas immotus eadem mente, eodem vultu persistebat. Unde S. Hieron. ait, in virtute Christiana requiri animi robur Socraticum. Seneca de Tranquill. animi, docet sapientem per virtutem vigoremque animi omni fortuna, & injuria esse superiorem. Unde cùm recensuisset Heroes casu iniquo occisos, ut Socratem, Pompejum, Ciceronem, ac *optimos pessima pati,* remedium subdit: *Tantò fortiores,* inquit, *tantò feliciores: humanos effugistis casus, livorem, morbum; existis ex custodia: non vos digni mala fortuna diis visi estis, sed indigni in quos jam aliquid fortuna posset.* Unde eundem Epist. 92. & 98. ubi inter alia hæc dat vitæ axiomata:

A *Adversus fortunam valet ad tolerandum obfirmata omnium mens; mortalia omnia morte damnata sunt, inter peritura vivimus, mortale est omne mortalium bonum. Nihil firmum infirmo, nihil fragili æternum, & invictum est; tam necesse est perire, quàm perdere. Dic fortunæ: Cum viro tibi negotium est, quære quem vincas. Dic tibi: Ex istis, quæ terribilia videntur, nihil est invictum. Singula vicere jam multi, ignem Mutius, crucem Regulus, venenum Socrates, exilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato; & nos vincamus aliquid.*

Tacitè ergo hìc monet Salomon, ut à rebus sublunaribus, utpote lunationi, id est variæ per tempora mutationi, casui fortunæ obnoxiis mentem transferamus ad cælestia, quæ superant omnem fortunæ casum, & lunam, nesciuntque ortum, & occasum, sed in stabili Angelorum, & beatorum degunt ævo. Sapiens utique est, & felix, qui id præstat. Præstitit id ipsum S. Fortunatus Fanensis (urbs est antiqua in Pentapoli Umbriæ, dicta Fanum Fortunæ, quod illi esset dicata, uti superiùs dixi) Episcopus anno Domini 592. coævus S. Gregor. unde Fanenses hoc ei elogium posuerunt:

B *Fortunate nimis, qui regnaturus in ævum,*
Fortunæ instabilem figis in axe rotam.

Fortunatus ergo fortunæ fuit Episcopus, moderator, & rector. Unde iidem addunt heroica hæc virtutum ejus facinora: *S. Fortunatus patriam à spiritibus immundis liberat. Pestem ob ejus derelictam basilicam grassantem pellit. Furtim auferentes ejus sacrum corpus ventorum & pulveris violentia deterret. Manna è mausolæo & ossibus Sancti fluens, piis ægris salutem confert, impiis mortem. Arida Urbinas fœmina divinitus admonita, invisens ejus corpus sanatur.* Hæc ex publicis Fanensium tabulis accepi, & prægrandi ejus imagini, Romæ cusæ & approbatæ incisa conspexi. Extat S. Gregorii epist. li. 6. Registri ordine 13. ad hunc S. Fortunatum Fanensem Episcopum, in qua ei concedit, ut venundet sacra vasa pro redemptione captivorum, scilicet à Longobardis, ut rectè advertit Baronius, hi enim illo ævo vastabant Italiam. Denique cum anno 1107. Fanenses sacra S. Fortunati Lipsana requirerent, invenerunt ea mausolæo inclusa cum Lipsanis S. Eusebii, & S. Ursi Fanensis Ecclesiæ Episcoporum, instar nivis candida, ut jam in illis futuræ per resurrectionem glorificationis imaginem contueantur;

C præsertim cum tanta odoris fragrantia manaret, ut myrrhæ, & balsami omniumque unguentorum odoramenta incomparabili suavitate transcenderet. Ita Sancti dominantur fortunæ, omnibusque fortuitis.

NESCIT HOMO FINEM SUUM, SED SICUT PISCES CAPIUNTUR (Sept. *illaqueantur*) HAMO; ET SICUT AVES LAQUEO COMPREHENDUNTUR; SIC CAPIUNTUR HOMINES IN TEMPORE MALO, CUM EIS EXTEMPLO SUPERVENERIT] Pro *finem suum* Hebr. est *tempus suum*, id est finem temporis sui. Probat tempus & casum velocibus, fortibus, sapientibus, & artificibus dominari, ex eo, quòd eos capiat, velut pisces hamo & aves laqueo. Capiat, inquam, in fine operis quod moliuntur, ut scilicet veloces capiantur in cursu suo, fortes in bello, sapientes in sua sapientia, prudentes in prudentia, artifices in arte, quo fit, ut omnibus suis hisce donis sibi concilient non præmia, quæ sperabant, sed damna infamiæ, vinculorum, famis, paupertatis, contemptus, subinde necis & mortis, illaque improvisa, ut vertit Arabicus, & inopina, quæ non expectabant. Per finem ergo exitum intellige, tum operis & negotii cujusque cum Thaumaturgo & Vers. 15.

D Olympiod. tum vitæ putà mortem cum S. Hieronym. Vide analogias perplures inter homines, & pisces, quas recensui Habacuc 1. 4. ad illa: *Et facies homines quasi pisces maris.*

Tropol. Esca, hamus & laqueus, quo inescantur & capiuntur homines, est voluptas. Audi S. August. de Agone Christiano c. 7. *Gaudet piscis quando hamum non videns, escam devorat: sed cum piscator eum adducere cœperit, viscera ejus torquentur primò, deinde ab omni lætitia sua per ipsam escam, de qua lætatus est, ad consumptionem trahitur. Sic sunt omnes qui de bonis temporalibus beatos se esse putant: hamum enim acceperunt, & cum illo sibi vagantur. Veniet tempus, ut sentiant quanta tormenta cum aviditate devoraverint.* Porrò voluptas hæc multiplex est, sed maximè triplex, scilicet gulæ, opulentiæ, & superbiæ. Aliqua enim harum capitur homo, ac delicians ridensque sibi astringit vincula mor- Esca hominum voluptas.

tis,

tis, ut ait Poeta. Ad laqueum opulentiæ sive avaritiæ spectat axioma sive apophtegma Pii II. Pont. *Litigatores sunt aves, forum area, judex rete, advocati aucupes. Quocirca censebat dignitatibus viros dandos esse, non dignitates hominibus; Grave Pontificis onus esse, sed beatum, qui id bene ferat.* Primum enim, & summi momenti Pontificis, & principis onus officiumque est, constituere Episcopos, magistratus, judices, &c. ab avaritia intactos & tali gradu dignos. Hinc S. Antonius, teste S. Athanas. in vita totum mundum conspexit laqueis plenum, quos animabus sursum ascendere conantibus tendebant dæmones, illisque eas illaqueabant ac capiebant. Unde dolens oransque: *Domine quis hos laqueos evadet?* audivit: *humilitas.* Dæmon enim omnibus in rebus homini tendit laqueos, eosque cujusque indoli & affectui appositos; guloso enim offert epulas & vina, ambitioso honores, iracundo duella, timido pericula, avaro opes, &c. Audi S. Leonem serm. 7. de Nativitate; *Non desinit hostis antiquus deceptionum ubique laqueos prætendere. Novit cui adhibeat æstus cupiditatis, cui illecebras gulæ ingerat, cui apponat incitamenta luxuriæ, cui infundat virus invidiæ. Novit quem mœrore conturbet, quem gaudio fallat, quem metu opprimat, quem admiratione seducat. Omnium discutit consuetudinem, ventilat curas, scrutatur affectus: & ibi causas quærit nocendi, ubi quemque viderit studiosius occupari.*

IN TEMPORE MALO (id est misero, difficili, periculoso, calamitoso, exitiali) CUM EIS EX TEMPLO SUPERVENERIT] Hebr. *Cum ceciderit super eos.* Græcè: *Cum supercecideris in eos*, quæ phrasis significat inevitabilitatem, & superioritatem repentini supplicii proficisci à causis superioribus, puta à cœlo & Angelis, inquit Caiet. Chald. *In tempore mali, quod ruiturum est super eos puncto uno subitus.* Magnum quodvis accipe, sed præsertim mortem & gehennam, quæ malorum omnium est maximum, juxta illud Pauli, *Dies Domini sicut fur in nocte, ita ve veniet. Cùm enim dixerint pax & securitas, repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti, & non effugient.* 1. Thess. 5. 3. Et illud Christi: *Erant in diebus ante diluvium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes & non cognoverunt, donec venires diluvium, & tulit omnes. Ita erit adventus filii hominis*: Matth. 28. 38.

VERS. 13. HANC QUOQUE SUB SOLE VIDI SAPIENTIAM, ET PROBAVI MAXIMAM] Hebr. *Et magna est apud me*, scilicet quam v. sequenti enarro. Identidem Salomon post recensitas vanitates, sermonem reflectit ad laudes sapientiæ, ut eam omnibus commendet, utpote quæ sit veritas veraque hujus vitæ felicitas. Simul tamen ostendit ei quoque suam adhærere vanitatem, non intrinsecus, sed extrinsecus, scilicet quod illa ab hominibus opulentis parvi fiat, quodque sapiens cum per sapientiam liberavit civitatem obsessam & desperatam, illicò in oblivionem veniat, & in pristinam sui neglectum recidat, ut ad pallium philosophicum, id est ad paupertatem & obscuritatem suam cum Socrate redigatur. Igitur novam ingratitudinis vanitatem hic oculis subiicit. Ita Lyran. Hugo. Alii aliter, sed variè & minùs aptè hæc nectunt præcedentibus.

VERS. 14. CIVITAS PARVA (Arab. *delicata*) ET PAUCI IN EA VIRI: VENIT CONTRA EAM REX MAGNUS ET VALLAVIT EAM, EXTRUXITQUE MUNITIONES (Septuag. *aggeres magnos*: Symmach. *Machinam magnam*, Syrus: *Propugnacula.* Arab. *Propugnaculum enim turres magnæ sunt*) PER GYRUM, ET PERFECTA EST OBSIDIO] Est paradigma per modum exempli, sive historiæ, quæ subinde accidit ævo Salomonis, ut ab eo videri vel audiri potuerit. Civitas hic inducitur parva, id est parva habens mœnia, parvas turres & machinas, ut se contra hostem obsidentem tueri non possit, ideoque in ea viri pauci, qui eam propugnare viribus diu nequeant, quin mox animo cadant, ac robore deficiant. Unde major apparet vis & virtus sapientis & pauperis, eam sua sapientia tutantis & liberantis.

VERS. 15. INVENTUSQUE EST IN EA VIR PAUPER ET SAPIENS, ET LIBERAVIT URBEM PER SAPIENTIAM SUAM, ET NULLUS DEINCEPS RECORDATUS EST HOMINIS ILLIUS PAUPERIS] Testis Archimedes, quem tantopere verebantur Syracusas oppugnantes Romani, ut si vel funiculum exiguumve lignum ex muro conspicerent, machinam aliquam in ipsos moveri suspicarentur, & Archimedem vociferantes terga verterent, fugerentque, & cogerentur, conflictu & oppugnatione

Pauper sapiens salus est urbis.

prætermissa, in obsidione longa spem ponere. Ita Plutarch. in vita Marcelli. Idem de Epaminonda, qui Thebas defendit & imperio auxit, ita scribit: *Ad quadragesimum annum obscurus Epaminondas, nulli usui Thebanus fuit. Ut habita est ei fides, suscepto imperio ruentem civitatem conservavit, ac servientem in libertatem asseruit Græciam, qui in gloria, sicut in sole, virtutem strenuam in tempore præstitit. Refulget enim usu,*

Ubi nobilis more avis, segne quod diu
Jacuit, resumpsit animum:

Sic Judith liberavit Bethuliam occiso Holoferne, Jahel Israelem occiso Sisara Jud. 14. 15. æquè ac Debora ibidem vers. 14. Sic David Ceilam urbem tutatus est, & tamen Ceilani eum tradidissent Sauli, ni Deo consulto fugisset. Sic Gedeon liberavit Judæos à Madianitis, & tamen Judæi non fecerunt misericordiam cum domo ejus, ut 70. ejus filios protegerent, dum occiderentur ab Abimelech. Judic. 8. 35. Sapiens enim totus intendit bono publico, ut ejus incommoda hostesque dispellat; quare modos urbis salvandæ quærit & invenit, cùm insipientes vacant propriis commodis & opibus, ac publica negligunt. Unde Thaumat. vertit: *Parvam civitatem à paucis habitatam magnam & frequentatam existimem, si vel pauperem unum sapientem civem habeat.*

Allegor. Christus sapientissimus, & nostri causa pauperrimus liberavit Ecclesiam, quæ urbs parva est respectu totius mundi, à tyrannide dæmonis & peccati: & tamen plurimi ingrati hoc ejus beneficium non agnoscunt, imò ipsum eiusque gratiam aspernantur, sesesque suis voluptatibus dedunt, Ita S. Hieron.

Uti Christus.

Tropol. *Hebræus meus*, ait S. Hieronym. *hunc locum interpretatus est. Civitas parva homo est, inquit, qui etiam apud Philosophos mundus minor vocatur. Et viri pauci in ea, membra de quibus ipse homo contexitur. Cùm autem venerit adversus eam rex magnus diabolus (diabolus serpens est lubricus: cujus si caput, id est primæ suggestioni non resistitur, totus interna cordis, dum non sentitur, illabitur: tentationum diabolicarum initia flagitia sunt: non est immissor, sed incensor vitiorum. Unde David: tu fregisti caput draconis) & quæsierit locum, per quem possit irrumpere invenitur in ea humilis & sapiens, & quietus interioris hominis sensus, & eruet urbem quæ obsessa ab hostibus cingebatur. Cumque homo de periculo sive persecutionis sive angustiarum, sive cuiuscumque adversæ rei atque peccati fuerit erutus; homo ille exterior, qui inimicus est illius pauperis hominis & sapientis, non recordatur interioris hominis, nec subdit se consiliis eius, sed rursum sua fruitur libera voluntate.* Accedit Chald. qui per civitatem parvam accipit corpus hominis, per regem obsidentem concupiscentiam; per virum sapientem & pauperem, inspirationem & cogitationem bonam, quæ concupiscentiæ resistit, hominemque liberat à peccato & gehenna, cujus deinde homo obliviscitur.

Et sensus interior.

Moral. Nota hic sapientem amare silentium quietem & paupertatem. Sapiens, ait Plutar. ita vivit, ut nemo sentiat eum vivere. Rursum sapientiæ magna affinitas est cum paupertate, sicut insipientiæ cum opulentia. Sapiens tamen cum opus est, patriaque eius ope indiget, se dat in lucem, suamque sapientiam ad eius salutem explicat, ut fecit Jeremias, Isaias ceterique Prophetæ. Sapienter Philo lib. de Sacrif. Cain & Abel. *Omnis sapiens*, inquit, *stulti est redemptio mercesque ne minimo quidem tempore duraturi, nisi ille misericordia sua, providentiaque impulsus incolumitati eius prospiceret.* Unde mox infert. *Equidem quando aliquem bonum virum habitantem in aliqua domo, aut urbe video, & domum & urbem illam beatam prædico, tanti tùm præsentem felicitatem mansuram perpetuò, tum absentem expectandam cumulatiorem, Deo ultra modum mensuramque divitias suas in gratiam dignorum, etiam in indignos profundere solito.*

Porrò cur sapientes sæpè sint pauperes, causas varias easque festivas assignat Aristot. in Probl. sect. 39. c. 4. Quærit enim: *Cur paupertas apud homines bonos potiùs esse, quam apud pravos, soleat: An quia omnibus odio habetur, atque expellitur, ad probos perfugit, rata maximè apud eos salutem permanendique locum se posse assequi? è contrario si ad pravos venerit, nunquam eos fortuna ista fore contentos, sed vel furta, vel latrocinia acturos, quibus rebus futurum, ut ipsa amplius apud illos manere nequeat. An quia homines probos optimè se usuros existimat, nec sibi petulanter contumeliosèque quippiam facturos? itaque ut nos pecuniarum deposita tuto hominibus bonis credimus, sic etiam hæc sibi dispensat & statuit. An libenter*

Cur sapientes sint pauperes? Resp.

sa ad viros optimos confert, quia fœmina est, inopsque proinde & virium & consilii, ut ejusmodi hominibus commendatam se esse magnopere velit atque desideret? An quia mala est, numquam se malis iungere velit? Nam si ita maluerit, omnino malum irremediabile ipsa videtur. Quærit deinde vice versa c. 8. *Cur divitiæ magna ex parte ab hominibus pravis potiùs, quàm bonis habeantur? An quia fortuna cæca est, ideoque discernere sibi; atque seligere quod melius non potest?*

Rursum nota hic beneficia pauperum parere non tantùm contemptum, sed & odium ac invidiam: quare salutem ab eis urbi allatam illis auferunt, & in se vel alios potentes transcribunt. Contemnunt igitur, ait Pineda, & pauperem beneficum, quem pudet fateri beneficii auctorem, & beneficium a paupere acceptum pro iniuria æstimant: in hoc planè stulti, in illo perspicuè ingrati; in utroque insolenter superbi, quod nolint aliquid deberi pauperi, neque se illius creditores constituere, ullave gratia obstringi ad redamandum pauperem beneficum. Itaque cum illud infestissimum sit, beneficium superbè dare; est & insolentissimum, superbè beneficium accipere. Vide Senec. lib. 2. de Benef. c. 17. 18. 19. Hoc est quod ait Job de Justo c. 12. 5. *Lampas contempta apud cogitationes divitum, parata ad tempus statutum.* Denique duces & liberatores patriæ sæpè eam ingratam experiuntur, ut expertus est Scipio, Themistocles, Miltiades, Coriolanus & ceteri qui post victorias civibus partas, ab eis acti sunt in exilium.

VERS. 16. ET DICEBAM EGO MELIOREM ESSE SAPIENTIAM FORTITUDINE, QUOMODO ERGO SAPIENTIA PAUPERIS CONTEMPTA EST, ET VERBA EJUS NON SUNT AUDITA] *Sapientia*, scilicet jam cognita & explorata per liberationem civitatis, q. d. Quanam illa hominum ingrata stoliditas, ut cùm viderint se per consilium sapientis evasisse obsidionem & excidium, jam tamen liberati eum spernant, nolintque salubria ejus monita, & consilia ad urbis conservationem & salutem spectantia, ulteriùs audire? quia nimirum externum splendorem & pompam dumtaxat spectant eamque in divitibus suspiciunt, ideoque sapientiam in paupere hac pompa destitutam despiciunt. Fortitudo hîc non animi, sed corporis accipitur, putà in viribus, opibus vel amicis sita: hanc enim significat Græcum *δύναμις*, Hebr. גבורה *geburah*, Chald. תקף *tocph*. Unde Sept. *Bona est sapientia super potentiam*. S. Hieron. *Super divitias & potentiam*. Thaumatur. *Super popularem potentiam*.

Pro, *quomodo*. Hebr. est *&*, quod Hebræis pro quavis coniunctione sumitur. Unde hîc nonnulli vertunt *& tamen*. Alii *ergo*. S. Hieron. in veteri editione, vertit *quamvis. Dixi ego*, inquit, *meliorem esse sapientiam, quamquam nullus meminerit sapientis pauperis, cùm læta sunt omnia, sed universi divitias & potentiam admirentur, Ego tamen magis honoro contemptam sapientiam & verba, quæ nullus audire dignatur.* Verùm in posteriori Vulgaræ versione nervosiùs vertit *quomodo*: hæc enim nota interrogationis continet indignationem cum admiratione, incitatque sermonem ad exaggerandam rei indignitatem. Huic gnomæ affinis est illa Sapien 6. 1. *Melior est sapientia, quàm vires; & vir prudens, quàm fortis.* Unde & illa Phocylidis; *Melior forti est vir sapiens: agros enim & civitatem sapientia, atque navim gubernat.* Fortem corpore accipe. Nam qui animo fortis est, idem est & sapiens. Unde Cicero 3. Tuscul. *Docet omnes sapientes fortes esse, & omnes fortes sapientes.* Sapientia enim docet vincere metum, moderari audaciam, in periculis rebusque arduis esse animo excelso, firmoque judicio & constantia, vitam virtuti postponere, mortemque contemnere, quæ sunt officia actusque pariter fortitudinis. Hoc est quod dicitur Proverb. 20. 18. *Cogitationes consiliis roborantur & gubernaculis tractanda sunt bella.* Id liquet in stratagematibus bellicis, quibus utuntur callidi, & hostes subjugant.

Sapientia præstat robora, Gnome.

VERS. 17. VERBA SAPIENTUM AUDIUNTUR IN SILENTIO, PLUSQUAM CLAMOR PRINCIPIS INTER STULTOS] Hebr. *In stultis.* Chald. *Qui imperat stultis clamantibus.* Septuag. *Super clamorem potentium in stultitiis.* S. Hieronym. in vetere editione: *Quàm clamor potestatem habentis in stultis.* Pro *in silentio.* Hebr. est *in quiete.* Scholiastes *μετὰ ἠρεμίας*, id est cum benevolentia, benignitate, suavitate, lenitate, mansuetudine. Syrus: *Verba sapientis cum requie audiuntur, quam trepidatio potentis stulti.* Arab. *Cum tranquillitate.* Jam.

Verba sapientium in silentio.

Primò, Aben-Ezra & Osorius sic explicant, q. d. Verba sapientum contemnuntur à civibus, dum res suot prosperæ; at cum imminet obsidio & excidium, præ metu & dolore silentibus, cupidè audiuntur. *Primò.*

Secundò, Arboreus q. d. Sapiens non clamat in turba & strepitu, sed secretum à turba quærit, ubi in silentio loquatur & audiatur. Accedit Titelm. qui per silentium accipit *submissam & modestam vocem, ut moris est sapientum.* Et Campen. *Verba sapientum etiamsi non multum clament efficaciora sunt, quam principis stulti vociferatio.* *Secundò.*

Tertiò, Clarius & Dion. censent, hîc causam dari, cur verba sapientum non audiantur, scilicet eò quòd requirant animum silentem, id est quietum, pacatum, liberumque à tumultu passionum, quem populus, cupiditatibus æstuans præstare nequit. *Tertiò.*

Quartò, alii censent sapientiam loqui silenter, id est demissa voce vel ex verecundia, eò quòd pauper sit, vel ex metu & dolore, eò quod videat se contemni, aut potiùs ex pietate & gravitate, q. d. Cum urbe obsessa gubernator clamosè verba facit de urbis periculo, ejusque remediis, ac populus tumultuatur, dum hic hoc consilium succlamat, alius aliud; tum sapiens ex sua quiete prodiens, gravitate & sapientia sua populo silentium indicens, omnia sedat, tranquillat, ordinat & componit, ac tutissimum urbi liberandæ remedium proponit. Hic sensus valdè est appositus. *Quartò.*

Quintò & genuinè, Salomon solatur hîc sapientem pauperem, ideoque contemptum, ac subinde pusillanimem & dolentem, quòd ejus consilia & monita non audiantur, ut dixit v. præcedenti. Solatur autem ex eo, quòd eadem audiantur in silentio, q. d. Et si vulgus obstreperum & tumultuans verba sapientiæ non audiat, ea tamen audiunt viri cordati & prudentes, eaque excipiunt magno oris silentio, & cordis quiete, atque majore applausu, approbatione & reverentia, quàm clamosi principes vel divites audiantur a stultis adulatoribus, qui coram eis plaudunt, sed eis absentibus plodunt, atque explodunt & exsibilant. Nota verba sapientis prodire ex animo dicentis silenti, id est quieto, sereno, gravi, pio, prudenti, ideoque ab audientibus cordatis audiri in silentio, id est animo sedato, tranquillo & attento. Sicut vice versa clamor principis auditur cum clamoso applausu stultorum, illi adulantium. Opponitur ergo silentium & quies tam sapientis docentis, quàm populi audientis, clamori & tumultui tam principis clamantis, quàm stultorum ei acclamantium. *Quintò. Genuini.*

Porrò silentium oris sapientis prodit ex quiete & silentio cordis, ac notat ejus modestiam, mansuetudinem, benevolentiam, gravitatem, prudentiam constantiam æquè ac efficaciam, quod scilicet ipsius oratio prudens, cordata & nervosa, etiamsi modesta lenis & submissa, efficacior sit clamosis principum concionibus, mandatis, edictis, eò quòd silentium omnibus cordatis indicat, quin & in obsidione & periculis, cùm omnia metu & perturbatione sunt plena, pacem & salutem conciliet. Unde aliqui sic vertunt & explicant: *Efficacius est silentium sapientis clamore dominatoris cum stultis suis affectio*, id est plus valet ad reipublicæ salutem una vox sapientis, quàm mille clamores magistratuum, cum populo tumultuantium, quæ tumultum populi compescat, seditiones sedet, unionem efficiat, noxia consilia dissipet, ac sana suggerat ac persuadeat: sapientes ergo in voce, æquè ac mente sunt moderati, & submissi, insipientes clamosi & tumultuarii. *Animus*, inquit Olymp. *qui stultitia repletus est, cum clamore & turbulentia sermones profert sine quiete, ordine & constantia.* Et S. Hieron. *Quemcumque videris in Ecclesia declamatorem, & cum quodam lenocinio ac venustate verborum excitare plausus, ac risus excutere, audientes in affectus lætitiæ concitare; scito signum esse insipientiæ tam ejus qui loquitur, quàm ejus qui audit. Verba quippe sapientum in quiete, & moderato audiuntur silentio: qui vero insipiens est, quamvis sit potens, & clamorem sive suæ vocis, sive populi habeat acclamantis, inter insipientes computabitur.* Hoc est quod de Christo sapientissimo ait Isajas 42. 2. *Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris, &c. Non erit tristis neque turbulentus.* Et c. 8. 6. *Aquas Siloe quæ vadunt cum silentio.* Sicut enim aquæ leniter fluentes & quasi silentes sunt profundissimæ, sic & homines modesti & taciturni profundi sunt consilii & judicii.

Silentium præstat loquelæ.

Ana-

Anagog. Justi & oppressi & silentes in judicio clamabunt contra impios oppressores suos, juxta illud Sapien 5. 5. *Tunc stabunt justi in magna constantia adversus eos, qui se angustiaverunt.* Unde Thaumat. vertit: *Hic iacet & contemnitur sapientia: ceterùm postea audietur altiorem vocem edens, quàm principes & tyranni malorum cupiditate flagrantes.*

MELIOR SAPIENTIA, QUAM ARMA BELLICA:

Vers. 18. ET QUI IN UNO PECCAVERIT, MULTA BONA PERDET] Thaumat. *Sapientia enim ferro ipso fortior est.* Olympiod. *Melius est consilium cuiuscumque prudens, quam omne auxilium quod ab armis sperari possit.* Sapientia enim est instar ignis, qui omnia transcendit, domat, inflammat & in se convertit. Apposité Franc. Vallesius S. Philos. c. 5. 74. Corpus naturale politico, hoc est hominem reipublicæ comparans, tria utriusque membra primaria ita adæquat. Agricultura ait, respondet jecori, quia sicut hoc sanguinem membris, sic illa alimenta reipublicæ suppeditat: Bellica ars respondet facultati irascibili, quæ est in corde; quia repellit si quid infertur violentiæ aut impedimenti: Sapientia, & scientia respondent cerebro, in quo est mens & tota cognitio: Mercatora deinde respondet cruribus, quia proficiscendo exteras merces advehit: Mechanicæ artes respondent manibus, quibus conficiuntur: quantum ergo cerebrum præstat irascibili ceterisque membris, tantum sapientia antecellit artem bellicam ceterasque omnes.

Peccans in uno multa perdet. ET QUI IN UNO PECCAVERIT, MULTA BONA PERDET] Ex Hebr. *In uno* variè verti potest. Hebræa enim ad verbum habent: *Peccator unus.* Septuag. *Peccans.* Unde Thaumat. *Stulti tiaunus*. Et Chald. *Vir peccator unus qui est in generatione, est causa, ut pereant multa bona ab hoc sæculo.* S. Hieron. verò in veteri editione: *Qui peccat unum*, Syrus: *Et unum peccatum perdit bona multa.* Arabicus: *Cum peccaverit unus, peribit bonum plurimum.* Est Antithesis sapientiæ & insipientiæ, sive sapientis & stulti, q. d. Sapientia prævalet armis, quia integras urbes etiam arctè obsessas servat & liberat, omniaque vincit & subjugat. E contrario insipientia vel unica multa bona perdit & corrumpit, adeò ut urbes & regna subvertat. Ita Cajet. qui illud adagium apposité hic citat: *Unus stultus projicit lapidem in puteum, & mille sapientes non extrahunt.* Unde Thaumat. vertit: *Stultitia unius multis periculum accersit, etiamsi multis videatur levis & contemptibilis.* Alii sic exponunt, q. d. Parvus error in principio nisi statim corrigatur, in multos deducit, ac longè lateque serpit, juxta illud: *Clavus unus perdit equi soleam, solea equum, equus equitem, eques castra, castra rempublicam.* Nonnulli hanc gnomen referunt ad bellum & civitatem obsessam, de qua sermo præcessit, quasi dicat. Error unus in bello & civitate obsessa, etiam parvus, non rarò castra urbemque perdit. Unde illud tritum. *In bello nihil vel minimum negligendum.* Aut sic, quasi dicat. Melior est sapientia, quàm arma bellica, si tamen sapientia sit exacta, ut in nullo erret: si enim vel in uno peccat, perdet multa bona, scilicet famam & existimationem suam, ac opes & salutem sibi commissorum. Verùm hic sensus arctior est. Etsi enim occasione civitatis obsessæ hæc dicantur, ideòque bellum propriè respiciunt, tamen generalis sententia tam in pace, quàm in bello locum habet, & ubique vera est. Exempla sunt. Adam unus homo, uno inobedientiæ peccato totam posteritatem perdidit, æquè ac Achan tota castra Israel Josue 7. Stulta durities unius Roboam perdidit decem tribus. Una Jezabel, unus Achab, unus Manasses quot quantaque perdiderunt?

Mysticè (quod tamen multi putant esse literale) qui in uno peccat, ut ab uno vero bono, putà à sapientia recedat, hic perdit bona multa, vel, ut ex Hebræo cum Septuag. verti potest, *bonitatem multam*, id est qui in unum peccatum mortale committit, perdet gratiam, charitatem, ceterasque virtutes; ut hic idem ferè dicatur, quod Jacobi 2. 10. *Quicumque autem totam legem servaverit, offendat autem in uno factus est omnium reus.* Ita S. Hieronym. *Sic, ait, sentiendum est, quod propter unum peccatum multa justitia retro pereant; & invicem se virtutes sequi, & qui unam habuerit, habere omnes; & qui in uno peccaverit, eum omnibus vitiis subiacere.* Sic & Bonavent. Hugo, Lyran. Dion. & Olympiod. quem audi. *Unus, quicumque is demum sit, dum sese peccati sordo commaculat, & bona corrumpit, quæ sibi ex acquisitis virtutibus insidebant, & multos etiam malo exemplo ad imitationem inducit.* Sic & Raban. & Glossa. *Unus stultus*, inquit, *plurimos corrumpit.*

CAPUT DECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Comparat, & anteponit sapientiam stultitiæ. Inde vers. 8. usque ad finem cap. varia sapientiæ documenta assignat, præsertim ne quis alteri struat insidias, aut detrahat maxime regi aut potenti.

1. Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti. Pretiosior est sapientia & gloria, parva & ad tempus stultitia. 2. Cor sapientis in dextera ejus, & cor stulti in sinistra illius. 3. Sed & in via stultus ambulans, cùm ipse insipiens sit, omnes stultos æstimat. 4. Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris: quia curatio faciet cessare peccata maxima. 5. Est malum quod vidi sub sole, quasi per errorem egrediens à facie principis. 6. Positum stultum in dignitate sublimi, & divites sedere deorsum. 7. Vidi servos in equis, & principes ambulantes super terram quasi servos. 8. Qui fodit foveam, incidet in eam: & qui dissipat sepem, mordebit eum coluber. 9. Qui transfert lapides, affligetur in eis: & qui scindit ligna, vulnerabitur ab eis. 10. Si retusum fuerit ferrum, & hoc non ut priùs, sed hebetatum fuerit, multo labore exacuetur, & post industriam sequetur sapientia. 11. Si mordeat serpens in silentio, nihil eo minus habet qui occultè detrahit. 12. Verba oris sapientis gratia: & labia insipientis præcipitabunt eum. 13. Initium verborum ejus stultitia, & novissimum oris illius error pessimus. 14. Stultus verba multiplicat. Ignorat homo, quid ante se fuerit: & quid post se futurum sit, quis ei poterit indicare? 15. Labor stultorum affliget eos, qui nesciunt in urbem pergere. 16. Væ tibi terra, cuius rex puer est, & cuius principes manè comedunt. 17. Beata terra, cuius rex nobilis est, & cuius principes vescuntur in tempore suo, ad reficiendum, & non ad luxuriam. 18. In pigritiis humiliabitur contignatio, & in infirmitate manuum perstillabit domus. 19. In risum faciunt panem, & vinum ut epulentur viventes: & pecuniæ obediunt omnia. 20. In cogitatione tua regi ne detrahas, & in secreto cubiculi tui ne maledixeris diviti: quia & aves cæli portabunt vocem tuam, & qui habet pennas annuntiabit sententiam.

Vers. 1. MUSCÆ MORIENTES (*moritura* Complut. *Mortua*, Schol. *Muscarum mors*) PERDUNT SUAVITATEM UNGUENTI] Hebr. *Muscæ mortis fœtere faciunt, & emanare*, vel ebullire *oleum pigmentarii*, vel aromatarii sive Pharmacopolæ. Muscis enim est gustus omnium saporum, ait Aristot. lib. 8. Histor. c. 11. quod ceteris anima-

libus non est concessum. Rursum muscis, imò omnibus insectis oleum est lethale & mortiferum, teste Plinio lib. 11. cap. 19. Galeno lib. 2. de Simplic. facult. cap. 20. & aliis. Jam

Musca perdunt unguentum. Primò.

Primò, Cajetan. sic exponit, q. d. Sicut musca unguentum fœdat, sic insipiens, putà detractor & calumniator, fœdat nomen & famam sapientis. Sicut enim muscæ impuræ impuris cadaveribus insident, sic detractor non nisi vitiis alienis occupatur, ut vera propalet, & falsa confingat. Rursum quædam muscæ sunt venenatæ, sic venenata est lingua detractoris. Denique nota est muscæ, æquè ac detractoris improbitas, & impudentia: hinc dicta est cynomia, id est musca canina. Exod. 8. vers. 7. Et Diogenes dictus est Cynicus, id est caninus, quod instar canis & cynomyiæ suis dicteriis omnes allatraret, & morderet, eisque notam infamiæ aspergeret. Verùm nulla hic detractoris fit mentio. Adde τὸ *morientes* non rectè congruere detractori, qui vivit vigetque in maledictis. Simili modo vice versa possent per muscas accipi parasiti & adulatores, qui principum animos adulatione corrumpunt. Hi enim similes sunt muscis, quia alienas mensas captant, uti muscæ. Unde Parasitus illud apud Athen. lib. 6. ait:

Quod invocatus cænitare omo, musca sum.

Ibidem Hegesander narrat, quod cum Alexander dixisset se morderi à muscis (ita vocabat parasitos) jamque conaretur illas abigere, Cinesias unus ejus ordinis, qui fortè aderat, dixerit, *profectò aliæ muscæ periculosæ magis urgebunt, semel gustato tuo sanguine.*

Secundò.

Secundò, R. Haccados, & Joannes Ferus per muscas accipiunt exploratores, & proditores. Musca enim curiosè aliena invadit, omniaque obit, & lustrat, sic referantur hæc ad bellum, & urbem obsessam, de qua cap. præced. vers. 13. quasi dicat. Sicut muscæ perdunt unguentum pretiosissimum, sic proditores qui curiosè omnia explorant, & perfidi consiliarii perdunt urbes & respublicas. Hinc Plautus in Mercatore, ita curiosum pingit:

Musca est pater meus: nihil potest clam haberi illum,
Nec sacrum, nec profanum est, quin adsit ibi illico.

Verùm hæc omnia remota sunt, alienaque, & longè petita.

Tertiò.

Tertiò ergò & genuinè, q. d. Sicut musca oleo se immergens, se ipsam interimit & oleum fœdat; sic una stultitia unius peccati, & peccatoris fœdat & perdit tum se, tum suavitatem gratiæ & famæ: hanc enim repræsentat oleum, id est unguentum odoratum. Nam gnome hæc pertinet ad finem capitis præcedentis, scilicet ad τὸ *qui in uno peccaverit multa bona perdet.* (Ita S. Hieron. & Olympiod.) ubi dixi hæc spectare propriè ad principes, & magistratus, ac similes, qui civitates regunt, & ab obsidione liberant; horum enim error unus non tantum sibi, sed & urbi non rarò exeidium, vel damnum grave affert; generatim tamen extendi ad quoslibet, qui ex una modica imprudentia aut vitio graviasiui, suæque famæ, quin & aliis damna accersunt, juxta illud: *Modicus error in principio, magnus fit in fine.*

Nota τὸ *morientes*: muscæ enim fragrantia & dulcedine unguenti illectæ ad illud certatim advolant, unde illi ceu visco immerguntur, suffocantur, ait Thaumaturg. & moriuntur. Ita Galen. lib. 2. Simplic. medicam. cap. 20. *Madefactæ*, inquit, *oleo apes, muscæ, vespæ, formicæque intereunt.* Hinc muscas pollere odoratu & memoria docent Physici, quòd ad dulcia, & suavia, & pinguia advolent, & licèt sæpius abactæ semper tamen eòdem revolent.

Pro *perdunt* Hebr. est *fœtere faciunt*. Septuag. *putrefaciunt compositionem olei suavitatis*. Syrus & Arabicus: *corrumpunt*. S. Hieron. *exterminant*. Thaumaturgus: *reddunt deformem*. Alii: *flavescere faciunt*. Camp. *corrumpunt, & bullis velut scabie obducuntur*. Per fœtorem accipe spurcitiem, nauseam & horrorem, quem muscæ morientes in unguento ingenerant intuenti, odoranti & gustanti: nam propriè muscæ non fœtent, uti reipsa experimur. Sic exodi 5. 21. aiunt Hebræi Mosi & Aaron: *Fœtere fecistis nomen nostrum coram Pharaone*, id est ingratos, invisos & exosos nos fecistis Pharaoni. Muscarum tamen spurcities retundit fragrantiam, & saporem unguenti, ut propter eam minùs quam antè sit odoratum, & sapidum. Simili enim modo, inquit Vatablus parva insipientia reddit hominem fœtidum, id est eum, qui bene audiebat

A malè audientem, hoc est, ut Campens. *Multum æstimationis ei adimit.*

Musca symbolum. Primum.

Mysticè: muscæ primò, notat improbas, vafras & malitiosas cogitationes à diabolo vel carne & mundo suggestas, quæ mentem sapientis instar muscarum circumvolitant, eamque inquinant. Ita S. Hieron. *Quia*, inquit, *sæpè calliditati mixta est sapientia, & habet malitiam prudentia, præcipit, ut sapientiam simplicem requiramus, mixtaque sit eum innocentia columbarum, prudentes simul ad bonum, simplices autem ad malum. Iustè enim convenit habere parum simplicitatis, & propter nimiam patientiam dum ultionem reservat Deo stultum videri, quàm statim se vindicantem sub velamento prudentiæ exercere malitiam.*

Secundum

Secundò, muscæ vitiantes unguentum notant improborum societatem, pravaque exempla inquinare alios etiam probos. Significat inquit S. Hieronym. *Per unum stultum multa bona subverti, quod sic malus mixtus bonis, contaminet plurimos, quomodo muscæ si moriantur in unguento, perdunt odorem illius, & saporem.* Et Scoliastes in Catena Græc. *Nam muscæ*, inquit, *suffocatæ unguento, inutile ipsum efficiunt: sic Iudæorum hæreticorumque sensus in bonam*

B *scripturarum fragrantiam incidentes, & seipsos morte afficiunt & putrefidelium unguentum apparant.* Sic & S. August. lib. contra Fulgentium Donatistam art. 14. per muscas accipit hæreticos: *Muscæ*, inquit, *morituræ Donatistæ circumvolant per totius corporis membra, sic ubi reperiunt vulnera; sana pungunt, ægra lambunt, & eorum ulceribus pectorum vermes fundunt, quæ nec ipsis cadaveribus parcant. Muscæ morituræ cum oleum exterminant, oleo perimuntur; neque enim vivitis, qui spiritum sanctum effiatis.* Ibidem confutat S. Augustin. Donatistas, ex hoc loco docentes hæreticorum baptismum esse invalidum, ideòque iterandum: unde hanc gnomen sic ex cerebro suo exponebant. Muscæ perdunt suavitatem unguenti, id est Hæretici perdunt sacramentum Baptismi, in quo baptizati oleo inunguntur. Porrò veriùs S. Epiphanius lib. 1. c. 3. Archonticis hæreticis hanc gnomen adaptans: *Baptismum*, inquit, *detestantur, velati muscæ mortiferæ, & olei odorati compositionem vitiantes. Quemadmodum etiam de his, & horum similibus parabola apud Ecclesiasten dicta est: Revera enim sunt muscæ interficientes, mortificantes ac putidum facientes aromaticum & unguentarum oleum, hoc est ipsa sancta Dei mysteria.*

Tertium.

C Tertiò, Chald. per muscam accipit concupiscentiam: *Concupiscentia mala*, inquit, *quæ manet iuxta portas cordis, est sicut musca, quod causam affert mortis in mundo; adeo ut tradat sapientem in tempore quo peccat, & corrumpat nomen bonum, quod simile fuerat antè unguento unctionis suavissimo cum aromatibus.* Concupiscentia aptè comparatur muscæ, quia instar muscæ vilis est & exilis, mordax, immunda, spurca, pungens, importuna, infesta, improba & putida: musca enim ex putredine nata in putredine vivit, & moritur, omniaque secum putrefacit. Idem facit concupiscentia. Unde S. Bernard. serm. 44. in Cantic. *Hæ* (concupiscentiæ) inquit, *prorsus muscæ sordidæ & pungentes, quæ in nobis decorem naturæ fœdant, mentem curis, & sollicitudinibus lacerant, sacroque gratiæ suavitatem exterminant* rursum musca est brevis ævi, vivit enim paucos dies, imò subinde paucas horas dumtaxat, seque in oleo, melle, aliaque re dulci suffocat, vel ad lucem lucernæ aut candelæ advolans adurit; idem facit concupiscentia & homo concupiscens: ipsa ergo est musca mortis, id est res vilis & exigua, sed mortalis, brevique moritura; & mortifera. Ad hæc musca otiosa est; ideòque vaga & curiosa,

D aliena invadit. Unde S. Franciscus: *Si quem cernebat otiosum, & vagum, aliorum vello manducare labores, fratrem muscam nominandum censebat, eò quòd talis nihil boni faciens, sed benefacta inficiens vilem, & abominabilem omnibus se reddat*, ait S. Bonavent. in vita ejus cap. 5. Sic & concupiscentiæ & curiositatis, omnisque mali causa & fons est otium. Denique musca est animal insolens, impudens indocile & indomabile. Cetera enim animalia arte cicurari possunt, musca numquam. Sic & concupiscentia omnem respuit doctrinam, rationem & disciplinam; quare planè excindenda & eradicanda est, imò ferro & flamma adurenda instar hydræ, alioqui renascitur & repullulat, imò reviviscit velut muscæ. Nam *muscis humore exanimatis, si cinere condantur, redit vita*, ait Plinius lib. 11. c. 36.

Quartò, S. Gregor. 18. Moral. c. 18. per muscas accipit leves & importunas cogitationes, quæ suavitatem unguenti, id est puritatem, sanctitatem, dignitatem, pacem (&

de-

devotionem, ait Bonav. præsertim in oratione) animi licèt non tollant, inquietant tamen, fœdant & perturbant: *Ægyptus*, inquit, *quæ huius mundi speciem tenet, muscis percutitur. Musca enim nimis insolens & inquietum animal est. In qua quid aliud, quàm insolentes curæ desideriorum carnalium designantur? unde alias dicitur: Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti: quia cogitationes superfluæ, quæ assiduè in animo carnalia cogitante, & nascuntur & deficiunt, eam suavitatem, quæ unusquisque intrinsecus per spiritum unctus est, perdunt: quoniam integritatem eius perfrui non permittunt*. *Ab his muscis*, ait S. Hieron. *princeps dæmoniorum appellatus est Beelzebub, qui interpretatur aut idolum muscarum* (q. d. Deus muscarius, quòd idolum hoc caput muscæ haberet, aut muscis ad carnes illi immolatas advolantibus, esset refertum) *aut vir muscarum, aut habens muscas*. Dæmon enim hasce cogitationum inquietatum muscas menti nostræ circumvolitantes immittit. Vide quæ de muscarum in Aegypto plaga dixi Exodi 8. 7. Porrò Hebræi in *Pirke Aboth*, inter decem Patrum miracula tertium hoc assignant: *Non conspecta fuit unquam musca in domo sanctuarii*, quæ ad carnes Deo oblatas & crematas advolans, eas fœdaret.

Quintum. Quintò, Lyran q. d. Sicut musca perdit unguentum, sic unum peccatum mortale perdit cumulum meritorum, æquè ac bonam conscientiam. S. Ephrem. verò per muscas accipit dæmones: *Dicit Ecclesiastes*, inquit, *muscas morientes perdere suavitatem unguenti, ut sancti quidem, peccati ac dæmonis intelligant vilitatem & impuritatem, negligentes autem insidias atque subtilitates. Inducit enim inimicus iis, qui sibi videbantur securi, perniciem. Et Elias Deum Accaron, muscam Baal appellavit. Insidet enim in mentibus impiorum tamquam in rosis & candentibus pascuis, hoc est marcescentibus: exprimitque immundam actionem ipsorum, ut ebullitionis temulentia eorum delectetur. Inter improbos versatur, ut draco: at inter luxu diffluentes, ut musca. Patitur se draco in muscam transformari ut impietatis sanie miseros delectet. In Parvis quoque venenata prævalet consuetudo, quæ animæ detrimentum affert ad omnem draconis dispositionem*.

Sextum. Sextò, S. Bernard. serm. in feria 4. Hebd. pœnosæ, hæc adaptat Judæis Christum crucifigentibus: *Absit*, inquit, *ut muscæ moritura exterminent suavitatem unguenti, quod de tuo corpore fluit, quia apud sinum tuum misericordia, & copiosa apud eum redemptio. Muscæ moritura miseria sunt, muscæ moritura blasphemiæ sunt, muscæ moritura insultationes sunt, quas tibi reddet generatio prava & exasperans. In ipsa elevatione manuum suarum*, &c. *pro reverentia tua clamas: Pater ignosce illis quia nesciunt quid faciunt*. Idem serm. de Triplici custodia manus, linguæ & cordis, applicat linguæ, quæ rei modica est, sed magna dat damna: *Vilis*, inquit, *res est musca moriens, sed exterminat oleum suavitatis. Tenerum membrum lingua, attamen vix teneri potest; substantia quidem infirmum atque exiguum, sed usu magnum, & validum invenitur; modicum membrum est, sed nisi caveas magnum malum*.

Septimum. Septimò muscæ sunt distractiones, & sollicitudines negotiorum in oratione occurrentes, quæ cor lancinant, & tam importunæ sunt orantibus, quàm muscæ convivantibus. Aptè dicuntur *morientes*, tum quia orationis gratiam, & devotionem interimunt; tum quia, quamvis utiles, cum occurrunt, futuræ postea videantur: tamen post orationem non magis fructuosæ, quàm res mortuæ deprehenduntur. Illa simulacra, quæ in oratione magnæ spem utilitatis offerebant, post orationem sic evanescunt, ut trunca, & inutilia cadavera relinquantur. Unde constanter à nobis sunt abigendæ. In cujus rei typum, cum aliquando Abraham sacrificium ex animalibus Deo offerret: *Descenderunt*, inquit textus, *volucres super cadavera, & abigebat eas Abraham*. Genes. 15. vers. 11. in quem locum D. Gregor. lib. 16. Moral. cap. 19. *Sæpe*, inquit, *in ipso orationis sacrificio importunæ se cogitationes ingerunt, quæ hoc rapere vel maculare valeant, quod in nobis Deo flentes immolamus. Unde Abraham, cùm ad occasum solis sacrificium offerret infestantes aves pertulit, quas studiose, ne oblatum sacrificium raperent, abegit. Sic ergò nos cùm in ara cordis holocaustum Deo offerimus, ab immundis hoc volucribus custodiamus, ne maligni spiritus & perversæ cogitationes rapiant, quod mens nostra offerre se Domino utiliter sperat*.

Vers. 7. Symbolicè S. Eucherius lib. de Formis spirit. cap. 5. & Pierius Hieroglyp. c. 25. per muscam accipit tam cacodæmonem, quàm hominem impurum, & maleficum Musca

enim Aegyptiis erat Hieroglyphicum importunitatis, & importunæ vexationis: Musca enim adeò est impudens, & improbè pertinax ut licèt abacta, semper redeat, neque infester, ac nullam tuarum occupationum rationem habeat, sive loquaris, sive dormias, sive scribas, sive comedas, sive legas, parata semper adstet, ut in faciem insiliat tuam, infesta, incommoda, noxia, nec ulli rei nisi fastidio de se concitando idonea, talis est & dæmon ac homo diabolicus. Hinc Plutar. Sympos. 8. asserit duo tantùm esse animalia domestica, quæ numquam humano convictu mansuescant, nec tactum, nec consuetudinem, nec disciplinam admittant, scilicet hirundinem & muscam, utramque enim semper indocilem & feram permanere. Sic ergo Pierius hanc gnomen explicat: *Muscæ morientes exterminant olei suavitatem*; hoc est adeo malignum est muscarum genus, ac perinde Beelzebub, patà cacodæmon & homo maleficus, ut vel si moriendum sit nocere eligat & optet: quippè qui vel bonos alicujus mores corrumpat, vel virtutem aliquam infringat, se quoque simul perdi pro nihilo habeat.

PRÆTIOSIOR EST SAPIENTIA ET GLORIA, PARVA ET AD TEMPUS STULTITIA] Ita legendum cum Roman. Alii enim Codices mirè hic variant. Vide Franc. Lucam in Notis ad hunc locum. Sensus videtur planus, scilicet quòd sapientia gloriosa præstet stultitiæ, quæ in se vilis est, parva & ingloria; ut sapientia sit nominativi casus, stultitia ablativi. Verùm ut taceam hunc sensum esse exilem, & frigidum: quia enim hoc nescit; Ex Hebræo liquet contrarium, scilicet τὸ *sapientia & gloria* esse ablativi casus; τὸ verò *stultitia* nominativi. Sensus ergo est q. d. Parva & tempore oportuno congruoque usurpata stultitia, præstat rigidæ sapientiæ, & gloriæ, quæ subinde in periculis sibi aliisque occasio est magni damni: præstat subinde simulare stultitiam, quàm ostentare suam sapientiam, & gloriam. Alludit ad pauperem, qui sua sapientia liberavit civitatem obsessam, hic enim à mundanis ob paupertatem ridetur, ejusque sapientia, quia paupertati mixta, videtur stultitia; sed hæc ejus stultitia potior est omni mundanorum sapientia, & gloria. Hinc illud Horatii libr. 4. Carm. Ode 12.

Misce stultitiam consiliis brevem,
Dulce est desipere in loco.

Et illud:

Stultitiam simulare loco prudentia summa est.

Prudens desipit suo loco. Sic David simulans stultitiam coram Achis rege; periculum mortis evasit. 1. Regum 21. quin, & Brutus formam stultitiæ assumpsit, ut adipisceretur imperium, ut tradunt Histor. Rom. Sic Christus huic mundo factus est stultus, dum elegit, & docuit paupertatem, humilitatem, patientiam, quæ mundus æstimat stulta: sed hæc stultitia summa est sapientia. Unde Paulus: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus*. Et: *Quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes*. 1. Corinth. 1. v. 21. & 25. Vide ibi dicta. Sic pariter stultitia qua sancti à mundanis existimantur stulti, pretiosior est omni mundi sapientia, & gloria. Unde & Paulus dicebat: *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo*. Et noster S. Ignatius: *Desidera stultus haberi ab hominibus, ut sapiens habearis à Deo, ut ipsum lucrifaciat*.

Sis populo demens, sic sapis ipse Deo.

Hoc est quod ait Paulus 1. Corinth. 3. 18. *Si quis inter vos videtur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum*. Sic ut insipientibus, pueris, rusticis docendo te accommodes necesse est, ut cum iis desipias & quasi repuerascas, juxta illud Pauli: *Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem salvos*. 1. Corin. 9. 22. magna ergo sapientia est cum rusticis agere rusticè, cum pueris pueriliter, cum insipientibus insipienter: qui enim hoc facere nescit, frustra in iis erudiendis laborat. Sic principi, & magistratui necesse est, ut humori, capacitati, & ruditati plebis se accommodet.

Primò. Porrò Heb. sic habent מעט יקר מחכמה מכבוד סכלות *iakar mechachma miccabod siclut meat*, quod varie à variis vertitur.

Primò: Pagnin. Vatabl. Clarius, Arias, Cajet. Campens. aliique Hebraizantes hoc hemistichium præcedenti nectentes, totum hunc versum sic appositè nectunt, & vertunt: *Sicut muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti: sic virum pretiosum ob sapientiam, & gloriam perdit parum*

stultitia: vel sic: *Vir pretiosus ob sapientiam & gloriam, fœtet propter parvam stultitiam*: q. d. Parva stultitia perdit totam hominis existimationem, & gloriam, quam ob sapientiam, & sapientia dicta factaque adeptus erat. Audi Cajet. modica stultitia faciet putere, & fœtere hominem quemlibet eximium, qui ipsa videbatur pretiosior sapientia, & omni honore superior, quemadmodum vel musca, sicut est dictum, nobilissimum corrumpit unguentum. Nam bonum consurgit ex integra causa, & mali licet parvi magna contagio est.

Quadruplex versio.

Secundò, Lyran. Hebr. יקר *iakar*, id est *pretiosus*, vertens *ponderosus*, sic transfert: *Ponderosior præ sapientia & gloria est parva stultitia*. *Ponderosior*, quia hominem deprimit, deiicit & perdit. Verùm Hebr. *iaKar* ubique pretiosum significat, non ponderosum.

Secundò.

Tertiò, Septuag. verba transcientes contrariè vertunt: *Parum sapientiæ pretiosius est, quàm gloria magna stultitiæ*. Ita Olympiod. ut sit antithesis cum muscis. q. d. Paucæ muscæ perdunt suavitatem unguenti, at multi magnique stulti non perdunt nec corrumpunt sapientem, licèt minùs sapientia præcellentem: Parva enim sapientia dignior, & fortior est magna stultitia omnique ejus gloria, hoc est omni divitum insipientium honore, opulentia, pompa & splendore. Unde Arabicus, Septuag. de more secutus vertit: *Exiguum sapientiæ pretiosius est magnificentius stultitia plurima*.

Tertiò,

Quartò,

Quartò Noster optimè ex Hebræo vertit: *Pretiosior est sapientia, & gloria, parva & ad tempus stultitia*, eo sensu quem initio assignavi. Consentit enim Chald. *Quantum autem sapientium prudentia, & divitum opibus præstat is, cuius mediocris est & levis stultitia?* Et S. Hieronym. in veteri edit. *Pretiosa est super sapientiam & gloriam stultitia parva*.

Quæres, quomodo hæc versio cohæret in eodem versu cum muscis perdentibus unguentum? Resp. per antithesio vel exceptionem hoc sensu, quasi dicat. Muscæ morientes perdunt suavitatem unguenti: Sic pariter stulta veraque stultitia perdit sapientiæ famæque suavitatem. Dico stulta stultitia: Nam sapiens parvaq; stultitia, quæ congruo tempore sapienter assumitur, præstat sapienti rigidaq; sapientia, adeòque ejus gloriam offuscat, exterit & perdit. Aut magis directè, & quasi ex æquo, quasi dicat. Sicut parvæ paucæque muscæ perdunt suavitatem unguenti, sic parva stultitia, quæ scilicet à mundanis vocatur stultitia, cùm revera ipsa coram Deo sit vera meraque sapientia, superat & perdit omnem suavitatem sapientiæ, & gloriæ mundanæ, utpote cum ea sit longè pretiosior, & potentior, uti patuit in Christo, & Apostolis, juxta illud: *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo*. Isaiæ 29. 14. & 1. Corinth. 1. 19. Alludit enim, ut dixi, ad pauperem sapientem, qui sua sapientia liberavit civitatem, sed ob paupertatem despicitur, & habetur velut musca languida, & moriens, id est homo nullius momenti, cùm revera ipse sit apis præstantissima, suavissimum sapientiæ mel distillans.

Tropol. S. Hieron. & ex eo Albinos: Pretiosior & utilior est humilis gloria, quàm superbi elatio. Melius est ad tempus stultum videri, id est simplicem, quàm superbum, & gloriosum. Et Lyran. Pretiosior est sapientia cùm honore parvo, quàm stultitia cum honore magno, juxta illud cap. 4. 13. *Melior puer pauper & sapiens rege sene & stulto*.

VERS. 2. COR SAPIENTIS IN DEXTERA EJUS, ET COR STULTI IN SINISTRA ILLIUS] Hebr. *Ad dexteram eius*, &c. *& ad sinistram eius*. Cor omnibus hominibus sive sapientibus, sive stultis est in medio, non corporis (hujus enim medium est umbilicus) sed thoracis sive pectoris, ad lævam tamen vergens, ut docet Hippocrates, Galenus, Aristot. cæterique Physici, & Medici.

Per *cor* ergo, non cor corporis, sed mentem, putà rationem, voluntatem, affectum, ejusque actiones, & operationes accipe. Est Catachresis; quod enim cor est in corpore, hoc mens est in anima. Sensus igitur est primò, q. d. Sapiens cor habet in dextera, id est omnia sua promptè, expeditè, agilitèr, sapientèr, felicitèr facit, stultus vero habet cor in sinistra, id est sua facit tardè, impeditè, ineptè, stultè & infelicitèr. Nam in dextera corporis parte ac manu plus est virium & agilitatis quàm in sinistra; hinc dextera symbolum est roboris, promptitudinis, agilitatis, sapientiæ, felicitatis; sinistra verò debilitatis, tarditatis, hæsitantiæ, imprudentiæ, infelicitatis.

Cor sapientis in dextera, stulti in sinistra. Primò.

Secundò, q. d. Sapiens omnia facit cum ratione, & judicio, perinde ac si cor, id est mentem haberet ad dexteram; stultus verò sine ratione, & judicio operatur, perinde ac si cor haberet ad sinistram. Ratio est, quòd sapiens operatur ex sapientia, id est ex corde, mente, ratione & judicio, stultus verò operatur ex stultitia, id est ex concupiscentia, quasi hæc sit illi ad dexteram omnia imperans, jubens, dirigens; mens vero & ratio sit illi ad sinistram. Unde Hebr. est: *Cor sapientis ad dexteram eius, & cor stulti ad sinistram illius*. Nam ut docet Aristot. dextera omnia sunt validiora. Hinc dextera pars initium præbet incedendi. Dextera enim pars movere, sinistra moveri apta est, ob eamque rem onera non parti moventi, sed mobili imponi debent, ideòque bajuli illa non dextero, sed sinistro humero imposita bajulant, ita ipse lib. de Incessu animal. capit. 3. Quia ergo in sapiente validior est mens, & sapientia, utpote quæ movet alias vires, regitque ipsam concupiscentiam hinc illi cor, id est mens est ad dexteram, concupiscentiam verò ad sinistram. Vice versa in stulto, id est vitioso validior est concupiscentia, quæ movet ceteras vires ad prosequendum opes, epulas, honores quos concupiscit: hinc concupiscentia est ei ad dexteram, cor verò & mens ad sinistram.

Secundò.

Tertiò, cor sapientis est ad dexteram, id est ad honesta, meliora, saniora & sanctiora tendit, scilicet ad virtutes & bona opera, quibus perveniat ad felicitatem, & vitam æternam. Ita Chald. *Cor sapientum*, ait, *incumbit ad acquirendam legem, quæ data est manu dextera Dei, & cor stulti ad acquirendas facultates argenti, & auri*. Et Thaumat. *Sapiens, ait, ad res dexteras, & honestas sibi duxest, stultus autem ad res lævas propendet, nec umquam ad res præclaras duce stultitia utitur*. Et S. Hieron. *Justus*, inquit, *in se sinistram non habet, sed totum in eo dexterum est. Et cùm ad iudicandum. Salvator venerit, agni stabunt à dexteris, hœdi verò à sinistris erunt. Et in Proverbiis scribitur: Dexteras vias novit Dominus, quæ autem perversa sunt à sinistris sunt. Qui ergo sapiens est, semper de futuro sæculo cogitat, quod ducit ad dexteram. Qui verò insipiens est, de præsenti, quod positum est in sinistra. Quæ quidem secutus idem Philosophus & Poeta ait:*

Tertiò.

Matth. 25.

Prover. 6.

Dextera quæ magni Ditis sub mœnia ducit.
Hac iter Elysium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas & ad impia tartara mittit.

Firmianus quoque noster in præclaro Institutionum suarum opere, y, literæ meminit, & de dextris ac sinistris, hoc est de virtutibus & vitiis plenè disputavit. Vide dicta Proverb. 4. 27.

Quartò, sapienti cor est ad dexteram, quia circumspectè, efficacitèr, ordinatè, & perfectè sua facit, ut in nullo erret: stultus verò ad sinistram, quia improvidè, languidè, præposterè, imperfectè sua peragit; hinc semper defectum aliquem operi bono admiscet: Hic sensus rectè cohæret cum eo quod præcessit: *Qui in uno peccaverit, multa bona perdet*. Insuper sapiens cor habet dexterum, validum, robustum & constans in bono, ut in eo contra omnes satanæ, mundi, & carnis insultus immotus persistat: Stultus verò habet cor sinistrum, id est invalidum, infirmum, inconstans, quia ubi bonum facere cœpit, mox levi tentatione pulsatus ab eo deficit, & resilit.

Quartò.

Quintò, dextera symbolum est libertatis æquè ac liberalitatis: sinistra servitutis, & avaritiæ. Ad dexteram enim incedunt Domini, liberales, & magnifici; ad sinistram servi arcti, & avari. Stultus ergo sua facit serviliter, arctè, coactè, & avarè: sapiens verò liberè, amplè & liberaliter. Hinc Ægyptii teste Pierio dictitabant, à dextera Dei promanare omnia bona, & beneficia, à sinistra verò omnia mala, omnes plagas & supplicia. Hinc rursum quidam vir eruditus sic exponit. q. d. Cor iusti semper pulsatur & erigitur dextra, & felici bonorum spe, ac cor impii pulsatur & percellitur sinistra diffidentia, suspicione, metu, pavore, & angore.

Quintò.

Denique breviter hæc omnia complectaris sic exponendo: Cor sapientis est in dextera, id est in sapientia, hoc est in prudentia, & virtute illi enim totus intendit, & in ea quasi moratur, & habitat: stulti verò cor in sinistra, id est in stultitia, putà in imprudentia, & concupiscentia; illi enim totus insidet, & incumbit. Hunc esse sensum indicat id quod sequitur.

SED

Sed et in via stultus (malè quidam legit *stulti*, licèt ita quoque verti possit ex Hebræo) ambulans, cum ipse insipiens sit (Hebr. *deficiat corde*, id est sapientia . Syrus : *Cor eius pusillum*, id est parvi animi & judicii est . Arab. *Indigere facit eum cor suum*, ut sit inops mentis, & consilii) omnes stultos æstimat] Symmach. *Suspicatur de omnibus, quia stulti sunt*. Campens. *Quacumque ieris stultus, vecordia cum comitabitur, & obvios omnes stultos appellabit*.

Cohæret aptè hæc gnome præcedenti, q. d. Cor stulti adeò est sinistrum id est stultum, ut ceteros omnes, etiam sapientes stultos æstimet, tum quia ex stulta persuasione, & philautia se solum sapere æstimat, reliquos verò desipere : sicut qui palatum habet infectum, saporem dulcem æstimat amarum, & eos qui secus censent errare, & delirare autumat . Hoc est quod dicitur Proverb. 12. 19. *Sapientior sibi piger videtur septem viris loquentibus sententias*: tum quia ceteros ex suo metitur ingenio & affectu : quare quod ipsi sapit & placet, omnibus sapere & placere judicat; ut si ipse sit gulosus, luxuriosus, superbus, &c. omnes gulosos, luxuriosos, superbos, &c. judicet : qualis enim quisque est tales, & alios judicat, ait Aristot. 3. Polit. 6. Sic Nero libidinibus oppletus, certò sibi persuadebat neminem esse castum, aut ulla sui corporis parte pudicum, teste Sueton. in vita ejus c. 29. Sic hæretici censent Catholicos sacerdotes & religiosos impurè vivere & cautè, non castè, eò quòd illis castitatem servatu putent impossibilem, uti sibi impossibilem judicant . Nam ut ait Seneca : *Omnis affectus hoc habet, ut in quo ipse insanit, omnes furere putet*. Et ut ait Cassian. qui alicui vitio subjacet, pronus est, ut eidem alios subjacere judicet. Hinc infert Seneca : signum viri boni esse, si displiceat malis : nondum sat bonum & felicem esse quem nondum turba derideat.

Pro *omnes stultos æstimat*, Hebr. habent : *Dicit omni, quod stultus est*, quæ verba indefinita variè definiri possunt : primò, q. d. Stultus dicit cuilibet : *tu es insipiens*: secundò, q. d. Stultus dicit omnibus se esse insipientem, id est quidquid negotietur & agat reipsa ostendit, quod cor id est mens ipsi deficiat, ideò omnibus patefacit suam stultitiam. Hoc secundum secuti Septuag. vertunt : *Etiam in via stultus ambulat, cor eius deficiet vel retardabitur & qua cogitabit, vel ratiocinabitur omnia stultitia sunt*. Thaum. *Cogitatus eius vani sunt stultitiaque referti*. Olymp. Septuag. sic explicat : *In hac vita, quam verò viam dixeris stultus perambulans, cum ad sinistram cor habeat, semper cessat, ac pejorior invenitur : in vacuum enim pergit, nequaquam sibi proposito superna vocationis bravio : In anteriora itaque sese non extendit, nec properat ad finem : sed quamvis ad hac ipsa pergere videatur, medio in cursu deficiet, omnia imperfectè & sine ratione cogitans & aggrediens. Quod si ipsam adeat viam iustificationum, vel ut veriùs dicam adire se simulet, hoc est divinorum observantiam mandatorum, quia tamen illius mens flectitur ad sinistrâ, cessabit prorsus atque deficiet, ut neque quid præceptum sit, intelligat, neque operetur iuxta legislatoris voluntatem*. Chald. verò vertit : *Etiam in via perplexa tempore quo stultus ambulat, cor eius caret sapientia, ita ut faciat verba, qua non debet fieri, & omnes dicunt esse stultum*.

Vers. 4. Si spiritus potestatem habentis (Hebr. *dominantis*) ascenderit super te (Symmach. *superveniat tibi*, vel *irruat in te*. Thaumaturg. *Si bellum tibi moveat spiritus adversarius, resistas valde*) locum . (S. Cyrill. in c. Isaiæ legit *cor*: in corde enim est locus sapientiæ, & constantiæ) tuum ne dimiseris, quia curatio faciet cessare peccata maxima] S. Ambros. legit : *Cura mitigabit delicta magna*. *Cura*, id est diligentia, ne qua in re desis officio tuo, ait ipse in Psalm. 37. Symmac. *Quia pudicitia comprimit peccata magna*. Minus rectè Aben Ezra, per curationem accipit remissionem animi, otium, item medicinam, qua medicus curat morbos corporis. Septuag. Hebr. מרפא *marpe*, id est *curatio*, vertunt *sanitas*. Syrus : *medicatio*. Arabicus : *miseria*, Pagninus : *Lenitas*. Pro, *locum tuum*. Tigur. vertit : *Stationem tuam*. Vatabl. *Locum pristinum*. Jam

Primò . Primò, Campens. sic vertit : *Si cupiditas dominandi animum tuum invaserit, locum priorem ne facile deserueris : nam qui ab huiusmodi cupiditatibus animum suum compescet, multa vitabit & gravia peccata*. Accedit Tigur. quæ vertit : *Quoties affectus dominationis* (vel Domini, dominationis, aut dominatio) *in te ortus fuerit, ne desere stationem tuam : nam qui affectus sedat, reprimit grandia peccata*. Idque dupliciter exponit . Vatab. Primò, q. d. Si dominandi obrepserit cupiditas, illam cura, id est reprime & castiga ; sic enim vitabis peccata multa arrogantiæ, injustitiæ, rapinæ, &c. in quæ incurrunt ii qui regunt, vel dominari cupiunt. Secundò, si regendi potestas tibi offeratur noli efferri animo, sed modestè & prudentèr ea uture, sic vitabis peccata multa. Favet Hebræus, S. Hieron. cujus verba mox recitabo, æquè ac Pineda . Verè Seneca epist. 84. *Quæcumque*, inquit, *eminere videntur in rebus humanis, per difficiles & arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est*.

Secundò . Secundò, Cajet. quasi dicat . Si dominatum & regimen acceptaveris, eris medicus, qui pro tuo munere facies medicinam peccatis, non omnibus, tamen magnis . *Politica enim*, inquit, *gubernatio non tollit peccata omnia populi, sed peccata magna : De minimis enim non curat Prætor*, nec curare omnia potest, quod si tentat, audiet illud : stulti ad cribrum, hoc est, stulti conantur omnia minima cribri foramina obturare, sed stulto & irrito conatu .

Tertiò . Tertiò, & genuinè, quasi dicat . Si ira, vis, vel impetus potentis alicujus dynastæ te impellat in aliquod peccatum, ne desere locum & officium virtutis, quem requirit status & gradus tuus .

Quia curatio] Hebr. מרפא *marpe*, id est medicina, sanitas, lenitas, curatio, qua curas ægritudinis & passiones animi, cum tui, tum potentis te impetentis, *multa delicta avertet*. Unde Tigur. vertit : *Qui affectus sedat, reprimit peccata grandia*. Alii, *marpe* vertunt remissio, dimissio, putà animus demissus, remissus, laxus & solutus, non inflatus, tumidus & superbus. Curatio ergo, sive sanitas hæc est animi stabilitas, & constantia virtutis, qua curas tuam infirmitatem, metum & pavorem, juxta cum lenitate, patientia & mansuetudine, qua curas, & mitigas potentis iram, itaque cessare facis delicta plurima, quæ committeres tu cedendo, & consentiendo improbæ voluntati potentis, sive principis, & quæ ipse committeret te cogendo ad consentiendum, vel te injustè vexando, torquendo & subinde necando. Curatio igitur est tolerantia impotentis & iniqui Domini, quam qui retinet, avertit multas rixas, odia, simultates, damna, quæ alioqui orirentur. Nam *patientia lenietur princeps, & lingua mollis confringet duritiam*, Prov. 15. 1. & 25. 15. Vide ibi dicta .

Vox *curatio* significat in dominando intercurrere animi passiones, ægritudines, & vulnera, putà in dominante fastum & iram, in eo cui dominatur metum & pavorem; ac utrumque à sapiente, velut à medico curandum esse, hunc constantia, illum lenitate & patientia . Unicum ergo remedium tentationum & persecutionum est, animi stabilitas, quies & constantia : ex adverso eorum fomentum est, enim levitas, pusillanimitas, & inconstantia . Unde Jerem. Thren 1. 8. *Peccatum*, inquit, *peccavit Ierusalem, ideo instabilis facta est*. Vide ibi dicta . Et Salomon Prover. 28. 8. *Sicut avis transmigrans de nido suo, sic vir qui dereliquit locum suum*. Et Eccles. 11. 22. *Confide in Deo, & mane in loco tuo*. Et Paulus : *Sic state in Domino charissimi*, Philipp. 4. 1. Idem à Salomone didicere Philosophi . Unde Horat. lib. 3. Carm. Ode 3.

Iustum & tenacem propositi virum,
Non civium ardor prava iubentium,
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida,

Hic ergo est sanus & validus, imò curans & sanans suas & aliorum animi ægritudines . Ita S. Hieron. Titelm. Lorinus & alii .

Tropol. quod tamen nonnulli censent esse literale, S. Hieron. Salon. Thaumat. & alii per spiritum potestatem habentis, accipiunt impulsus, & tentationes diaboli ac concupiscentiæ, cui resistendum est per mentis, & propositi in bono constantiam : hæc enim est curatio, & sanitas animi, quæ cessare facit peccata plurima, ad quæ incitat animam dæmon per motus concupiscentiæ, quos ex ea in ea suscitat . Ita Chald. *Si spiritus appetitus mali, inquit, dominatur tui & confortatus, ut ascendat super te, ne dimitte de locum tuum bonum, in quo stare consueverat : quoniam verba legis creata sunt medicina in sæculo, ad dimittenda peccata, & ut oblivioni tradantur coram Domino peccata maxima*. Unde S. Ambros. in Psalm. 41. *Et si*

spi

Spiritus, inquit, *potestatem habentis in te ascendat, ut habes in Ecclesiaste, locum tuum ne derelinquas. Etenim superiorem te Christus constituit, quem ad imaginem Dei fecit. Tene ergo superiorem fidei & pietatis locum, quem a Deo accepisti, ut superior factus ascendentem de inferioribus, hoc est de terrenis & saecularibus, spiritum nequam facile repellas, & signa eius non suscipias in pectore tuo, non occupet animæ tuæ vestibula, nec introitus mentis tuæ, & quasi in sylva lignorum ignibus suis candida & fragilia populetur, aut securibus suis januas tui cordis excidat. Sit igitur in nobis non sylva, sed vinea, sit porta nostri oris & cordis clausa diligentius, ne hostis introeat. Cito deijcit januam, si patentem eam invenerit.* Sic & Cyril. Hierosl. Catech. 2. & Cyril. Alexan. lib. 12. de Adoratione in spiritu, qui & addit: Si vitia non castigantur, serpere in dies ad majora, & cor mentemque corrumpere, atque ad summam perniciem perducere. Nam ut ait S. Hieron. citans hanc gnomen tract. de Virg. servanda: *Quasi in procinctu & in acie stamus semper ad pugnam. Vult nos loco movere hostis, & de gradu decedere, sed solidanda vestigia sunt, & dicendum: Statuit supra petram pedes meos, & petra refugium leporibus.* Psal. 39. & 103. Jam particulatim.

Spiritus potestatem habentis quis? Primò.

B Primò, S. Hieron. per spiritum hunc accipit spiritum sive impulsum libidinis, quem curat amor castitatis & constantis pudicitiæ. Unde pro *curatio* Symmach. vertit pudicitia. Audi S. Hieron. ex Symmacho: *Si spiritus principis irruerit tibi, de loco tuo ne recedas: quia pudicitia comprimit peccata magna, id est si titillaverit mentem tuam diabolus, & te ad libidinem concitaverit, ne sequaris cogitationem pessimam & blandientem voluptatem: sed sta fortis & rigidus, frigore castitatis flammam voluptatis extingue. Hebræus in loco tale nescio quid suspicatus est. Si aliquam in mundo acceperis dignitatem, & ordinatus fueris major in populis, noli relinquere priora opera tua, & antiquarum virtutum ne incipiat oblivisci laboremque pristinum non habere: quia peccatorum tuorum remedium ex conversione bona nascitur, & non ex tumenti & superflua dignitate.* Sic & S. Basil. lib. de Virgin. per potestatem accipit potestativam cogitationem concupiscentiæ, quæ mentem Virginis potenter invadit, & sollicitat ad turpia: sed illa si sapit, loco suo stet eamque excutiat: *Nullius igitur*, inquit, *absentis, nullius præsentis hominis speculum sit virginis anima, nisi sancti sponsi sui, nulla in ea alia, quam sponsi inspiciatur forma.* Et auctor Caten. Græc. *Si te*, inquit,

C *superiorem potentem spiritus fornicationis malus, vel avaritiæ cursu adortus fuerit, omnes illi sensus occludito. Quod si peccaveris, pœnitentiæ pharmacum quære:* ubi per curationem sive medicinam, vides accipi pœnitentiam. Tunc ergo spiritus habentis potestatem ascendit super aliquem, cùm animæ morbus illum impugnat, ac miserabiliter subjicit. Et quod tunc medicamen apponendum; illud certè, ut vitio impugnatus locum tuum, id est modum curationis non deserat: quia uniformis atque assidua curatio peccatis maximis solet mederi, quantò magis minora, aut non nimis radicata curabit?

Secundò: Secundò, S. Ambros. lib. 1. de Offic. cap. 21. per spiritum hunc accipit spiritum iræ: *Ergo* inquit *si prævenerit & præoccupaverit mentem tuam iracundia, & ascenderit in te, non derelinquas locum tuum: locus tuus patientia est, locus tuus sapientia est, locus tuus ratio est, locus tuus sedatio indignationis est. Aut si te contumacia respondentis moverit, & perversitas impulerit ad indignationem; si non potueris mitigare mentem, comprime linguam tuam. Sic enim scriptum est: Cohibe linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Deinde inquire pacem, & sequere eam. Pacem illam sancti Jacob vide.*

D *Quanta primum sedatio animi? Si non prævalueris, frænos impone linguæ tuæ: deinde reconciliationis studium non prætermittas.*

Tertiò. Tertiò, S. Gregor. 3. Moral. cap. 13. per spiritum hunc accipit spiritum superbiæ; *Ita namque* inquit, *malorum locus est superbia, sicut est è contra humilitas locus bonorum, de quo loco per Salomonem dicitur: Si spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris; ac si aperte dicat: si tentatoris spiritum contra te in aliquo prævalere consideras, humilitatem pœnitentiæ non derelinquas. Qui quia locum nostrum humilitatem pœnitentiæ dixerit, verbis sequentibus ostendit, dicens: Quia curatio cessare faciet peccata maxima. Quid enim est aliud humilitas lamenti, nisi medicina peccati?*

Quartò: Quartò, S. Bernardus serm. de quadruplici debito, per spiritum hunc accipit tentationem dæmonis contra vocationem, ut scilicet ordinem tuum deseras prætextu melio-

A ris boni: *Secundum enim impetum*, inquit, *spirituum vafrorum huic tepido remissiorem, illi ferventi vitam arctiorem proponit, hoc solùm expetens & expectans, ut quoque modo tollat eum à consilio justorum & congregatione. Profectò spiritus ille qui tibi hoc suggerit, spiritus mendax est, spiritus potestatem habens, qui tibi invidet locum tuum. Unde & sapiens hujus rei non ignarus: Si spiritus potestatem habentis super te ascenderit, ait, locum tuum ne dimiseris. Absit enim ut spiritus veritatis, qui te huc adduxit te reducere velit: quia non est in ore ejus, est & non, sed est in illo, est, sicut irrefragabilis auctoritas testatur: Nemo, ait Apostolus, loquens in spiritu Dei, dicit anathema Jesu. Jesus salvator, sive salus: anathema separatio interpretatur. Qui verò tibi separationem à salute submurmurat, nec Dei Spiritus est, nec à Deo, quia Spiritus sanctus non dispergere, sed colligere venit: qui semper revocat dispersos Israel in terram suam.* Idem serm. 48. inter parvos, dupliciter exponit, scilicet de duplici animæ portione. *Duo*, inquit, *loca sunt animæ rationalis, inferior quem regit, & superior in quo quiescit, Deus. De utroque potest rectè intelligi quod scriptum est: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis, locum tuum ne dimiseris, vel inferiorem, scilicet regendo; vel*

B *superiorem, quiescendo.* Et inferius: *Dicitur ei ergo ne ascendente super eam spiritu locum suum deserat. hoc est, ne ingruente tentatione membra sua arma iniquitatis peccato exhibeat. Notandum autem quod dicitur: Si ascenderit super te spiritus potestatem habentis: nihil quippe adversus nos malignus spiritus potest, nisi missus aut permissus. Unde cùm eius sit voluntas semper mala, nunquam potestas est nisi justa. Nam voluntas quidem ex seipsa sibi inest, potestatem verò non aliunde quàm à Deo habet. Quam tamen potestatem semper moderatur Dominus, ne scilicet ex nequitia voluntatis plus puniat, quàm eorum exigunt merita, qui puniuntur. Et hæc de inferiori loco dicta sint. Cæterùm de superiori hoc intelligitur, ne quietem mentis, quam in Deo habet, tentante diabolo deserat, sed undecumque ille tentaverit, ipsa in Deo fixa constanter in tranquillitate permaneat.* Et mox: *Hæc, inquam, sententia convenit perfectis, qui jam in sua conversatione quodammodo imitantur statum æternitatis.*

EST MALUM QUOD VIDI SUB SOLE, QUASI PER ERROREM EGREDIENS A FACIE PRINCIPIS, POSITUM STULTUM (repete vidi) IN DIGNITATE SU- Vers. 5. Vers. 6.

C BLIMI (Hebr. *Positam stultitiam in excellentiis*, vel *celsitudinibus*, id est *magnis*) ET DIVITES SEDERE DEORSUM] Hebr. *Et divites in humilitate* (in humili loco & sede) *sedebant*. Septuag. *Datus est stultus in sublimitatibus magnis*. Vetus translatio: *Dari stultum in sublimitatibus magnis*. Chald. *Posuit improbum stultum ut sit in felicitate, & ministros in prosperitate, & cælo alto, & exercitus eius sint sublimes & multi, & populi servitute subditus sub eo*. Arab. *Datus est stultus in altioribus* (locis) *& divites sedebant in statu contempto*. Appositè hæc gnome nectitur præcedenti. q. d. Dixit: *Si Spiritus potestatem habentis ascenderit super te, locum tuum ne dimiseris*: quia inter alias mundi regumque & aulicorum vanitates, hæc una non minima est; quod sæpè per errorem principis potestatem habentis pauperes, viles, & insipientes exaltentur; divites verò, honorati & sapientes deprimantur: quare si idem tibi contigerit, locum tuum ne dimitte, patientiam retine, & mentis constantiam conserva.

Ingens utique hæc est vanitas & indignitas, cùm cauda assurgit in verticem, pedes cum capite locum commutant, stulti imperant sapientibus, cæci oculatis ducatum præ- *Stulti subinde præsunt sapientibus.*

D stant, juxta illud: *Sicut qui mittit lapidem in acervum mercurii, sic qui tribuit insipienti honorem*. Proverb. 26. 8. Vide & Symmach. lib. 1. Epigr. 20. applaudentem Ausonio: *Cui morum gravitas & disciplinarum vetustas, insulae sellæ insigne pepererunt.* Error propriè est in intellectu, ut cùm princeps ex falsis informationibus putat sapientem & probum esse eum, qui est insipiens & improbus, ac vice versa eum qui est probus & sapiens, putat esse improbum & insipientem, ideoque illum elevat, hunc deprimit. Unde Aquila & Theod. pro *error* vertunt *ignorantia*. Subinde tamen error est in voluntate & affectu, dum ex amore quo insipientem, quia facetus est & adulator, aut suæ cupiditati obsequitur, eum exaltat, atque ex odio quo sapientem, utpote sibi adversum, prosequitur, eum humiliat. Errore ergo principis fit hæc indigna personarum commutatio, & dignitatum officiorumque distributio; at non ex errore Dei, sed ex certa ejus providentia, præser-

tim

tim qua populum, vel principem, vel ipsos stultos aut divites vult castigare aut probare, cujus rei duo exempla illustria recenset Anastas. Nicænus quæst. 15. in Script. Hoc est quod ait Job. 30. 34. *Qui regnare facit hominem hypocritam propter peccata populi.* Ad hæc stulti, & impii *tolluntur in altum, ut lapsu graviore ruant*: Sapientes & pii ex alto labuntur in imum, ut præsentes honores, utpote instabiles, despiciant & futuros in cælis, utpote stabiles, & æternos, suspiciant, & ambiant. Quis enim fidat rebus, & soliis humanis, hoc uno constantibus, quod nihil sibi constant. Hesternum decus, hodiernum dedecus excludit. Hesternum gaudium hodiernus, & repentinus mœror luctusque obruit. Hesternas opes hodierna inopia ignorat, imò ex eis stipem poscit, & mendicat. Hesternam spem, & vitam hodierna mors, & desperatio strangulat, & suffocat. O quantum est in rebus inane? ò quam angusti sunt mortalium termini? Porrò causam, cur Deus permittat stultos dominari, & sapientes deprimi esse ejus iram, & scelerum vindictam docet S. Chrys. hom. 2. de Pœnit. S. August lib. 19. Civit. 21. S. Gregor. 25. Moral. per plura capita. S. Cyprian lib. 5. epist. 3. & 4. S. Bernard. de Convers. Cleric. c. 27. & alii.

Sors reges facit servos.

Per stultum accipe pauperem & vilem, cui deest, per divitem verò, quem stulto opponit, accipe potentem & prudentem, qui sua prudentia, & solertia opes & honores sibi comparavit, quales sunt domini & principes. Unde explicans subdit: *Vidi servos in equis, & principes ambulantes super terram quasi servos.* Est catachresis. Dives enim ponitur pro sapiente, quia divitiæ sæpè animos addunt, & ingenium industriamque acuunt, quod deprimit sternitque paupertas. Adde divitiæ tam spiritales sunt, ut virtus, & sapientia, quàm corporales. Hinc nonnulli cum S. Hieronymo divitem accipiunt sapientem, qui sapientia, virtute, meritis, animique dotibus dives est. Unde Campens. vertit: *Qui ad res gerendas vehementer idonei sunt, in humilitate sedebant.* Thaumat. *Prudentes in opibus affluentes.* Vatab. *Divites sapientia & virtutibus.* Alii: *Magni in sapientia & scientia.* Sed hoc nonnullis mysticum videtur. Prius ergo quod dixi magis literale est. Unde Arist. 4. Polit. 8. *Nobilitatem* definit esse *veterem cum virtute opulentiam.* Et S. Hieron. contra Helvidium esse *inveteratas divitias.*

Exempla hujus sententiæ sunt. Reges 70. subditi fuere Adonibezec, sed mensa ejus velut canes sedentes, imo jacentes, & micas colligentes. Idem ipse facere coactus est victus, & captus ab Hebræis. Judic. 1. vers. 6. & 7. Valerianus Imperator captus à Sapore, dorso suo scabellum ipsi in equum conscendenti præbuit, uti & Bejazetes, Turcarum Imper. Tamerlano. Sic Diocletianus & Maximinianus posito imperio humiles fuere, & subiecti Constantino Magno, imò ab eo ad necem adacti. Chald. exemplum dat Israelitas, qui cùm essent domini, servire coacti sunt Idumæis aliisque gentibus, ut patet ex lib. Judic. Sic Heliogabalus Imperator, ait Lampridius cap. 11. vitæ ejus, libertos fecit præsides legatos, consules, duces, omnesque dignitates polluit ignobilitate hominum perditorum. Præclarè Plutarch. orat. 2. de fortuna Alexandri: *Quis*, ait, *magnus est in potentia consistens, pravitate & stultitia cum tenentibus? Aufer virtutem à fortunato, prorsum humilem cernes in gratia parundu, ob illiberalitatem? in laboribus, ob mollitiem: erga deos, ob superstitionem: erga bonos, ob invidiam: inter viros, ob timiditatem: inter mulieres, ob libidinem. Sicut enim inepti opifices, dum magnas bases parvis donariis supponunt eorum parvitatem hoc ipso arguunt; sic fortuna cùm ingenium vile magis ac splendidis rebus extollit, idem magis demonstrat, atque infamiæ exponit, cùm præ levitate labascit atque impingit.*

Tropol. Stultus est stulta concupiscentia, quæ erigitur dum insipiens ei se subjicit: Sapiens verò est ratio & mens, quæ humili loco sedet, dum concupiscentiæ servire cogitur. Ita Olymp. & Auctor Catenæ Græc. *Qui serviunt peccata*, inquit, *ndmissarii equi stulti: qui autem peccata fuerunt dominati, humilem habent sensum.* Rursum. Princeps est diabolus, qui procurat indignos, & impios promoveri ad honores, ut per eos populo dominetur, & sceleribus omnibus viam aperiat. Ita S. Hieron. qui & addit, Hebræum suum per principem intellexisse Deum, qui permittit impios ad honores evehi.

VIDI SERVOS IN EQUIS, ET PRINCIPES AMBU-
Vers. 7. LANTES (pedibus quasi pedites) SUPER TERRAM, QUASI SERVOS] q. d. Vidi servos gloriosos & superbos vehi phaleratis auroque instratis equis; dominos verò sordidatos incedere pedites, imò pedissequos. Hinc equus symbolum est fastigii, & superbiæ: homo enim conscendit equum, ut altior incedat, & cervix equi erecta superbum indicat. Unde illud: *Hi in curribus, & hi in equis; nos autem in nomine Domini nostri invocabimus.* Psalm. 19. 8. Thaumaturg vertit: *Servos peccatorum in equis ferri, & viros sanctos pedibus honestè ambulare, videreque coram se impios superbientes*, repete quod præcessit, opus est tyranni, & diaboli. Exempla sunt in Roboam, cui Jeroboam servus decem tribuum imperium ademit; in Aman, qui pedes Mardochæum equitem præire coactus est, ac quasi præco proclamare: *Sic honorabitur quemcumque voluerit rex honorare.* Esther. 6. 9. Præclarè Seneca epist. 47. *Stare*, inquit, *ante limen Calixti dominum suum vidi, & eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi.* Et mox: *In tum illum videre ingenuum potes, quàm illos servum. Mariana clade quàm multos splendidissimè natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit, alium ex illis pastorem, alium custodem casæ fecit. Contemne nunc eius fortunæ hominem, in quam transire, dum contemnis, potes.* Et paulò inferius: *Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velis vivere. Quoties in mentem venerit quantum tibi in servum liceat, veniat in mentem tantumdem in te domino tuo licere. At ego, inquis, nullum habeo dominum. Bona ætas est, forsitan habebis. Nescis qua ætate Hecuba servire cœperit, qua Crœsus, qua Darii mater, qua Plato, qua Diogenes? vive cum servo clementer. In iter quoque & in sermonem admitte, & in consilium, & in convictum.* Hujus rei symbolo apud Romanos in Saturnalibus, famulis domini serviebant, ancillis matronæ Romanæ mense Martio, teste Macrobio lib. 1. cap. 7. 10. & 12. Sapienter Comicus.

Fortuna quando saltat, insaltat simul.
Regnante servo, vera regnat servitus.

Vide dicta Proverb. 30. 22. Compertum est ait Victor in Diocletiano, *humillimos quosque maxime ubi alta accesserunt, superbia atque ambitione immodicos esse.* Hinc Felix ex servo, & liberto Claudii Imper. ab eo creatus Judææ præses, *per omnem sævitiam ac libidinem ius regium servili ingenio exercuit*, ait Tacitus lib. 5. histor. cap. 21. & Romani, teste Suetonio cap. 59. Tiberio acclamabant.

Regnabit sanguine multo.
Ad regnum quisquis venit ab exilio.

Tropol. S. Gregor. 31. moral. 10. *Equi nomine*, loquit; *dignitas temporalis accipitur, Salomone attestante, qui ait: Vidi servos in equis, & principes ambulantes quasi servos super terram: Omnis quippè qui peccat servus est peccati, & servi in equis sunt, cùm peccatores præsentis vitæ dignitatibus efferuntur. Principes verò quasi servi ambulant, cùm multos dignitate virtutum plenos nullus honor erigit, sed summa hic adversitas velut indignos deorsum premit. Hinc rursum dicitur: dormitaverunt qui ascenderunt equos, id est in morte animæ mentis oculos à veritatis luce clauserunt, qui in præsentis vita honore confisi sunt.*

QUI FODIT FOVEAM, INCIDET IN EAM; ET QUI DISSIPAT SEPEM MORDEBIT EUM COLUBER. Vers. 8.

QUI TRANSFERT LAPIDES, AFFLIGETUR IN EIS; ET QUI SCINDIT LIGNA, VULNERABITUR AB EIS] Est hæc altera pars capitis, qua post encomium sapientiæ, & vituperium insipientiæ, utriusque dogmata, actus & effectus de more hic subnectit: Insipiens enim dum aliis fodit foveam, id est struit insidias, ipse in eandem insipienter incidit; quare sapientiæ, & sapientum dogma est: *Ne fodito alteri foveam*; quam enim aliis fodis, tibi fodis. Ergo quod tibi non vis fieri, alteri ne feceris: ita Chald. qui pergit hæc adaptare Idumæis, qui dolo cepere Judæos dolosos, unde ipsi Idumæi dolosè à Chaldæis capti sunt. *Respondit* inquit, *mensura iudicii, & sic ait: Ipsi fuerunt causa, ne evenirent eis omnia hæc; quemadmodum vir qui fodit foveam in bivio itineris, reus est, ut cadat in eam: gens quæ transgressa est decretum verbi Domini, & conversi prunam sæculi, ceciderunt in manu regis impii, qui dolosus fuit eis sicut serpens.* Ita ipse more suo arctè & Rabbinicè. Vers. 9.

Aptè ergo hæc cohærent cum præcedentibus, q. d. Stulti sæpè deiiciunt sapientes, ac servi dominorum sedes occupant per dolum, calumniam aut violentiam; sed hæc tandem in eorum caput recidunt, ut ipsi pariter ab æmulis vel hostibus deiiciantur, & sternantur. Aliter Thaumat. qui censet hic recenseri opera principis, de quo vers. 5.

Hieron. in veteri editiòne: *Et virtutibus coronabitur* vel *confortabitur*. Complut. *& potentias confortabit*. Thaumat. *Per iniustitiam adaugere quaeris potentiam brevi duraturam*. Alii: *Praevalebit exercitus*. *Et post industriam sequitur sapientia*. Septuag. *Et abundantia viro non sapientia*. Syrus: *Lucrum prosperes sapientia*. Arabicus. *Et sapientia virtus roboris*. S. Hieron. in vet. editione: *Et reliquum fortitudinis sapientia*. Symmach. *procedit qui vigorem adhibuit ad sapientiam*. Aliius: *Praestantia rectificandi sapientia*. Pagnin. *Excellentia sapientia super alia est, quod rectum faciat*. Vatab. *Excellentia aedificationis*. (Cajet. *rectitudinis*) *est sapientia*. Campen. *Sapientia res difficiles alioqui, faciles reddit*. Tigurina: *Exercitum etiam requirit aliquos, qui reddat eos fortiores*. Alius: *Excellentia dirigit se per sapientiam*. Omnia ferè eòdem recidunt. q. d. Sicut cos acuit rectamque facit aciem ferri, quæ prius torta erat, & retusa; sic excellentia, industria, & exercitium sapientiæ, velut cotis, in eo consistit, quòd hominem faciat rectum, eumque dirigat in omnibus actionibus, illasque rectas, æquas, iustas sanctasque efficiat. Efficit enim ut homo à recto proposito non deflectat, sed in omnibus iudicium rectæ rationis, ac divinæ legis, & voluntatis velut rectissimam operum regulam sequatur.

Denique Hebr. כשרון *Kisron* tria significat, scilicet industriam, rectitudinem & congruentiam. Unde tertiò vertas: *Et residuum, vel excellentia congruentiæ est sapientia*. q. d. Excellentia sapientiæ, & virtutis in eo sita est, si omnia fiant congruè, honestè, decorè, ut in omnibus servetur τὸ πρέπον, sed hoc opus, hic labor est mentis pervigilis, omnesque circumstantias loci, temporis, personarum attentè lustrantis, & circumspicientis. Jam

Primò, Chald. per ferrum accipit cælum ferreum, quod recludit aperitque sapientia, id est sapiens pœnitentium oratio. *Quando*, inquit, *peccavit populus, facti sunt cæli fortes sicut ferrum, ne deducerent pluviam: & quia illa generatio non oravit coram Domino; ideo condemnatum est omne sæculum in famem; & quando conversi sunt, & congregantur per turmas, & prævalent contra concupiscentias suas, & confitentur propositos, ut quærant misericordiam à Deo cæli, est voluntas eius propter excellentem rectitudinem sapientiæ eorum*. Voluntas, id est favor, benevolentia, beneficentia, unde Costus vertit: *Illis cælum, propter dignitatem, & decorem sapientiæ illorum, omnia ex voto tribuit*. Verùm nemo non videt hæc mystica esse, imo violenta, & coacta.

C

Secundò, Septuag. quos sequitur Thaumat. Olympiod. & S. Cyprian lib. 3 Testim. ad Quirin. cap. 86. hæc nectunt versui præced. *Scindens ligna*, inquiunt, periclitabitur in eis: *si exciderit ferrum, & ipse faciem turbabit*. q. d. Findens ligna periculum adit, ne si ferrum quo secat è manubrio excidat, ipsum turbet, dum ipsum vel alium ferit, & lædit.

Tertiò, Campens. vertit. & explicat per antithesin ferri & sapientiæ, quòd ferrum deficiat aliquando, sapientia numquam. *Si retusum*, inquit, *fuerit ferrum, quo secant ligna, quantumvis fortibus multum negotii exhibebit: Sapientia verò difficiles alioqui res sæpè faciles reddit*.

Quartò, Hebr. חילים *chaialim*, quod noster vertit *multo labore*, significat quoque vires, copias, exercitus. Unde Tigut. vertit: *Cùm ferrum hebes fuerit, nec facies ei polita, exercitum postulat. Exercitus quoque requirunt aliquem, qui fortiores reddat, sed maiore studio optare convenit sapientiam*, quia ut superiùs dixit, plus valet plusque efficit sapientia, quàm arma bellica. Sic & Pagnin. Clarius & Vatab. Aliter quoque Cajet. Olympiod. Moringus ac ferè tot hic sunt versiones, quot interpretes; tot sententiæ, quot capita.

D

Verùm longè meliùs & veriùs Noster vertit per Homiosin, sive assimilationem ferri cum sapientia, quòd sicut ferrum hebetatum per laborem acuitur; sic & sapientia, & virtus per torporem hebetata acuatur per industriam. Unde ait: *Si retusum fuerit ferrum*, putà ferreus culter vel gladius: *Et hoc non ut prius*, id est, & hoc non fuerit politum, & acutum sicut erat prius, *sed hebetatum fuerit* per rubiginem vel nimiam sectionem, *multo labore exacuetur*. Hebr. *In fortitudinibus*, vel *in multa strenuitate*, virtute & robore *roborabit*, scilicet illud faber: *Et*, id est sic, vel simili modo *post industriam sequetur sapientia*.

Sensus ergo est q. d. Sicut culter vel gladius ferreus rubigine obductus (rubigo enim exedit ferrum) retusus & hebetatus, crebra & laboriosa confricatione cotis vel chalibis,

A subinde etiam ignitione, & malleatione acuitur; sic pariter mentis acies otio, desidia, gula, aliove vitio retusa, & hebetata, magno rursus industriæ, studii, & virtutis exercitio, & labore acuenda est, & ad pristinum rigorem revocanda. Cos ergo, quo retusa torpidaque virtus, & sapientia acuitur, est animi corporisque excitatio, confricatio, & exercitatio; sicut disputatione, & confricatione & argumentorum acuitur ingenii, & veritatis acumen: ignitio est consideratio ardensque meditatio, juxta illud Psaltis: *In meditatione mea exardescet ignis*, charitatis & zeli: Malleatio est mortificatio, pœnitentia, tribulatio. Ita S. Hieron. *Si se*, inquit, *aliquis viderit per negligentiam amisisse scientiam scripturarum, & acumen ingenii eius fuerit obtusum, & conturbatus nequaquam manserit qualis esse iam cœperat: Evenit quippe interdum ut cùm modicum scientiæ quis habuerit, elatus in superbiam, discere desistat, & legere, & paulatim ex eo quòd nihil ei additur, subtrahatur, & vacuum disciplinis pectus remaneat, ferrumque quod acutum fuerat hebetetur: otium enim & desidia quasi quadam rubigo sapientiæ est. Si igitur quis hoc passus fuerit, non desperet remedium sanitatis, sed vadat ad magistrum, & rursum instruatur ab eo,*

B *& post laborem & industriam sudoremque nimium valebit sapientiam recipere, quam amiserat. Hoc est quod in Hebræo significantius dicitur: Et fortitudinibus corroborabitur, id est labore, & industria & quotidiana lectione sapientiam consequetur, & fortitudo ipsius habebit hunc finem, ut accipiat sapientiam*. Accedunt Albin. Titelm. & alii, qui sic exponunt q. d. Sicut si otietur ferrum, obtunditur, nigrescit, rubiginem contrahit, consumitur: Sic si ars, scientia, virtus non exerceatur, languet, sordidatur, corrumpitur: quod damnum non nisi magno labore, & studio reparari potest. Verè Plutarch. in Moral. *Ut calamus*, inquit, *primum in altum insurgit impetu, deinde crebris geniculis intersecatur, postremo in summo venti flatibus laborat: sic quidem initio fervore, deinde subinde subsistunt, & offenduntur, in extremo defessi sunt defatigati*.

Rursum hanc gnomen applices politiæ, putà rectoribus, magistris, parentibus, q. d. Sicut ferrum hebetatum non à se ipso, sed à fabro per cotem aliudve instrumentum acuitur: sic subditi, discipuli, filii in studio sapientiæ, & virtutis hebetes, & desides, multo rectorum, præceptorum

C & parentum labore, & industria excitandi, acuendi, poliendi, perficiendi sunt. Unde B. Dorotheus, Climacus, Cassianus cæterique rerum spiritualium magistri docent, superiores debere subditorum virtutem variis exercitiorum industriis pungere, & stimulare, itaque acuere, ne si eam otiari sinant, illa pigrescat, torpescat, hebescat: quare eos qui id facere vel ex metu, vel ex desidia negligunt, perinde facere ac si parens filio panem subtrahat, quo fit, ut filius non crescat, sed deficiat, & arescat: vicissim subditos non debere id ægrè ferre, sed eis gratias agere, quòd officio suo, ad quod à Deo obligantur, ritè perfungantur ad subditorum bonum. Sicut ergo culter coti non indignatur, sed si loqui posset eidem gratias ageret, quòd eius confricatione licèt laboriosa, & aspera acuatur, poliatur & splendescat: sic pariter subditos rectoribus gratias agere par est, quòd eorum monitis, correctionibus, disciplina, pœnitentiis, &c. in humilitate, patientia, obedientia omnique virtute religiosa acuantur, & perficiantur.

Porrò S. Bonav. hanc gnomen applicat non subditis, sed prælatis, quorum mores mutarunt honores, quasi di-

D cat. Prælati qui antea erant modesti, humiles probi, & ad omnem virtutem acuti, per Prælaturam facti superbi, liberi, imperiosi, & honori, opibus ac deliciis vacantes, hi magno correctionis labore indigent, ut ad primævum splendorem & acutam virtutis aciem revocari queant. Ratio est, quòd nemo subditorum illos corrigere audeat, & si quis audeat, ipsi eum non audiant. Vide S. Gregor. hom. 18. in Ezech. ubi docet subditos magis oratione, & exemplo sanctæ vitæ, quàm verbo corrigere debere suos superiores.

Denique hanc gnomen applices quibuslibet sive superioribus, sive inferioribus, sive æqualibus, juxta illud Proverb. 27. 17. *Ferrum ferro acuitur, & homo exacuit faciem amici sui*. q. d. Sicut ferrum aciem retinet, dum usu teritur; & dum non teritur, magis atteritur: usu enim ipso acuitur, non usu rubigine consumitur: sic pariter via animi nostri vel in virtutibus, vel in scientiarum artiumque habitibus concidit, nisi illi in actum revocentur;

qua-

quare amicus cum amico disserens, ejus animi vites expolit, & exacuit. Porrò ferrum notat naturæ nostræ, per corpus, & concupiscentiam depravatæ, duritiem & depressionem, ut instar ferri nonnisi magno longoque labore, ad virtutem, & sapientiam cælestem expoliri, & exacui possit. Hinc Isidor. lib. 16. Etymol. cap. 20. ferri hæc dat etyma: Ferrum inquit, dicitur à farre, quòd farra, id est semina frugum terræ condat, alii, quia feratur in agros colendi causa Nonnulli à ferrendo. Additque versam in opprobrium speciem ferri, quòd eo fundatur sanguis humanus, ideoque sanguinem hunc de ferro se ulcisci cum ferrum sanguine contactum celerius rubiginem contrahat. Audi & Plinium lib. 34. cap. 14. *Ferrum*, inquit, *optimum pessimumque vitæ instrumentum: siquidem hoc tellurem findimus, serimus arbusta, ponimus pomaria, vites squalore deciso annis omnibus cogimus iuvenescere. Hoc exstruimus tecta, cædimus saxa, omnesque ad alios usus ferro utimur. Sed eodem ad bella, cædes, latrocinia non cominus solùm, sed etiam missili volucrique nunc tormentis excusso, nunc lacertis, nunc vero pennato; quam sceleratissimam humani ingenii fraudem arbitror. Siquidem ut ocyus mors perveniret ad hominem, alitem illam fecimus, pennasque ferro dedimus. Quam obrem culpa eius non natura fiat accepta: & tamen potest innocens esse ferrum. In fœdere illo quod expulsis regibus populo Romano dedit Porsena, nominatim invenimus, ne ferro nisi in agricultura uterentur.* Hæc ille.

Ferri etyma.

Et post industriam (sequitur) sapientia] Industria est animi promptitudo, & sagacitas, sive habilitas ad aliquid faciendum, putà ars, & solertia ingeniosa ad rem conficiendam: inde pro arte sive ingenii exercitatione accipitur. Vnde Festus: industrium inquit, veteres dicebant indostruum, quasi quidquid ageret initio strueret, & studeret domi. Sapientia ergo, & virtus paratur industria, id est primò, labore & exercitio, secundò, sagaci mentis solertia & ingenio. Sic videmus eos, qui industriè, id est methodicè, & artificiosè student, parvo labore plus proficere, quàm ceteros, qui magno. Ars enim superat naturam, & vires. Sic fabri qui callent artem acuendi ferreos cultros, longè meliùs, & minori labore id faciunt, quàm ceteri qui artem illam ignorant. Verè Plinius lib. 9 cap. 4 *Rhombus*, inquit, *& squatina & rhaia & pastinaca cum tardissimi sint piscium, tamen sæpè reperiuntur habentes in ventre mugilem, omnium velocissimum solertia, & ingenio capientes. Ita quidam arte superant longè potentiores opibus aut viribus.* Hinc industria in Emblematibus pingitur ut matrona amicta veste pretiosa, artificiosè opere phrygionico elaborata; dextra tenet examen apum, altera machinam quæ pondera in altum elevat: pingitur nudis pedibus: in capite gestat statuera Ploti: quia ipsa parit opes, quibus præsidet Plutus. Idem habet locum in virtute, sanctitate, & perfectione. Qui enim novit artem contendendi ad apicem virtutis, parvo labore eum adipiscitur, quem alii magna fatigatione post multos annos via assequuntur. Tales sunt qui toti sunt in jejuniis vitæque rigore, & austeritate; item qui toti vacant rebus externis, ut curandis infirmis, pauperibus, hospitibus, &c. At qui vacant charitati, & orationi citò ad perfectionem conscendunt. Sanctitas enim in charitate consistit. Rursum industria & praxis accumulandi merita, augendique gratiam, & gloriam est, si omnia opera etiam adiaphora facies ex charitate: cui si addas alios aliarum virtutum actus, & fines, singulæ eidem actui novum addent meritum: quare viri solertes suos actus faciunt ex imperio charitatis, religionis, humilitatis, obedientiæ, gratitudinis, patientiæ aliarumque virtutum; v. g. dum edunt, student, docent, &c. initio operis idipsum Deo offerunt, dicuntque Domino: Volo edere, studere, docere, simileque opus facere ex tui amore, ut tibi placeam; ex tui cultu, ut te honorem; ex humilitate, ut me despiciam; ex obedientia, ut jussis tuis, vel superiorum meorum obtemperem; ex gratitudine, ut tibi pro beneficiis in me collatis gratias agam, teque laudem, & celebrem; ex patientia, ut cruci, & passioni tuæ me conformem; ex zelo animarum, ut proximos convertam vel in virtute promoveam: quò enim idem actus à melioribus, & pluribus virtutibus imperatur, eò est melior, eoque majora gratiæ, & gloriæ præmia promeretur. Hoc est quod ait S. August. *Non numerositas operum, non diuturnitas temporum, sed maior charitas me-*

Industria exemplum.

A *liorque voluntas auget meritum.* Extant libri sapientes de praxi, & industria virtutes, & merita accumulandi, quos operæ pretium est legere, & in effectum deducere.

Si mordeat serpens in silentio (Hebr. *absque murmure*, mussitatione, sibilo) nihil eo minus habet qui occulte detrahit] Pro *qui occultè detrahit*, Hebr. est בעל לשון *baal lascon*, id est *Dominus linguæ*, vel *habens linguam*, per quem Septuag. Syrus & Arab. intelligunt incantatorem, qui sua לחש *lachas*, id est mussitatione & murmure, putà suis carminibus vel veneficiis solet excantare serpentes, ne mordeant, & noceant. Unde Septuag. vertunt: *Si momorderit serpens in non susurro, & non est amplius incantanti*, scilicet remedium contra morsum: quia serpens incantatur ne mordeat; post morsum enim non prodest incantatio, Unde Syrus vertit: *Non est lucrum* (aliàs *utilitas*) *in maleficio*. Arabic. *Non reperitur in maleficio bonitas*. Aquila: *Absque incantatore*, Symmachus: *Absente incantatore*. S. Hieron. verò in veteri edit. vertit: *Si momorderit serpens in silentio, non est amplius* (remedium) *habenti linguam*, repete si habens linguam in silentio maneat, nec Vers. 11.

B lingua utatur: idque exponit de peccatore, qui peccatum commissum silet, nec vult, confiteri, cui proinde nullum superest veniæ remedium. *Si quem*, inquit, *serpens diabolus occultè momorderit, & nullo conscio eum peccati veneno infecerit; si tacuerit qui percussus est, & non egerit pœnitentiam, nec vulnus suum fratri & magistro voluerit confiteri, magister qui linguam habet ad curandum, facilè ei prodesse non poterit. Si enim erubescat ægrotus vulnus medico confiteri, quod ignorat medicina, non curat.* Sic & Olympiod. Hinc & Thaumat. vertit: *Occultum autem serpentis morsum incantatores non medicabuntur. Mali itaque vani sunt*, Accedit Cassian. Collat. 2. cap. 1. Vbi Serapion narrat, se consuetudinem furandi panem superasse per publicam furti confessionem. Confirmat id ex hoc loco quem sic legit: *Si momorderit*, inquit, *serpens non in sibilo, non est abundantia incantatori, taciti serpentis morsum perniciosum esse designans: id est, si per confessionem suggestio seu cogitatio diabolica incantatori cuiquam, spiritali scilicet viro, qui carminibus scripturarum mederi protinus valuerit, & extrahere de corde consuevit noxia venena serpentis, patefacta non fuerint, succurrere periclitanti protinus non poterit.* Superior ergo, & confessarius est excantator

C peccatorum. Verùm optimè vertit S. Hieron. in vulgata. Nam *baallascon*, id est Dominus linguæ, est detractor. Sensus ergo est quasi dicat, ait S. Hieronym. *Serpens & detractor æquales sunt. Quomodo enim ille occultè mordens, venenum inserit; sic iste clam detrahens, virus pectoris sui infundit in fratrem, & nihil habet à serpente amplius. Cùm enim lingua hominis ad benedicendum Deum & ædificationem proximi sit creata, ille eam serpenti æqualem facit, dum virtutibus eius in perversum abutitur. Detractor ergo est serpens.*

Primò, quia sicut serpens absconditè venenum infundit, & cùm advertis, invenis te ab illo percussum, & veneni pestiferi violentia sauciatum: sic detractorem admittens, & fratris peccata aut defectus audiens, subitò amorem quem erga illum habebas, aut vulneratum, aut penitus exhaustum invenies. Detractio enim in hoc differt à contumelia, quòd hæc palam, & in faciem probrum alteri præsenti obiiciat, illa verò furtim, clam, & occultè absenti obtrectet. *Detractor est serpens. Primò.*

Secundò, morsus serpentis non unam, sed multas plagas morsu suo homini infligit; quia venenum ejus per *Secundò;*

D omnia membra proserpit, eaque inficit, & cruciat. Sic & detractor sua malevolentia, & maledicentia fratrem lædit, pacem turbat, charitatem dissipat, unitatem scindit, audientes scandalizat; odia, lites, rixas, & bella suscitat, adeoque subinde cœtus, urbes & regna evertit.

Tertiò, serpentis lingua est trisulca, ait Plin. libr. 11. 37. & Isidor lib. 1. Orig cap. 4. *Tenuissima*, ait Plin. *serpentibus* (lingua) *& trisulca, vibrans, atri coloris, & si extrahas prælonga.* Vnde mordendo tria vulnera infligit: sic & lingua detractoris detrahentis conscientiam peccato lethali vulnerat, famam proximi lauciat, & audientium aures mentemque malevolentia sua inficit. Vnde S. Bernard. serm. de Triplici custodia, manus, linguæ & cordis: *Lingua, ait, maledica alterius percutiens conscientiam, & huius vulnerans charitatem, secum pariter utrumque perimit. Numquid non vipera est lingua ista? ferocissima planè, nimirumque tam letha-* *Tertiò.*

A *lethaliter tres interficiat ictu uno. Numquid non lancea est ista lingua? Profectò & acutissima quæ tres penetrat ictu uno: lingua, inquit, eorum gladius acutus. Gladius equidem anceps, imò triceps est lingua detractoris.* Addit deinde quid magni miri: *Nec vero ejusmodi linguam ipso etiam mucrone, quo Dominicum latus confossum est, crudeliorem dicere verearis: fodit enim hæc quoque Christi corpus & membrum de membro, nec jam exanime fodit, sed facit exanime fodiendo. Ipsis quoque nocentior est spinis, quas illi tam sublimi capiti furor militaris imposuit, sanctiam clavis ferreis, quos sanctissimis manibus illis & pedibus consummatio Judaicæ iniquitatis infixit. Nisi enim hujus, quod nunc pungitur & transfoditur, corporis sui vitam illius vitæ corporis prætulisset, numquam illud pro ipso mortis injuriæ, crucis ignominiæ tradidisset. Et dicimus; levis res sermo; tenera, mollis & exigua caro lingua hominis; quis sapiens magni pendat? Levis quidem res sermo, quia leviter volat, sed graviter vulnerat; leviter transit, sed graviter urit. Leviter penetrat animum, sed non leviter exit: profertur leviter, sed non leviter revocatur: facilè volat, atque ideò facilè violat charitatem.*

Quartò. Quartò, Horus Apollo detractoris Hieroglyphicum ponit basiliscum, sive regulum, qui solo visu homines interficit; sic & detractor sola voce. Rursum alii serpentes excantari possunt, regulus verò nequaquam. Unde illud Jerem. 8. 17. *Ego vobis mittam serpentes regulos, quibus non est incantatio*: Sic & detractor quia occultè detrahit, ab eo qui detrahit impediri nequit, cum ipse purgare nequeat seipsum, ignorans crimen sibi objici à detractore. Morsus enim detractoris, æquè ac serpentis, est furtivus, & clandestinus, ait Thaumat. Rursum sicut serpentes, v. g. aspides contra incantationem se præmuniunt, unam aurem terræ admovendo, alteram cauda obturando: sic detractor cor & aures occludit sua malevolentia, ne quis sermonem eius interrumpat aut divertat.

Quintò. Quintò, lingua detractoris est serpentina: habet enim serpens sub lingua vesicam plenam veneno, quæ quando mordet, rumpitur. Similem habet detractor sive susurro. Unde illud: *Venenum aspidum sub labjis eorum, linguis suis dolosè agebant.* Psalm. 139. 4. Hac de causa serpentinis Judæorum linguis contra Moisen murmurantibus, eique detrahentibus, Deus serpentes ignitos immisit. Numer. 21. 6. ad quos alludens hîc Chald. sic appositè vertit: *Sicut immittuntur serpentes igniti, ut vexent & noceant sæculo propter peccata domus Israel, qui non laboraverunt in verbis legis in silentio; sic non erit amplius viro, qui accusator est & susurro; quoniam igne gehennæ succendetur.*

Sextò. Sextò, Vatabl. sic exponit, q. d. Sicut serpens non præventus, nec impeditus incantatione, obvios mordet: sic natura nostra destituta sapientiæ incantamento, aliis detrahit, & proximorum famam devorat, rodit & mordet juxta illud Horatii 1. serm. Satyra 4.

Absentem qui rodit amicum, &c.
Hic niger est; hunc tu Romane caveto.

Septimò. Septimò, aspidis morsus est lenis, ut vix sentiatur, velut punctura acus sine tumore: virus tamen eius illicò ad sanguinem & viscera pervadit. Unde Cleopatra aspidis morsu se occidit, ut suavissimè moreretur, ne cum Antonio marito à Cæsare Augusto post Actiacam de iis victoriam, duceretur in triumphum. Sic detractoris sermones lenes sunt, blandi, & jucundi; simulat enim asseritque se non ex odio, sed ex amore & studio emendandi vitia proximi recensere: sed illicò maledicentia vulnerat famam absentis, & conscientiam audientis. Rursum ex morsu aspidis vix gutta distillat sanguinis clari & rubri, sed obscuri & nigri: sic & detractio nil distillat, nisi famæ & conscientiæ denigrationem: prodit enim ex lingua eiusque vesica, quæ uti serpenti, sic & detractori fusca est & atra, atroque veneno referta.

Octavò, Syri juxta Euphratis ortus, per naturalem complexionis antipathiam, vel ut alii volunt sympathiam, non mordentur, nec læduntur à serpentibus, æquè ac Psylli in Aphrica, Ophiogenes in Cypro & Hellesponto, Marsi in Italia: hi enim omnes, ait Plinius lib. 28. cap. 3. *sunt terrori serpentibus, tactu ipso levant percussos* (à serpentibus) *suctuve modico.* Vide Delrio de Magia quæst. 9. & 13. Sic viri sapientia, fama & sanctitate eminentes detractorum linguas non metuunt, sed omni detractione superiores sunt, quin imò & alios calumniam passos, unico verbo suæ famæ & quieti restituunt.

Denique pro *non minus habet*, Hebr. est לא יתרון *lo jitron* id est *non amplius habet*, non excellit serpens morsu suo morsum domini linguæ, id est detractoris, sed potiùs ab eo superatur. Est meiosis: minus enim dicitur & plus significatur, q. d. Amplius mordet lingua detractoris, quàm serpentis. Occultior, dolosior, nocentior est morsus detractoris, quàm serpentis. Hic enim corpus, ille famam, & conscientiam mordet, & mordendo perimit: quare virulentia linguæ detractricis, vincit virus omne anguium & aspidum: nec tam serpentina est, quàm gehennalis & diabolica, uti docet S. Jacobus c. 3. 7. ubi pluribus idipsum ostendi; quare *dum aures inficit animas interficit*, ait S. Bernard. serm. 24. in Cant. ubi eius mores & gestus hypocriticos, quibus amore ficto celat odium virulentum; ita graphicè depingit: *Alii*, inquit, *simulata verecundia fuco conceptam malitiam, quam retinere non possunt, adumbrare conantur. Videas præmitti alta suspiria, sicque quadam cum gravitate & tarditate, vultu mæsto, demissis superciliis & voce plangenti egredi maledictionem & quidem tantò persuasibiliorem, quantò creditur ab his, qui audiunt corde invito, & magis condolentis affectu, quàm malitiosè proferri. Doleo*, inquit, *vehementer pro eo quod*

B *diligo, eum satis, & numquam potui de hac re corrigere eum. Et alius: Mihi quidem ait, bene compertum fuerat de illo istud, sed per me numquam innotuisset: at quoniam per alterum patefacta est res, veritatem negare non possum, dolens dico, revera ita est.*

VERBA ORIS SAPIENTIS, GRATIA (Camp. *gratiam habent*) ET LABIA INSIPIENTIS PRÆCIPITABUNT EUM] Hebr. *Deglutient*, vel *devorabunt eum*. Ita Sept. Syrus: *Verba oris sapientis gloria, & labia stulti maculant illum.* Arab. *impediunt illum.* Alius: *Perdunt illum* Caiet. *Destruent illum.* Camp *Subvertent eum.* Tigur. *Ex ore sapientis prodeunt res quæ gratiam conferunt, quam labia stulti velut absorbendo auferunt.* Vers. 12.

Pronomen *eum* dupliciter sumi potest: primò, absolutè, ut referat sapientem: secundò, reciprocè ut referat insipientem. Priori modo est antithesis pugnæ insipientiæ & insipientis contra sapientem & sapientiam, q. d. Sapiens loquitur verba gratiosa, at stultus superbus & invidens contradicit, ac multis verbis & rationibus contra eum pugnat, ut eum præcipitet, supplantet, vincat, confundat & sibi similem faciat. Ita S. Hieron. qui & addit: *Et revera præcipitatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba* *Sapiens loquitur gratiosa.*

C *eius in profundo, ut ita dicam, gurgite pereunt. Unde beatus ille est, qui in aurem loquitur sapientium.* Eccl. 25. 12. Posteriori modo nervosior est antithesis stultitiæ & stulti, impugnantis & præcipitantis non sapientem, sed seipsum, q. d. Sapiens loquitur cum multa gratia, puta sapienter, modestè, benevolè, utiliter, amabiliter jucundè; quo fit ut audientium gratiam sibi conciliet: at insipiens loquitur insipidè, immodestè, arroganter, imprudenter, impudenter, petulanter; quo fit ut odium audientium sibi consciscat, quin & lites & rixas, quæ eum in gravia damna, ac subinde in mortem & gehennam præcipitant. Unde Thaumat. *Bonus & sibi & proximo operatur conducibilia: stulto sua garrulitas perniciosa est.* Et Olympiod. *Sermo sapientis neque inhumanus est, austerusve, neque mollis & dissolutus; sed gratia multa conditus, ita ut pariter cohibeat, neque sinat auditore diffluere.* Ita S. Bonau. Ratio à priori est, quo verba oris sapientis prodeunt ex corde, gratiis, & virtutibus fragrante, quod verbis suam fragrantiam aspirat: Verba verò stulti prodeunt ex corde

D stolido, vecordi omnique gratia destituto, quod suam stoliditatem & vecordiam verbis instillat, juxta illud Senecæ epist. 114. & 115. *Talis hominibus est oratio, qualis vita. Non potest alius esse ingenio* (dictis & factis) *alius animo esse color, & oratio vultus est animi*; quare vox sapientis procedit ex affectu cordis, in gratia oris, in magnificentia operis, juxta illud: *diffusa est gratia in labjis tuis.* Psalm. 44. vers. 3. Ecclesi. 20. 13. Et illud: *Sapiens in verbis seipsum amabilem facit: gratia autem fatuorum effundentur.* Ecclesi. 20. 13. & illud de Christo: *Omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore eius.* Lucæ 4. 22. Et illud Pauli: *Sermo vester semper in gratia, sale sit conditus, ut sciatis, quomodo oporteat vos unicuique respondere.* Coloss. 4. 6 & Ephes. 4. 29. & illud Mosis: *Fluat ut ros eloquium meum, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina.* Deuter 32. 2.

Tertiò, Chald. gratiam non hominum, sed Dei accipit: Unde vertit: *Sapientis hominis verba oris, qui quo tempore vindicta orbi impendet: invenitur, in generatione, si orat, avertit sane supplicium, & Dominum ad miserationem adducit.*

Hæ gnomæ sunt disparatæ, æquè ac illæ in Proverbiis; A quare non est necesse unam alteri connectere. Si quis tamen hanc præcedenti nectere velit, dicat detractori omnibus ingrato & exoso opponi hîc sapientem, cujus verba omnibus sunt grata & accepta.

Porrò Caiet. Arboreus, Hugo & Dion. hanc gnomen ita præcedenti appositè aptant, q. d. Stultus, qualis est detractor, non tantum alteri, cui detrahit, sed & sibi ipsi nocet: seipsum enim in gravia, & inextricabilia mala ultrò præcipitat, quæ eum, velut balena Jonam, absorbebunt & devorabunt, ut habent Hebr.

Stultus verba præcipitat. Nota τὸ *præcipitabunt* notat primò præcipitantiam linguæ in stulto, qua sine consideratione quidquid in buccam venit, præceps eloquitur. Unde Bonavent. *Ratio præcipitationis*, ait, *est indiscretio: & ratio huius est, quia non considerat. Unde dicitur Proverb. 22. 29. Vidisti hominem velocem ad loquendum stultitia magis speranda est, quam illius correptio.* Hinc Thuanus vertit:

——Stultus contra, immoderata loquendi,
Præcipitat tota rapuat cervice libido.

Secundò τὸ *præcipitabunt*, ait Lyran. notat loquacem dicacitate sua præcipitem volui, ac instar eius, qui ex alto monte præcipitatur, per prærupta ruere in cairium tum scelerum, tum damnorum & suppliciorum. Unde Olympiod. legens, *labia stulti demergant ipsum*: Demersio, inquit, de qua hic loquitur Ecclesiastes, ad æterna referenda est supplicia, q. d. Loquax præcipitat se in profundum abyssi, putà in stomachum imumque ventrem gehennæ, ut ibi sit cibus & pabulum tam ignis quàm diaboli. Aliter S. Hieron. *Reuera*, ait, *præcipitatatur vir sapiens, quando in aurem loquitur imprudentis, & verba eius in profundo, vt ita dicam gurgite pereunt.*

Vers. 13. INITIUM VERBORUM EIUS STULTITIA, ET NOVISSIMUM ORIS ILLIUS ERROR PESSIMUS] Pagnin. *Insania magna.* Tigur. *vesania perniciosa.* Caiet. *Trica mala.* Camp. *Furia qua periculo non caret.* Septuag. *Circumlatio pessima.* Syrus: *Pudenda mala.* Arab. *Peruersia incommoda.* *Symmach.* ait Hieron. *transtulit, tumultus & quadam verborum inconstantia, dum non manet in sententia, sed putat in multiplicatione sermonum effugere peccatum se posse. Cùm enim nec præteritorum meminerit, nec futura cognoscat, & ignorantiæ tenebris volutetur, falsam sibi scientiam repromittens, in eo doctum se putat & sapientem, si verba multiplicet. Potest hoc & de hæreticis accipi, qui prudentium virorum dicta non capiunt, sed se ad disputationes contrarias præparantes, & initium & finem loquendi vanitate cum multo errore convoluunt, & cùm nihil sciant, loquuntur plura quam norunt.* Hæc S. Hier. Sub initio & novissimo, sive sub principio & fine, velut sub extremis media interiacentia intellige, q. d. Stultus dum loquitur, incipit stultitiam, qua plenus est, eructare, quoque plus loquitur, eò stultiora profert; quò fit, ut tandem errores pessimos effundat; quia quod semel insipienter dixit, hoc pertinaciter tueri & prosequi satagit, iuxta illud Philosophi: *paruus error in principio, magnus fit in fine.* Stultus ergo tota oratione sua delirat, nec ulla eius pars à stultitia immunis est; quin potiùs crescente oratione crescunt eius deliria, adeo ut desinant in errores pessimos, v. g. in hæreses, blasphemiam, atheismum. Huc facit illud Cleomenis ad legatos Somniorum: *Quæ primò dixistis non memini, ne media quidem intelligo, postrema non probo.* Ita Plutar. in Apopht. Aliter Thaumat. Stultus, inquit, dum os aperit, stultè orditur, statim finem facturus: quia ea amentia non scit prosequi & connectere sermonem: Quare incipit à temeritate, à vana gloria, à voluptatum desiderio, ac desinit in pervicaciam, superbiam, impudentiam, blasphemiam. Ita Hugo. Rursum alii, q. d. Sapientes oratores maximam curam habent exordii, ut auditorum gratiam sibi concilient, & epilogi, ut persuadeant quod intendunt; at stultus utrumque negligit: Nam in exordio insulsa sua dicacitate auditores à se avertit, & in epilogo nil nisi stultitiam omnibus exibilandam proponit, præsertim dum per stultam mentis inconstantiam facit, ut epilogus exordio non respondeat, imò contradicat. Unde Chald. vertit: *Peroratio pravis motibus scatet.*

Vers. 14. *Stultus multiloquus.* STULTUS VERBA MULTIPLICAT] Quia rebus & sapientia caret: hinc verba nugacia concervat, idemque importunè & clamosè sine judicio cum fastidio audientium millies iterat, juxta illud Apuleii Apol. 1. *Oratio, quæ rebus flaccet strepitu viget.* Et illud Theocriti de Anaximene perorante: *Incipit verborum flumen, mentis gutta.* Ita Stobæus serm. 34. E contrario sapiens in verbis brevis est, in sensu multus. Nam paucis multa significat. Ita Auctor Cateoæ Græc. *Et multis pauca dicens*, inquit, *obstreperus videtur & nugator. Sapiens ergo est pauciloquus, stultus verò multiloquus.* Rursum stultus verba multiplicat, quia etiam dum de virtutibus loquitur multa vane de iis effutit, quæ ipse in corde non habet, nec sentit; quare similis est garrienti picæ vel hirundini, aut loquaci graculo, qui cum labiis assiduè garriat, cor tamen sensu vacuum est, nec quidquam eorum, quæ garrit, intelligit. Hoc est quod ait Eccles. cap. 20. *Homo acharis* (id est sine gratia, cuius sermo gratia non est conditus) *quasi fabula vana* (fabulas fabulatur quasi fabula, imo fabula) *& in ore indisciplinatorum assidua erit.* Quare *ex ore fatui reprobabitur parabola, non enim illam dicit in tempore suo.*

IGNORAT HOMO QUID ANTE SE FUERIT: ET QUID POST SE FUTURUM SIT, QUIS EI POTERIT B INDICARE? Aptè cohæret hæc gnome præcedenti, q. d. Stulti multiplicant verba, quia de iis quæ præterita sunt multa garrire solent, atque etiam futura curiosa pervestigatione nimium sollicitè inquirunt, & prædicere audent, cùm paucissima sint, quæ certò sciat homo de præteritis, & de futuris penè nulla habeatur certa cognitio: propter quod omnino vanum videtur super huiuscemodi incertis & incognitis (quod faciunt insipientes) multiplicare sermones. Hanc gnomen audivimus cap. 13. 22. & cap. 7. 1. ubi eam explicui. Porrò Chald. vertit: *Stultus in inani verborum strepitu, quibus nihil opus erat, totus est, neque scire quisquam potest quid illius diebus, & quid sub eius exitum eventurum est. Quis enim ei renunciaturus est?* Secundò, Tigur. vertit: *Stultus multis verbis utitur, & ignorat homo ipse quorsum eat; quis autem ei indicaret quid futurum?* Et Campen. *Stultus sic verba multiplicat; ut nemo intelligere possit quid velit, & multo minus de futuris aliquid ex illis colligere.* Tertiò, Aben-Ezra censet ultima verba dici C ex persona stulti, q. d. Stultus verba multiplicat de suis voluptatibus, iisque, quæ concupiscit, quia nullo tangitur metu futurorum, putà judicii & gehennæ. Dicit enim: hæc incerta, imo vana & inania sunt, juxta illud Epicuri;

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas,

Voluptuarii enim, ut suis cupiditatibus liberè & securè indulgeant, negant animæ immortalitatem, negant cælum, negant infernum, negant tandem omne numen. Verùm primus sensus maximè appositus & genuinus est.

LABOR STULTORUM AFFLIGET EOS, QUI NESCIUNT IN URBEM PERGERE] Difficilis locus est ex eo, quòd difficile sit definire, quid significet hæc parœmia *in urbem pergere.* Primò, Caiet. censet hîc redargui principem, qui viam ad urbem suam fecit obscuram, anfractuosam, & difficilem, cum recta, patens & pervia esse debeat. Et in hoc, inquit, uno labore stulto, omnes similes labores stultorum indecentes & noxii intelliguntur. Verùm hoc longè petitum est, & à Vulgata alienum. Secundò, Mercerus, & ex eo Delrio in Adag. autumant per urbem proverbialiter significari negotii culmen & finem, q. d. Stulti D rem inchoant, & nesciunt eam finire, & ad perfectionem perducere. Tertiò, Isidor. Clarius & Campeol. vertunt: *Stultus rationem vivendi civiliter ignorant, barbarus est & agrestis, cum sapiens & iustus sit comis & urbanus.* Accedit Moringus, qui censet alludi ad rusticos quorum labor est cassus, si tempestivè fructus in urbem non convehant, cum est mercatus, ut eos divendant: aut q. d. inanis est labor stultorum verba multiplicantium quia nesciunt compositè & urbanè loqui, uti faciunt urbis incolæ. Quartò, Aben-Ezra, & Vatabl. q. d. Stulti versantur & fatigant se circa arduas quæstiones, cum tamen vulgares, & obvias ignorent, quod proverbialiter dicitur: *Nescit viam in urbem*; quid enim notius via regia & trita in urbem? Unde Emmanuel Sà: Nesciunt in urbem pergere, hoc est, inquit, notissima ignorant. Quintò, Noster Pineda pergere in urbem, vel ut Arabicus vertit *incedere per civitatem*, accipit pro perambulare urbem, id est regere urbem, ut taxentur hîc principes, consiliarii & magistratus insipientes, qui urbes sibi subditas & commissas non visitant, ut abusus tollant, jus dicant & omnia rectè disponant. Perambulare enim in Script. est vox notans imperium, & gubernationem, uti ostendit Zach,

Vers. 15. In urbem pergere quid? & resp. Primò. — *Secundò.* — *Tertiò.* — *Quartò.* — *Quintò.*

Sextò. Geminè.

Zach. c. 11. Huic expositioni aptè cohæret quod sequitur: *Væ tibi terra, cujus rex puer est.* Sextò, simpliciùs dicas esse metaphoram à mancipiis damnatis ad labores, vel in ergastulis, vel in agris, vel in fodinis ad effodienda metalla ferri, æris, argenti, &c. qui cùm ibi vitam laboriosam degant, ignorant vitam in urbem, ut in ea vitam civilem, facilem, & commodam (in urbe enim omnium rerum est commoditas, & copia) agant, aut à viatoribus, & peregrinis, qui cum viam rectam, & compendiariam in urbem, ad quam tendunt, ignorent, per circuitus, anfractus, & dispendia viarum vel serò vel numquam ad urbem destinatam perveniunt, quasi dicant. Simili modo stultus laborat, ut sapienter, & feliciter vivat; sed frustra. quia viam in urbem, id est rationem, & methodum sapientiæ ignorat, nescit sapienter res suas exequi, nescit qua in re sita sit sapientia: quærit enim eam in libertate, gula, luxuria, &c. cum sita sit in prudentia, & virtute. Tritum est in Italia exemplum de nobili quodam transalpino, qui contendens in urbem Romanam, cùm in hospitiis vina delicata inquireret, ideoque famulos præmitteret, qui vina hospitiorum explorarent: & ubi melius reperirent januę inscriberent, *est*, eum tandem optimum invenissent inscripserunt *est est*: quare ibi nobilis tantum potavit, ut ex crapula mortuus sit, nec in urbem pervenerit. Vnde famuli sepulchro ejus inscripserunt: *Per est est dominus noster mortuus est.* Hinc S. Hieronym. per urbem accipit veritatem, & sapientiæ civitatem, atque hanc gnomen primò exponit de Philosophis: *Lege Platonem*, inquit, *Aristotelis revolve versutias: Zenonem & Carneadem diligentiùs intuere, & probabis verum esse quod dicitur: labor stultorum affliget eos. Veritatem illi quidem omni studio quæsierunt: sed quia non habuerunt ducem & prævium itineris, & humanis sensibus rati sunt se comprehendere posse sapientiam, ad civitatem minimè pervenerunt. De qua in Psalmo dicitur: Domine in civitate tua imaginem ipsorum dissipabis. Omnes enim umbras & diversas imagines atque personas, quas sibi in diversis dogmatibus induerunt, in urbe sua Dominus dissipabit. De qua & alibi scribitur: Fluminis impetus lætificat civitatem Dei. Et in Evangelio: Non potest civitas abscondi supra montem posita. Et in Isaia: Ego civitas firma, quæ oppugnatur: siquidem hanc veritatis & sapientiæ civitatem, cùm firma sit & robusta, omnes sapientes sæculi & hæretici impugnare conantur.* Secundò, de hæreticis: *Et quod de Philosophis diximus*, inquit, *hoc idem & de hæreticis sentiendum, quod frustra laborent & affligantur in studio Scripturarum, cum ambulent in deserto, & civitatem invenire non valeant, de quorum errore & Psalmista commemorat dicens: Erraverunt in deserto & inaquoso, viam civitatis habitaculi non invenerunt.* Huc usque S. Hieronym. Alludit enim ad urbem Hierosolymam, quæ Judæis erat urbs sapientiæ, doctrinæ, legis, fidei religionis, templi, omnisque boni. Unde ad eam ter in anno ex lege pergebant Hebræi ex tota Judæa, ut Deum in templo colerent & legem audirent: Hierosolyma ergo eis erat urbs sapientiæ, matrix Ecclesiæ, paradisus terrestris & imago cæli: quare qui sapientem, sanctam & felicem volebant agere vitam, pergebant Hierosolymam; qui verò hoc iter nesciebant, vel ruralibus aliisque molestis negotiis occupari extra eam degebant, hi ignorantem vel insipientem, terrestrem, molestam & infelicem vitam degebant. Hisce ergo hic Ecclesiastes stultos comparat, eò quòd suis negotiis molestis, vanis tamen & inanibus occupati, quasi in agris laboriosè vivant, nec ad quietem sanctamque sapientiæ, & virtutis viam, cujus typus erat Hierosolyma (quæ Hebr. idem est ac *visio pacis*) perveniant. Hinc Chald. vertit: *Fatigatio stulti, qua defatigatur in stultitia; ipsa delassat eum, adeo ut non discat ire in civitatem, in qua sapiens habitat, ad quærendum ab eo disciplinam.* Hac de causa Christus jussit Saulo dixitque: *Ingredere civitatem, & ibi dicetur tibi, quid te oporteat facere.* Act. 9. 7.

Allegor. & Anag. stulti nesciunt viam in urbem, id est in Ecclesiam tum militantem, tum triumphantem, quia hærent in via, id est in terra cupediis & nugis. Nesciunt ergo viam in urbem, id est in cælum ad æternam felicitatem. Ita S. Hieronym. Olympiod. Thaumat. & alii. Docet igitur hæc gnome nos in hac vita non esse cives, sed advenas, & peregrinos, quorum est pergere ad patriam, putà ad urbem cælestem, cujus artifex & conditor est Deus: Hebr. 11. 10. *Non enim habemus hic manentem civitatem, sed futuram inquirimus.* Hebr. 13. 14. Hinc Thaumat. vertit: *Cæterùm homo qui in civitatem bonam concedere nescit, & oculorum suorum & faciei afflictionem expectat.*

Væ tibi terra, cujus rex puer est cujus principes manè comedunt.] Vers. 16. *Væ terra cujus rex puer.* *Puer*, tum ætate, tum potiùs insipientia, inexperientia, & concupiscentia, qui scilicet pueriles habet mores, affectus, conceptus, quales habuit Roboam cum 40. esset annorum. 3. Reg. 12. Nam aliqui nonnullos reges præclaros electos fuisse pueros legimus, ut Joas, qui septennis creatus est rex 4. Reg. 22. & Josias, qui octennis. 2. Paral. 33. 34. & Salomon, qui duodennis, ut scribit S. Ignat. ad Magnes. licèt verius sit Salomonem fuisse circiter viginti annorum, cùm regnum iniit. Parum ergo ad rem facit ætas juvenilis, æquè ac prosapia regalis. Hinc Plato in Theæteto ait, omnes reges ex servis oriundos, & servos oriundos ex regibus. Quocirca S. Hieron. cùm puerum interpretatus esset ætate puerum, subdit: *Verum mihi sacratius quiddam latere videtur in litera: quod juvenes dicantur in Scriptura, qui à veteri auctoritate desciscunt, & cana præcepta parentum contemnunt: qui neglecto Dei mandato cupiunt statuere traditiones hominum. De quibus, & in Isaia Israeli Dominus comminatur, eò quod noluerit aquam Siloe, quæ vadit cum silentio, & veterem piscinam averterit, eligens sibi fluenta Samariæ & gurgites Damasci; & dabo, inquit, juvenes principes eorum, & illusores dominabuntur eis.* Unde pro *puer* Hebr. est נער *naar*, id est puer, juvenis, insipiens: quare à *naar* Germani acceperunt suum *nar*, id est stultus: pueritiæ enim vitia sunt inconsideratio, inexperientia, ineruditio, ignorantia, concupiscentia, stultitia, levitas, inconstantia: Quapropter Seneca epist. 4. *Adhuc*, inquit, *non pueritia in nobis, sed quod est gravius puerilitas remanet: & hoc quidem pejus est quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum, nec puerorum tantum, sed infantium: illi levia, hi falsa formidant, nos utraque.* Hinc illa comminatio Isaiæ cap. 3. 4. *Dabo pueros principes eorum.* Vbi S. Basil. *Adolescentia*, inquit, *levissima est, & ad flagitia quæque apprimè mobilis, seu sunt indomitæ & effrenes concupiscentiæ; belluina & immanes iræ, linguæ incontinentia, contumelia, arrogantia, fastus ex animi elatione; reliquæ item affectiones juventuti vernaculæ, & calumnia, invidia ob exuperantem alterius eminentiam, suspiciones propter contractam familiaritatem: Examina enim innumerabilium vitiorum se agglomerant & adjungunt juventuti.* Et S. Amb. l. 1. de Interpell. c. 7. *Adolescentia*, ait, *sola & invalida viribus, infirma consiliis, vitiis calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis, atque æstu sanguinis vaporantis ignescens.* Accedit Xenophon: *Sicut*, inquit, *novelli citharœdi multas perdunt citharas, sic cupido juvenes rempublicam sæpè evertunt.* Occasione stultorum, de quorum insipientia & noxa multa dixit Ecclesiastes, transit ad reges, & principes insipientes, & stultos, quorum eò maior est noxa, quò maior est dignitas, & potentia. Eorum enim stultitia in totum regnum dimanat illudque pessumdat, præsertim quia, ut ait Claudian. *Regis ad exemplum totus componitur orbis.* Sapienter Nerbodus Episcopus Rhemensis epist. (est 80. inter epist. S. Hildeberti tom. 3. Biblioth. S. Patrum) ad Andegavensem Episcopum juvenem, sui malè compotem: *Non per ætatem longam*, inquit, *cepisti experientiam, nec adhuc mens tua casuum varietate decocta maturuit*, nimirum: *Exultat levitate puer, gravitate senectus.* Væ ergo familiæ, domui, urbi, reipublicæ, cujus rex vel rector immaturus est ætate, & scientia. Porrò Chald. hanc gnomen restringit ad Jeroboam: *Væ tibi*, inquit, *terra Israel in tempore, quo regnaverit super te Jeroboam impius, & ablatum faciet à te sacrificium matutinum, & principes tui antequam offerant juge sacrificium matutinum, panem comedunt.* Huc facit Symbolum Pythagoræ: *Puerum aut fœminam stricto gladio vagari, omen malum, id est non defuturum malum si gubernatio imprudentibus, ineptis & levibus tradatur hominibus.*

Tropol. Olympiod. Civitas inquit, est anima cujus rex est mens, & intellectus, qui si levis sit, & gulæ voluptatumque appetens animam perdet; sin sacris nutriatur disciplinis, eam beabit. Rursum S. Hieron. Civitas, ait, est Ecclesia, cujus rex, id est prælatus vel Episcopus puer est infirmitate, insipientia, vita. Symbolicè S. Hieron. & S. August. 17. de Civitate cap. 20. per regem puerum accipiunt diabolum insipientem & impium. Verba S. August recitabo vers. sequenti. Tropol. S. Gregor. 16. Moral. 25. *Rursum per manè*, inquit, *præsentis vitæ prosperitas designatur, sicut per Salomonem dicitur: Væ tibi terra, cujus rex est puer, & cu-*

& cujus principes manè comedunt. Quia enim manè primum diei tempus est & vespere extremum, nequaquam reficiendi sumus de hujus vitæ prosperitate quæ prævenit, sed de his quæ in fine diei, id est in mundi termino sequuntur: Manè ergo comedunt, qui de hujus mundi prosperitatibus extolluntur, & dum præsentia vehementer curant, futura non cogitant.

Et cujus principes manè comedunt] id est intempestivè commessantur cum rege puero: pueri enim manè ante ortum solis mox ut è somno evigilant, ob stomachi calorem fament cibumque poscunt. Tota enim eorum sapientia est in palato, & sapore, cùm tamen regum, &

Manè agitanda consilia.

principum sapientia sita sit in cerebro, & cura sapienter administrandi rempublicam; quare temperantes, & sobrii sint oportet: nihil enim sapientiæ, & consiliis ita contrarium, ut intempesantia, & ebrietas. Manè ergo dum viget jejuna mens lumenque rationis, ac vivaces sunt spiritus

Manè, quid.

ex nocturno somno principes dent consultationibus, & negotiis tractandis, meridiem vel vesperam refectioni corporis, uti faciebat Augustus Cæsar teste Sueton. matutinum enim tempus ad consilia, & negotia aptissimum est, quia ipsum est lux mentis æquè ac corporis. Hinc manè dicitur inchoatio diei, & luminis, quod inde manet in reliquum diem, ait Varro lib. 5. de Lingua Latina. Adjungit Servius, & Festus *manum* priscis significasse bonum: unde immane idem est quod malum: nihil autem tam bonum quàm lux: Hinc Græci cum lumen affert dicunt φῶς ἀγαθόν. Nonnulli tamen *manè* derivant à *manibus*, quod à locis inferioribus, ubi sunt manes, id est animæ, & spiritus defunctorum, cum sole lux emergere & oriri videatur. Quocirca Jerem. cap. 21. 12. *Judicate*, ait, *manè* judicium: *manè*, id est sobrii, ait Vatab. ne per ebrietatem corrumpatis judicia. Hinc Isajas cap. 5. 11. *Væ*, ait, *qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam*. Ratio à priori est, quòd rex

Ratio à priori,

& principes debeant esse regula totius reipubl. quare in regendo debent sequi rectam rationem: hanc autem offuscat, imò avertit gula, & ebrietas: fovet autem temperantia & sobrietas, præsertim matutina. Hinc Salomon. Prov. 31. 4. *Noli*, ait, *regibus, ò Lamuel, noli regibus dare vinum: quia nullum secretum est, ubi regnat ebrietas: & ne forte bibant, & obliviscantur judiciorum & mutent causam filiorum pauperis.* Rursum magistratus convivia agitantes, in iis vectigalia, & opes civitatis absumunt, ac populum offendunt & scandalizant.

Exempla regum intemperantium sunt: Sardanapalus totus in epulis, & ganeis, ab Arbace præfecto invasus, seipsum cum regio concremare coactus, vitam cum monarchia Assyriorum (hanc enim Arbaces ad Medos transtulit) perdidit. Sic gula intempestiva perdidit Alcibiadem, Lucullum, Caligulam, Ptolomæum, Philopatorem, Antiochum Magnum, qui ob vinolentiam totos dies dormire solebant, teste Plutarcho, in Flaminio, Demetrium Poliorcerem, M. Antonium Tsiom-virum, cujus tempestivas pesotationea memorat Cicero in Philip. Tiberius Cæsar epulabatur quandoque ac potabat biduum continuum: unde à militibus pro Claudius Tiberius Nero, per scomma vocabatur Cladius Biberius Mero, ait Sueton. in ejus vita cap. 13. & 42. Vitellius vomendi consuetudine se idoneum ad omne cibi genus præstabat, utebaturque jentaculo, prandio merenda, cœna, commessatione, ideoque post paucos menses vita, & imperio privatus est: Nero monstrum fuit naturæ, & voluptatis gulæque mancipium: hinc crudelis in alios, damnatus à senatu in seipsum sævire, seque pugione confodere coactus est; Commodus Imperator cùm nimia crapula gustum amisisset, stercus humanum cibis admiscuit, irridens eos qui hanc mixturam exhorrerent, ait Herodian. & Lamp. Heliogabalus Imper. in conviviis assiduus pavonum, lusciniarum, phœnicopterorum, phasianorum, & psittacorum linguis, ac camelorum calcaneis epulas instruebat, quod de avibus superetat, canibus dabat: ita Herod. & Lamp. Hinc oppressus miserè perit. Nam ut sapienter ait Aristot. libr. 5. Polit. capit. 10. qui se voluptatibus dant facilè in contemptum veniunt, & multas se opprimendi occasiones præbent. Unde Alexander Magous rerum gestarum gloriam sua vinolentia obscuravit, adeo ut Antigonus ei dixerit, ipsum indignum esse qui imperaret: unde ipsa eum vita, & imperio privavit. Hausit hoc vitium à patre Philippo, de quo muliercula: *Provoco*, inquit, *à Philippo ad Philippum, sed ab ebrio ad sobrium.*

A Beata terra, cujus rex nobilis est et cujus principes vescuntur in tempore suo ad reficiendum, et non ad luxuriam] Quidam patheticè vertit: *O beatam terram*, &c. Pro *non ad luxuriam*, Hebr. est לא בשתי *la basti*, quod nonnulli apud Kimchi vertunt: *Non in stamine*, id est: *Non in mixtione* ut scilicet sapientia non misceatur vino, sicut stamen miscetur & intexitur subtegmini intexendo; aut ne singuli cyathi singulis cibi bolis misceantur; uti faciunt potatores, cum longè parcius sit bibendum, quàm comedendum. Verum nova & coacta est hæc expositio.

Pro *nobilis* Hebr. est בן חורים *ben chorim*, vel ut alii pronuntiant *horim* (q. d. Heroum) id est filius candidatorum, hoc est ingenuorum, nobilium, principum (olim enim nobiles & principes candidati, id est candidis vestibus amicti incedebant, uti ostendi c. 8. & 9.) putà ingenuus, nobilis, princeps (qualis enim est pater, talis est filius, ac filii nobilium, & principum sunt nobiles & principes.) Unde Septuag. vertunt: *Filii ingenuorum*. Syrus: *Filii libertatis*. Arab. *Filius liber*, Alius: *Filius heroum*. חורים *Horim* enim sunt heroes. Tigur. *Generosus est*. Campens. *Vir*
B *strenuus*. Tales fuere veteres Heroes, *Heros*, inquit Servius ex Hesiodo, *est vir fortis, semideus, plus ab homine habens*. Unde Cicero lib. 1. ad Attic. *Heros ille noster Cato*.

Nobilis] Intellige nobilitatem non tam generis, quàm sapientiæ, & virtutis, quæ sola, vera, & solida est nobilitas, putà animi generositas ad magna, & præclara audendum, & gerendum, quæ suo genere suisque patribus, & avis dignum se nepotem præbeat. Nam ut ait Euripides.

Beatus mihi vir nobilis videtur.
Qui verò non justus est, licet à patre meliore
Quàm Juppiter sit, genus deducat, ignobilis mihi videtur.

Est antithesis versus præcedentis, quasi dicat. Sicut misera, & infelix est terra, cujus rex est puer, id est puerili, & in gulam abiecto, ac projecto in voluptates animo; sic beata, & felix est terra, cujus rex est animo nobili, & generoso, qui cum suis principibus generosa spectat moliturque, ac proinde voluptates despicit, nec nisi negotiis publicis confectis suo tempore vescitur, non ad luxum, & gulam, sed ad necessariam virium refectionem, & susten-
C tationem. Porrò Chald. hanc gnomen restringit ad Ezechiam, quem opponit Jeroboam: *Beata erit terra*, inquit, *in tempore quo regnaverit super te Ezechias filius Achaz qui erit de genere domus David regis Israel; qui erit vir fortis in lege, & faciet ad quod obligatum est ex præceptis legis: & principes tui postquam obtulerint juge sacrificium comedent panem post quartam diei horam, de labore manuum suarum, in fortitudine legis, & præceptorum, & non in infirmitate, & caecitate oculorum, in infirmitate studii, & præceptorum.*

Nobilis] Ex hoc loco Bartolus in lib. Honor. §. de Honor. ff. de muner. & honor. docet privilegium nobilitatis, ut ex ea potiùs quàm ex plebeiis familiis assumantur ad honores dignitatis, & magistratus conformem esse juris naturæ divino. Idem docet Tiraquel. tract. de Nobilit. cap. 20. n. 1. & seq. Quin & Plato in Alcibiade: *Consentaneum est*, inquit, *meliores esse naturas in nobili genere, quam in ignobili: ac necesse est ut bene nati, si bene educantur, ita demum ad virtutem perveniant*. Et S. Thom. in capit. 1. ad Hebr. lect. 3. ut facilè quis aliquam dignitatem administret,
D præter sapientiam exigit, ne erret in gubernando, ac virtutis potentiam in exequendo, generis quoque prosapiam ne contemnatur præcipiendo. Nobilitas enim generis filio nobili dat magnam apud populum auctoritatem; unde Germani nobiles mirificè honorant. Rursum eadem stimulus est filio, ut nobiliter vivat, ac digna nobilitate sua avorumque factis gerat. Insuper cum regi vel principi in principatu succedunt filii jure hereditario, non externi, licèt aptiores, jure electionis, tollitur omnis eligendorum ambitio, invidiæ, lites, rixæ, schismata, & bella, quæ ex electione consequi solent.

Ceterùm in prælatura Ecclesiastica, licèt Aaroni in Pontificatu jussu Dei successerint filii, & nepotes, in nova tamen lege Christus voluit Pontifices, Episcopos ceterosque Prælatos non nasci, nec jure hereditario succedere, sed elegi eos, qui sapientia, virtute, & dotibus ceteris præstarent. Hoc enim exigebat dignitas, utilitas, & majestas Pontificum, & sacerdotum Christi, utpote

utpote qui quasi homines cælestes ceteris viam in cælum præire debeant, ideoque *vivere ut numina, loqui ut oracula*. Unde cum in Pontificis cujusdam electione commendaretur unus a generis nobilitate, respondit alter: *Piscatori Petro successorem quæri, non Augusto*, uti refert Glossa c. quoniam q. 1. verb. *invidia*.

COJUS PRINCIPES VESCUNTUR IN TEMPORE SUO AD REFICIENDUM, ET NON AD LUXURIAM] Hebr. *In fortitudine & non in potatione*, id est vescuntur ut roborent vires corporis & animi ad laborandum pro repub. non ad compotationem, luxum & crapulam. Hinc Tigur. vertit. *Comedunt ob vires reficiendas, non ut certent poculis*. Camp. *Comedunt quantum satis est ad vires conservandas, non commessationibus dediti*. Alius: *Pro necessitate, non pro luxu & ebrietate*. Unde S. Hier. ait hîc *eos Iudices prædicari, qui nequaquam voluptatem negotiis civium præferant, sed post multum laborem & administrationem reipublicæ, cibum capere quasi necessitate cogantur*. Idem à Salomone didicit sanxitque Plato l. 2. de Legibus, ubi vini usum magistratibus non concedit, nisi reficiendi corporis vel morbi causa. Symmach. vertit: *In probitate virili*, id est ut comparent sibi virile robur, firmamque valetudinem, ait Olymp. qui enim tempestivè, scilicet horis statis cibum sumit, idque moderatè, is sanior, & robustior est, teste Thaumat. Porrò Septuag. vertunt: *Principes tui ad tempus comedent in fortitudine, & non confundentur*. Syrus, *Cum prosperitate & non in confusione*. Hebr. enim בשתי *basti* si puncto *cateph camets* subnotetur, ut *bet* initiale sit non radicale, sed servile & nota præpositionis, significat *in potatione*; sed eodem redit sensus: potatio enim vocatur confusio, quia inducit crapulam, vomitum, ebrietatem, &c. quæ potantem faciunt confusione dignum, ut coram omnibus pudefiat, omniumq; risui & ludibrio exponatur. *Quam multa ebrii faciunt, quibus sobrii erubescunt?* ait Seneca epist. 83. Quocirca Dionys. Tyrannos suique similes ajebat esse persimiles caponibus & vitulis, qui saginantur non ad salutem, sed ad perniciem, ut videlicet saginati mactentur & comedantur, ut refert Euseb. l. 1. de Præp cap. 5. Tales S. Petrus epist. 2. cap. 2. vers. 12. vocat *irrationalia pecora, in conviviis suis luxuriantes*. Et S. Jacob. c. 5. vers. 5 *in luxuriis enutrientes corda sua*.

Principes decet sobrietas.

Exempla principum temperantium sunt: Julius Cæsar vigil & sobrius, non nisi belli consilia agitans, imperium Rom. obtinuit, imò fundavit. Unde Cato dicebat, unum ex omnibus Cæsarem ad evertendam rempublicam sobrium accessisse. Ita Suet. in vita Cæsaris capit. 53. Sobrietate, & vigilantia Cyrus Persarum monarchiam adeptus est, & stabilivit. Augustus Cæsar cibo subinde abstinebat usque ad vesperam, assiduitate juris unicuique reddendi in noctem usque occupatus. Unde ipse in epist. *Nos*, ait, *in essedo panem, & palmulas gustavimus*. Et epist. ad Tiberium ait se ex itinere domum redeuntem unciam panis sumpsisse. Vide Sueton. in vita ejus cap. 33. 74. 76. & seq. Aegyptiorum reges cibo vescebantur simplici, ut quorum mensæ nihil præter vinum, & anserem inferretur. Vini potandi certa statuta erat mensura, qua neque farciri venter, neque inebriari possent. Denique adeo erant sobri, ut vita eorum à peritissimo medico ad sanitatem composita videretur, ait Diodor. lib. 1. cap. 6. Agesilaus Spartæ rex quidquid vel insipidi apponebatur, comedebat, & bibebat, ait Xenophon. Hannibal sobrius vigilque fuit, ideoque victor, donec Capuanæ deliciæ eum enervarunt, & perdiderunt. P. Scipio Aemilianus pane tantum vescebatur. M. Cato cibo potuque quo nautæ utebatur. Ita Valer. libr. 4. capit. 3. Trajanus in vescendo frugalissimus fuit, teste Alexand. libr. 5. capit. 21. Carolus magnus cibi potusque parcissimus erat, teste Granzio libr. 2. capit. 8. Saxon. Alphonsus Aragon. rex vino fere abstinebat. Rogatus cur? *Quia*, inquit, *vino sapientia obscuratur, ideoque non decet regem, ut hac immodica compotatione extinguat, sine qua imperatoris ac regis nomen vitâ tueri non potest*. Rursum rogatus cur adeo ebrietatem damnaret? *Ideo*, inquit, *quia furorem, & libidinem ebrietatis filios esse non ignoro*. Ita Panorm. libr. 2. de Gestis ejus. Selymus Turcarum imperator adeo fuit sobrius, ut non nisi ex uno ferculo comederet; unde inter tot bellicos labores prospera semper fuit valetudine. Ita Jovius in ejus vita. Emmanuel Lusitaniæ rex vino semper abstinuit, teste Osorio lib. 12. de ejus gestis.

Alleg. Rex nobilis, sive filius candidatorum est Christus, cujus principes Apostolis mirè sobrii fuere. Ita S. Hieron. *Beata, inquit, terra Ecclesiæ, cujus rex est Christus filius ingenuorum, de Abraham, Isaac & Iacob prophetarum quoque & Sanctorum stirpe descendens: quibus peccatum non fuit dominatum, & ob id verè fuerunt liberi, ex quibus nata est virgo liberior S. Maria, nullum habens frutectum, nullum germen ex latere, sed totus fructus ejus erupit in florem loquentem in Cantico Canticorum. Ego flos campi & lilium convallium. Principes quoque ejus sunt Apostoli & omnes Sancti, qui Regem habent filium ingenuorum filium liberæ, non de ancilla Agar, sed de Sara libertate generatum. Nec comedunt mane, nec velociter. Non enim in præsenti sæculo quærunt voluptatem, sed tempore suo manducabunt cum retributionis tempus advenerit, & manducabunt in fortitudine, & non in confusione. Omne bonum præsentis sæculi confusio est, futuri vero perpetua est fortitudo. Tale quid & in Isaia dicitur. Ecce qui serviunt mihi bona manducabunt, vos autem esurietis. Et iterum; Ecce qui serviunt mihi lætabuntur, vos autem pudebit.* S. Hieron succenturiatur S. August. lib. 17. Civit. 20. qui ex hoc loco statuit duas civitates, unam diaboli, alteram Christi, & earum reges diabolum & Christum. *Væ tibi terra, inquit, cujus rex adolescens, & principes tui mane comedunt. Beata tu terra, cujus Rex filius ingenuorum, & principes tui in tempore comedunt in fortitudine, & non in confusione. Adolescentem dixit diabolum, propter stultitiam & superbiam & temeritatem & petulantiam ceteraque vitia, quæ huic ætati assolent abundare. Christum autem filium ingenuorum, Sanctorum Patriarcharum, pertinentium ad liberam civitatem, ex quibus est incarne progenitus. Principes illius civitatis mane manducantes, id est horam congruam, quia non expectant opportunam, quæ vera est, in futuro sæculo felicitatem, festinanter beari hujus sæculi celebritate cupientes. Principes autem civitatis Christi, tempus non fallacis beatitudinis patienter expectant. Hoc ait in fortitudine, & non in confusione, quia non eos fallit spes, de qua dicit Apostolus: spes autem non confundit. Dicit et Psalmus, Etenim universi qui te expectant, non confundentur.*

Cant. 2. — *Esa 65.* — *Psal. 24.*

IN PIGRITIIS HUMILIABITUR CONTIGNATIO, ET IN INFIRMITATE MANUUM PERSTILLABIT DOMUS] *Vers. 18.* *Pigritia dat ruinas.* Campens. *Fiet ut arceri non possit pluvia*. Hebr. est עצלתים *atsaltaim*, nomen duale, q. d. Claudicatio in utroque pede, id est duplex pigritia, animæ & corporis; vel negligentia rerum præsentium, & futurarum; aut socordia tam subditorum, quàm superiorum & principum; vel patris & matris: hi enim sunt duo curatores domus, quarum duplex negligentia illam perdit. Ita Chald. aut ut Pineda, una pigritia est regis, altera principum & magistratuum. De utrisque enim sermo præcessit. Aut regis duplex est pigritia, una qua rex est privata persona, altera qua publica, ut significet pigritiam, quæ in plebeio esset simplex, in rege, & principe esse duplicem, imò multiplicem. Unde Arabicus vertit: *Ob modos negligentiæ inclinabitur tectum*. Thaumat. *Piger & otiosus domum suam minorem faciunt*. Pro *humiliabitur*. Hebr. est ימך *immach*, id est, *inclinabitur*, deprimetur, subsidet corruet. Vatab. *propendet*. Tigur. *deterior fiet*. Campens. *solvetur*: Alii, marcescet, putrescet. Sic enim Hebr. *iimmach* vertunt Septuag. Levit. 27. 8. Alius *opprimetur*. Alius: *incurvabitur*.

Appositè à commessatione transit ad pigritiam ejusque damna, quia filia gulæ est acedia, ait S Gregor. dum enim stomachus gravatus cibo & cerebrum vino: totus homo fit gravis, torpidus, piger, somnolentus, iners, ignavus. Parœmia ergo hæc significat domum quamlibet tum privatam, tum publicam, putà regnum & rempublicam dissolvi, ruere & everti per pigritiam principum natam ex commessatione, & compotatione, per quam pigri sunt & desides in avertendis parvis noxis, & damnis (quot enim sunt rimæ & stillæ, tot sunt pigritiæ in iis avertendis) hæc enim neglecta augescunt, & tandem rempublicam perdunt: sicut domus sensim debilitatur, & tandem ruit, si piger sit herus in ea reparanda. *In pigritiis* ergo, id est ob pigritiam, & negligentiam initio parvam, sed diuturnam, & multiplicem reficiendi tegula, tigna, trabes, &c. & tarta tecta servandi, *humiliabitur*, id est debilitabitur, marcescet, fatiscet, cadet, corruet & perdetur contignatio, id est conjunctio trabium in domus fastigio, cujus ruina quassabit parietes subiectos, totamque domum evertet; *& in infirmitate*, id est per remissionem, otium, & ut Septuag. *segnitiem*, Syrus *depressionem manuum* pigrarum, & tardarum, non reparantium minutas rimas, & foramina, *perstillabit*, stillas pluviæ depluentis,

recipiet, quæ continuò cadentes putrefacient trabes, ut iis corruentibus corruat tota *domus*, tum privata, tum publica, scilicet respublica & regnum. Pergit enim, perversos reges & principes describere, quorum ignavia & vitio ruit respublica. Unde de iisdem subdit: *In risu faciunt panem & vinum, ut epulenter vivantes.* Cùm enim toti vacent, imò mergant se deliciis & voluptatibus, obliviscuntur reipublicæ: cura enim ventris parit incuriam & desidiam mentis. Huc facit illud Comici in Mostel. *Venit imber, lavit parietes, perpluunt tigna, putrefacit aer operam fabri.* Aptè fabrica domus statuitur hic typus fabricæ hominis & familiæ, vel reipublicæ. Nam ut Vitruvius: *Non possunt ædes symmetriæ, atque proportionata rationem habere compositionis, nisi ut sit hominis bene figurati membrorum habuerint exactam rationem.*

Minùs appositè aliqui hanc gnomen nectunt præcedenti, q. d. Cura moderati cibi servat vires corporis, quas incuria destruit, æquè ac incuria sarta tecta conservandi destruit domum, & alii qui nectunt sequenti. q. d. Qui in risu epulantur, sensim labascunt corpore & animo, perinde ac labascit domus ex heri vecordia. Utrumque enim inconcinnum est & frigidum. Huic gnomæ similis est illa: *Qui mollis & dissolutus est in opere suo, frater est sua opera dissipantis.* Prov. 18. 9. Et illa Osee 7. 9. *Comederunt alieni robur ejus, & ipse ignoravit:* Non sentiens, ait S. Bern. de Inter. domo c. 11. *Vermem interiorem* (socordiæ & concupiscentiæ) *qui interiora corrodit*, ac subdit: *Et ideo pergens totus in ea quæ foris sunt, & ignarus interiorum meorum, sicut aqua effusus sum, posteriorum obliviscens, præsentium negligens, futura non providens. Ingratus sum ad beneficia, pronus ad mala & tardus ad bona.* Quare cùm audietis gravem casum viri magni & sancti, noli putare repentinum illud fuisse, sed minora neglecta majora evasisse, ipsumque tandem è culmine in abyssum præcipitasse.

Mysticè ergo hæc gnome verissima est in fabrica spiritualis domus, & perfectionis animæ: parvus enim defectus si negligatur, parit majorem, ut tandem homo cadat in peccata gravia, ac virtutem cum vitio commutet. Ita Olymp. & S. Hieron. Unde Chald. vertit: *In studio legis & mandatorum vir animo fractus, liberis orbatur suis; fœmina autem si negligentius præcepta, quæ ei imperata sunt, ut à menstruis polluti sanguinis caveret, non servarit, summo animi mœrore afficietur.* Sed audi S. Hieron. *Domus nostra, quæ cum statu hominis erecta est, & habitatio quam habemus in cælis si pigri fuimus & ad bona opera tardiores, humiliabitur. Et omnis contignatio, quæ debet culmina portare in sublime, ad terram corruens habitatorem suum opprimit. Cumque auxilium manuum virtutumque torpuerit, omnes desuper tempestates, & nimborum ad nos turbo prorumpit.* Addit deinde, applicatque Ecclesiæ: *Porrò quod in homine uno interpretati sumus, melius est super Ecclesia accipi, quòd per negligentiam principum omnis ejus corruat altitudo, & ibi vitiorum illecebræ sint, ubi tegmen putabatur esse virtutum.* Huc usque S. Hieron. Pigritia ergo est justorum socordia, qua nolunt minimis peccatis remedium afferre, & infirmitas manuum est eorumdem vana securitas, qua volunt & minora libenter admittere & in majora non cadere: sed istam pigritiam atque infirmitatem sequetur prius perstillatio domus, deinde ipsius domus misera manifestaque ruina: quoniam vana securitate ædificatio virtutis mollescit, ut cadat, & tandem defectuum leviorum iteratione procumbit. Non quia illa sola virtutem destruant animamque dejiciant, sed quia fortitudinis murum aperiunt, ut importunus hostis irrumpat. Hanc namque mentem esse sapientis Cassianus, alium simul ejusdem locum tractans, evidenter expressit: *Eleganter*, inquit, *mentis incuriam domui comparavit, tectoque neglecto, per quam primò quidem velut minutissima quædam penetrant ad animam stillicidia passionum: quæ si velut parva ac levia negligantur, corrumpunt tigna virtutum; & post hæc influunt imbres largissimi vitiorum, per quos in die hyemali id est tempore tentationis, ingruente impugnatione diaboli expellitur mens de habitatione virtutum, in qua scilicet aliquando circumspectam diligentiam retinens, velut in domus propriæ possessione requieverat.* Hactenus Cassian. collat. 6. cap. 7.

Contignatio mystica. Porrò contignatio, quæ non est aliud quam *textura trabium ac lignorum*, ut ait Budæus. *Primò.* Primò notat sublimiorem Ecclesiæ statum clericorum & regularium, ait Hugo. *Secundò.* Secundò, finem ultimum, ad quem cuncta sunt erigenda & aptè nectenda, ait Olympiod. *Tertiò.* Tertiò, virtutum, quæ inter se contrariæ videntur, connexionem, ut spei & timoris, humilitatis & magnanimitatis, paupertatis & beneficentiæ, actionis & contemplationis. *Quartò.* Quartò, virtutum sublimitatem ac soliditatem, ac præsertim charitatis celsitudinem ait Dionys. Significat ergo *nobis in ænigmate parabola Ecclesiastes, per virtutum robur ac firmitatem non cedere fluxionibus tentationum extrinsecus in cor fluentium, per quas nobis pereant quæ sunt reposita*, ait Nyssen. hom. 4. Dum ergo rimam vel minimam in anima sentit, per quam diabolus stillam tentationis immittit, illico eam obturat: alioquin ex rima fiet fenestra, & ex stilla fiet pluvia, imò torrens & flumen, cui resisti non poterit. *Quintò.* Quintò, contignatio, sive tabulatum significat principes & proceres, qui ceteras inferiores reipublicæ partes sibi subjectas tuentur & protegunt. Hi enim comparantur tignis cedrinis & cypressinis. Cant. 1. uti ibidem explicat S. Gregor. Bern. Ruper. Anselm. & alii. *Sextò.* Sextò, contignatio sunt consiliarii & officiales principum. Hi enim dum per concordiam velut contignationem connectuntur, conservant domum reipublicæ, dum verò per invidiam à sese dissident, tam se mutuo, quam rempublicam evertunt. Denique S. Hilar. Cant. 6. in Matth. *In pluviis*, inquit, *blandarum & sensim illabentium voluptatum illecebras significat, quibus primum fides nimis patentibus immadescit: postquam torrentum procursus, id est graviorum cupiditatum motus incurrit; atque exinde tota ventorum vis circum flantium desævit, universus scilicet diabolicæ potestatis spiritus infertur.* Stilla ergo est parva voluptas, imò parvus amor rei vetitæ, qui nisi excludatur mentem penetrat, subruit & perdit, juxta illud Eccles. 19. 1. *Qui spernit modica paulatim decidet.* Vide ibi dicta. Porrò R. Salomon per domum accipit templum Hierosolymitanum, de quo sic exponit q. d. Quia Judæi nimis fuere negligentes in Dei legibus observandis; hinc accidit, ut eorum domus, urbs & templum desolarentur per Chaldæos & Romanos; cùm tamen huic excidio in tempore occurrere, illudque sua diligentia & pietate avertere potuissent.

Vers. 19. In risum (ita legendum cum Hebr. & Roman. non *in risu*, uti legunt alii) faciunt panem et vinum ut epulentur viventes (malè nonnulli legunt *bibentes*) et pecuniæ obediunt omnia] Hebr. *In risu faciunt panem, & vinum.* (Septuag. & Syrus addunt *& oleum*) *lætificat viventes.* Campens. *ad voluntatem parant sibi.* Tigur. *Apparant convivia sibi magnifica;* Alius *lætitiam vino atque epulis celebrant, ut epulentur viventes*, id est ut epulentur læti, hilares & gaudentes: *Vivere est gaudere.* Nam vivere est gaudere, & vita est gaudium. Ita Nonius; *Vivere*, ait, *veteres gaudentes dixerunt à bono vitæ commodo: sicut qui nunc est in summa lætitia, vivere eum dicimus.* Sic c. 9. 9. pro eo quod nollet vertit: *Perfruere vita cum uxore*, Hebr. est *vide vitam*, hoc est vive. Sic Psal. 71. 15 de Salomone & ejus antitypo Christo dicitur: *& vivet*, scilicet lætus, hilaris, dives, honoratus, gloriosus. Unde explicans subdit: *Et dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipso semper tota die benedicent ei.* Sic & Ezech. 16. 6. *Vive dixi, inquam, tibi in sanguine tuo vive.* Vide ibi dicta. Jam

Primò, Caiet. hanc gnomen refert ad v. 17. *Beata terra, cujus rex nobilis est, & cujus principes vescuntur in tempore suo*, &c. q. d. Ad beatitudinem terræ pertinet panis, vini & pecuniæ abundantia, quæ omnia rex & principes sobrii & providi comparant, ut de rerum copia reipublicæ prospiciant.

Secundò, Chald. hæc refert ad justorum eleemosynas: Unde vertit: *Hilares panem faciunt justi, ad educandos pauperes & fame confectos, vinum quoque quod sitientibus miscent, illis delectationem futuro sæculo afferet. Pretium etiam redemptionis, testimonium justitiæ futuro sæculo pro eis in luce omnium reddet.*

Tertiò, Thaumat. censet hic notari homines pigros, de quibus v. præcedenti, ideoque viles, lurcones & gulosos. *Piger*, inquit, *& ignavus domum minuunt. Alios subsannant, ingluvie sua abutuntur omnibus, argento quovis trahuntur. vili pretio nihil non humile & vile facere parati.* Et Auctor Catenæ Græcæ: *Pigri*, inquit, *abdomini vacant, inhiantque pecuniæ ad solam voluptatem & lætitiam efficiendam.* Vice versa R. Salomon & Aben Ezra censent hic dari stimulum pigris ad excutiendam pigritiam. q. d. deposita pigritia alacriter laborate; sic enim labore vestro parabitis vobis splendidas epulas & opes.

Quartò & genuinè, hæc referenda sunt ad v. 16. *Væ tibi terra,*

terra; cujus rex est puer, & cujus principes mane comedunt. A Hanc enim comessationem & comessationem hic exaggerat. q. d. rex & principes voluptuarii in risum, id est propter risum, & voluptatem, ad luxum, & luxuriam, ut dixit vers. 17. curant sibi fieri, & delicata præparari panem & vinum, id est quemlibet cibum & potum, ut epulentur viventes, id est, dum vita suppetit, per omnem vitam; nam post mortem nihil boni sperant, imò animam superstitem esse non credunt. Igitur quamdiu vivunt convivia agitant, epulis & vino mensas opiparè instruunt, & ad hæc sumptibus non parcunt, sed quidquid in urbe deliciosum, rarum & magnificum est, magno ære comparant. *Pecuniæ* enim *obediunt*, & comparantur *omnia*, vel ut ex Hebr. elegantius & nervosius vertas: *Pecunia omnia exaudit*, omnibus respondet & annuit. Est prosopopœia. Inducitur hic pecunia quasi regina, quam omnes & omnia sectentur exquirant & postulent, ac mox sese sistant & offerant ubi intervenerit Domina pecunia.

Posset quoque τὸ *in risum* referri ad parasitos, adulatores, histriones, & moriones, qui mensas divitum ambiunt, easque quasi emunt, dum eas condiunt suis ridiculis facetiis, dicteriis, scommatibus, gestibus, actibus, quibus continuas B ad risum & hilaritatem excitant: qua in re abundabant Palæstini, Syri & Alexandrini teste Capitolino in Ælio Vero.

Mysticè. S. Hieronym. hæc refert ad prælatos qui plausum populi captant, ut opes & epulas acquirant: *Accusat eos*, inquit, *qui loquuntur in Ecclesia & docent populos, sed ea docent, quæ populum audire delectat, quod peccatores palpent in vitiis & sæpius concitent audientium. Nonne quando in Ecclesia lascivit orator, & beatitudinem & regna cælorum multitudini pollicetur, videtur sibi in risum facere panem, & vinum ad lætitiam miscere viventium? sive quod ipsi, qui docent, divitias & cibos & opes per delectabilia promissa conquirant, sive quod Ecclesiæ panem, qui panis lugentium est & non videntium (Beati quippe lugentes, quoniam ipsi videbunt) in lætitia gaudioque conficiant*, Pergit deinde: *Quod autem sequitur: Pecuniæ vel argento obediunt omnia, dupliciter accipiendum, vel ipsos Doctores postquam adulatione ditati sint, regnum in populos exercere. Vel certe, quia argentum pro sermone semper accipitur: Eloquia enim Domini eloquia casta: argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum; hoc asseverat, quod eloquentiæ, & orationi, quæ verborum sit fronte composita, facile vulgus cedat ignobile.* Idem S. Hieronym. rursum contrariè hæc accipit de doctoribus Evangelicis, qui hilariter evangelium, id est lætum nuntium, bonaque quæ Christus sponsus illis attulit, inter quæ est pecunia, id est talenta cuique ab ipso distributa, Lucæ 19. annuntiant. Sic & Olymp. eosdem opponit voluptuariis, quod pane vinoque mystico roborati, facile dæmonis mundias rideant, scientes, quod orbis universus argento, id est Verbo Dei propter nos incarnato subjectus sit.

Pecuniæ obediunt omnia. Primò. ET PECUNIA OBEDIUNT OMNIA] Pro obediunt Hebr. est יענה iaana, id est *humiliat & sibi subjicit omnia*, vel *exaudit omnia*, vel *respondet omnibus*. Hinc primò Septuag. vertunt: *Et argento humiliatione obedient omnia*, q. d. argento omnes & omnia se humiliant, se substernunt, & obediunt. Unde Arabicus: *Et omnes res humiliantur & obediunt argento*. Syrus: *Argentum humiliat & seducit eos in omnibus*. Alius: *Argento humiliant se omnes*, quasi adorantes mammonam. Secundò, Symmach. vertit *Argentum utile erit ad omnia*. Thaum. *Argento quævis trahuntur*. Tertiò Tigur. *Pecuniæ subjiciunt omnia*. Alius: *Argentum obtinet omnia* Vatabl. *Pecunia præstat omnia* Camp. *Pecunia suppeditat omnia*. Marinus: *Argentum auxiliatur omnibus*. Quartò alii: *Pecunia respondet omnibus*, vel *omnia*, q. d. si quid cupis, consule pecuniam; hæc sibi sit, tuæ cupiditati tuisque votis omnibus faciet satis. Quintò, alius. *Pecunia exaudit omnia*, ut per prosopopœiam hic inducatur, velut regina potentissima, imò velut numen mortalium, quod invocatum, omnia quæcumque experuntur imperet & præstet. Unde Poeta:

> —— *Quidquid nummis præsentibus opta,*
> *Et veniet clausum: possides arca Jovem.*

Similis est phrasis Oseæ 2. 21. *Et erit in die illa; exaudiam cælos, & illi exaudient terram, & terra exaudiet triticum & vinum & oleum; & hæc exaudient Jezrael*. q. d. Præstabo cælis votum quod optant, dando eis pluviæ abundantiam; cæli hanc impertient terræ, quæ illam postulat: terra cupiditati tritici vini, & olei, & copiosè proveniant, annuet: hæc Jezrael dittabant frugum fructuumque copia, ut ibi sit magnus rerum omnium, æquè ac animalium hominumque proventus. Nulla ergo res est quæ non conficiatur pecunia: nullum scelus, quod non impetret pecunia: Unde Apost. 1. Timoth. 6. *Radix*, inquit, *omnium malorum est cupiditas*. Græcè φιλαργυρία, id est cupido argenti: nihil est tam absconditum, quod divitiæ non eruant, nihil tam carum, quod non coemant, nihil tam sublime & inaccessum, quod non obtineant: Ipsæ sunt hujus vitæ firma protectio: ipsæ, quibus regibus & principibus hujus sæculi ad voluntatem eorum obsequimur: ipsæ, quibus tranquillitatem, libertatem amplissimos honores mercamur: ipsæ tandem nonnunquam homines abjectissimos nobilibus viris similes faciunt, & ad supremum imperium evehunt. Sextò, Nuller omnia hæc complexus significanter vertit: *Pecuniæ obediunt omnia*. Ipsa enim est quasi regina, cui vocanti & imperanti omnes & omnia se sistunt, obediunt, & imperata faciunt. Unde Thuanus vertit; Sextò.

> *Et passim potitur regina pecunia rerum.* Gnoma.

Hinc Aristophanes in Pluto Act. Scen. 2. idipsum mutuatus est:

> *Si quid*, inquit, *præclarum, aut pulchrum aut gratum denique*
> *Inter homines existit, per Plutum* (Deum opum) *maximè*
> *Existit: Nam pecuniæ obediunt omnia.*

Et Horat. lib. 1. epist. 6.

> *Scilicet uxorem cum dote, fidemque & amicos,*
> *Et genus & formam regina pecunia donat,*
> *Ac bene nummatum decorat Suadela, Venusque.*

Hinc & illud Sallustii in Iugur. *Romæ venalia omnia esse etiam ipsam urbem civitatem, si emptorem reperiret*. Vide Senecam l. 3. de Ira c. 32. & 33. Cicero in Verrem Act. 2. queritur pecuniosum, ut sit nocentissimus, damnari non posse. Epicharmus ait, auro aperiri omnia, ipsa etiam inferni portas. Hesiodum in Ergis pecuniam vocat, hominis animam alteram, Philosophus, sanguinem & vitam. Hinc Jurisconsulti quos citat Tiraquell. de Nobil. c. 3. n. 5. censent omnes divites vocari posse principes: inde enim divitiæ nominantur facultates, quòd ad res omnes facultatem, adeoque facilitatem præbeant. C Imò Plutus & Mammona pro diis habiti & culti sunt. Quin & Judas pro triginta denariis argenti Christum Deum vendidit, prodidit & perdidit. Denique Gentiles Jovem ipsum deorum summum vocarunt pecuniam. Citat eos & redarguit S. August. lib. 7. de Civit. cap. 12. cujus verba recitavi Eccles. 10. 9. sub initium. Idem lib. 4. cap. 21. docet eos coluisse Deum Argentinum, & Æsculanum dictum ab ære, & Tertull. lib. 4. contra Marcion. cap. 33. *Injustitiæ ait, auctorem & dominatorem totius sæculi, nummum scimus omnes*. Unde avaritia à Paulo vocatur idolorum servitus: multi enim aurum, & numen colunt, & quasi adorant. Ephes. 5. 5. Sapienter Seneca & ex Dionys. *Pecuniæ*, inquit, *imperare non obedire*. Et Cicero 1. Offic. *Nihil*, ait, *est tam angusti animi tamque parvi, quam amare pecuniam. Talis enim est mancipium aureum*, ait Socrates & Poeta:

> D *Imperat aut servit collecta pecunia cuique;*
> *Tortam digna sequi potiùs quàm ducere funem.*

Denique Julius Cæsar potentiam duabus rebus, parari, servari & augeri censebat: pecunia scilicet & militibus, eaque se mutuo consequi. Ita Xiphilinus in Cæsare. Hinc Flaminius aptè ludens in Philopœmenem militibus abundantem, sed opibus vacuum, ait: *Philopœmen manus quidem habet & crura, at ventrem non habet*: Per manus & crura significans duces & milites, per ventrem pecuniam, quæ milites nutrit, ideoque belli est nervus. Ita Plutarch. in Apophth. Rom.

Porrò S. Thomas 1. 2. q. 2. art. 1. ad 1. quærit an beatitudo hominis consistat in divitiis, ex eo, quod pecuniæ obediant omnia, ac respondet: *Omnia corporalia*, inquit, *obediunt pecuniæ quantum ad multitudinem stultorum, qui sola corporalia bona cognoscunt, quæ pecunia acquiri possunt. Judicium autem de bonis humanis non debet sumi a stultis, sed a sapientibus, sicut & judicium de saporibus ab iis qui habent gustum bene moderatum.* Unde aptè Poetæ Jovi dederunt imperium cæli, Neptuno maris, Plutoni inferorum, quia πλοῦτος, id est opes ex imis terræ visceribus eruuntur, & avarus ad infernum deducunt ad Proserpinam Plutonis uxorem. Hinc Pluto dictus est Orcus & Uragus Pluti vo- gnum & etymon.

ab

ab Urgendo, se Dis. Causam dat Cicero lib. 2. de Natura deorum: *Terrena vis omnis, ait, atque natura Diti patri dedicata est: qui Dis, ut apud Græcos πλούτων* (id est dives) *quia & recidant omnia in terras, & oriantur è terris.*

IN COGITATIONE TUA REGI NE DETRAHAS,
Vers. 20. ET IN SECRETO CUBICULI TUI NE MALEDIXERIS DIVITI: QUIA AVES CÆLI PORTABUNT VOCEM TUAM: ET QUI HABET PENNAS ANNUNTIABIT SENTENTIAM] Cohæret aptè hæc gnome præcedenti. q. d. Esto reges & principes conviviis vacent, rempublicam negligant, cives vexent & opprimant, tamen caveat subditus ne eis detrahat: facilè enim ejus detractio ad aures principis perveniet, qui eum puniet & plectet. Jubet, inquit S. Hieronym. *Ne ira & furore superati, in maledictum & in detractionem regum & principum prorumpamus: Quia contra spem interdum evenit, ut his quibus maledicimus nuntietur, & incurramus periculum immoderationе linguæ. Quod autem ait: Volucres cæli auferent vocem tuam, & habens pennas annuntiabit verbum, hyperbolicè intelligendum, quomodo solemus dicere etiam ipsos parietes, quibus conscii loquimur, quæ audierint non celaturos.*

IN COGITATIONE TUA] Hebr. *In scientia tua.* Septuag. *In conscientia tua.* S. Hieronym. *In mente tua.* Syrus: *In intellectu tuo.* Chald. *Ne tacitus apud te in intimis & abditis cordis regi pravè imprecеris.* Ergo *in cogitatione tua*, id est ne occultissimè quidem, vel te solo conscio, ut vertit Thom. Unde Arab. vertit: *In lecto tuo.* Cajet. *In separatione tua.* Est Catachresis. Cogitatio enim sumitur pro summè occulto. Ita Lyran. Cajet. Vatabl. Adde, propriè in cogitatione & mente non esse maledicendum regi; quia quod sæpè cogitamus & mente volumus, hoc per os, id est per verba & gestus foras erumpit, ut sentiri, & ab audientibus ad regem deferri possit. Ita Lyran. Unde Campens. vertit: *Ne ausus fueris vel cogitare semel, ut hujusmodi in rege vel principe reprehendas.* Et Thaum. *Jubet*, inquit, *regni principibus & magistratibus per omnia parendum, ita ut ne dicto quidem quis illis adversetur, aut ad verbulum aliquod triste obmurmuret.*

REGI NE DETRAHAS] אַל־תְּקַלֵּל Hebr. *al tekallel*, id est ne vilipendas, ne extenues, ne leviter loquaris, velut de vili & abjecto, ne vituperes. Sept. *Ne maledicas, ne execreris.* Symmach. *Ne conviciis incessas.* Alludit ad præceptum Mosis: *Diis* (id est judicibus & magistratibus) *non detrahes & principi populi non maledices.* Exodi 22. 28.

DIVITI] id est potenti, principi, præsidi. Ita est Vatabl. Cajet. Titelm. & alii, imò & S. Hieron. In script. enim sæpè dives notat potentem & principem; Quin & apud Poetas. Divitiæ enim faciunt potentes, & principes, ac quasi Deos: Unde Deos & Divus dicitur quasi dives quòd abundet & det omnibus sicut pecuniæ obediunt omnia. Audi Horat. 2. serm. sat. 3.

— *Omnis enim res*
Divitiis paret, quas qui construxerit, ille
Clarus erit, fortis, justus, sapiens, etiam & rex.

Deos æternos dicimus, divos verò qui ab hominibus fiunt: ait Servius. *Divus enim dicitur quasi Dius, id est ὁ τοῦ Διός, id est à Jove genus ducens:* aut *divus*, quasi divinus. Hinc ditio quæ est divitum, & ditiorum vocatur potestas & imperium. Unde Cic. 3. de Legib. *Ditione atque numine Deorum geruntur res.* Et Act. 3. in Verrem: *sub imperium ditionemque populi Romani urbes aliquas subjungere.*

QUIA ET AVES CÆLI PORTABUNT VOCEM TUAM, ET QUI HABENT PENNAS (Aquila *alata*) ANNUNTIABUNT SENTENTIAM] Hebr. *Verbum.* Tigur. *Maledictionem tuam*: Idem dicit posteriori hemistichio per elegantiam, quod dixit priori: aves enim & volatilia habent pennas. Proverbium vulgare est: *Nisi quia vidit avis*, significans rem esse valdè occultam. Unde Aristophanes in Avibus:

Nemo vidit meum thesaurum, nisi si qua avis usquam.

Et Suidas ex Aristophane:

Nemo me cognoscit, nisi prætervolans avis.

Est ergo hæc parœmia hyperbolica significans rem occultissimam, puta maledicentiam, & detractionem secretam, occultò quodammodo præferendam ad regem, qui multos habet oculos & aures, putà multos Corycæos, & exploratores. Unde illud:

An nescis longas regibus esse manus?

Simili modo & proverbio dicimus, sylvas & sepes habere aures, quia quæ ibidem quasi in loco deserto & secreto dicuntur, sæpè ab aliquo ibidem latitante vel eminus spectante, videntur, audiuntur & cognoscuntur. Rursum cum dicimus, *scelus nullis parietibus posse abscondi.* Et: *Si tacuerint, lapides clamabunt.* Literale exemplum est in Ibyco Musico, ideoque divite, qui cum à latronibus ob opes occideretur, grues prætervolantes testes & vindices necis suæ appellans, per ipsas auctores necis detecti pœnas dederunt. Unde illud Ausonii in Monosyllabis.

Aves revelant facta.

Exempla.

Ibycus, ut periit, vindex fuit altivolans grus.

Unde Proverbium: *Ibyci grues*, in eos qui insolito casu proditi sceleris pœnas exolvunt. Ita Plutarch. lib. de Sera Numinis vindicta, qui addit simile de Besso, cujus parricidium hirundines prodiderunt. De Porphyrione ave tradunt nonnulli, ipsam adulterium uxoris marito detegere. Sic picas loqui doctas, domi maledicta & facta puerorum vel famulorum, absenti patrifamilias sua voce, & gestu detexisse, sæpius audivimus. Notum est ex Porphyrio, Philostrato, & aliis Melampum, Tiresiam & Apollonium Thyaneum se jactasse, quod voces garritusque hirundinum aliarumque avium intelligerent & ex iis secreta dicta factaque cognoscerent. Huc facit illud Juven. Satyr. 9.

O Corydon, Corydon secretum divitis ullum
Esse putas? servi ut taceant, jumenta loquentur,
Et canis & postes & marmora: claude fenestras,
Vela tegant rimas, junge ostia, tollito lumen
E medio: clamant omnes prope, nemo recumbat
Quod tamen ad cantum galli facit ille secundi
Proximus ante diem caupo sciet.

Et Cicero: *Omnis fere sermo*, inquit, *ad forensem famam à domesticis manat auctoribus.* Quocirca sapienter S. Euchesius epist. ad Valerianum ita præcipit: *Etiam in secretis tuis, quod velis homines nescire, ne feceris, quod Deum, ne cogitaveris.*

Per *aves Cæli* ergo notat delatores, ut vertit Vatab. & exploratores: aves enim sunt perspicaces, celeres, garrulæ, leves, inconstantes: tales sunt & delatores & curiosi corycæi, qui omnia secretissima explorant, & ut ait Comicus in Trinum; *Id quod in aurem rex reginæ dixerit sciunt, quod Juno fabulata sit cum Jove.* Porrò Olympiod. & ex eo Pineda per aves intelligit famam. *Maledicta*, ait, *fama excurrens deferet ad illius aures; cui malum imprecatus fueris.* Fama enim a Poetis pingitur alata, vigil, loquax, velox. Audi Virgil. 4. Æneid. hoc famæ ænigma vel Hieroglyphicum proponentem:

Cui quot sunt in corpore plumæ,
Tot vigiles oculi, subter (mirabile dictu)
Tot linguæ, totidem ora sonant, tot surrigit aures.
Nocte volat cæli medio, terræque per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno.
Luce sedet custos, aut summi culmine tecti.
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.

Adde (ut ad aves redeam) solere epistolas per aves mitti, cùm quid secretè & celeriter absenti, & remoto nuntiandum est: De columbis asserit Plinius lib. 10. 37. *Internuntias in rebus magnis fuisse, epistolas annexas earum pedibus obsidione Mutinensi, in castra Consulum D. Bruto mittente. Quid vallum & vigil obsidio; atque etiam retia amne prætensa profuere Antonio, per cælum eunte nuntio?* Qua de re plura dixi in Oseam. Denique veteres auguria, & divinationes rerum arcanarum captabant ex avibus.

Porrò principi & magistratui expedit habere veraces & probæ fidei exploratores, qui ea quæ ubilibet fiunt, præsertim secreta, rimentur; sed cavendi sunt leves & fallaces, qui adulationis odii vel lucri causa crimina confingunt & innocenti impingunt. Unde sapienter Mecænas Augusto Cæsaris de iis ita scribit apud Dionem lib. 52. *Quoniam auscultatores & exploratores habere te oportet, quorum ope omnes imperii tui res cognoscas, ne quid custodia aut emendatione indigens te fallere possit, memento non omnino statim, quæ ab eis referuntur credenda, sed diligentem considerationem adhibendam esse. Permulti enim eorum, vel odio aliorum, utpote bona eorum affectantes, vel, in gratiam quorumdam vel irati ob postulatam & non acceptam pecuniam, falso crimine seditionis tentata, aut contra Imperatorem alicuius facti vel dicti improbi eos onerant. Quod si enim tardius fidem adhibueris, nullo tuo magno id fiet damno; festinando autem fieri potest, ut peccatum aliquod irreparabile admittas.*

Mysticè

Mysticè, avea cœli sunt angeli (unde Tigur. *Angeli veloces & alati*) boni vel mali, qui rea nostraa ad Deum & subinde ad homines deferunt, mali ut accusent, boni ut excusent & gratiam impetrent. Angeli enim cognoscunt cogitationes subinde etiam secretaa, non ex se, sed ex signis & conjecturis, vel ex revelatione Dei. Minus verò Hugo censet Angelos cognoscere quidem cogitationes ab ipsismet nobis immissas, an illis consentiamus, non verò cognoscere eaa, quas nobis caro vel mundus suggerit; minus verè, inquam; nam utrasque æquè cognoscunt vel ignorant; utrarumque enim eadem est ratio, & idem indagandi modus. Ita Olympiod. Thaum. Hugo & alii. Porrò Olympiod. per aves quoque accipit conscientiam propriam, quæ ut vulgo dicitur, est instar mille testium, & Spiritum sanctum. Sed hæc huic loco incongrua sunt. Porrò S Hieron. mysticè per principem accipiens Christum & sanctos, per aves Angelos, sic exponit: *Mandat*, inquit, *non solùm contra Christum temerè nihil loquendum, verùm etiam in arcanis cordis, quamvis variis tribulationibus coarctemur, nihil blasphemum, nihil impium sentiendum. Et quia dilectionem, quam* A *Christo exhibemus, debemus & proximo. Diliges quippe Dominum Deum tuum, sed & proximum tamquam teipsum; etiam nunc jubemur, ne post regem de sodalis quoque facile detrahamus, & eos, quos viderimus sapientia, scientia, virtutibusque ditatos lingua mordacitate rodamus: quia Angeli qui terram circumeunt & sunt administratorii spiritus, & in Zacharia loquuntur: Circuivimus terram, & ecce omnis terra habitatur & siles; adinstar avium nostra verba & cogitationes ad cœlum perferunt, & quod clam cogitamus Dei scientiam non latere.* Porrò Chald. per aves accipit Angelum Razaelem & Heliam. Unde sic vertit: *Tu autem ne tacitus apud te, in intimis & abditis cordis regi pravè imprecaris, neque in penetrali thalami tui sapienti maledixeris. Razael enim Angelus omni die super montem Horeb clamat, & in universum orbem vox eius pervvagatur. Elias quoque sacerdos magnus, velut aquila summis alis prædita volans aerem & cœlos perlustrat, & quæ occultè facta sunt omnibus terram inhabitantibus defert & denuntiat.* Verùm hæc sunt figmenta Judaica & Cabalistica.

CAPUT UNDECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

PEr ænigmata hortatur ad largas eleemosynas. Inde v. 8. monet, ut homo assiduè memor sit judicii extremi, ideoque concupiscentias mortificet ac virtutibus & bonis operibus vacet.

1. MItte panem tuum super transeuntes aquas: quia post tempora multa invenies illum. 2. Da partem septem, nec non octo: quia ignoras quid futurum sit mali super terram. 3. Si repletæ fuerint nubes imbrem super terram effundent. Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. 4. Qui observat ventum, non seminat: & qui considerat nubes, numquam metet. 5. Quomodo ignoras quæ sit via spiritus, & qua ratione compingantur ossa in ventre prægnantis; sic nescis opera Dei, qui fabricator est omnium. 6. Manè semina semen tuum, & vespere cesset manus tua: quia nescis quid magis oriatur, hoc aut illud; & si utrumque simul, melius erit. 7. Dulce lumen, & delectabile est oculis videre solem. 6. Si annis multis vixerit homo & in his omnibus lætatus fuerit: meminisse debet tenebrosi temporis, & dierum multorum: qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita. Lætare ergo iuvenis in adolescentia tua, & in bono sit cor tuum in diebus iuventutis tuæ, & ambula in viis cordis tui, & in intuitu oculorum tuorum: & scito quòd pro omnibus his adducet te Deus in judicium. 10. Aufer iram à carne tua. Adolescentia enim & voluptas vana sunt.

Vers. 1. *Mitte panem super transeuntes aquas.* MITTE (Syrus *projice*) PANEM TUUM SUPER TRANSEUNTES AQUAS: QUIA POST MULTA TEMPORA INVENIES ILLUM] τὸ *transeuntes* non est in Hebræo, sed subintelligitur: aquæ enim veræ & vivæ sunt fluentes fluxuque suo transeuntes. Salomon secutus Ben Sira, quem Hebræi volunt fuisse nepotem Jeremiæ Prophetæ, Alphabeto 2. litera *zain*: *Sparge*, inquit, *panem tuum in superficie aquarum & in arida, & tu invenies eum in fine dierum.* q. d. sicut agricola jacit semen in terram, nulla habita ratione soli humidi vel aridi, sic & tu disperge tuas eleemosynas in egentes, etiam aridos, id est planè inopes, vel immemores & ingratos, ut tibi gratiam referre non possint aut nolint. Jam

Primò. Primò, Cajetan. sic propriè explicat: Mitte tuum panem per maria, & flumina ad distantes pauperes. Verùm ipse gnomen hanc universalis eleemosynæ ad absentes restringit, nisi sic explices q.d. Ita dilata tuos animos & eleemosynas, ut non tantùm præsentibus eroges, sed & eas ad absentes remotosque quaquaversum mittas, uti fecit S. Gregorius. Chaldæus verò per transeuntes aquas accipit pauperes in aquis navigantes. *Porrige*, ait, *alimentum tuum pauperibus, qui ambulant in navibus super facies aquarum: quoniam post tempus dierum multorum invenies mercedem eius in sæculo hoc & in sæculo venturo.*

Secundò. Secundò, Aben Ezra contrariè vertit: nam pro *transeuntes* vertit *stantes*, sive *stagnantes aquas*. q. d. Sicut in stagnis & vivariis heri projiciunt panem, quem pisces devorant, itaque se impinguant, ut pinguiores facti extractique herum pascant: sic pariter projice panem tuum pauperibus, ut eo pasti vicissim te sua gratiarum actione, bonaque precatione reficiant & pascant. Huic sensui affine est proverbium Arabicum: *Bonum operare quod potes,* B *& illud in aquam projice; quia piscis aliquis educet ipsum aliquando foras in tui beneficium.* Exemplum literale est in prato spirit. Joannis Moschi capit. 185. ubi narrat quendam 50. nummos dedisse pauperibus, ideoque eos sextuplicatos recepisse, dum in pisce ex aquis extracto invenit gemmam, quam trecentis nummis divendidit: quare pro 50. piscis reddidit ei trecentos.

Tertiò. Tertiò, Olympiod. per aquas accipit lachrymas: *Cum lachrymis*, inquit, *& misericordiæ affectu facito eleemosynam.* Possunt quoque accipi lachrymæ pauperum. q. d. Pauperi præ fame & afflictione gementi & lachrymanti dato stipem, ut ea lachrymas ejus soleris & abstergas.

Quartò. Quartò & magis appositè, alii censent esse metaphoram à mercatoribus, frumenta & panes per naves transmittentibus in C exteras regiones, lucri causa. q. d. Sicut mercator panes & grana per naves transvehit in alias oras, ut ibi ea carò vendat, itaque ingens lucrum domum reportet: sic tu mitte panes & opes tuas in pauperes tam urbanos, quam forenses: inde enim ingens lucrum, putà Dei hominumque gratiam domum referes. Huc spectat illud Proverb. 31. *Navis institoris de longè portans panem suum.* Et illud Genes. 49. *Aser, pinguis panis eius, & præbebit delicias regibus.* Huc facit expositio subtilis & sublimis nostri Sebastiani Barradii lib. 7. prolegom. cap 14. *Mitte panem super transeuntes aquas*, id est mitte panem tuum in mare, & in longinquam cœli regionem navibus deportetur, & post multa tempora cum efflaveris animum, invenies illum, quæ sunt naves? pauperes. Hinc ait Christus Luc. 18. Omnia quæcumque habes vende, & da pauperibus, & habebis thesaurum in cælo. q. d. Onera tuis divitiis naves, id est pauperes, hi in cælum viles opes defe-

deferent, & eum pretiosissimo thesauro commutabunt. Porrò naves hæ numquam patiuntur naufragium, nec spolium, uti patiuntur naves mercatorum, sed certo cursu eleemosynam in cœlum devehunt. Unde S.Chrysost.hom. 48. in c.24. Genes. *Facilis*, inquit, *est hæc transvectio, secure illuc transferimur, & in thesauro indeprædabili reponimus, quæcumque per pauperum manus præmittimus:* Qui ergo sapis, imple tuis panibus opibusque manus pauperum, illæ eas deportabunt in cœlum, ubi pro eis centuplum, imò millecuplum recipies.

Rursum aliqui per *aquas transeuntes*, accipiunt animas in purgatorio detentas, quasi pro eis hic jubeat effundere eleemosynas, preces & suffragia: illæ enim animæ transierunt à præsenti sæculo in alterum alterius vitæ, ac è terra in purgatorium, ubi gravissimè igne cruciantur. Quare qui misericors est & sapiens, eis omni ope & arte per indulgentias, missas, eleemosynas, suffragatur, ut à tantis tormentis eas liberet: illæ enim jam liberatæ in cœlum evolabunt, ubi liberatori suo gratæ, ampla à Deo dona eidem impetrabunt.

Quintò. genuinè. Quintò & genuinè, q. d. Sicut semen copiosè seritur in terra humectata, per quam transierunt aquæ vel pluviæ, vel fluviales, ut ex ea succum sugat, quo germinare & segetem copiosam producere queat. Sic tu, o fidelis, ò Christiane, panem, id est eleemosynam tuam copiosè dispergito in pauperes, ut ex ea copiosos bonorum temporalium & spiritualium fructos colligas. Nam per *transeuntes aquas*, metonymicè intellige terram transeuntibus aquis madentem & humidam, ideoque aptam ad recipiendum semen: seritur enim non in aqua, sed in terra aquis humecta. Aqua enim vivifica est, atque omnis fœcunditatis effectrix, ait S. Cyrill. in Isaiæ 32. 20. sic est & eleemosyna. Sensus ergo est q. d. Postquam aquæ pluviæ transierint, terramque ad opportunum satum madentem præparatamque reliquerint, sementem facito: sic pariter ubi pauperum greges ex paupertate, aliave afflictione egentes, ideoque ad eleemosynam, paratos & anhelantes videris, tu illis eam elargire. Ita S. Hieron. *Ad eleemosynam*, ait, *cohortatur, quod omni petenti sit dandum & indiscrete faciendum bene. Quomodo enim qui super irrigua seminat, fructus seminis expectat, ita qui largitur egentibus non granum seminis, sed ipsum panem serit, fœnoris quodam multiplicationem illius præstolans, & cùm dies judicii advenerit, multò amplius quam dederat recepturus.* Hebr. est: *Mitte panem tuum super faciem aquarum*, id est super faciem terræ aquis irrigatam: nimirum feracissima est miseri, & calamitosi hominis facies; *aquis*, id est ærumnis, & lachrymis madefacta; in hac semina panem tuum, & ipsa magno cum fœnore semen reddet.

Denique, τὸ *super aquas* posset exponi *juxta aquas*, uti Christus *stans super*, id est, juxta, *eam, imperavit febri*. Lucæ 4. 39. Felicius enim semen jactum juxta aquas, & uberiores fruge provenit.

Transeuntes aquæ sunt pauperes. Primò. Nota, aptè comparantur pauperes transeuntibus aquis: Primò, quia homines in hac vita transeunt & præterfluunt, ut aquæ & flumina. Unde illud: *Aquæ multæ populi multi*. Apocal. 17. 15. & illud: *Omnes quasi aquæ dilabimur*. 2. Reg. 14. vers. 14.

Secundò. Secundò, aquæ notant pauperum multitudinem, confluxum & transitum, quo ab uno ostio in aliud, ab una urbe & pago in alium mendicando & victum quærendo transeunt. Nec enim certo loco consistunt, sed assiduè circumeunt & peregrinantur, ut escam conquirant. Ita Olympiod. Bonav. Lyran.

Tertiò. Tertiò, transeuntes aquæ notant non esse spectandam in eleemosyna pauperum recompensam, eò quòd illi transeant, ut aquæ non redituræ, sæpeque sint ignoti vel impotentes ad retribuendum, imò subinde immemores & ingrati: quare à Deo expectandam esse mercedem. q. d. licèt pauperes sint, aut videantur fore ingrati, ut in eos quasi in aquas jactum beneficium, & periturum videatur; tu tamen benefacito, quia si non ipsi, certè alii, ac in primis Deus tibi datum magno cum fœnore reddet. Unde Pagnin. vertit: *Mitte panem tuum etiam ignotis, ac si proiiceres super faciem aquarum; quia in multitudine dierum invenies illum*. Et R. Salomon: *Benefac homini, de quo corde cogitas fore; ut non amplius illum videas, sicut qui in ribum suum in aquas proiicit*. Thaumat. verò: *Justum est panem & cætera hujus vitæ necessaria impertiri egenti, tametsi periturum videtur beneficium, ac si quis in aquam proiiciat panem. Apparebit autem procedente tempore, non inutilem tibi fore eleemosynam*. Sapienter Seneca lib. 4. de Beneficiis c. 25. *Propositum*, inquit, *est nobis secundum rerum naturam vivere, & deorum exemplum sequi. Dij autem quæcumque faciunt, in eo nihil præter ipsam faciendi rationem sequuntur; nisi forte existimas illos fructum operum suorum ex fumo extorum, & thureis odore percipere. Vide quanta quotidie moliantur, quanta distribuant, quantis terras fructibus impleant, quam opportunis & in omnes oras ferentibus ventis maria permoveant: quantis imbribus repente dejectis solum molliant, venasque fontium arentes reintegrent, & infuso per occulta nutrimento renovent. Omnia ista sine mercede, sine ullo ad ipsos perveniente commodo faciunt. Hæc quoque nostra ratio, si exemplari ab suo non aberrat, servet, ne ad res honestas conducta veniat. Pudeat ullum venale esse beneficium. Gratuitos habemus deos. Da ingratis beneficia.*

A

Quartò, transeuntes aquæ innuunt copiosè dandam esse eleemosynam, quia copiosi & multi affluunt pauperes instar aquarum, & copiosus eleemosynarum erit fructus. *Quartò.*

B

Licet enim is modò non appareat, sitque occultus, sicut semen copiosè proiicitur, & occulitur in terra aquis humida, in messe tamen, putà in die judicii copiosus & splendidus apparebit. Ita S. Gregor. Nazian. Orat. 19. *Huc*, inquit, scilicet ad lætam largamque eleemosynam, *pertinere videtur, quod Scriptura inquit, panem in aquam quoque mittendum esse: non enim fore, ut distrahatur, aut pereat apud justum bonorum rerum æstimatorem, sed eo perventurum esse, ubi omnia nostra collocabuntur*. Simili modo Apost. 2. Corinth. 9. eleemosynam comparat semini producenti magnam messem: *Qui parcè seminat*, inquit, *parcè & metet: Et qui seminat in benedictionibus*, id est, beneficè, copiosè, largiter, *de benedictionibus & metet*. Vide ibi dicta.

Alludit ad Nilum, qui Ægyptum Judææ vicinam exundatione sua pertranseundo oblimat, impingat, fœcundat. Idem facit eleemosyna, quæ dantem ditat & omni bono cumulat. Unde & sequitur: *Da partem septem nec non & octo*.

C

Ubi alludit ad septem sectiones Nili & rivos (ita ut ipsum Nili corpus sit octavum) quibus totidem ostiis in mare decurrit, idque facit ut melius totam Ægyptum, in totidem partes dissectam irriget & fœcundet. Hinc à Virgil 6. Æneid. Nilus vocatur *septemgeminus*, & ab Ovidio 15. Metamor.

Perque Papyriferi septemflua flumina Nili.

In Ægypto enim non pluit, sed tota agrorum adaquatio fit à Nilo, unde Claudian. Epigram. 6.

Ægyptus sine nube ferax, imbresque serenos
Sola tenet, secura poli, non indiga venti,
Gaudet aquis quas ipsa vehit, Niloque redundat.

Denique τὸ *mitte super transeuntes aquas*, significat eleemosynam faciendam esse primò liberaliter. Secundò, non tardè, sed citò. Tertiò, hilari animo juxta illud, *Hilarem datorem diligit Deus*. 2. Corint. 9 unde Fabius *beneficium ab homine duro asperè datum, panem lapidosum vocabat*, ait Seneca lib. 2. de Benef. c. 1. & seq. Quartò, præveniendos esse pauperes, ut antequam rogent ultrò mittamus in eorum sinum eleemosynam. Audi Senecam loco citato: *Illud melius, occupare*

D

antequam rogemur; quia cum homini probo ad rogandum os concurrat (alii legunt *corruat*) *& suffundatur rubor, qui hoc tormentum remittit, multiplicat munus suum. Non tulit gratis, qui cùm rogasset, accepit. Serò beneficium dedit, qui roganti dedit. Ideo divinanda cujusque voluntas, & cùm intellecta est necessitate gravissima rogandi liberanda est.*

Quintò, τὸ *panem tuum* significant eum dandum ex tuo, quem scilicet tuo labore comparasti, non ex rapto vel alienum; rursum *tuum*, id est necessarium, non tantùm superfluum. Ad hæc *tuum*, id est eodem quo tu vesceris, non ejus micas & crustas decidentes, non panem alterum viliorem & secundarium. *Comedat pupillus de buccella tua*. Job. 31. 17. *Panem tuum cum esurientibus & egenis* comede. Tob. 4. 17. *Frange esurienti panem tuum*, Isaiæ 58. 7. *Quintò.*

Sextò, eleemosynam transeunti, id est occultè & secretò esse faciendam, tum ut vites inanem ejus ostentationem, tum ne egenum pudore afficias. Unde Isidor. Pelus. l. 2. Epist. 151. celebrat Timotheum, quemdam, *qui dum eleemosynam singulari quodam amore complecteretur, id tamen studiosè captabat, ut obscura & incognita esset ea benignitas. Nam si ostentationis particeps est, non benignitatem exhibere, verum eorum qui beneficio afficiuntur calamitates exaggerare, divinumque opus molestissimo morbo labefactare*. Quocirca Timotheum his *Sextò.*

elogiis

elogiis ornat: *Revera pudicitiæ ac temperantiæ delubrum erat, prudentiæ sedes, ara fortitudinis, justitiæ metropolis, humanitatis penu, mansuetudinis templum, atque ut uno verbo complectar, virtutum omnium thesaurus.* Septimò, non semel & iterum, sed assiduè, & continuò faciendam esse eleemosynam quibuslibet egenis, quotidie affluentibus: Præclarè S. Gregor. Nyssen. Orat. de pauperibus amandis: *Studium*, ait, *promerendi de propinquis tibi ab alio præripi non permittas. Cave ne alias rapias thesaurum repositum tibi. Calamitate affectum, ut aurum amplectere. Infirmam pauperis valetudinem ita fove, ut tuam & sanitatem tuam, & salutem uxoris, & filiorum, servorum, & totius familiæ per ipsum putes.*

Mysticè per panem, & eleemosynam corporalem accipias spiritualem, qualis est docere ignorantes, solari afflictos, convertere peccatores. Ita S. Hieron. *In quocumque hominé ait, illam aquam videris de qua dicitur: flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ: ne te pigeat panem sapientiæ, panem rationalis, panem præstare sermonis. Si enim hoc frequenter feceris, invenies te non incassum doctrinarum jecisse sermonem. Tale quid & in Isaia dictum puto. Beatus qui seminat super aquam, ubi bos, & asinus calcant: Quod ille Magister beatitudine dignus habeatur, qui super irriguum pectus seminat audientium tam ex Judæis, quàm ex Gentium populo congregatam.* Citat S. Hieron. Isajam c. 32. 20. juxta Septuag. Vide ibi dicta.

QUIA POST MULTA TEMPORA INVENIES ILLUM] quasi rem perditam, vel potiùs absconditam, sed ut semen misè multiplicatum invenies *illum*, id est illius mercedem, & copiosam retributionem, idque sæpè in hac vita, & semper in futura. Ita Chald. Hebr. est: *Quia in multitudine dierum invenies illum*. Vide S. Chrysost. homil. *quòd eleemosyna sit ars omnium quæstuosissima*. Alludit ad originem Jordanis (qui est fluvius nobilissimus Judææ.) Hic enim teste Josepho lib. 3. Belli c. 18. Egesippo & aliis, oritur ex Phiala fonte in regione Trachonitide. Hic enim fons miræ profunditatis, aquas copiosas per abditos subterraneos meatus in Dan, sive Paneadem, fontem Jordanis ejicit, & transmittit. Quare in Paneade intuentibus videtur oriri Jordanis, indeque ex confluxu duorum rivulorum, Jeor, et, & Dan, Jordanis nomen, & flumen conflatum est; revera tamen occultè, ut dixi, oritur longè anterius in Phiala fonte. Deprehensum id est à Philippo tetrarcha Trachonitidis. Is namque missis in Phialam paleis, invenit eas apud Panium in fontem Dan redditas unde antea fluvius Jordanis nasci credebatur. Sicut ergo panis, & paleæ conjecti in phialam fontem, post longos occultosque meatus redduntur in Jordane, sic panes conjecti in sinu pauperum post multa temporum spatia reddentur largienti. Vide Adrichom. in descriptione terræ sanctæ in Jordane. Hic ergo quasi in phiala spargamus panem in aquas, id est in pauperes, ut illæ nobis reddantur in Jordane, id est in fluvio judicii (hoc enim Hebr. est *Jordan*) hoc est justæ retributionis in cælo, ubi Deus eos, qui miserint panem in transeuntes aquas, & calicem aquæ puræ, vel coctæ in vite aut Cerere, puta vinum aut cerevisiam dederint sitienti, fonte vitæ & torrente voluptatis potabit. Psal. 35. v. 9.

VERS. 2. DA PARTEM SEPTEM NEC NON ET OCTO: QUIA IGNORAS QUID FUTURUM SIT MALI SUPER TERRAM] Pro *partem*, in plurali *partes* legunt Lyran. Dionys. & S. Hieron. in c. 41. Ezech. v. 1. & S. Gregor. homil. 16. in Ezech. sed legendum *partem* cum Roman. Hebr. Septu. Syro, Arabico, Chaldæo, & ceteris. τὸ *partem* notat distribuendam esse eleemosynam pro cujusque necessitate vel merito, & non ita ut esuriat unus, alter ebrius sit 1. Corinth. 11. 21. Jam

Da partē 7. & 8. quid? Resp. Primò. Primò Chald. hanc gnomen exponit de satione, quasi hic instruatur pater familias ut congruo tempore agrum serat, uti de eodem agricolam instruit Columella, Varro, Cato & alii scribentes de re rustica, q. d. Sere semen in agro mense septimo, & octavo: *Optimam*, inquit, *partem seminis confer mense in Tisri in agrum tuum, neque tamen & mense Kisleu à seminando avoceris, neque exploratum esse potest ipsi terræ imminens malum, prima an secunda sementis superatura sit.* Verùm hic sensus alienus est, & ad propositum non pertinet. Agitur enim hic de eleemosyna.

Secundò. Secundò, R. Haccados per septem accipit septem planetas, per octo cælum octavum, sive stellatum; per planetas autem & stellas fixas censet denotare viros eminentes, & principes, quasi illis hic jubeat dari partem honoris cuiquæ debiti, illosque colere & revereri, ut benigno favoris sui aspectu vicissim nos aspiciant & prosequantur. Verùm hoc tam remotum est quàm cælum à terra.

Tertiò, R. Salomon, Aben Ezra & Clarius per septem accipiunt septem dies septimanæ, & octo diem octavum, qui est primus sequentis septimanæ. q. d. Quotidie per septem dies hebdomadæ dato eleemosynam, nec ibi definito, sed dato die octavo, hoc est primo sequentis hebdomadæ, ut denuò novum septenarium cum nova hebdomada inchoes, & cum ea finias, idque assiduè & continuò. q. d. Continuò per omnes dies cujuslibet hebdomadæ, totiusque vitæ facito eleemosynam. *Tertiò.*

Quartò, Cajet. per *septem*, pauperes septem propriè & præcisè accipit. *Fortè enim*, inquit, *tunc temporis familiare erat Judæis eleemosynariis pascere pauperes septem, ob reverentiam divinarum actionum, quæ septem diebus describuntur à Moyse, supputato sabbatu quietis. Da itaq; partem mensæ pauperibus septem, hoc est decreto numero pauperum, & etiam octo, hoc est, si & alius supervenerit, da etiam & partem.* *Quartò.*

Quintò Osorius & alii per septem, & octo accipiunt septimam vel octavam partem opum, & proventuum, quasi hanc jubeat dari pauperibus, uti decimam dari iisdem jubet Moses. Deuter. 14. 28. Alii per septem, & octo accipiunt septuplam, & octuplam, id est multiplicem, & copiosam eleemosynam, quasi jubeatur, ut homo omnes benefaciendi, & bene de proximo merendi occasiones capessat. Ita Osorius & Lyran. qui legit in accusativo: *Da partes septem & octo.* *Quintò.*

Sextò, S. Bonavent. censet senarium significare id quod sufficit nobis: quidquid est ultra illud, dici septem & octo. q. d. Danda est eleemosyna de eo quod superest, ac largè quidem pro facultatibus nostris, ut nostra abundantia aliorum inopiam suppleat. *Sextò.*

Septimò, & genuinè, q. d. Da partem panis, id est cibi & eleemosynæ tuæ *septem*, id est multis pauperibus, imò *& octo*, id est longè pluribus. q. d. Esto liberalissimus in dando, da quotquot egentes occurrunt. da plurimis, imò infinitis si potes. Nota ex S. Hieron. in Isajæ c. 4. & 5. Hebræis septenarium esse esse familiarem propter sabbatum, æquè ac denarium propter decalogum. Significat autem septenarius multitudinem, & universitatem, eò quòd omnes dies septimanæ semper recurrentes non sint nisi septem, idem significat ternarius: unde illud Aristotelis. *Tria sunt omnia*, scilicet prima: non enim duo, sed tria primò vocantur. Jam si ad tria addas quartum, vel ad septem addas octo, significatur magna, & insitata multitudo: Unde illud: *O terque quaterque*, id est omnimodè beati: Sic Amos 1. v. 3. & seq. toties reperitur: *Super tribus sceleribus Damasci, & super quatuor*, id est ob plurima & maxima ejus scelera, *non convertam eum*. Vide ibi dicta. Et Proverb. 30. 15. *Tria sunt insaturabilia, & quartum nunquam dicit sufficit*. Simile est Job 5. 19. *In sex tribulationibus liberabit te, & in septima*, id est in plurima & maxima, *non tanget te malum*. Et Michææ 5. v. 5. *Suscitabimus super eum septem pastores, & octo primates homines*, id est plurimos & maximos principes, uti ibidem dixi: sic hic dicitur: *Da partem septem & octo*, id est da multis, imò longè pluribus & innumeris. Hinc Thaumat. vertit: *Da liberaliter & divide pluribus, sua tamen cuique.* q. d. Noli terreri pauperum silatim affluentium multitudine, ut ultimis neges eleemosynam, quin potiùs omnibus da, ut crescente numero pauperum, crescat tibi animus & numerus eleemosynarum. Hinc Nazianz. orat. 19. laudans patrem suum vita functum ab eleemosynis: *Revera*, inquit, *tamquam alienorum bonorum procurator de bonis suis cogitabat, pauperum inopiam, quàm maximè poterat, sublevans, nec superflua duntaxat, sed necessaria quoque in eam rem sumens, partem, que dans non septem duntaxat, velut Salomonis lex præscribit, verum si octavus etiam accederet; libentiùs sua profundens, quàm alii acquirant.* Qua in re imitabatur Deum, qui liberalis est in omnes, nec ullum indotatum relinquit. Verè Cicero: *Homines*, ait, *ad deos nulla re propius accedunt, quàm dando: nihil habet fortuna melius, quàm possis, nec natura melius quàm ut velis servare quàm plurimos.* *Septimò Genuinè.*

Huc facit vetus Proverbium: *Omnia octo*, de qua collector adagiorum, & Bongus in mysteriis Numerorum,

cum

cum nihil deesse significatur, sive propter Stesichori poetæ monumentum, inquit noster Lorinus, Catenæ ex omnibus octonis constructum, columnis, gradibus angulis; sive propter distributos à primo conditore Corinthios in octo tribus; sive propter totidem deos summæ rerum imperantes, per quos jurare solitus Orpheus fertur, ignem, aquam, terram, cælum, lunam, solem: mithram (Persæ confundunt cum sole) noctem, sive quia in Ægyptia columnâ in signum justitiæ inscribantur deorum octo nomina, Saturni, Rheæ, Olyris, spiritus, cæli, terræ, noctis, diei, & totidem Xenocrates, ut prodit Cicero, licet diversos deos faciebat: sive propter octonas certaminum species in Olympiis; sive propter aliam causam. Igitur septem, & octo nullum non comprehendunt, valetque sententia ista idem ac quod præcipit Christus: *Omni petenti te tribue*. Lucæ 6. vers. 30. Alludit ad veterum comedendi, & convivandi ritum, quo teste Macrobio lib. 1. Satur. cap. 7. & Gellio libr. 13. capit. 11. in convivio septem adhibebantur convivæ, & octavus erat rex sive præses convivii. Unde Proverbium *septem convivium, novem convitium*. Vide Sidon. Apollin. libr. 1. epist. 11. & Rhodegino lib. B 4. cap. 8. Hinc Heliogabalus Imper. teste Lampridio ad cœnam invitabat simul octo luscos, octo calvos, octo surdos, octo podagrosos, octo nigros, octo longos, octo præpingues, & obesos, ut sibi suisque risum moveret.

Tropol. Tropol. S. Ambros. in cap 6. Lucæ, explicans octo beatitudine: *Beati pauperes spiritu*, &c. iis hunc locum applicat: *Mandatum accipis*, inquit, *octo illis partem dare, fortasse benedictionibus*, id est beatitudinibus, ut scilicet partem vitæ demus exercendæ paupertati, quæ est prima beatitudo à Christo proposita, partem mansuetudini, quæ est secunda beatitudo; partem luctui, & compunctioni, quæ est tertia, & ita de ceteris. Causam subdit: *Sicut enim spei nostra octava perfectio est, ita octava summa virtutum est*. q. d. Sicut spes nostra, id est vita æterna quam speramus perficietur in octava resurrectionis, cùm reipsa vitam æternam speratam adipiscemur, ita octava beatitudinum est summa virtutum, id est octo beatitudines sunt summa perfectio, & culmen virtutum omnium. Dato igitur ac stude beatitudinibus, ut eas sectteris, connitaris ad octavam, id est perfectionem virtutum, ac per eam assequaris octavam gloriæ in beata resurrectione. Idem S. Ambros. libr. 2. de Jacob cap. 11. alludens ad septem candelabri lucernas, & ad octavum quasi omnium veterum, illas applicans septem Machabæis, quorum octava erat mater: *Quàm bonus*, inquit, *fidei partus, quàm suavis partus iste pietatis, quàm splendida lucerna Ecclesia septeno fulgens lumine, & octavo uno cunctis luminibus oleum subministrans. De quibus pulchrè dicitur: Date partem illis septem, & illis quidem octo, eò quòd in utroque numero consortium gratiæ consequantur, in lege nutriti, per gratiam coronati, septem tamquam in sabbato; octo tamquam in Evangelio. Pia mater supplemento passionis adjuncta, quæ in talibus filiis integram pietatis formam & parturivit & peperit.*

Secundò, S. Gregor. prologo in Psalm. 6. Pœnitent. docet dandam esse partem septem, id est vitæ activæ, obeundo septem opera misericordiæ, & octo, id est vitæ contemplativæ. *Da mihi*, inquit, *domine partes septem nec non & octo. Optavit enim ita subditos regere, ut tamen contemplationis divinæ non fraudaretur perfectione. Ipsa namque officii administratoria necessitate constrictus, cogebatur temporali actioni insistere; sed suavis eum contemplationis divinæ dulcedo reficiebat in mente. Potest etiam intelligi, quod ille quindecim gradus ad illud divinæ illuminationis templum ascendit, qui sempiternæ virtutis Dei amore conceptus, temporalibus, quæ per septenarium numerum designantur, gradatim contemptis, per scalas octo beatitudinum ad sublimia provehitur, donec Deus deorum in Sion mentis videatur.* Similia habet Philippus Stolitarius lib. 3. Dioptræ cap. 8.

Rursum Olympiod. per septenarium accipit septem dona Spiritus sancti. Hugo verò & alii accipiunt tres virtutes theologicas, putà fidem, spem, charitatem, & quatuor cardinales, putà prudentiam, justitiam, fortitudinem & temperantiam, quasi jubeat illis studere in septenario hujus vitæ, ut per eas pertingamus ad octavam felicitatis æternæ.

Allegor. Allegor. Hebræi, ait S. Hieron. ita hunc locum intelli- A gunt: *Et sabbatum, & circumcisionem*. Hæc enim dabatur octavo die infanti) *serva: ne si fortè hoc non feceris, inopinatum tibi superveniat malum.* Meliùs Christiani nonnulli sic explicant. q. d. Serva septem, id est Pascha, & octo, id est Pentecosten. A Paschate enim ad Pentecosten numerantur septem hebdomadas, quarum quasi octava est quinquagesima, putà Pentecoste, quo alludens S. Gregor. Nazianz. Orat. 43. in S. Pentecosten sub initium: *Da partem septem & octo*, id est inquit, da partem S. Pentecostæ & futuræ beatitudinis. Sic enim habet: *Hic eximius septenarius Pentecostes honorem invexit. Septenarius enim in seipsum ductus quinquagenarium gignit uno die excepto quem ex futuro sæculo assumpsimus, octavum eumdem & primum, vel ut verius loquar, unum & sempiternum. Illic enim præsens animarum nostrarum sabbatismus desinat necesse est, ut detur pars septem atque adeò octo, sicut iam nonnulli maiorum nostrorum hunc Salomonis locum exposuerunt.*

Rursum S. Hieron. lib. contra Lucifer. per septenarium accipit vetus testamentum, per octo novum: *Ecclesiastes*, ait, *iubet dare partes septem, dare partes octo, id est utrique credere testamento*. Et S. Isidorus libr. 1. Offic. cap. 24. le- B gens: *Da partem illi septem & illi octo*, sic explicat q. d. Judæi celebrant diem septimum, putà sabbatum, quod erat requies mortuorum; at Christiani celebrant diem octavam putà Dominicam, quæ est dies resurrectionis, ac proinde vivorum non mortuorum. Eodem modo explicat S. August. epistol. 119. cap. 15. & Olympiod. ac Salonius: *Præcipit*, inquit, *tam veteris, quàm novi testamenti servari præcepta*. Denique S. Hieronym. scribens in hunc Ecclesiastæ locum: *In Ezechiele*, inquit, *septem & octo gradus ad templi leguntur ascensum. Et post centesimum illum Psalmum, id est centesimum octavum & decimum, quindecim graduum Psalmi sunt per quos primum erudimur in lege, & septenario numero expleto, postea per ogdoaden ad Evangelium scandimus. Præcipitur ergo ut in utrumque testamentum, tam vetus scilicet, quàm novum pari veneratione credamus. Iudæi dederunt partem septem, credentes sabbatum: sed non dederunt octo, suscipientes Evangelium, resurrectionem diei Dominicæ denegantes. E contrario hæretici Marcion & Manichæus, & omnes qui veterem legem rabido ore dilaniant, dant partem octo, suscipientes Evangelium; sed eandem septenario numero non tribuunt, legem veterem respuentes. Nos igitur utrique testamento credamus. Non enim C possumus dignos cruciatus, dignamque pœnam iam nunc mente comprehendere, quæ reposita est his qui versantur in terra, Iudæis atque hæreticis, à duobus alterum denegantibus.*

Porrò Cassianus libro secundo de Institutione renunt. capit. 9. & 10. sic explicat quasi dicat. Die sabbati, putà septima serva jejunium ex prisco Ecclesiæ ritu: die octava verò celebra festum, putà Dominicam resurrectionis Christi.

Anag. S. Gregor. lib. 35. Moral. cap. 7. per septenarium accipit præsentem vitam ejusque bona, per octonarium futuram, quasi dicat. Sic dispensa temporalia, ut accipere merearis æterna: *Septenarium quippe*, inquit, *cùm adhuc alius sequitur, ex ipso eius argumento exprimitur, quòd finienda temporalitas æternitate concludatur. Hinc est enim quod Salomon admonet dicens: Da partes septem nec non & octo. Per septenarium quippe numerum, hoc quod septem diebus agitur, præsens tempus expressit, per octonarium verò vitam æternam designavit, quàm sua nobis Dominus resurrectione patefecit. Dominico scilicet die resurrexit, qui dum diem septimum, id est sabbatum sequitur, à conditione octavus invenitur. Benè autem* D *dicitur: Da partes septem nec non & octo; quia ignoras quid mali futurum sit super terram, ac si apertè diceretur: sic dispensa temporalia, ut appetere non obliviscaris æterna. Oportet namque ut inposterum bene agendo provideas, qui de venturo iudicio quanta tribulatio sequatur, ignoras. Hinc est quod quindecim gradibus templum ascenditur, ut ex ipsa eius ascensione discatur, quatenus per septem & octo, & temporalis sollicitè dispensetur actio, & providè mansio æterna requiratur. Hinc & etiam quod dum monas in denarium surgit, centum quinquaginta Psalmos Propheta cecinit; Propter hunc septenarium numerum temporalia, octonarium verò æterna signantem super centum viginti fideles in cœnaculo residentes Spiritus sanctus effusus est. Per septem quippe & octo quindecim componuntur, & si ab uno usque ad quindecim numerando paulatim per incrementa consurgimus, usque ad centesimum, & vigesimum numerum pervenimus. Qui scilicet effusione Spiritus sancti didicerunt, ut & temporalia tolerando transirent, & æterna inhiantes appeterent.* *Anagogiè*

Sym-

Symbolicè idem S. Gregor. hom. 16. in Ezechiel. *Partem, ait, simul septem & octo damus, quando hic ea, quæ septem diebus evolvuntur, disponimus, ut per hæc ad bona æterna veniamus.* Ætates enim hominis septimo quoque anno variantur, & per septenarios ad metam decurrunt, putà ad octavam resurrectionis, ait Hugo. *Septimus quisque annus ætati notam imprimit*, ait Seneca. Audi Hippocratem apud Philonem libr. de Mundi opificio: *In hominis vita septem sunt tempora, quas ætates vocant: Infans, puer, adolescens, juvenis, vir, senior, senex. Infans est usque ad septennium, intra quod dentes emittit: puer usque ad secundum septennium, quo ad genituræ emissionem fit tempestivus. Adolescens usque ad tertium septennium & barbæ lanuginem. Juvenis usque ad quartum septennium, & accretionem totius corporis. Vir usque ad annum undequinquagesimum, & septimum septennium. Senior usque ad quinquagesimum sextum, & octavum septennium. Senex toto quod reliquum est tempore.* Et nonnullis interiectis. *Præter ea quæ dicta sunt, manifestissime vim perfectionis designativam in septenario, repræsentant ætates ipsæ ab infantia ad senectutem usque, quæ mensurantur septenario: ac primo quidem septennio enascuntur dentes: In secundo tempestivitas est ad genituram emittendam. In tertio barbæ accrementum. In quarto roboris accessio. In quinto tempus nuptiarum. In sexto vigor intelligentiæ. in septimo utriusque augmentum, intelligentiæ & eloquentiæ. In octavo utriusque perfectio. In nono æquitas & mansuetudo, affectibus maiori ex parte mansuefactis. In decimo denique vitæ exitus optabilis, adhuc integris sensuum instrumentis. Solet enim aliquos senectus longa supplantare & affligere.*

Annus climactericus quis & qualis?

Hinc sequitur septenarium esse ætatum & vitæ definitorem in eo enim fit sanguinis, humorum, spirituum, calorum & complexionis mutatio. Quocirca nonus septenarius annorum, putà annus vitæ 63. est climactericus, multisque vitæ finem affert. Unde 63. ætatis anno mortuus est Aristot. Cicero, Crysippus, Bocacius, Card. Cusanus, S. Benedictus, S. Bernard. & alii permulti. Unde & August. Cæsar annum 63. velut fatalem extimuit, eoq; exacto quasi periculo defunctus sibi gratulatus est. Abrahā mortuus est anno ætatis 175. qui 25. septenarios complectitur. Jacob anno ætatis 147. qui 21. David 70. qui decem septenarios in se concludit: eodem permulti decedunt. Nam ut idem ait Psalm. 89. 10. *Dies annorum nostrorum in ipsis septuaginta anni. Si autem in potentatibus octoginta*, qui octo denarios complectitur, iuxta id quod hic dicitur: *Da partem septem necnon & octo.* Simili modo reipublicæ status per septenarios sæpè mutatur. Hebræorum captivitas in Babylone desiit anno 70. qui est decimus septenarius: omnium monarchiarum series desiit in 70. hebdomade, Danielis cap. 9. in qua natus est Christus monarcharum monarcha. Porrò 70. hebdomades annorum faciunt annos 490. qui est quasi cubus septenarii & denarii: septies enim decem faciunt 70. septies 70. faciunt 490. Atque circiter eundem annum 490. facta est crebra reipublicæ Hebraicæ, uti & aliarum mutatio, putà prima a Mose & judicibus in Saulem & reges; secunda à regibus in Zorobabel & duces tempore captivitatis Babylonicæ; tertia a ducibus in Christum. In qualibet enim harum invenies circiter annos 490. uti colligere licet ex tabula, chronologica, quam præfixi Pentateucho. Juxta hunc sensum monet sapiens, ut memores simus septenarii, id est decursus & finis ætatis, tum nostræ, tum reipublicæ, in eoque agnoscamus utriusque vanitatem, dicamusque. *Omnis consummationis vidi finem latum mandatum tuum nimis*; Sicut enim septenario dierum, putà septem diebus initio mundi Deus omnia creavit: ita septenario annorum eadem variat & finit. Rursum uti cuique ætati (quæ numero sunt septem) suam demus partem, officium scilicet cuique ætati debitum, putà infantiæ demus innocentiam, pueritiæ obedientiam, juventuti castimoniam, adolescentiæ studium sapientiæ, virili ætati robur virtutis, senectuti maturitatem, apathiam, & perfectionem, decrepitæ meditationem instantis vitæ æternæ.

Virtutes ætati cuiq; propria.

Denique nonnulli uti superiùs indicavi, per septenarium accipiunt pauperes viventes, per octonarium defunctos degentes in purgatorio. q. d. Da eleemosynam pauperibus viventibus in septimana hujus vitæ, da & defunctis qui ex hac vita transierunt ad purgatorium, ubi expectant octavam felicitatis æternæ. Rursum nonnulli sic exponunt: *Da partem septem, nec non & octo, quia ignoras quid futurum sit mali super terram:* Hoc est, neminem à commercio laborum tuorum excludas, cum nescias mala; scilicet tentationes hominibus eventuras, quæ si divitè forte prostraverint, paupercolum in bono perseverantem habebis per tui laboris industriam, in quo tamquam in filio sapiente glorieris.

QUIA IGNORAS QUID FUTURUM SIT MALI SUPER TERRAM] q. d. Multæ calamitates, eæque improvisæ & quasi inevitabiles imminent terræ: ut ergo ab iis te liberes, multas facito eleemosynas: *quoniam eleemosyna à morte liberat, & ipsa est quæ purgat peccata & facit invenire misericordiam & vitam æternam*, ait Raphael Tobiæ. 12. 9. Tales calamitates sunt furum, latronum & hostium incursus, sterilitas agrorum, venti, procellæ, ærugo, pestis, fames, bellum, morbi, mors, hæc sunt mala pœnæ; mala culpæ sunt peccata, & peccandi occasiones ac tentationes: contra utraque antidotum est eleemosyna. ut ostendi Daniel 4. v. 24. Deuter. 26. ubi 22. eleemosynæ fructus recensui. Verè S. Hieron. ad Nepotianum: *Numquam, ait, memini me legisse mala morte defunctum, qui libenter opera charitatis exhibuit.*

Rursum S. Hieronymus hic & S. Gregor. homil. 15. in Ezechielem, malum hoc referunt ad examen, sententiam, damnationem & gehennam impiorum in die judicii, à qua misericordes eximet Christus Matth. 25. Sic & Olympiod. *Modeste age*, inquit, *quæ ad hanc vitam pertinent officia, cogitans assidue & de futuro sæculo. Neque enim nosti, quam gravia reposita sint tormenta iis, qui neque septenario partem suam dederunt, neque octonario.* Addit deinde alium sensum dicens: *vel eleemosynam omnibus confer in cordis tui simplicitate: Neque enim nosti quis hominum vere indigeat, quisue simulata paupertate per avaritiam petat.* Verùm primus sensus, quem dedi, est litteralis & genuinus. Didicit hic Salomon à patre suo Davide, qui Psal. 40. 1. ita canit: *Beatus vir qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala* (Symmach. *In die afflictionis.* Eusebius: *quandocumque urget calamitas*) *liberabit eum Dominus.*

SI REPLETÆ FUERINT NUBES, IMBREM SUPER TERRAM EFFUNDENT; (Hebr. *evacuabunt, exinanient*) SI (Hebr. *& si*) CECIDERIT LIGNUM AD AUSTRUM, AUT AD AQUILONEM, IBI ERIT.] Sensus est, ait Olympiod. quasi dicat: *Sicut nubes jussu divino imbrem super omnes homines spargunt, ita convenit eleemosynam cunctis hominibus impartiri*; nimirum eum plenum uti divitiis ita & charitate, eleemosynam copiosam det oportet, sicut nubes aquæ turgidæ copiosam effundunt pluviam. Unde illud Oseæ 13. 3. *Misericordia vestra quasi nubes matutina*, Et Eccelesi. c. 35. 26. *Speciosa misericordia Dei in tempore tribulationis, sicut nubes pluviæ in tempore siccitatis.* Vide dicta utrobique. Vers. 3.

Prognostica pluviæ.

Porrò nubes densæ certum sunt signum pluviæ, æquè ac multa alia, quæ physici assignant. Nam pluviam præsagiunt canes gramina comedentes, eorumque ventres murmurantes; muscæ & vespæ equos acrius compungentes, fumus per camini gulam spissior subvolans; crebriores atrocioresque morsus pulicum. Sunt insuper argomenta pluviarum; grues silentio per alta cœli involantes; boves aerem olfactantes, seque contra pilum lambentes; hirundo lacum circumvolitans, summisque alis aquæ superficiem verberans; ranæ insuetum coaxantes; formicæ è cavernulis ova efferentes, arcus cælestis; corvi & cornices crocitantes; terrestres volucres adversus aquam clangores edentes, seseque perfundentes; oleum lucernæ scintillans, & fungi se inde tollentes; luna crescens obscurior, sole oriens concavus & maculosus; Item sub ortum solis nigræ nubes, rubentibus intervenientes.

Eleemosyna similis nubi.

Aptè eleemosyna comparatur nubi, quia sicut nubes à cœlo formata, non alium habet finem & scopum nisi pluviam; sic opum à Deo datarum non alius est finis, quàm ut erogentur in egentes. *Primò.* Rursum sicut Deus pluit indifferenter & æqualiter super omnes, sive bonos sive malos sive amicos sive inimicos; sic & eleemosynarius omnibus benefaciat sine exceptione personarum. *Secundò.* Tertiò, sicut nubes à pluvia nullam gratiarum actionem expectat, sic nec dives quidpiam expectet a paupere, juxta illud Christi: *Mutuum date, nihil inde sperantes.* *Tertiò.* Quartò, sicut pluvia grata est nubi, ac nubem nubi rependit, dum in terra à se humectata & radiis solis calefacta vapores excitat, qui in aerem elevati, in nubes rursus concrescunt: sic pariter eleemosyna ditat dantem, adeoque eleemosynarius certat liberalitate cum Deo: unde *Quartò.*

quò liberalior est in pauperes, eò liberaliorem in se Deum experitur, uti se expertum fatebatur S. Joannes eleemosynarius, teste Leontio Episcopo Neapoleos in Cypro, in ejus vita, qui & addit eum confidenter dicere solitum Deo: *Videbimus quis vincat, an tu mittendo, an ego dispergendo.* Hinc Chald. vertit: *si repletæ fuerint nubes pluvia, super terram effundent aquas suas propter merita justorum. Et si non fuerit justus in illa generatione, in mari, & in deserto descendant, ut non sit utilitas ex eis filiis hominum.* Et sic explicat, quasi dicat: *Serva mandata, quæ tibi superiùs sunt præcepta, ut nubes super te effundant imbrem suum. Ubicumque enim tibi locum præparaveris, sortemque sedem, sive ad Austrum sive ad Boream, ibi, cùm mortuus fueris, permanebis.* Aliter: *Propterea supra diximus: Mitte panem tuum super faciem aquæ, omni petenti te tribue, quia & nubes cum plenæ fuerint divitias suas mortalibus largiuntur.* Nubes ergo misericordiæ nostræ in pauperes, elicit & provocat nubem misericordiæ divinæ, ut in nos gratias & dona sua pluat & effundat, juxta illud: *Beati misericordes; quoniam misericordiam consequentur.* Matth.

Mysticè Olympiod. *Nubes*, ait, *sunt viri sancti, quorum unus fuit Moses, qui dicit: Expectetur ut pluvia eloquium meum.* Deuter. 32. *Sancti ergo repleti divino verbo, quale scilicet factum est ad Osee aliosque sanctos, effundunt fœcundum doctrinæ imbrem non super solam Judæam, sed & in omnem terram, in quam exivit sonus eorum.* Sic & S. Hieron. & S. Ambros. lib. 2. epist. 16. ad Constantium, quem audi: *Quicumque colligit de montibus aquam atque ad se trahit, vel haurit e fontibus, & ipse rorat sicut nubes. Imple ergo gremium mentis tuæ, ut terra tua humescat & domesticis irrigetur fontibus. Ergo qui multa legit & intelligit, impletur: qui fuerit impletus, alios rigat. Ideòque scriptura dicit: si impletæ fuerint nubes pluviam in terram effundent; sint ergo sermones tui profusi, sint puri, dilucidi, ut morali disputatione suavitatem infundas populorum auribus, & gratia verborum tuorum plebem demulceas, ut volens quò ducis sequatur.* Vide dicta Ezech. 10. v. 4. ubi proprietates nubium recenset, easque Apostolis & prædicatoribus applicat. Igitur nubes fœcundæ & secundæ sunt sancti prædicatores, ait Hugo, quorum est sublimari a terra, pluere doctrinis, tonare minis, coruscare miraculis, vitaque exemplo; nubes verò sine aqua, ventisque circumlatæ, ut ait S. Judas, sunt illi, qui gratia vacui plausum auditorum captant, non planctum.

SI CECIDERIT LIGNUM] Arabicus, *trabs*, AD AUSTRUM AUT AD AQUILONEM, IBI ERIT] Tigur. *In eo permanebit.* Campens. *Erunt qui colligent illud.* Hebr. Septuag. Syrus & Arabicus præponunt copulam *&: & si ceciderit, &c.* ex quo patet hanc gnomen copulandam esse cum hemistichio præcedenti, *si repletæ fuerint nubes*, cumque eodem versu cohærere, sive per similitudinem, sive per dissimilitudinem. Unde

Primò, Thaumat. vertit: *Non est arbor ulla quæ semper stet: licet enim eamdem homines non succidant, vento tamen olim subvertetur.* q. d. Sicut arbor omnis casu, sic & homo, qui est arbor inversa, morte subvertitur: quare si sapit antequam succidatur, benefaciat, ut successus præmium benefactorum recipiat vitam æternam.

Secundò, Aben-Ezra, Clarius & Campen. per lignum sive arborem accipiunt fructus arboris, qui maturi ex ea decidunt, q. d. Fructus arboris, v. g. poma & pyra in quamcumque arboris partem latusque cadant, non pereunt, cùm non desint qui ea colligant: sic hominis liberalis eleemosyna in quemcumque locum cadat, non perit, cùm nunquam desint pauperes, qui eam colligant, ac eleemosyna ubique suum apud Deum & homines inveniat præmium. Hic sensus satis videtur appositus, cui adde & hunc illi affinem. q. d. Sicut pluvia & fructus arboris decidens, non considerat quo cadere debeat, an in terram bonam, an in malam; an ad aquilonem, an ad Austrum, sed naturali pondere cadit in quamcumque partem sibi proclivem & obviam: sic pariter faciunt viri liberales in danda eleemosyna, scilicet in quamcumque partem, locum & sortem inciderint, ubique sunt munifici, hos & illos & alios quamplurimos alunt, beneficentiam suam in omnes obvios exerunt; nec curiosè scrutantur an digni sint, an indigni, an grati futuri vel ingrati, an benè eleemosyna usuri, an malè, an eleemosyna sibi futura sit utilis, an damnosa; quia in quemcumque tandem illa collata fuerit, ibi erit, danti non peribit, sed ibi illam suo tempore inveniet. Simile est

A de pane projecto in aquas præterfluentes v. 1. Huc accedit R. Salomon, qui τὸ *ceciderit* accipit non de casu, id est lapsu sed casuali sorte, quasi dicat: Sicut arbor ubicumque ejus sors ceciderit, ut plantetur & subsistat, sive in Australi regione, sive in Aquilonari, ibi fructus suos profert ad incolarum commodum, sic vir liberalis ubicumque collocetur, & quocumque eum sors casusve tulerit, omnibus indigenis & advenis beneficum se exhibet.

Tertiò, R. Haccados: q. d. Sicut nubes depluunt pluviam in omnem locum, etiam aridum & sterilem, ubi scilicet ligna exaruerunt, & casu aliquo prolapsa sunt, sic pariter beneficus sua beneficia dispertit in omnea, etiam indignos & ingratos, qui ob ingratitudinem exaruisse, & ad omne bonum inutiles esse videntur.

Quartò, Chald. hæc refert ad principes immisericordes, qui ob immisericordiam principatu excidunt, sicut misericordes ad eundem elevantur, vel prolapsi eidem restituuntur, ut patet in Nabuchodonosore. Daniel 4. partim ad rerum copiam vel famem, quæ à Deo nunc huic regioni, nunc illi ob virtutes vel vitia; ac præsertim ob misericordiam

B diam vel crudelitatem immittitur. Unde sic vertit: *Si decretum fuerit de cælo, ut cadat rex & consiliarii ejus de principatu eorum, ex auctoritate dicti Domini fiet, & etiam saturitas aut fames in meridiem aut Septentrionem, ubicumque decretum fuerit, ut firmetur illud consilium, mittitur eò, ut fiat.*

Quintò, noster Pineda, q. d. Da eleemosynam pauperi dum vivis, quia si moriatur illam amplius erogare non poteris: Nam quocumque tandem ceciderit, & ubicumque fuerit, non amplius illum revocabit tua beneficentia ad vitam: maturanda igitur, & non procrastinanda eleemosyna indigenti. Qua ferè ratione divinam misericordiam allicere conabatur Job. c. 7. vers. 7. dicens: *Memento quia ventus est vita mea & non revertetur oculus meus, ut videam bona*, & v. 21. *Ecce nunc in pulvere dormiam, & si mane me quæsieris non subsistam.*

Sextò, nonnulli hanc gnomen attexunt præcedenti, quasi illam probet & confirmet, ut priùs ejus hemistichium respondeat priori hemistichio præcedentis, posterius posteriori, q. d. *Da partem septem nec non & octo*, id est da eleemosynam multis, imò plurimis, quia *sicut nubes repletæ*, copiosum *super terram imbrem effundunt*: Sic liberales, opibus & liberalitate abundantes & quasi turgidi copiosas dant elee-

C mosynas, adeoque multis, imò omnibus quibus possunt, benefaciunt. Rationem subdit: *Quia ignoras quid mali futurum sit super terram.* Hoc ergo malum omne satage prævenire, & evitare per eleemosynam: quia *ceciderit lignum ad Austrum aut ad Aquilonem, ibi erit.* q. d. Ubicumque & in quamcumque plagam ceciderit malum; id est clades & strages à Deo immissa, ibi damna sua infliget, ut illa declinare vel amoliri sit impossibile, nisi per eleemosynam illa à te avertas.

Septimò, magis planè, congruè & propriè S. Hieronym. *Propterea*, inquit, *supra diximus: Mitte panem tuum super faciem aquæ, & omni petenti te tribue, quia & nubes cùm plenæ fuerint divitias suas mortalibus largiuntur, & tu quasi lignum, quamvis longævus sis, non eris in perpetuum, sed sub ita vi ventorum, ita mortis tempestate subversus, ubicumque ceciderit, ibi jugiter permanebis, sive te rigidum & trucem, sive clementem & misericordem ultimum invenerit tempus.* Hunc sensum exigit antithesis austri & Aquilonis. Nam ut norat

D S. Hieronym. auster in Script. dum opponitur Aquiloni, in bonam partem, aquilo in malam partem accipitur, juxta illud: *Dominus ab austro veniet.* Habacuc. 3. Australis enim plaga est mundi dextera, lucida & calida; aquilonaris verò est sinistra, caliginosa & frigida. Adde Babylon, quæ per Nabuchodonosor evertit Jerusalem & Judeam, eidem erat aquilonaris. Unde illud: *Ab aquilone* (id est à Babylone) *pandetur omne malum.* Jerem. 1. Auster ergo notat statum misericordiæ, gratiæ & salutis; aquilo statum immisericordiæ, peccati & damnationis, quod scilicet post casum, id est mortem ab uno statu ad alterum non fit transitus, ut qui decedunt in statu gratiæ & salutis, non possint transire in statum peccati & damnationis, nec hi vicissim in illum commeare; magnum enim chaos inter utrumque firmatum est, quod nulli est penetrabile aut permeabile, ut aiebat Abraham diviti Epuloni Lucæ 16. Huic sensui optimè inhæret communis patrum & interpretum expositio, qui ligni casum interpretantur hominis mortem;

homo

homo enim est arbor inversa, quia radices, potà caput cum capillis mittit sursum, ramos verò, putà pedes deorsum: Unde illud cæci à Christo illuminati: *Video homines velut arbores ambulantes*. Marci 8. 24. Sensus ergo est, q. d. In quemcumque locum & statum homo in morte ceciderit, sive ad austrum, id est ad statum electorum & beatorum propter opera misericordiæ, quæ fecit in vita, sive ad aquilonem, id est ad statum damnatorum, propter opera immisericordiæ, ibi manebit in æternum, ut in alterum & contrarium aliorum statum commigrare & transgredi nequeat. Cura igitur, ut eleemosynas & merita accumulando cadas ad austrum, non ad aquilonem, dum tibi brevi moriendum erit: vide ergo quo inclinat mens tua, an ad avaritiam, an ad virtutes, an ad vitia, & si videris eam propendere ad aquilonem, omni studio reflecte eam ad austrum, ut ad illum cadat, non ad aquilonem. Tota ergo vita tua disce quomodo semel bene moriaris: disciplina autem bene moriendi est sancta vita, sanctè ergo vive, si vis sanctè mori, ut cadas ad austrum.

Cadunt ad austrum sancti, ad aquilonem, impii.

Cur? Appositè auster, utpote cœli regio dextera & calida, repræsentat felicitatem cœlestem, aquilo verò, quia sinister & frigidus, damnationem gehennalem. Ita S. Hieronym. Olympiod. Albinas, Salon. & S. Gregor. 12. Moral. 4. quem audi: *Si ceciderit lignum ad austrum, aut ad aquilonem, in quocumque loco ceciderit, ibi erit. In die enim mortis suæ justus ad austrum cadit, peccator ad aquilonem; quia & justus per fervorem spiritus ad gaudia ducitur, & peccator cum apostata Angelo, qui dixit: sedebo in monte Testamenti in lateribus aquilonis; in frigido suo corde reprobatur.* Audi S. Bernardum serm. 49. inter parvos: *Sive ad austrum, sive ad aquilonem arbor ceciderit, ibi erit. Austri calor & lenitas in sacra Scriptura bonam solet habere significationem. Ab aquilone verò panditur omne malum. Porro homines sicut arbores vidit aliquis. Exciditur autem arbor in morte, & quocumque ceciderit ibi erit, quia ibi te iudicabit Deus, ubi invenerit. Ibi inquam erit immutabiliter & irretractabiliter. Videat quo casura sit, antequam cadat, quia postquam ceciderit, non adiicies ut resurgat, sed nec ut se vertat. Quo verò casura sit arbor si scire volueris; ramos eius attende. Unde maior est copia ramorum & ponderosior, inde casuram ne dubites; si tamen fuerit tunc excisa. Rami nostri desideria nostra sunt, quibus ad austrum extendimur, si spiritualia fuerint, si carnalia ad aquilonem. Quæ verò praeponderent, medium corpus indicat, ea namque praeponderant, quæ secum traxerint corpus.* Idipsum deinde apposita similitudine declarat: *Sic enim est corpus inter spiritum, cui servire debet, & carnalia desideria, quæ militant adversus animam, sive potestates tenebrarum, ac si vacca sit inter raptorem & rusticum constituta. Quidquid alio minetur, quidquid intendat, si vaccam non duxerit, rusticus vicit: sic quantumcumque saeviat malignus, quantumcumque prava desideria crucient; si vas suum sibi vendicat anima; victrix credenda est, ut quemadmodum ait Apostolus: Non regnet peccatum in vestro mortali corpore. Sed sicut exhibuimus membra nostra servire iniquitati ad iniquitatem, sic exhibeamus servire iustitiæ in sanctificationem.*

Tropol. Galfridus in Tropol. ad hunc locum: In oriente stat, inquit, qui proficit, in occidente qui deficit, in austro qui tendit ad cælum, in aquilone qui ad infernum. Denique auster, utpote dextera pars mundi, repræsentat dexteram Christi judicis, ad quam in die judicii à Christo statuentur omnes electi, ut beentur, aquilo verò, utpotè sinistra pars mundi, repræsentat sinistram Christi judicis, ad quam collocabuntur omnes reprobi, & damnati.

Auster & aquilo includit purgatorium, Primò. Obiiciunt hæretici: Ecclesiastes hìc tantum nominat duo loca post casum, id est mortem, scilicet austrum, & aquilonem, id est cælum & infernum: Ergo non est medius inter hæc duo locus, putà purgatorium. Resp. Nego consequentiam: Qui enim nominat duo extrema, media quæ inter extrema intercurrunt non excludit, sed potiùs includit: sicut hìc sub austro & aquilone Ecclesiastes includit orientem & occidentem, qui medii sunt inter austrum & aquilonem: nominat autem hos duos potiùs quam orientem & occidentem, quia hi duo duos respiciunt mundi polos, scilicet aquilo polum arcticum, auster antarcticum. Illi ergo qui sunt in purgatorio pertinent ad austrum, quia certi sunt peracta purgatione se ituros in cælum. Sic pariter patres, qui tempore Salomonis erant in limbo, pertinebant ad austrum, qui expectabant reserationem cæli per

Secundò, Christum. Rursum auster & aquilo significant duo loca

A ultima, in quæ post mortem concedunt animæ, ut ibi perpetuò maneant. Talia autem sunt tantum duo, scilicet cælum & infernus. Nam purgatorium non est locus ultimus, sed medius, quia ex eo omnes animæ transeunt in cælum. Ita S. Hieronym. Olympiod. Salon. & alii passim. Hinc Franc. Suarez hanc gnomen exponit primò, de duobus locis ultimatis, in quibus ultimò terminatur via viatorum. Secundò, de loco consolationis & tristitiæ: purgatorium autem est locus consolationis. vel optimè, q. d. Post hanc vitam non est locus amittendi vel recuperandi Dei amicitiam, sed si homo decesserit ad austrum, id est in divina amicitia, ibi perpetuò manebit: sic & ad aquilonem, id est in Dei ira, inimicitia, ibi perpetuò erit. Ita Suarez 3. p. tom. 4. disp. 45. Accedit Salonius: *Per lignum homo designatur*, inquit, *quoniam unusquisque est quasi lignum sylvæ generis humani: per austrum qui est ventus calidus, requies paradisi designatur: per aquilonem, qui est frigidus, designatur inferni supplicium*. Vide Bellarmin. lib. 1. de Purgat. c. 8.

Moral. Disce hìc ingentem stimulum ad eleemosynam, & omnem virtutem esse considerationem æternitatis stabilis & immutabilis, quæ eleemosynariis felicissima, immiseri-

B cordibus miserrima, accidet. Unde hunc stimulum crebro adhibet Ecclesiastes, ut v. 9. & seq. c. 9. v. 10. cap. 12. v. 5. Discant ab eo nostri Ecclesiastæ, in suis concionibus crebrò eodem stimulare auditores. Quid enim æternitate majus, longius, terribilius, felicius vel infelicius? quare qui ea non movetur, aut saxum est, aut dæmon desperatæ salutis. Verè Beda in Collectaneis: *Tres*, ait, *mansiones principales constituit Deus: cælum, terram & infernum; & in illis tribus tres res principales: in cælo constituit pacem & æternitatem: in terra constituit fidem, pœnitentiam & remissionem peccatorum: in inferno constituit timorem & æternam pœnam. De terra autem quæ in medio est, replebitur cælum & infernus.*

QUI OBSERVAT VENTUM, NON SEMINAT, ET QUI CONSIDERAT NUBES, (Arabicus *aerem*) NUMQUAM METET] q. d. Qui terretur difficultatibus & parcit eleemosynæ ob eventus dubios, v. g. quia timet depauperari, vel ne pereat fructus eleemosynæ, hic omittit opera bona frugifera & necessaria. Solent enim prudentes agricolæ observare ventos & nubes, teste Columella, Varrone *Observans ventos non seminet, quid?*

C & Virgilio in Georg. sed moderatè: nimia ergo eorum observatio anxietas & pavor panicus dumtaxat hìc carpitur: nam alioqui semen nunc requirit ventum frigidum, ut profundas agat radices in terra: nunc calidum, ut foras in copiosum germen erumpat: sic nunc requirit pluviam, ut crescat, nunc siccitatem, ut se consolidet. Est parœmia parabolicè significans nimis meticulosos & anxios de futuro rei successu, otiosos desidere, torpere, nihilque boni agere. q. d. Sicut agricola nimis anxiè observans ventos, seminare non audet: cogitat enim secum: si vento flante seminavero, ventus meum semen difflabit & dissipabit, ut extra agrum, vel in alias agri partes, quas seminare nolo, feratur; aut ventus nunc frigidior semen enecabit, vel calidior in nimium germen effundet, itaque frustra & sine spe messis seminabo: quo fit ut numquam seminet, & consequenter numquam metat: semper enim aliquis est ventus, præsertim in hyeme, cùm tempus est seminandi: qui ergo ventum timet: numquam

D seminabit, cùm numquam aer in hyeme sit expers venti. Simili modo qui considerat nubes numquam metet, sibi enim anxiè persuadet, dicitque: si nunc metam, nubes depluent imbrem, qui segetem à me demessam sua humiditate inficiet & putrefaciet. Expectabo ergo dum nullæ sint nubes, tempusque omnino serenum & securum; quo fit, ut numquam metere audeat, sed seges in agro desiccetur & perdatur. Nam semper in cælo sunt aliquæ nubes: qui ergo eas timet, numquam seminabit: sic prorsus qui nimis anxiè timet publicam annonæ caritatem, aut ne quid domi sibi suisque desit, dicendo: si dedero panes pauperibus, frumentum meum non sufficiet alendæ familiæ per totum annum. Expectabo ergo rerum copiam, ac securitatem quòd mihi nil deerit, ac tum largè erogabo superflua in pauperes: hic, inquam, numquam dabit eleemosynam, quia semper metu aliquo instantis, vel futuræ necessitatis percelletur, qui illum à dando retrahet manusque eius claudet: unde fiet subinde ut frumentum in horreo putrescat, cujus rei exemplum est apud Moschum in Prato spirit. cap. 85. Significat ergo hæc parœmia, non nimis anxiè

V 2 cogi-

cogitanda & metuenda esse pericula & difficultates, quæ occurrunt in exercenda virtute, præsertim eleemosynæ, sed illa committenda & resignanda esse divinæ providentiæ, ac magno animo, magnaque in Deum confidentia liberaliter benefaciendum esse cuilibet egenti: sic enim liberalem vicissim erga nos Deum experiemur. Verè Seneca epist. 13. *Plerumque*, inquit, *suspicionibus laboramus* &c. *non coarguimus illa quæ in metum nos adducunt, nec excutimus sed trepidamus, & sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus fuga pecorum exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant; vera enim modum suum habent; quidquid ex incerto venit, coniecturæ & licentiæ paventis animi traditur. Nulli itaque tam perniciosi tam irrevocabiles, quàm lymphatici metus sunt. Cæteri enim sine ratione, hi sine mente sunt.* Quia ut idem subiicit: *Nonnumquam nullis apparentibus signis quæ mali aliquid prænuntient, animus sibi falsas imagines fingit.* Et nonnullis interiectis remedium metus assignans: *Hic*, inquit, *prudentia prosit, hic robore animi, evidentem quoque metum respue: Si minus, vitio vitium repelle, spe metum tempera. Nihil tam certum est ex his quæ timentur, ut non certius sit & formidata subsidere, & sperata decipere. Ergo & spem & metum examina, & quoties incerta erunt omnia, tibi fave, crede quod mavis: si plures habebis sententias metus, nihilominùs in hanc partem potius inclina & perturbare te desine. Ac subinde hoc animo volva, maiorem partem mortalium, cum illis nec sit quidquam mali, nec pro certo futurum sit, æstuare ac discurrere. Nemo enim resistit sibi, cùm cœperit, impelli, nec timorem suum redigit ad verum. Nemo dicit; vanus auctor est, aut finxit, aut credidit. Damus nos referentibus. Expavescimus dubia pro certis, non servamus modum rerum, statim in timorem venit scrupulus.* Paulò aliter S. Hieron. *Qui consideras*, inquit, *cui benefacias, & non omni petenti te tribuis, sæpe præterit eum, qui meretur accipere.* Olympiodorus: *Tu quoque ne tantopere sis sollicitus, curiosè quærendo cui sis eleemosynam daturus, cui non daturus, ut puta fidelisne sit ille aut infidelis, iustusne aut iniustus; etenim si pendebis animo ista disquirens, amittes sationis tempus, utque invenies in tempore messis quid metas. Sine ulla itaque dilatione temporis, in simplicitate cordis eleemosynam confer.* Denique Thaumat. censet hæc dici contra Astrologos, qui ex astris de futura fertilitate vel sterilitate & coniectant & divinant: unde sic vertit: *Multi quæ è cælo eventura sunt præscire gestimus, nec deest qui in nubes intuens ventumque expectans, a messe aut ventilatione abstinuerit, ut inani sensu suo nos eorum quæ divinitus futura sunt, quidquam cognoscens.* Huc accedit S. Athanas. in Synopsi, qui ex hoc loco arbitratur proscribi à Salomone *Ægyptiorum religionem circa divinationem ex hominis nativitate.* Accedit Chald. *Qui*, inquit, *observat divinos & ariolos, vir temerè has vita res præclaras agit, & qui a sideribus sensum aucupatur, non augebis mercedem; Augures enim vento perquam similes sunt, qui hominis palmo contineri non potest; at planeti in nubibus cæli comparantur, quæ semper eunt, neque umquam redeunt.* Verùm primus sensus, quem dedi, est genuinus.

Tropol. Albinus per ventos accipit eos, qui nobis adversantur, per nubes, qui nobis blandiuntur: sic & S. Hieron. *Qui tantum*, inquit, *eo tempore Dei verbum prædicat, quo populus libenter auscultat, & secunda aspirat aura, tumoris fatuæ negligens & ignavus agricola est: in ipsis enim prosperis dum nescimus adversa, consurgunt. Sed opportunè importunè Dei sermo est prædicandus, nec fidei tempore adversariorum nubium consideranda tempestas. De qua in Proverbiis dicitur: Sicut pluvia vehemens, & inutilis, sic qui derelinquunt sapientiam, &*

Prov. 28. iuxta Sept. *impietatem laudant. Absque consideratione ergo nubium, & timore ventorum, in mediis tempestatibus seminandum est, nec dicendum: illud tempus commodum, hoc inutile, cùm ignoremus quæ via & quæ voluntas sit spiritus universa dispensantis.*

Mystice. Porrò S. Gregorius 3. part. Pastor. cap. 16. per ventos accipit suggestiones dæmonum, per nubes persecutiones hominum: *Qui observat ventum*, inquit, *non seminat, & qui considerat nubes, numquam metit. Quid enim per ventum, nisi malignorum spirituum tentatio exprimitur? Et quid per nubes, quæ moventur a vento, nisi adversitates pravorum hominum designantur? A ventis videlicet impelluntur nubes, quia immundorum spirituum afflatu pravi excitantur homines. Qui ergo observat ventum non seminat, & qui considerat nubes numquam metit: quia quisquis tentationem malignorum spirituum, quisquis persecutionem pravorum hominum metuit, neque nunc grana boni operis seminat, neque tunc manipulos sancta retributionis secat.* Similia habet 27. Moral. c. 5. Rursum noster Alvarez de Paz lib. 5. part. 2. cap. 20. de Mediis perfectionis, per ventos & nubes accipit commoditatem & amorem proprium, virtuti inimicum: *Qui observat ventum*, inquit, *non seminat, & qui considerat nubes nequaquam metet*; est ac si dixisset: Qui in omnibus quod sibi commodissimum est, exquirit, & quod iucundissimum est, explere nititur, is profectò semen non seminat, ex quo præmium æternum metat. Seminat enim opera vitio propriæ voluntatis & inordinati amoris infecta, quæ dum soli homini operanti placent, fructum æterni præmii non ferunt.

Vers. 5. QUOMODO IGNORAS QUÆ SIT VIA SPIRITUS, ET QUA RATIONE COMPINGANTUR OSSA IN VENTRE PRÆGNANTIS; SIC NESCIS OPERA DEI, QUI FABRICATOR EST OMNIUM] Pertinet hæc gnome ad eleemosynam, ut patet ex præced. & seq. Ne quis enim timidus vel avarus se ab ea excuset metu, ne fortè ipse rebus suis omnibus in alenda familia indigeat, occurrit dicens: *Qui observat ventos non seminat, & qui considerat nubes numquam metet*, q. d. Non oportet tam anxiè futuros ventorum flatus & nubium pluvias extimescere, ut propter eos à serendo & metendo congruo tempore avocemur. Deus enim est qui regit ventos & nubes, facitque eos servire hominum usibus, itaque eos moderatur & dispensat, ut sationem & messem non impediant, sed iuvent & promoveant, etsi hominibus id initio non appareat, sed potius contrarium, putà quòd obfuturi sint, non profuturi. Deus enim occultos modos & rationes novit, quibus efficit, ut prosint, non obsint. Id probat nunc exemplo formationis hominis dicens: *Quomodo ignoras quæ sit via spiritus*, &c. q. d. Sicut ignoras qua ratione embryoni, & corpori exanimi in utero matris à Deo inferatur anima, quæ corpus embryonis animet & vivificet, ac singulis membris intimè sese uniat, & quasi incorporet. Rursum sicut ignoras quomodo ossa tot tantaque embryonis, tam connexè & appositè à Deo formentur, & compingantur in ventre matris: sic pariter nescis cetera Dei opera, ac præsertim qua ratione Deus eleemosynariis succurrat, ut cùm omnia sua liberaliter erogent, numquam tamen exhauriantur aut depauperentur, sed potiùs rebus affluant & abundent instar fontium & fluminum, quod sanè opus est mirabile divinæ providentiæ & munificentiæ, cuius effectum vides, sed causam & modum non vides. Illi ergo securus te crede & committe, nec metu futuræ inopiæ, eleemosynæ parcito: quia Deus tibi copiosè de omnibus providebit. Unde auctor Catenæ Græc. *Oportet*, inquit, *semper bonis operibus esse intentos, nec attendere opportunitates ac tentationes. Ignoramus enim quas dispositiones habemus; Quemadmodum & quæ in utero sunt ossa embryonum.* Huic gnomæ similis est illa Prov. 22. 2. *Dives & pauper obviaverunt sibi, utriusque operator est Dominus.* q. d. Deus fecit hunc divitem, illum pauperem, ut dives pauperi succurrat, & pauper pro divite precetur, ut illi opes semper ad erogandum suppeditet. Unde Deus exoratus reipsa idipsum facit & præstat. Dives ergo pauperem alit, ac pauper vicissim divitem ditat, dum ei opes maiores à Deo precatur & impetrat.

Via spiritus. Primo. QUÆ SIT VIA SPIRITUS] Per spiritum multi probabiliter accipiunt ventum, uti vertit Symmach. de quo sermo præcessit; utrobique enim in Hebræo eadem est vox רוח *ruach*: ventorum enim viæ, motus & gyri sunt occulti, ac hominibus impenetrabiles, quia ex arcana providentiæ Dei dispensatione prodeunt; iuxta illud Christi ad Nicodemum Io. 3. 8. *Spiritus ubi vult spirat, & vocem eius audis, sed nescis, unde veniat, aut quò vadat*: quia ut explicat S. Dionys. cælest. Hierar. c. 15. venti habent *divinæ actionis imaginem, propter celerem insuperabilemque discessum, & propter principiorum atque finium incognitas nobis, atque invisibiles latebras.* Ita Thaumat. Olymp. Hugo, Arias, & alii.

Secundò. Secundò & aptiùs, per spiritum accipias animam, quæ corpus informat. Agitur enim hic de compagine & formatione hominis in utero matris, ut patet ex seq. Unde Chald. vertit: *Sicut non potest sibi omnino esse perspicuum, qua tandem via anima spirabilis, & vitæ capax in corpus infantis infunditur, & in fœtum, qui visceribus utero gerentis matris continetur, & ignoras planè donec in lucem edatur, masculusne sit, an femina: sic nec iudicare potes opera Domini; quæ omnia summa prudentia perficit.* Ita S. Hieron. *Sicut nescis*, inquit, *viam spiritus & animæ ingredientis in parvulum, & ignoras ossium, & venarum varietates in ventre prægnantis,*

gnome-

quomodo ex vili elemento corpus homini in diversas effigies artusque variatur, & de eodem semine aliud mollescat in carnibus, aliud durescat in ossibus, aliud in venis palpitet, & aliud ligetur in nervis, &c. Itaquoque explicant Lyran. Hugo, Cajet. Clarius, Vatab. & alii, qui viam spiritus interpretantur viam, qua anima intrat in corpus hominis, dum vivere incipit, ac viam qua ex eodem egreditur, dum moritur. Porrò quàm occultus & obscurus sit animæ humanæ ortus, ejusdemque in corpus, singulaque ejus membra introitus, ostendunt variæ, imò contrariæ hac de re Philosophorum sententiæ. Democritus enim censuit animam, æquè ac res cæteras, ex fortuito atomorum concursu conflatam. Plato in Timæo, quia rerum principia numeros fecit, animam quoque ex numeris compositam pronuntiavit. Heraclitus qui ignem rerum naturalium principium statuit, animam exhalationem calidam etiam opinatus est. Diogenes, & qui ex aere omnia composuere, aerem, Thales humorem, Critias sanguinem, Empedocles harmoniam quandam & temperaturam elementorum, Hippocrates dixit animam esse spiritum tenuem per corpus omne dispersum. Plura vide apud Theodor. lib. 9. de Natura hominis, Nyssen. disput. de anima, Lactant. l. de Opificio Dei c. 17. Plutarch. lib. 4. de placit. Philos. c. 2. & 3. Aristot. lib. 1. de Anima, c. 2. Cicero. Tuscul. 1.

Denique S. August. vir acerrimi ingenii, usque ad mortem dubitavit de animæ origine, an scilicet singulis infantibus singulæ animæ à Deo creentur, an verò sint ex traduce, ita scilicet, ut anima filii traducatur ex anima parentis, sicut lumen unius candelæ traducitur & accenditur ex lumine alterius, ut patet ex lib. 1. de Origine animæ c. 15. & lib. 1. Retract. c. 1. Hoc enim posterius videbatur ei arguere traductio peccati Originalis: illud enim cum anima videtur traduci in prolem ab anima parentis; sed contrarium jam definivit Ecclesia, animas hominum scilicet, in nativitate vel potiùs conceptione cujusque, à Deo creari & creando infundi. Hinc sapienter mater septem Machabæorum ipsismet ait: *Nescio*, inquit, *qualiter in utero meo apparuistis: neque enim ego spiritum & animam donavi vobis & vitam; & singulorum membra non ego ipsa compegi; sed enim mundi creator, qui formavit hominis nativitatem, quique omnium invenit originem*, &c. 2. Machab. 7.

Tertiò, S. Bonaventura per Spiritum accipit Deum & Spiritum sanctum, q. d. Ventos & nubes, de quibus sermo præcessit, Spiritus divinus occultè per omnia permeat, cogit, movet, dispensat. Rursum idem spiritus ossa infantis in utero matris, ut sequitur, occultè format, aptat, nectit, compingit. Mysticè, idem spiritus ita occultè per gratiam & operationem intrat in animam, ut homo eum non videat, imò sæpè non agnoscat; juxta illud Job. 9. 11. *Si venerit ad me non videbo eum: si abierit non intelligam.* Unde B. Isaias Abbas (extat in Biblioth. S. Patrum) orat. 19. in medio sic legit: *Quemadmodum compinguntur ossa in ventre gerentis, sic est via spiritus*; sicque explicat de Spiritu sancto: *Nam sicut Sancta virgo gestavit filium Dei in carne, ita qui gratiam Spiritus sancti accipiunt, concipiant & gestant illum in corde suo.*

Vers. 6. ET QUOMODO COMPINGANTUR OSSA IN VENTRE PRÆGNANTIS] *Prægnans* Hebr. vocatur *plena*, scilicet suo fœto & embryone gravida. Formatio ossium membrorum embryonis est opus naturæ, vel potiùs Dei admirabile: unde illud admirantur omnes Philosophi & Medici, ut Galenus lib. de Usu partium, Lactant. de Opificio Dei, Cicero lib. 2. de Natura deorum, quin & Psaltes Psalm. 138. *Non est occultatum*, inquit, *os meum à te quod fecisti in occulto, & substantia mea in inferioribus terræ; imperfectum meum viderunt oculi tui*, hoc est, non incognita tibi ossium compactio meorum, membrorumque omnium interiorum in abdito ventris materni (uti vertit Chaldæus) velut in terræ penetralibus, ubi ipse acu pictus sum quasi phrygionico opere, quod attinet ad nervos, carnes, ossa, cutes. Hoc enim est Hebr. רקמתי *ruckamti*, id est, velut à phrygione acu pictus sum, quod proinde Itali vocant *ricamo*. Et Job. c. 10. & sequent. *Nonne*, inquit, *sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti: pelle & carnibus vestisti me, ossibus & nervis compegisti me, vitam & misericordiam tribuisti mihi*; Porrò præ cæteris partibus, & membris, mira est in homine tot tamque variorum ossium compactio, putà formatio, solidatio, nexus, colligatio, articulatio, structura, uti videre est in Anatomia Vesalii & ceterorum. Hoc ergo

A est opus *Elohim*, ut habent Hebræa, id est numinis omniscii, sapientissimi & summè providi, quod sua efficacitate & vi omnia permeat, penetrat, agitat, alit, vivificat. Emphasis est in τὸ *ventre prægnantis*, q. d. Dic mihi si potes, qua ratione venter unus mollis & tener prægnantis, tot ossa dura & solida embryonis efformat? qua arte eadem tot musculis, nervis, tendinibus, cartilaginibus, venis, arteriis, &c. vestit intexit, compaginat? præsertim cùm ipsa prægnans, nihil horum sciat, imò non sentiat, quæ tamen tam varia & artificiosa sunt, ut nullus phrygio licet oculatissimus & peritissimus, ea non dico variegando formare, sed nec acu pingendo exprimere, & repræsentare valeat.

Denique hæc parœmia significat, quod sicut Deus ossa diversa & subinde adversa, aptè in corpore connectit, & compingit, ut sese invicem juvent & firment, sic pariter idem dirigat & connectat ventos & nubes etiam contrarias, ut non obsint, sed prosint semini ac messi: item omnia adversa & prospera ac præsertim illa, quæ minantur annonæ caritatem & inopiam, omnesque difficultates & pericula, quæ hominem metu percellunt, avocantque ab eleemosyna,
B quod inquam hæc omnia Deus dirigat, disponat, combinet, ut non inopiam, sed copiam potiùs eleemosynatio afferant. *Diligentibus enim Deum omnia* Deo dirigente *cooperantur in bonum*. Rom. 8. Deus enim omnes causas secundas regit, contemperat, connectit, ut serviant commodis suorum amicorum & electorum.

MANE SEMINA SEMEN TUUM, ET VESPERE NE CESSET MANUS TUA: QUIA NESCIS QUID MAGIS ORIATUR, HOC AUT ILLUD, ET SI UTRUMQUE SIMUL MELIUS ERIT] Pro *non cesset*. Symmach. vertit, *Ne dimittas manum tuam*, Hebr. *Ne quiescere facias*: Septuag. *Ne remittat manus tua*. Pro *quid oriatur*. Hebr. est יכשר *iichsar*, id est *dirigetur*, *provenit*, Aquila: *proficiet*: Symmach. *reperiet* vel *assequetur*, sc. manus tua, S. Hier. *Rectum erit*, vel *quid placeat*. Tigur. *Quid commodius futurum*, Alii: *Quid magis conveniat*, q. d. Nescis an matutina eleemosyna, an vespertina sit tibi, æquè ac pauperi, utilior Deoque gratior. Chald. Hanc gnomen accipit de generatione filiorum: unde sic vertit: *Juventute ineunte tua uxorem duc, ut liberos suscipias: sic enim te natu grandiore, illa velut pars tui finem pariendi non faciet; Neque tibi tamen cognitum esse poterit, si unus*
C *ex eis ad bonum sit electus, sive hic vel alter, duove etiam simul recti futuri sint*. Verùm hic sensus carnalis est & Judaicus, nec ad rem propositam facit. Totus enim hic locus pertinet ad eleemosynam & beneficentiam. Sensus ergo est, quasi dicat: Sicut prudens agricola dum tempus est seminandi, quovis tempore (nam sub mane & vespere quasi sub duobus extremis, omnia media tempora quæ incurrunt intelligit) seminat tam matutino, quam vespertino suum semen, ut si unum parum feliciter, alterum felicius germinet & fructificet: aut si utrumque feliciter, duplicem & copiosam colligat messem. Ita tu, ô fidelis, omni tempore benefacito, nec ullo ab eleemosyna vel bono opere cessato, quia si unum non succedat, succedet alterum fructumque speratum afferet: si utrumq; planè fies compos voti. Denique utriusque merces tibi certa parata est apud Deum. Ita S. Hieron. *Ne eligas*, inquit, *cui benefacias, sed cùm benefeceris nunquam à bono opere desistas. Matutinam justitiam vesper inveniat: Et vesperi misericordiam* Semper bene agendum.
D *solis ortus accumulet. Incertum est enim quod opus magis placeat Deo, & ex quo sibi fructus justitiæ preparatur. Potest autem accidere, ut non unum, sed utrumque placeat Deo. Aliter: Et in adolescentia & senectu æquus tibi labor sit, Nec dicas: dum potui laboravi, debeo in senectute quiescere. Nescis enim an in juventute, an in ætate longæva placeas Deo. Nec prodest adolescentiæ frugalitas, si senecta ducatur luxu. In quacumq; enim die erraverit justus, veteres eum justitia à morte liberare non poterunt.* Solet enim senium senibus afferre torporem & tenacitatem, ut quia sunt frigidi & timidi, tunc sibi plus comparent viatici, cùm minùs viæ vitæque superest. Ita Lyran.

Accedit Olympiod. qui sic exponit, quasi dicat: A principio vitæ stude virtutibus usq; ad ejus finem, juxta illud Christi: *Donec dies est operamini* Joan. 9 *Virtutem aggressus*, inquit, *persevera usq; ad finem, neque enim novisti quanam ex tuis bonis operibus placitura sis judici, illane quæ juxta carceres peregisti, an ea quæ jam perduxisti ad metam. Quod si utraq; eodem pariter modo approbentur, bonitatis & perfectionis plena censebitur hujusmodi operatio. Aut aliter ita intellige: Ab ineunte pueritia operare virtutem, neque dixeris, nunc adolescentior cum sim,*

fruar deliciis quas habet vita, postea vero cum ad senectutem pervenero ad pœnitentiam me convertam; nequaquam enim nosti, quid tibi eventurum sit, aut quando aderit finis vitæ. Est itaque opera pretium operari semper virtutem, summaque contentione ad hanc assequendam conari. Oportet etiam sæpe Deum precari, ut quæ ipsi operamur, sua sint majestati placita & bonitati. Nulla ergo vacatio ab opere conceditur homini in hac vita; nam ut ait Job.5.7. *Homo nascitur ad laborem & avis ad volatum.* Et Psaltes Psalm.138. *Exibit homo* (manè orto sole) *ad opus & ad operationem suam usque ad vesperam.* Quare crescere debemus in virtutibus æquè ac meritis quotidie, usque ad ultimum vitæ habitum. Unde sapienter Damascen.orat.de dormit. Virginis, ait, morte justos omnino perfici sanctosque effici, quæ id ipsis affert, ut in eorum virtutem nulla jam mutatio cadat.

Tropol. S. Hieron. per manè & vesperè accipit vetus testamentum & novum, quod est veluti pluvia serotina, & matutina. *Unde nunc admonemur*, inquit, *ut sic legamus legem veterem, ne Evangelium contemnamus: sic quæramus spiritualem in veteri testamento intelligentiam, ne in Evangelistis & Apostolis hoc tantùm putemus sonare quod legitur. Ignorare enim nos in quo magis scientia nobis à Deo tribuatur & gratia, felicemque eum esse, qui utrumque in commune sociaverit, & quasi unum corpus effecerit. Quod qui fuerit consecutus videbit lucem, videbit Christum solem justitiæ.*

Rursum per manè & vespere accipias prospera & adversa, sive bonæ sortis ortum, & occasum, q.d. Nec in rebus secundis, nec in adversis cessandum est à virtute; in adversis exerce humilitatem, patientiam, fortitudinem; in secundis modestiam, temperantiam, gratitudinem; in utrisque charitatem & beneficentiam; quare nullam bene agendi occasionem præterlabi sinas, ut si priora minùs placita sint Deo, posteriora vel postrema magis placeant. Præclarè Seneca epist.12. *Itaque*, inquit, *sic ordinandus est dies omnis, tanquam cogat agmen, & consumat atque expleat vitam.* Et inferiùs: *In somnum ituri læti hilaresque ibimus:*

Vixi & quem dederas cursum fortuna (potiùs *Deus alme*) *peregi.*

MANE SEMINA SEMEN TUUM ET VESPERE] Noster Delrio Adag.300 p.2. per manè & vespere accipit duo tempora serendi, scilicet tempestivum & serotinum; sicut pluvia tempestiva dicitur quæ semen satum humectat, ut germinet; serotina, quæ grana jam formata maturat. Unde Symmach. vertit *Præcox semina semen tuum, sed & serotinum ne remittat manus tua.* Verùm in Script. nusquam fit mentio tempestivæ vel serotinæ sationis, sed tantùm pluviæ. Propriè ergo accipe manè & vespere, q.d. Cùm sole, imò ante solem oriatur nostrum benefaciendi studium; idem non nisi cum sole occidat, ut sol oriens benefacientes inveniat, & occidens benefacientes dimittat. Beneficentia nos manè lecto excitet, vespere lecto reddat. Frigidè R. Akiba: *Cum mane*, inquit, *aliquid pauperi dederis, vespere redierit, vacuum ne dimitte.*

ET SI UTRUMQUE SIMUL, MELIUS ERIT] Hebr. *Et si ambo ipsa sicut unum bona*, q.d. Nescis an utrumque futurum sit paris bonitatis, an unum æquè bonum erit ac alterum. Verùm Noster τὸ *bona* accipit pro *meliora*. Hebræi enim utuntur positivo pro comparativo quo carent; unde clariùs & significantiùs vertit: *Et si utrumque simul* (oriatur) *melius erit.*

Vers. 7. *Lucis oblectatio.* DULCE LUMEN ET DELECTABILE EST OCULIS VIDERE SOLEM] Lux enim nobilissima, jucundissima, cælestis, utilissima & vivifica est qualitas: sol quoque est oculus mundi, & *vas admirabile excelsi*. Eccles.43.v.2. vide ibi dicta. Vide & Dracontium lib.1. Hexam. ubi lucem inter alia ita celebrat. (Extat tom.8. Biblioth. S.Patrum.

Lux jubar æthereum, lux noctis limes & umbra.
Lux facies rebus cunctis, & lux elementis.
Lux genitis fœtisque calor, lux gratia solis,
Lux decus astrorum, lux aurea cornua lunæ.
Lux fulgor cæli, lux & primordia mundi.
Lux splendor flammæ, lux magni temporis index,
Lux honor agricolis, requies lux omnibus agris.

Hinc & Varro lib.5. de Ling. Lat. *diem*, qui vehit lucem, *à Deo* dictum putat; vel ut Festus, quod *divini sit operis*, vel *à Jove*, quem Δία nuncupant. Hinc & sol à Cicerone lib. 2. de Nat. deor. vocatur *Princeps siderum*, ab Heraclito, teste Macrob. lib.1. in somnium Scip.c.20. *Fons lucis & cor cæli*: à Chalcido in Timæum Platonis, ac Plinio lib. cap.6. A *Mundi animi, siderumque cælique rector, naturæ regimen & numen. Numen*, id est nutus & potestas, ait Festus, à nuo, nuis, quod veteres pro *volo* usurpabant. Hinc denique nonnulli, teste Plut. libr. *de occulte vivendo*, putarunt animam esse lumen quoddam, eò quòd ipsa impensè lumine gaudeat, & ignorantiam tenebrasque aversetur. Quocirca Anaxagoras teste Laertio dixit, hominem natum esse ad hoc, ut videret solem ejusque lucem; ac Græci hominem vocarunt: φῶτα, id est *lucem*, quod solus luce solis verbique divini in mente collustratus, eodem & alios collustret. Ita Nazianz. Audi Lactant. lib. 3. de Falsa relig. cap. 12. *Tanti est (ut Anaxagoræ visum est) contemplatio cæli, ac lucis ipsius, ut quascumque miserias libeat sustinere.* S. Hieronym. ejusque sequaces hanc gnomen referunt ad præcedentia, quasi dicas. Manè & vesperè, id est assiduè & semper semina semen eleemosynæ, bonorumque operum, quia si id feceris consequeris præmium, scilicet dulcissimum lumen gloriæ, in quo videbis solem justitiæ Christum Dominum in gloria cælesti. Verùm hic sensus mysticus est & symbolicus, æquè ac ille R. Haccados, qui lumen accipit filios: hi enim sunt quasi lumina parentum, q.d. Semina, id B est genera filios: hi enim erunt lux & splendor tibi tuæque familiæ.

Dico ergo hanc gnomen pendere & pertinere ad sequentia: ibi enim expletur, q.d. Dulcis quidem est hæc vita & lucis usura, in qua solem fulgidissimum jucundè contuemur; sed tamen illi brevi succedet mors, quæ nos horridis undique tenebris involvet. Mortis ergo instantis memor, noli dulcedine vitæ ad nimias voluptates abuti, sed ea moderatè utere ad omnem virtutem, & beneficentiam. Itaque dum vivimus vitâ fruendum, vel potiùs modestè & honestè utendum est, ut quam plurimos officiis & beneficiis adjuvemus, memores imminentis mortis & judicii. Nota ab hoc loco usque ad finem libri, Ecclesiastes, sive Salomon amolitur à se omnem suspicionem Epicuræismi, ac vitæ voluptuariæ, quam superiùs, sæpius commendando ut quis læte rebus suis utatur, dum vivit, nonnullis ingessit. Unde hic seriò nos admonet finis nostri, scilicet ut à vanitate ad veritatem, à tempore ad æternitatem mente & affectu transeamus, qui pariter est finis & scopus totius libri, ut patet ex ejus principio & fine. Huc accedit Thaumat. qui hanc gnomen nectens sequentibus, ita omnes à C v.10. uno nexu apte contexit: *Si autem quis secum ratiocinetur quam pulcher sit sol, quàm suavis hæc vita, quàm jucundum in summa sol etate longævum fieri. Et quàm horrendum perpetuumque malum sit mors, nihil omninò afferens commodi, unde sentiat nos frui debere omnibus præsentibus, utcumque videntur suavia. Insuper & adolescentibus consulat sua ætate abuti permittere animabus suis omnem voluptatem, indulgere desideriis vivere ut libet, spectare oblectamenta, aversari autem quæ non sunt ejusmodi. Ad quem id tantum dixerim: Insipienter agis, ô tu quisquis es, non expectans futurum in his omnibus Dei judicium.* Similia habet Auctor Catenæ Græc.

Symbolicè, dulce est videre lumen & solem, id est, contemplari Deum, qui sicut est dator luminum, sic & *pater luminum, apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio.* Jacobi 1. 17. Hinc Deus dicitur amictus lumine sicut vestimento Psalm. 103. 2. & lux dicitur propriè ejus esse possessio. Job. 36. 32. Unde S. Dionys. cap 4. D de divinis nom. ait solem esse vivum Dei simulacrum. Quocirca Christus: *Ego*, inquit, *sum lux mundi*. Joan. 8. 12. Quin & Plato lib.6. de Republ. Lucem & solem nuncupat boni prolem & filium. Audi Nazianzenum Orat. 40. *Lucis elogia.* *At quidem Deus summum & inaccessibile lumen est, quod nec mente percipi, nec verbis explicari potest, naturam omnem ratione præditam illuminans, hoc in intelligibilibus; quod sol in sensibilibus; eò se magis contemplandum nobis præbens, quò accuratiùs animos purgaverimus; eo rursus magis amandum, quo magis contemplati fuerimus; eo denique magis cognoscendum, quo magis amaverimus; sese ipse speculans & comprehendens, ac perexiguè ad externa diffundens. Lumen porrò hoc dico, quod in Patre & Filio & Spiritu sancto consideratur: quorum opulentia naturæ identitas est, atque una eademque splendoris prosultatio. Secundum lumen est Angelus, primi illius luminis velut rivulus quidam, aut participatio per propensionem ad illud, ac ministerium illuminationem habens: de quo statuere nequeo, utrum pro classis suæ ordinisque ratione splendor ei impertiatur, an potius pro divina*

illu-

illuminationis modo hanc vel illam sedem accipiat. Tertium lumen homo est, quod exterais etiam perspicuum & manifestum est, φῶς enim, id est lumen, hominem vocant, propter rationis nobis insitæ vim & facultatem. Quo etiam rursus nomine inter nos appellantur, qui Deo similiores sunt propiusque ad Deum accedunt. A

Tropol. Olympiod. Qui, inquit, solem justitiæ, putà Christi illuminationem mente sua recipit, planè videt quæ ad ejusdem solis voluntatem sibi agenda sunt, quæve dimittenda: idemque idcircò magna voluptate lætitiaque perfunditur, eò quòd non solùm sibi agenda cognoscat, sed etiam ab eodem sole illustratur, pacatissima mente contemplatur pulcherrimas illas species, quæ à materia seiunctæ, solo intellectu percipiuntur. Ad hæc animo comprehendit dies tenebrarum perennes, qui in futuro sæculo impios sunt comprehensuri: atque ideireò omni studio declinat à malo bonumque operatur. Hæc Olymp.

Anagog. Chald. Hanc gnomen explicat de lumine gloriæ, quo beantur sancti in cælo: *Et suavis, inquit, est lux legis & aptissima certè, quæ oculis caligantibus lumen afferat, ut aliquando dignitatem vultus Domini intueantur, qui divino quodam splendore justorum faciem est illustraturus, ut pulcritudine eum sole comparari queant.* B

Vers. 8. SI ANNIS MULTIS VIXERIT HOMO, ET IN HIS OMNIBUS LÆTATUS FUERIT, MEMINISSE DEBET TENEBROSI TEMPORIS ET DIERUM MULTORUM, QUI CUM VENERINT, VANITATIS ARGUENTUR PRÆTERITA. Cohæret hæc gnome præcedenti, cujusque salubrem antithesin suggerit, q. d. Dulce quidem est frui lucis usura, solemque contemplari. Dulce est vivere, vitæque voluptates degustare: at noli illis nimis te oblectare, noli iis securus incumbere, nec per eas Deum offendere, noli perpetuas aut diuturnas existimare, quia brevi succedent illis dies tenebrosi & mœsti senectutis & mortis, qui cùm venerint, reipsa ostendent, quàm præteriti vitæ & voluptatum dies fuerint vani, id est breves, pauci, fugaces, evanidi: tunc enim omnis lux desinet in caliginem, voluptas in ærumnas, lætitia in mœstitiam, vita in mortem. Perinde enim ac sol, dum manè oritur splendidus est & fulgidus, crescitque in meridiem, mox post paucas horas decrescit, declinat, occumbit: sic prorsus & vita nostra, dum nascimur, splendet, crescitque in virilem ætatem; at post paucos annos decrescit, senescit, occidit. Dum ergo solem orientem, & occidentem quotidie intueris, vivum vitæ tuæ simulacrum accipe, in eoque ortum & occasum tuum metire & intuere. Esto annos Mathusalem vixisses, cùm illi exacti fuerint, perinde erunt ac si non fuissent, juxta illud: *Mille anni ante oculos tuos, tamquam dies hesterna, quæ præteriit.* Psalm. 89. 4.

MEMINISSE DEBET TENEBROSI TEMPORIS, ET DIERUM MULTORUM] Hebr. *Recordetur dierum caliginis, qui multi erunt.* Per quos Primò, accipi possunt dies senectutis, qui licet pauci, quia tamen multis ærumnis referti, senescenti multi longique æquè ac tenebrosi, id est miseri tristesque videntur: sicuti infirmo nox alioquin brevis longa videtur. Adde, senibus caligant oculi, ut eis sol tenebrescere videatur, uti dicet c. 12. 2. Ibi enim fusè hosce dies senectutis tenebrosos describit.

Tenebrosū tempus mortis. Secundò, dies mortis & sepulturæ, hi enim multi sunt, quia durabunt usque ad diem judicii, quo à morte resurgemus. Unde Chald. vertit: *Quoniam multi sunt dies, quibus dormiet in domo sepulturæ, & pertinet ei judicium suscipere de cælo omni tempore, quo venerit super eum malum, propter vanitatem quam fecit.* D

Tertiò, dies multi & tenebrosi sunt dies æternitatis, quos impii miserrimos & perpetuos agent in tenebris gehennæ. Ita Olympiod. *Reputat, inquit, animo tenebrarum dies, qui in futuro sæculo sunt impios comprehensuri, peccatoresque post rerum omnium vanitatem ad æterna venturos supplicia.*

QUI CUM VENERINT, VANITATIS ARGUENTUR PRÆTERITA] Hebr. *Omne quod venit est vanitas;* S. Hieron. *Omne quod venturum est, vanitas* alii, *Omne quod subsequitur, vanum erit.* Vatabl. *Omnis qui nascitur, est vanitas,* q. d. Quidquid venit & evenit in hoc mundo, vanum est: sicut enim præterita evanuerunt; sic præsentia illicò transeunt & evanescunt, ac futura transibunt & evanescunt. Ex præteritis enim rerum vanitate, licèt certò conjicere & metiri præsentem & futuram, quod ut indicaret Noster, solerter vertit, *Qui cùm venerint, vanitatis arguentur præterita.*

Sapienter ergo S. Remaclus Episcopus Trajectensis moriturus, hoc ultimum suis dedit monitum: *Tota sapientis vita quadam debet esse commentatio mortis.* Quin & Plato ait: *Philosophia* (Ethica) *non est aliud quàm meditatio mortis.* Vitam S. Remacli scripsit Notgerus ejus successor. Extat apud Surium die 3. Septemb. A *Vita sapientis meditatio mortis.*

LÆTARE ERGO JUVENIS IN ADOLESCENTIA TUA, ET IN BONO SIT COR TUUM IN DIEBUS JUVENTUTIS TUÆ, ET AMBULA IN VIIS CORDIS TUI, ET IN INTUITU OCULORUM TUORUM: ET SCITO QUOD PRO OMNIBUS HIS ADDUCET TE DEUS IN JUDICIUM] S. Hieron. hinc inchoat c. 12. Pro *juventutis* Hebr. [illegible] *bechurotecha*, id est, *electionum tuarum*, id est in ætate planè electa & florida, juventus enim est ver, decor & flos ætatum omnium: quare tunc cuique eligendus est status & optima vitæ ratio, ut optimam ætatem optimè transigat, Deoque optimo dedicet. Septuag. addunt ἄμωμος, id est, irreprehensibilis, immaculatus, inculpatus. Unde vertunt, *Ambula in viis cordis tui immaculatus.* Sic quoque vertit Arabicus. Rursum pro, *& in intuitu oculorum tuorum,* Septuag. Romani legunt contrariè, *Et non in intuitu oculorum tuorum,* S. Ambr. verò Exhort. ad virg. sic legit: *Ambula in viis cordis tui sine macula, & in aspectu oculorum tuorum, & non in audacia oculorum tuorum,* hoc est, inquit, *in aspectu spiritali, non in audacia sæculari.* Verùm Complut. legunt eodem modo quo Hebr. Latina & Syrus, scilicet *in intuitu oculorum tuorum.* Quocirca S. Ambr. Albin. Olympiod. & S. Greg. 24. Mor. c. 4. censent juvenes hìc invitari ad gaudium spirituale, ad quod invitat Apostolus Philip. 4. dicens: *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete. Modestia vestra nota sit omnibus hominibus: Dominus enim prope est.* Hinc & Chald. vertit: *Lætare juvenis in diebus juventutis tuæ, & sit cor hilare in te in diebus adolescentiæ tuæ, & ambula in humilitate in viis cordis tui, & sis admonitus in visu oculorum tuorum, & non aspicias malum: & notum sit tibi quod pro omnibus adducet te Deus in judicium.* Verùm ambulare in viis cordis & in intuitu oculorum, significat gaudium non spirituale, sed sensuale & carnale; juxta illud c. 2. 10. *Et omnia quæ desideraverunt oculi mei, non negavi eis, nec prohibui cor meum, quin omni voluptate frueretur, & oblectaret se in his, quæ præparaveram; & hanc ratus sum partem meam, si uterer labore meo.* Et hoc quoq; non aliud voluisse Septuag. patet ex interpretatione Thaumat. quam recitavi v. præced. ex qua liquet eum in Septuag. non legisse τὸ ἄμωμος, id est, C *irreprehensibilis*; cui si legit, ita interpretari, q. d. Ambula in viis cordis tui irreprehensibilis, id est vive ut libet, sic ut nemo te reprehendere audeat, utque tu nullius reprehensionem metuas, vel audias & in cor admittas. Est ergo Concessio, q. d. Læte & jucundè fruere ò adolescens voluptatibus adolescentiæ, ita tamé ut memineris te earum rationem redditurum Deo in judicio: quod ut rectè facias, modestè & honestè iis utere. Huc facit proverbium Arabum cent. 1. n. 69. *Vive asella quamdiu flores pabulum*: fruere pabulo quàdiu illud obtines: brevi enim deficiet, nec obtinebis. Vivere enim est, ἡδυπαθεῖν, id est gaudere & frui, quod Galli dicunt, *Se donner bon temps.* Vel potiùs est ironia, q. d. O juvenis qui per adolescentiam ardes sanguine, spiritibus & concupiscentiis, age, in bono cor tuum exhilara (bonum enim sumitur pro hilari & jucundo) unde S. Ambr. Exhort. ad virg. vertit: *Oblectet te cor tuum, ambula in viis cordis tui,* id est sequere desideria tui appetitus, *& in intuitu oculorum tuorum,* ut quod oculi tui concupiscunt, id prosequaris, indulge tuis D desideriis, satia te tuis cupiditatibus; sed *scito quod pro omnibus his adducet te Deus in judicium.*

Pange toros, pete vina, rosas cape, tingere nardo:
Ipse jubet mortis te meminisse Deus.

Quare si sapis, metu mortis & divini judicii refræna tuas voluptates, resiste tuis cupidinibus, amores vanos mortifica, ut judici, qui concessit earum usum, sed vetuit abusum, congruam reddas rationem. Ita Thaumat. S. Bonav. Hugo, Caiet. Titelm. & alii. Adolescentia enim, ut docet S. Ambr. de Interpel. Job c. 7. & Arist. 8. Ethic. c. 6. *Calore corporis fervente, æstuque sanguinis vaporantis ignescente, ut invalida est viribus, ita consiliis infirma, vitiis calens, fastidiosa monitoribus, illecebrosa deliciis:* quare acribus stimulis timoris judicii & gehennæ, à suis cupidinibus coercenda & refrænanda est. Quocirca S. Anysia Martyr solebat de juventute conqueri dicens: *O insidiosam ætatem, quæ aut lædit, aut læditur. Pulchra res est senectus. Hei mihi! longitudo temporis me mœstitia afficit, quæ*

tamdiu

tamdiu separat à cælestibus: Eadem brevissimo somno utebatur dicens: *Malum est mihi dormire, cùm meus inimicus vigilat*. Ita habet ejus Vita apud Surium ultimæ edit. 29. Decembr. Porrò ironia & sarcasmos, id est hostilis irrisio frequens est hostilis irrisio frequens est in Script. præsertim in Prophetis, ut Thren. 4. 21. *Gaude & lætare filia Edom*, cui mox excidium à Nabuchodonosore inferendum intentatur: *ad te quoque perveniet calix*, iræ & vindictæ Dei, *inebriaberis atque nudaberis*. Similia sunt Isaiæ 14. 9 ubi insultat Baltasari: & Ezech. 28. 12. ubi insultat Tyro, æquè ac Pharaoni c. 31. 18. & c. 32. 19.

ET SCITO QUÒD PRO OMNIBUS HIS ADDUCET TE DEUS IN JUDICIUM] *Cujus judicium*, ait Tertull. l. de Patientia, *non in compede aut pileo vertitur* (servi enim mali damnabantur ad compedes, boni verò donabantur libertate, cujus insigne erat pileus) *sed in æternitate aut pœnæ aut salutis*. Judicium autem Dei complectitur, Primò, strictum examen juventutis in voluptatibus exactæ; Secundò, sententiam judicis; Tertiò, supplicium, puta gehennam. Huic gnomæ similis est parœmia Arabum cent. 1. nu. 20. *Omnis ovis suspenditur e calcaneo suo in macello*, id est unusquisque judicabitur, & punietur super operibus suis, præsertim ultimis & finalibus vitæ, juxta illud Galat. 6. *Unusquisque onus suum portabit*. Huc facit aurea gnome R. Achabiæ filii Mahalcel in in *Pirke avoth*, cap. 3. *Tria*, ait, *tibi consideranda sunt, quibus à peccato coerceaeris: quæ origo tua conditionis est, quis finis, & ante quem judicem ratio tibi reddenda est Unde tibi origo est? e fœtida sperma. Quò tendis? ad vermes & tineas. Cui judici astare debes sententiam excepturus? Regi regum terribili apud reges terræ, Deo sancto & benedicto*. Ibidem R. Eleazar ait: *Qui nati sunt, oportet eos semel mori; qui surrexerunt, oportet eos judicari, & scire quod Dominus ipse sit Deus formator hominum, & mundi creator, & gubernator vindexque supremus. Ipse idem & litem movens, & testis ad nos, & judex. Benedictus sit ille sanctus & justus, in quo non est iniquitas, nec oblivio, nec respectus in faciem, nec munerum aut personarum acceptio; propterea quòd omnia eius sunt, ac scito eventura omnia juxta mensuram eorum, quorum tibi ratio reddenda est. Cave autem ne in vanam & stultam spem ascendas, quasi sepulchrum tibi sepulchrum refugii locum ne quicquam præsumas, & frustra polliceare: invito enim te creatus es, inconsulto iterum genitus es, & vivis & morieris, & ratio tibi reddenda est Regi regum sancto, & benedicto*.

Ostenta de Justitia.

Porrò judicii divini exactum & terribile examen graphicè depingit, & ad vivum repræsentat S. Cyrill. orat. de exitu animæ & secundo adventu, tom. 4. ubi quinque telonia quasi tribunalia recenset, in quibus anima à dæmonibus, seu sævissimis publicanis, accusatur de singulis quæ per quinque sensus peccavit. *Tentatur*, inquit, *animus à sanctis angelis per aeremsublimius pratereuns, invenitque quosdam quasi publicanos ascensum custodientes, & ascendentes animos prehendentes prohibentesque. Nam quisque publicanorum propria habet peccata, quæ illis obiiciat: alius perperam dicta, quæcumque ore & lingua commissa sunt, mentiendo, iurando, & peierando: quum superflua nugatoria & vana verba, tum bellnationes, vinique abusum & luxum, & immodicos indecorosque risus, levia & inhonesta oscula, & impudica cantica. At S. angeli animum ducentes, proferunt & ipsi quæcumque ore linguaque locuti sumus bona, supplicationes, gratiarum actiones, psalmos, carmina, laudes, divinos cantus, scripturarumque lectiones, & quæcumque per os & linguam bona Deo promisimus. Secundum telonium est oculorum visus, quarumque indecoro aspectu, curiosoque & effrænato intuitu & fallaci nutu committuntur. Tertium telonium est auditionis, & quæcumque per hunc sensum impuros spiritus accipiunt. Quartus est olfactus odoriferorum unguentorum, & suavium odorum, quæ feminas & impudicas decent mulieres. Quintum est eorum, quæ manuum tactu perversè & improbè facta sunt, & cetera vitiorum taberna, invidiæ & æmulationis; inanis gloriæ & superbiæ; acerbitatis & iræ; iracundiæ & furoris; scortationis & adulterii & mollitiei; homicidii & veneficii, ceterorumque impiorum & perversorum factorum, qui in præsentia minutatim persequi non licet, ut in aliud tempus differantur. Breviter eodem modo deinceps suos quisque animi morbus & peccatum publicanos habet, & tributi quæstores. Animus igitur, qui hæc & his maiora pluraque cernit, quanto putas in metu ac trepidatione est, donec sententia feratur, & eius libertas oriatur? Illa est hora doloris, periculi gemitusque plena, atque inconsolabilis, donec videat quid futurum sit*.

Quinque telonia animæ è corpore migrantis.

VERS. 10. AUFER IRAM A CORDE TUO, ET AMOVE, (Hebr. *recedere fac*; Syrus, *distare fac*; Arabicus, *spolia mali-*

A *tia humanitatem tuam*) MALITIAM A CARNE. ADOLESCENTIA ENIM, ET VOLUPTAS VANA SUNT] Ab hoc versu Compl. & Biblia Regia, Chald. Olymp. Albinus ordiuntur c. 12. Est conclusio educta ex v. præc. q. d. Quia Deus te adducet in judicium, ut judicet te de concupiscentiis cordis & oculorum, aufer & reseca eas à te, præsertim iram, & libidinem. Pro *voluptas*, perperam aliqui legunt, *voluntas*; hebr. est שחרות *scacharut*, id est nigredo, crepusculum, aurora, indeque juventus: hæc enim est quasi rosea aurora ætatis & vitæ. Unde Clarius, Varabl. Cajet. vertunt hoc loco, *juventus*; Pagnin. *pubertas*; Chald. *dies nigredinis capillorum*: juvenibus enim nigrescunt capilli, senibus albescunt; multò magis juvenum mens nigra est, id est obscura, ignorans, cæca, confusa. Septu. vertunt, ἄνοια, id est amentia, stultitia; Noster melius vertit, *voluptas*: hæc enim sunt duo vitia juventutis, scilicet stultitia, & voluptas: stultitia nascitur ex inexperientia & imperitia, voluptas ex fervore sanguinis, & flore ætatis. Est catachresis: voluptas enim vocatur juventus, cujus quasi propria est voluptas, cum qua instar auroræ transit, & evanescit, juxta illud Osee 10. 15. *Sicut manè transit, pertransiit rex Israel*. Hinc Varroni adolescentiari idem est quod

B luxuriari, teste Nonio cap. 1. & Terent. in Adel. *Crede mihi*, ait, *non est facinus adolescentium scortari*.

Porrò hic tangit duo primaria juventutis vitia scilicet iram in corde, & malitiam, vel, ut Ambr. legit, *nequitiam*; Arab. *iniquitatem*, id est libidinem, in carne. Præcipua enim carnis malignitas est libido, ait Olympiod. & Thaumat. sub quibus cetera omnia comprehendit: ira enim est filia superbiæ, & mater invidiæ; libido filia est gulæ, & mater acediæ, utraque oritur ex calore & ardore ætatis juvenilis: hic enim calor juvenem excæcat, & præcipitem agit in voluptates & vitia, ac præsertim in iram & appetitum vindictæ, ac libidinem. Audi S. Hier. *In ira omnes perturbationes animi comprehendit. In carnis malitia universas significat corporis voluptates. Sic ergo*, inquit, *bonis sæculi huius fruere, ne aut desiderio, aut carne delinquas. Relinque antiqua vitia, quibus in adolescentia tua vanitati stultitiæque servisti, quia iuventus insipientia copulata est*.

Similia habent Olympiod. Hugo, Glossa, & Ferus, quem audi: *Ne tristis vexetur, neve adversis frangatur, sed assuescat non irasci & indignatione vinci, ubi viderit omnia pessimè geri, sciquod viderit triste, sciat pertinere ad mundum e sinat alios invide-*

C *re, ipse nolit perdere æternam vitam*. Omnes enim passiones sunt in appetitu irascibili, ubi præsidet ira; vel in concupiscibili, ubi præsidet amor & libido, atque amor suscitat iram, ut impedimenta, quæ eum vetant frui bono amato, disiciat. Hinc illud Luciani in Dial. Merc. & Majæ: *Iracundi sunt, qui amant*: & illud Arist. 2. Rhetor. c. 12. *Iuvenes*, ait, *omnia nimis amant nimis oderunt; ad irascendum apti sunt acutique ira, potentesque appetitiones sequi*. Quocirca in Emblematibus Juventus pingitur ut juvenis animosus, diversicoloribus amictus, floribus coronatus, manu spargens nummos, ad latus sinistrum astat ei canis venaticus, ad dextrum equus phaleratus. Nam ut ait Horat. de Art. Poet.

Gaudet equis, canibusque & aprici gramine campi,
Cereus in vitium flecti, monitoribus asper,
Utilium tardus provisor, prodigus æris,
Sublimis, cupidusque & amata relinquere pernix.

Denique adolescentia & voluptas vana sunt, quia utraque instar floris citò deflorescit, marcescit, corrumpitur, evanescit: unde Poetæ adolescentiam vocant florem marcescentem præsertim dum nequiter, id est luxuriosè, vivit, juxta illud:

Nequitia est, quæ te non sinit esse senem.

D Per malitiam enim nequitia, putà libido accipitur; licèt Campens. pro *malitiam* vertat *molestiam*; meliùs Tigur. *vitiositatem*. Unde Thaumat. vertit: *mala res est intemperantia, libido autem & spurcitia damnum & iniuriam corporibus nostris afferunt. Adolescentia comes est insipientiæ: insipientia verò ducit ad interitum*. Verè Cicero li. 1. de Legibus: *Ab ea*, inquit, *quæ penitus in omni sensu implicata insidet, imitatrix boni, voluptatis regno non potest consistere*. S. Chrysost. apud Anton. in Melissa, p. 2. c. 20. *Ira*, inquit, *& cupiditatibus facilius iuvenes ducuntur & vincuntur: quare maiorem quamdam custodiam requirunt, ac frænum durius*. Ibidem Nazianz. *Iuventus*, inquit, *est temporis æstus*. Et S. Basil. *Iuventus est levis & ad improbitatem proclivis: cupiditas effrænata, belluarum ira, temeritas, inimia, & inflationes, magnique spiritus, congenita & coalita mala iuventutis hæc sunt: invidia adversus rem excellentem, suspiciones de familiaribus. Denique malorum tamquam examen iuventuti connexum & copulatum est, quorum omnium fru-*

frustram necesse est in subiectos redundare propterea quod magistratuum vitia subiectis importent calamitatem. Porrò de voluptate juventutis illecebra ita censet S. Ambros. lib. 4. in Lucam: *Quasi clavis suffigitur anima corporeis voluptatibus, & cùm semel adhæserit cupiditatibus, deorsum vergens difficilè in altum potest revolare.* Nervosius S. August. li. 14. de Civit. cap. 16. *Hæc* (libido) *sibi non solùm totum corpus, nec solùm extrinsecus, verum etiam intrinsecus vendicat totumque commovet hominem, animi simul affectu cum carnis appetitu coniuncto atque permixto.* Hoc significat illud Gen. 6. *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum, quia caro est.* In quæ verba scribens S. Chrysost. homil. 22. in Gen. *De illis,* inquit, *dictum est, quòd ipsi sint carnes: nam licèt animam rationalem haberent potiorem sui partem, perinde tamen vivebant sine ratione, ac si sola carne constarent.* Vide S. Greg. lib. 6. in 1. Reg. ubi de Agag ait: *Caro homo efficitur, quando sensui carnis totus subjugatur.* Et Cyprian. de Bono pud. *Impudicitia obscænum ludibrium reddit mancipia sua, nec corporibus parcens, nec animis: totum hominem suum sub triumphum libidinis facit.* Et Lactant. lib. 6. c. 23. *Mens inquinatur contagione impudici corporis.* Hanc rationis cum juvenili appetitu, sive spiritus & carnis, vel mentis, & concupiscentiæ luctam repræsentarunt veteres per Herculem cum Antheo, id est contrario vel adversario, luctantem. Hercules enim rationis, mentis & spiritus est symbolum; Antheus verò corporis. Herculis pectus, sapientiæ est sedes atque prudentiæ, quibus perpetua est cum appetitu, & A voluptatibus pugna: semper enim appetitus rationi obsistit, nec potest ratio superare, nisi corpus ita in altum, & procul ab terrenarum rerum in u tu extulerit, ut pedes, hoc est affectus nullum amplius fomentum à tellure accipiant, imo cupiditates & affectus, qui terræ sunt, illi prorsus interficiat. Quo de genere mortis loquitur D. Paulus Coloss. 3. cùm ait: *Mortui estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* Et David psalm. 116. *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus.* Et Salvator ipse: *Nisi granum frumenti cadens in terram mortuum fuerit, ipsum solum manet, si autem mortuum fuerit, multum fructum affert.* Joan. 12. Et hæc est omnium victoriarum præstantissima. Unde in Scipionis Africani tumulo leguntur hic elegantissimus versiculus.

Maxima cunctarum victoria, victa voluptas.

Et Boetius hoc ipsum Herculis factum celebrans sit: *Superata tellus sidera donat.* Porrò Fulgentius in Mythologia & Boccac. in Geneal. Deor. libr. 1. cap. 4. tradunt Antheum fuisse terræ filium, quem sæpiùs à se prostratum, robustiorem resurgere cernens Hercules, advertens quòd è terræ contactu vires recuperaret, jam fessum ulnis in altum extulit, ibique tamdiu tenuit, donec expiraret. Fulgentius per Antheum accipit libidinem, quæ ex sola carne nascitur, quæ tacta, etsi fessa sit, resurgit. Verùm ab homine virtuoso castoque, carnis denegato actu, superatur. Anthei meminit S. Aug. in li. de Civit. eumque vixisse tradit regnante Argis Danao, & Euseb. in lib. de Præpar. Euang.

CAPUT DUODECIMUM.

SYNOPSIS CAPITIS.

Graphicè & ingeniosè per varia symbola & ænigmata depingit ærumnas senectutis, & mortis, ut iis impellat juvenes ad spernendas voluptatum vanitates, & sectandam veritatem, verumque Dei cultum, antequam adolescentiam senectute commutent. Unde concludet v. 13. Deum time, & mandata ejus observa hoc est enim omnis homo. *Est ergo hic elegans ænigma senectutis, & agonia mortis, in quo per 21. symbola notantur 21. defectus, ærumnæ & vitia senectutis. Primus est v. 1. afflictio ex morbis variis: Secundus displicentia & tædium rerum omnium; Tertius v. 2. quod cælestes motus & influxus destituant senes; Quartus continua distillationes & catarrhi: Quintus v. 3. custodum, id est sensuum, defectus: Sextus nutatio virorum fortissimorum, hoc est crurum & tibiarum: Septimus minutio molentium, id est dentium: Octavus caligo videntium per foramina, id est oculorum: Nonus v. 4. exilitas vocis ex ostiorum in platea, id est arteriarum in pectore, constrictione & clausura: Decimus tenuitas somni, & nocturna vigilia, ut ad vocem avis evigilent: Undecimus defectus aurium & auditus: Duodecimus v. 5. timor, pavor & stupor: Decimus tertius canities similis amygdalo floribus candescenti: Decimusquartus, tumor ventris, pedum, & crurum instar locustæ: Decimusquintus fastidium cibi, cujus orexin excitat capparis: Decimussextus abitus ex vita, quòd scilicet mox ibit in domum æternitatis suæ: Decimusseptimus funus, quod communi amicorum planctu celebrabitur: Decimusoctavus vers. 6. ruptura funiculi argentei, id est contractio medullæ spinæ dorsi: Decimusnonus recursus vittæ aureæ, id est contractio meningis, sive involucri cerebri: Vigesimus confractio hydriæ super fontem, id est venarum & sanguinis ex jecore prodeuntium: Vigesimusprimus confractio rotæ super cisternam, id est capitis ex corde spiritus haurientis.* Aenigmata senectutis numerat.

Porrò hæc vitia, & ærumnæ senectutis in omnibus quidem senibus locum habeat: unde & de omnibus hic agitur; maximè tamen de iis, qui in juventute per symposia & libidines juveniles spiritus & vires exhauserunt: hi enim noxas juventutis luunt per morbos senectutis. Unde de iis totum hoc caput accipit Osorius. Hinc & nonnulli illud applicant Salomoni, quasi ipse hic senis sui ærumnas describat, ex libidinibus adolescentiæ. Verè Cicero: Libidinosa intemperansque adolescentia effœtum corpus tradit senectuti. *Aristot. quoque l. 6. Histor. Animal. c. 4. & l. de Longitud. & brevit. vitæ, ac Plinius lib. 10. c. 36. doceat animalia salacia, & in venerem prona brevis esse ævi. Igitur dicas hic gulæ & luxuriæ juvenilis damna describi; videmus enim luxuriosorum corpora esse lurida, frigida, macilenta, marcida, morbida, mortifera, cerebro, menteque minui, ac laborare epilepsia, oculis obtenebrari, palpebras pilosque defluere, custodes domus, id est sensus omnes, hebetari, laborare pituita, & catarrhis iisdem dentes laxantur, & decidunt, iidem exurgunt ad vocem volucris, id est præ doloribus levis parvique sunt somni, minimoque sonitu evigilant; obsurdescunt filiæ carminis, id est aures, & auditus eis obtunduntur: floret amygdalus, id est eis canescunt: impinguatur locusta, id est tumescunt cruribus, & ventre dissipatur capparis, id est perit omnis appetitus; pleni sunt nausea, tædio, fastidio. Audi Boetium libr. 3. de Consol. prosa 3.* Quid de corporis voluptatibus loquar, quarum appetentia quidem plena est anxietatis, satietas verò pœnitentiæ? Quantos illæ morbos, quàm intolerabiles dolores, quasi quemdam fructum nequitiæ fruentium solent referre corporibus? Tristes verò esse voluptatum exitus, quisquis reminisci libidinum suarum volet, intelliget. *Et S. Chrysost. homil.* quòd nemo læditur nisi à seipso: Qui

in li-

in libidine, *inquit*, vitam ducunt, resoluta quidem corpora, & omni cera molliora circumferunt, atque agmine quodam infirmitatum repleta; quibuscumque ad cumulum malorum, podagræ tremor, & immatura senectus succedit, & est eis semper vita cum medicis, & medicamentis.

Mysticè. *Mysticè: Senium, agonia, & mors homini repræsentat senium casum, & occasum regni, & reipublicæ, vel urbis, aut orbis totius. Unde Hebr. censent hic per ænigmata describi excidium Hierosolymæ illatum per Chaldæos & Romanos. Thaumaturgus verò, S. Athanas. in Synopsi in Ecclesiaste, & Richard. de S. Victore tract. de Medicandis plagis, quæ circa finem mundi evenient, censent hic describi excidium orbis, ac plagas mundi ultimas, signaque prævia judicio extremo; imo utrique censent hunc esse sensum litteralem; sed revera est mysticus, ut patet intuenti. Rursum per senium & mortem accipias quamlibet vitæ difficultatem, & ærumnam, sive a Deo, sive ab homine immissam, tum publicam, tum privatam, quæ bene operandi facultatem homini adimit; ac proindè suadet hic Salomon, ut ante eam homo operetur quidquid boni potest, itaque sibi suæque æternæ saluti tempestivè consulat, & prospiciat.*

Tropol. *Tropol. senium, & mors naturalis hominis repræsentant senium, & mortem spiritalem peccatoris, dum per peccatum, spoliatur gratia, quæ lux est, & vita animæ, omnibusque animæ potentiis, & viribus sauciatur & læditur; ac multo magis dum per mortem ex hac vita abit in mortem secundam gehennæ, ubi omnibus corporis, & animæ membris miserrimè excruciatur & dilaniatur. Hoc ergo ænigma est schema animæ peccatricis & damnatæ. Ita S. Hieron. Albinus, Olympiod. Hugo, & cæteri.*

1. MEmento creatoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, & appropinquent anni, de quibus dicas. Non mihi placent, 2. Antequam tenebrescat sol, & lumen, & luna, & stellæ, & revertantur nubes post pluviam. 3. Quando commovebuntur custodes domus, & nutabunt viri fortissimi, & otiosæ erunt molentes in minuto numero, & tenebrescent videntes per foramina. 4. Et claudent ostia in platea, in humilitate vocis molentia, & consurgent ad vocem volucris, & obsurdescent omnes filiæ carminis. 5. Excelsa quoque timebunt, & formidabunt in via, florebit amygdalus, impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis: quoniam ibit homo in domum æternitatis suæ, & circuibunt in platea plangentes. 6. Antequam rumpatur funiculus argenteus, recurrat vitta aurea, & conteratur hydria super fontem, & confringatur rota super cisternam. 7. Et revertatur pulvis in terram suam unde erat, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum. 8. Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, & omnia vanitas. 9. Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, & enarravit quæ fecerat; & investigans composuit parabolas multas. 10. Quæsivit verba utilia, & conscripsit sermones rectissimos, ac veritate plenos. 11. Verba sapientium sicut stimuli, & quasi clavi in altum defixi, quæ per magistrorum consilium data sunt à pastore uno. 12. His ampliùs fili mi ne requiras. Faciendi plures libros nullus est finis, frequensque meditatio, carnis afflictio est. 13. Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time, & mandata ejus observa: hoc est enim omnis homo. 14. Et cuncta, quæ fiunt, adducet Deus in judicium pro omni errato, sive bonum, sive malum illud sit.

Vers. 1. MEMENTO CREATORIS TUI IN DIEBUS JUVENTUTIS TUÆ, ANTEQUAM VENIAT TEMPUS AFFLICTIONIS, ET APPROPINQUENT ANNI DE QUIBUS DICAS: NON MIHI PLACENT] Pro tempore juventutis tuæ. Hebr est, *tempore electionum tuarum*, id est, tempore electissimo, & florentissimo, putà tempore juventutis, quo proindè optima tibi eligenda sunt. Hebræi totum hoc caput accipiunt de Judæis, eorumque captivitate tum Babylonica, tum Romana, ejusque singulam sigillatim adaptant. Audi S. Hieron. à vers. 9. c. præced. hæc & sequentia omnia ex Hebr. sententia iis adaptantem: *Lætare in juventute tua o Israel, & fac illa, vel illa, de quibus jam dictum est, antequam captivitas adveniat, & à te tuus honor recedat & gloria, & Judices sancti tui, quos in sole & luna, & stellis intelligi volunt, auferantur à te: Antequam veniat Nabuchodonosor, sive Titus Vespasiani filius, accitus à prophetis, & eorum vaticinia compleantur. In die qua angeli templi præsides recedent, & turbabuntur robustissimi quique in exercitu tuo, & otiosa erunt eloquia magistrorum, & Prophetæ qui de cælo solebant visionum suarum lumen accipere, contenebrescent: quandò claudentur templi januæ & humiliabitur Jerusalem, & Chaldæus veniet quasi canens volucris, ita Jeremia vocibus Prophetatus; & conticessent filiæ cantici in templo psallentium chori: illo tempore, quando advenient Hierosolymam, ipsi quoque bestes Dei pertimescent magnitudinem, & in via dubii, Sennacherib interitum formidabunt. Hæc enim dictum putant: & ab excelso timebunt, & formidabunt in via. In illis diebus florebit amygdalus: ille baculus & virga, quàm Jeremias in prophetia sua vidit torrida: & impinguabitur locusta, Nabuchodonosor cum suo exercitu: & dissipabitur capparis, amicitia Dei cum Israel.* Et paucis interjectis: *Lætare ergo Israel in juventute tua, antequam rumpatur funiculus argenteus, hoc est donec gloria vestra vobiscum est, antequam recurrat vitta aurea, id est antequam arca testamenti auferatur: priusquam conteratur hydria ad fontem, et convolvatur rota super lacum, id est, donec intra sancta Sanctorum præcepta legis, et sancti Spiritus est gratia et antequam revertaris in Babylonem, unde in lumbis egressus es Abrahæ, et incipias in Mesopotamia conteri, unde quondam profectus es, omnisque gratia prophetiæ, qua quondam fueras inspiratus, revertatur ad datorem suum.* Verùm hæc Judaica sunt, & aliena à litterali genuinoque sensu.

Explicatur hoc cap. de captivis. Judæorum.

Rursum Thaumat. & Richardus de S. Victor. tract. de fine mundi, putant hoc ænigmate describi excidium orbis, ejusque plagas, & signa prævia judicio extremo. Audi Thaumat. *Opera pretium igitur, ut cum adhuc sis adolescens Deum timens, priusquam miseriis abjiciare, veniatque magnus ille & terribilis dies Domini: Quando, neque sol, neque luna, neque stellæ aliæ ulteriùs fulgebunt. Movebuntur autem supernæ virtutes, angeli custodes mundi in tempestate, & turbatione illa universi. Ita ut quiescent tunc tam viri potentes quam mulieres operariæ: Et fugiant in tenebrosa domiciliorum penetralia clausis januis omnibus; & si qua molenda occupata prohibita fuerit timore nimio, gracili vocula, ut avicula parva clamabit. Omnes autem impuræ mulieres in terram cadent. Similiter & civitates, & illarum sanguinarii magistratus vindictam superno expectabunt, urgente acerbissimo cruentissimoque illo tempore, quod erit ut amygdalus floreat. Tunc ita frequentia aderunt supplicia, sicut multitudo locustarum advolantium; & ita è medio abjicientur peccatores; ut nigra despicatissimaque capparis. Et bonus quidem vir in domum suam æternam gaudens proficiscetur. Improbi vero omnia sua luctu complebunt, neque illis repositum argentum*

Et de excidio orbis.

neque

neque probatum aurum proderit. Magnus enim fons comprehendet omnia, quousque ad puteum flent hydria & vehiculum rota, quàm contingat quandoque confringi. Quum igitur cessabit cursus temporum per rotam, & vitæ per aquam signatur, & præterioris sæculum urnam gerens, & jacuerint homines super terram: Tum erit una salus, si agnoverint animæ conditorem suum, & ad eum se volaverint. Hic sensus commodus est sed mysticus; quare eo ut tali uti possunt concionatores in Adventu, cùm agunt de fine mundi, dieque judicii. Sensus ergo litteralis est de ærumnis senectutis, agoniæ & mortis uti docent Sanctus Hieronym. Albinus, Lyran. Hugo, Dionys. Cajetan. Vallesius sacræ Philos. cap. 66. & ceteri omnes, uno excepto Olympiod. Planè enim verba significant hic moneri juvenes ut juventutem rectè & sanctè in Dei creatoris metu cultuque transigant, antequam obrepat senectus & mors. Sensus ergo est, q. d. Adolescens, qui in flore & vigore es ætatis, blanditur tibi voluptas, sollicitat Venus, instigant socii, titillat caro, impellit dæmon: quare ne iis succumbas, & teipsum perdas, memento creatoris tui, quòd scilicet Deus sit tuus creator, tu ejus creatura; quæ totum suum esse, quantum quantum est, debet creatori, ab eoque tota pendet, tam in esse, quàm in conservari: sicut enim radius pendet ab assiduo influxu solis, eum assiduè producentis, sic & creatura pendet ab assiduo influxu & continua quasi productione creatoris, adeò ut si Deus hunc influxum subtraheret creatura in suum nihilum, ex quo à Deo per creationem educta & producta est, illico recideret & relaberetur, sicut radius abeunte sole illicò perit & evanescit. Conservatio ergo creaturæ est continuatio creationis, & continua quasi ejus creatio. Si igitur homo creatura Dei es, memento te totum, quantus es, Dei esse, non tuum, non parentum, non alterius creaturæ. Redde ergo Deo quod suum est, rede teipsum, ut illum velut creatorem agnoscas, venereris, ames colas, ejusque voluntati, & legi per omnia obedias: ipse enim tuus erit judex, ac si ei servieris, cælestem conferet gloriam si creaturam creatori præposueris, ipse hanc sui injuriam æternis ignibus in te ulciscetur. Itaque creatoris nomen habet emphasim: creationis enim titulus à creatura exposcit, & extorquet à Deo creatori suo velut pleno, & absoluto sui hero & Domino præstet omnem submissionem, reverentiam, amorem, observantiam, timorem, fidelitatem, spem, obedientiam. Quocirca Moses acriter expostulans cum Israele: *Deum*, inquit, *qui te genuit, dereliquisti, & oblitus es Domini creatoris tui! Vidit Dominus & ad iracundiam concitatus est.* Deuter. 32. 18. Hinc pro *creatoris* Septuag. vertunt *κτίσαντός*, id est, *ejus qui creavit*: pro quo Complut. legunt *κτήσαντος*. id est, *possessoris* juxta Mosis ad Israelem: *Numquid non ipse est pater tuus; qui possedit te, & fecit & creavit te?* Deuteronom. 32. 6. Pro *creatoris tui*. Hebr. est, בוראיך *borrecha*, id est, *creatorum tuorum* in plurali, id est, creatoris tui. Hebræi enim de Deo in plurali loquuntur reverentiæ, & honoris causa, utque innuant pluralitatem personarum in eadem numero deitate. Hebræi in Midras, sive Glossa, nomine R. Akabia, per metathesin transponendo litteras. Cabalisticè sic legunt, & exponunt. Primò, memento בורך *borecha*, id est fossæ tuæ, putà sepulchri tui, quòd scilicet in os à vermibus sis exedendus: dum ergo lautè carnem nutris, memento sepulchri & vermium qui te corrodent. Secundò, memento בארך *berrecha*, id est potei tui, unde es excisus, quòd scilicet in fœtido matris utero ex vili spurcoque semine sis formatus; sic disces te humiliare, carnalia spernere, cælestia ambire, ac ad Deum anhelare; sic sapientia, virtute, & meritis parabis tibi sanctam jucundamque senectam. Nam ut ait S. Ambros. lib. 1. Hexam. *Senectus ipsa in bonis moribus dulcior, in consiliis subtilior, ad constantiam subeundæ mortis potior, ad reprimendas libidines fortior. Infirmitas corporis, sobrietas mentis est.*

In diebus juventutis tuæ] Semper quidem meminisse debemus Dei creatoris, sed maximè in juventute, tum quia juventus cæca est, & immemor Dei, utpote voluptatibus addicta; tum quia à juventute pendet reliqua vita: quales enim sumus juvenes, tales erimus & senes: tum quia multi in juventute præmaturè moriuntur, quia mors ita prævolat, ut aliàs sæpè ætates antevertat; in quas proinde si memoria creatoris differatur, prorsus auferetur. Sapienter Seneca libr. de Brevit. cap. 4. *Non pudet*, inquit, *te ad reliquias vitæ tibi reservare, & id solum tempus bonæ menti destinare, quod in nullam rem conferri possit? quam serum est, tunc vivere incipere, cùm de-* A *sinendum est? Quæ tam stulta mortalitatis oblivio, in quinquagesimum & sexagesimum annum differre sana consilia, & inde velle vitam inchoare, quò pauci perduxerunt?*

Antequam veniat tempus afflictionis tuæ] Syrus *dies malorum*. Arab. *dies mali tui*. Tigur. *tempora periculosa*. Septuag. *Dies malitiæ*, Thaumat. *Priusquam miseriis obiiciare*. Campen. *Antequam veniant dies pleni malis*; putà tempus senii, & mortis quando Deo de juventute tua exactam daturus es rationem, & pro meritis, vel præmia, vel supplicia æterna recepturus. Senectus enim est tempus afflictionis, quia mille morbis, tædiis & ærumnis est obnoxia; unde illud: *Senectus ipsa morbus est*, iisque incurabilis, & ut ait Nazianzen. in Carm. de Morbo: *Siculis gravior est scopulis*, imò *Aetna*, ait Cicero de Senect. Audi Nyssen. in funere Pulcheriæ Augustæ: *Sed forsitan angit te, quòd ad senectutem* (Pulcheria) *non pervenit. Quid verò, dic mihi, pulchri erat in senectute; an pulchrum putrere, ac fricare oculos? corrugari genas? & exarescere dentes, & linguæ balbutiem ingenerari? manibus subtremiscere? ad terram incurvari? titubare atque subclaudicare pedibus? auribus inutiliter desipere surdo ac delirare? voce absurda, & inepta pronuntiare?* B Et S. Augustin. lib. de Catech. rud. *Cùm homines*, inquit, *sibi optant senectutem, non aliud optant nisi longam infirmitatem.* Et Innocent. III. Pontifex lib. 1. de Contemptu mundi cap. 9. *Si quis, ait, ad senectutem processerit statim cor ejus affligitur, & caput concutitur, languet spiritus, & fætet anhelitus, facies rugatur, & statura curvatur, & caligant oculi, & vacillant articuli, nares effluunt & crines defluunt: tremit tactus, & deperit actus, dentes putrescunt, & aures surdescunt. Senex facilè provocatur, difficilè revocatur, citò credit & tardè discredit: tenax & cupidus, tristis & querulus; velox ad loquendum, & tardus ad audiendum: laudat antiquos, spernit modernos: vituperat præsens, commendat præteritum, suspirat, & anxiatur, torpet & infirmatur.* Hinc senium à Philosophis vocatur hyems ætatum, & fæx vitæ. Solon enim rogatus: *Quid esset senectus?* Respondit: *est hyems* vitæ. Et Eratosthenes apud Phavorinum ait, ætatis partem vigentem (adolescentiam) esse ver: eam autem partem, quæ vigori & flori succedit (virilem ætatem) esse æstatem & autumnum: Senectutem verò esse hyemem. Ita Maxim. serm. 41. ubi & citat Gor- C giam, qui rogatus qua ratione ad longam vegetamque senectam pervenisset? respondit: *Nihil unquam ad voluptatem edens, neque faciens.*

Et appropinquant anni, de quibus dicas: non mihi placent] Id est, qui mihi displicent, quia senium adducit tædium, tarditatem, oblivionem, incuriam, molestiam, ut omnia quæ prius erant voluptati, jam fastidium & dolorem creent, ac proinde verè senem segnem & seniorem segniorem vocare queas; quare tunc virtutis & pœnitentiæ labores, quos in juventute neglexisti capessere non vales, nec valebis; imò ob insolitas voluptatum consuetudines à peccatis juventutis tuæ avelli non poteris, uti pulchrè docet S. Basil. homil 4. de Pœnitent. unde Campen. vertit: *Antequam veniant anni, quibus nihil licebit boni facere.* Hinc senex omnibus, ac imprimis sibi ipsi est oneri, tædio, fastidio; quia senes sunt morosi, anxii, difficiles, suspicaces, iracundi. *Senium*, ait Nonius *est tædium, & odium dictum à senectute, quòd senes omnibus odio sint & tædio.* D Audi Hippocratem & Galenum in Aphorism. Commentat. 3. 31. octodecim senectutis ægritudines, singula membra infestantes, enarrantes: *Senibus sunt spirandi difficultates, distillationes cum tussi; urinæ stillicidia, urinæ difficultates, articulorum dolores, renum passiones, vertigines apoplexiæ, mali habitus, pruritus totius corporis, vigiliæ; alvi, oculorum & narium humiditates, visus, obtusus, glaucedines, auditus graves.* Addit Com. 2. 39. 40. *Raucedines, nephritis podagra, morbi articulares, coxendicum dolores, & quæ laxiorē intestina, ac spleni frigida sunt dispositiones & præterea crebri anhelitus, quos Græci asthmata vocant, tusses, dorsi curvationes recurvationes & obliquationes, denum quæcumque alia morborum genera ex frigidis humoribus ortum habent.*

Vide Stobæum, part. 2. serm. 117. cujus titulus est *vituperium senectutis*; ubi has philosophorum decognomas citat. Antiphanis: *Senectus est velut ara quædam malorum: ad ipsam enim omnia confugisse videre est.* Philemonis: *ubi senem videris aut anum aliquam, statim scias quod male habeas.* Euripidis: *Quid aliud est vir senex, quàm* Gnomæ.

vox

vox & umbra? Nos senes aliud nihil quàm turba sumus, & figuram tantùm somniorumque simulacra ferimus. Mens autem non est amplius: putamur verò non rectè sapere. Aetas longa parit ægritudines infinitas. Herod. *Ego verò imbecillis & incurvus sum. Senectus enim nos devabit, & velut umbra assistit.* Menandri: *Molestum est animal senex domi manens.* Sophoclis: *Nihil non mali senecta longa induxit, mens vana, opera inutilia, cura supervacua, senectus morosa est, querula, & pro minimis rebus anxia.* Mimnermi: *Tithono Jupiter malum immortale dedit senectam, quæ vel tristi morte magis est timenda.* Democriti: *Senium commoda imperfectio est: omnia habet & omnibus indiget.* Phavorini: *Longo tempore multum laboris accrescit.* Junci: *Incus senex resolutus ætate, cibi potusque abstinens, inamabilis, nulla re cum jucunditate fruens: molestias verò nimis percipiens. Si quando autem in forum progredi ausus fuerit risum videntibus movet, videns obtuse, clamantes non audiens & dum eundo sustinere se conatur, concidens, de latere in latus titubando conspiciens; quin etiam communem civitatis aërem lædere ac inficere dicitur. Nec si in senatione sit inter tribules refertur; neque magistratum gerere potest, tum propter impedimenta jam dicta: tum quia gibbosus, rugosus, deformis & invalidus est. Animo autem, ut proverbium habet repuerascit. In militia verò quid opus est referre, quàm sine omni munere & munus relinquatur? Non pedes, non eques constituitur, neque remex aut miles in navi. Nam vel sedere solùm, vel jacere etiam non sine labore potest, cùm conjuncta ei sors sit, & jamjam intra fores suas ipsam ducat.* Unde concludit: *Senecta est Iliat malorum.* His adde versus C. Laberii:

Ut hedera serpens vires arboreas necat;
Ita me vetustas amplexu annorum enecat.
Sepulchro similis, nil nisi nomen retineo.

Et Comicus:

Ad senectam, ut ad cloacam mala cuncta confluunt.
Senex cum extemplo est, jam nec sentit, nec sapit.
Senex quoque curis impar est levissimis.
Senex vivendo multa quæ non vult videt.
Senex ad eum, quàm fat est, attentior.
Soles duos videre se putat senex.
Superessi senectus haud potest laboribus.
Suprema vita haud præterit, sed corruit.
Veteres tenemus litus absoleta occupant.

Vers. 2. ANTEQUAM TENEBRESCAT SOL, ET LUMEN, ET LUNA, ET STELLÆ, ET REVERTANTUR NUBES POST PLUVIAM] Tò *& lumen*, exegesin habet: explicat enim quomodo tenebrescat sol, luna, & stellæ quia scilicet eorum lumen seni & moribundo obscuratur, & tenebrescit. S. Hieronym. hæc refert ad finem mundi & diem judicii: tunc enim *sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cœlo, & virtutes cœlorum commovebuntur.* Matt. 24. 29. *ac sol vertetur in tenebras, & luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.* Joelis 2. 31. Sic & Thaumat. Olympiodor. Cyrillus catech. 15. & exactissimè Richardus de Victore lib. de fine sæculi, qui singula, quæ hic dicuntur, diei judicii appositè applicat; qui rursum cum Thaumaturgo per siderum obscurationem accipit periculum, quæ inter alia signa prævia judicio à Christo prædicta est Matth. Verum melius idem S. Hieronym. & cæteri hæc referunt ad tempus senii & mortis, cujus hic & in seq. viva est hypotyposis, & repræsentatio: Senibus enim caligant oculi, & hebetatur visus, ut eis solis lux, æquè ac lunæ & stellarum obscurari & tenebrescere videantur. Est hypallage: sol enim in se semper lucidissimus numquam tenebrescit, sed tenebrosis senum oculis tenebrosus videtur; quia ipsi per internas oculorum tenebras internamque caliginem eum vident, ideoque caliginosum censent; & quia solis, omniumque astrorum illuminatio utrisque eis intercipitur ac perit; imò senes præ debilitate visus, deficientibus spiritibus opticis, sive visivis, eorum lucem ampliùs non valent sustinere. Ita Hebræi, Lyran. Dion. Titelm. communiter alii. Quin & Chald. qui sic vertit: *Antequam mutetur splendor gloriæ faciei tuæ, quæ assimilatur soli; & lumen oculorum tuorum antequam obscuretur, & decor maxillarum tuarum antequam obtenebretur: & pupilla oculorum tuorum, quæ assimilantur stellis, antequam extinguantur: Palpebræ oculorum tuorum stillabunt lachrymas, ut nubes post pluviam.*

Gnome. Huc pertinet adagium Arabum Cent. 1. n. 44. *Accende lucernam tuam antè tenebras, id est illumina te operibus bonis, antequam, superveniat tibi mors.* Et num. 13. *Nata in aqua ante vesperam, id est purifica te pœnitentia ante migrationem è vita.* Ex Cent. 2. num. 45. *Cogita ingressum tuum in hunc mundum & egressum tuum ex isto, quia tu de nihilo factus es heri, & non mente fies tamquam non fueris. Item respice qui fuerint ante te reges, præfecti & nobiles, considera quomodo migrarint ex hoc mundo; tu verò sicut illi migrabis.* Ex num. 33. *Antevenite tempus morbi, & senectutis venientis post te, quia sapientia & scientia melior est, quàm ensis, & scientia excellentior quàm opes.* q. d. Compara tibi sapientiam ut per eam providere & occurrere possis venienti senectæ, mortis judicio, & æternitati.

Symbol. Primò. Symbol. R. Salomon ex Chald. solem obtenebrantem interpretatur de senili & corrugata facie, lumen de naribus, quæ in senectute propter defectum spirituum lucidorum, & durissiem densitatemque cartilaginum, fuliginosæ & obscuræ sunt, ac minimè translucent; lumen de anima, seu mente in discurrendo, ratiocinando, meditando, memorando languente & tenebrescente. Denique stellas de maxillis fuscis, & denigratis amisso jam vivido illo, & nitido adolescentiæ flore. Secundò. R. Haccados verò per solem accipit cor, quòd quasi sol virtutis suæ radios in totum corpus diffundit, sed in senibus tenebrescit, & deficit: per *lumen* accipit lucidos & vitales spiritus, qui in cordis ventriculo ex purissimo sanguine elaborantur, & universum corpus pervadunt: lunam verò cerebrum, quod rotunditate, candore, frigiditate, humiditate commodissimè lunæ imaginem repræsentat: stellas denique corporis sensus tam internos quam externos, quibus suum quoque cognitionis lumen inest. Hæc omnia si langueant, si hebescant, si vires, si robur amittant, si deficiant ac nullum jam aut tenuem homini usum præstent, rectè dicas: *Solem, lumen, lunam ac stellas tenebrescere.*

Tropol. Primò. Tropolog. senibus tenebrescit, & deficit lux mentis & rationis: unde subinde delirant: deficiunt eis quoque doctores & monitores, quia vix ullus audet senem docere, vel monere. Rursum Hugo per tenebras accipit adversa & calamitates, item prolapsum ex vita honesta in vitiosam: Sic & S. Bonavent. quin & S. Hieronym. quem audi: *Ne cùm peccaveris occidat tibi sol justitiæ meridie, & scientiæ lumen intereat, & splendor lunæ, id est Ecclesiæ subtrahatur,* Secundò. *& stellæ occidant, de quibus scriptum est: In quibus lucetis sicut luminaria in hoc mundo, rationem vitæ habentes. Et alibi: stella à stella differt in claritate.* 1. Cor. 15. *Antequam revertantur nubes post pluviam: ne prophetæ, qui corda credentium suo sermone suisque pluviis irrigant, postquam te imbre suo indignum esse perspexerint, revertantur ad sedem suam, ad eum scilicet à quo missi sunt.* Peccatori enim occæcato Christus, Ecclesia & sancti, omnisque sapientia, virtus & gratia tenebrosa videntur; quare similis est Harpastæ fatuæ, de qua scribit herus ejus Seneca epist. 51. *Hæc fatua, inquit, subito desiit videre. Incredibilem tibi narro rem, sed veram nescit se esse cæcam, subinde pædagogum suum rogat ut migret, ait, domum tenebrosam esse. Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis accidere liqueat tibi. Nemo se avarum esse intelligit, nemo cupidum. Cæci tamen ducem quærunt, nos sine duce erramus & dicimus: non ego ambitiosus sum, sed urbs ipsa magnas impensas exigit. Non est meum vitium quod iracundus sum, quod nondum constitui certum genus vitæ, adolescentia hæc facit. Quid nos decipimus? Non est extrinsecus malum nostrum, intra nos est, in visceribus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanitatem pervenimus, quia nos ægrotare nescimus.*

ET REVERTANTUR NUBES POST PLUVIAM] Chald. *palpebræ oculorum tuorum stillabunt lachrymas, ut nubes post pluviam.* Campens. *Et caligo obtegat oculos tuos.* Lemnius: *Caligo & nebula oculorum cum lachrymosa lippitudine,* Thaum. & Richardus de S. Victore tract. de fine sæculi, per reversionem nubium accipiunt inundationem maris & fluminum, quæ erit prævia judicio extremo & fine mundi. Magis ad literam Franc. Valles. Sacr. Philos. cap. 66. per nubes pluviam accipit juges catharros, ex jugibus stomachi vaporibus generatos, quibus senes laborant ex defectu caloris; debilis enim calor non valet cibos concoquere: Quare illi in cruditates, vapores & fumos abeunt, qui elati in cerebrum ejus frigiditate, teste Galeno, in pituitam & catharrum resolvuntur: nubes ergo significant vapores, pluvia catharros; vapores enim in catharros densantur, & distillant jugiter in senibus, cùm juvenes vi roboris, quo abundant, eos desiccent & consumant. Addit Titelm. per nubes post pluviam

nubes post pluviam sunt catharri.

viam significari caliginem, & obvolutionem cerebri post multum aqueum humorem fletus, spontanei fluxus oculorum, nariumque, phlegmatum excreationis, &c. Sic & Vatab. per nubes accipit caliginem oculorum, quæ solet sequi fletum in senibus; Denique moribundi illachrymant, adeoque involuntariæ morientium lachrymæ signum sunt instantis mortis, teste Hippocrate. Pineda lib. 8. de Rebus Salomonis cap. 3. censet Salomonem hic describere suos in senio morbos, quos ex intemperantissima juventutis libine contraxerat, ac hic notare suos frequentes, & molestissimos catharros, alterum alteri succedentem instar nubium revertentium post pluviam, ideoque ultore Deo gravi ex mœstitia diem obiisse. Verùm, ut initio libri dixi, incertum est qua ætate Salomon hunc librum scripserit; præsertim cùm in senectute delirarit & luxuriosus idola coluerit, cùm tamen hic è contrario Dei unius timorem & cultum ex professo inculcet: quare ante lapsum, qui contigit in senio, hæc dictasse videtur: si enim post lapsum in extrema senectute pœnituisset, utique pœnitentiæ & doloris sui manifesta dedisset signa, quæ tamen nusquam est reperire. Ita multi, licèt alii aliter sentiant.

Symbol. Isid. Clarius nubes post pluviam sic explicat. q. d. Serenum quoque post pluvias cælum senibus, quibus oculi caligant, nubilum videtur. Moringus verò per nubes post pluvias accipit varios senectutis morbos, sibi vicissim succedentes. Denique Lyran. accipit tribulationem mortis super tribulationem senectutis.

Tropol. S. Hieronym. accipit defectum doctrinæ, verba ejus paulò antè recitavi. Rursum nubes post pluviam sunt minæ & supplicia, quæ Deus peccatori cæco & ingrato immittit, eò quòd pluviam cœlestium illuminationum, gratiarum & beneficiorum respuerit; imò iis abusus sit ad suas voluptates contra Deum, Deique honorem.

Vers. 3. QUANDO COMMOVEBUNTUR CUSTODES DOMUS, ET NUTABUNT VIRI FORTISSIMI, ET OTIOSÆ ERUNT MOLENTES IN MINUTO NUMERO, ET TENEBRESCENT VIDENTES PER FORAMINA] Pro *commovebunt*, Pagnin. vertit, *commovebunt se*; Cajet. & Tigur. *trement*; Camp. *debilitati fuerint*. Hebræi, qui censent hic describi excidium Jerusalem per Titum, per custodes, accipiunt angelos, quorum voces paulò ante urbis excidium in templo auditæ, dicentium: *Migremus hinc*, teste Iosepho lib. 7. Belli cap. 12. Simili modo Thaumat. qui censet hic describi excidium orbis & signa prævia judicio per custodes accipit angelos mundi præsides, de quibus ait Christus *Virtutes cælorum commovebuntur*, Matth. 24. 29. Olympiod. verò custodes domus, inquit, id est prælati & Sancti eximii, qui Ecclesiam custodiunt visis tot plagis, ac præsertim Antichristo, trepidabunt, aliqui etiam à fide deficient. Verùm ceteri omnes censent hic describi ærumnas senectutis, prævias morti.

Custodes domus qui? Resp. Quæres quinam sint custodes domus, id est corporis; hoc enim est domus, in qua habitat anima, quæ proinde suos habet custodes, qui illam custodiant, ne morbo aut

Primò. vi ex ea expellatur. Primò, Cajetan. accipit memoriam, vigilantiam, & providentiam; hæc enim suam domum, id est corpus custodit à cælo, morborum & hostium inju-

Secundò. riis, atque in senibus vacillat & deficit. Secundò, Olympiod. accipit oculos ac vires animæ, Moringus, vires corporis: hæ enim omnes in corpore, quasi in domo sua mo-

Tertiò. rantur. Tertiò, Hugo accipit vim nutritivam, & apperitivam, item nervos & spiritus, R. Haccados musculos cum

Quartò. nervis, quibus vestiuntur & quasi custodiuntur ossa. Quartò, S. Hieron. Albinus, Glossa, & S. Bonav. accipiunt costas & ossa: hæc enim ventrem tenerum & intestina custodiunt & vallant, totamque carnem suffulciunt. Unde Chald.

Quintò. vertit, *contremescentes coxas*. Quintò, Dionys. propriè accipit familiares & domesticos, qui senem & moribun-

Sextò. dum custodiunt. Sextò, & magis appositè Lyran. Titelm. & Vallesi. S. Philos. cap. 66. accipiunt omnes sensus: omnes enim, sed præsertim oculi & aures, quasi custodes & vigiles excubant, ne quid in corpus noxæ ingrediatur: hi pariter in senibus commoventur, quia hebetantur, læduntur, deficiunt, ut res sensibiles vix percipiant & sentiant, iisque dolore afficiantur & lædantur. Unde auctor Catenæ Græc. *tunc*, inquit, *robusti animæ sensus præ exitus angustiis fluctuabunt*. Audi Plin. lib. 7. cap. 50. *Natura nihil*

A *hominibus brevitate vitæ præstitit melius. Hebescunt sensus; membra torpent, præmoritur visus auditus, incessus dentes etiam ac ciborum instrumenta*. Excipit tamen Xenophilum musicum quem asserit 105. annis vixisse sine ullo corporis incommodo: subditque *senes minimè sentire pestilentiam*. Porrò sensus omnes maximè vigent in capite; in eo ergo sunt custodes domus, putà corporis. Hinc Pineda per commotionem custodum accipit tremorem capitis, quo laborant senes. Verùm quia præcipui sensus, putà aures & oculi, notantur v. 4. per filias carminis & videntes per foramina; hinc Septimò magis distinctè, magisque ordinatè & congruè cum Clario Vatab. & Emman. Sa, per custodes hos corporis, accipias manus & brachia: hæc enim rectè junguntur viris fortissimis, id est cruribus: hæc pariter custodiunt corpus, tum quia ab eo amovent arcentque omnia noxia, tum quia laborando illi victum, vestitum, domum, ceteraque ad ejus incolumitatem, conservationem & custodiam necessaria vel utilia procurant; tum quia pugnando illud ab hostibus defendunt & propugnant. Porrò brachia & manus in senibus commoventur, quia fiunt tremula, chiragrica contracta, ignava, curva, rugosa, macilenta, rigida. *Septimò & genuinè.*

B Tropol. custodes domus spiritalis, putà animæ sanctæ, sunt tum angeli tutelares, qui eam post negligentiam & contemptum suarum inspirationum deserunt, dicentes: *Curavimus Babylonem, & non est sanata, derelinquamus eam*, Jerem. 51. 9. tum sensus spiritales mentis, qui in justo tepido & pigro, ac magis in peccatore hebetantur: ita ut nec videat, nec audiat, nec olfaciat, nec tangat nec gustet, res salutiferas, cælestes & divinas; quod certum est signum ac prænuncius instantis illi ruinæ & mortis.

ET NUTABUNT VIRI FORTISSIMI] Hebr. *Et pervertentur viri virtutis*. Septuag. *viri fortissimi*; Symmach. *Perierunt viri fortes*; Aquila, *Errabunt viri fortitudinis*. Syrus, *Perturbabuntur domini fortitudinis*: Arabic. *Redibunt viri potentiæ*. Olympiod. *In obliquum depravati fuerint potentes*. Cajet. *Incurvabuntur*; Pagnin. *Incurvabunt se*, Tigur. *Vacillabunt*; Campen. *Viribus suis destituentur membra quibus nunc valemus*. Hebræi id exponunt de fortissimis Judæorum cæsis vel captis in excidio Hierosolymæ: Alii dæmones accipiunt, qui contremiscent in die judicii, damnandi à judice: Alii viros potentes, sapientes, & sanctos, qui vel ca- C dent à fide in persecutione Antichristi, vel percellentur signis & plagis terribilibus, quas Deus orbi impio immittet, ut eum deleat & perdat in fine mundi. Verùm hæc spectant ad ærumnas senectutis: unde Chald. per viros fortissimos nutantes accipit brachia, quæ tremunt in senibus, Cajetan. incurvationem & decrementum corporis; Moringus, virium defectum. Carthus. propriè, ait, viros, qui in virili ætate fuerant robustissimi, in senio nutare & robore destitui. Optimè per viros fortissimos accipias crura & tibias; hæc enim sunt fortissima hominis membra, quæ in senibus præ corporis pondere vacillant, deficientibus spiritibus animalibus & motivis, ac vigore juvenili siccato. Hinc crura claudi à Petro sanati, vocantur bases, Actor. 3. Rursum crura vocantur columnæ, Cant. 5. 15. Ita S. Bonavent. Albinus, Lyran. Hugo, Titelm. & Vallesi. cap. 66. S. Philos. Accedit Aristot. in Physiogn. Quicumque, inquit, habent crura articulata, nervosa & robusta, fortes sunt secundùm animam, referuntur ad mascu- D linum. Item qui habent coxas osseas & nervosas, fortes sunt. Qui habent pedes magnos & nervosos, fortes sunt: qui parvos & strictos, molles, pertinent ad feminas; quibus digiti pedum curvi sunt, inverecundi, referuntur ad aves curvorum unguium; quibus digiti pedum conjuncti, sunt timidi, referuntur ad coturnices. Additque leo fortissimus animalium crura habet fortia & carnosa, gressum juvenilem: ambulans autem tardè & magnificè incedit, & se in humeris quatit. Hucusque Aristot.

Tropol. in justis torpidis & peccatoribus nutant viri fortissimi, deficiunt labantque, id est virtutes, quæ sunt quasi ossa & nervi, id est robur & fortitudo animæ, ac præsertim patientia, magnanimitas, constantia; quorum loco succedit impatientia, pusillanimitas & inconstantia levitasque animi, quia temerè à bonis ad mala, à virtutibus ad vitia transiliunt.

ET OTIOSÆ ERUNT MOLENTES IN MINUTO NUMERO] Hebr. *& cessabunt molares, quia diminutæ erunt*; Symmachus, *& cessaverint molæ*; Sanctus Hie-

Hieronym. in priori edit. *Et cessabunt molentes.* Thaumat. A & alii hæc referunt ad mulieres operarias, scilicet ad molitrices, quæ juxta morem Palæstinorum, fruges ad molam sedendo conterebant, q. d. Molitrices cessabunt molere ad defectum frumenti, qui erit summa caritas annonæ, qualis fuit in excidio Jerusalem per Titum, eritque in excidio orbis sub diem judicii.

Mysticè Olympiod. refert ad Judæos, qui quasi in pistrino molentes grave jugum, tum legis, tum servitutis subeunt: in excidio enim ad paucos redacti, sparsique per omnes gentes, ubique tractantur ut servi vel mancipia.

Mollentes sunt dentes Verùm ad litteram notat vitium senectutis, scilicet dentium paucitatem & hebetationem: unde senes vocant edentulos: dentes enim sunt quasi molares, qui masticando molunt cibum; horum multi senibus excidunt, deteruntur vel putrescunt, ideoque minuto sunt numero & pauci. Hinc Chald. vertit, *dentes tui hebetiores fient, & ad cibum mandendum infirmi.* Dentes enim in senibus laxantur, luxantur, fiuntque cariosi, & corrosi, itaque decidunt, aut ad mandendum fiunt inepti.

Mysticè, S. Hieronym. per molitores accipit doctores, B qui populo doctrinam sacram explicando, velut dentes aperiunt & comminuunt; hi minuentur, quando per mortem molentium, id est magistrorum, una assumetur, altera relinquetur, Matth. 24. 41. ceteri qui supererunt involventur tenebris, ac quasi per tenebrosa foramina veritatem inspicient. Rursum per dentes qui cibum masticant & ruminant, accipias meditationem & ruminationem Sac. Script. concionum rerumque divinarum: hæc enim deficit & languet in justo pigro, & magis in peccatore.

ET TENEBRESCENT VIDENTES PER FORAMINA] Hebr. בארבות *baarubboth*, id est, *in foraminibus*, vel *fenestris & speculis*; Syrus, *tenebrescent visiones in fenestris*; Chald. *obscurabuntur oculi tui, qui vident per foramina capitis tui*; Auctor Catenæ Græc. *oculorum pupillæ obscurabuntur*; Camp. *cùm visus deficere cœperit, qui nunc veluti ex cavernulis prospectat*; Tigur. *speculantes per fenestras.*

Hebræi per *videntes* intelligunt Prophetas, qui deserunt in excidio Jerusalem. Thaumat. Sub diem judicii, inquit, omnes metu plagarum perculsi, fugient in tenebrosa domorum penetralia, clausis fenestris omnibus; ita ut nemo, ait Rich. Victor. audeat ostia domus aperire & per ea aspicere; C arescent enim homines præ timore & expectatione eorum, quæ supervenient universo orbi, Luc. 21. 26. quare tunc hominum commercia cessabunt.

Videntes pro foramina sunt oculi. Verùm dico *videntes* esse oculos, vel pupillas oculorum cum suis nervis opticis; oculi enim vident per sua foramina, id est, concavitates superciliorum, quibus inserti sunt: pupillæ verò vident per tunicam corneam, quæ fenestrata est. Jam, tam oculi quàm pupillæ caligant in senibus. Unde Chald. elatè vertit, *caligabunt oculi tui, qui vident per cancellos capitis tui.* Nam ut rectè docet Valles. cap. 66. senibus tum ex siccitate, tum ex excrementorum congestione crassescunt succi oculorum, ac membranæ anteriores durescunt & corrugantur: unde, accedente præterea spirituum inopia, spirituum fulgor amittitur, nonnullis etiam obturantur nervi optici. Senibus ergo tenebrescunt oculi, tum quia exiguo spirituum lumine perfunduntur, tum quia humor crystallinus crassescit & obscuratur, ait R. Haccados, albumque ipsum oculorum veluti nigrescit &, decoloratur. Nam ut ait Galen. lib. 6. de Morbis vulgar. commentos 4. 25. *animalis spiritus* luminosus è cerebro in oculos plurimus proficiscitur; quo deficiente, & ob frigiditatem D orgescente sanguine, nigrescunt pariter & tenebrescunt oculi. Quare ratum & mirum est, quod de Mose moriente anno ætatis 120. dicitur Deuter. 34. 7. *Non caligavit oculus ejus, nec dentes illius moti sunt.*

Oculi ultimo formantur. Porrò oculi ultimò formantur in embryone, & primò in homine moriuntur; ex adverso cor est primum vivens, & ultimum moriens; homine enim moriente, sensim vita & vitalis spiritus ab extimis partibus redit ad intima, & ad suum principium, puta ad cor, ibique ubi cœpit emoritur & extinguitur. Denique in oculis lucet cor, anima & vita; unde oculis connivere, ait Auctor. symbolum est timidi, oculis esse fixis, signum constantis & interriti, quibus ab oculis tanquam veliculæ dependent, amatores sunt vini, quibus vehementer cadunt, amatores somni. Oculi parvi judicant pusillanimes, referuntur ad simiam; sicut oculi valdè magni stolidos, referuntur A ad boves; oculi concavi indicant maleficos, referuntur ad simiam; oculi eminentes, fatuos, referuntur ad asinos; oculi parum concavi, magnanimos, referuntur ad leones: quibus verò plus, mansueti. Huc usque Aristotel. in Physiognom. Et Plinius lib. 11. cap. 37. *Oculi*, inquit, *lucis usu vitam distinguunt à morte.* Et rursum: *Profectò in oculis animus inhabitat. Animo cernimus. Oculi, seu vasa quædam, visibilem ejus partem accipiunt, atque transmittunt: sic magna cogitatio obcæcat, abducto intus visu. Sic in morbo comitiali, aperti nihil cernunt, animo caligante.* Hisce Salomonis de sene & senectute ænigmatibus, similia sunt de homine ænigmata apud Beatum Alcuinum, sive Albinum Flaccum disput. cum Pipino, Caroli Magni filio: *Quid*, inquit, *est homo? mancipium mortis, transiens viator, loci hospes. Cui similis est homo? pomo. Quomodo positus est homo? ut lucerna vento. Ubi est positus? intra sex parietes. Quos? supra, subtus, ante, retro, dextra, lævaque? Quot habet socios? quatuor. Quos? calorem, frigus, siccitatem, humorem. Quot modis variabilis est? sex. Quibus? esurie & saturitate, requie & labore, & vigiliis somno. Quid est somnus? mortis imago? Quid est libertas hominis? innocentia. Quid est* B *caput? culmen corporis. Quid est corpus? domicilium animæ. Quid sunt comæ? vestes capitis. Quid est cerebrum? servator memoriæ. Quid sunt oculi? duces corporis, vasa luminis, animi indices. Quid sunt nares? adductio odorum. Quid sunt aures? collatores sonorum. Quid est frons? imago animi. Quid est os? nutritor corporis. Quid sunt dentes? molæ morsorum. Quid sunt labia? valvæ oris. Quid manus? operarii corporis. Quid digiti? chordarum plectra. Quid est pulmo? servator aeris. Quid est cor? receptaculum vitæ. Quid est jecur? custodia caloris. Quid est fel? suscitatio iracundiæ. Quid est splen? risus & lætitiæ capax. Quid sunt crura? columnæ corporis. Quid est sanguis? humor venarum, vitæ alimentum. Quid sunt venæ? fontes carnis.*

Tropol. per oculos corporis accipias oculos mentis, qui sunt intelligentia, vigilantia, fides, prudentia, providentia rerum futurarum, quæ ad salutem pertinent, ac præsertim instantis mortis, judicii, gehennæ, &c. quæ omnia tenebrescunt & obscurantur in justo torpido, & magis in peccatore.

ET CLAUDENT OSTIA IN PLATEA, IN HUMILITATE VOCIS MOLENTIS, ET CONSURGENT AD VOCEM VOLUCRIS, ET OBSURDESCENT OMNES FILIÆ CARMINIS] *Vers. 4.* C Sept. *in infirmitate vocis molentis.* Syr. *per depressionem vocis molentium*; Arab. *in imbecillitate vocis molentis.* Hebræi, qui hæc omnia referunt ad excidium Jerusalem, explicant de clausis templi ostiis. Mysticè Olymp. exponit de obstinatione Judæorum, quibus proinde clausum est salutis ostium, dum versantur in platea, id est in foro perversorum viæ legisque Judaicæ. Thaum. verò & Richard. Victor. qui hæc referunt ad diem judicii accipiunt de timore plagarum ultimarum mundi, quo omnes perculsi claudent ostia domus suæ; aut de fame, ob quam molentes claudent ostia molendini, ne vicini vocem molentis audientes ad rapiendam farinam accurrant. Accedit Hugo Cardin. qui accipit de claudendis ostiis domorum, tabernarum ac templorum ob metum Antichristi, ita ut nemo publicè docere, &, ut ait S. Bonav. fidem profiteri audeat.

Resp. Verùm ceteri hæc congruentiùs ad litteram accipiunt de ærumnis senectutis & mortis. Unde Primò, Vatabl. per *Primò.* ostia in platea & humilitatem vocis molentis accipit os, nares, labia & cibum, qui moli ampliùs à senibus ne- D queat, nec molarum audiri sonus dum masticatur, & dentibus (unde & molares vocantur) teritur cibus. Secundò, Olympiod. per ostia in platea accipit meatus spi- *Secundò.* rituum vitalium, qui necessarii sunt ad sentiendum, & ad movendum corpus: hi enim obstruuntur in senibus. Unde Chald. vertit, *& erunt impediti pedes tui ut egrediantur foras.* Tertiò, Hebræi per humilitatem vocis accipiunt; ructus & *Tertiò.* murmur stomachi, cujus est molere & digerere cibum: hic enim cùm in senibus sit frigidus & debilis, cibum concoquere nequit, sed eum in flatus ructusque convertit. Sic & Clarius per humilitatem vocis molentis, accipit debilitatem facultatis digestivæ ad concoquendum cibum. Et Chald. *Auferetur*, inquit, *à te appetitus cibi*: debilitatem enim sequitur inappetentia. & Campens. *ubi claudi cœperint januæ plateæ, per quam it cibus, ubi perierit latratus stomachi, & homo tam debilis factus fuerit, ut excitetur ad vocem avicu-* *Quartò.* *læ.* Quartò, S. Hieronym. *Clausas in plateis januas*, inquit,

insi-

infirmos senis gressus accipi volunt, quod semper sedeat & ambulare non possit; Humilitatem autem vocis molentis de mandibulis interpretantur, quòd cibum terere nequeat, & vix spiritu coarctato vox eius tenuis audiatur. Accedit Glossa interlin. Juvenes, inquit, in plateis solent ludere, ac senes hus lusus fugiunt, & clauso ostio mœsti domi desident. *Quinto*; Quintò, Vatablus accipit de duplici narium foramine quasi ostio, quod senibus sæpè obstruitur pituita, distillante coriza sive catarrho. *Sextò*; Sextò, Pineda censet jecur esse *plateam*, aut forum, in quo est universi officina, ex quo universum corpus alimenta capit: *ostia* verò *clausa* esse venas, quæ propter inopiam sanguinis in senibus flaccescunt, & quasi vacuæ & exhaustæ complicantur, & comprimuntur. *Septimo*. Septimò, valdè appositè alii ostia clausa in platea referunt ad meatus vitalium operationum, sensumque in senio, & agonia mortis ocelulos; scilicet ad oculos clausos, os clausum, clausas nares & aures. Platea verò est facies tota aperta, & conspicua, variis sensuum, & facultatum, quasi ostiis & officinis distincta. *Octavo. Genuinè*, Octavo, præcisè & genuinè ostia interna sunt arteriæ vocales, externa sunt labia, quæ sunt ostia plateæ, id est colli, & pectoris, quod metaphoricè ob latitudinem foraneam patentem, & apertam vocatur platea, sicut Plato nomen accepit ab humerorum latitudine, cùm antea Aristocles nominaretur: πλατὺς enim græcè est *latus*. Pro *ostia* hebr. est דלתים *delataim*, duale, id est duo ostia, per quæ propriè notat duo labia; hæc enim propriè sunt duo capitis pectorisque ostia, per quæ ingreditur, & egreditur aer, halitus & vox: notat quoque duas arterias, unam stomachalem, puta, gulam, qua cibus transmittitur in stomachum; alteram vocalem, qua attrahitur anhelitus: utraque in senio, & morte clauditur. q. d. Senibus, & moribundis constringuntur & clauduntur labia, æquè ac arteriæ, clauduntur inquam, tum ob defectum caloris & spirituum, tum ob pituitam, & catarrhum, quo cadente in arteriam, & fauces plerique omnes in morte suffocantur, dum eum ob defectum virium expuere, & eiicere non valent, ideoque respirare nequeunt, itaque suffocantur. Denique per *plateam* optimè accipias ipsam arteriam; tum vocalem, tum stomachalem sive gulam, quia per stomachalem quasi per plateam cibus ex ore ambulat, & transit in stomachum; per vocalem halitus ex ore transit ad pulmones, ut refrigeret cor: jam ostia plateæ erunt orificia, sive extremitates utriusque arteriæ; sive ejus initium, & finis in stomacho vel pulmone: in senio, & morte utrumque hoc orificium clauditur; quo fit ut homo, nec respirare, nec comedere, nec vivere valeat, *in humilitate*, id est ob humilitatem, vel cum humilitate, hoc est cum tenuitate, & exilitate vocis, quam causat humilitas, id est, exilitas molentis, id est pulmonis debilitas, & contractio: pulmo enim est quasi respirationis, & vocis, mola, sed senibus vocem debilem efficit, quia debilitatus eis parum aeris attrahit, & inspirat. Ita Cajet. Aut *molentis*, id est mandibulæ: mola enim aeris & vocis interior est pulmo, exterior est maxilla sive mandibula, quæ est sedes dentium: ii enim cum senibus sint pauci, & debiles, spiritum vocalem non satis repercutiunt, sed sinunt effluere, quo fit ut vox articulatè & distinctè non sonet, sed effluat & confusè audiatur. Ita Lyran. Hugo Victor. Dion. & alii. Rursum arteriæ in senibus sæpè distillante pituita clauduntur, unde in iis oriuntur raucedines, crebri anhelitus, asthma & tusses, quæ senes comitantur usque ad mortem teste Hippocrate & Galeno: hæc enim omnia vocem vel raucam, vel exiguam efficiunt. Accedit ad priorem de labiis sensum Valles. cap. 66. Sacræ Philos. (qui tamen per *plateam* accipit faciem expansam, & obviam omnibus) qui senibus ostia claudi ait, dum ipsi labia, ut loqui possint, comprimunt introrsum, sicque vacua loca dentium obturant, ut spiritum vocalem labiis quasi dentibus repercutiant, & collidant, itaque vocem edunt, sed humilem, id est mollem, & tenuem ob labiorum mollitiem. Nec longè abit Titelmanus, qui per *plateam* accipit spatium inter labia, putà rictum, & hiatum oris, per quem, tum cibus, tum aer ad respirandum, & loquendum ingreditur, & egreditur: hic enim arctatur, & clauditur in senibus, hinc sequitur humilitas vocis, nam præ nimio frigore sic constringuntur, inquit, morientis labia, sic obdurantur præcordia, ex quibus vox procedit, ut vix tenuem per os vocem emittere queant. Auctor Catenæ Græc. vertit: *Et omnis vita præsentis in-*

A *tercluditur via: ipso verò exsibilante inter dentes voce, loquetur exiliter & obscurè*.

Mysticè S. Hieron. hæc accipit de virginibus fatuis, quæ cùm tardarent accipere oleum, ostia domus nuptialis invenere clausa, Matth. 25.

Tropol. ostia in platea, id est arteriæ, & labia clauduntur in justo socorde, & in peccatore, quia ambo tardi, & segnes sunt ad orationem ut Deum invocent, laudent, illique gratias agant, de eoque ac rebus divinis cum aliis colloquantur: hinc colloquia pia fastidiunt, & fugiunt, quod signum est mortis animæ imminentis; quòd si aliquando ob socios coacti de Deo loquantur, ita invitè, frigidè: languidè, insipidè id faciunt, ut quasi molere videantur:

ET CONSURGENT AD VOCEM VOLUCRIS] Septuag. *Consurgent ad vocem passeris*. Chald. *Vigilabunt à somno propter vocem latronum, qui ambulant in nocte*. Hebræi hæc referentes ad excidium Jerusalem exponunt, q. d. Judæi surgent ut eant in captivitatem Babylonicam, excitati voce Jeremiæ eandem prædicentis, & ominantis.

B Olympiod. & Auctor Catenæ Græc. & S. Cyrill. catech. 15. referentes ad excidium orbis, exponunt de resurrectione, quæ fiet Archangelo tuba canente: *Surgite mortui, venite ad iudicium; idque iussu passeris; id est Verbi divini, quod carneum corpus assumpsit; qui propter suam solitariam in cruce mansionem de seipso dixit: Factus sum sic passer solitarius in tecto*, id est in cruce. Psalm. 101. S. Bonaventura exponit de iis, qui prædicationem Antichristi excipient in nocte infidelitatis. Alii de iis, qui ejus voce audita præ metu diffugient. Hic sensus mysticè appositus est. Verùm ad litteram loquitur Salomon de ἀγρυπνίᾳ, & levi somno senum. q. d. Senes ob desiccatum cerebrum, ac debilitatem caloris, & defectum spirituum, aut ob vaporum ex stomacho ad cerebrum ascendentium, illudque agitantium copiam, levis exiguique sunt somni; unde ad vocem volucris, v. g. galli gallinacei aut passerculi expergiscuntur, seseque erigunt, ut naturæ necessitatibus, præsertim ad levandam urinam vesicam satisfaciant. Ita Hugo, Bonav. Dion. Titelm. Valles. Cajet. Arboreus, & cæteri. Audi S. Hieron. *Porro consurgere eum ad vocem volucris ostendit, quod frigescente iam sanguine, & humore siccato, quibus*

C *materiis sopor alitur, ad levem sonitum evigelet, noctisque medio cum gallus cecinerit, festinus exurgat: nequaquam valens strato sæpius membra convertere*.

Tropol. S. Hieron. per pœnitentiam consurgit è somno vitiorum peccator, excitatus voce Presbyteri vel Episcopi, ac præsertim Christi, qui in peccatoris corde clamat: *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus*, Ephes. 5. 14. Aptiùs hæc accipias de justo torpente, & peccatore, qui ad vocem volucris, id est rei sensualis, levis & vanæ, excitatur, ut cantilenis, carminibus & fabulis vanis intendant, res veras & salutiferas fastidiens. *Tropol.*

ET OBSURDESCANT OMNES FILIÆ CARMINIS] Syrus: *Filiæ gloriæ*. Arabicus: *Filiæ divitiis*: Vatab. *Filiæ vocis*. Campen. *Organa canens*. S. Hieron. in priori edit. vertit *obmutescent* ut scilicet non possint canere carmina, uti solebant: Hebr. est *iisshu*, id est *humiliabuntur, deprimentur, incurvabuntur*. Tigur. *Supprimentur*. Hebræi exponunt, q. d. Cessabunt in templo psallentium chori, cùm Judæi abducti fuerint in captivitatem. S. Bonav. verò q. d. Tempore Antichristi veritas non audietur, vel potiùs audita

D non exaudietur. Plen. Olymp. de die judicii sic exponit: *Tunc humiliabuntur filiæ cantici, hoc est animæ rationales mortalium hominum, quæ in deliciis, & in voce organi, & cantus suavitate musicisque instrumentis oblectatæ nimium fuerint, Aut animas intellige falsa docentium magistrorum ac mendacium prophetarum quæ sonora volubilitate verborum, quasi dulci quodam cantico, perniciosa voluptate occuparunt aures & animum auditorum. Sed & ipsæ Iudæorum animæ, quæ filiæ sunt cantici Prophetarum, humiliabuntur, quoniam non audierunt canentes Prophetas, & vocantes eas ad fidem Christi, sicut cecinit Isaias: Cantabo dilecto canticum dilecti: & quæ sunt generis eiusdem, Omnes itaque prædictæ peccatorum animæ admirabuntur & obstupescent, quando adducentur in viam iudicii, & videbunt ex alto venientem in nubibus filium in hominis gloria Patris sui*. Hæc aptè, sed mysticè. Ad literam enim loquitur de defectu auditus in senibus.

Quæres, quænam sint filiæ carminis? Primò, Thaum. *Filiæ carminis quæ?* accipit cantatrices, quæ molli dulcique cantilena se suosque oblectant. *Omnes impuræ mulieres*, inquit, *in ter-* *Resp.*

Primò. Secundò. Tertiò. *tam sedens.* Secundò, Cajet. accipit musica instrumenta, quorum sonus senibus obsurdescit. Tertiò, Vatabl. ex Aben Ezra accipit arterias vocales, guttur & labia, quibus caountur carmina. q. d. Cantus in senibus deficit, quo tamen juvenes pariter delectarique solebant. Unde Chald. vertit, *& conticescent labia tua à dicendo cantica.* Quartò. Quartò, filiæ carminis sunt ipsa carmina, sicut filius hominis est homo. q. d. Senes non canent nec audient cantum, uti solebant dum essent juvenes. Quintò. genuinè. Quintò & genuinè, filiæ carminis sunt aures; tum quia aures ad hoc unum factæ sunt, ut voces & carmina audiant, quare ex eis natæ, earumque filiæ esse videntur: objectum enim delectabile, v.g. cantus, efficit in auribus sensationem, putà auditionem delectabilem; quare ejus quasi parens & mater esse videtur. Unde Aquila vertit, *& inclinabuntur omnia, quæ ad cantationem faciunt.* q. d. Omnis concentus musicus omnisque harmonia obsurdescet senibus, quia surdæ ipsorum aures eum vix audiunt, nec ampliùs eo delectantur; auribus enim senum idem contingit, quod de oculis dixi v. 3. ac insuper in auribus præ senio tabescit internus & congenitus aer, in quo fit sensatio sive auditio, ait Vallesius. Hinc ergo oritur in senibus musices fastidium. Audi S. Hieronym. *Obmutescent quoque, sive ut melius habetur in Hebræo, surdescere filias carminis, aures significat, quod gravior sonum auditus fiat, & nulla inter voces valeant scire discrimina, nec carminibus delectari. Quod quidem & Berzellai loquitur ad David, nolens transire Jordanem.* 3. Reg. 19. Verè Plato in Axiocho: *In senectam,* ait, *quod in natura reliquum est, se confertim effundit, ac nullis remediis posse averti* &c. *& ab aliis visum, ab aliis auditum, sæpe utrumque tamquam pignus exigit.*

Tropol. Tropol. in justo socorde & magis in peccatore obsurdescunt aures, ut nec monitores, nec Dei inspirationes, nec conscientiæ occlamantis voces de cavendo peccato, de pœnitentia, de emendatione vitæ audiat, quia planè intentus suis concupiscentiis; quare surdus est ad voces cælestes angelorum, dum totus intentus est ad cantilenas vanas Sirenum, id est voluptatum, quibus inescatus & dementatus est.

Vers. 5. EXCELSA QUOQUE TIMEBUNT ET FORMIDABUNT IN VIA, FLORESCIT AMYGDALUS, IMPINGUABITUR LOCUSTA, ET DISSIPABITUR CAPPARIS: QUONIAM IBIT HOMO IN DOMUM ÆTERNITATIS SUÆ, ET CIRCUIBUNT IN PLATEA PLANGENTES] Pro *timebunt,* hebr. est יראו *iirau* pro quo Septuag. & Symmach. legentes alio puncto יראו *iiru* verterunt, *videbunt.* Unde Symmach. *super hæc etiam de excelso videbunt, & erit terror in via:* Campens. *tunc è tuto metuens malum in se futurum:*

Vox *excelsa* ab aliquibus accipitur ut nominativus pluralia. q. d. Excelsi quoque & validi timent in senio. ita Emman Sà. Aut excelsi & magni omnes timebunt præsentiam Antichristi, ac præ timore illum adorabunt: aut, ut S. Bonav. & Hugo Victor. Excelsa, inquit, corporis membra timent, id est efficiuntur tremula, ut jure senex dicere queat: *Timor & tremor venerunt super me, & contexerunt me tenebræ.* Psalm. 54. Aut, ut Lyran. & Vallesl. q. d. Excelsæ animæ virtutes, putà mens & ratio, timebunt mortem ingruentem, ob metum judicii secuturi, & quia nesciunt quam viam sint ingressuri, an scilicet in cælum, an in gehennam. Verùm τὸ *excelsa* est accusativi casus: Hebr. enim habent. *de excelso timebunt.*

Hebræi, qui putant hic prædici excidium Jerusalem; censent hæc pertinere ad trepidationem Judæorum, quia fugientes Chaldæos & Romanos ad excelsa montium se recipiunt, sed & ibi formidabunt, nullum sibi ab hoste locum tutum æstimantes. Addit S. Hieronym. ex Hebr. sententia: *Advenientes Hierosolymam ipsi quoque hostes, Dei pertimescent magnitudinem, & in viis dubii Sennacherib interitum formidabunt.* Thaumat. verò hæc referens ad diem judicii, vertit, *similiter & civitates, & illarum sanguinarii magistratus vindictam supernè expectabunt, argente acerbissimo & cruentissimo illo tempore, quod erit ut amygdalus florens: timebunt* enim *excelsa,* id est excelsam Dei magnitudinem, præsentiam, iram, & vindictam. Rursum, ut Richard. Victor. timebunt etiam in celsis arcibus & rupibus locisque inaccessibilibus, nullam ibi securitatem sibi fore arbitrabuntur. *Et formidabunt in via* (ita legit ipse, sed perperam, cùm legendum sit distinctim *in via,* id est in loco plano) quia hæc prævia erunt Christo judici.

Hæc apposita sunt, sed mystica. Ad literam enim pergit describere ærumnas senectutis, agoniæ, & mortis. Sensus ergo est, ait S. Hieronym. quem sequitur Albinus, Glossa, Vatabl. & alii) q. d. Senes *ardua ingredi non valebunt & lassis poplitibus, ac tremente vestigio etiam in plano itinere fluctuantes, offensam gressuum formidabunt.* Accedit Caietan. Senes, ait, verentur alta loca ascendere, quia metuunt, ne quid ex alto decidens eos lædat. Clarè Campens. *terrores eos quacumque iverint invadunt;* Arias *& consternati in via;* Tigur. *altum quoque locum timent & humilem in via,* q. d. Non modò timent alta & ardua, sed & plana ac facilia, quasi enerves & elumbes forent. Et Titelm. *Dicuntur senes,* inquit, *jam morientes excelsa timere & formidare in via, quoniam propter debilitatem & defectionem vehementer fiunt pavidi, statimque ubi vel levem rumusculum audierint, sursum aspiciunt, quasi aliquid mali ei desuper immineat, & terriculamenta, quæ de cælo venire solent, ut tonitrua & coruscationes, vehementer horrent. Habent quoque imaginationem defectu debilitatam; unde fit ut frequenter ex imaginatione desuper sibi malum evenire existiment, aut timeant, cùm nihil fit. In via quoque ambulantes semper sunt pavidi.* Senes metuunt excelsa quæ? Rursum senes metuunt *excelsa,* id est res arduas, periculosas, difficiles; quia frigus eos coarctat, facitque timidos & pusillanimes; sicut calor juvenes facit animosos, imò audaces & temerarios. Unde Aquila vertit, *tremore tremens in via,* id est in loco plano & facili; Septuag. *pavores in via:* inde stupores, qui cogunt eos sæpè in via subsistere, ut progredi nequeant ex pavore constrictione spirituum. Qua in re senes similes sunt animalibus timidis, v.g. anseribus, qui ingressuri per portam aliquam, quantumvis magnam & altam, caput inclinant, ne illud ad postes & superliminaria allidant. Facit id nimius timor, & defectus imaginationis sive virtutis æstimativæ: nesciunt enim comparare longitudinem colli sui cum altitudine portæ, ut æstiment & judicent hanc illam longè superare, ac proinde nullum esse periculum allisionis capitis: quare timor cogit illos eligere id, quod securum est, scilicet ut caput inclinent. Simili modo frigus & timor in senibus facit eos pavidos, læditque eorum vim æstimativam, ut non satis metiantur, nec æstiment conferantque vires suas cum excelsis & arduis, quæ prudenter aggredienda foret, sed eas illis infirmiores & impares judicent: qua in re sæpè errant, cùm pares, imò majores vires habeant.

Denique S. Bonavent. & Hugo censent hæc pertinere ad tremorem capitis & membrorum omnium in senibus, lassis jam poplitibus, juncturis & ossium ligaturis. Alii, q. d. Senes, quia timidi, metuunt excelsa cæli fulgura, ventos, procellas; addito tonitru consternantur. Timent enim præ ceteris, ne lapis fulmineus ex tonitrui collisione dissiliens caput ipsorum feriat.

Mysticè, senes & moribundi, item torpidi & peccatores, metuunt excelsa, id est judicium cæleste, vel, ut hebr. est *ab excelso,* id est Christum judicem venientem ad judicandum è nubibus cæli, & formidant *in via,* scilicet judicii, id est quando rapientur ad tribunal judicis, ut accipiant mercedem secundùm opera sua, cælestem si bona sint, gehennalem si mala. ita Olympiodor. & Cyrill. Hierosolymit. catech. 15. Rursum *formidabunt excelsa,* quia videbunt solem, lunam & stellas obscurari, virtutes cælorum commoveri, angelos & Sanctos cum Christo descendere formidabiles, ad judicandum & damnandum impios. Addit Chald. Quòd metuent excelsa, id est jam præterita quæ superbè contra Deum fecerunt: de illis enim Deus exactam ab ipsis reposcet rationem: *Etiam opera,* inquit, *quæ erant ante hæc, eris timens, an recordatus fueris eorum, & acervus lapidum parvus videbitur tibi sicut mons excelsus, in tempore, quo ambulaveris in via.*

FLOREBIT AMYGDALUS] Symmach. vertit, *obdormient vigilantes.* Verùm dissentit ab Hebræo, Septuag. & ceteris teste S. Hieron. Hebr. שקד *saked* & vigiliam & amygdalum, quæ prima inter arbores evigilat, & efflorere significat. Unde Syrus utrumque complexus vertit, & *emanebit super illum vigilia,* (senex enim laborat noctu vigilia, & insomnis est) *& germinabit amygdalus.*

Hebræi accipiunt virgam vigilantem (hebr. שקד *sukod,* id est amygdalinam: amygdalus enim prima arborum à rigore hiemis in vere evigilat & flores emittit) quam vidit Jerem. cap. 1. vers. 11. minitantem Hebræis verbera & excidium per Chaldæos. Thaumat. accipit graves plagas, &

sup.

supplicia impiis immittenda à Deo sub finem mundi. Richard. Victor. putat amygdalo florente significari, quòd amygdalus ceteræque arbores in fine mundi deflorescent, nec maturescent in fructum, ideoque famem ingentem fore. *Non dicit*, inquit, *quòd fructificabit, sed quòd florebit, ut homines sub tanta inopia videant quod sperent, & ampliùs concupiscant: & cum postmodum amiserint quod speraverant, profundius ingemiscant. Non ergo fructificabit, ut sustentetur famelicorum inedia.* Hæc apta sunt, sed mystica.

Amygdalus notat canitiem. Verùm ad literam, amygdalus floribus citissimè & densissimè candescens, repræsentat senectam pilis candidis pluribus subitò canescentem, ait S. Hieron. Unde Campens. vertit, *canis aspergetur caput*; canities enim senibus oboritur ex pituitosa cerebri humiditate. Canities ergo signum est senectæ, & mortis instantis. Hinc conjectores, si puer somniarit se canum, eum citò moriturum conjectant, ait Pierius Hierogl. 51. cap. 25. Sic Galbæ futuro Imperatori, dum sacrificarat accidit, ut puero è ministris acerram tenenti capillus repentè toto capite canesceret, quod Imperatoris mutationem portendere dixerunt aruspices, successurumque juveni senem, ac mox Neroni, qui anno 31. ætatis juvenis sublatus est, successit Galba senex annos natus 73. ita Suetonius in Galba c. 10.

Primò: Secundò. Amygdali flos aptè repræsentat canitiem: Primò, colore, qui utrimque est candidus; Secundò, celeritate: sicut prima amygdalus flore candescit, sic juvenis citò canescit & senescit, juxta illud Poetæ.

Obrepit properata malis inopina senectus,
Intempestivi funduntur vertice cani,

Tertiò. Tertiò, sicut flos amygdalo proprius est, sic propria est homini canities. *Canities homini tantum & equis, sed homini semper à priore parte capitis, tum deinde ab aversa*, ait Plinius lib. 11. c. 37. *Quartò.* Quartò, flos amygdali & violæ nuntiat ver, sic canities senectam. *Florum prima ver nunciantium, viola alba*, ait Plinius lib. 21. c. 11. *Quintò.* Quintò, flos amygdali citò deflorescens, & marcescens, juvenem admonet instantis mortis. Audi Plinium lib. 21. c. 1. *Flores odoresque in diem gignit* (natura) *magna* (*ut palàm est*) *admonitione hominum, quæ spectatissimè floreant celerrimè marcescere.* *Sextò.* Sextò, Plinius lib. 16. c. 25. *Arborum flos*, inquit, *est plenæ veris indicium, & anni renascentis, flos gaudium arborum. Tunc se novas aliasque quàm sunt, ostendunt: tunc variis colorum picturis in certamen usque luxuriant*: sic canities prudentia & sanctitate efflorescens, senem facit venerabilem, & maturum cælo, ut in novum hominem eumque gloriosum resurgat. *Septimò.* Septimò, amygdalus producens flores, mox ex iis producit fructus: sic senex producens canos, ex iis mox producit mortem. *Cani ergo*, inquit Hugo Card. *sunt flores mortis, illam quasi fructum in propinquo esse denunciantes, quia sicut flores in fructum, sic cani in mortem desinunt*: quia mors ergo est fructus canorum ceu florum, per quos senes fiunt candidi & quasi candidati mortis, & per eam beatæ immortalitatis.

Minùs rectè Chald. vertit, *germinabit caput spina tua præ macie sicut amygdalus*. Unde Rabbini quidam, teste S. Hieron. interpretantur sacram dorsi spinam, quòd decrescentibus, inquit, natium carnibus illa seu os femoris, succrescat & quodammodo floreat. Et R. Haccados, *cujus ossium ex carne, & exsuccum apparebit*; Pagninus vocat *partem coxæ quæ dicitur anca*. Minùs quoque rectè Cajet. pro יִנְאַץ *ianets*, id est, *florebit*, alio puncto legens, יִנָּאֵץ *ninats*, vertit *reprobabitur*; alii, *irritabitur*; alii, *asper erit fructus amygdali*, Senes laborant cibi nausea & fastidio, quare reprobant amygdala, quia cum dura sint & duro cortice inclusa, difficulter à senibus edentulis aperiri mandique possunt. Pejus Pagnin. & Rabbini nonnulli vertunt, *reprobabitur coitus*: volunt enim amygdalum, quæ prima germinat & floret, esse symbolum generationis; & alii *reprobabitur vigilia*, q.d. Senex est somnolentus, ideoq; odit vigiliam, æquè ac custodiam vitæ cujus eum tædium cepit.

Tropol. Tropol. Senes sunt insti segnes & pigri item peccatores, qui otio ac mollitie torpidi ac velut elumbes desident, nec quid excelsi vel heroici aggredi audent, juxta illud: *Excelsa stulto sapientia*, quia ipse illam viribus suis altiorem ex ignavia æstimat. Hinc *floret amygdalus*, id est senes subinde concipiunt desideria magnarum virtutum, ac florem, id est spem, præbent magni profectus, sed minima tentatione ceu vento flante hæc omnia decutiuntur; itaque ipsi ad suam segnitiem relabuntur.

Allegor. Salonius: florebit amygdalus, id est *germinabit virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet*; Isaiæ 11. puta, nascetur Christus è B. Virgine, qui instar amygdali habentes eorum, os & nucleum, habebit carnem, & animam, ac efflorebit, id est coruscabit miraculis. Sanctus Bonavent. verò magis appositè per amygdalum accipit Antichristum, qui florescet signis magnis fictisque miraculis. Unde Dioscor. lib. 1. c. 39. *Vulpes*, ait, *si cum quadam esca eas* (amygdalos) *comederint, emoriuntur*. Ita vulpinus & fraudulentus erit Antichristus eum suis, ac suis fraudibus captus peribit. S. Greg. verò 30. Moral. c. 10. vel. 12. *Amygdalum*, inquit, *florem prius cunctis arboribus ostendit. Et quid in flore amygdali, nisi sanctæ Ecclesiæ primordia designantur? quæ in prædicatoribus suis primitivos virtutum flores aperuit, & ad inferenda poma bonorum operum venturos sanctos, quasi arbusta sequentia prævenit. In qua mox locusta impinguata est: quia sicca gentilitatis sterilitas pinguedine est gratiæ cælestis infusa. Capparis dissipatur; quia cùm gratiam fides vocata gentilitas attigit, Judæa in sua sterilitate remanens bene vivendi ordinem amisit.* Similia habet Rupert. in c. 9. Apocal. *Alleg.*

Anagog. S. Cyrill. catech. 15. per florentem amygdalum accipit resurrectionem corporum futuram post sæculi hujus hiemem, cùm corpora nostra instar amygdali flore cælesti efflorescent. *Vidis*, inquit, *hunc Domini adventum Ecclesiastes, & mundi consummationem, dicens: Lætare juvenis*, &c. Et post pauca: *Et quid fiet veniente Domino? florebit amygdalus, & impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis. Quemadmodum verò interpretes dicunt; amygdalum florens hiemis transitum significat, sic & corpora nostra post hujus sæculi hiemem florebunt flore supercælesti. Et dilatabitur locusta, hoc est anima volucris, quæ nunc corpore est circumdata; & dissipabitur capparis, hoc est iniqui & spinosi dispergentur. Vides quomodo prædicant adventum Domini?* Vide quæ de virga Aaronis amygdalina dixi Num. 17. 8. & de virga vigilante Jeremiæ 1. 11. *Anagog.*

IMPINGUABITUR LOCUSTA] Syrus, *multiplicabitur locusta*; Arabic. *crassabitur locusta*. Appositè amygdalo subiungit locustam, quia tradunt physici amygdali floribus citiùs impinguari locustam: sic enim amygdalis valdà nutriri hominem experimus. Noti sunt marcipanes, qui ex amygdalis conficiuntur, & principibus sunt in deliciis: simili modo locustæ subiicit capparim, quæ colore, tumore, sapore similis est locustæ, ideoque ejusdem est esca & pabulum.

Hebræi per locustam accipiunt Nabuchodonosor cum Chaldæis, ac Titum cum Romanis, qui instar locustarum depasti sunt Jerusalem, & Judæam, juxta illud Joelis 1. 4. *Residuum erucæ comedit locusta*. Thaumaturgus per locustas accipit crebras densasque plagas, quæ præibunt diem judicii, ac depascentur homines orbemque universum. *Tunc*, inquit, *ita frequentia aderunt supplicia, sicut multitudo locustarum advolantium*. Richard. Victor propriè accipit locustas, quæ depascentur agros & omnia germina. Undè & S. Joannes Apocal. c. 9. locustas judicio prævias fusè describit. Vide ibi dicta.

Verùm ad litteram hæc omnia spectant ad ærumnas senectæ; sed locustam varii variè accipiunt. Hebr. est, *onerabitur*, vel *oneri erit* הֶחָגָב *hechachab*, id est *locusta*, vel *talli*, vel *cicada*, ut vertit Tigurin. Unde Primò, Tigur. vertit. *seipsam gestat cicada*; & Clarius, *gravabitur locusta*; Vatabl. *oneri est illi locusta*, q. d. Senex adeò est debilis, ut vel locustam aut cicadam ferre nequeat. Secundò, Cajetan. vertit, *onerabuntur nates*: hæ enim senibus adeò sunt ponderosæ, ut sedentes vix surgere queant. Pagnin. verò *onerabitur dorsum*. Tertiò, Rabbini crassè per locustam accipiunt libidinem & insultus venereos, quibus ob copiam humorum, & flatuum, non raro agitantur senes, cruditas enim & flatus sunt stimuli libidinis, teste S. Hier. Quartò, Vallesius c. 66. Sacræ Philos. locusta significari putat callosam senum duritiem in cute, quæ instar locustæ in crustam durescit ob siccitatem; ipse enim per locustam accipit marinam, quæ è cancrorum est genere, & carabus dicitur sive ostracodarma, hoc est crustæ testaceæ. Quintò & genuinè, S. Hier. per impinguatam locustam significatur, inquit, *crura senum tumentia pituita, & podagra tumoribus prægravata*. Unde Chald. vertit, *inflabuntur tali pedum tuorum*. Moringus notat locustas, crassioribus esse femoribus, præsertim in India, ubi ea tres pedes esse longa ac instar serrarum secare germina, docet Plinius lib. 11. c. 29.

Impinguabitur locusta, quæ? Tasc. Primò. Secundò. Tertiò. Quartò. Quintò.

X 3 S Ba-

Sexta & genuina,

S. Bonavent. per locustam accipit tumidam totius corporis senilis inflationem, ob debilitatem caloris, qui nequit copiam phlegmatum & humorum digerere. Propriè per locustam ventrosum & spurco herbarum succo turgidum, ut totum ejus corpus non videatur esse nisi venter, accipiss tumidum ventrem senum ex copia cibi indigesti, phlegmatum, & humorum crudorum. Unde sequitur alvi mollitudo, humiditas & profluvium. Ita Lyran. Dionys. Titelm. & Lavinus Lemnius lib. Similitud. & parabol. capit. 48. ubi ænigmaticas hasce senectutis parabolas physicè, & medicè pertractat.

IMPINGUABITUR LOCUSTA] id est venter sit Alcazar Apoc. 9. pag. 25. locusta enim est vorax ac pingui ventre, ut tota venter esse videatur, q. d. Venter juvenis, qui locustæ instar erat insaturabilis, in senectute tanta satietate afficietur, ut ejus appetentiam, nec amygdala excitare possint, nec cappares: hæc enim duo maximè appetitum provocant. Hoc est quod ait, *florebit amygdalus*, q. d. Esto floreat amygdalus, ac amygdala producat mollia, & sapidissima: locusta tamen, id est venter jam jacens, & debilis, ad earum esum nequaquam excitabitur, sed præ fastidio, & nausea quasi saturatus jam sit, florem fructumque amygdali respuet. Hinc & *dissipabitur*, id est projicietur, dispergetur ab eo capparis, quæ aliàs solet provocare & irritare appetitum.

Porrò locusta initio gracilis, levis, mobilis, vaga & saliens repræsentat adolescentiam vagam, levem, & agilem ad voluptates: eadem verò cibo plena, tumens & turgida repræsentat senium pituita tumidum, & cruditate turgidum. Audi Rup. inc. 9. Apoc. *Florebit amygdalus, & impinguabitur locusta: Quod idem est*, ait, *ac si dicat; Qui nunc viridis & vestitus incedis, & tamquam locusta salis, canescet, & curvus tu incedere incipiet, habensque crura tremencia, nequaquam tu tunc, levis & gesticulosus in saltu sese excutiet; locusta namque impinguatur, dum transacta levi juventute crura tumescunt, ut fieri solet senibus.*

Mysticè, Hugo: *Florebit amygdalus*, id est, inquit, *vis rationalis per fidem, qua purificando animam floridam facit. Impinguabitur locusta*, id est vis concupiscibilis per charitatem, quæ est pinguedo, & sagina virtutum. *Dissipabitur capparis*, id est amaritudines vitiorum in irascibili per zelum, qui omnia vitia dissipat, ut mysticè hic describatur senium & mors vitiorum, & juventus virtutum.

Tropol. Salonius per pinguem locustam accipit copiam bonorum spiritualium; Hugo, etiam temporalium, datam Gentilibus per Christum: sic & S. Gregor. cujus verba jam recitavi. Aptius hæc referas ad senes, id est senes justos & peccatores, q. d. Sicut locusta ob ventris onus in terram decidit, sic segnes subinde impulsi à Deo, vel a Superioribus, aut à sociis animas attollunt, ac desideriis ad cælestia evolant; sed illico ventris, id est gulæ & luxuriæ, illecebra degravati, ad carnis voluptates recidunt.

Anagog. Cyrill. catechet. 15. per locustam accipit animam, quæ in resurrectione impinguata, græcè πλατυνθεῖσα, id est *dilatata*, ex angustiis corporis, quasi carceris evolabit ad Deum. Rursum amygdalus densa floribus prænuncia est copiosi fructus. Audi Pierium Hierogl. 51. cap. 23. amygdalus arbor ante alias omnes floribus induta, non suæ tantùm spem ostentat opulentiæ, sed & aliarum frugum annum feracem pollicetur. Unde Maro, cùm videret eam primam omnium florere, nihil vel Januarii rigore deterritam ex florum ejus multitudine lætæ identidem fœturæ spem in frumentis concipere nos posse, monet his verbibus,

Contemplator item, cùm se nux plurima sylvis
Induet in florem, & ramos curvabit olentes;
Si superant fœtus, pariter frumenta sequentur:
Magnaque cum magno veniet tritura calore,

ita Virgil. Georg. l. 1. Simili modo senectus gravida meritis æquè ac annis, prænuncia est instantis in cælo ingentis coronæ, & gloriæ: senex enim probus unum pedem habet in solo, & sepulchro, alterum in cælo. Amygdalus ergo symbolum est spei, ac sperati fructus & gloriæ.

Aptiùs Olympiod. per locustas accipit corpora damnatorum, gula & voluptatibus saginata, quæ depascetur infernus, adeò ut iis pinguescere videatur.

ET DISSIPABITUR CAPPARIS] Symmach. *dissolvetur spiritus fortitudo*. Verum dissentit ab Hebræo, & à Septuag. ait S. Hieron.

A Hebræi, teste S. Hieron. interpretantur dissipationem amicitiæ Dei, ex qua traditi sunt Judæi Chaldæis, & Romanis; Hebr. enim אביונה *abiiona* significat amorem, & amicitiam, ab אבה *abe*, id est voluit, amavit unde אב *ab*, & *abba*, id est pater. Hinc quidam vertit, *dissipabitur mutua conspiratio*. Thaumat. refert ad diem judicii, quod illo impii e medio tollendi sint velut nigræ & despicabiles, & spinosæ (ait Cyrill. catech. 15.) cappares: *Ita è medio abiicientur peccatores, ut nigra despicabilisque capparis*, ait Thaumaturg. S. Bonavent. *Dissipabitur*, inquit, *capparis*, id est carnales, & luxuriosi metu tormentorum Antichristi discedent à fide. Richard. Victor. dissipationem capparis interpretatur famem penuriam extremam. Capparis enim est vilis esca. Unde proverbium: *Capparis victitas qui potes antbia*.

Verùm ad litteram hæc spectant ad vitia senum. Unde pro capparis hebr. est אביונה *abiona*, id est amor, desiderium, appetitus, aviditas, concupiscentia, indeque capparis: hæc enim excitat orexin & appetitum cibi, præsertim si cum aceto & melle vel oleo sumatur, ut docet Galenus & medici, ac quotidiana experientia. Sensus ergo est, q. d. Senibus perit cibi appetitus, ait Cajet. & Moringus, B iisdem perit appetitus veneris & luxuriæ; hunc enim instigat capparis (unde nonnulli capparim derivant à καπρία, id est ad luxuriam concito) ait Vallesius, *quòd senum libido fatigetur, & organa coitus dissipentur*, ait S. Hieron. Sic & S. Euchet. in form. S. Bonavent. Albinus, Hugo, Lyran. & alii. Unde & Chald. vertit, *prohibeberis a concubitu*; Pagnin. *dissipabitur concupiscentia*; Tigur. *appetitus respuet sui oblatam*; Vatabl. *dissipabitur*, vel *extinguetur vis illa concupiscibilis*. Denique perit senibus quævis cujuslibet rei & voluptatis appetitus: laborant enim tædio & fastidio rerum omnium, quia debilis est in iis vis concupiscibilis, uti & quævis alia. Unde R. David: *Solvet*, inquit, *anima concupiscens fœdus suum cum corpore*.

Capparis notat appetitum.

Paulò aliter Marinus in Lexico vertit, & explicat: *Labefactabit*, inquit, *voluntas* scil. *senem. Remanet enim in sene sola vis concupiscibilis, eumque torquet, cum nequeat perficere quod concupiscit*. Addit pineda per dissipatam capparim accipi florentem & apertam, quæ etiam est inepta. Nam cùm capparis aperitur, videtur dissipari ac veluti dispergi. Contrà ergo igitur dissipata repræsentat ætatem devexam quæ neq; in deliciis pretiosa est, neq; opportuna deliciis captandis, C ut quæ hominem ad turpes voluptates non stimulat, sicut tenera adhuc capparis & clausa; cùm nondum se in florem explicuit, contraria omnia efficit & repræsentat.

Denique Valesius per capparim, quæ nasci solet in locis incultis, parietinis & sepulchris, accipit mortem & funeralia, q. d. Eo tandem senes evadent, ut dissipetur capparis occupans sepulchra, ut scil. aperiatur sepulchrum, in quo senex jam mortuus inferatur. Verum hæc explicatio incongrua est, imò minùs vera aliena, & remota. Agitur enim hic de signis senectutis potiùs, quam mortis; nam mortis signa dabit v. 6. Porrò quod carnales censent senii esse vitium, id ejus laus est, decus & præmium, quòd scilicet in ea sopiatur concupiscentia. Unde Cicero de Senect. ex Platone lib. 1. de Republ. *O præclarum*, inquit, *munus ætatis! Siquidem id aufert à nobis, quod est etiam in adolescentia vitiosissimum, nempe voluptas*.

Tropol. Tropol. Dissipatur capparis, cùm appetitus cibi cælestis, puta sanctæ doctrinæ, Eucharistiæ & rerum spiritualium in sene, id est in sene justo & peccatore languet, adeò ut etiamsi illi delicatissima cælorum fercula proponas, velut nauseabundus omnia fastidiat; quare ipse nauseam movet Deo, D ut illum ex ore suo evomat. Apoc. 3. 16.

Anagog. Anagog. Olympiod. *Florentibus justis* (velut amygdalis cælestibus) inquit, *peccatoribus autem traditis æternum supplicium, dissipatur capparis & evanescit: quæ cum amarorem quemdam, & salsedinem habeat, anxietatem figurat sollicitudinemq; peccati. Ipsum vero peccatum privatio quædam cùm sit, neque ratione subsistat, in nihilum redigetur atque cessabit, cùm homines exacto iudicio ampliùs in hoc mundo peccaturi non sint*. Hinc & Syrus vertit, *dissipabitur capparis, & cessabit malitia*, quam repræsentant spinæ capparis; Arabicus, *dissolvetur superbia*. Capparis enim etsi lienosis, sive splene laborantibus prosit, stomacho tamen, & aliis membris obest, teste Plinio lib. 20. c. 15. & lib. 13. c. 23. agens de cappari: *Cavenda*, inquit, *eius genera peregrina; siquidem Arabicum pestilens, Afrum gingivis inimicum, Marmaricum vulvis, & omnium inflationibus, Apulum vomitus facit stomachum & alvum*

movet, Addit Dioscorides lib. 2. cap. 169. *Africa, & præsertim Marmarica capparis vehementer inflat: Apula vomitus facit: & quæ à Libyca, & quæ rubro mari defertur, mirum in modum acris est; siquidem in ore pustulas excitat, gingivasque ipsas tenus exest: quare in cibis non ab re damnatur.* Aptè igitur capparis notat impios & maleficos, præsertim gulosos & luxuriosos; gulam enim & luxuriam stimulat capparis.

QUONIAM IBIT HOMO IN DOMUM ÆTERNITATIS SUÆ] Hebr. *Quia vadit homo ad domum sæculi sui.* Chald. *Etenim devictus homo ad eundem in domum sepulchri sui;* Syrus, *Laboris sui*, Arabic. *Profectus est homo ad habitationem sæculi sui;* Camp. *Domum alterius sæculi;* Tigur. *Domum perpetuam.* Itaque domus æternitatis, in quam it homo moriens, Primò, est ipse status mortis, ut degat inter mortuos, nec ampliùs ad vitam & vivos in hoc mundo redeat per omnem æternitatem. Secundò, est sepulchrum. Ita Chald. & S. Hieronym. Unde *perpetuam sepulturam* nuncupat Ulpianus D. de sepultur. violat. l. 3. §. *non perpetua.* Trita est vetus sepulchri inscriptio: *Hanc æternam ædem sibi posuit.* Et Epitaphium illud Petronii Antigenidis.

Is homo in domum æternitatis.

Hæc domus æterna est, hic sum situs: hic ero semper. Et illud Psalmi 48. 12. *Sepulcra eorum domus illorum in æternam.* Tertiò, est domus æterna piorum in cælo, impiorum in inferno pro cujusque merito vel demerito. Hoc enim significat τὸ *sua.* q. d. Quam quisque sibi commeruit suisque meritis comparavit. Ita Richard. de S. Victor. qui & ponderat τὸ *æternitatis*, q. d. *Cuncta ibi sunt immobilia, nulla transpositio, & sive immobilia bona, sive immobilia mala:* Ergo si sapis, *in omnibus operibus tuis memorare novissima tua* (præsertim æternitatem felicissimam vel miserrimam; alterutra enim te certò manet, imò expectat) *& in æternum non peccabis* Eccli. 7. ult.

Mysticè, Hebræi hoc aptant suæ captivitati, & verè, quia hæc æterna est, & semper durabit usque ad finem mundi. Melius Thaumat. refert ad diem judicii, ad domum æternitatis tribuit justis & electis, circuitum verò & planctum impiis & reprobis: *Et bonus quidem vir*, inquit, *in domum suam æternam proficiscitur: improbi verò omnia sua lucta complebunt, neque illis repositum argentum, neque probatum aurum proderit.* Sic & Olympiodor. & S. Bonavent. Hæc cogitans Theodorus Studita, moriturus, condens testamentum anno Domini 826. illud ita concludit: *Fratres valete; iter enim ingredior, unde reditus non patet, quod omnes ab ævo ingressi sunt, quod & vos postmodum hac vita peracta ingressuri estis. Ignoro autem fratres mei, quò pergam, & quale judicium me maneat, aut quisnam me locus excipiet.* Ita Michael Studita in ejus Vita. Quocirca Nazianzen. in Tetrastichis pagina 159.

Exempla.

Semper, ait, *saluti tu quidem stude tuæ.*
Potissimum autem sub diem vitæ ultimum,
Venit senectus, exitum prius cavit;
Parentur omnes; imminet judex Deus.

Idem in Distichis: *Sempiterno ævo vive;* & ut Zeuxis, *pinge æternitati.* Aeternitatis longitudinem ruminans Theodorus, amplis terræ opibus & gaudiis, quasi caducis & vanis nuncium remisit, ac monasticen complexus est in monasterio sancti Pachomii. Sanctus Antonius moriturus ita suis valedixit: *Ego quidem*, inquit, *filioli secundum eloquia Scriptur. patrum gradior viam. Jam enim Dominus me invitat, jam cupio videre cælestia; sed vos o viscera mea admoneo, ne tanti temporis laborem repentè perdatis. Hodie religiosam studium vos arripuisse arbitramini, & cœpta voluntatis fortitudo succrescat. Jesum suspirate*, &c. *Estote solliciti, ut Domini præcepta servetis, ut post mortem vestram sancti quique, quasi amicos, & notos in æterna vos recipiant tabernacula*, &c. *Valete viscera mea: Antonius enim migrat, & jam non erit in præsenti sæculo.* Ita refert S. Athanas. in ejus vita.

Magni illius Simeonis Stilitæ quotidiana concio non aliud, quàm æternitatem & æternam felicitatem inculcat, *jubens in cælum suspicere & evolare, & à terra discedere, & regnum quod inspectatur visione apprehendere, & gehennæ minas timere & terrena contemnere, & futura exspectare*, ait Theodor. in Philotheo cap 28. Et cap. 30. Domninæ admirabilis hoc dogma commemorat: *Oportet conferre futura cum præsentibus, æterna cum momentaneis, cum afflictione gloriam; illa enim habet id quod est momentaneum, hoc verò id quod est æternum.* Denique æternitas est domus Dei, qui proinde est *Sublimis, habitans æternitatem.* Isaiæ 57. v. 15. Sicut enim tempus est mensura durationis hominum, sic ævum est Angelorum, & æternitas Dei, ut docet D. Thom. 1 part. quæst. 10. art. 5. & 4.

Simeonis Stilitæ concio.

Nuper Reverendissimus Dominus Godefridus Episcopus Bambergensis (cujus colloquio spirituali Romam veniens Herbipoli fruitus sum) hoc in mente fixum habebat: *Quotidie sto ad ostium æternitatis*, ut in ejus domum mox ingrediar. Idem sibi quisque in mente figat, dicatque: Brevi moriendum est tempori pompisque temporaneis. Vive ergo æternitati bonisque sempiternis. *Mors*, ait S. Bernard. *senibus in foribus est, juvenibus autem in insidiis, ob varios juventutis casus: Adolescentes enim*, ait Macrobius, *facilius in morbos incidunt gravius ægrotant, tristius curantur.*

ET CIRCUIBUNT IN PLATEA PLANGENTES] Primò, parentes, cognati & amici defuncti: hi enim feretrum ambire & circumdare solent, ut ultimum defuncto vale dicant, ac funebres lachrymas ritusque persolvant. Circuitus hic, ait noster Lorinus, innuit mœrorem irrequietam, anxiam, amore & dolore inter se confligentibus agitatam, corpus quoque variè vexatum usque ad motionem mentis insaniamque præ mœroris acerbitate. Rursum τὸ *circuibunt* pertinet ad feretri portitores, & præficarum lamentantium discursus; solebant enim præficæ, tibicines & elegiaci canere elegos & nænias ad tibiam vel tubam circa funus discurrendo cum manuum complosione, genarum pilorumque vellicatione, pectoris vestiumque laceratione. Hæc enim erat pompa funeris, & planctus defuncti.

Secundò, propriè accipias hunc circuitum, quia solebant circuire sepulchra, tam Gentiles, quàm Christiani; unde S. Hieronym. in c. 40. Ezech. *Dum essem*, inquit, *Romæ puer*, &c. *solebam cum cæteris ejusdem ætatis, diebus Dominicis sepulchra Apostolorum & Martyrum circuire.* Xiphil. de Severo: *Honoratus est*, ait, *filiorum suorum circumcursione.* Appian. lib. 2. in funere Viriati: *Pedites & equites per turmas in orbem decurrentes, cum armis barbarico ritu illum laudabant.* Dio lib. 46. in funere Augusti, primum locum circumeundi assignat sacerdotibus, alterum equitibus. Et lib. 59. in funere Drusillæ, *Seorsim*, ait, *equestris ordo circa illius tumulum obequitavit.* Porrò in funere ducum & illustrum virorum solebant milites cæterique ter rogum ambire clangentibus tubis, ac faces, quin & arma in eumdem projicere, ut amorem erga defunctum luctumque suum testarentur. Audi Virg. 11. Aeneid. in funere Pallantis;

Priscus mos circumeundi funus.

Ritus circuitus.

Ter circum accensos cincti fulgentibus armis
Decurrere rogos, ter mœstum funeris ignem
Lustravere in equis, ululatusque ore dedere.

Apud Lucan. lib. 8. Pompeius ait, se nolle hanc funeris pompam,

Totus ut ignem
Projectis mœrens exercitus ambiat armis.

Valer. Flac. lib. 3. Argonaut.

Inde ter armatos Minyis referentibus orbes,
Concussi tremuere rogi, ter inhorruit æther
Luctificum clangente tuba, jecere supremo
Tum clamore faces.

Decurrebant autem in sinistrum latus versis signis, luctus causa. Audi Statium lib 6. Theb.

Lustrantque ex more, sinistro
Orbe rogum, & stantes inclinant pulvere flammas.
Ter curvos egere sinus, illisaque telis
Tela sonant: quater horrendum pepulere fragorem
Arma, quater mollem famularum brachia planctum.

Addit Servius in lib. 6. Aeneid. *Populi circumstantis corona ad pyram tamdiu stabat respondens plangentibus præficæ, id est principis planctus, quamdiu diceretur novissimum verbum, ilicet, quod ire licet significat.* Macro. lib. 2. in Somn. Scipionis cap. 3. ex communi ritu asserit, *mortuos ad sepulturam prosequi oportere cum cantu, plurimarum gentium vel regionum instituta sanxerunt, persuasione hac, quia post corpus animæ ad originem dulcedinis musicæ, id est ad cælum redire creduntur.*

Symbolicè, nonnulli per plangentes in platea accipiunt oculos senum humidos, lippientes & lachrymantes, *in platea*, id est in facie, in qua quasi in platea est omnis sensuum negotiatio & actio.

Mysticè, Angeli tam boni, quàm mali circumstant moribundum, ut ejus animam rapiant, ideoque de ea inter se decertant, ac victores plaudunt, victi plangunt. Ita Chald. *Circum-*

cumcirca, inquit, *discurrens Angeli, et ad iudicium repetentes plorantium instar, qui tenia succumbunt, ut sententiæ suæ rationem ineant.* Et Arabic. *Et electi*, ait, *tam perlustraverunt plateam.*

Vers. 6. ANTEQUAM RUMPATUR FUNICULUS ARGENTEUS, ET RECURRAT VITTA AUREA, ET CONTERATUR HYDRIA SUPER FONTEM, ET CONFRINGATUR ROTA SUPER CISTERNAM] Symmach. *Antequam incidatur a funiculo argenti.* Pro *rumpatur* nonnulli codices Hebr. legunt ירחק *irachec*, id est *elongetur*, hoc est distendatur & distensione rumpatur. Complut legunt ירתק *irtec*, quod Rabbini vertunt, *colligetur constringetur, coartabitur*, id est, brevior fiat. Meliùs vertit Noster *rumpatur*, ut patet ex Septuag. qui vertunt, *evertatur*; Syrus, *disrumpatur*; Arabicus *dissipatur*. Est hysterologia, sive hyperbaton, id est perturbatus ordo. Post multa enim ærumnarum senji ænigmata, quæ hucusque recensuit, redit ad scopum & finem v. 1. propositum, eumque inculcat, & urget, q. d. Memento juvenis creatoris tui in diebus juventutis tuæ, antequam rumpatur funiculus argenteus. Ita S. Hieron. Albinus & alii.

Funiculus argenteus quis? Quæres, quisnam est funiculus argenteus? Hebræi accipiunt gloriam & magnificentiam Jerusalem, quæ rupta & disiecta fuit in eius excidio per Chaldæos & Romanos. Thaumat. & Olympiod. accipiunt argentum & opes, quæ avaros velut funiculi multis solent irretire peccatis, rumpendas & abolendas in die judicii, ideoque contemnendas. Cyrill. Hierosol. catech. 15. accipit astrorum complicationem futuram sub diem judicii, juxta illud Christi: *Stella de cælo cadens.* Et illud Isaiæ cap. 34. 4. *Complicabuntur sicut liber cæli:* astra enim sunt alba, nitentque instar argenti. Richard. Victor. propriè accipit funiculum argenteum, q. d. Solent nobiles res pretiosas appendere funiculis argenteis; at in die judicii ex pavore & horrore communis vastitatis, eos rumpent, & in sterquilinium abiicient, quia ipsa vita omnibus in tædium & odium veniet.

Resp. Primò: Verùm hæc mystica sunt. Ad literam enim notat ærumnā aliquam senii. Unde Primò, per funiculum argenteum Chald. accipit lingulā, sive ligulam linguæ, qua lingua palato colligatur. Unde vertit: *Antequam obmutescas lingua tua à loquendo.*

Secundò, Secundò, Cajetan. accipit humorum concatenationem, in qua vita hominis consistit. Lyran. *Elementorum harmoniam, & contemperationem in corpore humano.*

Tertiò, Tertiò, S. Bonaventura accipit involutionem, & contractionem nervorum, qui albi sunt & velut argentei, corpusque cingunt & ligant, atque in senio & morte laxantur, & solvuntur; quo fit, ut senes laborent paralysi, spasmo, apoplexia, chiragra, podagra.

Quartò. Quartò, Hugo accipit vitæ continuationem: sicut enim funiculus ex continuatione filorum, sic vita ex continuatione dierum & temporum contexitur.

Quintò. Quintò, Moringus accipit φιλαργυρίαν, sive studium argenti & pecuniæ, hoc est avaritiam, qua velut funiculo animi hominum avarorum colligantur, qui in morte abrumpitur. Sextò, & genuinè, funiculus argenteus vocatur medulla spinalis dorsi cum nervorum, qui ex ea oriuntur, distributione: nervis enim velut quibusdam funiculis alligantur, & firmantur omnes corporis partes. Hæc enim medulla candida est, & colore argenteo resplendet; cùm rumpitur, resolvitur aut laxatur, fit homo paralyticus (uti multi senes laborant paralysi) & in morte semper dissolvitur: priùs autem in senibus flectitur, ideoque curvatur dorsum, totusque homo in terram pronus vergit, ac silices aspicit, unde & silicernium vocatur, Huc facit illud Cornelii Galli,

Contrahimur, miroque modo decrescimus ipsi:
Diminui nostri corporis esse putes.

Et illud eiusdem:

Fitque tripes prorsus quadrupesque ut parvulus infans,
Et per sordentem, flebile serpit humum.

Et illud Ovidii lib. 14.

Tremuloque gradu ægra senectus,
Quæ patienda diu est.

Quocirca Hebræi omnes, funiculum hunc interpretantur filum spinæ sacræ dorsi, quod à cerebro in occipitio incipiens ad naten usque protenditur, per octodecim juncturas & nodos dorsi. Ita Vallesios S. Philos. cap. 66. Hugo, & alii. Addit Pineda vocari funiculum, eo quòd ad dorsi

A fines pervenit, ac in parvulos quosdam & tenues funiculos, quasi in filamenta caudam equinam referentis, funditur & finditur. Tum etiam nervi, qui per vertebrarum foramina ab illa sacra spina egrediuntur, plurimi atque tenuissimi sunt, & simul per suas coniugationes coeuntes quasi funiculum efficiunt, unicum crassiorem nervum componentes. Refert autem argentum colore albo; tum quia sicut & cerebrum, exsanguis est, tum propter excellentiam similem cerebri, propterea que vertebris quasi sepimentis quibusdam includitur, & tenui meninge protegitur; tum etiam ut spiritus animales, qui per eam diffunduntur, limpidissimi sint atque lucidissimi. Hactenus Pineda ex Andrea Laurentio lib. 10. Anatom. cap. 12. Huc accedit Joannes Vitalis Cardinalis, qui vixit ante trecentos annos, in Speculo morali S. Script. verbo *Mors*, qui censet funiculo argenteo denotari continuationem medullæ, quæ ligat ossa spondylia, quæ à quibusdam physicis vocatur nuca. Et dicitur, inquit, funis quis extenditur ab ultima parte cerebri, & inde descendit ligans ossa spondylia usque inferiùs: argenteus, propter utilitatem & nobilitatem; quoniam, ut ait Constantinus, sua caliditate

B frigiditatem ossium temperat, sua unctuositate & humiditate ariditatem eorumdem rigat; sua substantiali proprietate virtutem animalem nutrit atque conservat; mediantibus quibusdam nervis sensum & motum continuum, ad modum argenti vivi, omnibus membris sub collo positis administrat. Hucusque Vitalis.

Symbolicè, funiculus argenteus, æquè ac vita aurea, est candida hominis vita, ait S. Hieron. & Albin. ac præsertim candida & rosea juventus, in qua viget floretque homo. Ita & Hugo, Glossa Interl. & Titelm. qui & causam addit: Quia, inquit, sicut & tactu & convolutione fragilis linis fit funiculus, sic vita contexitur ex diebus singulis, sibi mutuo ordine & nexu quodam succedentibus, iisque brevibus: argenteus est, quia vita est in pretio, fruiturque luce, qua caret damnatorum vita degens in caligine, pice & igne, ideoque piceo similis funiculo. Beatorum ergo vita est aurea, quia pretiosissima; viatorum argentea, quia in pretio media; damnatorum plumbea & picea, quia vilissima. Vocatur funiculus, non funis, quia vita exigua est & brevis, juxta illud Job 14. *Breves sunt dies hominis.* Accedit Ricard. Victor. *Funis*, inquit, *dicitur corpus, quia quibusdam legibus natura animam sibi*, ait S. Bonav. *ligat.* *Symbolicè.*

C Anagog. in morte perit funiculus argenteus, id est cessat mundana eloquentia, quæ sonum gratum edit auribus, ac verba verbis nectit & colligat, juxta illud: *Amice quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem; At ille obmutuit*, Matth. 22. 12. Rursum, Olympiod. accipit doctrinam S. Script. quæ affectus & vitia comprimit & colligat, quam peccator abiicit, & rumpit: ac in morte omnis salubris doctrina obsurdescit & evanescit: moribundis enim hebetatur auditus, omnisque sensus, intellectus, cognitio & cogitatio, præsertim sublimis, & cælestis, quæ ad salutem æternam pertinet.

ET RECURRAT VITTA AUREA] Pro *recurrat*, hebr. est ירוץ *iaruts*: quod si à radice רוץ *ruts* derives, significat *currat recurrat*; sin à רצץ *ratsats*, significat *conteratur*. Unde Thaumat. interpretatur de auro, & opibus in fine mundi disperdendis, & igne conflagrationis mundi liquandis. Alius, *Comprimatur rosa auri*; alius *frangatur fons aureus.*

Pro *vitta*, perperam Hugo & nonnulli legunt, *vita*.

D *Vitta* est capitis involucrum, sive linea theca, cui mulieres capillos capitis involvunt: hanc enim significat Hebr. גלה *gulla*. Septuag. vertunt, ἀνθέμιον χρυσίου, per quod licèt Cyrill. catech. 15. accipiat anthemin, quæ, inquit, nota est herba, habens multa foliorum germina, instar radiorum; Plinius lib. 22. cap. 21. ob pomi odorem chamemelum vocari scribit, additque *parvis esse floribus, verum candidis, aut melinis, aut purpureis*; Dioscor. *in mediis floribus esse aureis*. Unde Olympiod. hic vertit, *flos auri*: ἄνθος enim est flos. Lorinus censet, esse illam, quam vulgò vocant camomillam. Vide Dioscor. lib. 3. cap. 154. Hesychius in Lexico, vocat amaracum. Suidas & Thaumat. vertunt, *electum aurum*. Meliùs tamen idem Olympiod. teste Budæo, censet ἀνθέμιον, sive ἀνθέμιον idem esse, quod ἀνάθεμα, id est repositorium, & theca, qualis est vitta. Unde Vaticani, æquè ac S. Hieron. in veteri editione, sequens Septuag. vertit: *Vitta aurea*. Favet Symmach.

mach. qui vertit. *Et percussum fuerit, quid circumstat & convulneratum fuerit.*

Vitta aurea qua? Hebr. opinio, Thaumaturgi, Quæres, quænam est haurea hæc vitta quæ recurret, id est revolvetur & contrahetur in senio, & morte? Hebræi accipiunt arcam testamenti, quæ in captivitate Babylonica perdita fuit, & translata à Jeremia. Thaumat. hæc omnia referens ad finem mundi, diemque judicii: *Tunc*, inquit, *sicut argentum reconditum, sic & aurum probum, nil utilitatis habebit.* Sic ferè & Richard. Victor Cyrillus verò catech. 15. explicat: *Priusquam sol atteratur.* Olympiod. interpretatur florem & pulchritudinem, auri, aut eius repositorium & arcam, omniaque pretiola peritura sub finem mundi; imò cuilibet diviti peritura in morte. q. d. Memor esto Dei tui, ò adolescens, antequam veniat tempus illud, quo avaritia destruetur, & nihil prodesse poterit aurum, vel argentum. Sic & Titelm. per vittam auri, sive auream, accipit sacculum auri, quo gaudent avari.

Resp. Primò. Verùm ad litteram hæc spectant ad ærumnas senii, & mortis. Unde Primò, Hugo per vittam auream, accipit latum nervum, qui post decoctionem habet aureum colorem, & in morte rumpitur. *Secundò,* Secundò, Caietan. vertit, *& frangetur fons auri*, id est colligatio elementorum & humorum, quæ est fons complexionis, & vitæ, adeoque pretiola instar auri, dissolvetur; itaque homo morietur, ita ipse. *Tertiò;* Tertiò, S. Bonav. per vitam auream, intelligit involutionem venarum & arteriarum aurearum ob langorem, quem continet. Sic & Titelm. *Per funiculum argenteum*, inquit, *intellige protractionem continuam nervorum, per omnia corporis membra. Per vittam auream, connexionem venarum & arteriarum, quæ similiter per totum corpus expanduntur. Constans enim ex doctrina physicorum, per totum corpus expansos esse nervos, qui omnia ipsius membra, ad modum funis colligant sibique invicem cohærere faciunt. Venas quoque & arterias similiter per omnia membra expandi: ut per venas quidem nutrimentum, per arterias verò spiramen ad singula membra perferatur. Et sicut nervus ex sua naturali qualitate, albus & quodammodò lactens apparet, argenti colorem aliquo modo repræsentans, sic venæ & arteriæ rubicundæ magis sunt, propter sanguinem, & colore magis auro sunt similes. Disperguntur autem venæ & arteriæ per singulas corporis partes, dispositione & artificio admodum mirabili, ad eum ferè modum, quo Vittas solent per artificiosam compositionem contexere. Atque hinc fit, ut nervorum extensionem vocemus funiculum argenteum: venarum autem & arteriarum dispositionem vittam auream. Quomodo autem in morte, & funiculus ipse argenteus rumpitur, & recurrat aurea vitta, satis manifestum est considerantibus, quod omnia statim post mortem in pulverem dissolvantur.* Hæc Titelmanus.

Quartò; Quartò, Joannes Vitalis Cardinalis, per vittam auream, accipit spiritum vitalem, qui est in corde: *Quia sicut vitta mulieris*, inquit, *continet capillos capitis, ne defluant & dispergantur; ita spiritus vitalis continet omnia, quæ sunt in corpore humano, ne corrumpantur: ut proinde aurea nominetur, & ob pretiositatem, & propter perpetuitatem, quia cor semper est in motu perpetuo quamdiu vivit homo.* *Quintò; genuinè,* Quintò, & genuinè, vitta aurea, est meninx, id est membrana tenuis, quæ cerebrum continet, eiusque est involucrum, & quasi vitta illud includens: unde si illa frangatur aut lædatur (uti fit in morte) hominem mori necesse est. Dicitur aurea; tum quia tersa est & flava ut aurum; tum quia calida, tum quia pretiosissima est instar auri, adeò ut multi medicorum, inter quos est Franc. Vallet. censeant, ad illam potiùs, quàm ad cerebrum pertinere sentiendi principium. Hinc & ipsa ita indissolubiliter adhæret cerebro, ut eo siccato & imminuto (uti in senibus fit) ipsa quoque contrahatur & corrugetur: itaque à capitis cranio recedat, & in seipsam arctata securtat. Unde cranium arescit, & calvescit, uti terra arefacta, exarescunt eius herbæ & germina. Hæc est ergo causa calvitii. Ita Franc. Vallet. Sacræ Philos. cap. 66. Clarius Chald. qui vertit: *Et confringatur cerebrum suum in capite suo*; & Vatabl. *Et diffluat collectio aurei liquoris*; Campen. *Pingue illud aureum.*

Symbol. S. Hieronym. per vittam auream, æquè ac per funiculum argenteum, accipit animam, & vitam. *Funiculus argenti*, inquit, *candidam hanc vitam, & spiramen, quod nobis de cælo tribuitur, ostendit. Recursus quoque vittæ aureæ, animum significat, quæ illuc recurret, unde descenderat.* Sic & Albertus, Lyran. Hugo, Dionyl. Glossa & Titelmanus, quem audi: *Vittam puto posse vocari animam hominis: quoniam sicut vitta capillos capitis omnes in unum constringit, ne diffluant: ipsa verò ablata, disperguntur illi in suam multitudinem: sic anima in corpore omnia membra, tam multa, tam diversa, quasi intra suæ virtutis ambitum concludens, simul continet, ne diffluant ab invicem: mox verò ipsa ablata dissolvuntur omnia. Aurea autem vitta meritò dicitur ob excellentiam sui rationalis animæ, nimirum quia ad imaginem & similitudinem Dei creata est magnificam in hac sua conditionis nobilitate gloriam præ se ferens, formasque omnes corporales præcellens, quemadmodum aurum suum suo fulgore, & nobilitate cæteris omnibus præstat metallis.*

Anagog. Anagog. Vitta aurea, est Beatorum gloria, ac vita æterna, sive nobilissima harmonia corporis & animæ, quæ tribuetur electis in resurrectione. Ita Dionyl. & Lyran. Accedit S. Bonavent. *Vitta aurea*, inquit, *est insigne sacerdotalis, vel regiæ dignitatis, cui diadema tribuitur; quia tunc recurret vitaque ad suum principium; putà ad Christum & ad Deum, qui solus tunc dominabitur in beatis, eosque faciet sacerdotes & reges.* 1. Corinth. 15. v. 25. Apocal. 5. 10.

Conteretur hydria super fontem quæ? Et conteratur (Syrus, *frangatur*. Arabicus, *corrumpatur*) hydria super fontem] Caietan. *Rumpatur urceus ad fontem*: alius, *apud scaturiginem.* Hebræi per hydriam accipiunt tabulas decalogi, contentas in arca fœderis, velut in fonte; quæ contritæ sunt in captivitate. Thaumaturgus accipit de fine mundi: tunc enim tantas fore plagas quaquaversum, ut etiam hydrias stantes iuxta fontem evertant. Richard interpretatur, tunc tantam fore hominum malitiam & invidiam, ut hydrias quoque proximorum, quibus aquas è fonte hauserunt, effundant, ne habeant, quod bibant: simili modo rotam, ut sequitur, super cisternam, id est funem, & fistulas quibus è puteo aquam hauriebant, disficiant, ne aquam haurire queant. Verùm ad litteram hìc agitur de ærumnis senii & mortis. *Resp. Primò.* Primò ergo, per hydriam, Aben Ezra, Hugo & Clarius, accipiunt folliculum fellis; per fontem hepar: unde Chald. vertit, *& confringatur fel suum in iecore suo*: vel, ut Costus, *fel iecoris tui*. *Secundò.* Secundò. Cajetan. & alii, per hydriam, accipiunt anhelitum, per fontem pulmones. q. d. Antequam per morbum & mortem intercidatur tibi anhelitus, claudaturque pulmo, qui ad ventilandum & refrigerandum cor, halitum aerem frigidum attrahit: ipse enim est ventilabrum cordis. *Tertiò;* Tertiò, multi per *hydriam*, accipiunt corpus; per fontem, quatuor elementa. q. d. Antequam conteratur corpus in morte, diffluatque in sua elementa, ex quibus compactum est. ita auctor Catenæ Græcor. *Ut hydria*, inquit, *ad fontem confracta, a qua rursus in fontem recurrit; sic iunctum corpus in terram reversum opifici rerum omnium paratum, ut reformetur.* Sic & Titelm. per contritionem hydriæ super fontem, accipit corporis, quod instar fictilis hydriæ, formatum est à Deo è limo terræ, ad capiendam in se vitæ aquam, dissolutionem in partes, ex quibus conflatum compactumque erat: idque iuxta fontem, quia non perit aqua animæ rationalis, utpote immortalis, sed fracta hydria, puta corpore, recurrit ad fontem, id est ad Deum, qui dedit illam, scilicet ad abyssum divinæ bonitatis, unde effluxit. Porrò hydriæ partes non pereunt, sed manent iuxta fontem, quia non annihilatur corpus, sed tantùm dissolvitur: unde partes dissolutas Deus in resurrectione rursum uniet & coniunget. Hic sensus appositus est, sed generalis, & mysticus; hæc enim ænigmata dispertita, dispertitas hominis partes & membra notant. *Quartò.* Quartò, Lyran per *hydriam*, accipit compaginem omnium membrorum, quæ à fonte, id est à corde, hauriunt vitam, id est spiritum vitalem, quæ dissolvitur & conteritur in morte. Alius per hydriam, accipit cor ipsum, quod habet formam hydriæ, ac spiritus & vitam haurit à fonte, id est ab anima. *Quintò.* Quintò, R. David per *hydriam*, accipit ventrem, qui funditur in fonte, id est in sepulchro, quia sicut homines hydriam deferunt ad fontem, velut ad locum suum; ita ventrem, totumque hominem vita functum, deferunt ad sepulchrum, ut sedeat in terram, ex qua prodiit. *Sextò.* Sextò, S. Bonavent. per *hydriam*, accipit vesicam, *Quæ*, inquit, *urinam haurit ab hepate, unde velut ex fonte colamentum sanguinis, & aliorum humorum emanat in corpus universum: vesica autem in moribundis confringitur*, id est dissolvitur. Sic & Vallef. & Titelm. quem audi: *Sicut hydria vas est, recipiens aquam à fonte exhaustam; sic vesica receptaculum est humorum, procedentium ab hepate, quasi à fonte humanorum omnium: inde enim ad cætera membra sanguis, & humores alii derivantur. Conteritur igitur in*

morte

morte hydria super fontem, quando vesica rumpitur & frangitur, nec ultra accipit humores, ut solet, ab hepate.

Septimò, genuinè. Septimò, & genuinè, per *hydriam*, accipe conceptacula illa sanguinis ac venas, quæ à jecore velut fonte sanguinem recipiunt, quæ in morte confringuntur, id est deficiunt & dissipantur: deficiente enim jecore, deficit pariter sanguis, qui totum corpus rigat, humectat, nutrit, & per spiritus vitales, quos subministrat, vivificat, ac cuique corporis membro vim sensitivam, & motivam communicat. Ita Vatabl. In hepate enim est sanguinis & humorum omnium fons & origo: vita autem consistit in humore, & calore; mors in siccitate, & frigore. Quocirca Ægyptii hydriam præferebant Osiridi deo suo, per eamque significabant humorem, putà aquam & Oceanum, quòd aqua omnium rerum, præsertim viventium, esset effectrix, teste Pierio Hierogl. 56. cap. 21. qui & cap. 22. addit certamen Ægyptiorum cum Persis: Persæ enim ignem suum, dicebant esse rerum omnium principium, ideoque deum: Ægyptii verò id ipsum aquæ tribuebant. Hydriam ergo aqua plenam, fundo perforato, sed cera obturato, igni supposuerunt. Mox ignis vi liquata cera, apertisque foraminibus, aqua ex hydria diffluens ignem subiectum extinxit; itaque se igne potentiorem ostendit: quo actu Ægyptii vicere Persas.

Tropol. Tropol. conteritur hydria super fontem, quando opera sancta, ex mente sancta prodeuntia, everruntur. Rursum, quando gratia, cuius auctor & fons est Spiritus sanctus, per peccatum mortale deperditur, & ad Spiritum sanctum, velut fontem, recurrit.

Anag. Anagog. S. Bonavent. accipit evacuationem mundanæ & animalis sapientiæ, quæ hydria curiositatis hauritur: Olympiod. verò evacuationem S. fidei, & scientiæ præsentis vitæ, futuram in gloria cælesti: tunc enim, cùm ipsum scientiæ fontem, putà Deum facie ad faciem videbimus, evacuabitur omnis cognitio obscura, & imperfecta huius vitæ 1. Corinth. 13. 10.

ET CONFRINGATUR ROTA SUPER CISTERNAM] Pro *confringatur* Hebr. est תָּרֻץ *narots*, quod & *confringatur*, & *transcurret* verti potest, uti paulò antè dixi: unde Septuag. vertunt, *& convolvatur rota ad cisternam*. Græcè est συντροχάσῃ, id est *concurrat*: jam *concurrere idem est ac rotam colligi & frangi, deciderèque in lacum unà cum hydria*, ait Scholiastes. Syrus, *& curret* (Arabicus, *gyret*) *rota super puteum*; alius, *coarctetur rota super lacum*; alius, *confringetur* vel *dissipetur rota in fovea*; Caiet. *rumpetur rota ad puteum*; Tigurin. *& rota puteo imposita curvat.*

Confractio rotæ super cisternam quæ? Resp. Primò. Hebræi, confractionem rotæ super cisternam, æquè ac hydriæ super fontem, interpretantur confractionem tabularum legis in arca Testamenti contentarum, factam in captivitate Babylonica & Romana. Verùm ad litteram, hæc spectant ad ærumnas mortis. Unde Primò, Clarius per *rotam* accipit cranium, quod in sepulchro confringitur, aut vitam, quæ quasi rotis curritfractis, præceps ruit in foveam sepulchri. *Secundò.* Secundò, Caietan. accipit halitum sive anhelitum, quo respiramus quamdiu vivimus, qui in morte tollitur & cessat deficiente respiratione: aptè dicitur rota, quia halitus attractio, puta inspiratio & expiratio, fit quasi circulari motu ad puteum pulmonis. *Tertiò.* Tertiò, Joannes Vitalis in Speculo morali S. Script. verbo *Mors*, per *rotam*, accipit volubilitatem appetitus sensitivi: quæ est in toto corpore, immittendi & emittendi istam aquam, scilicet caloris naturalis per omnia membra. *Quartò.* Quartò, Olympiod. S. Hieron. & alii, censent idem significari per confractionem rotæ super cisternam, quod per confractionem hydriæ super aquam, de qua jam dixi. *Quintò.* Quintò, magis appositè, Valles. cap. 66. S. Philos. confractionem tam hydriæ super fontem, quàm rotæ super cisternam, accipit de stranguria vel ischuria, id est difficultate urinandi, qua laborant senes, *Fons enim*, inquit, *est hepar, ejusque meatus & via, per quam emanat urina; hydria est vesica quæ illi superstat: rota est ren, qui aquam urinæ trahit, & transmittit in vesicam; cisterna est vena cava, & hepar, unde hauritur serum sanguinis, quod est materia urinæ, quæ omnia in senibus confringuntur, id est debilitantur, laxantur, solvuntur: quare senibus ob debilitatam vim retentricem vesica primo difficulter addunt, deinde omnino non reddunt urinam; itaque sensim aqua urinæ, vitalia merguntur & suffocantur, atque homo moritur.* Sic & S. Bonaventur. Lævinus Lemnius, & alii. Cùm enim renes, qui velut hydria exhauriunt aquosum ex sanguine humorem, calculosi fiunt, & interdum velut testacia fragmenta, decidunt confracti in vesicam lapilli; vel cùm etiam in vesica ex siccis excrementis generantur; tunc aut supprimitur urina, aut difficulter excernitur, & guttatim stillat. Titelm. verò, sicut per confractionem hydriæ super fontem, accipit confractionem vesicæ; sic per confractionem rotæ super cisternam, accipit contritionem alui, per quem egeruntur stercora, sicut per vesicam egeritur urina. *Per confractionem rotæ super cisternam*, inquit, *intelligi potest destructio meatus impuræ superfluitatis: rota enim instrumentum est, per quod de cisterna educitur aqua impura, & sordida: cisterna enim plerumque continet aquam lutulentam, & frequenter purgari debet. Ita venter est quasi cisterna quadam impura stercora semper in se continens, quæ debent per secessum emitti, ut purgetur immunda cisterna: rota autem, per quam fit purgatio hæc, meatus, & secessus ipse accipitur.* Igitur duplex ventris spurcities, duplici hoc ænigmate, honesta elegantique periphrasi describitur.

Sextò, genuinè. Sextò, & genuinè, rota est caput, cisterna est cor, à quo caput haurit omnes spiritus vitales per sensus, qui in capite resident: corde enim deficiente in senibus, deficit quoque cerebrum & caput, atque eodem moriente pariter emoritur. Ita Lyran. Vatabl. Emman. Sà. Dionys. & alii. Hinc in senibus videmus caput tremulum, ac cor palpitans & pavidum.

Cerebrum est rota, cor cisterna. Primò. Nota. Aptè cerebrum & caput comparatur rotæ, cor cisternæ. Primò, ob rotunditatem: sicut enim rotunda est rota, sic & caput: hinc à גִּלְגַּל *gilgal*, id est rota, dicitur גֻּלְגֹּלֶת *gulgolet*, id est caput. Chaldæi dicunt *gulgolta*; unde *Golgota*, id est locus craniorum, & capitum eorum, qui morte plectebantur, unde ibidem crucifixus est Christus. *Secundò.* Secundò, ob volubilitatem: sicut enim volubilis est rota, sic & caput, quod per colli vertebras in omnes partes se rotat, & gyrat. *Tertiò.* Tertiò, ob rotationem cogitationum, imaginationum, desideriorum, volitionum, intentionum, quibus anima hominis in capite assiduè rotatur & volvitur. *Quartò.* Quartò, ob vertigines, quibus in capite laborant senes ob defectum spirituum, & copiam humorum, quos cùm debilis calor consumere nequeat, agitat & rotat in orbem, itaque vertigines efficit. Denique, caput cordi superpositum est, velut rota cisternæ: cor enim est fons caloris, vitalium origo spirituum totius corporis, sed præsertim capitis.

Minùs aptè Clarius per *rotam* accipit cranium, quod cerebrum continet, eiusque est sedes. In morte enim non confringitur cranium, utpote osseum & durum; imò crania cum ceteris ossibus in cæmeteriis collecta, ad plurimos annos integra perdurant, indeque dicitur cranium, à κράνος, id est galea, quòd instar galeæ, cerebrum (utpote natura sua mollissimum) à læsione tueatur, teste Galeno lib. 8. de Usu partium c. 9. ubi cranium, vocat immobilem murum cerebro circumdatum.

Symbol. Symbolicè, per *rotam* æquè ac *hydriam*, accipias animam colligatam fonti vel cisternæ, id est corpori. q. d. Sicut rupta hydria ad fontem, & dirupta rota, qua per funem attrahitur aqua ex cisterna, fonte, vel puteo, jam impossibile est haurire ex ea aquam; sic deficientibus & exhaustis in senio facultatibus, viribusque naturalibus & vitalibus anima & vita retineri non potest, sed anima ad Deum creatorem suum recurrente, corpus cum suis spiritibus & humoribus in suos fontes & cisternas, id est in sua elementa, recurrit & resolvitur. Ita Chald. qui vertit *& decurrat corpus tuum in medium sepulchri tui*. Sic S. Jacobus c. 3. 6. ait de lingua, *Inflammat rotam nativitatis nostræ*, id est, omnem vitæ ordinem, cursum, periodum & circulum. Vide ibi dicta. Sic & S. Hieron. qui proinde confractionem hydriæ & rotæ censet esse ænigmata mortis. Et Scholiastes: *Præsens vita*, inquit, *eò quòd volubilis, rota est; igitur antequam nos ad inferos detrudat, curam sui gerat unusquisque.* Olympiod. legit, *antequam convolvatur rota super lacum*, hoc est convolvendo distingatur, & decidat in lacum, sive cisternam, unà cum aqua ipsa, quam figuli suo operi superinfundunt. *Rota*, inquit, *accipitur nostra hæc vita, ob ipsas revolutiones ac motus, iuxta illud. Vox tonitrui tui in rota. Innuit ergo, antequam rota huius vitæ nos secum præcipites devolvat in lacum, propriam curemus salutem.* Vide S. Hieron.

Quocirca S. Nilus in Paræn esi, *Ride*, ait, *rotam vitæ sine ordine rotatæ; cave verò foveam, in quã devolvis dormientes in ipsa vita.*

vita. Dormit ergo, & desipit, qui vivit huic vitæ, vigilat verò, & sapit, qui vivit futuræ & æternæ. Simili tropo Phocylides ait, ὁ βίος τροχός, id est, vita est trochus, quia instar trochi rotatur. Philosophus ille rogatus, quæ & quantula esset vita hominis, non verbo, sed facto respondit: vertit enim seipsum in orbem, innuens eam unius gyri duratione metiendam. Quocirca sapienter Agapetus Diaconus in Exhort. ad Justinian. Imper. cap. 11. *Circulus*, inquit, *quidam humanarum revolvitur rerum, qui modo sic, modo aliter agitat ipsas & circumfert: atque hic inæqualitas est, eo quod nihil in præsentibus, in eodem statu maneat. Oportet igitur, o potentissime Imperator, in hac rerum versatili mutatione, immutabilem habere pietatis cogitationem*. Et Isidorus Pelus. libr. secundò epist. 158. *Tempus*, inquit, *rotæ speciem imitatur, adeo quod in sese torqueatur, & convolvatur*.

Vita est rota.

Tropol.

Tropol. Thaumat. tam per hydriam super fontem quàm per rotam super cisternam, accipit tempus in hac vita nobis datum ad abluenda peccata, tum baptismo, tum lacrymis, & pœnitentiæ Sacramento.

Anagog.

Anag. Titel. confractionem rotæ super cisternam, accipit ut symbolum resurrectionis. q. d. Quemadmodum rota illa, quæ super cisternam posita est, violenter illic detineri debet inclusa ferramentis, & clavis affixa; postea verò quam frangitur illa aut vincula, sive clavi quibus illa hæret affixa, tum in plenitudinem aquæ ruit, & ibi quietem habet: sic anima hominis in corpore isto mortali, & corruptibili, quasi violenter detinetur; nimirum quasi in carcere, & ergastulo, compage naturali alligata: quibus ligaminibus confractis in morte, anima ipsa in plenitudinem aquæ, putà in abyssum divinitatis transit, ibique plena fruitur requie. Nec mirum videatur, quòd rotæ comparetur anima in corpore, quoniam sicut rota in suis retinaculis assiduè movetur, & circumvolvitur: sic anima in hoc corpore corruptibili rarò quiescit, sed continuò volutatur nimia mutabilitate. Et quomodo rota illa, quæ supra cisternam est, per hoc quòd se volvit super cisternam, aquam haurit ex ea; non habet tamen requiem donec collabatur in ipsam: sic anima etiam pro statu corporis hujus, dum se ad illam abyssum divinitatis convertit, ac circa illam sese occupando volvitur, aquas gratiæ ex ea haurit in consolationem, & refrigerium; verumtamen non plenam habebit hic requiem, donec rupta ad illam recurrat, ut plenè in illam sese possit immergere. Huc facit illud Platonis σῶμα dici quasi σῆμα, quod corpus sit quasi lacus, & carcer animæ, ex quo proinde anima evolare gestiat, ut libertate sua in cælo potiatur.

σῶμα σῆμα

Porrò omnes ærumnæ, senii, & mortis hisce ænigmatibus repræsentatæ, competunt quidem, omnibus senibus, & moribundis, sed maximè iis, qui juventutem in voluptatibus exegerunt, ac naturæ vires libidinibus exhauserunt, & corruperunt. Quare Salomon hic maximè monet juvenes, ut ab iis se contineant, dicendo in fine cap. præcedentis, *Aufer iram à corde tuo, & amove malitiam* (nequitiam voluptatis, & libidinis) *a carne tua. Adolescentia enim, & voluptas vana sunt. Memento creatoris tui in diebus juventutis tuæ*, ut te ab ira, & rixa, æquè ac à voluptate, & libidine contineas, *antequam* per ea, citiùs solito, *veniat tempus afflictionis tuæ*, putà ne tibi obveniat præmatura senectus ærumnosa, ex eaque mors.

Igitur singulas has ærumnas ab initio capitis, usque ad hunc versum recensitas ex libidine juventutis provenire, ac per eas senium accelerari, ostendi initio capitis in Synopsi; nunc idipsum ostendam in quatuor ænigmatibus hoc versu commemoratis.

Ergo salacibus, & luxuriosis juvenibus, per gulas, & libidines, præmature recurrit *vitta aurea*, id est, contrahitur meninx cum cerebro, indeque oritur calvitium, quia semen maximè deciditur à cerebro; quare nimia seminis effusione læditur cerebrum, quo fit, ut luxuriosi laborent epilepsia, apoplexia, defluvio capillorum, hemicrania, aliisque cerebri capitisque morbis, sintque obliviosi, tremuli, pallidi, languidi, infirmi, uti medici docent, & experientia quotidiana demonstrat: videmus enim luxuriosos uti pene, sic & cerebro debilitari ac laborare. Quocirca Aetius loco mox citando, asserit libidinem, *neque ad animæ ratiocinationes conducere; imò potius congelare, & obstupefacere intelligentiam*. Symplicius in Commentario Epicteti cap. 47. *Omnis voluptatis corporeæ consuetudo*, ait, *animum rationis capacem corroborat. Libido*, inquit S. Ambros. *à ratione revocat, aufert consilium, amentiæ inquinat*. Et S. Hieron. *Amor formæ, rationis oblivio est, insaniæ proximus; fœdum, minimeque conveniens animo sospiti vitium*. Et iterum: *Quis enim, cùm utatur voluptate ea, attendere animo quidquam potest?*

Inde *rumpitur funiculus argenteus*, id est contrahitur læditurque medulla spinæ dorsi, per quam spiritus vitales à cerebro ad partes inferiores commeant, quia medulla hæc oritur ex cerebro in occipitio; cerebro ergo per libidines læso, necesse est & medullam lædi. Unde Plato dicebat, semen esse spinalis medullæ defluvium, teste Plutar. lib. 5. de Placitis Philos. c. 3.

Rursum, ex nimia luxuria, & seminis effusione *conteritur hydria super fontem*, id est sanguis jecoris effunditur: semen enim est purissimus sanguis; unde semine per nimiam libidinem effuso, succedit & effunditur sanguis: inde phthisis oritur, & sanguinis sputum. Ita Hippocrat. lib. 2. de Morbis vulg. Cælius lib. 3. cap. 22. Aetius Tetra. 2. serm. 3. cap. 8. quem audi: *Viri multi, ex multa venere sanguinem expuerunt; partim ob violentam spiritus compressionem, & intensionem, partim ob venarum, & arteriarum, quæ ad genitales partes deferuntur communionem*. Deficiente sanguine & spiritu, qui multus in semine effunditur, deficit pariter jecur, stomachus, & cor: unde sequuntur languores, deliquia, cacochymia, pallor, macies, aliaque sanitatis damna, uti iidem docent. Adhæc salacibus conteritur *hydria super fontem*, id est renes & vesica morbos contrahunt: in renibus enim est seminis origo; hi proinde per libidines semine exhausto, deficiunt & languent: unde oritur stranguria, flatus, calculus, &c.

Denique, iisdem *confringitur rota super cisternam*, id est læditur caput; dum deficiente corde, jecore & stomacho, ex iis nec alimoniam, nec sanguinem, nec spiritus vitales ad motum, & sanationem quamlibet necessario haurire potest. Quocirca, visus, auditus, sensusque omnes hebetantur, & deficiunt. Hinc Theotimus impatiens libidinis, maluit patiens esse cæcitatis, quam medici et præcaverant, si libidine uteretur. Unde exclamavit: *Vale amicum lumen*, uti narrat S. Ambros. l. 4. in Lucam, c. 17.

Cur autem caput magis sentiat damna luxuriæ, quàm cetera membra, duas causas dat Vegas Eborensis Artis med. cap. 47. Prior est, quòd cerebrum, & caput sit extremum, in quo cessat vis tractoria, quæ ex alia parte non potest trahere; trahunt autem partes infimæ successione continua usque ad cerebrum. Altera, mollities cerebri, & medullæ dorsalis, quæ trahentibus partibus faciliùs cedit, quam partes solidæ. Inde salaces & libidinosi, sunt imminuti cerebri, & exhausti medulla dorsi. Sapienter ergo, vereque Galenus libr. 2. de Sanit. *Si voluptate victa malorum*, ait, *ad congressum impellamur, futurum profectò est, ut non corporis modo, sed animi vires frangantur penè omnes, prorsusque cum vita unà pereant: frequens enim venus corporis habitum solvit, senectutem accelerat, canos maturat, nervorum imbecillitatem, podagras, arthritides, tremores, sensuum hebetudinem, mentis torporem, malum corporis habitum, succorum cruditatem, ac virium corporis omnium, functionumque ab his manantium infirmitatem facit*, &c. Addit hic Aetius Tetra. 1. serm. 3. c. 8. *renum & vesicæ morbos, oris graveolentiam, dentium dolorem, gurgulionis inflammationem, sanguinis sputum, ulcera in membris, sitim, & omnia mala*.

Luxuria lædit caput. Ratio à priori.

Quare verè concludit S. Isidor. lib. 2. Senten. c. 40. *Castitas est securitas mentis, sanitas corporis*. Et Plutarch. in Præceptis de sanitate tuenda asserit, *Optime dictum saluberrima esse hæc: Alimonia citra satietatem usum, alacritatem impigram ad labores, naturæ seminis conservationem*. Subjungit: *Intemperantia enim coitus id quod maximè eam facultatem debilitat, quæ nutrimentum conficitur, excrementorum gignit copiam*.

Tria saluberrima.

Et revertatur pulvis in terram, et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum] *Pulvis*, id est Adam, sive homo putà corpus hominis ex adama, id est ex terra & pulvere aqua mixto, sive ex limo à Deo formatum, juxta illud, quod Deus Adæ post peccatum intentavit: *In sudore vultus tui vesceris pane, donec revertaris in terram, de qua sumptus es: quia pulvis es, & in pul-*

Vers. 7. Pulvis redit in pulverem.

in pulverem reverterit, Genes. cap. 3. 19. & cap. 2. v. 7. vide ibi dicta.

Exempla. Sic S. Paulus primus eremita, teste S. Hieron. in ejus Vita, Antonium se invisentem salutans: *En*, inquit, *quem tanto labore quæsisti, putridis senectute membris operit inculta canities, en vides hominem, pulverem mox futurum.* Et mox instantem sibi mortem prædicens: *Sed quia, iam dormitionis meæ tempus adveniat; &, quod semper cupiebam, dissolvi, & esse cum Christo, peracto cursu superest mihi corona iustitiæ, tu missus es à Domino, qui humo corpusculum meum contegas, imò terra terram reddas.* Et S. Maria Aegyptiaca ad Zozimam, qui vitam ex ore ejusdem acceptam conscripsit. *Sepeli, Abba Zozima, miseræ Mariæ corpusculum. Redde terræ, quod suum est, & pulveri adjice pulverem.*

Hinc S. Scriptura mortem vocat dissolutionem, scilicet animæ à corpore resolutionem, putà corporis in sua elementa, dimissionem, depositionem. Idem imitati sunt Plato, & Philosophi: unde Plutarch. in Apol. ad Apollon. mortem vocat discretionem rei concretæ, citatque illud Epicharmi.

Concretus est, ac discretus, & rursus abiit, unde venerat:
Terra quidem in terram spiritus ad supera.
Vivens ergo, sæpe morere, ut mortuus vivas.
Ne moriare, opus est mortem præcurrere morte.

Hinc & Lyricus:

Pulvis & umbra sumus: pulvis nihil est, nisi fumus,
At nihil est fumus: nos nihil ergo sumus.

Et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum] tamquam ad suum uti factorem, sic & judicem (hunc enim significat Hebr. *Elohim*) ut illi actionum suarum per omnem vitam exercitarum rationem reddat, & pro meritis, vel præmia, vel supplicia recipiat. Aliter ergo pulvis, sive corpus redit ad terram, aliter spiritus, id est anima redit ad Deum. Corpus enim redit, quia corrumpitur, & resolvitur in terram, velut in materiem, ex qua formatum est: spiritus verò, sive anima hominis, non corrumpitur, sed immortalis manens redit ad Deum, velut sui judicem, utpote à quo creata est ad imaginem, & similitudinem ejus, putà, rationalis, libera, spiritalis, immortalis, ut benè agendo æternam gloriam, malè operando perennem gehennam subeat.

Animæ immortalitas demonstratur. Hinc ergo, & ex similibus locis clarè patet animam hominis esse immortalem, utpote, quæ non fit ex traduce, & semine parentum producta, sed immediatè à Deo creata, qui proinde vocatur pater spirituum. Unde S. Hieron. *Rideant suos*, inquit, *qui putant, animas cum corporibus seri, & non à Deo, sed à corporum parentibus generari. Cùm enim caro revertatur in terram, & spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum, manifestum est Deum patrem animarum esse, non homines.* Sic & Cassian. Collat. 8. c. 25. Et S. August. epist. 3. ad Volusianum: *Quis nunc est, ait, extremæ idiota, vel quæ muliercula, quæ immortalitatem animæ non credat, vitamque post mortem futuram?* Idem lib. 10. de Genesi ad literam c. 9. ex hoc Salomonis loco, probat animam primi hominis, putà Adæ, à Deo creatam ex nihilo; dubitat tamen de animabus posterorum, an ita dicantur creatæ à Deo, ut tamen propagentur ex traduce Adæ.

Inculcat Salomon juveni in voluptates, & libidines prono, animæ immortalitatem, ac judicium ob eas coram Deo subeundum, quia hæc duo acre frænum voluptati, & libidini injiciunt. Unde videmus eos, qui voluptati & luxuriæ totos se dedunt, ut id liberè sine metu vindictæ faciant, sensim fieri atheos, ac negare animæ immortalitatem judicium, cælum, gehennam, imò omne numen. Quocirca Chald. vertit, *memento creatoris tui, ut glorifices eum in diebus adolescentiæ tuæ.*

Rursum, ex eo quòd anima è corpore exiens redeat ad Deum factorem suum, refellitur error Pythagoræorum, Origenistarum, ac similium μετεμψύχωσις, id est transmigratio animarum ex uno corpore in aliud. Illi enim censuere animam in alia & alia corpora successivè transmigrare, aut vertit in dæmonem, vel brutum.

Denique S. August. lib. 1. de Lib. arb. c. 12. animas redire ad Deum, ad cælum animas redire interpretatur, sed illud retractat, & explicat lib. 1. Retract. cap. 1. *Alio loco*, inquit, *cùm agerem de animo, dixi, Securior rediturus in cælum. Iturus autem quàm Rediturus dixissem securiùs, propter eos, qui putant animas humanas pro meritis peccatorum suorum de cælo lapsos, sive dejectos in corpora ista detrudi. Sed hoc ergo propterea non dubitavi dicere; quia ita dixi in cælum; tamquam dicerem ad eum, qui eius est auctor & conditor: sicut Cyprianus non cunctatus est dicere, Nam cùm corpus è terra, spiritum è cælo possideamus, ipsi terra & cælum sumus. Et in libro Ecclesiastis scriptum est: Spiritus revertatur ad Deum, qui dedit illum. Quod utique sic intelligendum est, ut non resistatur Apostolo dicenti: nondum natos, nihil egisse boni aut mali. Sine controversia ergo quædam originalis regio beatitudinis animi, Deus ipse est. Qui eum non quidem de seipso genuit, sed de nulla re alia condidit, sicut condidit corpus e terra. Nam quod attinet ad eius originem, qua fit ut sit in corpore; verùm de illo uno sit, qui primùm creatus est, quando factus est homo in animam vivam, an semper ita fiant singulis singuli, nec tunc sciebam, nec adhuc scio.*

Ita ipse; sed jam ex Ecclesiæ interpretatione & definitione certum est animas hominum, non à parentibus propagari, sed singulis dum nascuntur à Deo singulas creari, & creando infundi.

Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, et omnia vanitas] Syrus, *omnis res vanitas*; Arabicus, *omnes enim res sunt vanæ*. Hoc est thema, quod Ecclesiastes initio libri probandum proposuit, ac nunc velut probatum repetit, & ex dictis, tamquam conclusionem inductione omnigena firmatum infert, & colligit: *Cum enim*, inquit S. Hieron. *cunctus mortalium labor, de quo in toto volumine disputatum est, huc perveniat, ut revertatur pulvis in terram suam, & anima illuc redeat, unde sumpta est; magna vanitas est in hoc seculo laborare, & nihil profutura conquirere;* præsertim cùm de his judicandus sit & adjudicandus gehennæ, si illorum amore Dei legem violarit. Est ergo hic epilogus, in quo Salomon colligit summam totius concionis suæ, ut eam profundiùs lectoris menti infigat, utque lector sciat, quid præcipuè ex ea memoria retinere, & opere exercere debeat. Idem imitetur doctor & concionator. Porrò Chaldæus magis enucleatè vertit, *quando contemplatus est Salomon rex Israel vanitatem huius seculi, & vanitates quas operantur filii hominum, dixit Ecclesiastes in verbo suo, Omnia sunt vanitas.* Vers. 8.

Gnomæ hæc fusè explicata est initio libri; quare nihil hìc addendum occurrit.

Cùmque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum (*scientiam*, ut addunt Hebr. Septuag. Syrus, Arabicus) et enarravit quæ fecerat: et investigans composuit parabolas multas] Hebr. est, *adhuc docuit populum*, q. d. Non tantùm contenta hoc libro, sed & multa alia, eo non contenta docuit populum: unde liquet Salomonem multoties eum docuisse, tum viva voce docendo, & exhortando ad virtutes, & Dei cultum; tum scriptis idem factitando per omnia secula: nã Vers. 9.

Vox audita perit, littera scripta manet.

Simili modo Iob, docuit populum sibi subditum c. 29. v. 20. & seq. Hæc enim insignis est principis dos & laus.

Thaumat. censet hìc queri Salomonem, de auditorum oscitantia, & perdita vita, ut concionem hanc & similes respuerent: *Ceterum*, inquit, *& his meus, quamvis sapienter concionantis, labor fit supervacaneus ad populum illum, justitiæ negligentem, doctrinamque & eusam respuentem.*

Hebr. est, *& amplius, quia fuit Ecclesiastes sapiens adhuc docuit populum.* q. d. Quo fuit sapientior Ecclesiastes, eo diligentior fuit in docendo, quia sciebat ideo sibi hanc sapientiam datam à Deo, ut eam alios, ac præsertim sibi subditos, doceret: itaque eos probos efficeret, & ad felicitatem æternam proveheret. Unde Hugo, *Non suffocavit*, inquit, *inventa, quasi partum in utero; sed in lucem edidit; derivavit fontes suos foras, & aquas suas divisit, sicuti ipsemet docuerat*, Proverb. 5. v. 16.

Porrò, Thaumat. τὸ *& amplius*, refert ad id, quod præcessit hoc modo: *Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, Omnia vanitas, & amplius.* quod sic explicat Thaumat. *Dico igitur, sicut & principio dixi, miram esse vanitatem, qua occupantur homines, tamque superabundantem* (hoc illud est, *& amplius*) *ut nemo eam totam animo queat complecti.* Verùm Noster & ceteri τὸ *& amplius* melius referunt ad sequent. scilicet ad τὸ *sapiens*. q. d. Cùm Ecclesiastes esset ampliùs sapiens, id est sapientissimus.

Et enarravit quæ fecerat] Hebr. רזאו *veizzen*, id est audire fecit, ut vertit Aquila, id est ennarravit; S. Hieron. *audire eos fecit*; Syrus, *auscultatus est*; Pagninus, *& fecit auscultare*; Vatabl. *& cam-*

& commovit studium doctrinæ. Minus rectè Cajetan. *& auscultabat*, scilicet populus Salomonem tanta sapientia, & gratia docentem. Chald. *& attendit voci sapientum*: alii apud Pagnin. in Lexico, *audiendo perpendit ac investigavit ponderavit, & libravit verba parabolarum*.

Septuag. pro אזן *izzen*, alio puncto legentes אזן *ozen*, id est *auris*, vertunt, *& auris* (Salomonis, vel potius populi eum audientis) *investigabit ornatum parabolarum*; Arab. *& incrassata auris viri ornamentum similitudinum*.

QUÆ VACARAT] Tum fabricando, unde fabricam templi à se ædificati, & officia ministrorum in libro descripsit, ut patet 2. Paral. 35. 4. tum res à se gestas, uti ea enarravit cap. 2. & seq. asserens, se in omnibus invenisse vanitatem; tum maximè doctrinam, parabolas & sententias, quas meditando invenerat & composuerat, docuerat, dictarat, & amanuensibus scribenda tradiderat: hæc enim enarrare opus est Ecclesiastæ, id est concionatoris.

ET INVESTIGANS COMPOSUIT PARABOLAS MULTAS] Appositè, Noster pro וחקר *vechiKer*, id est *investigabit*, alio puncto in Benoni legit חקר *choKer*, id est *investigans*, eò quòd desit copula *vau*, id est *&*; eam tamen subaudit & supplet Chald. dum vertit, *& scrutatus est libros intelligentiæ, & parabolas intelligentiæ multas valde*.

Hinc liquet Salomonem, non tantùm composuisse parabolas & gnomas novas, & à se adinuentas, sed & priscorum sapientum æquè ac recentiorum sui ævi audivisse, vestigasse, concinasse, correxisse, & in meliorem formam redegisse. Hæc enim omnia significat Hebr. תקן *ticKen*, quod propriè est rem dirigere, corrigere, concinnare, pangere, ita ut partes singulæ sibi invicem æquè ac toti compositæ, harmonicè & apta convenientia congruant & respondeant, uti panguntur carmina, rhytmi, odæ. Unde Campens. vertit, *diligenter scrutando omnia multa invenit ad sapientiam pertinentia, & multa restituit sapienter ab aliis dicta*. Rursum R. David *ticKen* vertit expedit, ponderavit, res inter se contullit, sicut solent, qui bilancibus duo pondera expendunt, *Inclinabo in parabolam aurem meam*, psalm. 48. 5. Quartò, q. d. Salomon, cùm alios audiebat, judicium & momentum aurium ad ponderandum adhibebat, cùm auditoribus suis aliquid enarrabat inter dicendum etiam ponderabat rerum momenta, & singularum pondua atque dignitatem; ac Davidem patrem dicentem audiebat: quia ipse quoque inclinabat in suas parabolas aures suas. Vide quæ de parabolis Salomonis dixi initio Prov.

Vers. 10. QUÆSIVIT VERBA UTILIA, ET CONSCRIPSIT SERMONES RECTISSIMOS, AC VERITATE PLENOS] Septuag. *quæsivit Ecclesiastes, ut inveniret verba voluntatis, scriptum rectitudinis, verba veritatis*; Hebr. *quæsivit verba voluntatis*, id est beneplacita, grata, &c., ut Cajetan. vertit, *desidera.*, qualia sunt *utilia*, ut vertit Aquila & Noster, quæ scil. et vir sapiens & probus velle debet & solet, quæque ut ait Olympiod. *conformia sunt voluntati divinæ*, quæ qui sequitur, adipiscitur gloriam felicitatis æternæ. Hinc Vatablus exponit, q. d. *Quæsivit verba voluntatis*, id est notitias veras de expetendis & aversandis, adeoque de summo bono & malo.

S. Hieron. per *verba voluntatis*, accipit secreta voluntatis, & providentiæ divinæ, *Super hæc*, inquit, *addidit causas naturasque rerum se voluisse cognoscere, & Dei dispositionem & providentiam: quare unumquodque, vel quomodo factum sit, scire voluisse; ut quòd David post dissolutionem corporis & animæ ad cælum recursum se sperat esse visurum, dicens: Videbo cælos tuos opera digitorum tuorum; hoc nunc in præsenti Salomon nisus fuerit invenire, & veritatem soli Deo cognitam, quam corporis vallata septo, mens humana comprehendere non potest*. Chaldæus verò, per *verba voluntatis*, accipit secreta cordium: *Quæsivit*, inquit, *Salomon, qui appellatur Ecclesiastes in sapientia sua, ut indicaret judicium de cogitationibus cordis hominis, & absque testibus, tunc dictum est ei in spiritu prophetiæ à facie Domini: Ecce jam scriptum est in libro legis per manum Moysi magistri Israel, verba recta & fidelia, per verbum prædictorum testium stabit omnis res*.

Verùm, hæc aliena sunt, & minùs vera: solus enim Deus est cardiognostes, id est secretorum cordis inspector, idque optimè sciebat Salomon; quare non est credibile eum illa voluisse scrutari. Optimè ergo S. Hieron. in vulgata vertit *quæsivit verba utilia*; unde & sequitur:

ET CONSCRIPSIT SERMONES RECTISSIMOS

A Hebr. & Septuag. *& scriptum rectitudinis*, repete *quæsivit*; id est volumen legis, inquiunt Hebræi: hujus enim studium commendatum est regi à Mose Deut. 17. 19. & ipsi Josue à Deo. Josue 1. 8. Meliùs Noster pro וכתוב *vecatub*, id est scriptum, alio puncto legens וכתוב *catob*, id est scribere, vertit, *quæsivit scribere*, id est conscripsit, *rectitudinem*, hoc est sermones rectissimos. Omnia enim hæc spectant ad parabolas & gnomas à Salomone dictatas, & conscriptas. Unde S. Hieron. in veteri editione vertit, *ut inveniret verba voluntatis, & scriberet rectè verba veritatis*; Aquila, *& conscripsit rectè*.

Quod si retinere velis *catub*, id est *scriptum*, expone *scriptum*, scilicet non à Mose, sed ab ipso Salomone. Vatablus vertit, *scriptura rectitudinis, hoc est*, inquit, *quod rectè litteris mandare posset*, vel *stylo æquabili studuit tradere sapientiam*. Meliùs *verba rectitudinis*, exponas *verba recta*, id est rectæ rationi, veritati, justitiæ, legi & voluntati divinæ, velut suæ normæ & regulæ directæ conformia, non obliqua, non torta, non perversa, ut sunt verba impiorum, juxta illud quod Sapientia de se ait Proverb. 8. 8. *Justi sunt omnes sermones mei, non est in eis pravum quid, neque* B *perversum*, Unde Thaumat. *rectum* exponit, gratum Deo: *Ego*, inquit, *tam grandis natu, longumque vitæ spatium emensus, in iis, quæ Deo grata & accepta sunt, per veritatis mysteria exquirendis, animum defatigavi*. Recentior quidam clarè vertit, *conscripta est rectitudo verbum veritatis*.

VERBA SAPIENTUM, SICUT STIMULI, ET QUASI CLAVI IN ALTUM DEFIXI, QUÆ PER MAGISTRORUM CONSILIUM DATA SUNT A PASTORE UNO] Clarè Thaumat. *Comperi animos, non minùs sapientum admonitionibus excitari, quàm si aculei clavique corporibus infigantur. Unde spero futuros, qui doctrinas illas sapientiæ plenas, sibique à fideli pastore & præceptore creditas posteris consecraturi sint multò uberiùs, & ornatiùs, tamque consonanter, quasi ex uno ore audierint*. Chald. *verba sapientum comparantur stimulis, & sicut clavi defixa sunt ad docendum scientiam eos, qui sunt vacui absque scientia; sicut stimulus docet bovem. Et principes consilii habentes regulas, & doctrinas, quæ datæ sunt per Manum Moysi Prophetæ, qui solus pascebat populum domus Israel in deserto, in manna, in coturnicibus*. Vers. 11. *Verba sapientum stimuli*.

Ostendit Salomon utilitatem, vim & efficaciam suæ sapientiæ & doctrinæ, C quòd scilicet sapientiæ, & sapientum (quorum ipse primus erat) verba animum pungant, ut stimuli vel aculei, ac profundè intimeque menti infigantur, ut clavi. Ita S. Hieron. *Ne videretur*, inquit, *post legem Dei temerarius subitò præceptor erumpere, & sibi vendicare doctrinam, quam Moyses non tam sua sponte, quàm Deo irascente, primùm, dehinc inspirante susceperat; dicit verba sua esse verba sapientum, quia in similitudinem stimulorum corrigant delinquentes, & pigros mortalium gressus aculeo pungente commoveant: sicque sint firma, quasi clavi in altum solidumque defixi, nec auctoritate unius, sed consilio atque consensu magistrorum omnium proferantur. Et ne contemneretur humana sapientia, ait eam ab uno pastore concessam: id est licet plurimi doceant, tamen doctrinæ auctor unus est Dominus. Facit hic locus adversus eos, qui alium legis veteris, alium Evangelii existimant Deum, quòd unus pastor consilium prudentium instruxerit. Prudentes autem, tam Prophetæ sunt, quam Apostoli*.

Deinde appositè, annotando subiungit: *Simul & hoc notandum est, quòd dicuntur verba sapientum pungere, non palpare, nec molli manu attrahere lasciviam, sed errantibus, & ut* D *supra diximus, tardis pœnitentiæ dolores & vulnus infigere. Si cujus igitur sermo non pungit, sed oblectationem facit audientibus, iste non est sermo sapientis. Verba quippe sapientum, ut stimuli: quæ quoniam ad conversionem provocant delinquentem & firma sunt, & a consilio sanctorum data atque ab uno pastore concessa, & solida radice fundata sunt. Hoc stimulo nec dum Paulum, sed adhuc Saulum puto in via infestum erroris, audisse: Durum tibi est calcitrare contra stimulum Dei*. Huic sententiæ affinis est gnome quinque veterum Rabbinorum in *PirKe aveth*, c. 2. *Ad ignem sapientum incalesce si potes: incendio autem illorum ne ardeas cave: Dentes enim eorum dentibus vulpinis acutiores sunt; pungunt ad instar scorpionum & verba ipsorum tædarum in modum urunt, ac in cineres solvunt*.

Sic quoquè exponit S.Greg hom. in Evang. *Clavis*, inquit *ac stimulis, sapientum verba comparantur, quia culpas delinquentium nesciunt palpare, sed pungere*. Huc pertinet illud Dei per Jerem. *Quid paleis ad triticum, dicit Dominus: numquid*

non verba mea quasi ignis? dicit Dominus, & quasi malleus conterens petram? Jerem. 23. 28. & 29. Ubi D. Hieronym. *Pulchre*, inquit, *doctrina perversa paleis comparatur, quæ medullam non habent, nec possunt nutrire credentium populos, sed ac manibus stipulis conteruntur.* Et statim docet talem esse hæreticorum doctrinam: *Qui omnes*, inquit, *auditores suos adulatione decipiunt.* Contrà verò fidelis prædicator, igni & malleo comparatur, qui ab omni adulationis specie remotissimus. *Nuntiat*, inquit, *futura supplicia, ut deterreat homines à peccando; & paleis peccatorum cominatur incendium, ut hæreticorum corda dura, & instar silicis indomabilia, sermonis sui malleo conterantur.* Intellige pigris, tardis & contumacibus hosce stimulos esse adhibendos; nam cum diligentibus, strenuis & obedientibus oportet sermones esse profluos, puros, dilucidos, ac demulcentes, ait S. Ambros. epist. 19. Illi enim aguntur timore, hi amore. Idem de bobus jubet Columella lib. 2. c. 2. & lib. 6. cap. 5. *Voce*, inquit, *potiùs, quam verberibus bubulcus bovem terreat, ultimaq; sint opus recusantibus remedia plagæ.* Hæc de veterano bove; at de juvenco: *Numquam stimulo lacessat juvencum, quod retractantem calcitrosumque eum reddit, nonnumquam tamen admoneat flagello.* Et iterum: *Boves verentes sint plagarum & acclamationum.*

Sicut stimuli] Septuag. ὡς τὰ βούκεντρα, id est sicut stimuli boum, quo scilicet boves & asini pigri punguntur ad citiùs incedendum, fortiusque arandum. Audi Olympiod. *Sicut enim stimuli boves pungunt, urgentq; aratra sulcum proscindere; ita & Theologorum verba excitant nos, qui spe bona aramus, proscindere sulcum spiritualem: ut cùm purgatus fuerit ager cordis nostri, pulchros in eo virtutis fasciculos tonsoramus. Similia quoque sunt clavis ignitis atque candentibus, qui altius ac faciliùs lignis infiguntur: ita & sapientium verba Theologorum, in penitissimos sinus intellectus nostri altius figuntur.* Syrus vertit, *tamquam ferulæ*, quarum plagis magistri discipulos extimulant ad studium.

Et quasi clavi in altum defixi] Hebr. *quasi clavi plantati:* Septuag. pariter πεφυτευμένοι, id est, *plantati;* pro quo Arabicus, & Olymp. legunt, πεπυρωμένοι, id est *igniti* & candentes; hi enim, inquit, faciliùs altiusque lignis infiguntur. Aquila & Theodot. addunt πεπηγότες, id est, *infixi*, scilicet explicant τὸ *plantati* per *infixi*. Hisce C sapientum monitis, quasi clavis configimur Christo crucifixo, dum per ea crucifigimus vitia, passiones, omnesque privatarum affectionum, & cupiditatum motus: *Nam sicut clavus affixum retinet eum cui affigitur, ita doctrina hominem continet*, ait Vatab. Syrus pro *quasi clavi* vertit, *tamquam vomeres*. Hoc est quod ait Apostol. Hebr. 4. v. 12. *Vivus enim est sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti, & pertingens usque ad divisionem animæ ac spiritus, compagum quoque ac medullarum.*

Quæ per magistrorum consilium] Hebr. *per viros*, vel *dominos*, vel *auctores collectionum*, vel *congregationum*, qui scilicet colligunt veterum sententias, & dogmata, vel potiùs qui in collectione, id est cœtu, collegio & concilio sedent & præsident. Chald. vocat *magistros & doctores virorum;* S. Hieron. in veteri editione vertit, *habentibus cœtus data sunt;* Septuag. *qui à consiliis nati sunt à pastore uno;* Syrus, *qui concavi sunt domini liminum, dati sunt a pastore uno;* Arabicus, *quos intellexerunt ex thesauris aperum fuerunt à pastore uno;* alius *verba sapientum sunt quasi stimuli, & clavi fortiter fixi, sustinentes collectam supellectilem.* Verùm Hebræi cum nostro, genuinè vertunt, D *auctores collectionum, collectaneorum*, vel *congregationum*, uti dixit Tigur. *inter folia collectitia;* Camp. *velut clavi viri studiosi, qui aliis inculcant ea, quæ donata*, (alii, *tradita*) *sunt ipsis;* R. David, *quasi clavi verba sapientum, qui congregant verba sapientiæ in libris suis;* alius, *magistri collegiorum*, *vel congregationum;* alius, *domini discipulorum collectorum in schola*, vel *auctores Pandectarum, qui multa hinc inde excerpta in unum volumen conferunt.* Sensus nostræ versionis est, q. d. Per magistrorum congregationes, & *consilium*, (pro quo multi codices, præsertim manuscripti aptè cum Septuag. legunt, *concilium*, idque habet S. Hier.) id est, unanimem consensum, quasi ex uno cuncti loquantur ore, verba sapientum firma, & certa sunt tradita, utpote qui omnes ab uno edocti sint pastore, & magistro, scilicet Deo, & Christo.

Hinc disce, dogmata sapientiæ, quæ sunt in Ecclesia, non esse nuper inventa, sed per manus tradita à Deo & A Christo primis Prophetis & Apostolis, ac ab iis successivè aliis & aliis communicata, tandem ad nos devenisse. Rursum, quanta fides & reverentia sit deferenda patribus ceterisque Ecclesiæ magistris. Porrò magistros hos enumerat Cajetanus. *Abraham*, inquit, *primus congregationis auctor mediante circumcisione: Moyses auctor congregationis mediante lege: Judices deinde, auctores congregationum ad cultum unius Dei à diversis idololatriis: Prophetæ deinde congregantes populum a malis moribus ad Deum. Omnes ergo hi ab uno pastore Deo, dati ad pascendum populum verbo divino.*

Sapienter S. Paulus monet Timoth. epist. 2. cap. 2. *Quæ*, inquit, *audisti a me per multos testes, hæc commenda fidelibus.* Nam hi magistri, ut ait Thaumat. *Sapientissima illa documenta a bono uno pastore & magistro accepta, quasi ex uno ore omnes, atque inter se concordes dabunt, creditam sibi doctrinam ornatius & copiosius exponentes.*

Consilium] Jam dixi alios legere, *concilium*. Heb. אספות *asupppoth*, significat collectiones, collectanea (uti collectaneas ex philosophis, & Patribus sententias collegit Damascenus, Beda, Antonius in Melilla, S. Maxi- B mus, S. Bonavent. & alii) congregationes, cœtus. Igitur *magistrorum concilium*, idem est, quod magistrorum cœtus, collectio, congregatio, consensus. Sic concilium regium vocatur ipse senatus regius, sive Consiliarii regis. Septuag. vertunt συνθέματα, id est compositiones, compages, coagmentationes, item pacta, signa, tesseræ: aliqui legunt συνταγματα, id est constructiones, constitutiones: unde Olympiod. *Hæc autem verba tradita sunt nobis ex constitutionibus:* alia verò exemplaria habent, *à compositionibus. Constitutiones autem, sive compositiones, intelligo opera Dei, quæ admirabili ac supremo ordine & harmonia disposita, & constituta sunt: ex quibus proportione quadam ac similitudine ducimur in aliquam Dei opificis cognitionem. Pateris, & constitutiones hoc loco accipere patiu utriusque testamenti, veteris scilicet ac novi.*

A pastore uno] Campens. *ab unico pastore Deo;* Tigur. *ab uno pastore Spiritu sancto;* Chald. per pastorem populi accipit Mosen. Meliùs Salonius & ceteri: Pastor unus, inquiunt, est Deus, magistri sunt Prophetæ, & Apostoli: Deum enim hic appositè vocat pastorem, ut persistat in C metaphora stimulorum, quibus pastores boves, & jumenta ad progrediendum extimulant. q. d. Licèt plurimi sint magistri, qui populum doceant, unus tamen omnis veræ doctrinæ auctor, fons & origo est Deus & Christus, qui proinde sui vicarium in lege veteri constituit pontificem, quasi summum Synagogæ doctorem, & judicem, cui in omnibus auscultari, & obediri jussit, Deut. 17. Multò magis in lege nova constituit S. Petrum, eique succedentes Pontifices Romanos, Ecclesiæ totius doctores, & Pastores, Joan. 21. 16. ut ab uno pastore unitas fidei, & doctrinæ hauriretur & servaretur; nec in varias irent hæreses & errores, uti solidè & eleganter docet S. Cypr. libr. de Unitate Ecclesiæ. Sic enim hierarchia Ecclesiæ in monarchiam, quæ optimum est regimen, desinit; Monarcha enim est Pontifex. Hinc olim σύνθημα, id est tessera orthodoxi verique Christiani, erat, & etiam nunc est, fide sociari, & obedientia subjici Romano Pontifici. Unde S. Hieron. epist. 57. ad Damasum Pontif. quærens ab eo an in divinis dicendæ sint tres hypostases, an una dumtaxat: *A sacerdote*, inquit, *victimam salutis, a pastore præsidium ovis flagito*, &c. *cum successore piscatoris, & discipulo crucis* D *loquor, ego nullum primum nisi Christum sequens, beatitudini tuæ, id est cathedræ Petri communione consocior: super illam petram ædificatam Ecclesiam scio: quicumque extra hanc domum agnum comederit, profanus est. Si quis in arca Noe non fuerit peribit regnante diluvio.*

Pastor unus quis?

Ex dictis liquet, perperam Hunnium, Wrackerum, similesque novatores, ut longiùs ab hoc loco arceant Romanum Pontificem, per pastorem unum intelligere ipsum Salomonem, quia reges pastores vocantur; per sapientes verò sententiarum Salomonis collectores: pastor enim hic vocatur non rex vel rector, sed doctor & illuminator, qui alios pascit sua doctrina, quorum princeps est Deus, à quo omnes magistri & sapientes, etiam qui ante Salomonem extiterunt, suam hausere sapientiam, uti hic ait Salomon. Vide Gretserum in Apolog. Bellarm. tom. 1. lib. 3. cap. 4.

His amplius fili mi ne requiras. Faciendi plures libros nullus est finis,

FRÆ

FREQUENSQUE MEDITATIO, CARNIS AFFLICTIO EST] q.d. Hoc libro hucusque sat superque tibi, ô lector, descripsi viam & rationem bene beateque vivendi, quare non est quòd his plura requiras, nec alios libros curiosè evoluas: sicut enim faciendi plures libros, sic & eos legendi non est finis. Curiositas enim hominum est immensa, nec habet finem, quare nisi illi modum ponas, limitemque figas, te ab uno vero summoque bono in vana multaque distrahet, & acriter cruciabit; quia frequens meditatio, quam parit frequens lectio, ac magis scriptio, est carnis afflictio.

Rursum, *amplius his*, scilicet quæ tradita sunt à pastore uno per magistrorum consilium cœtum, putà per Prophetas, Apostolos, Patres & Doctores, ne requiras: quare superfluum est plures inutiles libros conscribere, aut legere. Ita S. Hieronymus. *Exceptis his verbis*, inquit, *quæ ab uno pastore sunt data, & à consilio atque consensu prolata sapientium, nihil facias, nihil tibi vendices: maiorum sequere vestigia, ab eorum auctoritate non discrepes. Alioqui quærenti multa, infinitus librorum numerus occurret, qui te pertrahat ad errorem, & legentem multa frustra faciet laborare. Vel certe docet brevitati studendum, & sensum magis sectandum esse, quàm verba adversus Philosophos, & seculi huius doctores, qui suorum dogmatum falsitates conantur asserere varietate ac multitudine sermonum. E contra Scriptura divina brevi circulo coarctata est & quantum dilatatur in sensibus, tantum in sermone constringitur. Quia consummatum breviatumque sermonem fecit Dñs super terram; & verbum eius iuxta est in ore nostro, & in corde nostro.*

Hebr. habent, *& amplius ad his monitus esto, velcave*, scilicet ne plura requiras, uti solerter advertit vertitque Noster Vatabl. S. Hier. in veteri editione vertit, *& amplius ab his fili mi cave faciendi libros multos, quibus non est finis, & meditatio plurima est labor carnis.* Sic & Septuag. ac Syrus. Contrariè vertit Chald. sic enim habet, *& amplius fili mi ne requiras: faciendi plures libros nullus est finis, frequensque meditatio, carnis afflictio est.* Consentit Latina Vulgata. Accedit & Arabicus, *Acceperunt*, inquit, *auctoritatem ex eis. O fili mi conserva hoc, facies libros multos, quorũ utilitatis non est finis, & in meditatione eorũ labor est humanitati.*

Denique Taumat. sic interpretatur: *At quid pluribus cùm multiloquio nulla sit utilitas, sed nec tibi, ô amice, consuluerim inutilia, & quæ minùs conveniunt describere, cùm in eis præter laborem nihil sit reliqui.* Aliter vertit Tigurin. *postremò fili mi*, inquit, *cave admonitus: nam libros multos facere infinitis esset operis.* Et Campens. *His paucis fili mi te admonitum puta, ut autem omnia perstringantur, nec plurimis quidem libris fieri potest, & labor multa scribendi corpus defatigat.*

Denique, pro *amplius* hebr. est *iother*, quod verti potest, *excellentius præstantius*. Unde nonnulli exponunt, exponunt, quasi dicant. Nil amplius, id est nil excellentius, nil dignius, nil utilius aliunde, quàm ex dictis scriptisque sapientum, ac præsertim ex hocce meo Ecclesiaste requiras: abeundè ille tibi suppeditabit excellentissima dogmata & consilia ad bene beateque vivendum, & philosophorum, & profanorum magistrorum sermones vel libros præ illo parvipendere & despicere debeas. Multò enim plura, eaque sanctiora & diviniora ex hoc uno disces, quàm ex ceteris omnibus.

Nullus finis scribendi.

FACIENDI PLURES LIBROS NULLUS EST FINIS] Dicit hoc, non quòd taxet scriptores, studiumque scribendi, cùm post Salomonem omnes Prophetæ, Evangelistæ & Apostoli, item Patres Græci & Latini, ut alios taceam, plures libros Ecclesiæ & reipublicæ utiles conscripserint: sed Primò, ut ostendat sicut aliis in rebus, sic & in studio, putà in scriptione, & lectione suam inesse vanitatem & ærumnam, putà afflictionem cordis: sic enim ipsose explicuit cap. 1. v. 17. ita S. Hier.

Primo:

Secundò, ut taxet pruritum scribendi: multi enim pruriunt, ut scribant eduntque libros, vana dumtaxat nominis gloria impulsi, cùm libri ipsorum parum sint utiles, aut prælo indigni; præsertim dum continent errores, hæreses superstitiones, obscœnitates, &c. Verè Iuvenalis satyra 7.

Secundo. *Tertio.*

Tenet insanabile multos
Scribendi cacoethes, & ægro in corde senescit.

Tertiò, ut sapientem moneat pauca legere & scribere, ac omissis profanis studio sacræ Script. se dedere. Nam ut ait Hippocrates initio Aphoris. Nam ut ait Hippocrates initio Aphoris. *Ars longa, vita brevis* brevem ergo vitam brevibus paucisque, sed salutiferis impende. Relinque ergo vanos & prolixos ceterorum libros. Nam ut ait Sanct. August. lib. de Doctrina Christian. cap. ult. *Et cùm ibi*) in Script. (*inveneris omnia, quæ utiliter alibi didicit, multò abundantiùs ibi invenieru, quæ nusquam omninò alibi, sed illarum tantummodo scripturarum mirabili altitudine, & mirabili humilitate discuntur.* Quin & Cicero Tuscul. 1. *Mandare*, inquit, *quemquam cogitationes suas litteris, qui eas nec disponere, nec illustrare possit nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis est intemperanter abutentis & otio, & litteris.* Hinc Stobæus serm. 59. narrat Socratem, Aristarchum, & Phavorinum (qui Plutarchum sibi coævum taxat, quòd tam multa scripserit) noluisse quidquam scribere. Aristippus Socratis auditor cuidam iactanti se plurima legisse: *Quemadmodum*, inquit, *non illi qui plurimum edunt, meliùs valent his, qui sumunt quantum opus est: itanon qui plurima, sed qui utilia legerunt studiosi & eruditi sunt habendi.*

Multorum librorum incommoda. Primum. Secundum Tertium.

Rationes eorum erant. Prima, quòd legere, scribereque tot libros, ingens sit animi corporisque labor, & defatigatio. Secunda, quòd tot libri minuant ingenii exercitiom, cùm homines securè scriptis aliorum indormiant. Tertia, quòd officiant memoriæ, eamque obtundant: dum enim tam varia studiosi legunt, nihil retinent; quia posterius extrudit prius. Unde S. Thomas rogatus, qua via & methodo quis evaderet doctus? respondit, si unum dumtaxat legat librum, uti refertur in Chron. S. Dominici pag. 1. lib. 3. cap. 37. Idem dixit fecitque noster Jacobus Lainez, secundus Societatis IESU Præpositus Generalis, ipse enim unom dumtaxat in cubiculo habebat librum, eumque à capite ad calcem perlegebat, quo facto, eum referebat ad bibliothecam, atque ex ea alium sumebat pari modo evoluendum. Quarta, quòd in scriptione & lectione tot librorum multum insumatur perdaturque temporis, per tot circuitiones involutæ veritatis, quæ breviter & nudè tradita facilius, clariusque intelligitur. Hæc tamen non vetant, quin utile sit plures libros scribere, cùm vel quid non affertur, vel novo & meliori modo explicatur; aut cùm necessitas respondendi hæreticis, aliisque adversariis id exigit; aut cùm res ab iis fusè & confusè traditæ, brevi, clara & ordinata methodo traduntur, uti fecit Justinianus, qui priscorum Jurisperitorum duo librorum millia, in brevem Juris moderni Codicem redegit.

Quartum.

Præclarè Clemens 1. Strom. *Filii quidem corporis, animæ autem liberi sunt scripta.* In libris ergo animam sapientis intueris. P. Damiani l. 1. epist. 6. *Tuli librum meum, quem velut unicum filium, ulnis internæ dulcedinis amplectebar.* Petrus Venet. l. 2. epist. 6. *Plurimi scripserunt, & in divinas litteras edidere commentarios felices: si iuvandi studio laborarunt, sudoresque suos divinæ sacrarunt gloriæ, non suæ; vivunt adhuc in suis libris, licet obierint, & operum fructus semper pullulant, dum libri vivit.* Proclus orat. in Chrisost. *Ascribendi manere nos scriptorum copia non avocet urgeat potiùs ac provocet, & in exemplum aliorum scriptiones erant. Bonos libros qui conscribis, vetiæ salutis expandis.* Seneca epist. 33. *Patet omnibus veritas, nondum est occupata. Multis ex illa etiam futuris relictum est.*

Plurium librorum commoda Primum

Vincentius Lirin. taxans ex Apostolo profanas vocum novitates adinventas à novatoribus ac hæreticis. *Non dicit nova*, inquit, *sed novè.* Sanè nostro hoc sæculo viri eruditi, & Religiosi ita suis scriptis illustrarunt Poesin, Rhetoricam, Philosophiam, Mathesin, Controversias, Theologiam Scholasticam, & Moralem, Spiritalem quoque & Mysticam, ac præsertim S. Script. ut multa hactenus inaudita evulgarint, multa incognita & clausa reserarint, multos ad scientiarum apicem evexerint, adeò ut à Christo nato, vix ullom sæculum fuerit doctius, subtilius, pronfundius, idque in omni scientiarum genere.

Ratio à priori est. Primo scientiarum immensa amplitudo, profunditas & obscuritas; ex qua fit, ut una explicata & operata, semper supersit; & cernatur alia & alia profundior, & obscurior, idque sine fine & termino quo fit, ut semper novas quæstiones explicandi, novosque libros scribendi materia relinquatur: Primæ enim cogitationes aditum patefaciunt, ait Dion. posterioribus commentationibus, iisque melioribus; iuxta illud, *δεύτεραι φροντίδες σοφώτεραι*. Nemo exantlat mare & thesaurum immensum sapientiæ. Quare tam verum est illud Terentii

Prolog. in Eunuch. *Nullum est dictum, quod non sit dictum prius*; quàm nihil ex auri argentique venis erui; nihil ex gemmiferis fluviis educi, nihil lacicis liquoribusve ex fontibus & fluminibus exhauriri denuo, quod non sit erutum, eductum, exaustum priùs, sed aliis & aliis aquis, metallis, divitiis semper affluentibus, aliis inquam, in individuo, sed iisdem in specie.

Secundum. Secunda, est immensa ingenii humani capacitas, curiositas, studiumque sciendi, quæ semper nova vestigat, ut ibi priores destiterunt, ibi posteriores incipiant altiusque profundiora scrutari, uti videre est in Philosophia; & Theologia Scholastica: indies enim novi Doctores novas movent quæstiones, & novas inveniunt distinctiones, divisiones, sectiones, subtilitates: hæretici quoque novos inveniunt errores, & hæreses; quas scriptis libris confutare opus. Quantum lucis, methodi, profunditatis, ordinis S. Augustino & Patribus addidit S. Thomas & Scholastici? *Quotidie aliquid subtilius, aliquid elegantius cogitat luxuriæ furor, usitata contemnens*, ait Seneca lib. 6. Natur. quæst. *Nec verò Aristotelem in Philosophia deterruit amplitudo Platonis*, ait Cicero de Optimo genere dicendi.

Tertium. Tertia, est indolum & appetituum diversitas, quæ facit, ut huic placeat hic scriptor, alteri alter: perinde ac in mensa, huic placet hic cibus, alteri alter: ac in foro uni placent merces huius mercatoris, alteri alterius: quare sicut in convivio, ut omnium appetitui satisfiat, oportet plura proponere fercula, & in foro plures merces: sic, & in doctrina plures libros etiam de eadem re tractantes, ut cui unus non sapit, sapiat alter, tertius, vel quartus, &c. *Utile est*, inquit S. August. 1. de Trin. c. 3. *plures à pluribus fieri libros diverso stylo, non diversa fide, etiam de quæstionibus iisdem, ut ad plurimos res ipsa perveniat, ad alios sic, ad alios autem sic.*

Quartum. Denique, ad Dei magnificentiam, mundique ornatum & plenam rerum universitatem pertinet, ut sicut singularum rerum, & specierum plura variaque extent individua: sic quoque artium & scientiarum plures, & varii prostent tractatus & libri: hoc enim facit ad doctrinæ varietatem & copiam: quodvis enim ingenium, suum sibique proprium habet genium, acumen, judicium, dicendi scribendique methodum gratiam, stylum, ac quippiam semper in quo emineat, & ceteros superet.

Quocirca Origenes sex millia librorum in S. Script. edidit, teste S. Epiphanio. *M. Varro*, ait S. Aug. *tam multa legit, ut aliquid ei scribere vacasse miremur; tam multa scripsit, ut vix quidquam legere potuisse credamus.* Hinc illæ magnificæ regum, & sapientum bibliothecæ, tot in omni arte librorum præstantium millibus instructæ, ac toto orbe celebratæ, Ptolomæi Philadelphi (quæ quingenta millia librorum continebat, ait Josephus lib 12. Antiq. c. 18. & Euseb. lib 8. Præpar. c. 1. imò septingenta millia ait Gellius lib. 6. c. ult.) Trajani, Vespasiani, Origenis, Pamphili, S. Augustini, &c. ac modernæ in singulis provinciis numerosissimæ; inter quas, *velut inter ignes luna minores* emicat Biblioth. Vaticana, erecta à Nicolao V. Quàm jucundum, quàm utile, quàm eruditum in iis versari, ac tot sapientum scripta manu, oculis, menteque versare? An non hoc est vitam agere inter Musas, in Alcinoi hortis degere, paradisum terrestrem incolere, perpetua in mentis deliciis convivia agitare?

D Porrò Lectoris est meliores, sibique utiliores seligere legereque libros, ac lectos ruminare, & in memoriam, velut mentis ventrem recondere, instar convivæ, qui meliores, sibique salubriores in convivio selegit, comeditque cibos; scriptoris verò est, non tantùm utilia scribere, sed & eximium quid, sive in re, sive in modo methodoque scribendi afferre, ut rara gratia lectorem mulceat: qui enim trita scribunt, aut gratia scribendi destituuntur, ij in angulum detruduntur, ubi nec legantur, nec solem aspiciant. Denique, *qui ascendit pulpitum* (ad docendum vel scribendum) *incurius, descendit inglorius.* Noli ergo præcox & præceps esse in edendo ingenii tui fœtu. *Sic elephantium partus, nonumque prematur in annum.*

Mysticè, S. Hieron. plures libri sunt, qui discrepant ab uno & vero, scilicet à Christo: unus verò liber sunt omnes Prophetæ, Evangelia, Epistolæ, &c. quia unum Christum loquuntur, & sonant. *Quidquid enim dixeris*, inquit, *si ad eum referatur, qui in principio erat apud Deum, & Deus erat Verbum, unum volumen est; & innumerabiles libri, una*

A *lex, unum evangelium nominantur. Quòd si diversa, & discrepantia disputaveris, & curiositate nimia huc atque illuc animum duxeris; etiam in uno libro multi libri sunt. Unde dictum est: Ex multiloquio non effugies peccatum. Talibus igitur libris non est finis. Bonum enim omne, & veritas certo fine concluditur; malitia verò atque mendacium sine fine sunt: & quanto plus requirantur, tanto maior eorum series nascitur.* Sic & Olympiod. qui & addit multos vocari libros Gentilium & hæreticorum, eò quòd in unum non conspirent; sed sibi invicem adversentur, & quod unus statuit, alter evertat. Concludit deinde: *Quod verò*, ait, *non est finis, intellige sine fine versari circa res vanas, vel quòd res vanæ propositum finem, fructumque illum non habent, quem consequi possimus illas persequentes; vel quòd infinita est librorum multitudo, qui per orbem terrarum circumferuntur.*

FREQUENSQUE MEDITATIO, CARNIS AFFLICTIO EST] Pro *meditatio* hebr. est להג *labag*, quod vix alibi invenitur: unde à variis variè vertitur. Syrus vertit, *sermo*; Pagnin. *doctrina*; Tigurin. *lectio*; Cajet. *eloquium*.

FINEM LOQUENDI PARITER OMNES AUDIAMUS: DEUM TIME, ET MANDATA EJUS OBSERVA; HOC Vers. 13.

B EST ENIM OMNIS HOMO] Est anacephalæosis, in qua paucis, imò unica gnome omnia jam dicta summatim complectitur. Unde S. Hieron. in veteri editione. *Finis*, ait, *sermonis verbi universi auditu perfacilis, est ut scilicet Deum timeamus, & ejus præcepta faciamus: Ad hoc enim natum esse hominem, ut creatorem suum intelligens, veneretur eum metu, & horrore, & opere mandatorum. Siquidem cum judicii tempus advenerit; quidquid à nobis gestum est, stare sub judice, & ancipitem diu expectare sententiam, & unumquemque recipere pro opere suo, sive mali quid gesserit, sive boni.* Finis libri Deum time

Pagnin. *finis verbi omnis auditus est*; Campens. *finem universæ rei audiamus*; Vatabl. *in summa omnia audita sunt*: idque sic exponit, q. d. Omnia te docui, scilicet cuncta, quæ in mundo sunt, esse vana; imò ipsam vanitatem. Aculeum ergo æternumque stimulum metus Dei & judicii divini, hic in fine concionis infigit lectoribus. Idem faciat concionator, ut in epilogo efficacissimè, & brevissimè totam concionem repetat, ac quæ majoris sunt momenti, menti auditorum infigat. Unde Chal. partim litteraliter, partim mysticè

C vertit, *finis verbi, quæ facta sunt in sæculo in absconditis, omnia futura sunt ut publicentur, & nota fiat filiis hominum; ideò verbum Domini time, & præcepta Domini custodi, & non pecces in abscondito; & si peccaveris, esto admonitus, ut converteris; quoniam sic debet esse via omnium hominum.*

Præclarè, S. Ephrem serm. de S. Juliano Anachoreta tom. 3. *Quid*, inquit, *est perfectio? Perfectio est consensus sermonis, & omnis actionis finis. Nam scriptum est: Finis verbi, omne ausculta, Deum time & mandata ejus observa. Quæ enim accidunt unicuique nostrum in hoc sæculo, sive tristia ac gravia, sive bona ac læta, finem habent: quapropter etiam à tempore consumuntur atque delentur: at quæ post vitæ huius exitum remanent, æterna sunt, & immortalia. Diem ergo judicii & retributionis in mente habeamus, ut voluntas nostra perfecta sit in Domino.* sic Ephr. tom. 3. de Juliano Anachor.

Porrò, idem est finis dicendi Salomoni, qui est essendi homini: sicut enim equus nascitur ad cursum, hicque ejus est finis; avis ad volatum, bos ad arandum: canis ad latrandum, ignis ad calefaciendum, aqua ad humectandum, &c. sic homo nascitur ad Deum cognoscendum, amandum, timendum & colendum, ut ejus tandem visione & posses-

D sione fruens beetur. Idem per umbram videre Gentiles, ut Socrates, Plato, Cyrus, Xenophon, quorum sensa refert Cicero lib. de Senectute in fine. Unde concludit: *Ex ista vita discedo, tamquam ex hospitio, non tamquam ex domo: commorandi enim natura diversorium nobis, non habitandi locum dedit. O præclarum diem, cùm in illud animarum concilium cœtumque proficiscar, & cum ex hac turba & colluvione discedam!*

DEUM TIME] Campen. *reverere Deum*, Hebr. *Elohim*, id est creatorem, gubernatorem, inspectorem, judicem, & vindicem omnium. Hinc S. Clemens epist. 1. nomen *Deus* derivat à δέος, id est timor. Nam *primus in orbe Deos fecit timor*. Timor autem hic intelligitur, tum initialis & servilis, quo timemus Dei judicium, vindictam, supplicium, & gehennam. Unde sequitur: *Et cuncta quæ fiunt, adducet Deus in judicium*: tum potiùs filialis, quo ex amore & reverentia erga Deum ubique præsentem, eum reveremur, cavemusque, ne vel in minimo ejus oculos offendamus, sicut filii reverentur parentes charissimos, caventque, ne quid faciant

ciant quod eis displiceat. Ita S. Hieron. & alii. Audi S. Bernard. serm. 1. in Cant. *Denique universis humanis studiis ac mundanis desideriis prætulit Deum timere, ejusq; observare mandata. Merito quidem. Verè etenim sapientiæ primum illud initium, secundum consummatio est, si tamen constat vobis non aliud verum & consummatam esse sapientiam, quàm declinare à malo, & facere bonum; itemq; recedere à malo, neminem posse perfectè, absque timore Dei; nec bonum opus omnino esse præter observantiam mandatorum.* Idem serm. 20. *Valde omnino,* inquit, *mihi amandus est, per quem sum, vivo, & sapio. Si non amo, ingratus sum, & indignus. Dignus planè est morte, qui tibi Domine Jesu recusat vivere, & mortuus est: & qui tibi non sapit, desipit, & qui curat esse nisi propter te, pro nihilo est, & nihil est. Denique quid est homo, nisi quia tu innotuisti ei? propter temetipsum Deus fecisti omnia: & qui esse vult sibi, & non tibi, nihil esse incipit inter omnia. Deum time, & mandata eius observa: hoc est, inquit, omnis homo. Ergo si hoc est omnis homo, absque hoc nihil est omnis homo. Inclina tibi Deus modicum, id quod me dignatus es esse, atque de mea misera vita suscipe, obsecro, residuum annorum meorum: pro his verò quos vivendo perdidi, quia perditè vixi, cor contritum & humiliatum Deus non despicies.*

Timor Dei causa virtutum.

Hinc patet τὸ *mandata eius observa*, velut effectum pendere à τῷ *Deum time*. Timor enim Dei causat observationem mandatorum Dei: quia enim timemus & reveremur Deum, hinc satagimus mandata ejus studiosè observare, ne illi vel in minimo displiceamus, sed per omnia placeamus, ipseque in nobis ubique, & in omnibus sibi complaceat. Qui ergo Deum timet, studet ita opera sua peragere, ut Deo grata & jucunda sint. Deusque iis quasi deliciis suis pascatur, delectetur & fruatur. Audi Cassian. Collat. 11. c. 13. *Quem timorem,* inquit, *non pœnarum terror, nec cupido præmiorum, sed amoris generat magnitudo: quo filius vel indulgentissimum patrem, vel frater fratrem, vel amicum amicus, vel coniugem coniunx, sollicito reveretur affectu; dum ejus non verbera, neque convicia: sed vel tenuem amoris formidat offensam, atque in omnibus non solùm actibus, verùm etiam verbis attonita semper pietate distenditur, ne erga se quantulumcumque fervor dilectionis intepescat. Cujus timoris magnificentiam Isaias unus Prophetarum eleganter expressit: Divitiæ, inquiens, salutis, sapientia, & scientia: timor Domini ipse est thesaurus eius,* &c.

Cur?

Qui ergo timet Deum, hic Deum amat, & in omnibus ejus voluntatem facit. *Voluntas autem Dei est*, ait S. Cyprian. de Orat. Domin. *quam Christus & fecit & docuit Humilitas in conversatione, stabilitas in fide, verecundia in verbis in factis iustitia, in operibus misericordia, in moribus disciplina, iniuriam facere non nosse, & factam posse tolerare, cum fratribus pacem tenere, Deum toto corde diligere, amare in illo quod pater est, timere quod Deus est, Christo nihil omnino præponere, quia nec nobis quidquam ille præposuit: charitati eius inseparabiliter adhærere, cruci ejus fortiter & fidenter assistere: quando de eius nomine & honore certamen est, exhibere in sermone constantiam, qua confitemur: in quæstione fiduciam, qua congredimur: in morte patientiam, qua coronamur. hoc est coheredem Christi esse velle, hoc est præceptum Dei facere, hoc est voluntatem Patris adimplere.*

HOC EST ENIM OMNIS HOMO] Syrus, *quoniam hoc est, quod ab artifice uno datum est cuilibet*: Arabicus, *at finem sermonis audi, omne negotium: Deum time, & observa mandata eius, quoniam cuilibet homini prodest hoc*; Chald. *quoniam sic debet esse via omnium hominum*: Scholiastes, *hoc est enim totus homo*: Vatabl. *quia hoc spectat ad omnem hominē*: Tigurin. *nam in hoc consistit omnium hominum perfectio*: Campens. *illo enim solo acquiritur, quidquid verè & solidè beatum facere potest*: Cajet. *hoc duntaxat divinum est, fixum stabileq; bonum in omni homine*: Arias, *Unum agis, hoc opus, hic finis tibi, causaq; vitæ*; alius, *Omnis in hoc hominis consistit vita beatæ*. Simili stimulo Moses urget populum dicens: *Et nunc Israel, quid Dominus requirit à te, nisi ut timeas Dominum Deũ tuum &c. custodiasq; mandata Domini?* Deuter. 10. 12. Jam.

Hoc est omnis homo quid? Resp. Primò.

Primò, noster Lud. Alcazar in cap. 1. Apocal. notat 18. sic explicat: *Hoc est enim omnis homo: hoc?* scilicet ænigma hominis moribundi, quod toto cap. proposuit; hoc enim totum summatim hisce verbis, quasi in tabella spectãdum proponit Ecclesiastes; perinde ac si concionator quispiam de morte concionans sub finem concionis, ut vivaciùs mortis schema auditoribus imprimat, proposito cranio defuncti, exclamet: *Hoc est omnis homo*, id est, huc deveniet omnis homo: quisquis ergo es homo, scito te moriturum, ac in cranium & ossa nuda abiturum: quare dum vivis & viges, Deum time & mandata ejus observa. Verùm hic sensus coactus videtur & violentus aut certè symbolicus, ac vim sententiæ enervare. Unde ceteri omnes censent pronomen *hoc* genuinè demonstrare non ænigmata præcedentia & remota, sed id quod proximè præcessit: *Deum time & mandata eius observa.*

Secundò, noster Cosmas Magalianus in epist. 1. ad Timoth. c. 4. v. 5. annot. 2. num. 3. sic exponit, *hoc est omnis homo*, id est hæc est definitio hominis, ut si quæras, Quis est homo? respondeat Salomon: Est is, qui timet Deum: ceteri enim quidem videntur homines, sed re vera sunt leones superbi, harpyiæ tenaces, tigrides truculentæ, voraces lupi, &c. Sic Epictetus ait: *Hominis nomine dignus non est, qui virtutis studiosus non est.* Sed audi Cosmam: Symbolicus ille concionator omnia philosophiæ divinæ placita aureo libello complexus, ad extremam operis sui coronidem, perinde ac si ab aliquo interrogaretur, quid esset homo, quem Jeremias, nusquam vidit, quemq; Cynicus ille philosophus in Atheniensi foro, B circumspectante populi infinita multitudine, præeunte lucerna non invenit; ita definit: *Deum time & mandata eius serva; hoc est omnis homo.* Ubi Septuag. planiùs locuti: *In hoc* inquiunt, *consistit omnis homo*. Non sunt hominis (palàm denuncio) appellatione digni; qui ut oculis placeant, calamistro utuntur; qui refugos à fronte capillos gerunt, qui holosericati incedunt, qui pallio ab uno in alterum humerum rejecto, protrudere in viis volunt prætereuntes. *Qui Deum timet, & mandata eius servat, hic homo est*, quem quærimus: hic est qui terram implet: hic non ficti hominis larvam gerit, ut asoti & intemperantes, sed veri speciem, ut modesti, & frugales. Hunc sensum indicat quoque S. Bernard. serm. 1. & 20. in Cantic. cujus verba paulò antè recitavi. Et S. Chrysost. hom. 1. de incomprehens. Dei natura: *Nam sine scientia, ait, id quoque ut homines simus amittemus: Deum enim metue, inquit, & mandata eius custodi quoniam hoc quisque homo est.* & S. Hier. hic: *Qui adhuc homo est,* inquit, *& necdum nomen Dei accipit, hanc habet rationem substantiæ suæ, ut in corpore positus Deum timeat.*

Tertiò. genuinè.

Tertiò, & genuinè: *Hoc est omnis homo*, id est huc natus, C fictus & factus est omnis homo, ut scilicet Deum timeat, & mandata eius observet: quare nemo se ab eis excuset, per ætatem, sexum, infirmitatem, dignitatem, aut aliam qualitatem: sit puer, sit femina, sit eget, sit dives, sit princeps, sit Imperator ea observet oportet; hoc est enim omnis homo: id est, ad hoc obstringitur omnis homo, jure naturali, divino & humano.

Rursum, *omnis homo*, id est totus homo, vel integer homo q. d. Quidquid est, quidquid habet homo, huc impendat oportet, scilicet ut timeat Deum, ejusque leges observet; quare omnes sensus, omnia membra, omnes vires animæ & corporis ad hoc unum conferat, oportet, juxta illud: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua* Deuter. 6. 5. & Matth. 22. 37. Intellectum ergo tuum impende ad Deum cognoscendum, voluntatem ad amandum, memoriam ut ejus jugiter recorderis, oculos ut legas ejus mandata, aures ut audias, manus & pedes ut ea exequaris, &c. Unde S. August. lib. 20. de Civit. c. 3. *Quid brevius, ait, verius, salubrius dici potuit? Deum, inquit, time, & mandata eius custodi: quia hoc est omnis homo. Quicumque enim est hoc, est custos utique mandatorum Dei; quoniam qui hoc non est, nihil est: Non enim ad veritatis imaginem reformatur remanens in similitudine vanitatis.* D

Sæpè enim Hebræi, Græci & Latini per enallagen quantitatis, sumunt totum universale pro toto quanto, sive integro. *Omnis* ergo *homo*, idem est, quod integer homo; unde rursum per metonymiam, qua res sumitur pro adiunctis rei, puta homo pro bono, perfectione, & felicitate hominis, sic exponas, q. d. Omnis homo, id est omne bonum, omne officium, omnis finis, omnis virtus, omne decus & laus, omnis perfectio, omnis felicitas hominis in hac vita consistit in timore Dei, & observantia legum ipsius. sive hoc est, quò spectare debet omnis homo, quantus est, in dictis factisque suis omnibus, ac tota vita, ut sibi semper & ubique ob oculos ponat timorem Dei, ejusque præcepta exequi satagat. Unde Chald. vertit, *talis debet esse via omnium hominum*, S. Hieron. *ad hoc creatus est homo*. Hinc & Salonius explicat, q. d. Qui aliter vivit, exlex scilicet & immemor timoris legisque Dei, non homo est, sed bestia; quia non rationabiliter, quæ

est natura hominis, sed bestialiter vivit, scilicet si gulosè ut porcus; si dolosè, ut vulpes: si arroganter, ut taurus; si rixosè, ut canis: si invidè, ut simia, &c.

Platonis emblema: homo bestia

Salomonem de more secutus Plato censet hominem in vitia defluentem, non tam hominem esse quàm bestiam. Unde libr. 9. de Justo, figurat animam hominis hunc in modum: Est aliqua congeries capitum plurium belluarum quasi in globum coacta ferinum, ex hac multiplici capitum ferinorum congerie pullulat quasi stipes aliquis ex radicibus, qui stipes hinc leo est, inde draco. Huic stipiti homo aliquis superponitur clavam manu tenens, qua bestias verberat sævientes. Demum corporis humani pellis omnia illa circumdat, per quam animal unum videatur esse quod est simplex animal. Congeriem plurium bestiarum esse vult insatiabilem concupiscentiæ partem. Stipitem leone & dracone compositum, iracundiæ vim, quæ leo dicitur, cùm subjugatur rationi; draco, cùm refragatur. Homo est ratio. Posthæc jubet Plato, ut interiorem illum hominem nutriamus potiùs quàm bestias illas, ne propter famem deficiente homine solæ in nobis superfint bestiæ. Per hæc admonemur, ut transitum animarum accipiamus non in varias species, sed in habitus. Erit itaque arbor apud Platonem, qui nutritioni deditus, die nocteque torpebit. Miluus, qui rapto vivet per concupiscentiam; leo, qui egregiè militabit: draco, qui crudeliter in genus humanum sæviet: homo, qui ratione civili vivet; heros, qui naturalia perscrutabitur: dæmon, qui mathematica: angelus, qui divina. Talis enim fit animus, qualem induitur habitum, talis inquam in corpore, talis & extra corpus. Hinc & illud Platonicum: *Sapienti viro lex Deus est, insipienti verò libido.* Et illud: *Beatus ille futurus est, qui humiliter divinæ legi se subjecit: miser verò, qui eam superbe contemnit.*

De officio hominis veri & Christiani vide Nyssen. oratione: *Quid nomen & professio Christiana requirat*, ubi ait, hominem impiè viventem, non hominem, sed simiam esse, hominis veste indutam. Tum subdit christianismi definitionem: *Christianismus*, inquit, *est imitatio divinæ naturæ.* Homo enim conditus est ab initio ad imaginem, & similitudinem Dei, quo revocatur per christianismum: tandem subnectit, hominem perversè vivere, ac bestialibus moribus exprimere numen divinum, esse gravem numinis injuriam; Quia, inquit, numen illis simile videtur, eò quòd ejus imago, id est homo improbus, talis sit. Vide & S. Hilar. in psalm. 118. ad illud: *Manus tuæ Domine fecerunt me*; sive litera *jod* initio. Et Lactant. lib 7 c 6. initio: *Idcirco*, inquit, *mundus factus est, ut nascamur: ideò nascimur, ut agnoscamus factorem mundi ac nostri Deum: ideo agnoscimus, ut colamus: ideo colimus, ut immortalitatem pro laborum mercede capiamus; quoniam maximis laboribus cultus Dei constat: ideo præmio immortalitatis afficimur, ut similes angelis effecti, summo Patri ac Domino in perpetuum serviamus, & simus æternum Dei regnum. Hæc summa rerum est, hoc arcanum Dei, hoc mysterium mundi, a quo sunt alieni, qui sequentes præsentem voluptatem, terrestribus & fragilibus se bonis addixerunt, & animas ad cælestia genitas suavitatibus mortiferis, tamquam luto cœnove demerserunt.* Et B. Petrum Damiani lib. 1. epist. 17 ad Alexand. Pontificem, ubi hunc locum pertractans, ait, eum, qui Deum non timet, aut mandata ejus non servat, ratione carere; ac proinde vocabulum quidem hominis habere, sed hominis esse non habere. Exemplum dat S. Chrysostom. homil. 21. ad populum, S. Job, qui inquit, cap. 1. describitur, non ex physiognomia, sed ex timore Dei. *Nec hoc dixit*, inquit *quòd duos pedes habebat, & ungues latos, sed indicia pietatis illius præbens, dicebat: Simplex, & rectus, ac timens Deum, & recedens à malo, demonstrans, quod hoc est homo; sicut scilicet & alius inquit, Deum time, & ipsius mandata custodi, quoniam hoc est omnis homo: si autem hoc nomen homo tantam ad virtutem præbet exhortationem, multo magis fidelis: fidelis enim propterea vocaris, quoniam & credis Deo, & ab eo credictam ipse justitiam habes, sanctitatem, munditiam animæ, in filium adoptionem, regnum cælorum, & hæc tibi commendavit.* Porrò, quòd Job dicitur *rectus*; Septuag. vertunt, ἀληθινός, id est *verus*, eò quòd Dei imaginem & similitudinem bonis in se retinuerit moribus, inquit ibidem Orig. ut non pictus, sed verus esset homo, id est vera Dei imago. Philo libr. de Abraham explicans illud Genes. 6. 9. *Noe homo justus, perfectus in generatione sua, Deo placuit.* Sciendum

A inquit, *quòd hominem non vulgari loquendi forma, rationale mortale animal vocat; sed per excellentiam eum, qui vere suo nomini respondet eiectis ex animo immansuetis, rabidisque ferinisque vitiorum affectibus; argumento est, quòd post hominem addis justum, dicens: Homo justus, quia nemo injustus est homo, sed potiùs bestia humana forma prædita; in solum autem justitiæ sectatorem nomen hoc competit.*

Hos secutus Seneca epist. 77. *omnia*, ait, *suo bono constant, vitem fertilitas commendat, sapor vinum, velocitas cervum. Quam fortia dorso jumenta sint quæris, quorum hic unus est usus, sarcinam ferre. In cane sagacitas prima est, si investigare debet feras; cursus, si consequi; audacia si mordere & invadere. Id in quoque optimum est, cui nascitur, quo censetur. Homo Deo serviendo nascitur, ratione antecedit animantia cetera; virtute ergo & pietate præstare debet.*

Denique, *omnis homo*, id est perfectus homo est (quia omne & perfectum idem sunt, ait Aristot. lib. 1. de Cælo textu. 2.) si timeat Deum, ejusque mandata observet: quid quid præterea habet homo, sive opes sint, sive scientiæ, sive deliciæ, sive insulæ, sive purpura, sive regnum, ventus est, vanitas est, nihil est. Unde Olympiod. vertit, *hic est* B *sapiens, integer, perfectus homo.* Sic & Bonavent. Lyran. Moringus & alii. Perfectio enim hominis consistit in adæquatione ejus ad suum exemplar, quod est Deus, ut scilicet Deo, ejusque voluntati, & sanctitati per omnia se conformet, quod ille vult velit, quod non vult nolit, quod ille amat amet, quod odit oderit. Timor Dei enim hic filialis intelligitur, qui in virtutibus est consummatus, quo solo perficitur & consummatur homo, juxta illud: *Plenitudo sapientiæ est timere Deum*, Eccl. 1. v. 10.

Quocirca, S. Chrysost. in 1. Corinth. cap. 9. *Omnem*, inquit, *hominem Paulus exhibebat Deo* q. d. Unus Paulus erat omnis homo, id est homo perfectissimus, & instar omnium hominum, utpote qui in se uno exprimeret omnem virtutem & perfectionem, quæ in omnibus hominibus simul sumptis inveniri potest.

Huc facit illud Senecæ lib. 3. Natur. quæst. in Præfat. *Quid*, inquit, *præcipuum in rebus humanis est? Non classibus maria complesse, nec in rubri maris littore signa posuisse, nec deficiente terra, ad injurias aliorum errasse in Oceano, ignota quærentem; sed animo omnia vidisse, & qua nulla est major* C *victoria, vitia domuisse. Innumerabiles sunt, qui urbes, qui populos habuere in potestate, pauci qui se. Quid est præcipuum? erigere animum supra minas & promissa fortunæ. Nihil dignum putare, quod speres, Quid enim habet dignum, quod concupiscas? qui a divinorum conversatione quoties ad humana recideris, non aliter caligabis, quam quorum oculi in densam umbram ex claro sole redière.*

Inde deinde cetera edocens, uti Salomon hic ex timore Dei, colligit observationem mandatorum ejus; *Quid*, inquit, *est præcipuum? Posse læto animo adversa tolerare, quidquid acciderit sic ferre, quasi tibi volueris accidere. Debuisses enim velle, si scisses ex decreto Dei fieri. Flere, queri, gemere, desciscere est. Quid est præcipuum? Animus contra calamitates fortis & contumax, luxuriæ non adversus tantùm, sed & infestus, nec avidus periculi, nec fugax, prosperitatem non expectans, sed adversis utcumque intrepidus, & inconfusus, nec illius tumultu, nec huius fulgore percussus. Quid est præcipuum? non admittere in animo mala consilia, puras ad cælum manus tollere, nullum petere bonum, quod ut ad te transeat, aliquis possit amittere, optare, quod sine adversario optatur, bonam* D *mentem. Cetera magno æstimata mortalibus, etiam si quis domum casus abstulerit, sic intueri, quasi exitura, quæ venerint. Quid est præcipuum? Altos supra fortunam* (alii codices legunt *fortuita*) *spiritus hominis attollere. Meminisse, ut sive felix eris, scias hoc non futurum diu; sive infelix, scias hoc te non esse nisi cum putes. Quid est præcipuum? liberum animum habere*, &c. *si tibi ipse dixeris, Quid insanio? quid anhelo? quid sudo? quid terram verso? quid forum viso?* Uti socio suo dicebat aulicus ille Cæsaris, qui lecta Vita Antonii, relicta aula, ejusdem secessum, & sanctitatem imitatus est, cujus exemplo conversum se memorat S. August. lib. 8 Confess. cap. 6. *Dic mihi*, inquit, *quæso te, omnibus istis laboribus nostris, quò ambimus pervenire? quid quærimus? cujus rei causa militamus? Major ne esse poterit spes nostra in palatio, quam ut amici Imperatoris simus? Et ibi quid non fragile, plenumque periculis? Et per quot pericula pervenitur ad grandius periculum? Et quamdiu istud erit? Amicus autem esse Dei si voluero, ecce nunc fio.* Subjungit Augustinus sanctum felicemque rei eventum

tum. *Dixit hoc*, inquit, *& turbidus parturitione novæ vitæ reddidit oculos paginis, & legebat, & mutabatur intus, ubi tu videbas, & exuebatur mundo mens ejus, ut mox apparuit. Namque dum legit, & volvit fluctus cordis sui, infremuit aliquando, & discrevit, decrevitque meliora. Iam iamque tuus ait amico suo: Ego iam abrupi me ab illa spe nostra, & Deo servire statui, & hoc ex hora hac in hoc loco aggredior. Te si piget imitari noli adversari. Respondit ille adhærere se socio tantæ mercedis, tantæque militiæ. Et ambo iam tui ædificabant turrim sumptu idoneo relinquendi omnia & sequendi te.*

ET CUNCTA QUÆ FIUNT, ADDUCET DEUS IN JUDICIUM PRO OMNI ERRATO, SIVE BONUM, SIVE MALUM ILLUD SIT] *Cuncta*, intellige quæ fecimus, vel omisimus. Operis enim boni, quod facilè facere poteramus, omissionem exiget à nobis Deus. ita Olympiod. Hebr. *quia omne opus* (Septuag. *factum*) *venire faciet* vel *introducet Elohim in judicium pro omni abscondito, sive bonum, sive malum sit*, Tò *quia* significat hic alteram causam stimulantem ad Dei timorem, & observationem mandatorum eius, quòd scilicet Deus omnes homines, & omnia opera hominum sit citaturus ad judicium universale, quod fiet publicè coram omnibus hominibus & angelis, ac à singulis omnium operum, etiam secretissimorum rigidam rationem exacturus, ut bonis cælestia gaudia, malis gehennæ tormenta retribuat, idque sine acceptione personarum vel munerum justissimè & irrevocabiliter; ita ut ab eo nulla sit appellatio, nulla fuga, nullæ latebræ, nulla evasio. *Pro omni errato*, scilicet scrutando, discutiendo, expendendo, judicando, puniendo: hæc verba, quasi parenthesi includenda sunt, ut patet ex eo quod sequitur, *sive bonum*, hoc enim cum errato cohærere nequit, sed cum judicio, quod præcessit, cohæreat oportet. ita Dion. & Titelm. Hebr. est *pro omni abscondito*, Vatabl. *occulto*; alii *secreto* scilicet *errato*, id est, *peccato*, ut solerter vertit Noster: hoc enim quia turpe est occultat se, quæritque secretum & tenebras, cùm virtus utpote honesta, quærat lucem: Symmach. & Septuag. ἐν παντὶ παρεωραμένῳ, id est *de omni contempto* vel *certe de omni ignorato, quod etiam de otioso verbo, & non voluntate, sed ignoranter prolato reddituri sumus rationem in die judicii*, ait S. Hieron. Complut. vertit, *in omni neglecto*, id est de omni præcepto & virtute, quam homo exercere neglexit. S. August. l. 20. Civit. c. 3. legit, *In despecto, hoc est*, inquit, *in omni* (homine) *etiam qui contemptibilis videbitur) quoniam Deus & ipsum videt, nec eum despicit, nec eum cum judicat præterit*, q. d. Deus judicabit omnem hominem, quantumvis vilem & despectum. Arab. vertit, *de omni negotio, quo molestiam sustulero*.

Mirum videtur Nostrum vertisse, *pro omni errato* (malè aliqui legunt *verbo*, pejùs alii *errato*) unde suspicatur Franc. Lucas in Notis hic, legendum *pro omni celato*. Hoc enim significat. Hebr. נעלם *nelam* Hinc Biblia Regia, Complut. & nonnulla alia legunt *pro omni abscondito*, & sic se vertisse ait S. Hieron. in Comment. Et Chald. *Quoniam*, inquit, *omnia quæ fiunt adducet Deus in die judicii magni, & futurum est, ut manifestet omne verbum, quod celatum à filiis hominum, sive bonum, sive malum*.

Passim tamen Biblia Latina legunt, *pro omni errato*, unde hæc lectio, ait Franc. Lucas, non facilè auferenda est ex versione Vulgata, nec omnino aliena est ab Hebr. *nelam* id est *celato*, vel *abscondito*, non enim est error, nisi circa occulta aut abscondita. Rursum, error notat ignorantiam inconsiderationem & inadvertentiam mentis minùs attentæ ad opus, quod agit, ut dispiciat, an bonum sit an malum; quin & opus bonum homo subinde agit minùs attentè, minusque studiosè, quàm par est, imò remissè, negligenter, oscitanter. Rursum, error vocatur vagatio mentis, vel corporis; sic vocantur errores Ulyssis, errores viarum, nemorum & labyrinthorum, errans luna, errantia sidera, quia scilicet non recto, ut stellæ, sed obliquo cursu incedunt; ita errat, id est vagatur mens in oratione, & opere bono. Hæc ergo errata discutiet Deus in judicio. Et hoc videntur voluisse Septuag. dum vertunt, ἐν παντὶ παρεωραμένῳ: quia ὑπερορᾶν est incuriosè aspicere, vel per incuriam mentis minùs attentis oculis præterire, seu per transitum aliquid respicere, negligere, & contemnere, quod proinde ab oculis est absconditum & remotum. Hoc sensu Hebr. *nelam*, id est *absconditum*, Græcum παρεωραμένον, id est neglectum, & Latinum *erratum*, idem denotabunt, scilicet id quod per

A incuriam & inadvertentiam ignoranter, negligenter, & minùs attentè factum est, uti sæpè fit ab hominibus fragilibus & incogitantibus: quare Deus hæc omnia adducet in judicium & dijudicabit, an bona, vel mala fuerint ea, quæ homo non satis dijudicavit, sed incogitanter & inadvertenter egit. Tunc enim *illuminabit Dominus abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium*, 1. Corint. 4. 5. *Cunctaque cunctorum cunctis arcana patebunt*.

Hinc Septuag. Hebr. עלם *alam*, id est abscondere, sæpè vertunt præterire, negligere, despicere, contemnere, ut Levit. 20. 4. Deut. 22. 1. Isaiæ 57. 11. Nahum 3. 11. & alibi, ac subinde vertunt, inique agere, ut psalm. 25. 4. quod quid est aliud, quam errare? Denique, abscondere oculos, aures, mentem, Hebræis idem est quod non attendere, præterire, negligere, errare, ut patet locis iam citatis.

Vide & mirare hic profundam solertiam & perspicaciam nostri Interpretis, qui per abscondita, intellexit significari errata homini negligenti celata & abscondita. Hinc Psaltes orat psal. 18. 13. *Ab occultis* (erratis) *meis munda me Domine*. Et Jerem. c. 49. 10. *Revelavit abscondita* (scelera) *eius*. Sic & Daniel c. 2. 22. Abdias c. 1. 8. Habacuc c. B 3. 14. & Job c. 9. 28. *Verebar omnia opera mea, sciens quod non parceres delinquenti*: multa enim videt Deus in actionibus hominis, præsertim internis, quæ homo ipse non videt. Quocirca *judicabit Deus occulta* (errata) *hominum* Rom. 2. 16. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere*, Ephes. 5. 12. ideoque *abdicamus occulta dedecoris*, 2. Corin. 4. v. 2. Atque hæc est origo & radix incertitudinis gratiæ, & prudentis sanctique timoris; quia enim homo suas actiones, cogitationes, intimè non pervidet, sed tantum obiter, & quasi in superficie, hinc nescit, an bona, vel mala sint; an Deo placeant, vel displiceant, ideoque timore percellitur ac cum timore & tremore salutem suam operatur. Esto ergo omne peccatum sit erratum & error, juxta illud: *Errant qui operantur malum*, Prover. 14. *Errant*, quia non satis considerant & ponderant, quale, quantum, & quàm noxium sit malum, quod operantur. Si enim hoc profundè perpenderent, uti rei gravitas exigit, utique non peccarent. Tamen non hæc sola Deus adducet in judicium, sed & illa, quæ speciem habent boni, hominique videntur bona, in se subinde bona sunt, examinabit enim illa, an debita C attentione, intentione, contentione, & studio ea fecerimus. v. g. orationem, psalmodiam, meditationem, jejunium, eleemosynam, &c. peregerimus, ac multis dicet, *Mane, tekel, phares: Appensus es in statera, & inventus es minus habens*, Daniel. 5.

Quare, hic insignis est stimulus pungens nos, ut singulis actibus & cogitationibus nostris acriter invigilemus, curemusque ut omni ex parte sint sinceræ, integræ, perfectæ; quia *omnes manifestabimur ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum sive malum*, ait Paulus 2. Corinth. 5. 10. Porrò, de forma, loco, tempore, personis judicandis, & judicaturis, cæterisque circumstantiis judicii, vide exactè disserentem Franc. Suarez tomo 2. 3 p. disp. 57 sect. 6.

SIVE BONUM, SIVE MALUM ILLUD SIT] Hæc verba referri possunt ad Tò *errato*, eo sensu, quo iam exposui. Aptiùs tamen ex Hebræo referas ad Tò *cuncta*: unde ex Hebræo, per hysterologiam usitatam sic clarè vertas, or-D dines, & explices: *Et omne opus*, vel *factum sive bonum, sive malum illud sit, adducet Deus in judicium super omni abscondito*, ut videlicet examinet opus, num in eo occultè absconditum sit aliquid errati, id est negligentiæ, inadvertentiæ, omissionis, & culpæ: omnia ergo in opere abscondita rimabitur, deteget & propalabit Deus in judicio, cùm scrutabitur Jerusalem in lucernis, Sophoniæ 1. 12. Sic scrutatus est occulta Doctoris Parisiensis, qui publicè habebatur vir probus, dum eum iam vita functum publicè in templo ex feretro proclamare jussit: *Justo Dei judicio accusatus, judicatus, & damnatus sum*; qua voce perculsus S. Bruno vanitati mundi valedixit, & in eremum cum sociis se recipiens, Ordinem Carthusianorum instituit, ut veritatem, veramque felicitatem sibi assecuraret anno Domini 1095.

Climacus gradu 7. narrat Stephanum Eremitam clarum miraculis in morte cum dæmonibus se accusantibus disputasse, ac subinde dixisse: *Ita sane sic verum est, sed pro eo tot annis jejunavi. Aliquando verò: Non certè sed mentimini hoc non feci. Deinde rursus: Ita verè est hoc ita est; sed flevi sed ministravi. Ac rursus: Vere me accusatis. In quibusdam*

aiebat:

aiebat. Ita sane, & quid ad hæc dicam non habeo, ideò misericordia est. Subdit Clim. *Et erat profectò spectaculum horrendum ac terrificum, invisibile illud sævissimumque iudicium, in quo etiam (quod terribilius est) & quod non fecerat illi abiiciebant.* Et post nonnulla: *Hic ipse tamen cùm adeò infestè à se ratio reposceretur, carne solutus est; quod iudicium, quis terminus, quæ sententia, quis rationis illius finis fuerit, incertum penitus relinquens.* Quàm sapit ergo, qui cum S. August. in Confess. ex animo dicit: *Nec me revocabat à profundiore voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis, & futuri iudicii, qui per varias quidem opiniones, numquam tamen recessit de pectore meo.* Idem August. in psalm. 49. ante finem: *Veniet*, inquit, *& non silebit, & arguet quando correctioni nullus locus erit. Statuam te, inquit, ante faciem tuam. Modò ergo tu fac, quisquis talis es, quod tibi minatur facere Deus. Tolle te à tergo tuo, ubi te videre non vis dissimulans à factis tuis, & constitue ante te. Ascende tribunal mentis tuæ, esto tibi iudex, torqueat te timor, erumpat à te confessio, & dic Deo tuo: Quoniam iniquitatem meam ego cognosco, & delictum meum ante me est semper. Quod erat post te, fiat ante te, ne tu ipse postea à Deo iudice fias ante te, & non sit quo fugias à te. Nequando rapiat sicut leo & non sit qui eripiat.* Idem in psalm. 97. *In potestate tua est quomodo expectes venturum Christum; ideò differt venire, ut, cum venerit, non te damnet. Ecce nondum venit: ille in cælo est, tu in terra: ille differt adventum, tu noli differre consilium. Adventus ipsius durus est duris, mitis est piis. Vide ergo modò tu qui sis: si durus, licet tibi mitescere; si mitis iam gaude venturum.*

S. Hieron. raptus ad iudicium. Narrat de seipso S. Hieronym. epist. ad Eustochium de Custod. virgin. se ob leve iuventutis erratum, quòd scilicet Ciceronem avidiùs legeret, quàm S. Script. raptum ad tribunal iudicis, *Interrogatus*, inquit, *de conditione, Christianum me esse respondi. Et ille qui præsidebat: Mentiris, ait, Ciceronianus es, non Christianus; ubi enim thesaurus tuus, ibi* Matth. 6. *& cor tuum. Illicò obmutui: & inter verbera (nam cædi me iusserat) conscientiæ magis igne torquebar, illum mecum versiculum reputans: In inferno autem quis confitebitur tibi? Cla-* Psalm 6. *mare autem cœpi: Miserere mei Domine miserere mei. Hæc vox inter flagella resonabat. Tandem ad præsidentis genua provoluti qui astabant, precabantur, ut veniam tribueret adolescentiæ meæ, & errori locum pœnitentiæ commodaret, exacturus deinde cruciatum, si Gentilium litterarum libros aliquando legissem. Ego qui in tanto constrictus articulo, vellem etiam maiora promittere, deierare cœpi, & nomen eius obtestans dicere: Domine si umquam habuero codices sæculares, si legero te negavi. In hæc sacramenti verba dimissus, revertor ad superos & mirantibus cunctis, oculos aperio tanto lacrymarum imbre perfusos, ut etiam incredulis fidem facere ex dolore.* Addit deinde: *Nec verò sopor ille fuerat, aut vana somnia, quibus sæpe deludimur: testis est tribunal illud, ante quod iacui: te-* A *stis iudicium triste, quod timui. Ita mihi numquam contingat in talem incidere quæstionem. Lividas fateor me habuisse scapulas, plagas sensisse post somnum, & tanto dehinc studio divina legisse, quanto non ante mortalia legeram.*

Si ob lectum Ciceronem in iudicio vapulavit S. Hieron. quantum vapulabunt gulosi, qui ventri & veneri serviunt, avari, qui per vim vel fraudem aliena diripiunt; superbi, qui proximis invident, indignantur, calumniantur, officium, famam, vitamque eripiunt? Igitur ex hoc Epilogo Salomonis discamus iugiter mentis oculis proponere diem iudicii, ut eius cogitatione & metu singulas nostras actiones ita honestè, sincerè, cautè & exactè obeamus, sicut optabimus eas obivisse cum tribunali Christi astabimus, ut rigidam iudicii earumdem rationem reposcenti reddamus, ne quòd ipse in eis erratum inveniat. Ibi enim iacietur alea imò dictabitur sententia decretatoria, eaque irrevocabilis totius æternitatis nostræ, vel beatissimæ, vel miserrimæ. Sive ergo comedas, sive bibas, sive dormias, sive studeas sive quid aliud agas, semper cum S. Hieron. auribus tuis intonet tuba novissima Archangeli: *Surgite mortui, venite ad iudicium. Quis enim*, inquit S. Clemens. epist. 1. *peccare* B *poteris, si semper ante oculos tuos Dei iudicium ponas, quod in fine mundi certum est agitandum?* Et Boeth. in fine Consolat. Philosoph. *Magna vobis est, si dissimulare non vultis, necessitas indicta probitatis, cum ante oculos agitis iudicis cuncta cernentis.* Hoc sapiebat qui dicebat:

> *Linquo coax ranis, cras corvis, vanaque vanis:*
> *Ad Logicam pergo, quæ mortis non timet ergo.*

O æterna veritas, vera charitas, chara felicitas, felix æternitas, Deus meus, & omnia. Da ut nulla nos moveat mundi vanitas. Da, ut qui hæc legunt sapere discant, ut transeant à vanitate ad veritatem, à terra ad cælum, à morte ad vitam, à tempore ad æternitatem, ab ærumna ad felicitatem, à mundo immundo ad te Dominum Deum nostrum, ut in te quasi in pace in idipsum dormiant & requiescant. Da nobis sapientiam hanc Domine Iesu, qua vana ut vana despiciamus, vera ut vera sectemur, quia tu es æterna Patris Sapientia: tu via, veritas & vita: donec aspiret dies veræ beatæque æternitatis, & inclinentur um- C bræ vanæ miseræque mortalitatis: *Tu via sanctæ conversationis, veritas doctrinæ divinæ, vita beatitudinis sempiternæ: Sequamur Domine Iesu te per te, quia tu es via in exemplo, veritas in promisso, vita in præmio;* ut iucundissima tui visione fruentes in æternum vivamus, beemur & glorificemur, ac in abyssum veritatis deitatisque immersi, Trinitati perennes halleluia concinentes, totis cordium medullis iugiter iubilemus: *Gloria Patri, & Filio, & Spiritui sancto; Sicut erat in principio, & nunc, & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.*

O quantum est in rebus inane!

Sperne vanitatem, sectare veritatem. sursum veritas, deorsum vanitas. S. Bernard: lib. 5. vitæ. cap. 3.

Vive ÆTERNITATI.

Quidquid in mortali moliris vita, Æternitati geris, vel miseræ, vel beatæ. Hoc ævum horis & diebus fluens, imò fluctuans, cum inani rerum labentium flumine, tendit in vastum Oceanum AETERNITATIS.

Memento te unam dumtaxat habere animam, eamque immortaelm, ac semel, dumtaxat te moriturum, nec à morte ad vitam esse regressum, unam quoque tantùm te habere vitam, illamque brevem nec aliam quàm illam qua modò uteris, ac posteà unam solùm superesse gloriam, illamque æternam: illi ergo vivere satage. *B. Teresia.*

Unum necesse est, aut benè æternùm, aut malè.

INDEX

INDEX LOCORVM SACRAE SCRIPTVRAE
QVÆ IN HOC VOLVMINE CITANTVR VEL EXPLICANTVR.

Prior numerus paginam, secundus columnam, littera addita eas quæ columnis intersita sunt, indicant.

EX GENESI.

EX EXODO.

EX LEVITICO.

EX NUMERIS.

EX DEVTERONOMIO.

EX IOSUE.

EX LIBRO IVDICVM.

EX LIBRO RUTH.

EX LIBRO I. REGUM.

EX LIBRO II. REGUM.

EX LIBRO III. REGUM.

EX LIBRO IV. REGUM.

EX LIBRO I. PARALIPOMENON.

EX LIBRO II. PARALIPOMENON.

EX LIBRO IV. ESDRÆ.

EX LIBRO TOBIÆ.

EX LIBRO ESTHER.

EX LIBRO JOB.

EX PSALMIS.

INDEX LOCORUM S. SCRIPTURAE.

2. Quo-

EX PROVERBIIS:

EX CANTICIS.

EX LIBRO SAPIENTIÆ.

8.1. Sa-

EX ECCLESIASTICO.

EX ISAIA.

EX JEREMIA.

EX THRENIS.

EX BARUCH.

EX EZECHIELE.

XE DANIELE.

EX OSEA.

EX JOELE.

EX AMOS.

EX MICHÆA.

EX HAHVM.

EX HABACUC.

EX AGGÆO.

EX ZACHARIA.

EX MALACHIA.

EX LIBRO I. MACHABÆORUM.

EX LIBRO II. MACHABÆORUM.

PRO CONCIONIBUS EX NOVO TESTAMENTO.

EX MATTHÆO.

EX MARCO.

EX LUCA.

EX IOANNE.

EX ACTIS APOSTOLORUM.

EX EPISTOLA AD ROMANOS.

INDEX LOCORUM S. SCRIPTURAE.

EX EPIST. I. AD CORINTHIOS.

EX EPIST. II. AD CORINTHIOS.

EX EPISTOLA AD GALATAS.

IN EPISTOLA AD EPHESIOS.

EX EPISTOLA AD PHILIPPENSES.

EX EPISTOLA AD COLOSSENSES.

EX EPIST. AD THESSALONIC.

EX EPIST. I. AD TIMOTHEUM.

EX EPIST. II. AD TIMOTHEUM.

EX EPISTOLA AD HEBRÆOS.

EX EPISTOLA S. IACOBI.

10. Qui.

EX EPISTOLA II. PETRI.

EX EPISTOLA I. S. IOANNIS.

EX APOCALYPSI S. JOANNIS.

INDEX RERVM ET VERBORUM QVÆ HOC COMMENTARIO CONTINENTUR.

Prior numerus paginam, alter columnam, littera addita intercolumnares litteras indicant, ubi unus dumtaxat est numerus, ad immediatè præcedentem, eum referri signum est.

Armen-

INDEX RERVM MEMORABILIVM.

Con-

Epi-

Homo

Lux

INDEX RERUM MEMORABILIUM.

Parce-

INDEX RERVM MEMORABILIVM.

Ver:

INDEX RERVM MEMORABILIVM.

INDEX MATERIARVM
MORALIUM
QUAE IN HOC ECCLESIASTEN
COMMENTARIO
UBERIUS DEDUCUNTUR.

Verbis Evangelii per Dominicas, Festos dies, & Ferias nonnullas occurentis accommodatarum, in gratiam & usum concionantium.

DOMENICA I. ADVENTUS.

DOMINICA II. ADVENTUS.

DOMINICA III. ADVENTUS.

FERIA IV. QUAT. TEMPORUM.

DOMINICA IV. ADVENTUS.

IN FESTO NATIVITATIS DOMINI.

IN FESTO S. STEPHANI PROTOMART.

IN FESTO SS. INNOCENTIUM.

IN FESTO CIRCUMCISIONIS.

IN FESTO EPIPHANIÆ.

Ho-

DOMINICA INFRA OCT. EPIPHANIÆ.

DOMINICA II. POST EPIPHANIAM.

DOMINICA III. POST EPIPHAN.

DOMINICA IV. POST EPIPHAN.

DOMINICA V. POST EPIPHAN.

DOMINICA VI. POST EPIPHAN.

DOMINICA IN SEPTUAGESIMA.

DOMINICA IN SEXAGESIMA.

DOMINICA IN QUINQUAGESIMA.

FERIA IV. CINERUM.

FERIA VI. POST CINERES.

DOMIMICA I. IN QUADRAGESIMA.

FERIA II.

FERIA IV.

FERIA V.

INDEX MATERIARUM MORALIUM.

PRO CONCIONIBUS

IN DEDICATIONE ECCLESIÆ.

IN COMMUNI APOSTOLORUM.

IN COMMUNI PONTIFICUM.

IN COMMUNI DOCTORUM.

IN COMMUNI MARTYRUM.

IN COMMVNI CONFESSORVM.

IN COMMVNI VIRGINVM.

D. Laurentius Ganaßa Ven. Corr.

F I N I S.